BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
3 I
27

12
17
C
14

P.e Manera Professore

LIBRI DE RE RVSTICA.

M. CATONIS. LIB. I.

M. TERENTII VARRONIS LIB. III.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE LIB. XII.

Eiuſdem de arboribus liber ſeparatus ab alijs, quare autẽ id factum fuerit: oſtenditur in epiſtola ad lectorem.

PALLADII LIB. XIIII.

De duobus dierum generibus: ſimulq; de umbris, & horis, quæ apud Palladium, in alia epiſtola ad lectorem.

Georgij Alexandrini enarrationes priſcarum dictionũ, quæ in his libris Catonis: Varronis: Columellæ.

ANNO .M.D.XXVIII.

12.3.3.27

IVCVNDI VERONENSIS IN LIBROS DE RE RVSTICA ad Leonem. X. Pont. Max.

PRAEFATIO.

Rerum ruſticarum ſtudijs ſemper ſum incredibiliter delectatus B. P. *quod eæ, quæ ex illis capiuntur, uoluptates: proxime ad ſapientis uitam uidentur accedere: habent enim rationem cum terra: quæ nunquàm recuſat imperium, nec unquam ſine uſura reddit, quod accepit. Quam ob rem cupiens hanc uitam, requiem aliquando, oblectamentumq; futuram ſenectutis, ſi ad eam unquam* IESV Dei Opt. Max *munere peruenerim: cum alios libros de cultura agrorum, tum præcipue* Catonis, *Varronis*, Columellæ, Palladij *ſic ſemper ſtudioſe legi: ut ſatiari delectatione non poſſem. uidebar enim illis legendis ruri eſſe, uillas habitare*: M. Curij: L. Quintij Cincinnati *felicem illam uitam degere: quorum alter, cum de Samnitibus, ac* Sabinis *triumphaſſet: & de* Pyrrho: *in agris conſumpſit extremum tempus ætatis: ubi ad focum ſedenti magnum auri pondus* Samnites *cum attuliſſent, ſpreto auro, magnificam illam uocem edidit:*

non aurum habere præclarum ſibi uideri: ſed eis, qui haberent aurum: imperare: alter dictator factus: à uilla in ſenatum accerſitus eſt. Hos ipſos libros *ſumma mea in illos beneuolentia cum antiquis contuli exemplaribus: accurateq́; emendaui adhibo tamen iudicio amicorum, & doctorum hominum. tum* Aldo *noſtro dedi, ut ſuis typis excudendos curaret: idq́; cum factum ſit non indiligenter, ſanctitatis tuæ felicißimo nomini eos nuncupaui, cum ob meam erga illam ſummam obſeruantiam, tum etiam, quia tu dignißimus omnium eo munere occurrebas. nam libri, in quibus de uitibus, & paſtoribus, & paribus familiarum tractatur, cui conuenientius dicari poſſunt, quàm ei, qui uitis eſt fœcundißima: qui paſtor optimus: qui pater omnium? αὐτὸς ἔφη. Ego ſum uitis uera, uos palmites. Ego paſtor bonus, qui ſatago mearum ouium, & cognoſco oues meas, & me illæ contra. Tu uero* B. P. *accipias uelim munus hoc, qualecunq; eſt, à Iucundo ſeruo tuo benigna fronte: ut ſpero: facies, es enim perſimilis dei: cuius locum tenes in terris. amat ille pium cor: amat puram mentem: amat ſimplicitatem offerentis, nõ munus. Venetijs Idibus Maij.*

M. D. XIIII.

*

ALDVS LECTORI .S.

Illud ſignificandum cenſui amice: & ſtudioſe lector: ordinem librorum Columellæ alium eſſe in hoc uolumine: quàm in alijs, idq; iucundi noſtri diligentia: qui primus eum librum: qui tertius erat: cuius principiũ eſt: Cum de cultu agrorum abunde primo libro præcepiſſe uideamur: non intempeſtiua erit arborũ: uirgultorumq; cura: quæ uel maxima pars habetur rei ruſticæ: non adnumerandum libris Columellæ ad Syluinum deprehendit tribus præcipue rationibus, quarum prima eſt, quia hic idem eſt, cum eo, qui ſtatim ſequitur: quiq; incipit: Hactenus aruorum cultus, ut ait præſtantiſſimus poeta. Nihil enim prohibet nos Publi Syluine de ijſdem rebus dicturos celeberrimi carminis auſpicari principia: ſequitur arborum cura, quæ pars rei Ruſticæ uel maxima eſt. Ecce uterq; eſt de arboribus: ſed is, cuius principium: Hactenus aruorum cura: & maior multo eſt: & magis cultus. Secunda, quia in eo ipſo libro, quem non adnumerandum diximus Columellæ hiſce de re Ruſtica libris: nuſquam nominatur P. Syluinus: ut fit in alijs omnibus. Tertia, quia ſi ille liber, ijs, qui ſunt ad Syluinum: inſeratur: accuſandus foret Author indiligentia: qui de arboribus pomiferis: de Cythiſo: de oliuis: & alijs quibuſdam & in hoc, & in eo, qui nunc quintus eſt: tanquam oblitus tractauerit. Præterea quia in principio eius libri, qui incipit: Quæ ferè conſumabant P. Syluine ruris exercendi, colendiq; ſcientiam: quæq; pecuariæ negotiationis exigebat ratio: ſeptem memorauimus libris: nõ ſeptẽ,

ſed octo foret dicendum : tum alijs in locis numerus librorum, qui apud Authorem legitur: eſſet falſus. quia ſi illum, ubi non eſt nomen Syluini: addideris: in eo libro, qui uillicus inſcribitur: quemq́; undecimum eſſe librum ipſe dicit: his uerbis: Et hoc undecimum præceptum Ruſticationis: foret ſcribendum duodecimum. ſed perperam, nam cum alius alium librum ſemper citet: ut facile eſt quærenti cognoſcere: neceſſe eſt eum eſſe ordinem librorum, qui hic habetur: et ubi author ſeptimum dicit, ſeptimum, ubi nonum, nonum: ubi undecimum, undecimum eſſe oportere. Ipſum autem librum in fine totius operis curauimus imprimendum: ut & illum quis, cum libuerit: poſſit legere. an autē Columellæ ſit: an alterius: tum quare potius Columellæ eſſe uideatur: uideant alij: nobis enim non erat otium.

Vale.

IAm pridem decreui: quacunq; in re poſſum: prodeſſe ſtudioſis. Quam ob rem perquam utile uiſum eſt futurum: ſi hic de diebus & qui in uigintiquatuor partes, & qui in duodecim diuiduntur: tũ de horis, quæ ſunt apud Palladium: non nihil dicamus: Atq; eò magis, quod à perquam paucis ætatis noſtræ hominibus intelliguntur. Dierum duo ſunt genera. alij naturales: alij ciuiles. Naturales, quibus nunc paſſim utimur: conſtant quatuor & uiginti partibus æqualibus ab occaſu ſolis ad alterum occaſum: quæ horæ appellantur, & græcæ ἰσημεριναί, latinæ æquinoctiales dicuntur. Ciuiles autem, ab ortu ſolis ad occaſum conſtant duodecĩ partibus inæqualibus: quæ græce καιρικαί, latinæ temporales, ſeu, quod idem eſt: uulgares nominantur. Atq; hæ duodecim partes hybernis ſolſtitijs breuiſſimæ ſunt: & tertia parte minores q̃ æquinoctiales: æſtiuis aũt longiſſimæ: eademq; tertia maiores q̃ illæ, &, quod ſequẽs eſt: uincũt hybernas duabus quartis: ſiue, quod idẽ eſt: dimidio. id qđ ſignificare uoluit Virgilius eo uerſu, An ne nouum tardis ſydus te menſibus addas. ideſt Iunio, & Iulio, quibus horæ longiſſimæ ſunt. At Vere, ſole Arietem, Autumno Libram ingrediente: pars ſunt æquinoctialibus: eædẽq; ab hyberno Solſtitio ad æſtiuum cum die creſcente creſcunt: ab æſtiuo autem ad hybernum cum eodem decreſcente decreſcunt. Et quoniam ſinguli dies ciuiles, ac noctes totius anni, horis duodecim continentur. Sexta diei hora ſemper eſt Meridies: & prima incipit oriente ſole: Duodecima eodem occidente finitur. Verbi gratia, menſe Martio cum hæ ipſæ

horæ temporales ferè pares ſunt æquinoctialibus: Prima hora diei ciuilis eſt eadem cum tertiadecima diei naturalis. Secunda, eadem cum quartadecima. Tertia, cum quintadecima. Quarta, cum ſextadecima. Quinta, cum decimaſeptima. Sexta, cum decimaoctaua. Septima, cum decimanona. Octaua, cum uigeſima. Nona, cum uigeſimaprima. Decima, cum uigeſimaſecunda. Vndecima, cum uigeſimatertia. Duodecima, cum uigeſimaquarta. Illud igitur in ſacris literis: A ſexta autem hora uſq; ad nonam, tenebræ factæ ſunt ſuper uniuerſam terram: intelligendum eſt à Decimaoctaua hora, uſq; ad uigeſimam primã diei naturalis: ut nunc horæ aguntur. Nam apud ueteres, Solaria in horas tam noctis, quàm diei temporales non æquinoctiales diuidebantur. Menſe autem Iunio: cum horæ quamlongiſſimæ ſunt: prima hora temporalis, eſt eadem, quæ nona cum tertia parte decimæ æquinoctialis: Secunda, quod reliquum decimæ cum duabus tertijs undecimæ. Tertia, quæ duodecima cum tertia parte undecimæ. Atq; ita ſingulæ tres horæ temporales continent quatuor æquinoctiales. Pari modo, quarta eſt eadem quæ tertiadecima cum tertia parte quartædecimæ. Quinta, quod reliquum quartædecimæ cum duabus tertijs quintædecimæ. Sexta, quod reliquum quintædecimæ cum integra ſextadecima. & eſt meridies. Item tres temporales Septima: Octaua: Nona, ſunt eædem, quæ quatuor æquinoctiales: uidelicet decimaſeptima: decimaoctaua: decimanona: uigeſima. Item decima: undecima: duodecima, eædem quæ uigeſimaprima: uigeſimaſecunda: uigeſimatertia: uigeſimaquarta. Non ab re hic uiſum eſt ſubiungere

epigramma Martialis ad Euphemum ſtructorem Domi-
tiani: ubi harũ horarũ temporaliũ meminit: eſt aũt hoc.

Prima ſalutantes: atq; altera detinet hora.
Exercet raucos tertia cauſidicos.
In quintam uarios exercet Roma labores:
Sexta quies laſſis: ſeptima finis erit.
Sufficit in nonam nitidis octaua Palæſtris.
Imperat extructos frangere nona toros.
Hora libellorum decima eſt Eupheme meorum:
Temperat ambroſias cum tua cura dapes.
Et bonus ætherio laxatur nectare Cæſar:
Ingentiq; tenet pocula parca manu.
Tunc admitte iocos. greſſu timet ire licenti
Ad matutinum noſtra Thalia Iouem.

Horæ autem, de quibus agit Palladius: ſunt quæ diem ab ortu ſolis ad occaſum diuidunt, in partes duodecim: quæ umbris ſic deprehenduntur. Fiat Planities quadrata ad regulam, & libellam in loco aperto: qui toto die illuſtretur a ſole: ſpectetq; uno latere Septentrionem, alio Meridiem: Solem alio orientem: occidentem alio. Deinde in medio quadrati collocetur indagator umbræ: qui Græce γνώμων ſeu σκιαθήρας dicitur, obſerueturq; prima dies cuiuſuis menſis: Verbigratia Ianuarij: idq; cœlo ſereno. tũc tacto gnomone à ſolis radijs: umbra gnomonis prima hora diei erit longa pedes 29. Secunda 19. Tertia 15. Quarta 12. Quinta 10. Sexta 9. atq; hac hora, ſemper (ut dixi) eſt Meridies, tunc enim ſol altiſsimus facit umbras breuiſsimas. Deinde incipit declinare, & deſcendere ad occaſum: atq; umbræ eadẽ, qua decreuerant: men-

ſura, augentur. quo ſit: ut ſeptima hora, quæ eſt primă poſt meridiē, umbra gnomonis ſit longa pedes 10. & re ſpondeat quintæ ante meridianæ (nă horæ ante ſextă, ante meridianæ, poſt ſextam pomeridianæ appellantur) octaua ſit longa pedes 12. & reſpondeat quartæ. Nona, 15. quanta fuerat tertia. Decima, 19. quot pedū erat ſecun da. Vndecima, 29. quot prima. Et quoniă in horarum ſpatio Ianuarius cū Decembri menſe conuenit: eædē erūt umbræ ſingulis horis hoc menſe, quæ & Ianuario. Idem quoq; faciendū eſt in cæteris menſibus: ut bini ſcilicet com putentur: & Februarius in horarum menſura cū Nouem bri menſe concordet. Martius cum Octobri. Aprilis cum Septembri. Maius cum Auguſto. Iunius cū Iulio: quemad modū in fine cuiusq; menſis apud Palladiū licet uidere. Illud apud eundem in fine poſtremi menſis his uerbis. De cembrem Ianuario in horis cauſa diſpar adiunxit: cū linea ſimili ille augeatur: hic decreſcat: intelligendū eſt & de umbris: quod tam ante meridiē, ꝗ poſt, pares, atq; eædem in ſingulis binis menſibus ſint: idq; diſpari cauſa: & de diebus: quos conſtat ſex menſibus augeri: & ſex decreſce re. Nam etſi eadē quantitate ſunt horæ menſe Ianuario: qua & Decembri: eademq; menſe Februario: qua & No uembri: & ſic in reliquis paribus: quemadmodū Author oſtendit: tamen ex ſingulis paribus quantū augetur alter: tantū alter diminuitur. Aſcendente enī Sole à Capricor no ad Cancrū (ut ſupra diximus) dies ſemper augentur: Decreſcūt contra deſcendente illo à Cancro ad Capricor num. Notandū præterea: creſcentibus diebus, decreſcere ſemper umbras gnomonis: contra, decreſcentibus illis: has

ſemper augeſcere. & hinc eſt: quod menſe Ianuario cum dies breuiſſimi ſunt, & augentur: prima hora diei umbra gnomonis eſt longa pedes. XXIX. Februario, quæ eſt longiſſima. XXVII. Martio, XXV. Aprili, XXIIII. Maio, XXIII. Iunio, XXII. Menſe aũt Iulio, cũ dies longiſſimi ſunt: et decreſcũt, prima hora diei umbra gnomonis eſt longa pedes. XXII. quæ eſt breuiſſima. Auguſto, XXIII. Septembri, XXIIII. Octobri, XXV. Nouembri, XXVII. Decembri, XXIX. Id quod ut melius cognoſcatur: ſubiunximus et eos menſes: quibus dies augentur: umbris decreſcentibus: & eos, quibus dies decreſcunt: umbris creſcentibus. Incepimus autẽ ab Ianuário, & Iulio: quorũ altero dies ſunt breuiſſimi: & ſemper augentur uſq; ad Solſtitiũ æſtiuũ: & umbræ longiſſimæ: ſed decreſcunt: quandiu dies augentur. Altero dies ſunt longiſſimi, & ſemper decreſcũt uſq; ad Solſtitium hybernum: & umbræ breuiſſimæ: ſed augentur: quandiu dies decreſcunt. Et licet à Solſtitijs incipiendum fuiſſet: quæ Decembri, & Iunio fiunt: tuncq; dies uel augeri: uel decreſcere incipiũt: tamen incrementa, uel diminutiones dierum cum diminutionibus, incrementisq; umbrarum ſic facilius dignoſcuntur. qua quidẽ recognita: & diſpar illa cauſa cognoſcetur: qua in horarũ ſpatio Ianuarius Decembri: Februarius Nouembri: Martius Octobri: Aprilis Septembri: Maius Auguſto: Iunius Iulio adiuncti: linea ſimili, ut ait Palladius, augentur, uel decreſcunt.

Ianuario augentur dies: & umbræ decreſcunt.			Iulio decreſcunt dies: & umbræ augentur.		
hora	1 ped.	29	hora	1 ped.	22
hora	2 ped.	19	hora	2 ped.	12
hora	3 ped.	15	hora	3 ped.	8
hora	4 ped.	12	hora	4 ped.	5
hora	5 ped.	10	hora	5 ped.	3
☛ hora	6 ped.	9	☛ hora	6 ped.	2
hora	7 ped.	10	hora	7 ped.	3
hora	8 ped.	12	hora	8 ped.	5
hora	9 ped.	15	hora	9 ped.	8
hora	10 ped.	19	hora	10 ped.	12
hora	11 ped.	29	hora	11 ped.	22

Februario augentur dies: & umbræ decreſcunt.			Auguſto decreſcũt dies: & umbræ augentur.		
hora	1 ped.	27	hora	1 ped.	23
hora	2 ped.	17	hora	2 ped.	13
hora	3 ped.	13	hora	3 ped.	9
hora	4 ped.	10	hora	4 ped.	6
hora	5 ped.	8	hora	5 ped.	4
☛ hora	6 ped.	7	☛ hora	6 ped.	3
hora	7 ped.	8	hora	7 ped.	4
hora	8 ped.	10	hora	8 ped.	6
hora	9 ped.	13	hora	9 ped.	9
hora	10 ped.	17	hora	10 ped.	13
hora	11 ped.	27	hora	11 ped.	23

Martio augentur dies: & umbræ decreſcunt.			Septembri decreſcunt dies: & umbræ augentur.		
hora	1 ped.	25	hora	1 ped.	24
hora	2 ped.	15	hora	2 ped.	14
hora	3 ped.	11	hora	3 ped.	10
hora	4 ped.	8	hora	4 ped.	7
hora	5 ped.	6	hora	5 ped.	5
☞hora	6 ped.	5	☞ hora	6 ped.	4
hora	7 ped.	6	hora	7 ped.	5
hora	8 ped.	8	hora	8 ped.	7
hora	9 ped.	11	hora	9 ped.	10
hora	10 ped.	15	hora	10 ped.	14
hora	11 ped.	25	hora	11 ped.	24

Aprili dies augentur: & umbræ decreſcunt.			Octobri dies decreſcunt: & umbræ augentur.		
hora	1 ped.	24	hora	1 ped.	25
hora	2 ped.	14	hora	2 ped.	15
hora	3 ped.	10	hora	3 ped.	11
hora	4 ped.	7	hora	4 ped.	8
hora	5 ped.	5	hora	5 ped.	6
☞hora	6 ped.	4	☞hora	6 ped.	5
hora	7 ped.	5	hora	7 ped.	6
hora	8 ped.	7	hora	8 ped.	8
hora	9 ped.	10	hora	9 ped.	11
hora	10 ped.	14	hora	10 ped.	15
hora	11 ped.	24	hora	11 ped.	25

Maio augentur dies: & umbræ decreſcunt.			Nouembri dies decreſcunt: & umbræ augentur.		
hora	1 ped.	23	hora	1 ped.	27
hora	2 ped.	13	hora	2 ped.	17
hora	3 ped.	9	hora	3 ped.	13
hora	4 ped.	6	hora	4 ped.	10
hora	5 ped.	4	hora	5 ped.	8
☞hora	6 ped.	3	☞hora	6 ped.	7
hora	7 ped.	4	hora	7 ped.	8
hora	8 ped.	6	hora	8 ped.	10
hora	9 ped.	9	hora	9 ped.	13
hora	10 ped.	13	hora	10 ped.	17
hora	11 ped.	23	hora	11 ped.	27

Iunio dies augentur: & umbræ decreſcunt.			Decembri dies decreſcũt: & umbræ augentur.		
hora	1 ped.	22	hora	1 ped.	29
hora	2 ped.	12	hora	2 ped.	19
hora	3 ped.	8	hora	3 ped.	15
hora	4 ped.	5	hora	4 ped.	12
hora	5 ped.	3	hora	5 ped.	10
☞hora	6 ped.	2	☞hora	6 ped.	9
hora	7 ped.	3	hora	7 ped.	10
hora	8 ped.	5	hora	8 ped.	12
hora	9 ped.	8	hora	9 ped.	15
hora	10 ped.	12	hora	10 ped.	19
hora	11 ped.	22	hora	11 ped.	29

SED SCIENDVM: PRIMOS QVOSq; dies menſis deſcriptos tantum à Palladio: nec tantas fore umbras cæteris diebus cuiusq; menſis: quantæ fuere primis: ſiquis eas deſcriberet: ſed ſemper uel minores: cum dies creſcunt: uel maiores illis decreſcentibus. quæ ſi deſcriberentur omnes: magnum efficerent uolumen eſſet præterea opus multis annis: ſi id fieret in Europa. nam cum oporteat ſigulos quoſq; dies totius anni ab ortu ſolis ad occaſum tunc eſſe ſerenos, nec id contingat unquam in Europa: obſeruandi forent dies ſerenı multorum annorum: donec omnes deſcriberentur. Quod quia laborioſum eſt: & longi tædij plenum: nec Palladius fecit: nec alius quiſquam: nec forte erit unq̃ qui faciat. Sed de his hæc ſatis. tu uero Lector cariſſime Vale: & me ama.

LIBRI DE RE RVSTICA.

M. CATONIS, LATINA-
RVM LITERARVM (TEST.
PLIN.) PARENTIS, LIB. I.
DE REBVS RVSTI-
CIS.

M. TERENTII VARRO-
NIS, IN OMNI LITERA-
RVM GENERE PRINCI-
PIS. III. DE AGRICVL-
TVRA LIBRI.

L. IVNII MODERATI
COLVMELLAE LIB. XIII.

PALLADII LIB. XIIII.

GEORGIVS ALEXANDRINVS
Petro Priolo M. filio Veneto. S.

PRiſcas dictiones de tribus rei ruſticæ ſcriptoribus annotatas, ut tibi latinæ elegantiæ ſtudioſo patricio morem gererem, pro tempore breuiſſime enarraui. Quanquam aut plura annotaſſem, aut enarratius ea interpretatus eſſem, ſi mihi uel plus otij à lectione publica relictum, uel maius ab impreſſoribus ſpatium conceſſum fuiſſet. Nam tu optimus teſtis es, hos libros potius tranſcurſim, & in tumultu perlectos, quàm diligentius emendatos fuiſſe, adeo me morbo grauiter tentatum impreſſores urgebant. Cætera mi Petre, ſi ἀκριβέστερον ruſtica præcepta euolueris, magna ex parte ſine tradente cognoſces. Illius tamen & te, & reliquos, qui Catonis, Varronis, & L. Columellæ libros legent, commonefacio, ut de multis medicos conſulãt, alia ab herbarijs diſcãt, nonnulla à ueterinarijs requirant. Sed ante omnes eum adeant uirum, quem diutius ruri uerſatum colendo agro, tuendo pecori, fructibus condendis, ſalgamisq́; faciendis egregie operam dediſſe nouerint, quando res, diſciplinaq́; ruſtica potiſſimum uſu, & experientia docente habeatur. Vale.

M

ENARRATIONES BREVISSIMAE priſcarum vocum Marci Catonis.

Oletum, conſitus olea locus.

Centones, ex pannis, vel lanis diuerſorum colorum in vnum condenſatis, vel conſutis fiebant.

Cucullones idem putamus, quod cucullos.

Reijculæ oues, quæ ætate, vel morbo graues reijciantur.

Pollintorē, curatorē piſtrini, à polline dictum nomen.

Corrudam, ſylueſtrem aſparagum vocant.

Clathri, ligna ſunt cauearum, vel quibus aliquid munitur, aut ſepitur, inde clathratæ feneſtræ.

Clitellæ dicuntur ea, quibus ſarcinæ colligatæ mulis portantur, inde muli clitellarij.

Bulbi megarici, q̄ Megaris ciuitate Græciæ venirent, & genus eſt cepæ.

Medi pontus, inſtrumentum funarium.

Myrtum coniugulum, id eſt coniugalem, à coniugijs.

Orchites, teſticulares oliuæ.

Pauſia à patiendo, oliua.

Oſtū vocauerūt priſci, q̄d ex vno facto olei reficitur.

Factum vero dicebant, quod vno tempore conficerent, quem alij centum ſexaginta modiorum, alij centum viginti faciebant.

Lauream, & laurū, & mutata diphthongo loream pro eodem accipit Cato: alij folia diſtingunt appellatione laureæ.

Delphica laurus, quod victores Delphis ea coronarentur, & eſt viridior laurus, cypria vero folio breui, nigro per margines imbricato criſpa.

Matellionem à matella deriuari ſentimus; & eſt aquarium vas.

Truſatiles molæ, alio nomine manuariæ, quod manibus trudantur.

Aſinariæ molæ grauiores ſunt. & immobiles.

Heluolum. color inter rufum, & album, vnde heluolæ vuæ, & heluolum vinum.

Amineum, genus vitis, à regione Aminea.

Antepagmenta, valuarum ornamenta, quæ antibus adpinguntur, id eſt affiguntur.

Trulleum, vas, quo manus perluuntur. Trulla tamen, & trua, vas, quo è culina in latrinam aquam fundant.

Cocula, vaſa ænea coctionibuus apta.

Incerniculum, ab incernendo, genus eſt cribri.

Pedicinus, idem quod pes dicitur, & petiolus.

Naſiterna, vas aquale eſt.

Delitiares tegulæ à delitia tigno dictæ, has alij colliciares vocant.

Abacus, menſa ſtructoria, & coquinaria.

Solium, & labrū vaſa ſunt, quibus in balneo vtebantur.

Falces ſcirpiculas à ſcirpando, id eſt à ligando, nam his vtuntur in vinea liganda.

Sparteæ à ſparto, eſt enim ſpartum herba hiberica, latini quidam interprætantur geniſtam.

Infundibilum, quo in vaſa liquores infundimus.

Amerinæ ab Amerino oppido, vbi plurima erat ſalix amerina, quam nunc vulgus appellat agnum caſtum.

Scutriſcum, vaſis genus, & videtur ex figura græca deriuari à ſcutra.

Inibi, ſic & mox.

Sublinat, id eſt pinguat.

Polubrum, vas aquatile.

Lingula diminutiuum à lingua, videturq; ſignificare hic lignum, vel lapidem concauum, qua aqua, vel vinum confluit. Sed de hac dictione plura in plautinis quæſtionibus dicemus.

Cloſtra, à claudendo.

Robuſteus, à robore.

Iligneas ab ilice, poſſeſſiuum.

Pauito, ferito & percutito.

Tortiuum, vinum eſt nouiſſime expreſſum.

Diſtabeſcat, valde tabeſcat, abſumatur; corrumpatur, colliqueſcat.

Aquifolios, ab arbore aquifolio.

Indidem, idem, mox, ab inde, & idem.
Equile ab equo, vt ouile, & bouile.
Coagmenta, coniunctiones arctæ, & compares, à cogendo, id eſt ſtringendo.
Rufrimateriæ, & Pompeij, ſunt oppida campaniæ.
Præliganeum vinum à prælegendo.
Lorea, & lora fit maceratis aqua vinaceis.
Ablaqueare, à lacu deriuatur: & eſt quando terra refoſſa, radices ſuperiores recidimus.
Glubito, corticem detrahito, de quo plura in plautinis quæſtionibus.
Rapina à rapo ſimiliter & rapitium.
Rudetum, terra, quæ prius rudis fuerat, & inculta, tum autem arata.
Carioſus à carie, eſt enim caries putrilago, & vetuſtas.
Cementa, lapides, quibus ædificia conſurgunt.
Silenti luna, coeunte luna, hoc eſt interlunio.
Taleæ ſciſſiones ſunt lignorum, & præſegmina.
Seſquipes, pes vnus cum dimidio alterius.
Meta dicitur congeries, vel ſtrues in acutum tendẽs, quæ græce πυραμις dicitur.
Epiſtates, præceptor ſiue præfectus rei faciendæ.
Compitalia, dies feſti à compitis, nam compita dicuntur in quæ multæ viæ conueniunt.
Sculponeas, calceos putamus ex lana confectos.
Halecem fœminini generis apud Catonem minuti, & vilis piſcis genus putamus eſſe, quanquã alibi ex inteſtinis piſcium fecem legamus, quæ ganeæ olim materiam præbuit.
Oleitas, ſiue oletas, vt oliuitas, eſt tempus legendarum oliuarum, & fructus oleæ.
Leguli, olearum lectores.
Factores dicuntur, qui oleum faciunt, inde factus.
Capulatores, qui capulis oleum de plent, ſunt enim capulæ anſata vaſa.
Fraceſcere dicuntur oliuæ, quæ collectæ caldore & vetu

ſtate putrefiunt.

Stringere, decerpere, & colligere, inde ſtrictiuæ oliuæ, quæ manu leguntur ad differentiam caducarum.

Deplere, euacuare.

Imbuere eſt inficere, & primum intingere.

Patibulum, ſera eſt lignea.

Fraces, oliuarum ſunt carnes, & inde feces.

Cortina, vas, quo oleum, vel liquidum aliud influit.

Vlpicũ genus allij, q̃d alio nomine dicitur alliũ libycũ.

Depſiticum a depſendo, eſt enim depſere ſubigendo manibus aliquid molle, & tenerum reddere, quo verbo frequentur vtitur Cato,

Condepſere eſt commiſcere, & mollire ſubigendo, quod verbum à græco fit δέψειν.

Similago, & ſimilia ſunt delitiæ farinæ triticeæ.

Alica fit ex zea, ζεὰν græci ſpeltam dicunt.

Spira dicitur baſis columnæ vnius tori, & genus operis piſtorij, & funis nauticus in orbem conuolutus.

Sphæricum à ſphæra, ideſt rotunditate.

Amylum, ſine mola factum.

Cremor lac expreſſum ex grano aqua macerato.

Mæna, piſcis eſt.

Serta campanica herba eſt, quam mellilotum dicimus.

Pauicula à pauiendo, ideſt feriendo dicta.

Schœnus, arbor lentiſci.

Groſſi, ſunt primitiuæ ficus.

Infriare eſt terendo aliquid digitis leuiter inſpergere.

Conuoluolus à conuoluendo, & eſt vermiculi genus, qui ſe inuoluit pampino, vnde & inuoluolus dictus.

Acceptabuli menſura cum dicitur, heminæ ſignificatur pars quarta, ideſt drachmæ quindecim.

Concinnare, apte componere. nam cinnus cõmiſtio eſt.

Inſipiat, id eſt alterando fiat inſipidum, quanq̃ alibi legatur, cum far incipiat.

Veratrum, helleborus.

Laſerpiciatum à laſerpicio, eſt autẽ laſerpicium ſilphiũ,

aſam nunc vocant.

Epityrum, quanquam ſine c legi cenſemus pityrum, ex confractis oliuis fit, ex quibus etiam nomen traxit.

Lotium, vrina eſt.

Iſchiaci dicuntur ἀπὸ τοῦ ἰσχίου, id eſt à coxendice, de qua dictione plura alio loco.

Tormina à torquendo, morbus, quod torqueat, vnde torminoſus.

δυσπεψία græce, latine male & difficilis concoctio.

Codicillus diminutiuum à codice, eſt autem codex arboris robur.

Culigna, vas proprie vinarium.

Pollucere, verbum eſt ſacrificale, & reddentium libamẽta deis, de quo plura in enarratione plautinarũ vocũ.

Fertũ dictũ, quod ad ſacra feratur, & eſt ſacrificij genus.

Subſtillum à ſtillando dictum, eſt autem ægritudo, quãdo ſtillatim vrina emittitur.

Strues dicebantur extructiones rerum, & propriæ in ſacrificijs.

Catellæ, diminutiuum à catena.

Partiarius à partiendo dictus, & is eſt, cum quo aliquid commune habemus, & partimur.

Pinſo, & piſo in eodem ſenſu, eſt in pila tondere, vel molis frangere.

Ductarius, funis, qui per orbiculos trochleæ traijcitur.

Trochleæ, ſiue trochalia, inſtrumenta cum orbiculis ad ſubleuanda, & deprimenda onera.

Subſcudes appellantur tabellæ, quibus tabulæ inter ſe cõfiguntur, quia quo innituntur ſucciditur. Pacuuius. Nec vlla ſubſcus cohibet compagem.

Solitaurilia, hoſtiarum trium diuerſi generis immolationem ſignificant, hoc eſt tauri, arietis, verris

Strãguria, difficultas vrinæ, quãdo guttatim micturiũt.

Collucare eſt, cum profanæ ſyluæ rami deciduntur officientes lumini.

Viduertas, calamitas dicitur, quod bonis viduet.

Auerunces, auertas depellas.
Aceat, ideſt acidum fiat.
Muceat, mucorem contrahat.
Cotyla, genus eſt menſuræ.
Præcidanea á præcidendo, quemadmodum ſuccidanea à ſuccidendo, & erat hoſtia pro frugibus.
Canterius, equus, cui adempti ſunt teſticuli.
Recipere eſt excipere ad vſum ſuum, & reſeruare. Inde recipitur domino, ideſt reſeruatur domino.
Sectarius porcus, qui gregem præcedens ducit.
Inciles foſſæ dicuntur ad deducendam aquam factæ, idẽ & incilia.
Eabus, pro eis vtitur Cato, & eſt ablatiuus ab ea.
Stramenta à ſternendo.
Turunda, panificiĳ genus.
Pocillum à poculo deriuari videtur.
Concoqui dicitur cibus calore ſtomachi.
Eſitare forma frequentatiua à ſupino eſum deriuatur.
Bilis atra, melancolia dicitur.
Capis capidis genus vaſis, inde per diminutionem capidula à capiendo.
Apinia ab Apio braſſica, quã græci σελινάδα vocãt.
Loci locorũ, vulua proprie duntaxat in fœmina, de qua plura alibi dicam.
Intertrigo ab intertero, quando ſimul membra interteruntur, & confricantur, accedente ſudore.
Luxa, & luxata membra ſuis locis mota, & ſoluta.
Coxendicem coxam exponit Nonius, de qua dictione enarratius ſcribemus.
Perna à pede dicitur, vel à græco πτέρνα.
Romanenſis ſal, qui romæ venditur.

Reliqua interpretentur alĳ. Multa tamen inſtrumentorum arborum herbarum, & vaſorum nomina præter miſimus, quæ lector mediocriter peritus, ſi modo diligens fuerit, per ſe cognoſcet.

ENARRATIONES NONNVLLARVM Dictionum Marci Varronis.

Conſenteis deos, è quibus conſentia ſacra dicuntur, quæ ex conſenſu multorum ſunt ſtatuta.

Aedituus is dicitur, qui ſacras ædes curat. Priſci tamen dixere æditimum.

Robigo deus, quem putabant robiginem auertere, eſt autem rubigo morbus ſegetum.

Ruſtica vinalia quartodecimo Calend. Septembris celebrabant, quo die primū vinum in vrbem deferebāt.

Semētine feriæ à ſemente, quod ſationis cauſa ſuſceptæ.

ἀμπελόεσσαν. ἀμπέλους ἔχον vitibus plenam.

πολύπυρον, multi frumenti.

Pinacothecæ, vbi tabulæ reponuntur.

Oporothecæ, vbi ſeruantur fructus autumnales.

Pomerium, locus poſt mœnia.

Fructuis, genitiuus à fructu, vt ab anu anuis.

Compaſcat, inde compaſcuus ager dicitur, qui relictus ad paſcendum communiter vicinis.

ἱστῶνας, textoria.

Figlinæ à figulis dictæ.

Referre acceptum, eſt fateri ſe ab alio accepiſſe.

Obſtrigilandi cauſa, detrahendi, mordendi, repugnādi.

φυτῶν hiſtorias, plantarum hiſtorias. Sic φυσικῶν αἰτιῶν ideſt cauſarum naturalium, ſic enim Theophraſtus libros inſcripſit.

Glaber, glabra, glabrum, depilem ſignificat.

Luridus, ſupra modum pallidus.

Sybaris, ciuitas Calabriæ.

Tubuli, fiſtulæ ſunt maiores fictiles.

Cædua ſylua à cædendo.

Roſea, campus appellatur in agro reatino, quod in eo arua rore humida ſemper ſerantur.

Pedamentum, palus, quo vinea ſuſtinetur.

Acratophoron vinum, puto legendum eſſe græce ἀκρατοφόρον οἶνον.

Compluuiata vitis dicta à cauis ædium compluuijs.
Muſipulis,ideſt inſtrumentis ad mures capiendos.
Pandatheria,inſula in puteolano ſinu.
Interdius:pro interdiu.
Frietur,teratur digito,inde compoſitum adfrio.
Iuglandes ſunt nuces,quaſi Iouis glandes.
Obęrati dicuntur obligati ab ære.
Cohortes ſunt villarum intra maceriem ſpatia.
Triclinium eſt conclaue à tribus lectis ſternendis.
Longurius,pertica eſt longior.
Repaſtinari ager is dicitur,cuius natura fodiendo mutatur.De origine,& ſignificato eiuſdē pluraColumella.
Olea conditanea,quæ condi,vel condiri poteſt apte.
Adſerunt,iuxta ſerunt.
Seſquimenſis dicitur menſis vnus cum dimidia parte alterius,hoc eſt octaua pars anni.
Veterina animalia dicuntur,quæ vehere quid poſſunt.
Bipalium,inſtrumentum eſt ad fodiendum.
Medica,herba eſt, quæ & melica, quæ ſemel ſata decem annis durat.
Etymon,recta interpretatio.
Pæminoſa,mali odoris à pædore dicta.
Melimela per ſimplex.l. vtrobiq; , ſunt poma muſtea à μέλι ideſt mel,& μῆλον malum,quod mellis saporem habeant.
Foriculis diminutiuum videtur à foris.
Orbiculata poma à figura orbis in rotũditatẽ circũacti.
Retrimentum á reterendo deduci videtur.Plynius recrementum dicit.
Viere eſt vincire,vel inflectere.

SECVNDI LIBRI.

περιστερεὼν, columbarum
ἀποδυτήριον, apoditeri[illegible]m,locus,vbi deponebant veſtes ante ingreſſum balnei.
Periſtylus,locus columnis clauſus.
ὀρνιθὼν ornithon,auiarium.

πολυάρνας polyarnas,multorum agnorum.
πολυβούτας polibutas,multorum boum.
πολυμήλας polymelas multarum ouium,
ἵππιον ἄργος quod & achaicum dicebatur,peloponneſi vrbs, et videtur ab equis dictum.
Boſporus,bouis tranſitus,ratio tamen exigit, vt boſporus dicamus.
Thracius à Thracia,oſtium ponti,per quod in propontida influit pontus.
Cimerius,vbi iungitur pontus mæoticæ paludi.
Parilia,feſta Palis paſtorum deæ.Vbi notandum, quòd in hac dictione mutatur l in r.
Anniculus,vnius anni.
Seminio,pro ſemine.
Bima duorum,trima trium,quadrima quatuor annorū.
Luſitania pars eſt vlterioris Hiſpaniæ , quam nunc Portugalliam appellant,dictam dicunt à luſu Bacchi.
Olyſſippo Luſitaniæ, vrbs, quæ noſtris temporibus Vliſbona dicitur.
Sacer mons,eſt(vt opinamur)ſacrum promontorium, quod nūc appellant caput ſancti Vincentij.
Hipenemium,à vento natum,vel factum.
Palmulæ cariotæ,ἀπὸ τοῦ κάρας id eſt à capite.Sunt enim palmulæ iniquæ capiti.
Raui coloris appellantur , qui ſunt inter flauos , & cæſios.
Melanthius apud Homerum in odyſſea ſeruus Vlyſſis, quem herus fœda morte reuerſus domum affecit.
Gurgulio pars gutturis,per quam pulmo attrahit,& reddit ſpiritum.
Matrices dicuntur,quæ ad progenerandum aptæ ſunt, et plerumq; in gallinis.
Succidia à ſuibus edendis dicta. Succidium exponit Nonius pro larido.
Abortet,aborſum faciet.
Tomacinæ,quæ apud alios tomacula, & canacæ, edulia

ex carne porcina.

Petaſo eſt coxa cum crure porcino ſalita.

Turduli, populi ſunt Hiſpaniæ.

Baſculi, populi item Hiſpaniæ.

Menalippa, mulier, quæ cum Booto filio ad meta pontũ delata fuit, vbi ſacram ædem habuit.

βούπαιδα, magnum puerum.

βούπεινα, magna fames.

βοῶπις magnos oculos habens.

βούμαστος magnam mammam habens.

Noxis præſtari, ideſt pro damno ſatisfacere, & emptorẽ indemnem facere.

Flutæ, murenæ dicebantur in freto ſiculo, quæ græce πλῶται.

Deſultor, vnde & deſultorij equi, & deſultores, qui olim in curſum agebant ſingulos equos, vt nunc faciunt, qui eos ad brauium, vt currant, alunt.

Ephippium, ſtragulum, quo equus inſternitur.

Vari dicũtur obtortis cruribus introrſum, vt putamus. Nam in exteriorem partem obtorta crura habentes vacciæ dicuntur.

Salire proprie dicuntur animalia ratione carentia, quando fœminam mares ineunt. Ab eo fit ſalior, vnde læta ſalitur ouis. Et ſalax ſalacis nomen hoc eſt in coitu fortis, & creber.

Vegrandes, malegrandes paruæ, & minutæ.

Ricinus, vermis eſt exitum non habens, canes acrius infeſtans, atq; boues.

Aeſtiua vbi æſtatem, hyberna vbi hyemem agunt armẽta, & greges.

Phrigia, & Lycaonia, regiones Aſiæ minoris.

Floci, particulæ lanæ diuiſę ab velleribus.

Διφθέρα diphthera, veſtis pastoricia ex pellibus ouium, aut caprarum.

Salentini, populi Calabriæ.

VARRONIS.
LIBRI TERTII.

Cataclyſmus.diluuium inundatio.

Salaria via dicta,quoniam ex illa ſal in Sabinos portari conſueuerat.

Ogyges, rex Thebarum,ſub quo diluuium factum eſt.

Initia latinæ, μυστήρια græce.

Sine afflatu,ideſt ſine nota aſpirationis.

Tectorium,illinimentum , & quaſi pauimentum parietis,atq; incruſtatio..

Lithoſtratus,locus eſt lapidibus ſtratus, ſi verbum græcum proprie interpretari volumus. Verum lithoſtrata ex paruulis cruſtis conſtabant, quibus ſolum pauimentum incruſtabatur.

Pauimentum à pauiendo,ideſt à feriendo dictum.

Emblema ex origine dictionis, quæ græca eſt ſignificat teſſerulas.quibus inſtrata pauimenta variantur,& verſicoloria fiunt.

Comitia ædilitia,in quibus ędiles creabantur.

Sectores dicti ſunt, qui ſpecie lucri ſui ſecuti bona condemnatorum auctionabãtur, proq; his pecunias penſitabant ſingulis, ſectio vero ipſa actio.

Citrum,lignum pretioſiſſimum,quo lectos priſci exornabant,& neutri eſt generis.

Hamonium,coloris genus tendentis in ſubrufum.

Apri miliarij dicebantur mille librarum, quos ſolebant in cœnis apponere Romani.

Apparuit,pręſtò fuit,obſecutus eſt,vnde & apparitores.

Poſt principia, locus in caſtris à principibus militibus dictus.

Scarus,piſcis eſt,qui ſolus piſcium dicitur ruminare,herbiſq; veſci.

Rhynton,tarentinus nugator viliſſimus in agendis pręcipue fabulis,ad quę alludunt tam Varro, q̃ Columella,apud quos modo legitur Mython , mõ Rhynton.

Lupus , piſcis eſt olim pretioſus, qui lanatus erat, & ſub oſtia fluuiorum captus.

Mazonomum, græca dictio; & proprie lancem ſignificat ad ferenda obſonia in menſam.
Cancelli, ligna ſunt inter ſe modicis interuallis in tranſuerſum annexa, quibus ſcenæ, & tribunalia, atq; feneſtræ muniebantur.
ἀρχέτυπον græce, latinæ exemplar.
Deſpondere animum, eſt ſtatuere finem vitæ.
Palmaria, inſula in mari tyrrheno.
Coturnices, aues ſunt aduenæ terreſtres potius, quàm ſublimes. Has nunc vulgus qualeas appellat, quibus veneni ſemen gratiſſimus eſt cibus, quã ob cauſam eas dãnauere menſæ, ſimulq; propter comitialẽ morbũ.
Tholus, lignum, cui inhæret tectum templi, græci quidã exponunt domum eſſe rotundam.
θεατρίδιον diminutiuum forma græca à theatro.
Suggeſtus, vel ſuggeſtum, vt hic, a ſuggero fit, & eſt locus editior.
περιπετάσματα ſunt vela, quę extenduntur ad occludendum, & ornandum locum.
Culcitra dicta, quod in ea tomentum, vel ſagum inculcetur.
Epiſtomion dicitur foramen, per quod aqua effluit.
Adijcialis cœna erat adipalis, & opipara ab adijciendo.
περιστεροτροφεῖον, ideſt columbarium.
Pullicium à Pullis deriuatur, & eſt fœtura pullorum.
Cannabinæ poſſeſſiuum à cannabe herba.
ὀρνιθοβοσκεῖον locus ad alendas gallinas, & aues.
Excudere dicuntur aues poſt legitimum incubatum pullos ex ouis. alibi legitur excludere.
Pedes apud hunc pediculos ſignificant.
Naſturtium, herba dicta, quod naſum torquere faciat.
Gallinæ aphricanæ, quas græci μελεαγρίδας appellant. Nunc Pharaonis aues dicuntur.
Amphibium dicitur duplicis vitæ.
χηνοβοσκεῖον, locus ad paſcendos anſeres.
Hara, ſtabulum dicitur tam de porcis, quàm de auibus.
νοσσοτροφεῖον, locus ad alendas aues.

Feles animal eſt, quod græci αἴλουρον.
Meles item animal eſt, vtrîuq; auibus inimicum, puto eſ ſe ea, quæ vulgus fouinum, & maturellum appellat.
Querquedulæ, & phalerides, aquaticæ aues.
Cicures, domeſtici, & contrarij feris.
θηριοτροφεῖον, locus vbi feræ aluntur.
Exgrumantes, de menſura, & recta via excedentes, vel grumos eruentes.
Grumus collectio terræ minor tumulo.
Mulſum, vinum cum melle miſtum.
Tibe trado, pro tibi, & reſpicit ad morem currentium cũ facibus in feſto Cereris, quorum primus, cum ad locũ ſtatutum veniſſet, facem ſequenti dabat.
Meceſſa, pro mihi, q̃ ceſſit, & ſecundũ priſcos locutus eſt, qui tibe, & ſibe, & me. pro tibi ſibi, & mihi dicebant.
Cypiron, genus eſt herbæ paluſtris.
μελιττῶνας, melittonas apiaria: vbi apes nutriuntur.
Illicium ab illiciendo dictum.
Cæliaci dicuntur, qui ventris fluxum patiuntur.
Lapſana, braſſica ſylueſtris. Eſt enim braſſica alio nomi ne caulis, & vtraq; dictio latina eſt.
Siſer, herba eſt.
Aſini, piſces, qui per diminutionem aſelli dicuntur.
Mullus item piſcis olim pretioſus, & cũ barbatus ſit, pu tant quidam eum eſſe, quem vulgus barbonum dicit.
Euerriculum, genus retis piſcatorij à verrendo dictum.
Hæc feſtinanter annotata ſtrictim expoſui. Multa præ terita ſunt, quę ſine interprete intelligi poſſunt, ſiue ex lectione diligenti, ſiue quod ea Varro interpretetur. Nõnulla quoq; à periſſimis medicis requirẽda ſunt.

ANNOTATIONES COLVMELLAE.

Hærediolum, duorum menſura iugerum, quod hęredem ſequeretur.
Laconicũ, fornix, cõcameratus ad thermas calefaciendas.

Cruditas, redundantia ſtomachi, quæ naſcitur ex ægra concoctione.

Chiron, & Melampus medici præſtantes, à quorum nomine herbę quoq; dictę ſunt cētaurea, melampodion.

Subſcribere, fauere proprie in cauſis agendis, vnde et ſuſcriptores fautores.

Antolicus maternus Vlyſſis auus omniū furaciſſimus.

Pedamentum, vitis ſuſtentaculum.

Natrix, genus natantis ſerpentis.

Nexus, dicitur obligatio quædā, q̄ per æs, & librā fiebat.

Signinum opus fractis teſtis addita calce conficiebatur.

Cortinale à cortina, dum menſam, aut parietem ſignificat, deſcendit.

Apothecæ, vbi reponitur vinum.

Tribularium à tribula fieri videtur, eſt enim tribula inſtrumentum ad terrenda frumenta.

Optima nomina, optimos debitores. Vnde & pecuniæ in nominibus.

Beſtiarijs, qui beſtias conficiebant. Si veſtiarijs legitur, locum ſignificat ſeruandarum veſtium.

Mediaſtinus, incola mediæ vrbis, vel balneatorum miniſter, & curator ædium.

Veruactum, quaſi vere actum, & eſt quādo vere primū agri proſcinduntur ad differentiam reſtibilis dictum.

Alicaſtrum ea forma ab alica deriuari putamus: qua à ſiliqua ſiliquaſtrum.

Ptiſana videtur eſſe pultis genus ex farina ordeacea.

Caphiſterium genus vaſis ruſtici putamus, ſcaphiſteriū melius legendum.

Hyæna animal eſt ferum, atq; agreſte, quam dicunt alternis annis marem, alternis fœminam, ſermonem quoq; humanum aſſimulare, in cuius ſpina articulus, ſiue nodus eſt ad medicamina efficax.

Hexaſticon, ſex ordinum, ſiue verſuum.

Diſticon, duorum ordinum, ſiue verſuum.

Septimuntialis ſatio dicta à ſacrificio ſeptimuntialiorū,

quod fiebat in ſeptem locis vrbis Romę nominatæ ſe..ptimuntiū à ſeptē montibus, in queis Roma ſita eſt.

Grumus dicitur ager, vel cliuulus.

Strigæ appellantur ordines rerum intra ſe continuatæ collocatarum à ſtringendo dictæ.

Sicilire eſt ea ſecare, quæ fœniſecæ præterierūt.

Fœniſecæ dicuntur, qui fœnum ſecant.

Collucare item dicebant, cum profanæ ſyluæ rami deciderentur officientes lumini.

Catulo feceris, ideſt ſacrificaueris, caniculæ, ad quod ſydus placandum frugibus inimicum canes immolabātur, facere enim ſacrificare.

Sedum, herba eſt, quam anagorum alio nomine vocāt.

Pellibus oues veſtiri. quomodo oues pellitę pellibus veſtirentur ad cuſtodiendam lanam, Varro docet.

Feriæ denicales colebantur, cum hominis mortui cauſa familia purgabatur.

Artrare eſt aratrare, & eſt quando ſata inarantur, poſtquam & nata ſunt, & excreſcunt.

Lotium vrina eſt.

Tubulus fictilis, fiſtula maior.

Fiber, animal eſt extremas fluuiorū oras accolens. Hunc græci κάςορα dicunt, latini vero fibrum ponticum. Huius pilus pluma mollior habetur.

Lētiſcus arbor eſt, ex qua colligitur maſtix, & eſt trifera.

Tarentina nux dicitur à mollicie corticis, eo quod vix attrectata frangatur

Apyrenum, malum granatū proprie dulce vocauerunt priſci medici, verum ſi græcam dictionem latine ex ethymologia explanare voluerimus, apyrenum dicitur. cui nulla ineſt granorum duritia, vel minor, quàm alijs.

Lac cyrenaicum ſilphium eſt.

Scylla, cepæ eſt genus.

Petiolus à pede diminutiuum videtur.

Thaſiæ vites à Thaſo inſula nominatæ.

plautinis quæſtionibus.

Polentia, vrbs iuxta alpes, diuidentes Italiam à Gallia.

Bætica, pars Hiſpaniæ à flumine dicta.

Molle pecus tectum, hirſutum vero colonicũ.

Munerarij dicebantur, qui munera, ideſt ludos populo dabant.

Matrices, quæ pariunt, & fœtus generant.

Coloſtrum dicitur ſpongioſa lactis denſitas poſt partum prima eſt, & morbus coloſtra, quo lactãtes tentantur, ſi biduo à partu maternum lac guſtauerint.

Grauedo, grauior pituita, & craſſior, inde grauedinoſi.

Laciniæ de veſtibus dicuntur, diſcreta item animalia, & in partes diuiſa in lacinias ſegregari dicuntur.

Claui, morbus pedes ferè tentans.

Chordum fœnum dicitur ſerò natum.

Mendeſius poſſeſſiuum à ciuitate Aegypti.

Nepita, herba eſt, quæ græce καλαμίθκ.

Flaccidi à flaccis, quorum aures pendulæ, & non arrectæ ſunt.

ὕστερα græce, latinæ ſecundæ, folliculi ſunt continentes fœtum in matris vtero cum menſtruis.

Eximij proprie ſunt porci, qui de grege excepti ad ſacrificandum liberius paſcuntur.

Muria, ſal cum aqua medicatum, & induratum, de qua plura Columella.

Termes termitis, ramus de arbore reciſus.

Paliurus, arbor eſt Africæ ſuauem fructum faciens, quo vina cõmendantur.

Lotos item arbor eſt peculiaris Africæ, cuius bacis veſcuntur homines.

ἰχθυοτροφεῖα ichthyotrophea, loca in quibus aluntur piſces.

λαγοτροφεῖα leporaria.

Ruſticæ gallinæ ſunt agreſtes roſtro longiore, quæ per diminutionem ruſticulæ quoq; appellantur.

Cohortales gallinæ, quæ in corte domi aluntur.

Meleagrides, & numidicę, & guttetę, aues ſunt, quę & afrę dicuntur.
Laniſtæ dicebantur, qui domi gladiaturam docebant, gladiatores, quos deinde venderent munerarijs.
Pyctes, pugillator interpretatur.
Pumiles, & Pumiliones in hominibus dicuntur, græce, gallinæ quoq; pumiles dicuntur. νᾶνοι.
Melicæ gallinæ, quod in Media id genus auium corpore ampliſſimo fiat, l litera pro d ſubſtituta. Media, regio orientis, ex qua Medi, qui, & Perſæ dicuntur.
Aſſerculus diminutiuum ab aſſere.
Scandulæ fiunt ex robore, abiete, & picea fiſſis, vel aſſulatim deſectis.
Temporius, aduerbium deductum à tempori aduerbio, quod ſignificat opportune, & tempeſtiue.
Pullationem idem putamus, quod pullicium, hoc eſt fœtura pullorum.
Nidor, odor rerum aſſarum.
Gliſcere eſt creſcere, vnde pergliſſit creſcit valde per inſtructionem epularum.
Paxilus, diminutiuum à palo.
Loculamenta à loculis deriuari videntur, & ſignificant capſulas.
Deſpondent, hoc loco ſtatuunt. Plautus, & Varro addunt animum.
Porrum tarentinum alio nomine ſectiuum dicitur.
Vrinare eſt mergi, inde vrinatores, q. ſub aqua natant.
Mugiles, piſces ſunt tam præcipuæ velocitatis, vt tranſuerſa nauigia interim ſupernatent.
Tamaricum quoq; frutex eſt.
Sirpus iuncus eſt.
Solea rombus, & paſſer, piſces plani ſunt.
Colocaſia, herba eſt Nili.
Melanurium, piſcis à nigra cauda nomen trahens.
Murena tarteſia à Tarteſo oppido Hiſpaniæ ſito quondam inter bétis oſtia, quo nomine etiam fluuius ipſe

ligno, vel re alia decidit.

Scobem dicimus id quod per terebram, & ſerram in per forandis rebus teritur, atq; educitur.

Bulbus apud idoneos non tantum pro cepe capitur, ſed etiam pro omni radice rotũda. Vnde legimus bulbos narciſſi, & bulbos cannarum.

Characatæ vineæ, ideſt pedatæ à græco. Nam χάραξ κος fœmini generis duntaxat pedamentum vitis ſignificat.

Heluenaci generis, ideſt vitis heluenacæ, cuius duo ſunt genera, maior & minor, & eſt in fertilitate princeps.

Lentorem, tenacitatem, & viſcoſitatem ex humore procedentem, nam lentus tenacem, & viſcoſum ſignificat, vnde & lenteſco verbum.

Draco appellatur palmes emeritus, pluribusq; induratus annis.

Ameram apud Columellam legimus, quæ dictio ſemen vlmi ſignificat. Plynius tamen ſamariam vocat.

Simus dicitur, qui eſt preſſis naribus. Inde reſimi, qui ſurſum verſus depreſſas gerunt.

Coni, nuces cupreſſi.

Pituita, eſt catarrus.

Veterinarij, medici ſunt veterinarum, hoc eſt animaliũ, quæ aliquid vehunt, hos nunc vulgus mereſcalcos appellat. Hinc & veterinaria medicina.

Garum, liquamen ex piſce factum.

Valuuli, folliculi ſunt leguminum.

Suppuratio eſt, cum vlcus ad ſaniem tendit.

Sacrificatio eſt, quando tenui vulnere ſanguis emittitur.

Solea, quæ ſolo pedis ſubijcitur.

Cunicula bubula, herba eſt, qua ſe tuentur teſtudines contra ſerpentes pugnaturæ. Nunc dicitur cotula, & bouis oculus, & flos eius eſt maior chamæmilla.

Malagina à verbo græco μαλάττω, quod eſt mollio, & eo vtimur in duritie mollienda.

Floces, feces ſunt vini.
Cæcilia, genus ſerpentis.
Cimolia creta ab inſula Cimolo, qua vtuntur fullones in veſtibus abluendis hanc nunc vulgus terram ſaponariam vocat.
Maguderis, laſerpitij genus eſt. Alij dicunt caulem laſerpitij eſſe.
Armoracea, genus eſt raphani.
Vacerra ſtipes eſt, ad quem equos ſolent religare.
Suffragines, nodi ſub crura, quibus pedis verſura cõſtat, tibiæq́; pes ita annectitur, vt verti poſſit. Id quod ſpectamus in bobus, equis, & cæteris armentis.
Numellæ, genus vinculi, quo quadrupedes alligantur.
Forda dicitur bos grauida, vnde & ſacra fordicalia.
Herba ſantonica, genus eſt abſynthij amariſſimi dicta à Santonibus Galliæ populis.
Filicula, puto diminutiuum à filice.
Cedrea, primus ſudor, qui defluit in canalis dum pix fit, cui tanta eſt vis, vt in Aegypto corpora hominum defunctorum ea perfuſa ſeruentur.
Strigoſum dicitur iumentũ, cuius corpus fame, aut alia vitij cauſa ſtringitur, nam ſtrigoſus quaſi ſtringoſus à ſtringendo.
Inire eſt concumbere, quando fœmina marem recipit. Vnde legimus mulieres à viris iniri.
Equienti mulæ, equum appetenti, vt credimus.
Suffraginoſa mula, cuius ſuffragines morbo vitiatę ſunt.
Hyoſcyamos, herba eſt.
Galactopotę, lac potantes.
Nomades, paſtores dicuntur, quorũ vita oĩs in paſcendis gregibus habetur à græco νέμω, ideſt paſco.
Tectum pecus dicitur ad differentiam colonici, appellatum tectum, quod operimentis tegeretur.
Altinates, ex Altino, quæ vrbis olim in litore Venetiæ florentiſſima fuit.
Tarentinæ oues à Tarento, de quibus ouibus plura in

Mareotides, ægyptiæ, nam Mareotis pars eſt Aegypti.
Lageos, herba leporaria.
Præcia, quæ cito matureſcit, quaſi præcoqua.
Rhetica à Rhetis populis alpium.
Pſitiæ, etiam vites ſunt.
Gemellæ vites ab vuis ſemper geminis nomẽ habuerũt.
Lanatæ vuæ à lanugine, quæ eas veſtit.
Rubellæ nomentanæ dicuntur à rubente materia.
Apianis apes dedere cognomen præcipue earum auidæ.
Allobrogica & biturica à gente nomen habuerunt.
Heluolæ inſignes ſunt colore inter purpureas, nigrasq́ medio ſæpius variante, & ob id varianæ appellatæ.
Albuelis, vitis genus ſicut item viſula.
Inerticula genus vitis, quoniam iners ſit, & viribus innoxia.
Murgentinam alij pompeanam vocant.
Oleagina ad ſimilitudinem oliuæ.
Streptus, quòd cum ſole circumagatur.
Dactylides à digitali gracilitate dictæ.
Trepidaneæ à menſura dicuntur. Alij legunt crepidaneas à crepida.
Bumaſtus à bouis mamma.
Stephanitis à coronario naturæ luxu folijs acinos inter curſantibus.
Allopecis à cauda vulpium dicta.
Nomenculator is erat, qui nomine citabat, ciuiumq́, & ſeruorum nomina nouerat, inde nomenculatio.
De lapide noxium, conſuetudinem exprimit romanam nam ſolebant damnatos mortis de capitolino lapide deijcere.
Arelatæ, vrbs narbonenſis Galliæ.
Siphones, fiſtulæ, quibus aquas, vel aliud liquidum interueniente ſpiritu attrahimus, atq́ emittimus.
Interordinium, ſpatium, quod eſt inter ordines.
Dodrans, nouem partes aſſis.
Viuiradices dicuntur ſurculi cum radicibus ad differẽtiã

malleoli, & talearum.
Decuſſare in decuſſes formare, atq; diuidere.
Decuſſis etiam dicitur à decem aſſibus.
In ſpeciem literæ græce, ideſt Δ deltæ, vel Λ laudæ.
Depangere, plantare inde depactus.
Retorridum dicitur, quod intempeſtiue amiſſis viribus à ſole torretur.
Suſum pro ſurſum dicebant antiqui.
Limes decumanus in ſemitis, & limitatione agrorum is vocatur, qui agrum ab exortu æquinoctiali ad occaſum æquinoctialem ſecat.
Prouincia dicebatur extra Italiam, & ideo legimus vineas prouinciales, & Italicas.
Biturici, populi Galliæ, inde biturica vitis.
Compendium, vtilitas, contrarium diſpendium.
Statumina à ſtatu arborum dicuntur, prout creſcendo ſtatum accipiunt rami.
Pedatio quando pedamentis vinea fulcitur.
Hornotinum dicitur huius anni, alij legunt annotinū.
Ordo vineæ ſimplici iugo porrectus, canterius.
Iugata vitis à iugo, quod ad ſimilitudinem militaris iugi fiebat, nā duabus defixis haſtis, tertia ſuperligabatur.
Inſolare, & inſolari dicitur ſolem admittere.
Dolabella diminutiuum à dolabra.
Malleolus dicebatur ſurculus vtrinq; capitulatus è duro.
Oculi in arborum ſurculis proprie vocantur, vnde germinatur.
Teredo, vermis eſt lignum terens, atq; exedens.
Delibrare, eſt librum tollere.
Veternum, morbus ex nimio otio.
Cæſim, id eſt vno ictu.
Ductim, cum mora.
Dactyli ſunt digiti.
Coagmentare, eſt compares coniunctiones arcte cogere & ſtringere.
Ramentum à radendo dicitur, & id eſt, quod de raſo

appellabatur.
Carpathium pelagus ab inſula Carpatho dictum inter Rhoduum. & Cretam.
Muſtella,piſcis in lacu brigantino rhetiæ generatus.
Turdus,merula,varij,piſcium nomina.
Flutæ,murenæ in freto ſiculo à græcis dictæ πλῶται.
Crepida,prærupti ſaxi margo,& extremitas viarũ, vel ripæ paulo eminentiores crepidines dicuntur.
Pelamides à luto nomen traxerunt, quæ primum cordilæ mox cum annum exceſſere,tynni vocantur.
Chalcis,piſcis eſt de genere romborum.
Branchiæ dicuntur in piſcibus ſecundum ceruicem follium more hiantes partes,quibus anhelitum reddere,ac per vices recipere exiſtimantur.
Pectunculus piſcis per diminutionem à pectine.
Charchari,elachatæ,camarus,gobio,piſces ſunt.
Oryx orygis,fera eſt,quæ contrario pilo hoc eſt ad caput verſo veſtitur,orientemq́ caniculam contuetur, & adorat,naſciturq́ præcipue in Getulia.
Lauticia eſt epularum magnificentia.
Cerrus,arbor glandifera,inde poſſeſſiuum cerreus.
Signinũ opus,vt diximus,fiebat calce addita cõfractis teſtis.
Leucoia,alba viola.
Coryciũ antrũ in Cilicia,vnde primũ delatũ eſt crocũ.
Amelus,flos eſt,quem eleganter Virgilius in quarto georgicorum deſcribit.
Caules in herbis dicũtur,hoc eſt ipſum robur ſiue ſtipes.
Scapus idem eſt fruticibus, & ijs herbis, quæ per hyemẽ non demoriuntur.
Gladiolus,foliũ narciſſi in gladij formam figuratum.
Sarraneæ violæ,purpureæ,vnde ſarranum oſtrum.
Rapiſtrum,diminutiuum à rapo.
Amaranthus,flos eſt ab immortalitate nomen trahens. Vnde immortalesq́ amarhanthi,nunquã enim marceſcit,fitq́ ab a priuatiua pticula,& μαραίνω ſicco.
Ziziphum,arbor eſt non pridẽ in Italia nota.Ex Syria

enim adnos venit, puto id eſſe, quod zizipha creat.
Hybernus oriens dicitur, vnde ſol per hyemem oritur.
Stellio, genus eſt ſtellati lacerti.
Crepitaculum à crepitu.
Chalbanũ ſuccus eſt ferulæ ſyriæ, & greci χάλβανον dicunt per ch, noſtri vero in g ch conuertunt.
Defrutum, vinum ad tertiam partem decoctum, de quo, & paſſo, & ſapa idem Columella plurima ſcribit.
φαγέδαινα phadegena, morbus vlceroſus vſq; ad oſſa celeriter carnem depaſcens cum aduſtione, emittitq; fetentem ſaniem, & puto hoc in loco eſſe malũ, quod in iumentis vermem appellant.
Eſculentum dicitur ab eſca.
οἶστρος œſtrum, aſilum latini vocant, ſiue tabanum, nonnunquam furorem ſignificat.
Suffitas, ſuffumigatas à verbo ſuffio.
Hipparchus, Eudoxis, & Meton, philoſophi, qui de ſyderibus, & temporibus anni ſcripſerunt.
Faſtus, libri, in quibus cuiuſq; anni geſta continebantur.
Vergiliæ, ſtellæ ſunt, quæ pleiades alio nomine dicũtur.
Inuerſæ metæ ſimilis, hoc eſt turbinicã habẽs figurã, cuius ima pars anguſta eſt, ſuperior vero lata. Aſt meta inferiorẽ partẽ latã habet, ſuperne vero tẽdit in acutũ.
Boni conſulat, hoc eſt bene ſtatuat, in bonam partem, vt aiunt, accipiat.
Acras acradis, genus eſt ſylueſtris pyri.
Ebulus, herba eſt faciens bacas in ſimilitudinẽ ſambuci.
Taxus arbor eſt, ex qua fabricantur arcus, Toxica quoq; inde ſudare dicuntur.
Mandragoræ duo ſunt genera, candidus, qui & mas, & niger, qui fœmina exiſtimatur. Ferunt mala auellanarum nucum magnitudine.
Cicuta, herba venenoſa.
Paliurus, herba paluſtris.
Polycletes, Phragmon, et Ageladas, ſtatuarij fuere generoſi.

Dryades, deæ arborum, Nepeæ, collium.
Amphryſus, fluuius Theſſaliæ.
Lyceus, & Cyllene, montes arcadiæ.
Heleſus, fluuius, & mons non longe ab æthna.
Dioneis floribus, ideſt Veneris.
Pyrois gemma à colore igneo dicta.
Thaumantias iris, filia Thaumantis.
Bionias, herba eſt, quæ pāpinorum amœnitatē præſtat, & alligat quicquid obuiam habet.
Iubar, lumen eſt, & pro aurora ponitur.
Hibero, hiſpano.
Balauſus, herba eſt non multum diſſimilis à narciſſo.
Liguſtrum, herba vilis.
Balſamum herbam ſignificat, & arborem balſami, ſicut & caſia herba, & arbor.
Ferrugineis, purpureis. Nam ferrugo eſt purpura intenſior.
Flammeola, rubea, nam flammeum rubeum eſt.
Sirpiculum, caniſtrum ex ſirpis confectum.
Fiſcina, vaſis genus.
Portūnus, deus maris, quem græci Palæmona appellant.
Gerulus à gerendo. & is eſt, qui corpore aliquid gerit.
Gemino aſtro, ideſt ſigno geminorum.
Lernei cancri, ideſt qui ex lerna palude exijt, dum Herculis pedem momordit pugnantis, & in ſydus relatus eſt.
Fortis fortunę dies appellatus à Seruio Tullo rege, quod is fanum fortis fortunæ ſecundum Tyberim extra vrbem dicauit.
Ocymum, herba eſt quam baſilicon alij appellant. Sunt qui per Z ſcribant ozimum à verbo græco ὄζω.
Cylindrus, lapis teres, quo terra denſatur, & æquatur.
Pulex, vermiculus herbis infeſtus, & præcipue braſſicis.
Limaces, cochleæ à limo appellatæ.
Campe, vermis genus hortenſes herbas infeſtans dicta à verbo græco κάμπτειν, quod eſt flectere.

Eruca, vermis rodens herbas.
Robigo deo, vt auerteret rubiginem, catulo ab vberibus tracto faciebant.
Tages is fuit, qui primus Hetruſcis aruſpicij diſciplinam tradidit.
Caput nudum cute, ideſt caluariam aſini. nam aſinæ caluaria in hortis ponebatur, vt ſua præſentia, quæ ſpectabat, fœcundaret.
Tarcon, Hetruriæ dux, & aruſpex.
Vitibus albis, vite bionia, quę dicitur ἄμπελοσ λευκή
Amythaon Melampodis pater fuit, qui inter medicos præclarus habitus eſt, ſimiliter & Chiron.
Nocturnas volucres, noctuam, bubonem, vlulam, veſpertilionem. Solebāt enim priſci ad hortos tuendos noctuam pennis patentibus figere.
Pingui amurca, fece olei, quæ contra culices, & limaces vim habet maximam.
Fruge ſalis mica ſalis.
Serum, aqua lactis.
Dardaniæ artes, Phrygij faciebant mulierem menſtruatam, nuſquam cinctam ſolutis capillis, nudis pedibus contra erucas, & cætera hortum circuire.
Iolchos, Theſſaliæ ciuitas.
Protocomos, primum comantes. Alij prototomos legunt.i. primæ ſectionis.
Tyrſos tarteſiacos, ideſt lactucæ tarteſiæ. Paphios, Cypriæ.
Secto, ſectiuo.
Lubrica lapathos, quam ὑδρολάπαθον vocant.
Tannus, herba eſt minutis folijs, & aculeata.
Scylla, genus eſt bulbi.
Ruſcus, herba eſt aſpera, & horrida.
Andrachne, herba eſt, quæ portulaca dicitur.
Atriplex, herba eſt ſylueſtris. ſ. & ſatiua accuſata à Pythagora.
Ricinus, genus cucumeris rotōdi à verme. nā oblongus

Parthenope, Neapolis.
Sebetide nympha, Sebetos fons eſt Neapoli, cuius aqua vicatim decurrens oẽs ferè vſus Neapolitanis præſtat.
Pompeij, & Herculaneum, oppida campaniæ.
Siler, fluuius iuxta prædicta oppida.
Sabelli, populi à Sabinis orti, qui incolunt montes, qui ſunt inter Sabinos, & Marſos.
Genera cauliũ ex his locis complura fiebant, nam pompeianum procerius caule ab radice tenui intra folia craſſeſcit.
Sabellico vſq; in admirationem criſpa ſunt folia.
Turnilacus, locus ex conualle aricina, vbi quondam fuit lacus Turni, inde ſubierunt lacutures caules.
Tibur, ciuitas haud longe ab vrbe olim fertilis pomis.
Brutij, populi ſunt vltimi habitatores Italiæ Siciliam verſus.
Mater Aritia porri, ex Aritia porrum erat capitatum, & genus caulium non excelſius, folio numeroſius quoq; atq; tenuius.
Reſoluit nexus, ideſt peperit, & enixa eſt.
Portitor helles, aries, qui in cœlum deportatus eſt.
Capitis porri, ideſt capitati porri.
Sampſucus, herba quam nunc appellant maioranam, alioq; nomine amaracus dicitur.
Staphylinus, paſtinaca eſt erratica, ſiue agreſtis.
Aeacij flores, hyacinthus, quem è ſanguine Aeaci natum dicunt.
Corambla herba eſt, quæ oculos retundit, & hebetes facit. Ideoq; dicta corambla. Nam κορὰ pupulam ſignificat, ἄμβλυ vero retuſum, & hebes.
Lactucarum quoq; plura ſunt genera, hoc eſt Cæciliæ, Cappadoces, Tarteſiacæ, Paphia, ſiue Cypria. Eſt etiã ſeſſilis lactuca.
Mea quam generant Tarteſſi littore Gades. Tarteſiam lactucam ſuam dicit, quoniam Columellarũ familia

ex municipio gaditano progenita erat.
Ferali menſe lupercus, ideſt Februarius menſis,in quo ſacra feralia mortuis fiebant,& ludi lupercales.
Calendæ Veneris,Calendę Apriles,nam à Venere Aprilis nomen trahit (nis.
Amphitrite,vxor fuit Neptuni. Tethis vero Oceani ſe-
Amores acriſioneos,ideſt Danaes filiæ Acriſſij,quā conuerſus in imbrem aureum compreſſit Iupiter.
Dyndimus,mons Phrygiæ Cibele ſacer, quæ dea ſacerdotes ſuos in furias agebat. (cho.
Citheron,Parnaſſi iugū,vbi erat Nyſa vrbs dicata Bac-
Euie nos legendū eſſe dicimus.q̄q̄ interpoſita aſpiratione euhye legant.Nam ab σὺοῖ,quæ vox eſt bacchantium,naſcitur.
Pæan,laus in Apollinē pro victoria,vel peſte auertenda.
Satureia thymus, & thymbra,herbæ ſunt.
Iacchus,Bacchus à fremitu.
Corymbus vua eſt ederæ.
Haron in ægypto vocant bulborū genus ſcyllæ proximum amplitudine.
μελάνθιον græce,latine git dicitur,alio nomine melanſpermon,ideſt nigrum ſemen,alij nigellam.
Molochen agrian ibiſcum appellant. Quidam alij dicūt malachen,hoc eſt maluam.
Miris,ſiue ſmiriza,vel vt alij mira , herba eſt ſimillima cicutæ caulæ,folijsq́3, & flore minor.
Mucrone,graphio,quo in pugillaribus cereis ſcribimus.
Litera proxima primæ,ideſt b beta.
Beta,herba nigra,& candida,quæ & bleta dicitur,
Lotus,arbor eſt dicata matri deum , eſt etiam herba in Phrygia laudatiſſima.
Oſcitat leo,aperitur leonis flos.
Sabæum,arabicum. Nam in Arabia felici odoramenta pretioſa naſcuntur,vt balſamus,caſia,thus.
Pegaſidum,muſarum à pegaſo equo.
Acheloides,nymphæ à fluuio Acheloo dictæ.

Ithyphallus proprie membrum virile erectum dicitur, dicuntur & ithyphalli curatores.

Bacchi, qui in orcheſtra ſaltabāt. Hoc nomine dictus eſt, Priapus ἰθύφαλλος græce.

Peſtum, oppidum in campania roſis generoſum.

Naxius ardor Bachi coronæ ſydus ſignificat. Nam (vt ferunt poetæ) in inſula Dia, quæ poſtea Naxos dicta fuit, relicta Ariadne à Theſeo nuptias cũBacho fecit, donataq́ꝫ corona inter ſydera relata fuit.

Chelas, cancri brachia, quæ facere videntur Libræ ſydus.

Nepa, ſcorpium ſignificat. Alij dicunt cancrum.

Crotum venatorem fuiſſe dicunt, precibusq́ꝫ muſarum in aſtra relatum, & pro ſagittario ponitur.

Altera genitrix Cretæ prometheæ. Alludit ad fabulam, quia Prometheus ex creta terra hominem formauit.

Riphæi, montes ſeptentrionales.

Caurus, ventus, qui & corus dicitur.

Lyra, ſignum cœleſte.

Latrina eſt locus priuatarum ſordium.

Cloaca vero, per quam ſordes publice eluuntur.

Marræ, bidentes, & ſarcula, ruſtica ſunt inſtrumenta.

Calta, herba eſt naſcens in ſegetibus flore purpureo.

Narciſſus, herba eſt, & eius duo genera.

Pectita participium videtur noue dictum à pecto. Alij legunt percita.

Ora leonis herbam ſignificat leoninam in montibus naſcentem, cuius flores cum emittuntur ſimiles ſunt ori leonino apertor.

Glaucium, herbæ genus ſylueſtris, & erraticæ, niagrum vocatur. Alij paralion dicunt. Naſcitur enim in afflatu maris, aut nitroſo loco, inde nomen ſumpſit. nam glaucus cœruleum ſignificat, qui color eſt maris.

Panace, herba eſt: quæ alio nomine dicitur centaurea, cuius plures ſunt ſpecies, interpretaturq́ꝫ remedium ad omnia.

Bulbi Megarici à Megaris ciuitate Greciæ. Veniebant

etiã ex Africa bulbi maxime laudati. Vtrunque genus Columella ſcribit, cum dicit, megaris, & getulis glebis.
Chærephillum, herba eſt luxurians frondibus, & ab hoc nomen accepit.
Lactucula quanuis deſcendat à lactuca, tamen alia eſt herba lac habens.
Vlpicum, mordax, & graue olens allium.
Fabis habilis, herbas ſignificat quibus fabæ condiri ſolebant. Sunt enim fabæ fabrorum conuiuia.
Siſer, herba, cuius radicem olim nobilitauit Tiberius Cæſar flagitans eam omnibus annis à Germania.
Aſſyrio ſemine radix, hæc ſyriaca radix vocatur, quod ex hortis Syrorum ſit translata.
Peluſiaci, ideſt Aegyptij zithi potus, quem è fruge excogitauit Aegyptus, ab alijs ceruefia dicitur.
Salgama appellabantur à priſcis quęcunque conditanea ad victum noſtrum in vaſis ſeruabantur.
Inula, herba, quæ ſuo aſpectu, atque natura triſtitiam affert. nomenque ſuum adhuc ſeruat.
Olus, pullum alio nomine atrum olus.
Lactis guſtus, quæ condiat herba. De lepidio videtur intelligere, cuius vſus non eſt ſine lacte, emendat enim cutem in fecie, & lepras tollit, & cicatricum vulnera, & nomen trahit à græco.
Cymata in braſſica dicũtur, quæ vere proximo poſt primam ſectionem è caulibus colliguntur, vel (vt alij dicunt) tenuiores cauliculi.
Cumæ, vrbs campaniæ, vnde cumana braſſica ſeſſilis folio, & capite patula.
Signia vrbs campaniæ.
Mauricini populi propè Marſos.
Capua, campaniæ ciuitas.
Fauces caudinæ, locus vbi Romanus exercitus fraude Samnitium interceptus fuit.
Stabiæ, vetus campaniæ oppidum.
Veſuuium, ſiue Veſbiũ mons ardens in eadẽ campania.

cylindro non eſt abſimilis.

Attæi hymeti, ideſt attici mellis, quod optimum naſcebatur in Hymeto monte Athenarum.

Pix naricia ab inſula maris Ionij dicta.

Amula, vas ad aquam geſtandam.

Canis erigones, ideſt canicula Sydus. (fuit.

Hyperionis, ideſt ſolis. nã ſol ab Hyperione progenitus

Armenia Cereola, & Damaſcena, prunorum genera.

Perſica peregrina fuerunt vtpote quæ ab Perſia ad nos tranſierint.

Aſiatica Perſica frigoribus proueniebant, contra Gallica tempeſtiua fiebant.

In ficorũ genere ſunt calcidicæ, chiæ, purpureæ, chelidoneæ, mariſcæ, caliſtrutiæ, liuiæ libyſſę flauę, & reliqua.

Sacris tardipedi, ideſt vulcanalibus.

Congilis, rapi genus.

Decoxit dño, debitã pecuniã cũ nõ eſſet ſoluẽdo, abſtulit

Ornithia ab auibus tractum nomen. Appellantq; tempus, quod eſt ſeptuageſimo die poſt brumam ab aduentu auium. Tunc enim adueniunt hirundines, ciconiæ, coturnices, & reliquæ aues aduenæ.

Halcyonij ab halcyonibus auibus nomẽ traxere, quarũ fœturæ ante brumã ſeptem diebus, & totidẽ poſt mare ſternitur.

Quinquatria, dies Mineruæ ſacer.

Orthociſſos, recta edera, & rigẽs, quę ſola ſine adminiculo ſtat.

Muſcantur, muſco integuntur.

Prodomi aquilones appellantur, qui octo fermè diebus exortum caniculæ antecedunt.

Procyon ſtella, quæ antecanis dicitur latine.

Etheſiæ, venti ſtati qui quotannis in vigore æſtatis perflant triginta diebus. (medæ.

Caſſiope, aſtrũ, in quod relata fuit Caſſiope mater Andro

Elices dicuntur reuolutiones.

Tuberes, peregrina poma ex Africa in Italiam deportata.

Armeniaca, præciocia perſica quidam putant. Nam tu

beres, & armeniaca proxime ab amygdala florent.
Dolus mendeſius ſcriptor ægyptius fuit.
Thalli dicuntur in porris, & cepis, & allio medij ſtipites ἀπὸ τοῦ θάλλειν ideſt vireſcere.
Mundns, muliebris ornatus, græce κόσμος.
Valetudinariū, locus, in quo ægroti ſtant, vt curentur.
Sedentaria opera, quæ ab artificibus ſedendo fiunt.
Promus à promendo dicitur, & eſt qui victum familiæ promit.
Cællarius, qui habet curam cællarij. Cællarium autē eſt, vbi reponebantur ad annuum vſum neceſſaria.
Atrienſis is erat, cui credebatur cura atrij.
Nomophilaces dicuntur legum cuſtodes, & ſeruatores ἀπὸ τοῦ νόμου hoc eſt à lege, & τοῦ φύλακος, quod eſt cuſtos.
Defrutaria vaſa, ad defrutum idonea.
Digitelli diminutiuū à digito, & videtur eſſe genus herbæ.
Battis, herba aculeata ſponte naſcens, & eſt marina, & hortenſis.
Sedum, alij ſadum alij ſeſſuuium vocant, herba eſt in tegulis naſcens.
Flacceſcat, flaccidum fiat.
Pruna onychina, quæ colorem habent ὄνυχος, ideſt vnguis.
Seſquilibra, libra vna cum dimidio alterius.
Ligula genus menſuræ.
Pix brutia, ſecundus eſt liquor craſſior defluens à ligno igni circundato, quæ rurſus in cortinas æneas coniecta ſpiſſatur, & coagulatur.
Rutabulum dictum à proruendo.
Pinicillum diminutiuū à peniculo, peniculus vero à pene, ideſt cauda deriuatur,
Radula inſtrumentum ferreum à radendo.
Scopula diminutiuum à ſcopa.
Seſquiculleare, vas, quod continet culleum, & dimidium (alterius.

Suffriare à ſub, & frio fit, hoc eſt paululum conterere.

Pelliculare à pelliculis fit, & videtur eſſe circumligatis, vel poſitis pellibus obthurare.

Putearius poſſeſſiuum à puteo.

Arbuſtiuum ab arbuſto poſſeſſiuum.

In proximo decumano, hoc eſt in limite decumano, qui fit ab ortu ſolis ad occaſum, vt ſupra diximus, alter vero limes ex tranſuerſo currens appellatur cardo.

Scipio baculum ſignificat.

Petiolis, paruis pedibus, diminutiuum eſt.

Seſtiana mala à Seſtio nomen acceperunt.

Epityrum ſiue pityrum (vt diximus) à confracta oliua, quæ græce dicitur πίτυρις, nomen accepit.

Turiones dicuntur teneritates ſummitatum arborum, vel arbuſtorum.

Sanſam Gregorius Tifernus, vtriuſq; linguæ interpres, quod Strabo græce dicit πύρηνα, lauſam interpretatur, ſignificatq; græce os oliuæ.

Glaucinum græce dicitur oleum muſtum, hoc eſt expreſſum ante quàm oliuæ calcentur, atq; premantur. Nã γλεῦκος græce, latine muſtum.

Decemmodiæ, & trimodiæ, vaſa ſunt ruſtica, quibus ruſtici in ferendo frumento, dum ſerunt, vtuntur. Nec non pollintor in frumento per molas frangendo trimodia vtitur.

Oleaſtellum diminutiuum ab oleaſtro.

Gemellar vaſis genus videtur.

Oliuitatem appellarunt priſci, cum olea cogebatur.

Exanietur, exudando ſiccetur.

Glabrata, nuda, & ſine pilis.

Offulæ, paruæ offe. & hoc loco carnis fruſtra.

Decuſſatim, per decuſſes.

Nouacula, culter tonſorius.

Embammata ab græco ἐμβάπτειν fieri videtur, & ſignificat immerſiones, quando intingimus, vel panẽ, vel obſonium in vaſculis repletis re liquida.

Oxygarum, acetum cum garo ſignificat ὄξος enim græce acetum, γάρον liquámen ex piſce.

Liguſticum, herba eſt in Liguriæ montibus naſcens.

Vulturnus, ventus eſt, qui & græce εὖρος, & flat ab oriẽte brumali.

Teſſeras appellat lapilorum fruſta quadrata.

Scutulas, ſcutis intertextas, quod opus à gallis eſt inſtitutum primo.

Tomices græco nomine appellantur ex cannabi impolito, & ſparto leuiter tortæ reſtæ, ex quibus funes fiunt. Puluilli quoq;, quos in collo habent animalia ne reſte ledantur, tomices vocantur.

Rododaphnes, roſa laurina, quam nereum vocant.

Cautere, ſiue cauterium, ferrum ad vrendum.

Focaneus quid ſit, à Columella diſce.

Opon cyrenaicum, ſuccus ſylphij.

Coracinam picem, nigram.

Amites, perticæ aucupatoriæ.

Baſterna, genus rhedæ.

Crodilus lacerta eſt Nili immenſæ magnitudinis, quam debellauit ichneumon.

Euante, genus vitis.

Lomentum panis ex faba.

Gilbus, color eſt.

Briſſam vuam tunc dicimus, cum pedibus ad exprimendum vinum calcatur.

Hydromelli, militæ aquæ.

Meliſſophyllus, herba eſt.

Muſtus, nouus.

Glaciridiæ, dulcis radicis.

Crocomaga, herba eſt.

Metreta, vas eſt.

Chœnis genus vaſis.

Omphacomelli, immaturo melli.

Jntrita ab intero verbo, cuius præteritum eſt intriui, & ſupinum intritum fit, & proprie dicitur cibus de alea

to mortario factus.

Numerorum quorundam nomina, quę item menſuris, & ponderibus accommodantur, aſcripta ſunt.

As erat libra duodecim continens in ſe vncias.

Dupondius à duobus ponderibus, id eſt libris duabus.

Treſſis à tribus aſſibus, & ſic deinceps, vſq; ad nonuſſes, id eſt ad nouem aſſes.

Decuſſis ab. X. aſſibus dictum, quæ dictio in omni denario numero menſuræ, & ponderis valet.

Aeris minima pars ſextula dicitur, quod ſit ſexta pars vnciæ.

Semuncia, quod ſit dimidia pars vnciæ.

Sextans, quod ſexta pars aſſis.	II.
Quadrans, quod tertia pars aſſis.	III.
Triens, quarta pars.	IIII.
Quincunx à quinq; vncijs, id eſt partes quinq;.	V.
Semis dimidium eſt aſſis.	VI.
Septunx à ſeptem, & vncia concluſum, id eſt vnciæ ſeptem.	VII.
Bes olim des, dempto triente. i. octo, & declinatur beſſis.	VIII.
Dodrans dempto quadrante, nouem vnciæ.	IX.
Dextans, dempto ſextante, vnciæ decem.	X.
Deunx, dempta vncia, vnciæ vndecim.	XI.

Silicum dictum eſt, quod ſemunciam ſecet.

Sextertius, dupondius, & ſemis.

GEORGIVS ALEXANDRINVS
Bernardo Iuſtiniano equiti, & ſenatori facundiſſimo. S.

Piſiſtratus Athenienſis patria ſua per tyrannidem potitus, ſiue vt aliquid faceret, quo tyrannicum ſcelus minus inuidioſum foret, ſiue homerica maieſtate motus, vatis pręclariſſimi carmina diſperſa, atq; membratim per vniuerſam Græciam diſſipata ad ſe propoſito præmio deferri curauit. Sed cum illa lucri cupiditate

indiſtincta promiſcua, & temere cumulata pluri attuliſ-
ſent, grammaticos accerſiuit, qui tunc eruditiſſimi habe-
bantur, id oneris iniungens, vt illam carminum molem
indigeſtam accurate excuterent, penitus rimarentur, &
prudenter reuolutam apte diſtinguerent. Qui tyranno
obſequentes, verſus quos tanti vatis non putauerũt, om
nino à familia homerica ſummouerunt, vtpote ſubditi-
cios, & in Homeri domum mẽdaci inſcriptione ingreſ-
ſos. Alijs aſteriſcum appoſuerunt, quod lucis indigerent.
Alios, quod infra poetę dignitatem viderentur, obeliſco
confoderũt, Vnde factũ eſt, vt diuini poetæ opus, quod
prius ordine fortuito legebatur. Piſiſtrati impendio, &
acri grammaticorum iudicio commode diuiſum, purũ,
candidũ, & ex omni parte ſpecioſum habeamus. Quod
in duo diuiſum volumina de facti nomine ῥαψῳδίας
græci dixerunt. Quàm vellem, vt noſtra ætas aliquem
Piſiſtratum ſortita eſſet, qui præmijs hos ad veterũ ſcri-
pta indaganda incitaret, vt libri in tenebris iacentes à ſi-
tu, & fœdo tinearũ, atq; blattarum morſu vindicari poſ-
ſent. Illis mandaret, vt ſtudioſe qui in lucem prodirent,
quiq; in manibus habentur, eos perlegerent, atq; emen-
darent. Quod ſi nobis concederetur, quorum ſeculo ars
hæc imprimendorum librorum excogitata, atq; in ſum
mum culmen euecta eſt, forſan maxima illa latinarum
literarum iactura plurima ex parte reparari poſſet. Sed
proh dolor, res in contrarium ceſſit. Nam docti pariter,
& indocti ad corrigendos libros paſſim concurrũt, qua-
ſi in compitis, & in plebe vulgaria illa decantentur, quę
felicioribus temporibus remotiora, & recondita, medio
criterq; doctis incognita fuerunt. Quare cum res difficil
lima ſine cura diſcriminis, & ſine iudicio fiat, vix auſim
dicere, obfuerit ne magis, an profuerit latinis literis nouũ
iſtud artificium, niſi copia librorum ingenia multorum
acuet, ſolertiamq; excitabit, qui collatis libris, deprehen-
ſiſq; erroribus, meram veritatem, quandoq; aſſequẽtur.
Igitur cum Nicolaus Ienſon Priſci Catonis librum viri
cenſura, triumphoq; inſignis, & ſui confeſſione ęui opti-

mi ſine æmulo agricolę impreſſurus eſſet, necnon & treſ doctiſſimi illius Varronis libros, qui potius par, q̃ æmulus græcorum ſcriptorum in quocunq; diſciplinarũ genere fuit, & ſi huiuſmodi recognitionẽ ſæpe recuſaſſem, quod peritiſſimi antiquarij, & otioſi hominis foret, non potui ſatis honeſte bonis, & ſtudioſis viris id petentibus negare, præſertim cum ſe vereri dicerent, ne temerario, & velut ſacrilego quorundam conatu de maieſtate Catoniana, Varronianaq; doctrina plurimum nobis tolleretur. Id quod deprehendebant ex quibuſdam exemplaribns, in quibus pauca admodum, quę vere Catonis, atq; Varronis dici poſſent, offendiſſent. Quę res hoc item effecit, vt in prima vtriuſq; ſcriptoris parte, nonnulla putem aliter legi poſſe. Sed noſtra hæc correctio primum repentino, & graui morbo intermiſſa, tum ne impreſſorum operarij cum dominorum noxa feriarentur, præcipitata fuit, alioquin diligenter examinanda, et pro varia, & recondita priſcarum rerum, veterumq; vocum copia maturanda. Nam quid Catone noſtrarum literarum parente (vt Plinius ait) antiquius? Apud quem multa in literis remotiſſima, & ipſis pontificum libris obſcuriora, noſtris hominibus, tum ignorata, tum deſita legũtur. Quare ſtudioſum, & accuratum lectorem rogamus, vt ſi vel legendis veterum libris, vel vſu aliquo rei ruſticæ, priſcarum dictionum ſignificata cognouerit, hunc antiquum, & adorandum patrem iuuet. Hoc idem de Varrone dico, qui tribus libellis omnem agricolationis rationẽ ſubtiliter, & prudenter diuiſam cumulate in dialogi morem abſoluit. Abs quo nõ pauca Mantuanus vates in georgicum ſuum carmen tranſtulit, atq; ita longe Heſiodũ reliquit, præcepta ruſtica in parteis quatuor partitus, ratione diuerſiſſima ab ea, quam Seruius virgilianus interpres, alias doctiſſimus, in explananda Georgici carminis quadripartita propoſitione tradit. In qua re plura differerem, niſi ex ijs libris, qui nunc frequentiſſimi habẽtur, id luce clarius conſtaret. Sed vt lector lætior ad hæc legenda accedat, quædam annotauimus ſtrictim enarran-

da,in quibus alioqui multi dubitarent. Quædam intacta reliquimus, quæ nos adhuc latent, vt poſſint alij vel libris fidelioribus repertis, vel ingenij bonitate, & egregia præceptorũ doctrina de eruditione, & diligentia laudem quærere. Nam plurimum rei latinæ referret, hos authores, qui primi romano generi omnium rerum expetendarum præcepta tradiderunt, quamemendatiſſimos facere. Sed hanc emendationem noſtram, qualiſcunq; ea ſit, tibi dicamus Bernarde Iuſtinianæ præclare ſenator, militiæq; inſignibus decorate, quẽ in omni publico munere magnificum, atq; prudentem ferè omnis Europa cognouit. Nam in cenſura domi mirabili quodam temperamento ſeuerus, humanusq; fuiſti. In dicenda ſententia quis ſenator te grauior? copioſior? & vehemẽtior auditur? Foris vero ingerendis magiſtratibus, quanta tua fuit clementia, atq; iuſtitia? Sed in obeundis legationibus peculiarem illam domus tuæ cum ſapientia eloquentiam adeo præſtitiſti, vt vere Leonardum illum Iuſtinianum, patrem tuũ oratorem clariſſimum, vt corpore, ita ſpiritu, & eloquentia reddideris, poſſitq; in familiam Iuſtinianam per continuamſeriem oratorum id dici, quod in Curionum laudem de eloquẽtia hiſtoriæ commemorant. Igitur diſertiſſime Patricie, ſiquando à publicis negotijs otioſus fueris, ruſticos hos libros, quos legiſſe nec inutile, nec indecorum erit, paulo accuratius plegas. In quibus (quod in vtraq; lingua polles plurimum) ſi quid mendoſum inueneris, in ſtudioſorum vtilitatem emendabis, vt poſſint latinæ quoq; literę de eruditione ita debere, quemadmodum de prudenti, & generoſo cõſilio res tua pubica tibi debet.

VALE.

MARCI CATONIS PRISCI DE re Ruſtica Libri Capita.

Prædium cum comparare cogitabis. Cap. 1
Paterfamilias, vbi ad villam venit. Cap. 2
Prima adoleſcentia patremfamiliæ agrũ ſtatim conſerere ſtudere. Cap. 3.
Bubilia bona, beneq́ꝫ ædificata. Cap. 4
Hæc erunt villici officia. Cap. 5
Agrum quibus locis conſeras. Cap. 6
Fundo ſuburbano arbuſtum maxime conuenit habere. Cap. 7
Ficos mariſcas in loco cretoſo, et aprico ſerito. Cap. 8
Fundum ſuburbanum, & qui eum fundum ſolum habebit. Cap. 9
Oliuetũ agri ducentorũ quadraginta iugerũ. Cap. 10
Vinea centenum iugerum. Cap. 11
In torcularium hæc opus ſunt. Cap. 12
In torcularium vſui quod opus ſit. Cap. 13
Villam ædificandam ſi locabis. Cap. 14
Maceria ſi ex calce, & cementis, vel ſilice. Cap. 15
Calcem partiario coquendam qui dant. Cap. 16
Robur, & materies q̃ tpe anni tempeſtiua ſit. Cap. 17
Torcularium ſi ædificare voles. Cap. 18
In vaſa vinaria ſtipites, arboresq́ꝫ binis pedibus altiores facito. Cap. 19
Trapeti columellã ferreã, quæ in miliario ſtat. Cap. 20
Cuppam trapeti facito pedes decem. Cap. 21
Trapetum hoc modo accommodare oportet. Cap. 22
Face ad vindemiam quæ opus ſunt. Cap. 23
Vinum græcum hoc modo fieri oportet. Cap. 24
Cum vinum coctum erit. Cap. 25
Vindemia facta, vaſa, torcula, corbulas. Cap. 26
Sementim facito ita. Cap. 27
Oleas, vlmos, ficos, poma, vites. Cap. 28
Stercus diuidito ſic. Cap. 29
Bubus frondem populneam, vlmeam. Cap. 30
Ad oleam cogendam, quæ opus erunt. Cap. 31

Vineas, arboreſq; matureface vtĩcipias putare Cap. 32
Vineam ſic facito vti curetur. Cap. 33
Redeo ad ſementim. Cap. 34
Fabam in locis validis Cap. 35
Quæ ſegetem ſtercorent. Cap. 36
Carioſam terram faciet. Cap. 37
Fornacem calcaream. Cap. 38
Vbi tempeſtates male erunt. Cap. 39
Per ver hæc fieri oportet. Cap. 40
Vitis inſito vna eſt per ver. Cap. 41
Ficos, & oleas altero modo. Cap. 42
Sulcos, ſi locus aquoſus erit. Cap. 43
Oliuetum diebus quindecim ante æquinoctiũ. Cap. 44
Taleas oleaginas, quas in ſcrobe ſaturus eris. Cap. 45
Seminarium ad hunc modum facito. Cap. 46
Arundinem ſic ſerito. Cap. 47
Pomarium ſeminarium ad eundem modũ. Cap. 48
Vineã veterẽ ſi in aliũ locũ tranſferre voles. Cap. 49
Prata primo vere ſtercorato. Cap. 50
Propagatio pomorum, alearumq; arborum. Cap. 51
Quæ diligentius propagari voles. Cap. 52
Fœnum, vbi tempus erit. Cap. 53
Per ver cũ arabitur ante q̃ ocymũ naſcatur. Cap. 54
Ligna domino in tabulato condito. Cap. 55
Familiæ cibaria vbi opus facient. Cap. 56
Vinum familiæ, vbi vindemia facta erit. Cap. 57
Pulmentarium familiæ. Cap. 58
Veſtimenta familiæ. Cap. 59
Bubus cibaria annua. Cap. 60
Quid eſt agrum bene colere. Cap. 61
Quotiuga boum, mulorum, aſinorũ habebis. Cap. 62
Funem torculum eſſe oportet extentum. Cap. 63
Olea vbi matura erit. Cap. 64
Oleum viride ſic facito. Cap. 65
Cuſtodis, & capulatoris officia. Cap. 66
Item cuſtodis officia. Cap. 67
Vbi vindemia, & oleitas facta erit. Cap. 68

Dolia olearia noua ſic imbuito. Cap. 69
Bubus ſi morbum metues. Cap. 70
Bos ſi ægrotare cœperit. Cap. 71
Boues ne pedes ſubterant. Cap. 72
Vbi vuæ variæ cœperint fieri. Cap. 73
Panem depſiticum ſic facito. Cap. 74
Libum hoc modo facito. Cap. 75
Placentam ſic facito. Cap. 76
Spiram ſic facito. Cap. 77
Scriblitam ſic facito. Cap. 78
Globulos ſic facito. Cap. 79
Enchytum ſic facito. Cap. 80
Erneum tanquam placentam facito. Cap. 81
Sphæricam ſic facito, ita vti ſpiram. Cap. 82
Votum pro bubus vt valeant. Cap. 83
Sauillum hoc modo facito. Cap. 84
Pultem punicam ſic coquito. Cap. 85
Graneam triticeam ſic facito. Cap. 86
Amylum ſic facito. Cap. 87
Salem candidum ſic facito. Cap. 88
Gallinæ, & anſeres ſic farcito. Cap. 89
Palumbum recentem ſic farcito. Cap. 90
Aream ſic facito. Cap. 91
Frumento ne gurgulio noceat. Cap. 92
Olea ſi fructum non fert, ablaqueato. Cap. 93
Fici vti groſſos teneant. Cap. 94
Conuoluulus in vinea ne fiat. Cap. 95
Oues ne ſcabræ fiant. Cap. 96
Amurca decocta axem vnguito. Cap. 97
Veſtimenta ne tineæ tangant. Cap. 98
Fici aridæ ſi voles vt integræ ſint. Cap. 99
Oleum ſi in metretam nouam inditurus eris. Cap. 100
Virgas myrteas ſi voles cum bacis ſeruare. Cap. 101
Si bouem, aut aliam quamuis quadrupedem
ſerpens momorderit. Cap. 102
Boues vti valeant. Cap. 103
Vinum familiæ per hyemem. Cap. 104

Qui ager à mari longe aberit.	Cap. 105
Aquæ marinæ concinnatio.	Cap. 106
Hoc modo labra doliorum circumlinas.	Cap. 107
Vinum ſi voles experiri duraturum.	Cap. 108
Vinum, aſperum quod erit.	Cap. 109
Odorem deteriorem vino demere ſi voles.	Cap. 110
Si voles ſcire in vinũ aqua addita ſit, necne.	Cap. 111
Vinum coum ſi facere voles.	Cap. 112
Vt vinum bene odoratum ſiet.	Cap. 113
Vinum ſi voles concinnare.	Cap. 114
Vinum ad aluum mouendam.	Cap. 115
Lentim quomodo ſeruari oporteat.	Cap. 116
Oleæ albæ quemadmodum condiantur.	Cap. 117
Oleam albam ſecundum vindemiam.	Cap. 118
Epityrum album, nigrũ, variumq; ſic facito.	Cap. 119
Muſtum ſi voles totum annum habere.	Cap. 120
Muſtaceos ſic facito.	Cap. 121
Vinũ concinnare, ſi lotiũ difficilius tranſibit.	Cap. 122
Vinum adiſchiacos ſic facito.	Cap. 123
Canes interdiu clauſos eſſe oportet.	Cap. 124
Vinum myrteum ſic facito.	Cap. 125
Ad tormina, et ſi tineę, et lũbrici moleſti ſunt.	Cap. 126
Ad diſpepſiam, & ſtranguriam.	Cap. 127
Habitationem delutare cum voles.	Cap. 128
Aream vbi frumentum teratur, ſic facias.	Cap. 129
Codicillos oleaginos, & cætera ligna.	Cap. 130
Dapem pro bubus pyro florente facito.	Cap. 131
Dapem hoc modo fieri oportet.	Cap. 132
Propagatio pomorum, cæterarumq; arborũ.	Cap. 133
Prius quàm meſſem facias.	Cap. 134
Romæ tunicas, togas, ſaga, centones.	Cap. 135
Pollinctionem in agro caſſinate, & venafri.	Cap. 136
Vineam curandam partiario.	Cap. 137
Boues ferijs coniungere licet.	Cap. 138
Lucum collucare romano more ſic oportet.	Cap. 139
Si fodere velis altero piaculo eodẽ modo facito	Cap. 140
Agrum luſtrare ſic oportet.	Cap. 141

Villici officia, quę ſunt, quę dñs præcipit. Cap. 142
Villicæ quæ ſunt officia curato faciat. Cap. 143
Oleam legendam hoc modo locare oportet. Cap. 144
Oleam faciundam hac lege oportet locare. Cap. 145
Oleam pedentem hac lege venire oportet. Cap. 146
Lege hac vinum pendens venire oportet. Cap. 147
Vinum in dolijs hoc modo venire oportet. Cap. 148
Qua lege pabulũ hybernũ venire oporteat. Cap. 149
Fructum ouium hac lege venire oportet. Cap. 150
Quo pacto cupreſſeta ſeri oporteat. Cap. 151
De ſcopis virgeis. Cap. 152
Vinum fecatum ſic facito. Cap. 153
Vinũ emptoribus ſine moleſtia hoc modo admetiri debet. Cap. 154
Per hyemẽ aquam de agro depellere oportet. Cap. 155
De braſſica quod concoquit. Cap. 156
De braſſica pytagorea quid in ea boni ſit. Cap. 157
Aluum deijcere hoc modo oportet. Cap. 158
Intertrigini remedium. Cap. 159
Luxum, ſi quod eſt, vt excantes. Cap. 160
Locũ, vbi aſparagũ ſeras, bñ ſubigere oportet Cap. 161
Pernas ſic ſalire oportet. Cap. 162

F I N I S.

M. TERENTII VARRONIS DE re Ruſtica Capita Libri. I.

Gręci, & latini, qui de re ruſtica ſcripſerunt. Cap. 1
Quæ diſiungenda ſunt ab agricultura. Cap. 2
Vti ars ex agricultura ſit concluſio. Cap. 3
Quæ agriculturæ ſint principia, & fines. Cap. 4
Quot partes habeat diſciplinæ cultura. Cap. 5
De ſolo fundi, quæ, & quot ſint videnda. Cap. 6
Quis ſit ager optimus, & quis eo proximus, & quis deinceps. Cap. 7
Quod ſpecies vitis plurimæ ſint. Cap. 8
Quod tribus modis terra dicatur bona, aut non bona, aut communis. Cap. 9
Quot modis metiantur rura. Cap. 10

Quo ſit villa ſtatuenda modo, et quę in villa. Cap. 11
Quo ſit loco potiſſimum villa ſtatuenda. Cap. 12
Quod in villa primitus faciunda ſint bubilia, & ouilia, & cællæ, & vaſa vinaria, & olearia, & alia. Cap. 13
De ſeptis, quæ tutandi fundi cauſa fieri debeant. & qualiter. Cap. 14
Ad quid inuentæ ſepes. Cap. 15
De eis, quæ extra fundum commoda fiant, aut incommoda. Cap. 16
Quibus rebus agri colantur. Cap. 17
De numero familiæ ruſticalis, & quot operis quiſq; ager coli poſſit, & de modo cuiuſq;. Cap. 18
Quot iuga boũ ſingulis iugeribus ſatis ſint, qđ inſtrumẽtũ agreſte ſemiuocale nuncupatur. Cap. 19
De eligendis bubus, & de modo probandi, & edomandi nouellos iuuencos. Cap. 20
De canibus, ſine qbus vtique villa parũ tuta ſit Cap. 21
Qualiter vniuerſus inſtrumentorum apparatus fundi inſtituatur. Cap. 22
Quę, et q̃ quicq; loco maxime oporteat ſerere. Cap. 23
Olea in q̃ agro ſerunda ſit, qua parte, q̃ ordine. Cap. 24
Vinea quo agro ſerunda ſit. Cap. 25
Quo in loco ridicæ in vinea figi debeant, & ad quam partem. Cap. 26
Quot diuidatur menſibus, & temporibus annus, & in quibus quid ſeri oporteat, ac colligi de agro ſeminata. Cap. 27
Quot dies habeat quælibet quarta pars anni, & in quibus ſignis cœli intrent. Cap. 28
Quid inter fauonium, & æquinoctium vernũ fieri oporteat. Cap. 29
Quæ inter æquinoctium vernum, & vergiliarum exortum fieri debeant. Cap. 30
Quid inter vergiliarum exortum ad ſolſtitiũ fieri oporteat. Cap. 31
Quid inter ſolſtitiũ, et caniculã faciundũ ſit. Cap. 32

Quinto interuallo inter caniculam, & æquinoctiũ autumni, quæ fieri oportet. Cap. 33
Sexto interuallo ab æquinoctio autumnali, quid fieri oporteat vſq; ad brumam. Cap. 34
Septimo interuallo inter vergiliarum occaſum, & brumam, quæ fieri opprtet. Cap. 35
Octauo interuallo inter brumam, & fauonium, quæ fieri oporteat. Cap. 36
De lunaribus diebus. Cap. 37
De ſtercore, & ſterquilinio. Cap. 38
Quatuor eſſe genera ſeminum, & quæ quo tempore, & loco debeant ſeri. Cap. 39
Quæ ſint genera ſeminum, & quemadmodũ propagari debeant, & quibus, & quo loco debeant ſeri. Cap. 40
De temporibus transferendorum ſurculorũ, & quæ ſint poſt ſationem obſeruanda. Cap. 41
De melica. Cap. 42
De cythiſo. Cap. 43
Quot modij ſerũtur fabæ, tritici, ordei, farris. Cap. 44
Sata quoto quæq; die prodeant de terra. Cap. 45
Ex quibus folijs cognoſci poſſunt anni tp̄a. Cap. 46
Quemadmodum ſata ſunt tuenda. Cap. 47
Quæ in ſpica ſunt vocabula, & cauſæ eorum. Cap. 48
De fructibus maturis capiendis, & fœniſicio, & ſicilitione pratorum. Cap. 49
De meſſe, & cauſa huius vocabuli, quare meſſis appellata, quaréue appellatæ ſint. Cap. 50
Aream qualem eſſe oporteat. Cap. 51
In ſemen quemadmodum ſpicas ſecerni oporteat, & de tritura. Cap. 52
De ſtipula. Cap. 53
De vindemia facienda. Cap. 54
De olea legenda. Cap. 55
De fœno condendo. Cap. 56
De tritico condendo. Cap. 57
De faba, & leguminibus, & vuis condendis. Cap. 58

De pomis condendis. Cap. 59
De olea condenda. Cap. 60
De amurca condenda. Cap. 61
De promendis frugibus tuendi cauſa. Cap. 62
Quemadmodum frumentũ ſit promendum. Cap. 63
De amurca tuenda, ac promenda. Cap. 64
De vino promendo. Cap. 65
De olea promenda. Cap. 66
De nuce, & palmula. Cap. 67
De vuis, & malis, & ſorbis penſilibus promendis. Cap. 68
De farre promendo, aut ad cibarium, aut ad ſationem, aut ad vendendum. Cap. 69

CAPITA LIBRI SECVNDI.

De origine, ac dignitate rei pecuariæ. Cap. 1
De pecudibus arietibus, & agnis. Cap. 2
De capris, hircis, & hœdis. Cap. 3
De Sue. Cap. 4
De bubus, & vaccis. Cap. 5
De aſinis. Cap. 6
De equis, & equabus. Cap. 7
De mulis, & hinnulis. Cap. 8
De canibus. Cap. 9
De paſtoribus. Cap. 10
De lacte, caſeo, lana. Cap. 11

CAPITA LIBRI TERTII.

De villaticis paſtionibus. Cap. 1
Quæ dicatur villa. Cap. 2
Quæ in villa, circumúe eã ali, vel paſſi poſſint. Cap. 3
De auibus in genere. Cap. 4
De turdis. Cap. 5
De pauonibus. Cap. 6
De columbis. Cap. 7
De turturibus. Cap. 8
De gallinis. Cap. 9
De anſeribus. Cap. 10
De anatibus. Cap. 11

De leporibus. Cap. 12
De apris. Cap. 13
De cocleis. Cap. 14
De gliribus. Cap. 15
De apibus. Cap. 16
De piſcinis. Cap. 17

FINIS.

L. IVNII MODERATI COLVMELlæ de re Ruſtica Capita Libri.I.

Pręcepta, quę ſequantur, qui ruſticari velint. Cap. 1
Qualiter diſpoſitus fundus maxime probetur. Cap. 2
Quæ præcipue reſpiciendo agro antequàm ematur, notanda ſunt. Cap. 3
De ſalubritate regionum. Cap. 4
De aqua. Cap. 5
De poſitione villæ. Cap. 6
De officijs patrisfamilias. Cap. 7
De pecore, & pecorum magiſtris. Cap. 8
Qualis corporaturæ mancipia, cuiq; operi contribuenda ſunt. Cap. 9

CAPITA SECVNDI LIBRI.

Terrã nec ſeneſcere, nec fatigari ſi ſtercoretur. Cap. 1
Quot ſunt genera terreni. Cap. 2
Quæ cura adhibẽda ſit bubus ab opa diſiũctis. Cap. 3
Quo anni tpe campi arandi ſint, et quomodo. Cap. 4
Exilis terra quomodo ſtercoretur. Cap. 5
De generibus ſeminum. Cap. 6
De generibus leguminum. Cap. 7
Quod ſit ſeminandi tempus. Cap. 8
Quot ſeminum modios iugerum poſtulet, & medicinæ ſeminum. Cap. 9
Quod ſolum cuiq; legumini conueniat. Cap. 10
De genere pabulorũ, et de medica, vicia, farragine, auena fœno gręco, eruo, & cicera. Cap. 11
Quemadmodũ, & quot operis vnumquodq; frumentũ, & legumen colatur. Cap. 12
Pro modo cuiuſq; agri quot operę deſignetur. Cap. 13

Quæ legumina aruis noceant, quæq́ proſint. Cap. 14
De generibus ſtercoris. Cap. 15
Quibus temporibus agriſtercorandi ſunt. Cap. 16
Quemadmodum ex aruo prata fiant. Cap. 17
Quemadmodum facta prata colantur. Cap. 18
Quemadmodum ſuccisum fœnum tractari, & condi debeat. Cap. 19
De area conſtituenda. Cap. 20
De meſſe facienda, & de tritura. Cap. 21
Quæ per ferias liceat agricolæ, & quæ non liceat facere. Cap. 22

CAPITA LIBRI TERTII.

Quod genus vitis conueniat cuiq́ ſolo, & ſtatui cœli. Cap. 1
Quæ vites ſuburbanis regionibus ad eſcam conſerendæ ſunt. Cap. 2
Nihil magis ruſticis conuenire, q̃ vitẽ colere. Cap. 3
Quæ obſeruare decet, qui vineas inſtituit. Cap. 4
Quali ſolo, & quomodo vitiarium faciundum ſit. Cap. 5
Qualis & ex quibus partibus vitis malleolus legendus ſit. Cap. 6
Quomodo fœcunditatem vitis explores. Cap. 7
Quæ ſpectanda ſit qualitas in eo ſolo, quod vineis deſtinaueris. Cap. 8
Quomodo amineas feraces facias. Cap. 9
Ex qua vitis parte ſemina eligenda ſunt. Cap. 10
Quę ſpectandę qualitates in eo ſolo, quod vineæ deſtinaueris. Cap. 11
Quæ Iulius Græcinus tradiderit de terra vineali. Cap. 12
Quomodo terra paſtinetur. Cap. 13
Quot modis vitis ponetur, aut in prouincijs, aut in Italia. Cap. 14
Meliorem eſſe poſitionẽ paſtinato ſolo quàm nouali. Cap. 15
Quæ menſura paſtinãdi ſoli abunde ſit vineis. Cap. 16

Queadmodũ, & quo tempore vitis ſerenda ſit. Cap. 17
Quæ obſeruare debet qui vitem ponit. Cap. 18
Quàm longus debet eſſe malleolus. Cap. 19
Quo genera vitium ponenda ſint. Cap. 20
Vtrum diſtinctis generibus vitium horti conſerendi ſint. Cap. 21

CAPITA QVARTI LIBRI.

Cõtra opinionẽ Attici, et Celſi nõ eẽ ſatis altos ſcrobes bipedaneos vineaticis ſeminibus. Cap. 1
Non oportere viuiradicis duos palos veſtire, ſed ſingula ſemina ſingulis adminiculis eſſe contribuenda. Cap. 2
Nouam conſitionem vineæ, niſi magna, & aſſidua cultura adiuuetur, celeriter interire. Cap. 3
Proſterni vitẽ in ſcrobẽ, & recuruatã, vſq; ab imo ſolo rectã calamo applicari oportere. Cap. 4
A conſitione oĩbus menſibus fodiendum, & curandũ ne herbæ naſcantur, & viuiradices ad vnam materiam redigendos. Cap. 5
De pampinatione malleolis, & viuiradicibus facienda. Cap. 6
Tempeſtiuam eſſe pampinationem, qua digito palmites deijciuntur. Cap. 7
Per autumnum ablaqueandam eſſe vineam. Cap. 8
Quemadmodum ablaqueata vinea putetur. Cap. 9
Quod ſit optimum tempus putandi. Cap. 10
Quomodo malleolus reſecandus ſit. Cap. 11
Queadmodũ pedanda ſit vinea, & de cãterio. Cap. 12
Quomodo vitis alliganda ſit. Cap. 13
Malleolis iugum imponendum, & quàm alte cãterius alleuandus ſit. Cap. 14
Quemadmodum nouella vinea frequentanda eſt, & propagines faciendæ ſint. Cap. 15
Quo tempore viuiradix transferenda ſit. Cap. 16
Quomodo iugum faciendum ſit. Cap. 17
Quomodo in hortulos vineæ diuidendæ ſint. Cap. 18
De poſitione iugi, et quatenus à terra leuandũ. Cap. 19

De cura, & modo alligandarum vitium. Cap. 20
Nouella vinea quomodo putanda ſit. Cap. 21
Quemadmodũ veteranæ vineæ reſtituantur. Cap. 22
Quemadmodum eædem putentur. Cap. 23
Quæ bonus vinitor in conſtituta iam vinea vitare, aut ſequi debeat. Cap. 24
De figura falcis vineaticæ. Cap. 25
De cura adminiculandæ, iugandæq; vineæ. Cap. 26
Quæ bonus vinitor in conſtituta iam vinea vitare, aut ſequi debeat. Cap. 27
Quomodo pampinari, & quot foſſuris vinea excoli debeat. Cap. 28
De inſerendis vitibus, & inſitione tuenda. Cap. 29
De ratione pedaminum, viminũ, & de ſalicto. Cap. 30
De geniſta. Cap. 31
De arundinetis. Cap. 32
De caſtaneis, & caſtanetis. Cap. 33

CAPITA QVINTI LIBRI.

Quemadmodum datas formas agrorum metiri debeas. Cap. 1
De varijs agrorum formis, & eorum dimenſionibus. Cap. 2
Inter vites pangendas quot pedes relinquendi ſint. Cap. 3
De cultura prouincialium vinearum. Cap. 4
De vlmarijs faciendis. Cap. 5
De arbuſto gallico. Cap. 6
De generibus olearum. Cap. 7
De ſeminarijs oliuarum faciendis. Cap. 8
De arboribus pomiferis. Cap. 9
De inſitione arborum. Cap. 10
De cythiſo. Cap. 11

CAPITA SEXTI LIBRI.

De bubus parãdis, atq; emendis, earũq; forma. Cap. 1
De bubus domandis. Cap. 2
De boum cura, & cibarijs. Cap. 3
De vitijs boum, & medicinis. Cap. 4

Quæ ſint, quibus peſtilentia ingruit gregi, & quæ remedia adhibenda. Cap. 5
Quod remedium adhibetur boui cruditate laboranti. Cap. 6
Quo remedio ſedatur dolor ventris, & inteſtinorum pecoris. Cap. 7
De vitioſis incrementis linguæ. Cap. 8
De febre boum. Cap. 8
De tuſſi boum. Cap. 9
Suppurationis remedia. Cap. 10
Claudicanti boui, quod remediũ adhibeatur. Cap. 11
Ad ſcabiẽ remedia, & ad morſum rabioſi canis, vel lupi, nec non & ad coriaginem. Cap. 12
Ad exulcerationem pulmonis, & palati tumorem. Cap. 13
Ad talum, ſeu vngulam læſam remedia. Cap. 14
Ad conuulſos armos, & cornua præfracta. Cap. 15
Ad ictus ſerpentis, & noxiorum animalium. Cap. 16
Remedia ad hauſtam hirundinem. Cap. 17
De machina facienda, qua clauſa iumenta curentur. Cap. 18
De tauri forma. Cap. 19
De forma vaccæ. Cap. 20
Quotannis delectus faciendus. Cap. 21
De conſeptis, & ſtabulis faciendis. Cap. 22
Quæ ætas idonea ad admiſſuram. Cap. 23
Remedia ad lumbricos vitulorum. Cap. 24
De caſtrandis vitulis. Cap. 25
De equis. Cap. 26
De ætate admiſſarij, & quis pullus generetur. Cap. 27
De indole, & forma equi. Cap. 28
De cura, & medicina equorum. Cap. 29
Ad tuſſim. Cap. 30
Ad intertrigenem, & ſcabiem. Cap. 31
Ad muſcas, & oculorum dolores. Cap. 32
Ad faſtidia ciborum, & labem peſtiferam remedia. Cap. 33

De equarum rabie. Cap. 34
De mulis. Cap. 35
Ad temperandam ſæuitiam admiſſarij in libidinem furentis. Cap. 36
De medicinis eorum. Cap. 37

CAPITA SEPTIMI LIBRI.

De aſello. Cap. 1
De ouibus emendis, tuendisq́. Cap. 2
De arietibus eligendis. Cap. 3
De ouibus tectis. Cap. 4
Medicinæ pecoris ouilli. Cap. 5
De caprino pecore. Cap. 6
De medicina caprarum. Cap. 7
Caſei faciendi ratio. Cap. 8
De ſuibus, & eorum medicinis. Cap. 9
De medicina ſuum. Cap. 10
De caſtratione ſuum. Cap. 11
De canibus. Cap. 12
De morbis, & medicinis canum. Cap. 13

CAPITA OCTAVI LIBRI.

De villaticis paſtionibus. Cap. 1
De gallinarum generibus, gallis cohortalibus parandis, & nutriendis. Cap. 2
De gallinarijs conſtituendis. Cap. 3
De cibarijs gallinarum. Cap. 4
De ſeruandis, & ſupponendis ouis. Cap. 5
De ouis. Cap. 6
De gallinis farciendis. Cap. 7
De palumbis, & columbis farciendis, & columbarijs conſtituendis. Cap. 8
De alendis turturibus. Cap. 9
De turdis educandis. Cap. 10
De pauonibus educandis. Cap. 11
De numidicarum, & ruſticarum gallinarum, educatione. Cap. 12
De auibus quas græci ἀμφίβια, & latini duplicis vitæ appellant. Cap. 13

De anſeribus educandis, & anſerario conſti-
tuendo. Cap. 14
De anatibus, querquedulis, & ſimilibus. Cap. 15
De piſcinis, & piſcibus alendis. Cap. 16
De poſitione piſcinæ. Cap. 17

CAPITA NONI LIBRI.

De vinarijs faciendis, & includendis pecudi-
bus feris. Cap. 1
De apibus. Cap. 2
Quot genera ſint apū, & quod ex ijs optimū. Cap. 3
Quales paſtiones, & qui ſitus paſtionum
apium eſſe debeat. Cap. 4
De ſedibus apum eligendis. Cap. 5
De vaſis alueorum probandis Cap. 6
Quemadmodum aluei collocandi ſint. Cap. 7
De comparandis apibus, & quemadmodū
ſylueſtria examina capiantur. Cap. 8
Quemadmodum vernacula examina obſer-
uantur, & in aluos condantur. Cap. 9
Quæ ſit forma regis apum. Cap. 10
Quomodo apum paucitas emendetur. Cap. 11
De condendò examine, et eius fuga inhibenda Cap. 12
Remedia apum laborantium morbo. Cap. 13
Quid quoq; tempore faciant apes, & quid
earum curator facere debet. Cap. 14
De melle conficiendo, & quando caſtrari
debent alui. Cap. 15
De cera facienda. Cap. 16

LIBER DECIMVS CARMINA
continet de cultu hortorum.

CAPITA VNDECIMI LIBRI.

Quæ intra villam agi debeant ob homine
officio villicationis præpoſito. Cap. 1
Quid quoq; menſe faciendum ſit, tempori-
bus accommodando opera. Cap. 2
Proſa de cultu hortorū, & herbis hortenſibus. Cap. 3

CAPITA DVODECIMI LIBRI.

Cura rei domeſticæ, & præcepta, quæ villica exequi debeat. Cap. 1
Quemadmodum tractare debeat penora, ſiue cællaria. Cap. 2
Diſtributio inſtrumenti, & ſupellectilis. Cap. 3
Quæ & qualia vaſa parare debeat penoribus, & ſalgamis condiendis. Cap. 4
Quemadmodum ex vino vapido acetũ fiat. Cap. 5
Quomodo muria dura fiat. Cap. 6
Quæ per quatuor anni tempora herbæ, & quomodo condiantur. Cap. 7
Oxygala quomodo fiat. Cap. 8
Conditura lactucæ. Cap. 9
Cæpæ, pyrorum, & malorum, cæterorumq́ pomorum compoſitio. Cap. 10
De mella facienda, qua in condituris vtuntur. Cap. 11
De aqua mulſa facienda. Cap. 12
De caſeo in vſus domeſticos ſeruando, & de quibuſdam herbis condiendis. Cap. 13
De malis, & pyris in ſole ſiccandis. Cap. 14
De ficis aridis. Cap. 15
De vuis paſſis faciendis, & ſorbis ſeruandis. Cap. 16
De aceto ficulneo faciendo. Cap. 17
Quæ præparanda ſint vindemiæ. Cap. 18
De pluribus generibus condituraru, quibus vinum confirmatur. Cap. 19
De ſapa, & defruto coquendis. Cap. 20
De defruto, qđ adijcitur in vinũ ad vetuſtatē. Cap. 21
Picis liquidæ alterum medicamen, quo muſtum condias. Cap. 22
De pice, qua vtuntur Allobroges ad conditurã vini picati. Cap. 23
De pice nemeturica ad condituras. Cap. 24
De aqua ſalſa, vel muria ad vina condienda. Cap. 25
Remedia aceſcentis vini. Cap. 26
De vino dulci faciendo. Cap. 27

De alijs ſalubribus conditurarum generibus. Cap. 28
Quemadmodum muſtum ſemper dulce tanquam recens permaneat. Cap. 29
Optima vini curatio, & remedia languentis vini. Cap. 30
Si quod animal in muſtum ceciderit, & interierit, remedia. Cap. 31
Vinum ex marrubio. Cap. 32
Vinum ſcylliten. Cap. 33
De aceto ſcyllitico. Cap. 34
Vinum abſynthiten, hyſſopiten, abrotoniten, & reliquarum notarum quomodo fiat. Cap. 35
De muſto tortiuo. Cap. 36
Vinum ſimile græco facere. Cap. 37
Vinum myrtiten quomodo facias. Cap. 38
Paſſum quemadmodum fiat. Cap. 39
Lora optima quomodo fiat. Cap. 40
Muſtum lixiuum quomodo fiat. Cap. 41
De caſeo condendo. Cap. 42
Vuæ ollares quemadmodum componantur, & ſeruentur. Cap. 43
Mala granata quemadmodum ſeruentur. Cap. 44
Mala orbiculata, ſextiana, melimela, & alia genera quomodo ſeruentur. Cap. 45
De conditura inulę. Cap. 46
Sampſa quomodo fiat. Cap. 47
Nigræ oliuæ conditura. Cap. 48
Sirapa quomodo fiat. Cap. 49
Oleum quemadmodum fiat. Cap. 50
De oleo gleucino. Cap. 51
Oleum ad vnguenta quemadmodum facias. Cap. 52
De ſalſura ſuillæ carnis. Cap. 53
Rapa, & napos quemadmodum condias. Cap. 54
Sinapim quemadmodum facias. Cap. 55
Oleris atri, & ſiſeris radicem quemadmodum condias. Cap. 56
Moretum, oxyporum, vel vt alij, oxygarum

quemadmodum componas. Cap. 57

CAPITA LIBRI DE ARBORIBVS.

De vitiario faciendo. Cap. 1
Qualia ſemina, & quando legas. Cap. 2
Quemadmodum ſemina eligas, & de habitu terræ. Cap. 3
De generibus vinearum. Cap. 4
Quemadmodum vites coli debeant. Cap. 5
De reſecanda vinea vetere, & propaganda. Cap. 6
De propagatione. Cap. 7
De inſitionibus fructuoſis, quæ vites fœcundas faciunt. Cap. 8
Vt vua complura genera acinorum habeat. Cap. 9
Vindemiam quomodo putes. Cap. 10
De pampinatione. Cap. 11
De foſſura. Cap. 12
Ne rubigo vineam vexet. Cap. 13
Ne formica vitem aſcendat. Cap. 14
Ne ſorices, aut volucra vitem lædant. Cap. 15
De arbuſtis. Cap. 16
De oliuetis. Cap. 17
De pomario conſtituendo. Cap. 18
De ſcrobibus faciendis. Cap. 19
Quomodo ſemina legas. Cap. 20
Quando ficus ſerenda ſit. Cap. 21
De nuce ſerenda. Cap. 22
De malo punica ſerenda. Cap. 23
De pyro. Cap. 24
De malis ſerendis. Cap. 25
De inſitione arborum. Cap. 26
Quod omnium generum ſurculi, omnibus arboribus inſeri poſſint. Cap. 27
De cythiſo. Cap. 28
De ſalice, & geneſta, & arundine. Cap. 29
De viola & roſa. Cap. 30

FINIS.

EST interdum præſtare populo, mercaturis rē quæ
rere, ni tā periculoſum ſiet, & item fœnerari, ſi tā
honeſtum ſiet. Maiores enim noſtri ſic habuere,
& ita in legibus poſuere, furem dupli condemnari, fœne
ratorem quadrupli. Quanto peiorem ciuē exiſtimarint
fœneratorē, quàm furem, hinc licet exiſtimari. Et virum
bonū cū laudabant, ita laudabant, bonū agricolam, bo-
numꝗ colonū. Ampliſſime laudari exiſtimabatur, qui
ita laudabatur. Mercatorem aūt ſtrenuum, ſtudioſumꝗ
rei quærendæ exiſtimo, verum (vt ſupra dixi) periculo-
ſum, & calamitoſum. At ex agricolis & viri fortiſſimi,
& milites ſtrenuiſſimi gignuntur, maximeꝗ pius quæ-
ſtus, ſtabiliſſimusꝗ conſequitur, minimeꝗ inuidioſus.
Minimeꝗ male cogitantes ſunt, qui in eo ſtudio occu
pati ſunt. Nunc (vt ad rem redeam) quod promiſi inſtitu
tum primum hoc erit. I.

PRAEDIVM Cum comparare cogitabis, ſic in animo
habeto, vti ne cupide emas, néue opera tua parcas viſere
& ne ſatis habeas ſemel circumire. Quoties ibis, toties
magis placebit, quod bonum erit. Vicini quo pacto nite-
ant, id animaduertito. In bona regione bene nitere opor
tebit, & vti eò cum introeas, circunſpicias, vti inde exiri
poſſit, vti bonum cœlum habeat, ne calamitoſum ſiet, ſo
lum bonū ſua virtute valeat. Si poteris ſub radice mon-
tis ſiet, in meridiem ſpectet, loco ſalubri, operariorum co
pia ſiet, boumꝗ, ibiꝗ aquariū, & oppidū validum pro-
pè ſiet, aut mare, aut amnis, quà naues ambulant, aut via
bona, celebrisꝗ, ſiet autē. & in ijs agris, qui nō ſæpe do-
minos mutant, qui in his agris prædia vendiderint, quos
pigeat vēdidiſſe, vti bene ædificatū ſiet. Caueto ne alienā
diſciplinā temere cōtēnas. De dn̄o bono colono bonoꝗ
ædificatore melius emetur. Ad villā cū venies, videto, va
ſa, torcula, et dolia multa ne ſient. vbi non erūt, ſcito pro
ratiōe fructuū eſſe. Inſtrumēti magni ne ſiet, bono loco ſi
et. Videto quāminimi inſtrumēti ſumptuoſus ager ne ſi-
et. Scito idē agrū qd̄ hoīem, quāuis queſtuoſus ſiet, ſi ſum

ptuoſus erit, relinqui nō multū. Prædiū qd̄ primū ſiet, ſi me rogabis, ſic dicā. De omnibus agris, optimoq́ꝫ loco ſi emeris iugera agri centū, vinea eſt prima, ſi vino multo ſiet. Secūdo loco hortus irriguus, tertio ſalictum, quarto oletū, quīto pratū, ſexto cāpus frumētarius, ſeptimo ſylua cædua, octauo arbuſtū, nono glādaria ſylua. II.

PATER familias vbi ad villam venit, vbi larē familiarē ſalutauit, fundum eodē die, ſi poteſt, circumeat, ſi nō eodē die, at poſtridie, vbi cognouit quomodo fundus cultus ſiet, operaq́ꝫ quæ facta, infectaq́ꝫ ſient, poſtridie eius diei villicū vocet roget, quid operis ſiet factum, ſatiſne tempori opera ſient confecta, quæ durare poſſint, quid reſtet, aut quæ reliqua ſient conficienda, & quid factum vini, frumenti, aliarumq́ꝫ rerū oīm. vbi ea cognouit, rationem inire oportet operariū dierū. Si ei opus nō apparet, dicit villicus ſedulo ſe feciſſe, ſeruos non valuiſſe, tempeſtates malas fuiſſe, ſeruos aufugiſſe, opus publicū effeciſſe vbi eas, aliasq́ꝫ cauſas multas dixerit, ad rationē operū, operarumq́ꝫ villicū reuoca. Cum tempeſtates, pluuiæúe fuerint, videto quot dies, quæúe opera per imbrē fieri potuerint, dolia lauari, picari, villam purgari, frumētū trāſferri, ſtercus foras efferri, ſterquilinium fieri, ſemen purgari, funes veteres ſarciri, nouoſq́ꝫ fieri centones, cuculionéſue familiam oportuiſſe ſibi ſarcire. Per ferias vero foſſas veteres tergeri, viam publicam muniri, vepres recidi, hortum fodiri, pratum purgari, virgas vinciri, ſpinas runcari, cremariq́ꝫ, ex piſcina immundicias efferri, mundicias fieri. ſeruis excocta cibaria non tanta dari, quanta cū ſine tempeſtate operātur in aruis. Vbi hæc cognita æquo aīo ſient, quæúe reliqua opera ſient, curare vti perficiantur. rationes putare argentariam, & frumentariam familiæ, pabuliúe cauſa. quæ paranda ſient parare. rationem item vinariam, oleariamq́ꝫ, quid venierit, quid exactum ſiet, quid reliquum ſiet, quidq́ꝫ ſiet, quod veneat, quæ ſatis accipiunda ſient, ſatis accipiantur. reliqua quæ ſient, vt compareant. Si qua deſint in annum,

vti cōparētur quæ ſuperſint, vti veneāt. quæ opus ſiet locato, locētur quæ deinde opera fieri velit, & quę locari velit, imperet, & ea ſcripta relinquat. Pecus cōſyderet, auctionē vti faciat. Vendat oleū, ſi pretiū habeat, vinū frumētūq́ qđ ſuperſit. Vēdat boues vetulos, armenta reijcula, oues reijculas, lanā, pelles, ploſtrū vet⁹, ferramēta vetera, ſeruū ſenē, ſeruū morboſum, & ſiquid aliud ſuperſit, vendat. Patrēfamilias vēdacē, nō emacē eſſe oportet. III.

PRIMA adoleſcentia patremfamiliæ agrum ſtatim cōſerere ſtudere, ædificare diu cogitare oportet, conſerere cogitare non oportet, ſed facere, vbi ætas acceſſit ad annos trigintaſex, tum ædificare oportet, ſi agrum conſitum habeas. Tū ita ædifices, ne villa fundum quærat, neue fundus villam. Patremfamiliæ villam ruſticam bene ædificatam habere expedit, & cællam oleariā, vinariām q́ inſtructam, & dolia multa, vti lubeat caritatem expectare, & id rei & virtuti, & gloriæ erit. Torcularia bona habere oportet, vt opus bene effici poſſit. Olea vbi lecta ſiet, oleum fiat cōtinuo, ne corrumpatur. Cogitato quot annis tempeſtates magnas venire, & oleam deijcere ſolere. Si cito ſuſtuleris, & vaſa parata erunt, nihil damni erit ex tempeſtate, & oleum viridius, & melius fiet. Si in terra, vel tabulato olea nimium diu erit, putreſcet, oleū fœtidū fiet, ex quauis olea oleum viridius, vel bonū fieri poteſt, ſi tempori facies. In iugera oleti centumuiginti, vaſa bina eſſe oportet. Si oletum bonū, beneq́ frequēs, cultumq́ erit, trapetos bonos, priuos, impares eſſe oportet, vt ſi orbes contriti ſient, commutare poſſis, funes loreos, priuos, vectes ſenos, fibulas duodenas, medi pōtos, priuos, loreos, trochleas græcanicas binas, quæ funibus ſparteis ducantur. Orbiculis ſuperioribus octonis, inferioribus ſenis citius duces. Si rotas voles facere, tardius ducentur, ſed minore labore. IIII.

BVBILIA bona, beneq́ ædificata, bonas præſepes faliſcas habeant clatratas. Clatros inter ſe oportet pede diſtare. Si ita feceris, pabulū boues non eijcient. Villā ſub

urbanam pro copia ædificato in bono prædio. Si bene ædificaueris, beneq́ poſueris eam, ruri ſi recte habitaueris, libentius, & ſæpius venies, fundus melior erit, minúsq́ peccabitur, fructi plus capies. Frõs occipitio prior eſt. Vicinis bonus eſto. Familiam ne ſiueris peccare. Si te libenter vicinitas videbit, facilius tua vendes, operas facilius locabis, operarios facilius cõduces. Si ædificabis, operis iumentis, materia iuuabunt. Siquid (bona ſalute) vſu venerit, benigne defendent. V.

HAEC ERVNT villici officia. Diſciplina bona vtatur. Feriæ ſeruentur. Alieno manũ abſtineat. Sua ſeruet diligenter. Litibus familia ſuperſedeat. Siquis quid deliquerit, pro noxa bono modo vindicet. Familiæ male ne ſit, prouideat, ne algeat, ne eſuriat, et opere bene exerceat, ſic facilius malo, & alieno prohibebit. Villicus ſi nolet male facere, non faciet. Si paſſus erit, dominus impune ne ſinat eſſe. Pro beneficio gratiam referat, vt alijs recte facere libeat. Villicus ne ſit ambulator, ſobrius ſiet ſemper. Ad cœnam nequò eat. Familiam exerceat, conſyderetq́, vt quæ dominus imperauerit, fiant. Ne plus cenſeat ſapere ſe, quàm dominum. Amicos domini eos habeat ſibi amicos. Cui iuſſus ſiet, auſcultet. Rem diuinam niſi compitalibus in compito, aut in foco ne faciat. Iniuſſu domini credat nemini. Quod dominus crediderit, exigat. Satui ſemen, cibaria, far, vinum, oleum mutuum dederit nemini. Duas, aut tres familias habeat, vnde vtẽda roget, & quibus det, præter eas nemini. Rationem cum domino crebro putet. Operarium, mercenarium, pollintorem diutius eundem ne habeat die. Nequid emiſſe velit inſciente domino, neu quid dominũ cælauiſſe velit. Paraſitũ nequẽ habeat. Augerẽ, aruſpicẽ, ariolũ, chaldæum nequẽ conſuluiſſe velit. Segetẽ ne defrudet, nam id infelix eſt. Opus ruſticum omne curet vti ſciat facere, & id faciat ſæpe, dũ ne laſſus fiat. Si fecerit, ſcibit in mente familiæ quid ſiet, & illi aio æquiore facient. Si hoc faciet, minus libebit ambulare, & valebit rectius, & dormibit

libētius. Primus cubitu ſurgat. poſtremus cubitū eat. prius villā videat clauſa vti ſiet, et vti ſuo quiſq; loco cubet, et vti iumēta pabulū habeāt. Boues maxima diligētia curatos habeto. Bubulcis obſequitor ſtatim, quo libentius boues curent. Aratra, vomereſq; facito, vti bonos habeas. Terrā carioſam caueto ne ares, néue ploſtrū, néue pecus in eā impellas. Si ita nō caueris, quō impuleris, triennio fructū amittes. Pecori, & bubus diligenter ſubſternatur, vngulæ curentur. Scabiē pecori, & iumentis caueto. id ex fame, & ſi impluit fieri ſolet. Opera oīa mature cōficias face. Nam rẹs ruſtica ſic eſt, ſi vnam rē ſerò feceris, oīa opera ſerò facies. Stramenta ſi deerunt, frondē iligneam legito, eā ſubſternito ouibus, bubuſq;. Sterquiliniū magnum ſtude vt habeas. Stercus ſedulo conſerua. cū exportaueris ſpargito, & comminuito. Per autumnū euehito. Circum oleas autumnitate ablaqueato, & ſtercore addito, confoueto, frondem populneā, vlmeā, querneamq; cædito, & per tempus eā condito non peraridā pabulū ouibus. Itē fœnū, cordū, ſicilimēta de prato demito, eaq; arida condito. Poſt imbrem autumni rapinam pabulū, lupinumq; ſerito. VI.

AGRVM Quibus locis conſeras, ſic obſeruari oportet. Vbi ager craſſus, & lætus eſt ſine arboribus, eum agrum frumentarium eſſe oportet. Idem ager ſi nebuloſus eſt, rapa, raphanos, miliū, panicum id maxime ſeri oportet, in agro craſſo, & caldo oleā conditiuā, radiū maiorē ſalentinam, orchitē poſeā, ſergianā, colminianā, albicerē, quā earū in his locis optimā dicent eſſe, eam maxime ſerito. Hoc genus oleæ in vigintiquinq;, aut triginta pedes cōſerito. Ager oleto conſerundo, qui in ventum fauoniū ſpectabit, & ſoli oſtētus erit, alius bonus nullus erit. Qui ager frigidior, & macrior erit, ibi oleam licinianam ſeri oportet. Sin in loco craſſo, aut caldo ſeueris, hoſtus nequam erit, & ferundo arbor peribit, & muſcus ruber moleſtus erit. Circum coronas, et circum vias vlmos ſerito, & populos, vti frondē ouibus, & bubus habeas, & ma-

teriã,vt ſiquid opus erit parata ſiet. Sicubi in his locis ripæ,aut locus iũctus humectus erit,ibi cacumina populorũ ſerito,& arũdinetũ.Id hoc modo ſerito,bipalio vortito,ibi oculos arũdinis pedes ternos aliũ ab alio ſerito. Ibiq́ corudã ſerito,vnde aſparagi fiant. Nã cõuenit arũdinetũ cũ coruda,eo quia foditur,& incẽditur,& vmbrã per tẽpus habet.Salicẽ græcã circũ arũdinetũ ſerito, vti ſiet,qui vineã alliges.Vineã quo in agro conſeri oportet,ſic obſeruato.Qui vino locus optimus dicetur eſſe,et oſtẽtus ſoli,ibi amineũ minuſculũ,& geminũ eugeneũ,& helueolum minuſculum conſerito. Qui locus craſſus erit,aut nebuloſior,ibi amineum maius, aut murgentinum,aut apicium lucanum ſerito.Cæteræ vites,& de his miſellæ maxime in quemuis agrum conueniunt. VII.

FVNDO ſuburbano arbuſtũ maxime cõuenit habere, vti ligna,& virgæ ſalicti venire poſſint,& dño fiat,qui vtatur.In eodẽ fundo ſuum quodq; fructi genus conſeri oportet,arbuſtoq́ vitẽ copulari.Amineũ minuſculũ,& maiuſculũ,& apiciũ.Hæc in ollis,ollæ in vinaceis cõdũtur.eadẽ in ſapa,& muſto recte condũtur, quas ſuſpẽdas duracinas,amineas maiores,& ſcantianas,opportuniſſimas eſſe,hæ et ad fabrũ ferrariũ,pro paſſis recte ſeruãtur. Poma mala ſtruthea,cotonea,ſcãtiana,quiriniana,item alia cõditiua mala muſtea,& punica,eo lotiũ ſuillũ, aut ſtercus,ad radicẽ eorũ addere oportet,vti ſtabilia mala fiant.Pyra volema,aniciana,et ſemẽtina.Hæc cõditiua in ſapa bona erũt,tarentina,muſtea,& cucurbitina.Itẽ alia genera q̃ plurima ſerito,aut inſerito,oleas orchites,poſias,eæ optimę cõdũtur,vel virides in muria,vel in lentiſco cõtuſę.Orchites vbi nigrę erũt,et ſiccæ,ſale cõfricato dies duos,poſtea ſalẽ excutito,in ſolẽ ponito biduũ vel ſine ſale in defrutũ cõdito.Sorba in ſapa cũ vis cõdire,vel ſiccare,viridia facias.itẽ pyra eodẽ modo facias. VIII.

FICOS Mariſcas in loco cretoſo,et aprico ſerito, africanas,et herculanas,ſagũtinas,hybernas,telanas,atras pediculo lõgo,eas in loco craſſo,aut ſtercorato ſerito. Pra-

tum ſi irriguum habebis,fœnum non deficiet. ſi non, & erit ſiccum,ſummittito ſub vrbe hortum omne genus, coronamenta omne genus, bulbos megaricos, myrtum coniugulum, & album, & nigrum, laurum delphicam,& cypricam,& ſyluaticam,nuces caluas, auellanas,præneſtinas,et græcas,hæc facito vti ſerātur. IX.

FVNDVM Suburbanum, & qui eum fundum ſolum habebit,ita paret,itaq; conſerat,vti quam fertiliſſimum habeat. Salicta locis aquoſis,vietis,vmbroſis,propterq; amnes ibi ſeri oportet. Et id videto, vti aut domui opus ſient,aut vt venire poſſint.Prata irrigua,ſi aquam habebis,id potiſſimum facito, ſi aquam non habebis, ſic vt habeas quamplurimum facito.Hoc modo prędiū quoduis expedit facere. X.

OLIVETVM agri ducentorum quadraginta iugerum babere oportet villicum, villicam, operarios quinque, bubulcos tres,ſubulcum vnum,aſinarium vnum,opilionem vnum.Summa hominum.XIII.boues ternos, aſinos inſtratos clitellarios,qui ſtercus vectent, tres, aſinū vnum ad oues centum,vaſa olearia inſtructa iuga quinque,ahenum vnum, quod capiat quadrantalia triginta, operculum aheni vnum,vncos ferreos tres,vrceos aquarios tres,infundibula duo,ahenū aliud,quod capiat quadrantalia decem.aheni operculum,vrceos tres,labellum polulum.amphoras olearias duas, vrnam quinquagenariam vnam,trullas tres, ſitulum aquarium vnum, peluim vnā, matellionem,trullum ſcutriſcūm vnum, matellam,naſiternam vnam,candelabrum vnum,ſextariū vnum,ploſtra maiora tria, aratra cum vomeribus ſex, iuga cum loris ornata tria,ornamenta bubus ſex,vrpicē vnum,crates ſtercorarias quatuor, ſcirpeas ſtercorarias tres,ſemuncias tres,inſtrata aſinis tria ferramēta,furcas ferreas octo,ſarcula octo,palas quatuor, rutra quinque, raſtros quadridentes duos,falces fœnarias tres, ſtramentarias ſex,arborarias quinque, ſecures tres, cuneos tres, fiſtulam farrariam vnam, forcipes duas, rutabulū vnū,

ſoculos duos, dolea olearia decem, labra totidem, dolia queis vinaceos condat decem. amurcaria decem, vinaria decẽ. frumentaria viginti, labrũ lupinarium vnũ, ſerias ſex, labrum vinaticum vnum, ſolium vnum, labra aquaria quinqꝫ opercula dolijs, & ſerijs priua plura, molas aſinarias vnas, & truſatiles vnas, hiſpanieſes vnas, mollilia tria, abacum vnum, orbes æneos duos, menſas duas, ſcãna magna tria, ſcamnum in cubiculo vnũ, ſcabillia tria, ſellas quatuor, ſolia duo, lectum in cubiculo vnũ, lectos loris ſubtentos quatuor, & lectos communes tres, pilam ligneam vnam, fullonicã vnam, tedam iogalem vnam, pilas duas, pilum fabarium vnũ, ferrearium vnum, ſeminariũ vnũ, qui nucleos ſecernat, modium vnũ, ſemodiũ vnũ, culcitras octo, inſtragula octo, puluinos ſexdecim, operimenta decẽ, mappas tres. cẽtones pueris ſex. XI.

VINEAM centenum iugerũ habere oportet villicũ villicam, operarios decẽ. bubulcũ vnum. aſinariũ vnũ. ſubulcum vnum. Summa hominum. XV. boues duos. & aſinos ploſtrarios duos. aſinum molarium vnum. vaſa torcularia, inſtructa tria. dolia cum operculis, vbi vindemię eſſe poſſint, culeorum octingẽtorum. dolia item, vbi vinaceos condat viginti, frumentaria viginti. opercula doliorum, & tectoria priua. vrnas ſparteas ſex. amphoras ſparteas quatuor. infundibula duo. cola vitilia tria. cola, queis florem demant, tria. vrceos muſtarios decem. ploſtra duo. aratra duo. iuga ploſtraria duo. iugum aſinarium vnum. mollile vnum, ahenũ, quod capiat culeos triginta. operculum aheni vnũ, vncos ferreos tres. ahenum aliud, quod capiat culeos decem, & operculum, vrceos aquarios duos. amphoram naſiternam vnã. peluim vnam. matellionem vnum. trullum vnum. ſitulum aquarium vnum. trullum ſcutriſcum vnum. candelabrũ vnum. matellam, lectos quatuor. ſcamnum vnum. menſas duas. abacum vnum. ſcabillia quatuor, arcam veſtiariam vnã. armarium promptuarium vnum. ſcamna longa ſex. rotam aquariã vnam. modium præferratũ vnũ.

ſemodium vnum. ſolium vnum. labrum vinariũ vnũ, labrum lupinarium vnum.ſerias decem. ornamẽta bubus, & aſinis inſtrata tria. ſemuncias tres. ſportas fecarias tres.molas aſinarias tres. truſatiles vnas. ferramenta, falces vineaticas ſex, ſcirpiculas quinq; , falces ſyluaticas quinq;,arborarias tres,ruſticarias decem,ſecures quinq;, & cuneos quatuor,vomeres ferreos decem.palas ſex,rutra quatuor,raſtros quadridentes ſex, crates ſtercorarias quatuor,ſcirpeam ſtercorariam vnam.forcipes duas,foculos duos,rutabulum,corbulas amerinas, viginti, quala ſataria , VII. alueos quadraginta palas ligneas quadraginta,lintres duos.culcitras quatuor, inſtragula quatuor,puluinos ſex , operimenta ſex,mappas tres, centones pueris ſex, XII.

IN torcularium hæc opus ſunt,vaſis quinis:præla temperata quinque , ſuperuacanea tria, ſuculas quinque , ſuperuacaneam vnam,funes loreos quinq; , ſubductarios quinq; , medipontos quinq; , trocleas quinq; , capiſtra quinq;,aſſercula quinq;, vbi præla ſita ſient quinq;. ſerias tres,fibulas quadraginta,vectes quadraginta,confibulas ligneas,queis arbores comprimat,ſi dehiſcent. & cuneos ſex, trapetos quinq;, cuppas minuſculas decẽ,alueos decẽ,palas ligneas decẽ,rutra ferrea quinq;. XIII.

IN torcularium vſui quod opus ſiet. Vrceum vnum æneum,quod capiat quadrantalia quinq;,vncos ferreos tres,orbem æneum vnum,molas vnas,cribrum vnum, incerniculum vnum,ſecurim vnam , ſcamnum vnum, ſeriam vinariam vnam,clauem torculario vnam, lectũ ſtratum,vbi duo cuſtodes liberi cubent, & tertius ſeruus vnà cum factoribus vti cubet.fiſcinas nouas, vetus epidromum,puluinum,corium vnum , lucernas craticulas duas,carnarium vnum,ſcalas duas . In cællam oleariam hæc opus ſunt.Dolea olearia,& opercula , & labra olearia. XIIII. conchas maiores duas.& minores duas, trullas æneas tres,amphoras olearias duas, vrceum aquariũ vnum,vrnam quinquagenariam vnam,ſextarium olea

rium vnum, labellum vnum, infundibula duo, ſpongias duas, vrceos fictiles vrnales duos, trullas ligneas duas, claues cum cloſtris. I I I. cællas duas, trutinam vnam, centũ pondium incertũ vnũ, & pondera certa. XIIII.

VILLAM ædificandam ſi locabis nouam ab ſolo, faber hęc faciat oportet. Parietes omnes (vti iuſſitur) calce, & cementis, pilas ex lapide angulari, tigna omnia, quæ opus ſunt, limina, poſtes, iugumenta, aſſeres, fulcimenta, præſepes bubus hybernas, & æſtiuas faliſcas, equile, cællas familiæ, carnaria tria, orbem, ahena duo, haras decẽ, focum, ianuam maximam, & alteram, quam volet dominus, feneſtras, clatros in feneſtras maiores, et minores bipedales decem, lumina ſex, ſcamna tria, ſellas quinq;, tedas iogales duas, luminaria ſex, paululum latam pilam, vbi triticum pinſant, vnam, fullonicam vnam, antepagmenta, vaſa torcula duo. Herus materiem, & quę opus ſunt domui, pręſtabit, & ad opus dabit, ſuccidet, dolabit, lineabit, ſecabitq; materiam ſolã duntaxat. Conductor vero lapidẽ, calcẽ, arenã, aquã, paleasq; parabit, & terrã, vnde lutum fiat. Si de cœlo villa tacta ſiet, de ea re verba diuina vti fiant, procuret. Huic operi pretiũ ab dño bono, q bene præbeat, quæ opus ſunt, & numos fide bona ſoluat. In tegulas ſingulas. N. duo. In tectũ ſic numerabitur tegula, integra quę erit, quę nõ erit, vnde quarta pars aberit duę pro vna. Deliciares quæ erũt, pro binis integris putabũtur, in alijs quot erũt in ſingulas quaternę numerabũtur. Villę fundamenta ex cemẽtis, & calce ſupra terrã pede, cæteros parietes ex latere iugumẽta, & antepagmẽta, q̃ opus erunt, ex lapide indito. Cętera lex vti villa ex calce, et cementis ſi fiat in tegulas ſingulas, N. ns. in loco ſalubri bono dño. Hęc pretia, quę ſupra poſita ſunt, ex ſigno inani pretiũ erit, loco peſtilenti, vbi ęſtate fieri nõ poteſt, bono domino pars quarta pretij accedat. XV.

MACERIA ſi ex calce, & cemẽtis, vel ſilice ædificetur, vti dominus oĩa ad opus prębeat, altã pedes quinq; facito, & culmen pedẽ vnũ, craſſam, pedem, et ſemiſſem,

longam pedes quindecim, & vti ſublinat conductor lo cari oportet. Parietes villæ ſi locet in pedes centum, id eſt pedes denos ququouorſum, habeat libellū in pedes quinos, & perticā vnā, ped.iii.cix. Si ſeſquipedalē parietē dn̄s voluerit, fundamēta faciat, & ad opus præbeat, ei lōgitudini, & latitudini in pedes ſingulos altitudinis opus eſt calcis modiū vnū, arenę modios duos. XVI.

CALCEM partiario coquendam qui dant, ita dant. Calcarius perficit, & coquit, & ex fornace calcē eximit, & ligna conficit ad fornacem. Dominus lapidem, ligna ad fornacem, quod opus fiet, præbet. XVII.

ROBVR, Et materies item pro ridica, vbi ſolſtitium fuerit ad brumam ſemper tempeſtiua eſt. Quæ materies ſemen habet, cum maturum ſemen habet, tū tempeſtiua eſt. Quę materies ſemen non habet, cum glubet, tum tēpeſtiua eſt. Ea quæ ſemē viride, & maturū habet, vti eſt ſemē de cupreſſo, & de pino, quiſuis anni temporibus legere poſſis. itēquiſuis anni tēporibus matura eſt, & tēpeſtiua, ibi dū ſunt nuces bimę, inde ſemē excidet, & anniculę. vbi primū incipiūt hiaſcere, tū legi oportet, tū primū per ſemen incipiunt maturę eſſe. Poſtea vſq; adeo ſunt plus mēſes octo. Hornotinę nuces virides ſunt. Vlmus, cū folia cadunt, tū vtraq; tēpeſtiua eſt. XVIII.

TORCVLARIVM ſi ędificare voles, quadrarijs vaſis vti cōtractiora fient. ad hunc modū vaſa componito, arbores craſſas pedes duos, altas pedes nouē cū cardinibus, foramina longa pedes tres ſemis, & excalpta digitos ſex. Ab ſolo foramen primū, pede vno ſemis. inter arbores ped.ii. inter arbores, & parietes ped.ii. arbores ad ſtipitē primum directos ped. ſexdecim, ſtipites craſſi ped.ii. alti cū cardinibus ped. decem, ſucula præter cardines ped.9. prælum longum ped.25. inibi lingulā ped.115. pauimentum binis vaſis cum canalibus duobus ped. 34. trapetibus locum dextra, et ſiniſtra, pauimentum ped.20 inter binos ſtipites vectibus locum ped.22.. Alteris vaſis ex aduerſum ab ſtipite extremo ad parietem, qui po

nè arbores eſt,ped.20. Summa torculario, & vaſis quadrarijs,latitudo pedum ſexagintaſex,longitudo pedum quinquaginta duorũ ſiet.Inter parietes, arbores vbi ſtatues,fundamenta bona facito,alta pedibus quinq; , inibi lapides ſiliceos in totum forum ſtatuito longum ped.5. latum ped.115.Ibi foramen pedicinis duobus facito. ibiq; arbores pedicino in lapide ſtatuito . Inter duas arbores, quod loci ſupererit,robore expleto, eo plumbum fundito,ſuperiorem partem arborum digitos ſex altam facito ſiet,eo capitulum robuſtum indito , vti ſiet ſtipites vbi ſtent.Fundamenta pedibus quinis facito. Ibi ſilicem longum ped.115.latum ped.115.Craſſum.ped.15.planum ſtatuito,ibi ſtipites ſtatuito.Item alterum ſtipitem ſtatuito,inſuper arbores, ſtipitesq; trabem planam imponito, latã ped.2.Craſſum pedem vnum,longam pẽd.trigintaſeptẽ. Has duplices indito , ſi ſolidas non habebis, ſub eas trabes inter canales,et pariẽtes extremos,vbi trapeti ſtent, trabeculam pedum vigintitrium,& ſemis imponito ſeſquipedalẽ, aut binas pro ſingulis deſuper ponito. In his trabeculis trabes,quæ inſuper arbores ſtipites ſtant, collocato.In his tignis parietes extruito,iungitoq; materię, vti oneris ſatis habeat.Aream vbi facies,ped.5.fundamẽta alta facito,lata ped.6.aream, & canalem rotundam facito latam ped.quatuor S. Cæterũ pauimento toto fundamenta pedum duorum facito. fundamenta, primum fiſtucato , poſtea cementis minutis, & calce arenato ſemipedem vnunquodq; corium ſtruito . Pauimenta ad hunc modũ facito,vbi liberaueris,de glarea,& calce arenato primum corium facito , id pilis ſubigito, inde alterum corium facito . Eo calcem cribro ſuccretam indito alte digitos duos. ibi de teſta arida pauimentum ſtruito. vbi ſtructum eſt,pauito,fricatoq; oleo perungito,vti pauimentum bonum ſiet.Arbores,ſtipitesq; robuſtas facito,aut pineas.Si trabes minores facere voles canales extra columnã exponito,ſi ita feceris,trabes pedũ viginti duorũ longęopus erunt,Orbẽ oleariũ latũ pedibus qua

tuor, punicarnis coagmentis facito craſſum digitis ſex, ſubſcudes iligneas adindito. Eas vbi cõfixeris, clauis cor neis occludito. In eũ orbem tres cathenas indito. Eas cathenas cum orbibus clauis ferreis corrigito. Orbem ex vlmo, aut ex corylo facito. Si vtrunq; habebis, alternas indito XIX.

IN vaſa vinaria ſtipites, arboresq; binis pedibus altiores facito, ſupra foramina arborũ pedẽ quæq; vti abſiẽt, vnæ fibulæ locũ facito. ſemipedẽ quoquouerſum, in ſuculã ſena foramina indito. Foramen, quod primũ facies, ſemipedẽ ab cardine facito, cætera diuidito quam rectiſſime. porculũ in media ſucula facito. Inter arbores medium quod erit, id ad mediã collibrato vbi porculũ figere oportebit. vti in medio prælũ recte ſitũ ſiet. Lingulã cũ facies, de medio prælo collibrato, vt inter arbores bene conueniat, digitũ pollicem laxamanti facito. Vectes longiſſimos pedum decem. & octo, ſecundos pedum ſexdecim, tertios pedum quindecim, remiſſarios pedum duodecim, alteros pedum decem, tertios pedũ octo. XX.

TRAPETI columnellã ferreã, quæ in miliario ſtat, eam rectã ſtare oportet in medio ad perpendiculum, cuneis ſalignis circũfigi oportet bene. eo plumbũ effundere caueto, ni labet colũnella. Si aũt mouebitur, eximito, & denuo eodẽ mõ facito, donec non ſe moueat, ſi ſe mouerit, eo plumbũ fundito. Modiolos in orbes, oleaginos ex orchite olea facito, & eos circũplumbato, caueto, ne laxi ſient. Si aũt labent, in cuppã eos indito tunicas ſolidas, & latas digitũ pollicẽ facito, labeã bifariã faciat, & habeat quas figat clauis duplicibus, ne cadant. XXI.

CVPPAM trapeti facito pedes decẽ tã craſſam, q̃ modioli poſtulabunt, mediã aliã inter orbes, quæ cõueniat, tã craſſam, q̃ columnella ferrea erit. Eã mediã pertũdito, vti in columnella indere poſſis. Eo fiſtulã ferreã indito, quę in columnellã cõueniat, & in cuppã. Inter cuppã dextra, ſiniſtraq; pertundito late digitos primores. IIII. alte digitos primores tres, ſub cuppa tabulã ferreã lata cuppa

media erit, ptuſam figito, q̄ in columnellā cōueniat dextra, ſiniſtraq́ꝫ, foramina vbi feceris, laminis circūplectito replicato in inferiorē partē cuppæ oīs quatuor laminas dextra, ſiniſtraq́ꝫ foramina vtrinq́ꝫ ſecus laminas. Sublaminas polulas minutas ſupponito, easq́ꝫ inter ſeſe cōfigito, ne foramina maiora fiāt, quo cuppę minuſculę indentur. Cuppā, qua fini in modiolos erit, vtrinq́ꝫ ſecus imbricibus ferreis quatuor deſues, ibiq́ꝫ vtrinq́ꝫ ſecus facito, q figas. Imbrices medias clauulis figito. Supra ībrices extrinſecus cuppā ptundito, qua clauus eat, q orbē claudat. Inſuper foramē librariū ferreū digitos ſex latū indito, ptuſum vtrunq́ꝫ ſecus, qua clauus eat. Hęc oīa eius rei cauſa fiūt, vti ne cuppa in lapidē cōteratur. Armillas quatuor facito, quas circū orbē indas, ne cuppa, & clauus cōterātur. Intrinſecus cuppā materia vlmea, aut faginea facito. Ferrū factū, quod opus erit, vti idē faber figat. LX. operę opus ſunt, cū plumbū in cuppā emittis. IIII. cuppā qui cōcinnat, & modiolos q indat, & plumbet operas fabri duntaxat octo. Idem trapetū oportet accommodet. Sumpti ſumma. N. LXXII. pręter adiutores. XXII.

TRAPETVM hoc modo accōmodare oportet, librator vti ſtatuat pariter. ab labris digitum minumū orbem abeſſe oportet, ab ſolo mortarij orbes cauere oportet, ne quid mortariū terant. Inter orbē, & miliariū vnū digitum intereſſe oportet, ſi plus intererit, atq́ꝫ orbes nimiū aberunt, funi circunligato miliariū arcte crebro vti expleas quod nimium inter eſt. Si orbes altiores erunt, atq́ꝫ nimiū mortarium deorſum teret orbiculos ligneos pertuſos in miliariū, in columnellā ſupponito, eo altitudinē temperato. Eodem modo latitudinem orbiculis ligneis, aut armillis ferreis temperato, vſq́ꝫ dū recte tēperabitur. Trapetus emptus eſt in Sueſſano numis quadringētis, et olei. p. l. cōpoſturę numis ſexaginta, vectura boum, & opas ſex cū bubulcis numis ſeptuaginta duobus. cuppā ornatā, numis ſeptuagintaduobus. pro oleo. N. XXV. Sūma ſūpti. N. DCXXIX. cęterus ornat⁹ domi

Pompeiis emptus eſt trapetus numis tricentis octoginta quatuor, vectura ducētis octoginta numis empta eſt Domi melius concinnatur, & accommodatur. Eo ſumpti opus eſt. N. LXV. Sūma. N. DCCXXIX. Si orbes veteres trapeto parabis medios craſſos pede vno, digitis tribus. altos pede vno, foramen ſemipede quoquouorſum. Eos cum aduexeris, ex trapeto temperato. Venduntur ad rufri macerias numis centumoctoginta, temperātur numis triginta, tantidē Pōpeiis emuntur. XXIII.

FACE ad vindemiam, quæ opus ſunt, vti antea parētur, vaſa lauentur, corbulæ ſarciantur, picentur dolia, & alia, quæ opus ſunt, picentur. & cum pluet, aqua imbuantur. Quala parētur, & ſarciātur. far molatur. bennæ emātur. oleæ caducæ ſaliantur. Vuas miſellas ad vinū præliganeū, quod operarij bibant, vbi tempus erit, legito. ſuccum puriter oīm dierū pariter in dolia diuidito. Si opus erit, defrutū indito in muſtū, de muſto lixiuo coctū, partem quadrageſimā addito defruti, vel ſalis ſeſquilibrā in culeum indito. Marmor ſi indes in culeum, librā indito in vrnam, & miſceto cum muſto. Si in dolium reſinam indes, in culeū muſti. pe. iii. bene comminuito, inde in fiſcellam indito, et facito vti in dolio muſti pendeat. eā crebro quaſſato, vti reſina deliqueſcat. Si indideris defrutū, aut marmor, aut reſinā, dies viginti permiſceto crebro, tribulatoq́ quotidie. Tortiuum muſtū circuncidaneum ſuo cuiq́ dolio diuidito, additoq́ pariter. XXIIII.

VINVM græcū hoc modo fieri oportet. Vuas Apicias percoctas bene legito. vbi delegeris, in eius muſti culeum aquæ marinæ veteris quadrātalia bina, vel ſalis puri modium. Hunc in fiſcellā ſuſpendito, ſinitoq́ cū muſto diſtabeſcat. Si helueolum vinum facere voles, dimidium helueoli, dimidium apicij indito, defrutiq́ veteris partem trigeſimā addito. Quicquid vini defrudabis partem trigeſimam defruti addito. XXV.

CVM Vinum coctū erit, & cū legetur facito vti ſeruetur familiæ primum. Sicq́ facito, ſtudeas bene percoctū,

ſiccumq́ legere, ne vinum nomẽ perdat. Vinaceos quotidie recẽtes ſuccernito, Lectos ex ſiccato reſtibus ſubtẽtis, cribro illi rei parato, ſiccos conculcato in dolia picata, vel in lacum vinarium picatum. id bene operito, iubetoq́ oblini, vti habeas, quod des bubus per hyemem. Indidem, ſi voles, lauito paululum, & lorea erit familiæ, quod bibat. XXVI.

VINDEMIA Facta vaſa, torcula, corbulas, fiſcinas, funes, patibula, fibulas iubeto ſuo quicq́ loco condi. Dolia cum vino bis in die face extergeantur. Priuasq́ ſcopulas in dolia facito habeas illi rei, queis labra doliorum circumfrices. Vbi erit lectum poſt dies triginta, ſi bene deacinata erunt dolia, oblinito. Si voles de fece demere vinum, tum erit ei rei optimum tempus. XXVII.

SEMENTIM Facito ita, ocymum, vitiam, fœnum grecum, fabam, eruum, pabulum bubus ſerito. Alteram, & tertiam pabuli ſationem facito. Deinde alias fruges ſerito, Scrobes inuertito oleis, vlmis, vitibus, ficis, ſimul cũ ſemine. Si erit locus ſiccus, tum oleas per ſementim ſerito, & quæ ante ſatæ erunt, teneras tum ſupputato, & arbores ablaqueato. XXVIII.

OLEAS, Vlmos, ficos, poma, vites, pinos, cupreſſos cũ ſeres, bene cum radicibus eximito cum terra ſua quamplurima, circunligatoq́ vti ferre poſſis, in alueo, aut in corbula ferri iubeto. Caueto autem, ne cum ventus ſiet, aut imber, effodias, aut feras. nam id maxime cauendum eſt. In ſcrobe cum pones, ſummam terram ſubdito. poſtea operito terra radicibus fini, deinde calcato pedibus bene, deinde fiſtucis, vectibusq́ calcato, quãoptime poteris. Id erit ei rei primum. Poſt hæc arbores craſſiores digitis quinque quæ erũt, eas præciſas ſerito, oblinitoq́ fimo ſummas, & folijs alligato. XXIX.

STERCVS Diuidito ſic. Partem dimidiam in ſegetẽ, vbi pabulum ſeras, inuehito. & ſi ibi olea erit, ſimul ablaqueato, ſtercusq́ addito. Poſtea pabulum ſerito, partem quartam circum oleas ablaqueatas, qua maxime opus

erit,addito,terraq́ſtercus operito. Alteram quartã partem in pratum reſeruato,idq́ tũ maxime opus erit, vbi fauonius flabit. Euehito luna ſilenti. XXX.

BVBVS Frondem populneam,vlmeã,querneam,ficulneamq́ uſquedum habebis,dato. Ouibus frõdem viridem,vſquedum habebis, præbeto. Vbi ſementim facturus eris,ibi oues delegato,et frõdẽ vſq́ ad pabula matura dato. Pabulũ aridũ,quod cõdideris in hyeme,q̃ maxime cõſeruato,cogitatoq́ hyẽs q̃longa fiet. XXXI.

AD Oleam cogẽdã quæ opus erũt,parentur. Vimina matura,ſalices per tẽpus legatur,vti ſiet vnde corbulę fiant,& veteres ſarciãtur. Fibulæ vnde fiant aridę iligneę,vlmeæ,nuceæ,ficulneę,face vti in ſtercus,aut in aquã cõijciantur. inde vbi opus erit,fibulas facito. vectes ilgneos,aquifolios,laureos,aut vlmeos facito, vti ſient parati. Prælũ de ſappino atra potiſſimũ facito. At vlmeã,pineã,nuceã,hanc,atq́ aliã materiẽ oẽm cũ effodies, luna decreſcente eximito poſt meridiẽ ſine vento auſtro. Tũ erit tẽpeſtiua,cũ ſemẽ ſuũ maturũ erit. Cauetoq́,ne per rorẽ trahas,aut doles. Quæ materies ſemẽ non habebit, cũ glubet,tẽpeſtiua erit. Vẽto auſtro caueto,ne quã materiẽ,neúe vinum tractes,niſi neceſſario. XXXII.

VINEAS,arboresq́ mature face vti incipias putare. Viteis propages in ſulcos,ſurſum vorſum,quoad eius facere poteris facito vti ducas. Arbores hoc modo putẽtur rami diuaricẽtur,quos relinques,et vti rectæ cædãtur,et ne nimiũ crebri relinquãtur. vites bene nodẽtur per oẽs ramos,diligẽterq́ caueto,ne vitẽ pręcipites,et ne nimiũ perſtringas. Arbores facito vti bene maritę ſint,viteſq́ vti ſatis multæ afferãtur,& ſicubi opus erit,de arbore deijciantur,& in terram deprimantur,& biennio poſt præcidito veteres. XXXIII.

VINEAM ſic facito,vti curetur. Vitẽ bene enodatã deligato recte,flexuoſa vti ne ſiet,ſurſum vorſum ſemp adducito,quoad eius poteris,vinarios,cuſtodeſq́ relinquito. Quãaltiſſimã vineã facito,alligatoq́ recte, dũ ne ni-

miũ cõſtringas, hocq́ modo eã curato. Capita vitiũ per ſementĩ ablaqueato. Vineã putatã circũ fodito. arare incipito, vltro citroq́ ſulcos perpetuos ducito. Vites teneras quã primũ propagato, veteres q̃ minimũ caſtrato, potius, ſi opus erit, deijcito, biennioq́ poſt præcidito. Vitẽ nouellã reſecari tũ erit tẽpus, vbi valebit. Si vinea à vitecaluata erit, ſulcos interponito, ibiq́ viuiradicẽ ſerito, vmbrã ab ſulcis remoueto, crebroq́ fodito. In vinea vetere ſerito ocymũ. Si macra erit, qd granũ capiat ne ſerito, et circũ capita addito ſtercus, paleas, vinaceas, aut aliquid horũ, quo rectius valeat. Vbi vinea frõdere cœperit, pãpinato. Vineas nouellas alligato crebro, ne caules ſatæ perfringãtur. Et quæ iã vitis in perticã ibit, eius pãpinos teneros alligato leuiter, porrigitoq́, vti recte ſpectẽt. Vbi vua varia fieri cœperit, vites ſubligato, pampinatoq́, et vuas expellito, circũ capita ſarrito. Salictũ ſuo tempore cædito, glubito, arcteq́ alligato. Librũ conſeruato, & cũ opus erit in vinea ex eo in aquam conijcito. Vimina vnde corbulæ fiant, conſeruato. XXXIIII.

RE deo ad ſementĩ. vbi quiſq́ locus frigidiſſimus, aquoſiſſimusq́ erit, ibi primũ ſerito. In calidiſſimis locis ſemẽtim poſtremũ fieri oportet. terrã caue carioſam tractes. ager rubricoſus, et terra pulla atterina rudeta, et arenoſa. Itẽ quæ aquoſa nõ erit, ibi lupinũ bonũ fiet. In creta, & vligine, & rubrica, & agro, qui aquoſus erit, ſemẽ adoreum potiſſimũ ſerito, quæ loca ſicca, & nõ herboſa erũt, & aperta ab vmbra, ibi triticum ſerito. XXXV.

FABAM in locis validis nõ calamitoſis ſerito. Vitiã, & fœnũ græcũ q̃ minime herboſis locis ſerito. Siliginẽ, triticũ in loco aperto, & celſo, vbi ſol q̃diutiſſime ſiet, ſeri oportet. Lẽtĩ in rudeto, et rubricoſo loco, q herboſus nõ ſiet, ſerito. Hordeũ q locus nouus erit, aut q reſtibilis fieri poterit, ſerito trimeſtrẽ q̃ in loco ſementĩ maturã facere nõ poteris, et q loc⁹ reſtibilis craſſitudĩe fieri poterit ſeri oportet. Rapinã et coles rapicij vñ fiãt, et raphanũ ĩ loco ſtercorato bñ aut in loco craſſo ſerito. XXXVI.

QVAE Segetē ſtercorant. Stercus columbinū ſpargere oportet in pratum, vel in hortum, vel in ſegetem. Caprinū, ouilū, bubulū, itē cæterū ſtercus omne ſedulo conſeruato. Amurcā ſpargas, vel irriges ad arbores, circū capita maiora amphoras, ad minora vrnas cū aquæ dimidio addito, & prius ablaqueato nō alte. XXXVII.

CARI Oſam terrā faciet, ſi iacies cicer, & qua vellitur & quod ſalſum eſt eo malū eſt. Hordeū, & fœnū græcū & eruum, hæc oīa ſegetē exurūt, & oīa, quæ velluntur ex eis, mala ſunt. Nucleos in ſegetē ne indideris, qui ſuffocāt fruges. Lupinum, faba, vitia, ſtercus vnde facias, habēt. Stramēta, paleæ, fabalia, et cætera itidē. Aceris frōdē, ilignēā, quernēā ex ſegeti vellito. Stipulas, ebulū, & cicutā & circū ſata herbā altā ſuccide, & eā ſubſternito ouibus, bubusq̧. Frōdē putridā & putrē partē de nucleis ſuccernito, et in lacū cōijcito, eo aquā addito, permiſcetoq̧ rutro bene. Inde lutū circū oleas ablaqueatas addito, & nucleos itē cōbuſtos addito. Vinea ſi macra erit, ſarmēta ſua cōcidito minute, et ibidē inarato, aut infodito. Per hyemē lucubratione hæc facito. Ridicas, et palos, quos pridie in tecto poſueras, ſiccos dolato, faculas facito. Stercus egerito, niſi in trimeſtri, lunaq̧ dimidiata materiā ne tāgas. Materiā, quā effodies, aut præcides, ab terra diebus ſeptē, q̄bus luna plena fuerit, optime eximetur. Oīno caueto, ne quā materiā doles, neu cędas, neu tāgas, niſi ſiccā, neu gelidā, neu rorulētā. Frumēta bis face ſarrias, rūcesq̧ auenāq̧ deſtrīgas. De vinea, et arboribus putatis ſarmēta deterge, fiſcinā face, et vites, et ligna ī caminū cōgere, ficulna, et codicillos dn̄o ī aceruū cōponito. XXXVIII.

FORN Acem calcareā pedes latā decē facito, altā pedes viginti vſq̧ ad pedes tres ſummā latam redigito. Si vno præfurnio coques, lacunā intus magnā facito, vti ſatis ſiet, vbi cinerē cōcipiat ne foras ſit educēdus. Fornacē bene ſtruito, farcitoq̧ foras, vt totā fornacem infimam complectatur. Si duobus præfurnijs coques, lacuna nihil opus erit. Cum cinere eruto opus erit, altero præfurnio

eruito,in altero ignis erit. Ignem caueto ne intermittas, quin ſemper ſiet,néue noctu, néue vllo tempore intermittatur,caueto.Lapidē bonū,quamduriſſimū, quāminime variū in fornacē indito.Cum fornacē facies,fauces prçcipites deorſum facito.Vbi ſatis foderis,tum fornaci locū facito,vt quamaltiſſima,& quamminime ventoſa ſiet.Si parū altam fornacē habebis,vbi facies, lateribus ſummā ſtruito,aut cementis. Summā cū luto extrinſecus oblinito.Cū ignē ſubdideris,ſiqua flamma exibit,luto oblinito,né niſi per orbē exeat ſummum. Ventus ad prçfurniū caueto ne accedat.Inibi auſtrū caueto permaxime.Hoc ſigni erit,vbi calx cocta erit,ſummos lapides coctos eſſe oportebit, item infimi lapides cocti cadēt,& flamma minus fumoſa exibit.Itaq; ſi ligna,& virgas nō poteris vendere,neq; lapidē habebis,vnde calcē coquas, de lignis carbones coquito,virgas,& ſarmenta,quæ tibi vſtioni ſuperſuerūt,in ſegetē comburito.Vbi eas combuſſeris,ibi papauer ſerito. XXXIX.

VBI tempeſtates malæ erūt,cū opus fieri nō poterit, ſtercus de ſterquilinio egerito.Bubile,ouile,cortē,& villam bene purgato: Dolia plumbo vincito, vel materie quernea,& niſi ſicca alligato. Si bene ſarſeris, aut bene alligaueris,et in rimas medicamentū indideris,beneq; picaueris quoduis dolium,vinariū facere poteris. Medicamentū in dolium hocmodo facito. Ceræ partē.I.reſinæ partē.I.& ſulfuris partē.IS.Hæc oĩa in calicē nouū indito.eo addito gypſum contritū,vti craſſitudo fiat quaſi emplaſtrū,& eo dolia ſarcito.Vbi ſarſeris,qui colorē eūdē facias,cretæ crudæ partes duas calcis tertiā commiſceto,inde laterculos facito,coquito in fornacē,conterito, idq; inducito.Per imbrē in villā quærito,quid fieri poſſit.Ne ceſſetur munditias facito.Cogitato, ſi nihil fiet. nihilo minus ſumptū futurū. XL.

PER ver hæc fieri oportet. Sulcos,& ſcrobes fieri ſeminarijs,vitiarijs locum verti.vites propagari.in locis craſſis,& humectis vlmos,ficos,poma,oleas ſeri opor-

tet. Ficos, oleas, mala, pyra, vites inſeri oportet luna ſilenti poſt meridiē, ſine vento auſtro. Oleas, ficos, pyra, mala, hoc modo inſerito. Quē ramū inſiturus eris, præcidito, inclinato aliquantulū, vt aqua defluat. Cū præcides, caueto, ne librū conuellas. Sumito tibi ſurculū durū, eum peracuito, ſalicē græcā diſcindito, argillā, vel cretā coaddito, arenæ paululū, & fimū bubulū. Hæc vnà bene conſato, quammaxime vti lutū fiat, dein capito tibi ſciſſam ſalicē, eaq́ ſtirpem præciſam circunligato, ne liber frangatur. vbi id feceris, ſurculū aridū præacutū inter librū, & ſtirpē arcito primores digitos duos, poſtea capito tibi ſurculū: quod genus inſerere voles, eum primorē præacuito obliquū primores digitos duos. ſurculum aridū, quē arciueras, eximito, eoq́ arcito ſurculū, quē inſerere voles. librū ad librum vorſum facito, arcito vſque adeo quo præacueris. Idem alterū ſurculū tertiū, quartū facito. Quot genera voles, tot indito, ſalicem græcā amplius circunligato, luto denſato, ſtirpē oblinito, digitos craſſos tres. Inſuper lingua bubula obtegito, ſi pluat, ne aqua in librum permeet. eam linguam inſuper librum alligato, ne cadat. Poſtea ſtramentis circundato, alligatoq́, neu gelu noceat. XLI.

VITIS inſitio vna eſt per ver, altera eſt cū vua floret, ea optima eſt. Pyrorū, & malorū inſitio per ver, & per ſolſtitiū dies quinquaginta, & per vindemiam. Oleæ, & ficorū inſitio eſt per ver. Vitē ſic inſerito, pręcidito quā inſeres, eamq́ mediā diffindito per medullā, eo ſurculos præacutos arcito. Quos inſeres medullā cū medulla componito. Altera inſitio eſt. Si vitis vitem contingat, vitis vtriuſq́ latus alterū præradito oblique, & inter ſeſe medullam cum medulla libro colligato. Tertia inſitio eſt. Terebra vitem quam inſeres, pertundito. eo duos ſurculos vitiginenos, qđ genus eſſe voles, inſertos obliquos arcito ad medullam, facitoq́, vt medullę medullam coniungas, arcitoq́ ea, qua terebraueris, alterū ex altera parte. Eos ſurculos facito ſint longi pedes binos, eos in ter-

ram demittito,replicatoq́ ad vitis caput, vitiq́ vindis alligato,medios in terram deſigito,terraq́ operito.Hæc omnia luto prædicto oblinito,alligatoq́, integitoq́ ad eundẽ modũ,tanquã oleas. XLII.

FICOS,& oleas altero modo inſerito,qđ genus aut ficũ aut oleã eſſe voles,iñ librũ ſcalpro eximito,& alterũ librũ cũ gẽma de eo fico,qđ genus eſſe voles,eximito,appon itoq́ in eũ locũ,vñ extraxeris in alterũ genus, facitoq́ vti conueniat.Librũ longũ facito digitos tres ſemis et ad eundẽ modũ oblinito,integitoq́,vti cętera, XLIII.

SVLCOS,ſi locus aquoſus erit,alueatos eſſe oportet latos ſummos pedes tres,altos pedes quatuor,infimũ latum pedẽ vnũ,& palmũ.eos lapide conſternito.ſi lapis nõ erit,perticis ſaligneis viridibus quoquouerſus collatis conſternito.ſi pertica nõ erit,ſarmentis colligatis itidem facito. Poſtea ſcrobes facito altos pedes tres ſemis, latos pedes quatuor,& facito, vti de ſcrobe aqua in ſulcos defluat,& ita oleas inſerito.Vitibus ſulcos,& propagationes, ne minus pedibus.II.S.quoquouerſus facito, Si voles vinea cito creſcat,et olea,quam ſeueris,ſemel in menſe ſarrito,&circum capita oleagina quot menſibus donec trimæ erunt,fodere oportet. Eodem modo cæteras arbores procurato. XLIIII.

OLIVETVM diebus quindecim ante æquinoctiũ vernũ incipito putare.Ex eo die dies quadraginta quinque recte putabis.Id hoc modo putato,qui locus recte ferax erit,quę arida erũt,& ſiquid ventus interfregerit,ea oĩa eximito.q locus ferax nõ erit,eo plus concidito,aratoq́ bene enodato,ſtirpesq́ leues facito. XLV.

TALEAS oleaginas,quas in ſcrobe ſaturus eris, tripedaneas decidito.diligenterq́ tractato,ne liber laboret, cum dolabis,aut ſecabis,quas in ſeminario ſaturus eris, pedales facito,easq́ ſic inſerito. Locus bipalio ſubactus ſiet,beneq́ glutus ſiet.Cum taleam demittes,pede tantũ opprimito.ſi parũ deſcendit, malleolo,aut mateola adigito,cauetoq́ ne librum ſcindas,cum adiges. Palo prius

locum ſi feceris, quo taleam demittas, & ſi ita ſeueris, vtilis fiet talea, meliusq; viuet. Taleæ vbi trimæ ſunt, tum deniq; tibi curæ ſint, vbi liber ſeſe vertet. Si in ſcrobibus, aut in ſulcis ſeres, ternas taleas ponito, easq; diuaricato, ſupra terrã, ne plus quatuor digitis tranſuerſis emineãt. gemma vel oculo ſeruato. XLVI.

SEMINARIVM ad hũc modũ facito. Locũ quam optimũ, & apertiſſimum, & ſtercoratiſſimũ poteris, & quamſimillimum terræ, vbi ſemina poſiturus eris, & vti ne nimis longe ſemina ex ſeminario ferantur, eum locũ bipalio vortito, delapidatoq;, & circunſepito bene, & in ordine ſerito, in ſeſquipedẽ quoquouorſum taleã demittito, opprimitoq; pede. & ſi parũ deprimere poteris, malleo, aut mateola adigito. digitũ ſupra terrã facito ſemina emineãt. fimoq; bubulo ſummã taleã oblinito, ſignũq; apud taleã apponito, crebroq; ſarrito. Si voles cito ſemina creſcãt, ad eundẽ modũ alia ſemina ſerito. XLVII.

ARVNDINEM ſic ſerito. In ternos pedes arundinũ oculos diſponito. vitiariũ eodem modo facito, ſeritoq;. vbi vitis bima erit, reſecato. vbi trima erit, eximito, ſi pecus paſcetur. vbi vitẽ ſerere voles, ter prius reſecato, q̃ ad arborẽ ponas. vbi quinque nodos veteres habebit, tũ ad arborẽ ponito. quotannis porrinã ibi ſerito, quotannis habebis quid eximas. XLVIII.

POMARIVM ſeminariũ ad eundẽ modũ, atq; oleagineũ facito, ſuũ quodq; genus talearũ ſerito. Semen cupreſſi vbi ſeres, bipalio vortito. vere primo ſerito. porcas pedes quinos latas facito. eo ſtercus minutũ addito, & conſarrito, glebasq; comminuito. Porcã planã facito, paululũ concauã. Tum ſemen ſerito, cribro tanquã linũ, & eo terrã cribro incernito altã digitũ tranſuerſum. eã terrã tabula, aut pedibus complanato. furcas circũ affigito. eo perticas intendito. eo ſarmenta, aut crates ficarias imponito, quæ frigus arceãt, & ſolẽ, vti ſubtus homo ambulare poſſit, facito, crebro runcato, ſimulac herbę inceperint naſci, eximito. Nam ſi herbam durã velles, cu-

preſſos ſimul euelles. Ad eundẽ modũ ſemen pyrorum, malorum ſerito, tegitoq́. Nuces pineas ad eundẽmodũ tanquã alliũ ſerito. XLIX.

VINEAM veterẽ ſi in alium locũ tranſferre voles, duntaxat brachiũ craſſam licebit. Primũ deputato, binas gemmas, nec amplius relinquito. ex radicibus brachium bene effodito, eiusq́ radices perſequitor, & caueto, ne radices ſaucies. ita vti fuerit, ponito in ſcrobe, aut in ſulco, operitoq́, & bene occulcato. Eodẽq́ modo vineã ſtatuito, alligato, flexatoq́ vti fuerat, crebroq́ fodito. L.

PRATA primo vere ſtercorato luna ſilenti, quæ irrigua nõ erũt. Vbi fauonius flare cœperit, tũ prata defendes depurgatoq́, herbasq́ malas omneis radicitus effodito. Vbi vinea deputaueris, aceruũ lignorũ, virgarũq́ facito. Ficos interputato, & in vinea ficos ſuccidito alte, ne eas vites ſcandant. Seminariũ facito. & veteres vites reſarcito. Hoc facito anteq̃ vineã defodere incipias. Vbi daps profanata, comeſtaq́ erit, verno arare incipito. & loca primũ arato, quæ ſicciſſima erunt, & quæ craſſiſſima, & aquoſiſſima erunt, ea poſtremũ arato, dũ ne prius obdureſcant. LI.

PROPAGATIO pomorũ, aliarumq́ arborũ. Ab arbore abs terra pulli, qui naſcentur, eos in terram deprimito, extollitoq́ primorẽ partem, vti radicẽ capiat, inde biennio poſt effodito, ſeritoq́. Ficũ, oleã, malũ punicũ, cotoneũ, aliaq́ mala oĩa, laurũ, myrtũ, nuces præneſtinas, platanũ. Hæc oĩa à capite propagari, eximiq́, feriq́ eodẽ modo oportet. LII.

QVAE diligentius propagari voles, in aulas, aut in qualos pertuſos propagari oportet, & cũ his in ſcrobẽ deferri oportet. In arboribus, vbi radices capiant, calicẽ, aut qualũ pertundito, per fundũ ramũ, quẽ radicẽ capere voles, ſcarificato, traijcitoq́. Eum qualũ, aut calicẽ terra impleto, calcatoq́ bene. in arborẽ relinquito. Vbi ita fuerit, & radices egerit, ramũ ſub qualo præcidito. Qualum incidito ex vna parte propè imũ. Si vero calix erit con-

qualſato,cũ eo qualo,aut calice in ſcrobẽ ponito.Eodem modo vitẽ facito,eã anno poſt recidito,ſcritoq́ꝫ cũ qualo.Hoc modo quodq́ꝫ genus volueris propagabis. LIII.
FOENVM,vbi tempus erit, ſecato,cauetoq́ꝫ ne ſerò ſeces.Prius q̃ ſemen maturũ ſiet,ſecato,& quod optimũ fœnũ erit,ſeorſum condito. LIIII.
PER ver cũ arabitur ante q̃ ocymũ naſcatur,des quod edãt bubus pabulũ. Id hoc modo parari,dariq́ꝫ oportet. Vbi ſementim patraueris,glandẽ parari,legiq́ꝫ conuenit, & in aquã conijci.Inde ſemodios,ſingulis bubus in dies dari oportet,aut modiũ vinaciorũ,quos in doliũ condideris. At ſi nõ laborabũt,paſcantur,ſatius erit. Interdiu paſcito,noctu fœni pondo.xxv.vni boui dato. Si fœnũ nõ erit,frondẽ iligneã,& ӕderaceã dato. Paleas triticeas,& ordeaceas,viciã acus fabaginũ,vel de lupino,item de cӕteris frugibus omnia condito.Cum ſtramenta condes,quӕ herboſiſſima erunt, in tecto condito,& ſale ſuperſpergito. Deinde ea pro fœno dato. Vbi verno dare cœperis,modiũ glandis, aut vinaciorũ dato,aut modiũ lupini macerati,& fœni pondo.xv.Vbi ocymũ tempeſtiuum erit,dato primũ.Manibus carpito,id renaſcetur, quod falcula ſecueris,nõ renaſcetur. Vſq́ꝫ ocymũ dato, donec areſcat,ita temperato,poſt viciã dato, poſtea panicũ dato,ſecundũ panicũ frondẽ vlmeã dato.Si populneã habueris,admiſceto,vt vlmea ſatis ſiet. Vbi vlmeã nõ habebis,querneam,& ficulneã dato. Nihil eſt,quod magis expediat,quàm boues bene curare. Boues niſi per hyemem,cum non arabunt, paſci nõ oportet. Nam viride cũ edũt,ſemper id expectãt.& fiſcellas habere oportet,ne herbã ſectentur,cũ arabũt. LV.
LIGNA dño in tabulato condito,codicilloſq́ꝫ oleagineos,radices in aceruo ſub dio metas facito. LVI.
FAMILIAE cibaria vbi opus facient per hyemem, tritici modios.iiij.per ӕſtatem modios.iiij.ſemis villico, villicę epiſtatę,opilioni modios.iij.Compeditis per hyemem panis pondo.iiij. Vbi vineam fodere cœperint,

panis.p.v.vſqueadeo dum ficus eſſe cœperint, deinde ad panes.iiij.redito. LVII.

VINVM familiæ,vbi vindemia facta erit,loram bibant menſes tres. Menſe quarto heminam in dies.j.In menſe congios tres.Menſe quinto, ſexto, ſeptimo, et octauo.in dies ſextarium.j.in menſe congios quinq;. nono, decimo,vndecimo,& duodecimo in dies heminas ternas,ideſt amphoram in menſe. Hoc amplius ſaturnalibus,& compitalibus in ſingulos homines congios.Summa vini in homines ſingulos intra annũ quadrantalia. viij.compeditis autẽ vt quicquid operis facient pro portione addito. Eos nõ eſt nimiũ in annos ſingulos vini quadrantalia.x.ebibere. LVIII.

PVLMENTARIVM familiæ,oleæ caducæ quã plurimũ condito.Poſtea oleas tempeſtiuas,vnde minimũ olei fieri poterit,eas condito,& partito,vti quandiutiſſime durẽt,vbi oleæ comeſę erũt,halecẽ,& acetũ dato, Oleũ in menſes dato vnicuiq; ſextariũ.j.Salis vnicuiq; in anno modiũ ſatis eſt. LIX.

VESTIMENTA familiæ tunicã.p.iij.S.ſaga alternis annis. Quoties cuiq; tunicã,aut ſagã dabis,prius veterem accipito,vnde centones fiant. Sculponeas bonas alternis annis dare oportet. LX.

BVBVS cibaria annua in iuga ſingula lupini modios cxx.ac glandis modios.ccxl.fœni pondo.lxxj.ocymi tantundem,fabæ modios.xx.viciæ modios.xxx.Prætcrea generatim videto,vti ſatis viciæ ſeras.Pabulũ cũ ſeres, multas ſationes facito. LXI.

QVID eſt agrũ bene colere? Primũ bene arare. Quid ſecundũ? Arare.Quid tertiũ? Stercorare.Qui oletũ ſępiſſime,et altiſſime miſcebat,is tenuiſſimas radices exarabit ſi male arabit,radices ſurſum abibũt.craſſiores fiẽt,& in radices vires oleæ abibũt. Agrũ frumentariũ cũ aras,bene,& tempeſtiue ares,ſulco vario ne ares. Cætera cultura eſt multũ ſerere,& diligenter eximere ſemina, & per tempus radices quamplurimas cũ terra ferre.vbi radices

bene operueris, calcato bene, ne aqua noceat. Siquis quęrat, quod tempus oleæ serendę ſiet, agro ſicco per ſementim, agro læto per ver. LXII.

QVOT iuga boum, mulorum, aſinorum habebis, totidem ploſtra eſſe oportet. LXIII.

FVNEM torculū eſſe oportet extentū. p. 55. Funē loreū in ploſtrū. p. 60. lorea retinacula longa. p. 26. ſubiugia in ploſtrū. p. 19. funiculū. p. 15. in aratrū ſubiugia lorū. p. 16. funiculum. p. 8. LXIIII.

OLEA vbi matura erit, quamprimum cogi oportet, quamminimū in terra, & in tabulato eſſe oportet. In terra, & in tabulato putreſcit. Leguli volūt, vti olea caduca quamplurima ſit, quo plus legatur. Factores, vt in tabulato diu ſit, vt fracida ſit, quo facilius oleū efficiāt. Nolito credere oleū in tabulato creſcere poſſe. Quam citiſſime conficies, tā maxime expediet, & totidē modijs collectę plus olei effici ēt, & melius. Olea, quæ diu fuerit in terra, aut in tabulato, inde minus fiet olei, & deterius. Oleū, ſi poteris, bis in die depleto. Nam oleū quandiutiſſime in amurca, & in fracibus fuerit, tā deterrimū erit. LXV.

OLEVM viride ſic facito, oleā quamprimū ex terra tollito. Si inquinata erit, lauito, à folijs, et ſtercore purgato. Poſtridie, aut poſt diē tertiū, q̄ lecta erit, facito. Oleā, vbi nigra erit, ſtringito. Quàm acerbiſſima olea oleū facies, tā oleū optimū erit. Dño de matura olea oleū fieri maxime expediet. Si gelicidia erūt, cū oleā coges, triduū aut quatriduū poſt oleū facito. Eā oleā, ſi voles, ſale inſpergito. Quācalidiſſimū torculariū, et cęllā habeto. LXVI.

CVSTODIS, & capulatoris officia. Seruet diligenter cællā, & torculariū. Caueat quamminimū in torculariū, & in cællā introeatur. Quāmundiſſimo, puriſſimoq́ꝫ fiat vaſe aheno, neq́ꝫ nucleis ad oleū ne vtatur. nā ſi vtetur, oleū male ſapiet. Cortinā plumbeā in lacū ponito, quò oleum fluat. vbi factores vectibus premerint, continuo capulator concha oleū quādiligentiſſime poterit, tollat, nec ceſſet. Amurcā caueat ne tollat. Oleū in labrū

primũ indito. Inde in alterũ dolium indito. De ijs labris
fraces, amurcã[q;] ſemper ſubtrahito. Cum oleum ſuſtule-
ris de cortina, amurcã dehaurito. LXVII.

ITEM cuſtodis officia, quę in torcularia erũt vaſa, pu-
ra habeat, curet[q;] vti olea bene perficiatur, bene[q;] ſicce-
tur. Ligna in torculario ne cædat. Oleũ frequenter capu-
let. Factoribus det in ſingulos factus, olei ſextarios, & in
lucernã quod opus ſiet. Fraces quotidie eijciat. amurcam
commutet vſqueadeo, donec in lacũ, qui in cælla eſt, po-
ſtremum peruenerit, fiſcinas ſpongia effingat. Quotidie
lacũ oleo commutet, donec in dolium peruenerit. In tor-
culario, & in cælla caueat diligenter, nequid olei ſurripi-
atur. LXVIII.

VBI vindemia, & olietas facta erit, præla extollito, fu-
nes torculos, medipontos, ſubductarios aut in canario,
aut in prælo ſuſpendito. orbes, fibulas, vectes, ſcutulas,
fiſcinas, corbulas, quala, ſcalas, patibula omnia, queis vſus
erit, in ſuo quod[q;] loco reponito. LXIX.

DOLIA olearia noua ſic imbuito. Amurca impleto
dies. vij. Facito, vt amurcam quotidie ſuppleas. Poſtea
amurcã eximito, & arefacito. vbi arebit, cuminũ pridie
in aqua infundito. Ea poſtridie diluito. Poſtea doliũ cale
facito. Minus, [q̃] ſi picare velis, tepeat, ſatis eſt. Leuibus
lignis facito caleſcat: vbi temperate tepebit, tum cuminũ
indito. poſtea linito. Si recte liueris, in doliũ quinquage-
nariũ cumini. p. iiij. ſatis erit. LXX.

BVBVS ſi morbũ metues, ſanis dato ſalis micas. iij.
laurea folia. iij. porri fibras. iij. vlpici ſpicas. iij. allij ſpicas.
iij. thuris grana. iij. herbę ſabinę plantas. iij. rutæ folia. iij.
vitis albę caules. iij. vini. s. iij. Hęc oĩa ſublimiter legi, te-
ri, dari[q;] oportet. Ieiunus ſiet, qui dabit. Ter triduũ de ea
potione vnicui[q;] boui dato. Ita diuidito, cũ ter vnicui[q;]
dederis, oẽm abſumas. Bos[q;] ipſus, & qui dabit, facito vt
vter[q;] ſublimiter ſtẽt. vaſe ligneo dato. LXXI.

BOS ſi ægrotare cœperit, dato continuo ei ouum vnũ
gallinaceũ crudũ, integrum facito vt deuoret. Poſtridie

caput vnũ vlpici conterito, et id vaſe ligneo terito, & cũ hemina vini facito bibat ſublimiter. Boſq; ipſus, & qui dabit, ſublimiter ſtet. Ieiunus ieiuno, boui dato. LXXII.

BOVES ne pedes ſubterant priuſquã in viã quoquã agas, pice liquida cornua infima vnguito. LXXIII.

VBI vuæ variæ cœperint fieri, bubus medicamentũ da to quotannis, vti valeãt. Pellẽ anguinã vbi videris, tollito, & condito, ne quęras, cũ opus ſiet. Eã pellẽ, & far, & ſalẽ, & ſerpyllũ, hęc oĩa vnà conterito, cũ vino dato bubus oĩbus vt bibãt. per æſtatẽ boues aquã bonã, & liquidã bibãt, ſemp curato, vt valeãt refert. LXXIIII.

PANEM depſiticũ ſic facito. Manus, mortariũq; bene lauato. Farinã in mortariũ indito, aquæ paulatim addito, ſubigitoq; pulchre. vbi bene ſubegeris, defingito, coquitoq; ſub teſta. LXXV.

LIBVM hoc modo facito. Caſei pondo. ij. in mortario bene diſterat. vbi bene diſtriuerit, farinæ ſiligineæ librã, aut ſi voles tenerius eſſe, ſelibrã ſiliginis ſolum eodẽ indito, permiſcetoq; cũ caſeo bene, ouũ. j. addito, & vnà bene permiſceto. Inde panẽ facito. Folia ſubdito, in foco calido ſub teſta coquito leniter. LXXVI.

PLACENTAM ſic facito. Farinæ ſiligineæ lib. ij. vnde ſolũ facias in tracta, farinæ lib. iiij. & alicæ primæ. lib. ij. alicã in aquam infundito. vbi bene mollis erit, in mortariũ purũ indito, ſiccatoq; bene. Deinde manibus depſito. vbi bene ſubactum erit, farinæ lib. iiij. paulatim addito, id vtrunq; tracta facito. In qualo, vbi areſcãt, componito. vbi arebũt, componito puriter, tum facies in ſingula tracta. Vbi depſueris, panno oleo vncto tangito, & circuntergito, vngitoq; vbi tracta erũt. focum, vbi ea coquas, calefacito bene, & teſtã. Poſtea farinæ lib. ij. conſpergito, condepſitoq;. Inde facito ſolũ tenue caſei ouilis. p. xiiij. ne acidũ ſiet, & bene recens in aquã ter indito, ibi macerato, aquã ter mutato. Inde eximito, ſiccatoq; bene paulatim manibus, ſiccũ bene in mortariũ imponito. Vbi oẽm caſeũ bene ſiccaueris, in mortariũ purũ ma-

nibus condepſito, comminutoq́ꝫ quammaxime. Deinde cribrum farinarium purum ſumito, caſeumq́ꝫ ꝑ cribrum facito tranſeat in mortarium. Poſtea indito mellis boni.p.iiii.S.id vnà bene commiſceto cum caſeo.Poſtea in tabula pura, quæ pateat pedem.I. ibi balteum ponito, foliaq́ꝫ laurea vncta ſupponito, placentam fingito.Tracta ſingula in totum ſolum primum ponito, deinde de mortario tracta linito,tractaaddito ſingulatim, item linito vſq́ꝫadeo, donec omnem caſeum cum melle abuſus eris.In ſummum tracta ſingula indito, poſtea ſolũ contrahito,ornatoq́ꝫ focũ.de iunipero,temperatoq́ꝫ. Tunc placentã imponito,texto caldo operito,pruna inſup,et circũ operito. Videto,vt bene,& otioſe ꝑcoquas, aperito,dũ inſpicias bis,aut ter.vbi cocta erit,eximito,et melle vngito.hęc erit placẽta ſemodialis. LXXVII.

SPIRAM ſic facito.quantum voles pro ratione, ita vti placenta fit,eadem omnia facito, niſi ſic alio modo fingito in ſolo tracta,cũ melle oblinito bene. Inde tanquam reſtim tractes facito, ita imponito in ſolo, deinplicis completo bene arcte. Cætera omnia quaſi placentam facias,facito,coquitoq́ꝫ. LXXVIII.

SCRIblitã ſic facito.In balteo tractes caſeo, ad eundẽ modũ facito,vti placẽtã ſine melle,coq̃toq́ꝫ. LXXIX.

GLOBVLOS ſic facito.Caſeum cum alica ad eundem modũ miſceto.inde quantos voles facere facito,in ahenũ caldũ vnguen indito. Singulos, aut binos coquito, verſatoq́ꝫ crebro duabus rudibus, coctos eximito. Eos melle vngito,papauere ĩfriato,ita ponito. LXXX.

ENCHYTVM ſic ad eundem modum facito, vti globulos,niſi calicem pertuſum cauũ habeat. ita in vnguen caldum fundito.hoc in reſtim quaſi ſpiram facito. idq́ꝫ duabus rudibus verſato perfrigitoq́ꝫ. Item vngito, coloratoq́ꝫ, caldum ne nimium id cum melle, aut cum mulſo apponito. LXXXI.

ERNEVM tanquã placentãfacito, eadẽ oĩa indito, quæ in placentã,et ꝑmiſceto in alueo. Indito in hirneã

fictilem,eam demittito in aullam æneam aquæ calidæ plenam.Ita coquito ad ignem.vbi coctum erit,hirneam confringito ita ponito. LXXXII.

SPHAERICAM ſic facito,ita vti ſpiram, niſi ſic effingito,detractis caſeo,melle, ſphæras pugnum altas facito.Eas in ſolo componito, denſas eodem modo cõponito,atq; ſpiram,itemq; coquito. LXXXIII.

VOTVM pro bubus,vt valeãt,ſic facito. Marti Syluano in ſylua interdius in capita ſingula boum votum facito.farris adorei libras tres,& lardi pondo.IIII.pulpę pondo.IIII.S.vini ſextarios tres.S.Id in vrnas liceto cõijcere,& vinum idem in vnum vas liceto conijcere.Eã rem diuinam vel ſeruus,vel liber licebit faciat. Vbi res diuina facta erit,ſtatim ibidem conſumito.Mulier ad eã rem diuinam ne adſit,neue videat quõ fiat. Hoc votũ in annos ſingulos, ſi voles,licebit vouere. LXXXIIII.

SAVILLVM hoc modo facito. Farinæ ſelibram, caſei.p.II.S. vna commiſceto quaſi libũ, mellis pondo, S.& ouum.Catinum fictile oleo vngito. Vbi bene oĩa commiſcueris,in catinum indito. Catinum texto operito.videto vt bene percoquas medium, vbi altiſſimum eſt.vbi coctum erit,catinum eximito,melle vngito, papauere infriato,ſub textum ſubde pauliſper, poſtea eximito.ita pone cum catino,& lingulis. LXXXV.

PVLTEM punicam ſic coquito.Librã alicæ in aquã indito,facito vt bene madeat.Id infundito in alueum purũ,eo caſei recẽtis.p.III.Mellis.põdo.S.ouũ vnũ,oĩa vna bene permiſceto.Ita inſipito in aullã nouã.LXXXVI.

GRANEAM triticeam ſic facito.Selibrã tritici puri in mortariũ purũ indat,lauetq; bene, corticemq; deterat bene,eluatq;.Poſtea in aullam indat,& aquam purã, coquatq;.Vbi coctum erit,lacte addat paulatim vſqueadeo.donec cremor craſſus factus erit. LXXXVII.

AMYLVM ſic facito.Siliginẽ purgato bene, poſtea in alueum indat,eo aquam addat bis in die.Die decimo aquã exſiccato,exurgeto bene, in alueo puro miſceto,

bene,facito tanquam fæx fiat. Id in linteum nouum indito,exprimito cremorem in patinam nouam, aut in mortarium, id omne ita facito,& refricato denuo. Eam patinã in ſole ponito,vt areſcat. vbi arebit,in ollã nouã indito,inde facito cum lacte coquat. LXXXVIII.

SALEM candidum ſic facito. Amphoram defricato, colluitoq́,puram impleto aqua pura,in ſole ponito, ibi fiſcellam cum ſale populari ſuſpendito,& quaſſato, ſuppletoq́ identidem. Id aliquoties in die facito vſqueadeo, donec ſal deſiuerit tabeſcere biduum. Id ſigni erit, menã aridam,vel ouum demittito, ſi natabit, ea muries erit, qua vel carnem,vel caſeos, vel ſalſamenta cõdias. Eam muriam in labella,vel in patina in ſole ponito. Vſqueadeo in ſole habeto,donec concreuerit. Inde flos ſalis fiet. Vbi nubilabitur, noctu ſub tecto ponito. Quotidie, cum ſol erit,in ſole ponito. LXXXIX.

GALLINAS,& anſeres ſic farcito. Gallinas teneras, quæ primum parierint,concludat,polline, vel farina ordeacea conſperſa turundas faciat. eas in aquam intingu at,& in os indat.paulatim quotidie addat,& ex gula cõſyderet,quod ſatis ſiet. Bis in die farciat,& meridie bibere dato,nec plus aquam ante ſinat,quàm horam. I. Eodem modo anſerem alito, niſi prius dato bibere bis in die,& bis eſcam. XC.

PALVMBVM recentem ſic farcito. Vti prehẽſus erit,ei fabam coctam toſtam primum dato. ex ore in eius os inflato item aquam. Hoc dies. VII. facito. Poſtea fabam freſam puram,& far purum facito,& fabæ tertia pars vt inferueſcat. cũ feruere incipiet, puriter facito,et coquito bene. id vbi excoxeris, deponito,bene oleo manum vngito,depſitoq́ primum puſillum,poſtea magis depſes,oleo tangito,depſitoq́.dum poteris facere turũdas,& eas ex aqua dato,& eſcam temperato. XCI.

AREAM ſic facito. Locum vbi facias confodito,poſtea amurca conſpergito bene, ſinitoq́ combibat. Poſtea comminuito bene glebas. Deinde coæquato, & pa-

uiculis verberato. Poſtea denuo amurca conſpergito, fi nitoq́ areſcat. Si ita feceris, neque formicæ nocebunt, neque herbæ naſcentur. XCII.

FRVMENTO ne gurgulio noceat, neu mures tangant, lutum de amurca facito, palearum parum addito, ſinito marceſcant bene, & ſubigito, eo granarium totum oblinito craſſo luto, poſtea conſpergito, amurca bene omne, quod lutaueris. Vbi aruerit, eo frumentum refrigeratum condito, gurgulio non nocebit. XCIII.

OLEA SI fructum non fert, ablaqueato. Poſtea ſtramenta circumponito. Poſtea amurcam cum aqua commiſceto æquas partes. Deinde ad oleam circunfondito, ad arborem maximam amphoram vnam commiſti ſatis eſt. Ad minores arbores pro ratione indito. Et idem hoc ſi facies ad arbores feraces, hæ quoque meliores fient. Ad eas tamen ſtramenta ne addideris. XCIIII.

FICI VTI groſſos teneant, facito omnia, quæ modo oleæ, & hoc amplius, cum ver adpetet, terram adaggerato bene. Si ita feceris, & groſſi non cadent, & fici ſcabræ non fient, & multo feraciores erunt. XCV.

CONVOLVVLVS in vinea ne fiat, amurcam condito, puram bene facito, in vas æneum indito congios duos, poſtea igni leui coquito, rudicula agitato crebro vſqueadeo, dum fiat tam craſſa, quàm mel. Poſtea ſumito bituminis tertiarium, & ſulfuris quartarium. Conterito in mortario ſeorſum vtrumq́. Poſtea infriato quàmminutiſſime in amurcam caldam, & ſimul rudicula miſceto. & denuo coquito ſub dio. Nam ſi in tecto coquas, cum bitumen, & ſulfur additum eſt, excandeſcet. Vbi erit tam craſſum, quàm viſcum, ſinito frigeſcat. Hoc vitem circum caput, & ſub brachia vngito, conuoluulus non naſcetur. XCVI.

OVES ne ſcabræ fiant, amurcam puram, & aquam vbi lupinus deferbuerit, & fæcem de vino bono inter

ſe pariter omnia ſumito. & bene commiſceto. Poſtea cum detunderis oues, vnguito totas. ſinito biduum, aut triduum conſudent. Deinde in mari lauito, ſi aquam ma rinam non habebis, facito aquam ſalſam, ea lauito. Si hæc ſic feceris, non ſcabræ fient, & lanæ plus, & meliorẽ habebunt, & ricini non erunt moleſti. Eodem modo in omnes quadrupedes vtito, ſi ſcabræ erunt. XCVII.
AMVRCA decocta axem vnguito, & lora, & calci amenta, & coria omnia, & meliora facies. XCVIII.
VESTIMENTA ne tineæ tangant, amurcam decoquito ad dimidium, & ea vnguito fundum arcæ, & ex trinſecus pedes, & angulos. Vbi ea adaruerit, veſtimenta condito. Si ita feceris, tineæ non nocebunt. Et item lignum, ſupellectilem omnem ſi vngues, non putreſcet. & cum ea terſeris, ſplendidior fiet. Item omnia ænea vnguito, ſed prius extergito bene. Poſtea cum vnxeris, & ea vti voles, iterum extergito, ſplendidior erit, & ærugo non erit moleſta. XCIX.
FICI aridæ ſi voles vt integræ ſint, in vas fictile condito. id amurca decocta vnguito. C.
OLEVM ſi in metretā nouā inditurus eris, amurca ita vti eſt cruda prius colluito, agitatoq́ diu, vt bene cõbibat. Id ſi feceris, metreta oleũ nõ bibet, et oleũ melius fuerit, & metreta ipſa firmior erit. CI.
VIRGAS myrteas ſi voles cum bacis ſeruare, & itẽ aliud genus quod vis, & ſi ramulos ficulneos voles cum folijs, inter ſe alligato, faſciculos facito, eos in amurcam demittito, ſupra ſtet amurca facito. Sed ea, quæ demiſſurus eris, ſumito paulo acerbiora. Vas, quo condideris, oblinito planè. CII.
SI bouem, aut aliam quàmuis quadrupedem ſerpens momorderit Melanthij acetabulum, & quod medici vocant ſmyrneum, conterito in vini veteris hemina. Id per nares indito, & ad ipſum morſum ſtercus ſuillum apponito. Et idẽ hoc (ſi vſus euenerit) homini facito. CIII.
BOVES vti valeant, & curati bene ſient, & qui faſti-

dient cibum, vti magis cupide appetant, pabulum, quod dabis, amurca ſpargito, primo paululũ, dũ conſueſcant, poſtea magis, & dato rarenter bibere, commiſtam cum aqua equabiliter quarto, quĩtoq; die, hoc ſi feceris, ita boues & corpore curatiores erunt, & morb⁹ aberit. CIIII.

VINVM familiæ, per hyemẽ qui vtatur. Muſti quadrantalia. X. in dolium indito, aceti acris quadrantalia. II. Eodem infundito ſapæ quadrantalia duo, aquæ dulcis quadrantalia. L. Hæc rude miſceto ter in die. dies. V. continuos. Eo addito aquæ marinæ veteris ſextarios. LXIIII. & operculum in dolium imponito, & oblinito dies. X. Hoc vinum durabit tibi vſq; ad ſolſtitium. Si quid ſuperfuerit poſt ſolſtitium, acetum acerrimum, & pulcherrimum erit. CV.

QVI ager à mari longe aberit, ibi vinum græcum ſic facito. Muſti quadrantalia in ahenum, aut plumbeum infundito, ignem ſubdito. vbi ebulibit vinum, ignem ſubducito. vbi iam vinum refrixerit, in doliũ quadragenarium infundito, ſeorſum in vas aquæ dulcis quadrantal. I. infundito, ſalis mod. I. ſinito muriam fieri. Vbi muria facta erit, eodem in dolium infundito. Schœnum, & calamum in pila contundito, quod ſiet ſextariũ vnum. eodem in dolium confundito, vt odoratum ſiet. Poſt dies XXX. dolium oblinito. Ad ver in amphoras diffundito. Biennium in ſole ſinito poſitum eſſe. Deinde in tectũ conferto. Hoc vinũ non erit deterius, q̃ coũ. CVI.

AQVAE marinæ concinnatio. Quadrantal. I. ex alto ſumito, quo aqua dulcis non accedat, ſeſquilibram ſalis frigito, eodẽ indito, & rude miſceto vſq; adeo, donec ouum gallinaceum natabit, deſinito miſcere. Eodem vini veteris, vel aminij, vel miſelli albi cõgios duos infundito, miſceto probe. Poſtea in vas picatum confundito, & oblinito. Si quidem plus voles aquæ marinæ concinnare, proportione, ea omnia facito. CVII.

HOC modo labra doliorum circunlinas, vt odorata ſient, & nequid vitij in vinũ accedat, ſapæ congios. VI.

quamoptime infundito in ahenum, aut in plumbeum. & iris aridæ contuſę heminam, & certam campanicam. p. V. bene odoratam vnà cum iri contundas, quammi-nutiſſime per cribrum cernas, & vnà cum ſapa coquas ſarmentis, & leui flamma commoueto. Videto, ne adu-ras. vſq; coquito, dum dimidium excoquas. Vbi refrixe-rit, confundito in vas picatum bene odoratum, & obli-nito, & vtitor in labra doliorum. CVIII.

VINVM ſi voles experiri duraturum ſit, nec ne, po-lentam grandem dimidium acetabuli in caliculum no-uum indito & vini ſextariũ de eo vino, quod voles ex-periri, eodem infundito, & imponito in carbones, facito bis, aut ter inferueat. Tum id percolato, polentam adijci-to. Vinum ponito ſub dio. Poſtridie mane guſtato. Si id vinum ſapiet, quod in dolio eſt, ſcito duraturum. Si ſubacidum erit, non durabit. CIX.

VINVM aſperum quod erit, lene, & ſuaue ſi voles fa cere ſic facito. De eruo farinã facito lib. IIII. & vini cya-thos. IIII. conſpergito ſapa. Poſtea facito laterculos. Sini to combibant noctem, & diem. Poſtea commiſceto cũ eo vino in dolio, & oblinito dies. LX. Id vinũ erit lene, & ſuaue, & bono colore, & bene odoratum. CX.

ODOREM deteriorem vino demere ſi voles, teſtã de tegula craſſam puram calfacito in igni bene. Vbi cale bit, eam picato, reſticula alligato, teſtam demittito in do lium infimum leniter, ſinito biduo oblitum dolium, ſi demptus erit odor deterior, id optime, ſi non, ſæpius fa-cito, vſq; dum odorem malum dempſeris. CXI.

SI voles ſcire in vinum aqua addita ſit, nec ne, vaſculũ facito de materia æderacea. Vinũ id, quod putabis aquã habere, eodẽ mittito. Si habebit aquã, vinũ effluet, aqua manebit. Nã nõ continet vinũ vas æderaceũ. CXII.

VINVM coum ſi facere voles, aquam ex alto mari-nam ſumito, mari tranquillo, cum ventus non erit, die ſeptuageſima ante vindemiam, quo aqua dulcis nõ per-ueniat. Vbi hauſeris de mari, in culeare dolium fundito.

nolito implere, quadrantalibus quinq; minus ſit, quàm plenum operculũ imponito, relinquito, qui interſpiret. vbi dies .xxx. præterierint, transfundito in alterum dolium puriter, & leuiter relinquito in imo, quod defederit, poſt dies viginti in alterum item dolium transfundito, ita relinquito vſq; in vindemiam. Vnde vinum coum facere voles, vuas relinquito in vinea, ſinito, vt bene coquantur. & vbi pluerit, & ſiccauerit, tunc deligito, & ponito in ſole biduum, aut triduum ſub dio, ſi pluuiæ non erunt. ſi pluuia erit, in tecto in cratibus componito, & ſi qua acina corrupta erunt, depurgato. Tum ſumito aquæ marinæ ſupraſcriptæ quadrantalia .x. & in dolium quinquagenarium infundito. Tum acina de vuis miſellis decerpito, de ſcopio, & in diem dolium vſq; dum impleueris, manu comprimito, vt combibant aquam marinã. vbi compleueris dolium, operculo operito, relinquito, qua interſpiret. Vbi triduũ pręterierit, eximito de dolio, & in torculario calcato, & id vinum condito in dolia lauta, & pura, & ſicca. CXIII.

VT vinum bene odoratum ſiet, ſumito teſtam picatã. Eo prunã lenem indito, ſuffito, ſerta, & ſchœno, & palma, quam habent vnguentarij, ponito in dolio, & operito, ne odor exeat, ante quàm vinum indas. Hoc facito pridie quàm vinum infundere voles, de lacu vinum quamprimum in dolium indito, ſinito dies. xv. opertũ ante, quàm oblinas, & relinquito qua interſpiret vinũ. Poſtea oblinito. Poſt dies .xl. diffundito in amphoras, & addito in ſingulas amphoras ſapæ ſextarium vnum. Amphoras nolito implere nimium anſarum infimarũ fini. Amphoras in ſole ponito, vbi herba non ſiet, amphoras operito, ne aqua accedat, & ne plus quatriduum in ſole ſiueris. Poſt quatriduum in culeum componito, & inſtipato. CIIII.

VINVM ſi voles concinnare, vt aluum bonam faciat, ſecundum vindemiam, vbi vites ablaqueantur, quantum putabis ei rei ſatis eſſe vini, tot vites ablaquecato, &

ſignato, earum radices circum ſarrito, & purgato. Veratri radices in pila contundito, eas radices ponito circum vitem, & his ſtercus vetus, & veterem cinerem, & duas partes terræ, circumaddito. Radicibus vitis terram inſuper inijcito. Hoc vinũ ſeorſum legito. Si voles ſeruare in vetuſtatẽ, ad aluũ mouendã, ſeruato, nec cõmiſceas cũ cætero vino. De eo vino cyathũ ſumito, et miſceto aqua, & bibito ante cœnã. Sine piculo aluũ mouebit. CXV.

VINVM ad aluũ mouendã. in vinũ muſtũ veratri atri. Manipulũ conijcito in amphorã. vbi ſatis efferbuerit, de vino manipulũ eijcito. Id vinũ ſeruato ad aluum mouendã. Aliter ſi voles vinum ad aluum mouendam concinnare. Vites cũ ablaqueabuntur, ſignato rubrica, ne admiſceas cum cætero vino. Treis faſciculos veratri atri circumponito circũ radices, et terrã inſuper inijcito. Per vindemiã de his vitibus quod delegeris, ſeorſum, ſeruato, cyathum in cæteram potionem indito, aluum mouebit, & poſtridie perpurgabit ſine periculo. CXVI.

LENTIM quo modo ſeruari oporteat. Laſerpitium aceto diluito, permiſceto lentim aceto laſerpitiato, & in ſole ponito. Poſtea lentim oleo pfricato, ſinito areſcat, ita integra ſeruabitur recte. CXVII.

OLEAE albę quemadmodũ condiantur, ante quàm nigræ fiant contundantur, & in aqua deijciantur, crebro aquam mutet. Deinde, vbi ſatis maceratæ erunt, exprimat, & in acetũ conijciat, & oleũ addat, & ſalis ſelibrã. in modiũ olearũ fœniculũ, & lentiſcum ſeorſum condat in acetũ. Si vnà admiſcere voles, cito vtitor. in orculam calcato manibus ſiccis. cũ vti voles, ſumito. CXVIII.

OLEAM albam ſecundum vindemiam, qua vti voles, ſic condito. Muſti tantundem addito, quantum aceti. Cætera item condito ita, vti ſupra ſcriptũ eſt. CXIX.

EPITYRVM album, nigrum, variumq́ ſic facito. Ex oleis albis, nigris, varijsq́ nucleos eijcito. Sic cõdito. Cõcidito ipſas. addito oleũ, acetũ, coriandrũ, cyminum, fœniculum, rutam, mentam. in orculam condito,

oleum ſupra ſiet,ita vtitor. CXX.

MVSTVM ſi voles totum annũ habere, in amphoram muſtum indito, & corticem oppicato, demittito in piſcinam, poſt trigeſimum diem eximito, totum annum muſtum erit. CXXI.

MVSTACEOS ſic facito farinæ ſiligineæ modiũ vnum muſto conſpergito. Aniſum, cyminum, adipis. p.ii. caſei libram, & de virga lauri deradito. eodem addito. Et vbi definxeris, lauri folia ſubtus addito dum concoques. CXXII.

VINVM concinnare, ſi lotium difficilius tranſibit. Capreidam, vel iuniperum contundito in pila, libram indito in duobus congijs vini veteris. in vaſe æneo, vel plumbeo deferuefacito. vbi refrixerit, in lagenã indito. id mane ieiunus ſumito cyathũ, proderit. CXXIII.

VINVM ad iſchiacos ſic facito. De iunipero materiam ſemipedem craſſam concidito minutim. Eam ferue facito cum congio vini veteris. vbi refrixerit, in lagenã confundito. & poſtea id vtitor vini cyathum mane ieiunis proderit. CXXIIII.

CANES interdiu clauſos eſſe oportet, vt noctu vigilantiores, & acriores ſint. CXXV.

VINVM myrteum ſic facito, Myrtum nigram arefacito in vmbra. vbi iam erit paſſa, ſeruato ad vindemiã in vrnam muſti contundito myrtæ ſemodium, id oblinito. Vbi deſiuerit feruere muſtum, myrtum eximito. Id eſt ad aluum crudam, & ad lateris dolorem, & ad cæliacum, & ſi aluus non conſiſtet. CXXVI.

AD tormina, & ſi tineæ, & lumbrici moleſti erunt, triginta mala punica acerba ſumito, contundito, indito in vrceum, & vini nigri auſteri congios tres ſuperponito. vas oblinito, poſt. XXX. dies aperito, & vtitor. ieiunus heminam bibito. CXXVII.

AD diſpepſiam, & ſtranguriam malum punicum vbi florebit, colligito. Tres heminas in amphoram infundito. vini veteris quadrantal addito, & fœniculi radicem

puram contuſam heminam vnam. Oblinito amphoram. & poſt dies.xxx.aperito & vtitor. Vbi voles cibū concoquere, & lotiū facere, hinc bibito quantum voles ſine periculo. Idem vinū tinias perpurgat & lumbricos, ſi ſic concinnes. Incœnatum iube eſſe, poſtridie thuris drachmam conterito, & mellis cocti drachmam vnam, & vini prædicti ſextarium, & origanam, dato ieiuno, & puero pro ætate triobolum, & vini heminam. Supra pilā inſcendat, & ſaliat decies, & deambulet. CXXVIII.

HABITATIONEM delutare cum voles, terrā, quammaxime cretoſam, vel rubricoſā ſumito, eo amurcam infundito paleas indito. Sinito quatriduum fraceſcat. vbi bene fracuerit, rutro concidito. vbi concideris, delutato. Ita neq; aſpergo nocebit, neq; mures caua faciēt neq; herba naſcetur, neq; lutamēta ſcindēt ſe. CXXIX.

AREAM vbi frumentum teratur, ſic facies. Cōfodiatur minute terra, & amurca bene conſpergatur, vt cōbibat quamplurimum. vbi bene comminuta terra fuerit, & amurcam combiberit, cylindro, aut pauicula coæquato. vbi coæquata erit, neq; formicæ moleſtæ erunt, & cum pluet lutum non erit. CXXX.

CODICILLOS, oleaginos, & cætera ligna amurca cruda perſpergito, & in ſole ponito. perbibant bene. Ita neq; fumoſa erunt, & bene ardebunt. CXXXI.

DAPEM pro bubus pyro florēte facito. Poſtea verno arare incipito. Ea loca primùm arato, quæ rudeta, arenoſaq; erunt. Poſtea vti quæq; grauiſſima, atq; aquoſiſſima erunt, ita poſtremo arato. CXXXII.

DAPEM hoc modo fieri oportet. Ioui dapali culignam vini quantum vis poluceto. Eo die feriæ bubus, et bubulcis, & qui dapem facient. Cum polucere oportebit ſic facies. Iupiter dapalis, quod tibi fieri oportet, in domo, familiaq; mea culignam vini dapi eius rei ergô. Macte vino inferiori eſto. Macte hac illace dape polucēda eſto. Manus interluito. Poſtea vinum ſumito. Iupiter dapalis, Macte iſtace dape polucenda eſto. Macte vino

inferiori eſto. Veſtæ ſi voles dato, daps Ioui aſſaria pecu ina vrna vini Ioui caſte. Profanato ſine cõtagiõe. Poſtea dape facta, ſerito miliũ, panicũ, lentı, alliũ. CXXXIII.

PROPAGATIO pomorum, cæterarumq́ arborum arboribus ab terra pulli, qui nati erunt, eos in terrã deprimito, excolitoq́, vti radicem capere poſſint. Inde, vbi tempus erit, effodito, ſeritoq́ recte. Ficum, oleam, malum punicũ, mala ſtruthea, cotonea, aliaq́ mala omnia, laurum cypriam, delphicam, prunum, myrtum coniugulum, & myrtum album, et nigrum, nuces auellanas, prænestinas, platanum, hæc omnia genera à capitibus propagari, & eximi ad hunc modum oportebit. Quæ diligẽtius ſeri voles, in calicibus ſeri oportet. In arboribus radices vti capiant, calicẽ pertuſum ſumito tibi, aut quaſſilum, per eum ramulum tranſerito, eum quaſſilum terra impleto, calcatoq́, in arborem relinquito. Vbi bimũ erit, ramum tenerum infra præcidito, cum quaſſilo ſerito. Eo modo quod vis genus arborũ facere poteris, vti radices bene habeant. Item vitem in quaſſilum propagato, terraq́ bene operito, anno poſt præcidito, cum qualo ſerito. CXXXIIII.

PRIVS quam meſſem facias, porcam præcidaneam hoc modo fieri oportet. Cereri porca præcidanea, porcam fœminam, prius quam haſce fruges condantur far, triticum, ordeum, fabam, ſemen rapicium, thure, vino, Iano, Ioui, Iunoni præfato. Prius quam porcam fœminã immolabis, Iano ſtruem commoueto ſic, Iane pater te hac ſtruecommouenda bonas preces te precor, vti ſies volens propitius mihi, liberiſq́ meis, domo, familiæq́ meæ mactus hoc ferto. Fertum Ioui moueto, et mactato ſic. Iupiter te hoc ferto obmouendo bonas preces precor vti ſies volens propitius mihi, liberiſq́ meis, domo, familiæq́ meæ mactus hoc ferto. Poſtea Iano vinum dato ſic. Iane pater, vti te ſtrue commouenda bonas preces bene precatus ſum, eiuſdem rei ergô macte vino inferiori eſto. Poſtea Ioui ſic. Iupiter macte ferto eſto, macte vi

no inferiori eſto. Poſtea porcam præcidaneam immo-
lato. Vbi exta proiecta erunt, ita Iano ſtruem commo-
ueto, mactatoq́ item, vti prius obmoueras. Ioui item
fertum obmoueto, mactatoq́, vti prius feceras. Item Ia-
no vinum dato, & Ioui vinum dato, ita vti prius datum
fuit ob ſtruem obmouendam, & fertum libandum, po-
ſtea Cereri exta, & vinum dato. CXXXXV.

ROMAE tunicas, togas, ſaga, centones, ſculponeas,
Calibus, & Minturnis, cuculiones, ferramenta, falces, pa-
las, ligões. ſecures, ornaměta, murices, clitellas. Venafro,
palas Sueſſæ, et in lucanis ploſtra, treblæ albæ, Romę do
lia, labra, tegulæ ex Venafro. Aratra in terrā validā ro
manica bona erunt, in terram pullam campanica, iuga
romanica optima erunt. Vomis in dutilis optimus erit.
Trapeti Pompeijs. Nolæ ad rufrimaceriam claues. Clo-
ſtra Romæ, ac hamæ. Vrnæ oleariæ, vrcei aquarij, vrnæ
vinariæ. & alia vaſa ænea Capuæ. Nolæ fiſcinæ campa-
nicæ. Hæ hamæ vtiles ſunt. Funis ſubductarius, ſpartū
omne Capuæ, Fiſcinas romanicas Sueſſæ, caſſino. Eę op
timæ erunt Romæ, funem torculum ſiquis faciet caſſini
L. numis, Venafri Minturnis. cl. eò indere oportet coria
bona. viij. noſtratia recenti aqua depſta fient, quammini
mum ſalis habeant, ea depſere, & vngere vnguine prius
oportet, tum ſiccare. Funem exordiri oportet longū pe-
des. lxxij. toros. iij. habeat loris in toros ſingulos. ix. latis
digitos duos. Cum tortus fuerit, longus erit pedes. xlix.
In commiſſura abibunt pedes. iij. reliquum erit pedes.
xlvj. Vbi extentus erit accedent pedes. v. longus erit pe-
des. lj. Funem torculum extentum longum eſſe oportet
pedes. lv. maximis vaſis, minoribus pedes. lj. Funem lo-
reum in ploſtrum iuſtum ped. lx. ſemifunium pedes. xlv.
lora retinacula in ploſtrum ped. xxxvj. ad aratrum ped.
xxvj. lora præductoria ped. xxvij. S. ſubiugia in luſtrum
lora ped. xix. funiculum ped. ix. in aratrum ſubiugia in
luſtrum lora ped. xix. funiculum pedes. xv. Trapetos
latos maximos pedes. iiij. S. orbes altos pedes. iij. S.

orbes medios ex lapidicinis cũ eximet craſſos pedẽ, & palmũ inter miliariũ, et labrũ ped.ij.digitos.ij.labra craſ ſa digitũ. Secũdariũ trapetũ latũ ped.iiij.et palmũ, inter miliarium, & labrum ped.j. digit.j. labra craſſa digitos. ij.orbes altos ped. iij. & digitos. v. craſſos ped. j. & digitos. iij. Foramen in orbes ſemipedem quoquouerſum facito. Tertium trapetum latum ped.iiij.inter miliarium, et labrũ pedem.j.digitos.v.orbis altus ped. iij.digitos.iij.craſſos ped.j.digitos. ij. Trapetũ vbi aduectũ erit, vbi ſtatues.ibi et cõmodato, cõcinnatoq́ꝫ. CXXXVI.

POLLINTIONEM in agro Caſſinate, & Venafri ſic dare oportet. In loco bono parte octaua corbis diuidat, ſatis bona ſeptima, tertio loco ſexta. ſi granũ modio diuidet quanta in Venafro ager optimus. ix. parte corbis diuidat. Si communiter piſunt, quæ ex parte pollintori pars eſt, eam partẽ in piſtrinum pollintor ordeũ. v.modio fabam quinta modio diuidat. C X X X V I I.

V I N E A M curandam partiario, bene curet fundum, arbuſtum, agrum frumentarium. Partiario fœnum, & pabulum, quod bubus ſatis ſiet, qui illic ſient. Cæteta omnia pro indiuiſo. C X X X V I I I.

B O V E S ferijs coniungere licet. Hoc licet facere, trahãt ligna, fabalia, frumẽtũ qđ nõ daturus eris. Mulis, eqs aſinis feriæ nullæ, niſi ſi in familia ſunt. C X X X I X.

L V C V M collucare Romano more ſic oportet. Porco piaculo facito. Sic verba cõcipito. Si deus, ſi dea, cuius illud ſacrũ ẽ, vti tibi ius ſiet porco piaculo facere, illiuſce ſacri coercẽdi ergô. Harũq́ꝫ rerũ ergô ſiue ego, ſiue quis iuſſu meo fecerit, vti id recte factũ ſiet. Eius rei ergô te hoc porco piaculo immolãdo bonas preces precor, vti ſies volens propitius mihi, domo, familiæq́ꝫ meæ, libeisq́ꝫ meis. Harũce rerũ ergô macte hoc porco piaculo immolando eſto. C X L.

S I fodere velis altero piaculo eodem modo facito, hoc amplius dicito, operis faciundi cauſa, cum opus quotidie per partes facies, ſed ſi intermiſeris, aut feriæ publicæ,

aut familiares interceſſerit, altero piaculo facito. CXLI.
AGRVM luſtrare ſic oportet imperans ſolitaurilia circumagi cum diuis volentibus, quodq́ bene eueniat mando tibi Mani, vti illa ſolitaurilia, fundum, agrum, terramq́ meam quota ex parte ſiue circumagi, ſiue circunferenda cenſeas, vti cures luſtrare. Ianum, Iouemq́ vino præfamino, ſic dicito. Mars pater te precor, quæſoq́, vti ſies volens propitius mihi, domo, familiæq́ noſtræ, quoius rei ergô agrum, terram, fundumq́ meum ſolitaurilia circũagi iuſſi. vti tu morbos viſos, inuiſosq́ viduertatem, vaſtitudinẽq́, calamitates, intemperiasq́ prohibeſſis, defendas, auerrunceſq́. vtiq́ tu fruges, frumenta, vineta, virgultaq́ grandire, beneq́ euenire ſinas paſtores, pecuaq́ ſalua ſeruaſſis, duisq́ bonã ſalutẽ, valetudinemq́ mihi, domui, familiæq́ noſtrę. Harũce rerũ ergô fundi, terrę, agriq́ mei luſtrãdi, luſtriq́ faciẽdi ergô ſicuti dixi macte hiſce ſolitaurilibus lactẽtibus immolãdis eſto. Mars pater eiuſdẽ reij ergô, macte hiſce ſolitaurilibus lactẽtibus eſto. Itẽ cultro facito ſtruẽ, & fertũ vti adſiet. Inde obmoueto. Vbi porcũ immolabis, agnũ, vitulumq́ ſic oportet. Eiuſq́ rei ergô macte hiſce ſolitaurilibus immolãdis eſto noĩare vetat Martẽ, neq́ agnũ, vitulũq́. Si minus in oẽs litabis, ſic verba cõcipito Mars pater, ſiqd tibi in illiſce ſolitaurilib9 lactẽtibus. neq́ ſatis factũ eſt, his ſolitaurilib9 piaculo. Si vno duobusue dubitaueris, ſic verba cõcipito. Mars pater, qꝙ tibi illuc porco, neq́ ſatisfactũ eſt, te hoc porco piaculo. CXLII.
VILLICI officia quæ ſunt. quæ dominus præcipit, ea omnia, quæ in fundo fieri oportet, quæq́ emi parariq́ oportet, quomodo quæq́ cibaria, & quæ veſtimenta dari familiæ oportet, eadem vti curet, faciatq́ moneo, dominoq́ dicto audiens ſit. Hoc amplius. quomodo villicam vti oportet, & quomodo imperari oportet, vti in aduentu domini, quæ opus ſunt, parentur, curenturq́ diligenter. CXLIII.
VILLICAE quæ ſunt officia, curato faciat. Si eam

ſibi dederit dñs in vxorẽ, ea eſto contentus. Ea te metuat. Facito, ne nimiũ luxurioſa ſiet. Vicinis, alijſq; mulieribus quamminimũ vtatur. Néue ad eas domũ eat, néue ad ſeſe recipiat. Ad cœnã nequò eat, néue ambulatrix ſiet, rem diuinã ne faciat, néue mandet qui pro ea faciat iniuſſu dñi, aut dominæ. Scito dominũ pro tota familia rẽ diuinã facere. Munda ſiet. Villã conuerſam mundãq; habeat. Focũ purũ circunuerſum quotidie, prius quã cubitũ eat, habeat. Calendis, Idibus, nonis feſtus dies cũ erit, coronã in focũ indat. Per eoſdẽq; dies Lari familiari pro copia ſupplicet. Cibũ ſibi, & familiæ curet, vti coctum habeat. Gallinas multas, & oua vti habeat. Pyra arida, ſorba, ficos, vuas paſſas, ſorba in ſapa, et pyra, & vuas in dolijs, & mala ſtruthea. Vuas in vrceis, & in vinaceis, vel in terra obrutas. Et nuces præneſtinas recentes in vrceo in terra obrutas habeat. Mala ſcantiana in dolijs, & alia, quæ condi ſolent, & ſyluatica. Hæc omnia quotannis diligenter vti condita habeat. Farinam bonam, & ſubtile far ſciat facere.

CXLIIII.

OLEAM legendã hoc modo locare oportet. Oleam cogito recte omnẽ arbitratu dñi, aut quẽ cuſtodẽ fecerit, aut cui olea venierit. Oleã ne ſtringito, néue verberato iniuſſu dñi, aut cuſtodis. Si aduerſus ea quis fecerit, quod ipſe eo die delegerit, pro eo nemo ſoluet, neq; debebitur. Oleã qui legerint, oẽs iurato ad dominũ, aut ad cuſtodẽ ſeſe oleam nõ ſurripuiſſe, neq; quenq̃ ſuo dolo malo ea oleitate ex fundo L. Manlij. Qui eorũ ita nõ iurauerint, quod is legerit, pro eo nemo argentũ dabit, neq; debebitur. Oleã cogi recte, ſatisdato arbitratu L. Manlij. Scalæ ita vti datæ erunt, ita reddito, niſi quæ vetuſtate fractæ erũt. Si nõ erũt, reddet æquas, aut arbitratu deducetur. Si quid redemptoris opera dño damni datũ erit, reſoluito. Id boniviri arbitratu deducetur. Legulos quot opus erũt prębeto, & factores. Si nõ prębuerit, quanti conductum erit, aut locatũ erit, deducetur, & tanto minus debebitur. De fundo ligna, & oleã ne deportato. Qui oleã legerit,

ſi deportauerit, in ſingulas deportatiões. HS. N. II. de ſi[illegible] centur, neq; id debebitur. Omnē oleā purā metietur. Modio oleario aſſiduos hoĩes quinquaginta præbeto, duas partes ſtrictorū præbeto. Nequis concedat, quo olea legunda, & faciunda carius locetur. Extra quā ſiquē ſociū impræſentiarū dixerit, ſiquis aduerſum ea fecerit, ſi dñs, aut cuſtos volēt, iurēt oēs ſocij. Si nō ita iurauerint, pro ea olea legunda, & faciunda nemo dabit, neq; debebitur ei, qui nō ita iurauerit. Acceſſiones in modios. CC. oleæ accedēt ſalis modij. v. olei puri pondo. ix. in tota oleitate HS. V. aceti quadrantalia. ij. quo oleæ ſalem non acceperint, dum oleam legent in modios ſingulos. HS. SS. dabuntur.

CXLV.

OLEAM faciundā hac lege oportet locare. Facito recte arbitratu dñi, aut cuſtodis. Qui id negotij curabit, ſi ex virgis vaſis opus erit, facito. Homines eos dato, qui placebūt aut cuſtodi, aut ei, qui eam oleā emerit. Trapeti facito. Si operarij conducti erūt, aut facienda locata erit, pro eo reſoluito, aut deducetur. Oleū ne tangito vtendi cauſa, neq; furandi cauſa, niſi quod cuſtos dederit, aut dominus. Si ſumpſerit, in ſingulas ſumptiones. HS. N. XL deducentur. neq; debebitur. Factores, qui oleum fecerint, omnes iurāto ad dominum, aut ad cuſtodem, ſeſe de ſuo doL. Manlij, neq; aliū quenquā ſuo dolo malo oleū, neq; oleam ſurripuiſſe. Qui eorum nō ita iurauerit, quæ eius pars erit, deducetur, neq; debebitur. Socium nequem habeto, niſi quem dominus iuſſerit, aut cuſtos. Siquid redemptoris opera domino damnī datum erit, viri boni arbitratu deducetur. Si viride oleum fiet, facito accedat oleum, & ſal ſuæ vſioni, quod ſatis ſiet, & vaſa viminea.

CXLVI.

OLEAM pendentē hac lege venire oporte. Olea pēdēs in fundo Venafro venibit. Qui oleā emerit, amplius q̄ quanti emerit, oīs pecuniæ centeſima accedet. Præconiū pręſens. HS. L. & oleū romanici pondo. MD. viridis pondo, CC. oleę caducę modij. L. ſtrictiuę modij. X. Mq

olearío menſum dato, vnguinis pondo. x. ponderibus, modijsq́ dñi datoris primę cotylas duas. Dies argẽto ex Cal. menſiũ. x. oleæ legendæ faciundę quæq́ locata eſt, & ſi emptor locarit Idibus ſoluito. Recte hæc dari, fieriq́, ſatisq́ dari dño, aut cui iuſſerit, promittito, ſatisq́ dato arbitratu dñi. Dño cũ ſolutũ erit, aut ita ſatis datũ erit, quæ in fundo illata erũt, pigneri ſunto. Ne quid eorũ de fundo deportato. Si quid deportauerit, dñi eſto. Vaſa, torcula, funes, ſcalas, trapetos, & ſi quid aliud datũ erit, ſalua recte reddito, niſi quę vetuſtate fracta erũt. Si nõ reddet, æquũ ſoluito. Si emptor legulis, et factoribus, q̃ illic opus fecerint, nõ ſoluerit, cui dari oportebit, ſi dñs volet, ſoluat. Emptor dño debeto, & id ſatis dato, proq́ ea re ita, vti ſupra ſcriptũ eſt, itẽ pigneri ſunto. CXLVII

LEGE hac vinũ pendẽs venire oportet. Vinaceos illutos, & fecẽ relinquito. Locus vinis ad Calendas Octobris primas dabitur. ſi nõ ante ea exportaueris, dñs vino, q̃d volet, faciet. Cætera lex quæ oleæ pendenti. CXLVIII.

VINVM in dolijs hoc modo venire oportet. Vini in culleos ſingulos quadragenę, & ſingulę vrnę dabuntur, quod neq́ aceat, neq; muceat. Id dabitur in triduo proximo, boni viri arbitratu deguſtato. Si nõ ita fecerit, vinũ pro deguſtato erit. Quot dies per dñm mora fuerit, quo minus vinũ deguſtet, totidẽ dies emptori procedẽt. Vinũ accipito ante Calend. Ianuar. primas. Si nõ ante acceperit, dñs vinũ admetietur. Quod admenſum erit, pro eo dñs reſoluito. Si emptor poſtulauerit dño iuſiurandũ, dabit verũ feciſſe. Locus vinis ad Calend. Octobris primas dabitur. Si ante nõ deportauerit, dñs vino quod volet faciet. Cætera lex, quæ oleæ pendenti. CXLIX.

QVA lege pabulũ hybernũ venire oporteat. Qua vendas finis dicito. Pabulũ fini accipito. Ex Calendis Septẽbribus prato ſicco decedat. vbi pyrus florere cœperit, prato irriguo. vbi ſuper. inferq́ vicinus permittet, tũ decedito, vel diem certã vtriq́ facito. Cætero pabulo Calend. Martijs cedito. Bubus domitis binis canterio vni, cum

emptor paſcet, dño paſcere recipitur. Oleris, aſparagis, lignis, aqua, itinere, actu dñi vſioni recipitur Siquid emptor, aut paſtores, aut pecus emptoris dño damni dederit, boni viri arbitratu reſoluat. Siquid dñs, aut familia, aut pecus emptori damni dederit, viri boni arbitratu reſoluetur. donicũ pecuniã ſatiſfecerit, aut delegarit, pecus, & familia, quæ illic erit, pigneri ſunto. Siquid de his rebus controuerſiæ erit, Romæ iudiciũ fiat. CL.

FRVCTVM ouiũ hac lege venire oportet. In ſingulas caſei pondo. xv. dimidiũ aridũ, lacte ferijs quod mulſerit dimidiũ, & præterea lactis vrnã vnã. Hiſce legibus agnus diem, & noctẽ qui vixerit, in fructũ, & Calend. Ianuar. emptor fructu decedat. Si intercalatũ erit Calend. Maijs agnos. xxx. ne amplius promittat. Oues, quæ nõ pepererint, binæ pro ſingulis in fructu cedẽt. Die lanã, et agnos vendat. Menſes. x. ab coactore releget porcos ſectarios. In oues denas ſingulos paſcat. Conductor. ij. menſes paſtorẽ præbeat, donec dño ſatiſfecerit, aut ſoluerit, pigneri eſto. CLI.

QVO pacto cupreſſeta ſeri oporteat Memius Percenius, Nolanus ad hũc modũ monſtrauit. Semẽ cupreſſi tarentinæ per ver legi oportet, maturũ eſt, vbi ordeũ flaueſcit. ſemẽ, vbi legeris, in ſole ponito, id purgato, id aridũ condito, vti aridũ expoſitũ fiet, per ver ſerito in loco, vbi terra tenerrima erit, quã pullam vocãt, vbi aqua propter ſiet. eũ locũ ſtercorato primũ bene ſtercore caprino, aut ouillo. tũ vortito bipalio, & terrã cũ ſtercore bene commiſceto. depurgato ab herba, graminibusq́. Bene terrã comminuito, areas facito pedes latas quaternos, ſubcauas facito, vti cauæ aquã continere poſſint. inter eas ſulcos facito, qua herbas de areis purgare poſſis. vbi areæ factæ erũt, ſemẽ ſerito crebrũ, ita vt linũ ſeri ſolet. eo cribro terrã incernito. dimidiatũ digitũ terrã altã ſuccernito. id bene tabula, aut manibus, aut pedibus complanato. Siquando nõ pluet, vti terra nõ ſitiat, aquã irrigato leuiter in areas. Si nõ habebis, vnde irriges, gerito,

inditoq́ȝ leuiter. Quotieſcūq́ȝ opus erit, facito, vti aquā addas. Si herbæ natæ erunt, facito, vti ab herbis purges quamtenerrimis, & quoties opus erit per æſtatē, ita, vti dictū eſt, fieri oportet, & vbi ſemen ſatū ſiet, ſtramentis operiri oportet, vbi germen naſci cœperit, tum ſtramenta demi. CLII.

DE ſcopis virgeis, quę M. Memius, & M. Manlius mon ſtrauerūt, in diebus. xxx. quibus vinū legeris, aliquoties facito ſcopas virgeas vlmeas aridas, eas in aſſerculo alligato, eabusq́ȝ latera dolijs intrinſecus vſq́ȝ bene perfricato, ne fex in lateribus adhæreſcat. CLIII.

VINVM fecatū ſic facito. Fiſcinas olearias campanicas duas illi rei habeto. eas fecis impleto, ſub prelūq́ȝ ſubdito, exprimitoq́ȝ. CLIIII.

VINVM emptoribus ſine moleſtia hoc modo admetiri debet. Labrū culleare illi rei facito, id habeat ad ſummū anſas. iiij. vti tranſſerri poſſit. Ad imū ꝑtundito. Ea fiſtulā ſubdito vti obthurarier rite poſſit. & ad ſummū, qua fini culeū capiet, pręſignato. id in doliū paulatim demittito, vti in eo de fiſtula vinū ſalire poſſit. id impleto vſq́ȝ dum ſignū tangat, poſtea obthurato. Id in ſuggeſtu inter dolia poſitū ſeruato. CLV.

PER hyemē aquā de agro depellere oportet. In monte foſſas inciles plures habere oportet. Prima autumnitate cū pluuia eſt, tū maxime ab aqua periculū eſt. Cū pluere incipiet, familiā cū ferreis ſarculis exire oportet, & incilia aperire, aquā diducere in vias, & ſegetē curare oportet, vti fluat. In villa cū pluet, circuire oportet, ſicubi perpluat, & vbi pluerit, tegulā ſignare carbone, cum deſierit pluere, vti tegula mutetur. Per ſegetē in frumētis, aut in ſegete, aut in foſſis ſicubi aqua conſiſtat, aut aliqd aquæ obſtat. id emittere, patefieri, remoueriq́ȝ; oportet. CLVI.

DE braſſica quod concoquit. Braſſica eſt, quę omnibus oleribus antiſtat. eam eſto vel coctā, vel crudā. crudam ſi edas, in acetum intingito, mirifice concoquit, aluum bonam facit, lotiumq́ȝ ad omnes res ſalubre eſt. Si voles in-

conuiuio multum bibere,cœnareq́ libenter, ante cœnã eſto crudam quantum voles ex aceto. Et item, vbi cœna ueris,comeſto alia quinq́ folia, reddẽt te quaſi nihil ede ris,biberisq́,bibesq́ quantũ voles. Aluum ſi voles deij cere,ſuperiorem ſumito cymam braſſicæ, quæ leuiſſima erit.p.iiij.Inde facito manipulos æquales tres, colligato q́.Poſtea ollam ſtatuito cum aqua. vbi occipiet feruere, paulisper dimittito vnum manipulum, feruere deſiſtet. Poſtea vbi iterum occipiet feruere, paulisper dimittito vſq́ admodum dum quinquiesquinq́ numeres. Tum ex imito, & ita facito alterum manipulum, & item tertiũ, poſtea eximito, & contundito, & per linteum exugeto ſuccum, quaſi heminam, in pocillum fictile. Eò indito ſa lis micam quaſi eruum, & cymini triti quantum oleat. Poſtea ponito pocillum in ſereno noctu. Qui poturus erit, lauet calida. bibat aquam mulſam, cubet incœnatus. Poſtea mane bibat ſuccũ, deambuletq́ horas.iiij.et agat, negotij ſi quid habet. Vbi libido veniet nauſeæ, eumq́ apprehendet, decumbat, purgetq́ ſeſe. Tantũ bilis, pitui tæq́ eijciet, vti ipſe miretur, vnde tantũ ſiet. Poſtea vbi deorſum verſus ibit, heminam aut paulo plus bibat. Si amplius ibit, ſumito farinę minutę conchas duas, infriet in aquam, paulum bibat, conſiſtet. Verum quibus tormi na moleſta erunt, braſſicam in aquã macerare oportet. vbi macerata erit, conijcito in aquam calidam, coquito vſq́ dũ ea commadebit bene. aquã defundito. Poſtea ſa lem, & cumini paululũ, & pollinẽ polentæ, & oleum eo dẽ addito, deinde iterũ feruefacito. Infundito in catinũ, vti frigeſcat. eo cyminũ interito. quod volet ſibi poſtea edat. ſed ſi poterit ſolã braſſicã eſſe, edat. Et ſi ſine febrę erit, dato vini atri duri. Aquę tũ bibat quamminimum. Si febris erit, aquam bibat. Id facito continuo quotidie mane. Nolito multũ dare, ne pertædeſcat, vti poſſit por rò libenter eſſe. Ad eundẽ modũ viro, & mulieri, & pue ro dato. Nunc de ijs, quibus ægre lotium it, quibusq́ ſub ſtillũ eſt. Sumito braſſicã, conijcito in aquam feruentẽ,

coquito pauliſper, vti ſubcruda ſiet. poſtea aquā defun
dito non omnem. eò addito oleum, & ſalem, & cymini
paululū. inferuefacito pauliſper. poſtea inde iuſculū fri-
gidum ſorbere, & ipſam braſſicam eſſe oportet, vti quā
primum excoquat. quotidie id facito. CLVII.

DE braſſica pythagorea quid in ea boni ſit, ſalubrita-
tiſq́ principiū te cognoſcere oportet, qđ genera braſ-
ſicæ ſint, & cuiuſmodi naturā habeant. Ad ſalutē tempe
rat comeſta ſeſe ſemper cū calore, & rigore arido, ſimul
& humido, & dulci, & amaro, & acri. Sed quæ vocatur
σελινοειδὴς hęc ſeptē habet bona in comeſtura. Nunc
vti cognoſcas genera earū, prima eſt leuis, quæ nomina
tur λεία, grandibus, et latis folijs, caule magno, validam
hæc habet naturā, & vim magnā haber. Altera eſt cri-
ſpa, quæ à ſimilitudine apij, σελινοειδὴς vocatur. Hæc
eſt & aſpectu, & natura bona ad curationem, validiorq́
eſt, quàm quæ ſupraſcripta eſt. Itē eſt tertia, quæ κράμ-
βη vocatur, minutis caulibus, tenuioribus folijs, & acer
rima, oīm eſt iſtarū, tenui ſucco vehementiſſima. Et pri
mū ſcito, de oībus braſſicis nulla eſt illiuſmodi medica-
mentoſior. Ad oēs tumores, ad oīa vulnera eā contritā
imponito. Hęc oīa vlcera purgabit, ſanaq́ faciet ſine do
lore. Eadē tumida concoquit. eadē erumpit. eadē vulne-
ra putrida, cancroſq́ purgabit, ſanoſq́ faciet, quod medi
camentū aliud facere non poteſt. Verum prius q̃ id im-
ponas, aqua calida multa lauato. Poſtea bis in die contri
tā imponito. Ea oēm putorē adimet. Si cancer ater eſt,
is olet, & ſaniem ſpurcā mittit. Si albus purulentus eſt.
Sed ſi fiſtuloſus, ſubtus ſuppurat ſub carne. In ea vulne-
ra huiuſcemodi tere braſſicā, ſanū faciet. nā optima eſt
ad huiuſmodi vulnera. Et luxatū ſiquod eſt, bis die cali-
da foueto. braſſicā tritā apponito, cito ſanū faciet. Si bis
die apponitur, dolores auferet, & ſi quid contuſum eſt,
erumpet. ſi braſſicā tritā appoſueris, & ſanū faciet, & ſi
quid in mammis vlceris natū, & carcinoma, braſſicā tri
tā apponito, ſanū faciet. Et ſi vlcus acrimoniā eius ferre

non poterit,farinā hordeaceā miſceto,ita apponito.Huiuſmodi vlcera oīa hęc ſana faciet.quod aliud medicamētum facere non poteſt,nec purgare.Et puero, & puellæ ſi vlcus erit huiuſmodi,farinā ordeaceā addito. Et ſi voles eā eſſe,confectā,lautam,ſiccā,ſale,aceto ſparſam eſto, ſalubrius nihil erit.Quo libentius edas,aceto mulſo,ſpargito,mentam ſiccā,& rutā coriandrū ſectā,ſale ſparſam paulo libentius edes.Id bene faciet,& mali nihil ſinet in corpore conſiſtere, et aluū bonā faciet.Siquid antea mali intus erit,oīa ſana faciet.De capite, & de oculis oīa deducet,& ſanū faciet.Hanc mane eſſe oportet ieiunū.Et ſi bilis atra eſt,& ſi lienes turgent,& ſi cor dolet,& ſi iecur,aut pulmones,aut præcordia, vnō morbo oīa ſana faciet,quę intro dolitabunt.eodē ſilphiū inradito, bonū eſt.Cū venæ oēs,vbi ſufflatænt ſu ex cibo, non poſſunt perſpirare in toto corpore,inde aliqui morbi naſcuntur. vbi ex multo cibo aluus non it,pro portione braſſicā ſi vteris (vti te moneo) nihil iſtorum vſu veniet ex morbis.Verū morbū articularē nulla res tantū purgat,quātum braſſica cruda,ſi eā edes cū ruta,& coriandro conciſam.Sic et laſerpitium inraſum cū braſſica ex aceto oxymelli,et ſale ſparſa.Hac ſi vteris,oēs articulares morbos poteris expellere.Nullus ſumptus eſt,et ſi ſumptus eſſet, tamen valetudinis cauſa experirer.eā mane oportet,ieiunum eſſe.Oīs qui inſomnioſus eſt hac eadē curatione ſanū facies.Verū aſſam braſſicā, & vnctā caldā ſalis paululū dato hoī ieiuno. Quamplurimā ederit, tā citiſſime ſanus fiet ex eo morbo.Tormina quibus moleſta erunt, ſic facito.Braſſicā macerato bene, poſtea in aullā cōiicito,deferuefacito bene.vbi cocta erit bene,aquā defundito.Eō addito oleū bene,& ſalis paulū,& cuminū,et pollinem pollentæ.Poſtea bene feruefacito.vbi ferbuerit,in catinū indito.Dato edat,ſi poterit,ſi pane,ſi non, panis parū ibidē madefaciat.& ſi febrim non habebit,dato vt vinū atrum bibat.cito ſanus fiet. Et hoc ſi quando vſu venerit, vt quis debilis fiet hæc res ſanū facere poteſt,ſi

braſſicã edet ita, vti ſupraſcriptũ eſt. & hoc amplius.lotium conſeruato eius,qui braſſicã eſitauerit.id calfacito. eo hoĩem demittito.cito ſanũ facies hac cura. expertum hoc eſt.Item pueros puſillos,ſi laues eo lotio.nunquã debiles fient.& quibus oculi parũ ſunt clari,eo lotio inunguito,plus videbunt.Si caput,aut ceruices dolent, eo lotio caldo lauito,deſinent dolere.Et ſi mulier eo lotio locos fouebit,nunquã ij viroſi fient.Et fouere ſic oportet, vbi in chutra ferueſeceris id lotium, ſub ſellã ſupponito pertuſam.eo mulier aſſidat.Circum veſtimenta eã dato. Braſſica erratica maximã vim habet.eã areſacere,contererecꝫ oportet bene minutim. ſi quẽ voles purgare,pridie ne cœnet, & mane ieiuno dato braſſicæ tritæ, decoctæcꝫ aquæ cyathos quatuor.nulla res tã bene purgabit, necꝫ elleborũ,necꝫ ſcamoneũ.& ſine periculo,et ſcito ſalubrẽ eſſe corpori.Quos diffidas ſanos facere,facies.Qui hac purgatione purgandus erit,ſic eũ curato. Sorbitione liquida hoc ꝑ dies.vij.dato.vbi eſſe volet, carnem aſſam dato.Si eſſe nõ volet,dato braſſicã coctã,et panem, & bibat vinũ lene dilutũ,lauet raro,vtatur vnctione. ꝗ ſic purgatus erit,diutina valetudine vtetur,necꝫ vllus veniet morbus niſi ſua culpa.Et ſi quis vlcus tetrũ, vel recens habebit,hãc braſſicam erraticã aqua inſpergito, apponito,ſanũ facies.Et ſi fiſtula erit,turũdam intro trudito,ſi turundã non recipiet,diluito,ſuccũ exprimito,eum in veſicã indito,veſicæ calamũ alligato, & ita premito, vt in fiſtulã ſuccus introeat. Ea res ſanum faciet cito.Et ad oĩa vetera vlcera,et noua contritã cum melle apponito ſanũ faciet.& ſi polypus in naſo introierit,braſſicam erraticam aridã tritam in malum conijcito,& ad naſum admoueto. Ita ſubducito ſuſum animã quamplurimum poteris.in triduo polypus excidet. & vbi exciderit, tum aliquot dies idem facito, vt radices polypi perſanas facias.Auribus ſi parum audies, terito cum vino braſſicam, ſuccum exprimito,in aurẽ intro tepidum inſtillato.cito intelliges te plus audire. Deinde impetigini parce braſſi-

cā apponito.ſanā faciet, & vlcus nō faciet. CLVIII.
ALVVM deijcere hoc mō oportet, ſi vis bn̄ deijcere, ſume tibi ollā, addito eo aquę ſeſtarios.vi. & eo addito vngulā de perna,. Si vngulā nō habebis, pone de perna fruſtū.p.S.quāminime pingue. vbi iā incipit coctū eſſe, eo addito braſſicæ coliculos.ij. betæ coliculos.ij. cum radice ſua, feliculæ paulū, herbæ mercurialis nō multū, mutulo rū.L.II. piſcem capitonē, & ſcorpionē.I. cochleas.vi. & lentis pugillum. Hęc oīa decoquito vſq; ad ſeſtarios tres iuris. oleum ne addideris. indidē ſume tibi ſeſtarium vnū tepidum, adde vini coi cyathum vnū. bibe, interquieſce. deinde iterum eodem modo, deinde tertium. Purgabit te bene. Et ſi voles inſuper vinum coum muſtum bibe re, licebit bibas. Ex his tot rebus, quot ſcriptum eſt, vnū, quod eorum vis, id aluum deijcere poteſt. Verum ea re tot res ſunt, vt bene deijcias, & ſuaue eſt. CLIX.
INTER trigini remedium. cum in via ibis, abſynthij pontici ſurculum ſub annulo habeto. CLX.
LVXVM ſi quod eſt, vt excantes, hac cantione ſanū fiet. arundinem prende tibi viridem pedes IIII.aut.V. longam. Mediam diffinde, & duo homines teneant ad coxendices. Incipe cantare in alio.S.f. motas danata daries dardaries aſtararies, dic vnà pariter vſq; dum coeant. Ferro inſuper iactato, vbi coierint, & alteram altera tetigerit, id manu prende dextra, ſiniſtra præcide. Ad luxum, aut fracturam alliga, & ſanū fiet, & tamen quotidie cantato in alio.S.f. vel luxato. Vel hoc modo, haut haut haut iſta piſta ſiſta, damiabo, damauſtra, & luxato. Vel hoc modo, Haut haut haut iſtagis turgis ardannabon damauſtra. CLXI.
LOCVM vbi aſparagū ſeras, bene ſubigere oportet, q̄ habeat humorē, aut loco craſſo, vbi erit ſubactus, areas facito, vt poſſis dextra. ſiniſtraq; ſarrire, ſeu rūcare, ne calcetur. Cū deformabis areas, interuallū facito inter eas ſemipedē latū in oēs partes. Deinde ſerito. Ad lineā grana bina, aut terna palo demittito. Eodē palo cauum ter-

ra operito. Deinde ſupra areas ſtercus ſpargito, bene ſe
rito. Secundũ ęquinoctiũ vernũ, vbi natum erit, herbaſq́
crebro purgato, cauetoq́, ne aſparagus vnà cum herba
vellatur. Quo anno ſeueris ſub ſtramẽtis p hyemẽ ope
rito, ne rigore puratur. Deinde primo vere aperito, ſar
ritoq́, rũcatoq́. Poſt annũ tertiũ, q̃ ſeueris, incendito ve
re primo. Deinde ne ante ſarrieris, q̃ aſparagus natus
erit, ne in ſarriendo radices lædas. Tertio, aut quarto an
no ſparagũ vellito ab radice. Nã ſi defringes, ſtirpes fiẽt,
& intermorientur. Sed vſq́ licebit vellas, donicum in ſe
men videris ire. Semẽ maturũ fit ad autũnũ. Ita cũ ſumſe
ris ſemẽ, incẽdito. & cũ cœperit aſparagus naſci, ſarrito,
et ſtercorato. Poſt annos. viij. aut. ix. cũ iã vetus eſt, dige
rito, & in quo loco poſiturus eris, terram bene ſubigi
to, & ſtercorato. Deinde foſſulas facito, quà radices aſpa
ragi demittas. Interuallum ſit ne minus pedes ſingulos
inter radices aſparagi euellito, & ſic circunfodito, vt fa
cile euellere poſſis. Caueto ne frangatur. Stercus ouillum
quamplurimum fac ingeras. id eſt optimum ad eã rem.
Aliud ſtercus herbas creat. CLXII.

PERNAS ſic ſalire oportet, in dolio, aut in ſeria. Cũ
pernas emeris, vngulas earum præcidito. Salis romani
enſis moliti in ſingulas ſemodius. In fundo dolij, aut ſe
riæ ſalem ſternito. Deinde pernã ponito. Cutis deorſum
ſpectet. Sale obruito totam. Deinde pernam alteram in
ſuper ponito. Eodẽ modo obruito. Caueto, ne caro car
nem tangat. Ita omnes obruito, vbi iam omnes compo
ſueris, ſale eas inſuper obrue, & ne caro appareat, æqualẽ
facito. Vbi iam dies. v. in ſale fuerint, eximito omnes cũ
ſuo ſale. Quæ tum ſummę fuerint, imas facito. Eodemq́
modo obruito, & componito. Poſt diem omnino duo
decimum pernas eximito, & ſalem oẽm detergeto, & ſu
ſpendito in vento biduũ. Die tertio extergeto ſpongia
bene, perungito oleo. Suſpendito in fumo biduum. Ter
tio die demittito. Perungito oleo, & aceto commiſto, &
ſuſpendito in carnario. nec tinea, nec vermes tangent.

FINIS.

M. TERENTII VARRONIS DE RE RVSTICA ad Fundaniam vxorem Liber. I.

CAPVT PRIMVM.

OTIVM ſi eſſem conſecutus Fundania, commodius tibi hæc ſcriberem, quæ nunc, vt potero, exponam, cogitans eſſe properandum, quod (vt dicitur) ſi eſt homo bulla, eo magis ſenex. Annus enim octogeſimus admonet me, vt ſarcinas colligam ante, quã proficiſcar è vita. Quare, quoniam emiſti fundum, cum bene colendo fructuoſum eum facere velis, meq; vti adhibeam curam, roges, experiar. & nõ ſolum, vt ipſe quoad viuam, quid fieri oporteat vt te moneam, ſed etiam poſt mortem. Neq; patiar Sibyllam non ſolum ceciniſſe, quæ, dum viueret, prodeſſent hominibus, ſed etiam quæ cum periſſet ipſa, & id etiam ignotiſſimis quoq; hominibus, ad cuius libros tot annis poſt publice ſolemus redire, cum deſideramus quid faciendum ſit nobis ex aliquo portento, me, nedum viuo quidem, neceſſarijs meis quod proſit facere. Quo circa ſcribam tibi tres libros indices, ad quos reuertare, ſi qua in re quæres, quemadmodum quidq; te in colendo oporteat facere. Et quoniam (vt aiunt) dei facientes adiuuãt, prius inuocabo eos, nec, vt Homerus, & Ennius, muſas, ſed duodecim deos conſentis, neq; tamen eos vrbanos, quorum imagines ad forum auratæ ſtant, ſex mares, & fœminæ totidem, ſed illos duodecim deos, qui maxime agricolarũ duces ſunt. Primum, qui omnes fructus agriculturæ cœlo, & terra continent, Iouem, & Tellurem. Itaq; duo hi parentes magni dicuntur. Iuppiter pater, Tellus vero mater. Secundo Solem, & Lunam, quorum tempora obſeruantur, cum quædam ſerantur, & condantur in terra. Tertio Cererẽ, & Liberum, quod horum fructus maxime neceſſarij ad victum ſint. Ab his enim cibus, & potio venit è fundo.

Quarto Robigum, & Floram, quibus propitijs, neqꝫ rubigo frumenta, atqꝫ arbores corrumpit, neqꝫ non tẽpeſtiue florẽt. Itaqꝫ publicæ Robigo feriæ, robigalia, Floræ, ludi floralia inſtituti. Item aduencror Mineruam, & venerem, quarum vnius procuratio oleti, alterius hortorũ quo nomine ruſtica vinalia inſtituta. Nec nõ etiam precor Lymphã, ac bonũ euentũ, quoniã ſine aqua oĩs arida, ac miſera agricultura, ſine ſucceſſu, ac bono euẽtu, fruſtratio eſt nõ cultura. His igitur deis ad venerationẽ vocatis, ego referã ſermones eos, quos de agricultura habuimus nuper, ex quibus quid te facère oporteat animaduertere poteris, in queis quæ nõ inerũt & quæres, indicabo, à quibus ſcriptoribus reperias, & græcis, & noſtris.

Qui græce ſcripſerunt diſperſim alius de alia re, ſunt plus quinquaginta. Hi ſunt. quos tu habere in conſilio poteris, cum quid conſulere voles, Hieron ſiculus, & Attalus philometor, de philoſophis, Democritus phyſicus Xenophõ ſocraticus, Ariſtoteles, & Theophraſtus peripaterici, Architas pytagoreus, item Amphilochus atheníenſis, Anaxipolis thaſius, Apollonius pergameneus, Apollodorus lemnius, Ariſtophanes maleotes, Antigonus cymeus, Agatocles chius, Ariſtandrus athenienſis, Bacchius mileſius, Bion ſoleus, Chæreſteus, & Chæreas athenienſes, Diodorus priennæus, Dion colophonius, Diophanes nicẽſis, Epigenes rhodiꝰ, Euagõ thaſius, Euphranij duo, vnꝰ athẽienſis, alter amphipolites, Aegeſias maronites, Menãdri duo, vnꝰ priẽneus, alter heracleotes, Niceſius maronites, Pythiõ rhodius. De reliquis, quorũ quæ fuerit patria non accepi, ſunt Androcion, Aeſcharion, Ariſtomenes, Athenagoras, Crates, Oades, Dioniſius περίφυτῶν, Euphorion, Eubolus, Lyſimachus, Mnaſeas. Meneſtratꝰ, Pleuthiphanes, Perſis, Theophilꝰ. Ii, quos dixi, omnes ſoluta oratione ſcripſerunt eaſdem res, & quidam etiam verſibus, vt Heſiodus aſcræus, & Menecrates epheſius. Hos nobilitate Mago Carthaginienſis præterijt pœnica lingua, quod res diſperſas compre

hendit libris duodetriginta, quos Caſſius Dioniſius viticenſis vertit libris viginti græca lingua, & ſextilio prætori miſit, in quæ volumina de græcis libris eorum quos dixi, adiecit non pauca, & de Magonis dempſit inſtar librorum octo. Hoſce ipſos vtiliter ad ſex libros redegit Diophanes ĩ Bithynia, et miſit Deiotaro regi. Quo breuius de ea re conor trib⁹ libris exponere, vno de agricultura, altero de re pecuaria, tertio de villaticis paſtionib⁹. Hoc libro circũciſis rebus, quæ nõ arbitror pertinere ad agriculturã. Itaq; prius oſtẽdã, quæ ſecerni oporteat ab ea. Tũ de his rebus dicã ſequens naturales diuiſiones. Ea erunt ex radicibus trinis, et quæ ipſe in meis fundis colẽdo animaduerti, et quæ legi, et quæ à peritis audiui. Ca. II.

SEMENTINIS ferijs in ædem Telluris veneram rogatus ab æditimo, vt dicere didicimus à patribus noſtris, vt corrigimur à recentibus vrbanis ab æditus. Offendi ibi C. Fundanium ſocerum meum, et C. Agriũ equitem romanum ſocraticum, & P. Agraſium publicanum ſpectantes in pariete pictam Italiam. Quid vos inquam hic, num feriæ ſementinæ otioſos huc adduxere, vt patres, & auos ſolebant noſtros? Nos vero (inquit Agrius, vt arbitror) eadem cauſa, quæ te, rogatio Aeditimi. Itaq; ſi ita eſt, vt annuis, morere oportet nobiſcum, dum ille reuertatur. Nam accerſitus ab ædile, cuius procuratio huius templi eſt, non dum redijt, & nos, vt expectaremus ſe, reliquit, qui rogaret. Vultis igitur interea vetus prouerbiũ, quod eſt, Romanus ſedendo vincit, vſurpemus, dũ ille venit? Sanè inquit Agrius, & ſimul cogitans, portam itineri dici longiſſimam eſſe, ad ſubſellia ſequẽtibus nobis procedit, Cũ cõſediſſemus, Agraſius vos, qui multas pambulaſtis terras, quã cultiorẽ Italia vidiſtis inqt? Ego vero inquit Agrius, nullã arbitror eſſe, quæ tã tota ſit culta. Primũ cũ orbis terræ diuiſus ſit in duas partes ab Eratoſthene, maxime ſecundum naturam ad meridiem verſus, & ad ſeptentrionem. Et ſine dubio, quoniam ſalubrior pars ſeptentrionalis eſt, quã meridiana. Et

quæ ſalubrior,illa fructuoſior,dicendum magis Europã fuiſſe opportunam ad colendũ,quàm Aſiam, ibiq; Itali am primum quod eſt in Europa,ſecundo,quod hæc tem peratior pars eſt, quàm interior.nam intus penè ſempi ternæ hyemes.Nec mirũ,quod ſunt regiones inter circu lũ ſeptentrionalẽ,& inter cardinẽ cœli,vbi ſol etiam ſex menſibus continuis non videtur.Itaq; in occeano in ea parte ne nauigari quidẽ poſſe dicunt propter mare con gelatũ.Fũdanius,en ibi tu quicq̃ naſci putas poſſe,aut co li natũ? Verũ enim eſt illud Pacuuij, Sol ſi perpetuo ſit, aut nox,flammeo vapore,aut frigore,terræ fructus om nes iterire.Ego hic,vbi nox,& dies modice redit,& abit tamen æſtiuo die,ſi non defenderẽ me in æſtuoſum me ridiem,viuere nõ poſſem,illic in ſemeſtri die, aut nocte queadmodũ quicq̃ ſeri,aut aleſcere,aut meti poſſit? Cõ tra quid in Italia vtenſile non modo nõ naſcitur,ſed etiã non egregiũ ſit,quod far conferã campano?quod triticũ appulo?quod vinũ falerno?quod oleũ venafro?Non ar boribus cõſita Italia eſt,vt tota pomariũ videatur? An Phrygia magis vitibus cooperta, quã Homerus appel lat ἀμπελόεσσαν quàm hæc?aut Argos, quã idẽ poe ta πολύπυρον,in qua terra iugerũ vnũ denos, & qui nos denos culleos fert vini,quot q̃dã in Italia regiones. An nõ.M.Cato ſcribit in libro originũ ſic?ager gallicus romanus vocatur,qui viritim Cæſare iubẽte datus eſt vl tra agrũ picenũ.In eo agro aliquot fariã in ſingula iuge ra dena cullea vini fiũt.Nõne itẽ in agro fauẽtino,à quo ibi tricenariæ appellãtur vites,q̃d iugerũ tricenas ampho ras reddat?Simul aſpicit me,certe inq̃t.L. Martius præfe ctus fabrũ tuus in fundo ſuo fauẽtiæ hãc multitudinẽ ſu as dicebat reddere vites.Duo in primis ſpectaſſe videtur Italici homines.colẽdo poſſent ne fructus pro impẽſa,ac labore reddere,et vtrũ ſaluber locus eſſet,an nõ,quorũ ſi alterutrũ decollat,et nihilo minus quis vult colere,men te eſt captus,atq; ad agnatos,& gentiles eſt deducendus. nemo enim ſanus mente debet velle impenſam , ac ſum

ptum facere in culturam, ſi videt non poſſe refici. Nec ſi poteſt reficere fructus, ſi videt eos fore, vt peſtilentia diſpereant. Sed opinor qui hæc commodius oſtendere poſſint, adſunt. Nã C. Liciniũ Stolonẽ, et Cn. Tremeliũ Scrofam video venire, Vnũ cuius maiores de modo agri legẽ tulerunt. Nã Stolonis illa lex, quæ vetat plus quingẽta iugera habere ciuẽ romanũ. & qui propter diligentiã culturæ Stolonũ confirmauit cognomẽ, quod nullus in eius fundo reperiri poterat ſtolo, quod effodiebat circũ arbores, è radicibus, quæ naſcerentur è ſolo, quos ſtolones appellabant, eiuſdem gentis C. Licinius tribunus pl. cũ eſſet poſt reges exactos annis trecẽtis ſexagintaquinque, primus populũ ad leges accipiũdas in ſeptẽ iugera forẽſia è comitijs eduxit. Alterũ collegã tuũ, triumuir qui fuit, ad agros diuidũdos cãpanos, video huc venire Cn. Tremeliũ Scrofam, virũ oĩbus virtutibus politũ, qui de agricultura romanus peritiſſimus exiſtimatur. An non iure inquã? Fũdi enim eius propter culturã iucũdiore ſpectaculo ſunt multis, quàm regie polita ædificia aliorum, cum huius ſpectatum veniant villas, non vt apud Lucullum, vt videant pinacothecas, ſed oporothecas. Huiuſce inquam pomaria ſumma ſacra via, vbi poma veneunt, contra auream imaginem. Ille interea, ad vos cum Stolone cœna comeſa inquit venimus. At non C. videmus Fũdaniũ, qui nos aduocauit. Bono animo eſte inquit Agrius. Nam non modo non dum illud ſublatum eſt, quod ludis circenſibus nouiſſimi curriculi finem facit quadrigis. ſed ne illud quidem ouum vidimus, quod in cereali pompa ſolet eſſe primum. Itaq; dum hic nobiſcum vnà ſedetis, aduenietq; æditimus, docete nos agriculturam, quam ſummam habeat, vtilitatémne. an voluptatem an vtrunq;. Ad te enim rudes agriculturę nunc, olim ad Stolonem iuiſſe dicunt. Scrofa, Prius inquit diſcernendum, vtrum quæ ferantur in agro ea ſola ſint in cultura, an etiam quæ inducuntur in ruta, vt oues, & armenta. Video enim qui de agricultura ſcripſerunt, & pœnice, &

grȩce, & latine, latius vagatos, quàm oportuerit. Ego vero inquit Stolo, eos nō in omni re imitandos arbitror, et eo melius feciſſe quoſdam, qui minore pomerio finierunt, excluſis partibus, quæ non pertinent ad hanc rem. quare tota paſtio, quæ coniungitur à pleriſq; cū agricultura, magis ad paſtorē, q̄ ad agricolā pertinere videtur. Quo circa principes, qui vtriq; rei prȩponūtur, vocabulis quoq; ſunt diuerſi, quod vnus vocatur Villicus, alter magiſter pecoris. Villicus agri colendi cauſa cōſtitutus, atq; appellatus à villa. villa, quod ab eo in eā conuehuntur fructus, & euehuntur, cū veneunt. A quo ruſtici etiā nunc quoq; viā veham appellant, propter vecturas, & vellā non villā, quò vehunt, & vnde vehunt. Itē dicuntur, qui vecturis viuunt, vellaturā facere. Certe inquit Fundanius aliud paſtio, & aliud agricultura, ſed affinis. Et vt dextra tibia alia, q̄ ſiniſtra, ita vt tamen ſit quodāmodo coniuncta, quod eſt altera eiuſdē carminis modorū incentiua, altera ſuccentiua. Et quidē licet adijcias inquam, paſtorū vitam eſſe incentiuā, agricolarum ſuccentiuam authore doctiſſimo hoīe Dicæarcho, qui Grȩce vita qualis fuerit, ab initio nobis ita oſtendit, vt ſuperioribus temporibus fuiſſe doceat, cum homines paſtoriciam vitam agerent, neq; ſcirent etiam arare terram, aut ſerere arbores, aut putare, ab his inferiore gradu ætatis ſuſceptam agriculturam. Quocirca et ſuccinit paſtorali, quod eſt inferior, vt tibia ſiniſtra à dextræ foraminibus.

Agrius Tu inqt tibicen nō ſolū adimis dn̄o pecus, ſed etiā ſeruis peculiū, quibus dn̄i dant, vt paſcant, atq; etiā leges colonicas tollis, in q̄bus ſcribimus, Colonus in agro ſurculario ne capras cōpaſcat, quas etiā aſtrologia in cœlū recepit nō lōge ab Tauro Cui Fūdanius, Vide inqt, ne agri iſtuc ſit ab hoc, cū in legibus etiam ſcribatur, pecus quoddā. Quȩdā enī pecudes culturȩ ſunt inimicȩ, ac veneno, vt iſtȩ, quas dixiſti, caprȩ. Hȩ enī oīa nouella ſata carpendo corrūpunt, nō minimū vites, atq; oleas. Itaq; propterea inſtitutū diuerſa de cauſa, vt ex caprino genere ad

alij dei arã hoſtia adduceretur, ad alij nõ ſacrificaretur, cũ ab eodem odio alter videre nollet, alter etiã videre pereuntem vellet. Sicq́ factum, vt Libero patri repertori vitis hirci immolarentur, proinde vt capite darent pœnas. Contra, vt Mineruæ caprini generis nihil immolarent, propter oleam, quod eam, quam læſerit, fieri dicunt ſterilem, eius enim ſaliuam eſſe fructuis venenum. Licinius, Hoc nomine etiam Athenis in arcem non iungi, preterquam ſemel ad neceſſarium ſacrificiũ, ne arbor olea, quæ primum dicitur ibi nata, à capra tangi poſſit. Nec vllæ inquit pecudes agriculturæ ſunt propriæ, niſi quæ agrum operæ, quo cultior ſit, adiuuare, vt eæ, quæ iunctę arare poſſint. Agraſius ſi iſtuc ita eſt inquit, quomodo pecus remoueri poteſt ab agro, cum ſtercus, quod plurimum prodeſt, greges pecorum miniſtrent? Sic inquit Agrius, venalium greges agriculturam dicemus eſſe, ſi propter iſtam rem habendum ſtatuerimus. Sed hinc error, quod pecus in agro eſſe poteſt, & fructus non in eo agro ferre, quod non ſequendum. Nam ſic etiam res alię diuerſæ ab agro erunt aſſumendæ, vt ſi habeas plures in fundo textores, atq; inſtitutos hiſtonas, ſic & alios artifices. Scrofa? Diſiungamus igitur inquit, paſtionem à cultura, & ſi quis quid vult aliud. An ne ego inquam ſequar Saſernarum patris, & filij libros? ac magis putẽ pertinere figlinas quemadmodũ exerceri oporteat, q̃ argentifodinas, aut alia metalla, quę ſine dubio in aliquo agro fiunt. Sed neq; lapidicinæ, neq; arenariæ ad agriculturã pertinent, ſic figlinæ. neq; ideo non in quo agro idoneę poſſint eſſe, non exercendæ, atq; ex eis capiundi fructus, vt etiã ſi ager ſecundũ viã, & opportunus viatoribus locus, ædificandæ tabernæ diuerſoriæ, quę tamen quamuis ſint fructuoſæ, nihilo magis ſunt agriculturæ partes. Nõ enim ſi quis propter agrũ, aut etiã in agro profectus domino, agriculturæ acceptum referre debet, ſed id modo, quod nec ſatione terra ſit natum, ad fruendum ſuſcipit. Stolo, Tu inquit inuides tanto ſcriptori, & obſtrigilans

di cauſa figlinas reprehendis,cum præclara quædam, ne laudes,prætermittas,quæ ad agriculturam vehementer pertineant. Cum ſubriſiſſet Scrofa, quod non ignorabat libros,& deſpiciebat,& Agraſius ſe ſcire modo putaret,ac Stolonem rogaſſet,vt diceret,cœpit, Scribit cimices quemadmodum interfici oporteat his verbis. Cucumerem anguinum condito in aquam, eamq; infundito quò voles,nulli accedent. vel fel bubulum cum aceto miſtum,vngulto lectum.. Fundanius aſpicit ad Scrofam, & tamē verum dicit,inquit,hic,vt hoc ſcripſerit in agricultura. Ille.Tam hercle,quàm hoc,ſi quem glabrum facere velis,quod iubet,ranam luridam conijcere in aquā, vſq;quo ad tertiam partem decoxeris, eaq; vngere corpus.Ego quod magis inquam pertineat ad Fundanij valetudinem,& in eo libro eſt,ſatius dicam, nā & huiuſce pedes ſolent dolere,in fronte contrahere rugas. Dic Sodes inquit Fundanius. nam malo de meis pedibus audire,quàm quemadmodum pedes betaceos ſeri oporteat. Stolo ſubridens dicam,inquit,eiſdem, quibus ille verbis ſcripſit,valent quæ iam audiui. Cum homini pedes dolere cœpiſſent,qui tui meminiſſet,ei mederi poſſe. Ego tui memini,medere meis pedibus. Terra peſtem teneto.Salus hic maneto in meis pedibus.Hoc ter nouies cantare iubet,terram tangere,deſpuere, ieiunum cantare. Multa inquam item alia miracula apud Saſernas inuenies,quæ oīa ſunt di uerſa ab agricultura,& ideo repudianda,quaſi vero inquam, non apud cæteros quoq; ſcriptores, talia reperiantur.An non in magni illius Catonis libro.q de agricultura eſt editus,ſcripta ſunt permulta ſimilia vt hæc?Quemadmodum placentā facere oporteat, quo pacto libum,qua ratione pernas ſalire. Illud non dicis inquit Agrius.quod ſcribit,ſi velis in conuiuio multum bibere,cœnareq; libenter, ante eſſe oporteт braſſicam crudam ex aceto,& poſt,alia folia quinq;. III.

IGITVR inquit Agraſius, quæ diſiungenda eſſent à cultura cuiuſmodi ſint, quoniam diſcretum de ijs rebus

dicendum, quæ ſcientia ſit, & quid in colendo nos docet, ars an ſit, an quid aliud, & à quibus carceribus decurrat ad metas. Stolo cũ aſpexiſſet Scrofã, Tu inquit, & ætate, & honore, & ſcientia quod præſtas, dicere debes. Ille non grauatus, Primum inquit, non modo eſt ars, ſed etiam neceſſaria, ac magna. eaq́ eſt ſcientia, quæ docet, quæ ſint in quoquo agro ſerunda, & faciunda, quæq́ terra maximos perpetuo reddat fructus. IIII.

EIVS principia ſunt eadem, quæ mundi eſſe Ennius ſcribit, aqua, terra, anima, & ſol. Hæc enim cognoſcenda prius, quàm iacias ſemina, quod initium fructuũ oritur. Hinc profecti agricolæ ad duas metas dirigere debent, ad vtilitatem, & voluptatẽ. Vtilitas quærit fructũ, voluptas delectationem. Priores partes agit, quod vtile eſt, q̃ quod delectat. nec non ea, quæ faciunt cultura honeſtiorẽ agrum, pleraq́ non ſolũ fructuoſiorem eundem faciunt, vt cũ in ordinẽ ſunt conſita arbuſta, atq́ olìueta, ſed etiã vendibiliorẽ, vt quę adijciant ad fundi pretiũ. nemo enim eadẽ vtilitate non formoſius quod eſt, emere mauult pluris, q̃ ſi eſt fructuoſius turpe. Vtiliſſimus autem is ager, qui ſalubrior eſt, q̃ alij, quod ibi fructus certus. cõtraq́ in peſtilenti, calamitas, quamuis in feraci agro colonũ ad fructus peruenire nõ patitur. Etenim vbi ratio cũ orco habetur, ibi non mõ fructus eſt incertus, ſed etiã colentiũ vita. Quare, ſi ſalubritas nõ eſt, cultura non aliud eſt, q̃ alea dñi vitæ, ac rei familiaris. Hoc vero diminuitur ſcientia, ita enim ſalubritas, quæ ducitur è cœlo, ac terra. nõ eſt in noſtra poteſtate, ſed in naturæ, vt tamẽ multũ ſit in nobis, ꝙ grauiora quæ ſunt, ea, diligẽtia leuiora facere poſſumus, etenĩ ſi propter terrã, aut aquã odorem ve, quem aliquo loco eructat, peſtilentior eſt fundus, aut propter cœli regionem ager calidior ſit, aut ventus non bonus flet. Hæc vitia emendari ſolent domini ſcientia, ac ſumptu. quod permagni intereſt, vbi ſint poſitæ villę, quantę ſint, quò ſpectẽt, porticibus, oſtijs, ac feneſtris. An non ille Hippocrates medicus in magna peſtilẽtia,

non vnum agrũ, ſed multa oppida, ſcientia ſeruauit? Sed
quid ego illũ voco ad teſtimonium? Non hic Varro no
ſter, cum Corcyræ eſſet exercitus, ac claſſis, & omnes do
mꝰ repletę eſſent ægrotis, ac funeribus, immiſſo feneſtris
nouis aquilone, & obſtructis peſtilentibus, ianuaq́ꝫ per-
mutata, cæteraq́ꝫ eius generis, diligentia, ſuos comites, ac
familiam, incolumes reduxit. V.

SED quoniã agriculturæ, quod eſſet initiũ, & finis di
xi, relinquitur quot partes ea diſciplina habeat, vt ſit vi-
dendũ. Equidẽ innumerabiles mihi videtur inqt Agri-
us, cũ lego libros Theophraſti cõplures, qui inſcribũtur
περὶ φυτῶν ἱστορίας, & περὶ φυτῶν αἰτιῶν.

Stolo iſti inquit libri non tam idonei ijs, qui agrũ co-
lere volunt, quàm qui ſcholas philoſophorum, neqꝫ eo
dico, quod non habeant & vtilia, & communia quædã.
quapropter tu potius agriculturę partes nobis expone.
Scrofa agriculturæ inquit, quatuor ſunt partes ſummæ.
è queis prima cognitio ſoli fundi, & partes eius quales
ſint. Secunda, quæ in eo fundo opus ſunt, ac debeant eſſe
culturę cauſa. Tertia, quę in eo prædio colẽdi cauſa ſint fa
ciũda. Quarta, quo quæq́ꝫ tpe in eo fundo fieri conueni-
ant. De his quatuor generibus ſingulę minimũ in binas
diuiduntur ſpecies. quod habet prima ea, quę ad ſolũ per
tinent terræ, & quæ ad villas, & ſtabula. Secũda pars, quę
mouentur, atqꝫ in fundo debeant eſſe culturæ cauſa. eſt
item bipartita, de hominibus, per quos colendum, & de
reliquo inſtrumento. Tertia pars, quę de rebus, diuiditur,
quæ ad quamqꝫ rem ſint præparanda, & vbi quæqꝫ faci-
unda. Quarta pars de temporibus, quæ ad ſolis circuitũ
annuum ſint referenda, & quę ad Lunę menſtruum cur
ſum. De primis quatuor partibus prius dicã, deinde ſub-
tilius de octo ſecundis. VI.

IGITVR primum de ſolo fundi videndum. Hęc qua
tuor. Quæ ſit forma, quo in genere terrę, quantus, quãq́ꝫ
per ſe tutus. Formæ cũ duo genera ſint, vna quã natura
dat, altera, quã ſationes imponunt, prior, quod alius ager

bene natus, alius male. poſterior, quod alius fundus bene conſitus eſt, alius male, dicã prius de naturali. Igitur cum tria genera ſint à ſpecie ſimpliciagrorũ, campeſtre, collinũ, & montanũ, eſt ex his tribus quartũ, vt in eo fundo, in quo hęc duo, vel tria ſunt, vt multis locis licet videri. E quibus tribus faſtigijs ſimplicibus, ſine dubio infimis alia cultura aptior, quã ſummis, qđ hęc calidiora, q̃ ſumma, ſic collinis, quod ea tepidiora, q̃ infima, aut ſumma. Hęc apparẽt magis ita eſſe in lationibus regionibus, ſimplicia cũ ſunt. Itaq; vbi lati campi, ibi magis æſtus. Et eo in Appulia loca calidiora, & grauiora. Et vbi montana, vt in Veſuuio, quod leuiora, & ideo ſalubriora. Qui colũt deorſum, magis æſtate laborãt, q̃ ſurſum, magis hyeme, verno tempore in campeſtribus maturius eadem illa ſeruntur, q̃ in ſuperioribus, & celerius hic, q̃ illic coguntur. Necnon ſurſum, q̃ deorſum tardius ſeruntur, ac metuntur. Quędã in montanis prolixiora naſcuntur, ac firmiora, propter frigus, vt abietes, ac ſappini. Hic, quod tepidiora populi, ac ſalices, ſurſum fertiliora, vt arbutus, ac quercus, deorſum, vt nuces græcæ, ac mariſcæ fici. In collibus humilibus ſocietas maior cũ campeſtri fructu, q̃ cũ montano, in altis contra. Propter hæc tria faſtigia formæ, diſcrimina quædã fiunt ſationũ, quod ſegetes meliores exiſtimantur eſſe campeſtres, vineæ collinæ, ſyluæ montanæ, plerunq; hyberna ijs eſſe meliora, qui colunt campeſtria, q tũc prata ibi herboſa, putatio arborũ tolerabilior. Contra æſtiua montanis locis commodiora, quod ibi tũ & pabulũ multũ, quod in campis aret, & cultura arborũ aptior, quod tũ illic frigidior aer. Campeſter locus is melior, q̃ totus æquabiliter in vnã partẽ vergit, q̃ is, qui eſt ad libellã æquus, quod is, cũ aquæ nõ habent delapſum, fieri ſolet vliginoſus. eo magis ſiquis eſt inæquabilis eo deterior, quod fit propter lacunas aquoſus. Hæc, atq; huiuſmodi tria faſtigia agri ad colendũ diſpariliter habent momentum. VIL

STOLO, Quod ad hanc formam naturalem pertinet,

de eo nõ incommode Cato videtur dicere, cũ ſcribit optimũ agrũ eſſe, qui ſub radice montis ſitus ſit, et ſpectet ad meridianã cœli partẽ. Subijcit Scrofa. De formæ cultura hoc dico, quę ſpecie fiãt venuſtiora, ſequi, vt maiore quoq; fructu ſint, vt q habẽt arbuſta, ſi ſata ſunt in quincuncẽ propè ſint ordines, atq; interualla modica. Itaq; maiores noſtri ex aruo æque magno, ſed male conſito, & minus multũ, & minus bonũ faciebãt vinũ, quod quæ ſuo quæq; loco ſunt poſita, ea minus loci occupãt, & minus officit aliud alij ab ſole, ac luna, & vento. Hoc licet coniectura videre ex aliquot rebus, vt nuces integras, quas vno modio comprehẽdere poſſis, quod putamina ſuo loco quæq; habet natura compoſita, cũ eaſdẽ ſi fregeris vix ſexquimodio concipere poſſis. Preterea quę arbores in ordine ſatę ſunt, eas æquabiliter ex oĩbus partibus ſol, ac luna coquũt, quo fit, vt vuæ, & oleæ plures naſcantur, & vt celerius coquantur. quas res duas ſequuntur altera illa duo, vt plus reddãt muſti, & olei, & pretij pluris.

Sequitur ſecundũ illud, quali terra ſolũ ſit fundi, & à qua parte vel maxime bonus, aut nõ bonus appelletur. Refert enĩ, quæ res in eo ſeri, naſciq; & cuiuſmodi poſſint. Nõ enĩ eadẽ oĩa in eodẽ agro recte poſſunt. Nã vt alius eſt ad vitẽ appoſitus, alius ad frumentũ, ſic de cæteris alius ad aliã rem. Itaq; Cretæ ad cortyniã dicitur platanus eſſe, quæ folia hyeme nõ amittat. Itẽq; in Cypro, vt Theophraſtus ait, vna. Itẽ Sybarj, qui nũc Thurij dicuntur, quercus ſimili eſſe natura, quæ eſt in oppidi conſpectu. Itẽ contra atq; apud nos fieri ad elephantinẽ, vt neq; ficus, neq; vites amittant folia. Propter eandẽ cauſam multa ſunt biſera, vt vites apud mare Smyrnæ, malus biſera, vt in agro conſentino. Idẽ oſtendit, quod in locis feris plura ferũt, in ijs, quæ ſunt culta meliora, eadẽ de cauſa ſunt, quæ non poſſunt viuere niſi in loco aquoſo, aut etiã in aqua, & id diſcriminatim, vt alia in lacubus, vt arundines in Aretino, alia in fluminibus, vt in Epeiro arbores alni, alia in mari, vt ſcribit Theophraſtus, pal-

mas, & ſquillas. In Gallia tranſalpina intus ad Rhenũ, cũ exercitum ducerẽ, aliquot regiones acceſſi, vbi nec vitis, nec olea, nec poma naſcerẽtur, vbi agros ſtercorarẽt candida foſſicia creta. Vbi ſalẽ nec foſſiciũ, nec maritimũ haberent, ſed ex quibuſdã lignis combuſtis, carbonibus ſalſis pro eo vterẽtur. Stolo, Cato quidẽ inquit, gradatim prçponẽs, aliũ alio agrũ meliorẽ dicit eſſe in nouẽ diſcriminibus, & quod ſit primus, vbi vineæ poſſunt eſſe bono vino, & multo. Secũdus, vbi hortus irriguus. Tertius, vbi ſalicta. Quartus, vbi olíueta. Quintus, vbi pratũ. Sextus, vbi campus frumentarius. Septimus, vbi cædua ſylua. Octauus, vbi arbuſtum. Nonus, vbi glandaria ſylua. Scrofa, Scio inquit ſcribere illũ, ſed de hoc nõ conſentiũt omnes, quod alij dant primatũ bonis pratis, vt ego quoq;, à quo antiqui prata parata appellarũt. Cæſar Vopiſcus ædilicius, cauſam cum ageret apud Cenſores, campos Roſiæ Italiæ dixit eſſe ſumẽ, in quo relicta pertica poſtridie nõ appareret propter herbã. VIII.

CONTRA, vineã ſunt, q putẽt ſumptu fructus deuorare. Refert inquã, quod genus vineæ ſit, quod ſunt multę ſpecies eius. alię enĩ humiles, ac ſine ridicis, vt in Hiſpania. alię ſublimes, vt quæ appellantur iugatæ, vt plerÿq; in Italia. quarũ nõia duo, pedamenta, & iuga. qui bus ſtat recta vinea dicuntur pedamenta, quę tranſuerſa iunguntur iuga, ab eo quoq; vineę iugatę. Iugorum genera ferè quatuor, pertica, arundo, reſtes, & vites. Pertica, vt in Falerno. Arundo, vt in Arpino. Reſtes, vt in Brunduſino. Vites, vt in Mediolanenſi agro. Iugationis ſpecies duæ. vna directa, vt in agro canuſino. altera compluuiata in longitudinẽ, & latidinẽ iugata, vt in Italia pleræq;. Hæc vbi domo naſcuntur, vineę nõ metuũt ſumptũ, vbi multa ex propinqua villa, nõ valde. Primũ genus, quod dixi, maxime quærit ſalicta. Secundũ, arundineta. Tertiũ iunceta, aut eius generis rẽ aliquã. Quartũ arbuſta, vbi traduces poſſint fieri vitiũ, vt Mediolanenſes faciũt in arboribus, quas opulos vocant, canuſini in harundulatione in

ficis. Pedamentũ itẽ ferè quatuor generũ. Vnũ robuſtũ, quod optimũ ſolet afferri in vineã è quercu, ac iunipero & vocatur ridica. Alterũ palus è pertica, melior è dura, quod diuturnior, quẽ cũ in finũ terra voluit, puter euertitur. & fit ſolũ ſummũ. Tertiũ, quod horũ inopiæ ſubſidio miſit arundinetũ. Inde enĩ aliquot colligatas libris demittunt in tubulos fictiles cũ fundo pertuſo, quos cuſpides appellãt, quà humor aduẽticius tranſire poſſit. Quartũ pedamentũ eſt natiuũ eius generis, vbi ex arboribus in arbores traductis vitibus vinea fit, quos traduces, quidã rumpos appellãt. Vineæ altitudinis modus, longitudo hominis. Interualla pedamentorũ, qua boues iuncti arare poſſint. Ea minus ſumptuoſa vinea, quæ ſine iugo miniſtrat acratophoron vinũ. Huius genera duo. vnũ, in quo terra cubilia præbet vuis, vt in Aſia multis locis, quæ ſępe vulpibus, & hominibus fit communis. necnõ, ſi parit humus mures, huius minor fit vindemia, niſi totas vineas oppleueris muſcipulis, quod in inſula Pandatharia faciũt. Alterũ genus vineti, vbi ea modo remouetur à terra vitis, quæ oſtenderit ſe afferre vuã. Sub eam, vbi naſcitur vua ſubijciuntur circiter bipedales è furculis furcillæ, ne vindemia pereat, & vindemia facta denicꝫ diſcat pendere in palmã, aut funiculo, aut vinctu, quod antiqui vocabant ceſtum. ibi dominus ſimul ac vidit occipitium vindemiatoris, furcillas reducit hybernatum in tecta, vt ſine ſumptu earũ opera altero anno vti poſſit. Hac conſuetudine in Italia vtuntur Reatini. Hæc ideo varietas maxime, quod terra cuiuſmodi ſit, refert. vbi enim natura humida, ibi altius vitis tollenda, quod in partu, & alimonio vinũ non vt in calice quærit aquã, ſed ſolem. itacꝫ ideo(vt arbitror)primum è vinea in arbores aſcendit vitis. IX.

TERRA in quã, cuiuſmodi ſit refert, & ad quam rem bona, aut nõ bona ſit. ea tribus modis dicitur, communi, proprio. & miſto. Communi, vt cũ dicimus orbẽ terræ, & terrã Italiã, aut quã aliam, in ea enim & lapis, et arena,

& cętera eius generis ſunt in nominando comprehenſa. Altero modo dicitur terra proprio nomine, quæ nullo alio vocabulo,neq; cognomine adiecto appellatur. Tertio modo dicitur terra,quæ eſt miſta in qua ſeri quid poteſt, & naſci, vt argilloſa, aut lapidoſa, ſic & aliæ, cum in hac ſpecies non minus ſint multæ, q̃ in illa communi propter admiſtiones. in illa enī cū ſit diſſimili vi, ac poteſtate, partes permultæ, in queis, lapis, marmor, rudus, arena, ſabulo, argilla, rubrica, puluis, creta, glarea, carbunculus, ideſt, quæ ſole perferuet ita, vt radices ſatorū comburat. Ab ijs, quę proprio noīe dicitur terra, cū eſt admiſta ex his generibus aliqua re, tū dicitur aut cretoſa, aut glareoſa, & ſic ab alijs generū diſcriminibus miſta, et vti horum varietates, ita genera hęc, vt præterea ſubtiliora ſint alia nā ad minimū in ſingula facies terna, quod alia terra eſt valde lapidoſa, alia mediocriter, alia propè pura Sic de alijs generibus reliquis, admiſtæ terrę tres gradus aſcendūt eoſdē. Prętcrea hę ipſę ternę ſpecies ternas in ſe habēt alias, quod partim ſunt humidiores, partim aridiores, partim mediocres. neq; non hæc diſcrimina pertinēt ad fructus vehementer. itaq; periti in loco humidiore far adoreum potius ſerunt, quàm triticum. Contra in aridiore ordeū potius, quàm far, in mediocri vtrunq;. Præterea etiam diſcrimina omnium horum generum ſubtiliora alia, vt in ſabuloſa terra, quòd ibi refert, ſabulo albus ſit, an rubicundus, quod ſabulo albus ad ferendos ſurculos alienus. contra rubicundior appoſitus. Sic magna tria diſcrimina terræ, quod refert vtrū ſit macra, an pinguis, an mediocris. quo ad culturam pinguis fœcundior ad multa, macra contra. Itaq; in Veijs, vt in Pupinia, neq; arbores prolixas, neq; vites feraces, neq; ſtramenta videre craſſa poterit, neq; ficum mariſcam, & arbores pleraſq;, ac prata retorrida, & muſcoſa. Contra in agro pingui, vt in Hetruria, licet videre, fructuoſas ſegetes, ac reſtibiles, & arbores prolixas, & omnia ſine muſco. In mediocri autem terra, vt in Tyburti, quòd propius

accedit, vt non ſit macra, quàm vt ſit ieiuna, eo ad omnes res commodior, quàm ſi inclinauerit ad illud, quod deterius. Stolo, Nō male inquit, quę ſit idonea terra ad colendum, an non, Diophanes bithynius ſcribit ſigna ſumi poſſe aut ex ipſa, aut ex iis, quę naſcuntur ex ea, ex ipſa, ſi ſit terra alba, ſi nigra, ſi leuis, quæ cum fodiatur, facile frietur, naturaq; nō ſit cineritia, néue vehemēter denſa. Ex his autem, quę enata ſunt, fera, ſi ſunt prolixa, atq; ea, quæ ex his naſci debent, earum rerū feracia. Sed quod ſequitur tertium illud de modis dice. X.

ILLE. Modos, quibus metirentur rura, alius alios conſtituit. Nā in Hiſpania vlteriore metiūtur iugis, in campania verſibus, apud nos in agro Romano, ac latino iugeris. Iugum vocant, quod iuncti boues vno die exarare poſſint. verſum dicunt centum pedes quoquouerſum quadratum. Iugerum, quod quadratos duos actus habeat. Actus quadratus, qui & latus eſt pedes centum viginti, & longus totidem, Is modius, ac mina latine appellatur. Iugeri pars minima dicitur ſcrupulum. id eſt decē pedes in longitudine, & latitudine quadratū. Ab hoc principio menſores nonnunquam dicunt in ſubciſiuum eſſe vnciam agri, aut ſextantem, aut quid aliud, cum ad iugerum peruenerunt, id habet ſcrupula ducenta octoginta octo. Quantum attinet ad antiquos noſtros, ante bellū punicum pendebāt bina iugera, quod à Romulo primū diuiſa dicebantur viritim, quæ quod hæredem ſequerentur, hæredium appellarunt. Hęc poſtea à iugeris centum centuria dicta, quæ duplicata eſt quadrata in omnes quatuor partes, vt habeat latera longa duo millia et quadringentos pedes. Hæ porrò quatuor centurię coniunctę, vt ſint in vtranq; partem binæ, appellantur in agris diuiſis viritim publice ſaltus. XI.

IN modo fundi non animaduerſo lapſi ſunt multi, qđ alij villam minus magnam fecerunt, quàm modus poſtulauit, alij maiorem, cum vtrunq; ſit contra rem familiarē, ac fructū. maiora enim tecta & ædificamus pluris,

& tuentur ſumptu maiore.minora cum ſunt,quàm po-ſtulat fundus,fructus ſolent diſperire.Licinius.Dubium enĩ non eſt, quin cælla vinaria maior ſit faciunda in eo agro,vbi vineta ſunt ampliora,vt horrea,ſi frumentarius ager eſt.In villa ædificanda hoc potiſſimum, vt intra ſepta villę habeat aquam,ſi non,quam proxime.Primũ quæ ibi ſit nata,ſecundum,quæ influat perennis.Si omnino aqua non eſt viua,ciſternæ faciundæ ſub tectis, & lacus ſub dio.ex altero loco vt homines, ex altero vt pecus vti poſſit. XII.

DANDA opera,vt potiſſimum ſub radicibus montis ſylueſtris villam ponas,vbi paſtiones ſint latæ,ita vt contra ventos,qui ſaluberrimi in agro flabunt poſita ſit.Ad exortus æquinoctiales aptiſſima,quod æſtate habeat vmbram,hyeme ſolem. Sin cogare ſecundum flumen ædificare,curandum ne aduerſum eurum ponas.hyeme enim fiet vehementer frigida,& æſtate nõ ſalubris. Aduertendum etiam ſiqua erunt loca paluſtria, & propter eaſdem cauſas, & quod areſcunt,& quod in ij s creſcunt animalia quædam minuta, quæ non poſſunt oculi conſequi,& per aera intus in corpus per os,ac nares perueniunt,atq; efficiũt difficiles morbos.Fũdanius, Quid potero inquit facere,ſi iſtiuſmodi mihi fundus hæreditate obuenerit,quo minus peſtilentia noceat?Iſtuc vel ego poſſum reſpondere inquit Agrius. Vendas quot aſſibus poſſis,aut ſi nequeas,relinquas.At Scrofa Vitandum inquit,ne in eas partes ſpectet villa,ex quibus ventus grauior afflare ſoleat.néue in conualli caua, & vt potius in ſublimi loco ædifices,qui quod perflatur,ſiquod eſt, qđ aduerſarium inferatur,facilius diſcutitur.Præterea.quod ab ſole toto die illuſtratur,ſalubrior eſt, quod & beſtiolæ ſiquæ propè naſcuntur, & inferuntur, aut efflantur, aut aritudine cito pereunt. Nimbi repentini, & fluuij, ac torrentes periculoſi illis,qui in humilibus,ac cauis locis ædificia habent,& repentinæ prædonũ manus.quod improuiſos facilius opprimere poſſunt. Ab hoc vtroq;

las familiaricas ponunt, Aedificium facere oportet, ſub quod tectum totam fundi ſubijcere poſſis meſſem, quod vocant quidam nubilarium. Id ſecundum aream faciundum, vbi triturus ſis frumentum, magnitudine pro modo fundi ex vna parte apertum, & id ab area, quo & in trituram proruere facile poſſis, &, ſi nubilare cœperit, inde vt rurſus celeriter reijcere. Feneſtras habere oportet ex ea parte, vnde commodiſſime perflari poſſit.

Fundanius, Fructuoſior inquit eſt certe fundus propter ædificia, ſi potius ad antiquorum diligentiam, quàm ad horum luxuriam dirigas ædificationem. Illi enim faciebant ad fructuum rationem, hi faciunt ad libidines in domitas. Itaq; illorum villę ruſticę erant maioris, quàm vrbanæ, quæ nunc ſunt pleræq;. Contra, illic laudabatur villa, ſi habebat culinam ruſticam bonam, præſepias laxas, cællam vinariam, & oleariam ad modum agri aptam, & pauimento procliui in lacum, in quo, ſi contigerit, defluens vinum excipiatur, ne pereat. quod ſæpe, vbi conditum nouum vinum, orcæ vt in Hiſpania feruore muſti ruptæ, nec non & dolia, vt in Italia. Item cætera vt eſſent in villa huiuſcemodi, quæ cultura quæreret, prouidebant. Nunc contra vt villam ſuburbanam quàmmaximam, ac politiſſimam habeant, dant operam, ac cum Metelli, & Luculli villis peſſimo publico ædificatis certant, quo elaborant, vt ſpectent ſua æſtiua triclinaria ad frigus orientis, hyberna ad ſolem occidentem potius, quàm vt antiqui in quam partem cælla vinaria, aut olearia feneſtras haberet, cum fructus in ea vinarius quærat, vt dolia aera frigidiorem, item vt olearia caldiorem habeat. Itē videre oportet, ſi eſt collis (niſi qd impediat) vt ibi potiſſimū ponatur villa. XIIII.

NVNC de ſeptis, quæ tutandi fundi cauſa, aut partis fiant, dicam. Earum tutelarum genera quatuor. Vnum naturale, alterum agreſte, tertium militare, quartum fabrile. Horum vnumquodq; ſpecies habet plures. Primū naturale ſepimentū, qđ obſeri ſolet virgultis, aut ſpinis,

quod habet radices viuæ ſepis, ac viatoris prætereuntis laſciui nõ metuet facem ardentem. Secunda ſepes eſt ex agreſti ligno, ſed non viuit. Fit aut palis ſtatutis crebris ac virgultis implicatis. aut latis perforatis, et per ea foramina traiectis longurijs ferè binis, aut ternis, aut ex arboribus truncis demiſſis & in terram deinceps conſtitutis. Tertium militare ſepimentum eſt foſſa, & terreus agger. ſed foſſa ita idonea fiat, vt omnem aquam quæ de cœlo venit, recipere poſſit, aut faſtigium habeat, vt exeat è fũdo. Agger is, qui intrinſecus fit iunctus foſſæ, ita arduus ſit, vt eum tranſcendere non ſit facile. Hoc genus ſepis fieri ſecundum vias publicas ſolet, et ſecundum amnes. Ad viam ſalariam, & in agro cruſtuminio videre licet locis aliquot coniunctos aggeres cum foſſis, ne flumen agris noceat. Aggeres qui faciunt ſine foſſa, eos quidam vocant muros, vt in agro reatino. Quartum fabrile ſepimẽtum eſt notiſſimum, maceria. Huius ſpecies ferè quatuor. quod fit è lapide, vt in agro Thuſculano, quod è lateribus coctilibus, vt in agro Gallico. quod è lateribus crudis, vt in agro ſabino. quod ex terra, & lapillis compoſitis informis, vt in hiſpania, & agro tarentino. XV.

PRAETEREA ſine ſeptis fines prædij ſationibus notis arborum tutiores fiunt, ne familiæ rixentur cum vicinis, ac limites ex litibus iudicem quærant. Serũt alij circum pinos, vt habet vxor in Sabinis. Alij cupreſſos, vt ego habeo iu Veſuuio. Alij vlmos, vt multi habẽt in Cruſtuminio, quod ibi pullulat maxime. Et vbi eſt campus nulla potior arbor ſeritur, quod maxime fructuoſa, quod & ſuſtineat ſepem, ac colit aliquot corbulas vuarum, & frondem iucundiſſimam miniſtrat ouibus, ac bubus. ac virgas præbet ſepibus, et foco, ac furno. Scrofa. Igitur primum hæc, quæ dixi, quatuor videnda agricolæ, de fundi forma, terræ natura, de modo agri, de finibus tuendis. XVI.

RELINQVITVR altera pars, quæ extra fundũ eſt. Cuius appendices vehementer pertinent ad culturam

propter affinitatem. Eius ſpecies totidem. Si vicina regio eſt infeſta. Siquò neq; fructus noſtros exportare expediat, neq; inde quæ opus ſunt, apportare. Tertium, ſi viæ, aut fluuij qua portentur, aut non ſunt, aut idonei non ſunt, Quartum, ſi quid ita eſt in cõfinibus fundi, vt noſtris agris proſit, aut noceat. è queis quatuor, quod eſt primũ, refert infeſta regio ſit, néc ne. Multos enī agros egregios colere non expedit, propter latrocinia vicinorum, vt in Sardinia quoſdam propè Celiem, & in Hiſpania propè Luſitaniam. Secundum, quæ vicinitatis inuectos habent idoneos, vt quæ in agris naſcuntur, ibi vendant, & illinc inuectos opportunos ad ea, quæ in fundo opus ſunt, quod propterea ſunt fructuoſa. Multi enim habent prædia, quibus frumentum, aut vinum, aliudúe quid deſit importandum. Contra, nõ pauci, quibus aliqd ſit exportãdũ. Itaq; ſub vrbe colere hortos late expedit, ſicut violaria, ac roſaria. Item alia multa, quæ vrbs recipit, cum eadẽ in longinquo prædio, vbi non ſit quò deferri poſſit venale, nõ expedit colere. itẽ, ſi ea oppida aut viciniæ, aut etiã diuitũ copioſi agri, ac villæ, vnde nõ care emere poſſis, quæ opus ſunt in fundum, quibusq; quæ ſuperſint venire poſſint, vt quibuſdã pedamẽta, aut perticæ, aut arũdo, fructuoſior fit fundus, quã ſi longe ſint importanda, nõnũq etiã quã ſi colendo in tuo ea parare poſſis. Itaq; in hoc genus coloni potius anniuerſarios habent vicinos, quibus imperent, medicos, fullones, fabros, quã in villa ſuos habeãt, quod nõnũq vnius artificis mors tollit fundi fructũ. quã partẽ latifundij diuites domeſticæ copiæ mãdare ſolẽt. Si. n. ab fundo lõgius abſunt oppida, aut vici, fabros parẽt, quos habeãt in villa. ſic cæteros neceſſarios artifices, ne de fundo familia ab opere diſcedat ac profeſtis diebus ambulet feriata potius, q̃ opere faciũdo agrũ fructuoſiorẽ reddat. Itaq; ideo Saſernæ liber præcipit, ne quis de fundo exeat præter villicum, & patronũ, & vnum, quem villicus legat. Siquis contra exierit, ne impune abeat. ſi abierit, vt in villicum

animaduertatur. Quod potius ita pręcipiendum fuit, ne quis iniuſſu villici exierit, neq; villicus iniuſſu domini longius, quàm vt eodem die redierit, neq; id crebrius, q̃ opus eſſet fundo. Tertio eundem fundum fructuoſiorem faciunt vecturæ, ſi viæ ſunt, quà plauſtra agi facile poſſint, aut flumina propinqua, quà nauigari poſſit, quibus vtriſq; rebus euehi, atq; inuehi ad multa prædia ſcimus. Quarto refert etiam ad fundi fructus, quemadmodũ vicinus in confinio conſitum agrum habeat. ſi enim ad limitem quercetum habet, non poſſis recte ſecundum eã ſyluam ſerere oleam, quod vſq; eo eſt contrarium natura, vt arbores non ſolum minus ferant, ſed etiam fugiãt, vt introrſum in fundum ſe reclinent, vt vitis adſita ad olus facere ſolet, vt quercus, ſi iuglandes magnæ, crebrę, finitimæ, fundi oram faciunt ſterilem. XVII.

DE Fundi quatuor partibus, quæ cum ſolo hærent, & alteris quatuor, quæ extra fundum ſunt, & ad culturam pertinent, dixi. Nunc dicam agri quibus rebus colantur. quas res alij diuidunt in duas partes, in homines, & adminicula hominũ, ſine quibus rebus colere nõ poſſunt. Alij in tres partes, ſcilicet in vocale, & ſemiuocale, et mutum. Vocale, in quo ſunt ſerui. Simiuocale, in quo ſunt boues. Mutum, in quo ſunt plauſtra. Omnes agri coluntur hominibus ſeruis aut liberis, aut vtriſq;. Liberis, aut cũ ipſi colunt, vt pleriq; pauperculi cũ ſua progenie, aut mercenarijs. & conductitijs liberorum operis, res maiores, vt vindemias, & fœniſicia adminiſtrant ij, quos obæratos noſtri vocitarunt, vt etiã nunc ſunt in Aſia, atq; in Aegypto, & in Illyrico complures. De quibus vniuerſis hoc dico. Grauia loca vtilius eſſe mercenarijs colere, quàm ſeruis, & in ſalubribus quoq; locis opera ruſtica maiora, vt ſunt in cõdẽdis fructibus vindemiæ, aut meſſis. De his cuiuſmodi eſſe oporteat, Caſſius ſcribit hæc. Operarios parandos eſſe, qui laborem ferre poſſint, ne minores annorum viginti duorum, & ad agriculturam dociles. Eam coniecturam fieri poſſe ex aliarum rerum

imperatis, & more incolarum è nouicijs requiſito ad
priorem dominum quid factitarent. Mancipia eſſe o-
portere, neq; formidoloſa, neq; animoſa. Qui præſint
eſſe oportere q literis ſint, & aliqua humanitate imbuti,
frugi, ætate maiore, q̃ operarios, quos dixi. Facilius
enim his, quàm minoribus natu dicto ſunt audientes.
Præterea potiſſimum eos præeſſe oportet, qui periti ſint
rerum ruſticarum. non ſolum enim debere imperare, ſed
etiam facere, vt facientem imitentur, & vt animaduer-
tant eum cum cauſa, ſibi præeſſe, quod ſcientia præſtet,
& vſu. Neque illi concedendum, ita imperare, vt verbe-
ribus coherceat potius quàm verbis. Et (ſi modo id effi-
cere poſſis) neq; eiuſdem nationis plures parandos eſſe.
ex eo enim potiſſimum ſolere offenſiones domeſticas
fieri. Præfectos alacriores faciundum præmijs, dandaq;
opera, vt habeant peculium. & coniunctas conſeruas, è
quibus habeant filios, eo enim fiunt firmiores, ac con-
iunctiores fundo. Itaq; propter has cognationes epiro-
ticæ familiæ ſunt illuſtriores, ac cariores. Ad iniicien-
dam voluptatem his præfecturæ. honore aliquo haben
di ſunt, & de operarijs, qui præſtabunt aliqui, commu-
nicandum quoq; cum ijs, quę faciunda ſunt opera. quod
ita cum fit, minus ſe putant deſpici, atq; aliquo numero
haberi à dño. Studioſiores ad opus fieri liberalius tractã
do, aut cibarijs, aut veſtitu largiore, aut remiſſione ope-
ris, conceſſioneue, vt peculiare aliquid in fundo paſcere
liceat, aut huiuſcemodi rerũ. alijs, vt quibus quid grauius
ſit imperatũ, aut animaduerſum, qui cõſolando eorũ re
ſtituat voluntatẽ, ac beneuolentia in dñm. XVIII.

FAMILIAM Cato dirigit ad duas metas, ad certum
modum agri, & genus ſationis ſcribens de oliuetis, & vi
netis, vt duas formulas. vnam, in qua præcipit quomo-
do oliuetum agri iugerum ducentorum quadraginta in
ſtruere oporteat. Dicit enim in eo modo hæc, mancipia
tredecim habenda, villicum, villicam, operarios quinq;,
bubulcos tres, aſinarium vnum, ſubulcum vnum, opilio

nem vnum. Alteram formulam ſcribit de vinearum iugeribus centũ, vt dicat haberi oportere hæc, quindecim mancipia, villicũ, villicã, operarios decem, bubulcũ vnũ, aſinariũ vnũ, ſubulcũ vnũ. Saſerna ſcribit ſatis eſſe ad iugera octo hominẽ vnũ ea debere eum fodere diebus quadraginta quinq;, tametſi quaternis operis ſingula iugera poſſit. ſed relinquere ſe operas tredecim valetudini, tempeſtati, inertiæ, indulgentiæ. Licinius. horum neuter ſatis dilucide modulos reliquit nobis. Quod Cato ſi voluit (vt debuit) vti proportione, vt ad maiorem fundũ, vel minorem adderemus, vel demeremus, extra familiã debuit dicere villicum, & villicam. neq; enim ſi minus C C X L. iugera oliueti colas, nõ poſſis minus vno villico habere, nec ſi bis tanto ampliorem fundum, aut eo plus colas, ideo duo villici, aut tres habendi fuere. Operarij modo, & bubulci pro portione demendi, vel addẽdi, ad minores, maiorés ue modos fundorum, hi quoq;, ſi ſimilis ager eſt. nam ſi eſt ita diſſimilis, vt totus arari non poſſit, vt ſi ſit cõfragoſus, atq; arduus cliuis minus multi opus ſunt boues, & bubulci. Inijcio illud, quod modum, neq; vnum, neq; modicum propoſuit ducentorum quadraginta iugerum. Modica enim centuria, & ea ducẽtorum iugerum, è qua ni ſexta pars ſit ea quadraginta, quæ de ducentis quadraginta demitur, non video quemadmodum ex eius præcepto demam ſextam partem, & de tredecim mancipijs nihilo magis ſi villicum, & villicã remouero, quemadmodum ex vndecim item ſextam partem demam. Quod autem ait in centum iugeribus vinearũ opus eſſe quindecim mancipia, ſi quis habebit centuriam, quæ ſit dimidium vineti, & dimidium oliueti, ſequetur, vt duos villicos, & duas villicas habere debeat, quod eſt deridiculum. Quare alia ratione modus mancipiorum generatim eſt animaduertẽdus, & magis in hoc Saſerna probandus, qui ait ſingula iugera quaternis operis vno operario ad conficiendum ſatis eſſe. Sed ſi hoc in Saſernę fundo in Gallia ſatis fuit, non continuo idem

in agro liguſtico montano. Itaq; de familiæ magnitudine, & reliquo inſtrumento commodiſſime ſcies, quantũ pares, ſi tria animaduerteris diligenter. In vicinitate prædia cuiuſmodi ſint, & quanta, & quot, quæq; hominibus colantur. Et quot additis operis, aut demptis melius, aut deterius habeas. Nobis enim cultum biuium ad culturã dedit natura experientiam, & imtationem. Antiquiſſimi agricolæ tentando pleraq; conſtituerunt, liberi eorũ maximam partem imitando. Nos vtrunq; facere debemus. & imitari alios, taliter vt faciamus, & experientia tentare quędam, ſequentes non aleam, ſed rationem aliquã, vt ſi altius repaſtinauerimus, aut minus, quàm alij, quod momentum ea res habeat, vt fecerunt ij, in ſarriendo iterum, & tertio, & qui inſitiones ficulnas ex verno tempore in æſtiuum contulerunt. XIX.

DE reliqua parte inſtrumenti, quod ſemiuocale appellatur, Saſerna ad iugera ducenta arui boum iuga duo ſatis eſſe ſcribit. Cato in oliuetis ducentorum quadraginta iugerum boues ternos, ita fit, vt Saſerna dicat verum ad centum iugera, iugũ opus eſſe, ſi Cato ad octogena. Sed ego neutrum horum ad omnem agrũ conuenire puto, & vtrunq; ad aliquem. Alia enim terra facilior, aut difficilior eſt alia. Terram duram proſcindere niſi boues magnis viribus non poſſunt, & ſæpe fracta bura relinquunt vomeres in aruo. Quo ſequendum nobis in ſingulis fundis, dum ſumus nouicij, triplex regula, ſuperioris domini inſtitutio, & vicinorum, & experientia quædam. Quod addit aſinos, qui ſtercus vectent, treis, aſinũ molarium, in vinea iugerum centum, iugum boum, in hoc genere ſemiuocalium, adijciendum de pecore, quod ea ſola, quæ dixit, agri colendi cauſa erunt, vt ſolent eſſe pecuaria. quæ pauca habenda, quo facilius tueri poſſint, quoniam mancipia, quę ſolent eſſe aſſidua, eſſe non poſſunt. In eo numero non modo qui prata habent, vt potius oues, quàm ſues habeant, curent, ſed etiam qui prata non habent, quia non ſolum pratorum cauſa habere de

bent, ſed etiam propter ſtercus. XX.

IGITVR de omnibus quadrupedibus prima probatio eſt, qui idonei ſint boues, qui arandi cauſa emuntur, quos rudes, neq; minores trimos, neq; maiores quadrimos parandum. Vt viribus magnis ſint, ac pares, ne in opere firmior imbecilliorem cõficiat, amplis cornibus, & nigris potius, quàm aliter, vt ſint lata fronte, naribus ſimis, lato pectore, craſſis coxendicibus. Hos veteranos ex campeſtribus locis emendum, non in dura, ac montana, nec nõ, ſi ita incidit, vitandũ. Nouellos cũ quis emerit iuuencos, ſi eorum colla in furcas deſtinata incluſerit, ac dederit cibum, diebus paucis erunt manſueti, & ad domandum proni. Tum ita ſubigendum, vt minutatim aſſuefaciant, & vt tironem cum veterano adiungant. imitando enim facilius domantur. Et primum eos æquo in loco, & ſine aratro, tũ eo leui ſimul arare faciant, & principio per arenam, aut molliorem terram dũ conſueſcãt. Quos ad vecturas, item inſtituendum, vt inania primũ ducant plauſtra, &, ſi poſſis, per vicum, aut per oppidũ, vbi creber crepitus ſit, ac varietas rerum conſuetudine celeberrima ad vtilitatem adducito. Neq; pertinaciter, quem feceris dextrum in eo manendum. Quod ſi alternis ſit ſiniſter, ſit laborãti in alterutra parte requies. Vbi terra leuis, vt in campania, ibi non bubus grauibus, ſed vaccis, aut aſinis quod arant, eo facilius ad aratrum leue adduci poſſunt, & ad molas, & ad ea, ſi qua ſunt, quæ in fundo cõuehuntur. In qua re alij aſellis, alij vaccis, ac mulis vtuntur, exinde vt pabuli facultas eſt. Nã facilius aſellus, quàm vacca alitur, ſed fructuoſior hęc. Cauto agricolæ hoc ſpectandum, quo faſtigio ſit fundus. in confragoſo enim, ac difficili hæc valentiora parandum, & potius ea, quæ plus fructum reddere poſſunt, cum idem operis faciunt. XXI.

CANES potius cum dignitate, et acres paucos habendum, q̃ multos. quos cõſuefacias potius noctu vigilare, & interdiu clauſos dormire, & cathena vinctos eſſe,

vt ſoluti acriores fiant. De indomitis quadrupedibus, & pecore inſtructo, & canibus hoc faciundū, quod dixi. Si prata ſunt in fundo, neq; pecus dñs habet, danda opera, vt pabulo vendito, alienū pecus in ſuo fundo paſcat, & ſtabulet. XXII.

DE reliquo inſtrumento muto, in quo ſunt corbulæ, & dolia, & alia, ſic præcipiendū. Quæ naſci in fundo, ac fieri à domeſticis poterunt, eorum nequid ematur, iſta ferè ſunt, quæ ex viminibus, & materia ruſtica fiunt, vt corbes, fiſcinæ, tribula, mallei, & raſtelli. Sic quæ fiunt de cannabi, lino, iunco, palma, ſcirpo, vt funes, reſtes, tegetes. Quæ è fundo ſumi non poterunt, ea ſi empta erūt potius ad vtilitatem, quàm ob ſpeciem, ſumptu fructū non extenuabunt. eo magis, ſi inde empta erunt potiſſimum, vbi ea & bona, & proxime, & vtiliſſime emi poterunt. Cuius inſtrumenti varia diſcrimina, ac multitudo agri magnitudine finitur, quod plura opus ſunt, ſi fines diſtant late. Itaq; Stolo inquit: Propoſita magnitudine fundi, de eo genere Cato ſcribit: Oliueti iugera ducenta quadraginta qui coleret, eum inſtituere ita oportere, vt faceret vaſa olearia inſtructa, iuga quinq;, quæ membratim enumerat, vt ex ære ahena, vrceos, & naſiternam, item alia ſic è ligno, & ferro, vt ploſtra maiora tria, aratra cū vomeribus ſex, crates ſtercorarias quatuor, item alia, ſic de ferramentis quæ ſint, & quot opus ad multitudinem, vt furcas ferreas octo, & ſarcula totidem, dimidio minus palas, itē alia. Itē alteram formulā inſtrumēti fundi vinarij fecit, in qua ſcribit, ſi ſit ager cētū iugerū, habere oportere vaſa torcularia inſtructa trina, dolia cū operculis culleorū octingentorū, acinaria viginti, frumentaria viginti. Itē eiuſmodi alia, quæ minus multa quidē alij, ſed tantū numerū culleorum ſcripſiſſe puto, ne cogeretur quotannis vendere vinū. Vetera enī quàm noua, & eadem alio tempore, quàm alio pluris. Item ſic de ferramentorū varietate ſcribit permulta, & genere, & multitudine qua ſint, vt falces, palas, raſtros,

Sic alia, quorum nonnulla genera ſpécies habent plures, vt falces. nam dicuntur ab eodem ſcriptore vineaticæ opus eſſe ſex, ſcirpiculæ quinq́ʒ, ſyluaticæ quinq́ʒ, arborariæ tres, & ruſticariæ decem. Hic hæc. At Scrofa, Inſtrumentum, & ſupellectilem ruſticam omnem oportet habere ſcriptam in vrbe dominum, & ruri villicum, atq́ʒ ea omnia certo ſuo quæq́ʒ loco ad villam debent eſſe poſita. Quæ non poſſunt eſſe ſub claui, quammaxime facere, vt ſint in conſpectu, oportet, eo magis ea, quæ in rariore ſunt vſu, vt quibus in vindemia vtuntur, vt corbulæ, & ſic alia. quæ.n. res quotidie videntur, minus metuunt furem.

XXIII.

SVSCIPIT Agraſius. Et quoniã habemus illa duo prima, ex diuiſione quadripartita, de fundo, & de inſtrumento, quo cœli ſolet, de tertia parte expecto. Scrofa, Quoniam fructum inquit, arbitror eſſe fundi eum, qui ex eo ſatus naſcitur vtilis ad aliquam rem, duo conſyderanda reſtant, quę, & quo quidq́ʒ loco maxime expediat ſerere. alia enim loca appoſita ſunt ad fœnũ, alia ad frumentum, alia ad vinum, alia ad oleum. Sic ad pabulum quæ pertinent, in quo eſt ocymum, farrago, vicia, medica, cytiſum, lupinũ. Neq́ʒ in pingui terra oĩa ſeruntur recte, neq́ʒ in macra nihil. Rectius enĩ in tenuiore terra ea, quæ nõ multo indigent ſucco, vt cytiſum, & legumina, prẹter cicer, hoc enĩ quoq́ʒ legumẽ, & cætera, quę velluntur è terra, neq́ʒ ſubſecantur, ſuccũ tollũt, quę quod ita leguntur, legumina dicta. in pingui rectius, quæ ſucci ſunt maioris, vt holus, triticũ, ſiligo, linũ. Quędã etiã ſerenda nõ tã propter præſentẽ fructũ, q̃ in annũ proſpicientẽ, quod ibi ſubiecta, atq́ʒ relicta terrã faciunt meliorẽ. Itaq́ʒ lupinũ, cũ nec dũ ſiliculã cepit, & nonnunquã fabalia, ſi ad ſiliquas non ita peruenit, vt fabam legere expediat, ſi ager macrior eſt, pro ſtercore inarare ſolent. Nec minus ea diſcriminanda in conſerundo, quæ ſunt fructuoſa ab ijs, quę fiũt propter voluptatẽ, vt quę pomaria, ac floralia appellantur. Itẽ illa, quę ad hoĩm victũ, ac ſenſum, de

lectationeq́ nõ pertinẽt,neq; ab agri vtilitate ſunt diſiũ
cta.Idoneus locus eligendus,vbi facias ſalictũ,& arundi
netũ,ſic alia,quæ humidũ locũ quærũt.Contra,vbi ſege
tes frumentarias,ibi fabã potiſſimũ feras.Itẽ alia,quę ari
da loca ſequuntur,ſicut vmbroſis locis alia feras,vt cor-
ruda,quod ita petit aſparagus,& apricis,vt ibi feras vio-
lã,& hortos facias,quod ea ſole nutricantur. Sic & alia
alio loco ſerunda,vt habeas vimina, vnde viendo quid
facias,vt ſcirpeas,vallos,crates.Alio loco vt feras,& co-
las ſyluã cæduã,alio vbi aucupare. Sic vbi cannabim,li-
nũ,iuncũ,ſpartũ.vnde lineas,reſtes,funes facias,quibus
nectas boues paleas,& alia.quędã loca eadẽ,& alia ad ſe
rundũ idonea.Nã & in recentibus pomarijs deſitis ſemi-
nibus,in ordineq́ arbuſculis poſitis primis annis ante,q̃
radices longius procedere poſſint,alij conſerũt hortos.
alij quid aliud,neq; cũ conualuerũt arbores,idẽ faciũt,ne
violẽt radices.Stolo.Quod ad hęc pertinet Cato nõ ma-
le quod ſcribit de ſationibus. Ager craſſus.& lætus,ſi ſit
ſine arboribus,eũ agrũ frumentariũ fieri oportere.idem
ager ſi nebuloſus ſit,rapa,raphanum,milium,panicum
fert. XXIIII.

IN agro craſſo,& calido oleã conditaneã,radiũ maiorẽ,
ſalentinã,orchitẽ,poſeã,ſergianã,colminiã,albicerẽ,quã
earũ in his locis optimã dicent eſſe,eam maxime ſerere.
Agrũ oliueto conſerundo,niſi qui in ventũ fauoniũ ſpe
ctet,& ſoli oſtentus ſit,aliũ bonũ nullũ eſſe.Qui ager fri
gidior,& macrior ſit,ibi oleã licinianã ſeri oportere. Si
in loco craſſo,aut caldo poſueris,hoſtum nequã fieri,&
ferendo arborẽ perire,& muſcũ rubrũ moleſtũ eſſe.Ho-
ſtũ vocãt,quod ex vno facto olei reficitur. Factũ dicũt,
quod vno tempore conficiũt.quẽ alij centum ſexaginta
aiũt eſſe modiorũ,alij ita minus magnũ,vt ad centũ vi-
ginti deſcendat,& exinde,vt vaſa olearia quot,& quan-
ta habeãt,quibus conficiũt illud. Quod Cato ait circum
fundũ vlmos,& populos,vnde frons ouibus,& bubus
ſit,& materies ſeri oportere. Sed hoc neq; in oĩbus fun-

dis opus eſt, neq; in quibus eſt opus, propter frondē maxime, ſine detrimento ponuntur ab ſeptentrionali plaga quod nō officiūt ſoli. Ille adiſcit ab eodē ſcriptore. Si locus humectus ſit, ibi cacumina populorum ſerunda, & arundinetum. id prius bipalio verti ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio ſeri, ibi quoq; corrudā, vnde aſparagi fiant, aptam eſſe vtriq; eandem ferè culturam. ſalicem græcam circum arundinetum ſeri oportere, vti ſit, qui vitis alligari poſſit. XXV.

VINEA quo in agro ſerunda ſit, ſic obſeruandū. Qui locus optimus vino ſit, & oſtentus ſoli, aminæū minuſculū, & geminū eugeneū, & helueolum minuſculū ſeri oportere. Qui locus craſſior ſit, aut nebuloſus, ibi aminæum maius, aut murgentinum, aut apicium lucanum ſeri. Cæteras vites, & de his miſellas maxime in omne genus agri conuenire. XXVI.

IN omni vinea diligenter obſeruant, vt ridica vitis ad ſeptentrionē verſus figatur. & ſi cupreſſos viuas pro ridicis inſerūt, alternos ordines imponūt, neq; eas creſcere altius, q̄ ridicas patiuntur. neq; propter eas adſerūt vites, quod inter ſe hęc inimica. Agrius. Fundani vereor inq̄t, ne aſi æditimus veniat huc, q̄ hinc ad quartū actū accedamus. vindemiā enī expecto. Bono aīo es inquit Scrofa, fiſcinas expediet, ac vrnā. XXVII.

ET quoniā tempora duorū generum ſunt, vnū annale, quod ſol circuitu ſuo finit, alterum menſtruū, quod luna circuiens comprehendit: prius dicā de ſole. Eius curſus annalis primū ferè circiter ternis menſibus ad fructus eſt diuiſus in quatuor partes totus, & idē ſubtilius ſeſquimēſibus in octo. In quatuor tempora diuiditur, in ver, & æſtatē, & autumnum, & hyemē. Vere ſtationes quædā fiūt. Terrā rudē proſcindere oportet. q̄ ſunt ex ea enata, prius q̄ ex ijs, qd ſemīs cadat, vt ſint exradicata. Et ſimul cauis ab ſole pcalefactis aptiores fieri ad accipiēdū imbrē, et ad opus faciliores, relaxatis. neq; ea minus bis arandū, ter melius. Aeſtate fieri meſſes oportere. Autumno ſiccis

tempeſtatibus vindemias, ac ſyluas excoli cõmodiſſime, tũc vel prçcidi arbores ſecundũ terrã oportere. Radices aũt prioribus imbribus vt effodiantur, neqd ex his naſci poſſit. Hyeme putari arbores dũtaxat his tẽporibus cũ gelu cortices, et imbribus careãt, et glacie. XXVIII.

DIES primus veris eſt in aquario, æſtatis in tauro, autumni in leone. hyemis in ſcorpione. Cum vniuſcuiuſq; horũ quatuor ſignorũ dies tertius & viceſimus, quatuor temporũ ſit primus, efficitur, vt ver dies habeat nonagintaunũ, æſtas nonagintaquatuor, autumnus nonaginta duos, hyems octogintaocto. Quę diuiſio redacta ad dies ciuiles noſtros, q nũc ſunt primi verni temporis extant ad ſeptimũ Idus Februarij, æſtiui extant ad ſeptimũ Idus Maij, autumnalis extant ad tertiũ Idus Sextilis, hyberni extant ad tertiũ Idus Nouembris. Subtilius diſcretis temporibus obſeruanda quędã ſunt, eaq; in partes octo diuiduntur. Primum ab fauonio ad æquinoctium vernum dies quadragintaduo. hinc ad vergiliarum exortum dies quadragintaquatuor. Ab hoc ad ſolſtitiũ dies quadragintanouẽ. inde ad caniculæ ſignũ dies vigintinouẽ. deinde ad æquinoctiũ autumnale dies ſexagintaſeptẽ. exinde ad vergiliarũ occaſum dies trigintaduo. Ab hoc ad brumã dies quinquagiuta ſeptem. inde ad fauonium dies quadraginta quinq;. XXIX.

IN primo interuallo inter fauoniũ, & æquinoctiũ vernum hęc fieri oportet. Seminaria omne genus vt ſerantur. putari in primis, circũ vites ablaqueari, radices, quæ in ſumma terra ſunt, prçcidi, prata purgari, ſalicta ſeri, ſegetes ſarrire. Seges dicitur, qd aratũ ſatũ eſt. aruũ, quod aratũ, nec ſatũ eſt. Noualis, vbi ſatũ fuit ante, q̃ ſecunda aratione renouetur. Rurſum terrã cum primum arant, proſcindere appellant. cum iterum offringere dicunt, quod prima aratione glebæ grandes ſolent excitari, cum iteratur offringere vocant. Tertio cum arant iacto ſemine, boues lirare dicuntur. id eſt cum tabellis additis ad vomerẽ ſimul, & ſatũ frumentũ operiũt in porcis, & ſulcãt

foſſas, quò pluuialis aqua delabatur, nonnulli poſtea, qui ſegetes nõ tã latas habẽt (vt in Appulia) id genus prædij per ſarritores occare ſolẽt, ſi quę in porcis grandiores relictę ſunt glæbę. Qua aratrũ vomere lacunã fecit, ſulcus vocatur. Quod eſt inter duos ſulcos elata terra, dicitur porca, quod ea ſeges frumentũ porrigit. Sic quoq; exta deis cũ dabãt, porrigere dicebãt. XXX.

SECVNDO interuallo inter vernũ æquinoctiũ, & vergiliarũ exortũ hęc fieri debẽt. Segetes runcari, herbã ex ſegetibus expurgari, boues terrã proſcindere, ſalicẽ cædi, prata defendi. quę ſuperiore tempore fieri oportuerat de arboribus, et nõ ſunt abſoluta añ, q̃ gemmas agant, ac floreſcere incipiãt, fiãt. Quod ſi q̃ folia emittere ſolent, aut añ frondere, q̃ florere inceperint, ſtatim ad ferendũ idoneę nõ ſunt. Oleã ſeri, interputariq; oportet. XXXI

TERTIO interuallo inter vergiliarũ exortũ, et ſolſtitiũ hæc fieri debẽt. Vineas nouellas fodere, aut arare, & poſtea occare, ideſt comminuere, ne ſit gleba. qđ ita occidũt, occare dicũt. Vites pampinari, ſed à ſciente. nã id, q̃ putare maius, neq; in arbuſto, ſed in vinea fieri. Pampinare eſt ex ſarmento coles, q nati ſunt, de ijs, q plurimũ valẽt, primũ, ac ſecundũ, nonnunquã etiã tertiũ relinquere, reliquos decerpere, ne relictis colibus ſarmentũ neque at miniſtrare ſuccũ. Ideo in vitiario primitus cũ exit vitis, tota reſecari ſolet, vt firmiore ſarmento è terra exeat, atq; in pariendis colibus vires habeat maiores. Emucidũ enĩ ſarmentũ propter infirmitatẽ ſterileſcit, neq; ex ſe poteſt eijcere vitẽ, quã minorẽ vocãt flagellũ, maiorẽ etiã, vnde vuę naſcuntur, palmã declinata. A venti flatu flabellũ prius, flagellũ poſterius. Et vitis, eo quod inuitetur ad vuas pariundas dicta primo videtur, & à pariendo parilema ex imminutis literis, vt in multis, dici cœpta palma. Ex altera parte caprea dicta, quod parit capreolũ. Is eſt eoliculus viteus intortus, vt cincinnus. is enĩ vites vt teneat, ſerpit ad locũ capiundũ. ex quo à capiendo capreolus dictus. Omne pabulũ primũ ocymũ, farraginẽ,

viciam, nouiſſime fœnum ſecari. Ocymum dictum à græco verbo ὀκύς, quod valet cito. Similiter quoq; ocymum in horto. Hoc amplius dictum ocymum, quod citat aluum bobus, & ideo ijs datur, vt purgentur, id genus pabuli ſunt ſegetes virides ſectæ ante, quàm gerant ſiliquas. Contra, ex ſegete, vbi ſata admiſta ordeum & vicia, & legumina pabuli cauſa ſunt. Inde quod far ferro cæſum, farrago dictum, aut quod primum in faracia ſegete ſeri cœptum. Ea equi, & iumenta cætera verno tempore purgantur, ac ſaginantur. Vicia dicta à vinciẽdo, quod itẽ capreolos habet, vt vitis, qbus ſurſum vorſum ſerpit, ad ſcapũ lupini, aliũue calamũ ad quẽ vt hæreat, eũ ſolet vincire. Si prata irrigua habebis, ſimulac fœnũ ſuſtuleris, irrigare. Itẽ poma, quæ inſita erũt ſiccitatibus aquam addi quotidie veſperi à quo quod indigent potu, poma dicta eſſe poſſunt. XXXII.

QVARTO interuallo inter ſolſtitiũ, et caniculã pleriq; meſſẽ faciũt, qđ frumẽtũ dicũt quindecĩ diebus eſſe in vaginis, quĩdecĩ florere, quindecĩ exareſcere, cũ ſit maturũ. Aratiões abſoluere, quæ eo fructuoſiores fiũt, quo calidiore terra aratur. Cũ proſcideris, offringi oportet, id eſt iterare, vt frãgãtur glebę. Prima enĩ aratione grãdes glebæ ex terra ſcĩdũtur. Serẽdũ viciã, lẽtẽ, cicerculã, eruiliã, cæteraq;, quæ alij legumina, alij (vt gallicani quidã) legaria appellãt, vtraq; dicta à legẽdo qđ ea nõ ſecantur, ſed vellẽdo legũtur. Vineas veteres iterum occare, nouellas etiam tertio, ſi ſint etiam tum glebæ. XXXIII.

QVINTO interuallo inter caniculã, & æquinoctium autumnale oportet ſtramenta deſecari, & aceruos conſtrui, aratro offringi, frondem cædi, prata irrigua iterum ſecari. XXXIIII.

SEXTO interuallo ab æquinoctio autumnali incipere ſcribunt oportere ſerere, vſq; ad diem. xcj. Poſt brumam, niſi quæ neceſſaria cauſa coegerit, nõ ſerere, quod tantum interſit, vt ante brumam ſata, ſeptimo die, quæ à bruma ſata, xl. die vix exeant, neq; ante æquinoctium

incipi oportere putant. quod ſi minus idoneæ tempeſta
tes ſint cõſecutæ, putreſcere ſemina ſoleãt. Fabã optime
ſeri in vergiliarũ occaſu. Vuas aũt legere, & vindemiã
facere inter æquinoctiũ autũnale, et vergiliarũ occaſum,
Deinde vites putare incipere, & propagare, & ſerere po
ma. Hæc aliquot regionibus. vbi maturius frigora fiũt
aſperiora, melius verno tempore. XXXV.

SEPTIMO interuallo inter vergiliarum occaſum,
& brumam, hæc fieri oportere dicunt. Serere lilium, &
crocũ, quod iam egit radicem. Roſa etiam conciditur ra
dicitus in virgulas palmares, & obruitur, hæc eadem po
ſtea transfertur facta viuiradix. Violaria in fundo face
re nõ eſt vtile, ideo quod neceſſe eſt è terra ad ea obruẽ
da puluinos fieri, quos irrigationes, & pluuiæ, & tepeſta
tes abluunt, & agrum faciunt minorem. Ab fauonio vſ
q; ad arcturi exortum recte ſerpyllum è ſeminario trãſ
ferri, quod dictum ab eo, quod ſerpit. Foſſas nouas fode
re. veteres tergere. vineas, arbuſtumq; putare, dum in,
xv. diebus ante & poſt brumam, vt pleraq; ne facias,
necnon tum aliquid recte ſeritur, vt vlmi. XXXVI.

OCTAVO interuallo inter brumam, & fauonium
hoc fieri oportet de ſegetibus, ſi qua eſt aqua, deduci, ſin
ſiccitates ſunt, & terra teneritudinem habet, ſarrire. vine
as, arbuſtaq; putare, Cum in agris opus fieri non poteſt,
quæ ſub tecto poſſunt, tunc conficienda antelucano tẽ
pore hyberno, Quæ dixi ſcripta, & poſita habere in vil
la oportet, maxime vt villicus norit. XXXVII.

DIES lunares quoq; obſeruandi, qui quodammodo
bipartiti. Quod à noua Luna creſcit ad plenam, & inde
rurſus ad nouam lunam decreſcit, quoad veniat ad inter
meſtruum, è quo die dicitur luna eſſe extrema, & prima,
à quo Athenis eam diem appellant ἕνην καὶ νέαν τρια
κάδος, quædam facienda in agris potius creſcente luna,
quam ſeneſcente. quædam contra, vt quæ metas frumen
ta, & cæduam ſyluam. Ego iſta etiam inquit Agraſius,
non ſolum in ouibus tondendis, ſed in meo capillo à pa

tre acceptum ſeruo, ne decreſcente luna tondens caluefiam. Agrius, Quemadmodum inquit luna quadripartita? & quid ea diuiſio ad agros pollet? Tremellius, Nunquam rure audiſti inquit octauo ianam lunam & creſcentem, & contra ſeneſcentem, & quæ creſcente luna fieri oporteat, & tamen quædam melius fieri poſt octauo ianā lunā, quàm ante. Et ſi quę ſeneſcente luna fieri conueniret melius, quanto ſi minus haberet ignis id aſtrum? Dixi de quadripartita forma culturæ agri. Stolo, Eſt altera inquit temporum diuiſio coniuncta quodammodo cum ſole, & luna, quæ in ſex partita eſt, quod omnis ferè fructus quinto deniq; gradu peruenit ad perfectum, ac videt in villa dolium, ac modium. vnde ſexto prodit ad vſum. Primo præparandum, ſecundo ſerendum, tertio nutricandum, quarto legendum, quinto condendum, ſexto promendum. At in præparando, ſcrobes faciendi, aut repaſtinandum, aut ſulcandum, vt ſi arbuſtum, aut pomarium facere velis. Ad alia arandum, aut fodiendū, vt ſi ſegetes inſtituas. Ad quædam bipalio vertenda terra, plus, aut minus. aliæ enim radices anguſtius diffunduntur, vt cupreſſi. aliæ latius, vt platani vſque eo (vt Theophraſtus ſcribit) Athenis in Lyceo, cum etiam nū platanus nouella eſſet, radices trium, & triginta cubitorum egiſſe. Quædam ſi bubus. & aratro proſcideris, & iterandum ante, quàm ſemen iactes. Item præparatio ſi qua fit in pratis, ea eſt, vt defendantur à paſtione, quod ferè obſeruant à pyro florente, ſi irrigua ſunt, vt tempeſtiue irrigentur.

XXXVIII.

QVAE loca in agro ſtercoranda videndum, & qui, et quo potiſſimum genere facias. nam diſcrimina eius aliquot. Stercus optimum ſcribit Caſſius eſſe volucrum, præter paluſtrium, ac nantium. De hiſce præſtare columbinum, quod ſit calidiſſimum, ac fermentare poſſit terram. Id vt ſemen aſpergi in agro oportere, non vt de pecore aceruatī poni. Ego arbitror præſtare ex auiarijs turdorum, ac merularū, quod non ſolū ad agrum vtile, ſed

etiam ad cibum, ita bubus, & ſuibus, vt fiant pingues. Itaq; qui auiaria conducunt, ſi caueat dominus, ſtercus vt in fundo maneat, minoris conducunt, quā ij, quibus id accedit, Caſſius ſecundum poſt Columbinum ſcribit eſſe hominis. Tertio caprinum, & ouillum, & aſinium. Minime bonum equinum, ſed in ſegetes. in prata enim vel optimum, vt cæterarum veterinarum, quæ ordeo paſcuntur, quod multam facit herbam. Sterquilinium ſecundum villam facere oportet, vt quam pauciſſimis operis egeratur. In eo ſi in medio robuſtea aliqua materia ſit depacta, negant ſerpentem naſci. XXXIX.

SATIONIS autem gradus ſecundus hanc habet naturam, ad quod tempus cuiuſq; ſeminis apta ſit ad ſerendum? Nam refert in agro ad quā partem cœli quiſq; locus ſpectet, ſic ad quod tempus quæq; res facillime creſcat. Nonne videmus alia florere verno tēpore, alia æſtiuo, neq; eadem autumnali, quæ hyberno? Itaq; alia ſerūtur, atq; inſeruntur, & metuntur ante, aut poſt quā alia. vt compluraq; vere melius, q̄ autumno inſeruntur. Circiter ſolſtitium inſeri ficus ſolet, nec non brumalibus diebus ceraſus. Quare cum ſemina ferè quatuor ſint generum, quæ non transferuntur è terra in terram, ſed per ſe fiunt à natura, alia ex induſtria, vt faciūt viuiradices. quę ex arboribus dempta demittuntur in humum, quæ inſeruntur ex arboribus in arbores. De ſingulis rebus videndum, quo quæq; tempore, locoq; facias. XL.

PRIMVM ſemē, quod eſt principium oriendi, id duplex. vnum, quod latet noſtrum ſenſum, alterum, quod apertū. Latet, ſi ſunt ſemina in aere, vt ait phyſicus Anaxagoras, & ſi in aqua, quæ fluit, & in agrum inferre ſoler, vt ſcribit Theophraſtus. Illud, quod apparet ad agricolas, id videndum diligenter. quædam enim ad oriendum ſunt vſqueadeo parua, vt ſint obſcura, vt cupreſſi. non enim galbuli, qui naſcuntur, tanquam pilæ paruæ corticiæ id ſemen, ſed in his intus primigenia ſemina dedit natura. Reliqua inuenit experientia coloni. Num

prima, ſine colono, prius quàm ſata, nata? Secunda, quæ ex his collecta, neq; prius quàm ſata, nata. Prima ſemina videre oportet, ne vetuſtate ſint exucta, aut ne ſint admiſta, aut ne propter ſimilitudinem ſint adulterina. Semen vetus tantum valet in quibuſdam rebus, vt naturam commutet. nam ex ſemine braſſicæ vetere ſato naſci aiunt rapa, & contra ex raporum braſſicam. Secunda ſemina videre oportet, ne vnde tollas, nimium cito, aut tarde tollas tempus enim idoneum, quod ſcribit Theophraſtus, vere, & autumno, & caniculæ exortu, neq; omnibus locis, ac generibus idem. In ſicco, & macro loco, et argilloſo. quo minus habet humoris, vernum tempus idoneum in terra bona, ac pingui, autumno, quod vere multus humor. quam ſationem quidam metiuntur ferè diebus triginta. Tertium genus ſeminis, quod ex arbore per ſurculos defertur in terram, ſic in humum demittitur, vt in quibuſdam tamen ſit videndum. vt eo tempore ſit deplantatum, quo oportet. Id enim fit ante, quàm gemmare, aut florere quid incipit, & quæ de arbore trãsferas, vt ea deplantes potius, quàm defringas. quod plantæ ſolum ſtabilius, quo latius, vt radices facilius mittat. ea celeriter ante quàm ſuccus exareſcat, in terram demittunt. Demum in oleagineis ſeminibus arbores videndum, vt ſit de tenero ramo ex vtraq; parte æquabiliter præciſum, quas alij clauolas, alij taleas appellant, ac faciunt circiter pedales. Quartum genus ſeminis, quod tranſit ex arbore in aliam. Videndum, qua ex arbore in quã transferatur, & quo tempore, & quemadmodum obligetur. non enim pyrum recipit quercus, neque enim ſi malus pyrum. Hæc ſequuntur multi, qui aruſpices audiunt multum, à quibus proditum in ſingulis arboribus quot genera inſita ſint, vno ictu tot fulmina fieri in illud, quod fulmen concepit. ſi in pyrum ſyluaticam inſeueris pyrum quamuis bonam, non fore pyrum tam iucundum, quàm ſi in eam, quæ ſylueſtris non ſit. In quancunq; arborem inſeras. ſi eiuſdem generis eſt dũtaxat, vt

ſit vtraq; malus, ita inſerere oportet, referentē ad fructū, meliori genere, vt ſit ſurculus, q̄ eſt, quo veniat arbor. Eſt altera ſpecies ex arbore in arborē inſerendi nup ani maduerſa in arboribus propinquis. Ex arbore enī, a qua quis vult habere ſurculū, in eā, q̄ inſerere vult, ramulum traducit, & in eius ramo pręciſo, ac difiſſo implicat, tum ramuli locus, qui contingit ex vtraq; parte, qua fiſſuram intrat falce extenuatur, ita vt ex vna parte, qua cœlum viſurus eſt. corticem cum cortice exæquatū habeat. Eius autem ramuli, quem inſeret, cacumen vt directum ſit ad cœlum, curat. Poſtero anno cum cōprehendit, vnde propagatum eſt, ab altera arbore præcidit. XLI.

QVO tempore quæq; transferas, hęc in primis videnda, quod quæ prius verno tempore inſerebantur, nunc etiam ſolſtitiali, vt ficus, quod denſa materia non eſt, & ideo ſequitur caldorem. A quo fit, vt in locis frigidis ficeta fieri non poſſint. Aqua recenti inſito inimica Tenellum enim cito facit putre. Itaq; quod inſeritur caniculæ ſigno, cōmodiſſime æſtimatur inſeri. quę autem natura minus ſunt mollia, vas aliquod ſupra alligant, vnde ſtillet lente in ijs aqua, ne prius exareſcat ſurculus, q̄ coaleſcat. cuius ſurculi corticē integrum ſeruandum, & eū ſic exacuendum, vt non denudes medullam, ne extrinſecus imbres noceant, aut nimius calor, argilla obliniendum, ac libro obligandum. itaq; vitem triduo ante quàm inſerant, deſecant, vt q in ea nimius eſt humor defluat ante, quàm inſeratur. at in qua inſerūt, in ea paulo infra, q̄ inſitum eſt, incidunt, vnde humor aduētitius effluere poſſit. contra in fico, & malo punica, & ſi qua etiā horum natura aridiora continuo. In alijs tranſlationibus videndum, vt quod transfertur, in cacumen habeat gemmam, vt in ficis. De his primis quatuor generibus ſeminum, quædam quod tardiora, ſurculis potius vtendum, quàm ſemine, vt in ficetis faciunt. Fici enim ſemen naturale intus in ea fico, quam edimus, quæ ſunt minuta grana, è quibus paruis, quod enaſci coliculi vix queunt. Omnia

enim minuta, & arida, ad creſcendum tarda, & quę laxiora, ea & fœcundiora, vt fœmina, quàm mas, ex proportione in virgultis item. itaq; ficus, malus punica, & vitis propter fœmineam molliciem ad creſcendum prona. Contra palma, & cupreſſus, & olea in creſcendo tarda. in hoc enim humidiora, quàm aridiora. quare ex terra potius in ſeminarijs ſurculos de ficeto, quàm grana de fico expedit obruere, præter ſi aliter nequeas, vt ſi quando quis trans mare ſemina mittere, aut indè petere vult, tum enim reſticulas per ficos, quas edimus, maturas perſerunt, & eas cum inaruerint, complicant, ac quò volunt mittunt, vbi obrutæ in ſeminario pariant. Sic genera ficorum, chiæ, ac calcidicæ, & Lydiæ, & Africanæ. Item cætera trans marina ĩ Italiã perlata. Simili de cauſa oleæ ſemen cum ſit nucleus, quod ex eo tardius enaſcebatur colis, quàm ex taleis, ideo potius in ſeminarijs taleas, quas dixi, ſerimus. XLII.

DE medica in primis obſerues, vt ne in terram nimium aridam, aut variam, ſed temperatam ſemen demittas in iugerum vnum, ſi eſt natura temperata terra, ſcribunt opus eſſe medicæ ſeſquimodium. id ſeritur ita, vt ſemen iactatur, quemadmodum ſcilicet cum pabulum, & frumentum ſeritur. XLIII.

CYTISVM SERITVR IN terra bene ſubacta tanquam ſemen braſſicæ, inde differtur, & in ſeſquipedem ponitur. aut etiam de cytiſo duriore virgulæ deplantantur, & ita pangitur in ſerendo.

Caput XLIIII.

SERVNTVR fabæ modij quatuor in iugero, tritici. v. ordei. vj. farris. x. Sed nonnullis locis paulo amplius, aut minus. ſi enim locus craſſus, plus: ſi macer, minus. quare obſeruabis, quantũ in ea regione conſuetudo eſt ſerendi, vt tantũ facias, quantũ valet regio, ac genus terræ. vt ex eodẽ ſemine aliubi, cũ decimo redeat, aliubi cũ quintodecimo, vt in Hetruria, et locis aliquot in Italia. In Sybaritano dicũt etiam cum centeſimo redire ſolitum.

in Syria ad Garada, & in Africa ad byrachium item ex modio naſci centum. Illud quoq; multum intereſt in rudi terra, an in ea feras, quæ quotannis obſita ſit, quæ vocatur reſtibilis, an in veruacto, quæ interdum requierit.

Cui Agrius. In Olynthia quotannis reſtibilia eſſe dicunt, ſed ita vt tertio quoq; anno vberiores ferant fructus. Licinius. Agrũ alternis annis relinqui oportet, aut paulo leuioribus ſationibus ſerere, ideſt quæ minus ſugunt terram. Dicetur inquit Agrius, de tertio gradu, de nutricationibus, atq; alimonijs eorũ. Licinius. Quæ nata ſunt inquit, in fundo aleſcunt, adulta cõcipiunt, prægnantia cum ſunt, matura pariunt poma, aut ſpicam, ſic alia ſimile ei, à quo profectum eſt, reddunt ſemen. Itaq; ſi florem, acerbum ve pyrum, aliúdue quid decerpſeris, in eodem loco, eodem anno, nihil renaſcitur, quod prægnationis diem idem bis habere non poteſt. vt enim mulieres habent ad partum dies certos. ſic arbores, ac fruges.

XLV.

PRIMVM plerunq; è terra exit ordeum diebus ſeptẽ, nec multo poſt triticum. Legumina ferè quatriduo, aut quinq; diebus, præter quam faba. ea enim ſerius aliquanto prodit ſeges. Oſtendit idem milium, & ſeſama, & cætera ſimiliter ęquis ferè diebus, prӕterquam ſiquid regio, aut tempeſtas vitij attulit, quo minus ita fiat. Quæ in ſeminario nata, ſi loca erũt frigida, quæ molli natura ſunt, per brumalia tempora tegere oportet fronde, aut ſtramẽtis, ſi erunt imbres ſecuti, videndum necubi aqua conſiſtat. venenum enim gelu radicibus tenellis ſub terra, & ſupra, virgultis, quæ nec eodem tempore æque creſcunt. nam radices autumno, aut hyeme magis ſub terra, quàm ſupra aleſcunt, quód tectę, terræ tepore propagantur, ſupra terram aere frigidiore ringuntur. idq; ita eſſe docent ſylueſtria, ad quæ ſator non acceſſit. nam prius radices, quàm ea, quę ex ijs ſolent naſci, creſcunt. neq; radices longius procedunt, niſi quo tẽpore venit ſol. his duplex cauſa, quod & radicum materiam aliam, quàm aliam longi-

us proijcit natura, & quod alia terra, alia facilius viam dat.

XLVI.

PROPTER eiuſmodi res admiranda diſcrimina ſunt naturalia, quod ex quibuſdam folijs propter eorum verſuram, quod ſit anni tempus, dici poſſit, vt olea, & populus alba, & ſalix. Horum enim folia, cum conuerterunt ſe, ſolſtitium dicitur fuiſſe. nec minus admirandũ, quod fit in floribus, quos vocant heliotropia, ab eo quod ſolis ortum mane ſpectant, & eius iter ita ſequuntur ad occaſum, vt ad eum ſemper ſpectent.

XLVII.

IN ſeminario quæ ſurculis conſita, & eorum molliora erunt natura cacumina, vt olea, ac ficus. Ea ſumma integenda binis tabellis dextra, ac ſiniſtra deligatis, herbaq́ elidendæ, & dum teneræ ſunt vellendæ, nam aridæ factę rixantur, ac celerius rumpuntur, quàm ſequuntur. Contra herba in pratis ad ſpem fœniſiciæ nata, non modo non euellenda in nutricatu, ſed etiam nõ calcanda. Quin & pecus à prato ablegandum, & omne iumentũ, ac etiam homines ſolum.n. homines exitium herbæ, & ſemitæ fundamentum.

XLVIII.

IN ſegetibus autem frumentum, quod culmus extulit. Spica ea, quæ mutica non eſt. in ordeo, & tritico tria habet continentia. Granum. glumam, ariſtam, & etiam primitus ſpica cum oritur vaginam. Granum dictum, quod eſt intimum ſolidum. Gluma, qui eſt folliculus eius. Ariſta, quæ vt acus tenuis longa eminet è gluma. Proinde vt grani theca ſit gluma, & apex ariſta. Ariſta, & granũ oĩbus ferè notum, gluma paucis. Itaq; id apud Ennium ſolum ſcriptum ſcio eſſe in euhemeri libris verſis, videtur vocabulũ etymon habere à glumendo, quod eo folliculo deglubitur granum. Itaq; eodem vocabulo appellant fici eius, quam edimus, folliculũ. Ariſta dicta, quod areſcit prima. granum à gerendo. id enim ſeritur, vti ſpica gerat frumentum, non vt glumam, aut ariſtã gerat, vt vitis ſeritur, non vt pampinum ferat, ſed vuam. Spica autem, quam ruſtici, vt acceperunt antiquitus, vocant

ſpecam, & à ſpe videtur nominata. eam enim quod ſpe-rant fore ferunt. Spica mutica dicitur, quæ nõ habet ariſtam, Ariſtæ enim quaſi cornua ſunt ſpicarum, quæ primitus cum oriuntur, neq; planè apparent, in qua ſublatent herba ea vocatur vagina, vti qua latet conditus gladius. Illud autẽ ſumma in ſpica iam matura, quod eſt minus, quàm granum vocatur frit. quod in infima ſpica ad culmum ſtramenti ſummum. item minus quàm granũ eſt, appellatur vrruncum. XLIX.

VERVM cum de nutricatu conticuiſſet Licinius, nec interrogaretur, credens nihil deſyderari, dic inquit Agrius de fructibus maturis capiendis. Et ille. Primum de pratis ſummiſſis, cũ herba creſcere deſijt, & æſtibus areſcit, ſubſecari falcibus debet, & quoad perareſcat, furcillis verſari. cũ peraruit, de ea manipulos fieri, ac vehi ad villam. tum de pratis ſtipulam raſtellis eradi, atq; addere fœniſiciæ cumulum. Quo facto ſicilienda prata, id eſt falcibus conſectanda, quę fœniſecæ prętererunt, ac quaſi barba tuberoſum reliquerunt campum. A qua ſectione arbitror dictum ſicilire pratum. L.

MESSIS proprio nomine dicitur in ijs, quæ metuntur, maxime in frumento, & ab eo eſſe vocabulo declinata. Frumenti tria genera ſunt meſſionis. vnum, vt in Vmbria, vbi falce ſecundum terram ſuccidunt ſtramentum, & manipulum, vt quenque ſubſecuerint, ponunt in terra. vbi multos eos fecerunt, iterum eos percenſent, ac de ſingulis ſecant inter ſpicas, et ſtramentum, ſpicas conijciunt in corbem, atq; in arcam mittunt. Stramenta relinquunt in ſegete, vnde tollantur in aceruum. Altero modo metunt, vt in Piceno, vbi ligneũ habent incuruum batillum, in quo ſit extremo ſerrula ferrea. Hæc cum comprehendit faſcem ſpicarũ deſecat, & ſtramenta ſtantia in ſegete relinquit, vt poſtea ſubſecentur. Tertio modo metitur, vt ſub vrbe Roma, & locis pleriſq;, vt ſtramentum medium ſubſecent, quod manu ſiniſtra ſummum prehendunt, à quo medio meſſem di-

ctam puto. Infra manum ſtramentum, quod terræ hæret, poſtea ſubſecatur. Contra, quod cum ſpica ſtramentum hęret. corbibus in areā defertur. vbi diſcedit in aperto loco palàm, à quo nominata poteſt eſſe palea. Alij ſtramentum à ſtando, vt ſtramen dictum putant. Alij ab ſtratu, quod id ſubſternatur pecori. Cum eſt matura ſeges, metendum. cum in ea iugerū ferè vna opera meſſu eſt, propemodū in facili agro ſatis eſſe dicitur. Vt meſſas ſpicas in aream corbibus deferre debeant. L I.

AREAM eſſe oportet in agro, ſublimiori loco, quà perflare poſſit ventus. Hanc eſſe modicam pro magnitudine ſegetis, potiſſimum rotundam, & mediam paulo extumidam (vt ſi pluerit, non conſiſtat aqua, ſed vt quam breuiſſimo itinere extra areā defluere poſſit. Omne porrò breuiſſimum in rotundo è medio ad extremū) ſolida terra pauitam, maxime ſi eſt argilloſa, ne æſtu rimoſa, in rimis eius grana oblitescant, & recipiant aquā, & oſtia aperiant muribus, & formicis. Itaq; amurca perfundere ſolent. ea enim herbarum eſt inimica, & formicarum, & talparum venenum. Quidam aream vt habeant ſolidam, muniunt lapide, aut etiam faciunt pauimentum. Nonnulli etiam tegunt areas, vt in Bagiennis, quod ibi ſæpe id temporis anni oriuntur nimbi. vbi ea re tecta, & loca calida propè aream faciūt acvmbracula, quò ſuccedant homines in æſtu tempore meridiano. L I I.

QVAE ſeges grandiſſima. atq; optima fuerit, ſeorſum in aream ſecerni oportet ſpicas, vt ſemen optimum habeat. E ſpicis in aream excuti grana. quod fit apud alios iumentis iunctis, ac tribulo. id fit è tabula lapidibus, aut ferro exaſperata, quę impoſito auriga, aut pondere grandi trahitur iumētis iunctis, vt diſcutiat è ſpica grana, aut fit ex aſſibus dentatis cum orbiculis, quod vocant ploſtellum pœnicum. In eo quis ſedet, vt agitet, quæ trahant iumenta, vt in Hiſpania citeriore, & alijs locis faciunt. Apud alios exteritur grege iumentorum inacto,

& ibi agitato perticis, quod vngulis è ſpica exteruntur grana. his tritis, oportet è terra ſubiactari vallis, aut vẽtilabris, cũ ventus ſpirat lenis. ita fit, vt quod leuiſſimũ eſt in eo, atq; appellatur acus, euannatur foras extra aream, ac frumentum, quod eſt ponderoſum, purum veniat ad corbem. LIII.

MESSE facta, ſpicilegium venire oportet, aut domi legere ſtipulam, aut ſi ſunt ſpicæ raræ, & operæ caræ, cõpaſci. Summa enim ſpectanda, ne in ea re ſumptus fructum ſuperet. LIIII.

IN vinetis vua cum erit matura, vindemiam ita fieri oportet, vt videas à quo genere vuarum, & à quo loco vineti incipias legere. nam & præcox, & miſella, quam vocant nigram, multo ante coquitur, quo prior legẽda, & quæ pars arbuſti, ac vineæ magis aprica prius debet deſcendere de vite. In vindemiam diligentius vua nõ ſolum legitur ad bibendum, ſed eligitur ad edendum. Itaq; lectæ ius defertur in forum vinarium, vnde in dolium inane veniat, electa in ſecretam corbulam, vnde in ollulas addatur, & in dolia plena vinaceorum contrudatur. alia quæ in piſcinam in Amphoram picatam deſcendat. alia, quæ in aram, vt in carnarium aſcendat. Quæ calcatę vuæ erunt, earum ſcopi cũ folliculis ſubijciendi ſub prælum, vt ſi quid reliqui habeant muſti, exprimatur in eundem lacum. Cum deſijt ſub prælo fluere, quidam circuncidunt extrema, & rurſus premunt, & rurſus. cũ expreſſum, circunciſitum appellant, ac ſeorſum, quód expreſſum eſt, ſeruant, quod reſipit ferrum. expreſſi acinorum folliculi in dolia conijciuntur, eoq; aqua additur, ea vocatur lora, quod lota acina, ac pro vino operarijs datur hyeme. LV.

DE Oliueto, oleam, quam manu tangere poſſis è terra, aut ſcalis, legere oportet potius, quàm quatere, quod ea, quæ vapulauit, inareſcit, nec dat tantum olei. quę manu ſtricta, melior. ea, quæ digitis nudis legitur, quàm illa, quæ cum digitalibus. Duricies enim eorum non ſolũ

ſtringit bacã, ſed etiã ramos glubit, ac relinquit ad gelici diũ retectos. quę manu tangi nõ poterũt, ita quati debẽt, vt arundine potius, q̃ pertica feriantur. Grauior enĩ plaga, medicum quęrit qui quatiet, ne aduerſam cædat, ſæpe enĩ ita percuſſa olea ſecũ defert de ramulo partẽ, quo facto, fructũ amitrũt poſteri anni, vt hęc nõ minima cauſa, quod olıueta dicantur alternis annis nõ ferre fructus, aut nõ æque magnos. Olea vt vua per idẽ biuiũ redit in villã, alia ad cibũ eligitur, alia vt eliqueſcat, ac nõ ſolum corpus intus vngat, ſed etiã extrinſecus. Itaq; dominũ & ad balneas, et ad gymnaſiũ ſequitur. Hęc, de qua fit oleũ, congeri ſolet aceruatim per dies ſingulos in tabulata, vti ibı mediocriter fraceſcat, ac primus quiſq; aceruus demittatur per ferias, ac vaſa olearia ad trapeta, in quę eã terẽt molę olearię è duro, et aſpero lapide. Olea lecta ſi nimiũ diu fuerit in aceruis caldore fraceſcit, & oleũ fœtidũ facit. itaq; ſi nequeas mature conficere, in aceruis iactando vẽtilare oportet. Ex olea fructus duplex. Oleũ, quod oĩbus notũ, et amurca, cuius vtilitatẽ, quia ignoratur à pleriſq; deſpicitur, licet aũ videre, quod ſi è torculis olearijs fluere in agros permittitur, nõ ſolũ denigrat terrã, ſed etiam multitudine facit ſterilẽ, cũ tñ is humor modicus, cũ ad multas res, tũ ad agriculturã ptineat vehementer, quod circũ arborũ radices infundi ſolet, maxime ad oleam. & vbicunq; in agro herba nocet. L V I.

AGRIVS iamdudũ inquit in villa ſedẽs expecto cum claui te Stolo, dũ fructus in villã referas. Ille, en adſum. venio inquit ad limẽ, fores aperi, primũ fœniſicię condũtur melius ſub tecto, q̃ in aceruis, quod ita fit iucundius pabulum, ex eo intelligitur, quod pecus vtroq; poſito libentius eſt. L V I I.

AT triticũ condi oportet in granaria ſublimia, quę perflentur vento ab exortu, ac ſeptentrionũ regione, ad quę nulla aura humida è propinquis locis aſpiret. parietes & ſolũ opere tectorio marmorato loricandi, ſi minus ex argilla miſto acere è frumento, & amurca, quod murẽ, &

vermẽ nõ patitur eſſe, & grana facit ſolidiora, & firmiora. quidã ipſum triticũ conſpergũt, cum addãt circiter in M. modiũ quadrantal amurcę. Item alius aliud afriat, aut aſpergit, vt chalcidicã, aut caricã cretã, aut abſynthiũ, abſynthijve decoctũ. Itẽ huius generis alia quidã granaria habent ſub terris, vti ſpeluncas, quas vocant ſyros, vt in Cappadocia, ac Thracia: alij, vt in Hiſpania citeriore, puteos, vt in agro Carthaginienſi, & oſcenſi. Horũ ſolum paleis ſubſternũt, et curãt, ne humor, aut aer tangere poſſit, niſi cũ promitur ad vſum. quò enĩ ſpiritus nõ peruenit, ibi non oritur curculio. Sic conditum triticum manet vel annos quinquaginta, millium vero plus annos centum. Granaria in agro quidam ſublimia faciunt, vt in Hiſpania citeriore, & in Appulia, ita vt non ſolum à lateribus per feneſtras, ſed etiam ſubtus à ſolo ventus regirare poſſit. Cap. L VIII.

FABA, & legumina in olearijs vaſis oblita cinere perdiu incolumia ſeruantur. Cato ait, vuã amineã minuſculã, & maiorẽ, & apiciã in ollis commodiſſime condi. eadẽ in ſapa, & muſto recte, quas ſuſpendas opportuniſſimas eſſe duracinas, & amineas, & ſcantianas. LIX.

CONDITIVA mala ſtruthea, cotonea, ſcantiana, quiriniana, orbiculata, & quę antea muſtea vocabantur, nũc melimela appellãt. Hęc oĩa in loco arido, & frigido ſupra paleas poſita ſeruari recte putãt. Et ideo oporothecas q faciũt ad aquilonẽ, vt feneſtras habeãt, atq; vt aere perflentur curãt. neq; tamẽ ſine foriculis, ne cũ humorẽ amiſerint, pertinaci vento vieta fiãt. Ideoq; in ijs, qui cameras marmorato, & parietes, pauimentaq; inducũt, laudabiliter faciẽt, quo frigidior locus ſit, in quo quidã etiã tricliniũ ſternere ſolẽt cœnandi cauſa. Etenĩ ſi ij, quibus luxuria conceſſerit, id in pinacothece faciũt, quod ſpectaculũ datur ab arte, cur nõ quod natura datũ imitantur in venuſtate diſpoſita pomorũ? pręſertim quidẽ, cũ id non ſit faciendũ, quod quidã fecerunt, vt Romæ coempta poma rus intulerint in oporothecen inſtruendã conuiuij

cauſa. In oporothece mala manere putant ſatis commode. alij in tubulis, vt in opere marmorato, alij ſubſtrata palea, vel etiam floccis. Mala punica demiſſis ſuis ſurculis in dolio arenæ. Mala cotonea, ſtruthea in penſilibus iunctas. Contra in ſapa condita manere pyra anitiana, & ſementina. Sorba quidam diſecta, & in ſole macerata, vt pyra, & ſorba per ſe vbicunque ſint poſita in arido facile durare. Seruare rapa confecta in ſinape, nuces iuglandes in arena: punica mala et in arena iam decerpta, ac matura, vt dixi, & etiam immatura cum hærent in ſua virga, ſi demiſeris in ollam ſine fundo, eamque ſi conieceris in terram, & obteres circum ramum. Si extrinſecus ſpiritus affiet, ea non modo integra eximi, ſed etiam maiora, quam in arbore vnquam pependerit. LX.

OLEAS eſui optime condi ſcribit Cato orchites, & pauſeas aridas, vel virides in muria, vel in lentiſco contuſas. Orchites nigras ſale ſi ſunt confricatę dies quinque, & tum ſale excuſſo, biduum ſi in ſole poſitæ fuerint, manere idoneas ſolere, eaſdem ſine ſale in defrutum condire. Cap. LXI.

RECTE amurcam periti agricolæ tam in ollis condunt, quàm oleum, aut vinum. Eius conditio, cum expreſſa olea, quod ſtatim effluxerit de ea, decoquuntur duæ partes, ac refrigeratum conditur in vaſa. Sunt item aliæ conditiones, vt ea, in qua adijciunt muſtū. LXII.

QVOD NEMO condit fructus, niſi vt promat, de eo quoque vel ſexto gradu animaduertenda pauca. Promunt condita aut propterea, quod ſint tuenda, aut quod vtenda, aut quod vendenda. Ea, quæ diſſimilia ſunt inter ſe, aliud alio tempore tuendum & vtendum. Caput LXIII.

TVENDI cauſa promendū id frumentū, quod curculiones exeſſe incipiūt. id enī cū promptū eſt in ſole, ponere oportet aquæ catinos, quod eò conueniūt, vt ipſi ſe necēt, curculiones. Sub terra q hñt frumentū in ijs, quos vocāt ſyros, quò cū periculo introitur recenti apertione,

ita vt quibuſdã ſit intercluſa aĩa, aliquanto poſt promere, q̃ aperuerint, oportet. Far, quod in ſpicis condideris p̃ meſſem, et ad vſus cibatus expedire velis, promendũ hyeme, vt in piſtrino pinſetur, ac torreatur. Cap. LXIIII.

AMVRCA cũ ex olea eſt expreſſa, q̃ eſt humor aquatilis, ac retrimentũ conditũ in vas fictile, id quidã ſic ſolent tueri, diebus. xv. ex eo, quod eſt leuiſſimũ, ac ſummũ depletur, vt traijciãt in alia vaſa, & hoc ijſdẽ interuallis duodecies. In ſex menſibus proximis id faciũt. Cũ id nouiſſime faciũt potiſſimũ traijciãt, cũ ſeneſcit luna, tũc decoquũt in ahenis leui igni duas partes quoad regerũt, tũ deniq; ad vſum recte promitur. Cap. LXV.

QVOD muſtũ conditur in doliũ, vt habeamus vinũ, nõ promendũ, dũ feruet, neq; etiã cũ proceſſit, niſi prius ſit vinũ factũ. Si vetus bibere velis, quod nõ ſit anteq̃ acceſſerit annus, tum, cũ fuerit anniculũ, promitto. Si vero eſt ex eo genere vuę, quę dum matureſcit, coaceſcat, ante vindemiã conſumi, aut venire oportet. Genera ſunt vini, in quo falerna, quæ quanto plures annos condita habuerũt, tanto, cũ prompta ſunt, fructuoſiora. LXVI.

OLEAS albas, quas condire vis nouas, ſic celeriter cõdito, vt promas, niſi condieris, propter amaritudinẽ illas reſpuit palatũ. Itẽ nigras, niſi prius eas ſale maceraris, nõ libenter in os recipientur. Cap. LXVII.

NVCEM iuglandẽ, & palmulã, & ficũ ſabinã quanto citius promas, iucundiore vtare, quod vetuſtate ficus fit pallidior, palmula carioſior, nux aridior. LXVIII.

PENSILIA, vt vuę, mala, & ſorba, ipſa oſtendũt, q̃n ad vſum oporteat promi, quod colore mutato, & contractu acinorũ, ſi nõ demiſeris ad edendũ, ad abijciendũ deſcenſura ſe minitantur. Sorbũ maturũ mite conditũ citius promi oportet. Acerbũ enĩ ſuſpenſum lentius miteſcit. Quod prius domi maturitatẽ aſſequi vult, q̃ nequit in arbore, vt inde promatur ad eſcã. Cap. LXIX.

MESSVM far promendũ hyeme in piſtrino ad torrendũ, quod ad cibariũ expeditũ eſſe velis. Quod ad ſa-

tionem tum promendum cum ſegetes maturæ ſunt ad accipiendum. Item quæ pertinent ad ſationem ſuo quoq; tempore promenda. Quæ vendenda, videndum, quæ quoq; tempore oporteat promi. Alia enim, quæ manere non poſſunt, antequàm ſe commutent, vt celeriter promas, ac vendas alia q̃ ſeruari poſſunt, vt tum vendas, cũ caritas eſt. Sæpe enim diutius ſeruata non modo vſurã adijciunt, ſed etiam fructum duplicant, ſi tempore promas. Cum hæc diceret Stolo, venit libertus æditumi ad nos flens, & rogat, vt ignoſcamus, quod ſumus retenti, & vt ei in funus poſtridie prodeamus. Omnes conſurgimus, ac ſimul exclamamus, quid in funus? quod funus? quid eſt factum? Ille flens narrat, ab neſcio quo percuſſum cultello concidiſſe, quem qui eſſet, animaduertere in turba non potuiſſe, ſed tantummodo exaudiſſe vocem, perperam feciſſe. Ipſe, cum patronum domum ſuſtuliſſet, & pueros dimiſiſſet, vt medicum requirerent, ac mature adducerẽt. Quod potius illud adminiſtraſſet, quàm ad nos veniſſet, æquum eſſe ſibi ignoſci. Nec ſi eũ ſeruare non potuiſſet, quin non multo poſt animam efflaret, tamen putare ſe feciſſe recte. Id nos moleſte ferentes deſcendimus de æde, & de caſu humano magis querentes, quàm admirantes id Romæ factum, diſcedimus omnes.

L

M. TVLLII VARRONIS DE RE RVSTICA LIBER SEcundus ad Nigrum Turanniũ.

VIRI magni noſtri maiores non ſine cauſa pro ponebãt ruſticos romanos vrbanis, vt ruri enĩ, qui in villa viuũt ignauiores, quàm qui in agro verſantur in aliquo opere faciundo, ſic qui in oppido ſe derent, quã qui rura colerent, deſidioſiores putabant. Ita ꝗ annum ita diuiſerũt, vt nonis modo diebus vrbanas res vſurparent, reliquis. vij. vt rura colerent. Quod dum ſeruauerunt inſtitutum, vtrunq; conſecuti ſunt, vt & cul tura agros fœcundiſſimos haberent, & ipſi valetudine firmiores eſſent, ac ne græcorum vrbana deſiderarent gymnaſia, quæ nunc vix ſatis ſingula ſunt, nec putant ſe habere villam, niſi multis vocabulis retineant græcis, quin vocent particulatim loca προκοιτῶνα, παλαιστραν, ἀποδυτήριον, περιστυλον, ὀρνιθῶνα, περιστερῶνα, ὀπωροθήκην. Igitur q̃d nunc intra murũ fere patres familiæ correpſerunt relictis falce, & aratro, & manus mouere maluerunt in theatro, ac circo, q̃ in ſegetibus, ac vinetis, frumentũ locamus, qui nobis aduehat, qui ſaturi fiamus, ex Africa, & Sardinia, & nauibus vindemiam condimus ex inſula Coa, & Chia. Itaq; in qua terra cultu ram agri docuerunt paſtores progeniem ſuam, qui cõdi derunt vrbem, ibi contra progenies eorum, propter aua ritiã contra leges, ex ſegetibus fecit prata. ignorantes nõ idẽ eſſe agriculturã, & paſtionẽ. alius enĩ opilio & alius arator. nec ſi poſſit in agro paſci armẽtarius, nõ aliud ac bubulcus. Armentũ enĩ id, quod in agro natũ nõ creat, ſed tollit dentibus. Contra, bos domitus cauſa fit, vt cõ modius naſcatur frumentũ in ſegete, & pabulũ in noua li. Alia inquã ratio, ac ſcientia coloni, alia paſtoris. Coloni, vt ea, quæ in agricultura naſcantur, è terra fructũ faci ant. Contra paſtoris, vt ea, quæ nata ex pecore. Quare,

quoniam inter ſe ſocietas magna, propterea quod pabu lum in fundo compaſcere, quam vendere plerumq; ma gis expedit domino fundi, & ſtercoratio ad fructus ter reſtres aptiſſima eſt, maxime ſi ad id pecus ſit appoſitũ, qui habet prædium, habere vtramq; debet diſciplinam & agriculturæ, & pecoris paſcendi, & etiam villaticæ paſtionis. ex ea enim quoque fructus tolli poſſunt non mediocres ex ornithonibus, ac leporarijs, & piſcinis. E queis quoniam de agricultura librum Fundaniæ vxo ri propter eius fundum feci, tibi Niger Turanni noſter, qui vehementer delectaris pecore, propterea quod te em pturientem in campos macros ad mercatũ adducunt cre bro pedes, quo facilius ſumptibus multa poſcentibus mi niſtres, quod eo facilius faciã, quod & ipſe pecuarias ha bui grandes, in Appulia ouiarias, & Reatino equarias. Qua de re pecuaria breuiter, ac ſummatim percurram, ex ſermonibus noſtris collatis cum ijs, qui pecuarias ha buerunt in Epeiro magnas. tũ cum pyratico bello inter Delũ, et Siciliã Græciæ claſſibus præeſſem, incipiã hic. I.

CVM Mennas diſceſſiſſet, Coſſinius mihi, Nos te nõ dimittemus inquit, ante quàm tria illa explicaris, quæ cœperas nuper dicere, cum fuimus interpellati. Quæ tria inquit Murius? An ea, quæ mihi heri dixiſti de paſtoria re? Iſta inquit ille, quæ cœperat hic deſerere, quę eſſet ori go, quę dignitas, quæ ars, cum Petam feſſum viſere ve niſſemus, ni medici aduentus nos interrupiſſet. Ego ve ro inquam dicam duntaxat quod eſt ἰσορικὸν, de duab⁹ rebus primis, quæ accepi de origene, ac dignitate. De ter tia parte vbi eſt de arte Scrofa ſuſcipiet.

ὅς πέρ μου πολλὸν ἀμείνων,

Vt ſemigræcis paſtoribus dicam græce. Nã is magiſter eſt Lucilli Hipri generi tui, cui⁹ nobiles pecuarię in bru tijs habentur. Sed hæc à nobis ita accipietis inquit Scro fa, vt vos, qui eſtis epirotici* thietate remine reminice. Hæc, quę ſcitis, proferatis in mediũ. Nemo enim oĩa po teſt ſcire. Cũ accepiſſem cõditionẽ, vt meæ partes eſſent

primæ, non quo non ego pecuarias in Italia habeã, ſed non oẽs, qui habent citharã, ſunt citharœdi. Igitur inquã & hoĩes, & pecudes cum ſemper fuiſſe ſit neceſſe, natura (ſiue enim aliquod fuit principium generandi animalium, vt putauit Thales Mileſius, & Zeno Cythieus, ſiue contra, principium horum extitit nullũ, vt credidit Pythagoras Samius, & Ariſtoteles ſtagirites) neceſſe eſt humanæ vitæ à ſumma memoria gradatim deſcendiſſe ad hanc ætatem, vt ſcribit Dicæarchus, & ſummũ gradũ fuiſſe naturalem, cũ viuerent hoĩes ex iis rebus, quæ inuiolata vltro ferret terra, & ex hac vita in ſecundam deſcendiſſe paſtoritiam è feris, atq; agreſtibus, vt ex arboribus ac virgultis decerpendo glandẽ arbutũ mora, pomaq; colligerent ad vſum, ſic ex animalibus, cũ propter eandem vtilitatẽ quæ poſſent ſylueſtria deprehenderent, ac concluderent, & manſueſcerent. In queis primũ non ſine cauſa putant oues aſſumptas, & propter vtilitatem, et propter placiditatem, maxime enim hæ natura quietæ, & aptiſſimę ad vitam hoĩm. Ad cibum enim lac, & caſeum adhibitum, ad corpus veſtitum, & pelles attulerunt. Tertio deniq; gradu à vita paſtorali ad agriculturã deſcenderunt. In qua ex duobus gradibus ſuperioribus retinuerunt multa, & quò deſcenderant, ibi proceſſerunt lõge, dum annus perueniret. Etiam nũc in locis multis genera pecudum ferarũ ſunt aliquot, vt in Phrygia ex ouibus, vbi greges videntur complures, vt in Samothrace caprarum, quas latine rotas appellant. Sunt etiam in Italia circum Fiſcelium, & Tetricam montes multæ. De ſuibus nemini ignotum, niſi qui apros non putant ſues vocari. Boues perferi etiam nunc ſunt multi in Dardania, & Media, & Thracia. Aſini feri in Phrygia, & Lichaonia. Equi feri in Hiſpaniæ citerioris regionibus aliquot. Origo, quam dixi, & dignitas, quam dicam, de antiquis illuſtriſſimus quiſq; paſtor erat, vt oſtendit græca, & latina lingua, & veteres poetæ, qui alios vocant πολυάρνας, alios πολυμήλους, alios πολυβούτας, q ipſas pe-

cudes propter caritatem aureas habuiſſe pelles tradiderunt, vt argis Atreus, quã ſibi Thyeſten ſubduxiſſe queritur, vt in Colchide Oeta, ad cuius arietis pellem profecti regio genere ducuntur argonautæ, vt in Libya ad heſperidas, vnde aurea mala, id eſt ſecundum antiquam cõſuetudinem capras, & oues, quas Hercules ex Africa in Græciam exportauit. Ea enim ſua voce græci appellarunt μῦλα. Nec multo ſecus noſtri ab eadem voce, ſed ab alia litera bela vocarunt. Non enim me, ſed bee ſonare videntur oues vocem efferentes, à quo poſt belare dicunt, extrita è litera, vt fit in multis. Quod ſi apud antiquos non magnæ dignitatis pecus eſſet, in cœlo deſcribẽdo aſtrologi non appellaſſent eorum vocabulis ſigna, quæ non modo non dubitarũt ponere, ſed etiam ab his principibus. xij. ſigna multi numerant, vt ab ariete, & tauro, cum ea præponerẽt Appollini, & Herculi. hi enĩ dij ea ſequuntur, & appellantur Gemini. Nec ſatis putarunt de. xij. ſignis ſextam partem obtinere pecudum nomina, niſi adieciſſent, vt quartam tenerent, capricornũ. Præterea à Pecuarijs addiderunt capram, hœdos, canes. An non etiam item in mari, terraqꝫ ab his regionũ notæ? à pecore in mari, quod nominauerunt à capris, ægeũ pelagus, ad Syriam montem taurum, in Sabinis Canterĩum montẽ. Boſphorũ vnum Thraciũ, alterũ Cimeriũ? Nónne in terris multa, vt oppidum in Græcia ἵππιον ἄργος? Deniqꝫ Italia à vitulis, vt ſcribit Piſo. Romanorum vero populum à paſtoribus eſſe ortum quis nõ dicit? quis Fauſtulum neſcit paſtorem fuiſſe nutriciũ? qui Romulum, et Rhemum educauit, non ipſos quoqꝫ fuiſſe paſtores obtinebit, quod parilibus potiſſimum condidere vrbẽ? nõ idem, quod multa etiã nunc ex vetere inſtituto bubus, & ouibus dicitur. Et quod æs antiquiſſimũ, quod conflatũ pecore, pecore eſt notatũ. Et quod vrbs cum condita eſt, tauro, & vacca, qui eſſent muri, & portæ definitum. Et quod populus R. cum luſtratur, ſolitaurilibus circũagũtur verres, aries, taurus. Et quod nomi

na multa habemus ab vtroq; pecore, à maiore, & à minore. A minore, Porcius, Ouinius, Caprilius, ſic à maiore Equitius, Taurus, cognomina adſignificari, quod dicũtur anni capræ. Statili Tauri, Pomponij Vituli. Sic à pecudibus alij multi. Reliquum eſt de ſcientia paſtorali, de qua eſt dicendũ, quod Scrofa noſter, cui hæc ætas defert rerum ruſticarum omnium palmam, quo melius poteſt dici, cum conuertiſſent in eum ora omnes. Scrofa igitur inquit, eſt ſcientia pecoris parandi, ac paſcẽdi, vt fructus quàm poſſunt maximi capiantur ex ea, à quibus ipſa pecunia nominata eſt. nam oĩs pecuniæ, pecus fundamentum. Ea partes habet nouẽ diſcretas ter ternas, vt ſit vna de minoribus pecudibus. Cuius genera tria, ouis, capra, ſus. Altera de maiori pecore, in quo ſunt item aliæ tres ſpecies natura diſcretæ, boues, aſini, equi. Tertia pars eſt in pecuaria, quæ non paratur, vt ex ea capiatur fructus, ſed propter eam, vt muli, canes, paſtores. Harũ vnaquæq; in ſe generales partes habet nouenas, quarũ in pecore parando neceſſariæ quatuor, alteræ in paſcendo totidẽ. præterea communis vna. Ita fiunt omnes partes minimum octoginta, & vna, & quidem neceſſarię, nec paruæ. Primum, vt bonum pares pecus, vnũ ſcire oportet, qua ętate quanq; pecudẽ parare, habereq; expediat. Itaq; in bubulo pecore nec minor emitur annicula, nec quæ eſt ſupra decẽ annos, quod à bima, aut trima fructũ ferre incipit, neq; longius poſt decimum annum procedit. Nam prima ætas omnis pecoris, & extrema, ſterilis. E quatuor altera pars, eſt cognitio formæ vniuſcuiuſq; pecudis qualis ſit. Magni enim intereſt, cuiuſmodi quæq; ſit ad fructum. Itaq; potius bouem emunt cornibus nigrantibus, quàm albis, capram amplam, quàm paruam, ſues procero corpore, capitibus vt ſint paruis. Tertia pars eſt, quo ſint ſeminio quærendum. Hoc enim nomine aſini arcadici in Græcia nobilitati, in Italia reatini, vſq; eo vt mea memoria aſinus venierit ſextertijs millibus. LX. & vnę quadrigæ Romæ conſtiterint quadrin-

gentis millibus..Quarta pars eſt de iure in parando,quē admodū quanq; pecudē emi oporteat ciuili iure.Quod enim alterius fuit,id vt fiat meum,neceſſe eſt aliquid intercedere. Neq; in omnibus ſatis eſt ſtipulatio,aut ſolutio numorum ad mutationē dominij.In emptione alias ſtipulandum ſtatim eſſe è valetudinario,alias è ſano pecore,alias è neutro.Alterę partes quatuor ſunt,cum iam emeris,obſeruandæ.de paſtione,de fœtura,de nutricatu, de ſanitate. Paſcendi primus locus qui eſt,eius ratio triplex.In qua regione quanq; potiſſimū paſcas,et quando. E queis,vt capras in montoſis potius locis,et fruticibus, quàm in herbidis campis,equas contra . neq; eadem loca æſtiua, & hyberna idonea omnibus ad paſcendū.Itaq; greges ouium longe abiguntur ex Appullia in Samniū æſtiuatum,atq; ad publicanum profitentur,ne,ſi inſcriptum pecus pauerint, lege cenſoria committant mulietos,& à campeſtri, æſtate exiguntur in Gurgures altos montes.Qui potiſſimū quæq; pecudum paſcatur habenda ratio.nec ſolum quod fœno ſatura ſit equa,aut bos,cū ſues hoc vitent, & quærant glandem,ſed quod ordeum, & faba interdum ſit quibuſdam obijciendum, & dandum bubus lupinum, & lactarijs medica, & cythiſum. Præterea quod ante admiſſuram diebus.xxx.arietibus, ac tauris datur plus cibi,vt vires habeāt,fœminis bubus demitur,quod maceſcentes melius concipere dicuntur. Secunda pars eſt de fœtura. Nunc appello fœturam à conceptu ad partum,hi enim prægnationis primi,& extremi fines. Quare primum videndum de admiſſione, quo quæq; tempore vt ineant facere oporteat. Nam,vt ſuillo pecori à fauonio ad æquinoctiū vernum putant aptū,ſic ouili ab arcturi occaſu vſq; ad aquilæ occaſum. Præterea habenda ratio quanto ante quàm incipiat admiſſura fieri,mares à fœminis ſecretos habeant,quod ferè in omnibus binis menſibus antefaciūt & armentarij, & opiliones.Altera pars eſt in fœtura,quę ſint obſeruanda,quod alia alio tempore parerę ſolet.Equa enim ven-

trem fert.xij.menſes, vacca decem, ouis, & capra quinq;,
ſus quatuor. In fœtura res incredibilis eſt in Hiſpania,
ſed eſt vera, quod in Luſitania ad oceanum in ea regio-
ne, vbi eſt oppidum Oliſyppo monte Tagro, quædã è
vento certo tẽpore concipiunt equæ, vt hic gallinę quo-
q; ſolent, quarum oua hippenemia appellant. Sed ex his
equis, qui nati pulli non plus triennium viuunt. Quę na
ta ſunt matura, & chorda, vt pure, & molliter ſtent, vi-
dendum, et ne obterantur. Dicuntur agni chordi, q poſt
tempus naſcuntur. & remanſerunt in voluis intimis. vo
cant χορίον à quo chordi appellati. Tertia res eſt de nu
tricatu quid obſeruari oporteat, in quo quot diebus ma-
tris ſugant mammam, & id quo tempore, & vbi, et ſi pa
rum habet lactis mater, vt ſubijciat ſub alterius mam-
mam, qui appellantur ſubrumi, ideſt ſub mamma, anti-
quo enim vocabulo mamma rumis, vt opinor. Ferè ad
quatuor menſes à mamma non diſiunguntur agni, hœ-
di tres, porci duos, è queis, quoniam puri ſunt ad ſacrifi-
cium vt immolentur, olim appellati ſacres. quos appel-
lat Plautus cũ ait. Quanti ſunt porci ſacres? ſic boues alti-
les, ad ſacrificia publica ſaginati dicuntur opimi. Quarta
pars eſt de ſanitate. res multiplex, ac neceſſaria, q̃d mor-
boſum pecus & vitioſum, & quando nõ valet, ſæpe ma
gna gregẽ afficit calamitate. Cuius ſcientiæ genera duo,
vnum vt in hominem, ad quem adhibendi medici, alte-
rum, quo ipſe etiam paſtor diligens mederi poſſit. Eius
partes ſunt tres. nam animaduertendũ, quæ cuiuſq; mor
bi ſint cauſæ, quæq; ſigna earum cauſarum ſint, & quæ
quenq; morbum ratio curandi ſequi debeat. Ferè mor-
borũ cauſæ erunt, quod laborant propter æſtus, aut pro
pter frigora, nec non etiam propter nimium laborem,
aut contra, propter nullam exercitationem, aut ſi cũ ex-
ercueris, ſtatim ſine interuallo cibum, aut potionem de-
deris. Signa autem ſunt, vt eorum, qui ſiue ex æſtu, ſiue
è labore febrem habent, adapertũ os humido ſpiritu cre
bro, & corpore calido. Curatio autem, cum hic eſt mor-

bus, hæc perfunditur aqua, & perungitur oleo, & vino tepefacto, & item cibo ſuſtinetur, & inijcitur aliquid. ni frigus cedat, ſitienti aqua tepida datur. Si hoc genus rebus non proficitur. dimittitur ſanguis maxime è capite. Item ad alios morbos aliæ cauſæ, etiam alia ſigna in omni pecore, quæ ſcripta habere oportet magiſtrum pecoris. Relinquitur nonum, quod dixi de numero vtriuſq; partis commune. Nam & qui parat pecus, neceſſe eſt cõſtituat numerum. Quot greges, & quanto ſit paſturus, ne aut ſaltus deſint, aut ſuperſint, & ideo fructus diſpereant. Præterea ſcire oportet in grege quot fœminas habeat, quæ parere poſſint, quot arietes, quot vtriuſq; generis ſoboles. quot reijculæ ſint alienandæ. In alimonijs ſi ſint plures nati, vt quidam faciunt, ſequendũ, vt quoſdã ſubducas, quæ res facere ſolet, vt reliqui melius creſcant. Vide inquit Atticus, ne te numerus fallat, & ne nouenæ iſtæ partes non exeant extra pecoris minoris, ac maioris nomen. Quo pacto enim erunt in mulis, & paſtoribus nouenæ partes? vbi nec admiſſuræ, nec fœturæ obſeruantur? In canibus enim video poſſe dici. Sed do etiã in hominibus poſſe nouenarium retineri numerũ, quod in hybernis habent in villis mulieres, & quidam etiam in æſtiuis, & id pertinere putant, quo facilius ad greges paſtores retineant, & puerperijs familiam faciant maiorem, et rem pecuariam fructuoſiorem. Si inquam numerus non eſt adamuſſim, vt non eſt, cũ dicimus mille naues iiſſe ad Troiam, centumuirale eſſe iudicium Romæ, deme (ſi vis) duas res de mulis, admiſſuram, & parturã. Vactius parturam inquit? proinde vt non aliquoties dicatur Romæ peperiſſe mulam. Cui ego vt ſuccinerem ſubijcio Magonem, & Dionyſium ſcribere mulam, & equam, cum concceperint, duodecimo menſe parere. Quare non, ſi hic in Italia cum peperit mula ſit portentum, adſentiri omnes terras. Neq; enim hirundines, & ciconiæ, quę in Italia pariunt, in omnibus terris pariunt. Nõ ſcitis palmas, cariotas in Syria parere, inuectas in Italiã

non poſſe? Sed Scrofa. Si exigere mauis ſine mularũ admiſſura, & fœtura è numerum octoginta & vnũ eſt, qui expleas duplicem iſtam lacunam, quod extra ordinariæ fructuum ſpecies duæ accedunt magnæ. quarum vna eſt tonſura, quod oues, & capras detondent, aut vellunt, altera, quæ latius patet, eſt de lacte, & caſeo, quam ſcriptores græci ſeparatim τυροποιίαν appellauerũt, ac ſcripſerunt de ea re permulta. Cap. II.

SED quoniam nos noſtrum penſum abſoluimus, ac limitata eſt pecuaria quęſtio, nunc rurſus vos reddite nobis ò epirotæ de vna quaq; re, vt videamus, quid paſtores * à pergamidæ in Aledone potis ſint. Atticus, qui nunc Titus Põponius, nunc Quintus Cęcilius cum noĩe eodem ego opinor inquit, incipiam primus, quoniã vos in me video conieciſſe oculos, & dicã primigenia pecuarię. E feris enĩ pecudibus primum dicis oues comprehenſas ab hoĩbus, ac manſuefactas, has primum oportet bonas emere. quæſita ætate, ſi neq; vetulæ ſunt, neq; meræ agnæ, quod alteræ iã non dũ, alterę iã non poſſunt dare fructũ. ſed ea melior ętas quã ſequitur ſpes, q̃ ea, q̃ mors. De forma, ouem eſſe oportet corpore amplo, quæ lana multa ſit, & molli, villis altis, et denſis toto corpore, maxime circum ceruicẽ, et collũ, ventrẽ quoq; vt habeat piloſum. itaq; quæ id non haberent, maiores noſtri apicas appellabant, ac reijciebant. eſſe oportet cruribus humilibus, caudis obſeruare vt ſint in Italia prolixis, in Syria breuibus. In primis vidẽdũ, vt boni ſeminis pecus habeas. id ferè ex duabus rebus poteſt animaduerti, ex forma, & ex progenie. Ex forma, ſi arietes ſint fronte lana veſtiti bene, intortis cornibus pronis ad roſtrũ, rauis oculis, lana opertis, auribꝰ amplis, pectore, & ſcapulis, & clunibus latis, cauda lata, & longa. animaduertendũ quoq; lingua ne nigra, aut varia ſit, quod ferè qui talem habẽt, nigros, aut varios procreant agnos. Ex progenie autem animaduertitur, ſi agnos procreãt formoſos. In emptionibus iure vtimur eo, quod lex præſcripſit. in ea enĩ alij

plura, alij pauciora excipiunt. quidã.n. pretio facto in ſingulas oues, vt agni chordi duo pro vna oue annumerẽtur, etſi cui vetuſtate dentes abſunt, item binę pro ſingulis, vt prodant de reliquo antiqua ferè formula vtũtur, cum emptor dixit, tanti ſunt mihi emptæ? & ille reſpondet, ſunt, & exprõpſit numos. Emptor ſtipulatur priſca formula. ſic illaſce oues, qua de re agitur, ſanas recte eſſe, vti pecus ouillũ, quod recte ſanũ eſt extra luſcam, ſurdã, minã, ideſt ventre glabro, neq; de pecore morboſo eſſe, habereq; recte licere. hæc ſic recte fieri ſpondes? nec cum id factũ eſt, tamen grex dñm non mutat, niſi ſit ęs adnumeratum. Nec non emptor poteſt ex empto venditorẽ damnare, ſi nõ tradat, cum is non ſoluerit numos, vt ille emptorem ſimili iudicio, ſi nõ reddidit pretiũ. De alteris quatuor rebus deinceps dicã, de paſtione, fœtura, nutricatu, ſanitate. Primum prouidendum, vt totum annũ recte paſcãtur intus. et foris. ſtabula idoneo loco vt ſint, ne ventoſa, quæ ſpectent magis ad orientem, q̃ ad meridianum tempus. vbi ſtent, ſolum oportet eſſe eruderatũ, & procliuum, vt euerri facile poſſit, ac fieri purum. non enim ſolum ea vligo. lanam corrumpit ouium, ſed etiã vngulas, ac eas ſcabras fieri cogit. Cumq; aliquot dies ita ſteterint, ſubijcere oportet virgulta. & alia, quo mollius requieſcant, purioresq; ſint, libẽtius enim ita paſcuntur. Faciendum quoq; ſepta ſecreta ab alijs, quo enitentes ſecludere poſſis, itẽ quo corpore ægro. hæc magis ad villaticos greges animaduertẽda. Contra ille, in ſaltibus quæ paſcuntur, & à tectis abſunt longe, portãt ſecum crates, aut retia, quibus cohortes in ſolitudine faciant, cæteraq; vtenſilia. longe enim, & late in diuerſis locis paſci ſolẽt, vt multa millia abſint ſæpe hybernæ paſtiones ab æſtiuis. Ego vero ſcio inquam, nam mihi greges in Appulia hybernabant, qui in reatinis montibus æſtiuabant. Cũ inter hæc bina loca, vt iugũ continet ſcirpiculos, ſic colles publice diſtantes paſtiones, eaq; ibi, vbi paſcũtur in eadẽ regione, tamẽ tẽporibus diſtingunt, vt ęſtate qđ

tum prima luce exeunt in paſtum, propterea quod tunc herba roſida, meridianã, quæ eſt aridior, iucunditate prę ſtat. Sole exorto puro propellunt, vt redintegrantes rurſus ad paſtũ alacriores faciãt. Circiter meridianos æſtus, dum deferueſcunt, ſub vmbriferas rupes, & arbores patulas ſubijciunt, quoad refrigerato aere veſpertino, rurſus paſcant ad ſolis occaſum. ita paſcere pecus oportet, vt aduerſo ſole agat, caput enĩ ouis molle maxime eſt. Ab occaſu paruo interuallo interpoſito ad bibendũ appellunt, & rurſus paſcunt quoad contenebrauit, iterum enim tum iucunditas in herba redintegrauit. hæc ab vergiliarum exortu ad æquinoctiũ autumnale maxime obſeruant. Quibus in locis meſſes ſunt factæ, intereſt vtile duplici de cauſa, quod & caduca ſpica ſaturantur, & obtritis ſtramentis, & ſtercoratione faciunt in annum ſegetes meliores. Reliquæ paſtiones hyberno, ac verno tẽpore hoc mutant. quod pruina iam exhalata propellunt in pabulum, & paſcunt diem totum, ac meridiano tempore ſemel agere potum ſatis habent. Quod ad paſtiones attinet, hæc ferè ſunt, quod ad fœturam, quæ dicam. Arietes, quibus ſis vſurus ad fœturam, bimeſtri tempore ante ſecernendum, & largius pabulo explendum. Cũ redierint ad ſtabula è paſtu, ordeum ſi eſt datum, fiunt firmiores ad laborẽ ſuſtinendũ. Tẽpus optimũ ad admittendum, ab arcturi occaſu ad Aquilę occaſum, q̃d quę poſtea cõcipiunt, fiunt vegrãdes, atq; imbecillæ. Ouis prægnans eſt diebus centum quinquaginta. itaq; fit partus exitu autumnali, cum aer eſt modice temperatus, ac primitus oritur herba imbribus primoribus euocata. Quãdiu admiſſura fit, eadẽ aqua vti oportet, quod commutatio & lanam facit variam, & vtrum corrumpit. Cum omnes conceperunt, rurſus Arietes ſecernendi. Ita factis prægnãtibus, quod ſunt moleſti obſunt. Neq; pati oportet minores, quàm trimas ſaliri, quod neq; natum ex his idoneum eſt, nec non ipſæ fiunt etiam deteriores. Minores, quàm trimæ deterrent à ſaliendo fiſcellis è iunco,

aliaue qua re, quã alligãt ad naturã. Commodius ſeruan-tur, ſi ſecretas paſcunt. In nutricatu cũ parere cœperint, inijciũt in ea ſtabula, quę habẽt ad eam rem ſecluſa. ibiq; nata recentia ad ignẽ propè ponũt, & quoad conualue-rint, biduũ, aut triduũ retinẽt. dũ agnoſcãt matrẽ agni, & pabulo ſe ſaturẽt. Deinde dũ matres cũ grege in paſtum prodeũt, retinẽt agnos. qui, cũ reductæ ſunt ad veſperũ, aluntur lacte. et rurſus diſcernuntur, ne noctu à matribus conculcentur. Hoc itẽ faciũt mane ante q̃ matres in pa-bulũ exeãt, vt agni ſaturi fiãt lacte. Circiter decẽ dies cũ prę terierũt, palos affigũt, & ad eos alligãt libro, aut qua alia re leui diſtantes, ne toto die curſantes inter ſe teneri delibẽt aliquid membrorũ. Si ad matris mammã nõ ac-cedit, admouere oportet, & labra agni vngere butyro, aut adipe ſuillo, & olfacere labra lacte. Diebus poſt pau-cis obijcere his viciã mollitã, aut herbã tenerã ante q̃ ex eant in paſtũ, & cũ reuerterũt. Et ſic nutricantur, quoad facti ſunt quadrimeſtres. Interea matres eorũ his tempo-ribus nõ mulgent quidã, qui melius omnino perpetuo, quod & lanæ plus ferũt, & agnos plures. Cũ depulſi ſunt agni à matribus, adhibenda diligentia eſt, ne deſyderio ſeneſcãt. itaq; deliniendũ in nutricatu pabuli bonitate, & à frigore, et æſtu ne quid laborẽt, curandũ. Cũ obliuio ne iã lactis nõ deſyderãt matrẽ, tũ deniq; compellendũ in gregẽ ouiũ. Caſtrare oportet agnũ nõ minorẽ quinq; menſiũ, neq; añ q̃ calores, aut frigora ſe exegerint. quos arietes ſubmittere volũt, potiſſimũ eligũt ex matribus, quę geminos parere ſolẽt. pleraq; ſimiliter faciendum in ouibus pellitis, quę propter lanę bonitatẽ, vt ſunt Taren tinę, & altinates pellibus integuntur, ne lana inquinetur, quo minus vel infici recte poſſit, vel lauari, ac parari. Horũ prę ſepia, ac ſtabula, vt ſint pura, maiorẽ adhibeãt diligentiã q̃ hirtis. itaq; faciũt lapide ſtrata, vt vrina ne-cubi in ſtabulo conſiſtat. his quęcunq; iubentur, veſcun-tur, vt folia ficulnea, & palea, & vinacea, furfures obijci-untur modice, ne parũ, aut nimiũ ſaturentur. vtrũq; enĩ

ad corpus alendũ inimicũ.at maxime amicũ cythiſum, & medica.nã & pingues facit facillime, & gignit lac. De ſanitate ſunt multa, ſed ea (vt dixi) in libro ſcripta magiſter pecoris habet, & quę opus ad medendũ ſecũ portat. Relinquitur de numero, quẽ faciũt alij maiorẽ, alij minorẽ. nulli enĩ huiusmoduli naturales. Illud ferè oẽs in Epeiro facimus, ne minus habeamus in centenas oues hirtas ſingulos homines, in pellitas binos. Cap. I I I.

C V I Coſſinius quoniam ſatis balaſti inquit, ò Fauſtule noſter, accipe à me cũ homerico Melanthio cordo de capellis, & quemadmodum breuiter oporteat dicere diſce. Qui caprinũ gregẽ conſtituere vult, in eligendo animaduertat oportet. Primũ ætatẽ vt eã paret, quę iã ferre poſſit fructũ, & de ijs eã potius, quę diutius, nouella enim q̃ vetus melior. De forma videndũ, vt ſint firmæ, magnę, corpus lene vt habeant, pilo crebro, niſi ſi glabræ ſunt. Duo enĩ genera earũ, ſub roſtra duas vt mamillas penſiles habeãt, quod hę fœcundiores ſunt, vbere ſint grandiore, vt & lac multũ, & pingue habeãt pro portione. Hircus molliori pilo, & potiſſimũ albo, ac ceruice, & collo breue, gurgulione longiore. Melior fit grex, ſi nõ eſt ex collectis comparatus, ſed ex conſuetis vnà. De ſeminio dico eadẽ. quæ Atticus in ouibus. hoc aliter, ouiũ ſemen tardius eſſe, quo hę ſint placidiores. Contra caprile mobilius eſſe, de quarũ velocitate in originũ libro Cato ſcribit hęc. In foracti Fiſcelio capræ feræ ſunt, quę ſaliũt è ſaxo pedes plus ſexagenos. Oues enĩ, quas paſcimus, ortæ ſunt ab ouibus feris, ſic capræ, quas alimus, à capris feris ſunt ortę, à quis propter Italiã Capraſia inſula eſt nominata. De capris quod meliore ſemine eæ, quæ bis pariãt, ex his potiſſimũ mares ſolẽt ſummitti ad admiſſuras. quidã etiã dãt operã, vt ex inſula media capras habeãt, ꝙ ibi maximi ac pulcherrimi fieri exiſtimantur hœdi. De emptione aliter atq; de ouibus dico. quod capras ſanas ſanus nemo promittit, nunq̃ enĩ ſine febri ſunt. itaq; ſtipulantur paucis exceptis v̾bis, ac Manilius ſcriptũ reliquit, ſic.

Illas capras hodie recte eſſe, & bibere poſſe, habereq́ʒ re‐cte licere, hæc ſpondéſne? de quibus admirandũ illud, q̃d. etiã Archelaus ſcribit, nõ vt reliqua animalia naribus, ſed aurib⁹ ſpiritũ ducere ſolere. Paſtores curioſiores aliquot hoc dicunt. De alteris quatuor, q̃d eſt de paſtu hoc dico. Stabulatur pecus melius ad hybernos exortus ſi ſpectat, q̃d eſt alſioſum. Id vt pleraqʒ lapide, aut teſta ſubſterni oportet, caprile quo minus ſit vliginoſum, ac lutulentũ. Foris cũ eſt pernoctandũ, itẽ in eandẽ partẽ cœli, quę ſpe‐ctẽt ſepta oportet ſubſterni virgultis, ne oblinantur. nec multo aliter tuendũ hoc pecus in paſtu, atqʒ ouillũ, quod tñ habet ſua propria quędã, quod potius ſylueſtribus ſal‐tibus delectantur, q̃ pratis. Studioſe enĩ de agreſtibus fru‐ticibus paſcuntur, atqʒ in locis, cultis virgulta carpũt, ita qʒ à carpendo caprę nominatę. ob hoc in lege locationis fundi excipi ſolet, ne colon⁹ capra natũ in fundo paſcat. Harũ enĩ dentes inimici ſationis, quas etiã aſtrologi ita receperũt in cœlũ, vt extra limbũ duodecim ſignorũ ex‐cluſerĩt. Sũt duo hœdi, & capra nõ longe à tauro. Quod ad fœturã pertinet, deſiſtente autumno exigũt à grege è campis hircos in caprilia. Itẽ vt in arietibus dictum, quæ concepit poſt quartũ menſem, reddit tempore verno. In nutricatu hœdi trimeſtres cũ ſint facti, tũ ſubmittun‐tur, & in grege incipiũt eſſe. Quid dicã de earũ ſanitate, quia nunquã ſunt ſanę? niſi tamẽ illud vnũ, quod quædã remedia ſcripta oportet habere magiſtros pecoris, qui‐bus vtantur ad morbos quoſdã earũ, ac vulneratũ cor‐pus, q̃d vſu ſæpe venit his, q̃d inter ſe cornibus pugnãt, atqʒ in ſpinoſis locis paſcuntur. Relinquitur de numero, qui in gregibus eſt minor caprino, q̃ in ouillo, quod ca‐præ laſciuæ, & quæ diſpergunt ſe. Contra quod oues ſe congregãt, & condenſant in locũ vnũ. itaqʒ in agro gal‐lico greges plures potius faciunt, quàm magnos, quod in magnis cito exiſtunt peſtilentiæ, quæ ad perniciem eos perducunt. Satis magnum gregem putant eſſe circiter quinquagenas, quibus aſſentiri putãt id, quod vſu venit

Gaberio equiti romano.is enī,cū in ſuburbano haberet agrum iugerū mille,& à caprario quodā,qui adduxit capellas ad vrbē,denarios ſibi in dies ſingulos dare audiſſet coegit mille caprarū gregē ſperās ſe capturū de prędio in dies ſingulos denarios mille. Tantū enī feſellit,vt breui oēs amiſerit morbo.contra in Salentinis & in Caſinati ad centenas paſcūt.De maribus,et fœminis idē ferè diſcrimen,vt alij ad denas capras ſingulos parēt hircos,vt ego alij etiā ad.xv.vt Menas,nonnulli etiam,vt Murius,ad viginti. Cap.IIII.

SED quis è portu poſt Italico prodit,ac de ſuillo pecore expedit,tametſi Scrofam potiſſimū de ea re dicere oportere cognomē eius ſignificat.Cui Tremellius,ignorare igitur inqt videris,cur appeller Scrofa.itaq; vt etiā hi propter te ſciāt,cognoſce meā gentē ſuillū cognomē nō habere,nec me eſſe ab atauis ei⁹ cognominis ortū. Auus meus primū appellatus eſt Scrofa,qui quęſtor cum eſſet Licinio Nerua prętore in Macedonia prouincia relictus, qui pręeſſet exercitui.dū prętor rediret, hoſtes arbitrati occaſionē ſe habere victorię,impreſſionē facere cœperūt in caſtra. Auus,cū hortaretur milites,vt caperēt arma,ac exirēt contra dixit celeriter ſe illos(vt Scrofa porcos)diſiecturū.idq; fecit.nā eo pręlio hoſtes ita fudit,ac fugauit vt eo Nerua prętor imperator ſit appellatus,& auus cognomē inuenerit.vt diceretur Scrofa.itaq; proauos,ac ſuperiores,de Tremellijs nemo appellatus Scrofa. Nec minus ſeptimus ſum deinceps prætorius in gente noſtra. Nec tn̄ diffugio,quin dicā quę ſciā de ſuillo pecore. Agri enim culturæ ab initio fui ſtudioſus, nec de pecore ſuillo mihi minor cura eſt,q̄ vobis magnis pecuarijs.Cui enim ea res nō eſt communis?Quis enī noſtrum fundū colit, quin ſues habeat.& qui nō audierit patres noſtros dicere.ignauū,& ſumptuoſum eſſe, qui ſuccidiā in carnario ſuſpenderit potius ab laniario q̄ ex domeſtico fundo?Ergo qui ſuū gregē vult habere idoneū,eligere oportet primū bona ætate,ſecundo bona forma.Ea eſt,cū excellit

amplitudine membrorũ, præter quã pedibus, & capite vnius coloris potius quam varij. Cum hæc eadem vt habeant verres videndum, tũ vtiq; ſint ceruicibus amplis, boni ſeminis. Sues enim animaduertũtur à facie, & progenie, & regione cœli. A facie, ſi formoſi ſint verres, & Scrofa. A progenie, ſi multos porcos pariunt. A regione, ſi potius ex his locis, vbi naſcuntur ampli, quàm exiles. Parari, & emi ſolent ſic. illaſce ſues ſanas eſſe, habereq; recte licere, noxijsq; præſtare, neque de pecore morboſo eſſe, ſpondésne? Quidam adijciunt perfunctas eſſe à febri, & à foria. In paſtu locus huic pecori aptus vliginoſus, quod delectatur non ſolum aqua, ſed etiam luto. itaq; ob eam rem aiũt lupos, cum ſint nacti ſues, trahere vſq; ad aquam, quod dentes feruorem carnis ferre nequeant, Hoc autem pecus alitur maxime glãde, deinde faba, ordeo, & cætero frumento. Quæ res non modo pinguitudinem efficiunt, ſed etiam carnis iucundum ſaporem. Paſtum exigunt æſtate mane, & ante quàm æſtus incipiat, ſubigunt in vmbroſum locum, maxime vbi aqua ſit. Poſt meridiẽ rurſus lenito feruore paſcũt. Hyberno tempore non prius exigunt paſtum, quã pruina euanuit, at colliquefacta eſt glacies.

Ad fœturam verres duobus menſibus ante ſecernendi. Optimum ad admiſſurã tempus à fauonio ad æquinoctium vernum, ita enim contingit, vt æſtate pariat, quatuor enim menſes eſt prægnans. & tunc parit, cum pabulo abundat terra. neq; minores admittendæ quàm anniculæ. Melius viginti menſes expectare, vt bimæ pariant. Cum cœperint id facere, dicuntur vſq; ad ſeptimũ annum recte. Admiſſuras cum faciunt, prodigunt in lutoſos limites, ac luſtra, vt volutentur in luto, quod eſt illarum requies, vt lauatio homini. Cum omnes conceperunt, rurſus ſegregant verres. Verres octo menſium incipit ſalire, permanetq;, vt id recte facere poſſit. vſq; ad quartum annum, deinde caſtratur, ſaginaturq; quoad perueniat ad lanium. Hic enim conciliator ſuillæ carnis

datur populo.Sus græce dicitur ὗς olim θύτης ab illo verbo dictꝰ,quod dicitur θύειν,quod eſt immolare. Ab ſuillo enim pecoris genere immolãdi initium primum ſumptũ videtur,cuius veſtigia, quod initijs Cereris porci immolantur, & quod initijs pacis fœdus cum feritur, porcus occiditur, & quod nuptiarum initio antiqui reges,ac ſublimes viri in Hetruria in coniunctione nuptiali noua nupta, & nouus maritus primum porcum immolant.Priſci quoq; latini,& etiam græci in Italia idem factitaſſe videntur. Nam & noſtræ mulieres maxime nutrices naturam, qua fœminæ ſunt, in virginibus appellant porcam.& græci χοῖρον ſignificantes eſſe dignum in ſignum nuptiarum, ſuillum pecus donatum ab natura dicunt ad epulandum. Itaque iis animam datam pro ſale,qui ſeruaret carnem.E queis ſuccidias galli optimas, & maximas facere conſueuerunt. Optimarum ſignum, quod etiam nunc quot annis è Gallia apportantur Romam pernæ tomacinæ,& taniacæ.et petaſiones. De magnitudine gallicarum ſuccidiarum Cato ſcribit his verbis.In Italia in ſcrobes terna,atq; quaterna millia aulia ſuccidia vere ſus vſqueadeo pinguitudine creſcere ſolet,vt ſe ipſa ſtans ſuſtinere non poſſit,neq; progredi vſquam.itaq; eas ſiquis quò traijcere velit, in ploſtrum imponit.In Hiſpania vlteriore in Luſitania cum ſus eſſet occiſus, Attilius hiſpanienſis minime mendax, & multarum rerum peritus in doctrina dicebat.L. Volumnio ſenatori miſſam offulam cum duabus coſtis quæ pẽderet.iij.&.xx.pondo.eiuſq; ſuis à cute ad os pedem.& iij.digitos fuiſſe.Cui ego. Nõ minus res admiranda quã quæ nunc eſt dicta,in Arcadia ſcio eſſe ſpectatam ſuem, quæ præ pinguitudine carnis nõ modo ſurgere nõ poſſet, ſed etiam vt in eius corpore ſorex exeſa carne nidũ feciſſet,& peperiſcet mures.Hoc etiam in iuuenca factũ accepi.Sus ad fœturam quàm ſit fœcunda animaduertũt ferè ex primo partu,quod non multum in reliquis mutat.In nutricatu, quam porculationem appellabant, bi-

nis menſibus porcos ſinunt cum matribus. ſed eos, cum
iam paſci poſſunt, ſecernunt. Porci, qui nati ſunt hyeme
fiunt exiles propter frigora, & quod matres aſpernãtur
propter exiguitatem lactis, & quod dentibus ſauciantur
propterea mammæ. ſcrofam in ſua quanque hara ſuos vt
alat oportet porcos, quoniã alienos aſpernatur, & ideo
ſi conturbati ſunt in fœtura, fit deterius. Natura diuiſus
eſt eius annus bifariã, quod bis parit in anno, quaternis
menſibns fert ventrẽ, binis nutricat. Harã facere opor-
tet circiter trium pedũ altam, & latã amplius paulo, ea al
titudine abs terra, ne dum exilire velit prægnas, abortet.
Altitudinis modus ſit, vt ſubulcus facile deſpicere poſſit
nequis porcellus à matre opprimatur, & vt facile purga
re poſſit cubile. In haris oſtium eſſe oportet, & limen in
ferius altum palmipedale, ne porci ex hara, cũ mater pro
dit, tranſilire poſſint. Quotieſcunque haras ſubulcus pur-
gat, toties in ſingulas arenã iniicere oportet, aut quid ali
ud, quod exugat humorem. & cum pepererit, largiore ci
batu ſuſtentare, quo facilius lac ſuppeditare poſſit. in qui
bus hordei circiter binas libras aqua madefactas dare ſo-
lent, & hoc quoque conduplicant, vt ſit mane, & veſperi,
ſi alia, quæ obiiciant, non habuerint. Cum porci depulſi
ſunt à mamma à quibuſdam delici appellantur, neque iã
lactantes dicuntur. Quia partu decimo die habentur pu-
ri, ab eo appellantur ab antiquis ſacres, quod tũ ad ſacrifi
cia idonei dicuntur, primum. Itaque apud Plautum in me-
næchmis, cum inſanum quem putat, vt pietur in oppi-
do Epidamno, interrogat, quanti hic porci ſunt ſacres?
Si fundus miniſtrat, dari ſolent vinacea, ac ſcapi ex vuis
Amiſſo nomine lactantis, dicuntur neſrendes, ab eo qđ
nondum fabã frendere poſſint, id eſt frangere. Porcus
enim græcum nomen eſt antiquũ, ſed obſcuratum, quod
nunc eum vocant χοῖρον. In eorum potu ſcroſæ bis die
vt bibant. curant, lactis cauſa. Parere tot oportet por-
cos, quot mammas habeat. ſi minus pariat, fructuariam
idoneam non eſſe. ſi plures pariat, eſſe portẽtũ. In quo il

lud antiquiſſimum fuiſſe ſcribitur, quod ſus Aeneæ Lauini triginta porcos peperit albos, itaq; quod portenderit factum. triginta annis, vt Lauinienſes conderent oppidum Albam. Huius ſuis, ac porcorum etiam nunc veſtigia apparent. Iamne ſimulachra eorũ ænea etiam nũc in publico poſita, et corpus matris ab ſacerdotibus, quod in ſalſura fuerit, demonſtratur? Nutricare octonos porcos paruulos primo poſſunt, incremento facto à peritis dimidia pars remoueri ſolet, quod neq; mater ſola poteſt ſufferre lac, neq; congenerati aleſcendo roborari. A partu decem diebus proximis non producunt ex haris matrem præterquam potum. Præteritis decem diebus ſinunt exire paſtum in propinquum locũ villæ, vt crebro reditu lacte alere poſſit porcos. Cum creuerunt, cupiunt ſequi matrem, tum domi ſecernunt à matribus, ac ſeorſum paſcunt, vt deſiderium ferre poſſint parentis, quod decem diebus aſſequuntur. Subulcus debet conſuefacere oĩa vt faciant ad buccinã. Primo cũ incluſerũt, cũ buccinatũ eſt, aperiũt. vt exire poſſint in eũ locũ, vbi ordeũ fuſum in lõgitudine ſit. Sic enĩ minus deperit, q̃ ſi id in aceruos poſitũ eſt. et plures facilius accedũt, ideo ad. xij. conuenire dicuntur, vt ſyluestri loco diſperſi ne diſpereant. Caſtrantur verres commodiſſime anniculi, vtiq; ne minores, quàm ſemeſtres, quo facto nomen mutant, atq; è verribus dicuntur maiales. De ſanitate ſuum vnum modo exempli cauſa dicam. Porcis lactentibus ſi Scrofæ lac non poteſt ſuppeditare, triticum frictũ dare oportet (crudum enim ſoluit aluum) vel ordeum obijci ex aqua, quoad fiant trimeſtres. De numero in centum ſues decem verres ſatis eſſe putant. Quidam etiam hinc demunt. Greges maiores inequabiles habent. Sed ego modicum puto centenarium. Aliquot maiores faciunt, ita vt ter quinquagenos habeant porcos in grege, alij duplicant, alij etiam maiorem faciunt. Minor grex, quàm maior minus ſumptuoſus. quòd comites ſubulcus pauciores quærit. Itaq; gregis numerum paſtor ab ſua vtilita

te conſtituit, non vt quod verres habeat, id enim à natu ra ſumendum. hæc hic. Cap. V.

AT Quintus Lucienus ſenator homo quamuis huma nus, & iocoſus introiens familiaris omnium noſtrum, ſic epirotice inquit χαίρετε, & varronem noſtrum in quit ποιμένα λαῶν. Scrofam enim mane ſalutaui. cũ alius eum ſalutaſſet, alius conuitiatus eſſet, qui tam ſerò veniſſet ad conſtitutum, Videbo iam vos inquit. bala trones, & huc afferam meum corium, & flagra. Tu ve ro Muri veni mihi aduocatus, dum aſſes ſoluo palilibus, ſi poſtea à me repetant, vt teſtimonium perhibere poſ ſis, Vaccius Murio, Narra iſti inquit eadem, qui ſermo nes ſint habiti. & quid reliqui ſit, vt ad partes paratus ve niat. Nos interea ſecundũ actum de maioribus adtexa mus. In quo quidem meæ partes, quoniam boues ibi. Quare dicam de bubulo pecore, quam acceperim ſcien tiam, vt ſiquis quid ignorat, diſcat. ſiquis ſcit, vbi nunc labar obſeruet. Menas. Vide quid agas inquã Vacti. Nã bos in pecuaria, maxima debet eſſe authoritate, præſer tim in Italia, quæ à bubus nomen habere ſit exiſtimata. Græcia enim antiqua (vt ſcribit Timęus) tauros vocabat ιταλȣς. à quorum multitudine, & pulchritudine, & fœ tu vitulorum Italiam dixerunt. Alij ſcripſerunt, quod è Sicilia Hercules perſecutus ſit eò nobilem taurũ, qui di ceretur Italus. Hic ſocius hominum in ruſtico opere, & Cereris miniſter. Ab hoc ãtiqui manus ita abſtineri vo luerunt, vt capite ſanxerint, ſiquis occidiſſet. Qua in re teſtis Attica, teſtis Peloponeſus. Nã ab hoc pecore Athe nis Buzuges nobilitatus Argis ὀνόγυρος. Noui inquit Menas maieſtatem boum. & ab his dici pleraq; magna vt βȣσυκον. βȣπεινα. βȣλιμον. βοῶπιν. Vuã quo q; bumãmã, Præterea hunc ſcio eſſe, in quẽ potiſſimũ Iupiter ſe conuertit, cũ exportauit per mare è Phœnice amãs Europã. Hũc eſſe, q filios Neptuni à Menalippa ſeruarit, ne in ſtabulo infantes grex boũ obtereret. De niq; ex hoc putrefacto naſci dulciſſimas apes mellis ma

tres, à quo eas græci βεγόνας appellant, & hinc Plauti um locutum eſſe latine. Cum hirtium prætorē renuntiatum Romam in Senatum ſcriptū habere. Sed bono animo es, non minus ſatisfaciam tibi, quàm qui bugoniam ſcribit. Primum in bubulo genere ætatis gradus dicuntur quatuor. Prima vitulorum, ſecunda iuuencorum, tertia boum nouellorum, quarta vetulorum. Diſcernuntur in prima vitulus, & vitula, in ſecunda iuuencus & iuuenca, in tertia, et quarta taurus, et vacca. Quę ſterilis eſt vacca, taura appellatur. Quæ prægnans, horda. Ab eo in faſtis dies hordicalia nominatur, quod tunc hordæ boues immolantur. Qui gregem armentorum emere vult, obſeruare debet primum, vt ſint hæ pecudes ætate potius ad fructus ferendos integræ, quàm iam expertæ. Vt ſint bene compoſitæ, vt integris membris, oblongæ, ample, nigrantibus cornibus, latis frontibus, oculis magnis, & nigris, piloſis auribus, compreſſis malis, ſubſimis úe, gibberi ſpina leuiter remiſſa, apertis naribus, labris ſubnigris, ceruicibus craſſis, ac longis, à collo paleari bꝰ demiſſis, corpore amplo bene coſtato, latis humeris, bonis clunibus, coda profuſa vſq; ad calces, vt habeat inferiorem partem frequentibus pilis ſuberiſpam, compactis cruribus potius breuioribus, q̃ longis, rectis genibus, & eminulis diſtantibꝰ inter ſe, pedibus non latis, neq; ingredientibus qui diſplodantur, nec cuius vngulæ diuaricent, & cuius vngues ſint leues, & pares, corium attactu non aſperū, ac durum, colore potiſſimū nigro, deinde rubeo, tertio heluo, quarto albo. Molliſſimus enī hic, vt duriſſimus primus. De medijs duobus prior quàm poſterior melior, vtriq; pluris quàm nigri, & albi. Neq; non præterea vt mares ſeminis boni ſint, quorum & forma eſt ſpectanda, & qui ex his orti ſunt, vt reſpondeant ad parentum ſpeciem, & præterea quibus regionibus nati ſunt, refert. Boni enim generis in Italia, plerique gallici ad opus. Contra iugatorij liguſtici. Tranſmarini epirotici non ſolum meliores totius Græciæ, ſed etiam Ita-

liæ,tametſi quidā de italicis , quos propter āplitudinem præſtare dicunt,ad victimas farciunt,atq; ad deorū ſeruant ſupplicia.Qui ſine dubio ad res diuinas propter dignitatē amplitudinis,& coloris præponendi. Quod eò magis fit,quod albi in Italia non tam frequentes quàm qui in Thracia,vbi alio colore pauci.Eos cū emimus domitos,ſtipulamur,ſic. Illoſce boues ſanos eſſe,noxiſq; præſtari?Cū emimus indomitos,ſic. Illoſce iuuencos ſanos recte,deq; pecore ſano eſſe , noxiſq; præſtari ſpondésne?Paulo verboſius hæc,qui Manilij actiones ſequūtur lanij,ꝗ ad cultrū bouē emūt,& qui ad altaria,hoſtiæ ſanitatē nō ſolent ſtipulari.Paſcuntur armenta commodiſſime in nemoribus,vbi virgulta,& frons multa.Hyēme cū hybernāt,ſecundū mare,æſtu abiguntur in montes frondoſos.Propter fœturā hæc obſeruare ſoleo antē admiſſurā,menſem vnū,ne cibo,& potione ſe impleāt, quod exiſtimantur facilius macræ concipere. Contra, tauros duobus menſibus ante admiſſurā,herba,& palea, ac fœno facio pleniores,& à fœminis ſecerno.Habeo tauros totidē quot Atticus , ad matrices ſeptuaginta,duos, vnū anniculū,alterū bimū.Hoc ſecundū aſtri exortū facio,quod greci vocāt λύραν,fidē noſtri.Tū deniq; tauros in gregē redigo. Mas an fœmina ſit concepta,ſignificat deſcenſu taurus cū iniit,ſiquidē ſi mas eſt,in dexteriorē partē abit,ſi fœmnia in ſiniſteriorē. Cur hoc fiat, vos videritis,qui Ariſtotelem legitis.Nō minores oportet inire bimas,vt trimæ pariant,eo melius ſi quadrimę. Pleræq; pariunt in decem annos, quædam etiam in plures. Maxime idoneum tempus ad concipiendum à delphini exortu vſq; ad dies.xl.aut paulo plus. Quæ enim ita conceperint,temperatiſſimo anni tempore pariunt. Vaccæ enim menſibus decem ſunt prægnantes.De quibus admirandū ſcriptū inueni,exemptis teſticulis,ſi ſtatim admiſeris,concipere.Eas paſci oportet in locis viridibus,& aquoſis.Cauere oportet,ne aut anguſtius ſtent, aut feriātur,aut cōcurrāt.Itaq; ꝙ eas æſtate tabani conci-

tare ſolent, & beſtiolæ quædã minutæ ſub cauda. ne concitentur, aliqui ſolent includere ſeptis. His ſubſterni oportet frondem, aliúdue quid in cubilia, quo mollius cõquieſcant. Aeſtate ad aquam appellendum bis, hyeme ſemel. Cùm parere cœperint, ſecundum ſtabula pabulũ ſeruari oportet integrũ, quod egredientes deguſtare poſſint, faſtidioſæ enim fiunt. Et prouidendum, quò recipiunt ſe, frigidus locus ne ſit. algor enim eas, & famis macreſcere cogit. In alimonijs armenticium pecus ſic contuendum, lactentes cum matribus ne cubent, obterunitur enim, ad eas mane adigi oportet, & cum redierint è paſtu. Cum creuerint vituli, leuandæ matres, & pabulũ viride obijciendum in præſepijs. Item his, vt ferè in omnibus ſtabulis, lapides ſubſternendi, aut quid item, ne vngulæ putreſcant. Ab æquinoctio autumnali vnà paſcũtur cum matribus. Caſtrare non oportet ante bimatum, quod difficulter, ſi aliter feceris, ſe recipiunt. Qui autem poſtea caſtrantur, duri, & inutiles fiunt. Item, vt reliquis gregibus pecuarijs, delectus quotãnis habẽdus, & reijciundæ reijciundæ, quod locum occupant earũ, quæ ferre poſſunt fructus. Si qua amiſit vitulum, ei oportet ſupponere eos, quibus non ſatis lactis præbent matres. Semeſtribus vitulis obijciunt furfures triticeos, & farinam ordeaceam, & teneram herbam, & vt bibant mane, & veſperi curant. De ſanitate ſunt complura, quæ exſcripta de Magonis libris, armentarium meũ crebro vt aliquid legat, curo. Numerus de tauris, & vaccis ſic habendus, vt in ſexaginta, vnus ſit anniculus, alter bimus. Quidam habent aut maiorem, aut minorem numerum gregum. Nam apud eum duo Tauri in ſeptuaginta matribus ſunt. Numerum gregum alius alium facit. Quidam centenarium modicum putant eſſe, vt ego, Atticus centumviginti habet, vt Lucienus. Hæc ille. Cap. VI.

AT Murius, qui, dum loquitur Vaccius cum Lucieno redijſſet, Ego inquit, de aſinis potiſſimum dicam, quod ſum reatinus, vbi optimi, & maximi fiunt, è quo ſemi-

nio ego hic procuraui pullos, & ipſis Arcadibus vendi- di aliquoties. Igitur aſinorum gregem qui facere vult bo num, primum videndū, vt mares, fœminasq́ bona æta te ſumat, vtiq́ vt quamdiutiſſime fructum ferre poſſit, firmos, omnibus partibus honeſtos, corpore amplo, ſe- minio bono, ex his locis, vnde optimi exeunt, quod fa- ciunt Peloponnenſes, cum potiſſimum eos ex Arcadia emebant, in Italia ex agro reatino. Non enim ſi murenę optimæ flutæ ſunt in Sicilia & Helops in Rhodo, con- tinuo hi piſces omni mari ſimiles naſcuntur. Horū ge- nera duo. Vnum ferum, quos vocant onagros, in Phry gia, & Lycaonia ſunt greges multi. Alterum manſuetū, vt ſunt in Italia omnes. Ad ſeminationem onagrus ido- neus, quod è fero fit manſuetus facile, & è manſueto fe- rus nunquam. Quod ſimiles parentum gignantur, eligē di, & mas, et fœmina cum dignitate vt ſint. In mercando item (vt cæteræ pecudes) emptionibus, & traditionibus dominium mutant, & de ſanitate, ac noxa ſolet caueri. Commode paſcuntur farre, & furfuribus ordeaceis. Ad- mittuntur ante ſolſtitium, vt eodem tempore alternis annis pariant. Duodecimo enim menſe conceptum ſe- men reddunt. Prægnantes opere leuant. Venter enim la bore, nationē reddit deteriorē. Marē non diſiungunt ab opere, quod remiſſiōe laboris fit deterior. In paſtu eadē ferè obſeruant, quæ in equis. Secundum partum pullos anno non remouent à matre. Proximo anno noctibus patiuntur eſſe cum his, & leuiter capiſtris, aliáue qua re habent vinctos. Tertio anno domare incipiunt ad eas res, ad quas quiſq́ eos vult habere in vſu. Relinquitur de numero. quorū greges non ſanè fiunt, niſi ij, qui one ra portent, ideo quod pleriq́ deducuntur ad molas, aut ad agriculturam, vbi quid vehendum eſt, aut etiam ad arandū, vbi leuis eſt terra, vt in campania. Greges fiunt ferè mercatorū, vt eorum qui è Brundufio, aut Appulia aſellis doſſuarijs comportant ad mare oleum, aut vinū, itemq́ frumentum, aut quid aliud.

Cap. VII.

LVCIENVS, Ego quoq; adueniens aperiam carce res inquit, et equos emittere incipiam, nec ſolùm mares, quos admiſſarios habeo, vt Atticus ſingulos ī fœminas denas, è queis fœminas, Cōmodius Equi culus vir fortiſ ſimus etiā patre militari iuxta ac mares habere ſolebat. Horum equorum, & equarū greges qui habere volue rint, vt habēt aliqui in Peloponneſo, & in Appulia, pri mum oportet ſpectare ętatem, quam præcipiunt. Viden dum ne ſint minores trimæ, maiores decem annorum. Aetas cognoſcitur equorum, et ferè omnium, qui vngu las indiuiſas habent, & etiam cornutarum, quod equus triginta menſium primum dentes medios dicitur amit tere, duos ſuperiores, & totidem inferiores. Incipientes quartum agere annum itidem eijciunt & totidem proxi mos eorum, quos amiſerunt, & incipiunt naſci quos vo cant columellares, Quinto anno incipiente item eodem modo amittere binos, quos caninos habent, tū renaſcen tes eis, ſexto anno impleri. Septimo omnes habere ſolēt renatos, & cōpletos. His maiores qui ſunt, intelligi ne gant poſſe, præterquam cum dentes ſunt facti brochi, & ſupercilia cana, & ſub ea lacunæ, ex obſeruatu dicunt eū equū habere annos ſexdecim. Forma eſſe oportet ma gnitudine media, quod nec vaſtos, nec minutos decet eſ ſe. Equas clunibus, ac ventribus latis. Equos ad admiſſu rā quos velis habere, legere oportet amplo corpore, for moſos, nulla partè corporis inter ſe nō congruente. Vn de qualis futurus ſit equus, è pullo coniectari poteſt, ſi ca put habet non magnū, nec membris confuſis, ſi eſt ocu lis nigris, naribus non anguſtis, auribus applicatis, non anguſta iuba, crebra, fuſca, ſubcriſpa ſubtenuibus ſetis implicata in dexteriorem partem ceruicis, pectus latum, & plenum, humeris latis, ventre modico, lumbis deor ſum verſum preſſis, ſcapulis latis. ſpina maxime duplici, ſin minus nō extenta, coda ampla ſubcriſpa, cruribus re ctis, & æqualibus, genibus rotundis, nec magnis, nec in trorſus ſpectātibus, vngulis duris, toto corpore vt habe

at venas,quę animaduerti poſſint,qđ q huiuſcemodi ſit, & cũ eſt æger,ad medẽdũ eſt appoſitus,corpore multo.

De ſtirpe magni intereſt.qua ſint,ꝗ genera ſunt multa.Itaq; ad hoc nobiles à regionibus dicuntur. In Græcia theſſalici equi.à terra appuli.ab Roſea roſeani.Equi boni futuri ſigna ſunt.ſi cum gregalibus in pabulo contendit,in currendo,aliáue qua re,quo potior ſit,ſi cũ flumẽ traijciendum eſt,gregi in primis prægreditur,nec reſpectat alios.Emptio equina ſimilis ferè ac boũ,et aſinorũ, qđ eiſdẽ rebus dominiũ in emptione mutatur,vt in Manilij actionibus ſunt præſcripta. Equinũ pecus paſcendũ in pratis potiſſimũ herba.In ſtabulis, ac præſepibus arido fœno.Cum pepererint, ordeo adiecto bis die danda aqua.Horum fœturæ initiũ admiſſionis facere oportet,ab æquinoctio verno,ad ſolſtitiũ, vt partus idoneo tempore fiat.Duodecimo enim menſe die decimo aiunt naſci.Quæ poſt tempus naſcuntur,ferè vitioſa,atq; inutilia exiſtunt.Admittere oportet, cum tempus anni venerit,bis die mane,& veſpere.Peroriga enim appellatur quiſquis admittit, eo enim adiutante equa alligata celerius admittitur, neq; equi fruſtra cupiditate impulſi ſemen eijciunt.Quoad ſatis ſit admitti ipſę ſignificant, qđ ſe defendunt.Si faſtidium ſaliendi eſt,ſcyllæ modicũ cõterunt cum aqua ad mellis craſſitudinem, tũ ea re naturam equæ, cum menſes ferunt,tangunt; contra ab locis equæ nares equi tangunt.Tametſi incredibile, quod vſu venit memorię mandandum.Cum equus matrem vt ſaliret adduci non poſſet,et eum capite obuoluto peroriga adduxiſſet,& coegiſſet matrem inire, cũ deſcendenti velum dempſiſſet ab oculis,ille impetũ fecit in eũ, ac mordicus interfecit. Cum conceperint equæ, videndum ne aut laborent pluſculum,aut ne frigidis locis ſint,quod algor maxime prægnantibus obeſt.Itaq; in ſtabulis ab humore prohibere oportet humum,clauſa habere oſtia, ac feneſtras, & inter ſingulas à præſepibus interijcere longurios, qui eas diſcernant, ne inter ſe pugnare poſſint.

Prægnantem neq; implere cibo, neq; eſurire oportet. Alternis qui admittũt, diuturniores equos, & meliores pullos fieri dicunt. Itaq; vt reſtibiles ſegetes eſſent exuctiores, ſic quotannis quæ prægnans fiat. In decem diebus ſecundum partum cum matribus in pabulis prodigendũ. Ne vngulas comburat ſtercus cauendum. Quinq;meſtribus pullis factis, cum redacti ſunt in ſtabulum obijciendum farinam ordeaceam mollitam cum furfuribus, & ſi quid aliud terra natum libenter edent. Anniculis iam factis dandum ordeum, & furfures, vſq; quo ad erunt lactantes. Neq; prius biennio confecto à lacte remouendum. Eoſq;, cum ſtent cum matribus, interdum tractandum, ne cum ſint diſiuncti, exterreantur. Eademq; cauſa ibi frenos ſuſpendendum vt oculis conſueſcant & videre eorum faciem, & è motu audire crepitus. Cum iam ad manus accedere cõſueuerint, interdum imponere his puerum bis, aut ter pronum in ventrem, poſtea iam ſedentem, hæc facere cum ſit trimus, tum enim maxime creſcere, ac lacertoſum fieri. Sunt qui dicant poſt annũ, & ſex menſes equulum domari poſſe, ſed melius poſt trimum, à quo tempore farrago dari ſolet. Hæc enim purgatio maxime neceſſaria equino pecori, quod diebus decem facere oportet, nec pati alium vllum cibum guſtare. Ab vndecimo die vſq; ad quartum decimum dandũ ordeum, quotidie adijciendo minutatim. Quod quarto die feceris, in eo decem diebus proximis manendũ. Ab eo tempore mediocriter exercendum. & cum ſudauerit, oleo perungendũ. Si frigus erit, in equili faciendus ignis. Equi quod alij ſunt idonei ad rem militarem, alij ad vecturam, alij ad admiſſuram, alij ad curſuram. alij ad prædam, non item ſunt ſpectandi ad quæ habendi. Itaq; peritus belli alios eligit, atq; alit, ac docet. Aliter quadrigarius, ac deſultor. Neq; idẽ, qui vectarios facere vult. neq; eodem modo parantur ad ephippium, vt ad prædam, quod vt ad rem militarem, quod ibi ad caſtra habere volunt acres. Sic contra in vijs habere malunt placidos,

propter quod diſcrimen maxime inſtitutũ, vt caſtrentur equi. Demptis enĩ teſticulis fiũt quietiores, & ideo quod ſemine carẽt, ij canterij appellati. vt in ſuibus maiales, in gallis gallinaceis capi. De medicinis vel plurima ſunt in equis & ſigna morborũ, & genera curationũ, quę paſtorẽ ſcripta habere oportet. Itaq; ob hoc in Græcia potiſſimũ medici pecorũ κτηνιατροὶ appellati. Cap. VIII.

CVM hęc loqueremur, venit à Menate libertus, qui dicat liba abſoluta eſſe. & rẽ diuinã paratã, ſi vellẽt, venirẽt illuc & ipſi pro ſe ſacrificarent. Ego vero inquã, vos ire nõ patiar ante, quã mihi reddideritis tertiũ actũ, de mulis, de canibus, de paſtoribus. Breuis oratio de iſtis inquit Murius; Nã muli. & hinni bigeneri, atq; inſitij, nõ ſuopte genere ab radicibus. Ex equa enĩ, & aſino fit mulus. Contra ex equo, & aſina hinnus. Vterq; eorũ ad vſum vtilis, partu, fructu, ventre. Pullũ aſininũ à partu recentẽ ſubijciũt equę. cuius lacte ampliores fiũt, quod id lac quã aſininũ. ac alia oĩa dicũt eſſe melius. Pręterea educãt eũ paleis, fœno, ordeo. Matri ſuppoſiticię quoq; inſeruiũt, quo equa ad miniſteriũ lactis cibũ pullo præbere poſſit. Hic ita educatus ab initio, poteſt admitti. neq; enĩ eũ aſpernantur propter conſuetudinẽ equinã. Hũc minorẽ ſi admiſeris. & ipſe citius ſeneſcit, & quę ex eo concipiuntur fiũt deteriora. Qui nõ habẽt eũ aſinũ, quẽ ſuppoſuerũt equę. & aſinũ admiſſariũ habere volũt, de aſinis quenq; ampliſſimũ, et formoſiſſimũ quẽ habere poſſunt, eligũt. quiq; ſeminio natus ſit bono. arcadico, vt antiqui dicebãt. vt nos experti ſumus. reatino, vbi tricenis, ac quadri genis millibus HS admiſſarij aliquot venierunt. Quos emimus itẽ vt equos ſtipulamur in emendo. ac facimus in accipiendo. vt dictũ eſt in equis. Hos paſcimus pręcipue fœno atq; ordeo, & id añ admiſſurã largius facimus, vt cibo ſuffundamus vires ad fœturã. Eodẽ tempore, ꝙ equos adducentes, iidẽq; vt ineant equas perorigas curamus. Cũ peperit equa mulũ, aut mulã nutricantes educamus. Hi, ſi in paluſtribus locis, atq; vliginoſis nati, habẽt

vngulas molles. Iidem ſi exacti ſunt æſtiuo tempore in montes, qđ fit in agro reatino, duriſſimis vngulis fiunt. In grege mulorũ parando, ſpectanda ætas, & forma. Alterũ vt vecturis ſufferre labores poſſint, alterũ vt oculos aſpectu delectare queãt. Hiſce enim binis coniunctis oĩa vehicula in vijs ducuntur. Hæc me reatino authore probares mi Attice, niſi tu ipſe domi equarũ greges haberes, ac mulorũ greges vendidiſſes. Hinnus, qui appellatur ex equo, & aſina, minor eſt, q̃ mulus corpore. plerũq; rubicundior, auribus vt æquis, iubã, & caudã ſimilẽ aſini. Itẽ in ventre eſt (vt equus) menſes duodecim. Hoſce itẽ vt equulos & educãt, & alũt, & ætatẽ eorũ ex dentibus cognoſcũt. Cap. IX.

RELINQVITVR inquit Atticus, de quadrupedibus, quod ad canes attinet, maxime ad nos, qui pecus paſcimus lanare. Canis enĩ ita cuſtos eſt pecoris, vt eius, qđ eo comite indiget ad ſe defendendũ. In quo genere ſunt maxime oues, deinde capræ. Has enĩ lupus captare ſolet, cui opponimus canes defenſores. In ſuillo pecore tamen ſunt, quæ ſe vindicent ſues, verres, maiales, ſcrofæ. propè enĩ hęc apris, q in ſyluis ſępe dentibus canes occiderunt. Quid dicã de pecore maiore? cũ ſciã mulorũ gregẽ cũ paſceretur, eoq; veniſſet lupus, vltro mulos circumfluxiſſe, & vngulis cędendo eũ occidiſſe? et tauros ſolere diuerſos aſſiſtere clunibus continuatos, & cornibus facile propulſare lupos? Quare de canibus, quoniã genera duo, vnũ venaticũ, & ꝑtinet ad feras beſtias, ac ſylueſtres, alterũ, qđ cuſtodię cauſa paratur, & ꝑtinet ad paſtorẽ, dicam & de eo ad formã artis expoſitã in nouẽ partes. Primũ ætate idonea parandi, qđ catuli, & vetuli neq; ſibi, neq; ouibus ſunt pręſidio, & feris beſtijs nonnunq̃ prędæ. Facie debẽt eſſe formoſi, magnitudine ampla, oculis nigrantibus, aut rauis, naribus congruẽtibus, labris ſubnigris, aut rubicundis, neq; reſimis ſuperioribus, neq; pendulis ſubtus, mẽto ſuppreſſo, & ex eo enatis duobus dentibus dextra, & ſiniſtra paulo eminulis ſuperioribus, directis po-

tius,q̃ brochis,et acutis,quos hñt labro tectos,capitibus, & auriculis magnis,ac flaccis,craſſis ceruicibus,ac collo, internodijs articulorũ longis, cruribus rectis,ac potius varijs.q̃ vacijs,pedibus magnis,& altis,q ingredienti ei diſplodantur,digitis diſcretis,vnguibus duris,ac curuis, talo nec vt corneo,nec nimiũ duro,ſed vt fermentato,ac molli.à fœminibus ſummis corpore ſuppreſſo,ſpina neq; eminula,neq; curua, cauda craſſa,latratu graui,hiatu magno,colore potiſſimũ albo,qđ in tenebris ſpecie leonina.Preterea fœminas volũt eſſe mammoſas ęqualibus papillis.Itẽ videndũ,vt boni ſeminij ſint.Itaq; à regionibus appellantur lacones,epirotici,ſalentini. Videndũ ne à venatoribus,aut lanijs canes emas. Alteri,qđ ad pecus ſequendũ inertes.alteri ſi viderint leporẽ, aut ceruũ,qđ eũ potius q̃ oues ſequẽtur.Quare aut à paſtoribus empta melior,quę oues ſequi conſueuit,aut ſine vlla conſuetudine quæ fuerit,canis enĩ facilius qdaſſueſcit,eaq; firmior conſuetudo,quę ſit ad paſtores,q̃ quę ad pecudes.Publius Aufidius Pontianus amiternin9,cũ greges ouiũ emiſſet in Vmbria vltima,qbus gregibus ſine paſtoribus canes acceſſiſſent,paſtores,vt deduxerũt in metapontinos ſaltus,et Heracleę emporiũ,inde cũ domũ rediſſent,q ad locũ deduxerant,è deſyderio hoĩm diebus paucis poſtea canes ſua ſponte,cũ dierũ multorũ via intereſſet,ſibi ex agris cibaria quęſierũt,atq; in Vmbriã ad paſtores redierũt,neq; eorũ quisq̃ fecerat,quod in agricultura Saſerna prçcepit. Qui vellet ſe à cane ſectari,vti ranã obijciat cocta.Magni intereſt ex ſemine eſſe canes eodẽ,qđ cognati maxime inter ſe ſunt prçſidio. Sequitur quartũ de emptione,id ſit alterius,quod à priore dño ſecundo traditũ eſt. De ſanitate,& noxa ſtipulationes fiũt eædẽ,quæ in pecore,niſi quod hic vtiliter exceptũ eſt. Alij pretiũ faciũt in ſingula capita canũ.Alij vt catuli ſequantur matrẽ.Alij vt bini catuli vnius canis numerũ obtineãt,vt ſolent bini agni vnius ouis. Pleriq; vt accedant canes, qui conſueuerunt eſſe vnà, Cibatus canis propior

muſcæ, & ricini, & pulices ſoleant (ſi hoc vnguine non ſis vſus) ea exulcerare. & ne vulnerentur à beſtijs, imponuntur his collaria, quæ vocantur millum, ideſt cingulum circum collum ex corio firmo cum clauulis capitatis, quæ intra capita inſuitur pellis mollis, ne noceat collo duritia ferri. Quod ſi lupus, aliusúe quis his vulneratus eſt, reliquos quoque canes facit, qui id non habent, vt ſint in tuto. Numerus canum pro pecoris multitudine ſolet parari. Ferè modicum eſſe putant, vt ſinguli ſequãtur ſingulos opiliones. de quo numero alius aliũ modũ cõſtituit. Qđ ſi ſunt regiones vbi beſtiæ ſint multæ, debent eſſe plures, quod accidit ijs, qui percalles ſylueſtres longinquos ſolent comitari in æſtiua, & hyberna. Villatico vero gregi in fundum ſatis eſſe duos, & id marem, & fœminam. Ita enim ſunt aſſiduiores, quod cum altero idẽ fit acrior, & ſi alter indeſinenter æger eſt, ne ſine cane grex ſit. Cum circumſpiceret Atticus nequid præteriiſſet, hoc ſilentium inquam vocat aliũ ad partes. Cap. X.

RELIQVVM enim eſt in hoc actu quot, & quod genus ſint habendi paſtores. Coſſinius ad maiores pecudes ætate ſuperiores, ad minores etiã pueros, & vtroque horũ firmiores, qui in collibus verſantur, q̃ eos, qui in fundo, & quotidie ad villã redeunt. itaque in ſaltibus licet videre iuuentutẽ, & eã ferè armatam, cum in fundis nõ modo pueri, ſed etiã puellæ paſcant. Qui paſcunt in ſaltibus, greges cogere oportet, in paſtione diẽ totũ eſſe paſcere communiter. Contra, pnoctare ad ſuũ quẽque gregẽ eſſe oẽs ſub vno magiſtro pecoris, eũ eſſe maiorẽ natu potius q̃ alios, & peritiorẽ q̃ reliquos, quod ijs, q ætate, & ſcientia præſtant, aĩo æquiore reliqui parẽt. Ita tamẽ oportet ætate præſtare, vt ne propter ſenectutẽ minꝰ ſuſtinere poſſit labores. Neque .n. ſenes, neque pueri colliũ difficultatẽ, aut mõtiũ arduitatẽ, atque aſperitatẽ facile ferũt quod patiendum illis, qui greges ſequuntur, præſertim armentitios, ac caprinos, quibus rupes, ac ſyluæ ad pabulandum cordi. Formæ hominum legẽdæ, vt ſint firmæ.

ac veloces, mobiles, expeditis membris, qui nō ſolū pecus ſequi poſſint, ſed etiā à beſtijs, ac prædonibus defendere, qui onera extollere in iumenta poſſint, qui excurrere, qui iaculari. Non oīs apta natio ad pecuariā, qđ neq; baſculus, neq; turdulꝰ idonei, galli appoſiti, ſed maxime ad iumenta. In emptionibus dñm legitimū ſex ferè res perficiunt, ſi hæreditatē iuſtā adijt, ſi, vt debuit, mācipio ab eo accepit. à quo iure ciu ili potuit, aut ſi ininre ceſſit cui potuit cedere, et id vbi oportuit. aut ſi vſu cepit, aut ſi è præda ſub corona emit. Tumúe cū in bonis ſectioné ue cuius publice venit. In horū emptione ſolet accedere peculiū, aut ſi excipiet ſtipulatio, intercedere ſanū eū eſſe, furtis, noxiſq; ſolutū. Aut ſi mācipio nō datur, dupla promitti, aut ſi ita pacti, ſimpla. Cibus eorū debet eſſe interdiu ſeparatī vniuſcuiuſq; gregis. Veſpertinꝰ in cœna. qui ſunt ſub vno magiſtro, communis. Magiſtrū prouidere oportet, vt oīa ſequantur inſtrumenta, quæ pecori, & paſtoribus opus ſunt, maxime ad victū hoīm, & ad medicinā pecudū. Ad quā rē habent iumenta doſſuaria dñi, alij equas. Alij pro his quid aliud, quod onus dorſo ferre poſſit. Quod ad fœturā humanā pertinet paſtorū, qui in fundo perpetuo manent, facile eſt, quod habeant conſeruā in villa. nec hac venus paſtoralis longius quid quærit. Qui aūt ſunt in ſaltibus, & ſylueſtribus locis paſcunt, & nō villa, ſed caſis repentinos imbres vitant, his mulieres adiungere, quæ ſequantur greges, ac cibaria paſtoribus expediant, eoſq; aſſiduiores faciant, vtile arbitrati multi. Sed eas mulieres firmas eſſe oportet, non turpes, quæ in opere, vt in multis regionibus non cedant viris (vt in illyrico paſſim videre licet) quæ vel paſcere pecus, vel ad focum afferre ligna, ac cibū concoquere, vel ad caſas inſtrumentum ſeruare poſſint. De nutricatu hoc dico, eaſdem ferè & nutrices, & matres. Tremellius, ſimul aſpicit ad me, & vt te audiui dicere inquit, cum in Lyburniam veniſſes, te vidiſſe matresfamilias eorum, afferre ligna, & ſimul pueros, quos alerent, alias ſingulos,

alias binos, quæ oſtenderent fœtas noſtras, quæ in conopeis iacent dies aliquot, eſſe luridas mucidas, & contemnendas. Cui ego, Certe inquàm. Nam in Illyrico hoc amplius, prægnantem ſæpe, cum venit pariendi tempus, non longe ab opere diſcedere, ibiq; enixam puerum referre, quem non peperiſſe, ſed inueniſſe putes. Necnon etiam hoc quas virgines ibi appellant, nonnunquam annorum viginti, quibus mos eorum non denegauit ante nuptias, vt ſuccumberent quibus vellent, & incomitatas vt vagari liceret, & filios haberent è quibus vellent. Quæ ad valetudinem pertinent hominum, ac pecoris, vt ſine medico curari poſſint, magiſtrum ſcripta habere oportet. Is enim ſine literis idoneus non eſt, quòd rationes dominicas pecuarias conficere, nec quicquam recte poteſt. De numero paſtorum alij anguſtius, alij laxius conſtituere ſolent. Ego in octogenas hirtas oues ſingulos paſtores conſtitui. Atticus in centenas. In gregibus ouium, ſed magnis quos miliarios faciunt quidam, facilius de ſumma hominum detrahere poſſunt, quàm de minoribus, vt ſunt Attici.

Tremellius. Septingenarij.n.mei, vt opinor, tu octingenarios habuiſti. Nec tamen non vt nos arietum decimam partem. Ad equarum gregem quinquagenariũ bini homines, vtiq; vterq; horũ vt ſecum habeat equas domitas ſingulas in ijs regionibus, in quibus ſtabularij ſolent equas abigere, vt in Appulia, & in lucanis accidit ſæpe.

Cap. X I.

QVONIAM promiſſa abſoluimus, eamus inquit. Sed inquã ſiquid adieceritis de extra ordinario pecudũ fructu, de lacte in eo, & tonſura lanæ. Eſt enim lac oĩm rerum, quas cibi cauſa capimus, liquentiũ maxime alibile, & id ouillũ, inde caprinũ. Quod aũt maxime perpurget eſt equinũ, tũ aſininũ, deinde bubulũ, tũ caprinũ. Sed horũ ſunt diſcrimina quędã, et à paſtionibꝰ, et à pecudũ natura, et à mulctu. A paſtiõibꝰ, qđ fit ab ordeo, et ſtipula, et oĩno arido, et firmo cibo pecude paſta, id alibile ad

perpurgandum,id quod à viridi paſcuo, & eo magis flu xe ex herba,quæ eadem ipſa ſumpta perpurgare corpo ra noſtra ſolet. A pecudum natura, quod lac melius eſt à valentibus,& ab ijs,quæ nondum veteres ſunt,q̃ ſi eſt contra. A mulgendo,atq; ortu optimũ eſt id,quod ne q; emunctum longe abeſt à mulſo, neq; à partu conti nuo eſt ſumptum. Ex hoc lacte caſei qui fiunt maximi cibi ſunt bubuli,& qui difficilime tranſeant ſumpti. Se cundo ouilli minimi cibi,& qui facillime deijciantur, ca prini. Eſt etiam diſcrimen,vtrum caſei molles,ac recen tes ſint,an aridi,& veteres.Cum molles ſunt,magis ali biles,in corpore non reſides,veteres & aridi contra.Ca ſeũ facere incipiũt à vergilijs vernis exortis ad æſtiuas vergilias.Mulgent vere ad caſeũ faciundũ mane,al ijs tẽ poribus,meridianis horis,tametſi propter loca,& pabu lum diſparile,non vſquequaq; idẽ fit.Lactis duobus cõ gijs addũt coagulum magnitudine oleæ,vt coeat. quod melius leporinum,& hœdinũ q̃ agninum. Alij pro coa gulo addunt fici ramo lac,& acetum,& aſpergunt itẽ alijs aliquot rebus,quod græci appellant alij ὀπὸν, alij δακρύτιον.Non negari inquã ideo apud diuæ Rumię ſacellum,à paſtoribus ſatam ficum.Ibi enim ſolent ſacri ficare lacte pro vino,& pro lactentibus.mammæ enim rumis,ſiue Rumæ,vt ante dicebant,à rumi,& inde dicũ tur ſubrumi agni lactentes, à lacte. Quin aſpergi ſo lent ſales,melior foſſilis quam marinus.De tonſura oui um primũ animaduerto ante quàm incipiam facere, nũ ſcabiem,aut vlcera habeant,vt,ſi opus eſt,ante curentur quam tondeantur.Tonſuræ tempus inter æquinoctium vernum,& ſolſtitium cum ſudare cœperint oues. à quo ſudore recens lana tonſa ſuccida eſt appellata.Tonſas re cẽtes eodẽ die perungunt oleo, & vino,nõ nemo admi ſta cera alba,et adipe ſuillo.Et ſi ea tecta ſolet eſſe,quam habuit pellem iniectam eam intrinſecus eadem re perũ gũt,& tegunt rurſus. Siqua in tonſura plagam accepit, eum locum obliniunt pice liquida. Oues hirtas tondẽt

circiter ordeaceam meſſem, in alijs locis ante fœniſicia.
Quidã has in anno bis tõdẽt, vt in Hiſpania citeriore.
ac ſemeſtres faciunt tonſuras. duplicẽ impendunt operã,
quod ſic plus putant fieri lanæ, quo nomine quidã bis ſe
cãt prata. Diligentiores tegeticulis ſubiectis oues tonde
re ſolent, ne flocci intereant. Dies ad eã rẽ ſumuntur ſe-
reni, & ijs id faciunt ferè à quarta ad decimã horã, quo-
niã ſole calidiore tonſa, ex ſudore eius lana fit mollior,
& ponderoſior, & colore meliore. Quã demptã, & con
globatã alij vellera, alij velumia appellant. ex quorũ vo
cabulo animaduerti licet, prius lanæ vulſurã q̃ tonſurã
inuentã. Qui etiã nunc vellunt, ante triduo ieiunas ha-
bent, quod languidæ minus radices lanæ retinent. Om-
nino tonſores in Italia primũ veniſſe ex Sicilia dicũtur
poſt Romã conditã anno quadringẽteſimo quinquage
ſimoquarto, vt ſcriptũ in publico ardeæ in literis extat
eosq; adduxiſſe Publiũ Ticiniũ Menã. Olim tonſores
nõ fuiſſę ad ſignificant antiquorũ ſtatuæ, quod, pleræq;
habent capillũ, & barbã magnã. Suſcipit Coſſinius. Vt
fructum ouis è lana ad veſtimentũ, ſic capra pilos mini
ſtrat ad vſum nauticũ, & ad bellica tormenta. & fabri-
lia vaſa. Neq; nõ quædã nationes harũ pellibus ſunt ve
ſtitæ, vt in Getulia, & Sardinia. Cuius vſum apud anti-
quos quoq; græcos fuiſſe apparet, quod in tragœdijs ſe-
nes ab hac pelle vocantur διφθερίαι, & in comœdijs, q
in ruſtico opere morantur, vt apud Ceciliũ in hypobo-
limæo habet adoleſcens, apud Terentiũ in heautõtimo
rumeno ſenex. Tõdẽtur, q̃d magnis villis ſunt in magna
parte Phrygię, vñ cilicia, et cętera eiꝰ generis ferri ſolẽt.
Sed q̃d primũ ea tõſura in Cilicia ſit inſtituta, nomẽ id ci
licas adieciſſe dicũt. Illi hoc, Neq; ab hoc, q̃d mutaret Coſ
ſinius, & ſimul Vituli libertus in vrbẽ veniẽs ex hortis
diuertitur ad nos, & ego ad te miſſus inquit ibã, domũ
rogatũ, ne diẽ feſtũ faceres breuiorẽ, & mature venires.
Itaq; diſcedimus ego, & Scrofa in hortos ad vitulũ Ni-
grũ Turanniũ. Mox illi parti domũ, partim ad lenatẽ,

M. TERENTII VARRONIS DE RE RVSTICA LIBER TERTIVS, ET VLTIMVS.

Caput I.

CVM duæ vitæ traditæ ſint hominum, ruſtica, & vrbana Q. Pinni, dubium non eſt, quin hæ non ſolum loco diſcretæ ſint, ſed etiam tempore diuerſam originem habeant, antiquior enim multo ruſtica, quod fuit tempus, cum rura colerent homines, neq; vrbem haberent. Etenim vetuſtiſſimum oppidum cum ſit traditum græcũ, Beotiæ Thebæ, quod rex Ogyges ædificarit, in agro romano Roma, quam Romulus rex. Nã in hoc nunc deniq; eſt, vt dici poſſit, non cum Ennius ſcripſit.

Septingenti ſunt paulo plus, aut minus anni,
Auguſto augurio poſtquam inclyta condita Roma eſt.

Thebæ, quæ ante cataclyſmon Ogygi conditæ dicuntur, eæ tamen circiter duo millia annorũ & centũ ſunt. Quod tempus ſi referas ad illud principiũ, quo agri coli ſunt cœpti, atq; in caſis, & tugurijs habitabant, nec murus, nec porta quid eſſet ſciebant, immani annorum numero vrbanis agricolæ præſtant. Nec mirum, quod diuina natura dedit agros, ars humana ędificauit vrbes. Cum artes omnes dicantur in Græcia intra mille annorũ tempora repertæ, agri nunquam non fuerunt in terris, qui coli poſſint. Neq; ſolum antiquior cultura agri, ſed etiã melior. Itaq; non ſine cauſa maiores noſtri ex vrbe in agris redigebant ſuos ciues, quod & in pace à ruſticis romanis alebantur, & in bello ab his tuebantur. Nec ſine cauſa terram eandem appellabant matrem, & cererem, & qui eam colerent, piam, & vtilem agere vitam credebant, atq; eos ſolos reliquias eſſe ex ſtirpe Saturni regis. Cui conſentaneum eſt, quod initia vocantur potiſſimũ ea, quæ Cereri fiunt ſacra. Nec minus oppidi quoq; no-

mẽ Thebę indicãt antiquiorẽ eſſe agrũ, quod ab agri ge nere nõ à conditore ei nomẽ eſt impoſitũ. Nam lingua priſca & in Græcia æoles Bœotij ſine afflatu vocãt æolis Thebas, & in Sabinis quò è Græcia venerũt Pelaſgi, etiã nunc ita dicũt. Cuius veſtigiũ in agro ſabino via ſalaria nõ longe à Reate milliarius cliuus appellantur Thebæ. Cũ agriculturã primo propter pauptatẽ maxime indiſ cretã haberẽt, qđ à paſtoribus. q erãt orti in eodẽ agro & ſerebãt, & paſcebãt, qui poſtea creuerũt peculia diuiſe rũt, ac factũ vt dicerẽtur alij agricolæ, alij paſtores. Quę ipſa pars duplex eſt, tametſi ab nullo ſatis diſcreta, quod altera eſt villatica paſtio, altera agreſtis. Hæc nota & no bilis, quod & pecuaria appellatur, & multũ homines lo cupletat, & ob eam rem aut conductos, aut emptos ha bent ſaltus. Altera villatica, quod humilis videtur, à qui buſdã adiecta ad agriculturã cum eſſet paſtio neq; expli cata tota ſeparatim, quod ſciam ab vllo. itaq; cum putarẽ eſſe rerum ruſticarum, quæ conſtituta ſunt fructus cauſa tria genera, vnum de agricultura, alterum de re pecuaria, tertium de villaticis paſtionibus. tres libros inſtituti. E queis duos ſcripſi, primũ ad Fundaniã vxorẽ de agricul tura, ſecundũ de pecuaria ad Turaniũ Nigrũ. Qui reli quus eſt tertius de villaticis fructibus in hoc ad te mitto, quod viſus ſum debere pro noſtra vicinitate, & amore ſcribere potiſſimũ ad te. Cum enĩ villam haberes opere tectorio, & inteſtino, ac pauimentis nobilibus lithoſtro tis ſpectandã, parum putaſſes eſſe, ni tuis quoq; literis ex ornati parietes eſſent. Ego quoq;, quo ornatior ea eſſe poſſet fructu quàm factu, quoad facere poſſem, hæc ad te miſi, recordatus de eã re ſermones, quos de villa per fecta habuiſſemus. Cap. II.

COMITIIS ædilicijs cum ſole caldo ego, atq; Axius ſenator tribulis ſuffragium tuliſſemus, & candidato, cui ſtudebamus, vellemus eſſe præſtò, cum domum rediret, Axius mihi dũ dirimuntur inquit, ſuffragia, vis potius villæ publicę vtamur vmbra, q̃ priuati candidati tabella,

dum ita ædificemus nobis? Opinor inquam non ſolum quod dicitur, Malum conſilium conſultori eſſe peſſimũ, ſed etiam bonum conſilium, qui conſulit & qui conſulitur, bonum habendum. itaq; imus, venimus in villam. Ibi Appium Claudium augurem ſedentem inuenimus in ſubſellijs, vt conſuli, ſi quid vſus popoſciſſet eſſet præſtò. Sedebat ad ſiniſtram eius Cornelius Merula conſulari familia ortus, & Fircellius Pauo reatinus, ad dextram Minutius Pica, & M. Petronius Paſſer. Ad quem cum acceſſiſſemus, Axius Appio ſubridens, recipis nos inquit, in tuũ ornithona, vbi ſedes inter aues? Ille, Ego inquit te, præſertim cuius aues hoſpitales etiam nunc ructor, quas mihi appoſuiſti paucis ante diebus in villa reatina ad lacum Velini eunti de controuerſijs Interamnatium, & Reatinorũ cogni turo. Sed non hęc inquit villa, quanquam ædificarint maiores noſtri, frugalior, & melior eſt, quam tua illa perpolita in Reatino. Nunc vbi hic vides citrum, aut aurum? num minium, aut armeniũ? num aliquod emblema, aut lithoſtrotum? quæ illic omnia cõtra. Et cum hæc ſit communis vniuerſi populi, illa ſolius tui. Hæc quò ſuccedant è campo ciues, & reliqui omnes, illa quo equæ, & aſini. Præterea cum ad remp. adminiſtrandam hæc ſit vtilis, vbi cohortes ad delectum conſuli adductæ conſidant, vbi arma oſtendant, vbi cenſores cenſu admittant populum.

Tua inquit Axius, hęc in campo Martio extremo vtilis, & non delitijs ſumptuoſior, quàm omnes omnium reatinæ, tum & oblita tabulis eſt pictis, nec minus ſignis ornata. At meam veſtigium vbi ſit nullum Lyſippi, aut Antiphyli videbis, ſed crebrum ſatoris, & paſtoris, & cũ villa non ſit ſine fundo magno, et eo polito cultura, tua iſta neq; agrum habet vllum, neq; bouem, nec equã. Deniq; quid tu habes ſimile villæ illius, quam tuus auus, & proauus habebat? Nec enim hæc vt illa fœniſicia videt arida in tabulato, nec vindemiam in cælla, neq; in granario meſſem. Nam quod extra vrbem eſt ædificium,

nihilo magis, ideo eſt villa, quàm eorum ædificia, qui habitant extra portam flumentanam, aut in æmilianis. Appius ſubridēs. Quoniam ego ignoro inquit, quid ſit villa. velim me doceas, ne labar in imprudentiam, quod volo emere à M. Seio in hoſtienſi villā. Quod ſi ea ædificia villæ non ſunt, quæ aſinum tuum, quem mihi quadraginta millibus emptum oſtendebas apud te, non habent, metuo ne pro villa emam oſtiæ in litore ſeianas ædes. Quod ædificium hic me Lucius Merula impulit, vt cuperem habere. cum diceret nullam ſe accepiſſe villam, qua magis delectatus eſſet, cum apud eum, dies aliquot fuiſſet. Nec tamen ibi ſe vidiſſe tabulam pictam, neq; ſignum æneum, aut marmoreum vllum. nihilo magis torcula vaſa vindemiatoria, aut ſerias olearias, aut trapeta. Axius reſpicit Merulā. & quid igitur inquit eſt iſta villa? ſi nec vrbana habet ornamenta, neq; ruſtica membra. Cui ille.

Non minus villa tua erit villa ad angulum Velini, quam neq; pictor. neq; tector vidit vnquam, quam illa in roſea, quæ eſt polita opere tectorio eleganter, quam dominus habes communem cum aſino. Cum ſignificaſſet nutu, nihilo minus eſſe villam eam, quę eſſet ſimplex ruſtica, quàm eam, in qua eſſet vtrunq; et ruſtica ſcilicet, & vrbana, & rogaſſet quid ex his rebus colligeret. Quid inquit, ſi propter paſtiones tuus fundus in roſea probandus ſit, et quod ibi paſcitur pecus, ac ſtabulatur, recte villa appellatur. Hęc quoq; ſimili de cauſa debet vocari villa, in qua propter paſtiones fructus capiuntur magni. Quid enim refert vtrum propter oues, an propter aues fructus capias? án ne dulcior eſt fructus apud te ex bubulo pecore, vnde apes naſcuntur, quàm ex apibus, quæ ad villam, in aluearijs opus faciunt? & num pluris nunc tu è villa illic natos verres lanio vendis, quàm hic apros milliarios emis? Qui minus ego inqt Axius iſtas habere poſſum in reatina villa. Niſi ſi apud Seium Siculum fit mel corſicum in reatino, et hic aprum glans cū paſcit

empticia facit pinguem, illic gratuita exilem. Appius, Poſſe apud te fieri inquit ſeianas paſtiones non negauit Merula, ego non eſſe ipſe vidi. Duo enim genera cum ſint paſtionum. Vnum agreſte, in quo pecuariæ ſunt, alterum villaticum, in quo ſunt gallinæ, ac columbæ, & apes, & cætera, quæ in villa ſolent paſci, de quibus & pœnus Mago, & Caſſius Dionyſius, & alij quid ſeparatim, ac diſperſim in libris reliquerunt, quos Seius legiſſe videtur, & ideo ex his paſtionibꝰ ex vna villa maiores fru ctus capere, quàm alij faciunt ex toto fundo. Certe inquit Merula. Nam ibi vidi greges magnos anſerum, gallinarum, columbarum, gruum, pauonum, nec non glirium, piſcium, aprorum, & cæteræ venationis. ex quibus rebus ſcriba librarius libertus eius, qui apparuit Varroni, & me abſente patrono, hoſpitio accipiebat, in annos ſingulos plus quinquagenamillia HS è villa capere. dicebat. Axio admiranti, certe noſti inquam materteræ meæ fundum in Sabinis, qui eſt ad quartũ & viceſimũ lapidem via ſalaria à Roma. Quidni inquit? vbi æſtate diem meridie diuidere ſoleam, cũ eo Reate ex vrbe, aut cũ inde venio hyeme noctu ponere caſtra. Atq; in hac villa qui eſt ornithon, ex eo vno quinquemillia ſcio veniſſe turdorũ denarijs ternis, vt HS ſexginta millia ea pars villæ reddiderit eo anno, bis tantũ quã tuusfundus ducentorum iugerũ Reatæ reddit. Quid ſexaginta millia inquit Axius? LX. LX. derides? ſexaginta millia inquam. Sed vt ad hunc bolũ peruenias, opus erit tibi aut epulum, aut triumphus alicuius, vt tunc fuit Scipionis Metelli, aut collegiorum cœnę, quæ tunc innumerabiles, excandefaciebant annonã macelli. Reliquis annis oĩbus & hanc expectabis ſummã ſpero non tibi decoquet nõ ornithon. Neq; hoc accedit his moribus, niſi raro, ne decipiaris. Quotus enim quiſq; eſt annus, quo non videas epulum, aut triumphum, aut collegia non epulari, quæ nunc innumerabiles incendunt annonam. Sed propter luxuriam inqt, quodammodo epulum quotidianum eſt

intra ianuas Romæ, Nónne item L. Albutius homo (vt ſcitis) apprime doctus, cuius luciliano charactere ſunt libelli, dicebat in Albano fundum ſuum paſtionibus ſemper vinci à villa? agrum enī minus denamillia HS reddere, villam plus vicena. Idem ſecundum mare quo loco vellet, ſi paraſſet villam, ſe ſupra centum millia è villa recepturum, Age non M. Cato nuper cum Luculli accepit tutelam, è piſcinis eius quadraginta millibus ſextertijs vendidit piſces? Axius, Merula inqt recipe me quæſo diſcipulum villaticæ paſtionis. Ille. Quin ſimul ac promiſeris minerual, incipiam inquit. Axius. Ego vero non recuſo, vel hodie & ex iſta paſtione crebro. Appius. Credo ſimulac primum ex iſto villatico pecore mortui erunt anſeres, aut pauones. Cui ille. Quid enī intereſt vtrū morticinas editis volucres, an piſces, quos niſi mortuos eſtis nunquam? Sed oro te inquit, induce me in viam diſciplinæ villaticæ paſtionis, ac vim, formamq́ eius exponere Merula non grauare. Cap. III.

PRIMVM inquit dominū ſcientem eſſe oportet eorum aīalium, quæ in villa, circúmue eam ali, ac paſci poſſunt, ita vt dn̄o ſint fructui, ac delectationi. Eius diſciplinæ genera ſunt tria, ornithones, leporaria, piſcinę. Nunc ornithonas dicā oīm alitū, q̄ intra parietes villæ ſolētpaſci. Leporaria te accipere volo, nō ea, q̄ tritaui noſtri dicebāt, vbi ſoliti lepores ſint, ſed oīa ſepta affixa villę quę ſunt, & habēt incluſa aīalia, quæ paſcātur. Similiter piſcinas dico eas, quæ in aqua dulci, aut ſalſa incluſos habent piſces ad villā. Harū ſingula genera minimum in binas ſpecies diuidi poſſunt. In prima parte vt ſint, q̄ terra mō ſunt cōtenta, vt ſunt pauones, turtures, turdi. Altera ſpecies eorū ſunt, quæ nō ſunt cōtenta terra ſolum, ſed etiā aquā requirunt, vt ſunt anſeres, querquedulæ, anates. Sic alterū genus illud venaticū duas habet diuerſas ſpecies. Vnā, in qua eſt aper, caprea, lepus. Altera itē extra villā, quæ ſunt, vt apes, cocleæ, glires. Tertij generis aquatilis item ſpecies duæ, partim q̄ habent piſces in aqua dulci,

partim ꝙ in marina. De his ſex partibus adhuc iſta tria genera artificum comparanda aucupes, venatores, piſcatores, vt ab his emenda, quæ tuorum ſeruorum diligentia tuearis in fœtura ad partus, & nata nutricare, ſaginareq́; in macellum vt perueniant. Neq; non etiam quędã aſſumẽda in villã ſine retibus aucupis, venatoris, piſcatoris, vt glires, cocleæ, & gallinę. Earũ rerũ cultura iſtituta prima, ea, quæ in villa habentur, non ſolum augures Romani ad auſpicia primum pararunt pullos, ſed etiam patresfamiliæ rure. Secunda, quæ maceriæ ad villam venationis cauſa cluduntur, & propter aluearia. Apes enim ſubter ſubgrundas ab initio villatico vſæ tecto. Tertia piſcinæ dulces fieri cœptæ, & è fluminibus captos recepere ad ſe piſces. Omnibus tribus his generibus ſunt bini gradus, ſuperiores, quos frugalitas antiqua, inferiores, quos luxuria poſterior adiecit. Primus enim ille gradus antiquus maiorum noſtrorum erat, in quo eſſent auiaria, duo duntaxat, in plano cohors in qua paſcebantur gallinæ, & earum fructus erant oua, & pulli. Alter ſublimis, in quo erant columbæ in turribus, aut ſumma villa. Contra nunc auiaria ſunt nomine mutato, quod vocantur ornithones, quæ palatum ſuaue domini parauit, vt tecta maiora habeant, quàm tum habebãt totæ villæ, in quibus ſtabulentur turdi, ac pauones. Sic in ſecunda parte, ac leporario pater tuus Axi præterquam lepuſculum è venatione vidit nunquam. Neque enim erat magnum id ſeptum, quod nunc vt habeant multos apros, ac capras, complura iugera macerijs concludunt. Non tum inquit mihi, cum emiſti fundum thuſculanum à M. Piſone in leporario apri fuerunt multi. In tertia parte quis habet piſcinam, niſi dulcẽ? & in ea duntaxat ſqualos, ac mugiles piſces? Quis contra nunc rhynton non dicit ſua nihil intereſſe, vtrum his piſcibus ſtagnum habeat plenum an ranis? Non Philippus cum ad Minidium hoſpitem caſſini diuertiſſet, & ei è vicino flumine lupũ piſcẽ formoſum appoſuiſſet, atq; ille guſtaſſet

& expuiſſet, dixit. Pereã ni piſcem putaui eſſe? Sic noſtra ętas inquã, luxuria propagauit leporaria, ac piſcinas protulit ad mare, & in eas pelagios greges piſciũ reuocauit. Nõ propter hos appellati Sergius Orata, & Lucius Murena? Quis enĩ propter nobilitatẽ ignorat piſcinas Philippi, Hortenſij, & Lucullorũ? Quare vnde velis me incipere Axi dic. Cap. IIII.

ILLE ego vero inquit (vt aiũt poſt principia in caſtris) ideſt ab his potius incipiendũ temporibus, q̃ ſuperioribus, quod ex pauonibus fructus capiuntur maiores, q̃ è gallinis. Atq; adeo nõ diſſimulabo, quod volo de ornithone primũ, quod lucrifecerũt hoc nomẽ turdi. HS enĩ ſexaginta millia fircellina excandere me fecerũt cupiditate. Merula: Duo ſunt inquit ornithonis genera. Vnũ delectationis cauſa, vt Varro hic fecit noſter ſub caſino, qđ amatores inuenit multos. Alterũ fructus cauſa, quo genere macellarij, & in vrbe quidã habẽt loca clauſa, & rure maxime conducta in Sabinis, quod ibi propter agri naturã frequentes apparẽt turdi. Ex his tertij generis voluit eſſe Lucullus coniunctũ auiariũ, quod fecit in Thuſculano, vt in eodẽ tecto ornithonis incluſum triclinium haberet, vbi delicate cœnitaret, & alios videret in mazonomo poſitos coctos, alios volitare circa feneſtras captos. Quod inutile inuenerũt. Nã nõ tantũ in eo oculos delectant intra feneſtras aues volitantes, quantũ offendit, quod alienus odor opplet nares. Cap. V.

SED quod te malle arbitror Axi dicã, de hoc ornithone, quod fructus cauſa faciũt. vnde nonnulli ſumuntur pingues turdi. Igitur teſtudo (vt periſtylũ tectũ tegulis, aut rete) fit magna, in qua millia aliquot turdorũ, ac merularũ includere poſſint. Quidã cũ eo adijciũt pręter eas aues, alias quoq;, quę pingues veneũt care, vt milliariæ, ac coturnices. In hoc tectũ aquã venire oportet ꝑ fiſtulã, & eã potius per canales anguſtas ſerpere, quę facile extergeri poſſint. Si enĩ late ibi aqua diffuſa, & inquinatur facilius, et bibitur inutilius, & ex eis caduca, quę abundat

& exit per fiſtulã, facit, vt luto aues laborẽt. Oſtiũ habe-
re humile, & anguſtũ, et potiſſimũ eius generis, quod co
chleã appellãt, vt ſolet eſſe in cauea, in qua tauri pugna-
re ſolẽt. Feneſtras raras, per quas nõ videantur extrinſe-
cus arbores, aut aues, quod earũ aſpectus, ac deſyderium
macreſcere facit volucres incluſas. Tantũ luminis habere
oportet. vt aues videre poſſint, vbi aſſidãt, vbi cibus. vbi
aqua ſit. Tectorio tecta eſſe leui circũ oſtia, ac feneſtras,
ne qua intrare mus, aliàue quæ beſtia poſſit. Circũ huius
ædificij parietes intrinſecus multos eſſe palos, vbi aues
aſſidere poſſint. Prꝫterea & perticas inclinatas ex humo
ad parietẽ, & in eis tranſuerſas alias gradatim modicis
interuallis annexas ad ſpeciẽ cancellorũ ſcenicorũ, ac the
atri. Deorſum in terrã eſſe aquã, quã bibere poſſint. Ci-
batui offas poſitas, eæ maxime glomerantur ex ficis, &
farre miſto. Diebus viginti añq̃ quis tollere velit turdos
largius dat cibũ, & aquę plus ponit, & farre ſubtiliore in-
cipit alere. In hoc tecto, caueaq́ꝫ tabulata habeãt aliquot
ad perticę ſupplementũ. Contra hoc auiariũ eſt aliud mi
nus, in quo quę mortuę ibi ſunt aues, vt dño numerũ red
dat, curator ſeruare ſolet. Cum opus ſunt ex hoc auiario,
vt ſumantur idoneę, excluduntur in minuſculum auia-
riũ, quod eſt coniunctũ cũ maiore oſtio, & lumine illu-
ſtriore, quod ſecluſoriũ appellãt. Ibi cũ eũ numerũ habet
excluſum, quem ſumere vult, oẽs occidit. Hoc ideo in ſe-
cluſorio clàm, ne reliqui, ſi videãt, deſpondeãt aĩm, atqꝫ
alieno tempore venditori moriantur. Nõ enĩ vt aduenę
volucres faciũt pullos, vt in agro ciconię, in tecto hirun
dines, ſic aut hic, aut illic turdi, qui cũ ſunt noĩe mares, re
vera fœminę quoqꝫ ſunt, neqꝫ id nõ ſecutũ vt eſſet in me
rulis, quę noĩe fœminino mares quoqꝫ ſunt. Prꝫterea vo
lucres cũ partim aduenę ſint, vt hirundines, & grues, par
tim ꝟnaculę, vt gallinę, ac columbę. De illo genere ſunt
turdi aduenticio, ac quot annis trans mare in Italiã aduo
lãt circiter æquinoctiũ autumnale, & eodem reuolãt ad
æquinoctiũ vernũ. Et alio tempore turtures, ac coturni-

ces immani numero. Hoc ita fieri apparet in inſulis propinquis Pontia, Palmaria, Pandataria. Ibi enĩ in prima volatura cũ veniũt, morantur dies paucos requieſcendi cauſa. Idemq́ faciunt cum ex Italia trans mare remeant. Appius Axio: Si quinq́ millia hic conieceris inquit, & erit epulũ, ac triumphus, ſexaginta millia quæuis ſtatim in fœnus des licebit. Tum mihi, tu dic illud alterũ genus ornithonis, qui animi cauſa conſtitutus à te ſub Caſſino fertur, in quo diceris longe viciſſe nõ modo archetypon inuentoris noſtri ὀρνιθοτροφεῖον M. Lenij Strabonis, qui Brundulij hoſpes noſter primus in periſtylo habuit ex hedra concluſas aues, quas paſceret obiecto rete, ſed etiã Thuſculanũ magnũ ædificiũ Luculli. Cui ego, cum habeã ſub oppido caſſino flumen, quod per villam fluat liquidũ, & altum, marginibus lapideis, latum pedes. lvij. et è villa in villã pontibus tranſeatur, longum pedes. D. CCCC. L. directum ab inſula ad Muſeum, quæ eſt à Vinio fluuio, vbi confluit alter amnis ad ſummum flumẽ, vbi eſt Muſeum, circum huius ripas ambulatio eſt ſub diuo, pedes lata denos. Ab hac ambulatione in agrum verſus, ornithonis locus ex duabus partibus dextra, & ſiniſtra macerijs altis concluſus. Inter quas locus, qui eſt ornithonis, patet in latitudinem ped. X L V I I I. deformatus ad tabulæ literariæ ſpeciẽ cũ capitulo forma, quæ eſt quadrata. patet in longitudinẽ pedes. L X X I I. qua ad capitulum rotundus eſt ped. X X V I I. Ad hęc, ita vt in margine quaſi infimo tabulæ deſcripta ſit ambulatio, ab ornithone plumula, in qua media ſunt caueæ, qua iter in areã eſt. In limine in lateribus dextra, & ſiniſtra porticus ſunt primoribus columnis lapideis intermedijs arbuſculis humilibus ordinatæ, cũ à ſumma macerie ad epiſtyliũ tecta porticus ſit rete canabina, & ab epiſtylio ad ſtilobatem hæ ſunt auibus omne genus oppletæ, quibus cibus adminiſtratur per rete, & aqua riuulo tenui affluit, ſecundum ſtilobatis interiorẽ partem dextra, ac ſiniſtra ad ſummam aream quadratam è medio diuerſæ duæ

nõ latę,ſed oblongę ſunt piſcinę ad porticus ꝟſus. Inter
eas piſcinas tantummodo acceſſus ſemita in tholũ,q eſt
vltra rotundus columnatus, vt eſt in æde Catuli,ſi pro
parietibus feceris columnas. Extra eas columnas eſt ſyl-
ua manu ſata,grandibus arboribus tecta,vt infima plu-
ceat,tota ſepta macerijs altis. Intra tholi columnas exte-
riores lapideas,et totidẽ interiores ex abiete tenues locus
eſt pedes quinq; latus.Inter columnas exteriores pro pa-
riete reticuli è neruis ſunt,vt perſpici in ſylua poſſit,&
quę ibi ſunt,neq; auis ea tranſire.Intra interiores colum
nas pro pariete rete auiariũ eſt obiectũ.Inter has.& exte
riores gradatim ſunt ſtructa(vt θεατρίδιον)auiũ mutu
lis crebris in oĩbus columnis impoſitis ſedilia auiũ.Intra
rete aues ſunt omne gen⁹,maxime cantrices,vt luſcinio
lę,ac merulę,quibus aqua miniſtratur per canaliculũ,ci-
bus obijcitur ſub rete.Subter columnarũ ſtilobatẽ eſt la-
pis à falere pedẽ,& dodrantẽ altus,ipſum falere ad duos
ped.altũ à ſtagno,latũ ad quinq;,vt in culcitas,& colum
nellas conuiuę pedibus circumire poſſint. In fimo intra
falere eſt ſtagnũ cũ margine pedali, & inſula in medio
parua.Circũ falere,& natatilia ſunt excauata anatũ ſtabu
la.In inſula eſt columnella,in qua intus axis,q pro men-
ſa ſuſtinet rotã radiatã,ita vt ad extremũ vbi orbile ſo-
let eſſe acutũ,tabula cauata ſit.vt tympanũ in latitudinẽ
duo pedes,& ſemipedẽ.in altitudinẽ palmũ.Hęc ab vno
puero,q miniſtrat ita vertitur,vt oĩa vnà ponantur,&
ad bibendũ,& ad edendũ,& admoueantur ad oẽs conui-
uas.Ex ſuggeſto faleris,vbi ſolẽt eſſe πεϱιπετάσμα-
τα.prodeũt anates in ſtagnũ,ac nant,è quo riuus perue-
nit in duas,quas dixi,piſcinas.ac piſciculi vltro,ac citro
commeãt,cum & aqua calida,& frigida ex orbe ligneo,
menſaq;.quã dixi,in primis radijs eſſe epiſtomijs verſis
ad vnumquenq; factũ,ſic vt fluat in conuiuã. Intrinſe-
cus ſub tholo ſtella lucifer interdiu,noctu heſperus,ita
circumeũt ad infimũ hemiſperiũ.ac mouentur,vt indi-
cẽt quot ſint horæ. In codẽ hemiſperio medio circũ car-

dinem eſt orbis ventorum octo, vt Athenis in horologio, quod fecit Cypreſtes. Ibiq́ eminens radius à cardine ad orbem, ita mouetur, vt eum tangat ventum, qui flet, vt intus ſcire poſſis. Cum hæc loqueremur, clamor fit in campo. Nos Athlætæ comitiorum vnà cum id fieri nõ miraremur propter ſtudia ſuffragatorũ, & tamen ſcire vellemus, quid eſſet, venit, ad nos Pãtulæius Parra. Narrat ad tabulã, cũ decũberet, quẽdã deprehẽſum teſſerulas coniijciẽtem in loculum, eum ad cõſulem tractum à fautoribus competitorum. Pauo ſurgit, quod eius cãdidati cuſtos dicebatur deprehenſus. Cap. VI.

AXIVS de pauone inquit libere licet dicas, quoniam diſceſſit Fircellius, qui ſecus ſiquid diceret de his gentilitatis cauſa, fortaſſe ante eum duceret ſerram. Cui merula de pauonibus noſtra memoria inquit, greges habere cœpit, & veniere magno. Ex his M. Aufidius Lurco HS. ſexagena millia numum in anno dicitur capere. Ex his aliquanto pauciores eſſe debent mares, quàm fœminæ, ſi ad fructum ſpectes, ſi ad delectationem contra. formoſior enim mas. Pauonum greges agreſtes tranſmarini eſſe dicuntur in inſulis Sami in luco Iunonis. Item in planaſia inſula M. Piſonis. Hi ad greges conſtituendos parantur bona ætate, & bona forma. Huic enim natura, formæ è volucribus dedit palmam. Ad admiſſuram hæ minores bimæ non idoneæ, nec iam maiores natu. Paſcuntur omne genus obiecto frumento, maxime ordeo. Itaq́ Seius his dat in mẽſes ſingulos, ordei ſingulos modios, ita vt in fœtura detur vberius, & ante quàm ſalire incipiant. Is à procuratore ternos pullos exigit, eosq́, cũ creuerint, quinquagenis denarijs vendit vt nulla ouis hũc aſſequatur fructũ. Præterea oua emit, ac ſupponit gallinis, ex quibus ex his excuſſos pullos refert in id tectũ, in quo pauones habet, qđ magnũ pro multitudine pauonũ fieri debet, & habere cubilia diſcreta, tectório leuata, quo neq́ ſerpẽs, neq́ beſtia vlla accedere poſſit. Prę terea locũ habere ante ſe, quò paſtũ exeãt dieb⁹ apricis.

Vtrunq; locum purum eſſe volunt hæ volucres. Itaq; paſtorem earum cum batillo circumire oportet, ac ſtercus tollere, ac conſeruare, quod & ad agriculturam idoneum eſt, & ad ſubſtramen pullorum. Primus hos Q. Hortenſius augurali cœna poſuiſſe dicitur, quod protinus factum tam luxurioſi, quam ſeueri boni viri laudabant. Quem cito ſecuti multi extulerunt eorũ pretia, ita vt oua eorũ denarijs veneant quinis, ipſi facile quinquagenis, grex centenarius facile quadragena millia ſextertia vt reddat, vt quidam Albutius aiebat, ſi in ſingulos ternos exigeret pullos, perfici ſexagena poſſe. VII.

INTEREA venit apparitor Appij à conſule, & augures ait citari. Ille foras exit è villa. At in villam intro inuolant columbæ, de quibus Merula, Axi. Si vnquàm περιστεροτροφεῖον conſtituiſſes, has tuas eſſe putares, quamuis feræ eſſent. Duo enim genera earum in περιστεροτροφείῳ eſſe ſolent. Vnum agreſte, vt alij dicunt ſaxatile, quod habetur in turribus, ac columinibus villæ, à quo appellatę columbæ, quæ propter timorem naturalem ſumma loca in tectis captant. Quo fit, vt maxime agreſtes ſequantur turres, in quas ex agro euolant ſuapte ſponte, ac remeant. Alterum genus columbarum eſt clementius, quod cibo domeſtico contentũ intra limina ianuæ ſolet paſci. Hoc genus maxime eſt colore albo. Illud alterum agreſte ſine albo, vario. Ex his duabus ſtirpibus fit miſcellum tertium genus fructus cauſa atq; incedunt in locũ vnũ, qđ alij vocant περιστερῶνα alij περιστεροτροφεῖον, in quo vno ſæpe, vel quinq; millia ſunt incluſæ. περιστερών fit, vt teſtudo magna camera tectus, vno oſtio anguſto, feneſtris punicanis, aut latioribus, reticulatis vtrinq;, vt locus omnis ſit illuſtris, néue ſerpens, aliudúe qđ animal maleficũ introire queat. Intrinſec⁹ quã leuiſſimo marmorato toti parietes, ac cameræ oblinũtur, & extrinſecus circũ feneſtras, ne m⁹, aut lacerta, qua adrepere ad colũbaria poſſit. Nihil enĩ timidius colũba. Singulis paribus colũbaria fiunt rotũda

in ordine crebra. Ordines quãplurimi poſſunt à terra vſq; ad camerã. Colũbaria ſingula eſſe oportet, vt os habeant, quo introire, & exire poſſint. Intus ternorũ palmorũ ex oĩbus partibus ſub ordines ſingulos tabulæ fictæ, vt ſint bipalmes, q̃ vtantur veſtibulo, ac prodeãt. Aquã purã eſſe oportet, quæ influat, vnde & bibere, & vbi ſe lauare poſſint. Permundæ ſunt enĩ hæ volucres. Itaq; paſtorẽ colũbaria quotquot mẽſibus crebro oportet euerrere. Eſt enĩ q̃d eũ inquinat locũ appoſitũ ad agricultură, ita vt hoc optimũ eſſe ſcripſerint aliquot. ſiue ſi colũbã quid offenderit, vt medeatur, ſiqua perierit, vt efferatur. Siqui pulli idonei ſunt ad vẽdendũ, promat. Itẽ quæ fœtæ ſunt, vt certũ locũ diſcluſum ab alijs rete habeant, quo transferantur, è quo foras euocare poſſint matres. Quod quidẽ faciunt duabus de cauſis. Vna ſi faſtidiunt aut incluſæ conſeneſcunt, quo libero aere cũ exierint in agros redintegrentur. Altera de cauſa propter illiciũ. Ipſæ enĩ propter pullos, quos habent, vtiq; redeunt, niſi à coruo occiſæ, aut ab acciptire interceptæ. Quos columbarij interficere ſolent, duabus virgis viſcatis defixis in terram inter ſe curuatis, cũ inter eas poſuerint obligatũ animal, quod intercipere ſoleant accipitres, qui ita decipiuntur, cũ ſe obleuerint viſco. Colũbas redire ſolere ad locũ licet animaduertere, q̃d multi in theatro è ſinu miſſas faciunt, atq; ad locũ redeũt, quæ niſi reuerterentur, non emitterẽtur. Et cibus apponitur circũ parietes in canalibus, quas extrinſecus per fiſtulas ſupplent. Delectantur milio, tritico, ordeo, piſo, faſeolis, eruo. Itẽ feras has in turribus, ac ſummis villis, qui habẽt agreſtes colũbas, quoad poſſunt immittunt in περιστερῶνας æſtate bona, parãtq; vt nec pullos, neq; vetulas, totidẽq; mares quot fœminas habeãt. Nihil colũbis fœcũdius. Itaq; dieb9 quadragenis cõcipit, & parit & incubat, & educat, & hoc ferè totũ annũ faciunt. Tantũmodo interuallũ faciunt à bruma ad æquinoctiũ vernũ. Pulli naſcũtur bini, q ſimulac creuerũt, & habẽt robur, cum matribus pariunt.

Qui ſaginare ſolent pullos columbinos,quo pluris vendant ſecludunt eos,cũ iam pluma ſunt tecti.Deinde mandu cato candido farciunt pane hyeme hoc bis,æſtate ter mane,meridie,veſperi, hyeme demunt cibum medium. Qui iam pinnas habere incipiunt,in nido relinquũt illiſis cruribus,& matribus, verius vt cibo vti poſſint, obijciũt.Eo enim totum diem ſe,& pullos paſcunt. Qui ita educantur,celerius piguiores quam alij fiunt,& candidiores,parentes eorum Romæ,ſi ſunt formoſi, bono colore,integri,boni ſeminis, paria ſingula vulgo veneunt ducenis numis,nec non eximia ſingulis millibus numũ, quas nuper cum mercator tanti emere vellet à L. Axio equite romano,minoris quadringentis denarijs daturũ negauit.Axius,Si poſſẽ inqt,emere περιστερῶνα factũ, queadmodũ in ædibus eũ habere vellẽ,fictilia columbaria,iã ijſſem emptũ,& miſiſſem ad villã.Quaſi vero inquit Pica,nõ in vrbe quoq; ſint multi, colũbaria qui in tegulis habẽt.An tibi nõ videtur habere περιστῶνας,cũ aliquot ſupra cẽtũ milliũ ſextertiũ habeãt inſtrumẽtũ?è queis alicuius totũ emas cẽſeo, & ante q̃ ædifices rure, magnum condiſcas hic in vrbe quotidie lucrum ex aſſe ſemiſſem condere in loculos. Cap. VIII.

AXIVS tu Merula deinceps perge.Ille,Turturibus inquit,locũ conſtituẽdũ proinde magnũ, ac multitudinẽ alere velis.Eũq; itẽ vt de columbis dictũ eſt, vt habeat oſtiũ,ac feneſtras,& aquã purã, ac parietes, ac cameras munitas tectorio.Sed pro columbarijs in pariete mutulos,aut palos in ordine,ſupra,quos tegeticulæ canabinę ſint impoſitę.Infimũ ordinẽ oportet abeſſe à terra non minus tres pedes,inter reliquos dodrantes,à ſummo ad camerã ad ſemipedẽ,æque late mutili à pariete extare poſſunt,in quibus dies,noctesq; paſcũtur. Cibatui quod fit obijciunt triticũ ſiccũ in centenos vicenos turtures ferè ſemodiũ quotidie euerrẽtes eorũ ſtabula, à ſtercore ne offendantur,quod itẽ ſeruatur ad agrũ colendũ. Ad ſaginandum appoſitiſſimum tempus circiter meſſem.

Etenim matres eorum tunc optimæ ſunt, cum pulli plurimi gignuntur, qui ad farturam meliores. Itaq; eorum fructus id temporis maxime conſiſtit. Cap. IX.

AXIVS. Ego quę requiro farturæ à ſura membra de palumbis, de gallinis dic ſodes Merula, tum de reliquis, ſi quid idoneum fuerit, roncinari licebit. Ille. Igitur ſunt, gallinæ quæ vocantur. generum trium villaticæ, & ruſticę, & africanę. Gallinæ villaticę ſunt, quas deinceps rure habent in villis. De his qui ὀρνιθοβοσκεῖον inſtituere volunt, iidem adhibita ſcientia, ac cura, vt capiant magnos fructus (vt maxime factitauerunt deliaci) hæc quinque animaduertant oportet. De emptione, cuiuſmodi, & quammultas parent. De fœtura, quemadmodum admittant, & pariant. De ouis, quemadmodum incubent, & excudant. De pullis, quemadmodum, & à quibus educentur. Hiſce appendix adijcitur, pars quinta quemadmodum ſaginentur. E queis tribus generibus proprio nomine vocantur fœminæ, quæ ſunt villaticæ, gallinæ, mares galli, capi ſemimares, quod ſunt caſtrati. Gallos caſtrant, vt ſint capi, candenti ferro inurentes calcaria ad infima crura vſque dum rumpantur, atque extet vlcus, quod obliniunt figlina creta. Qui ſpectat, vt ὀρνιθοβοσκεῖον perfectum habeat, ſint licet ei tria genera, paranda maxime villaticas gallinas oportet. E queis in parando eligat fœcundas, plerunque rubicunda pluma. nigris pinnis, imparibus digitis, magnis capitibus, criſta erecta ampla. Hæ enim ad partiones ſunt aptiores. Gallos ſalaces, qui animaduertunt ſi ſunt lacertoſi, rubenti criſta, roſtro breui acuto, oculis rauis, aut nigris, palea rubra ſubalbicanti. collo vario aut aureolo, fœminibus piloſis, cruribus breuibus, vnguibus longis, caudis magnis, frequentibus pinnis. Item qui elati ſunt, ac vociferant ſæpe, in certamine pertinaces, & qui animalia, quæ nocent gallinis, non modo non pertimeſcant, ſed etiam pro gallinis propugnent. Nec tamen ſequendum in ſeminio legendo tanagricos, ac medicos,

& chalcidicos,qui ſine dubio ſunt pulchri, & ad prælian dum inter ſe maxime idonei, ſed ad partus ſunt ſterilio res. Si ducentas alere velis,locus ſeptus attribuendus, in quo duæ caueæ coniunctæ magnæ cōſtituendæ, quę ſpectent ad exorientem verſus,vtræq; in longitudinem circiter decem pedes, latitudine dimidio minores, altitudine paulo humiliores. Vtriſq; feneſtræ latitudine tripedali, & eo pede altiores è viminibus factę raris,ita vt lumē prębeant multum,neq; per eas quicquā ire intro poſſit, quod nocere ſolet gallinis. Inter duas oſtium ſit,qua gallinarius curator earum ire poſſit. In caueis crebræ perticæ traiectæ ſint, vt omnes ſuſtinere poſſint gallinas. Contra ſingulas perticas in pariete exculpta ſint cubilia earum,ante ſit(vt dixi)veſtibulum ſeptum, in quo diurno tempore eſſe poſſint,atq; in puluere volutari. Præterea ſit cælla grandis,in qua curator habitet, ita vt in parietibus circum oīa poſita ſint cubilia gallinarum,aut exculpta,aut affixa firmiter. Motus enī cum incubant nocet. Incubilibus,cum parturient,acus ſubſternendum. cū pepererint,tollere ſubſtramen, & recens aliud ſubijcere, quod pulices, & cætera naſci ſolent, quæ gallinam conquieſcere non patiuntur,ob quam rem oua aut inæquabiliter matureſcunt, aut conſeneſcunt. Quæ velis incubet, negant plus vigintiquinq; oportere oua incubare, quamuis propter fœcunditatem pepererit plura. Optimum eſſe partum ęquinoctio verno,aut autumnali. Itaq; quæ ante,aut poſtea nata ſunt, & etiam prima eo tempore,non ſupponenda, & ea,quæ ſubijcias,potius è vetulis,quàm è pullaſtris, & quibus ſubijcias roſtra, aut vngues non habeant acutos,quæ debent potius in concipiendo occupatæ eſſe quàm in cubando. Apoſitiſſimæ ad partum ſunt anniculæ,aut bimæ. Si oua gallinis pauonina ſubijcies,cum iam decē dies pauonina fouere cœpit, tum deniq; gallinacea ſubijcere,vt vnà excudāt. Gallinaceis enī pullis bis deni dies opus ſunt, pauoninis ter noueni. Eas includere oportet,vt diē, & noctem incubent,

præterq̃ mane & veſpere dũ cibus, ac potio his detur. Curator oportet circumeat diebus interpoſitis aliquot, ac vertere oua, vt æquabiliter concalefiãt. Oua plena ſint, atq; vtilia, necne, animaduerti aiunt poſſe, ſi demiſeris in aquã. quod inane natat, plenũ deſidit. Qui (vt hoc intelligãt) concutiũt, errare, quod in eis vitales venas confundut. In ijs idẽ aiunt, cũ ad lumẽ ſuſtuleris, quod perlucet, id eſſe ob inane. Qui hæc volũt diutius ſeruare, perfricãt ſale minuto, aut muria, atq; ita ſinũt tres, aut quatuor horas, eaq; abluta condũt in furfures, aut acus. In ſupponendo oua obſeruãt, vt ſint numero imparia. Oua, quę incubantur, ſi habeãt in ſe ſemẽ pulli, curatur quatriduo poſt quã incubari cœperint, intelligere poteſt, ſi contra lumẽ tenuit, & purũ vniuſmodi eſſe animaduerterit, putãt eijciendum, & aliud ſubijciendum. Excuſſos pullos ſubducendum ex ſingulis nidis, & ſubijciendum ei, quæ habeat paucos. Ab eaq;, ſi reliqua ſint oua pauciora, tollenda, & ſubijcienda alijs, quæ nondũ excuderint, & minus habẽt triginta pullos. Hoc enĩ gregẽ maiorẽ non faciendum. Obijciendum pullis diebus quindecim primis mane ſub iecto puluere (ne roſtris noceat terra dura) polentã miſtã cum naſturtij ſemine, & aqua aliquanto ante facta intrita, & ne tum deniq; in eorum corpore turgeſcat, aqua prohibendũ. Quando de clunibus cœperint habere pinnas, è capite, & è collo eorum crebro eligendi pedes. Sæpe. n. propter eos conſeneſcunt. Circum caueas eorũ incendendum cornu ceruinum, ne qua ſerpẽs accedat, quarum beſtiarum ex odore ſolẽt interire. Prodigendi in ſolem, & ſterquilinium, vt ſe volutare poſſint, quod ita alibiliores fiunt. Neq; pullos tantum, ſed omne ὀρνιθοβοσκεῖον cum æſtate, tum vtiq; cum tempeſtas eſt, molle, atq; apricum eligi debet intento ſupra rete, quod prohibeat eas extra ſepta volare, & in eas inuolare extrinſecus accipitrem, aut quid aliud. Euitare item calorem, & frigus oportet, quod vtrunq; his aduerſum. Cum iam pinnas habebunt, conſuefaciendum, vt vnam

aut duas gallinas ſectentur. Cæteræ vt potius ad parien
dum ſint expeditæ quàm in nutricatu occupatæ. Incubà
re oportet incipere ſecundum nouam lunam, quod ferè
quæ ante, pleraq; non ſuccedunt. Diebus ferè viginti ex
cudunt. De quibus villaticis (quoniam vel nimium di-
ctum) breuitate reliqua cōpenſabo. Gallinæ ruſticæ ſunt
in vrbe raræ, nec ferè manſuetæ ſine cauea videntur Ro
mæ, ſimiles facie non his villaticis gallinis noſtris, ſed
Africanis aſpectu, ac facie incontaminata. In ornatibus
publicis ſolent poni cum pſitacis, ac merulis albis, item
alijs id genus rebus inuſitatis. Neq; ferè in villis oua, ac
pullos faciunt, ſed in ſyluis. Ab his gallinis dicitur inſula
Gallinaria appellata, quæ eſt in mari thuſco ſecundum
Italiam contra montes Liguſticos, viginti milliū albin-
gaunium, alij ab his villaticis inuectis à nautis ibi ferè fa
ctis procreatis. Gallinæ africanæ ſunt grandes, variæ, gib
beræ, quas μελεαγρίδας appellant græci. Hæ nouiſſi
mæ in triclinium ganearium introierunt è culina pro-
pter faſtidium hominum. Veneunt propter penuriam
magno. De tribus generibus, gallinæ ſaginantur maxi
me villaticæ. Eas includunt in locum tepidum, & angu-
ſtum, & tenebroſum, quod motus earum, & lux pingui-
tudini inimica. electis ad hanc rem maximis gallinis,
nec continuo his, quas melicas appellant falſò, quod an-
tiqui vt thetin thelim dicebant, ſic medicam melicā vo-
cabant. Hę primo dicebantur quia ex Media propter ma
gnitudinem erant allatæ, quæq; ex his generatæ poſtea
propter ſimilitudinem. Amplas omnes ex his, euulſis ex
alis pinnis, & cauda farciunr turundis ordeaceis, partim
admiſtis ex farina loliacea, aut ſemine lini ex aqua dulci.
Bis die cibum dant, obſeruantes ex quibuſdam ſignis, vt
prior ſit concoctus, quàm ſecundum dent. Dato cibo, tū
perpurgant caput, ne quos habeant pedes, rurſus eas cō-
cludunt. Hoc faciunt vſq; ad dies vigintiquinq;. Tum dę
niq; pingues fiunt. Quidam ex triticeo pane intrito in
aquam miſto vino bono, & odorato farciunt, ita vt die

bus viginti pingues reddant,ac teneras. Si in farciendo nimio cibo faſtidiunt, remittendum in datione propor tione,ſic vt deceni primis proceſſit, in poſterioribus, vt diminuat eadem ratione, vt vigeſimus dies, & primus ſit par. Eodem modo palumbes farciunt. ac reddunt pingues. Cap. X.

TRANSI inquit Axius nunc in illud genus, qđ vos philogræci vocatis ἀμφίβιον quod non eſt vlla villa, ac terra contentum, ſed requirit piſcinas, quas, quia ibi anſeres aluntur,nomine χηνοβοσκεῖον appellatis.Ho rũ greges Scipio.Metellus,et M.Scius habẽt magnos ali quot.Merula,Scius inquit,ita greges comparauit anſerũ, vt hos quinq; gradus obſeruaret,quos in gallinis dixi., Hi ſunt de genere,de fœtura,de ouis,de pullis,de ſagina. Primum iubebat ſeruum in legendo obſeruare,vt eſſent ampli, & albi, quod plerunq; pullos ſimiles ſui faciunt. Eſt enim alterum genus varium, quod ferum vocatur, nec cum his libenter congregatur,nec æque fit manſue-tum.Anſeribus ad admittendum tempus aptiſſimum eſt à bruma,ad pariendum, & incubandũ à Cal.Martij vſq; ad ſolſtitium. Saliunt ferè in aqua, dum ſe mergunt in flumen,aut piſcinam.Singulæ non plus quater in anno pariunt.Singulis vbi pariunt, faciundum haras quadra-tas circum binos pedes, & ſemipedem.Eis ſubſternendũ palea.Notandum earum oua aliquo ſigno, quod aliena non excudunt. Ad incubandum ſupponunt plerunq; nouem, aut vndecim. Qui hoc minus ſeptem, qui hoc plus quindecim. Incubat tempeſtatibus dies triginta, te-pidioribus vigintiquinq;.Cũ excudit, quinq; diebus pri-mis patiuntur eſſe cum matre. Deinde quotidie ſerenũ cum eſt,producunt in pratis iuxta piſcinas, aut paludes, hisq; faciunt haras ſupra terram aut ſubtus,in queis non includant plus vicenos pullos. Easq; cællas prouident ne habeant in ſolo humorem,ſed habeant molle ſubſtra men è palea, aliáue qua re, néue eò accedere poſſint mu-ſtellæ,aliæúe beſtiæ,quæ noceant.Anſeres paſcunt in hu

midis locis, vbi pabulum ſerunt, quod aliquem fructum ferat, ſeruntq; his herbã, quę vocatur ſeris, quod ea aqua tacta etiam cum eſt arida, fit viridis. Folia eius decerpentes dant, ne ſi comederint, vbi naſcitur, aut obterendo perdant, aut ipſi cruditate pereant. Voraces enim ſunt natura. Quo temperandum ijs, qui propter cupiditatem ſæpe in paſcendo ſi radicem prenderint, quã educere velint è terra, obrumpunt collum. Perimbecillum enim id, vt caput molle. Si hæc herba non eſt, dandum ordeum, aut frumentum aliud. Cum eſt tempus ferraginis, dandũ vt in ſatis ſeris dixi. Cum incubant, ordeum his intritũ in aqua apponendum. Pullis primum biduo polenta, aut ordeum apponitur, tribus proximis naſturtium viride confectum minutatim ex aqua in vas aliquod. Cum autẽ ſunt incluſi in haras, aut ſpeluncas, vt dixi, victui obijciunt his polentam ordeaceã, aut farraginem, herbámue teneram aliquam conciſam. Ad ſaginandum eligunt pullos circiter ſexquimenſe qui nati ſint, eos includunt in ſaginario, ibiq; polentam, & pollinem aqua madefacta dant cibum, ita vt perinde ſe ſaturent. Secundum cibum large vt bibant faciunt poteſtatem. Sic curati circiter duobus menſibus fiunt pingues quotcunq; ſumpſerunt. Locus ſolet purgari, quod ipſi amant locum purũ, neq; ipſi vllũ, vbi fuerint, relinquunt purũ. Cap. XI.

QVI autem volunt greges anatum habere, & conſtituere νεοσσοτροφεῖον, primum locum, queis eſt facultas, eligere oportet paluſtrem, quod eo maxime delectãtur. ſi id non, potiſſimum ibi, vbi ſit naturalis aut lacus, aut ſtagnum, aut manufacta piſcina, quò gradatim deſcẽdere poſſint. Septum altũ eſſe oportet, vbi verſentur, ad pedes quindecim, vt vidiſtis ad villã Sei, q̃d vno oſtio claudatur, circum totum parietẽ intrinſecus crepido lata. in qua ſecundum parietẽ ſint tecta cubilia, ante ea veſtibulum exæquatum tectorio opere teſtaceo. In eo ꝑpetua canalis in quã & cibus ponitur, & immittitur aqua ſic enim cibũ capiunt. Oẽs parietes tectorio leuigantur,

ne feles, aliáue quæ beſtia introire ad nocendum poſſit. id ſeptum totũ rete grandibus maculis integitur, ne eó inuolare aquila poſſit, néue ex ea euolare anas. Pabulum his datur triticum, ordeum, vinacei, vuæ, nonnunquam etiam ex aqua cammari, & quædam huiuſmodi aquatilia. Quæ in eo ſepto erunt piſcinæ, in eas aquam large influere oportet, vt ſemper recens ſit. Sunt item non diſſimilia alia genera, vt querquedulæ, phalarides, ſic perdices, quæ, vt Archelaus ſcribit, voce maris audita, concipiunt. Quæ vt ſuperiores, neq; propter fœcunditatem, neq; propter ſuauitatem ſaginantur, ſed ſic paſcendo fiunt pingues. Quod ad villaticarum paſtionum primum actum pertinere ſum ratus, dixi. Cap. XII.

INTEREA redit Appius, et percunctati nos ab illo, et ille à nobis quid eſſet dictum, ac factum, Appius ſequitur inquit, actus ſecundi generis, affictitius ad villam qui ſolet eſſe, ac nomine antiquo à parte quadam leporariũ appellatum. Nam neq; ſolum lepores in eo includuntur ſylua, vt olim in iugero agelli, aut duobus, ſed etiam cerui, aut capreæ in iugeribus multis. Quintus Fuluius leporarium dicitur habere in Tarquinienſi ſeptum, iugerum XL. in quo ſunt incluſa non ſolum ea, quæ dixi, ſed etiã oues feræ, etiã hoc maius hic in ſtatonenſi, et quidam in locis aliis. In Gallia vero tranſalpina T. Pompeius tantũ ſeptũ venationis, vt circiter trigintamillia paſſuũ locũ incluſum habeat. Præterea in eodẽ conſepto habere ſolet, de animalibus coclearia, atque aluearia, atque etiam dolia, vbi habeat glires concluſos. Sed horum omnium cuſtodia incrementum, & paſtio aperta, præterquam de apibus. Quis enim ignorat ſepta è maceriis. ita eſſe oportere in leporario, vt tectorio tecta ſint, & ſint alta. Alterum ne feles, aut meles, aliáue quæ beſtia intrare poſſit, alterum ne lupus tranſilire. Ibiq; eſſe latebras, vbi interdiu lepores deliteſcant in virgultis, atque herbis, & arbores patulis ramis, quæ aquilæ impediant conatus. Quis item neſcit, paucos ſi lepores mares in fœmi

nas intromiſerit, breui tempore fore vt impleatur tanta fœcunditas huius quadrupedis. Quatuor enim modo ſi intromiſeris in leporariū, breui ſolet repleri. Fit enī ſępe cū habēt catulos recentes, alios vt in vētre habere reperiantur. Itaq; de his Archelaus ſcribit, annorum quot ſint ſi quis velit ſcire, inſpicere oportere foramina naturæ, quot ſine dubio alius habet alio plura. Hos quoq; nuper inſtitutum vt ſaginarent pleraq;, cum exceptos è leporario concludant in caueis, & loco clauſo faciant pingues. Eorū ergo tria genera ferè ſunt. Vnū Italicum hoc noſtrum pedibus primis humilibus, poſterioribus altis, ſuperiore parte pulla, ventre albo, auribus longis. qui lepus dicitur cum pręgnans ſit, tamen concipere. In Gallia tranſalpina, et Macedonia fiunt permagni. In Hiſpania, & in Italia mediocres. Alterius generis eſt, quod in Gallia naſcitur ad alpes, qui hoc ferè mutant, quod toti candidi ſunt. Hi raro perferūtur Romam. Tertij generis eſt, quod in Hiſpania naſcitur, ſimilis noſtro lepori ex quadam parte, ſed humile, quem cuniculum appellant. Lucius Aelius putabat ab eo dictum leporem à celeritudine, quod leuipes eſſet. Ego arbitror à græco vocabulo antiquo, quod eū Aeoles Bœotiæ leporem appellabāt. Cuniculi dicti ab eo, quod ſub terra cuniculos ipſi facere ſoleant, vbi lateant in agris. Horum omnium tria genera, ſi poſſis, in leporario habere oportet, duo enim vtiq; te habere puto, et quod in Hiſpania annis ita fuiſti multis, vt inde te cuniculos perſecutos credam.

Cap. XIII.

APROS quidem habere poſſe in leporario, nec magno negotio tibi eſt, captiuos, & cicures, qui ibi nati ſint, & pingues ſolere fieri ſcis inquam Axi. Nam quem fundum in Thuſculano emit hic Varro, à M. Piſone vidiſti ad buccinam inflatam certo tempore apros, & capreas conuenire ad pabulum, cum è ſuperiore loco è palæſtra effunderetur apris glans, capreis vicia aut quid aliud. Ego vero inquit ille apud Q. Hortenſium cū in agro laurēti eſſem, ibi iſtuc magis τραγικῶς fieri vidi.

Nã ſylua erat(vt dicebat)ſupra quinquaginta iugerũ maceria ſepta, quod nõ leporariũ, ſed θηριοτροφεῖον appellabat. Ibi erat locus excelſus, vbi triclinio poſito cœnabamus. Quintus Orphea vocari iuſſit. qui cum eò veniſſet cũ ſtola, & cithara, & cantare eſſet iuſſus, buccinã inflauit, vbi tanta circunfluxit nos ceruorũ, aprorũ, & cæterarum quadrupedũ multitudo, vt nõ minus formoſum mihi viſum ſit ſpectaculũ, q̃ in circo maximo ædiliũ nõ ſine africanis beſtijs cũ fiũt venationes. Cap. XIIII.

AXIVS tuas partes(inquit)ſubleuauit Appius ô Merula noſter. Quod ad venationẽ pertinet, breuiter ſecundus tranſactus eſt actus. Nec de cocleis, ac gliribus quero, quod reliquũ eſt, neq; enĩ, magnũ emolumentũ eſſe poteſt. Nõ iſtuc tã ſimplex eſt inquit Appius, q̃ tu putas ô Axi noſter. Nam & idoneus ſub dio ſumendus eſt locus coclearijs, quẽ totũ circũ aqua claudas, ne quas ibi poſueris ad partũ, nõ liberos earũ, ſed ipſas quęras. Aqua inquã cludendę, ne fugitiuarius ſit parãdus locus. Is melior, quẽ & nõ coquit ſol, & tangit ros. Qui ſi naturalis nõ eſt, vt ferè nõ ſunt in aprico loco, neq; habeas in opaco, vbi facias, vt ſunt ſub rupibus, ac montibus, quorũ alluãt radices lacus, ac fluuij, manu facere oportet roſidũ, q̃ fit, ſi adduxeris fiſtulã, & in eã papillas impoſueris tenues, quæ eructẽt aquã, ita vt in aliquẽ lapidẽ incidat, ac late diſſipetur. Paruus his cibus opus eſt, & is ſine adminiſtratore. Et hũc, dũ ſerpit, nõ ſolũ in area reperit, ſed etiã ſi riuus nõ prohibet in parietes ſtantes inuenit. Deniq; ipſæ ex gruminantes ad propalã vitã diu producũt, cũ ad eã rẽ pauca laurea folia interijciãt, et aſpergãt furfures nõ multos. Itaq; cocus has viuas an mortuas coquat, plerũq; neſcit. Genera coclearũ ſunt plura, vt minutę albulę, quę afferuntur è reatino, & maxime quę de illyrico apportantur, & mediocres, quę ex Africa afferuntur. Nõ quod in his regionibus q̃buſdã locis, eæ magnitudinibus nõ ſint diſpariles, nã & valde amplę ſunt, quædã ex Africa, quæ vocantur ſolitanę, ita vt earũ calices quadrãtes octogin

ea capere poſſint, & ſic in alijs regionibus eædē inter ſe collatę & minores ſunt, & maiores. Hę in fœtura pariūt innumerabilia. Earū ſemē minutū, ac teſta molli, diuturnitate obdureſcit, magnis inſulis in areis factis, magnum bolum deferunt æris. Has quoq; ſaginare ſolent ita, vt ollam cum foraminibus incruſtent ſapa, & farre, vbi paſcantur, quæ foramina habeat, vt intrare aer poſſit. Viuax.n.hæc natura. Cap.XV.

GLIRARIVM aūt diſſimili ratione habetur, quod nō aqua, ſed maceria locus ſepitur. Tota leui lapide, aut tectorio intrinſecus incruſtatur, ne ex ea erepere poſſit. In eo arbuſculas eſſe oportet, q̄ ferāt glandē. quæ, cū fructū nō ferūt, intra maceriā iacere oportet glandē, et caſtaneā vnde ſaturi fiant. Facere his caueas oportet laxiores, vbi pullos parere poſſint. Aquā oportet eſſe tenuē, quod ea nō vtuntur multū, & aridū locū quærūt. Hi ſaginantur in dolijs, quæ etiā in villis habēt multi, quæ figuli faciūt multo aliter, atq; alia, quod in lateribus eorū ſemitas faciūt, et cauū, vbi cibū conſtituāt. In hoc doliū addūt glandē, aut nuces iuglandes, aut caſtaneā. Quibus in tenebris, cū cumulatim poſitū eſt in dolijs, fiūt pingues. Ca.XVI.

APPIVS igitur relinquitur, inquit, de paſtione villatica tertius actus de piſcinis. Quid tertius inquit Axius? An quia tu ſolitus es in adoleſcentia tua domi mulſum non bibere propter parſimoniā, nos mel negligemus? Appius nobis, verū dic inquit. Nā cū pauper cū duobus fratribus, & duabus ſororibus eſſem relictus, quarū alterā ſine dote dedi Lucullo, à quo hæreditate mi ceſſa primū, & primus mulſum domi meæ bibere cœpi ipſe, cum interea nihilo minus penè quotidie in conuiuio omnibus darē mulſum. Præterea meū erat nō tuū, eas nouiſſe volucres, quibus natura plurimum ingenij, atq; artis tribuit, itaq; eas melius me noſce, q̄ te, vt ſcias, de incredibili earū auium natura audi. Merula, vt cætera fecit ἱστορικῶς, quæ ſequi meliturgi ſoleāt, demonſtrabit. Primum apes naſcuntur partim ex apibus, partim ex bubulo cor-

pore putrefacto, Itaq; Archelaus ĩ epigrãmate ait eas eſſe
βοὸσ φθινομένησ πεποιημένα τέκνα. Idem.
ἵππων μὲν σφῆκες γενεὰ μόσχων δὲ μέλισσαι.
ἵπποι μὲν σφηκῶν γένεσις. μόσχοι δὲ μελισσῶν.
Hæ apes nõ ſunt ſolitaria natura, vt aquilę, ſed vt hoies. Quod ſi hoc faciunt etiã graculi, at nõ idẽ, quod hic, ſocietas operis, & ædificiorũ, quod illic non eſt. Hic ratio, atq; ars, ab his opus facere diſcũt, ab his ædificare, ab his cibaria condere. Tria enĩ harũ, cibus, domus, opus, neq; idẽ quod cibus cera, neq; quod ea mel, nec quod mel domus, nã in fauo cælla ex angulis totidẽ, quot habet ipſa pedes (quod geometræ ἑξάγωνον fieri in orbi rotundo oſtendũt) vt plurimũ loci includant. Foris paſcuntur, intus fauos melle farciunt, quod dulciſſimum quidẽ eſt & dijs, & hominibus acceptum, quod fauus venit in altaria, & mel ad principia conuiuij, & in ſecundam menſam adminiſtratur. Hæ vt hominum ciuitates, quod hic eſt & rex, & imperiũ, & ſocietas, quod ſequuntur omnia pura. Itaq; nulla harum aſſidit in loco inquinato, aut eo, qui male oleat, neq; etiã in eo, qui bona olet vnguenta, itaq; his vnctus qui acceſſerit, pungunt. Nõ vt muſcæ liguriunt, quod nemo has videt (vt illas) in carne, aut ſanguine, aut adipe. Ideo modo conſidunt, in quo eſt ſapor dulcis. minime malefica, quod nullius opus vellicãs facit deterius. Neq; ignaua, vt nõ ei, qui eius opus conetur diſturbare, reſiſtat. Neq; tamen neſcia ſuæ imbecillitatis, quæ cum cauſa muſarum eſſe dicantur volucres, ꝙ & ſi quando diſplicatæ ſunt, cymbalis, & plauſibus, numero reducunt in locum vnum. Et vt his dijs Helicona, atq; olympon attribuerũt homines, ſic his floridos, & incultos natura attribuit montes. Regem ſuum ſequuntur quocunq; it, & feſſum ſubleuant, & ſi nequit volare, ſubuolant, quod eum ſeruare volunt. Neq; ipſæ ſunt inficiantes, nec non oderunt inertes. Itaq; impetentes à ſe eijciunt fucos, quod hi neq; adiuuant, & conſumunt mel. Quos vociferantes plures ꝓſequuntur. Etiã paucæ extra

oſtiū aluei obthurāt oīa, qua venit inter fauos ſpūs, quā
ἐριθάκην appellāt græci. Oēs vt in exercitu viuunt, atq;
alternis dormiūt, & opus faciunt pariter, & vt colonias
mittūt. Hic̄q; duces conficiūt quędā ad vocē vt imitatio-
ne tubę. tū id faciūt, cū inter ſe ſigna pacis, ac belli habeāt
Sed ò Merula Axius noſter ne, dū hęc audit, phyſicā ad-
diſcat, quod de fructu nihil dixi, nūc curſu lampada tibi
trado. Merula, de fructu inquit, hoc dico, quod fortaſſe an
tibi ſatis ſit Axi, authorē habeo nō ſolū, q̄ aluearia ſua lo
cata habet quotannis quinis millibus pondo mellis, ſed
etiā hūc Varronē noſtrū, quē audiui dicentē, duos mili-
tes ſe habuiſſe in Hiſpania fratres veianios ex agro faliſ
co locupletes, quibus cū à patre relicta eſſet parua villa,
& agellus nō ſanè maior iugero vno, hos circū villā to-
tā aluearīū feciſſe, et hortū habuiſſe, ac reliquū thymo, et
cythiſo obſeuiſſe, & apiaſtro, quod alij μελίφυλλον,
alij μελισσόφυλλον, q̄dā μέλινον appellāt. Hos nunq̄
minus, vt per æque ducerēt dena millia ſextertia ex mel-
le recipere eſſe ſolitos, tū eos et velle expectare, vt ſuo po
tius tp̄e mercatorem admitterēt, quā celerius alieno. Dic
igitur inquit Merula, vbi & cuiuſmodi facere me opor-
teat aluearīū, vt magnos capiā fructus. Ille. μελιτῶνας
ita facere oportet, quos alij μελιτοτροφεῖα appellant,
eandē rē quidā mellaria. Primū ſecundū villā, potiſſimū
vbi nō reſonēt imagines. Hic enī ſonus harū fugæ cau-
ſam exiſtimatur eſſe. Præterea procerū eſſe oportet aere
temperato, nec̄q; æſtate feruido, nec̄q; hyeme nō aprico, vt
ſpectet potiſſimū ad hybernos ortus, quæ propè ſe loca
habeat ea vbi pabulū ſit frequēs, & aqua pura. Si pabulū
naturale nō eſt, ea oportet dn̄m ſerere, quæ maxime ſe-
quuntur apes, ea ſunt, roſa, ſerpyllū, apiaſtrū, papauer, fa
ba, lens, piſum, cyperū, medica, & maxime cythiſum, q̄d
valentibus vtiliſſimū eſt. Etenim ab æquinoctio verno
florere incipit, & p̄manet ad alterū æquinoctiū autūni.
Sed vt hoc aptiſſimū ad ſanitatē apiū, ſic ad mellificium
thymū. Propter hoc ſiculū mel fert palmā, quod ibi thy

mũ bonũ, & frequens eſt. Itaq; quidã thymũ contũdũt in pila, & diluunt in aqua tepida, ea conſpergunt oïa ſeminaria conſita apiũ cauſa. Quod ad locũ pertinet, hoc genus potiſſimũ eligendũ iuxta villã, nõ quod nõ in villæ porticu quoq; quidã (quo tutius eſſent) aluearia collocarint. Aluos vbi ſint, alij faciunt ex viminibus rotundas, alij è ligno, ac corticibus, alij ex arbore caua, alij fictiles, alij etiam ex ferulis quadratas longas pedes circiter ternos, latas pedem, ſed ita vti cum parum ſit qua compleant, eas coanguſtent, ne in vaſto loco, & inani deſpõdeant animum. Hæc omnia vocant à mellis alimonio, aluos, quas ideo medias videntur facere anguſtiſſimas, vt figuram imitentur earum. Fictiles fimo bubulo obliniunt intus, & extra ne aſperitate abſterreantur, easq; aluos ita collocant in mutilis parietis, vt ne agitentur, néue inter ſe contingant. Cũ in ordinem ſint poſitæ, ſic interuallo interpoſito, alterum, & tertium ordinem infra faciunt, & aiunt potius hinc demi oportere, quàm addi quartum. Media aluo, in qua introeant apes, faciunt foramina parua dextra, ac ſeniſtra. Ad extrema, qua mellarij fauum eximere poſſint, opercula imponunt aluis. Optimæ fiunt cortice, deterrimæ fictiles, quod & frigore hyeme, & æſtate calore vehementiſſime commouetur. Verno tempore, & æſtiuo ferè ter in menſe mellarius inſpicere debet fumigans leuiter eas, & à ſpurcitijs purgare aluum, & vermiculos eijcere. Præterea vt animaduertat, ne reguli plures exiſtant. inutiles enim fiunt propter ſeditiones, &, vt quidam dicunt, tria genera cum ſint ducũ in apibus, niger, ruber, varius (vt ſcribit Menecrates) duo niger, & varius, qui ita melior, vt expediat mellario cũ duo ſunt eadem aluo, interficere nigrum, quem ſcit cum altero rege eſſe ſeditioſum, & corrumpere aluum, quod fuget, aut cum multitudine fugetur. De reliquis apibus optima eſt parua, varia, rotunda. Fur, qui vocatur ab alijs fucus, alter eſt lato ventre. Veſpa, quæ ſimilitudinẽ habet apis, neq; ſocia eſt operi, & nocere ſolet morſu,

quã apes à ſe ſecernũt. Eæ differũt inter ſe, quę ferę, et ci curęs ſunt. Nũc feras dico, quæ in ſylueſtrib⁹ locis paſcitant, cicures, quæ in cultis. Sylueſtres minores ſunt magnitudine, & piloſæ, ſed opifices magis. In emendo emptorem videre oportet valeant, an ſint ægræ. Sanitatis ſigna, ſi ſunt frequentes in examine, & ſi nitidæ, & ſi opus, quod faciunt, eſt æquabile, ac leue. Minus valentiũ ſigna ſi ſunt piloſæ, & horridæ, vt puluerulentæ, niſi opificij eas vrget tempus. Tum enim propter laborem aſperantur, & maceſcunt. Si transferendæ ſunt alui in alium locum, id facere diligenter oportet & tempora, quibus id potiſſimum facias animaduertendum, & loca, quò tranferas, idonea prouidendum. Tempora, vt verno potius quàm hyberno, quòd hyeme difficulter conſueſcũt, quo ſunt translatę manere, itaq; fugiunt plerunq;. Si è bono loco tranſtuleris eo, vbi idonea pabulatio non eſt, fugitiuæ fiunt. Nec ſi ex aluo in aluũ in eodem loco traijcias, negligenter faciendũ. Sed ſi trãſituræ ſunt apes ea, apiaſtro perfricandũ, quod illiciũ hoc illis, & faui melliti intus ponendi, à faucibus non longe, ne cũ animaduerterint aut inopiam eſcæ habuiſſe dicantur, aut cũ ſunt apes morbidæ propter primores vernos paſtus, qui ex floribus nucis græcæ, & cornu fiunt, cæliacas fieri, atq; vrina pota refici. De his propolim vocant, è quo faciũt ad foramen introitus protectũ in aluũ maxime æſtate. Quam rem etiam nomine eodem medici vtũtur in emplaſtris. Propter quam rem etiam carius in ſacra via, q̃ mel venit. Erythacen vocãt, quo fauos extremos inter ſe cõglutinant, qđ eſt aliud melius propoli, itaq; in hoc vim eſſe illiciendi. Quo circa examen vbi volũt cõſidere, eũ ramũ, aliamúe quam rem obliniũt hoc admiſto apiaſtro. Fauus eſt, quem fingũt multicauatũ è cera, cũ ſingula caua ſena latera habeant, quot ſingulis pedes dedit natura. Neq; quæ afferuntur ad quatuor res faciendas propolim, erythacen, fauũ, mel, ex iiſdem omnibus rebus carpere dicũtur ſimplex miniſteriũ, qđ è malo pu

nico, & aſparago cibũ. carpant ſolũ, ex olea arbore ceram, è fico mel, ſed non bonũ. Duplex miniſteriũ præberi, vt è faba, apiaſtro, cucurbita, braſſica ceram, & cibũ. Nec non aliter duplex, quod fit è malo, & pyro ſylueſtri, ceram, & mel. Item aliter duplex, ꝗ è papauere ceram, & mel. Triplex miniſteriũ quoq; fieri vti ex nuce græca, & è lapſana cibũ, mel, ceram. Itẽ ex alijs floribus ita carpere, vt alia ad ſingulas res ſumant, alia ad plures. Nec nõ etiã aliud diſcrimen ſequantur in carptura, aut eas ſequatur, vt in melle, qđ ex alia re faciũt liqdũ mel, vt ex ſiſeris flore, ex alia cõtra, ſpiſſum, vt è rore marino ſic ex alia re, vt è fico mel inſuaue, è cythiſo bonũ, è thymo optimũ. Cibi pars quoq; potio, & ea his aqua liquida, vnde bibant, eſſe oportet. eãq; propinquã, quæ præterfluat, aut in aliquẽ locũ influat, ita vt ne altitudine deſcẽdat duos, aut tres digitos, in qua aqua iaceãt teſtæ, aut lapilli, ita vt extent paulũ, vbi aſſidere, & bibere poſſint. In qua diligenter habenda cura, vt aqua ſit pura, qđ ad mellificiũ bonũ vehementer prodeſt. Quod non omnis tempeſtas ad paſtũ prodire longius patitur, præparãdus his cibus, ne tũ melle ſolo cogantur viuere, aut relinquere exinanitas aluos. Igitur ficorũ pinguiũ circiter decem pondo decoquunt in aquæ congijs ſex, quas coctas in oſſas propè apponũt. Alij aquam mulſam in vaſculis propè vt ſit curant. In quam addunt lanam purpuream, per quam ſugant vno tenore, ne potu nimiũ impleãtur, aut ne incidant in aquam. Singula vaſa ponũt ad aluos ſingulas, & hac ſupplentur. Alij ficum, & vuam paſſam cũ pinſerunt, affundunt ſapa, atq; ex eo factas offas apponunt. Id tempeſtatibus, & hyeme cũ in pabulũ procedere non poſſunt. Cũ examen exiturũ eſt, qđ fieri ſolet, cũ adnatæ proſpere ſunt multæ, ac progeniẽ veteres emittere volunt in coloniã. vt olim crebro Sabini factitarũt propter multitudinẽ liberorũ, duo ſolẽt pręire ſigna. Vnũ, qđ ſuperiorib⁹ diebus maxime veſpertinis multæ ante foramẽ (vt vuę) alię ex alijș pẽdẽt cõglobatæ. Alte-

rũ, ꝙ cũ iã euolaturę ſunt, aut etiã inceperũt, cõſonãt vehemẽter, perinde vt milites faciunt, cum caſtra mouẽt, quæ primo tum, exierunt in conſpectu volitãt, reliquas quæ non dum congregatæ ſunt expectantes, dũ conueniant. Cum à mellario id feciſſe ſunt animaduerſæ, iaciũdo in eas puluerem, & circum tinniendo ære, perterritas quò voluerit perducet. Nõ longe inde ramũ, vel quid aliud obliniũt erithace, atq; apiaſtro, cæteriſq; rebus, quibus delectãtur. Vbi cõſederũt, afferũt aluũ propè eiſdẽ illicijs illitam intus, & propè appoſita, fumo leui circueundo cogũt eas intrare. Vt in nouã coloniã cũ introierint, permaneãt adeo libẽter, vt etiã ſi proximã poſueris illã aluũ, vnde exierũt, tñ nouo domicilio poti⁹ ſint cõtẽtæ. Quod ad paſtiones pertinere ſum ratus, quoniã dixi, nũc iã cuius cauſa adhibetur ea cura, de fructu dicã. Eximendorũ fauorũ ſignũ ſumũt ex ipſis, cũ plenas aluos habẽt, & cũ illos geminauerint, ex apibus cõiecturã capiunt ſi intus faciunt bombũ, & cũ introeũt, ac foras trepidant, & ſi opercula alui cũ remota ſint. fauorũ foramina obducta videntur mellis membranis. Cũ ſint repleti melle, in eximendo quidam dicunt oportere nouẽ partes tollere, decimam relinquere. Quod ſi omne eximas, fore vt diſcedant. Alij hoc plus relinquũt, quàm dixi, vt in aratis qui faciunt reſtibiles ſegetes, plus tollũt frumenti ex interuallis, ſic in aluis, ſi non quotannis eximas, aut non quoq; multum, & magis his aſſiduas habeas apes, et magis fructuoſas. Eximendorum fauorũ primum tempus eſſe putant vergiliarum exortu. Secundũ æſtate exacta, ante quàm totus exoriatur arcturus. Tertium poſt vergiliarum occaſum, & ita ſi fœcunda ſit aluus, vt ne plus tertia pars eximatur mellis, reliquum hyemationi relinquatur. ſi vero aluus non ſit fertilis vbi quid eximatur, exemptio cũ eſt maior, neq; vniuerſam, neq; palàm facere oportet, ne deficiant animum fauorũ, qui eximuntur, ſiqua pars mellis nihil habet, aut habet inquinatũ, cultello præſecatur. Prouidẽdũ ne infir-

miores à valentioribus opprimantur. Eo enim minuitur fructus. Itaq; imbecilliores ſecretas ſubijciunt ſub alterum regem. Quæ crebrius inter ſe pugnabunt, aſpergi eas oportet aqua mulſa. Quo facto non modo deſiſtunt pugna, ſed etiã conferciũt ſe lingentes, eo magis ſi mulſo ſunt aſperſæ, quo propter odorẽ auidius applicant ſe, atq; obſtupeſcunt potantes. Si ex aluo minus frequentes euadunt, ac ſubſidit aliqua pars, ſuffumigãdũ, & propè fumus apponẽdus bene olẽtiũ herbarũ maxime apiaſtri, & thymi. Prouidendũ vehemẽter ne propter æſtũ aut propter frigus diſpereãt. Siquãdo ſubito imbri in paſtu ſunt oppreſſæ, aut frigore ſubito ante quàm ipſe prouiderint (id ferè quod accidit raro, vt decipiantur) & imbris guttis vberius offenſæ iacent proſtratæ, & afflictæ, colligendum eas in vas aliquod, & reponendum in tecto loco, ac tepido prono ad meridiẽ quàmmaxime tempeſtate bona, & vas ipſum cinere facto è ſilcuneis lignis infricandum paulo plus caldo quàm tepidiore. Deinde concutiendum leuiter, vt manu non tangas, & ponendũ in ſole. Quæ.n. ſic concinnatæ concaluerunt, reſtituũt, ſe ac reuiuiſcunt, vt ſolet ſimiliter fieri in muſcis aqua necatis. Hoc faciundum ſecundũ aluos, vt rẽcõcinnatæ ad ſuum quæq; opus, & domicilium redeant. Cap. XVII.

INTEREA redit ad nos Pauo, & ſi vultis inquit anchoras tollere, latis tabulis ſortitio fit tribuum, ac cœpti ſunt à præcone renuntiari quem quæq; tribus fecerint ædilẽ. Appius confeſti ſurgit, vt ibidẽ candidato ſuo gratularetur, ac deſcenderet in hortos. Merula, Tertiũ actũ de paſtionibus villaticis poſtea inquit tibi reddam Axi. Conſurgentibus illis, Axius mihi, reſpectantibus nobis, quòd & candidatum noſtrum venturum ſciebamus, Nõ labores inquit hoc loco diſceſſiſſe Merulam. Reliqua.n. ferè mihi ſunt nota. Quod cum piſcinarum genera ſint duo. dulcium, & ſalſarum, alterum apud plebem, & ſine fructu, vbi lymphæ aquam piſcinis noſtris villaticis miniſtrant. Illæ autem maritimæ piſcinæ nobilium, quibus

Neptunus, vt aquã, ſic & piſces miniſtrat, magis ad ocu los pertinent, quàm ad veſicam, & potius marſupiũ domini exinaniunt, quàm replent. Primum.n. ædificantur magno, ſecundo implentur magno, tertio aluntur magno. C. Hirrius circum piſcinas ſuas, ex ædificijs duodena millia ſextertia capiebat. Eam omnem mercedẽ eſcis, quas dabat piſcibus, conſumebat. Non mirũ. Vno tempore.n. memini hunc Cæſari ſex millia murenarum mutua dediſſe in pondus, & propter piſcium multitudinem quadragies ſextertio villam veniſſe. Quare noſtra piſcina ac mediterranea plebeia recte dicitur dulcis, & illa amara. Quis enim noſtrũ non vna contentus eſt hac piſcina? Quis contra, maritimas nõ ex piſcinis ſingulis plures coniunctas habet? Nam vt Pauſias, & cæteri pictores eiuſdem generis loculatas magnas habẽt arculas, vbi diuerſi colores ſint certas, ſic hi loculatas habent piſcinas, vbi diſpares diſcluſos habeant piſces, quos perinde vt ſacri ſint, ac ſanctiores quàm illi in Lydia, quos ſacrificanti tibi Varro ad tibicinem grçcum gregatim veniſſe dicebas ad extremum litus, atq; aram, ꝙ eos capere auderet nemo, cum eodem tempore inſulas ludinorum ibi corroſas vidiſſes. Sic hos piſces nemo coquus in ius vocare audet. Quintus Hortenſius familiaris noſter, cum piſcinas haberet magna pecunia ædificatas ad baulos, ita ſæpe cum eo ad villam fui, vt illum ſciam ſemper in cœnam piſces puteolos mittere emptum ſolitum. Neq; ſatis erat eum non paſci piſcinis, niſi eos ipſe paſceret vltro. Ac maiorem curam ſibi haberet, ne eius eſurirent mulli, quàm ego habeo, ne mei in roſea eſuriant aſini. et quidem vtraq; re, & cibo, & potione, cũ non paulo ſumptuoſius, quàm ego his miniſtret victum. Ego enĩ vno ſeruulo, ordeo non multo, aqua domeſtica, meos multinumos alo aſinos. Hortenſius primũ qui miniſtrarent piſcatores habebat cõplures, qui piſciculos minutos aggerebant frequenter, vt à maioribus abſumerentur. Preterea ſalſamenta in eas piſcinas emptitia conijciebat, cũ

mare turbaretur, vti per tempeſtatem ſuis piſcibus è macello cætariorum vti è mari obſonium præberet, cum neq; euerriculo illi in litus educere poſſent viuam ſaginam plebeiæ cœnæ piſces. Celerius voluntate Hortenſij ex equili educeres rhedarios, vt tibi haberes, mulos, quã è piſcina barbatum mullum. At inquit ille: Non minor cura eius erat de ægrotis piſcibus, quàm de minus valentibus ſeruis. Itaq; minus laborabat, ne ſeruus æger, quàm aquam frigidam biberent ſui piſces. Etenim hac incuria laborare aiebat M. Lucullũ, & piſcinas eius deſpiciebat, ꝙ æſtiuaria idonea non haberet, ac in reſidem aquam, & locis peſtilentibus habitarent piſces eius. Contra ad Neapolim L. Lucullus, poſteaquam perfodiſſet montem, ac maritima flumina immiſiſſet in piſcinas, quæ reciprocæ fluerent, ipſe Neptuno non cederet de piſcatu, factũ eſſe enim vt amatos piſces ſuos videatur propter æſtus eduxiſſe in loca frigidiora, vt appuli ſolent pecuarij facere, ꝙ propter calores in montes ſabinos pecus ducunt. In Baiano autem tanta ardebat cura, vt architecto permiſerit, vt ſuam pecuniam conſumeret, dummodo perduceret ſpecus è piſcinis in mare, obiectaculo quo æſtus bis quotidie ab exorta luna ad proximam nouam introire, ac redire rurſus in mare poſſet, ac refrigerare piſcinas.

Nos hæc. At ſtrepitus à dextra, & eccum recta candidatus noſter deſignatus ædilis. Cui nos occurrimus, & gratulati in capitoliũ proſequimur, ille inde eundo ſuam domũ, nos noſtram. Opinionis noſtræ ſermonem de paſtione villatica ſummatim hunc, quem expoſui, habeto.

FINIS.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER PRIMVS.

SAEPENVMERO ciuitatis noſtrę principes audio culpantes modo agrorum infœcunditatem, modo cœli permulta iam tempora noxiam frugibus intemperiem, quoſdam etiam prædictas querimonias velut ratione certa mitigantes, qđ exiſtiment vbertate nimia prioris æui defatigatum, & effœtum ſolum nequire priſtina benignitate præbere mortalibus alimēta. Quas ego cauſas Publi Siluine procul à veritate abeſſe certum habeo, quod neq; fas eſt exiſtimare humi naturam, quam primus ille mundi genitor ꝑpetua fœcunditate donauit, quaſi quodam morbo ſterilitate affectā, neq; prudentis eſt credere tellurem, quæ diuinā, & æternam iuuentam ſortita communis omnium parens dicta ſit, quia & cuncta peperit ſemꝑ, & deinceps paritura ſit, velut hominem conſenuiſſe. Nec poſthæc reor intēperātia cœli nobis iſta, ſed noſtro potius accidere vitio, qui rem ruſticam peſſimo cuiq; ſeruorum velut carnifici noxiæ dedimus, quam maiorum noſtrorum optimus quiſq; optime tractauerit. Atqui ego ſatis mirari non poſſum, quid ita dicendi cupidi ſeligant oratorem, cuius imitentur eloquentiā, menſurarum, & numerorum modum rimantes placitæ diſciplinę conſectentur magiſtrū vocis, & cantus modulatorem, nec minus corporis geſticulatorē ſcrupuloſiſſimæ requirant ſaltationis, ac muſicę rationis ſtudioſi. Iamq; qui ædificare velint, fabros, & architectos aduocent, qui nauigia mari concedere, gubernandi peritos, qui bella moliri, armorum, & militiæ gnaros, &, ne ſingula perſequar, ei ſtudio, quod quis agere velit, conſultiſſimum rectorem adhibeat. Deniq; animi ſibi quiſq; formatorē, præceptoremq; virtutis è cœtu ſapientium arceſſat. Sola res ruſtica, quæ ſine dubita-

tione proxima, & quaſi conſanguinea ſapientię eſt, tam diſcentibus egeat, quàm magiſtris. Adhuc enim ſcholas Rhetorum, & (vt dixi) geometrarum, muſicorumq́ue, vel quod magis mirandum eſt, contemptiſſimorum vitiorum officinas guloſius condiendi cibos, & luxurioſius fercula ſtruendi, capitumq́ue, & capillorum concinnatores non ſolum eſſe audiui, ſed & ipſe vidi. Agricolationis neq; doctores qui ſe profiterentur, neq; diſcipulos cognoui. Cum etiam ſi prædictarum artium profeſſoribus ciuitas egeret, tamen ſicut apud priſcos florere poſſet reſp. Nam ſine ludicris artibus, atq; etiam ſine cauſidicis olim ſatis fœlices fuere, futurę́que ſunt vrbes. At ſine agricultoribus nec conſiſtere mortales, nec ali poſſe manifeſtum eſt. quo magis prodigij ſimile eſt, quod accidit vt res corporibus noſtris, vitæq́ue vtilitati maxime conueniens minimam vſq; in hoc tempus conſumationē haberet, idq́ue ſperneretur genus amplificandi, retinendiq́ue patrimonij, quod omni crimine caret. Nam cætera diuerſa, & quaſi repugnantia diſſident à iuſtitia. Niſi ęquius exiſtimamus cepiſſe prædam ex militia, quæ nobis nihil ſine ſanguine, & cladibus alienis affert. An bellum peroſis, maris, & negotiationis alea ſit optabilior, vt rupto naturæ fœdere, terreſtre animal homo, ventorū, & maris obiectus iræ, ſe fluctibus audeat credere, ſemperq́ue ritu volucrum, longinqui litoris peregrinus, ignotum pererret orbem? An fœneratio probabilior ſit etiam his inuiſa, quibus ſuccurrere videtur? Sed ne caninum quidem (ſicut dixere veteres) ſtudium præſtantius locupletiſſimum quenq; adlatrandi, et contra innocentes, ac pro nocentibus neglectum à maioribus, à nobis etiam conceſſum intra mœnia, et in ipſo foro latrocinium? An honeſtius duxerim mercenarij ſalutatoris mendaciſſimum aucupium circumuolitantis limina potentiorum, ſumnumq́ue regis ſui rumoribus augurantis, neq; enim roganti quid agitur intus, reſpondere ſerui dignantur. An putem fortunatius à cathenato repulſum ianitore ſæpę

P 5

nocte ſera foribus ingratis adiacere, miſerrimoq́ famulatu per dedecus, faſcium decus, & imperium profuſo tamen patrimonio mercari? Nam nec gratuitæ ſeruituti, ſed donis rependitur honor. quæ ſi & ipſa, & eorum ſimilia bonis fugienda ſunt, ſupereſt (vt dixi) vnũ genus liberale, & ingenuum rei familiaris augendæ, quod ex agricolatione contingit. Cuius præcepta ſi vel temere ab indoctis, dum tamen agrorũ poſſeſſoribus, antiquo more adminiſtrarentur, minus iacturæ paterentur res ruſticæ. Nam induſtria dominorum cum ignorantiæ detrimentis multa penſaret. Nec quorum commodum ageretur, tota vita vellent imprudentes negotij ſui conſpici, eoq́ diſcendi cupidiores agricolationem pernoſcerẽt. Nunc & ipſi prædia noſtra colere dedignamur, & nullius momenti ducimus peritiſſimum quenq́ villicum facere, vel ſi neſcium, certe vigoris experrecti, quo celerius, quod ignoret, addiſcat. Sed ſiue fundum locuples mercatus eſt, è turba pediſequorũ, lecticariorumq́ defectiſſimum annis, & viribus in agrum relegat (cum iſtud opus non ſolum ſcientiam, ſed et viridem ętatem cum robore corporis ad labores ſufferendos deſyderet) ſiue mediarum facultatum dominus ex mercenarijs aliquẽ iam recuſantem quotidianum illud tributum, qui vectigalis eſſe non poſſit, ignarum rei, cui pręfuturus eſt, magiſtrũ fieri iubet. Quæ cum animaduertam ſæpe mecum retractans, ac recogitans, quàm turpi conſenſu deſerta exoleuerit diſciplina ruris, vereor, ne flagitioſa, & quodãmodo pudenda, aut inhoneſta videatur ingenuis. Verum cum plurimis monimentis ſcriptorum admonear apud antiquos noſtros fuiſſe gloriæ curam ruſticationis (ex qua Quintius Cincinnatus obſeſſi conſulis, & exercitus liberator, ab aratro vocatus ad dictaturã venerit. ac rurſus faſcibus depoſitis, quos feſtinantius victor reddiderat, quàm ſumpſerat imperator, ad eoſdem iuuencos, & quatuor iugerum auitum hærediolum redierit. Itemq́ C. Fabritius, & Curius Dentatus, alter Pyrrho finibus

Italiæ pulſo, domitis alter Sabinis accepta, quæ viritim diuidebantur captiui agri, ſeptem iugera, non minus induſtrie coluerit, quàm fortiter armis quæſierat. Et ne ſingulos intempeſtiue nunc perſequar, cum tot alios Romani generis intuear memorabiles duces hoc ſemper duplici ſtudio floruiſſe, vel defendendi, vel colendi, patrios, quæſitóſue fines) intelligo luxuriæ, & delitijs noſtris priſtinum morem, virilemq; vitam diſplicuiſſe. Omnes enim (ſicut M. Varro iam temporibus auorum conqueſtus eſt) patres familiæ falce, & aratro relictis intra murum correpſimus, & in circis potius, ac theatris, quàm in ſegetibus, & vinetis manus mouemus, attonitiq; miramur geſtus effœminatorum, quod à natura ſexum viris denegatum muliebri motu mentiantur, decipiantq; oculos ſpectantium. Mox deinde vt apti veniamus ad ganeas, quotidianam cruditatem laconicis excoquimus, & exucto ſudore ſitim quærimus, noctesq; libidinibus, & ebrietatibus, dies ludo, vel ſomno conſumimus. Ac noſmetipſos ducimus fortunatos, quod nec orientem ſolem videmus, nec occidentem, itaq; iſtam vitam ſocordem perſequitur valetudo. Nam ſic iuuenum corpora fluxa, & reſoluta ſunt, vt nihil mors mutatura videatur. At mehercule vera illa Romuli proles aſſiduis venatibus, nec minus agreſtibus operibus exercitata, firmiſſimis præualuit corporibus, ac militiam belli, cum res poſtulauit, facile ſuſtinuit durata pacis laboribus, ſempérque ruſticam plebem præpoſuit vrbanæ. Vt enim qui in villis intra conſepta morarentur, quàm qui foris terram molirentur, ignauiores habitos, ſic eos, qui ſub vmbra ciuitatis intra mœnia deſides cunctarentur, quàm qui rura colerent, adminiſtrarentur opera colonorum ſegniores viſos. Nundinarum etiam conuentus manifeſtum eſt propterea vſurpatos, vt nonis tantummodo diebus vrbanæ res agerentur, reliquis adminiſtrarentur ruſticæ. illis enim temporibus (vt ante iã diximus) proceres ciuitatis in agris morabãtur, et cũ conſiliũ

publicum deſyderabatur, à villis arceſſebantur in ſenatum. Ex quo q eos euocabant, viatores nominati ſunt. isq; mos dum ſeruatus eſt perſeuerantiſſimo colendorū agrorum ſtudio, veteres illi Sabini Quirites, atauiq; Romani, quanquam inter ferrum, & ignes hoſticisq; incurſionibus vaſtatæ fruges, largius tamen condidere, quàm nos, quibus diuturna permittente pace prolatare licuit rem ruſticam. Itaq; in hoc Latio et ſaturnia terra, vbi dij cultus agrorum progeniem ſuam docuerāt, ibi nunc ad haſtam locamus, vt nobis ex tranſmarinis prouincijs aduehatur frumentum, ne fame laboremus, & vindemias condimus ex inſulis Cycladibus, ac regionibus beticis, gallicisq;. Nec mirum cum ſit publice concepta, & confirmata iam vulgaris exiſtimatio rem ruſticam ſordidū opus, et id eſſe negotium, quod nullius egeat magiſterio præceptoris. At ego, cum aut magnitudinem totius rei quaſi quandam vaſtitatem corporis, aut partiū eius velut ſingulorum membrorum numerum recenſeo, vereor, ne ſupremus ante me dies occupet, quàm vniuerſam diſciplinam ruris poſſim cognoſcere. Nam qui ſe in hac ſcientia perfectum volet profiteri, ſit oportet rerum naturæ ſagaciſſimus, declinationum mundi non ignarus, vt exploratum habeat, quid cuiq; plagæ conueniat, quid repugnet, ſyderum ortus, & occaſus memoria repetat, ne imbribus, ventisq; imminentibus opera inchoet, laboremq; fruſtretur. Cœli, et anni pręſentis mores intueatur. neq; enim ſemper eundem velut ex præſcripto habitum gerunt, nec omnibus annis eodem vultu venit æſtas, aut hyems, nec pluuium ſemper eſt ver, aut humidus autumnus. Quæ prænoſcere ſine lumine animi, & ſine exquiſitiſſimis diſciplinis non quenquam poſſe crediderim. Iam ipſa terræ varietas, & cuiuſq; ſoli habitus, quid nobis neget, quid promittat paucorum eſt diſcernere. Contemplatio vero cunctarum in ea diſciplina partium quando cuiq; contingit, vt et ſegetum, arationumq; perciperet vſum, & varias, diſſimillimasq; terrarum ſpe

cies pernoſceret, quarũ nonnullę colore, nonnullæ quali tate fallũt, atq; in alijs regionibus nigra terra, quã pullã vocãt, vt in Campania, eſt laudabilis, in alijs pinguis rubrica melius reſpondet, quibuſdã (ſicut in Africa Numidia) putres arenę fœcunditate vel robuſtiſſimũ ſolũ vincunt. In Aſia, Myſiaq; denſa, & glutinoſa terra maxime exuberat, atq; in his ipſis habere cognitũ qd recuſet collis, qd campeſtris poſitio, qd cultus, qd ſylueſter ager, qd humidus, & graminoſus, quid ſiccus, & ſpurcus, ratione quoq; diſpicere, & in arboribus, vinetiſq;, quorũ infinita ſunt genera, conſerẽdis, ac tuendis, & in pecoribus parandis, conſeruandiſq;, quoniã & hanc adſciuimus quaſi agriculturæ partẽ, cũ ſeparata ſit ab agricolatione paſtoralis ſcientia. nec ea tñ ſimplex. Quippe aliud exigit equinũ, atq; aliud bubulũ armentũ, aliud pecus ouillũ. & in eoipſo diſſimilẽ rationẽ poſtulat tarentinũ, atq; hirtum, aliud caprinũ. & id ipſum aliter curatur mutilũ, & raripilũ, aliter cornutũ, & ſetoſum, quale eſt in Cilicia. Porculatoris vero, & ſubulci diuerſa profeſſio, diuerſę paſtiones, nec eundẽ glabrę ſues, denſęq; cœli ſtatũ, nec eandẽ educationẽ, cultũmue quęrũt. Et vt à pecoribus recedã, quorũ in parte auiũ cohortaliũ, & apiũ cura poſita eſt, quis tanti ſtudij fuit, vt ſuper iſta, quæ enumerauimus, tot noſſet ſpecies inſitionũ? tot putationũ? tot pomorũ, holerũq; cultus exercere? tot generibus ficorũ, ſic vt roſarijs impẽderet curã, cũ à pleriſq; etiã maiora negligantur? quanq̃ & iſta iam nõ minima vectigalia multis eſſe cœperunt. Nã prata, & ſalicta, geniſtæq;, & arundines quamuis tenuẽ nihilo minus aliquã deſyderãt induſtriã. Poſt hanc tã multarũ, tamq; multipliciũ rerũ prædicationẽ nõ me pręterit, ſi quẽ deſyderamus agricolã, quęq; deſcribimus, exegero à participibus agreſtiũ operũ tardatũ iri ſtudia diſcentiũ, qui tã varię, tamq; vaſtę ſcientię deſperatione conterriti nolẽt experiri, quod ſe aſſequi poſſe diffident. Veruntamẽ quod in oratore iã M. Tullius rectiſſime dixit, par eſt eos, q generi humano res vtiliſſimas conqui-

rere, & perpenſas, exploratasq; memoriæ tradere concu-picrint, cuncta tentare. Nec ſi vel illa præſtantis ingenij vis, vel inclytarũ artiũ defecerit inſtrumentũ, confeſtim debemus ad otiũ, & inertiã deuolui, ſed quod ſapienter ſperauimus, perſeueranter conſectari. Summũ enĩ culmẽ affectantes ſatis honeſte vel in ſecundo faſtigio conſpi-ciemur. An latię muſę nõ ſolos adytis ſuis Acciũ, et Vir giliũ recepere, ſed eorũ & proximis, & procul à ſecundis ſacras conceſſere ſedes? Nec Brutũ, aut Cœliũ, Pollionem ue cũ Meſſala, & Catulo deterruere ab eloquentię ſtudio fulmina illa Ciceronis. Nam neq; ille ipſe Cicero territus ceſſerat tonantibus Demoſtheni, Platoniq;. nec parẽs elo quentiæ deus ille Męonius vaſtiſſimis fluminibus facun-dię ſuę poſteritatis ſtudia reſtinxerat. Ac ne minoris quĩ dẽ famę opifices per tot iã ſecula videmus laborẽ ſuũ de-ſtituiſſe, q Protogenẽ, Apellemq; cum Parrhaſio mirati ſunt. Nec pulchritudine Iouis olympij, Mineruęq; phidia cæ ſequentis ætatis attonitos piguit experiri Bryaxim, Lyſippũ, Praxitelẽ, Polycletũ, quid efficere, aut quouſq; progredi poſſent. Sed in omni genere ſcientię, et ſummis admiratio, veneratioq;, & inferioribus merita laus con-tingit. Accedit huc quod ille, quẽ nos perfectũ eſſe volu-mus agricolã, ſiquidẽ artis conſumatæ nõ ſit, nec in vni-uerſa rerũ natura ſagacitatẽ Democriti, vel Pythagoræ nõ fuerit conſecutus, & in motibus aſtrorũ, ventorũq; Metonis prouidentiã, vel Eudoxi, & in pecoris cultu do ctrinã Chironis, ac Melampodis, & in agrorũ, ſoliq; mo litione Triptolemi, aut Ariſtei prudentiã, multũ tñ pro-fecerit, ſi vſu Tremellios, Saſernasq;, et Stolones noſtros æquauerit. Poteſt enim nec ſubtiliſſima, nec rurſus, quod aiũt, pingui Minerua res agreſtis adminiſtrari. Nã illud procul vero eſt, quod pleriq; crediderunt, facillimã eſſe, nec vllius acuminis ruſticationẽ. De cuius vniuerſitate nihil attinet plura nunc diſſerere, quandoquidẽ cunctæ partes eius deſtinatis aliquot voluminibus explicandæ ſunt, quas ordine ſuo tũc demũ perſequar, cum præfatus

ſuero quę reor ad vniuerſam diſciplinā maximeꝑtinere.

Præcepta, quæ ſequantur qui ruſticari uelint. Cap. I.

QVI ſtudium agricolationi dederit, antiquiſſima ſciat
hęc ſibi aduocanda, prudentiā rei, facultatē impendendi,
voluntatē agendi. Nam is demū cultiſſimū rus habebit
(vt ait Tremellius) qui & colere ſciet, & poterit, & volet.
neq; enī ſcire, aut velle, cuiq̃ ſatis fuerit ſine ſumptibus,
quos exigunt opera. Nec rurſus faciendi, aut impenden-
di voluntas profuerit ſine arte, quia caput eſt in omni
negotio noſſe, quid agendū ſit, maximeq; in agricultura
in qua voluntas, facultasq; citra ſcientiā ſæpe magnā do
minis afferunt iacturam, cum imprudenter facta opera
fruſtrantur impenſas. Itaq; diligēs paterfamilias, cui cor-
di eſt ex agri cultu certam ſequi rationem rei familiaris
augendæ, maxime curabit, vt ætatis ſuæ prudentiſſimos
agricolas de quaq; re conſulat, et commentarios antiquo
rū ſedulo ſcrutetur. atq; æſtimet quid eorū quiſq; ſenſe-
rit, quid præceperit. An vniuerſa quæ maiores prodide-
runt, huius temporis culturæ reſpondeat, an aliqua diſſo-
nent. Multos enim iam memorabiles authores comperi
perſuaſum habere longo æui ſitu qualitatē cœli, ſtatūq;
mutari, eorumq; conſultiſſimū aſtrologiæ profeſſorem
Hipparchū prodidiſſe, tempus fore, quo cardines mundi
loco mouerentur. idq; etiā nō ſpernendus author rei ru-
ſticæ Saſerna videtur adcredidiſſe. Nam eo libro, quē de
agricultura ſcriptum reliquit, mutatum cœli ſtatum ſic
colligit, quod quę regiones antea propter hyemis aſſidu-
am violentiā nullā ſtirpē vitis, aut oleæ depoſitā cuſto-
dire potuerint, nūc mitigato iā, & intepeſcente priſtino
frigore largiſſimis oliuitatibus, liberiq; vindemijs exu-
berēt. Sed hæc ſiue falſa, ſeu vera ratio eſt, literis aſtrolo-
giæ concedatur. Cætera non diſſimulanda erunt agrorū
cultori præcepta ruſticationis, quæ cum plurima tradi-
derint Pœni ex Africa ſcriptores, multa tamen ab his fal
ſò prodita coarguūnt noſtri coloni, ſicut Tremellius, qui

querẽs id ipſum tñ excuſat,ꝙ Italię,et Africę ſolũ,cœlũq; diuerſę naturę nequeat eoſdẽ prouẽtus habere. Quęcũq; ſunt aũt,quę propter diſciplinã ruris noſtrorũ temporũ cũ priſcis diſcrepet,nõ deterrere debẽt à lectione diſcẽtẽ.Nã multo plura reperiuntur apud veteres,quæ nobis probanda ſint,q̃ quę repudianda. Magna porrò & græcorũ turba eſt de ruſticis rebus præcipiẽs,cuius princeps celeberrimus vates nõ minimũ profeſſioni noſtrę contulit Heſiodus bœotius.Magis deinde eã iuuere fontibus orti ſapientię Democritus Abderites,Socraticus Xenophon,Tarentinus Architas,peripatetici magiſter,ac diſcipulus Ariſtoteles cũ Theophraſto. Siculi quoq; nõ mediocri cura negotiũ iſtud proſecuti ſunt Hieron,& Epicharmus diſcipulus,Philometor,& Attalus.Athenę vero ſcriptorũ frequentiã pepererũt, è queis probatiſſimi authores Chęreas,Ariſtãdros,Amphilochus,Euphron, Chreſtus Euphronis,nõ,vt multi putãt,Amphipolites, qui & ipſe laudabilis habetur agricola,ſed indigena ſoli attici.Inſulę quoq; curã iſtam celebrauerunt,vt teſtis eſt Rhodius Epigenes,Chius Agathocles.Euagon,et Anaxipolis Thaſij.Vnius quoq; de ſeptẽ Biantis illius populares Mænander,& Diodorus in primis ſibi vendicauerũt agricolationis prudentiã.Nec his ceſſere Mileſij Bacchius . & Mnaſſeas , Antigonus Cymæus Pergamenus, Apollonius, Dion colophonius , Hegeſias maronites. Nã quidẽ Diophanes bithynius vticenſem totũ Dionyſiũ Pœni Magonis interpretẽ per multa diffuſum volumina,ſex epitomis circunſcripſit.Et alij tñ obſcuriores, quorũ patrias non accepimus,aliquod ſtipendiũ noſtro ſtudio contulerũt. Hi ſunt Androtion,Aeſchrion,Ariſtomenes.Athenagoras.Crates,Dadis,Dionyſius περιφυτῶν,Euphorion.Nec minori fide pro virili parte tributũ nobis intulerũt Lyſimachus,& Cleobolus,Meneſtratus,Pleutiphanes,Perſis,Theophilus.Et vt agricolationẽ romana tandẽ ciuitate donemus(nã adhuc iſtis authoribus gręce gentis fuit)iam nũc M.Catonẽ Cenſoriũ

illum memoremus, qui eam latine loqui primus inſtitu it, Poſt hunc duos Saſernas patrem, & filium, qui eam diligentius erudierunt, ac deinde Scrofam Tremillium, qui eam eloquentem reddidit. & M. Terentium, qui expoliuit, mox Vergilium, qui carmine quoq; potentem fecit. Nec poſtremo quaſi pædagogi eius meminiſſe dedignemur Iulij Higinij. Verumtamen, vt Carthaginienſem Magonem ruſticationis parentem maxime veneremur. Nam huius octo, & viginti memorabilia illa volumina, ex ſenatuſconſulto in latinum ſermonem cõuerſa ſunt. Non minorem tamen laudem meruerunt noſtrorũ tẽporum viri Cornelius celſus & Iulius Atticus. Quippe Cornelius totum corpus diſciplinæ quinque libris complexus eſt. Hic de vna ſpecie culturæ pertinentis ad vites ſingularem librum edidit. Cuius velut diſcipulus duo volumina ſimiliũ præceptorũ de vineis Iulius Græcinus compoſita facetius, & eruditius poſteritati trádenda curauit. Hos igitur Publi Siluine prius q̃ cũ agricolatione contrahas, aduocato in conſiliũ. nec tamen ſic mente diſpoſitus velut ſummã totius rei ſentẽtijs eorũ conſecuturus, qppe eiuſmodi ſcriptorũ monimenta magis inſtruũt, q̃ faciũt artificem. Vſus, & experientia dominantur in artibus. neq; eſt vlla diſciplina, in qua non peccando diſcatur, nam vbi quid perperam adminiſtratũ ceſſerit inproſpere, vitatur quod fefellerat, illumináturq; rectam viam docentis magiſteriũ. Quare noſtra præcepta non conſumare ſcientiam, ſed adiuuare promittũt nec ſtatim quiſquam compos agricolationis erit his perlectis rationibus, niſi & obire eas voluerit, & per facultates potuerit. Ideoq; hęc velut adminicula ſtudioſis promittimus, non profutura per ſe ſola, ſed cum alijs. Ac ne iſta quidem præſidia, vt diximus, non aſſiduus labor, & experientia villici, non facultates, ac voluntas impendendi tantum pollent, quantum vel vna præſentia domini. quæ niſi frequens operibus interuenerit, vt in exercitu cum abeſt imperator, cuncta ceſſant officia. maxi

meq; reor hoc ſignificantem pœnum Magonem ſuorũ ſcriptorũ primordiũ talib⁹ auſpicatũ ſententijs. Qui agrũ parabit, domũ vendat, ne malit vrbanũ, quàm ruſticũ larē colere. cui magis cordi fuerit vrbanũ domiciliũ, ruſtico prædio non erit opus. quod ego præceptũ, ſi poſſet his temporibus obſeruari, non immutarem. Nũc quoniam pleroſq; noſtrũ ciuilis ambitio ſæpe euocat, ac ſæpius detinet euocatos, ſequitur, vt ſuburbanũ prædiũ commodiſſimũ eſſe putẽ, quo vt occupato quotidianus excurſus facile poſt negotia fori contingat. Nã qui longinqua ne dicã tranſmarina rura mercãtur, velut hęredibus patrimonio ſuo, & qđ graui⁹ eſt viui cedũt ſeruis ſuis, quoniã quidẽ et illi tã lõga dñorũ diſtãtia corrũpũtur, & corrupti poſt flagitia, quę commiſerũt, ſub expectatione ſucceſſorũ rapinis magis, q̃ culturæ ſtudẽt.

Qualiter diſpoſitus fundus maxime probetur. Cap. II.

CENSEO igitur in propĩquo agrũ mercari, quò et frequenter dñs veniat, & frequentius ſe venturũ, q̃ ſit venturus, denũtiet. Sub hoc enim metu cũ familia villicus erit in officio. Quicquid vero dabitur occaſionis ruri moretur, quæ non ſit mora ſegnis, nec vmbratilis, nã diligentem patremfamilias decet agri ſui particulas omnes, & omni tempore anni frequentius circumire, quo prudentius naturam ſoli ſiue in frondibus, & herbis ſiue iam maturis frugibus contempletur. nec ignoret qcquid in eo recte fieri poterit. nam illud vetus eſt, & Catonis, agrũ peſſime multari, cuius dñs, quid in eo faciendũ ſit, non docet, ſed audit villicũ. quapropter vel à maioribus traditũ poſſidenti, vel empturo fundũ præcipua cura ſit ſcire, qđ maxime regionis gen⁹ probetur, vt vel careat inutili, vel mercetur laudabilem. Qđ ſi voto fortuna ſubſcripſerit, agrũ habebimus ſalubri cœlo, vberi gleba, parte campeſtri, parte alia collibus vel ad orientẽ, vel ad meridiem molliter deuexis, terriſq;, alijs cultis atq; alijs ſylueſtrib⁹, & aſperis, nec procul à mari, aut na

uigabili flumine,quò deportari fruct⁹, & per quod merces inuehi poſſint.Cāpus inprata,et arua,ſalicta'cꝫ,et arū dineta digeſtus,ædificio ſubiaceat.Colles alij vacui arboribus,vt ſolis ſegetibus ſeruiant,quæ tñ modice ſiccis,ac pinguibus campis melius,q̄ pręcipitibus locis proueniunt.Ideocꝫ etiā celſiores agri frumentarij planicies habere,& quā molliſſime deuexi,ac ſimillimi,debēt eſſe campeſtri poſitioni,alij deinde colles oliuetis,vinetiscꝫ,et earū futuris pedamentis veſtiantur.materiam,lapidemcꝫ ſi neceſſitas ædificādi coegerit,nec minus pecudibus paſcua præbere poſſint.Tū riuos decurrētes in prata,& hortos,& ſalicta,viuæ aquę ſaliētes demittāt.nec abſint greges armentorum, cæterorumcꝫ quadrupedum culta & dumeta paſcentium . ſed hæc poſitio, quam deſideramus, difficilis, & rara paucis contingit. Proxima eſt huic, quæ plurima ex his habet, tolerabilis, quæ non pauciſſima.

Quæ præcipue reſpiciendo agro, ante quàm ematur, notanda ſunt. Cap. III.

PORCIVS quidem Cato cenſebat in emendo,inſpiciendocꝫ agro præcipue duo eſſe conſideranda,ſalubritatem cœli, & vbertatem loci. quorū ſi alterū deeſſet, ac nihilo minus quis vellet incolere,mente eſſe captū,atcꝫ eū ad agnatos,& gentiles deducendū. Neminem enim ſanū debere facere ſumptus in cultura ſterilis ſoli.nec rurſus peſtilenti quamuis feraciſſimo, pinguicꝫ agro dñm ad fructus peruenire.Nam vbi ſit cū orco ratio ponenda,ibi non modo perceptionem fructuū,ſed & vitā colonorū eſſe dubiam,vel potius mortem quęſtu certiorē. Poſt hæc duo principalia,ſubiūgebat illa non minus intuenda,viam,& aquam,& vicinū. Multum conferre agris iter commodum,primum,quod eſt maximum, ipſam præſentiam domini, qui libentius commeaturus ſit,ſi vexationem viæ non reformidet,deinde ad vehenda, & exportanda vtenſilia, quæ res frugibus condi-

tis auget pretiũ, & minuit impenſas rerũ inuectarũ, q̃a minoris apportentur eo, quo facili niſu perueniatur. Nec non nihil eſſe etiam paruo vehi, ſi conductis iumẽtis iter facias, q̃d magis expedit, q̃ tueri propria. Seruos quoq;, qui ſecuturi patremfamilias ſint, non ęgre iter pedibus ingredi, de bonitate aquæ ita omnibus clarũ eſt, vt pluribꝰ non ſit differendũ. Quis enim dubitet eam maxime probatam haberi, ſine qua nemo noſtrũ vel proſperæ, vel aduerſæ valetudinis vitã prorogetꝰ de vicini cõmodo non eſt q̃dem certũ, quem nonnũq̃ mors, aliæq; nobiſcũ diuerſæ cauſæ mutant. Et ideo quidam reſpuũt Catonis ſententiam, qui tamen multũ videntur errare. nam quemadmodũ ſapientis eſt fortuitos caſus magno aĩo ſuſtinere, ita dementis eſt ipſum ſibi malam facere fortunam, q̃d facit, qui nequã vicinũ ſuis numis parat, cũ à primis cunabulis (ſi modo liberis parentibus eſt ori undus) audiſſe potuerit.

μηδ᾽ ἂν βοῦς ἀπόλοιτ᾽, εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.

quod non ſolũ de boue dicitur, ſed etiã de omnibus partibus rei noſtræ familiaris, adeo quidem, vt multi prætulerint carere penatibus, propter iniurias vicinorũ ſedes ſuas profugerint. niſi aliter exiſtimamus diuerſum orbẽ gentes vniuerſas petijſſe relicto patrio ſolo, Achæos dico, & Hiberos, Albanos quoq;, nec minus Siculos, et, vt primordia noſtra cõtingã, Pelaſgos, Aborigines, Arcadas, q̃ quia malos vicinos ferre non potuerant. Ac ne tãtũ de publicis calamitatibus loquar, priuatos quoq; memoria tradidit, & in regionibꝰ Græciæ, & in hac ipſa heſperia deteſtabiles fuiſſe vicinos, niſi Autolicus ille cuiq̃ potuit tolerabilis eſſe conterminus, aut Auentini mõtis incola, Palatinis vllũ gaudiũ finitimis ſuis Cacus attulit. Malo.n. præteritorũ, q̃ præſentiũ meminiſſe, ne vicinũ meũ nominem, qui nec arborẽ prolixiorẽ ſtare noſtræ regionis, nec inuiolatũ ſeminariũ, nec pedamẽti quicq̃ adnexũ vineæ, nec etiã pecudes negligẽtius paſci ſinit. Iure igitur (q̃tũ mea fert opinio), M. Porcius talẽ peſtẽ vi

tare cēſuit. Et in primis futurū agricolā præmonuit, nē ſua ſpōte ad eā perueniret. Nos ad cætera præcepta illud adijcimus, qđ ſapiens vnus de ſeptem in perpetuum poſteritati pronuntiauit μέτρον ἄρισον, Adhibendū modum, menſuramq́ rebus, idq́ vt non ſolū aliud acturis, ſed & agrū paraturis dictū intelligatur, ne maiorem q̄ ratio calculorū patiatur, emere velit. nam huc pertinet præclara noſtri poetæ ſententia:

Laudato ingentia rura. Exiguum colito.

Quod vir eruditiſſimus (vt mea fert opinio) traditū vetus præceptū numeris ſignauit. quippe acutiſſimam gentem Pœnos dixiſſe conuenit. Imbecilliorem agrū, q̄ agricolam eſſe debere, quoniam cū ſit colluctandu cū eo, ſi fundus præualeat, allidi dñm. Nec dubiū quin minus reddat laxus ager nō recte cultus, q̄ anguſt⁹ eximie. Ideoq́ poſt reges exactos liciniana illa ſeptena iugera, quæ plebis triuiritim diuiſerat, maiores quæſtus antiquis retulere, q̄ nūc nobis præbent ampliſſima veruacta, tanta quidem Curius Dentatus, quem paulo ante retulimus, proſpero ductu parta victoria ob eximiam virtutem deferente populo præmij nomine quinquaginta ſoli iugera ſupra conſularem, triūphalemq́ fortunam putauit eſſe. Repudiatoq́ publico muner populari, hac plebeia mēſura contentus fuit. Mox etiam cū agrorū vaſtitatem victoriæ noſtræ, & internitiones hoſtiū feciſſent, criminoſum tamen ſenatori fuit, ſupra quinquaginta iugera poſſediſſe. Suaq́ lege C. Licinius damnatus eſt quod agri modū, quem in magiſtratu rogatione tribunitia promulgauerat, immodica poſſidendi libidine tranſcendiſſet, nec magis quia ſuperbū videbatur tantū loci detinere, q̄ quia flagitioſum quos hoſtis profugiendo deſolaſſet agros, nouo more ciuem romanū ſupra vires patrimonij poſſidendo deſerere. Mod⁹ ergo qui in omnib⁹ rebus, etiā parandis agris adhibebitur, tantū. n. obtinēdū eſt, q̄to eſt op⁹, vt emiſſe videamur, q̄ potiremur, nō q̄ oneraremur ipſi, atq́ alijs fruēdū eriperemus, more præ

Q 2

potentium, qui poſſident fines gentiũ, quos ne circumire equis quidem valent, ſed proculcandos pecudibus, & vaſtandos, ac populandos feris derelinquunt, aut occupatos nexu crurum, & ergaſtulis tenent. Modus autem erit ſua cuiq; moderata voluntas, facultasq;. Neq; enim ſatis eſt, vt iam prius dixi, poſſidere velle, ſi colere nõ poſſis.

De ſalubritate regionum. *Caput.* IIII.

SEQVITVR deinceps cæſonianum præceptum, quo fertur vſus etiam Cato, mercaturis agrum eſſe reuiſendum ſæpius eum, quem velint mercari. Nam prima inſpectione neq; vitia, neq; virtutes abditas oſtẽdit, quæ mox retractantibus facilius apparẽt. Inſpectionis quoq; velut formula nobis à maiorib9 tradita eſt. Agri pĩguis, ac læti, de cuius qualitate dicemus ſuo loco, cum de generibus terræ diſſeremus. In vniuerſum tamen quaſi teſtificandum, atq; ſæpius prædicandum habeo, quod primo iam punico bello dux inclytiſſimus M. Attilius Regulus dixiſſe memoratur, fundum, ſicuti ne fœcundiſſimi quidem ſoli, cum ſit inſalubris, ita nec effœti, ſi vel ſaluberrimus ſit, parandũ. quod Attilius ætatis ſuæ agricolis, maiore cum authoritate ſuadebat peritus vſu. Nam pupiniæ peſtilentis ſimul, & exilis agri cultorem fuiſſe eum loquuntur hiſtoriæ. Quapropter cum ſit ſapientis non vbiq; emere, nec aut vbertatis illecebris, aut delitiarum concinnitati decipi, ſic vere induſtrij patrisfamilias eſt quicqd aut emerit, aut acceperit, facere fructuoſum, atq; vtile, quoniam & grauioris cœli multa remedia priores tradiderunt, quibus mitigetur peſtifera lues, & in exili terra cultoris prudentia, ac diligentia maciem ſoli vincere poteſt. Hęc autem conſequemur, ſi veriſſimo vati, velut oraculo crediderimus dicenti.

Ventos, & varium cœli prædiſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultusq;, habitusq; locorum.
Et quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuſet.

Nec contenti tamen authoritate vel priorum, vel præ

ſentiũ colonorũ noſtra prętermiſerimus exempla, nouáq;, quę temptauerimus, experimenta. Quod etſi per partes nonnunquã damnoſum eſt, in ſumma tñ fit compendioſum, quod nullus ager ſine profectu colitur, ſimul attentando poſſeſſor efficit, vt in id formetur, quod maxime pręſtare poſſit. ea res etiã feraciſſimos agros vtiliores reddit. Itaq; nuſquã experimentorũ varietas obmittenda eſt. Longeq; etiã in pingui ſolo magis audendũ, quoniã nec laborẽ, nec ſumptũ fruſtratur effectus. Sed quoniã refert qualis fundus, & quomodo colatur, tum villa qualiter ædificetur, & q̃ vtiliter, diſponatur. Multos enĩ deerraſſe, memoria prodidit, ſicut pręſtantiſſimos viros L. Lucullum, & Q. Scæuolã, quorum alter maiores, alter minus amplas, q̃ poſtulauit modus agri, villas extruxit, cum vtrunq; ſit contra rem familiarẽ. Diffuſiora enim conſepta nõ ſolum pluris ædificamus, ſed etiã impenſis maioribus tuemur at minora cum ſunt, q̃ poſtulat fundus, dilabitur fructus. nam & humidæ res, & ſiccæ, quas terra progenerat, facile vitiantur, ſi aut nõ ſunt, aut propter anguſtias, incommoda ſunt tecta, quibus inferantur. Pro portione etiã facultatum, quamoptime paterfamilias debet habitare, vt & libentius rus veniat, & degat in eo. Iucundus vtiq; viro ſi etiã matrona comitabitur, cuius vt ſexus, ita animus eſt delicatior, quamobrẽ amœnitate aliqua demerenda erit, quo pacientius moretur cũ viro. Eleganter igitur ædificet agricola, nec ſit tñ ædificator, atq; areæ idem tantum complectatur, quod ait Cato, quantum ne villa fundũ quęrat, néue fundus villam, cuius vniuerſum ſitum qualẽ oporteat eſſe, nunc explicabimus. quod inchoatur ędificiũ, ſicut ſalubri regione, ita ſaluberrima parte regionis debet conſtitui. nã circunfuſus aer, atq; corruptus plurimas affert corporibus noſtris cauſas offenſarum. Sunt quædã loca, quæ ſolſtitijs minus concaleſcunt, ſed frigoribus hyemis intolerabiliter horrent, ſicut Thebas ferunt Bœotias. Sunt quę tepẽt hyeme, ſed æſtate ſæuiſſime candent, vt affirmãt euboi

ventis, & amiciſſimis aduerſa, cum pleriq; amnes æſtate vaporatis, hyeme frigidis nebulis caligent, quæ niſi vi maiore inſpirantium ventorum ſubmouentur, pecudibus hominibusq; conferunt peſtem. Optime autem ſalubribus, vt dixi, locis ad orientem, vel ad meridiem, grauibus ad ſeptentrionem villa conuertitur. eademq; ſemper mare recte conſpicit, cum pulſatur, ac fluctu reſpergitur, nunquam ex ripa, ſed paulum ſummota à litore. Nam præſtat à mari longo potius interuallo, quàm breui refugiſſe, quia media ſunt ſpatia grauioris halitus, nec paludem quidem vicinam eſſe oportet ædificijs, nec iunctam militarem viam, quod illa caloribus noxiũ virus eructat, & infeſtis aculeis armata gignit animalia, quę in nos denſiſſimis examinibus inuolant. Tum etiam natricum, ſerpentiumq; peſtes hyberna deſtitutas vligine, cœno, & fermentata colluuie venenatas emittit, ex quibus ſæpe contrahuntur cæci morbi, quorum cauſas ne medici quidem perſpicere queunt. ſed & anni toto tempore ſitus, atq; humor inſtrumentum ruſticum, ſupellectilemq;, & inconditos, conditosq; fructus corrũpit. Hæc autem prætereuntium viatorum populationibus, & aſſiduis diuertentium hoſpitijs infeſtat rem familiarẽ, propter quæ cenſeo eiuſmodi vitare incommoda, villamq; nec in via, nec peſtilenti loco, ſed procul, & editiore ſitu condere, vt frons eius ad orientem æquinoctialem directa ſit. Nam eiuſmodi poſitio medium, temperatumq; libramentum ventorum hyemalium, & æſtiuorum tenet, quantoq; fuerit ædificij ſolum pronius orienti, tanto & æſtate liberius capere perflatus, & hyemis procellis minus infeſtari, & matutino regelari ortu poterit, vt concreti rores liqueſcant, quoniam ferè peſtilens habetur, quod eſt remotum, ac ſiniſtrum ſoli, & apricis flatibus, quibus ſi caret nulla alia vis poteſt nocturnas pruinas, & quodcunq; rubiginis, aut ſpurcicię reſedit, ſiccare, atq; detergere. hæc autem cum hominibus afferant perniciem, tum & armentis, & virentibus, eorumq; fructi-

ſtentur, domitis armentis duplicia bubilia ſint, hyberna, atq; æſtiua. Cæteris aũt pecoribus, quæ intra villam eſſe conuenit, ex parte tecta loca, ex parte ſub dio parietibus altis circunſepta, vt illic per hyemem, hic per æſtatẽ ſine violentia ferarum conquieſcant. Sed oĩa ſtabula ſic ordinentur, nequis humor influere poſſit, et vt quiſq;, qui ibi conceptus fuerit, q̃ celerrime dilabatur, vt nec fundamẽta parietum corrumpantur, nec vngulæ pecudum. Lata bubilia eſſe oportebit pedes. X. vel minime nouem, quę menſura & ad procumbendũ, pecori, et iugario ad circũeundũ laxa miniſteria præbeat. Non altius edita eſſe prę ſepia conuenit, q̃ vt bos, aut iumentum ſine incõmodo ſtans veſci poſſit. Villico iuxta ianuam fiat habitatio, vt intrantium, exeuntiumq; conſpectum habeat. Procuratori ſupra ianuã ob eaſdẽ cauſas, & is tamẽ villicũ obſeruet ex vicino. Sitq; vtriq; proximũ horreũ, quò cõferatur oẽ ruſticũ inſtrumentũ, & intra ad ipſum clauſus locus, quò ferramẽta cõdantur. Bubulcis, paſtoribusq; cællę ponãtur iuxta ſua pecora, vt ad eorũ curã ſit opportunus excurſus. Oẽs tamen q̃ proxime alter ab altero debẽt habitare, ne villici diuerſas ptes circũeuntis ſedulitas diſtẽdatur, & vt inter ſe diligẽtię, & negligentię cuiuſq; teſtes ſint. Pars aũt fructuaria diuiditur in cęllã oleariã, torculariã, cællã vinariam, defrutariã, fœnilia, palcariaq;, & apothecas, et horrea, vt ex ijs, quę ſunt ĩ plano, cuſtodiã recipiant humidarũ rerũ tanq̃ vini, aut olei venaliũ. Sic cæ aũt res cõgerantur tabulatis, vt frumenta, fœnũ, frondes, paleæ, cęteraq; pabula. ſed granaria, vt dixi ſcalis adeantur, & modicis feneſtellis aquilonibus inſpirẽtur. Nã ea cœli poſitio maxime frigida, & minime humida eſt, quæ vtraq; perennitatẽ conditis frumentis afferunt. Eadẽ ratio eſt in plano ſitæ vinariæ cællæ, quæ ſummota procul eſſe debet à balneis, furno, ſterquilinio, reliquiſq; immundicijs tetrũ odorẽ ſpirantibus, nec minus à ciſternis, aquiſue ſaliẽtibus, ex quibus q extrahitur humor, vinũ corrumpit. Neq; me præterit ſedẽ frumentis optimã

quibuſdam videri horreum camera contectum, cuius ſo lum terrenum prius, quàm conſternatur perfoſſum, & amurca recenti non ſalſa madefactum, velut ſigninum opus pauiculis condenſatur. Tum deinde cum exaruit ſi mili modo pauimenta teſtacea, quæ pro aqua receperint amurcam miſtam calci, & arenæ ſuperſternuntur, et ma gna vi pauiculis inculcantur, atq; expoliuntur, omnesq; parietum, & ſoli iuncturæ teſtaceis puluinis fibulantur. Nam ferè cum his partibus ædificia rimas egerunt, caua præbent, & latebras ſubterraneis animalibus. Sed & la cubus diſtinguntur granaria, vt ſeparatim quæq; legu mina ponantur. Parietes oblinuntur amurca ſubacto lu to, cui pro paleis admiſta ſunt arida oleaſtri, vel ſi ea nō ſunt, oleæ folia. Deinde cum prædictum tectorium ina ruit, rurſus amurca reſpergitur, qua ſiccata, frumentum infertur. Ea res ab noxa curculionum, & ſimilium ani malium commodiſſime videtur conditas fruges defen dere, quę niſi diligenter repoſitæ ſint, celeriter ab ijs con ſumuntur. Sed id genus horrei, quod ſcripſimus, niſi ſit in ſicca poſitione villæ, quamuis granum robuſtiſſimū corrumpit ſitu, qui ſi nullus adſit. poſſunt etiam defoſſa frumenta ſeruari, ſicut tranſmarinis quibuſdam prouin cijs, vbi puteorum in modum, quos appellant Syros, ex hauſta humus, editos à ſe fructus recipit. Sed nos in no ſtris regionibus, quę redundant vligine, magis illam po ſitionem penſilis horrei, et hanc curam pauimentorum, & parietum probamus, quoniam (vt retuli) ſic emunita ſola, & latera horreorum prohibent curculionem, quod genus exitij cum incidit, multi opinantur arceri poſſe, ſi exeſæ fruges in horreo ventilentur, & quaſi refrigeren tur. Id autem falſiſſimum eſt. neq; enim hoc facto expel luntur animalia, ſed immiſcentur totis aceruis, qui ſi ma neant immoti, ſummis tantū partibus infeſtantur, quo niam infra menſuram palmi non naſcitur curculio. lon geq; præſtat id ſolum, quod iam vitiatum eſt, quàm to tum periculo ſubijcere. nam cum exiget vſus, facile eſt eo

ſublato, quod vitiatũ erit, integro inferiore vti. ſed hæc, & ſi extrinſecus, nõ tñ intempeſtiue videor hoc loco retuliſſe. Torcularia pręcipue, cællęq́ olearię calidę eſſe debẽt, quia commodius oĩs liquor vapore ſoluitur, ac frigoribus magis conſtringitur. Oleũ, quod minus prouenit, ſi congelatur, fraceſcet, ſed vt calore naturali eſt opus, q contingit poſitione cœli, & declinatione, ita nõ eſt opus ignibus, aut flammis, quoniã fumo, et fuligine ſapor olei corrumpitur. Propter quod torcular debet à meridiana parte inluſtrari, neceſſe ne habeamus ignes, lucernãq́ adhibere, cũ premetur olea. Cortinale vbi defrutũ fiat, nec anguſtũ, nec obſcurũ ſit, vt ſine incommodo miniſter, qui ſapã decoquet, verſari poſſit. Fumarium quoq́, quo materia (ſi nõ ſit iampridẽ cæſa) feſtinato ſiccetur, in parte ruſticę villę fieri poteſt iunctũ ruſticis balneis. nã eas quoq́ refert eſſe, in quibus familia, ſed tantũ ferijs lauetur. Neq́ enĩ corporis robori conuenit frequẽs vſus earũ. Apothecæ recte ſuperponentur his locis, vnde plerũq́ fumus earũ exoritur, quoniã vina celerius vetuſteſcũt, quæ fumi quodã tenore præcoquẽ maturitatẽ trahunt. Propter quod & aliud tabulatũ eſſe debebit, quo admoueantur, ne rurſus nimia ſuffitione medicata ſint, quod ad villæ pertinet, partiumq́ eius diſpoſitionẽ ſatis dictũ eſt. Circa villã deinceps hæc eſſe oportebit, furnũ, & piſtrinũ, quantũ futurus numerus colonorũ poſtulauerit. Piſcinas minimũ duas, alterã, quę anſeribus, ac pecoribus ſeruiat, alterã, in qua lupinũ, vimina, & virgas, atq́ alia, quæ ſunt vſibus noſtris apta maceremus. Sterquilinia quoq́ duo ſint. vnũ, quod noua purgamenta recipiat, et in annũ conſeruet, alterum, ex quo vetera vehantur. ſed vtrunq́ more piſcinarũ deuexũ leni cliuo, & extructũ, pauitumq́ ſolũ habeat, ne humorẽ tranſmittãt. Plurimũ enĩ refert nõ adſiccato ſucco fimũ vires continere, & aſſiduo macerari liquore, vt ſiqua interiecta ſint ſtramentis, aut paleis, ſpinarũ, vel graminũ ſemina intereãt, nec in agrũ exportata, ſegetes herbidas reddãt. Ideoq́ periti

ruſtici quicquid ouilibus,ſtabulisq́ conuerſum progeſſerũt,ſuperpoſitis virgeis cratibus tegũt,nec areſcere ventis ſinũt,aut ſolis incurſu patiuntur exuri. Area,ſi competit,ita conſtituẽda eſt,vt vel à dño,vel certe à procuratore deſpici poſſit.Eaq́ optima eſt ſilice conſtrata,quod & celeriter frumenta deteruntur, nõ cedente ſolo pulſibus vngularũ,tribularũq́,& eadẽ euentilata mundiora ſunt,lapillisq́ carẽt,& glebulis,quas per triturã ferè terrena remittit area.Huic aũt nubilarium applicari debet, maximeq́ in Italia propter inconſtantiã cœli,quo collata ſemitrita frumenta protegantur, ſi ſubitaneus imber inceſſerit. Nã in tranſmarinis quibuſdã regionibus,vbi æſtas pluuia caret,ſuperuacuũ eſt.Pomaria quoq́,et hortos oportet ſepto circundari, & eſſe in propinquo, atq́ in ea parte,quò poſſit oĩs ſtercorata colluuies cortis,balineorumq́,& oleis expreſſa amurcæ ſanies influere.nam eiuſmodi quoq́ lętatur alimentis,& olus,& arbor.

De officijs patrisfamilias. *Cap.* VII.

HIS oĩbus ita vel acceptis,vel compoſitis præcipua cura dñi requiritur,cũ in cęteris rebus,tũ maxime in hominibus.Atq́hi vel coloni,vel ſerui ſunt ſoluti,aut vincti. Comiter agat cũ colonis, faciléq́ ſe præbeat,& auarius opus exigat,q̃ penſiones,quoniã & minus id offendit, & tñ in vniuerſum magis prodeſt. Nã vbi ſedulo colitur ager,plerunq́ compendium,nunquã(niſi ſi cœli maior vis,aut prædonis inceſſit)detrimentũ affert,eoq́ remiſſionẽ colonus petere non audet.Sed nec dominus in vnaquaq́ re,cui colonum obligauerit,tenax eſſe iuris ſui debet,ſicut in diebus pecuniarũ,vt lignis,& cæteris paruis acceſſionibus exigendis,quarũ cura maiorẽ moleſtiã q̃ impenſam ruſticis affert.Nec ſanè eſt vindicandũ nobis quicquid licet.Nam ſummũ ius antiqui ſummã putabant crucẽ.Nec rurſus in totum remittendũ,quoniã vel optima nomina nõ appellando,fieri mala fœnerator Alphius dixiſſe veriſſime fertur.Sed & ipſe noſtra memo

tia veterē conſularē, virumq́ opulentiſſimū L. Voluſiū aſſeuerantē audiui patriſſamilias, fœliciſſimū fundū eſſe, qui colonos indigenas haberet, et tanquā in paterna poſſeſſione natos iam inde à cunabulis longa familiaritate retineret. Ita certe mea fert opinio rem malā eſſe frequētem locationē fundi, peiorē tamen vrbanū colonū, qui per familiā mauult agrum, q̄ per ſe colere. Saſerna dicebat ab eiuſmodi homine ferè pro mercede litem reddi. Propter quod operā dandā eſſe, vt & ruſticos, & eoſdem aſſiduos colonos retineamus, cū aut nobiſmetipſis non licuerit, aut per domeſticos colere nō expedierit, quod tñ nō euenit, niſi in his regionib9, quæ grauitate cœli, ſoliq́ ſterilitate vaſtantur. Cæterū cum mediocris adeſt, & ſalubritas, & terræ bonitas, nunquā nō ex agro plus ſua cuiq́ cura reddidit, q̄ coloni, nunquā non etiā villici, niſi ſi maxima vel negligentia ſerui, vel rapacitas interuenit. Quæ vtraq́ peccata plerunq́ vitio domini vel comitti, vel foueri nihil dubiū eſt, cum liceat aut cauere, ne talis præficiatur negotio, aut iam præpoſitus, vt ſubmoueatur, curare. In longinquis tamē fundis, in quos nō eſt facilis excurſus patriſſamilias, cū omne genus agri tolerabilius ſit ſub liberis colonis, quàm ſub villicis ſeruis habere, tum præcipue frumentarium, quem minime (ſicut vineas, aut arbuſtum) colonus euertere poteſt, & maxime vexant ſerui, qui boues elocant, eoſdemq́, & cætera pecora male paſcunt, nec induſtrie terram vertunt, longeq́ plus imputant ſeminis iacti, quàm quod ſeuerint. Sed nec quod terræ mandauerint ſic adiuuant, vt recte proueniat. idq́ cū in areā contulerunt, per triturā quotidie minuūt vel fraude, vel negligentia. Nam & ipſi diripiūt, & ab alijs furibus nō cuſtodiūt. Sed nec conditum cum fide, rationibus inferūt, ita fit, vt et actor, & familia peccēt, & ager ſæpius infametur, quare talis generis prædiū, ſi (vt dixi) dñi pręſentia cariturū eſt, cenſeo locandū.

De Pecore, & pecorum magiſtris. Cap. VIII.

enim(quod ait Cato)ambulator eſſe non debet,nec egredi terminos, niſi vt addiſcat aliquã culturam, & hoc ſi ita in vicino eſt,vt cito remeare poſſit. Semitas,nouoſq; limites in agro fieri ne patiatur,néue hoſpitẽ niſi amicum,familiaremq; dñi neceſſariũ receperit.vt ab his arcendus,ita exhortandus eſt inſtrumentorũ,ferramentorumq; curã,vt duplicia,q̃ numerus ſeruorũ exigit, refecta,& repoſita cuſtodiat,nequid à vicino petendum ſit, quia plus in operis ſeruorũ,q̃ in pretio rerum eiuſmodi conſumitur.Cultam veſtitamq; familiam magis vtiliter q̃ delicate habeat,munitamq; diligenter à vento,frigore,pluuiaq;,quæ cuncta prohibentur pellibus manicatis centonibus confectis,vel ſagis cucullis.id ſi fiat,nullus dies tam intolerabilis eſt,quo non ſub diuo moliri aliquid poſſit.Nec tantum operis agreſtis ſit,artifex, ſed & animi,quantum ſeruile patitur ingenium,virtutibus inſtructus,vt neq; remiſſe,neq; crudeliter imperet. Semperq; aliquos ex melioribus foueat, parcat tamẽ etiam minus bonís,ita vt potius timeant eius ſeueritatem,quàm crudelitatem deteſtentur.Id contingere poterit, ſi maluerit cuſtodire ſubiectos,ne peccẽt, quàm negligentia ſua cõmittere,vt puniat delinquentes. Nulla eſt autem maior vel nequiſſimi hominis cuſtodia, quàm operis exactio, vt iuſta reddantur,vt villicus ſemper ſe repræſentet.Sic enim & magiſtri ſingulorum officiorum ſedulo munia ſua exequentur,& cæteri poſt fatigationem operis quieti,ac ſomno potius,quàm delitijs operam dabunt. Iam illa vetera,ſed optimi moris,quæ nunc exoleuerunt,vtinam poſſint obtineri, ne conſeruo miniſtro quoquam niſi in re domini vtatur,ne cibum niſi in conſpectu familiæ capiat,néue alium,quàm qui cæteris præbetur. ſic enim curabit,vt & panis diligenter confiat, & reliqua ſalubriter apparentur. Ne extra fines niſi à ſe miſſum, progredi ſinat. Sed nec ipſe mittat niſi magna neceſſitate cogente. Néue negotietur ſibi, pecuniamq; domini aut animalibus, aut rebus alis promercalibus occupet.

Hęc enim negotiatio, curam villici auocat, nec vnquam patitur eum cum rationibus domini paria facere. Sed vbi numeratio exigetur, rem pro numis oſtendit. In vniuerſum tamen hoc maxime obtinendum ab eo eſt, ne quid ſe putet ſcire, quod neſciat, quærat(que) ſemper addiſcere, quod ignorat. Nam cum multum prodeſt perite quid facere, tum plus obeſt perperam feciſſe. Vnum enim, ac ſolum dominatur in ruſticatione, quicquid exigit ratio culturæ ſemel facere, quippe cum emendatur vel imprudentia, vel negligentia iam res ipſa decoxit. Nec in tantum poſtmodum exuberat, vt & rem amiſſam reſtituat, & quæſtum temporum præteritorum reſarciat,

In cæteris ſeruis hæc ferè præcepta ſeruāda ſunt, quæ me cuſtodiſſe non pœnitet, vt ruſticos, qui modo nō incommode ſe geſſiſſent, ſæpius q̄ vrbanos, familiarius(que) alloquerer, & cū comitate dn̄i leuari perpetuū laborē eorū intelligerem. Nonnūquam etiam iocarer, & plus ipſis iocari permitterem. Iam illud ſæpe facio, vt quaſi cū peritioribus de aliquibus operibus nouis deliberem, & per hoc cognoſcam cuiuſ(que) ingenium quale, quam(que) ſit prudens. Tum etiam libētius eos vt opus aggredi video, de quo ſecum deliberatum, & conſilio ipſorum ſuſceptū putant. nam illa ſolennia ſunt omnibus circunſpectis, vt ergaſtuli mancipia recognoſcant. Vt explorent, an diligenter vincta ſint, an ipſæ ſedes cuſtodiæ ſatis tutæ, munitæ(que) ſint, num villicus aut alligauerit quempiam dn̄o neſciente, aut reuinxerit. nam vtrunq(ue) maxime ſeruare debet, vt & quē paterfamilias tali pœna multauerit, villicus niſi eiuſdem permiſſu compedibus non eximat, & quem ipſe ſua ſponte vinxerit ante, quam ſciat dominus, non reſoluat, tanto(que) curioſior inquiſitio patrisfamilias debet eſſe pro tali genere ſeruorum, ne aut in veſtiarijs, aut in cæteris præbitis iniurioſe tractentur, quanto & pluribus ſubiecti, vt villicis operum magiſtris, vt ergaſtularijs, magis obnoxij perpetiendis iniurijs, &

rurſus ſæuitia, atq; auaritia læſi magis timendi ſunt. Itaq; diligens dominus cum & ab ipſis, tum & abſolutis, quibus maior eſt fides, quærat an ex ſua conſtitutione iuſta percipiant. Atq; ipſe panis, potionisq; bonitatem guſtu ſuo exploret, veſtem, manicas, pedumq; tegmina recognoſcat. Sæpe etiam quærendi poteſtatem faciat de ijs, qui aut crudeliter eos, aut fraudulēter infeſtent. Nos quidem aliquanto iuſte dolentes, tam vindicamus, quàm animaduertimus in eos, qui ſeditionibus familiam concitant, qui calumniantur magiſtros ſuos, ac rurſus præmio proſequimur eos, qui ſtrenue, atq; induſtrie ſe gerunt. Fœminis quoq; fœcundioribus, quarū in ſobole certus fuerit numer⁹ honorari debet, otiū nōnunquam, & libertatem dedimus, cum complures natos educaſſent. nam cui tres erant filij, vacatio, cui plures, libertas quoq; contingebat. Hæc enim iuſtitia, & cura patrisfamilias multum confert augendo patrimonio. Sed & illa meminerit, cum è ciuitate remeauerit, deos penates adorare, deinde, ſi tempeſtiuum erit, confeſtim, ſi minus, poſtero die fines oculis perluſtrare, & omneis parteis agri reuiſere, atq; æſtimare, nunquid abſentia ſua de diſciplina, & cuſtodia remiſerit. Num aliqua vitis, num arbor, num fruges abſint. tum etiam pecus, & familiam recenſeat. fundiq; inſtrumentum, & ſupellectilem, quæ cuncta ſi per plures annos facere inſtituerit, bene moratam diſciplinam, cum ſenectus aduenerit, obtinebit. Nec erit vlla eius ętas annis ita confecta, vt ſpernatur à ſeruis.

Qualis corporaturæ mancipia, cuiq; operi contribuenda ſunt. *Cap. IX.*

DICENDVM etiam eſt, quibus operibus, quemq; habitum corporis, aut animi contribuendum putemus. Magiſtros pecoribus oportet præponere ſedulos, ac frugaliſſimos. ea res vtraq; pluſquā corporis ſtatura, robur q; confert huic negotio, quoniā id miniſteriū cuſtodiæ

diligentis, & artis officium eſt. Bubulco quamuis neceſſaria, non tamen ſatis eſt indoles mentis, niſi eũ vaſtitas vocis, & habitus metuendũ pecudibus efficit. Sed tempe ret vires clementia, quoniam terribilior debet eſſe, quã ſæuior, vt & obſequantur eius imperijs, & diutius perennent boues non confecti vexatione ſimul operũ, verberũq;. Sed quæ ſint magiſtrorũ munia, quæq; bubulcorũ, ſuo loco repetam. Nũc ammonuiſſe ſatis eſt, nihil in his, in illis plurimũ referre vires, & proceritatem. Nã longiſſimũ quenq; aratorem (ſicut dixi) faciemus, & propter id, quod paulo ante retuli, & quod in re ruſtica nullo minus opere fatigatur prolixior, quia in arando ſtiuæ pene rectus innititur. mediaſtinus qualiſcunq; ſtatus poteſt eſſe, dummodo perpetiendo labori ſit idoneus. Vineæ non ſic altos, quemadmodũ latos, & lacertoſos viros exigunt. nam is habitus foſſuris, & putationibus, cæteriſq; earum culturis magis aptus. Minus in hoc officio, q̃ in cæteris agricolatio frugalitatem requirit, quia & in turba, & ſub monitore vinitor opus facere debet. Ac plerũq; velocior animus eſt improborũ hominũ, q̃ deſyderat huius operis condito, non ſolũ enim fortem, ſed & acuminis ſtrenui miniſtrũ poſtulat. Ideoq; vineta plurimũ per alligatos excolũtur. Nihil tamen eiuſdem agilitatis homo frugi non melius quàm nequam faciet. Hoc interpoſui, nequis exiſtimet in ea me opinione verſari, qua malim per noxios, q̃ per innocentes rura colere. Sed & illud cenſeo ne confundantur opera familiæ, ſic vt omnes omnia exequantur. Nam id minime conducit agricolæ, ſeu quia nemo ſuũ propriũ aliquod eſſe opus credit, ſeu quia cũ enixus eſt non ſuo, ſed communi officio proficit, ideoq; labori multũ ſe ſubtrahit. nec tamen viritim malefactum deprehenditur, quod fit à multis, propter quod ſeparandi ſunt aratores a vinitoribus, & vinitores ab aratoribus, ijq; à mediaſtinis. Claſſes etiam non maiores, quàm denum hominum faciundæ, quas decurias appellauerunt antiqui, et maxime pro

bauerunt, quod is numeri modus in opere commodiſſi me cuſtodiretur, nec præeuntis monitoris diligentiam multitudo confunderet. Itaq; ſi latior eſt ager, in regiones deducendæ ſunt eæ claſſes, diuidundūq; ita opus, vt neq; ſinguli, biniue ſint, quoniam diſperſi non facile cu ſtodiūtur. Nec tamen ſupra decem, ne rurſus vbi nimia turba ſit, id opus ad ſe pertinere ſinguli non exiſtiment hæc ordinatio non ſolū concitat æmulationem, ſed & deprehēdit ignauos. Nam cū certamine opus excitetur, tū in ceſſanteis animaduerſio iuſta, & ſine querela videtur adhiberi. Sed nimirū dū quæ maxime prouidenda ſunt agricolæ futuro præcipimus, de ſalubritate, de via, de vicino, de aqua, ſitu villæ, fundi modo, colonorū, & ſeruorum generibus, officiorum, operumq; diſtributione, tempeſtiue per hæc ad ipſum iam terræ cultū peruenimus, de quo pluribus libro inſequēte mox diſſeremꝰ.

LVCI IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER SECVNDVS.

Terram nec ſeneſcere, nec fatigari, ſi ſtercoretur. Cap. I.

QVAERIS ex me Publi Siluine, quod ego ſine cūctatione nō recuſo docere, cur priore libro veterū opinionem ferè oīm, qui de cultu agrorū locuti ſunt, à principio confeſtim repudiauerim falſamq; ſentētiā repudiauerī cēſentiū lōgo æui ſitu, longiq; iā tēporis exercitatione fatigatā, et effœtā humū cō ſenuiſſe. Nec te ignoro cū et aliorū illuſtriū ſcriptorū, tū præcipue Tremellij authoritatē reuereri, qui cū plurima ruſticarum rerum præcepta ſimul eleganter, & ſcite memoriæ prodiderit, videlicet illectus nimio fauore priſcorum de ſimili materia diſſerentium, falſo credidit pa

rentem omnium terram, ſicut muliebrem ſexum ætate anili iam confectam, progenerandis eſſe fœtibus inhabilem. Quod ipſe quoq; confiterer, ſi in totum nullæ fruges prouenirent. Nam & hominis tum demum declaratur ſterile ſenium, non cū deſinit mulier trigeminos, aut geminos parere, ſed cum omnino nullum conceptū edere valet. Itaq; tranſactis iuuentæ temporibus, etiā ſi longa vita ſupereſt, partus tamen annis denegatus, non reſtituitur. At è contrario ſeu ſponte, ſeu quolibet caſu deſtituta humus, cum eſt repetita cultu, magno fœnore ceſſationis colono reſpondet. Non ergo eſt exiguarum frugum cauſa terræ vetuſtas, ſi modo cum ſemel inuaſit ſenectus, regreſſum non habet, nec reuireſcere, aut repubeſcere poteſt, ſed ne laſſitudo quidem ſoli minuit agricolæ fructum. neq; enim prudentis eſt adduci tanquam in hominibus nimia corporis exercitatione, aut oneris alicuius pondere, ſic cultibus, & agitationibus agrorū fatigationem ſuccedere. Quid ergo eſt inquis, quod aſſeuerat Tremellius intacta, & ſylueſtria loca, cum primum cœperint cultu exuberare, mox deinde non ita reſpondere labori colonorum? Videt ſine dubio quid eueniat, ſed cur id accidat, non peruidet. neq; enim iccirco rudis, & modo ex ſylueſtri habitu in aruum tranſducta fœcundior haberi terra debet, quod ſit requietior, & iunior, ſed quod multorum annorū frondibus, & herbis, quas ſuapte natura progenerabat, velut ſaginata largioribus pabulis facilius edendis, educandiſq; frugibus ſufficit. At cum perruptæ raſtris, & aratris radices herbarū, ferroq; ſucciſa nemora frondibus ſuis deſierunt alere matrem, quæq; temporibus autumni frutetis, & arboribus delapſa folia ſuperiaciebantur, mox conuerſa vomeribus, & inferiori ſolo, quod plerunque eſt exilius permiſta, atque abſumpta ſunt, ſequitur, vt deſtituta priſtinis alimentis macreſcat humus. Non igitur fatigatione, quemadmodum plurimi crediderunt, nec ſenio, ſed noſtra ſcilicet inertia minus benigne nobis arua reſpon-

dent. Licet enim maiorẽ fructum percipere, ſi frequenti,
& tempeſtiua, & modica ſtercoratione terra refoueatur,
de cuius cultu dicturos nos priori volumine polliciti iã
nunc diſſeremus.

Quot ſint genera terreni, quot deinde ſpecies generibus ſubiungantur, quod ſolũ maxime probetur. Cap. II.

CALLIDISSIMI ruſticarũ rerũ Siluine genera ter-
reni tria eſſe dixerũt. campeſtre, collinũ, montanũ. Cam-
pum nõ æquiſſima ſitum planicie, nec perlibrata, ſed exi-
gue pronã. Collem clementer, & molliter aſſurgentem.
Montem nõ ſublimem, & aſperum, ſed nemoroſum, &
herbidum maxime probauerunt. His autem generibus
ſingulis ſenæ ſpecies contribuuntur. ſoli pinguis, vel ma
cri, ſoluti, vel ſpiſſi, humidi, vel ſicci. quæ qualitates inter
ſe miſtæ vicibus, & alternatæ plurimas efficiunt agrorũ
varietates. eas enumerare nõ eſt artificis agricolæ. Neq;
enim artis officium eſt per ſpecies, quæ ſunt innumera-
biles, euagari, ſed ingredi per genera quæ poſſunt, & co-
gitatione mentis, & ambitu verborũ facile copulari. Re-
currendum eſt igitur ad qualitatum inter ſe diſſidentiũ,
quaſi quaſdã coniunctiones, quas græci συζυγίασ ἐναν
τιοτήτων, nos diſcordantium comparationes tolerabi
liter dixerimus. Atq; etiã ſignificandum eſt ex omnibus,
quæ terra progeneret, plura campo magis, q̃ colle, plura
pingui ſolo, q̃ macro lætari. De ſiccaneis, & riguis non
comperimus vtra numero vincant, cum vtiq; pene infi-
nita ſint, quæ ſiccis, quæq; humidis locis gaudent, ſed ex
his nihil non melius reſoluta humo, quàm denſa proue-
nit. quod noſter quoq; Vergilius cum, & alias fœcundi
arui laudes retuliſſet, adiecit.
Et cui putre ſolum, nanq; hoc imitamur arando.
Neq; enim aliud eſt colere, quàm reſoluere, & fermenta-
re terram, ideoq; maximos quæſtus ager præbet. idẽ pin-
guis, ac putris, quia cũ plurimũ reddat, minimũ poſcit, &
quod poſtulat, exiguo labore, atq; impenſa conficitur,

Præſtantiſſimum igitur tale ſolum iure dicatur. Proximum deinde huic pinguiter denſum, quod impenſam coloni, laboremq́ magno fœtu remuneratur. Tertia eſt ratio loci rigui, quia ſine impenſa fructum reddere poteſt. Hanc primam Cato eſſe dicebat, qui maxime reditum pratorum cęteris anteponebat. ſed nos de agitatione terræ nunc loquimur, non de ſitu. Nullum deterius habetur genus, quàm quod eſt ſiccum pariter, & denſum, & macrum, quia cum difficulter tractetur, tum ne tractatũ quidem gratiam refert, nec relictũ pratis, vel paſcuis abunde ſufficit. Itaq; hic ager ſiue exercetur, ſeu ceſſat, colono eſt pœnitendus, ac tanquã peſtilens refugiendus. Nã ille mortem facit, hic teterrimam comitẽ mortis famẽ. Si tamen græcis camœnis habemus fidẽ clamitantibus. λιμῷ δ᾽ οἴκτιστον θανέειν· καὶ πότμον ἐπισπεῖν. Sed nunc potius vberioris ſoli meminerimus, cuius demonſtranda eſt duplex ratio, culti, & ſylueſtris, de ſylueſtri regione in aruorum formam redigenda prius dicemus, quoniam eſt antiquius facere agrum, quàm colere. Incultum igitur locũ cõſyderemus, ſiccus, an humidus, nemoroſus arboribus, an lapidibus confragoſus, iunco ne ſit, an gramine veſtitus, ac filictis, alijsúe frutetis impeditus, ſi humidus erit, abũdantia vliginis, ante ſiccetur foſſis. earum duo genera cognouimus, cæcarum, & patentium, ſpiſſis atq; cretoſis regionibus apertæ relinquuntur. at vbi ſolutior humus eſt, aliquæ fiunt patentes, quædã etiam obcæcantur, ita vt in patentes ora hiantia cæcarũ competant, ſed & patentes latius, & apertas ſumma parte, decliuesq́, & ad ſolum coarctatas, imbricibus ſupinis ſimiles facere conueniet. nam quarum recta ſunt latera, celeriter aquis vitiantur, & ſuperioris ſoli lapſibus replẽtur. Opertæ rurſus obcæcari debebunt, ſulcis in altitudinem trepidaneam depreſſis, qui cum parte dimidia lapides minutos, vel nudam glaream receperint, æquentur ſuperiecta terra, quæ fuerat effoſſa. Vel ſi nec lapis erit, nec glarea, ſermentis connexus velut funis informabi

tur in eam craſſitudinem.quam ſolum foſſę poſſit anguſtę,quaſi accommodatam coarcta tamq; capere.Tum primum contendetur,vt ſuper calcatis cupreſſinis, vel pineis,aut ſi eæ non erunt, alijs frondibus terra contegatur,in principio,atq; exitu foſſæ more ponticulorum binis ſaxis tantummodo pilarum vice conſtitutis, & ſingulis ſuperpoſitis, vt eiuſmodi conſtructio ripam ſuſtineat,ne præcludatur humoris illapſu atq; exitu. Nemoroſi,frutetoſiq; tractus duplex cura eſt,vel ex ſtirpandis radicitus arboribus,& remouendis,vel(ſi raræ ſint) tantum ſuccidendis,incendendisq;,& inarandis.at ſaxoſum facile eſt expedire lectione lapidum, quorum ſi magna eſt abundantia, velut quibuſdam ſubſtructionibus partes agri ſunt occupandæ,vt reliquæ emundentur, vel in altitudinem ſulco depreſſo lapides obruendi,quod tamē ita faciendum erit,ſi ſuadebit operarum vilitas.Iunci, & graminis pernicies repaſtinatio eſt,filicis frequēs exſtirpatio,quæ vel aratro fieri poteſt,quoniam intra biennium ſæpius conuulſæ moriuntur,celerius etiam ſi eodem tempore ſtercores,& lupino,vel faba conſeras, vt cum aliquo reditu medearis agri vitio.Nanq; conſtat filicem ſationibus,& ſtercoratione facilius interimi. Verum & ſi ſubinde naſcentē falce decidas, quod vel puerile opus eſt, intra prædictū tempus viuacitas eius abſumitur. ſed iam expedienti rudis agri rationem ſequitur cultorū noualium cura,de qua mox quid cenſeā profitebor. ſi quæ ante diſcenda ſunt aruorum ſtudioſis præcepero. Plurimos antiquorū,qui de ruſticis rebus ſcripſerunt, memoria repeto,quaſi confeſſa,nec dubia ſigna pinguis, ac frumentorum fertilis agri prodidiſſe, dulcedinem ſoli propriam,herbarum,et arborum prouentum,nigrum colorem,vel cinereum.De cæteris ambigo,de colore ſatis admirari non poſſum cum alios, tum Cornelium Celſum, non ſolum agricolationis, ſed vniuerſæ naturæ prudentem virum, ſic & ſententia, & viſu deerraſſe, vt oculis eius tot paludes,tot etiam campi ſalinarum non occurre

rent, quibus ferè contribuuntur prædicti colores. Nullũ enim temere videmus locum, qui modo pigrum contineat humorem, non eundem vel nigri, vel cinerei, coloris, niſi forte in eo fallor ipſe, quod non putem aut in ſolo limoſæ paludis, & vliginis amaræ, aut in maritimis areis ſalinarum gigni poſſe iacta frumenta, ſed eſt manifeſtior hic antiquorũ error, quàm vt pluribus argumentis conuincendus ſit, non ergo color tanquam certus author, teſtis eſt bonitatis aruorum. Et ideo frumentarius ager, ideſt pinguis magis alijs qualitatibus æſtimandus eſt. Nam vt fortiſſimę pecudes diuerſos, ac penè innumerabiles, ſic etiam robuſtiſſimæ terræ plurimos, & varios colores ſortitæ ſunt. Itaq; conſyderandum erit, vt ſolũ, quod excolere deſtinamus, pingue ſit. Per ſe tamẽ id parum eſt, ſi dulcedine caret. quod vtrunq; ſatis expedita nobis ratione contingit diſcere. nam per exigua cõſpergitur aqua gleba, manuq; ſubigitur, ac ſi glutinoſa eſt, & quouis leuiſſimo tactu preſſa inhæreſcit, & picis in morem ad digitos lenteſcit habendo, vt ait Virgilius. Eademq; illiſa humo non diſſipatur. ea res admonet nos ineſſe tali materiæ naturalem ſuccum, & pinguitudinẽ. Sed & ſi velis ſcrobibus egeſtam humum recondere, & recalcare, cum aliquo quaſi fermento abundauerit, certũ erit eſſe eam pinguem, cum defuerit exilem, cum æquauerit, mediocrem, quanquam iſta, quę nunc retuli, non tam vera poſſunt videri, quàm ſi ſit pullula terra, quę melius prouentu frugum approbatur. Sapore quoq; ſic dignoſcemus, ſi ex ea parte agri, quæ maxime diſplicebit, effoſſæ glebæ, & in fictili vaſe madefactæ dulci aqua permiſceantur, ac more feculenti vini diligenter colatæ guſtu explorentur. Nam qualem traditum ab eis retulerit humor ſaporem, talem eſſe dicemus eius ſoli. ſed citra hoc experimentum multa ſunt, quæ & dulcem terram, et frumentis habilẽ ſignificent, vt iuncus, vt calamus, vt gramen, vt trifolium, ebulum, rubi, pruni ſylueſtres, & alia complura, quæ etiam indagatoribus aquarum nota, nõ

niſi dulcibus terræ venis educantur. Nec contentos eſſe nos oportet prima ſpecie ſummi ſoli, ſed diligenter explorãda eſt inferioris materiæ qualitas, terrena nécne ſit. Frumentis autem ſat erit, ſi æque bona ſuberit bipedana humus. arboribus altitudo quatuor pedum abunde eſt. Hæc cum ita explorauerimus, agrum ſationibus faciundis expediemus. Is autem non minimum exuberat, ſi curioſe, & ſcite ſubigitur. quare antiquiſſimi ferè omnes formam huius operis conſcripſere, quam velut ſcita legemq; in proſcindendis agris ſequantur agricolæ. Igitur in opere boues arcte iunctos habere conuenit, quo ſpecioſius ingrediantur ſublimes, & elatis capitibus, ac minus colla eorum labefactentur, iugumq; melius aptum ceruicibus inſidat. Hoc enim genus iuncturæ maxime probatum eſt. Nam illud, quod in quibuſdam prouincijs vſurpatur, vt cornibus illigetur iugum, ferè repudiatum eſt ab omnibus, qui præcepta ruſticis conſcripſerunt, neq; immerito. plus enim queunt pecudes collo, & pectore conari, quàm cornibus. Atque hoc modo tota mole corporis, totoq; pondere nituntur. at illo retractis, & reſupinis capitibus excruciantur, ægreq; terrę ſummam partem leui admodum vomere ſauciant. Et ideo minoribus aratris moliuntur, qui non valent alte perfoſſam noualium terram reſcindere. quod cum fit omnibus virentibus plurimum confert. nam penitus aruis ſulcatis maiore incremento ſegetum, arborumq; fœtus grandeſcunt. Et in hoc igitur à Celſo diſſentio, qui reformidans impenſam, quæ ſcilicet largior eſt in amplioribus armentis, cenſet exiguis vomeribus, & dentalibus terram ſubigere, quo minoris formæ bubus adminiſtrari id poſſit, ignorans plus eſſe reditus in vbertate frugum, quàm impendij, ſi maiora mercemur armenta, præſertim in Italia, vbi arbuſtis, atq; oleis conſitus ager altius reſolui, ac ſubigi deſyderat, vt et ſummę radices vitium, olearumq; vomeribus reſcindantur, quæ ſi maneant, frugibus obſint, et inferiores penitus ſubacto ſolo ſa

cilius capiant humoris alimentum. Poteſt tamen illa Celſi ratio Numidiæ, & Aegypto conuenire, vbi plerunq; arboribus viduum ſolū frumentis ſeminatur. Atq; eiuſmodi terram pinguibus arenis putrem veluti cinerē ſolutam, quamuis leuiſſimo dente moueri ſatis eſt. Bubulcum autem per proſciſſum ingredi oportet, alterniſq; verſibus obliquum tenere aratrum, & alternis recto, pleno q; ſulcare, ſed ita necubi crudum ſolum, et immmotū relinquat, quod agricolæ ſcamnum vocant. Boues, cum ad arborem venerint, fortiter retinere, ac retardare, ne in radicem maiore niſu vomis impactus colla cominoueat. néue aut cornu bos ad ſtipitē vehementius offendat, aut extremo iugo truncum delibet, ramumq; deplantet, voce potius, quàm verberibus terreat. Vltimaq; ſint opus recuſantibus remedia, plagæ, nunquā ſtimulo laceſſat iuuencum, quod retrectantem calcitroſumq; eā reddit nonnunquam tamen admoneat flagello. ſed nec in media parte verſuræ conſiſtat. Detq; requiem in ſumma, vt ſpe ceſſandi totum ſpatium bos agilius enitatur. Sulcum autem ducere longiorem, quàm pedum centum viginti, contrarium pecori eſt, quoniam plus æquo fatigatur, vbi hunc modum exceſſit. Cum ventū erit ad verſuram, in priorem partem iugum propellat, & boues inhibeat, vt colla eorum refrigeſcant, quæ celeriter conflagrant (niſi aſſidue refrigerentur) & ex eo tumor, ac deinde vlcera inuadunt. Nec minus dolabra, quàm vomere bubulcus vtatur, et præfractas ſtirpes, ſummaſq; radices quibus ager arbuſto conſitus implicatur, omneis refodiat, ac perſequatur.

Quæ cura adhibenda ſit bubus ab opere diſiunctis. *Caput.* III.

BOVES cum ab opere diſiunxerit, ſubſtrictos confricet, manibuſq; comprimat dorſum, & pellē reuellat, nec patiatur corpori adhærere, quia id genus morbi maxime eſt armentis noxiū. Colla ſubigat, merūq; faucibus

(ſi æſtuauerint)infundat. Satis aũt eſt ſingulis binos ſextarios pręberè. Sed ante ad pręſepia boues religari nõ expedit, q̃ ſudare, atq; anhelare deſierint. cũ deinde tempeſtiue potuerint veſci, nõ multũ, nec vniuerſum cibũ, ſed partibus, et paulatim prębere conuenit. Quẽ cũ aſſumpſerint ad aquam duci oportet, ſibiloq; allectari, quo libentius bibant, tum demũ reductos largiori pabulo ſatiari. Hactenus de officio bubulci dixiſſe abunde eſt, ſequitur, vt tempora quoq; ſubigendi arui præcipiamus.

Quo anni tpe campi arandi ſint, & quomodo. Cap. IIII.

PINGVES campi, q diutius continẽt aquã, proſcindendi ſunt anni tempore iã incaleſcente, cũ omneis herbas ediderint, neq; adhuc earũ ſemina maturuerint, ſed tã frequentibus, denſiſq; ſulcis arandi ſunt, vt vix digno ſcatur in vtrã partẽ vomer actus ſit, quoniã ſic oẽs radices herbarũ perruptę necantur. Sed & compluribus iterationibus ſic reſoluatur veruactũ in puluerẽ, vt vel nullam, vel exiguã deſyderet occationẽ, cũ ſeminauerimus. nã veteres romani dixerũt male ſubactũ agrũ, qui ſatis frugibus occandus ſit. eũ porrò an recte aretur, frequenter explorare debet agricola. Nec tantũ viſu, qui fallitur nonnunquã, ſuperfuſa terra latentibus ſcamnis, verumetiã tactu: qui minus decipitur, cũ ſolidi rigoris admota pertica tranſuerſis ſulcis inſeritur. ea ſi æqualiter, ac ſine offenſione penetrauit, manifeſtũ eſt totũ ſolũ deinceps eſſe motum. ſin aũt ſubeunti durior aliqua pars obſtitit, crudũ veruactũ eſſe demonſtrat. Hoc cũ ſępius bubulci fieri vidẽt. nõ committũt ſcamna facere. Igitur vliginoſi campi proſcindi debent poſt Idus menſis Aprilis. Quo tempore cũ arati fuerint diebus interpoſitis circa ſolſtitiũ, quod eſt nonũ, vel octauũ Calen. Iulias, iteratos eſſe oportebit, ac deinde circa Septembris Calendas tertiatos. cum id tempus ab æſtiuo ſolſtitio conuenit inter peritos rei ruſticę nõ eſſe arandũ; niſi ſi magnis(vt fit nonnunquã)ac ſubitaneis imbribus, quaſi hybernis pluuijs terra

pmaduerit. Quod cũ accidit,nihil prohibet,quo minus menſe Iulio veruacta ſubigantur.ſed quandocũq; arabitur,obſeruabimus,ne lutoſus ager tractetur,néue exiguis nimbis ſemimadidus,quã terrã ruſtici variã,cario ſamq; appelãt.ea eſt cũ poſt longas ſiccitates leuis pluuia ſuperiorẽ partẽ glebarũ madefecit,inferiorẽ nõ attingit. Nã quæ limoſa verſantur arua,toto anno deſinũt poſſe tractari.nec ſunt habilia ſementi,aut occationi,aut ſationi. At rurſus,quæ varia ſubacta ſunt,continuo triennio ſterilitate afficiuntur.Medium igitur temperamentũ maxime ſequamur in arandis agris,vt neq; ſucco careãt,nec abundẽt vligine.Quippe nimius humor(vt dixi)limoſos lutoſoſq; reddit.at quę ſiccitatibus aruerũt,expediri probe non poſſunt.nã vel reſpuitur duritia ſoli dens aratri. vel ſiqua parte penetrauit,nõ minute diffindit humum, ſed vaſtos ceſpites conuellit,quibus obiacentibus impeditũ aruũ minus recte poteſt iterari,quia ponderibus glebarũ,ſicut aliquibus obſtantibus fundamentis vomis à ſulco repellitur.quo euenit,vt in iteratione quoq; ſcamna fiãt, & boues iniquitate operis maxime multentur. Accedit huc,quod oĩs humus quamuis lætiſſima,tñ inferiorẽ partẽ ieiuniorẽ habet,eamq; attrahũt excitatę maiores glebæ. Quo euenit,vt infœcundior materia miſta pinguiori ſegetẽ minus vberẽ reddat,tũ etiã ratio ruſtici aggrauatur exiguo profectu operis.Iuſta enĩ fieri nequeũt,cũ induruit ager. Itaq; ſiccitatibus cenſeo,quod iã proſciſſum eſt,iterare,pluuiãq; operiri, quæ madefacta terra,facilẽ nobis culturã præbeat. Sed iugerũ talis agri quatuor operis expeditur, nam commode proſcinditur duabus.vna iteratur.tertiatur dodrante.in lirã ſtatim resdigitur quadrante opere. Liras aũt ruſtici vocãt eaſdem porcas,cũ ſic aratũ eſt,vt inter duos latius diſtanteis ſulcos medius cumulus ſiccã ſedẽ frumentis prębeat.Colles pinguis ſoli pacta ſatione trimeſtri,menſe Martio,ſi vero tepor cœli,ſiccitaſq; regionis ſuadebit,Februario,ſtatim proſcindendi ſunt, Deinde de Aprili medio vſq; in

ſolſtitiũ iterandi, tertiãdiq́; Septembri, circa æquinoctiũ ac totidẽ operis, quot vliginoſi campi excolitur iugerũ talis agri. ſed in arando maxime eſt obſeruandũ, ſemper vt tranſuerſus mons ſulcetur. Nã hac ratione difficultas accliuitatis infringitur, laborq́; pecudũ, et hoĩm commodiſſime ſic minuitur. Paulũ tñ quotieſcũq; iterabitur, modo in elatiora, modo in depreſſiora cliui obliquũ agi ſulcũ oportebit, vt in vtranq; partẽ reſcindamus, nec eodẽ veſtigio terrã moliamur. Exilis ager planus, q aquis abũdat, primũ aretur, vltima in parte menſis Auguſti. Subinde Septembri ſit iteratus, paratusq́; ſementi circa æquinoctiũ. Expeditior aũt labor eiuſmodi ſolo eſt, eo quod pauciores impenduntur operæ, nã tres vni iugero ſufficiũt. Itẽ graciles cliui nõ ſunt æſtate arandi, ſed circa Septembres Calendas, quoniã ſi ante hoc tempus proſcinditur, effœta & ſine ſucco humus æſtiuo ſole peruritur, nullasq́; viriũ reliquias habet. Itaq; optime inter Calendas, & Idus Septembris aratur, ac ſubinde iteratur. vt primis pluuiis æquinoctialibus conſeri poſſit. neq; in lira, ſed ſub ſulco talis ager ſeminandus eſt.

Exilis terra quomodo ſtercoretur. *Cap. V.*

PRIVS tñ, q̃ exilẽ terrã iteremus, ſtercorare conueniet nã eo quaſi pabulo gliſcit. In campo rarius, in colle ſpiſſius, acerui ſtercoris inſtar quinq; modiorũ diſponentur, atq; in plano pedes interualli quoquo verſus octo, in cliuo duobus minus relinqui ſat erit. ſed id nobis decreſcente luna fieri placet, nã ea res herbis liberat ſegetes. Iugerũ aũt deſyderat, quod ſpiſſius ſtercoratur, vehes quatuor, & viginti, quod rarius, duodeuiginti. Diſiectum deinde protinus fimũ inarari, & obrui conuenit, ne ſolis halitu vires amittat. & vt permiſta humus prædicto alimento pingueſcat. Itaq; cũ in agro diſponentur acerui ſtercoris, nõ debet maior modus eorũ diſſipari, q̃ quẽ bubulci eodem die poſſint obruere.

De generibus ſeminum. *Cap. VI.*

QVONIAM ſementi terrã docuimus pręparare,nũc ſeminum genera perſequemur. Prima,& vtiliſſima ſunt hominibus frumenta triticũ,& ſemẽ adoreũ. Tritici genera complura cognouimus. Verũ ex his maxime ſerendũ eſt,quod robus dicitur,quoniã & pondere,& nitore pręſtet. Secunda conditio eſt habenda ſiliginis,cuius ſpecies in pane pręcipua pondere deficitur. Tertium erit trimeſtre,cuius vſus agricolis gratiſſimus. Nã vbi propter aquas,aliãmue cauſam matura ſatio eſt omiſſa,præſidiũ ad hoc petitur. Id genus eſt ſiliginis. Reliquę tritici ſpecies,niſi ſiquos multiplex varietas frugũ,et inanis delectat gloria,ſuperuacuę ſunt. Adorei aũt plerunq; vidimus in vſu genera quatuor. Far,quod appellatur cluſinũ candoris nitidi. Far,quod vocatur vennuculũ rutilũ,atq; alterũ candidũ,ſed vtrunq; maioris pondesis,q̃ cluſinũ. Semẽ trimeſtre,quod dicitur halicaſtrũ,idq; pondere,et bonitate eſt præcipuũ. Sed hęc genera tritici,& adorei propterea cuſtodienda ſunt agricolis,q̃d raro quiſq̃ ager ita ſitus eſt,vt vno ſemine contẽti eſſe poſſimus,interueniẽte parte aliqua vel vliginoſa,vel arida. Triticũ aũt ſicco loco melius coaleſcit. Adoreũ minus infeſtatur humore.

De generibus leguminum. Cap. VII.

LEGVMINVM genera cũ ſint complura,maxime grata,& in vſu hoĩm videntur, faba,lenticula,piſum, phaſelus,cicer,cannabis,miliũ,panicũ,ſeſama,lupinũ,linũ etiã,et ordeũ,quia ex eo ptiſana eſt. Itẽ pabulorũ optima ſunt medica,& fœnũ gręcũ. nec minus vicia. Proxima deinde cicera,& eruũ,& farrago, quæ eſt ex ordeo. ſed de his prius diſſeremus,quę nr̃a cauſa ſeminantur,memores antiquiſſimi præcepti,q̃ monemur,vt locis frigidis nouiſſime,tepidis celerius,calidis ocyſſime ſeramus. Nũc aũt proinde,acſi tẽperatę regioni pręcepta dabim⁹.

Quod ſit ſeminandi tempus. Cap. VIII.

PLACET noſtro poetæ adoreum,atq; etiã triticũ nõ

ante ſeminare, quàm occiderint vergiliæ, quod ipſum numeris ſic ediſſerit.

At ſi triticeam in meſſem, robuſtaq; farra
Exercebis humum, ſolisq; inſtabis ariſtis,
Ante tibi eoæ Atlantides abſcondantur.

Abſconduntur autem altero, & trigeſimo die poſt autũnale æquinoctium, quod ferè conficitur nono Calendas Octobris, propter quod intelligi debet tritici ſatio dierum ſex, & quadraginta ab occaſu vergiliarum, qui fit ante diẽ. IX. Calen. Nouemb. ad brumæ tẽpora. Sic enĩ ſeruant prudentes agricolæ, vt quindecim diebus prius, quàm conficiatur bruma, totidemq; poſt eam confectã neq; arent, neq; vitem, aut arborem putent. Nos quoq; non ambigimus in agro temperato, & minime humido ſementem ſic fieri debere. Cæterum locis vliginoſis, atq; exilibus, aut frigidis, aut etiam opacis plerunq; citra Calendas Octobris ſeminare conuenire, dum ſicca tellure licet, dum nubila pendent, vt prius conualeſcant radices frumentorum, quàm hybernis imbribus, aut gelicidijs, pruinisúe infeſtentur. Sed quamuis tempeſtiue ſementis confecta erit, cauebitur tamen, vt patenteis liras, crebroſq; ſulcos aquarios, quos nonnulli elices vocant, faciamus, & omnem humorem in colliquias, atq; inde extra ſegetes deriuemus. Nec ignoro quoſdam veteres authores præcepiſſe, ne ſeminarentur agri, niſi cum terra pluuijs permaduiſſet. Quod ego, ſi tempeſtiue competat, magis conducere agricolæ non dubito. Sed ſi (quod euenit nonnunquàm) ſeri ſunt imbres, quamuis ſitienti ſolo recte ſemen committitur. idq; etiam in quibuſdam prouincijs, vbi ſtat⁹ cœli talis eſt vſurpatur. Nam quod ſicco ſolo ingeſtum, & inoccatum eſt perinde ac ſi repoſitum in horreo non corrumpitur. Atq; vbi venit imber, multorum dierum ſementis vno die ſurgit. Tremellius quidem aſſeuerat, prius q̃ impleuerit, ab auibus, aut formicis ſata edi, vbi æſtiuis ſerenitatib⁹ ager aret. Idq; etiã ſæpius nos experti, verũ adhuc eſſe cõperimus. Ma-

gis apte tñ in eiuſmodi agris adoreũ,quã triticũ ſeritur, quoniã folliculũ,quo continetur,firmũ,& durabilẽ ad‑uerſus longioris temporis humorẽ habet.

Quot ſeminum modios iugerum poſtulet,& medicinæ ſeminum. Cap. IX.

IVGERVM agri pinguis plerunq; modios tritici quatuor,mediocris quĩq; poſtulat.Adorei modios nouẽ ſi eſt lætũ ſolũ,ſi mediocre,decẽ deſyderat.Nã quãuis de menſura minus authoribus conuenit, hanc tñ videri cõmodiſſimã docuit noſter vſus, quẽ ſiquis ſequi recuſat, vtatur præceptis eorũ,qui vberẽ campũ in ſingula iugera tritici quinq;, & adorei octo modijs obſerere præcipiunt. Atq; hac portione mediocribus agris ſemina præbenda cenſent.Nobis ne iſtam quidem,quam prædiximus,menſuram ſemper placet ſeruari,quod eam variat, aut loci,aut temporis, aut cœli conditio. Loci, cum vel in campis,vel collibus frumentum ſeritur, atq; his vel pinguibus,vel mediocribus, vel macris, Temporis, cum autumno,aut etiam ingruente hyeme frumenta iacimus. Nam prima ſementis rarius ſerere permittit,nouiſſima ſpiſſius poſtulat. Cœli,cum aut pluuium,aut ſiccum eſt.Nam illud idem,quod prima ſementis,hoc quoq; vltima deſyderat.Omne autem frumentum maxime campo patente,& ad ſolem prono,apricoq;, & ſoluto lætatur. Collis enim quamuis granum robuſtius aliquãto,minus tamen tritici reddit.Denſa,cretoſaq;, & vliginoſa humus ſiliginem, & far adoreum non incommode alit.Ordeum niſi ſolutum,& ſiccum locum non patitur.Atq; illa vicibus annorum requietum,agitatũq; alternis,& quàm lætiſſimum volunt aruum.Hoc nullam mediocritatem poſtulat,nam vel pinguiſſima, vel macerrima humo iaciatur,perit.illa poſt cõtinuos imbres ſi neceſſitas exigat,quamuis adhuc limoſo, & madente ſolo ſparſeris,iniuriam ſuſtinẽt.Hoc ſi lutuſo commiſeris,emoritur,Siliginis autem,vel tritici, ſi mediocriter

cretoſus, vliginoſusúe ager eſt etiam paulo plus quàm vt prius iam dixi, quinq; modijs ad ſationem opus eſt. at ſi ſiccus, & reſolutus locus, idemq; vel pinguis, vel exilis eſt, quatuor, quoniam & è contrario macer tantundem ſeminis poſcit. Nam niſi rare conſeritur, vanam, & minutam ſpicam facit. at vbi ex vno ſemine pluribus culmis fruticauit, etiam ex rara ſegete denſam facit. Inter cætera quoq; non ignorare debemus quintã partẽ ſeminis amplius occupare agrũ conſitũ arbuſto q̃ vacuum, & apertũ. Atq; adhuc de ſatione autũnali loquimur hanc enĩ potiſſimã ducim⁹. Sed & eſt altera, cũ cogit neceſſitas, trimeſtrẽ vocant agricolæ. Ea locis prægelidis, ac niuoſis, vbi æſtas eſt humida, et ſiue vaporibus recte cõmittitur. Cæteris admodũ raro reſpondet, quã tñ ipſam celeriter, & vtiq; ante æquinoctiũ vernũ conueniet peragere. Si vero locorũ, & cœli cõditio patietur, quãto maturius ſeuerimus, tanto cõmodius proueniet. Neq; enim eſt vllũ (ſicut multi crediderũt) natura trimeſtre ſemẽ, quippe idẽ iactũ autũno melius reſpõdet. Sed ſunt nihilo min⁹ quædã alijs potiora, quæ ſuſtinẽt veris tepores, vt ſiligo, & ordeũ galathicũ, & halicaſtrũ, granũq; fabæ marſicæ. Nã cætera robuſta frumẽta ſemper ante hyemẽ ſeri debent in regionibus tẽperatis. Solet autẽ ſalſam nonnunq̃, & amarã vliginẽ vomere terra, quæ quamuis matura iam ſata manante noxio humore corrũpit, & locis glabrentibus ſine vlla ſtirpe ſeminũ areas reddit. Ea glabreta ſignis adhibitis notari conuenit, vt ſuo tempore vitijs eiuſmodi medeamur. nã vbi vel vligo, vel aliqua peſtis ſegetẽ enecat, ibi colũbinũ ſtercus, vel ſi id non eſt, folia cupreſſi conuenit ſpargi, & inarari. Sed antiquiſſimũ eſt oẽm inde humorẽ facto ſulco, deducere, aliter vana erũt prædicta remedia. Nonnulli pelle hyænæ ſatoriam trimodiam veſtiũt, atq; ita ex ea, cum paulum immorata ſunt ſemina iaciũt non dubitantes prouentura, quæ ſic ſata ſint. Quædam etiã ſubterraneę peſtes adultas ſegetes radicib⁹ ſubſectis enecãt. Id ne

S 2

ſiat remedio eſt aquæ miſtus ſuccus hærbæ, quam ruſtici ſedum appellant, nam hoc medicamine vna nocte ſemina macerata iaciuntur. Quidam cucumeris anguinei humorem expreſſum, & eiuſdem tritam radicem diluũt aqua, ſimiliq́ue ratione madefacta ſemina terræ mandant Alij hac eadẽ aqua, vel amurca infuſa, cũ cœpit infeſtari ſeges, perfundunt ſulcos, & ita noxia animalia ſummouent. Illud deinceps præcipiendum habeo, vt demeſſis ſegetibus iam in area futuro ſemini conſulamus, Nam q̃d ait Celſus, vbi mediocris eſt fructus, optimam quanque ſpicam legere oportet, ſeparatimq́ue ex ea ſemen reponere. Cum rurſus amplior meſſis prouenerit, quicquid exteretur, capiſterio expurgandum erit, & ſemper quod propter magnitudinem, ac pondus in imo ſubſederit, ad ſemen reſeruandum. Nam id plurimum prodeſt, quia quãuis celerius locis humidis, tamen etiam ſiccis frumenta degenerant, niſi cura talis adhibeatur. neq; enim dubiũ eſt, ex robuſto ſemine poſſe fieri non robuſtum. Quod vero protinus exile natum ſit, nunquam robur accipere manifeſtum eſt. Ideoq́ue Vergilius cum & alia, tum & hoc de ſeminibus præclare ſic diſſeruit.

Vidi ego lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen, ni vis humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret, ſic omnia fatis
In peius ruere, ac retro ſublapſa referri.

Granum autem rutilum ſi cum diffiſſum eſt eundem colorem interiorem habet, integrum eſſe non dubitamus, Quod extrinſecus albidum, intus etiam conſpicitur candidum, leue, ac vanum intelligi debet. nec nos tanquam optabilis agricolis fallat ſiligo. Nam hoc tritici vitium eſt, & quamuis candore præſtet, pondere tamen vincitur. Verum in humido ſtatu cœli recte prouenit, & ideo locis manantibus magis apta eſt. Nec tamẽ ea longe nobis, aut magna difficultate requirenda eſt. Nam omne triticum ſolo vliginoſo poſt tertiam ſationem conuertitur in ſiliginem, Proximus eſt his frumentis vſus ordei, q̃d

ruſtici hexaſticum, quidam etiam cantherinum appellant, quoniam & alia animalia, quæ ruri ſunt, melius quã triticum, & hominem ſalubrius, quàm malum triticum paſcit. Nec aliud in egenis rebus magis inopiam defendit. Seritur ſoluta, ſiccaq; terra, & vel prævalida, vel exili, quia conſtat arua ſegetibꝰ eius, maceſcere, propter quod pinguiſſimo agro, cuius nimijs viribus noceri non poſſit, aut macro, cui nihil aliud committitur. Altero ſulco ſeminari debet poſt æquinoctium media ferè ſementi, ſi læto ſolo, ſi gracili maturius. Iugerum quinq; modij occupabunt. Idq; vbi paulum maturuerit, feſtinantius, quã vllum aliud frumentum demetendum erit. Nam & fragili culmo, & nulla veſtitum palca granũ eius celeriter decidit, ij ſdemq; de cauſis facilius teritur, quã cætera. Sed cum eius meſſem ſuſtuleris, optimũ eſt noualia pati anno ceſſare, ſi minus ſtercore ſaturare, & omne virus, qđ adhuc ineſt terræ, propulſare. Alterum quoq; genus ordei eſt, quod alij diſtichum, galaticum nonnulli vocant, ponderis, & candoris eximij, adeo vt tritico miſtum egregia cibaria familiæ præbeat. Seritur quampinguiſſimis, ſed frigidis locis circa Martium menſem. Melius tamen reſpondet, ſi clementia hyemis permittit, cum ſeminatur circa Idus Ianuarias. Iugerum ſex modios poſtulat. Inter frumenta etiam panicum, & milium ponenda ſunt, quamuis iam leguminibus ea contribuerim. Nam multis regionibus cibarijs eorum coloni ſuſtinentur. Leuem, ſolutamq; humum deſyderant. Nec in ſabuloſo ſolo, ſed in arena quoq; proueniunt modo humido cœlo, vel riguo ſolo (nam ſiccum, cretoſumq; reformidant). Ante ver ſeri non poſſunt, quoniam teporibus maxime lætantur, vltima tñ parte Martij menſis cõmodiſſime terræ cõmittuntur. Nec impẽſa graui ſationẽ cultoris onerant, quippe ſextarijs fere quatuor iugerũ implent. Frequentem tamen exigunt ſarritionem, & runcationẽ, vt herbis liberentur. Ea cũ ſpicas ediderunt, priuſquã ſemina hient æſtibus, manu carpuntur, & ſuſpenſa

in ſole ſic aſſiccata fuerint, reconduntur. Atq; ita repoſita, perennant diutius, quàm cætera. Panis ex milio conficitur, qui ante quàm refrigeſcat, ſine faſtidio poteſt abſumi. Panicum pinſitum, & euolutum furfure, ſed & milium quoq;, pultem, quauis inopia, maxime cum lacte non faſtidiendam præbet.

Quod ſolum cuiq; legumini conueniat. *Caput.* X.

QVONIAM de frumentis abunde præcepimus, de leguminibus diſſeramus. Lupini prima ratio eſt, quod et minimũ operarũ abſumit, et viliſſime emitur, et maxime ex ijs, q̃ ſeruntur, iuuat agrũ. Nã vineis iã emaciatis, & aruis optimũ ſtercus præbet, ac vel effœto ſolo prouenit, vel repoſitũ in granario patitur æuũ. Boues per hyemẽ coctũ, maceratumq; probe alit. Famem quoq;, ſi ſterilitas annonæ inceſſit hominibus, commode propulſat. Spargitur ſtatim ex area. Atq; id ſolum omnium leguminum non deſyderat requiem in horreo. ſiue Septembri menſe ante æquinoctium, ſeu protinus à Calendis Octobris crudis noualibus ingeras. Et qualitercunq; obruas, ſuſtinet coloni negligentiam. Teporem tamen autumni deſyderat, vt celeriter confirmetur. Nam ſi non ante hyemem conualuerit, frigoribus affligitur. Reliquum quod ſeminis ſupereſt, in tabulatum, quò fumus peruenit, optime reponis, quoniã ſi humor inuaſit, vermes gignit, qui ſimulatq; oſcilla lupinorum ederunt, reliqua pars enaſci non poteſt. Id, vt dixi, exilem amat terram, & rubricam præcipue. Nam cretam reformidat, limoſoq; nõ exit agro. Iugerum decem modij occupant. Ab hoc recte phaſelus terrę mãdabitur, vel in veruacto, vel melius pingui, et reſtibili agro. Nec amplius quatuor modijs iugerum obſeritur. Similis quoq; ratio eſt ipſi, quod tamen facilem, & ſolutam terram deſyderat, tepidumq; locum, & cœlum frequentis humoris. Eadẽ menſura iugerũ, vel modio minus, quàm phaſelum licet obſerere primo tẽpore ſementis ab æquinoctio autumnali.

Fabæ pinguiſſimus locus, vel ſtercoratus deſtinatur, & ſi veruactũ erit in valle ſitum, quod à ſuperiore parte ſuccum accipit, prius tamẽ iaciemus ſemina, deinde proſcindemus terrã, proſciſſamq́ in liram reuocabimus, occabimusq́, quo altius largiore humo contegatur. Nã id plurimũ refert, vt radices enatorũ ſeminũ penitus demerſæ ſint. Sin aũt proximæ meſſis, occupandũ erit reſtibile, de ſectis ſtramentis quatuor & viginti vehes ſtercoris in iugerũ diſponemus, diſſipabimusq́. Et ſimiliter cum ſemen crudo ſolo ingeſſerimus, inarabimus, imporcatũq́ occabimus, quamuis ſint, qui negent locis frigidis oportere occari fabam, quia extantes glebæ à gelicidijs adhuc eam tenerã vindicẽt, & aliquẽ teporẽ frigore laboranti præbeãt. Sunt etiã qui putẽt in aruis hãc eandẽ vice ſtercoris fungi, quod ſic ego interpretor, vt exiſtimẽ nõ ſationibus eius pingueſcere humum, ſed minus hãc, q̃ cætera ſemina vim terræ conſumere. Nã certum habeo frumentis vtiliorẽ agrum eſſe, qui nihil, quã qui iſtã ſiliquã proximo anno tulerit. Iugerum agri (vt Tremellio) quatuor (vt nobis videtur) fabæ ſex occupãt modij, ſi ſolum pingue ſit, ſi mediocre, paulo amplius. Eaq́ nec macrũ, nec nebuloſum locum patitur. Denſa tamen humo ſæpe commode reſpondet. Media ſementi pars ſeri, & pars vltima debet, quæ ſeptimuncialis ſatio dicitur. Tempeſtiua, frequentius, nonnunquã tamẽ ſera, melior eſt. Poſt brumã parum recte ſeritur, peſſime vere, quamuis ſit etiam trimeſtris faba, quæ menſe Februario ſeratur, quinta parte amplius, q̃ natura, ſed exiguas paleas nec multã ſiliquã facit. Veteres itaq́ ruſticos plerunq́ dicenteis audio, malle ſe matura fabalia, q̃ fructum trimeſtrem. Sed quocunq́ tempore anni ſeritur, opera danda erit, vt quantum deſtinauerimus in ſationem, tantum quintadecima luna, ſi tamen ea non tranſcurret eo die ſolis radios, quod græci ἀπόκρουσιν vocant. Si minus quartadecima vtiq́ adhuc creſcente lumine ſpargatur, etiã ſi confeſtim totũ ſemen operiri non poterit. Nihil enim nocebitur ei no-

ſturnis roribus, alijsúe ex cauſis, dũ à pecore, & auibus vindicetur. Priſcis autẽ ruſticis, nec minus Vergilio prius amurca, vel nitro macerari eam, & ita ſeri placuit.

Lætior vt fœtus ſiliquis fallacibus eſſet,
Et quamuis igni exiguo properata maderent.

Nos quoq; ſic medicatum comperimus, cum ad maturitatem perducta ſit minus à curculione infeſtari. Sed & illud quod deinceps dicturi ſumus experti præcipimus, ſi lente luna fabam vellito ante lucẽ. Deinde cum in area exaruerit, confeſtim prius quàm luna incrementum capiat, excuſſam, refrigeratamq; in granarium cõferto. Sic condita à curculionibus erit innoxia. Maximeq; ex leguminibus ea, & ſine iumentis teri, & ſine vento purgari expeditiſſime ſic poterit. Modicus faſciculorũ numerus reſolutus in extrema parte areæ collocetur, quẽ per longiſſimum eius, mediumq; ſpatiũ tres vel quatuor homines promoueant pedibus, & baculis furcilliſuе cotundant. deinde cum ad alteram partem areæ peruenerint, in aceruum culmos regerant. Nã ſemina excuſſa in area iacebunt, ſuperq; ea paulatim eodem modo reliqui faſciculi excutientur. Ac duriſſime quidem acus reſectæ, ſeperatæq; erunt à cudentibus. minutæ vero quæ de ſiliquis cum faba reſederunt, aliter ſecernentur. Nam cum aceruus paleis, graniſq; miſtus in vnum fuerit cõgeſtus, paulatim ex eo ventilabris per longius ſpatiũ iactetur, quo facto, palea, quæ leuior eſt, citra decidit, faba, quæ longius emittetur, pura eò perueniet, quò ventilator eam iaculabitur. Lentem ſementi media, creſcente luna vſq; in duodecimam, ſolo tenui, & reſoluto, vel pingui, & ſicco maxime loco, ſeri conuenit. nam in flore facile luxuria & humore corrumpitur, quæ vt celeriter prodeat, & in grandeſcat, ante quàm ſeratur, fimo arido permiſceri debet, & cũ ita quatuor, aut quinq; diebus requieuerit ſpargi. Sationes eius duas ſeruamus, alteram maturam p mediam ſementim, ſeriorẽ alteram menſe Februario. Iugerum agri paulo plus, quàm modius occupat. Ea ne cur-

culionibus abſumatur (nam etiã dũ eſt in ſiliqua eſtur) curandum erit, vt cum extrita ſit, in aquam demittatur, & ab inani, quæ protinus innatat, ſeparetur ſolida. tum in ſole ſiccetur, & radice ſilphij trita cum aceto aſpergatur, defriceturq́, atq; ita rurſus in ſole ſiccata, & mox refrigerata recõdatur, ſi maior eſt modus, in horreo, ſi minor, in vaſis olearijs, ſalſamentarijsq́. quæ repleta cum confeſtim gypſata ſunt, quandocunq; in vſus prompſerimus, integram lentẽ reperiemus. Poteſt tamẽ etiam citra iſtam medicationẽ cineri miſta commode ſeruari. Lini ſemẽ, niſi magnus eſt eius in ea regione, quam colis, prouẽtus, & pretium proritat, ſerendum non eſt. agris enim præcipue noxium eſt. itaq; pinguiſſimum locum, & modice humidum poſſit. Seritur à Calẽdis Octobris in ortum aquilæ qui eſt. V I I. Idus Decembris, Iugerũ agri octo modijs obſeritur. Nonnullis placet macro ſolo quam ſpiciſſimum ſemẽ eius committi, quo tenue linum proueniat. Idẽ etiam ſi læto ſolo ſeratur, menſe Februario, decẽ modios in iugerum iaci oportere dicunt. Seſama, quæ rigantur maturius, quæ carent humore, ab æquinoctio autumnali ſerenda ſunt, in Idus Octobris. putre ſolum, quod campani pullum vocant, plerunq; deſyderant. non deterius tamen etiam pinguibus harenis, vel congeſtitia humo proueniunt. tantũq; ſeminis, quantum milium, panicumq́ interdum etiam duobus ſextarijs amplius in iugerum ſpargitur. Sed hoc quidẽ ſemen ciliciæ, ſyriæq́ regionibus ipſe vidi menſe Iunio, Iulioq́ conſeri, & per autumnum cum permaturuerit, tolli. Cicercula, quæ piſo eſt ſimilis, menſe Ianuario, aut Februario fieri debet læto loco, cœlo humido. Quibuſdam tamen Italiæ locis ante Calendas Nouembris ſeritur. Tres modij iugerum implent. Nec vllũ legumen minus agro nocet, ſed raro reſpondet, quoniam nec ſiccitates, nec auſtros in flore ſuſtinet, quæ vtraq; incõmoda ferẽ eo tempore anni ſunt, quo defloreſcit, Cicer, quod arietinum vocatur, itemq́ alterius generis, quod punicum ſeri men

ſe Martio toto poteſt, cœlo humido, loco quamlætiſſimo. Nam etiam id terram lædit, atq; ideo improbatur à callidioribus agricolis, quod tamen ſi ſeri debeat pridie macerandũ erit, vt celerius enaſcatur. Iugero modij tres abunde ſunt. Cannabis ſolum pingue ſtercoratumq; & riguum, vel planum, atq; humidum, & alte ſubactum deposcit. In quadratum pedem ſeruntur grana ſex eius ſeminis arcturo exoriente. quod eſt vltimo menſe Februario circa ſextum aut quintum Cal. Martias. Nec tamen vſq; in æquinoctium vernum, ſi ſit pluuius cœli ſtatus, improbe ſeretur. Ab his leguminibus ratio eſt habenda naporum, raporumq;. nam vtraq; ruſticos implent. Magis tamen vtilia rapa ſunt, quia & maiore incremento proueniunt, & non hominem ſolum, verum etiam boues paſcunt, præcipue in gallia, vbi hyberna cibaria prædictis pecudibus id olus præbet. ſolum putre, & ſolutum res vtraq; deſyderat, nec denſa naſcitur humo. Sed rapa campis, & locis humidis lætantur. Napus deuexã amat, & ſiccam, tenuiq; propiorem terram. Itaq; glareoſis, ſabuloſisq; aruis melior exit. lociq; proprietatis vtriſq; ſemen cõmutat. Nanq; in alio ſolo rapa biennio ſata conuertuntur in napum, in alio napus raporum accipit ſpeciem. Riguis locis vtrunq; recte ab ſolſtitio ſeritur, ſiccis vltima parte menſis Auguſti, vel prima Septẽbris. Subactum ſolum pluribus iterationibus aratri vel raſtri, largoq; ſtercore ſatiatum poſtulant. Nam id plurimum refert, non ſolum quod melius ea proueniunt, ſed quod etiã poſt fructum eorum ſic tractatum ſolum ſegetes opimas facit. Iugerum agri non amplius quatuor ſextarijs raporũ ſeminis obſerendũ eſt, quarta parte amplius napis ſpargendum, quia non in ventrem lateſcunt, ſed tenuem radicem deorſum agunt. Atq; hæc hominum cauſa ſerenda cenſemus, illa deinde pecudum.

De genere pabulorum, & de medica, uicia, farragine, auena, fœno græco, eruo, & cicera. Caput. XI.

PABVLORVM genera complura, ſicut medicā, & viciam, farraginem quoq; ordeaceam, & auenam, fœnum græcum, nec minus eruum, & cicera. Nam cætera neq; enumerare, ac minus ſerere dignamur, excepta tamen cythiſo, de qua dicemus in ijs libris, quos de generibus ſurculorum conſcripſimus. Sed ex ijs, quæ placent, eximia eſt herba medica, quod cum ſemel ſeritur, decem annis durat, quod per annum, deinde recte quater, interdum etiā ſexies demetitur, quod agrum ſtercorat, quod omne emaciatum armentū ex ea pingueſcit, quod ægro tanti pecori remedium eſt, quòd iugerum eius toto anno tribus equis abunde ſufficit. Seritur, vt deinceps præcipiemus. Locum, in quo medicam proximo vere ſaturus es, proſcindito circa Calendas Octobris, & eum tota hyeme putreſcere ſinito. Deinde Calendis Februarijs diligenter iterato, et lapides omnes egerito, glebasq; offringito. Poſtea circa Martium menſem tertiato, & occato. Cum ſic terram ſubegeris, in morem horti areas latas pedum denum, longas pedum quinquagenū facito, vt per ſemitas aqua miniſtrari poſſit. Aditusq; vtraq; parte rūcantibus pateat. deinde vetus ſtercus inijcito. atq; ita mēſe vltimo Aprilis ſerito tantum, quantum vt ſinguli cyathi ſeminis locum occupent decem pedum longum, & quinq; latum. quod vbi feceris ligneis raſtris (id enī multum confert) ſtatim iacta ſemina obruantur, nam celerrime ſole aduruntur. Poſt ſationē ferro tangi locus non debet. Atq;, vt dixi, ligneis raſtris ſarriendus, & idētidem runcandus eſt, ne alterius generis herba inualidā medicā perimat. Tardius meſſem primam eius facere oportebit, cum iā ſeminum aliquā partem eiecerit. Poſteaq; voles teneram, cum proſiluerit, deſeces licet, & iumentis præbeas. Sed inter initia parcius dum conſueſcant, ne nouitas pabuli noceat. Inflat enim, & multum creat ſanguinē. Cū ſecueris aūt, ſæpius eā rigato. Paucos deinde poſt dies, vbi cœperit fruticare, omneis alterius generis herbas eruncato. Sic culta, ſexies in anno demeti poterit, &

permanebit annis decem. Viciæ autẽ duæ ſationes ſunt. Prima, quam pabuli cauſa circa æquinoctium autumnale ſerimus, ſeptem modios eius in vnum iugerum. Secunda, qua ſex modios menſe Ianuario, vel etiam ſerius iacimus ſemini progenerando. Vtraq; ſatio poteſt cruda terra fieri, ſed melius proſciſſa, idq; genus præcipue non amat rores, cum ſeritur. Itaq; poſt ſecundam diei horam, vel tertiam ſpargendum eſt, cum iam omnis humor ſole ventóue deterſus eſt. neq; amplius proijci debet, quàm quod eodem die poſſit operiri. Nã ſi nox inceſſit, quantulocunq; humore prius quàm obruatur corrumpitur. Obſeruandum erit, ne ante quintam & vigeſimam lunam terræ mandetur. Alter ſatæ ferè limacem nocere comperimus. Farraginem in reſtibili ſtercoratiſſimo loco, & altero ſulco ſerere conuenit. Ea fit optima, cũ cantherini ordei. X. modijs iugerum obſeritur circa ęquinoctium autumnale, ſed impendentibus pluuijs, vt conſita, rigataq; imbribus celeriter prodeat, & confirmetur ante hyemis violentiam. nam frigoribus cum alia pabula defecerunt, ea bubus, cęterisq; pecudibus optime defecta præbetur. & ſi depaſcere ſæpius voles, vſq; in menſem Maium ſufficit. quod ſi etiam ſemen voles ex ea percipere, à Calen. Martijs pecora depellenda, & ab omni noxa defendenda eſt, vt ſit idonea frugibus. Similis ſatio auenæ, quæ autumno ſata, partim cæditur in fœnum, vel pabulum, dum adhuc viret, partim ſemini cuſtoditur. Fœnum græcum (quod ſiliquam vocant ruſtici) duo tempora ſationum habet, quorum alterũ eſt Septembris menſis (cum pabuli cauſa ſeritur) ijſdem diebus, quibus vicia circa æquinoctium. alterum autem menſis Ianuarij vltimo, vel primo Februarij, cum in meſſem ſeminatur. ſed hac ratione iugerum ſex modijs, illa ſeptem occupamus. vtraq; cruda terra non incommode fit. daturq; opera, vt ſpiſſe aretur, nec tamen alte. nam ſi plus quatuor digitis adobrutũ eſt, ſemen eius nõ facile prodit. propter quod nonnulli prius q̃ ſerant, minimis aratris proſcindunt,

atq; ita iaciũt ſemina,& ſarculis adobruũt. Eruũ aũt læ tatur loco macro,nec humido,quia luxuria plerunq; cor rumpitur. Poteſt & autumno ſeri, nec minus poſt bru mã Ianuarij parte nouiſſima,vel toto Februario,dũ añ Calẽ.Martias,quẽ menſem vniuerſum negant agricolæ huic legumini conuenire, quod eo tempore ſatũ pecori ſit noxiũ,et pręcipue bubus,quos pabulo ſuo cerebroſos reddat.quinq; modijs iugerũ obſeritur. Cicera bubus erui loco,freſa datur in Hiſpania bætica,quę cũ ſuſpenſa mo la diuiſa eſt,paulũ aqua maceratur,dũ lenteſcat. Atq; ita miſta paleis ſubtritis pecori prębetur. Sed erui duodecim librę ſatiſfaciũt vni iugo,cicerę ſexdecim.eadem hoĩbus nõ inutilis,neq; iniucũda eſt. Sapore certe nihilo differt à cicercula,colore tantũ diſcernitur. Nã eſt obſoletior,et nigro propior. ſeritur primo vel altero ſulco menſe Mar tio,ita vt poſtulat ſoli lætitia, quod eadẽ quatuor modi is,nonnunquam & tribus,interdum etiam duobus,ac ſe modio iugerum occupat.

Quemadmodum, & quot operis unumquodq; frumentum, & legumen colatur. *Cap.* XII.

QVONIAM qñ quicq; ſerendũ ſit perſecuti ſumus, nũc quemadmodũ quotq; operis ſingula eorũ,quę retu limus colenda ſint,demonſtrabimus. Peracta ſementi,ſe quẽs cura eſt ſarritionis,de qua nõ conuenit inter autho res. Quidã negãt eã quicquã proficere,quod frumenti ra dices ſarculo detegantur,aliquę etiã ſuccidantur,ac ſi fri gora inceſſerint poſt ſarritionẽ gelu frumenta enecen tur. Satius aũt eſſe ea tempeſtiue runcari,& purgari. Plu ribus tñ ſarriri placet,ſed neq; eodẽ modo,neq; iiſdẽ tem poribus vſquequaq; fieri. Nã in agris ſiccis & apricis,ſi mulac primũ ſarritionẽ pati queat ſegetes,debere eas p mota terra adobrui,vt fruticare poſſint.quod ipſum añ hyemẽ fieri oportere,deinde poſt hyemẽ iterari. In locis aũt frigidis,& paluſtribus plerunq; tranſacta hyeme ſar riri,nec adobrui,ſed plana ſarritione terram permoueri.

Multis tñ nos regionibus aptã eſſe hyemalẽ ſarritionem comperimus, duntaxat vbi & ſiccitas cœli, & tepores pmittũt. Sed nec iſtud vbiq; fieri cenſemus, verũ incolarũ conſuetudine vti. Sũt enĩ regionũ propria munera, ſicut Aegypti, & Africæ, quibus agricola poſt ſementẽ, ante meſſem ſegetẽ nõ attingit, quoniã cœli conditio, & terrę bonitas ea eſt, vt vix vlla herba exeat, niſi ex ſemine iacto, ſiue quia rari ſunt imbres, ſeu quia qualitas humi ſic ſe cultoribus prebet. In ijs aũt locis, vbi deſyderatur ſarritio, non ante ſunt attingendæ ſegetes, etiã ſi cœli ſtatus permittit, q̃ cũ ſata ſulcos contexerint. Triticũq; & adoreũ cũ quatuor fibras habere cœperint, ordeũ cũ quinq;, faba & cætera legumina cũ quatuor digitis à terra extiterint, recte ſarrietur. Excepto tñ lupino, cuius ſemini contraria eſt ſarritio, quoniã vnã radicẽ habet, quæ ſiue ferro ſucciſa eſt, ſeu vulnerata, tot⁹ frutex emoritur. Quod etiã ſi nõ fieret, ſuperuacuus tñ eſſet cultus, cum ſola hæc res adeo nõ infeſtetur herbis, vt ipſa herbas perimat. At aliæ ſegetes, quæ vel humidæ moueri poſſunt, melius tñ ſiccæ ſarriuntur, quoniã ſic tractatæ nõ infeſtantur rubigine, hordeum vero niſi ſicciſſimũ tangi nõ debet. Fabã multi ne ſarriendã quidẽ putãt, quod & manibus, cũ maturuerit ducta ſecernatur à cætera runcatione, & internatæ herbæ fœno reſeruentur. Cuius opinionis etiã Cornelius Celſus eſt, q̃ inter cæteras dotes leguminis hãc quoq; enumerat. quod ſublata faba fœnum ex eodẽ loco ſecari poſſe dicat. Sed mihi videtur peſſimi agricolę, committere, vt ſatis herba proueniat. Frugibus enĩ plurimũ detrahitur, ſi relinquitur runcatio. Neq; enĩ eſt ruſtici prudentis magis pabulis ſtudere pecudũ, q̃ cibis hoĩm. cũ præſertim liceat illa quoq; cultu pratorũ conſequi. adeoq; fabã ſarriendã cenſeo, vt exiſtimẽ debere ter ſarriri. nã ſic cultã comperimus non ſolũ multiplicare fructũ, ſed exiguã portionẽ in valuulis habere. Freſæq; eius & expurgatæ modiũ penè tam plenũ eſſe, q̃ integræ, cũ vix minuatur menſura detractis putaminibus, atq; in totũ(ſicut antẽ iã

diximus)hyberna ſarritio plurimũ iuuat diebus ſerenis, ac ſiccis poſt brumã confectã, mẽſe Ianuario ſi gelicidia nõ ſint.ea porrò ſic debet fieri,ne radices ſatorũ lædantur,& vt potius adobruantur,cumuliſq́ exaggerentur, vt latius ſe frutex humi diffundat.id prima ſarritione feciſſe proderit,ſecunda oberit,quia cũ pullulare deſijt frumentũ,putreſcit ſi adobrutũ eſt. Nihil itaq; amplius in iteratione,q̃ remoliri terra debet æqualiter.eamq́ tranſacto æquinoctio verno ſtatim peragi oportet intra dies viginti,ante,q̃ ſeges in articulũ eat,quoniã ſerius ſarrita corrumpitur inſequentibus æſtiuis ſiccitatibus,& caloribus. Subiungenda deinde eſt ſarritioni runcatio,curandũq́ ne florẽtẽ ſegetẽ tangamus,ſed aut antea,aut mox cũ defloruerit.Omne aũt frumentũ,et hordeũ,quicquid deniq; nõ duplici ſemine eſt,ſpicã à tertio ad quartũ nodũ emittit,& cũ totã edidit octo diebus defloreſcit,ac deinde grandeſcit diebus quadraginta,quibus poſt florẽ ad maturitatẽ deuenit.Rurſus quę duplici ſemine ſunt.vt faba,piſum,lenticula,diebus quadraginta florent,ſimulq́ grandeſcunt.

Pro modo cuiuſq; agri quot opæ deſignentur. Ca.XIII.

ET vt iam percenſeamus quot operis in areã perducantur ea,quæ terræ credidimus. Tritici modij quatuor vel quinq; bubulcorum operas occupãt quatuor, occatoris vnã,ſarritoris duas primum,& vnam cum iterum ſarriuntur,runcatoris vnam,meſſoris vnam & dimidiam,in totum ſumma operarum decem, & dimidia. Siliginis modij quinq; totidem operas deſyderant. Seſami modij nouem,vel decem, totidem operas,quot tritici modij quinq; poſtulant. Hordei modij quinq; bubulci operas tres exigunt,occatoriam vnam, ſarritoriam vnam & dimidiam, meſſoriam vnam, ſumma operarum ſex & dimidia.Fabæ modij quatuor,vel ſex,in veruacto duas operas bubulcorum detinent, at in reſtibili vnam. Occantur ſexquiopera.Sarriuntur ſeſquiopera.iterũ ſar-

riuntur vna opera, & tertio vna, metuntur vna. ſumma fit operarũ octo, vel ſeptẽ. viciæ modij ſex, vel ſeptẽ. in veruacto bubulcorũ duas operas volũt, in reſtibili vnã. itẽ occantur vna opera metuntur vna. ſumma fit operarũ quatuor, vel trium. Erui modij quinq; totidẽ operis conſeruntur. occantur vna. itẽ ſingulis ſarriuntur, runcãtur, metunturq́;. cuncta ſex operas occupãt. Siliquæ modij ſex, vel ſeptẽ totidẽ operis obruuntur, metuntur vna. phaſeoli modij quatuor obruuntur totidẽ operis, occantur vna, metuntur vna. Ciceręvel cicerculę modij quatuor operas bubulcorũ tres poſtulãt, occantur opera vna, runcantur vna, velluntur vna. Summa fit ſex operarũ. Lentis ſexquimodius totidem operas deſyderat, occatur vna, ſarritur duabus, rũcatur vna, vellitur vna. Summa fit operarũ octo. Lupini modij decẽ obruuntur vna, occantur vna, metuntur vna. Milij ſextarij quatuor, totidẽ q; panici bubulcorũ operas occupant quatuor, occantur operis tribus, ſarriuntur tribus. quot operis carpantur incertũ eſt. Ciceris modij tres operis totidẽ ſeminantur, occantur duabus, ſarriuntur vna, runcantur vna, velluntur tribus. Summa fit decẽ operarũ. Lini decẽ modij, vel octo, quatuor iugis conſeruntur, occantur operis tribus, runcantur vna, vellũtur tribus. Summa fit vndecim operarũ. Seſami ſextarij ſex tribus iugis à proſciſſione colũtur, occantur operis quatuor, ſarriuntur quatuor, & ſarriuntur iterũ duabus, metuntur duabus. Summa fit operarũ quindecim. Cannabis ſeritur, vt ſupra docuimus. ſed incertũ eſt quantã impenſam, curãq; deſyderet, at medica obruitur nõ aratro, ſed, vt dixi, ligneis raſtellis. Iugerũ agri eius occatur duabus, ſarritur vna, metitur vna. Hac conſumatione operarũ colligitur poſſe agrũ ducentorũ iugerũ ſubigi duobus iugis boũ, totidẽq; bubulcis, & ſex mediaſtinis, ſi tñ vacet arboribus, at ſi ſit arbuſtũ eundẽ modũ ſeſerna tribus hoĩbus adiectis aſſeuerat probe ſatis excoli. quæ nos ratio docet ſufficere poſſe iugũ boũ tritici centũ vigintiquinq; modijs totidẽq; leguminũ, vt ſit

in aſſem autũnalis ſatio modiorũ ducentorũ quinquaginta.et poſt hanc nihilo minus conſerat trimeſtriũ modios quinq; & ſeptuaginta. Hoc deinde ſic probatur. Semina, quæ quarto ſulco ſerũtur, in iugeribus vigintiquinq; deſyderant bubulcorum operas. cxv. nam proſcinditur is agri modus (quis duriſſimi) quinquaginta operis, iteratur quinq;, & viginti, tertiatur, & cõſeritur quadraginta. Cætera legumina occupant operas.lx. ideſt mẽſes duos. Pluuiales quoq;, & feriarũ computantur, quibus non aratur, dies quinq;, & quadraginta. item peracta ſementi, quibus requieſcũt, dies.xxx. Sic in aſſe fiunt octo menſes, & dies decem. Superſunt tamen de anno tres reliqui menſes, & dies quinq;, & viginti, quos abſumam⁹, aut in ſatione trimeſtriũ, aut in vecturis fœni, & pabulorũ, & ſtercorum, aliorumq; vtenſilium.

Quæ legumina aruis noceant, quæq́; proſint. C. XIIII.

SED ex ijs, quæ retuli, ſeminibus, idem Saſerna putat alijs ſtercorari, et iuuari agros, alijs rurſus peruri, & emaciari. Stercorari lupino, faba, vicia, eruo, lẽte, cicercula, piſo. De lupino nihil dubito, atq; etiam de pabulari vicia ſi tamen eam viridem deſectam confeſtim aratrum ſubſequatur, & quod falx reliquerit prius, quàm inareſcat, vomis reſcindat, atq; obruat. id enim cedit pro ſtercore. nam ſi radices eius deſecto pabulo relictæ inaruerĩt, ſuccum omnem ſolo auferent, vimq; terræ abſument. Qđ etiam in faba, cæteriſq; leguminibus, quibus terra gliſcere videtur, veriſimile eſt accidere, vt niſi protinus ſublata meſſe eorum proſcindatur, nihil ijs ſegetibus, quæ deinceps in eo loco ſeminari debent, profuturum ſit. Ac de ijs quoq; leguminibus, quæ velluntur. Tremellius obeſſe maxime ait ſolo virus ciceris, & lini, alterum quia ſit ſalſæ, alterũ quia ſit feruidæ naturæ. Quod etiã Vergilius ſignificat dicendo.

Vrit enim lini campum ſeges, vrit auenæ,
Vrunt læthæo perfuſa papauera ſomno.

Neq; enim dubium, quin & iis ſeminibus infeſtetur ager ſicut etiã milio, & panico, ſed omni ſolo, quod prædictorum leguminũ ſegetibus fatiſcit, vna præſens medicina eſt, vt ſtercore adiuues, et abſumptas vires hoc velut pabulo refoueas. Nec tantũ propter ſemina, quæ ſulcis aratri cõmittuntur, verũetiã propter arbores, ac virgulta, quæ maiorẽ in modũ lætantur eiuſmodi alimẽto. quare ſi eſt, vt videtur, agricolis vtiliſſimũ, diligẽtius de eo dicendum exiſtimo cum priſcis authoribus quamuis non omiſſa res, leui tamen admodum cura ſit prodita.

De generibus ſtercoris. *Cap.XV.*

TRIA Igitur ſtercoris genera ſunt præcipua, quod ex auibus, quod ex hoĩbus, quod ex pecudibus conſit. Auiũ primum habetur, quod ex columbarijs egeritur. Deinde quod gallinæ, cæteræq; volucres edunt, exceptis tamẽ paluſtribus, aut nantibus, vt anatis, & anſeris. nam id noxium quoq; eſt. Maxime tamen columbinũ probamus, quod modice ſparſum terram fermentare comperimus. Secundum deinde quod homines faciunt, ſi & alijs villæ purgamentis immiſceatur, quoniã per ſe naturæ eſt feruentioris, & iccirco terram perurit. Aptior eſt tamen ſurculis hoĩs vrina, quam ſex menſibus paſſus fueris veteraſcere, ſi vitibus, aut pomorum arboribus adhibeas nullo alio magis fructus exuberat. nec ſolum ea res maiorẽ facit prouentum, ſed etiã saporẽ, & odorẽ vini, pomorumq; reddit meliorẽ. Poteſt & vetus amurca, quæ ſalem non habet, permiſta huic commode frugiferas arbores, & præcipue oleas rigare. Nam per ſe quoq; adhibita multum iuuat. Sed vſus vtriuſq; maxime per hyemem eſt, & adhuc vere ante æſtiuos vapores, dũ etiã vites; & arbores ablaqueatæ ſunt. Tertium locum obtinet pecudũ ſtercus, atq; in eo quoq; diſcrimen eſt, nam optimũ exiſtimatur, qđ aſinus facit, quoniam id animal lẽtiſſime mãdit, ideoq; facilius cõcoquit, & bene cõfectũ atq; idoneũ protinꝰ aruo fimũ reddit. Poſt hæc, quæ de

ximus, ouillũ, & ab hoc caprinũ eſt, mox cæterorũ iumentorũ, armentorumq́. Deterrimũ ex oĩbus ſuillũ habetur. Quinetiã ſatis, profuit cineris vſus & fauillæ. Frutex vero lupini ſuccisus optimi ſtercoris vim præbet. Nec ignoro quoddã eſſe ruris genus, in quo neq; pecora, neq; auis haberi poſſint, attamen inertis eſt ruſtici eo quoq; loco defici ſtercore. Licet enim quamlibet frõdẽ, licet è vepribus compitisq; congeſta colligere. Licet filicẽ ſine iniuria vicini, etiam cũ officio decidere, & permiſcere cum purgamentis cortis. Licet depreſſa foſſa, qualẽ ſtercori reponendo primo volumine fieri præcepimus, cinerem, cœnũq; cloacarũ, & culmos, cæteraq́, quę euerruntur, in vnũ cõgerere, ſed eodẽ medio loco robuſtam materiã defigere conuenit. nanq; ea res ſerpentũ noxã latere in ſtercore prohibet. Hæc vbi viduus pecudibus ager. nã vbi greges quadrupedũ verſantur, quædã quotidie, vt culina, & caſeale, quædã pluuijs diebus, vt bubilia, & ouilia debent emũdari. At ſi tantum frumẽtarius ager eſt, nihil refert genera ſtercoris ſeparari, ſin aũt ſurculo, & ſegetibus, atq; etiam pratis fundus eſt diſpoſitus generatim quoq; reponendũ eſt, ſicut caprarum, & auium. Reliqua deinde in prædictum locum concauum congerenda, & aſſiduo humore ſatianda ſunt, vt herbarum ſemina culmis, cæterisq; rebus immiſta putreſcant. Aeſtiuis deinde menſibus non aliter, ac ſi repaſtines, totum ſterquiliniũ raſtris permiſceri oportet, quo facilius putreſcat, & ſit aruis idoneũ. Parum autem diligẽtes exiſtimo eſſe agricolas, apud quos minores ſingulæ pecudes tricenis diebus minus, q̃ ſingulas, itemq; maiores denas vehes ſtercoris efficiunt, totidemq; ſinguli hoĩes, q non ſolum ea purgamenta, quæ ipſi corporibus edunt, ſed & quæ colluuies cortis, & ædificij quotidie gignit, contrahere, & congerere poſſunt. Illud quoq; præcipiendum habeo, ſtercus oẽ, qđ tempeſtiue repoſitũ anno requieuerit, ſegetibus eſſe maxime vtile. Nã & vires adhuc ſolidas habet, & herbas non creat. Quanto autem vetu-

ſtius ſit, minus prodeſſe, quoniã minus valeat. Itaq; pratis quam recentiſſimum debere inijci, quod plus herbarum progeneret. idq; menſe Februario luna creſcente fieri oportere. nam ea quoq; res aliquantum fœni fructũ adiuuat. de cætero vſus ſtercoris qualis in quaq; re debeat eſſe, tum dicemus, cum ſingula perſequemur.

Quibus temporibus agri ſtercorandi ſunt. Cap. XVI.

INTERIM Qui frumentis arua præparare volet, ſi autumno ſementem facturus eſt, menſe Septembri, ſi vere, qualibet parte hyemis modicos aceruos Luna decreſcente diſponat, ita vt plani loci iugerum duodeuiginti, cliuoſi quatuor & viginti vehes ſtercoris teneant. &, vt paulo prius dixi, non antea diſſipet cumulos, quàm erit saturus. Si tamen aliqua cauſa tempeſtiuam ſtercorationem facere prohibuerit, ſecunda ratio eſt ante, quàm ſarrias more ſeminantis ex auiarijs puluerem ſtercoris per ſegetem ſpargere. Si & is non erit, caprinum manu iacere, atq; ita terram ſarculis permiſcere. ea res lætas ſegetes reddit. Nec ignorare colonos oportet, ſicuti refrigeſcere agrũ, qui non ſtercoretur, ita peruri ſi nimium ſtercoretur magiſq; conducere agricolæ frequenter id potius, q̃ immodice facere. Nec dubium, quin aquoſus ager maiorem eius copiam, ſiccus minorem deſyderet. alter quod aſſiduis humoribus rigens hoc adhibito regelatur. alter quod per ſe tepens ſiccitatibus, hoc aſſumpto largiore torretur. propter quod nec deeſſe ei talem materiã, nec ſupereſſe oportet. Si tñ nullum genus ſtercoris ſuppetet ei multum proderit feciſſe, quod M. Columellam patruum meũ doctiſſimum, & diligentiſſimum agricolã ſæpe numero vſurpaſſe memoria repeto, vt ſabuloſis locis cretam ingereret, cretoſis, ac nimium denſis, ſabulũ. atq; ita non ſolum ſegetes lætas excitaret, verumetiam pulcherrimas vineas efficeret. Nam idem negabat ſtercus vitibus ingerẽdũ, q̃d ſaporẽ vini corrũperet. melioreq; cẽſebat eſſe materiã vindemijs exuberãdis, cõgeſti-

tiã, vel de vepribus, vel deniq; aliã quãlibet arceſſitã, & aduectã humũ. Iã vero (vt ego reor) ſi deficiatur oĩb9 rebus agricola, lupini certe præſidiũ expeditiſſimũ nõ deeſſe, qđ cũ exili loco circa idus Septẽbris ſparſerit, & inarauerit, idq; tẽpeſtiue vomere, vel ligone ſucciderit, vĩ optime ſtercorationis exhibebit. Succidi aũt lupinũ ſabuloſis locis oportet, cum ſecundum florem, rubricoſis cum tertium egerit. Illic dum tenerum eſt conuertitur, vt celeriter ipſum putreſcat, permiſceaturq; gracili ſolo hic iã robuſtius, qđ ſolidiores glebas diutius ſuſtineat, & ſuſpendat, vt eæ ſolibus æſtiuis vaporatæ reſoluãtur.

Quemadmodum ex aruo prata fiant. *Cap.* XVII.

ATQVE hæc arator exequi poterit, ſi non ſolum, quæ retuli genera pabulorum prouiderit, verumetiam copiam fœni quo melius armenta tueatur, ſine quibus terram commode moliri difficile eſt. & ideo neceſſarius ei cultus eſt etiam prati, cui veteres romani primas in agricolatione tribuerunt. Nomẽ quoq; indiderunt ab eo, quod protinus eſſet paratum, nec magnũ laborem deſyderaret. M. quidẽ Porcius & illa commemorauit, qđ nec tempeſtatibus affligeretur, vt aliæ partes ruris, minimiq; ſumptus egens, per omneis annos præberet reditũ, neq; eũ ſimplicẽ, cũ etiã in pabulo non minus redderet, q̃ in fœno. Eius igitur animaduertimus duo genera, quorũ alterum eſt ſiccaneũ, alterum riguũ. Læto, pinguiq; campo non deſyderatur influens riuus, meliusq; habetur fœnum, quod ſuapte natura ſuccoſo gignitur ſolo, quàm quod irrigatũ aquis elicitur, quæ tamen ſunt neceſſariæ, ſi macies terræ poſtulat. nam & in denſa, & reſoluta humo quamuis exili, pratum fieri poteſt, cum facultas irrigandi datur. Ac nec campus concauæ poſitionis eſſe, neq; collis prærupti debet. ille ne collectam diutius contineat aquã, hic ne ſtatĩ præcipitẽ fundat. Põt tñ mediocriter accliuis, ſi aut pĩguis eſt, aut rigu9 ager, pratum fieri. At planicies maxime talis probatur, quæ exi-

gue prona non patitur diutius imbres, aut influentes riuos immorari, aut ſi quis eam ſuperuenit humor, lente prorepit. Itaq; ſi palus in aliqua parte ſubſidens reſtagnat, fulcis deriuanda eſt. Quippe aquarum abundantia, atq; penuria graminibus æque eſt exitio.

Quemadmodum facta prata colantur. Cap. XVIII.

CVLTVS autem pratorum magis curæ, quàm laboris eſt. Primum ne ſtirpes, aut ſpinas, validioriſq; incrementi herbas ineſſe patiamur. atq; alias ante hyemem, & per autumnũ extirpemus, vt rubos, virgulta, iuncos, alias per ver euellam⁹, vt intuba, ac ſolſtitiales ſpinas. ac neq; ſuem velimus impaſci, quoniam roſtro ſuffodiat. & ceſpites excitet. neq; pecora maiora, niſi cũ ſicciſſimũ ſolum eſt, quoniam demergunt vngulas, et atterunt, ſcinduntq; radices herbarum. Tum deinde macriora, & pendula loca menſe Februario luna creſcente fimo iuuanda ſunt. Omnes lapides, & ſiqua obiacent falcibus obnoxia colligi debent, ac longius exportari, ſummittiq; pro natura locorum, aut temporius, aut ſerius. Sunt etiam quædam prata ſitu vetuſtatis obducta veteri, vel craſſo muſco, quibus mederi ſolent agricolæ ſeminibus de tabulato ſuperiectis, vel ingeſto ſtercore, quorum neutrũ tantum prodeſt, quantum, ſi cinerem ſæpius ingeras, ea res muſcum enecat. Attamen pigriora ſunt iſta remedia, cũ ſit efficaciſſimum de integro locum exarare. Sed hoc, ſi prata cœpimus, facere debemus. ſin autẽ noua fuerint inſtituenda, vel antiqua renouanda (nam multa ſunt vt dixi, quæ negligentia exoleſcant, & fiant ſterilia) ea expedit interdum etiam frumenti cauſa exarare, quia talis ager poſt longam deſidiã lætas ſegetes affert. Igitur eum locum, quem prato deſtinauerimus, æſtate proſciſſum, ſubactumq; ſæpius per autumnum rapis, vel napis, vel etiam faba conſeremus, inſequente deinde anno, frumento, tertio diligenter arabimus, omneſq; validiores herbas, & rubos, & arbores, quæ interueniunt radicitus

extirpabimus, niſi, ſi fructus arbuſti id facere nos prohi-
buerit. deinde vitiā permiſtā ſeminibus fœni ſeremus, tū
glebas ſarculis reſoluemus, & inducta crate coæquabi-
mus, grumosq́ꝫ, quos ad verſurā plerunq; tractæ faciunt
crates, diſſipabimus ita, vt necubi ferramentum fœniſecę
poſſit offendere. Sed eā vitiā nō cōuenit ante deſecare,
q̄ permaturuerit, et aliqua ſemina ſubiacenti ſolo iecerit.
Tū fœniſecā meſſorē oportet inducere, & deſectā herbā
religare, & exportare, deinde locū rigare, ſi fuerit facul-
tas aquæ, ſi tamen terra denſior eſt, nā in reſoluta humo
nō expedit inducere maiorē vim riuorum, prius q̄ con-
ſpiſſatum, & herbis colligatum ſit ſolum, quoniā impe-
tus aquarum proluit terrā, nudatisq́ꝫ radicibus gramina
nō patitur coaleſcere, propter quod nec pecora quidem
oportet teneris adhuc et ſubſidentibus pratis immittere,
ſed quoties herba proſiluerit falcibus deſecare. Nam pe-
cudes (vt ante iam dixi) molli ſolo infigunt vngulas, atq;
interruptas non ſinunt herbarum radices ſerpere, & con
denſare. altero tamen anno minora pecora poſt fœniſi-
cia permittemus admitti, ſi modo ſiccitas, & conditio lo
ci patietur. Tertio deinde cum partum ſolidius, ac durius
erit, poterit etiā maiores recipere pecudes. ſed in totum
curandum eſt, vt ſecundum Fauonij exortum, menſe Fe-
bruario, circa Idus immiſtis ſeminibꝰ fœni, macriora lo-
ca, & vtiq; celſiora ſtercorentur. nā editior cliuus prębet
etiam ſubiectis alimentum, cum ſuperueniens imber, aut
manu riuus perductus, ſuccum ſtercoris in inferiorem
partem ſecum trahit. atq; ideo ferè prudentes agricolæ
etiam in aratis collem magis, quàm vallem ſtercorant,
quoniam, vt dixi, pluuiæ ſemper omnem pinguiorem
materiam in ima deducunt.

Quemadmodum ſucciſum fœnum tractari, & condi debeat. Cap. XIX.

FOENVM autē demetitur optime, ante q̄ inareſcat,
nam & largius percipitur, & iucundiorem cibum pecu-

dibus prębet. Eſt autem modus in ſiccando, vt neq; per aridum, neq; rurſus viride colligatur. alterum quod omnem ſuccum, ſi amiſit, ſtramenti vicem obtinet. alterum quod ſi nimium retinuit, in tabulato putreſcit. ac ſæpe cum concaluit, ignem creat, & incendium. nonnunquã etiam cum fœnũ cecidimus, imber oppreſſit, quod ſi per maduit, inutile eſt vdum mouere. meliusq; patiemur ſuperiorem partem ſole ſiccari. tunc demũ conuertemus, & vtrunq; ſiccatum coartabimus in ſtriam, atq; ita manipulos vinciemus. nec omnino cunctabimur, quo minus ſub tectum congeratur, vel ſi non competit, vt, aut in villam fœnum portetur, aut in manipulos colligatur. Certe quicquid ad eum modum, quo debet, ſiccatu erit, in metas extrui conueniet, easq; ipſas in anguſtiſſimos vertices exacui. Sic enim commodiſſime fœnum defenditur à pluuijs, quæ etiam ſi non ſint, nõn alienum tamen eſt prędictas metas facere, vt ſi quis humor herbis ineſt, exſudet, atq; excoquatur in aceruis. propter quod prudẽtes agricolæ, quamuis iam illatam tecto, non ante cõponunt, q̃ per paucos dies tenuere congeſtum, vt in ſe concoqui, & deferueſcere patiantur. Sed & iã fœniſicia ſequitur cura meſſis, quã, vt recte poſſimus percipere, prius inſtrumenta præparanda ſunt, quibus fruges coguntur.

De Area conſtituenda. *Cap.* XX.

AREA quoq; ſi terrena erit, vt ſit ad trituram ſatis habilis, primum radatur, deinde cõfodiatur, permiſtisq; paleis cum amurca, quæ ſalem non accepit extergatur. nam ea res à populatione murũ, formicarumq; frumenta defendit. tum æquata pauiculis, vel molari lapide condenſetur, & rurſus ſubiectis paleis inculcetur, atq; ita ſolibus ſiccanda relinquatur. Sunt tamen qui potius adiacentium fabalium partem trituræ deſtinant, areámque demeſſa faba, & lecta expoliunt, nam dum à pecudibus legumina proculcantur, herbæ etiã vngulis atteruntur, atq; ita glabreſcit, & fit idonea trituris area.

De meſſe facienda, & de tritura. *Cap. XXI.*

SED cum matura fuerit ſeges, ante quàm torreatur vaporibus æſtiuis ſyderis, qui ſunt vaſtiſſimi per ortum caniculæ celeriter demetatur. Nam diſpendioſa eſt cunctatio. primum quod auibus prædam, cæteriſq; animalibus præbet. deinde quod grana, & ipſæ ſpicæ culmis arentibus, & ariſtis celeriter decidunt. ſi vero procellæ ventorum, aut turbines inceſſerint, maior pars ad terram defluit. propter quæ recraſtinari non debet, ſed æqualiter flauentibus iam ſatis, ante quàm ex toto grana indureſcant, cum rubicundum colorem traxerunt, meſſis facienda eſt, vt potius in area, & in aceruo, q̃ in agro grandeſcant frumenta, conſtat enim ſi tempeſtiue deciſa ſint, poſtea capere incrementum. Sunt autem metendi genera cōplura. multi falcibus verriculatis, atq; iis, vel roſtratis, vel denticulatis medium culmum ſecant. multi mergis, alij pectinibus ſpicam ipſam legunt. idq; in rara ſegete facillimum, in denſa difficillimum eſt. Quod ſi falcibus ſeges cum parte culmi demeſſa ſit protinus in aceruum, vel in nubilarium congeritur, & ſubinde opportunis ſolibus torrefacta proteritur. ſin autem ſpicæ tantummodo reciſæ ſunt, poſſunt in horreum conferri, & deinde per hyemem, vel baculis excuti, vel exteri pecudibus. at ſi competit, vt in area teratur frumentum, nihil dubium eſt, quin equis melius, quàm bubus ea res conficiatur. & ſi pauca iuga ſunt, adijcere tribulam, & traham poſſis quæ res vtraq; culmos facillime comminuit. Ipſæ autem ſpicæ melius fuſtibus tunduntur, vanniſq; expurgantur. At vbi paleis immiſta ſunt frumenta, vento ſeparentur. ad eā rem fauonius habetur eximius, qui lenis, æqualiſq; æſtiuis menſibus perflat, quem tamen operiri lenti eſt agricolæ, quia dum expectatur, ſęua nos hyems deprehendit. Itaq; in area detrita frumenta ſic ſunt aggeranda, vt omni flatu poſſint excerni. At ſi compluribus diebus vndiq; ſilebit aura, vannis expurgentur, ne poſt

nimiam ventorum ſegnitiem vaſta tempeſtas irritum faciat totius anni laborem, pura deinde frumenta, ſi in annos reconduntur, repurgari debent. Nam quanto ſunt expolitiora, minus à curculionibus exeduntur, ſin protinus vſui deſtinantur, nihil attinet repoliri, ſatisq́ eſt in vmbra refrigerari, & ita granario inferri. Leguminum quoque non alia cura eſt, quàm reliquorum frumentorum. nam ea quoque vel ſtatim abſumuntur, vel reconduntur. Atque hoc ſupremum eſt aratoris emolumentum percipiendorum ſeminum, quæ terræ crediderat.

Quæ per ferias liceat agricolæ, & quæ non liceat facere. Cap. XXII.

SED cũ tam otij, quàm negotij rationem reddere maiores noſtri cenſuerunt, nos quoq; monendos eſſe agricolas exiſtimamus, quæ ferijs facere, quæq́ nõ facere debeant. Sunt enim (vt ait poeta) quæ feſtis exercere dieb9,
Fas, & iura ſinunt. riuos deducere nulla
Relligio vetuit, ſegeti prætendere ſepem,
Inſidias auibus moliri, incendere vepres,
Ballantumq́ gregem fluuio merſare ſalubri.
Quanquam pontifices negent ſegetem ferijs ſepiri debere. Vetant quoq; lanarum cauſa lauari oues, niſi propter medicinam. Vergilius, quod liceat ferijs flumine abluere gregem præcepit, & iccirco adiecit fluuio merſare ſalubri. Sunt enim vicia, quorũ cauſa pecus vtile ſit lauare. Ferijs autem ritus maiorum etiam illa permittit, far pinſere, faces incidere, candelas ſebare, vineam conductam colere, piſcinas, lacus, foſſas veteres tergere, & purgare, prata ſicilire, ſtercora ęquare, fœnum in tabulata componere, fructus oliueti conductos cogere, mala, pyra, ficos pandere, caſeum facere, arbores ferendi cauſa, collo, vel mulo clitellario afferre, ſed iuncto aduehere non permittitur, nec apportata ſerere, neque terram aperire, neq; arborem collucare, ſed ne ſementem quidẽ adminiſtrare,

niſi prius Catulo feceris, nec fœnum ſecare, aut vincere, aut vehere. Ac ne vindemiam quidem cogi per religiones pontificum ferijs licet, nec oues tondere, niſi ſi Catulo feceris. Defrutum quoq; facere, & defrutare vinum licet. Vuas, itemq; oliuas conditui legere licet. Pellibus oues veſtiri non licet. In horto quicquid olerum cauſa facias, omne licet. Ferijs publicis hominem mortuum ſepelire non licet. M. Porcius Cato, mulis, equis, aſinis nullas eſſe ferias dixit. Idemq; boues permittit coniungere lignorum, & frumentorum aduehendorum cauſa. nos apud pontifices legimus ferijs tantum denicalibus mulos iungere non licere, cæteris licere. Hoc loco certũ habeo quoſdam cum ſolennia feſtorum percenſuerim, deſyderaturos luſtrationum, cæterorumq; ſacrificiorum, quæ pro frugibus fiunt, morem priſcis vſurpatum, nec ego abnuo docendi curam. ſed differo in eum librum, quem componere in animo eſt, cum agricolationis totã diſciplinam præſcripſero. Finem interim pręſentis diſputationis faciam, dicturus exordio ſequente, quæ de vineis, arbuſtisq; prodidere veteres authores, quæq; ipſe mox comperi.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER TERTIVS.

Quod genus uitis conueniat cuiq; ſolo, & ſtatui cœli. Cap. I.

HACTENVS aruorum cultus, vt ait præſtantiſſimus poeta. Nihil enim prohibet nos. P. Siluine de ijſdem rebus dicturos celeberrimi carminis auſpicari principia. Sequitur arborum cura, quæ pars rei ruſticæ vel maxima eſt. Earum ſpecies diuerſæ, & multiformes ſunt, quippe varij generis (ſicut author idem refert) nullis hominum cogentibus ipſæ ſponte ſua veni

unt.multæ etiã noſtra manu ſatæ procedunt.ſed quę nõ ope humana gignuntur, ſylueſtres, ac feræ, ſui cuiuſq; ingenij ſemina gerunt. At quibus labor adhibetur, magis aptæ ſunt frugibus. De eo igitur prius genere dicendum eſt, quod nobis alimenta præbet. Idq; tripartito diuiditur. Nam ex ſurculo vel arbor procedit, vt olea, vel frutex, vt palma campeſtris, vel tertium quiddã quod nec arborem, nec fruticẽ proprie dixerim, vt eſt vitis. Hanc nos cæteris ſtirpibus iure præponimus non tantum fructus dulcedine, ſed etiam facilitate, per quam omni penè regione, & omni declinatione mundi, niſi tamen glaciali, vel præferuida, curæ mortalium reſpondet. Tamq; felix campis, quàm collibus prouenit, & in denſa non minus, quàm in reſoluta, ſępe etiam gracili, atq; pingui terra, ſiccaq;, & vliginoſa. Tum ſola maxime vtranq; patitur intemperiem cœli, vel ſub axe frigido, æſtiuo, procelloſoq;. Refert tamen cuius generis, aut quo habitu vitem pro regionis ſtatu colere cenſeas. neq; enim omni cœlo, ſolo ue cultus idem, neque eſt idem ſtirpis eius genus. quodq; præcipuum eſt ex omnibus non facile dictu eſt, cum ſuum cuiq; regioni magis, aut minus aptum eſſe doceat vſus. Exploratum tamen habebit prudens agricola genus vitis habile campo, quod nebulas, pruinamq; ſine noxa perfert, cœliq; ſiccitatẽ, ventoſq; patitur. pingui, & vberi dabit agro gracilem vitem, nec natura nimis fęcundã, macro feracẽ, terrę denſę vehemẽtẽ multaq; materia frondentẽ, reſoluto, & læto ſolo rari ſarmenti. humido loco ſciet nõ recte mandari fructus teneri, & amplioris acini, ſed calloſi, & anguſti, frequentiſq; vinacei, ſicco recte contribui diuerſæ quoq; naturæ ſemina. Sed & poſt hæc non ignorabit dominus loci plus poſſe qualitatem cœli frigidam, vel calidam, ſiccam, vel roſcidam, grandinoſam, ventoſámque, vel placidam, ſerenam, vel nebuloſam. Frigidæq; aut nebuloſæ duorum generum vites aptabit, ſeu præcoques, quarum maturitas frugum pręcurrit hyemem, ſeu firmi, du-

riq́ acini, quarũ inter caligines vuæ defloreſcũt, & mox gelicidijs, ac pruinis, vt aliæ caloribus miteſcũt, ventoſo quoq́, & tumultuoſo ſtatu cœli fidentes eaſdẽ tenaces, ac duri acini committet. rurſus calido vberioresq́ teneriores concredet. ſicco deſtinabit eas, quæ pluuijs, aut continuis roribus putreſcũt, roſcido, quæ ſiccitatibus laborãt, grandinoſo, quę folijs duris, latisq́ ſunt, quo melius protegãt fructũ. nã placida, & ſerena regio nullã nõ recipit, commodiſſime tñ eã, cuius vel vuę, vel acini celeriter decidũt. At ſi voto eſt eligendus vineis locus, & ſtatus cœli, ſicut cenſet veriſſime Celſus, optimũ eſt ſolũ, nec denſum nimis, nec reſolutũ, ſoluto tñ propius, nec exile, nec lætiſſimũ proximũ, tñ vberi nec campeſtre, nec præceps ſimile tñ edito campo, nec ſiccũ, nec vliginoſum modice tñ roſcidũ, quod fontibus nõ in ſummo, nõ in profũdo terræ ſcaturiat, ſed vt vicinũ radicibus humorẽ ſubminiſtret, eumq́ nec amarũ, nec ſalſum, ne ſaporẽ vini corrumpat, & incrementa virentiũ veluti quadã ſcabra rubigine coerceat, ſi modo credimus Vergilio dicenti.

Salſa autem tellus, & quæ perhibetur amara
Frugibus infelix, ea nec manſueſcit arando,
Nec baccho genus, aut pomis ſua nomina ſeruat.

cœlũ porrò neq́ glaciale, vinea (ſicut prędixi) nec rurſus ęſtuoſum deſyderat. Calido tñ potius q̃ frigido lætatur, imbribus magis, q̃ ſerenitatibus offenditur, & ſolo ſicco, q̃ nimis pluuio eſt amicior, perflatu modico, leniq́ gaudet, procellis obnoxia eſt. Atq́ hæc maxime probabilis eſt cœli, & ſoli qualitas.

Quæ uites ſuburbanis regionibus ad eſcam conſerendæ ſunt. *Cap. II.*

VITIS aũt vel ad eſcã, vel ad effuſionẽ deponitur. Ad eſcã nõ expedit inſtituere vineta, niſi cũ tã ſuburbanus eſt ager, vt ratio poſtulet inconditũ fructũ mercantibus velut pomũ vendere. quæ cũ talis eſt conditio, maxime præcoques, & duracinæ, tũ deniq́ purpureę, & bumaſti,

dactyliq́ꝫ, & rhodiæ, libycæ quoq́ꝫ & cerauniæ, nec ſolū quæ iucunditate ſaporis, verumetiā quæ ſpecie commendari poſſint, conſeri debēt, vt ſtephanitæ, vt tripedaneæ, vt vnciarię, vt cydonitæ. Itē quarū vuę temporibus hyemis durabiles vaſis conduntur, vt venuculæ, vt, nuper in hos vſus exploratę, numiſianæ. At vbi vino cōſulimus, vitis eligitur, quæ & in fructu valet, & in materia, quod alterū ad reditus coloni, alterū ad diuturnitatē ſtirpis plurimū cōfert. Sed ea tū pręcipua eſt, ſi nec nimis celeriter ſpondet, & primo quoq́ꝫ tempore defloreſcit, nec nimis tarde miteſcit, quinetiā pruinas, & caliginē, & carbunculū facile propulſat, eadēq́ꝫ nec imbribus putreſcit, nec ſiccitatibus aboleſcit. talis nobis eligatur vel mediocriter fœcunda ſi modo is locus habetur, in quo guſtus nobilis pretioſusq́ꝫ fluit, nā ſi ſordidus, aut vilis eſt, feraciſſimā quancq́ꝫ ſerere conducit, vt multiplicatione frugū reditus augeatur. Ferè aūt omni ſtatu locorū campeſtria largius vinū, ſed iucundius afferūt collina, quæ tn̄ ipſa modico ſtatu cœli magis exuberāt aquiloni prona, ſed ſunt generoſiora ſub auſtro. nec dubiū quin ſit ea, nonnullarū vitiū natura, vt pro locorū ſitu bonitate vini modo vincat, modo ſuperetur. Solæ traduntur amineę excepto cœli ſtatu nimis frigido, vbicunq́ꝫ ſint etiā ſi degenerēt, ſibi comparatæ, magis, aut minus probi guſtus vina præbere, & cæteras omneis ſapore præcedere. Eæ, cū ſint vnius nōis, nō vnā ſpeciē gerūt. Duas germanas cognouimus, quarū minor ocyus, & melius defloreſcit. habilis arbori, nec nō iugo. illa pinguē terrā, hæc mediocrē deſyderat, longeq́ꝫ præcedit maiorē. quia & imbres, & ventos fortius patitur. nā maior celeriter in flore corrumpitur, & magis in iugis, q̄ in arboribus. ideoq́ꝫ nō eſt vineis apta, vix etiā arbuſto, niſi præpingui, & vuida terra. nam nec mediocri valet, multoq́ꝫ minus in exili. prolixarū frequētia materiarū, foliorūq́ꝫ, & vuarū, & acinorū magnitudine dignoſcitur. internodijs quoq́ꝫ rarior, largis fructibus à minore ſuperatur, guſtu non vincitur, & hæ quidē

vtreq; amineę. Verũ & alię duę geminę, quę ab eo ꝙ duplices vuas exigũt, gemellę vocãtur, auſterioris vini, ſed ęque pennis. Earũ minor vulgo notiſſima. quippe campaniæ celeberrimos vęſuuij colles, ſurrentinosq; veſtit. Hilaris inter æſtiuos fauonij flatus, auſtris affligitur. Cæteris itaq; partibus Italiæ nõ tã vineis, q̃ arbuſto eſt idonea, cũ prędictis regionibus commodiſſime iugũ ſuſtine at materiã, fructũq;, niſi qd̃ duplicẽ nõ abſimilẽ minori germanę egerit, ſicut maior gemina minori germanæ, q̃ tñ minor hoc melior eſt, qd̃ fœcundior etiã mediocri ſolo. nã illã niſi prępingui nõ reſpondere iã dictũ eſt. Lanata quoq; aminea qdã maxime probãt, q̃ hoc vocabulũ nõ ideo vſurpat, ꝙ ſola ex oĩbus amineis, verũ ꝙ præcipue caneſcit lanugine. Sanè boni vini, ſed leuioris, q̃ ſuperioris, crebrã quoq; materiã fundit, atq; ideo propter pãpini denſitatẽ ſępe parũ recte defloreſcit, eadẽq; maturo fructu celeriter putreſcit. ſup hũc numerũ, quẽ retulim⁹, ſingularis habetur aminea, maiori geminę nõ diſſimilis, primũ ſpecie pampini, et trũci, ſed vini ſapore aliquanto inferior, q̃uis generoſiſſim⁹ ſit, proximæ præferẽda etiã proprijs virtutib⁹. nã et feracior eſt, et flore melius exuitur, ſpiſſaq;, et albidas vuas, ac tumidioris acini gerit, gracili aruo nõ deſciſcit. Atq; ideo inter vberrimas vites numeratur. Nomentanę vini nobilitate ſubſequuntur amineas, fœcũditate vero etiã pręueniũt, quippe cũ ſe frequẽter impleãt, et id, qd̃ ediderũt, optime tuean tur. Sed earũ quoq; feracior eſt minor, cuius et foliũ parcius ſcinditur, et materia nõ ita rubet, vt amineis, à q̃ colore rubellianę nuncupãtur. eædẽq; fæcinię, ꝙ plus q̃ cęterę fecis afferũt. Id tñ incommodũ repenſant vuarũ multitudine, quas et in iugo, ſed & in arbore melius exhibẽt. Ventos, & imbres valenter ſufferũt, & celeriter defloreſcũt, & ideo citius miteſcũt, oĩs incommodi patientes, pręter caloris. nã quia minuti acini, & durę cutis vuas habẽt, æſtibus contrahuntur. Pingui aruo maxime gaudẽt, ꝙ vbertatẽ aliquam natura gracilibus, & exilibus vuis præbere valet.

Frigidũ ac roſidũ ſolũ, & cœlũ commodiſſime ſuſtinẽt, eugeniæ dũ ſunt in albano colle, nã mutato loco vix no mini ſuo reſpondẽt, nec minus allobrogicæ, quarũ vini iucunditas cũ regione mutatur. Magnis etiã dotibus tres apianę commendantur. oẽs feraces, iugoq́ꝫ, & arboribus ſatis idoneæ, generoſior tñ vna, quæ nudis folijs eſt. nã duæ lanatæ quamuis frondibus, & palmitũ pari facie fle xere, qualitate ſunt diſpariles, cum tardius altera recipiat cariẽ vetuſtatis. Pingui ſolo feraciſſimæ, mediocri quoq́ꝫ fœcundæ, præcoquis fructus. Ideoq́ꝫ frigidis locis aptiſſi mæ vini dulcis, ſed capiti neruis, veniſq́ꝫ non aptæ, niſi mature lectæ. pluuijs, ventiſq́ꝫ, & apibus afferũt prædã, quarũ vocabulo propter hãc expopulationẽ cognomi nantur. Atq́ꝫ hæ pretioſi guſtus celeberrimæ. Poſſunt tñ etiã ſecundæ notæ vites prouentu, & vbertate commen dari, qualis eſt biturica, qualis baſilica, quarũ minorẽ co colubẽ vocant hiſpani, longe oĩm primis vtræq́ꝫ proxi mæ. Nã & vetuſtatẽ vinũ earũ patitur, & ad bonitatem aliquã per annos venit. Iã vero ipſæ fœcunditate pręſtãt oĩbus, quas añ retuli, tũ etiã patientia, quippe turbines, imbreſq́ꝫ fortiſſime ſuſtinẽt, & commode fluũt, nec deſi ciũt macro ſolo. Frigora melius, q̃ humores ſuſtinẽt, hu mores commodius, q̃ ſiccitates, nec caloribus tñ contri ſtantur. Viſulæ deinde ab his, & minor argitis terræ me diocritate lætantur. nã in pingui nimijs viribus luxuriãt in macra tenues, & vacuæ fructu veniũt. Amiciores iu go, q̃ arboribus, ſed argitis etiã in ſublimibus fertilis va ſtis materijs, & vuis exuberat, humillimis tabulatis apti or. Viſula breuẽ materiã & latũ foliũ exigit, cuius ampli tudine fructus ſuos optime aduerſus grandinẽ tuetur. q tñ niſi primo quoq́ꝫ tempore maturi legantur, ad terra decidũt. humoribus etiã priuſquã defluãt putreſcũt. Sũt & heluolæ, quas nonnulli varias appellãt, neq́ꝫ purpureę neq́ꝫ nigræ ab helbuo (niſi fallor) colore vocitatæ. meli or eſt nigrior abundantia vini, ſed hæc ſapore pretioſi or. color acinorũ in neutra conſpicitur æqualis, vtraq́ꝫ

candidi muſti alterna vice annorum: plus,aut minus af-
ferunt.melius arborem,ſed & iugum commode veſtiūt.
mediocri quoqꝫ ſolo fœcundæ,ſicut pretiæ minor,& ma
ior.ſed eæ generoſitate vini magis commendantur, &
frequentibus materijs frondent,& cito matureſcunt.Al
buelis vtilior,vt ait Celſus,in colle,q̄ in campo,in arbo
re,q̄ in iugo,in ſumma arbore q̄ in ima, ferax & mate-
riæ frequentis, & vuæ. nā quæ græculæ vites ſunt, vt
mareoticæ,thaſiæ,pſythiæ,ſophortiæ,ſicut habent pro
babilē guſtū,ita noſtris regionibus & raritate vuarū,&
acinorū exiguitate minus,fluunt inerticula tn̄ nigra, q̄
quidā græci amethyſton appellāt,poteſt in ſecūda qua-
ſi tribu eſſe,ꝙ & boni vini eſt,& innoxia,vnde etiā,no
men traxit,ꝙ iners habetur in tentandis neruis,q̄uis gu
ſtu non ſit hebes.Tertiū gradū facit earū Celſus,quæ fœ
cunditate ſola commendantur,vt tres heluenaciæ,quarū
duæ maiores nequaq̄ minori bonitate,& abūdantia mu
ſti pares haēbtur.earū altera, quā galliarū īcolę emarcū
vocāt,mediocris vini et altera,quā longā appellāt,eādē
qꝫ auarā ſordidi, nec tā largi q̄ ex numero vuarū, quas
prima ſpes promittit.Minima & optima è tribus facilli
me folio dignoſcitur.nā rotundiſſimū oīm id gerit,atqꝫ
eſt laudabilis,ꝙ ſiccitates maxime perfert, ꝙ frigora ſu-
ſtinet,dū tn̄ ſine imbribus ſit,ꝙ nonnullis locis etiā vi-
num eius in vetuſtatē diffunditur,ꝙ præcipue ſola acer
rimū quoqꝫ ſolū fertilitate ſua commendat. at ſpionia
dapſilis muſto,& amplitudine magis vuarū, q̄ numero
fertilis,vt oleginia,vt murgentina, eademqꝫ pompeia-
na,vt numiſiana,vt venucula eademq́ꝫ ſcirpula,atqꝫ ſti-
cula,vt nigra fregellana,vt merica,vt retica,vt omniū,
quas cognouimus copioſiſſima arcelaca maior,à multis
argitis falſo exiſtimata. Nam has nuper mihi cognitas
pergulanam dico,& irtiolam, fereolamq́ꝫ non facile aſ
ſeuerem quo gradu habendæ ſint.quod etſi ſatis fœcun-
das ſcio, nondum tamen de bonitate vini, quod affe-
runt iudicare potui.vnam etiam præcoquem vitem no-

his ante hoc tempus incognitam græca conſuetudine dracōtiō vocitari cōperim⁹,quę fœcūditate iucūditateuę arcelatæ,baſilicæq́ & bituricæ cōparari poſſit,generoſitate vini amineæ. Multa præterea ſunt genera vitiū, quarū nec numerū,nec appellatiōes cū certa fide referre poſſum⁹.Neq́.n.vt ait poeta,nūero cōprehēdere refert,

Quem qui ſcire velit,libyci velit æquoris idem
Diſcere quàm multæ zephiro verſentur harenæ.

Quippe vniuerſæ regiones,regionūq́ penè ſingulæ partes habent propria vitiū genera, quæ conſuetudine ſua nominant.quædā etiā ſtirpes cum locis vocabula mutauerunt,quædā propter mutationes locorum,ſicut ſupra diximus,etiam à qualitate ſua diſceſſerunt, ita vt dignoſci non poſſint,ideoq́ in hac ipſa Italia,ne dicam in tam diffuſo terrarū orbe vicinæ etiam nationes nominibus earū diſcrepant,variantq́ vocabula.quare prudētis magiſtri eſt eiuſmodi nomēclationis aucupio quò potiri nequeat,ſtudioſos non demorari.ſed illud in totū præcipere,quod & Celſus ait,& ante eum M.Cato,Nullū genus vitiū conſerendum eſſe niſi fama,nullū diutius conſeruandū niſi experimento probatum.atq; vbi multa inuitabunt regionis commoda, vt nobilem vitem conſeramus,generoſam requiremus inquit Iulius græcinus.vbi nihil erit,aut non multum,quod proritet feracitatē,potius ſequemur,quæ non eadem portione vincitur pretio q̄ vincit abundantia.ſed de hac ſententia q̄q̄ & ipſe paulo ante id cenſuerī,qd tn̄ arcanius iudicē, ſuo loco mox dicam. Propoſitum eſt enim docere qua ratione vineas pariter feraces,& prætioſæ.fluxuræ poſſint conſtitui.

Nihil magis ruſticis conuenire,q̄ uitem colere. Cap.III.

NVNC Prius,quàm de ſatione vitiū diſſeram,nō alienum puto velut quoddam fundamentum iacere diſputationi futuræ,vt ante perpenſum & exploratum habeamus,an locupletet patremfamilias vinearum cultus. eſt,n.penè adhuc ſuperuacuū de his conſerendis præcipere,

dũ qđ prius eſt nõdũ cõcedatur,an oĩno ſint habẽdæ.id ꝙ adeo plurimi dubitẽt,vt multi refugiãt.et reformidẽt talẽ poſitionẽ ruris,atq; optabiliorẽ pratorũ poſſeſſionẽ,paſcuorũq;,vel ſiluæ cæduæ iudicẽt.nã de arbuſto etiã inter authores nõ exigua pugna fuit,abnuente Saſerna genus id ruris,Tremellio maxime probãte,ſed et hãc ſetẽtiã ſuo loco æſtimabimus.interĩ ſtudioſi agricolationis hoc primũ docẽdi ſunt,vberrimũ eſſe reditũ vinearũ,atq; vt omittã veterẽ illã fœlicitatẽ aruorũ qb⁹ et ante iã M. Cato, & mox Terẽtius Varro prodidit ſingula iugera vinearũ ſexcenas vrnas vini præbuiſſe.id.n.maxime aſſeuerat in primo libro rerũ ruſticarũ Varro.nec vna regione prouenire ſolitũ,verũ & in fauẽtino agro, & in gallico,qui nũc pyceno cõtribuitur.hæc ijs certe tẽporibus,ſed nomẽtana regio nũc celeberrima fama, eſt illuſtris, & ꝑcipue, quã poſſidet Seneca vir excellẽtis ingenij,atq; doctrinæ,cuius in prædijs vinearũ iugera ſingula culleos octonos reddidiſſe plerũq; cõpertũ eſt. nã illa vidẽtur prodigialiter in noſtris ceretanis accidiſſe,vt aliqua vitis apud te excederet vuarũ numerũ duorũ millium, & apud me octogenæ ſtirpes inſitæ intra biẽniũ ſeptenos culleos,peræquarẽt,vt priæ vineę cẽtenas amphoras iugeratĩ præberẽt,cũ prata, & paſcua, & ſyluæ,ſi cẽtenos ſextertios in ſigula iugera efficiant,optime dño cõſulere videantur.nam frumenta maiore quidem parte Italię q̃ñ cũ quarto reſponderint, vix meminiſſe poſſumus.cur ergo res infamis eſt?non quidem ſuo,ſed hoĩm inquit vitio Græcinus.primum, ꝙ in explorandis ſeminibus nemo adhibet diligentiam,et ideo peſſimi generis pleriq; vineta conſerunt.deinde ſata non ita enutriũt,vt ante cõualeſcãt,ac proſiliãt,q̃ retorreſcat. ſed & ſi forte adoleuerint,negligẽter colunt.Iã illud à principio nihil referre cẽſent,quẽ locũ conſerant,immo etiã ſeligunt deterrimam partem agrorum,tanquam ſola ſit huic ſtirpi maxime terra idonea,quæ nihil aliud ferre poſſit.ſed neponendi quidẽ rationẽ,aut perſpiciũt,aut perſpectã ex-

quuntur, tum etiam dotem.i.inſtrumentum raro vineis præparant, cum ea res ſi omiſſa ſit, plurimas operas, nec minus arcam patriſſamilias ſemper exhauriat. Fructum vero pleriq; quàm vberrimum præſentem conſectantur, nec prouident futuro tempori, ſed quaſi planè in diem viuant, ſic imperant vitibus, & eas ita multis palmitibus onerant, vt poſteritati non conſulant. Hæc omnia vel certe plurima ex his cum commiſerint, quiduis malunt, quàm ſuam culpam confiteri. queruntur'q; non reſpondere ſibi vineta, quæ vel per auaritiam, vel inſcitiam, vel per negligentiam perdiderunt. at ſiqui cum ſcientia ſociauerint diligentiam, non vt ego exiſtimo tricenas, vel quadragenas certe, ſed vt Græcinus minimum computans, licet inquit amphoras vicenas, percipiēt ex ſingulis iugeribus, omneis iſtos, qui fœnū ſuū, & olera amplexantur, incremento patrimonij facile ſuperabūt. nec in hoc errat, qppe vt diligēs ratiocinator calculo poſito videt id genus agricolationis maxime rei familiari cōducere. Nam vt ampliſſimas impenſas vineæ poſcāt, non tamen excedunt ſeptem iugera vnius operam vinitoris, quē vulgus quidē parui æris, vel de lapide noxiū poſſe comparari putat, ſed ego plurimorū opinioni diſſentiens, pretioſum vinitorem in primis eſſe cenſeo. iſq; licet ſit emptus ſex, vel potius ſextertijs octomillibus, cū ipſū ſolū ſeptē iugerū totidē millibus numorū partū, vineasq; cū ſua dote.i.cū pedamentis, & viminibus binis millibus in ſingula iugera poſitas duco. Fit tū in aſſem conſumatū pretiū ſextertiorū.xxix.milliū huc accedūt ſemiſſes vſurarū ſextertia tria millia, & quadrīgēti octuaginta numi biennij temporis quo velut infantia vinearū ceſſat à fructu. Fit in aſſem ſumma ſortis & vſurarū.xxxij.milliū quadringentorū. lxxx. numorū. quod quaſi nomen ſi, vt fœnerator cū debitore, ita ruſticus cū vineis ſuis fecerit, eius ſummæ, vt in perpetuum prædictā vſurā ſemiſſium dominus conſtituat, percipere debet in annos ſingulos mille ſeptingētos. quadragi-

ta ſextertios numos.qua computatione vincit tñ redit⁹ vij.iugerum ſecundũ opinionẽ Græcij, vſurã triũ millium quadringẽtorũ octoginta numorũ. Quippe, vt deterrimi generis ſint vineæ, tñ ſi cultæ ſingulos vtique culleos vini, ſingula earũ iugera peræquabũt. vtq; trecẽtis numis quadragenæ vrnæ veneãt(qđ minimũ pretiũ eſt annonæ) cõſumant tñ ſeptẽ cullei ſextertia duo milla & centũ numos.ea porrò ſumma excedit vſurã ſemiſſiũ.atq; hic calculus, quẽ poſuimus, Græcini rationẽ continet, ſed nos extirpanda vineta cẽſemus, quorũ ſingula iugera minus, q̃ ternos culleos præbẽt, & adhuc tñ ſi computauimus, quaſi nullæ ſint viuiradices, quæ de paſtinato eximantur.cũ ſola ea res oẽm impenſam terreni pretio ſuo liberet, ſi modo non prouincialis, ſed italicus ager eſt.neq; id cuiq̃ dubiũ eſſe debet, cum & noſtrã & Iulij attici rationem diſpexerit.Nos iã.n. vicena millia malleolorũ per vineæ iugerũ inter ordines pãgimus. Ille minus quatuor millibus deponit, cuius vt vincat ratio, nullus tñ vel iniquiſſimus locus nõ maiorẽ quæſtũ reddet, q̃ acceperit impenſam. ſit quidẽ, vt cultoris negligentia ſex millia ſeminũ intereant, reliqua tñ decẽ millia tribus millibus numorũ libenter, & cum lucro redẽptor emerit, quæ ſumma tertia parte ſuperat duo millia ſeſtertia, quanti conſtare iugerũ vinearum prædiximns quanq̃ noſtra cura in tantum iam proceſſit, vt nõ inuiti ſeſtertijs ſexcẽtis numis, ſingula millia viuiradicis à me ruſtici mercentur. ſed vix iſtud alius præſtiterit. nã nec quisq̃ nobis facile crediderit, tantam in agellis eſſe noſtris abundantiam vini, q̃tam tu Siluine nouiſti. Mediocre itaq; vulgatumq; pretiũ viuiradicis poſui, quo celerius nullo diſſentiente perduci poſſent in noſtrã ſententiam, qui propter ignorantiam genus hoc agricolationis reformidant. Siue ergo paſtinationis reditus, ſeu futurarum ſpes vindemiarum cohortari nos debet ad poſitionem vinearum, quas cum docuimus rationis eſſe cõſerere, nunc inſtitutionis earum præcepta dabimus.

Quæ obſeruare debet, qui uineas inſtituit. Cap. IIII.

CVI vineta facere cordi eſt, præcipue caueat, ne alienæ potius curæ, quàm ſuæ credere velit, néue mercetur viui radicem. Sed genus ſurculi probatiſſimum domi conſerat, faciatq; vitiarium, ex quo poſſit agrum vineis veſtire. nam quæ peregrina ex diuerſa regione ſemina transferuntur, minus ſunt familiaria noſtro ſolo, quàm vernacula. eoq; velut alienigena reformidant mutatam cœli, loci q; poſitionem. Sed nec certam generoſitatis fidem pollicentur, cum ſit incertum, an is, qui conſeruerit ea, diligenter exploratum, probatumq; genus ſurculi depoſuerit. quamobrem bienni j ſpatium longum eſſe minime exiſtimandum eſt, intra quod vtiq; tempeſtiuitas ſeminum reſpondet, cum ſemper (vt dixi) plurimum retulerit exquiſiti generis ſtirpem depoſuiſſe. Poſt hæc deinde meminerit accurate locum vineis eligere, de quo cũ iudicauerit, maximam diligentiam ſciat adhibendam paſtinationi, quã cum peregerit. non minore cura vitem conſerat, &, cũ ſeruerit, ſumma ſedulitate culturę ſeruiat. id enim quaſi caput, & columen eſt impenſarum, quoniam in eo conſiſtit, melius, an ſegnius terræ mandauerit paterfamilias pecuniam, quàm in otio tractare. Igitur vnunquodq; eorũ, q̃ propoſui, ſuo iã proſequar ordine.

Quali ſolo, & quomõ uitiariũ faciundũ ſit. Cap. V.

VITIARIVM neq; ieiuna terra, neq; vliginoſa faciendum eſt, ſuccoſa tamen, & mediocri potius, q̃ pingui, tametſi ferè omnes authores huic rei lætiſſimum locum deſtinauerunt. quod ego minime reor eſſe pro agricola. nam depoſitæ ſtirpes valido ſolo, quamuis celeriter comprehendant, atq; proſiliant, tamen cum ſint viuiradices factæ, prius quàm transferantur, retorreſcunt, nec adoleſcere queunt. Prudentis autem coloni eſt ex deteriori terra potius in meliorem, quàm ex meliore in deteriorem transferre. Propter quod mediocritas in ele

ctione loci maxime probatur, quoniã in confinio boni, maliq́ʒ poſita eſt. Siue enĩ poſt modũ neceſſitas poſtulauerit tempeſtiua ſemina ieiuno ſolo committere, nõ magnã ſentiẽt differentiã, cum ex mediocri terra in exilem tranſlata ſunt, ſiue lætior ager conſerendus eſt, longe celerius in vbertate coaleſcũt. Rurſus tenuiſſimo ſolo vitiariũ facere minime rationis eſt, quoniã malleolorũ pars maior deperit, & q̃ ſupereſt tarde fit idonea tranſlationi. Ergo mediocris & modice ſiccus ager vitiario eſt aptiſſimus. isq́ʒ bipalio prius ſubigi debet, quæ eſt altitudo paſtinationis, cũ in duos pedes, & ſemiſſem conuertitur humus. ac deinde tripedaneis relictis ſpatijs, per quę ſemina excolantur, in ſingulis ordinibus, qui ducenos quadragenos pedes obtinẽt ſexcenteni malleoli pangendi ſunt. is numerus conſumat ꝑ totũ iugerũ ſeminũ millia quatuor & viginti. Verũ hãc curã præuenit inquiſitio, & electio malleolorũ. nã, vt ſæpe iã retuli, quaſi fundamentũ eſt, prędictę rei, probatiſſimũ genus ſtirpis deponere.

Qualis, & ex quibus partibus uitis malleolis legendus ſit. *Cap. VI.*

SED electio dupliciter facienda eſt. nõ. n. ſolũ fœcundã eſſe matrẽ ſatis eſt, ex qua ſemina petuntur, ſed adhibenda ratio eſt ſubtilior, vt ex his partibus trunci ſumantur quæ & genitales ſunt, & maxime fertiles. Vitis autẽ fœcunda, cuius progeniem ſtudemus ſubmittere, nõ tantũ debet eo æſtimari, ꝙ vuas complures exigit. poteſt enĩ trunci vaſtitate id accidere, & frequentia palmitũ, nec tamen eam feracẽ dixerim, cuius ſingulæ vuæ in ſingulis ſarmentis conſpiciuntur, ſed ſi per vnumquenq́ʒ pampinũ maior numerus vuarũ dependet, ſi ex ſingulis gemmis compluribus materijs cũ fructu germinat, ſi deniq́ʒ etiã è duro virgã cũ aliquibus racemis citat, ſi etiã nepotũ fructu, grauida eſt, ea ſine dubitatione ferax deſtinari debet legendo malleolo. Malleolus autem nouellus eſt palmes innatus prioris anni flagello, cognominatusq́ʒ à

ſimilitudine rei, ꝙ in ea parte, quę deciditur ex vetere ſarmento prominens vtrinq; maleoli ſpeciẽ præbet. Hunc ex fœcundiſſima ſtirpe legendum cenſemus omni tempore, quo vineæ putantur, ac ſuper terram gemmis tribus vel quatuor extantibus diligenter obruendum loco modice humido non vliginoſo, dum tamen antiquiſſimum ſit conſyderare, ne vitis, ex qua is ſumitur, ancipitem floris habeat euentum, ne difficulter acinus ingrandeſcat, ne aut præcoquem, aut feræ maturitatis fructum afferat. nam illa volucribus, hæc etiã tempeſtatibus hyemis infeſtatur. Tale porrò genus non vna comprobatur vindemia. poteſt. n. vel anni prouentu, vel alijs de cauſis etiam naturaliter infœcunda vitis ſemel exhuberare. Sed vbi plurium velut emeritis annorum ſtipendijs fides ſurculo conſtitit, nihil dubitandum eſt de fœcunditate. nec tamen vltra quadriennium talis extenditur inquiſitio. id enim tempus ferè virentium generoſitatem declarat, quo ſol in eandem partem ſigniferi per eoſdem numeros redit, per quos curſus ſui principium cœperat. quem circuitum meatus dierum integrorum mille quadringentorum ſexaginta vnius ἀποκατάστασιν vocant ſtudioſi rerum cœleſtium.

Quomodo fœcunditatem uitis explores. *Cap.* VII.

SED certum habeo Publi Siluine iam dudum te tacitũ requirere, cuius generis ſit iſta fœcunda vitis, quã nos tã accurate deſcribimus. ac ne de ijs aliqua ſignificetur, quæ vulgo non habentur feraciſſimæ, plurimi nanq; biturícam, multi ſpioniam, quidam baſilicam, nonnulli arcelacam laudibus efferunt. Nos quoq; hæc genera non fraudamus teſtimonio noſtro. ſunt enĩ largiſſimi vini, ſed propoſuimus docere vineas eiuſmodi conſerere, quę nec minus vberes fructus prædictis generibus afferant, & ſint pretioſi ſaporis, velut aminei, vel certe non procul ab eo guſtu. cui noſtræ ſententiæ ſcio penè omnium agricolarum diuerſam eſſe opinionem, quæ de amineis

inueterata longo iam tẽpore conualuit, tanquam natali, & ingenita ſterilitate laborantibus. quo magis nobis ex alto repetita compluribus exemplis firmanda ratio eſt, quę deſidia, nec minus imprudentia colonorum damnata, & velut ignorantiæ tenebris obcæcata luce veritatis caruit. quare non intempeſtiuum eſt nos ad ea præuerti, quę videntur hunc publicum errorem corrigere poſſe.

Quæ ſpectanda ſit qualitas in eo ſolo, quod uineis deſtinaueris. *Cap.* VIII.

IGITVR ſi rerum naturam Publi Siluine velut acrioribus mentis oculis intueri velimus, reperiemus parem legem fœcunditatis eam dixiſſe virentibus, atq; hominibus, cæteriſq; animalibus. nec ſic alijs nationibus, regionibuſúe proprias tribuiſſe dotes, vt alijs in totum ſimilia munera denegaret. quibuſdam gentibus numeroſam progenerandi ſobolẽ dedit, vt Aegyptijs, & Afris, quibus gemini partus familiares, ac penè ſolennes ſunt. ſed & Italici generis eſſe voluit eximiæ fœcunditatis Albanas curiatiæ familiæ trigeminorum matres. Germaniam decorauit altiſſimorum hominum exercitibus, ſed & alias gentes non in totum fraudauit præcipuæ ſtaturæ viris. Nam & M. Tullius Cicero teſtis eſt romanum fuiſſe ciuem. Nęuium Pollionem pede longiorem quàm quenquam longiſſimum. et nuper ipſi videre potuimus in apparatu pompæ circenſium ludorum iudææ gentis hominem proceriorem celſiſſimo germano. Tranſeo ad pecudes. Armentis ſublimibus inſignis meuania eſt, liguria paruis. Sed & meuania bos humilis, & liguriæ nonnunquam taurus eminentis ſtaturæ cõſpicitur. India perhibetur molibus ferarũ mirabilis, pari tamen in hac terra vaſtitate belluas progenerari quis neget? cũ intra mœnia noſtra natos animaduertamus elephantos. Ad genera frugum redeo. Myſiam, Libyamq; largis aiunt abundare frumentis, nec tamen appulos, cãpanoſq; agros opimis defici ſegetib⁹, Tmolon, et Corycion florere cro

co, Iudæam & Arabiam pretioſis odoribus illuſtrem ha beri, ſed nec noſtrã ciuitatem prædictis egere ſtirpibus, quippe cum pluribus locis vrbis, iam caſiam frondentem conſpicimus, iam tuream plantam, florentesq́ hortos myrrha, & croco. His tamen exemplis nimirum admonemur curæ mortalium obſequentiſſimam eſſe Italiam, quæ penè totius orbis fruges adhibito ſtudio colonorũ ferre didicerit. quo minus addubitamus de eo fructu, qui velut indigena, peculiarisq́ & vernaculus eſt huius ſoli. Neq́ enim dubium eſt maſſici, ſurrentiniq́, & albani, atq́ cecubi agri vites omnium, quas terra ſuſtinet, in nobilitate vini principes eſſe.

Quomodo amineas feraces facias, Cap. IX.

FOECVNDITAS ab his forſan deſyderatur, ſed & hæc adiuuari poteſt cultoris induſtria. nam ſi, vt paulo ante retuli, benigniſſima rerum omnium parens natura quaſq́ gentes, atq́ terras ita muneribus proprijs ditauit, vt tamen cæteras non in vniuerſum ſimilibus dotibus fraudaret. Cur eam dubitemus etiam in vitibus prędictã legem ſeruaſſe, vt quamuis earum genus aliquod præcipue fœcundum eſſe voluerit, tanquam bituricum, aut baſilicum, non tamen ſic amineum ſterile reddiderit. vt ex multis millibus eius ne pauciſſimæ quidem vites fœcundæ, tanquam in italicis hominibus albanæ illæ ſorores reperiri poſſint. id autem cum ſit veriſimile, tum etiam verum eſſe nos docuit experimentum, cum & in ardeatino agro, quem multis temporibus ipſi ante poſſedimus, et in carſeolano, itemq́ in albano generis aminei vites huiuſmodi notę habuerimus numero quidem per paucas, verum ita fertiles, vt in iugulo ſingulæ ternas vrnas præberent, in perguli ſautem ſingulæ denas amphoras peræquarent. Nec incredibilis debet in aminei hæc fœcunditas videri. nam quemadmodum Terentius Varro, & ante eum M. Cato poſſent affirmare, ſex centenas vrnas priſcis cultoribus ſingula vinearum iugera

fudiſſe, ſi fœcunditas amineis defuiſſet? quas plerunq; ſolas antiqui nouerant, niſi putamus ea. quæ nuper, ac modo planè longinquis regionibus accerſita notitię noſtrę ſunt tradita, biturici generis, aut baſilici vineta eos coluiſſe, cum vetuſtiſſimas quasq; vineas adhuc exiſtimemus amineas. Siquis ergo tales, quales paulo ante poſſediſſe me retuli, amineas pluribus vindemijs exploratas notet, vt ex his malleolos feraciſſimos eligat poſſet is pariter generoſas vineas, & vberes efficere. nihil enim dubium eſt, quin ipſa natura ſobolem matri ſimilem eſſe voluerit. Vnde etiam paſtor ille in bucolicis ait.
Sic canibus catulos ſimiles ſic matribus hœdos Norā.
Vnde ſacrorum certaminum ſtudioſi perniciſſimarum quadrigarum ſemina diligenti obſeruatione cuſtodiunt, & ſpem futurarum victoriam concipiunt propagata ſobole generoſi armenti. nos quoque pari ratione velut olympionicarum equarum, ita feraciſſimarum aminearum ſeminibus electis largæ vindemiæ ſpem capiamus, neq; eſt, quod temporis tarditas quenquam deterreat. nā quicquid moræ eſt, in exploratiōe ſurculi abſumitur. Cęterum cum fœcunditas vitis comprobata eſt, celerrime inſitionibus ad maximum numerum perducitur, eius rei teſtimonium tu pręcipue Publi Siluine perhibere nobis potes, cum pulchre memineris à me duo iugera vinearū intra tempus biennij ex vna præcoque vite, quàm in ceretano tuo poſſides, inſitione facta conſumata. Quem nam igitur exiſtimas vitium numerum intra tantundē temporis interſeri poſſe duorum iugerum malleolis, cū ſint ipſa duo iugera vnius vitis progenies? quare ſi, vt dixi, laborem, & curam velimus adhibere, facile prædicta ratione, tam feraces aminei generis vineas conſtituemus, quàm biturici, aut baſilici tantum retulerit, vt in transferendis ſeminibus ſimilem ſtatum cœli, lociq;, & ipſius vitis habitum obſeruemus, quoniam plerunque degenerat ſurculus, ſi aut ſitus agri, aut aeris qualitas repugnent, aut etiam ſi ex arbore in iugum defertur.

ſtaq; de frigidis in frigida, de calidis in ſimilia, de vineis in vineas transferemus. magis tamen ex frigido ſtatu ſtirps aminea poteſt calidum ſuſtinere, quàm ex calido frigidum, quoniam omne vitis genus tum maxime præ dictum naturaliter lætatur tepore potius, quàm frigore. Sed & qualitas ſoli plurimũ iuuat, vt ex macro, aut mediocri transducatur in melius. nã quod aſſuetum eſt pingui, nullo modo maciem terræ patitur, niſi ſæpius ſtercores. Atq; hæc de cura eligendi malleoli generatim præcepimus. nunc illud proprie ſpecialiter, vt non ſolum ex fœcundiſſima vite, ſed etiam è vitis, parte feraciſſima ſemina eligantur.

Ex qua uitis parte ſemina eligenda ſunt. Cap. X.

FERACISSIMA autem ſemina ſunt, non vt veteres authores tradiderũt, extrema pars eius, quod caput vitis appellant, ideſt vltimum, & productiſſimum flagellum, nam in eo quoq; falluntur agricolæ. Sed erroris eſt cauſa prima ſpecies, & numerus vuarũ, qui plerunq; conſpicitur in productiſſimo ſarmento, quæ res nos decipere non debet. id enim accidit non palmitis ingenita fertilitate, ſed loci opportunitate, quia reliquas trunci partes humor omnis, & alimentum, quod à ſolo miniſtratur, tranſcurrit, dum ad vltimum perueniat. naturali enim ſpiritu omne alimentum virentis, quaſi quædam anima per medullam trunci veluti per ſiphonem, quem diabeten vocant mechanici, trahitur in ſummum. Quò cum peruenerit, ibi conſiſtit, atq; conſumitur. Vnde etiam materiæ vehementiſſimæ reperiuntur aut in capite vitis, aut in crure vicino radicibus, ſed & eæ ſtirpes, quæ è duro citantur, duplici ex cauſa probatę ſunt, quod à fœtu vacant, quodq; ex proximo terræ integro, atq; illibato ſucco aluntur, & illæ fertiles, ac firmæ, quia è tenero prorepũt, & quicquid (vt ſupra dixi) ad eas alimenti peruenit, indiuiduum eſt. Mediæ ſunt macerrimæ, quia tranſcurrit hinc parte aliqua interceptus, illinc à ſe tractus hu

mor. Nõ debet igitur vltimũ flagellũ quaſi fœcundũ obſeruari, etiã ſi plurimũ afferat, ſiquidẽ loci vbertate in fructũ cogitur. ſed id ſarmentũ, quod media vite ſitũ, nõ importuna quidẽ parte deficit, ac numeroſo fœtu benignitatẽ ſuã oſtendit. Hic ſurculus tranſlatus rarius degenerat, cũ ex deteriore ſtatu meliorẽ ſortitur. ſiue enĩ paſtinato deponitur, ſiue trunco inſeritur, largioribus ſatiatur alimentis, q̃ prius, cũ eſſet in egeno. Itaq; cuſtodiemus, vt à prædictis locis, quos humoroſos ruſtici vocãt, ſemina legamus, tñ quę attuliſſe fructũ antea animaduertimus. nã ſi fœtu vacua ſint, quamuis laudabilẽ partẽ vitis nihil cenſemus ad feracitatẽ conferre malleolo, quare vitioſiſſima eſt eorũ agricolarũ opinio, qui minimũ referre credũt, quot vuas ſarmentũ habuerit, dũ ex vite fertili legatur, & nõ ex duro trunco enatum, quod pampinariũ vocãt. Hæc aũt opinio, quæ orta eſt ex inſcitia feminũ eligendorũ, primũ parum fœcundas vineas, deinde etiã nimis ſteriles reddit. quis enĩ omnino iam per tã longã ſeriem annorũ agricolæ malleolũ legenti pręcepit ea, quæ paulo ante retulimus? Immo quis nõ imprudentiſſimũ quenq;, & eũ, qui nihil aliud operis facere valeat, huic negotio delegat? Itaq; ex hac conſuetudine veniũt imprudentiſſimi ad rẽ maxime neceſſariã, deinde etiã infirmiſſimi, nã & inutiliſſimus quiſq;, vt dixi, qui nullũ aliũ laborẽ ferre queat, huic officio applicatur. Is porrò etiã ſi quã ſcientiã eligendi malleoli habet, eã propter infirmitatẽ diſſimulat, aut ſeponit, & vt numerum, quẽ villicus imperauit, explere poſſit, nihil curioſe, nihil religioſe administrat. vnumq; eſt ei propoſitum peragere operis ſui penſum, cũ tñ & vt ſciat, & quod ſcit exequatur, hoc ſolũ præceptũ à magiſtris accepit, ne pampinariã virgã deplantet, cætera oĩa vt ſeminibus contribuat. nos aũt primũ rationẽ ſecuti, nunc etiã longi temporis experimentũ, nõ aliud ſemẽ eligimus, nec frugiferum eſſe ducimus, niſi quod in parte genitali fructũ attulerit. nã illud quidẽ, quod loco ſterili lætũ, robuſtũq; ſine fœtu proceſſit,

fallacē fœcunditatis imaginē præfert, nec vllā generandi vim poſſidet. Id proculdubio verū eſſe ratio nos admonet, ſi modo vt in corporibus noſtris propria ſunt officia cuiuſq; membri, ſic & frugiferarū ſtirpium partibus propria munia. Videmus hoībus inſpiratā velut aurigā, rectricēq; membrorū animā, ſenſuſq; iniectos ad ea diſcernenda, quę tactu, naribus, auribusq;, & oculis indagantur, pedes ad greſſum compoſitos, brachia ad complexū. ac ne p oēs vices miniſteriorū vagetur inſolenter oratio nihil aures agere valēt, quod eſt oculorū, nihil oculi, qđ auriū, nec generandi quidē data eſt facultas manibus aut plantis, ſed quod hoībus ignotū voluit eſſe genitor vniuerſi ventre protexit, vt diuina præditus ratione rerum æternus opifex, quaſi quibuſdā ſecretis corporis in arcano, atq; operto ſacra illa ſpūs elementa, cū terrenis primordijs miſceret, atq; hāc animantis machinę ſpeciē effingeret. Hac lege pecudes, ac virgulta progenuit. hac vitiū genera figurauit, qb⁹ eadē ipſa mater, ac parēs primū radices velut fundamenta quædā iecit, vt ijs quaſi pedibus inſiſteret. Truncū deinde ſuperpoſuit velut quandā ſtaturam corporis, & habitus. Mox ramis diffudit quaſi brachijs. Tū caules, et pampinos elicuit, velut palmas, eorumq; alios fructu donauit. alios fronde ſola veſtiuit ad protegendos, tutandosq; partus. Ex his igitur, vt ſupra diximus, ſi nō ipſa membra genitalia conceptu, atq; fœtu grauida, ſed tanq̄ tegmina, et vmbracula eorū, quę fructibus vidua ſunt, legerimus, vmbræ ſcilicet non vindemiæ laborabimus. Quid ergo eſt cur q̄uis nō ſit è duro pampinus, ſed è tenero natus, ſi tñ orbus eſt, etiā in futurū quaſi ſterilis damnatur à nobis? Modo.n. diſputatio noſtra colligebat vnicuiq; corporis parti propriū eſſe attributū officiū, qđ ſcilicet ei conuenit, vt malleolo quoq;, qui opportuno loco natus eſt, fœcunditatis vis adſit, etiam ſi interim ceſſet à partu, nec ego abnuerim in hoc me inſtitiſſe argumentari. ſed & illud maxime profiteor palmitē, quamuis frugifera parte enatū, ſi fructū nō attu

lerit, ne vim quidē fœcunditatis habere. nec hoc illi ſententiæ repugnat. Nā & homines quoſdā nō poſſe generare, quamuis oīm membrorū numero conſtante, manifeſtū eſt, ne ſit incredibile, ſi genitali loco virga nata fructu careat, cariturā quoq; eſſe fœtu. Itaq; vt ad conſuetudinē agricolarū reuertar, eiuſmodi ſurculos, qui nihil attulerint, ſpadones appellāt. quod non facerēt, niſi eos ſuſpicarentur inhabiles frugibus. quæ & ipſa appellatio rationē mihi ſubiecit nō eligendi malleolos quamuis probabili parte vitis enatos, ſi fructū nō tuliſſent. quanq̄ & hos ſciā nō in totū ſterilitate affectos. nā confiteor pampinarios quoq; cū è duro prorepſerint, tempore anni ſequentis acquirere fœcunditatē, & ideo in reſecē ſubmitti, vt progenerare poſſit. Verum eiuſmodi partū comperimus, nō tā ipſius reſecis, q̄ materni eſſe muneris. nā quia inhæret ſtirpi ſuæ, quæ eſt natura ferax, miſtus adhuc parentis alimentis, & fœcundi partus ſeminibus, ac velut altricis vberibus eductus, paulatim fructum ferre condiſcit. At quæ citra naturæ quandā pubertatē, immatura, atq; intempeſtiua planta direpta trunco vel terræ, vel etiā ſtirpi reciſæ inſeritur, quaſi puerilis ætas, ne ad coitum quidē, nedum ad conceptum habilis vim generandi vel in totum perdit, vel certe minuit. Quare magnopere cenſeo in eligendis ſeminibus adhibere curam, vti fructuoſa parte vitis palmites legamus eos, qui futuram fœcunditatē iam toto fructu promittunt. Nec tamē contenti ſimus ſingulis vuis, maximeq; probemus eos, qui numeroſiſſimis fœtibus conſpiciuntur. An non opinionē laudabimus ex ea matre ſobolem propagantē, quę geminos enixa ſit, & caprarium ſummittentem fœtus earum pecudum, quæ trigemino partu commendantur? videlicet quaſi ſemper ſit parentū fœcunditati proles reſponſura, & nos ſequamur in vitibus hāc ipſam rationē, tanto quidē magis, quod compertū habeamus naturali quadā malignitate deſciſcere interdū, quamuis diligenter probata ſemina, idq; nobis poeta velut ſurdis veri-

tatis indulget dicendo.

Vidi lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen, ni vis humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret. ſic omnia fatis
In peius ruere, ac retro ſublapſa referri.

quod nõ tantũ de ſeminibus leguminũ, ſed in totã agricolationis rationẽ dictũ eſſe intelligendũ eſt. Si modo longi temporis obſeruatione comperimus, quod certe comperimus, eũ malleolũ, qui quatuor vuas tulerit, deputatũ, & in terrã depoſitũ à fœcunditate materna ſic degenerare, vt interdum ſingulis, nonnunq̃ etiã binis vuis minus afferat. In quantũ aũt cenſemus defecturos eos, qui binos, aut ferè ſingulos fœtus in matre tulerint, cũ etiã feraciſſimi tranſlationẽ ſæpe reformidẽt, itaq; huius rationis demonſtratorẽ magis eſſe me, q̃ inuentorem libenter profiteor, ne quis exiſtimet fraudari maiores noſtros laude merita, nã id ipſum cenſuiſſe eos nõ dubiũ eſt, quamuis nullo alio ſit ſcripto proditũ, exceptis quæ retulimus metris Vergilij. Et hic tñ vt de ſeminibus leguminũ præcipiatur. Cur enĩ aut è duro natã virgã, aut etiã ex fœcundo malleolo, quẽ ipſi probaſſent, deciſam ſagittã repudiabant, ſi nihil intereſſe dicebãt, ex quo loco ſemina legerentur? Nunc, quia vim fœcunditatis certis quaſi membris ineſſe nõ dubitabãt, iccirco pampinariũ, & ſagittã velut inutiles ad deponendũ prudentiſſime damnauerũt. Quod ſi ita eſt, nihil dubiũ eſt multo magis ab his improbatũ eſſe etiã illũ palmitẽ, q frugifero loco natus, fructũ nõ attuliſſet. Nã, ſi ſagittã, id eſt ſuperiorẽ partẽ malleoli, vituperandã cenſebãt, cũ eſſet eadẽ pars ſurculi frugiferi, quanto magis vel ex optima vitis parte natũ flagellũ, ſi eſt ſterile improbatum ab his, ratio ipſa declarat? Niſi tñ (quod eſt abſurdũ) crediderũt id tranſlatũ, et abſciſſum à ſua ſtirpe, deſtitutumq; materno alimento, frugiferũ, quod in ipſa matre nequã fuiſſet. Atq; hæc & forſitan pluribus dicta ſunt, q̃ exigebat ratio veritatis, minus tñ multis, q̃ poſtulabat praue detorta, & inueterata opinio ruſticorũ.

Quæ ſpectandæ qualitates in eo ſolo, quod uineæ deſti naueris. *Cap. XI.*

NVNC ad reliquum ordinem propoſitæ diſputationis redeo. Sequitur hanc eligendi malleoli curam paſtinationis officium, ſi tamen ante de qualitate ſoli conſtiterit, nam eum quoq; plurimum & bonitati, & largitati frugum conferre nihil dubium eſt, ac prius quàm ipſum perſpiciamus, illud antiquiſſimum cenſemus, rudē potius eligendum agrum, ſi ſit facultas, quàm vbi fuerit ſeges, aut arbuſtum, nam de vinetis, quæ longo ſitu exoleuerunt, inter omnes authores conſtitit, peſſima eſſe ſi referere velimus, quod & inferius ſolum pluribus radicibus ſit impeditum, ac velut irretitum, & adhuc nō amiſerit virus, & cariem illam vetuſtatis, quibus hebetata quaſi aliquibus venenis humus torpeat. Quam ob cauſam ſylueſtris ager præcipue eſt eligendus, qui etiam ſi frutetis, aut arboribus obſeſſus eſt, facile extricatur, quod ſuapte natura quæcunq; gignuntur, non penitus, nec in profundum radices agunt, ſed per ſummum terræ diſpergunt, atq; deducunt, quibus ferro reciſis, atq; extirpatis, parum, quod ſupereſt, inferioris ſoli raſtris licet effodere, & in fermentum congerere, atq; componere. ſi tamen rudis terra non ſit, proximum eſt vacuum arboribus aruum. ſi nec hoc eſt, rariſſimum arbuſtum, vel oliuetum quod non fuerit, maritum vineis deſtinatur, Vltima eſt, vt dixi, conditio reſtibilis vineæ. nam ſi neceſſitas facere cogit, prius quicquid eſt reſiduæ vitis extirpari debet. deinde totum ſolum ſicco fimo, aut, ſi id non ſit alterius generis quamrecentiſſimo ſtercorari, atq; ita cōuerti, & diligentiſſime refoſſas omnes radices in ſummum regeri, atque comburi. Tunc rurſus vel ſtercore vetuſto, quia non gignit herbas, vel de vepribus egeſta humo paſtinatum large contegi. At vbi pura noualia arboribus ſunt libera, conſyderandum eſt ante quàm paſtinemus, ſurcularis, nec ne ſit terra. idq; facillime

exploratur per ſtirpes, quæ ſua ſponte proueniunt. Neq; enim eſt vllum tādiu viduum ſolum virgultis, vt non aliquos ſurculos progeneret tanquam pyros ſylueſtres, & prunos, vel rubos certe. Nam hæc quamuis genera ſpinarum ſint, ſolent tamen fortia, & læta, & grauida fructu conſurgere. Igitur ſi non retorrida, & ſcabra, ſed leuia, & nitida, & prolixa. fœcundaq; viderimns, eam in telligemus eſſe terram ſurcularem. Sed hoc in totum ad illud, quod vineis præcipue eſt idoneum, proprie conſy derandum, vt prius retuli, ſi facilis eſt humus, & modice reſoluta, quam diximus pullam vocitari, nec quia ſola ea, ſed quia ſit habilis maxime vinetis. Quis enim vel mediocris agricola neſciat etiam duriſſimum tophum, vel carbunculum, ſimulatq; ſunt confracti, & in ſummo regeſti tempeſtatibus, gelúue, nec minus æſtiuis pu treſcere caloribus, ac reſolui, eosq; pulcherrime radices vitium pèr æſtatem refrigerare, ſuccumq; retinere: quæ res alendo ſurculo ſunt accommodatiſſimæ. Simili quoq; de cauſa probari ſolutā glareā, calculoſumq; agrū, & mobilem lapidem, ſi tamen hæc pingui glebæ permiſta ſunt, nam eadem ieiuna maxime culpantur. Eſt autem (vt mea fert opinio) vineis amicus etiam ſilex, cui ſuperpoſitum eſt modicum terrenum, quia frigidus, & tenax humoris per ortum caniculæ non patitur ſitire radices. Higinius quidem ſecutus Tremellium præcipuæ montium ima, quæ à verticibus defluentem humum receperint, vel etiam valles, quæ fluminum alluuie, & inundationibus concreuerit, aptas eſſe vineis aſſeuerat, me non diſſentiente. Cretoſa humus vtilis habetur viti, nam per ſe ipſa creta, qua vtuntur figuli, quāq; nōnulli argillam vocant, inimiciſſima eſt. nec minus ieiunus ſabulo, & quicquid, vt ait Iulius Atticus, retorridum ſurculum facit. Id autem ſolum vel vliginoſum eſt, vel ſalſum, vel amarum, & vel ſiticuloſum, & peraridum. Nigrum tamen, & rutilum ſabulonem, qui ſit humidæ terræ permiſtus, probauerunt antiqui, nam carbunculoſum

agrum, niſi ſtercore iuues, macras vineas efficere dixerunt. Grauis eſt rubrica, vt idem Atticus ait, & ad comprehendendum radicibus iniqua. Sed alit eadem vitem, cum tenuit, verum eſt in opere difficilior, quod neq; humentem fodere poſſis, quod ſit glutinoſiſſima, nec nimium ſiccam, quia vltra modum prædura.

Quæ Iulius Græcinus tradiderit de terra uineali. Cap. XII.

SED NE nunc per infinitas terreni ſpecies euagemur, non intempeſtiue commemorabimus Iulij Græcini conſcriptam velut formulam. ad quam poſita eſt limitatio terræ vinealis. Idem enim Græcinus ſic ait. Eſſe aliquam terram calidam, vel frigidam, humidam, vel ſiccam, raram, vel denſam, leuem, aut grauem, pinguem, aut macram. ſed neque nimium calidum ſolum poſſe tolerare vitem, quia inurat, neque prægelidum, quoniam velut ſtupentes, & congelatas radices nimio frigore moueri non ſinat, neque humidum, quoniam cum ſe promunt vites, modico tepore euocant humorem terræ iuſto maiorem, qui putrefacit depoſita ſemina. Rurſus nimiam ſiccitatem deſtituere plantas dicit naturali alimento, aut in totum necare, aut ſcabras, & retorridas facere. Per denſam humum cœleſteis aquas non ſorbere, nec facile perflari, facillime perrumpi, & præbere rimas, quibus ſol ad radices ſtirpium penetret. eademq; velut conclauſa, & coarctata ſemina comprimere, atq; ſtrangulare. Raram ſupra modum velut per infundibulum tranſmittere imbres, & ſole ac vento penitus ſiccari, atque exareſcere. Grauem terram vix vlla cultura vincibilem, leuem vix vlla ſuſtineri, pinguiſſimam, & lætiſſimam luxuria, macram, ac tenuem ieiunio laborare. Opus eſt inquit inter has tam diuerſas inæqualitates magno temperamento, quod in corporibus quoq; noſtris deſyderatur, quorũ bona valetudo calidi, & frigidi, humidi, & aridi, dẽſi, et rari, certo,

& quaſi examinato modo continetur. Nec tamen hoc temperamẽtum in terra, quæ vineis deſtinetur, pari momento libratum eſſe debere ait, ſed in alteram partem propenſius, vt calidior terra ſit, quàm frigidior, ſiccior ꝙ humidior, rarior quam denſior, & ſiqua ſunt his ſimilia, ad quæ contemplationem ſuam dirigat, qui vineas inſtituet. quæ cuncta (ſicut ego reor) magis proſunt, cum ſuffragatur etiam ſtatus cœli, cuius regionem, quam ſpectare debeant vineæ, vetus eſt diſſenſio, Saſerna maxime probante ſolis ortum, mox deinde meridiem, tum occaſum, Tremellio Scrofa præcipuam poſitionem meridianam cenſente, Vergilio de induſtria occaſum ſic repudiante.

Neu'e tibi ad ſolem vergant vineta cadentem.

Democrito, & Magone laudantibus cœli plagam ſeptẽtrionalem, quia exiſtiment ei ſubiectas feraciſſimas fieri vineas, quæ tamen bonitate vini ſuperentur. Nobis in vniuerſum pręcipere optimum viſum eſt, vt in locis frigidis meridiano vineta ſubijciãtur, tepidis orienti aduertantur, ſi tamen non infeſtabuntur auſtris, euriſq́, velut oræ maritimæ in Bætica. Sin autem regiones prædictis ventis fuerint obnoxiæ, melius aquiloni, vel fauonio cõmittentur, nam feruentibus prouincijs, vt Aegypto, & Numidia, vni ſeptentrioni rectius opponentur, quibus omnibus diligenter exploratis, tum demum paſtinationem ſuſcipiemus.

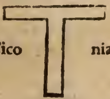
Quomodo terra paſtinetur. *Cap.* XIII.

EIVS autem ratio cum Italici generis futuris agricolis, tum etiam prouincialibus tradenda eſt, quoniam in longinquis, & remotis regionibus iſtud genus vertendi & ſubigendi agri minime vſurpatur, ſed aut ſcrobibus, aut ſulcis vineæ plerunq; conſeruntur. Scrobibus vineta ſic ponuntur. Quibus vitem mos eſt Scrobibus deponere ferè per tres longitudinis pedes, perq́; duos in altitudinem cauato ſolo quantum latitudo ferramenti patitur,

malleolos vtrinq; iuxta latera foſſarum conſternunt, & aduerſis ſcrobium frontibus curuatos erigunt, duabuſq; gemmis ſupra terram eminere paſſi repoſita humo cæ tera coæquant, quæ faciunt in eadem linea intermiſſis to tidem pedum ſcamnis, dum peragant ordinem. Tum de inde relicto ſpatio prout cuique mos eſt vineas colenti, vel aratro, vel bidente, perſequentes ordinem inſiſtunt. Et ſi foſſore tantum terra verſetur, minimum eſt quin q; pedum interordinium, ſeptem maximum. ſin bubus, et aratro, minimum eſt ſeptempedum, ſatis amplum de cem. Nonnulli tamen omnem vitem per denos pedes in quincuncem diſponunt, vt more noualium terra tranſ uerſis, aduerſiſq; ſulcis proſcindatur. Id genus vineti nõ conducit agricolę. niſi vbi lætiſſimo ſolo vitis amplo in cremento conſurgit. At qui paſtinationis impenſam re formidant, ſed aliqua tamen parte paſtinationem imita ri ſtudent, paribus alternis omiſſis ſpatijs, ſenum pedum latitudinis ſulcos dirigunt, fodiuntq; & exaltant in tres pedes, ac per latera foſſarũ vitem, vel malleolum diſpo nunt. Auarius quidam dupondio & dodrante altum ſul cum, latum pedum quinq; faciunt. deinde ter tanto am plius ſpatium crudum relinquunt. atq; ita ſequentem ſulcum infodiunt. quod cum per definitum vinetis locũ fecerint in lateribus ſulcorũ viuiradices, vel deciſos quã recentiſſimos palmites nouellos erigunt, conſitis cõplu ribus inter ordinaria ſemina malleolis, quos poſteaquã conualuerint crudo ſolo quod emiſſum eſt, tranſuerſis ſcrobibus propagent, atq; ordinent vineam paribus in teruallis. ſed eæ, quas retulimus, vinearum ſationes, pro natura, & benignitate cuiuſq; regionis aut vſurpandæ, aut repudiandæ ſunt nobis. Nunc paſtinandi agri propo ſitum eſt rationem tradere. Ac primum ex omni ſiue ar buſtiuo, ſiue ſyluestri loco, quem vineis deſtinauerimus oĩs frutex, atq; arbor erui, & ſummoueri debet, ne po ſtea foſſorem moretur, neúe iam paſtinatũ ſolum iacen tibus mollibus imprimatur, & exportantiũ ramos atq;

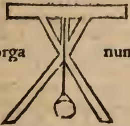
truncos ingreſſu proculcetur. Neq; enim parum refert ſuſpenſiſſimum eſſe paſtinatũ, & ſi fieri poſſit, veſtigio quoq; inuiolatum, vt mota æqualiter humus nouelli ſeminis radicibus quancunq; in partem prorepſerint, molliter cedat, ne incrementa duritia ſua reuerberet, ſed tenero velut nutritio ſinu recipiat, & cœleſtes admittat imbres, eosq; alendis ſeminibus diſpenſet. ac ſuis omnibus partibus ad educandam prolem nouam conſpiret. Campeſtris locus alte duos pedes, & ſemiſſem infodiẽdus eſt, accliuis regio treis. Præruptior vero collis vel in quatuor pedes vertendus, quoniam cum à ſuperiore parte in inferiorem detrahitur humus, vix iuſtum paſtinationi præbet regeſtum. niſi multo editiorem ripam, quàm in plano feceris. Rurſus depreſſis vallibus minus alte duobus pedibus deponi vineam non placet. Nã pręſtat non conſerere, quàm in ſumma terra ſuſpendere. Niſi tamen ſi ſcaturigo paluſtris obuia (ſicut in agro rauẽnate) plus, quàm ſeſquipedem prohibeat infodere. Primum autem prædicti operis exordiũ eſt, non vt huius temporis pleriq; faciunt agricolæ, ſulcum paulatim exaltare, & ita ſecundo, vel tertio gradu peruenire ad deſtinatam paſtinationis altitudinem. Sed protinus æqualiter linea poſita rectis lateribus perpetuam foſſam educere, & poſt tergum motam humum componere, atq; in tantum deprimere, donec altitudinis menſuram datam ceperit. tũ per omne ſpatium gradus æqualiter mouenda linea eſt, obtinendumq; vt eadem latitudo in imo reddatur, quæ cœpta eſt in ſummo. opus eſt autem perito, ac vigilante exactore, qui ripam erigi iubeat, ſulcumq; vacuari, ac totũ ſpatium crudi ſoli cum emota iam terra committi, ſicut pręcepi ſuperiore libro, cum arandi rationem traderem, monendo necubi ſcamna omittantur, & quod eſt durũ ſummis glebis obtegatur. ſed huic operi exigendo quaſi quandam machinam commenti maiores noſtri, regulã fabricauerunt, in cuius latere virgula prominens ad eam altitudinem, qua deprimi ſulcum oportet, contingit ſum

mā ripæ partē.Id genus menſuræ ciconiā vocāt ruſtici.

Cico nia

Sed ea quoq; fraudē recipit, quoniā plurimum intereſt, vtrū eā pronā,an rectā ponas. nos itaq; huic machinæ quaſdā partes adiecimus,quæ contendentiū litem,diſputationēq; dirimerēt. nā duas regulas eius latitudinis,qua paſtinator ſulcū facturus eſt in ſpeciē græcæ literæ X decuſauimus,atq; ita mediæ parti,qua regulæ committuntur,antiquā illā ciconiā infiximus,vt tanquā ſuppoſitæ baſi ad perpendiculū normata inſiſteret.deinde tranſuerſæ quæ eſt in latere virgulæ fabrilē libellā ſuppoſuimus.

Ciconiæ orga num compoſitum.

Sic compoſitū organū,cū in ſulcū demiſſum eſt,litē dn̄i et conductoris ſine iniuria deducit.nā ſtella,quā diximus græcæ literæ faciē obtinere,pariter imæ foſſæ ſolū metitur,atq; perlibrat,quia ſiue pronū,ſeu reſupinū eſt,poſitione machinæ deprehenditur.quippe prædictæ virgulę ſuperpoſita libella alterutrū oſtendit,nec patitur exactorē operis,decipi.ſic permenſum,& perlibratū opus in ſimilitudinē veruacti ſemp procedit.tantūq; ſpatij linea promota occupatur,q̄tū effoſſus ſulcꝰ longitudinis,ac latitudīs obtinet,atq; id genꝰ p̄parādi ſoli probatiſſimū ē.

Quot modis uitis ponatur aut in prouincijs, aut in Italia. Cap. XIIII.

SEQVITVR opus vineæ conſerendæ,quę vel vere, vel autumno tempeſtiue deponitur. Vere melius, ſi aut pluuius,aut frigidus ſtatus cœli eſt, aut ager pinguis, aut campeſtris, & vliginoſa planicies. rurſus autumno ſi ſicca,ſi calida eſt aeris qualitas,ſi exilis,atq; aridus campus,ſi macer,pręruptusúe collis.vernęq; poſitionis dies ferè quadraginta ſunt ab idib9 februarijs vſq; in æquinoctium.rurſus autumnalis ab idibus Octob.in Cal.Decẽbres.Sationis autem duo genera malleoli, vel viuiradicis,quod vtrũq; ab agricolis vſurpatur,& in prouincijs magis malleoli.neq;.n.ſeminarijs ſtudent,nec vſum habent faciendæ viuiradicis.hanc ſationem cultores Italiæ plerîq; iure improbauerunt, cum plurimis dotibus præſtet viuiradix.nam minus interit,cum & calorem, & frigus, & cæteras tempeſtates propter firmitatem facilius ſuſtineat,deinde adoleſcit maturius,ex quo euenit, vt celerius quoq; ſit tempeſtiua edendis fructibus,tum etiam nihil dubiũ eſt ſæpius translatũ.poteſt tamen malleolus protinus in vicem viuiradicis conſeri ſoluta,& facili terra,cæterum denſa,& grauis vtiq; vitem deſyderat.

Meliorẽ eſſe poſitionẽ paſtinato ſolo,ꝙ nouali. Ca. XV.

SERITVR ergo prius in emundata, inoccataq́;, & ęquata paſtinatione,macro ſolo quinis pedibus inter ordines omiſſis,mediocri,ſenis, in pingui vero ſeptenũ pedum ſpatia danda ſunt, quo largiora vacent interualla, per quæ frequentes, prolixæq́; materiæ diffundantur. hæc in quincuncem vinearum metatio expeditiſſima ratione conficitur.quippe linea per totidem pedes,quot deſtinaueris interordiniorũ ſpatijs purpura, vel quolibet alio cõſpicuo colore inſuitur. eaq́; ſic denotata per repaſtinatum intenditur, & iuxta purpuram calamus defigitur,atq; ita paribus ſpatijs ordines diriguntur,quod dein-

de cũ eſt factũ, foſſor inſequitur, ſcrobéq; alternis omiſſis per ordinem ſpatijs à calamo ad proximum calamũ non minus altũ q̃ duos pedes & ſemiſſem planis locis refodit, accliuibus in dupõdium & dodrantem, præcipitibus etiam in tres pedes. in hanc menſuram ſcrobibus depreſſis viuiradices ita deponũtur, vt à media ſcrobe ſingulæ & in diuerſum ſternantur, & contrarijs frondibus foſſarum ad calamos erigantur. Satoris aũt officiũ eſt primum q̃ recentiſſimam, & ſi fieri poſſit, eodẽ momento, quo ſerere velit, de ſeminario transferre plantam diligenter exemptã & integrã. deinde eã velut veteranã vitem totã exputare, & ad vnã materiã firmiſſimã redigere, nodoſq;, et cicatrices alleuare. ſi quę etiã radices (quod maxime cauendũ eſt, ne fiat in eximendo) laborauerint, eas amputare, ſic deinde curuatã deponere, ne duarũ vitiũ radices ĩplicẽtur. id enĩ vitare facile eſt ꝑ imũ ſolũ iuxta diuerſa latera foſſarũ diſpoſitis paucis lapidibus, qui ſinguli non excedant quinq; librale pondus. Hi videntur (vt Mago prodit) & aquas hyemis, et vapores æſtatis propulſare radicibus. quẽ ſecutus Vergilius tutari ſemina, & muniri ſic præcipit, aut lapidem bibulũ, aut ſqualentes infode conchas. & paulo poſt. Iamq; reperti

Qui ſaxo ſuper, atq; ingentis pondere teſtæ
Vrgerent. hoc effuſos munimen ad imbres,
Hoc vbi hiulca ſiti findit canis æſtifer arua.

idemq; pœnus author probat vinacea permiſta ſtercori depoſitis ſeminibus in ſcrobem vires mouere, quod illa prouocent, & eliciant nouas radiculas. hoc per hyemem frigentem, & humidam ſcrobibus inferre calorem tempeſtiuum, ac per æſtatem virentibus alimentum, & humorem præbere. Si vero ſolum, cui vitis committitur, videtur exile, longius accerſitam pinguem humum ſcrobibus inferre cenſet. quod an expediat, regionis annona, operarumq; ratio nos docebit.

Quæ menſura paſtinãdi ſoli abunde ſit uineis. Ca. XVI.

EXIGVE humidum paſtinatum ſationi conuenit, melius tamen vel arido, quàm lutoſo ſemen committitur. idq; cum ſupra ſummam ſcrobem compluribus internodijs productum eſt, quod de cacumine ſupereſt, duabus gemmis tantum ſupra terram relictis amputatur, & ingeſta humo ſcrobis cōpletur. Coæquato, deinceps paſtinato malleolus ordinarijs vitibus interſerendus eſt. eūq; ſat erit medio ſpatio, quod vacat inter vites per imam lineam depangere. Sic enim melius & ipſe conualeſcet, & ordinarijs ſeminibus modice vacuum ſolum ad culturā prębebit iter. in eadem deinde linea, in qua viuiradix obtinebit ordinem ſuum, præſidij cauſa quorum ex numero propagare poſſit in locū demortuæ vitis, quinq; malleoli pangendi ſunt, per ſpatium pedis, isq; pes à medio interordinio ſumitur, vt ab vtraq; parte paribus interuallis diſtent. tali cōſitioni Iulius Atticus abunde putat eſſe malleolorū ſexdecī millia. Nos tamen plus quatuor millib9 conſerimus, quia negligētia cultorū magna pars deperit, & interitu ſeminū cætera, quę virent, rareſcunt.

Quēadmodū, & quo tēpore uitis ſerenda ſit. Ca. XVII.

DE poſitione ſurculi non minima diſputatio fuit inter authores. quidā totum flagellum ſicut erat matri detractum crediderunt ſationi conuenire. idq; per gemmas quinas, vel etiam ſenas partiti complures taleolas terræ mandauerunt. Quod ego minime probo, magisq; aſſentior his authoribus, qui negauerunt eſſe idoneam frugibus ſuperiorem partem materiæ, ſolamq; eam, quæ eſt iuncta cum vetere ſarmento, probauerunt. Ceterum omnem ſagittam repudiauerunt. Sagittam ruſtici vocant nouiſſimam partem ſurculi, ſiue quia longius receſſit à matre, & quaſi emicuit, atq; proſiluit, ſeu quia cacumine attenuata prædicti teli ſpeciem gerit. Hanc ergo prudentiſſimi agricolæ negauerunt conſeri debere, nec tamen ſententiæ ſuæ rationē nobis prodiderunt, videlicet quæ ipſis in re ruſtica multum callentibus prompta erat, &

ante oculos penè expoſita. omnis enim fœcundus pampinus intra quintam, aut ſextam gemmam fructu exuberat, reliqua parte quamuis longiſſima vel ceſſat, vel per exiguos oſtendit racemos. quam ob cauſam ſterilitas cacuminis iure ab antiquis incuſata eſt. Malleolus autē ſic ab iiſdem pangebatur, vt nouello ſarmento pars aliqua veteris hæreret. ſed hanc poſitionem damnauit vſus. nā quicquid ex vetere materia relictum erat, depreſſum, atq; obrutum celeriter humore putreſcebat proximasq; radices teneras, & vix dum prorumpentes vitio ſuo enecabat. quod cū acciderat, ſuperior pars ſeminis retorreſcebat. Mox Iulius Atticus, & Cornelius Celſus ætatis noſtræ celeberrimi authores patrem, atque filium Saſernam ſecuti, quicquid reſidui fuit ex vetere palma per ipſam commiſſuram, qua naſcitur materia noua, reſecuerunt, atque ita cum ſuo capitulo ſarmentum depreſſerunt.

Quæ obſeruare debet, qui uitem ponit. Cap. XVIII.

SED Iulius Atticus pretorto capite, & recuruato, ne paſtinum effugiat, prædictum ſemen demerſit. Paſtinū vocant agricolæ ferramentum bifurcum, quo ſemina panguntur. vnde etiam repaſtinatæ dictæ fuere vineæ veteres, quæ refodiebantur. hæc enim propria appellatio reſtibilis vineti erat. nunc antiquitatis imprudens conſuetudo quicquid emoti ſoli vineis preparatur, repaſtinatū vocat. ſed redeamus ad propoſitum, vitioſa eſt (vt mea fert opinio) Iulij Attici ſatio, quæ cōtortis capitibus malleolum recipit. eiuſq; rei vitandæ non vna ratio eſt. Primū, quod nulla ſtirps ante quàm deponatur, vexata, & infracta melius prouenit, quàm quę integra, et inuiolata ſine iniuria depoſita eſt. deinde quicquid recuruum, & ſurſum verſus ſpectans, demerſum eſt, cum tempeſtiuū eximitur, in modum hami repugnat obluctanti foſſori, & velut vncus infixus ſolo ante quàm extrahatur, prærumpitur. nàm fragilis eſt ea parte materia, qua torta,

& recuruata cum deponeretur, cœperat vitium, propter quod perfractam maiorem partem radicũ amittit. Sed vt incommoda iſta præteream, certe illud, quod eſt inimiciſſimum, diſſimulare nequeo. nã paulo ante cum de ſumma parte ſarmenti diſputarem, quã ſagittã dixeram vocitari, colligebã fore intra quintã, vel ſextã gemmã, quæ ſint proximę veteri ſarmento fructus medij. Hanc ergo fœcundã partem conſumit, qui contorquet malleolum, quoniã & ea pars, quæ duplicatur, tres gemmas, vel quatuor obtinet, & reliqui duo, vel tres fructuarij oculi penitus in terrã deprimantur, merſiq; non materias, ſed radices creant. ita euenit, vt quod in ſalicto conſerendo vitaueramus, id ſequamur in eiuſmodi malleolo, quẽ neceſſe eſt facere longiorem, ſi volumus detortum depangere. nec dubium, quin gemmæ cacumini proximæ, quæ ſunt infœcundæ, in eo reliquãtur, ex quibus pampini pullulant vel ſteriles, vel certe minus feraces, quos ruſtici vocant racemarios. quid quod plurimũ intereſt, vt malleolus, qui deponitur ea parte, qua eſt à matre deciſus, coaleſcat, et celeriter cicatricem ducat. nã ſi id factum non eſt, velut per fiſtulã, ita per apertã vitis medullã nimius humor trahitur, idemq; truncũ cauat. vnde formicis, alijsq; animalibus, quæ putrefaciunt crura vitium, latebræ præbentur. hoc autem euenit retortis ſeminibus, cum enim per exemptionem imæ partes eorum perfractæ ſunt, apertæ medullæ deponuntur. atq; irrepentibus aquis, prædictisq; animalibus celeriter ſeneſcunt, quare pangendi optima eſt ratio recti malleoli, cuius imum caput, cum conſertũ eſt bifurco paſtini, anguſtis faucibus ferramenti facile continetur, ac deprimitur. idq; ſarmentum ſic depreſſum citius coaleſcit. Nam & radices è capite, qua reciſum eſt, æque mittit. quæ cum excreuerunt, cicatricem obducunt, & alioquin plaga ipſa deorſum ſpectans non tantum recipit humorem, quantum illa, quæ reflexa, & reſupina more infundibuli per medullã tranſmittit quicquid aquarum cœleſtium ſuperfluit.

Quàm longus debet eſſe malleolus. Cap. XIX.

LONGITVDO, quæ debeat eſſe malleoli, parũ certa eſt, quoniam ſiue crebras gemmas habet, breuior faciendus eſt, ſeu raras longior, attamẽ nec maior pede, nec dodrante minor eſſe debet. hic ne ꝑ ſumma terrę ſitiat æſtatibus, ille ne depreſſus altius cũ adoleuerit, exemptionẽ difficilẽ præbeat. ſed hæc in plano. nã in cliuoſis, vbi terra decurrit, poteſt palmipedalis deponi. Vallis & vliginoſi campi ſitu ſerimus etiã trigemmẽ, qui eſt paulo minor dodrante, longior vtiq; ſemipede. isq; nõ ab eo trigemmis dictus eſt, quod omnino triũ oculorũ eſt, cũ ferè circa plagã, qua matri abſciſſus eſt. plenus ſit gemmarũ, ſed quod his exceptis, quibus eſt freques in ipſo capite, tres deinceps articulos, totidẽq; gemmas habet. ſuper cætera illud quoq; ſiue malleolũ, ſiue viuiradicẽ ſerentẽ prẹmoneo, ne ſemina exareſcãt, immodicũ ventũ, ſolẽq; vitare, qui vterq; nõ incommode arcetur obiectu veſtis, aut cuiuſlibet denſi tegminis. Veruntamẽ prẹſtat eligere ſationi ſilentis vel certe placidi ſpũs diẽ. nã ſol vmbraculis facile depellitur. ſed illud etiã, qđ nondũ tradidimus, ante q̃ diſputationi clauſulã imponamus, dicendũ eſt, an pluriũ generũ vites habendæ ſint, eæq; ſeparatæ, & diſtinctæ ſpecialiter, an confuſæ, & miſtę cateruatim. prius differemus de eo, quod primũ propoſuimus.

Quot genera uitium ponenda ſint. Cap. XX.

PRVDENTIS igitur agricolæ eſt vitem, quã præcipue probauerit, nulla interueniente alterius notæ ſtirpe conſerere, numerũq; quammaximũ eius ſemper augere. ſed prouidentis eſt, diuerſa quoq; genera deponere. neq; enĩ vnquã ſic mitis, ac temperatus eſt annus, vt nullo incommodo vexet aliquod vitis genus, ſiue enĩ ſiccus eſt, id, quod humore proficit, contriſtatur, ſeu pluuius, quod ſiccitatibus gaudet, ſeu frigidus, & pruinoſus, quod non eſt patiẽs vredinis, ſeu feruẽs, quod vaporẽ nõ ſuſtinet. Ac ne nũc mille tempeſtatũ iniurias perſequar, ſemper

eſt aliquid, qđ vineas offendat. igitur ſi vnũ genus ſeuerimus, cũ id acciderit, quod ei noxium eſt, tota vindemia priuabimur, neq; enĩ vllũ erit ſubſidiũ, cui diuerſarũ notarũ ſtirpes non fuerint. at ſi varij generis vineta fecerimus, aliquid ex ijs inuiolatũ erit. quod fructũ perferat. nec tñ ea cauſa nos debet compellere ad multas vitiũ varietates, ſed quod iudicauerimus eximiũ genus, id quantę multitudinis poſſumus, efficiamus. quod deinde proximũ à primo, tũ quod eſt tertiæ notæ, vel quartę, quodq; eatenus velut lectarũ quoddã contenti ſimus tetartæo, ſatis eſt enĩ per quatuor, vel ſummũ quinq; genera vindemiæ fortunã opperiri. de altero, quod mox propoſuerã, nihil dubito, quin per ſpecies digerendæ vites, deponendæq; ſint in proprios hortos ſemitis, ac decumanis diſtinguendæ. nec quod ipſe potueram à meis familiaribus obtinere, vt ante me quiſquã eorũ, qui quammaxime id probauerit, effecerit. Eſt enĩ oĩm ruſticorũ operũ difficillimũ, quia & ſummã diligentiã legendis deſyderat ſeminibus, & nonnihil diſcernendis, in quo maxima plerunq; felicitate, & prudentia opus eſt. ſed interdum (quod ait diuinus author Plato) rei nos pulchritudo trahit, vel ea conſectandi, quæ propter infirmitatem commortalis naturę conſequi nequeamus. Iſtud tamẽ ſi ætas ſuppetat, & ſcientia, facultasq; cum voluntate congruant, non ægerrime perficiemus, quamuis non omnino minimo ætatis ſpatio perſeuerandum ſit, vt magnus numerus per aliquot annos diſcernatur. neq; enim omne tempus permittit eius rei iudicium. nam vites, quæ propter ſimilitudinem coloris, aut trunci, flagellorũue dignoſci nequeunt, maturo fructu, folijſq; declarantur, quam tamen diligentiam niſi per ipſum patremfamilias exhiberi poſſe non affirmauerim. nam crediđiſſe villico, vel etiam vinitori ſecordis eſt, cum quod longe ſit facilius, adhuc perpauciſſimis agricolis contigerit, vt nigri vini ſtirpe careant, quamuis color vuæ poſſit vel ab imprudentiſſimo deprehendi.

Vtrum diſtinctis generibus uitium horti conſerendi ſint. *Cap.XXI.*

ILLA tamen vna mihi ratio ſuppetit, celerrime quod propoſuimus efficiendi, ſi ſint veteranæ vineæ, vt ſeparatorũ ſurculorũ cuiuſq; generis ſingulos hortos inſeramus, ſic paucis annis multa nos millia malleolorũ ex inſitis percepturos. atq; ita diſcreta ſemina per regiones cõſituros, nihil dubito. eius porrò faciendæ rei nos vtilitas multis de cauſis compellere poteſt. & vt à leuioribus incipiã, primũ quod ad oẽm rationẽ vitæ nõ ſolũ agricolationis, ſed cuiuſq; diſciplinæ, prudentẽ delectant impenſius ea, quæ proprijs generibus diſtinguntur, q̃ quæ paſſim velut abiecta, & quodã aceruo confuſa ſunt. Deinde quod vel alieniſſimus ruſticæ vitæ, ſi in agrũ tempeſtiue conſitũ veniat. ſumma cũ voluptate naturæ benignitatẽ miretur, cũ iſtinc bituricæ fructibus opimæ, hinc pares ijs hæluolæ reſpondent. illinc arcellæ, rurſus illinc ſpioniæ, baſilicæúe conueniãt, quibus alma tellus annua vice (velut æterno quodam puerperio) læta, mortalibus diſtenta muſto demittit vbera. inter quæ fauente libero fœtis palmitibus, vel generis albi, vel flauentis, ac rutili, vel purpureo nitore micantis, vndiq; verſicoloribus pomis grauidus collucet autumnus. ſed hæc quamuis plurimũ delectẽt, vtilitas tamẽ vincit voluptatẽ. Nã & paterfamilias libentius ad ſpectaculũ rei ſuæ quanto eſt ea luculentior deſcendit. & quod de ſacro numine poeta dicit:

Et quocunq; deus circum caput egit honeſtum.

Verũ quocunq; dñi præſentis oculi frequenter acceſſere in ea parte maiorẽ in modũ fructus exuberat. Sed omitto illud, quod in deſcriptis etiã vitibus contingere poteſt illa, quæ ſunt maxime ſpectanda, perſequar. Diuerſæ notæ ſtirpes nec pariter defloreſcunt, nec ad maturitatem ſimul perueniunt. Quam ob cauſam, qui ſeparata generibus vineta non habet, patiatur alterum incommodum neceſſe eſt, vt aut ſerum fructũ cũ præcoque eleuet,

quæ res mox acorē facit, aut ſi maturitatē ſerotini expe-
ctet, amittat vindemiā pręcoquē, quæ plerūq; populatio
nibus volocrum, pluuijsq;, aut ventis laceſſita dilabitur.
Si vero interiectibus capere cuiuſq; generis fructū aucat
primū neceſſe eſt, vt vindemiatorū aleā ſubeat, neq; enī
ſingulis totidē antiſtites dare poteſt, qui obſeruēt, quiq;
præcipiāt, ne acerbę vuę cū maturis demetantur. deinde
etiā quarū vitiū maturitas competit, cum diuerſæ notæ
ſint, melioris guſtus ab deteriore corrūpitur, confuſusq;
in vnū multarum ſapor, vetuſtatis impatiēs fit. atq; ideo
neceſſitas cogit agricolā muſti annonā expedire, cū plu-
rimū pretio accedat, ſi venditio vel in annū, vel in æſta-
tē certe differri poſſit. Iam illa generū ſeparatio ſummā
commoditatē habet, quod vinitor ſuā cuiq; facilius puta
tionē reddet, cū ſcit cuius notæ ſit hortus, quē deputet. id
q; in vineis non conſemineis obſeruari difficile eſt, quia
maior pars putationis per id tempus adminiſtratur, quo
vitis neq; foliū notabile gerit, ac multū intereſt pluréſne
an pauciores materias pro natura cuiuſq; ſtirpis vinitor
ſummittat, prolixiſue flagellis incitet, an anguſta puta-
tione vitē coerceat. Quin etiā quā cœli partē ſpectat ge-
nus quodq; vineti plurimū refert, neq; enī omni calido
ſtatu, nec rurſus frigido lætatur, ſed eſt proprietas in ſur-
culis, vt alij meridiano axe conualeſcāt, quia rigore vi-
tiantur. alij ſeptentrionē deſyderent, quia contriſtentur
æſtu. quidā temperamento lætentur orientis, vel occidē-
tis. Has differentias ſeruat pro ſitu, & poſitione locorū,
qui genera per hortos ſeparat. Illā quoq; non exiguā ſe-
quitur vtilitatē, quod & laborē vindemiæ minorē pati-
tur, & ſumptū. Nā et quę matureſcere incipiūt, tempeſti
ue leguntur, & quæ nondū maturitatē ceperūt vuæ, ſine
diſpendio differuntur. Nec pariter vetus, atq; tempeſti-
uus fructus præcipitat vindemiā, cogitq; plureis operas
quantocūq; pretio conducere. Iā & illud magnæ dotis
eſt poſſe guſtū cuiuſq; generis nō miſtū, ſed vere merū
condere, ac ſeparatim reponere ſiue eſt ille bituricus, ſeu

baſilicus, ſeu ſpionicus. quæ genera cum ſic diuiſa ſunt; quia nihl interuenit diuerſæ naturæ, quod repugnet, per potus tamen nobilitantur, neq; enim poſt annos quindecim, vel paulo plures deprehendi poteſt ignobilitas in guſtu, quoniam ferè omne vinum poſt id tempus eam qualitatem ſortitur, vt vetuſtate acquirat bonitatem. Quare, vt dicere inſtituimus, vtiliſſima eſt generũ diſpoſitio, quam ſi tamen obtinere non poſſis, ſecunda eſt ratio, vt diuerſæ notæ non alias cõſeras vites, quàm quæ ſaporem conſimilem, fructumq; maturitatis eiuſdem præbeant. Potes iam (ſi te cura pomorum tangit) vltimis ordinibus in ea vineti fine, quæ ſubiacet ſeptentrionibus, ne cum increuerint, obumbrent, cacumina ficorum, pyrorumúe, & malorum depangere, quæ vel inſeras interpoſito biennij ſpatio, vel, ſi generoſa ſint, adulta tranferas. Hæc de poſitione vinearum Supereſt pars antiquiſſima, vt præcipiamus etiam cultus earum, de quibus ſequenti volumine pluribus diſſeremus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER QVARTVS.

Contra opinionem Attici, & Celſi non eſſe ſatis altos ſcrobes bipedaneos uineaticis ſeminibus. *Cap. I.*

CVM DE VINEIS conſerendis librum à me ſcriptum Publi Siluine compluribus agricolationis ſtudioſis relegiſſes, quoſdam repertos eſſe ais, qui cætera quidem noſtra præcepta laudaſſent, vnũ tamen, atq; alterum reprehendiſſent, quippe ſeminibus vineaticis nimium me profundos cenſuiſſe fieri ſcrobes adiecto dodrante ſuper altitudinem bipedaneã, quã Celſus, & Atticus prodiderãt, ſingulasq; viuiradices ſingu

lis adminiculis parũ prudenter contribuiſſe, cum permi ſerint iidem illi authores minore ſumptu gemmis didu ctis duo cõtinua per ordinẽ veſtire pedaméta, quæ vtra ꝗ ambiguã magis habent æſtimationem, q̃ verã. Eteni (vt quod prius propoſui, prius refellã) ſi contenti bipe danea ſcrobe futuri ſumus, quid ita cenſemus altius pa ſtinare tam humili menſura vitem poſituri? Dicet ali quis, vt ſit inferior tenera ſubiacens terra, quæ non ar ceat, nec duritie ſua repellat nouas irrepentes radiculas. Iſtud quidem cõtingere poteſt etiam ſi ager bipalio mo ueatur, & deprimantur ſemina in regeſto, quod eſt fer mẽtatũ, plus dupondio ſemiſſe. nam ſemper in plano re fuſius egeſta humus tumidior eſt, q̃ gradus ſoli crudi. nec ſanè poſitio ſeminũ ſibi altũ cubile ſubſterni deſyderat. Verum abunde eſt ſemipedaneam conſitis reſolutam vi tibus terram ſubijcere, quæ velut hoſpitali, atꝗ etiã ma terno ſinu recipiat incrementa virentium. Exemplum eius rei capiamus in arbuſto, vbi cum ſcrobes defodim⁹, admodũ exigui pulueris viuiradici ſubijcimus. Verior igitur cauſa eſt depreſſius paſtinandi, quoniam iugata vi neta melius conſurgunt altioribus demiſſa ſcrobib⁹, nã bipedanei vix etiam prouincialibus agricolis approbari poſſunt, apud quos humili ſtatu vitis plerunꝗ iuxta ter rã coercetur. Cumꝗ iugo deſtinatur, altiore fundamen to ſtabilienda ſit, & ſi modo ſcandit excelſius, plus ali menti, terræꝗ deſyderat. Et ideo in maritandis arbori bus nemo minorem bipedanea ſcrobem vitibus com parat. Cæterum illa parum proſunt agricolarum ſtudio præcipua commoda humilis poſitionis, quod et celeriter adoleſcant ſemina, quæ non fatigantur multo ſoli preſ ſa pondere, fiantꝗ vberiora, quę leuiter ſuſpenſa ſunt. Nam vtraꝗ iſta Iulij Attici ratio conuincitur exemplo arbuſtiuæ poſitionis, quæ ſcilicet multo validiorem, fer tilioremꝗ ſtirpem reddit, quod non facerent, ſi non la borarent altius demerſa ſemina. Quid quod repaſtina ta humus, dum eſt recẽs ſoluta, laxaꝗ velut fermento

quodam intumeſcit?cũ deinde non longiſſimã cepit ve tuſtatẽ, condenſata ſubſidit, ac velut innatantes radices vitium ſummo ſolo deſtituit? Hoc aũt minus accidit noſtræ ſationi, in qua maiore menſura vitis demittitur. Nã quod in profundo ſemina frigore laborare dicuntur, nos quoq; non diffitemur. Sed non eſt dupondii. & dodrantis altitudo, quæ iſtud efficere poſſit, cũ præſertim, quod paulo ante retulimus, depreſſior arbuſtiuæ vitis ſatio tamen effugiat prædictũ incommodũ.

Non oportere unius uiuiradicis duos palos ueſtire, ſed ſingula ſemina ſingulis adminiculis eſſe contribuenda. *Cap. II.*

ALTERVM illud, quod minori impenſa duos palos vnius ſeminis flagellis cenſent maritari, falſum eſt. Siue enim caput ipſum demortuum eſt, duo viduantur ſtatumina, & mox viuiradices totidem ſubſtituendæ ſunt, quæ numero ſuo rationem cultoris onerant. Siue viuit, & vt ſæpe venit vel nigri eſt generis, vel parum fertilis, non in vno, ſed in pluribus pedamentis fructus claudicat quanquam etiã generoſæ ſtirpis vitẽ ſic in duos palos diuiſam rerum ruſticarum prudentiores exiſtimant minus fertilẽ fore, quia cratẽ factura ſit. Et iccirco veteres vineas mergis propagare potius, q̃ totas ſternere idem ipſe Atticus præcipit, quod mergi mox facile radicãtur, ita vt quæq; vitis ſuis radicibus tanquã proprijs fundamentis innitatur. Hæc autem, quæ toto proſtrata corpore cum inferius ſolum quaſi cancellauit, atque irretiuit, cratem facit, & pluribus radicibus inter ſe connexis angitur, nec aliter quàm ſi multis palmitibus grauata deficit. Quare per omnia prætulerim duobus potius ſeminibus depoſitis, quàm vnico periclitari, nec id velut compendium conſectari, quod in vtranque partem longe maius afferre poſſit diſpendium. Sed iam prioris libri diſputatio repetit à nobis promiſſum ſequentis exordium.

Nouam conſitionem uineæ, niſi magna, & aßidua cultura adiuuetur celeriter interire. Cap. III.

IN omni genere impenſarum (ſicut ait Græcinus) pleriq; noua opera fortius auſpicantur, quàm tuentur perfecta. Nã quidã, vt inquit, ab incohato domos extruunt, nec perædificatis cultum adhibent. Nonnulli ſtrenue fabricant nauigia, nec conſumata perinde inſtruunt armamentis, miniſtriſq;, quoſdã emacitas in armẽtis, quoſdã exercet in comparãdis mancipijs, ſed ijſdẽ tuendis nulla cura tangit. Multi etiam beneficia, quæ in amicos contulerunt, leuitate deſtruunt. Ac ne iſta Siluine miremur, liberos ſuos nonnulli nuptijs, votiſq; quæſitos auare nutriunt, nec diſciplinis, aut cæteris corporis excolunt inſtrumentis. Quid ijs colligitur, ſcilicet plerunq; ſimili genere peccari etiã ab agricolis, qui pulcherrime poſitas vineas ante quàm pubeſcãt, varijs ex cauſis deſtituũt. Alij ſumptũ annuũ refugientes, & hunc primũ reditũ certiſſimum exiſtimantes impendere nihil, quaſi planè fuerit neceſſe vineas facere, quas mox auaritia deſererent. Nõnulli magna potius, q̃ culta vineta poſſidere pulchrum eſſe ducunt. Cognoui iam plurimos, qui perſuaſum haberent, agrum bonis, ac malis rationibus colendũ. At ego, cum omne genus ruris, niſi diligenti cura, ſciteq; exerceatur, fructuoſum eſſe non poſſe iudicem, tum vel maxime vineas. Res enim eſt tenera, infirma, iniuriæ maxime impatiens, quæ plerunq; nimio labore, & vbertate conſumitur. peritq; ſi modum non adhibeas, fœcunditate ſua. Cum tamen aliquatenus ſe confirmauit, & veluti iuuenile robur accepit, negligentiam ſuſtinet. Nouella vero, dum adoleſcit, niſi omnia iuſta perceperit, ad vltimam redigitur maciem, & ſic intabeſcit, vt nullis deinceps impenſis recreari poſſit. Igitur ſumma cura ponenda ſunt quaſi fundamenta, & vt membra infantiũ à primo ſtatim die conſitionis formãda, quod niſi fecerimus omnis impenſa incaſſum recidat, nec prætermiſſa cuiuſ

ꝙ rei tempeſtiuitas reuocari queat. Experto mihi crede Siluine bene poſitam vineam, boniꝙ; generis, & bono cultore nunquàm non cum magno fœnore gratiam reddidiſſe. idꝙ; non ſolum ratione, ſed etiam exemplo nobis idẽ Græcinus declarat eo libro, quem de vineis ſcripſit, cum refert ex patre ſuo ſæpe ſe audire ſolitum Paridium quendam veterenſem vicinũ ſuum duas filias, & vineis conſitum habuiſſe fundum, cuius partem tertiã nubenti maiori filiæ dediſſe in dotẽ, ac nihilo minus æque magnos fructus ex duabus partibus eiuſdem fundi percipere ſolitum. Minorem deinde filiam nuptui collocaſſe in dimidia parte reliqui agri. nec ſic ex priſtino reditu detraxiſſe. Quo quid cõijcit? niſi melius ſcilicet poſtea cultã eſſe tertiã illam fundi partem, q̃ antea vniuerſam.

Proſterni uitem in ſcrobem, & recuruatam uſq; ab imo ſolo rectam calamo applicari oportere. Ca. IIII.

ET nos igitur Publi Siluine magno animo vineas ponamus, ac maiore ſtudio colamus. quarum conſitionis ſola illa commodiſſima ratio eſt, quã priore tradidimus exordio, vt facta in paſtinato ſcrobe, tota vitis à media ferè parte ſulci proſternatur, & ad frontem eius ab imo vſꝙ; recta materies erigatur, calamoꝙ; applicetur, id enĩ præcipue obſeruandum eſt, ne ſimilis ſit alueo ſcrobs: ſed vt expreſſis angulis velut ad perpendiculum frontes eius dirigantur. nam vitis ſupina, & velut recumbens in alueo depoſita, poſteaquam ablaqueatur vulneribus obnoxia eſt. Nam dum exaltare fortius orbem ablaqueationis foſſor ſtudet, obliquam vitem plerunꝙ; ſauciat, & nonnunquam præcidit. Meminerimus ergo vſꝙ; ab imo ſcrobis ſolo rectũ adminiculo ſarmentũ applicare, & ita in ſummũ perducere. Tũ cætera, vt priore libro præcepimus, ac deinde duabus gẽmis ſuper extantibus terrã coæquare. Deĩde malleolo interordines poſito crebris foſſionibus paſtinatũ reſoluere, atꝙ; in puluerẽ redigere. Sic enĩ malleoli, & viuiradices, & reliqua ſemina,

quæ depoſuerimus, conualeſcent, ſi mollis, ac tenera humus nullis herbis irrepentibus humorem ſtirpibus præbuerit, nec duritia ſoli nouellas adhuc plantas velut arcto vinculo compreſſerit.

A conſitione omnibus menſibus fodiendum, & curandum, ne herbæ naſcantur. Cap. V.

NVMERVS autem vertendi ſoli bidentibus (vt verum fatear) definiendus non eſt, cum quanto crebrior ſit, plus prodeſſe foſſionem conueniat. Sed quoniam impenſarum ratio modum poſtulat, ſatis pleriſq; viſum eſt, ex Calēdis Martijs vſq; in Octobres, trigeſimo quoque die nouella vineta confodere, omneſq; herbas, & præcipue gramina extirpare, quæ niſi manu eliguntur, & in ſummum reijciuntur, quantulacunq; parte adobruta ſunt, reuiuiſcunt, & vitiū ſemina ita perurunt, vt ſcabra, atq; retorrida efficiant.

De pāpinatiōe malleolis, et uiuiradicibus faciēda. Ca. VI.

EA porrò ſiue malleolo, ſeu viuiradice depoſuimus, optimum eſt ab initio ſic formare, vt frequenti pampinatione ſuperuacua detrahantur. nec patiamur plusquā in vnam materiam vires, & omne alimentum conferre, primo tamen bini pāpini ſummittuntur, vt ſit alter ſubſidio, ſi alter forte deciderit. Cum deinde paulū induruere virgæ, tum deteriores ſingulę detrahuntur. Ac ne quę relictę ſunt, procellis ventorum decutiantur, molli, & laxo vinculo adſurgentes ſubſequi conueniet, dum clauiculis ſuis quaſi quibuſdam manibus adminicula comprehendant. Hoc ſi operarū penuria facere prohibet in malleolo, quem et ipſum pampinare cenſemus. at certe in ordinarijs vitibus vtiq; obtinendum eſt, ne pluribus flagellis emacientur, niſi ſi propaginibus futuris proſpicimus. Sed vt ſingulis materijs ſeruiant, quarū incrementa eligere debebimus, applicato longiore adminiculo, ꝑ qđ prorepant in tantū, vt ſequētis anni iugū exuperēt,

& in fructũ curuari poſſint. Ad quã menſurã cũ increuerint cacumina infringenda ſunt, vt potius craſſitudinẽ conualeſcant, q̃ ſuperuacua longitudine attenuentur. Idẽ tñ ſarmentũ, quod in materiã ſubmittimus, ab imo vſq; in tres pedes, & ſemiſſem pãpinabimus, & oẽs eius intra id ſpatiũ nepotes enatos ſæpius decerpemus. Quicquid deinde ſupra germinauerit, intactũ relinqui oportebit. magis enĩ conueniet proximo autumno falce deputari ſuperiorem partẽ, q̃ æſtiuo tempore pampinari, quoniã ex eo loco, vnde nepotẽ ademeris, confeſtim alterũ fundit, quo enato, nullus relinquitur oculus in ipſa materia, qui ſequenti anno cũ fructu germinet.

Tempeſtiuam eſſe pampinationem, qua digito palmites deijciuntur. *Cap.* VII.

OMNIS aũt pampinationis ea eſt tẽpeſtiuitas, dũ adeo teneri palmites ſunt, vt leui tactu digiti decutiantur. Nã ſi vehementius indurauerint, aut maiore niſu conuellendi ſunt, aut falce deputandi, quod vtrunq; vitandũ eſt, alterum quia lacerat matrem, ſi reuellere coneris. alterũ quia ſauciat, quod in viridi, & adhuc ſtirpe immatura fieri noxiũ eſt, neq; enim eatenus plaga conſiſtit, qua veſtigiũ fecit acies. ſed æſtiuis caloribus falce vulnus penitus impreſſum, latius inareſcit ita, vt non minimã partem de ipſo matris corpore enecet. Atq; ideo ſi iam caulibus duris falcem adhibere neceſſe eſt, ij paululũ ab ipſa matre recidendi, & velut reſeces relinquendi ſunt, qui caloris excipiãt iniuriã, eatenus qua naſcuntur à latere palmitis. Vltra enim non ſerpit vaporis violentia. In malleolo ſimilis ratio eſt pampinandi, & in longitudinẽ eliciendi materiam, ſi eo velimus adminiculo vti, quod ego ſępe feci. ſed ſi propoſitum eſt vtiq; recidere, vt bino potius vtamur, cum ad vnum pampinum iam redegeris, & ipſe exceſſerit pedalem longitudinẽ decacuminare conueniet, vt in ceruicem potius confirmetur, & ſit robuſtior. Atq; hæc poſitorum ſeminum prima cultura eſt.

Per autumnum ablaqueandam eſſe uineam. Cap. VIII.

SEQVENS deinde tempus (vt prodidit Celſus, & Atticus, quos in re ruſtica maxime noſtra ætas probauit) ampliorem curam depoſcit. nã poſt Idus Octobris priuſquam frigora inuadant, vitis ablaqueanda eſt. quod opus adopertas oſtendit æſtiuas radiculas, easq; prudẽs agricola ferro decidit. Nam ſi paſſus eſt conualeſcere, inferiores deficiunt, atq; euenit, vt vinea ſumma parte terreni radices agat, quę & frigore infeſtentur, & caloribus maiorem in modum æſtuent, ac vehementer ſitire matrem in ortu caniculæ cogant. Quare quicquid intra ſeſquipedem natum eſt, cũ ablaqueaueris recidendum eſt. Sed huius non eadem ratio eſt, quæ amputandi, quæ traditur in ſuperiori parte vitis. Nam minime adleuanda plaga eſt, minimeq; applicandum ferramentum ipſi matri, quoniam ſi iuxta truncum radicem pręcideris, aut ex cicatrice plures enaſcentur, aut hyemalis, quæ ex pluuijs conſiſtit in lacuſculis ablaqueationis aqua brumæ congelationibus noua vulnera peruret, & ad medullam penetrabit, quod ne fiat, recidere ab ipſo codice inſtar vnius digiti ſpatio conueniet, atque ita radiculas præcidere, quæ ſic ademptæ non amplius pullulant, & à cætera noxa truncum defendunt. Hoc opere conſumato, ſi eſt hyemis in ea regione placida, patens vitis relinquẽda eſt, ſin violentior, id facere nos prohibet, ante Idus Decembris prædicti lacuſculi æquandi ſunt. Si vero etiam prægelida frigora regionis eius ſuſpecta erunt, aliquid fimi, vel, ſi eſt commodius, columbini ſtercoris, aut in hunc vſum pręparatę veteris vrinę ſenos ſeſtarios, ante quàm vitem adobruas, radicibus ſuperfundes. Sed ablaqueare omnibus autumnis oportebit primo quinquennio, dũ vitis conualeſcat. vbi vero truncus adoleuerit, ferè trien nio intermittendus eſt eius operis labor. Nam et minus ferro crura vitium læduntur, nec tam celeriter radiculæ in veterato iam codice enaſcuntur.

Quemadmodum ablaqueata uinea putetur. *Cap.* IX.

ABLAQVEATIONEM deinde ſequitur taliſputatio, vt ex præcepto veterum authorum vitis ad vnam virgulam reuocetur, eaq́ recidatur duabus gemmis iuxta terram relictis. Quæ putatio non debet ſecundum articulum fieri, ne reformidet oculus, ſed medio ferè internodio ea plaga obliqua falce fit, ne ſi tranſuerſa fuerit cicatrix, cœleſtem ſuperincidentem aquam contineat. Sed nec ad eam partem, qua eſt gemma, verum ad poſteriorem declinatur, vt in terrã potius deuexa, quàm in germen delachrymet. Namq́ defluens humor cæcat oculum, nec patitur frondeſcere.

Quod ſit optimum tempus putandi. *Cap.* X.

PVTANDI autem duo ſunt tempora, melius autẽ (vt ait Mago) vernum, ante quàm ſurculus progerminet, quoniam humoris plenus facilem plagam, et leuem, & æqualem accipit, nec falci repugnat. Hunc autem ſecuti ſunt Celſus, & Atticus. Nobis neq́ anguſta putatione coercenda ſemina videntur, niſi ſi admodum inualida ſunt, neq́ vtiq́ verno recidenda. Sed primo quidem anno, quo ſunt poſita, frequentibus foſſionibus, omnibꝰ menſibus dum frondent, ac pampinationibus adiuuanda ſunt, vt robur accipiant. Nec plus quàm vni materiæ ſeruiant, quam vt educauerint autumno, vel vere, ſi magis competit, abradenda, & nepotibus, quos pampinator in ſuperiore parte omiſerat, liberanda cenſemus, atq́ ita in iugum imponenda. Ea enim leuis, & recta ſine cicatrice vinea eſt, quæ ſe primi anni flagello ſupra iugũ extulit. Quod tamen apud paucos agricolas, & raro cõtingit. Ideoq́ prædicti authores primitias vitis reſecare, cenſuerunt. Sed nec vtiq́ verno oĩbus regionibus melior putatio eſt. nam vbi cœlum frigidum eſt, ea ſine dubio eligenda eſt. Vbi vero aprica loca ſunt, molleſq́ hyemes, optima, & maxime naturalis eſt autumnalis, quo

tempore diuina quadam lege, & æterna fructum cum fronde ſtirpes deponunt.

Quomodo malleolus reſecandus ſit. *Cap.XI.*

HOC facere ſiue viuiradicem,ſiue malleolum conſeueris,cenſeo.nã illam veterem opinionem damnauit vſus, non eſſe ferro tangendos anniculos malleolos,quod aciem reformident.quod fruſtra Vergilius, & Saſerna.Stolonesq́, & Catones timuerunt, qui non ſolum in eo errabant,quod primi anni capillamenta ſeminum intacta patiebantur, ſed & poſt bienniũ cum viuiradix recidenda erat, oẽm ſuperficiem amputabant ſolo tenus iuxta ipſum articulum,vt è duro pullularet. nos autem magiſter artium docuit vſus primi anni malleolorum formare incrementa.nec pati vitem ſuperuacuis frondibus luxuriantem ſylueſcere.nec rurſus in tantũ coercere,quantum antiqui præcipiebant, vt totam ſuperficiem amputemus.nam id quidem maxime cõtrarium eſt. Primum quod cum ad terram decideris,ſemina (velut intolerabili affecta vulnere)pleraq; intereunt, & nonnulla etiam, quæ pertinaciter vixerũt, minus fœcundas materias afferunt.ſiquidẽ è duro quę pullulant oĩm confeſſione,pampinaria ſępiſſime fructu carent. Media igitur ratio ſequẽda eſt,vt neq; ſolo tenus malleolũ recidamus, nec rurſus in longiorẽ materiã prouocemus.ſed annotato ſuperioris anni pollice ſupra ipſam cõmiſſurã veteris ſarmenti vnã,vel duas gemmas reliquemus,ex quibus germinet.

Quẽadmodũ pedãda ſit uinea, & de canterio. *Cap.XII.*

PVTATIONEM ſequitur iam pedandæ vineæ cura. verum hic annus non dum vehementem palum, aut ridicam deſyderat. notatum eſt enim à me plerunq; teneram vineam melius adminiculo modico, quàm vehementi palo adquieſcere.itaq; aut veteres(ne nouę radicem agant) arundines binas ſingulis vitibus applicabimus,aut ſi regionis conditio permittit, vetera depone-

mus haſtilia, quibus adnectuntur ſingulæ tranſuerſæ pertica in imam partem ordinis, quod genus iugi canterium vocant ruſtici. plurimum id refert eſſe quod paulum infra curuationem vitis prorepens pampinus ſtatim apprehendat, & in tranſuerſa potius ſe fundat, quàm in edita, ventosq; facilius ſuſtineat ſubnixus canterio. idq; iugum intra quartum pedem conueniet alleuari, dum ſe vinea corroboret in pedationem.

Quomodo uitis alliganda ſit. Cap. XIII.

DEINDE ſequitur alligator, cuius officium eſt, vt rectam vitem producat in iugum, quæ ſiue iuxta palum eſt poſita, vt quibuſdam placuit authoribus, obſeruare debebit, qui adnectit, ne in alliganda materia flexum pali (ſi forte curuus eſt) ſequendum putet, nam ea res vncā vitem facit, ſiue (vt Attico, & nonnullis alijs agricolis viſum eſt) inter vitem et palū ſpatium relinquetur, quod nec mihi diſplicet. Recta arundo adiungenda ſtirpi eſt, et ita per crebra retinacula in iugū perducenda. vinculi genus quale ſit, quo religantur ſemina, plurimum refert. nā dum nouella vinea eſt, quàm molliſſimo nectenda eſt, quia ſi viminibus ſalicis, aut vlmi ligaueris, increſcens vitis ſeipſam præcidit. optima eſt ergo geniſta, vel paludibus deſectus iuncus, aut vlua. non peſſime tamen in vmbra ſiccata faciūt in hūc vſum arundinū quoq; folia.

Malleolis iugum imponendum, & quàm alte canterius alleuandus ſit. Cap. XIIII.

SED et malleolorum ſimilis cura agenda eſt, vt ad vnā, aut duas gemmas deputatis autūno, vel vere prius quàm germinent, iugentur. is, vt dixi, canterius propius à terra, quàm vitibus ordinarijs ſubmittendus eſt. neque enim editior eſſe debet pedali altitudine, vt ſit quo teneri adhuc pampini ſe capreolis illigent ſuis, ne ventis explantentur. inſequitur deinde foſſor, qui crebris bidentibus æqualiter, et minutim ſoli terga cōuertat. hanc planā

ſoſſuram maxime nos probamus. nam illa, quam in Hiſpania hybernam appellant, cum terra vitibus detrahitur, & in media ſpatia interordiniorum confertur, ſuper uacua nobis videtur, quia iam præceſſit autumnalis ablaqueatio, quæ & nudauit ſummas, & ad inferiores peruenit radiculas, et hybernos tranſmiſit imbres. numerus autem foſſionis, aut idem debet eſſe, qui primi anni, aut vna minus, nam vtiq; frequenter ſolum exercendū eſt, dum id incremento ſuo vites inumbrent, nec patiantur herbam ſubcreſcere. Pampinationis eadem debet eſſe ratio huius anni, atq; prioris. adhuc enim cōpeſcenda, quaſi pueritia ſeminum eſt, nec plus quàm in vnum flagellum eſt ſubmittenda. tanto quidem magis, quod tenera eius ætas non ſuſtinet, & fœtu, & materijs onerarij.

Quemadmodū nouella uinea frequentanda eſt, & propagines faciendæ ſint. *Cap. X V.*

SED cum annicula, menſiumq; ſex ad vindemiam perducta eſt, ſublato fructu protinus frequentanda eſt, & præſidiarij malleoli propagandi ſunt, q in hunc vſum fuerant depoſiti. vel ſi ne hi quidem ſunt, ex ordinaria vite in alterum palum mergus eſt attrahendus. nam plurimum intereſt, adhuc noua conſitione, pedamen omne veſtiri. nec mox vineam, tum ſubſeri, cum fructus capiendus eſt. mergi genus eſt, vbi ſupra terram iuxta ſuum adminiculum vitis curuatur, atq; ex alto ſcrobe ſubmerſa perducitur ad vacantem palum. tum ex arcu vehementer citat materiam, quæ protinus applicata ſuo pedamento ad iugum euocatur. Sequente deinde anno inſecatur ſuperior pars curuaturæ, vſq; ad medullam, ne totas vires matris propagatum flagellum in ſe trahat, & vt paulatim condiſcat ſuis radicibus ali, bima deinde præciditur proxime palmam, quæ ex arcu ſummiſſa eſt. & id, quod à matre abſciſſum recens erit, confeſtim alte circunfoditur, & ſcrobiculo facto ad imum ſolum præciditur, adobruiturq;, vt et radices deorſum agat, nec ex pro

pinquo negligenter in ſumma terra reſectũ progerminet.tempus aũt nõ aliud magis idoneũ eſt hunc mergũ amputandi,q̃ ab idibus Octob.in idus Nouemb.vt hybernis menſibus ſuas radices confirmet,nã ſi vere id fecerimus,quo gemmare palmites incipiũt,matris alimentis ſubito deſtitutus langueſcit.

Quo tempore uiuiradix transferenda ſit.Cap.XVI.

EADEM ratio eſt in transferendo malleolo.nã in ſecundo autumno,ſi cœli.& loci qualitas patitur,commodiſſime poſt idus Octobris exemptus conſeritur.ſin aũt aliqua terrę,vel aeris repugnat iniuria,tempeſtiuitas eius in proximũ ver differtur.neq; diutius in vineis relinquẽdus eſt,ne ſoli vires abſumat. & ordinaria ſemina infeſtet.quæ quanto celerius liberata ſunt conſortio viuiradicũ,tanto facilius conualeſcũt.at in ſeminario licet trimã,atq; etiã quadrimã vitẽ reſectã,vel anguſte putatã cuſtodire,quoniã nõ conſulitur vindemiæ. cũ menſem trigeſimũ exceſſerit poſita vinea id eſt tertio autumno vehementioribus ſtatuminibus ſtatim impedanda eſt, idq; nõ vt libet,aut fortuito faciendũ.nã ſiue propè trũcũ defigitur palus,pedali tñ ſpatio recedendũ eſt, ne aut premat,aut radicẽ vulneret, & vt foſſor ab omni parte ſemina circunfodiat.iſq; palus ſic ponendus eſt,vt frigorũ,& aquilonũ excipiat violentiã,vitẽq; protegat, ſiue medio interordinio pangetur,vel defodiendus eſt, vel prius paxillo perforato ſolo,altius adigendus, quo facilius & iugũ,& fructũ ſuſtineat.Nã quanto propius trũcus cũ ridica ſtatuitur,etiã leuiter defixa ſtabilior eſt,quoniã contingẽs vitẽ mutua vice ſuſtinetur,et ſuſtinet.Statuminibus deinde firmiora iuga ſunt alliganda,eaq; vel ſaligneis perticis,vel compluribus quaſi faſciculis arundinũ connectũtur,vt rigorẽ habeãt,nec pandantur onere fructuũ.nã binæ iã materiæ ſingulis ſeminibus ſummittendę erũt,niſi ſi tñ gracilitas vitis alicuius anguſtiorem putationẽ deſyderabit,cuius vnus palmes,atq; idem

paucorum oculorum erit relinquendus.

Quomodo iugum faciendum ſit. Cap. XVII.

PERTICAE iugum firmius faciūt, minuſq; opero-
ſum, arundines pluribus operis iugantur, quoniā & plu-
ribus locis nectuntur. eæq; inter ſe conuerſis cacumini-
bus vinciendæ ſunt, vt æqualis craſſitudo totius iugi ſit.
nā ſi cacumina in vnū competūt, imbecillitas eius partis
grauata pondere iam maturū fructū proſternit, & cani-
bus, feriſq; reddit obnoxiū. At cū iugū in faſcē pluribus
arundinibꝰ alterna cacuminū vice ordinatū eſt, ferè quin
quennij præbet vſum. neq; enī eſt alia ratio putationis,
aut cæteræ culturæ, q̄ quæ primi biennij. nā & autumna-
lis ablaqueatio ſedulo facienda, nec minus vacantibus pa
lis propagines applicandæ. hoc enī opus nunquā inter-
mittendū eſt, quin oībus inſtauretur annis. neq; enī ea,
quæ feruntur à nobis, immortalia eſſe poſſunt, attamen
æternitati eorū ſic conſulimus, vt de mortuis ſeminibus
alia ſubſtituamus. nec ad occidionem vniuerſum genus
perduci patimur compluriū annorū negligentia. quin-
etiā crebræ foſſiones dandæ, quamuis poſſit vna detrahi
culturæ prioris anni. pampinationes quoq; ſæpe adhibē-
dæ. neq; enī ſatis eſt ſemel. aut iterū tota æſtate viti detra
here frondem ſuperuacuā. Præcipue aūt decutienda ſunt
oīa, quæ infra trunci caput egerminauerint. item ſi oculi
ſinguli ſub iugo binos pampinos emiſerint, quamuis lar-
gos fructus oſtendāt, detrahendi ſunt eis ſinguli palmi-
tes, quo lætior, quæ ſupereſt materia conſurgat, & reli-
quū melius educet fructū. poſt quadrageſimū & alterum
menſem pfecta vindemia, ſic inſtituenda eſt putatio, vt
ſubmiſſis pluribus flagellis vitis in ſtellā diuidatur. ſed
putatoris officiū eſt pedali ferè ſpatio circa iugū vitē cō-
peſcere, vt è capite quicqd tenerū eſt, p brachia emiſſum
prouocetur, & p iugū inflexū præcipitetur ad eā men-
ſurā, quæ terrā nō poſſit contingere. ſed modus pro viri-
bus trunci ſeruandus eſt, ne plures palmites ſubmittātur,

q̄ quibus vitis ſufficere queat. ferè aũt prędicta ætas læto ſolo, truncoq; tres materias, raro quatuor deſyderat, quæ per totidẽ partes ab alligatore diuidi debẽt. nihil. n. refert iugũ in ſtellã decuſſari, atq; diduci, niſi & palmites adiungentur. quã tñ formã nõ oẽs agricolæ probauerũt, nam multi ſimplici ordine fuere contenti. verum ſtabilior eſt vinea, & oneri ſarmentorum, & fructui ferendo, quæ ex vtraq; parte iugo deuincta pari libramento velut anchoris quibuſdã diſtinetur. tũ etiã per plura brachia materias diffundit, & facilius eas explicat vndiq; ſubnixa, quã quæ in ſimplici canterio frequentibus palmitibus ſtypatur. poteſt tñ, ſi vel parũ late diſpoſita vinea, vel parum fructuoſa. cœlumq; nõ turbidũ, nec procelloſum habeat, vno iugo contenta eſſe. nam vbi magna vis, & incurſus eſt pluuiarũ, procellarũq;, vbi frequentibus aquis vitis labefactatur, vbi præcipitibus cliuis velut pendẽs plurima pręſidia deſyderat, ibi quaſi quadrato circunfirmanda eſt agmine. calidis vero, & ſiccioribus locis in omnẽ partẽ iugũ porrigendum eſt, vt prorepentes vndiq; pampini iungantur & condenſati cameræ more, terrã ſitientẽ obumbrẽt. contra frigidis, & pruinoſis regionibus ſimplices ordines inſtituendi, nã et ſic facilius inſolatur humus & fructus percoquitur, perflatũq; ſalubriorẽ habet. foſſores quoq; liberius, & aptius iactant bidentes, meliusq; perſpicitur à cuſtodibus fructus, & commodius legitur à vindemiatore.

Q̃uo in hortulos uineæ diuidendæ ſint. Cap. XVIII.

SED q̃ñ vineta placuerit ordinare, centenæ ſtirpes per ſingulos hortos ſemitis diſtinguantur. vel (vt quibuſdã placet) in ſemiiugera omnis modus dirimatur, quę diſtinctio præter illud commodũ, quod plus ſolis, & venti vitibus præbet, tum etiam oculos, & veſtigia domini (res agro ſaluberrima) facilius admittit, certamq; æſtimationem in exigendis operibus præbet. neq; enim falli poſſumus per paria interualla iugeribus diuiſis. Quinetiã ipſa

hortulorũ deſcriptio quanto eſt minoribus modulis cõſita fatigationẽ veluti minuit, & ſimul eos, q̃ opera moliuntur, ad feſtinandũ inuitat. nã ferè vaſtitas inſtantis laboris animos debilitat. nonnihil etiã prodeſt vires, & prouentũ cuiuſq; partis vinearũ noſſe, vt æſtimemus, q̃ magis, aut minus colẽda ſit. Vindemiatoribus quoq; hæ ſemitæ, et iugũ, pedamentaq; ſarrientibus opportunã laxitatẽ prębẽt, p quã vel fructus, vel ſtatumina portẽtur.

De poſitione iugi, et quatenus à terra leuãdũ. Ca. XIX.

DE poſitione iugi quatenus à terra leuandũ ſit, hoc dixiſſe abunde eſt, humillimã eſſe quatuor pedũ, celſiſſimã ſeptẽ. quæ tñ in nouellis ſeminibus vitanda eſt. neq; enĩ hæc prima conſtitutio vinearũ eſſe debet, ſed per annorũ longã ſeriẽ ad hãc altitudinẽ vitis perducenda eſt. cæterũ quanto humidius eſt ſolũ, & cœlum, humidioresq; venti, tanto eſt altius attollendũ iugũ. nã lętitia vitiũ patitur ſe celſius euagari, fructusq; ſummot⁹ à terra minus putreſcit. & hoc vno modo perflatur ventis, q nebulã, et rorẽ peſtiferũ celeriter adſiccãt, multũq; ad deflorefcendũ, & ad bonitatẽ vini conferũt. rurſus exilis terra, & accliuis, torrẽsq; æſtu, vel quæ vehementibus procellis obnoxia eſt, humilius iugum poſcit. at ſi cuncta competũt voto, iuſta eſt altitudo vineæ pedũ quinq;, nec tñ dubiũ, quin vites tanto melioris ſaporis præbeãt muſtũ, quanto in editiora iuga conſurgũt.

De cura, & modo alligãdarũ uitiũ. Cap. XX.

PEDATAM vineã, iugatãq; ſequitur alligatoris cura, cui antiquiſſimũ eſſe debet, vt ſupra dixi, rectã conſeruare ſtirpẽ, nec flexũ ridice perſequi, ne prauitas ſtatuminũ ad ſimilitudinẽ ſui vitẽ configuret. id nõ ſolũ ad ſpeciẽ plurimũ refert, ſed ad vbertatẽ, & ad firmitatẽ, perpetuitatẽq;. nã rectus truncus ſimilẽ ſui medullã gerit, per quã velut quodã itinere ſine flexu, atq; impedimento facilius terræ matris alimenta meãt, & ad ſummũ peruenıũt. at quæ curuæ ſunt, & diſtortę, nõ æqualiter alligan-

tur, inhibentibus nodis, & ipſo flexu incurſum terreni humoris veluti ſalebris, retardante. quare cum ad ſummũ palũ recta vitis extenta eſt, capiſtro conſtringitur, ne fœtu grauata ſubſidat, curueturq;. tũ ex eo loco quod proximũ iugo ligatũ eſt brachia diſponuntur in diuerſas partes, palmæq; ſuperpoſitæ deorſum verſus curuantur à vinculo, itaq; id quod iugo dependet, fructu impletur. rurſusq; curuatura iuxta vinculum materiam exprimit. quidam eam partẽ, quã nos præcipitamus, ſupra iugũ porrigunt, & crebris viminibus innexis continent, quos ego minime probandos puto. nã dependentibus palmitibus, neq; pluuiæ, neq; pruinæ, grandinesúe tantũ nocent, quantũ religatis, & quaſi tempeſtatibus oppoſitis. ijdẽ tñ palmites prius q̃ fructus miteſcant, variantibus adhuc, & acerbis vuis religari debent, quo minus roribus queant putreſcere, aut ventis, feriſq; deuaſtentur. iuxta decumanũ, atq; ſemitas palmites intrinſecus flectẽdi ſunt, ne prætereũtiũ incurſu lædãtur. & hac qdẽ ratio ne tẽpeſtiua vitis ad iugũ perducitur. nam quæ vel infirma, vel breuis eſt ad duas gẽmas recidẽda eſt, quo vehẽmentiorẽ fundat materiã, quæ protinus emicet in iugũ.

Nouella uinea quomodo putanda ſit. Cap. XXI.

QVINQVENNIS vineę non alia eſt putatio, q̃ vt figuretur, quemadmodũ ſupra inſtituimus néue ſuperuagetur. Sed vt caput trũci pedali ferè ſpatio ſit inferius iugo, quaterniſq; brachijs, quæ duramenta quidam vocant, diuidatur in totidẽ partes. hæc brachia ſat erit interim ſingulis palmitibꝰ in fructũ ſummitti, donec vineę ſuſti ſint roboris. cũ aliquot deinde annis, quaſi iuuenilẽ ætatẽ ceperint, quod palmites relinqui debeant; incertũ eſt. nã loci lætitia plures, exilitas pauciores deſyderat. ſiquidẽ luxurioſa vitis niſi fructu compeſcitur, male deflorescit, & in materiã, frondẽq; effunditur. infirma rurſus, cum onerata eſt, affligitur. itaq; pingui terra ſingulis brachijs licebit bina iũgere flagella, nec tñ numeroſius one

Z

rare, quàm vt vna vitis octo ſeruiat palmitibus, niſi ſi admodum nimia vbertas plureis poſtulabit. illa enī per gulæ magis, quàm vineæ figurā obtinet, quę ſupra hunc modum materijs diſtenditur. nec debemus committere, vt brachia pleniora trunco ſint. verum aſſidue, cum è lateribus eorum flagella licuerit ſummittere, amputanda erunt ſuperiora duramenta, ne iugum excedant, ſed nouellis palmis ſemper vitis renouetur, quæ ſi ſatis excreuerint, iugo ſuperponantur. ſin aliqua earū vel perfracta, vel parum procera fuerit, locumq; idoneū obtinebit, vnde vitis anno ſequenti renouari debeat, in pollicē tondeatur, quē quidā cuſtodē, alij reſecē, nonnulli prędiarium appellāt, id eſt ſarmentū gemmarū duarū, vel trium, ex quo cū proceſſere fructiferæ materiæ, quicquid eſt ſupra vetuſti brachij, amputatur, & ita ex nouello palmite vitis pullulaſcit. atq; hæc ratio bene inſtitutarū vinearum in perpetuum cuſtodienda erit.

Quēadmodū veteranæ uineæ reſtituātur. Cap. XXII.

SI vero aliter formatas acceperimus vineas & multorū annorū negligentia ſuperuenerint iugū, conſyderandū erit, cuius longitudinis ſint duramina, quæ excedunt prædictā menſurā. nā ſi duorū pedū, aut paulo amplius fuerint, poterit adhuc vniuerſa vinea ſub iugū mitti. Si aūt palus trunco eſt applicitus, is a vite ſummouetur, & in medio ſpatio duorū duraminū ad lineā pangitur, trāſuerſa deinde vitis ad ſtatumē perducitur, atque ita iugo ſubijcitur. at ſi duramenta eius lōgius exceſſerint, aut in quartū, vel etiā in quintū ſtatumē prorepſerint, maiore ſumptu reſtituentur mergis his nāq;, qđ nobis maxime placet propagata celerrime prouenit. hoc tñ ſi vetus, & exeſa eſt ſuperficies trunci, maiorē, at ſi robuſta, & integra, minorē operā deſyderat. quippe hyberno tempore ablaqueata fimo ſatiatur, anguſteq; deputatur, & inter quartū, ac tertiū pedē à terra viridiſſima parte corticis acuto mucrone ferramēti vulneratur. frequētibus deinde

ſoſſuris terra permiſcetur, vt incitari vitis poſſit, & ab ea maxime parte, quæ vulnerata eſt pampinũ fundere. plerunq; aũt germẽ de cicatrice procedit, quod ſiue lon gius proſiluerit, in flagellum ſummittitur, ſiue breuius, in pollicem, ſiue admodum exiguum, in furunculum, is ex quolibet vel minimo capillamẽto fieri poteſt. nã vbi vnius, aut alterius folij pampinus prorepſit è duro, dum modo ad maturitatem perueniat, ſequente vere ſi non abnodatus, neq; abraſus eſt, vehementẽ fundit materiã quæ cum conualuit, & quaſi brachiũ fecit, licet tunc ſu peruagatã partẽ duramenti recidere, & ita reliquã iugo ſubijcere. multi ſequentes compendiũ temporis, tales vi neas ſupra quartum pedem detruncant, nihil reformidã tes eiuſmodi reſectionem, quoniam ferè plurimarũ ſtir pium natura ſic ſe commodat, vt iuxta cicatricẽ nouel lis frondibus repullulaſcant. ſed hæc quidem ratio mini me nobis placet, ſiquidem vaſtior plaga niſi habeat ſu perpoſitam valentem materiam, qua poſſit inoleſcere, ſolis halitu torretur. mox deinde roribus putreſcit, & im bribus. Attamen cum eſt vtiq; vinea recidenda, prius ab laqueare, deinde paulũ infra terrã cõuenit amputare, vt ſuperiecta humus vim ſolis arceat, & è radicibus nouel los prorũpẽtes caules tranſmittat, qui poſſint vel ſua ma ritare ſtatumina, vel ſiqua ſunt vidua in propinquo pro paginibus veſtire. hæc autem ita fieri debebunt, ſi vineæ altius poſitæ, nec in ſummo labanteis radices habebunt, & ſi boni generis erunt, nanq; aliter incaſſum dependi tur opera, quoniã degeneres etiã renouatæ priſtinũ ſer uabunt ingenium, atq; ſumma parte terræ vix adhære bunt, & deficient ante q̃ cõualeſcant. Altera ergo vinea fructuoſis potius ſurculis inſerenda erit, altera funditus extirpanda & reſerenda. ſi modo ſoli bonitas ſuadebit, at ſi cum eius vitio conſenuit, nullo modo reſtituendam cenſemus. Loci porrò vitia ſunt, quæ ferè ad internitio nem vineta perducunt macies, & ſterilitas, terra ſalſa, vel amara, vligo, præceps, & prærupta poſitio, nimium opa

ca,& ſoli auerſa,valles arenoſæ,arenoſus etiã tofus, & plus iuſto ieiunus ſabulo, nec minus terreno carens, ac nuda glarea, & ſiqua eſt proprietas ſimilis, quæ vitẽ nõ alit.cæterum ſi vacat ijs,et horũ ſimilibus incommodis, poteſt ea ratione fieri reſtibilis vinea,quam priore libro præcepimus.Illa rurſus mali generis vineta,quæ quãuis robuſta ſint,propter ſterilitatẽ fructu carẽt,vt diximus, emendantur inſitione facta,de qua ſuo loco diſſeremus, cum ad eam diſputationem peruenerimus.

Quemadmodum eædem putentur. Cap.XXIII.

NVNC,quoniam parum videmur de putatione vinearũ locuti,maxime neceſſariam partẽ propoſiti operis diligentius perſequemur.Placet ergo ſi mitis, ac temperata permittit in ea regione,quam colimus,cœli clementia, facta vindemia ſecundum Idus Octobris auſpicari putationem,cum tamen æquinoctiales pluuiæ præceſſerint,& ſarmenta iuſtam maturitatem ceperint, nam ſiccitas ſeriorem putationem facit.ſin autem cœli ſtatus frigidus, & pruinoſus hyemis violentiam denuntiat, in Idus Febur.hanc curam differemus. Atq; id licebit facere,ſi erit exiguus poſſeſſionis modus.Nam vbi ruris vaſtitas electionem nobis temporis negat,valentiſſimam quanq; partem vineti frigoribus,macerrimam vere,vel autumno,quin etiam perbrumam meridiano axi oppoſitas vites,aquiloni per ver,& autumnum deputari conueniet.Nec dubium, quin ſit horum virgultorum natura talis,vt quanto maturius detonſa ſint, plus materiæ, quanto ſerius,plus fructus afferant.

Quæ bonus uinitor in conſtituta iam uinea uitare,aut ſequi debeat. Cap.XXIIII.

QNANDOCVNQVE igitur vinitor hoc op9 obibit,tria præcipue cuſtodiat.Primũ,vt quammaxime fructui conſulat.deinde,vt in annũ ſequentẽ quãlætiſſimas iã hinc eligat materias.Tũ etiã,vt quãlongiſſimam

perennitatẽ ſtirpi acquirat. Nam quicquid ex his omit-titur, magnum affert domino diſpendium. Vitis autem cum ſit per quatuor diuiſa parteis, totidẽ cœli regiones aſpicit. Quæ declinationes cum contrarias inter ſe quali-tates habeant, variam quoq; poſtulant ordinationem pro conditione ſuæ conſtitutionis à parte vitium. Igi-tur ea brachia, quæ ſeptentrionibus obiecta, ſunt, pauciſ-ſimas plagas accipere debent, & magis ſi putabuntur in gruentibus iam frigoribus, quibus cicatrices inuruntur. Itaq; vna tantummodo materia iugo proxima, & vnꝰ infra eam cuſtos erit ſummittendus, qui vitem mox in annum renouet. At è contrario permeridiem plures pal mites ſubmittantur, qui laborantem matrem feruoribꝰ æſtiuis opacent, nec patiantur ante maturitatem fructũ marefcere. Orientis, atque occidentis haud ſanè magna eſt in putatione differentia, quoniam ſolem pari horarũ numero ſub vtroq; axe vitis accipit. Modus itaq; mate-riarũ is erit, quem dictabit humi, atq; ipſius ſtirpis læti tia. Hæc in vniuerſum, illa per parteis cuſtodienda ſunt. Nam vt ab vna vite quaſi à quibuſdam fundamentis incipiam, ſemper circa crus dolabella dimouenda terra eſt. Et ſi ſoboles, quam ruſtici ſuffraginem vocant, radi cibus adhæret, diligenter explantanda, ferroq; alleuanda eſt, vt hybernas aquas reſpuat. Nam præſtat ex vulnere ſobolem repulleſcentem vellere, quam nodoſam, & ſca bram plagam relinquere. Hoc enim modo celeriter cica tricẽ ducit, illo cauatur, atq; purteſcit. Percuratis deinde quaſi pedibus crura ipſa, trunciq; circũſpiciendi ſunt, ne aut pampinarius palmes internatus, aut verucæ ſimilis furunculus relinquatur, niſi ſi iugo ſuperiecta vitis, deſy derabit ab inferiore parte reuocari. Si vero trunci pars ſecta ſolis afflatu peraruit, aut aquis, noxijsúe animali-bus, quæ per medullas irrepunt, cauata vitis eſt, dolabel-la conueniet expurgare, quicquid emortuum eſt. deinde falce eradi viuo tenus, vt à viridi codice ducat cicatricẽ. neq; eſt difficile, mox alleuatas plagas terra quam prius

amurca madefeceris, linire nam & teredinem, formicã
ꝗ prohibet. Solem etiam, & pluuias arcet eiuſmodi litu
ra, propter quę celerius coaleſcit, & fructum viridem cõ
ſeruat. Cortex quoꝗ aridus, fiſſusꝗ per ſumma trunci
dependens corpore tenus deliberandus eſt, quod & me
lius vitis quaſi ſordibus liberata conualeſcit, & minus vi
no fecis affert. Iam vero muſcus, qui more compedis cru
ra vitium deuincta comprimit, ſituꝗ & veterno mace
rat, ferro diſtringendus, & eradendus eſt. Atque hæc in
ima parte vitis. Nec minus ea, quæ in capite ſeruanda
ſint, deinceps præcipiantur. Plagæ, quas in duro vitis ac
cipit, obliquæ, rotundæꝗ fieri debent, nam citius conua
leſcunt, & quandiu cicatricem non obduxerint, commo
dius aquam fundunt. Tranſuerſæ plus humoris & exci
piunt, & continent. Eam culpam maxime vinitor fu
gito. Sarmenta lata, vetera, male nata. contorta, deor
ſum ſpectantia recidito. Nouella, & fructuaria recta ſum
mittito. Brachia tenera, & viridia ſeruato. Arida & vete
ra falce amputato. Vngues cuſtodum annotinos reſeca
to. In quatuor fermè pedes ſupra terram vitem elatam
totidem brachijs componito, quorum ſingula ſpectent
decuſſati iugi partes. tum vel vnum flagellum, ſi ma
erior vitis erit, vel duo, ſi plenior, brachio cuiꝗ ſummit
tito, eaꝗ iugo ſuperpoſita præcipitato. Sed meminiſſe
oportebit, ne in eadem linea, vnoꝗ latere brachij eſſe
duas materias, pluréſue patiamur. Naꝗ id maximè vi
tem infeſtat, vbi non omnis pars brachij pari vice labo
rat, atque æqua portione ſuccum proli ſuæ diſpenſat, ſed
ab vno latere exugitur. Quo fit, vt ea vena, cuius om
nis humor aſſumitur, velut icta fulgure areſcat. Voca
tur etiam focaneus palmes, qui ſolet in bifurco medius
prorepere, & iccirco eum prædicto vocabulo ruſtici ap
pellant, quod inter duo brachia, qua ſe diuidit vitis, ena
tus velut fauces obſidet, atque vtriuſque duramenti ali
menta præripit. Hunc ergo tanquam æmulum diligen
ter ijdem amputãt, & abnodant, priuſquam corrobore

tur. Si tamē ita præualuit, vt alterutrum brachiū afflixerit, id, quod imbecillius eſt, tollitur, & ipſe focaneus ſummittitur. Reciſo enim brachio, æqualiter vtriq; parti vires mater ſumminiſtrat. Igitur caput vitis pendēs infra iugum conſtituito, vnde ſe pandāt quatuor (vt dixi) brachia, in quib⁹ quotannis vitis renouetur, amputatis veteribus, & ſummiſſis nouis palmitibus, quarum delectus ſcite faciendus eſt. Nā vbi magna materiarū facultas eſt, putator cuſtodire debet, ne aut proximas duro, id eſt à trunco, & capite vitis relinquat, aut rurſus extremas. Nā illæ minimum vindemiæ conferunt, cum exiguum fructum præbent, ſimiles ſcilicet pampinarijs. hæ vitem exhauriunt, quia nimio fœtu onerant, & vſq; in alterum, ac tertiū palum, quod vitioſum eſſe diximus, ſe extendunt. Quare medio in brachio commodiſſime palmę ſummittentur, quæ nec ſpem vindemiæ deſtituant, nec emaciēt ſtirpem ſuam, nonnulli fructus auidius eliciūt extrema, & media flagella ſummittendo, nec minus proximum duro ſarmentum in cuſtodē reſecando, quod faciendū, niſi permittentibus ſoli, & trunci viribus minime cenſeo. Nā ita ſe induunt vuis, vt nequeant maturitatē capere, ſi benignitas terræ, atq; ipſius trunci lætitia non adſit, ſubſidiarius, idemq; cuſtos in pollicē reſecari non debet, cū palmæ, ex quibus proximi fructus ſperantur, idoneo loco ſitæ ſunt. Nam vbi ligaueris eas, & in terrā ſpectantes deflexeris, infra vinculum materias exprimes. At ſi longius, quàm ritus agricolarū permittit, & à capite vitis emicuerit, & brachijs in aliena iugorum compluuia perrepſerit, cuſtodē validum, & quammaximum iuxta truncū duorū articulorū, vel trium relinquemus, ex quo quaſi pollice, proximo anno citata materia formetur in brachium, vt ſic reciſa vitis, ac renouata intra iugum contineatur. Sed in ſummittendo cuſtode hæc maxime ſunt obſeruanda. Primum, ne reſupina cœlum, ſed prona potius plaga terram ſpectet. ſic enim in gelicidijs ipſa ſe protegit, & ab ſole obumbratur. deinde ne ſagittæ, ſed

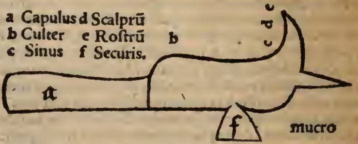
vngulis quidem ſimilis fiat reſectio.nam illa celerius, & latius emoritur, hæc tardius, & anguſtius reformidat. Quodq; etiam vſurpari vitioſiſſime animaduerto, maxime vitandum eſt. Nam dum ſeruiunt decori, quo ſit breuior cuſtos, & ſimilis pollici, iuxta articulum ſarmentum recidunt. Id autem plurimum officit, quoniã ſecundum plagam poſita gemma pruinis, & frigore, tũ deinde æſtu laborat. Optimum eſt igitur medio ferè internodio ſubſidiarium tondere palmitem, deuexamq; reſectionem facere poſt gemmã, ne (vt iã ante diximus) ſuperlachrymet, & gemmantem cæcet oculum. Sed ſi reſecis facultas non erit, circunſpiciendus eſt furunculus, qui quãuis anguſtiſſime præciſus in modũ verucæ proximo vere materiã exigat, quã vel in brachium, vel in fructuarium remittamus, ſi neq; is reperiatur, ſaucianda ferro eſt, atq; exulceranda vitis in ea parte, qua pampinum ſtudemus elicere. Iã vero ipſos palmites, quos vindemiæ præparamus, clauiculis, ac nepotibus liberandos magnopere cenſeo. Sed in ijs recidendis alia conditio eſt, atq; alia in ijs, quę procedunt è trunco, nã quicquid eſt, quod è duro prominet, vehementius applicata falce abnodatur, atq; eraditur, quo celerius obducat cicatricem. Rurſus quicquid è tenero proceſſit, ſicut nepos parcius detondetur, quoniã ferè coniunctam gerit ab latere gemmã, cui conſulendum eſt, ne falce deſtringatur, preſſius enim ſi abnodes applicato ferro, aut tota tollitur, aut conuulneratur, propter quod palmes, quem mox in germinatione citauerit, imbecillis, ac minus fructuoſus erit. tum etiam magis obnoxius ventis, ſcilicet quia infirmus de cicatrice proreperit. Ipſius autem materiæ, quam ſummittemus longitudini modum difficile eſt imponere. Pleriq; tamẽ in tantum prouocant, vt curuata, & præcipitata per iugum nequeat terram contingere. Nos ſubtilius diſpiciencia illa cenſemus, primum vitis habitum. nam ſi robuſta eſt, ampliores materias ſuſtinet. deinde ſoli quoque pinguitudinem, quæ niſi adeſt, quamuis validiſſima vitem

celeriter necabimus procerioribus emaciatam flagellis. Sed longi palmites non menſura, verum gemmarũ numero æſtimantur. nam vbi maiora ſunt ſpatia inter articulos, licet eouſq; materiam producere, dum penè terram contingat. nihilo minus enim paucis frondeſcet pampinis. At vbi ſpiſſa internodia, frequenteſq; oculi ſunt, quamuis breue ſarmentum, multis palmitibus vireſcit, & numeroſo fœtu exuberat. Quare modus talis generis neceſſario maxime eſt adhibendus, ne procerioribus fructuarijs oneretur. Et vt conſyderet vinitor proximi anni magna, nécne fuerit vindemia. Nam poſt largos fructus parcendum eſt vitibus, & ideo anguſte putandum, poſt exiguos, imperandum. Super cætera illud etiam cenſemus, vt duris, tenuiſſimiſq;, & acutiſſimis ferramentis totum iſtud opus exequamur. obtuſa enim, & hebes, & mollis falx putatorem moratur, eoq; minus operis efficit, & plus laboris affert vinitori. Nam ſiue curuatur acies, quod accidit molli, ſiue tardius penetrat, quod euenit in retuſo, & craſſo ferramento, maiore niſu eſt opus. Tũ etiam plagæ aſperæ, atque inæquales, vites lacerant. Neque enim vno, ſed ſæpius repetito ictu res tranſigitur. Quo plerunque fit, vt quod præcidi debeat, perfringatur, & ſic vitis laniata, ſcabrataq; putreſcat humoribus, nec plagę cõſanentur. Quare magnopere monẽdus putator eſt, vt prolixet aciem ferramenti, & quantum poſſit, nouaculæ ſimilem reddat. Nec ignoret in quaque re, qua parte falcis vtendum ſit. Nam plurimos per hanc inſcitiam vaſtare vineta comperi.

Figura falcis. Cap. XXV.

EST autem ſic diſpoſita vinitoriæ falcis figura, vt capulo pars proxima, quæ rectam gerit aciem, culter ob ſimilitudinem nominetur. Quę flectitur ſinus, quę à flexu procurrit, ſcalprũ. Quę deinde adunca eſt, roſtrũ appellatur. Cui ſuperpoſita ſemiformis lunæ ſpecies, ſecuris dicitur. Eiuſq; velut apex pronus imminens, mucro voca

tur. Harum partium quæq; ſuis muneribus fungitur, ſi modo vinitor gnarus eſt. Nam cum in aduerſum preſſa manu deſecare quid debet, cultro vtitur. cum autem retrahere, ſinu. cum adleuare, ſcalpro. cum incauare, roſtro. cum ictu cædere, ſecuri. cum in anguſto aliquid expurgare, mucrone. Maior autem pars operis in vineā ductim potius, quàm cæſim facienda eſt. Nam ea plaga, quæ ſic efficitur, vno veſtigio alleuatur. Prius enim putator applicat ferrum, atq; ita quæ deſtinauit prçcidit. Qui cçſim vitem petit, ſi fruſtratus eſt (quod ſæpe euenit) pluribus ictibus ſtirpem vulnerat. Tutior igitur, & vtilior putatio eſt, quæ (vt retuli) ductu falcis non ictu conficitur.

De cura adminiculādæ, jugādæq; uineæ. CA. XXVI.

HIS peractis, ſequitur (vt ante iam diximus) adminiculandæ, iugandæq; vineæ cura, cui ſtabiliendæ melior eſt ridica palo, neq; ea quælibet. nam eſt prçcipua cuneis fiſſa olea, quercus, & ſuber, ac ſi qua ſunt ſimilia robora. Tertium obtinet locū pedamen teres. idq; maxime probatur ex iunipero, & lauru, & cupreſſu. Recte etiam faciunt ad eam rem ſylueſtres pinus, atque etiam ſambuci probabilis vſus. tamen in his hæc. eorumq; ſimilia pedamenta poſt putationem retractanda ſunt, parteſq; eorū putres dedolandæ. Atq; alia conuertenda, quæ ſynceritatem habent, alia ſummouenda, quæ vel carioſa, vel iuſto breuiora ſunt, eorumq; in vicem idonea reponenda, iacentia ſtatuenda, declinata corrigenda. Iugo ſi non

erit opus noua ſartura, recentia vincula inſerantur. Si reſtituendum videbitur ante quàm vitis palo applicetur, perticis, vel arundinibus connectatur, ac tum demum (ſicut in nouella præcepimus) vitem iuxta caput, infraq́ue brachia colligemus cũ ridica, idq́ue facere non oportebit omnibus annis eodem loco, ne vinculũ incidat, & truncum ſtrangulet. Brachia deinde ſub ſtella quadripartito locabimus, tenerosq́ue palmites ſuper iugum ligabimus nihil repugnantes naturæ, ſed vt quiſquis obſequetur, leuiter curuabitur, ne deflexu frangatur, néue iam tumentes gemmæ detergeantur. Atq́ue vbi duę materię per vnã partem iugi mittentur, media pertica interueniat, directæq́ue palmæ per iugorum compluuia decurrant, & velut merſę cacuminibus in terram deſpiciant. Id vt ſcite fiat, meminerit alligator, ne retorqueat ſarmentũ, ſed tantum inflexum deuinciat, & vt omnis materia, quæ nihil poteſt præcipitari, iugo ſuperponatur, vt potius innixa perticæ, quàm è vinculo pendeat. Sæpe enim notaui per imprudentiam ruſticos ſubijcere iugo palmam, & ita colligare. vt ſolo vimine ſuppendeat. Quæ vinea, cũ accipit pampini, & vuarum pondus, infringitur.

Quæ bonus uinitor in conſtituta iam uinea uitare, aut ſequi debeat. Cap. XXVII.

SIC deinde ordinata vineta feſtinabimus emundare, ſarmentisq́ue, & calametis liberare. Quæ ſicco tamen ſolo legenda ſunt, ne luroſa humus inculcata maiorem foſſori laborem prębeat, qui protinus adhuc ſilentibus vineis inducendus eſt. Nã ſi palmis incipientibus, progemmantibusq́ue foſſorem immiſeris, magnã partẽ vindemiæ decuſſeris. Igitur ante q̃ gemmẽt per diuortium veris, atq́ue hyemis quam altiſſime fodiendæ vineæ ſunt, quo lętius, atq́ue hilarius pullulent. Eęq́ue vbi ſe frondibus, & vuis veſtierint, teneris caulibus nec dum adultis modus adhibendus eſt. Idemq́ue vinitor, qui ante ferro, nunc manu decutiet, vmbráſque compeſcet, ac ſuperuacuos pampi-

nos deturbabit. Nam id plurimum refert, non inſcite fa-
cere, ſiquidem vel magis pampinatio, quàm putatio vi-
tibus conſulit. Nam illa quamuis multum iuuat, ſauciat
tamen, & reſecat. hæc clementius ſine vulnere medetur,
& anni ſequentis expeditiorem putationem facit. Tum
etiam vitem minus cicatricoſam reddit, quoniam id, ex
quo viride, & tenerum decerptum eſt, celeriter conſane-
ſcit. Super hæc materiæ, quæ fructum habent, melius cō
ualeſcunt, & vuæ commodius inſolatæ percoquuntur.
Quare prudentis eſt, ac maxime callentis vinitoris æſti-
mare, ac diſpicere, quibus locis in annum debeat materi-
as ſummittere, nec orbos tantū detrahere palmites, ve-
rum etiam frugiferos, ſi ſupra modum ſe numerus eorū
profuderit. ſiquidem euenit, vt quidam oculi trigemi-
nis palmis egerminent, quibus binos detrahere oportet,
quo commodius ſingulos alumnos educent. Eſt enim
ſapientis ruſtici reputare, num maiore fructu vitis ſe in-
duerit, quàm vt perferre eum poſſit. Itaq; non ſolū fron
dem ſuperuacuam debet decerpere, quod ſemper facien-
dum eſt, verum interdum partem aliquam fœtus decute
re, vt vbere ſuo grauatam vitem leuet. Idq; faciet varijs
de cauſis pampinator induſtrius, etiam ſi nō erit maior
fructus, quàm vt matureſcere queat. Si autem continuis
ſuperioribus annis dapſili prouentu fatigata vitis fue-
rit, requieſcere, ac refici par erit, & ſic futuræ materiæ cō-
ſulendum. Nam cacumina flagellorum confringere lu-
xuriæ comprimendæ cauſa vel è dura parte, aut à trun-
co ſurgentes pampinos ſubmouere oportebit, niſi ad re
nouandā vitem vnus, atq; alter ſeruandus eſt. Tum è cā-
pite quicquid inter brachia viret explātare. atq; eos, qui
per ipſa duramenta ſteriles, nequicquā matrē occupant,
palmites detergere, cuiuslibet vel pueri eſt officium.

Quomodo pampinari, & quot foſſuris uinea excoli debeat. Cap. XXVIII.

TEMPVS autem pampinationis ante, q̄ florem vitis

oſtendat, maxime eſt eligendũ, ſed & poſtea licet eandẽ repetere. Mediũ igitur eorũ dierũ ſpatiũ, quo acini formantur vinearũ, nobis aditũ negat, quippe florentẽ fructum mouere nõ expedit, pubeſcentẽ vero, & quaſi adoleſcẽtẽ conuenit religare, folijsq; oĩbus nudare, tũ et crebris foſſionibus implere, nã fit vberior pulueratioñibus. Nec inficior pleroſq; añ me ruſticarũ rerũ magiſtros tribus foſſuris contentos fuiſſe. ex quibus Græcinus, qui ſic refert, poteſt videri ſatis eſſe conſtitutã vineã ter fodere. Celſus quoq;, & Atticus conſentiũt tres eſſe motus in vite, ſeu potius in omni ſurculo naturales. vnũ, quo germinet. alterũ, quo floreat. tertiũ, quo matureſcat. Hos ergo mot9 cenſent foſſionibus concitari. Nõ enĩ natura, quod vult ſatis efficit, niſi eã labore cũ ſtudio iuueris. Atq; hæc colendarũ vinearũ cura eſt, quæ finitur vindemia.

De inſerendis uitibus, & inſitione tuenda. Cap. XXIX.

REDEO nũc ad eã partẽ diſputationis, qua ſum profeſſus vitiũ inſerendarũ, tuendarũq; inſitionũ præcepta. Tempus inſerendi Iulius Atticus tradidit ex Calendis Nouembribus in Calendas Iunias quoad poſſe cuſtodiri ſurculũ, ſiue gemmã affirmat. Eoq; debemus intelligere nullam partẽ anni excipi, ſi ſit ſarmentis alendis facultas. Id porrò in alijs ſtirpiũ generibus, quæ firmioris, & ſuccoſioris libri ſunt, poſſe fieri ſanè conceſſerim. In vitibus nimis temere tot menſiũ ruſticis inſitionẽ permiſſam diſſimulare nõ eſt fidei meæ, nõ qd ignorẽ brumæ temporibus aliqñ inſitã vitẽ comprehendere. Sed nõ qd in vno vel altero experimento caſu fiat, verũ quid certa ratione plerũq; proueniat, diſcentibus præcipere debemus. Etenĩ ſi exiguo numero periclitandum ſit, in quo maior cura temeritati medetur, poſſum aliquatenus conniuere. Cum vero vaſtitas operis etiã diligentiſſimi agricolæ curam diſtendat, oẽm ſcrupulũ ſummouere debemus. Eſt enim contrariũ quod Atticus præcipit. Nã idẽ p̃ brumã negat recte putari vineã. Quæ res, quamuis minus lædat vitẽ,

merito tñ fieri prohibetur,quod frigoribus oĩs ſurculus rigore torpet,nec propter gelicidia corticē mouet,vt cicatricē conſanet. Atq; idē Atticus nō prohibet eodē ipſo tempore inſerere,quod tū,& totius obtruncatione vitis, & cū eiuſdē reſectionis fiſſura præcipit fieri. Verior itaq; ratio eſt inſerendi tepentibus iam diebus poſt hyemē,cū & gemmas,& corticē naturaliter mouent,nec frigus ingruit,quod poſſit aut ſurculū inſitū,aut fiſſurę plagā inurere. Permiſerim tñ feſtinantibus autumno vitē inſerere,quia nō diſſimilis eſt eius aeris qualitas vernę.ſed quocunq; quis tempore deſtinauerit inſerere,nō aliā ſciat eſſe curā ſurculis explorandis,quā quæ tradita eſt priore libro,cū de malleolis eligendis præcepimus,quos vbi generoſos,& fœcundos,& quammaturiſſimos viti detraxerit diē quoq; tepidū,ſilentēq; à ventis eligat. Tū conſyderet ſurculū teretē,ſolidiq; corporis,nec fungoſæ medullæ crebris etiā gemmis,& breuibus internodijs. nam plurimū intereſt nō eſſe longū ſarmentum,quod inſeratur. & rurſus plures oculos,quibus egerminet,ineſſe. Itaq; ſi ſunt longa internodia,neceſſe eſt , ad vnā,vel ſummū duas gemmas recidere ſurculum,ne proceriorē faciamus,quā vt tempeſtates,& ventos,& imbres immobilis pati poſſit. Inſeritur aūt vitis vel reſciſſa,vel integra perforata terebra. Sed illa frequentior,& penè omnibus agricolis cognita inſitio. hæc rarior,& paucis vſurpata. de ea igitur prius diſſerā,quæ magis in conſuetudine eſt. Reciditur vitis plerūq; ſupra terrā,nonnūq; tñ & infra, quo loco magis ſolida eſt,atq; enodis. cū iuxta terrā inſita eſt,ſurculus adobruitur cacumine tenus. at cū editior eſt à terra, fiſſura diligenter ſubacto luto linitur,atq; ſuperpoſito muſco ligatur,quod & calores, & pluuias arceat. temperatur ita ſurculus,vt calamo nō abſimilis,coagmentet fiſſurā,ſub qua nodus in vite deſyderatur,qui q̄ſi alliget eā fiſſurā , nec rimā patiatur vltra procedere. Is nodus etiā ſi quatuor digitis à reſectione abfuerit,illigari tñ eū prius,q̄ vitis findatur,conueniet,ne cū ſcalpro

factum fuerit iter ſurculo, plus iuſto plaga hiet. calamus aũt nõ amplius tribus digitis debet alleuari. æqualiter ex ea parte, qua raditur, vt ſit leuis, eaq́ raſura ita deducitur vt medullã contingat vno latere, atq́ altero paulo vltra corticẽ diſtringatur, figureturq́ in ſpeciẽ cunei, ſic vt ab ima parte acutus ſurculus, latere altero ſit tenuior, atq́ altero plenior. perq́ tenuiorẽ partẽ inſertus eo latere arctetur quo eſt plenior, & vtrinq́ contingat fiſſurã. nã niſi cortex cortici ſic applicetur, vt nullo loco tranſluceat, nequit coaleſcere. vinculi gen9 ad inſitionẽ nõ vnũ eſt. alij viminibus obſtringũt. nonnulli circundãt libro fiſſurã: plurimi ligãt iunco, quod eſt aptiſſimũ. nã vimẽ, cũ inaruit, penetrat, & inſecat corticẽ, propter quod molliora vincula magis probamus, quæ cũ circunuenere truncũ, adactis arundineis cuneolis arctantur. ſed antiquiſſimũ eſt, & añ hæc ablaqueari vitẽ, radiceſq́ ſummas, vel ſoboles amputari, & poſt hæc adobrui truncũ. isq́ cũ comprehendit, aliã rurſus exigit curã. nã ſæpius pampinandus eſt, cũ germinat, frequẽtiusq́ detrahendæ ſunt ſoboles, quæ à lateribus, radicibusq́ prorepunt. tum quod ex inſito profundit ſubligandũ, ne vento ſurculus motus labefactetur, aut explantetur tener pampinus, qui cum excreuit, nepotibus orbandus eſt, niſi ſi propter penuriam, & caluitiũ loci ſumitur in propagines autumnus. deinde falcẽ maturis palmitibus admouet. ſed putationis inſitis cuſtoditur ea ratio, vt vbi nulla deſyderatur propago, vnus ſurculus euocetur in iugum. alter ita recidatur, vt adęquetur plaga trunco, ſic tamẽ ne quid radatur è duro. pampinandum non aliter eſt, q̃ in nouella viuiradice. putandum vero ſic, vt vſq́ in quartum annum parcius imperetur, dum plaga trunci ducat cicatricẽ. atq́ hæc per fiſſuram inſitarum eſt ordinatio, in illa autẽ, quæ fit per terebrationem, primum ex vicino fructuoſiſſimã oportet conſyderare vitem, ex qua (velut traducem inhærentem matri) palmitem attrahas, & per foramen tranſmittas. hæc enim tutior, & certior eſt inſitio, quoniam & ſi

proximo vere nõ comprehendit, ſequente certe, cũ increuit, coniungi cogitur, & mox à matre reciditur. atq; ita ſuperficies inſitæ vitis vſq; ad receptũ ſurculũ obtruncatur. huius traducis ſi nõ eſt facultas, tũ detractũ viti quã recentiſſimũ eligitur ſarmentũ, & leuiter circumraſum, vt cortex tantũ detrahatur, aptatur foramini, atq; ita luto circumlinitur reſecta vitis, vt totus truncus alieni generis viti ſeruiat. quod quidẽ nõ fit in traduce, qui à materno ſuſtinetur vbere, dũ inoleſcat. ſed aliud eſt ferramẽtũ, quo priores vitẽ perforabãt, aliud, quod ipſe vſu nũc magis aptũ comperi. nã antiqua terebra, quã ſolã veteres agricolæ nouerãt, ſcobẽ faciebat, perurebatq; eã partẽ, quã perforauerãt, deuſta porrò raro reuireſcebat, vel cũ priore coaleſcebat, in eaq; nec inſitus ſurculus comprehendebat. tũ etiã ſcobis nunquã ſic eximebatur, vt nõ inhæreret foramini. ea porrò interuentu ſuo prohibebat corpus ſurculi corpori vitis applicari. nos terebrã, quam gallicã dicimus, ad hãc inſitionẽ commenti longe habiliorẽ, vitilioreq; comperimus, nã ſic excauat truncũ, ne foramẽ inurat. quippe non ſcobẽ, ſed ramenta facit, quibus exemptis, plaga leuis relinquitur, quæ facilius omni parte ſedentẽ ſurculũ contingat, nulla interueniente lanugine, quã excitabat antiqua terebra. igitur ſecũdũ vernũ æquinoctiũ perfectã vitium inſitionẽ habeto, locisq; aridis, & ſiccis nigrã vitẽ inſerito, humidis albã. neq; eſt vlla propagãdi neceſſitas, ſi modo tã mediocris eſt craſſitudo trunci, vt incrementũ inſiti plagã poſſit contegere, & niſi tñ vacuus locus demortui capitis vitẽ repoſcit. qđ cũ ita eſt, alter ex duobus ſurculis mergitur, alter eductus ad iugũ in fructũ ſummittitur. neq; inutile ex ea vite, quam merſeris, enaſcentes in arcu propaginis pampinos educare, quos poſſis mox, ſi ita competet, vel propagare, vel ad fructũ relinquere.

De ratione pedaminũ, uiminũ, et de ſalicto. Ca. XXX.

QVONIAM conſtituendis, colendiſq; vineis, quæ

videbantur vtiliter præcipi poſſe, diſſeruimus, pedaminum, iugorumq́ & viminum proſpiciendorum tradenda ratio eſt. hæc enim quaſi quædam dotes vineis ante præparantur, quibus ſi deficitur agricola, cauſam faciendi vineta non habet, cum omnia, quæ ſunt neceſſaria extra fundum quærenda ſint. nec emptionis tantum (ſicut ait Atticus) pretium onerat vitis rationem, ſed eſt etiam comparatio moleſtiſſima. conuehēda ſunt enim tempore iniquiſſimo hyberni, quare ſalices viminales, atq; arūdineta, vulgaresq́ ſyluę, vel conſulto conſitæ è caſtaneis prius facienda ſunt, viminalium (vt Atticus putat) ſingula iugera, ſufficere poſſunt quinis & vigenis iugeribus ligandæ vineæ, arundineti ſingula iugera, vigenis iugandis, caſtaneti iugerum, totidem palandis quot arundineti iugandis, ſalicem vel riguus ager, vel vliginoſus optime, nec incommode tamen alit planus, & pinguis, atq; is debet conuerti bipalio (ita enim præcipiunt veteres) in duos pedes & ſemiſſem ſalicto deſtinatum ſolum. nec refert cuius generis vimen feras, dum ſit lentiſſimū, putant tamen tria eſſe genera præcipuæ ſalicis, græcæ, gallicæ, ſabinæ, quam plurimi vocant amerinam. Græca flaui coloris eſt, gallica obſoleti purpurei, & tenuiſſimi viminis. Amerina ſalix gracilem virgam, & rutilam gerit. Atque hæ vel cacuminibus, vel taleis deponuntur, pertice cacuminum modicæ plenitudinis, quæ tamen dipondiarij orbiculi craſſitudinem non excedant, optime panguntur, euſq; dum ad ſolidum demittantur, taleę ſexquipedales terreno immerſæ paululum obruuntur Riguus locus ſpatia laxiora deſyderat, eaq; ſenum pedum per quincuncē recte faciūt, ſiccaneus ſpiſſiora ſic, vt ſit facilis acceſſus colentibus ea, quinum pedum interordinia eſſe abunde eſt, vt tamen in ipſa linea conſitionis alterna vacuis intermiſſis bipedaneis ſpatijs conſiſtant ſemina. Satio eſt eorum prius, quàm germinēt, dum ſilent virgæ, quas arboribus detrahi ſiccas conueniet. nam roſidas ſi recideris, parum proſpere proueniunt, ideo pluuij dies in exputanda

ſalice vitantur. fodienda ſunt primo triennio ſalicta cre brius, vt nouella vineta, cum deinde conualuerint, trib⁹ foſſuris contenta ſunt, aliter culta celeriter deficiunt. nã quamuis adhibeatur cura, plurimæ ſalices intereunt, qua rum in loco ex propinquo mergis propagari debẽt, cur uatis, & defoſſis cacuminibus. quibus reſtituatur quicqd intercidit, anniculus deinde mergus decidatur à ſtirpe, vt ſuis radicibus tanquam vitis ali poſſit.

De geniſta. Cap. XXXI.

PER ARIDA loca, quæ genus id virgultorum nõ recipiunt, geniſtam poſtulant, eius cum ſit ſatis firmum tum etiam lentiſſimum eſt vinculum. Seritur autem ſemine, quod cum eſt natum, vel defertur bima viuiradix vel relicta cum id tempus exceſſit, omnibus annis more ſegetis iuxta terram demeti poteſt. cętera vincula, qua lia ſunt ex rubo, maiorem operam, ſed in egeno tamen neceſſariam exigunt. perticalis ferè ſalix eundem agrum quem viminalis, deſyderat, melior tamen riguo prouenit, atq; ea taleis conſeritur, & cum germinauit ad vnam perticam ſummittitur, crebroq; foditur, atq; exherbatur nec minus, quàm vinea pampinatur, vt in longitudinem ramorum potius, quàm in latitudinem euocetur. ſic culta quarto demum anno cæditur. nam quæ vinculis præparatur, poteſt annicula præcidi ad ſemiſſem ſupra duos pedes, vt è trunco fruticet, & in brachia velut humilis vinea diſponatur. ſi tamen ſiccior fuerit ager, bima potius reſecabitur.

De arundinetis. Cap. XXXII.

ARVNDO minus alte paſtinatur, melius tamen bipalio ſeritur, ea cum ſit viuaciſſima, nec recuſet vllum locum, proſperius reſoluto, quàm denſo, humido, quàm ſicco, vallibus, quàm cliuis, fluminum ripis, & limitibus, ac vepretis commodius, quàm medijs agris deponitur. bulb⁹ radicis, ſeritur & talea calami, nec minus toto pro

ſternitur corpore. bulbus tripedaneis interuacātibus ſpatiis obrutus anno celerius maturā perticā præbet. talea, & tota arundo ſerius prædicto tempore euenit. ſed ſiue reciſa in dupondiū, & ſemiſſem talea, ſiue totæ arūdines proſtratæ deponantur, extent earum cacumina oportet, quod ſi obruta ſunt, totæ putreſcunt. ſed cultus arundinetis primo triennio non alius eſt, quàm cæteris, cum deinde conſenuit, repaſtinandum eſt. ea eſt autem ſenectus, cū vel exaruit ſitu, & inertia plurium annorum, vel ita denſatum eſt, vt gracilis, & cannæ ſimilis arundo prodeat. Sed illud de integro refodi debet, hoc poteſt intercidi, & diſrarari, quod opus ruſtici caſtrationem vocant. quę tamen refectio arundineti cæca eſt, quia non apparet in terra quid aut tollendū ſit aut reliquendum. tolerabiliꝰ tamen arundo caſtratur ante quàm cæditur. quatenꝰ calami velut indices demonſtrant, quid eruendū ſit. tēpus repaſtinandi, & conſerendi eſt prius q̄ oculi arundinum egerminent. cæditur deinde poſt brumā nam vſq; in id tempus incrementū capit, ac tum compeſcitur, cum obrigant hyberno frigore, fodiendū quoties & vinea, ſed & macies eius, cinere, vel alio ſtercore iuuanda eſt, propter quod cæſum pleriq; incendunt arundinetum.

De caſtaneis, & caſtanetis. Cap. XXXIII.

CASTANEA roboribus proxima eſt, & ideo ſtabiliendis vineis habilis, eius enim in repaſtinato nux poſita celeriter emicat, & poſt quinquenniū cæſa more ſalicti recreatur, atq; in palū formata ferè vſq; in alterā cæſionem perennat, ea pullā terram, & reſolutam deſyderat, ſabulonē humidū, vel refractū tofum nō reſpuit, opaco, & ſeptentrionali cliuo lætatur, ſpiſſum ſolū, & rubricoſum reformidat. ſeritur ab Nouembri menſe per totam hyemem ſicca terra, & repaſtinata in altitudinem dupondij, & ſemiſſis. nuces in ordinem ſemipedalibus, ordines autem quinum pedum ſpatiis dirimuntur. in altitudinem dodrantis caſtanea depreſſis ſulcis committi-

tur, qui vbi nucibus ſunt conſiti, prius quàm complanẽtur, breues arundines ab latere caſtanearum panguntur, vt per hos ſationis indices cautius fodi, & runcari poſſint. ſimulatq; ſemina ſtillauerint, & iam bima transferri queunt, interuelluntur, ac bini pedes arbuſculis vacui relinquuntur, ne denſitas plantas emaciet. ſpiſſius autem ſemen propter varios caſus deponitur, nam interdum prius quam enaſcatur, aut ſiccitatibus nux inareſcit, aut aquarum abundantia putreſcit. interdum ſubterraneis animalibus ſicuti muribus, & talpis infeſtatur. propter quæ ſæpe nouella caſtaneta calueſcunt. atq; vbi frequentanda ſunt, melius ex vicino, ſi competit (mergi more) pertica declinata propagatur, quàm exempta refeſitur. hæc enim velut immota ſua ſede vehementer germinat, at quæ radicitus exempta, & depoſita eſt, biennio reformidat, propter quod compertum eſt commodius nucibus, quam viuiradicibus eiuſmodi ſyluas inſtitui. ſpatia huiuſce ſationis, quæ ſupra ſcripta ſunt, capita caſtanearum recipiunt. M.M.DCCCLXXX. cuius ſummæ (ſicut ait Atticus) ex facili iugera ſingula præbebunt ſtaturninum duodena millia. etenim taleæ propius ſtirpem reciſæ quadrifidas plerunq;, ac deinde ſecundæ taleæ eiuſdem arboris bifidas ridicas ſumminiſtrant. quod genus fiſſilis adminiculi manet diutius, quàm teres palus. Cultus eiuſdem eſt foſſionis, poſitionisq;, qui vineæ. ſupputari debet bima, quinetiam trima. nam bis ferro repetẽda eſt veris principio, vt incitetur eius proceritas. poteſt etiam quercus ſimili ratione ſeri, verum biennio tardius, quàm caſtanea deciditur. propter quod ratio poſtulat tempus potius lucrari, niſi ſi dumoſi, glarioſiq; montes, atq; ea genera terræ, quæ ſupra diximus, glandem magis, quàm caſtaneam poſtulabunt. Hæc de vineis Italicis vinearumq; inſtrumentis, quantum reor, non inutiliter, & abunde diſſerui, mox agricolarum prouincialium vineaticos, nec minus noſtratis, & gallici arbuſti cultus traditurus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER QVINTVS.

Quemadmodum datas formas agrorum metiri debeas. Cap. 1.

SVPERIORIBVS LIBRIS, quos ad te de conſtituendis, colendisq; vineis Siluine ſcripſeram, nonnulla defuiſſe dixiſti, quæ agreſtium operum ſtudioſi deſyderarent. neque inficior aliqua me præteriiſſe, quamuis inquirentem ſedulo, quæ noſtri ſeculi cultores, quæq; veteres literarum monimentis prodiderunt, ſed cum ſim profeſſus ruſticæ rei præcepta, niſi fallor, non aſſeueraueram, quæ vaſtitas eius ſcientiæ contineret, cuncta me dicturum, ſed plurima. nam illud in vnius hominis prudentiam cadere non poterat. neque enim eſt vlla diſciplina, aut ars, quæ ſingulari conſumata ſit ingenio, qua propter vt in magna ſylua boni venatoris eſt indaganter feras quamplurimas capere, nec cuiquam culpæ fuit non omnes cepiſſe, ita nobis ſatis, abundeq; eſt tã diffuſæ materiæ quam ſuſcepimus, maximam partem tradidiſſe. quippe cum in ea velut omiſſa deſyderentur, quæ non ſunt propria noſtræ profeſſionis, vt proxime cum de commetiendis agris rationem M. Trebellius noſter à me requireret, vicinum adeo atque coniunctũ eſſe cenſebat demonſtrãti queãdmodum agrum paſtinaremus, præcipere etiã paſtinatũ quemadmodum metiri debeamus. quod ego non agricolæ, ſed menſoris officium eſſe dicebã, cũ præſertim ne architecti quidem, quibus neceſſe eſt menſurarũ noſſe rationem, dignentur conſumatorum ædificiorum, quæ ipſi diſpoſuerint, modũ comprehendere, ſed aliud exiſtiment profeſſioni ſuę conuenire, aliud eorũ, qui iam extructa metiuntur, et impoſito calculo perfecti operis rationem computant, quo

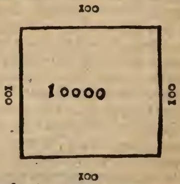
magis veniam tribuendam eſſe noſtræ diſciplinæ cen-
ſeo, ſi eatenus progreditur, vt dicat, qua quidq; ratione
faciendum, non quantum id ſit, quod effecerit. Verum
quoniam familiariter à nobis tu quoq; Siluine pręcepta
menſurarum deſyderas, obſequar voluntati tuæ, cum
eo, ne dubites id opus geometrarum magis eſſe quàm ru
ſticorum. déſque veniam, ſi quid in eo fuerit erratum, cu
ius ſcientiam mihi non vindico. ſed vt ad rem redeam,
modus omnis areę pedali menſura comprehenditur, qui
digitorum eſt. 16. pes multiplicatus in paſſus, & actus,
& climata, & iugera, & ſtadia, centuriáſque, mox etiam
in maiora ſpatia procedit. Paſſus pedes habet quinque.
actus minimus (vt ait M. Varro) latitudinis pedes qua-
tuor, longitudinis habet pedes. 120. Clima quoquouer-
ſus pedum eſt. 60. actus quadratus vndique finitur pedi-
bus. 120. hoc duplicatum facit iugerum, & ab eo, quod e-
rat iunctum, nomen iugeri vſurpauit. ſed hunc actum
prouinciæ Bæticæ ruſtici agnam vocant. ijdemq; trigin
ta pedum latitudinem, & 180. longitudinem porcam di-
cunt. at Galli candetum appellant in areis vrbanis, ſpa-
tium centum pedum, in agreſtibus autem pedum. 150.
quod aratores candetum nominant ſemiiugerum quo-
que arepennem vocant. ergo (vt dixi) duo actus iugerũ
efficiunt longitudine pedum. 240. latitudine pedum. 120.
quæ vtræq; ſummæ inter ſe multiplicatæ quadratorum
faciunt pedum viginti octomillia & octingentos. ſtadi-
um deinde habet paſſus. 125. ideſt pedes. 625. quæ octies
multiplicata efficit mille paſſus, ſic veniunt quinque-
millia pedum. Centuriam nunc dicimus (vt idem Var-
ro ait) ducentorum iugerum modum. olim autem ab
centum iugeribus vocabatur centuria, ſed mox duplica-
ta nomen retinuit. ſicuti tribus dictæ primum à parti-
bus populi tripartito diuiſi, quæ tamen nunc multipli-
catæ priſtinum nomen poſſident. hæc non aliena, nec
procul à ratiocinio, quod tradituri ſumus, breuiter pręfa
ri oportuit. nunc veniamus ad propoſitũ. iugeri partes

nō oēs poſuimus, ſed eas quæ cadūt in æſtimationē fācti operis, nā minores perſequi ſuperuacuū fuit, pro quibus nulla merces dependitur. Igitur (vt diximus) iugerum habet quadratorū pedū vigintiocto millia & octingentos, qui pedes efficiunt ſcrupula. 288. vt aūtē à minima parte, ideſt ab dimidio ſcrupulo incipiam, pars quingenteſima ſeptuageſimaſexta pedes efficit quinquaginta, ideſt iugeri dimidiū ſcrupulū. pars ducenteſima octuageſimaoctaua. pedes centū. hoc eſt ſcrupulū. pars centeſima quadrageſimaquarta, pedes. 200. hoc eſt ſcrupula duo. pars ſeptuageſima ſecunda, pedes. 400. hoc eſt ſextula, in q̄ ſunt ſcrupula quatuor. Pars quadrageſimaoctaua, pedes. DC. hoc eſt ſicilicus, in quo ſunt ſcrupula ſex. Pars vigeſimaquarta. pedes mille ducentos, hoc eſt ſemuncia, in q̄ ſunt ſcrupula. 12. pars duodecima duo millia & quadringētos, hoc eſt vncia, in qua ſunt ſcrupula. 24. pars ſexta, pedes quatuor millia & octingentos, hoc eſt ſextās, in q̄ ſunt ſcrupula. 48. pars quarta pedes ſeptē millia & ducentos, hoc eſt quadrās, in quo ſunt ſcrupula. 72. Pars tertia pedes nouē millia & ſexcentos, hoc eſt triens, in quo ſunt ſcrupula. 96. Pars tertia & vnaduodecima, pedes duodecim millia, hoc eſt quincunx, in quo ſunt ſcrupula. 120. pars dimidia pedes quatuordecim millia & quadringentos. hoc eſt ſemis, in quo ſunt ſcrupula. 144. Pars dimidia et vnaduodecima, pedes ſexdecim millia et octingentos, hoc eſt ſeptunx, in quo ſunt ſcrupula. 168. Partes duætertiæ, pedes decemnouemmillia & ducentos. hoc eſt bes, in quo ſunt ſcrupula. 192. Partes treſquartæ, pedes vnū & viginti millia & ſexcentos, hoc eſt dodrās, in quo ſunt ſcrupulā. 216. Pars dimidia et tertia, vigintiquatuor millia, hoc eſt dextans, in quo ſunt ſcrupula. 240. Partes duætertiæ & vna quarta, pedes vigintiſex millia & quadringentos, hoc eſt deunx, in quo ſunt ſcrupula. 264. Iugerum pedes vigintiocto millia et octingentos. hoc eſt as, in q̄ ſunt ſcrupula. 288. Iugeri aūt modus ſi ſemper quadraret, & in agendis menſuris in longitudinē haberet pedes. 240. in latitudinē

pedes.120. expeditiſſimũ eſſet eius ratiociniũ, ſed quoniã diuerſę agrorũ formę veniunt in diſputationem, cuiuſq; generis ſpecies ſubijciem⁹, q̃bus quaſi formulis vtemur.

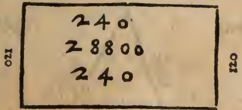
De uarijs agrorũ formis, & eorũ dimẽſionibus. Cap. II.

OMNIS ager aut quadratus, aut lõgus, aut cuneatus, aut triquetrus, aut rotundus, aut etiam ſemicirculi, vel arcus, nonnunquam etiam plurium angulorum formam exhibet. Quadrati menſura facillima eſt. nam cum ſit vndiq; pedum totidem, multiplicantur, in ſe duo latera, & quæ ſumma ex multiplicatione effecta eſt, eam dicemus eſſe quadratorum pedum. tanquam eſt locus quoquouerſus.C.pedum.ducimus centies centenos, fiunt decemmillia. Dicemus igitur eum locum habere decemmillia pedum quadratorum, quæ efficiunt iugeri trientem, & ſextulam, pro qua portione operis effecti numerationem facere oportebit.

quadrati agri forma

AT ſi longior fuerit, quàm latior, vt exempli cauſa iugeri forma pedes habeat longitudinis.240.latitudinis pedes.120.ita, vt paulo ante dixi, latitudinis pedes cum longitudinis pedibus ſic multiplicabis centies vicies duceni quadrageni fiunt vigintioctomillia, & octingenti. Dicemus iugerum agri tot pedes quadratos habere. Similitérque fiet de omnibus agris, quorum longitudo maior ſit latitudine.

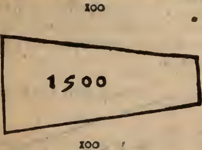
Iugeri

forma

Sin autem cuneatus ager fuerit, vt puta longus pedes centum. latus ex vna parte pedes. 20. & ex altera pedes decē, tunc duas latitudines componemus, fiet vtraque ſumma pedes. 30. Huius dimidia pars eſt quindecim, quam cum longitudine multiplicādo efficiemus pedes mille & quingentos. Hos igitur in eo cuneo quadratos pedes eſſe dicemus, quæ pars erit iugeri ſemuncia, & ſcrupula tria.

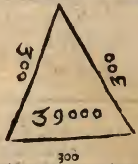
Cuneati

agri forma

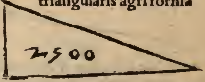
At ſi tribus paribus lateribus triquetrum metiri debueris, hanc formam ſequeris. Eſto ager triangulus pedum quoquouerſus tricentorum. Hunc numerum in ſe multiplicato, fiunt pedes nonaginta millia. Huius ſummæ partem tertiam ſumito, ideſt triginta millia. Item ſumito partē decumā, ideſt nouemmillia. Vtrāq; ſummā cōponito, fiunt pedes triginta nouēmillia. Dicemus hanc ſummam pedum quadratorū eſſe in eo triquetro. Quæ menſura efficit iugerum, & trientem, & ſicilicum.

Triquetri agri forma

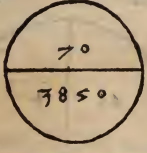
Sed ſi triangulus diſparibus fuerit lateribus ager, tanquā in ſubiecta forma, quæ habet rectum angulum, aliter ratiocinium ordinabitur. Eſto vnius lateris linea, quæ facit angulum rectum pedum quinquaginta, & alterius pedum centum. Has duas ſummas in ſe multiplicato, quinquagies centeni fiunt quinquemillia. Horum pars dimidia duomillia quingeni. quæ pars iugeri vnciam, et ſcrupulum efficit.

Orthogonij triangularis agri forma

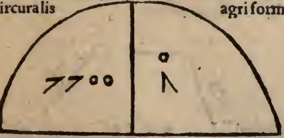
Si rotundus ager erit, vt circuli ſpeciem habeat, ſic pedes ſumito. Eſto area rotunda, cuius diametros habeat pedes.70. Hoc in ſe multiplicato ſeptuagies ſeptuageni fiunt quatuormillia & noningenti. Hanc ſummam vndecies multiplicato, fiunt pedes quinquaginta triamillia nongenti. Huius ſummæ quartamdecimā ſubduco ſcilicet pedes triamillia octingenti, & quinquaginta. Hos eſſe quadratos in eo circulo dico. Quæ ſumma efficit iugeri ſexcunciam, ſcrupula duo & dimidium.

Rotundi agri forma

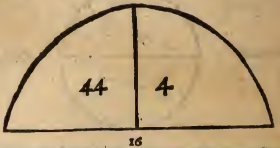
Si ſemicirculus fuerit ager, cuius baſis habeat pedes. 140. curuaturæ autem latitudo pedes. 70. oportebit multiplicare latitudinem cum baſi, ſeptuagies centeni quadrageni fiunt nouemmillia & octingenti. Hæc vndecies multiplicata fiunt centum ſeptemmillia, & octingenti. Huius ſummæ quartadecima eſt ſeptemmillia & ſeptingenti. hos pedes eſſe dicemus in ſemicirculo, qui efficiunt iugeri quadrantem ſcrupula quinque.

Semicircuralis agri forma

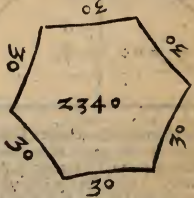
Si aũt minus, q̃ ſemicirculus erit, arcũ ſic metiemur. Eſto Arcus, cuius baſis habeat pedes. 16. latitudo aũt pedes. 4. Latitudinẽ cũ baſi pono. Fit vtrunq; pedes. 20. Hoc duco quater fiunt. 80. horũ pars dimidia eſt. 40. Itẽ ſexdecĩ pedũ, q̃ ſunt baſis dimidia. 8. hi. 8. in ſe multiplicati fiunt. 64. Quartamdecimã partẽ duco, ea efficit pedes. 4. paulo amplius. hos adijcies ad quadraginta. Fit vtraq; ſumma pedes. 44. hos in arcu quadratos eſſe dico, qui faciunt iugeri dimidiũ ſcrupulũ quinta, & vigeſima parte minus.

minor ſemicirculo agri forma

Si fuerit ſex angulorum in quadratos pedes, ſic redigitur. Eſto hexagonum quoquouerſus lineis pedũ.30. Latus vnum in ſe multiplico tricies triceni fiunt. 900. Huius ſummæ tertiam partem ſtatuo. 300. eiuſdem partem decumam.90.Fiunt.390. Hoc ſexies ducendum eſt, quoniam ſex latera ſunt,quæ conſumata efficiunt duomillia tricenteni et quadraginta.Tot igitur pedes quadratos eſſe dicemus.Itaq; erit iugeri vncia dimidio ſcrupulo,& decima parte ſcrupuli minus.

Hexagoni agri forma

Inter uites pãgendas quot pedes relinquẽdi ſint. Ca.III.

HIS igitur velut primordijs talis ratiocinij perceptis non difficiliter menſuras inibimus agrorum,quorũ nũc

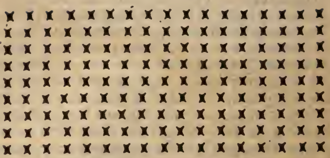
omneis perſequi ſpecies & longum, et arduum eſt. Duas etiam nunc formulas præpoſitis adijciam, quibus frequẽter vtuntur agricolæ in diſponendis ſeminibus. Eſto ager longus pedes milleducentos, latus pedes. 120. In eo vites diſponendæ ſunt ita, vt quini pedes inter ordines relinquantur. Quæro quot ſeminibus opus ſit, cũ quinũ pedum ſpatia inter ſemina deſyderantur. Duco quintam partem longitudinis, fiunt. 240. & quintam partem latitudinis, hoc eſt. 24. his vtriſq; ſummis ſemper ſingulos aſſes adijcio, qui efficiunt extremos ordines, quos vocãt angulares. Fit ergo altera ſumma ducentorum quadragintaunius, altera vigintiquinq;. Has ſummas ſic multiplicato quinquies & vicies duceni quadrageni ſinguli, fiunt ſex millia & vigintiquinq;. Totidem dices opus eſſe ſeminibus.

Semiña inter quinos pedes.

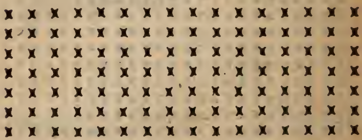
Similiter inter ſenos pedes ſi voles ponere, duces ſextam partem longitudinis mille ducentorum, fiunt. 200. & ſextam latitudinis. 120. id eſt. 20. His ſummis ſingulos aſſes adijcies, quos dixi angulares eſſe. Fiũt. 201. & 21. Has ſummas inter ſe multiplicabis vicies, & ſemel ducentos & vnum, atq; ita efficies quatuor millia ducentos & vigintiunum. Totidem ſeminibus opus eſſe dices.

Semina inter ſenos pedes.

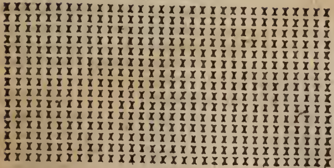
Similiter ſi inter ſeptenos pedes ponere voles ſeptimam partem longitudinis, & latitudinis duces, & adijcies aſſes angulares, eodem modo, eodemq; ordine conſumabis numerum ſeminum.

Semina inter ſeptenos pedes.

Deniq; quotcunq; pedum ſpatia facienda cenſueris, totã partẽ longitudinis, & latitudinis duces, & prędictos aſſes adijcies. Hæc cũ ita ſint, ſequitur vti iugerũ agri, qui habet pedes.240.longitudinis, & latitudinis pedes.120.recipiat inter pedes ternos (hoc enĩ ſpatiũ minimũ eſſe placet vitibus ponendis) ꝑ longitudinẽ ſemina.81.per latitudinẽ inter quinos pedes ſemina.25. Qui numeri inter ſe multiplicati fiũt ſeminũ duo millia & vigintiquinq;.

Semina inter ternos pedes.

Vel ſi quoquouerſus inter quaternos pedes vinea erit diſpoſita,longitudinis ordo habebit ſemina. 61.latitudinis 31.qui numeri efficiunt in iugero vites mille octingentas & nonagintaunã,vel ſi in longitudinẽ per quaternos pedes,in latitudinẽ per quinos pedes fuerit diſpoſita,ordo longitudinis habebit ſemina.41.latitudinis.25.quod ſi inter quinos pedes conſitio fuerit,per longitudinẽ ordinis habebit ſemina.49.& rurſus per latitudinẽ ſemina.25.q numeri duo inter ſe multiplicati efficiũt mille ducentũ et vigintiquinq;. At ſi per ſenos pedes eundẽ vitibus locũ placuerit ordinare,nihil dubiũ eſt,quin longitudini dandæ ſint.41.vites,latitudini aũt vigintiuna. Quæ inter ſe multiplicate efficiũt numerũ.1341.Sin aũt inter ſeptenos pedes vinea fuerit conſtituenda,ordo ꝑ longitudinẽ recipiet capita.35.per latitudinẽ.18.qui numeri inter ſe multiplicati efficiũt.1130.Totidẽ dicemus ſemina præparanda. At ſi inter octonos pedes vinea conſeretur,ordo ꝑ longitudinẽ recipiet ſemina.31.per latitudinẽ aũt.16.qui numeri inter ſe multiplicati efficiũt.496. At ſi inter nouenos pedes,ordo in longitudinẽ recipiet ſemina.27.& in

latitudinē.14. hi numeri inter ſe multiplicati faciūt.378. At ſi inter denos pedes, ordo longitudinis recipiet ſemina.25. latitudinis.13. hi numeri inter ſe multiplicati faciūt 325. et ne in infinitū procedat diſputatio noſtra, eadē portione, vt cuiq; placuerint laxiora ſpatia, ſemina faciemus. Ac de menſuris agrorū, numeriſq; ſeminū dixiſſe abunde ſit, nunc ad ordinē redeo.

De cultura prouincialiū uinearū. *Cap.* IIII.

VINEARVM prouincialiū plura genera eſſe comperi. Sed ex ijs, quas ipſe cognoui, maxime probantur, velut arbuſculæ, breui crure ſine adminiculo per ſe ſtantes. deinde quæ pedaminibus adnixæ ſingulis iugis imponūtur, eas ruſtici canteriatas appellāt. Mox quæ defixis arūdinibus circū munitæ per ſtatumina calamorū materijs ligatis in orbiculos, gyroſq; flectuntur, eas nonnulli characatas vocant. Vltima eſt conditio ſtratarū vitiū, quæ ab enata ſtirpe confeſtim velut proiectæ per humū porriguntur. Oīm aūt ſationis ferè eadē eſt conditio. nā vel ſcrobe, vel ſulco ſemina deponuntur, quoniā paſtinationis expertes ſunt externarū gentiū agricolę. quę tñ ipſa penè ſuperuacua eſt ijs locis, quibus ſolū putre, & per ſe reſolutū eſt. nanq; hoc imitamur arando (vt ait Vergilius) quod etiā paſtinando. itaq; campania, quoniā vicinū ex nobis capere poteſt exemplū. nō vtitur hac molitione terræ, quia facilitas eius ſoli minorē operā deſyderat. ſicubi aūt denſior ager prouincialis ruſtici maiorē poſcit impenſam, quod nos paſtinando efficimus, ille ſulco facto conſequitur, vt laxius ſubacto ſolo deponat ſemina.

Repetitio eorū, quæ dicta ſunt, p ſingula genera. *Ca.* V.

SED vt ſingula earū, quæ propoſui, vinearū genera perſequar, prædictū ordinē repetā. Vitis, quæ ſine adminiculo ſuis viribus conſiſtit, ſolutiore terræ ſcrobe, denſiore ſulco ponenda eſt. Sed & ſcrobes, & ſulci plurimū proſunt, ſi in locis temperatis in quibus æſtas nō eſt perferuida, ante annū fiant, ꝙ vineta conſerantur. ſoli tñ ante

bonitas exploranda eſt. nam ſi ieiuno, atq; exili agro ſemina deponentur, ſub ipſum tempus ſationis ſcrobs, aut ſulcus faciendus eſt. Si ante annum fiant, quam vinea cōſeratur, ſcrobs in longitudinem, altitudinemq; defoſſus tripedaneus abunde eſt, latitudine tamen bipedanea. vel ſi quaternum pedum ſpatia inter ordines relicturi ſum? commodius habemus eandem quoquouerſus dare menſuram ſcrobibus, non amplius tñ q̃ in tres pedes altitudinis depreſſis. Cæterū quatuor angulis ſemina applicabūtur ſubiecta minuta terra, & ita ſcrobes adobruētur. Sed de ſpatijs ordinum eatenus præcipiendum habemus, vt intelligant agricolæ ſiue aratro vineas culturi ſint, laxiora interordinia relinquenda, ſiue bidentibus anguſtiora. ſed neq; ſpatioſiora, q̃ decem pedum, neq; contractiora, q̃ quatuor. Multi tamen ordines ita diſponunt, vt per rectam lineam binos pedes, aut vt plurimum, ternos inter ſemina relinquant. Tranſuerſa rurſus laxiora ſpatia faciant, per quæ vel foſſor, vel arator incedat. Sationis autem cura non alia debet eſſe, quā quæ tradita eſt à me tertio volumine. Vnum tñ huic conſitioni Mago Carthaginienſis adijcit, vt ſemina ita deponantur, ne protinus totus ſcrobs terra compleatur, ſed dimidia ferè pars eius ſequente biennio paulatim adæquetur. Sic enim putat vitem cogi deorſum agere radices. Hoc ego ſiccis locis fieri vtiliter non negauerim, ſed vbi aut vliginoſa regio eſt, aut cœli ſtatus imbrifer, minime faciūdū cenſeo. Nam conſiſtens in ſemiplenis ſcrobibus nimius humor ante q̃ conualeſcant, ſemina necat. Quare vtilius exiſtimo repleri quidem ſcrobes ſtirpe depoſita, & cum ſemina comprehenderint, ſtatim poſt æquinoctium autūnale debere diligenter, atq; alte ablaqueari, & reciſis radiculis, ſiquas in ſummo ſolo citauerint, poſt paucos dies adobrui. ſic enim vtrunq; incommodū vitabitur, vt neq; radices in ſuperiorem partem euocētur, neq; immodicis pluuijs parum valida vexentur ſemina. vbi vero iam corroborata fuerint, nihil dubium eſt, quin cæleſtibus

aquis plurimum iuuentur. Itaq; locis, quibus clementia hyemis permittit, ad apertas vites relinquere, & tota hyeme ablaqueatas habere eas conueniet. De qualitate aũt ſeminum inter authores nõ conuenit. Alij malleolo protinus conſeri vineam melius exiſtimant, alij viuiradice. de qua re quid ſentiã, iã ſuperioribus voluminibus profeſſus ſum. Et nũc tamen hoc adijcio, eſſe quoſdã agros, in quibus non æque bene translata ſemina, q̃ immota reſpondeant, ſed iſtud rariſſime accidere. Notandũ itaq; & diligenter explorandũ eſſe & quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuſet. depoſitam ergo ſtirpẽ, id eſt malleolũ, vel viuiradicẽ formare ſic conuenit, vt vitis ſine pedamine conſiſtat. hoc aũt protinus effici non poteſt. Nã niſi adminiculũ teneræ viti, atq; infirmæ contribueris, prorepens pampinus terræ ſe applicabit. itaq; poſito ſemini arundo adnectitur, quæ velut infantiã eius tueatur, atq; educet, producatq; in tantã ſtaturã, quantã permittit agricola. ea porrò non debet eſſe ſublimis. nã vſq; in ſexquipedẽ coercenda eſt. cũ deinde robur accipit, & iã ſine adiumento conſiſtere valet, aut capitis, aut brachiorũ incrementis adoleſcit. nã duæ ſpecies huius quoq; culturæ ſunt. alij capitatas vineas, alij brachiatas magis probant. quib⁹ cordi eſt in brachia vitẽ componere, conuenit vt à ſumma parte, qua deciſa nouella vitis eſt, quicquid iuxta, cicatricem citauerit, conſeruari, & in quatuor brachia pedalis menſuræ diuidere, ita vt oẽm partẽ cœli ſingula aſpiciant. ſed hæc brachia non ſtati primo anno tã procera ſummittuntur, ne oneretur exilitas vitis, ſed compluribus putationibus in prædictã menſurã educuntur. deinde ex brachijs, quaſi quædã cornua prominentia relinqui oportet. atq; ita totã vitẽ oĩ parte in orbẽ diffundi putationis aũt ratio eadẽ eſt, quę in iugatis vitibus, vno tantũ differt, quod pro materijs longioribus pollices quaternũ, aut quinũ gemmarũ relinquũtur pro cuſtodibus autem bigemmis reſeces fiunt. in ea deinde vinea, quam capitatam diximus, iuxta ipſam matrẽ

vſq; ad corpus ſarmentum detrahitur, vna aut altera tātummodo gēma relicta, quæ ipſi trunco adhæret. hæc autem riguis, aut pinguiſſimis locis fieri tutò poteſt, cum vires terræ, & fructū, & materias valent præbere. maxime autem aratris excolunt, qui ſi ſic formatas vineas habent, & eam rationem ſequuntur detrahēdi vitibus brachia, quod ipſa capita ſine vlla extantia neq; aratro, neq; bubus obnoxia ſunt. nam in brachiatis plerunq; fit, vt aut crure, aut cornibus boū ramuli vitium defringantur, ſæpe etiā & ſtiua, dū ſedulus arator vomere perſtringere ordinē, et quamproximam partē vitiū excolere ſtudet. atq; hæc quidem cultura vel brachiatis, vel capitatis vitibus ante, q̄ gemment, adhibetur. cum deinde germinauerint, foſſor inſequitur, ac bidentibus eas partes ſubigit, quas bubulcus non potuit pertingere. mox vbi materias vitis exigit, inſequitur pampinator, & ſuperuacuos deterget. fructuoſoſq; palmites ſubmittit, qui cum induruerūt, velut in coronā religantur. hoc duabus ex cauſis fit, vna, ne libero excurſu in luxuriā prorepant, oiaq; alimenta pampini abſumant, altera vt religata vitis rurſus aditū bubulco, foſſoriq; in excolenda ſe præbeat. Pāpinandi aūt modus is erit, vt opacis locis, humidiſq;, & frigidis æſtate vitis nudetur, foliaq; palmitibus detrahātur, vt maturitatem fructus capere poſſit, et ne ſitu putreſcat. locis autem ſiccis, calidiſq;, & apricis, vt è contrario palmitibus vuæ contegantur, etſi parum pampinoſa vitis eſt, aduectis frondibus, & interdum ſtramentis fructꝰ muniatur. M. quidem Columella patruus meus vir illuſtribus diſciplinis eruditus, ac diligētiſſimus agricola Bæticæ prouinciæ ſub ortu caniculæ palmeis tegetibus vineas adumbrabat, quoniā plerunq; dicti ſyderis tempore quædā partes eius regionis ſic infeſtantur euro, quē incolæ vulturnū appellant, vt niſi tegminibus vites opacentur, velut halitu flammeo fructus vratur. atq; hæc capitatæ, brachiatæq; vitis cultura eſt. nam illa, quæ vno iugo ſuperponitur, aut quæ materijs ſummiſſis arūdinū

ſtatuminibus per orbem connectitur, ferè eandē curam exigit, quā iugata. nonnullos tñ in vineis characatis anī maduerti, & maxime eluenaci generis prolixos palmites, quaſi propagines ſummo ſolo adobruere, deinde rurſus ad arūdines erigere, et in fructū ſummittere, quos noſtri agricolæ mergos, galli cādoſoccos vocāt. eosq; adobruunt ſimplicici ex cauſa, quod exiſtiment plus alimenti terrā præbere fructuarijs flagellis, itaq; poſt vindemiam velut inutilia ſarmenta decidunt, & à ſtirpe ſummouent. nos aūt præcipimus eaſdē virgas, cū à matre fuerīt præciſæ, ſicubi demortuis vitibus ordines vacent, aut ſi nouellā quis vineā inſtituere velit, pro viuiradice ponere, quoniā quidē partes ſarmentorū, quæ fuerant obrutę ſatis multas habent radices, quæ depoſitæ ſcrobibus, conſeſtim comprehendant. Supereſt reliqua illa cultura proſtratæ vineæ, quę niſi violentiſſimo cœli ſtatu ſuſcipi nō debet. nā & difficilē laborē colonis exhibet, nec vnquā generoſi ſaporis vinum præbet, atq; vbi regionis conditio ſolā eā culturā recipit, bipedaneis ſcrobibus malleolus deponitur, qui cū egerminauit, ad vnā materiā reuocatur. eaq; primo anno compeſcitur in duas gemmas. ſequente deinde, cū palmites profudit, vnus ſummittitur, cæteri decutiuntur. at ille, qui ſummiſſus eſt, cū fructū edidit, in eā longitudinē deputatur, vti iacens nō excedat interordinij ſpatiū. nec magna eſt putationis differentia cubantis, & ſtantis rectæ vineæ, niſi quod iacēti vti breuiores materiæ ſummitti debent, reſeces quoq; anguſtius in modū furunculorū relinqui. ſed poſt putationē, quam vtiq; autumno in eiuſmodi vinea fieri oportet, vt vitis tota deflectatur in alterū interordiniū, atq; ita pars ea, quæ fuerat occupata, vel foditur, vel aratur, & cum exculta eſt, eandem vitem recipit, vt altera quoq; pars excoli poſſit. de pampinatione talis vineæ parum inter authores conuenit. alij negant eſſe nudandam vitem, quo melius contra iniuriam ventorum, ferarumq; fructum abſcōdat. alijs placet parcius pampinari, vt & vitis non

in totum ſuperuacuis frondibus oneretur, & tamen fructum veſtire, aut protegere poſſit, quæ ratio mihi quoq; commodior videtur.

De ulmarijs faciendis. *Cap.V.*

SED iam de vineis ſatis diximus, nunc de arboribus præcipiendum eſt. qui volet frequens, & diſpoſitũ arbuſtum paribus ſpatijs, fructuoſumq; habere, operã dabit, ne emortuis arboribus rareſcat, ac primam quanq; ſenio aut tempeſtate afflictam ſummoueat, & in vicem nouellam ſobolem ſubſtituat. id aũt facile conſequi poterit, ſi vlmorũ ſeminariũ paratũ habuerit. quod, & quõ, & qualis generis faciendum ſit, non pigebit deinceps præcipere. vlmorũ duo eſſe genera conuenit. gallicum, & vernaculũ. illud atinia, hoc noſtras dicitur. Atiniã vlmũ Tremellius Scrofa non ferre ſamerã (quod eſt ſemen eius arboris) falſò eſt opinatus. nã rariorẽ ſine dubio creat, et iccirco pleriſq; & ſterilis videtur, ſeminibus inter frondẽ, quam prima germinatione edit, latentibus. itaq; nemo iam ſerit ex ſamera, ſed ex ſobolibus. eſt aũt vlmus longe lætior, & procerior, quam noſtras, frondemq; iucundiorem bubus præbet. qua cum aſſidue pecus alueris, & poſtea generis alterius frondem dare inſtitueris, faſtidiũ bubus affert. itaq; ſi fieri poterit, totum agrum genere vno atiniæ vlmi conſeremus. ſi minus dabimus operã, vt in ordinibus diſponendis pari numero vernaculas, et atinias alternemus, ita ſemper miſta fronde vtemur, & quaſi hoc condimento illectæ pecudes fortius iuſta cibariorum conficient. ſed vitem maxime opulus videtur alere, deinde vlmus, poſt etiam fraxinus. Opulus, quia raram, neque idoneam frondem pecori præbet, à pleriſque repudiata eſt. Fraxinus, quæ capris, & ouibus gratiſſima eſt, nec inutilis bubus, locis aſperis, vel montoſis, quibus minus lætatur vlmus, recte ſeritur. vlmus, quod & vitem commodiſſime patitur, & iucundiſſimum pabulum bubus affert, varijsq; generibus ſoli prouenit, à

pleriſq; refertur.itaq; cui arbuſtum nouū inſtituere cordi eſt, ſeminaria vlmorum, vel fraxinorum parentur ea ratione, quam deinceps ſubſcripſimus. nam opuli melius cacuminibus, in arbuſto protinus deponuntur. igitur pingui ſolo, & modice humido bipalio terram paſtinabimus, ac diligenter occatam, & reſolutam, verno tempore in aream componemus, ſameram deinde, quæ iam rubicundi coloris erit, & compluribus inſolata diebus iacuerit, vt aliquem tamen ſuccum, & lentorem habeat, inijciemus aeris, & eas totas ſeminibus ſpiſſe contegemus, atq; ita cribro putrem terram duos alte digitos incernemus, & modice rigabimus, ſtramentiſq; areas cooperiemus, ne prodeuntia cacumina ſeminum ab auibus prærodantur. vbi deinde prorepſerint plantæ, ſtramenta colligemus, & manibus herbas carpemus. idq; leuiter, & curioſe faciendum eſt, ne adhuc teneræ, breueſq; radiculæ vlmorū conuellantur, atq; ipſas quidē areas ita anguſte cōpoſitas habebimus, vt qui runcaturi ſunt, medias partes earū facile manu contingant. nam ſi latiores fuerint ipſis ſeminibus, quæ proculcata erunt, noxam capient. Aeſtate deinde prius quàm ſol oriatur, aut ad veſperum, ſeminaria conſpergi potius, quàm rigari debent. & cum ternū pedum plantæ fuerint, in aliud ſeminarium transferri, ac ne radices altius agāt (quę res poſtmodū ī eximēdo magnum laborem affert, cū plantas in aliud ſeminarium transferre volumus) oportebit non maximos ſcrobiculos ſeſquipede inter ſe diſtantes fodere. deinde radices in nodum ſi breues, vel in orbem coronæ ſimilem, ſi longiores erunt, inflecti, & oblitas fimo bubulo ſcrobiculis deponi, ac diligenter circunculcari. poſſunt etiam collectæ cum ſtirpibus plantæ eadem ratione diſponi. quod in atinia vlmo fieri neceſſe eſt, quæ non ſeritur è ſamera, ſed hæc vlmus autumni tempore melius, quàm vere diſponitur, paulatimq; ramuli eius manu detorquētur, quoniam primo biennio, ferri reformidat ictum, tertio demū anno acuta falce abraditur, atq; vbi translatio

ni iam idonea eſt, ex eo tempore autumni, quo terra im
bribus permaduerit, vſq; in vernum tempus ante, quàm
radix vlmi in eximẽdo delibretur, recte ſeritur. igitur in
reſoluta terra ternum pedũ quoquouerſus faciendi ſcro-
bes, at in denſa, ſulci eiuſdem altitudinis, qui arbores reci-
piant præparandi. ſed deinde in ſolo reſido, & nebuloſo
conſerendæ ſunt vlmi, vt earum rami ad orientem, et in
occidentem dirigantur, quo plus ſolis medię arbores, qui
bus vitis applicata, & religata innititur, accipiant. Quod
ſi etiã frumentis cõſulemus, vberi ſolo intra quadragin
ta pedes, exili vbi nihil ſeritur ĩtra viginti arbores diſpo
nantur. cum deinde adoleſcere incipient, falce formandę,
& tabulata inſtituenda ſunt. hoc enim nomine vſurpant
agricolæ ramos, truncosq; prominentes, eosq; vel pro-
pius ferro compeſcunt, vel longius promittunt, vt vites
laxius diffundantur. hoc in ſolo pingui, melius illud in
gracili. tabulata inter ſe ne minus ternis pedibus abſint,
atq; ita formentur, ne ſuperior ramus in eadem linea ſit,
qua inferior, nam demiſſum ex eo palmitem germinan
tẽ inferior atteret, & fructum decutiet. ſed quancunq; ar
borem ſeueris, eam biennio proximo putare non opor-
tet. poſt deinde ſi vlmus exiguum incrementum recipit,
verno tempore ante quàm librum demittat, decacumi-
nanda eſt iuxta ramulũ, qui videbitur eſſe nitidiſſimus,
ita tamen vti ſupra eum trunco ſtirpem dodrantalem re
linquas, ad quam ductus, & applicatus ramus alligetur,
& correptus cacumen arbori præbeat. Deinde ſtirpem
poſt annum præcidi, & alleuari oportet, quod ſi nullum
ramulum arbor idoneum habuerit, ſat erit nouem pedes
à terra relinqui, & ſuperiorẽ partem detruncari, vt nouę
virgæ, quas emiſerit, ab iniuria pecoris tutę ſint. ſed ſi fie
ri poterit, vno ictu arborẽ præcidi ſi minus ſerra deſeca-
ri, & plagam falce alleuari oportebit, eamq; plagam lu-
to paleato contegi, ne ſole, aut pluuijs infeſtetur. Poſt an
nũ, aut biennĩũ, cũ enati ramuli recte cõualuerint, ſuper-
uacuos deputari, & idoneos ĩ ordinẽ ſummitti cõueniet,

comprehendet, & cum tenuerit, incremento arboris opprimetur. Hunc ſcrobem, ſi res permittit, autũno facito, vt pluuijs, & gelicidijs maceretur. circa vernum deinde æquinoctium binæ vites, quo celerius vlmum veſtiant, pedẽ inter ſe diſtantes ſcrobibus deponendæ, cauendũq; ne aut ſeptentrionalibus ventis, aut rorulentæ, ſed ſiccæ ferantur. hanc obſeruationem non ſolum in vitium poſitione, ſed in vlmorum, cæterarumq; arborũ præcipio, & vti cum de ſeminario eximũtur, rubrica notetur vna pars, quę nos admoneat, ne aliter arbores conſtituamus, quàm quemadmodum in ſeminario ſteterint. plurimũ enim refert, vt eam partem cœli ſpectent, cui ab tenero conſueuerunt. melius autem locis apricis, vbi cœli ſtatus neq; prægelidus, neq; nimium pluuius eſt, autumni tempore, & arbores, & vites poſt æquinoctium deponũtur. ſed eæ ita conſerendæ ſunt, vt ſummam terram, quę aratro ſubacta ſit, ſemipedem alte ſubſternamus, radicesq; omnes explicemus, & depoſitas ſtercoremus (vt ego exiſtimo) ſi minus terra ſubacta operiamus, & circumcalcemus ipſum ſeminis codicẽ, vites in vltimo ſcrobe deponi oportet, materiasq; earum per ſcrobem porrigi, deinde ad arborem erigi, atq; ab iniuria pecoris caueis emuniri. locis autem feruidis ſemina ſeptentrionali parte arbori applicanda ſunt, locis frigidis à meridie, temperato ſtatu cœli, aut ab oriente, aut ab occidente, ne toto die ſolem, vel vmbram patiantur. Proxima deinde putatione melius exiſtimat Celſus ferro abſtineri, ipſosq; coles in modum coronæ contortos arbori circundari, vt flexura materias profundat, quarum validiſſimam ſequente anno caput vitis faciamus. me autem longus docuit vſus, multo vtilius eſſe primo quoq; tempore falcem vitibus admouere, nec ſuperuacuis ſarmentis pati ſylueſcere. ſed eam quoq;, quæ primo ſummittetur, materiam ferro coercendam cenſeo vſq; in alteram, vel tertiam gemmã, quo robuſtiores palmites agat. qui cum primum tabulatũ apprehenderint, proxima putatione diſponetur, om-

nibus annis alioquin in ſuperius tabulatum excitabitur relicta ſemper vna materia, quæ applicata trunco cacumen arboris ſpectet. iamq; viti conſtitutæ certa lex ab agricolis imponitur. pleriq; ima tabulata materijs frequētant vberiorem fructum, & magis facilem cultū ſequentes. at qui bonitati vini ſtudent, in ſummas arbores vitē promouent, vt quæq; materiæ ſe deuectæ in celſiſſimū quēq; ramum extendunt, ſic vt ſumma vitis ſummam arborem ſequatur, ideſt vt duo palmites extremi trunco arboris applicentur, qui cacumen eius ſpectent, & prout quiſq; ramus conualuit, vitē accipiat. plenioribus ramis plures palmites alius ab alio ſeparati imponantur, gracilioribus pauciores, vitiſq; nouella tribus toris ad arborem religetur, vno, qui eſt in crure arboris à terra quatuor pedibus diſtans, altero, qui ſumma parte vitem capit, tertio, qui mediam vitem complectitur, torū imum imponi tum oportet, cum vires viti adimit, interdū enim neceſſarius habetur, cū aut arbor ſine ramis truncata eſt, aut vitis præualens in luxuriā euagatur. cætera putationis ratio talis eſt, vt veteres palmites, quibus proximi anni fructus pependit, omnes recidantur, noui circunciſis vndiq; capreolis, & nepotibus, qui ex his nati ſunt, amputati committantur. & ſi læta vitis eſt, vltimi potius palmites p cacumina ramorū pręcipitētur. ſi gracilis, trunco proximis, ſi mediocris, medijs, quoniam vltimus palmes plurimū fructum affert, proximus nimiū, vitemq; exhaurit, atq; attenuat. maxime autem prodeſt vitibus omnibus annis reſolui. nam & commodius enodantur, & refrigerantur, cum alio loco alligatę ſunt, minuſq; læduntur, ac melius conualeſcunt, atq; ipſos palmites ita tabulatis ſuperponi conuenit, vt à tertia gēma, vel quarta religati dependeant, eoſq; non conſtringi, ne ſarmentum vimine præcidatur. quod ſi ita longe tabulatum eſt, vti materia parum commode in id perduci poſſit, palmitem ipſum viti alligatum ſupra ternam gemmā religabimus. hoc ideo fieri præcipimus, quia quæ pars palmitis

præcipitata eſt, fructu induitur. at quæ vinculo adnexa ſurſum tendit, ea materias ſequente anno præbet. ſed ipſorum palmitum duo genera ſunt. alterum, quod ex duro prouenit, quod quia primo anno plerunque frondem ſine fructu affert, pampinarium vocant. alterum, quod ex anniculo palmite procreatur, quod, quia protinus creat, fructuarium appellant. cuius vt ſemper habeamus copiam in vinea, palmitis partes ad tres gemmas religandæ ſunt, vt quicquid intra vinculum eſt, materias exigat. cũ deinde annis, & robore vitis cõualuit, traduces in proximam quanque arborem mittendæ, eaſque poſt biennium amputare, ſimulatque alias teneriores tranſmittere conuenit, nam vetuſtate vitem fatigant. nonnunquam etiam cum arborem totã vitis comprehendere nequit, ex vſu fuit partem aliquam eius deflexã terræ inmergere, & rurſus ad eandem arborem duas, vel tres propagines excitare, quo pluribus vitibus circumuenta celerius veſtiatur. Viti nouellæ pampinarium dimitti nonoportet, niſi neceſſario loco natus eſt, vt viduũ ramũ maritet. veteribus vitibus loco nati palmites pampinarij vtiles ſunt, & pleriq; ad tertiã gemmã refecti optime ſubmittuntur. nã in ſequenti anno materias fundunt. quiſquis aũt pampinus loco natus in exputando, vel alligando fractus eſt, modo vt aliquam gemmam habuerit, extolli non oportet, quoniã proximo anno vel validiorem materiã ex vna creabit. Præcipites palmites dicuntur, qui de hornotinis virgis enati in duro alligantur. hi plurimum fructus afferunt, ſed plurimum matri nocent. Itaq; niſi extremis ramis, aut ſi vitis arboris cacumen ſuperauerit, præcipitari palmitẽ non oportet, qđ ſi tamen id genus colis propter fructum ſummittere quis velit, palmitem intorqueat. deinde alliget, & præcipitet. nam & poſt eum locum, quem intorſeris, lætam materiam citabit, & præcipitata minus virium in ſe trahet, quamuis fructu exuberet. Præcipitem vero plus anno pati non oportet. Alterum eſt genus palmitis, quod de nouello naſcitur.

& in tenero alligatũ dependet.(materiã vocamus)ea & fructum & noua flagella leue procreat. et iam ſi ex vno capite duæ virgæ ſummittantur, tamen vtraq; materia dicitur. Nam pampinarius quam vim habeat, ſupra docui. Focaneus eſt, qui inter duo brachia velut in furca de medio naſcitur. eum colem deterrimum eſſe comperi, qđ neq; fructũ ferat, & vtraq; brachia inter quæ natus eſt, attenuet, itaq; tollendus eſt. pleriq; vitem validam, & luxurioſam falſò crediderunt feraciorẽ fieri, ſi multis palmitibus ſubmiſſis oneretur. nam ex pluribus virgis plures pampinos creat, & cum ſe multa fronde cooperit, peius defloret, nebulaſq;, & rores diutius continet, omnẽq; vuam perdit. Validam ergo vitẽ in ramos diducere cenſeo, & traducibus diſpergere, atq; diradiare, cæteroſq; vinearios coles præcipitare, & ſi nimis luxuriabitur, ſolutas materias relinquere, ea ratione vitem feraciorem facere. ſed vt denſum arbuſtum commendabile fructu, & decore eſt, ſic vbi vetuſtate rareſcit, pariter inutile, & inuenuſtũ eſt. quod ne fiat diligentis patrisfamilias eſt primam quanq; arborem ſenio defectam tollere, vt in eius locum nouellam reſtituere vitem queat, nec tam viuiradice frequentare (ea & ſi ſit facultas) quàm (quod eſt longe melius) ex proximo propagare. cuius vtriuſq; ratio conſimilis eſt ei, quam tradidimus. atq; hæc de Italico arbuſto ſatis præcepimus.

De Arbuſto gallico. *Ca.* VI.

EST & alterũ genus arbuſti gallici, quod vocatur rumpotinum. Id deſyderat arborem humilem, nec frondoſam. Cui rei maxime videtur idonea opulus. Ea eſt arbor corno ſimilis, quinetiam cornus, & carpinus, & ornus. nonnunquam & ſalix à pleriſq; in hoc ipſum diſponitur. Sed ſalix niſi in aquoſis locis, vbi aliæ arbores difficiliter comprehendunt, ponenda non eſt, quia vini ſaporem infeſtat. Poteſt etiam vlmis ſic diſponi, vt adhuc tenera decacuminetur, ne altitudinem quindecim pedũ

excedat. Nam ferè ita conſtitutum rumpotinetum animaduerti, vt ad octo pedes locis ſiccis, & cliuoſis, ad duodecim locis planis, & vliginoſis tabulata diſponantur. Plerunq; autem ea arbor in tres ramos diuiditur, quibus ſingulis ab vtraq; parte complura brachia ſummittuntur, tũ omnes penè virgæ ne vmbrent eo tempore, quo vitis putatur, abraduntur. Arboribus rumpotinis ſi frumentum non inſeritur, in vtranq; partem viginti pedũ ſpatia interueniunt. At ſi ſegetibus indulgetur, in alterã partẽ quadraginta pedes, in alterã viginti relinquuntur. Cætera ſimili ratione atq; in arbuſto italico adminiſtrãtur, vt vites longis ſcrobibus deponantur, vt eadem diligentia curetur, atq; in ramis deducatur, vt noui traduces oĩbus annis inter ſe ex arboribus proximis connectantur, & veteres decidantur. Si tradux traducem non contingit, media virga inter eas deligetur. Cum deinde fructus pondere vrgebit, ſubiectis adminiculis ſuſtineatur. Hoc autem genus arbuſti, cæteræq; oẽs arbores quanto altius arantur, & circunfodiuntur maiore fructu exuberant, quod an expediat patrifamilias facere cultus docet.

De generibus olearum. *Cap.* VII.

OMNIS tamen arboris cultus ſimplicior, q̃ vinearũ eſt, longeq; ex omnibus ſtirpibus minorem impenſam deſyderat olea, quæ prima oĩm arborum eſt, nam quamuis non continuis annis ſed ferè altero quoq; fructũ afferat, eximia tamen eius ratio eſt, quod leui cultu ſuſtinetur, & cum ſe non induit, vix vllam impenſam poſcit. ſed & ſiquam recipit, ſubinde fructus multiplicat, neglecta compluribus annis non vt vinea deficit, eoq; ipſo tempore aliquid etiã interim patrifamilias pręſtat, & cũ adhibita cultura eſt, vno anno emendatur. Quare etiam nos in hoc genere arboris diligenter præcipere cenſuimus. Olearũ ſicut vitiũ, plura genera eſſe arbitror, ſed in meam notitiam decem modo peruenerunt. Pauſia, algiana, liciniana, ſergia, neuia, culminia, orchis, regia, circites,

murtea. Ex quibus baca iucundiſſima eſt pauſiæ, ſpecioſiſſima eſt regiæ, quæ potius eſcæ, quàm oleo eſt idonea. Pauſiæ tamen oleum ſaporis egregij, dum viride eſt, vetuſtate corrumpitur. Orchis quoq; , & radius melius ad eſcam, quàm in liquorem ſtringitur. Oleum optimũ licinia dat, plurimum ſergia. omnisq; olea, & maior ferè ad eſcam minor oleo eſt aptior. Nulla ex his generibus, aut perferuidum, aut gelidum ſtatum cœli patitur. Itaq; æſtuoſis locis ſeptẽtrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Sed neq; depreſſa loca, neq; ardua, magisq; modicos cliuos amat, quales in Italia Sabinorum, vel tota prouincia Bætica videmus. Hanc arborem pleriq; exiſtimant vltra miliarium ſexageſimũ à mari, aut non viuere, aut non eſſe feracem. Sed in quibuſdã locis recte valet. Optime vapores ſuſtinet pauſia, frigus ſergia. Aptiſſimũ genus terrę eſt oleis, cui glarea ſubeſt, ſi ſuperpoſita creta ſabulo admiſta eſt. Non minus probabile eſt ſolum, vbi pinguis ſabulo eſt. Sed & denſior terra, ſi vuida, & læta eſt, commode rceipit hanc arborem. Creta ex toto repudianda eſt, magis etiam ſcaturiginoſa, & in qua ſemper vligo conſiſtit. Inimicus eſt etiam ager ſabulo macer, & nuda glarea. Nam & ſi non emoritur in eiuſmodi ſolo, nunquam tamen conualeſcit. Poteſt tamen in agro frumentario ſeri, vel vbi arbutus, aut ilex ſteterant. Nam quercus etiã exciſa radices noxias olivueto relinquit, quarum virus enecat oleam. Sed hæc in vniuerſum de toto genere huius arboris habui vobis dicere. Nunc per partes culturam eius exequar.

De ſeminarijs oliuarum faciendis. *Cap.* VIII.

SEMINARIVM olivueto præparetur cœlo libero, terreno modice valido, ſed ſuccoſo, neq; denſo, neq; ſoluto ſolo, potius tamen reſoluto id genus terræ ferè nigræ eſt, quam cum in tres pedes paſtinaueris, & alta foſſa circundederis, ne aditus pecori detur fermentari ſinito. Tũ ramos nouellos proceros, & nitidos, quos cõprehenſos

manus poſſit manubrij circũuenire, hoc eſt craſſitudine feraciſſimos arborib⁹ adimito, & ex his quamrecentiſſimas taleas recidito, ita vt ne corticẽ, aut vllam aliã partem, quàm quæ ſerra præciderit, lædas. hoc autem facile contingit, ſi prius varam feceris, & eam partem, ſupra quam ramum ſecaturus es, fœno, aut ſtramentis texeris, vt molliter, & ſine noxa corticis taleæ ſuperpoſitę ſecentur. Taleæ deinde ſexquipedales ſerra præcidantur, atque earum plagæ vtraq; parte falce leuentur, & rubrica notentur, vt ſic quemadmodum in arbore ſteterat ramus, ita parte ima terram, & cacumine cœlum ſpectans deponatur. Nam ſi inuerſa mergatur, difficulter comprehendet, & cum validius conualuerit, ſterilis in perpetuum erit. Sed oportebit talearum capita, & imas partes miſto fimo cũ cinere oblinire, et ita totas eas immergeri, vt putris terra quatuor digitis alte ſuperueniat. Sed binis indicibus ex vtraq; parte humantur. hi ſunt de qualibet arbore breui ſpatio iuxta eas poſiti, & in ſumma parte inter ſe vinculo connexi, ne facile ſinguli deijciantur. Hoc facere vtile eſt propter foſſorum ignorantiam, vt cũ bidentibus, aut ſarculis ſeminarium colere inſtitueris, depoſitæ taleæ non lædantur. Quidam melius exiſtimant hortulis excolere, & chorda ſimili ratione diſponere. ſed vtrunq; debet poſt vernum æquinoctium ſeri, & quam frequentiſſime ſeminarium primo anno ſarriri, poſtero, & ſequentibus, cum iam radiculæ ſeminum conualuerint, raſtris excoli. Sed biennio à putatione abſtineri, tertio anno ſingulis ſeminibus binos ramulos relinqui, & frequenter ſarriri ſeminarium conueniet. Quarto anno ex duobus ramis infirmior amputandus eſt, ſic excultæ quinquennio arbuſculæ habiles translationi ſunt.
Plantæ autem in olivueto diſponuntur optime ſiccis, miniméque vliginoſis agris per autumnum, lætis, & humidis verno tempore paulo ante, quàm germinent. Atque ipſis ſcrobes quaternum pedum præparantur anno ante, vel ſi tempus non largitur, prius quàm deponãtur.

arbores, ſtramentis incendantur ſcrobes, vt eos ignis putres faciat, quos ſol, & pruina facere debuerat. Spatium inter ordines minimum eſſe debet pingui, & frumentario ſolo ſexagenum pedum in alteram partem, atq; in alteram quadragenum, macro, nec idoneo ſegetibus quidem, et vicenum pedum. Sed in fauonium dirigi ordines conuenit, vt æſtiuo proflatu refrigerentur. Ipſæ autē arbuſculę hoc modo poſſunt transferri, ante quàm explantes arbuſculam, rubrica notato partem eius, quæ meridiem ſpectat, vt eodem modo, quo in ſeminario erat, deponatur. Deinde vt arbuſculæ ſpatium pedale in circuitu relinquatur, atq; ita cum ſuo ceſpite planta eruatur. Qui ceſpes in eximendo ne reſoluatur, modicos ſurculos virgarum inter ſe connexos facere oportet, eoſq; pilæ, quæ eximitur, applicare, & viminibus ita innectere, vt coſtricta terra velut incluſa teneatur. Tum ſubruta parte ima leuiter pilam commouere, & ſuppoſitis virgis alligare, atq; plantā transferre. Quæ antequàm deponatur, oportebit ſolum ſcrobis imum fodere bidentibus, deinde terram aratro ſubactam (ſi tamen pinguior erit ſumma humus) immittere, & ita ordei ſemina ſubſternere, & ſi conſtet in ſcrobibus aqua, ea omnis hauriēda eſt ante, quàm demittantur arbores, deinde ingerēdi minuti lapides. vel glarea miſta pingui ſolo, depoſitiſq; ſeminibus latera ſcrobis circuncidenda, et aliquid ſtercoris interponendū. Quod ſi cum ea terra planta non conuenit, tum optimū eſt omni fronde priuare truncum, atq; leuatis plagis, fimoq;, et cinere oblitis in ſcrobem, vel ſulcum deponere. Truncus autem aptior tranſlationi eſt, qui brachij craſſitudinem habet. Poterit enim longe maioris incrementi, et robuſtioris transferri, quem ita conuenit poni, vt ſi non periculum à pecore habeat, exiguus admodum ſupra ſcrobem emineat, lætius enim frondet. ſi tamen incurſus pecoris aliter vitari non poterit, celſior truncus conſtituetur, vt ſit innoxius ab iniuria pecorum. Atque etiam rigandæ ſunt plantæ, cum ſiccitates inceſſerūt, nec

niſi poſt biennium ferro tangendæ. ac primo ſurculari debent, ita vt ſimplex ſtylus altitudinem maximi ſcrobis excedat. deinde arando ne coxam bos, aliamúe partẽ corporis offendat. optimum eſt etiam conſtitutas plantas circummunire caueis, deinde conſtitutum iam, & maturum oliuetum in duas partes diuidere, quæ alternis annis fructu induantur, neq; enim olea continuo biennio vberat. Cum ſubiectus ager conſitus non eſt, arbor coliculum agit, cum ſeminibus repletur, fructum affert, ita ſic diuiſum oliuetum omnibus annis æqualem reditum adfert. Sed id minime bis anno arari debet, & bidentibꝰ alte circunfodiri. Nam póſt ſolſtitium cum terra æſtibꝰ hiat, curandum eſt, ne per rimas ſol ad radices arborum penetret. Poſt æquinoctium autumnale ita ſunt arbores ablaqueandæ, vt à ſuperiore parte, ſi olea in cliuo ſit, incilia excitentur, quę limoſam aquam ad codicẽ deducant Oĩs deinde ſoboles, quæ ex vno ſtirpe nata eſt, quotannis extirpanda eſt, ac tertio quoq; fimo vel pabulandæ ſunt oleæ. Atq; eadem ratione ſtercorabitur oliuetum, quam in ſecundo libro propoſui, tñ ſegetibus proſpicietur. Ac ſi ipſis tãtũmodo arboribꝰ ſatis ſeruaueris, ſingulis ſtercoris caprini ſex libræ ſtercoris ſicci modij ſinguli, vel amurcæ in ſingulis congius. Stercus autumno debet inijci, vt permiſtum hyemi radices oleæ calefaciat. Amurca valentibus infundenda eſt, nam per hyemem ſi vermes, atq; alia ſuberunt animalia, hoc medicamẽto necantur. Plerunq; etiam locis ſiccis, & humidis arbores muſco infeſtantur, quem niſi ferramento reſecueris, nec fructum, nec lætam frondem olea inducet. Quinetiã compluribus interpoſitis annis oliuetũ putandũ eſt. nã veteris prouerbij meminiſſe conuenit. Eum, qui aret oliuetũ, rogare fructum, qui ſtercoret, exorare, qui cædat cogere. Quod tñ ſatis erit octauo anno feciſſe, ne fructuarij rami ſubinde amputentur. Solent etiam quamuis lætę arbores fructum non afferre. Eas terebrari gallica terebra conuenit, atq; ita in foramẽ viridem taleam olea-

ſtri demitti, ſic velut inita arbor fœcundo ſemine fertili or extat. Sed & ſine ablaqueatione adiuuanda eſt amurca inſulſa cum ſuilla, vel noſtra vrina vetere, cuius vtriuſq; modus ſeruatur. Nam maximæ arbori ni, tantũdẽ aquæ miſceatur, vrna abunde erit. Solent etiam vitio ſoli fructum oleæ necare. Cui rei ſic medebimur. altis gyris ablaqueamus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus, minuſue circundabimus, ſed minima arbor modicum poſtulat. Hoc remedio ſi nihil fuerit effectũ, ad pręſidium inſitionis confugiendum erit, Quemadmodum autem olea inſerenda ſit poſtmodum dicemus, nonnunquam etiam in olea vnus ramus cæteris aliquanto eſt lętior, quem niſi reciderìs, tota arbor cõtriſtabitur. Ac de oliuetis hactenus dixiſſe ſatis eſt. Supereſt ratio pomiferarum arborum, cui rei deinceps præcepta dabimus.

De arboribus pomiferis. *Cap. IX.*

LOCVM pomarij, prius q̃ ſemina feras, circummunire macerijs oportet vel ſepe, vel foſſa præcipiti. vt nõ ſolũ pecori, ſed & hoĩ tranſitũ negare valeat, quoniã ſi ſæpius cacumina hoĩs manu tractata, aut à pecorib⁹ pręroſa ſunt, in perpetuũ ſemina incrementũ capere nequeunt. Generatim aũt diſponere arbores vtile eſt, maxime etiã ne imbecilla à valentiore prematur, quia nec virib⁹ nec magnitudine par eſt, impariq; ſpatio temporis adoleſcit. Terra, quæ vitibus apta eſt, etiam arboribus eſt vtilis. ante annum, q̃ ſeminare voles, ſcrobẽ fodito, ita ſole, pluuiiſue macerabitur, & quod poſitũ eſt, cito cõprehendet, At ſi eodem anno & ſcrobem facere, & arbores ſerere voles, minimũ ante duos mẽſes ſcrobes fodito, poſtea ſtramentis incenſis calefacito. quos ſi latiores, patentioreſq; feceris, lætiores, vberioreſq; fructus percipies, Sed ſcrobis clibano ſimilis fiat, cuius imũ ſummo patentius eſt, vt laxius radices vagentur, ac minus frigoris hyeme, minuſq; æſtate vaporis per anguſtũ os penetret, etiã vt cliuoſis locis terra, quæ in eũ cõgeſta eſt, à pluuijs

nō abluatur, arbores raris interuallis ſerito, vt cū creuerint, ſpatiū habeant, quo ramos extendant. nam ſi ſpiſſe poſueris, nec infra ſerere quid poteris, nec ipſæ fructuoſæ erūt, niſi interuulſeris. ita inter ordines quadragenos pedes minimūq; tricenos relinquere cōuenit. Semina lege craſſa, non minus, q̄ manubriū bidentis, recta, leuia, procera, ſine vlceribus, integro libro, ea bene, & celeriter comprehendent. Si ex veteribus ramis ſumes, de ijs quoq;, qui quotannis bonos, & vberes fructus afferunt, eligito, ac illos magis, qui ſunt contra ſolē, q̄ qui vmbris ramis, aut plantis continētur. Sed ante q̄ arbuſculas trāsferas, nota quibus ventis antea fuerant conſtitutæ, poſtea manus admoueto, vt de cliuo, & ſicco in humidum agrū transferas. Trifurcā maxime ponito. Ea extet minime tribus pedibus. Si eodē ſcrobe duas, aut tres arbuſculas voles conſtituere, curato, ne inter ſeſe contingant, quoniā mutuo contactu aut computreſcent, aut vermibus interibunt. Cū ſemina depones, dextra, ſiniſtraq; vſq; in imū ſcrobē faſciculos ſarmentorū brachij craſſitudinis demittito, ita vt ſupra terrā paululū extent, per q̄s æſtate paruo labore aquā radicibus ſumminiſtrare poſſis, arbores, ac ſemina cū radicibus autumno ſerito, hoc eſt circa Calendas, & Idus Octobris. Primo vere ante q̄ germinent, arbores, deponito. ac ne tinea moleſta ſit ſeminibus ficulneis, in imū ſcrobē lentiſci taleā inuerſo cacumine demittito. Ficū frigoribꝰ ne ſerito. Loca aprica, calculoſa, glareoſa, interdū & ſaxoſa amat. Eiuſmodi arbor cito conualeſcit, ſi ſcrobes amplos, patenteſq; feceris. Ficorū genera, & ſi ſapore, atq; habitu diſtant, vno modo, ſed pro differentia agri ſeruntur. Locis frigidis autumni temporibus, & aquoſis præcoques ponito, vt ante pluuiā fructū deligas. Locis calidis hybernas ſerito. at ſi voles ficū quamuis non natura, ſerā facere, tū groſſulos, prioremúe fructum decutito, iterum alterum edet, quem in hyemem differet, nonunquam etiam, cum frondere cœperunt cacumina fici, ferro ſumma prodeſt

amputare, ſic firmiores arbores, & feraciores fiũt. ac ſem per conueniet, ſimulatq; folia agere cœperint ficus, rubricam amurca diluere, & cũ ſtercore humano ad radicem infundere. Ea res efficit vberiorem fructum, & farctũ fici pleniorem, ac meliorem. Serendæ ſunt autẽ præcipue liuianæ, africanæ, calcidicæ, fulcæ, lydiæ, calliſtrutiæ, topiæ, rhodiæ, libycæ, hybernæ, omnes etiam biferæ, & triferæ floſculi. Nucem græcam ſerito circa Calen. Feb. quæ prima gemmaſcit. agrum durum, calidum, ſiccum deſyderat. nam in locis diuerſis nucem ſi depoſueris, plerumq; putreſcit. Ante q̃ nucem deponas, in aqua mulſa, nec nimis dulci macerato. ita iucundioris ſaporis fructum cum adoleuerit, præbebit, & interim melius, atq; celerius frondebit. Ternas nuces in trigonum ſtatuito, vt nux à nuce minime palmo abſit, & anceps ad fauonium ſpectet. Oĩs aũt nux vnam radicem mittit, & ſimplici ſtylo prorepit. Cum ad ſcrobis ſolum radix peruenit, duritia humi coercita recuruatur, & ex ſummo duum ramorũ ambas radices emittit. Nucem græcam, & auellanam tarentinam facere hoc modo poteris. In quo ſcrobe deſtinaueris nuces ſerere, in eo terram minutam pro modo ſemipedis ponito, ibiq; ſemen ferulæ repangito. cum ferula fuerit enata, eã findito, & in medulla eius ſine putamine nucem græcam, aut auellanam abſcondito, & ita adobruito, hoc ante Calen. Mar. facito, vel etiã inter Nonas, & Idus Mar. Eodẽ tempore iuglandẽ, & pineã, & caſtaneã ſerere oportet. Malũ punicũ eodem tempore vſq; in Cal. Aprilis recte ſeritur. qđ ſi acidũ, aut minus dulcẽ fructũ feret, hoc modo emendabitur. Stercore ſuillo, & humano, vrinaq; vetere radices rigato. ea res & fertilẽ arborẽ reddet, et primis annis fructũ vinoſum, et poſt quinquennium dulcem, & apyrenũ facit. nos exiguum admodũ laſeris vino diluimus, & ita cacumina arboris ſumma obleuimus. ea res emendabit acorẽ malorũ. Mala punica ne in arbore rumpantur, remedio ſunt lapides tres, ſi, cum ſeres arborẽ, ad radicem ipſam collocaueris.

at ſi iã arborẽ ſatã habueris,ſcillã ſecundũ radicẽ arboris ſerito.Alio modo cũ iã matura mala fuerint,ante q̃ rũpantur,ramulos,quibus dependẽt,intorqueto, eodẽ modo ſeruabuntur incorrupta etiã toto anno.Pyrũ autumno ante brumã ſerito,ita vt minime dies.XXV.ad brumã ſuperſint.quæ vt ſit ferax,cũ adoleuerit,alte eã ablaqueato, & iuxta ipſam radicẽ truncũ findito , & fiſſurã cuneo tedæ pineæ adigito,& ibi relinqto,deinde abſumpta ablaqueatione,cinerẽ ſupra terrã inijcito. Curandũ eſt aũt,vt quã generoſiſſimis pyris pomaria conſeram⁹. Ea ſunt cruſtumina,regia,ſignina, tarẽtina,quæ ſyria dicuntur,purpurea,ſuperba,ordeacea,aniciana , neuiana, fauoniana,lateritana,dolabelliana, turraniana volema, mulſa,præcocia,venerea,& quædã alia,quorũ enumeratio nunc longa eſt.Præterea malorum genera exquirenda maxime ſcandiana,matiana,orbiculata,ſextiana, peluſiana,amerina,ſyrica,melimela, cidonia, quorũ genera tria ſunt ſtruthia, chryſomeliana, muſtea. Quæ oĩa nõ ſolũ voluptatẽ,ſed etiã ſalubritatẽ afferũt.Sorbi quoq;,& armeniaci,atq; perſici nõ minima eſt gratia.Et mala ſorba pruna poſt mediã meſſem vſq; in Idus Febr.ſerito.Mororũ ab Idibus Feb.vſq; ad æquinoctium vernũ ſatio eſt.Siliquam græcã,quam quidã κεράτιον vocant, & perſicũ ante brumam per autumnũ ſerito.Amygdala ſi parum ferax erit,forata arbore lapidem adijcito, & ita librum arboris inoleſcere ſinito. Oĩm aũt generum ramos,circa Calendas Martias in hortis ſubacta,& ſtercorata terra ſupra puluinos arearũ diſponere conuenit. danda eſt opera,vt dum teneros ramulos habent,veluti pampinentur,& ad vnũ ſtylũ primo anno ſemina redigantur , & cũ autumnus inceſſerit,ante q̃ frigus cacumina adurat,oĩa folia decerpere expedit et ita craſſis arũdinibus,quæ ab vna parte nodos integros habeant,velut pileis induere, atq; ſic à frigore , & gelicidijs teneras adhuc virgas tueri. Poſt vigintiquatuor deinde menſes ſiue transferre,& diſponere in ordinem voles, ſiue inſẽ

CC 3

rere, ſatis tute vtrunq; facere poteris.

De inſitione arborum. Cap. X.

OMNIS ſurculus omni arbori inſeri poteſt, ſi nõ eſt ei, cui inſeritur, cortice diſſimilis. Si vero etiam ſimilem fructum, & eodem tempore affert, ſine ſcrupulo egregie inſeritur. Tria genera porrò inſitionum antiqui tradiderunt. Vnum, quo reſecta, & fiſſa arbor reſectos ſurculos accipit. alterum, quo reſecta inter librum, et materiam ſemina admittit, quæ vtraq; genera verni temporis ſunt. tertium, quo ipſas gemmas cum exiguo cortice in partẽ ſui deliberatam recipit, quã vocant agricolæ emplaſtrationem, vel, vt quidam, inoculationem. Hoc genus inſitionis æſtiuo tempore optime vſurpatur, quarum inſitionum rationem cum tradiderimus, à nobis quoq; repertam docebimus. Omnes arbores ſimulatq; gemmas agere cœperint, luna creſcente inſerito, oliuam aũt circa æquinoctiũ vernum vſq; in Idus Apriliſ. Ex qua arbore inſerere voles, & ſurculos ad inſitionẽ ſumpturus es, videto, vt ſit tenera, & ferax, nodiſq; crebris, & cum primũ germina tumebũt de ramulis anniculus, qui ſolis ortum ſpectabunt, & integri erunt, eos legito craſſitudine digiti minimi. ſurculi ſint bifurci, vel trifurci. Arborem, quam inſerere voles, ſerra diligenter exſecato ea parte, qua maxime nitida, & ſine cicatrice eſt, dabiſq; operam, ne librũ lædas. cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam leuato. deinde cuneum tenuem ferreũ, vel oſſeum inter corticem, & materiã ne minus digitos tres, ſed conſyderate dimittito, ne lædas, aut rumpas corticem. Poſtea ſurculos, quos inſerere voles, falce acuta ex vna parte deradito tantum, quantum cuneus demiſſus ſpatij dabit, atq; ita, ne medullas, néue alterius partis corticem lædas. Vbi ſurculos paratos habueris, cuneum vellito, ſtatimq; ſurculos in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem, & materiã feceris, demittito. Ea autem ſine, qua adraſeris, ſurculos ſic inſerito, vt ſemipede,

nec amplius de arbore extent, ſupra deinde muſcum im-
ponito, & ita ligato, ne pluuia dilabatur. Quoſdã tamen
magis delectat in trunco arboris locum ſeminibus ſerra
facere, inſectaſq; partes tenui ſcalpello leuare, atq; ita ſur-
culos aptare. Si puſillam arborem inſerere voles, imam
abſcindito, ita vt ſexquipede è terra extet. & cum deinde
præcideris, plagam diligenter leuato, & medium truncũ
acuto ſcalpello permodice finditoi, ta vt fiſſura digitorũ
trium ſit in ea. deinde cuneum, quo diducatur, inſerito, et
ſurculos ex vtraq; parte deraſos demittito, ſic vt librum
ſeminis libro arboris æqualem facias. cum ſurculos dili-
genter aptaueris, cuneum eximito, & arborem, vt ſupra
dixi, alligato. deinde terram circa arborem adaggerato
vſq; ad ipſum inſitum. ea res à vento, & calore maxime
tuebitur. hoc tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſi-
mum, non omni generi arborum idoneum eſt, ſed ferè
recipiunt talem inſitionem, quæ humidum, ſuccoſumq;,
& validum librum habent, ſicut ficus. nam & lactis plu-
rimum mittit, & corticem robuſtum habet. optime ita-
q; inſeritur caprifici ramis. Ex arbore, de qua ĩſerere vo-
les, nouellos, & nitidos ramos eligito. in iiſdemq; obſer-
uato gemmam, quæ bene apparebit (certamq; ſpem ger-
minis habebit, eam duobus digitis quadratis circumſig-
nato, vt gemma media ſit, & ita acuto ſcalpello circunci-
dito, delibratoq; diligenter, ne gemmam lędas. poſtea itẽ
alterius arboris, quam emplaſtraturus es, nitidiſſimum
ramum eligito, & eiuſdem ſpatij corticem circuncidito,
& materiam delibrato. deinde in eam partem, quam nu-
daueris, præparatum emplaſtrum aptato, ita vt alterę de-
libratæ parte conueniat. vbi ita hæc feceris, circa gem-
mam bene alligato, cautoq; ne lædas ipſum germen. de-
inde commiſſuras, & vincula luto oblinito ſpatio reli-
cto, vt gemma libera vinculo non vrgeatur. arboris au-
tem inſitę ſobolẽ, & ramos ſuperiores præcidito, nequid
ſit, quo poſſit ſuccus euocari, aut necui magis, quàm inſi-
to ſeruiat. poſt. X X I. diem ſoluito emplaſtrum. & hoc

genere optime etiam inſeritur olea. Quartum illud genus inſitionis iam docuimus, cum de vitibus diſputauimus. itaq; ſuperuacuum eſt hoc loco repetere traditam rationem terebrationis. ſed cum antiqui negauerint poſſe omne genus ſurculorum in omnem arborem inſeri, et illam quaſi finitionẽ, qua nos paulo ante vſi ſumus, veluti quandam legem ſanxerint, eos tantum ſurculos poſſe coaleſcere, qui ſint cortice, ac libro, & fructu conſimiles ijs arboribus, quibus inſeruntur, exiſtimauimus errorem huius opinionis diſcutiendum, tradendamq; poſteris rationem, qua poſſit omne genus ſurculi omni generi arboris inſeri. quod ne longiore exordio legentem fatigemus, vnum quaſi exemplum ſubijciemus, quo poſſit omne genus ſurculi omnibus arboribus inſeri. ſcrobẽ quoquouerſus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longe fodito, vt extremi rami oleę poſſint eam contingere. in ſcrobem deinde fici arbuſculam deponito, diligentiamq; adhibeto, vt robuſta, & nitida fiat. Poſt triennium, cum iam ſatis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui videtur nitidiſſimus, deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa, atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inſerere voles, relinque. tum arborem fici detrunca, plagamq; leua, & mediam cuneo finde. cacumina deinde oliuę, ſicuti matri cohærent, ex vtraq; parte abrade, & ita fiſſuræ fici inſere, cuneumq; exime, diligenterq; ramulos colliga, nequa vi reuellantur. ſic interpoſito triennio conualeſcet ficus cum olea, & tum demum quarto anno, cum bene coierint, velut propagines, ramulos oliuæ à matre reſecabis. hoc modo omne genus in omnẽ arborem inſeres. At prius quàm finẽ libri faciamus, quoniam ferè ſpecies ſurculorum omnium perſecuti ſumus, prioribus libris, de cythiſo dicere nũc tempeſtiuum eſt.

De Cythiſo. *Cap.* XI.

CYTHISVM in agro eſſe quàmplurimum maxime refert, quod gallinis, apibus, capris, bubus quoq;, & omni

generi pecudum vtiliſſimus eſt, quod ex eo cito pingueſcit, & lactis plurimum præbet ouibus, tum etiam quod octo menſibus viridi eo pabulo vti, & poſtea arido poſſis. præterea in quolibet agro, quàmuis macerrimo, celeriter comprehendit. omnem iniuriam ſine noxa patitur mulieres quidem, ſi lactis inopia premuntur, cythiſum aridum in aquam macerari oportet, & cum tota nocte permaduerit, poſtero die expreſſi ſucci ternas heminas permiſceri modico vino, atque ita potandum dari, ſic & ipſæ valebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. ſatio autem cythiſi vel autumno circa Idus Octob. vel vere fieri poteſt. cum terram bene ſubegeris, areolas facito, ibique velut ocymi ſemen cythiſi autumno ſerito. plantas deinde vere diſponito, ita vt inter ſe quoquouerſus quatuor pedum ſpatia diſtent. ſi ſemen non habueris, cacumina cythiſorum vere deponito, & ſtercoratam terram circumaggerato. ſi pluuia non inceſſerit, rigato quindecim proximis diebus. ſimulatque nouam frondem agere cœperit, ſarrito, & poſt triennium deinde cædito, & pecori præbeto. Equo abunde eſt viridis pondo. XV. bubus pondo vicena, cæteriſque pecoribus pro portione virium. poteſt etiam ante Septembrem ſatis commode ramis cythiſus ſeri, quoniam facile comprehendit, & iniuriam ſuſtinet. aridum ſi dabis, parcius præbeto, quoniã vires maiores habet, priuſque aqua macerato, & exemptã paleis permiſceto. cythiſum cum aridum facere voles, circa menſem Septembrem, vbi ſemen eius grandeſcere incipiet, cædito, pauciſque horis, dum flacceſcat, in ſole habeto. deinde in vmbra exſiccato, & ita condito. Hactenus de arboribus præcepiſſe abunde eſt, redditurо pecoris curam, & remedia ſequenti volumine.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER SEXTVS.

SCIO quoſdam publi Siluine prudentes agricolas pecoris,gregariorumq́ paſtorum abnuiſſe curam, & eam velut inimicam profeſſionis ſuæ diſciplinam conſtantiſſime repudiaſſe. neq; inficior id eos aliqua ratione feciſſe, quaſi ſit agricolæ contrarium paſtoris propoſitum,cũ ille quammaxime ſubacto, & puro ſolo gaudeat,hic nouali,graminoſoq́,ille fructum è terra ſperet, hic è pecore.Ita ſit,vt quod arator abominatur, contra paſtor optet herbarum prouentũ. ſed in his tam diſcordantibus votis eſt tamen quædam ſocietas, atq; coniunctio,quoniam & pabulum è fundo plerunq; domeſticis pecudibus magis,quàm alienis depaſcere ex vſu ſit,et copioſa ſtercoratione,quæ contingit è gregibus, terreſtres fructus exuberare.nec tamen vlla regio eſt,in qua modo frumenta gignantur,quæ non,vt hominum, ita armentorum adiumento iuuetur, vnde etiam iumenta nomen à re traxere, quod noſtrum laborẽ vel onera ſubuectando vel arando iuuarent. itaq; ſicut veteres romani præceperunt,ipſe quoq; cenſeo tam pecorum, quàm agrorum cultum pernoſcere. nã in ruſticatione vel antiquiſſima eſt ratio paſcendi,eademq́ quæſtuoſiſſima.propter quod nomina quoq; & pecuniæ, & peculij tracta videntur à pecore,quoniam id ſolum veteres poſſederunt, & adhuc apud quaſdam gentes vnum hoc vſurpatur diuitiarum genus, & nunc apud noſtros quidẽ colonos alia res vberior nulla eſt,vt etiam M.Cato credidit, qui conſulenti quam partem rei ruſticę exercendo celeriter locu pletari poſſet,reſpondit,ſi bene paſceret. rurſusq; interroganti quid deinde faciendo ſatis vberes fructus percepturus eſſet,affirmauit ſi mediocriter paſceret. cæterum de tam ſapiente viro piget dicere,quod eum quidam authores memorant, quid nam quærenti cuidam tertiũ in

agricolatiõe quæſtuoſum eſſet, aſſeueraſſe, ſiquis vel male paſceret, cum pręſertim maius diſpendium ſequatur inertem, & inſcium paſtorem, q̃ prudentem, diligentemq́ꝫ compendium. De ſecundo tamen reſponſo, dubium no eſt, quin mediocrem negligentiam domini fructus pecoris exuperet. quam ob rem nos quoqꝫ hanc partẽ rei ruſticæ Siluine, quanta valuimus induſtria, maiorum ſecuti pręcepta, poſteritati mandauimus. Igitur cum ſint duo genera quadrupedum, quorum alterum paramus in conſortium operum, ſicut bouem, mulam, equum, aſinum. alterum voluptatis, ac reditus, et cuſtodiæ cauſa, vt ouem, capellam, ſuem, canem, de eo genere primum dicemus, cuius vſus noſtri laboris eſt particeps, nec dubium, quin (vt ait Varro) cæteras pecudes bos honore ſuperare debeat, præſertim autem in Italia, quæ ab hoc nuncupationẽ traxiſſe creditur, q̃d olĩ tauros græci ἰταλοὺς vocarent. & in ea vrbe, cuius mœnibus condendis mas, & fœmina aratro terminum ſignauerunt, velut pecus, quod item Athenis Cereris, & Triptolemi fertur miniſter, q̃d inter fulgentiſſima ſydera particeps cœli, quod deinde laborioſiſſimus adhuc hominis ſocius in agricultura, cuius tãta fuit apud antiquos veneratio, vt tam capitale eſſet bouem necaſſe, quàm ciuem. ab hoc igitur promiſſi operis capiamus exordium.

De bubus parãdis, atqꝫ emendis, earũqꝫ forma. Cap. I.

QVAE in emendis bubus ſequenda, quæq́ꝫ vitanda ſint, non ex facili dixerim, cum pecudes pro regionis, cœliq́ꝫ ſtatu & habitum corporis, & ingenium animi, & pili colorem gerant. aliæ formæ ſunt aſiaticis, aliæ gallicis, epiroticis aliæ. nec tantum diuerſitas prouinciarum, ſed ipſa quoqꝫ Italia partibus ſuis diſcrepat, campania plerunque boues progenerat albos, & exiles, labori tamen, & culturæ patrij ſoli non inhabiles. Vmbria vaſtos, & albos, eademq́ꝫ rubros, nec minus probabiles animis, q̃ corporibus. Hetruria, & Latium compactos, ſed ad

opera fortes. Apenninus duriſſimos, omnemq́ difficultatem tolerantes, nec ab aſpectu decoros, quæ cum tam varia, & diuerſa ſint, tamen quædã quaſi communia, & certa præcepta in emendis iuuencis arator ſequi debet. eaq́ Mago Carthaginienſis ita prodidit, vt nos deinceps memorabimus. parandi ſunt boues nouelli, quadrati, grandibus membris, cornibus proceris, ac nigrantibus, & robuſtis, fronte lata, & criſpa, hirtis auribus, oculis, & labijs nigris, naribus reſimis, patulisq́, ceruice longa, & toroſa, palearibus amplis, et penè ad genua promiſſis, pectore magno, armis vaſtis, capaci, et tanquam implente vtero, lateribus porrectis, lumbis latis, dorſo recto, planoq́, vel etiam ſubſidente, clunibus rotundis, cruribus compactis, ac rectis, ſed breuioribus potius, quàm longis, nec genibus improbis, vngulis magnis, caudis longiſſimis, & ſetoſis, piloſisq́, corpore denſo, breuiq́, colore rubeo, vel fuſco, tactu corporis molliſſimo.

De bubus domandis. *Cap.* II.

TALIS notæ vitulos oportet, cum adhuc teneri ſunt, conſueſcere, manu tractari, ad præſepia religari, vt exiguus ĩ domitura labor eorum, & minus ſit periculi. verũ neq́ ante tertium, neq́ poſt quintum annum iuuencos domari placet, quoniam illa ætas adhuc tenera eſt, hæc iam prædura. eos autem, qui de grege fieri comprehenduntur, ſic ſubigi conuenit. Primum omniũ ſpatioſum ſtabulum præparetur, vbi domitor facile verſari, & vnde digredi ſine periculo poſſit. Ante ſtabulum nullæ anguſtię ſint, ſed aut campus, aut via late patens, vt cũ producentur iuuenci, liberum habeant excurſum, ne pauidi aut arboribus, aut obiacenti cuilibet rei ſe implicent, noxamq́ capiant. In ſtabulo ſint ampla præſepia, ſupraq́ tranſuerſi aſſeres in modum iugorum à terra ſeptẽ pedibus elati configantur, ad quos religari poſſint iuuenci. diem deinde, quo domituram auſpiceris, liberum à tempeſtatibus, & à religionibus matutinũ eligito. canabi

niſq; funibus cornua iuuencorum ligato. ſed iaculi, quibus copulantur, lanatis pellibus inuoluti ſint, ne tenera fronte ſub cornua lædantur. cũ deinde buculos comprehenderis, extra ſtabulum producito, & ad ſtipites religato ita, vt exiguum laxamenti habeant, diſtentq; inter ſe aliquanto ſpatio, ne in colluctatione alter alteri noceat. ſi nimis aſperi erunt, patere vnum diem, noctemq; deſęuiant, ſimulatq; iras contuderint, manu producantur, ita vt & aliquis ante, & à tergo complures, qui ſequantur, retinaculis eos contineant. & vnus cum claua ſalignea procedens modicis ictibus ſubinde impetus eorum coerceat. ſin autem placidi, & quieti boues erunt, vel eodem die, quo alligaueris, ante veſperum licebit producere, & docere per mille paſſus compoſite, ac ſine pauore ambulare. cum domum perduxeris, arcte ad ſtipites religato, ita ne capite moueri poſſint. tum demum ad alligatos boues, neq; à poſteriore parte, neque à latere, ſed aduerſus placide, & cum quadam vocis adulatione venito, vt accedentem conſueſcant aſpicere. deinde nares perfricato, vt hominem diſcant odorari. Mox etiam conuenit tota tergora & tractare, & reſpergere mero, quo familiariores bubulco fiant. ventri quoq;, & ſub fœmina manũ ſubijcere, ne ad eiuſmodi tactum poſtmodum paueſcãt, & vt recini, qui plerunq; fœminibus inhærent, eximantur. itaq; cum fit, à latere domitor ſtare debet, ne calce cõtingi poſſit. Poſt hæc diductis malis, educito linguã, totumq; eorum palatum ſale defricato, libraleſq; offas in præſulſæ adipis liquamine tinctas, lingula demittito, ac vini ſingulos ſextarios per cornu faucibus infundito. nã per hæc blandimenta triduo ferè manſueſcunt, iugumq; quarto die accipiunt, cui ramus illigatur, & temonis vice trahitur. interdum & pondus aliquod iniungitur, vt maiore niſu laboris exploretur patiẽtia, poſt eiuſmodi experimenta vacuo ploſtro ſubiungendi, & paulatim longius cum oneribus producendi ſunt. Sic perdomiti mox ad aratrum inſtituantur, ſed in ſubacto agro ne ſtatim

difficultatem operis reformident, néue adhuc tenera colla, dura proſciſſione terræ contundant. quemadmodum autem bubulcus in arando bouem inſtituat, primo præcepi volumine. curandum ne in domitura bos calce, aut cornu quenquam contingat. nā niſi hæc caueantur, nunquam eiuſmodi vitia, quamuis ſubacta, eximi poterunt. Verum iſta ſic agenda præcipimus, ſi veteranum pecus non aderit. nam ſi aderit, expeditior, tutiorq́ ratio domādi eſt, quam nos in noſtris agris ſequimur. nam vbi plauſtro, aut aratro iuuencum conſueſcimus, ex domitis bubus valentiſſimum, eundemq́ placidiſſimum cum indomito iungimus. qui & procurrentē retrahat, & cunctantem producat. ſi vero non pigeat iugum fabricare, quo tres iungantur, hac machinatione conſequemur, vt etiā contumaces boues grauiſſima opera non recuſent. nam vbi piger iuuencus medius inter duos veteranos iungitur, aratroq́ iniuncto terram moliri cogitur, nulla eſt imperium reſpuendi facultas. ſiue enim efferatus proſilit, duorum arbitrio inhibetur, ſeu conſiſtit, duobus gradientibus etiā obſequitur, ſeu conatur decumbere, à valentioribus ſubleuatus trahitur. propter quæ vndiq́ neceſſitate contumaciam deponit, et ad patientiam laboris pauciſſimis verberibus perducitur. eſt etiam poſt domituram mollioris generis bos, qui decumbit in ſulco. eum non ſæuitia, ſed ratione cenſeo emendandum. nā qui ſtimulis, aut ignibus, alijsq́ tormentis id vitium eximi melius iudicant, veræ rationis ignari ſunt, quoniam peruicax contumacia plerunq́ ſęuientē fatigat. Propter quod vtilius eſt citra corporis vexationem fame potius, & ſiti cubitorem bouem emendare. nam eum vehementius afficiunt naturalia deſyderia, quàm plagæ. Itaq́ ſi bos decubuit, vtiliſſimum eſt ſic pedes eius vinculis obligari, ne aut inſiſtere, aut progredi, aut paſci poſſit. quo facto inedia, & ſiti compulſus deponit ignauiam, quæ tamen rariſſima eſt in pecore vernaculo. longeq́ omnis bos indigena melior eſt, quàm peregrinus, nam neq́ aquæ, nec

pabuli, nec cœli mutatione tentatur. neq; infeſtatur conditione regionis, ſicut ille, qui ex planis, & campeſtribus locis, in montana, & aſpera perductus eſt, vel ex montanis in campeſtria. itaq; etiam, cum cogimur ex longinquo boues arceſſere, curandū eſt, vt ex ſimilibus patrijs locis traducantur. item cuſtodiendū eſt, ne in corporatione, vel ſtatura, vel viribus impar cū valētiore iungatur, nā vtraq; res inferiori celeriter affert exitiū. mores huius pecudis probabiles habētur. qui ſunt propiores placidis, q̄ concitatis. ſed non inertes, qui ſunt verentes plagarū, & acclamationū, ſed fiducia viriū, nec auditu, neç viſu pauidi, nec ad ingredienda flumina, aut pontes formidoloſi, multi cibi edaces, verū in eo conficiendo lenti, nā hi melius concoquunt. ideoq; robora corporū citra maciē conſeruant, qui ex cōmodo, q̄ qui feſtinanter mandunt. Sed tā vitium eſt bubulci pinguem, q̄ exilem bouē reddere. humilis enim, & modicæ corporatura pecoris operarij debet eſſe, neruiſq;, & muſculis robuſta. non adipibus obeſa, vt nec ſui tergoris mole, nec labore operis degrauetur, ſed quoniam quę ſequenda ſunt in emendis, domandiſq; bobus tradidimus, tutelā eorū præcipiamus.

De boum cura, & cibarijs. Cap. III.

BOVES calore ſub diuo, frigoribꝰītra tectū manere oportet. itaq; hybernę ſtabulatiōi eorū pręparāda ſūt ſtramenta, quæ menſe Auguſto intra dies triginta ſublatæ meſſis præciſa, in aceruum extrui debent. horum deſectio cum pecori, tum agro eſt vtilis. liberantur arua, ſentibus, qui æſtiuo tempore per caniculæ ortum reciſi, plerunq; radicitus intereunt, & ſtramentis pecoris ſubiecti plurimum ſtercoris efficiunt. hæc cum ita curauerimus, tum & omne genus pabuli præparabimus, dabimuſq; operam, ne penuria cibi macreſcat pecus. Boues autem recte paſcendi non vna ratio eſt. nam ſi vbertas regionis viride pabulum ſumminiſtrat, nemo dubitat, quin id genus cibi cæteris præponendū ſit, quod tamen niſi riguis,

aut roſidis locis non contingit. itaq; in ijs ipſis vel maximum commodum eſt, quod ſufficit vna opera duob⁹ iugis,,quæ eodem die alterna temporum vice vel arant, vel paſcuntur ſiccioribus agris ad præſepia boues alendi ſunt, quibus pro conditione regionum cibi præbentur. eosq; nemo dubitat. quin optimi ſint vicia in faſcem ligata, & cicercula, itemq; pratenſe fœnum. minus cõmode tuemur armentum paleis, quæ vbiq; & quibuſdam regionibus ſolæ præſidio ſunt, ea probantur maxime ex milio, tum ex ordeo, mox etiam ex tritico, ſed iumentis iuſtam operam reddentibus, ordeum præter has præbetur. bobus autem pro temporibus anni pabula diſpenſantur, Ianuario menſe ſingulis freſi, & aqua macerati erui quaternos ſextarios miſtos paleis dare conuenit, vel lupini macerati modios, vel cicerculæ maceratæ ſemodios, & ſuper hæc affatim paleas, licet etiam ſi ſit leguminum inopia & eluta, & ſiccata vinacia, quæ de lora eximuntur, cum paleis miſcere. Nec dubium eſt, quin ea longe melius cum ſuis folliculis ante, quàm eluantur, præberi poſſint. nam & cibi, & vini vires habent, nitidumq;, & hilare, et corpulentum pecus faciunt. ſi grano abſtinemus frondis aridę corbis pabulatoria modiorum viginti ſufficit, vel fœni pondo triginta, vel ſi non, modius viridis laureæ, & iligneæ frondis, ſed his ſi regionis copia permittat, glans adijcitur, quæ niſi ad ſatietatem detur, ſcabiem parit. poteſt etiam ſi prouentus vilitatem facit, ſemodius fabę freſæ præberi, menſe Februario plerũque eadem cibaria ſufficiunt. Martio, & Aprili debet ad fœni pondus adijci, quia terra proſcinditur. ſat autẽ erit pondo quadragena ſingulis dari. ab idibus tamen menſis Aprilis vſq; in Idus Iunias viride pabulum recte ſecatur. poteſt etiam in Calen. Iulias frigidioribus locis idem præſtari à quo tẽpore in Calendas Nouembres tota ęſtate, et deinde autũno ſatientur fronde, quæ tamen non ante eſt vtilis, quàm cum maturuerit vel imbribus, vel aſſiduis rorib⁹. probaturq; maxime vlmea, poſt fraxinea,

& ab hac populnea.vltimæ ſunt ilignea, & quernea, & laurea, ſed poſt æſtatem neceſſarie deficientibus cæteris, poſſunt etiam & folia ficulnea probe dari, ſi ſit eorũ copia, aut ſtringere arbores expediat. ilignea tñ vel melior eſt quernea, ſed eius generis, quod ſpinas non habet. nam id quoq; vti iuniperus reſpuitur à pecore propter aculeos. Nouembri menſe, ac Decembri per ſementem quantum appetit bos, tantum præbendum eſt. plerunq; tñ ſufficiunt ſingulis modij glandis, & paleæ ad ſatietatem datæ, vel lupini macerati modij, vel erui aqua conſperſi ſextarij.vij. permiſti paleis, vel cicerculæ ſimiliter conſperſæ ſextarij.xij. miſti paleis, vel ſinguli modij vinaceorum, ſi ijs, vt ſupra dixi, large paleæ adijciantur. vel ſi nihil horum eſt, per ſe fœni pondo quadraginta.

De uitijs boum, & medicinis. Cap. IIII.

SED non proderit cibis ſatiari pecora, niſi omni adiuuentur diligentia, vt ſalubri ſint corpore, vireſq; conſeruent. quæ vtraq; cuſtodiuntur large dato per triduum medicamento, quod componitur pari pondere triti lupini, cupreſſiq;, & cũ aqua, nocte vna ſub diuo habito idq; quater anno fieri debet vltimis temporibus veris, æſtatis, autumni, hyemis ſæpe etiam langor, & nauſea diſcutitur, ſi integrum gallinaceum crudum ouum ieiunis faucibus inſeras, ac poſtero die ſpicas vlpici, vel allij cum vino conteras, & in naribus infundas. neq; hæc tantum remedia ſalubritatem faciunt. Multi & largo ſale miſcẽt pabula. quidam marrubium dederunt cum oleo, et vino, quidam porri fibras, alij grana thuris, alij ſabinam herbam, rutamq; cum mero diluunt. Eaq; medicamenta potanda præbent. Multi caulibus vitis albæ, et valuulis erui bubus medentur. nonnulli pellem ſerpentis obtritam cum vino miſcent. Eſt etiam remedio, cum dulci vino tritum ſerpyllum, & conciſa, & in aqua macerata ſcylla. Quæ omnes prædictę potiones trium heminarum ſingulis diebus per triduum datę, aluum purgãt, depul-

ſisq́ vitijs, recreant vires, maxime tñ habetur ſalutaris amurca, ſi tantundē aquæ miſceas, & ea pecus inſueſcas. quæ protinus dari nō poteſt, ſed primo cibi aſpergūtur deinde exigua portione medicatur aqua, mox pari menſura miſta datur ad ſatietatem.

Quæ ſint, quibus peſtilentia ingruit gregi, & quæ remedia adhibenda. Cap. V.

NVLLO aūt tēpore, & minime æſtate vtile eſt boues in curſum cōcitari, nā ea res aut cit aluū, aut mouet febrē. Cauēdū quoq́ eſt, ne ad præſepia ſus, aut gallina prepat. nā hoc, qđ decidit, immiſtū pabulo, bub⁹ affert necē, & id præcipue, qđ egerit ſus ægra, peſtilētiā facere valet, quæ cū in gregē incidit, confeſtī mutādus eſt cœli ſtatus, & in plures partes diſtributo pecore longinquæ regiones petendæ ſunt, atq́ ita ſegregandi à ſanis morbidi, nequis interueniat, qui contagione cæteros labefaciat. Itaq́ cū ablegabuntur, in ea loca perducendi ſunt, quib⁹ nullū impaſcitur pecus, ne aduētu ſuo etiā illis tabē afferant. Euincendi ſunt aūt quamuis peſtiferi morbi, & exquiſitis remedijs propulſandi. Tunc panacis, & eryngij radices fœniculi ſeminibus miſcendæ, & cū defruti, ac moliti tritici farina, candētiq́ aqua cōſpergēdæ, eoq́ medicamine ſaliuādū ægrotū pecus. Tū paribus caſiæ myrrhæq́, & thuris ponderibus, ac tantundē ſanguinis marinæ teſtudinis miſcetur potio, cū vini veteris ſextarijs tribus, & ita per nares infunditur. Sed ipſum medicamētū ponderis ſex vnciæ diuiſum, portione æqua per triduum cū vino dediſſe ſat erit. Præſens etiam remediū cognouimus radiculæ, quam paſtores conſiliginem vocat, Ea in marſis montibus plurima naſcitur, omniq́ pecori maxime eſt ſalutaris. Leua manu effoditur ante ſolis ortū, ſic enī lecta maiorē vim creditur habere. Vſus eius traditur talis, ænea ſubula pars auriculæ latiſſima circunſcribitur, ita vt manante ſanguine tanquam o literæ ductus appareat orbiculus. Hoc & intrinſec⁹, & ex ſuperio

re parte auriculæ cum factum eſt, media pars deſcripti orbiculi eadem ſubula tranſuitur, & facto foramini præ dicta radicula inſeritur, quam cum recens plaga compre hendit, ita còntinet, vt elabi non poſſit. in eam deinde auriculam omnis vis morbi, peſtilensq́ꝫ virus èlicitur, donec pars, quæ ſubula circunſcripta eſt, demortua exci dat, & minimæ partis iactura caput conſeruatur. Corne lius Celſus etiam viſci folia cum vino trita per nares in fundere iubet. Hæc facienda, ſi gregatim pecora labo rant, illa deinceps, ſi ſingula.

Quod remediũ adhibetur boui cruditate laborãti. C. VI.

CRVDITATIS ſigna ſunt crebri ructus, ac ven tris ſonitus, faſtidia cibi, neruorum intentio, hebetes ocu li. Propter quæ bos neq; ruminat, neq; lingua ſe deterget remedio erunt aquæ calidæ duo congij, & mox trigin ta braſſicæ caules modice cocti, & ex aceto dati ſed vno die abſtinendum eſt alio cibo. Quidam clauſum intra te cta continent, ne paſci poſſit, tum lentiſci, oleaſtriq́ꝫ cacu minum pondo. iiij. & libra mellis vna triti permiſcẽt a quæ congio, quam nocte vna ſub dio habẽt, atq; ita fau cibus infundunt. deinde interpoſita hora macerati erui quatuor libras obijciunt, aliaq́ꝫ potione prohibent. Hoc per triduum fieri, dum omnis cauſa langoris diſcu tiatur. Nam ſi neglecta cruditas eſt, & inflatio ventris, & inteſtinorũ maior dolor inſequitur, qui nec capere ci bos ſinit, gemitus exprimit, locoq́ꝫ ſtare non patitur, ſæ pe decumbere, & agitare caput, caudamq́ꝫ crebrius age re. Manifeſtũ remediũ eſt proximã clunibus partẽ caudę vinculo vehementer obſtringere, viniq́ꝫ ſextariũ cũ o lei hemina faucibus infundere, atq; citatum per mille & quingentos paſſus agere. Si dolor permanet, vngulas cir cunſecare, & vncta manu per anũ inſerta fimũ extrahe re, rurſusq́ꝫ agere currẽtem: Si nec hæc profuit res, capri fici aridæ conteruntur, & cum dodrante aquæ calidæ dã tur. Vbi nec medicina proceſſit, myrti, ſylueſtris fo

ſiorũ duæ libræ deligantur, totidé͞q ſextarij calidæ aquæ miſti peruas ligneũ faucibus infunduntur. Atq; ita ſub cauda ſanguis emittitur, qui cum ſatis profluxit, inhibetur papyri ligamine. Tum cõcitate agitur pecus eouſq;, dũ anhelet. Sunt & ante detractionẽ ſanguinis illa remedia, tribus heminis vini, tres vnciæ pinſiti allij permiſcẽtur, & poſt eã potionẽ currere cogitur. Vel ſalis ſextans cũ cepis decem conteritur, & admiſto melle decocto collyria immittuntur aluo, atq; ita citatus bos agitur.

Quo remedio ſedatur dolor uentris, & inteſtinorum pecoris. *Cap.VII.*

VENTRIS quoq; & inteſtinorũ dolor ſedatur viſu nantiũ, & maxime anatis, quã ſi conſpexerit, cui inteſtinũ dolet, celeriter tormento liberatur. Eadẽ anas maiore profectu mulos, & equinũ genus conſpectu ſuo ſanat. Sed interdũ nulla prodeſt medicina. Sequitur torminũ vitiũ, quorũ ſignũ eſt crueta, et mucoſa ventris proluuies. Remedia ſunt cupreſſini quindecim coni, totidé͞q gallæ, & vtrorumq; ponderũ vetuſtiſſimus caſeus, quibus in vnũ tunſis admiſcentur auſteri vini quatuor ſextarij, qui pari menſura per quatriduũ diſpenſari dantur. nec deſint lentiſci, myrtiq;, & oleaſtri cacumina viridis. aluus, corp⁹, ac vires carpit, operiq; inutilẽ reddit. quæ cũ accidẽt, prohibẽdus erit bos potione ꝑ triduũ, primoq; die cibó abſtinẽdus. Sed mox cacumina oleaſtri, & arũdinis, itẽ bacæ lẽtiſci, & myrti dandæ, nec poteſtas aquę, niſi quã parciſſime faciẽda eſt. Sũt qui teneræ laur⁹ cauliũ librã, cũ abrotani macerati pari portione dẽt, cũ aquæ calidæ duobus ſextarijs, atq; ita faucib⁹ infundãt, eademq; pabula, vt ſupra diximus, obijciãt. Quidã vinaceorũ duas libras torrefaciũt, & ita conterũt, & cũ totidẽ ſextarijs vini auſteri, potandũ medicamẽtũ præbẽt, oĩq; alio humore prohibẽt, nec min⁹ cacumina prædictarũ arborũ obijciũt. Qđ ſi neq; ventris reſtiterit citata proluuies neq; inteſtinorũ, ac vẽtris dolor, ciboſq; reſpuet et præ

grauato capite, ſi ſæpius, q̃ conſueuit, lachrymæ ab oculis, & pituita à naribus profluent, vſq; ad oſſa frons media vratur, aureſq; ferro ſcindantur. Sed vulnera facta igne, dum ſaneſcunt, defricare bubula vrina conuenit. At ferro reſciſſa melius pice, & oleo curantur.

De uitioſis incrementis linguæ. Cap. VIII.

SOLENT etiã faſtidia cibo afferre vitioſa incremẽta linguæ, quas ranas veterinarij vocant. Hæc ferro reciduntur, & ſale cũ allio pariter trito vulnera defricãtur, donec laceſſita pituita decidit tũ vino perluitur os, & interpoſito vnius horæ ſpatio virides herbæ, vel frondes dãtur, dũ facta vlcera cicatrices ducãt. Si neq; ranæ fuerit, neq; alu⁹ citata, et nihilo min⁹ cibos nõ appetet, proderit alliũ pinſitũ cũ oleo per nares infundere, vel ſale, vel cunela defricare fauces, vel eandem partem allio tunſo, & hallecula linire. Sed hæc his ſolum faſtidium eſt.

De febre boum. Cap. VIII.

FEBRICITANTI boui conuenit abſtineri cibo vno die. Poſtero deinde exiguum ſanguinem ieiuno ſub cauda emitti, atq; interpoſita hora modicæ magnitudinis coctos braſſicæ coliculos triginta ex oleo, & garo ſaluiati more demitti, eamq; eſcam per quinq; dies ieiuno dari. Præterea cacumina lentiſci, aut oleæ, vel tenerrimam quanq; frondem, aut pampinos vitis obijci, tum etiam ſpongia labra detergeri, & aquam frigidã ter die præberi potandam. quæ medicina ſub tecto fieri debet, nec ante ſanitatem bos emitti. Signa febricitantis, manãtes lachrimæ, grauatum caput, oculi compreſſi, fluidum ſaliuis os, longior, & cum quodam impedimento tract⁹ ſpiritus, interdum & cum gemitu.

De tuſſi boum. Cap. IX.

RECENS tuſſis optime ſaluiato farinæ ordeaceę diſcutitur. Interdũ magis pr oſunt gramina cõciſa, et his ad

miſta freſa faba. Lentes quoq; valuulis exemptę, et minutæ molitæ, miſcentur aquæ calidæ. Sextarij duo, factaq; ſorbitio per cornu infunditur. Veterem tuſſim ſanant duæ libræ hyſſopi macerati ſextarijs aquæ tribus. nam id medicamentum teritur, & cum lentis minutæ, vt dixi, molitæ ſextarijs quatuor more ſaluiati datur. ac poſtea aqua hyſſopi per cornu infunditur. Porri etiam ſuc cum oleo, vel ipſa fibra cum ordeacea farina contrita remedio eſt. Eiuſdem radices diligenter lotæ, & cum farre triticeo pinſitæ, ieiunoq; date vetuſtiſſimam tuſſim diſcutiunt. Facit idem pari menſura eruum ſine valuulis cum torrefacto ordeo molitum, & ſaluiati more in fauces demiſſum.

Suppurationis remedia. *Cap.* X.

SVPPVRATIO melius ferro reſcinditur, quàm medicamento. Expreſſus deinde ſinus ipſe, qui eam continebat, calida bubula vrina eluitur, atq; linamentis pice liquida, & oleo imbutis colligatur. Vel ſi colligi ea pars non poteſt, lamina candenti ſeuum caprinum, aut bubulum inſtillatur. Quidam, cum vitioſam partem inuſſerunt, vrina vetere eluunt, atq; ita æquis ponderibus incocta pice liquida cum vetere axungia linunt.

Claudicanti boui quod remediũ adhibeatur. Cap. XI.

SANGVIS demiſſus in pedes claudicationẽ affert. quod cum accidit, ſtatim vngula inſpicitur. Tactus autẽ feruorem demonſtrat. nec bos vitiatam partem vehementius premi patitur. Sed ſi ſanguis adhuc ſupra vngulas in cruribus eſt, fricatione aſſidua diſcutitur. vel cum ea nihil profuit, ſcarificatione demitur. At ſi iam in vngulis eſt, inter duos vngues cultello leuiter aperies. Poſtea linamenta ſale, atq; aceto imbuta applicantur, ac ſolea ſpartea pes induitur, maximeq; datur opera, ne in aquam pedem mittat, & vt ſicce ſtabuletur. Hic idẽ ſanguis niſi emiſſus fuerit, ſaniem creabit, qui ſi ſuppurauerit, tarde procurabitur, ac primo ferro circunciſus, & ex

purgatus, deinde pannis aceto, & ſale, & oleo madentib' inculcatis, mox axũgia vetere, & ſeuo hircino pari pondere decoctis, ad ſanitatem perducitur. Si ſanguis in inferiore parte vngulæ eſt, extrema pars ipſius vnguis ad viuum reſecatur, & ita emittitur, ac linamentis pes inuolutus ſpartea munitur. Mediam vngulam ab inferiore parte non expedit aperire, niſi eo loco iam ſuppuratio facta eſt. Si dolore neruorum claudicat, oleo, & ſale genua, poplitesq́ue, & crura confricanda ſunt, donec ſanetur. Si genua intumuerunt, calido aceto fouenda ſunt, & lini ſemen. aut milium detritum, cõſperſumq́ue aqua mulſa imponendum. ſpongiæ quoq; feruenti aqua imbutæ, & expreſſæ, atq; melle litę rectæ genibus applicantur, ac faſceis circundantur. Quod ſi tumori ſubeſt aliquis humor, fermentum, vel farina ordeacea ex paſſo, aut aqua mulſa decocta imponitur. & cum maturuerit ſuppuratio, reſcinditur ferro. eaq; emiſſa, vt ſupra docuimus, linamentis curatur. Poſſunt etiam (vt Cornelius Celſus præcipit) lilij radix, aut ſcylla cum ſale, vel ſanguinalis herba, quam πολύγονον græci appellant, vel marrubium ferro recluſa ſanare. Ferè autem omnis dolor corporis, ſi ſine vulnere eſt, recens melius fomentis diſcutitur. vetus vritur, & ſupra vſtum butyrum, vel caprinus inſtillatur adeps.

Ad ſcabiem remedia, & ad morſum rabioſi canis, uel lupi, nec non & ad coriaginem. Cap. XII.

SCABIES extenuatur trito allio defricto. eodemq́ue remedio curatur rabioſę canis, vel lupi morſus, qui tamẽ & ipſe impoſito vulneri vetere ſalſamento, æque bene ſanatur. Et ad ſcabiem præſentior alia medicina eſt, cunila bubula, & ſulfur conteruntur, admiſtaq́ue amurca cũ oleo, aqua, aceto incoquuntur. deinde tepefactis ſciſſum alumen tritũ ſpargitur. Id medicamentũ candente ſole illitum maxime prodeſt. Vlceribus gallæ tritæ remedio ſunt, nec minus ſuccus marrubij cũ fuligine. Eſt et infeſta

peſtis bubulo pecori,coriaginē ruſtici appellāt,cum pelis ita tergori adhæret,vt apprehenſa manibus deduci à coſtis nō poſſit. Ea res non aliter accidit,q̄ ſi bos aut ex langore aliquo ad maciē perductus eſt,aut ſudans in ope re faciendo refrixit,aut ſi ſub onere pluuia madefactus eſt.Quæ quoniam perniciosa ſunt,cuſtodiendum eſt,vt cum ab opere boues redierint,adhuc æſtuantes,anhelantesq́ vino aſpergantur, & offæ adipis faucibus eorum inſerantur.Quod ſi prædictum vitium inhæſerit,proderit decoquere laurum,& ea calda fouere terga, multoq́ oleo,& vino confeſtim ſubigere, ac per omnes partes apprehendere,& attrahere pellē.idq́ optime fit ſub dio ſole feruente. Quidā fraces vino,& adipe commiſcent, eoq́ medicamento poſt fomenta prædicta vtuntur.

Ad exulcerationem pulmonis, & palati, atq; ceruicis tumorem. *Cap.* XIII.

ETS etiam illa grauis pernicies,cum pulmones exulcerantur.inde tuſſis,& macies,& ad vltimum phthiſis inuadit.Quæ ne mortem afferant, radix coryli inuſta ita, vt ſupra docuimus,perforatæ auriculæ inſeritur,tū porri ſuccus inſtar heminæ pari olei menſuræ miſcetur,& cum vini ſextario potandus datur diebus compluribus. Interdum & tumore palati cibos reſpuit, crebrumq́ ſuſpirium facit.& hanc ſpeciē præbet,vt bos in latus pendere videatur.Ferro palatū opus eſt ſauciare, vt ſanguis profluat,& exemptum valuulis eruum maceratum,viridemq́ frondem,vel aliud molle pabulum, dum ſanetur,præbere.Si in opere collum contuſum erit,præſentiſſimum eſt remedium ſanguis de aure emiſſus.aut ſi id factum non erit,herba,quæ vocatur auia,cum ſale trita, & impoſita.Si ceruix mota,& deiecta eſt,conſyderabimus quam in partem declinet,& ex diuerſa auricula ſanguinem detrahemus.Ea porrò vena,quę in aure videtur eſſe ampliſſima,ſarmento prius verberatur.deinde cum ad ictum intumuit,cultello ſoluitur.& poſtero die iterū

ex eodē loco ſanguis emittitur, ac biduo ab opere datur vacatio. Tertio deinde die leuius iniungitur labor, & paulatim ad iuſta perducitur. Quod ſi ceruix in neutrā partem deiecta eſt, mediaq; intumuit, ex vtraq; auricula ſanguis emittitur, qui cum intra biduum, quàm bos vitium cepit, emiſſus non eſt, intumeſcit collum, neruiq; tenduntur, & inde nata duricies iugum non patitur. Tali vitio comperimus aureum eſſe medicamentum ex pice liquida, & bubula medulla, & hircino ſeuo, & vetere oleo æquis ponderibus compoſitū, atq; incoctum. Hac compoſitione ſic vtendum eſt, cum diſiungitur ab opere in ea piſcina, ex qua bibit tumor ceruicis aqua madefactus ſubſiccatur, prædictoq; medicamento defricatur, & illinitur. Si ex toto propter ceruicis tumorem iugum recuſet, paucis diebus requies ab opere danda eſt. Tum ceruix aqua frigida defricanda, & ſpuma argenti illinenda eſt. Celſus quidē tumenti ceruici herbam, quæ vocatur auia, vt ſupra dixi, contundi, & imponi iubet. Clauorum, qui ferè ceruicem infeſtant, minor moleſtia eſt. nam facile operanti lucerna inſtillatur. Potior tamen ratio eſt cuſtodiendi, ne naſcantur, néue colla calueſcant, quæ non aliter glabra fiunt, niſi cum ſudore, aut pluuia ceruix in opere madefacta eſt. itaq; cum id accidit, veteri lateri later conteritur, eoq; intrito prius quàm diſiungantur, colla conſpergi oportet. deinde cum id ſiccum erit, ſubinde oleo imbui.

Ad talū, ſeu ungulā læſam remedia. Cap. XIIII.

SI talum, aut vngulam vomer læſerit, picem duram, & axungiam cum ſulfure, & lana ſuccida inuolutam candente ferro ſupra vulnus inurito. Quod idem remedium optime facit exempta ſtirpe, ſi forte ſurculum calcauerit, aut acuta teſta, vel lapide vngulam pertuderit, quæ tamen ſi altius vulnerata eſt, latius ferro circunciditur, & ita inuritur vt ſupra præcepi. deinde ſpartea calceata per triduum ſuffuſo aceto curatur. Item ſi vomer crus ſau-

ciarit, marina lactuca, quam græci τιθύμαλλον vocant, admiſto ſale imponitur. Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula vrina. deinde faſce ſarmentorũ incenſo, cum iam ignis in fauillam recidit, feruentibus cineribus cogitur inſiſtere, ac pice liquida cum oleo, vel axungia cornua eius linuntur. Minus tamen claudicabunt armenta, ſi opere diſiunctis multa frigida lauentur pedes. & deinde ſuffragines, coronæ, ac diſcrimen ipſum, quo diuiſa eſt bouis vngula, vetere axungia defricetur.

Ad conuulſos armos, & cornua præfracta. Cap. XV.

SAEPE etiam vel grauitate longioris, vel cũ in proſcindendo, aut duriori ſolo, aut obuiæ radici obluctatus conuellit armos. Quod cum accidit, è prioribus cruribus ſanguis mittendus eſt. ſi dextrum armum læſit, in ſiniſtro, ſi læuũ, in dextro, ſi vehementius vtrunque vitiauit, item in poſterioribus cruribus venæ ſoluentur. Præfractis cornibus linteola ſale, atque aceto, & oleo imbuta ſuperponuntur, ligatiſque per triduum eadem infunduntur. Quarto demum axungia pari pondere cum pice liquida, & cortice pineo, leuigatoque imponitur. Et ad vltimũ cum iam cicatricem ducunt, fuligo infricatur. Solent etiam neglecta vlcera, ſcatere vermibus, qui ſi mane perfundũtur aqua frigida, rigore contracti decidunt. vel ſi hac ratione non poſſunt eximi, marrubium, aut porrũ cõteritur, et admiſto ſale ĩponitur. id celerrime necat prędicta aĩalia. Sed expurgatis vlceribus, confeſtim adhibenda ſunt linamenta cum pice, & oleo, vetereque axungia. & extra vulnera eodem medicamento circumliniend a, ne infeſtentur à muſcis, quæ vbi vlceribus inſederunt, vermes creant.

Ad ictus ſerpentis, & noxiorum animalium. Cap. XVI.

EST etiam mortifer ijs ſerpentis ictus, eſt & magnorũ animalium noxium virus, nam & vipera, & cæcilia ſæpe cum in paſcua bos improuide ſupercubuit, laceſſita

onere morſum imprimit. Musq́ araneus, quem græci σκυτάλην appellant, quãuis exiguis dentibus non exiguám peſtem molitur. Venena viperę depellit ſuper ſcarificationem ferro factam herba, quam vocant perſonatam trita, & cum ſale impoſita. Plus etiam eiuſdem radix contuſa prodeſt. vel ſymonianum trifoliũ, quod inuenitur confragoſis locis, efficaciſſimum traditur, odoris grauis, nec abſimilis bitumini, & iccirco græci eam ἀσφάλτιον appellant, noſtri autem propter figurã vocant acutum trifolium. nam longis, & hirſutis folijs viret, caulemq́; robuſtiorem facit, q̃ pratenſe. Huius herbæ ſuccus vino miſtus infunditur faucibꝰ, atq; ipſa folia, cum ſale trita malagmatis more, ſcarificationi intenditur. vel ſi hanc herba viridẽ tempus anni negat, ſemina eius collecta, & leuigata cũ vino dãtur potãda, radiceſq́ cũ ſuo caule tritæ, & farina, & ſale cõmiſtæ ex aqua mulſa ſcarificationi ſupponuntur. Eſt etiã pręſens remediũ, ſi conteras fraxini tenera cacumina quinq; librarũ cum totidẽ vini, & duobus ſextarijs olei, expreſſumq́ ſuccũ faucibus infundas. Itemq́ cacumina eiuſdem arboris cũ ſale trita læſæ parti ſuperponas. Cæciliæ morſus tumorem, ſuppurationemq́; molitur. Idem facit etiam muris aranei. Sed illius ſanatur noxa ſubula ænea, ſi locum læſum compungas, cretaq́ cimolia ex aceto linas. Mus perniciem, quam intulit, ſuo corpore luit. nam animal ipſum oleo merſum necatur, & cum imputruit, cõteritur, eoq; medicamine morſus muris aranei linitur. Vel ſi id non adeſt, humorque oſtendit iniuriam dentium, cuminum conteritur, eique adijcitur exiguum picis liquidæ, & axungiæ, vt lentorem malagmatis habeat. Id impoſitum perniciem commouet. Vel ſi ante quàm tumor diſcutiatur, in ſuppurationem conuertitur, optimum eſt ignea lamina conuerſionem reſecare, & quicquid vitioſi eſt inurere, atque ita liquida pice cum oleo linire. Solet etiam ipſum animal viuum creta figulari circundari. quæ cum ſiccata eſt, collo boum ſuſpenditur. ea res

innoxium pecus à morſu muris aranei præbet. Oculorum vitia plerunqꝫ melle ſanantur. nam ſiue intumuerunt, aqua mulſa triticeæ farinæ conſpergitur, & imponitur, ſiue album in oculo eſt, montanus ſal, hiſpanus, vel ammoniacus, vel etiam cappadocus minute tritus, & immiſtus melli vitium extenuat. facit idem trita ſepię teſta, & per fiſtulam ter die oculo inſpirata. facit & radix, quam græci σίλφιον vocant, vulgus autem noſtra conſuetudine laſerpitium appellat. huius quantocunqꝫ ponderi decem partes ſalis ammoniaci adijciuntur, eaqꝫ pariter trita oculo ſimiliter infunduntur, vel eadē radix contuſa, & cum oleo lentiſci iniuncta vitium expurgat epiphoram ſupprimit polenta conſperſa mulſa aqua, & in ſupercilia, genaſqꝫ impoſita, paſtinacęqꝫ agreſtis ſemina, & ſuccus amoraceæ, cum melle conlinita oculorum ſedant dolorem. ſed quotieſcunqꝫ mel, aliuſue ſuccus remedijs adhibetur, circunliniendus erit oculus pice liquida cum oleo, ne à muſcis infeſtetur. nam & ad dulcedinem mellis, aliorumqꝫ medicamentorum non hæ ſolæ, ſed & apes aduolant.

Remedia ad hauſtam hirudinem. *Cap. XVII.*

MAGNAM etiam perniciem ſępe affert hirudo hauſta cum aqua. ea adhærens faucibus ſanguinem ducit. & incremento ſuo tranſitum cibis pręcludit. ſi tam difficili loco eſt, vt manu detrahi non poſſit, fiſtulam, vel arundinem inſerito, & ita calidum oleum infundito. nam eo contactu animal confeſtim decidit. Poteſt etiam per fiſtulam deuſti cimicis nidor immitti, qui vbi ſuperponitur igni, fumum emittit, & conceptum nidorem fiſtula vſqꝫ ad hirudinem perfert, iſqꝫ nidor depellit hærentē. ſi tamen vel ſtomachum, vel inteſtinum tenet, calido aceto per cornu infuſo necatur. has medicinas quamuis bubus adhiberi præceperimus, poſſe tamen ex his plurima etiam omni maiori pecori conuenire nihil dubium eſt.

De machina facienda, qua clauſa, iumenta curentur. *Cap.* XVIII.

SED & machina fabricanda eſt, qua clauſa, iumenta, bouesq́ curentur, vt et propior acceſſus ad pecudem medentibus ſit, nec in ipſa curatione quadrupes reluctando remedia reſpuat. eſt autem talis machinæ forma. roboreis axibus compingitur ſolum, quod habet in longitudinem pedes nouem, & in latitudinem pars prior dupondium ſemiſſem, pars poſterior quatuor pedes. huic ſolo ſeptenum pedum ſtipites recti ab vtroq́ latere quaterni applicantur. ij autē in ipſis quatuor angulis affixi ſunt, omnesq́ tranſuerſis ſex temonibus quaſi vacerræ inter ſe ligantur, ita vt à poſteriore parte, quæ lætior eſt, velut in caueam quadrupes poſſit induci, nec exire alia parte prohibētibus aduerſis axiculis. primus autē duobus ſtaturninibus imponitur firmum iugum, ad quod iumenta capiſtrantur, vel boum cornua religantur, vbi poſſunt etiam numelli fabricari, vt inſerto capite deſcendentibus per foramina regulis ceruix teneatur. cæterum corpus laqueatum, et diſtentum temonibus obligatur, ſicq́ immotum animal medentis arbitrio eſt expoſitum. hæc ipſa machina communis erit oīm maiorum quadrupedum.

De tauri forma. *Cap.* XIX.

QVONIAM de bubus ſatis præcepimus, opportune de tauris, vaccisq́ dicemus. Tauros maxime mēbris ampliſſimis, moribus placidis, media ętate probandos cēſeo. cætera ferè eadem omnia in his obſeruabimus, quæ in bubus eligendis, neq́ .n. alio diſtat bonus taurus à caſtrato, niſi ꝙ huic torua facies eſt, vegetior aſpectus, breuiora cornua, toroſior ceruix, & ita vaſta, vt ſit maxima portio corporis, ventre paulo ſubſtrictiore, qui magis rectus, & ad ineundas fœminas habilis ſit.

De forma uaccæ. *Cap.* XX.

VACCAE quoq; probantur altiſſimæ formæ, longæq;, maximis vteris, frontibus latiſſimus, oculis nigris, & patentibus cornibus, venuſtis, & leuibus, & nigrantib9, piloſis auribus, compreſſis malis, palearibus, & caudis ampliſſimis, vngulis modicis. & modicis cruribus. cætera quoq; ferè eadem in fœminis, quæ & in maribus deſyderantur, & præcipue vt ſint nouellæ, quoniam. cum exceſſerint annos decẽ, fœtibus inutiles ſunt. Rurſus minores bimis iniri non oportet. Si ante tamen conceperint, partum earum remoueri placet, ac per triduum, ne laborent, vbera exprimi, poſtea mulctra prohiberi.

Quotannis delectus faciendus, Cap. XXI.

SED & curandum eſt omnibus annis in hoc æque atque in reliquis gregibus pecoris, vt delectus habeatur. nã & enixæ, & vetuſtæ, quæ gignere deſierunt, ſummouendæ ſunt. & vtiq; tauræ, quæ locum fœcundarum occupant, ablegandæ, vel aratro domandę, quoniam laboris, & operis non minus quàm iuuenci propter vteri ſterilitatem patientes ſunt. Eiuſmodi armentum maritima, & aprica hyberna deſyderat, ęſtate, opaciſſima nemorum, ac montium alta magis quàm plana paſcua. nam melius nemoribus herbidis, & frutetis, & caretis, quàm lapidoſis locis durantur vngulæ. nec tam fluuios, riuoſq; deſyderant, quàm lacus manufactos, quoniã fluuialis aqua, quæ ferè frigidior eſt, partum abigit, & cœleſtis iucundior eſt. Omnis tamen extremi frigoris tolerantior equino armento vacca eſt, ideoq; facile ſub dyo hybernat.

De conſeptis, & ſtabulis faciendis, Cap. XXII.

SED laxo ſpatio conſepta facienda ſunt, ne in anguſtijs conceptum altera alterius elidat, & vt inualida fortioris ictus effugiat. ſtabula ſunt optima ſaxo, aut glarea ſtrata, non incommoda tamen etiam ſabuloſa. illa, quod imbres reſpuant, hæc, quod celeriter ſorbeant, tranſmittantq;. ſed vtraq; deuexa ſint, vt humorem effundant,

ſpectentq́ ad meridiẽ, vt facile ſiccentur, & frigidis ventis non ſint obnoxia. Leuis autem cura paſcui eſt. nam vt lætior herba conſurgat, ferè vltimo tempore æſtatis incenditur. ea res & teneriora pabula recreat, & ſentibus vſtis fruticem ſurrecturũ in altitudinẽ compeſcit. ipſis vero corporibus affert ſalubritatẽ iuxta conſeptũ ſaxis, & canalibus ſal ſuperiectus, ad quem ſaturæ pabulo libẽter recurrunt, cũ paſtorali ſigno quaſi receptui canitur. nã id quoq; ſemper crepuſculo fieri debet, vt ad ſonum buccinæ pecus, ſiquod in ſyluis ſubſtiterit, ſepta repetere conſueſcat. ſic.n. recognoſci grex poterit, numeruſq́ cenſeri, ſi veluti ex militari diſciplina intra ſtabularij caſtra manſerint. ſed non eadem in tauros exercentur imperia, qui freti viribus ꝑ nemora vagantur, liberoſq́ egreſſus, reditusq́; habẽt, nec reuocãtur, niſi ad coitus fœminarũ.

Quæ ætas idonea ad admiſſuram. Cap. XXIII.

EX his, qui quadrimis minores ſunt, maioreſq́ quàm duodecim annorum, prohibentur admiſſura. illi, quoniã quaſi puerili ætate ſeminandis armentis parum habentur idonei, hi, quia ſenio ſunt effœti. Menſe Iulio fœminæ maribus plerunq; permittendæ, vt eo tempore conceptos proximo vere adultis iam pabulis edant. nam decem menſibus ventrem perferunt, neq; ex imperio magiſtri, ſed ſua ſponte marem patiuntur. atq; in id ferè, quod dixi tempus, naturalia congruunt deſyderia, quoniam nimietate verni pabuli pecudes exhilaratę laſciuiunt. quod ſi aut fœmina recuſat, aut nõ appetit taurus, eadem ratione, qua faſtidientibus equis mox præcipiemus. Elicitur cupiditas odore genitaliũ admoto naribus. ſed et pabulũ circa tẽpus admiſſuræ ſubtrahitur fœminis, ne eas ſteriles reddat nimia corporis obeſitas, et tauris adijcitur, quo fortius ineãt. vnũq́ marẽ quindecĩ vaccis ſufficere abundę eſt. qui vbi iuuencã ſuperuenit, certis ſignis cõprehendere licet, quem ſexum generauerit, quoniam ſi parte dextra deſiluit, marem ſeminaſſe manifeſtum eſt, ſi leua

fœminam. id tamẽ verum eſſe non aliter apparet, quàm vbi poſt vnum coitum forda non admittit taurũ. quod & ipſum raro accidit. nam quamuis plena fœtu non expletur libidine, adeo vltra naturæ terminos etiam in pecudibus plurimum pollent blandæ voluptatis illecebræ. ſed non dubium eſt, vbi pabuli ſit lętitia, poſſe omnibus annis partũ educari. at vbi penuria eſt, alternis ſummitti. quod maxime in operarijs fieri placet, vt & vituli annui temporis ſpatio lacte ſatientur, nec forda ſimul operis, & veteri grauetur onere, quæ cum partum edidit, niſi cibis fulta eſt, quamuis bona nutrix labore fatigata nato ſubtrahit alimentum. itaq; & fœtę cythiſus viridis, & torrefactum ordeum, maceratumq; eruum prębetur, vel tenero olere commiſto, torrido, mollitoq; milio, & per vnam noctem lacte macerato ſaluiatur. melius etiam in hos vſus altinæ vaccæ probantur, quas eius regionis incolæ ceuas appellant. eæ ſunt humilis ſtaturæ lactis abundantes, propter quod remotis earum fœtibus, generoſum pecus alienis educatur vberibus. vel ſi hoc præſidium non adeſt, faba freſa, & vinum recte tolerat, idq; pręcipue in magnis gregibus fieri oportet.

Remedia ad lumbricos Vitulorum. Cap. XXIIII.

SOLENT autem vitulis nocere lumbrici, qui ferè naſcuntur cruditatibus. itaq; moderandum eſt, vt bene concoquant. aut ſi iam tali vitio laborant, lupini ſemicrudi conteruntur, & offæ ſaluiati more faucibus ingeruntur. poteſt etiam cũ arida fico, & eruo conteri herba ſantonica, & formata in offam, ſicut ſaluiatum demitti. facit idem axungiæ pars vna tribus partibus hyſſopi permiſta. Marrubij quoq; ſuccus, & porri valet eiuſmodi necare animalia.

De caſtrandis uitulis. Cap. XXV.

CASTRARE vitulos Mago cenſet, dum adhuc teneri ſunt, neq; id ferro facere, ſed fiſſa ferula cõprimere

teſticulos, & paulatim confringere. idq; optimū genus caſtrationū putat, quod adhibetur ætati teneræ ſine vulnere. nā vbi iā induruit, melius bimus, q̄ anniculus caſtratur. idq; facere vel autumno Luna decreſcente præcipit, vitulumq; ad machinā deligare. deinde prius q̄ ferrū admoueas, duab⁹ anguſtis ligneis regulis (veluti forcipib⁹) apprehendere teſtiū neruos, quos græci κρεμαστῆρας ab eo appellant, quod ex illis genitales partes dependent quibus comprehenſis, ſtatim teſtes ferro reſecare, & expreſſos ita reſcindere, vt extrema pars eorum adhærens prædictis neruis relinquatur. nam hoc modo nec eruptione ſanguinis periclitatur iuuēcus, nec in totū effœminatur adempta omni virilitate, formaq; ſeruata maris, generandi vim depoſuit, quā tñ ipſam nō protinus amittit. nā ſi patiaris eū à recenti curatione fœminā inire, cōſtat ex eo poſſe generari. ſed minime id permittendū, ne profluuio ſanguinis intereat. verū vulnera eius ſarmentitio cinere cū argēti ſpuma linēda ſunt, abſtinendusq; eo die ab humore, & exiguo cibo alendus. Sequenti triduo velut æger cacuminibus arborū, & deſecto viridi pabulo oblectandus, prohibendusq; multa potione. placet etiam pice liquida, & cinere, cū exiguo oleo vlcera ipſa poſt triduuū linire, quo & celerius cicatricē ducant, nec à muſcis infeſtentur. Hacten⁹ de bubus dixiſſe abūde eſt.

De Equis. *Cap. XXVI.*

QVIBVS cordi eſt educatio generis equini, maxime cōuenit prouidere authorē induſtriū, et pabuli copiā quę vtraq; vel mediocra poſſunt alijs pecorib⁹ adhiberi. ſummā ſedulitatē, & largā ſatietatē deſyderat equinū pecus. qđ ipſum tripartito diuiditur. eſt enī generoſa materies, quæ circo, ſacrisq; certaminibus equos præbet. eſt mularis, quæ pretio fœt⁹ ſui cōparatur generoſo. eſt & vulgaris, quæ mediocres fœminas, maresq; progenerat. vt quæq; eſt pręſtātior, ita vbere cāpo paſcitur. gregib⁹ aūt ſpacioſa, & paluſtria, necnō mōtana paſcua eligēda ſunt, ri-

gua, nec vnquam ſiccanea, vacuaúe magis, q̄ ſtirpibus impedita, frequenter mollibus potius q̄ proceris herbis abundantia. vulgaribus equis paſſim maribus, ac fœminis paſci permittitur, nec admiſſurę certa tempora ſeruātur. generoſis circa vernū ęquinoctiū mares iungentur, vt eodem tempore, quo conceperint, iam lętis, & herbidis campis poſt anni meſſem paruo cum labore fœtum educent. nā menſe duodecimo partū edunt. maxime itaq; curandum eſt prędicto tempore anni, vt tā fœminis, q̄ admiſſarijs deſyderantibus coeundi fiat poteſtas, quoniam id pręcipue armentum ſi prohibeas, libidinis extimulatur furijs, vnde etiam veneno inditum eſt nomen ἱππόμανες, quod equinę cupidini ſimilem mortalibus amorem accendat. nec dubium, quin aliquot regionibus tanto flagrent ardore coeundi fœminę, vt etiam ſi marē non habeant, aſſidua, & nimia cupiditate figurantes ſibi ipſę venerem (cohortalium more auium) vento concipiant. Quę enim poeta licentius dicit.

Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum.
Et mentem Venus ipſa dedit, quo tempore glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ,
Illas ducit amor trans gargara, transq; ſonantem
Aſcanium, ſuperant montes, & flumina tranant,
Continuoq; auidis vbi ſubdita flamma medullis,
Vere magis, quia vere calor redit oſſibus, illæ
Ore omnes verſæ in Zephyrum ſtant rupibus altis,
Exceptantq; leueis auras, & ſæpe ſine vllis
Coniugijs, vento grauidæ (mirabile dictu)
Saxa per & ſcopulos, & depreſſas conualles
Diffugiunt, non Eure tuos, neq; ſolis ad ortus
In Boream, Caurumq;, aut vnde nigerrimus auſter
Naſcitur, & pluuio contriſtat frigore cœlum.

Cum ſit notiſſimum etiam in ſacro monte Hiſpaniæ, qui procurrit in occidentem iuxta oceanum, frequenter equas ſine coitu ventrem pertuliſſe, fœtumq; educaſſe, q tñ inutilis eſt, qđ triēnio prius q̄ adoleſcat, morte abſu-

mitur.quare,vt dixi,dabim⁹ operã,ne circa æquinoctiũ vernũ equæ deſyderijs naturalibus angãtur. Equos aũt pretioſos reliquo tẽpore anni remouere oportet à fœminis,ne aut cũ volẽt,ineãt,aut ſi id facere prohibeãtur,cupidine ſolicitati noxã cõtrahãt.itaq; vel in lõginqua paſcua marẽ placet ablegari,vel ad præſepia contineri.eoq́; tẽpore,quo vocatur à fœminis,roborãd⁹ eſt largo cibo, & appropinquãte vere ordeo,eruoq́; ſaginãdus, vt veneri ſuppſit,quãtoq́; fortior inierit,firmiora ſemina præbeat futuræ ſtirpi.quidã etiã præcipiunt eodẽ ritu, quo mulos, admiſſariũ ſaginare, vt hac ſagina hilaris pluri mis fœminis ſufficiat.veruntñ nec min⁹,q̃ quindecĩ, nec rurſus plures,q̃ viginti,vnus debet implere.isq; admiſſura põt trimus adhiberi,& vſq; ad annos viginti plerunq; idone⁹ eſſe.qđ ſi admiſſari⁹ iners in venerẽ eſt,odore perfricatur deterſis ſpõgia fœminæ locis,& admota naribus equi. Rurſus ſi equa marẽ nõ patitur,detrita ſcylla naturalia eius linũtur,quæ res accendit libidinẽ.nõnunquã ignobilis quoq; vulgaris elicit cupidinẽ coeundi.nã vbi admotus ferè tentauit obſequiũ, fœmina abducitur, & iã patientiori generoſior equus imponitur, inde maior prægnãtibus adhibẽda cura eſt,largoq́; paſcuo firmãdæ,qđ ſi frigore hyemis herbæ defecerit,tecto cõtineãtur,ac neq; opere,neq; curſu exerceãtur,neq; frigori cõmittantur,nec in anguſto,clauſoúe,ne aliæ aliarũ concept⁹ elidãt,nã hæc oĩa incõmoda fœtũ abigũt,qđ tñ ſi aũt partu,aut abortu equa laborauit,remedio erit filicula trita,& aqua tepida permiſta,dataq́; per cornũ.ſin aũt proſpere ceſſit.minime manu contingẽdus pullus erit, nam læditur etiam leuiſſimo contactu.tantum cura adhibebitur,vt & amplo,& calido loco cum matre verſetur, ne aut frigus adhuc infirmo noceat, aut mater in anguſtijs eum obterat. paulatim deinde producendus erit prouidendumq́;ne ſtercore vngulas adurat.mox cum firmior fuerit,in eadẽ paſcua,in quibus mater eſt,dimittẽdus.ne deſyderio partus ſui laboret equa. nam id præcipuæ ge

nus pecudis amore natorum, niſi fiat poteſtas, noxam trahit. vulgari fœminæ ſolemne eſt omnibus annis parere, generoſam conuenit alternis continere, quo firmior pullus lacte materno laboribus certaminū præparetur.

De ætate admiſſarij, et qs pullus generetur. C. XXVII.

MAREM putant minorē trimo nō eſſe idoneū admiſſuræ, poſſe vero vſq; ad vigeſimum annū progenerare, fœminā bimā recte concipere, vt poſt tertiū annū enixa fœtū educet, eamq; poſt decimū non eſſe vtilē, qđ ex annoſa matre tarda ſit, atq; iners proles. quæ ſiue vt fœmina, ſiue vt maſculus concipiatur, noſtri arbitrij fore Democritus affirmat, qui præcipit, vt cum progenerari marē velimus, ſiniſtrū teſticulū admiſſarij lineo funiculo, aliouè quolibet obligemus, cū fœminā, dextrum idemq; in omnibus penè pecudibus faciendum cenſet.

De indole, & forma equi. Cap. XXVIII.

CVM vero natus eſt pullus, confeſti licet indolē æſtimare, ſi hilaris, ſi intrepidus, ſi neq; conſpectu, nouæq; rei auditu terretur, ſi ante gregē procurrit, ſi laſciuia, & alacritate, interdū & curſu certans æquales exuperat, ſi foſſam ſine cunctatione tranſilit, pontē, flumenq; trāſcēdit. Hæc erunt honeſti aī documēta. Corporis vero forma conſtabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, breuibus auriculis, et arrectis, ceruice molli, lataq;, nec longa, denſa iuba, & per dextrā partem profuſa, lato, & muſculorū toris numeroſo pectore, grandibus armis, & rectis, lateribus inflexis, ſpina duplici, ventre ſubſtricto, teſtibus paribus, & exiguis, latis lumbis, & ſubſidentib9, cauda longa, & ſetoſa, criſpaq;, æqualibus, atq; altis. rectisq; cruribus, tereti genu, paruoq;, neq; introrſus ſpectanti, rotundis clunibus, fœminibus toroſis, ac numeroſis, duris vngulis & altis, & concauis, rotundisq;, quibus coronæ mediocres ſuperpoſitæ ſunt. ſic vniuerſum corpus compoſitum, vt ſit grande, ſublime erectū, ab aſpectu quoq; agile, & ex longo, quantum ſigura permittit,

rotundum. Mores autem laudantur, qui ſunt ex placido, & ex concitato mitiſſimi. nam hi et ad obſequia reperiuntur habiles, & ad certamina laborum patientiſſimi. equus bimus ad vſum domeſticum recte domatur, certaminibus autē expleto triennio, ſic tamen vt poſt quartum demum annum labori committatur. annorum notæ cum corpore mutantur. nam dum bimus & ſex menſium eſt, medij dentes ſuperiores, & inferiores cadunt, cum quartum agit annum, ijs, qui canini appellantur, deiectis, alios affert, intra ſextum deinde annum, molares ſuperiores cadunt. Sexto anno, quos primos mutauit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cauatos gerit. nec poſtea quot annorum ſit, manifeſto comprehendi poteſt. Decimo tamen anno tempora cauari incipiunt, & ſupercilia nonnunquam caneſcere, & dentes prominere. hæc, quę ad animum, & mores, corpuſq;, & ętatem pertinent, dixiſſe, ſatis habeo. nunc ſequtur curam recte, & minus valentium demonſtrare.

De cura, & medicina equorum. Cap. XXIX.

SI Sanis eſt macies, celerius torrefacto tritico, quàm ordeo reficitur. ſed & vini potio danda eſt, ac deinde paulatim eiuſmodi cibi ſubtrahendi immiſtis ordeo furfuribus, dum conſueſcat faba, & puro ordeo ali. nec minus quotidie corpora pecudum, quàm hominum defricanda ſunt. ac ſępe plus prodeſt preſſa manu ſubegiſſe terga q̃ ſi largiſſime cibos prębeas, multum autē refert robur corporis, ac pedum ſeruare. quod vtrunq; cuſtodiemus, ſi idoneis temporibus ad pręſepia, ad aquam, ad exercitationem pecus duxerimus, curęq; fuerit, vt ſtabulentur ſicco loco, ne humore madeſcant vngulę. quod facile euitabimus, ſi aut ſtabula roboreis axibus conſtrata aut diligenter ſubinde emundata fuerit humus, & paleę ſuperiectę. plerunq; iumenta morbos concipiunt laſcitudine, & ęſtu, nonnunquam & frigore, & cum ſuo tempore vrinam non fecerint, vel ſi ſudant, & à concitatione cō-

& herba prædicularis cum ſale trita, & decocta melli miſcentur, atq; ita facta collyria ſubijciuntur, quę ventrem mouent, bilemq; omnem deducunt. Quidam myrrhæ tritæ quadrantem cum hemina vini faucibus infundũt, & anum liquida pice oblinunt. Alij marina aqua lauant aluum, alij recenti muria. Solent etiam vermes quaſi lũbrici nocere inteſtinis, quorum ſigna ſunt, ſi iumenta cũ dolore crebro volutantur, ſi admouent caput vtero, ſi caudam ſæpius iactant. Pręſens medicina eſt ita, vt ſupra ſcriptum eſt, inſerere manum, & fimum eximere. deinde aluum marina aqua, vel muria dura lauare, poſtea radicem capparis tritam cum ſeſtario aceti faucibus infundere. nam hoc modo prædicta intereunt animalia.

Ad tuſsim. Cap. XXX.

OMNI autem imbecillo pecori alte ſubſternendum eſt, quo mollius cubet. Recens tuſſis celeriter ſanatur, pinſita lente, & à valuulis ſeparata, minuteq; mollita. Quæ cum ita facta ſunt, ſeſtarius aquæ calidæ in eandem menſuram lentis miſcetur, & faucibus infunditur. ſimilisq; medicina triduo adhibetur, ac viridibus herbis, cacuminibusq; arborum recreatur ægrotum pecus. Vetus autẽ tuſſis diſcutitur porri ſucco trium cyathorum cum olei hemina faucibus infuſo, iiſdemq;, vt ſupra monuimus, cibis præbitis. Impetigines, & quicquid ſcabies occupat aceto, & alumine defricantur. Nonnunquam, ſi hæc permanent, paribus ponderibus permiſtis nitro, & ſciſſo alumine, cum aceto linuntur. Pabulæ feruentiſſimo ſole vſq; eo ſtrigile raduntur, quoad eliciatur ſanguis. tum ex æquo miſcentur radices agreſtis herbæ, ſulfurq;, & pix liquida cum alumine. Et eo medicamine prædicta vitia curantur.

Ad intertriginem, & ſcabiem. Cap. XXXI.

INTER trigo bis in die ſubluitur aqua calida. Mox decocto, ac trito ſale cum adipe defricatur, dum ſaniei vi-

emanat. Scabies mortifera huic quadrupedi eſt, niſi celeriter ſuccurritur. quæ, ſi leuis eſt, inter initia candenti ſub ſole vel cædria, vel oleo lentiſci linitur, vel vrticæ ſemine, et oleo detritis, vel vnguine ceti, vel quod in lancibus ſalitus thynnus remittit. Præcipuæ tñ huic noxæ ſalutaris eſt adeps marini vituli, ſed ſi iã inueterauerit, vehemẽtioribus opus eſt remedijs. propter quod bitumen, & ſulfur, & veratrũ pici liquidæ, axungiæq; veteri commiſta pari pondere incoquuntur, atq; ea compoſitione curantur, ita vt prius ſcabies ferro eraſa, perluatur vrina. Sæpe etiã ſcalpello vſq; ad viuũ reſecare, & amputare ſcabiem profuit, atq; ita factis vlceribus mederi liquida pice, atq; oleo, quæ expurgant, & replẽt vulnera æque. quæ cũ expleta ſunt, vt celerius cicatricẽ, & pilum ducant, maxime proderit fuligo ex aheno vlceri infricata.

Ad muſcas, & oculorum dolores. Cap. XXXII.

MVSCAS quoq; vulnera infeſtãtes ſummouebimus pice, & oleo, vel vnguine miſtis, & infuſis, cætera erui farina recte curantur. Cicatrices oculorũ ieiuna ſaliua, & ſale defricatæ extenuantur. vel cũ fuſili ſale trita ſepiæ teſta, vel ſemine agreſtis paſtinacæ pinſito, & per linteum ſuper oculos expreſſo. Omniſq; dolor oculorũ inunctione ſucci plantaginis. cũ melle attico, vel ſi id nõ eſt, vtiq; thymino celeriter leuatur. nonnunq̃ etiã per nares profluuiũ ſanguinis periculũ attulit. Idq; repreſſum eſt infuſo naribus viridis coriandri ſucco.

Ad faſtidia ciborum, & labem peſtiferam remedia. Caput XXXIII.

INTERDVM & faſtidio ciborum langueſcit pecus. Eius remediũ eſt genus ſeminis, quod git appellatur. Cuius duo cyathi triti adiunguntur olei cyathis tribus, et vini ſextario, atq; ita faucibus infunduntur. Et nauſea diſcutitur, etiã ſi caput allij tritũ cũ vini hemina ſæpius potandũ præbeas. Suppuratio melius ignea lamina, q̃ frigi

do ferramento reſeratur, & expreſſa poſtea linamentis curatur. Eſt etiã illa peſtifera labes, vt intra paucos dies equæ ſubita macie, & deinde morte corripiantur. quod cũ accidit, quaternos ſextarios gari ſingulis per nares infundere vtile eſt, ſi minoris formæ ſunt, nam ſi maioris etiam congios. Ea res omnem pituitam per nares elicit, & pecudem expurgat.

De equarum rabie. *Cap.* XXXIIII.

RARA quidẽ, ſed & hæc eſt equarũ nota rabies, vt cũ in aqua imaginẽ ſuã viderint, amore inani capiantur. Et per hũc oblitæ pabuli, tabe cupidinis intereãt. Eius veſaniæ ſigna ſunt, cũ per paſcua veluti extimulatæ concurſant, ſubinde vt circunſpicientes requirere, ac deſyderare aliquid videantur. Mentis error diſcutitur, ſi deducas ad aquã. Tum demum ſpeculatæ deformitatẽ ſuã priſtinæ imaginis abolent memoriã. Hæc de vniuerſo equarũ genere ſatis dicta ſunt. Illa proprie præcipienda ſunt ijs, quibus mularũ greges curæ eſt ſubmittere.

De mulis. *Cap.* XXXV.

IN educando genere mularũ antiquiſſimũ eſt diligenter exquirere, atq; explorare parentẽ futuræ prolis fœminã, & marẽ, quorũ ſi alter nõ eſt idoneus, labat etiã quod ex duobus fingitur. Equã conuenit in annos decẽ, quouſq; ampliſſimæ, atq; pulcherrimæ formæ ſit, membris fortibus patientiſſimã laboris eligere, vt diſcordantẽ vtero ſuo generis alieni ſtirpẽ inſitã facile recipiat, ac perferat, & ad fœtũ non ſolũ corporis bona, ſed & ingenij conferat. nam cũ difficulter iniecta genitalibus locis animentur ſemina, tũ etiã concepta diutius in partũ adoleſcunt, vt quæ peracto anno menſe tertiodecimo vix eduntur, natiſq; inhæret plus ſocordiæ paternæ, q̃ vigoris materni. Veruntamen vt equæ dictos in vſus minore cura reperiuntur, ita maior eſt labor eligendi maris, quoniam ſæpe iudicium probantis fruſtretur experimentum. Multi admiſſarij ſpecie tenus mirabiliſſimã ſobolem forma,

vel ſexu progenerant. Nã ſiue parui corporis fœminas fingant, ſiue etiã ſpecioſi, plures mares, quàm fœminas, reditum patrisfamiliæ minuunt. At quidem contempti ab aſpectu pretioſiſſimorum ſeminum feraces ſunt, nõnunquam aliqui generoſitatem ſuã natis exhibent, ſed hebetes voluptate, rariſſime ſolicitantur ad venerem. Huiuſmodi mari ſenſim magiſtri ſubadmouere debent generis eiuſdem fœminam, quoniam ſimilia ſimilibus familiariora fecit natura. Ita enim efficitur, vt eius obiectu, cum mas etiam ſuperiectu eblanditus eſt, velut incẽſus, & obcæcatus cupidine, ſubtracta, quam petierat, faſtiditæ imponatur equæ.

Ad temperandam ſæuitiam admiſſarij in libidinem furentis. Cap. XXXVI.

EST & alterum genus admiſſarij furentis in libidinẽ, quod niſi aſtu inhibeatur, affert gregi perniciem. Nã & ſæpe vinculis abruptis grauidas inquietat, et cum admittitur, ceruicibus, dorſiſq; fœminarum imprimit morſus. quod ne faciat, pauliſper ad molam vinctus amoris ſæuitiam labore temperat, &, ſic veneri modeſtior admittitur. Nec tamen aliter admittendus eſt etiam clementioris libidinis, quoniam multum refert naturaliter ſopitũ pecudis ingenium modica exercitatione concuti, atq; excitari, vegetioremq; factum marem fœminæ iniungi, vt tacita quadam vi ſemina ipſa principijs agilioribus figurentur. Mula autem non ſolum ex equa, & aſino, ſed ex aſina, & equo, itemq; onagro, & equa generatur. Quidã vero non diſſimulandi authores, vt Marcus Varro, & ante eum Dionyſius, ac Mago prodiderunt, mularũ fœtus regionibus Africæ adeo non prodigioſos haberi, vt tam familiares ſint incolis partus earum, quàm ſint nobis equarum. Neq; tamen vllum eſt in hoc pecore, aut animo, aut forma præſtantius, quàm quod ſeminabit aſinus. quanquam poſſit huic aliquatenus cõparari, quod progenerat onager, niſi & indomitum, & ſeruitio con-

tumax ſylueſtri more, ſtrigoſum, patris præferret habitum. Itaq; eiuſmodi admiſſarius nepotibus magis, quàm filijs vtilior eſt. nam vbi aſina, & onagro natus admittitur equæ, per gradus infracta feritate quicquid ex eo prouenit, paternam formam, & modeſtiam, fortitudinem, celeritatemq; auitã refert. Qui ex equo, & aſina concepti generantur, quamuis à patre nomẽ traxerint, quod hinni vocantur, matri per oĩa magis ſimiles ſunt. Itaque commodiſſimum eſt aſinum deſtinare mularum generi ſeminando, cuius (vt dixi) ſpecies experimento eſt ſpecioſior. Veruntamen ab aſpectu non aliter probari debet, quàm vt ſit ampliſſimi corporis, ceruice valida, robuſtis, ac latis coſtis, pectore muſculoſo, et vaſto, fœminibus lacertoſis, cruribus compactis, coloris nigri, vel maculoſi. nam murinus cum ſit in aſino vulgaris, tũ etiam non optime reſpondet in mula. neq; nos vniuerſa quadrupedis ſpecies decipiat, ſi qualem probamus, conſpicimus. nam quemadmodũ arietũ, quę ſunt in linguis, et palatis maculę, plerunq; in velleribus agnorũ deprehendũtur, ita ſi diſcolores pilos aſinus in palpebris, aut auribus gerit, ſobolẽ quoq; frequenter facit diuerſi coloris, qui et ipſe etiam ſi diligentiſſime in admiſſario exploratus eſt, ſæpe tamen dominũ decipit. nã interdum etiã citra prædicta ſigna diſſimiles ſui mulas fingit. quod accedere nõ aliter reor, quàm vt auitus color primordij ſeminis miſtu reddatur nepotibus. Igitur qualem deſcripſi aſellũ, cũ eſt à partu ſtatim genitus, oportet matri ſtatim ſubtrahi, & ignoranti equæ ſubijci, ea optime tenebris fallitur. Nam obſcuro loco partu eius amoto, prędictus quaſi ex ea natus alitur. Cui deinde cum decem diebus inſueuit equa, ſemper poſtea deſtinanti prębet vbera. Sic nutritus admiſſarius equas diligere condiſcit. Interdum etiam, quamuis materno lacte ſit educatus, poteſt à tenero conuerſatus equis familiariter earum conſuetudinem appetere. Sed non oportet minorem, q̃ trimũ admitti. Atq; id ipſum ſi concedatur, vere fieri conueniet, cum & deſe-

cto viridi pabulo, & largo ordeo firmandus, nũnunquã etiam ſaliuandus erit. Nec tamen teneræ fœminæ committetur. nam niſi prius ea marem cognouit, adſilientẽ admiſſariũ calcibus proturbat, & iniuria depulſum etiã cæteris equis reddit inimicum. Id ne fiat, degener, & vulgaris aſellus admouetur, qui ſolicitet obſequia fœminæ, neque is tamen inire ſinitur. Sed, ſi iam eſt equa veneris patiens, confeſtim abacto viliore, pretioſo mari iungitur. Locus eſt ad hos vſus extructus (machinam vocant ruſtici) qui duos parietes aduerſo cliuulo inędificatos habet, & anguſto interuallo ſic inter ſe diſtantes. ne fœmina conluctari, aut admiſſario aſcendenti auertere ſe poſſit. Aditus eſt ex vtraq; parte, ſed ab inferiore clatris munitus, ad quæ capiſtrata imo cliuo conſtituitur equa, vt & prona melius ineuntis ſemina recipiat, & facilem ſui tergoris aſcenſum ab editiori parte minori quadrupedi præbeat, quæ cum ex aſino conceptum edidit, partum ſequenti anno vacua nutrit, id enim vtilius eſt, q̃ quod quidam faciunt, vt et fœtam nihilo minus admiſſo equo impleant. Annicula mula recte à matre repellitur, & amota montib⁹, aut feris locis paſcitur, vt vngulas duret, ſitq; poſtea longis itineribus habilis. nam clitellis aptior mulus, illa quidem agilior. ſed vterq; ſexus et viam recte graditur, & terram commode proſcindit, niſi pretiũ quadrupedis rationem ruſtici oneret, aut campus graui gleba robora boum depoſcat.

De medicinis eorum. Cap. XXXVII.

MEDICINAS huius pecoris plerunq; iam in aliјs generibus edocui. propria tamen quædam vitia mularũ non omittam, quorũ remedia ſubſcripſi. Febrienti mulę cruda braſſica datur. Suſpirioſæ ſanguis detrahitur, et cũ ſextario vini, atq; olei thuris ſemuncia, marrubij ſuccus inſtar heminæ miſtus infunditur. Suffraginoſæ ordeacea farina imponitur, mox ſuppuratio ferro recluſa linamentis curatur. vel gari optimi ſextarius cum libra olei

ꝑ narem ſiniſtrã demittitur. Admiſceturq́ꝫ huic medica mini trium, vel quatuor ouorum albus liquor ſeparatis vitellis. Fœmina ſecari, & interdũ inuri ſolent. Sanguis demiſſus in pedes, ita vt in equis emittitur. vel ſi eſt herba, quam veratrũ vocant ruſtici, pro pabulo cedit. Eſt ὑοσκύαμος, cuius ſemen detritum, & cum vino datum prædicto vitio medetur. Macies, & langor ſubmouetur ſæpius data potione, quæ recipit ſemunciam triti ſulfuris, ouumq́ꝫ crudum, & tritæ myrrhæ pondus denarij. Hæc tria vino admiſcentur, atq; ita faucibus infunduntur. Sed & tuſſi, doloriq́ꝫ ventris eadem iſta ęque medentur. Ad maciem nulla res tantum quantum, medica poteſt. ea herba viridis, nec tarde tamen arida fœni vice ſaginat iumenta. verum modice danda, ne nimio ſanguine ſtranguletur pecus. Laſſæ, & æſtuanti mulæ adeps in fauces demittitur, merumq́ꝫ in os ſuffunditur. Cętera exequemur in mulis, ſicut prioribus huius voluminis partibus tradidimus, quæ curã boum, equarumq́ꝫ continent.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER SEPTIMVS.

De Aſello. *Cap.* I.

DE minore pecore dicturus P. Siluine principiũ tenebit minor Arcadiæ, vilis hic, vulgarisq́ꝫ aſellus, cuius pleriq; ruſticarum rerum authores in emendis, tuendisq́ꝫ iumentis præcipuam rationem volũt eſſe, nec iniuria. Nam etiam eo rure, quod paſcuo caret, contineri poteſt exiguo, & qualicunq; pabulo contentus. Quippe vel folijs, ſpinisq́ꝫ, vel ꝑticis ſalignis alitur, vel obiecto faſce ſarmentorum. Paleis vero, quibus pene omnes regiones abundant, etiam gliſcit. Tum imprudentis cuſtodis negligentiam fortiſſime ſuſtinet. plagarum, & penuriæ tolerantiſſimus, propter quę tardius de

ficit,quàm vllum aliud armentum.Nã laboris, & famis maxime patiens,raro morbis afficitur. Huius animalis tã exiguæ tutelæ plurima, & neceſſaria opera ſupra portionem reſpondent,tum & facilem terram qualis in Bætica,totaq; Libye ſit leuibus aratris proſcindat,& nõ nimio pondere vehicula trahat. Sæpe etiam, vt celeberrimus poeta memorat,Tardi coſtas agitator aſelli.
Vilibus aut onerat pomis,lapidemq; reuertens
Incuſſum,aut atræ maſſam picis vrbe reportat.
Iam vero molarum,& conficiendi frumenti penè ſolennis eſt huius pecoris labor.Quare omne rus tanquã maxime neceſſarium deſyderat aſellum,qui,vt dixi,pleraq; vtenſilia & vehere in orbem,& reportare collo,vel dorſo commode poteſt. Qualis autem ſpecies eius vel cura probatiſſima ſit,ſuperiore libro,cum de pretioſo præciperétur,ſatis dictum eſt.

De Ouibus emendis,tuendisq;. *Cap.* II.

POST maiores quadrupedes ouilli pecoris ſecũda ratio eſt,quæ prima ſit,ſi ad vtilitatis magnitudinem referas.nam id præcipue nos contra frigoris violentiã protegit,corporibusq; noſtris liberaliora prębet velamina. Tum etiam caſei, lactisq; abundantia non ſolũ agreſtes ſaturat,ſed etiam elegantium menſas iucundis, & numeroſis dapibus exornat. Quibuſdam vero nationibus frumenti ex partibus victum commodat,ex quo Nomadũ, Getarumq; plurimi γαλακτόποται dicuntur. Igitur id pecus,quamuis molliſſimum ſit, vt ait prudentiſſime Celſus,valetudinis tutiſſimę eſt,minimeq; peſtilentia laborat. Veruntamẽ eligendum eſt ad naturam loci.quod ſemper obſeruari non ſolum in hoc,ſed etiam in tota ruris diſciplina Vergilius præcipit,cum ait.
Nec vero terræ ferre omnes omnia poſſunt.
Pinguis,& campeſtris ſitus proceras oues tolerat, gracilis,& colinus quadratas,ſylueſtris,et montoſus exiguas, pratis, planiſq; noualibus tectum pecus commodiſſime

paſcitur. Idq; non ſolum generibus, ſed etiam coloribus plurimum refert. Generis eximij mileſias, calabras, appulasq; noſtri exiſtimabant, earumq; optimas tarentinas. Nunc gallicæ pretioſiores habentur, earumq; præcipue altinates. Item quæ circa Parmam, & Mutinā macris ſtabulantur campis. Color albus cum ſit optimus, tum etiā eſt vtiliſſimus, quod ex eo plurimi fiūt, neq; hic ex alio. Sunt etiam ſuapte natura pretio commendabiles pullus, atq; fuſcus, quos præbent in Italia Pollentia, in Bætica Corduba. Nec minus Aſia rutilos, quos vocāt ἐρυθρούς. Sed et alias varietates in hoc pecoris genere docuit vſus exprimere. nam cum in municipium gaditanum ex vicino Africæ miri coloris ſylueſtres, ac feri arietes, ſicut aliæ beſtiæ munerarijs deportarentur. M. Columella patruus meus acris vir ingenij, atq; illuſtris agricola quoſdam mercatus in agros tranſtulit, et manſuefactos tectis ouibus admiſit. Eæ primum hirtos, ſed paterni coloris agnos ediderunt, qui deinde & ipſi tarentinis ouibus impoſiti, tenuioris velleris arietes progenerauerunt. Ex his rurſus quicquid conceptum eſt, maternam mollitiem, paternum, & auitum retulit colorem. Hoc modo Columella dicebat, qualemcunq; ſpeciem, quæ fuerit in beſtijs, p nepotum gradus mitigata feritate, rediſſe. Ad propoſitum reuertar. Ergo duo genera ſunt ouilli pecoris, molle, & hirſutum. ſed in vtroq; vel emendo plura communia, quædam tamen ſunt propria generoſi, quæ obſeruari conueniat. Communia in emendis gregibus ferè illa. ſi candor lanæ maxime placet, nunquā candiſſimos mares legeris, quoniam ex albo ſępe fuſcus editur partus, ex erythræo, vel pullo nunquam generatur albus.

De arietibus eligendis. *Cap.* III.

ITAQVE nō ſolū ea ratio eſt probādi arietis, ſi vellere cādido veſtitur, ſed etiā ſi palatū, atq; lingua cōcolor lanę eſt. Nā cū hę corpis ptes nigrę, aut maculoſę ſunt, pulla vel etiā varia naſcitur proles. idq; inter cætera eximie

talibus numeris ſignificauit. idemq́, qui ſupra.
Illum autem, quamuis aries ſit candidus ipſe,
Nigra ſubeſt vdo tantū cui lingua palato,
Reijce, ne maculis infuſcet vellera pullis
Naſcentum. Vna, eademq́ ratio eſt in erythræis, & nigris Arietibus, quorum ſimiliter (vt iam dixi) neutra pars eſſe debet diſcolor lanę, multoq́ minus ipſa vniuerſitas tergoris maculis variet. ideo niſi lanatas oues emi non oportet, quo melius vnitas coloris appareat. quę niſi præcipua eſt in arietibus, paternæ notæ plerunq́ natis inhærent. Habitus autem maxime probatur, cum eſt altus, atq́ procerus, ventre promiſſo, atq́ lanato, cauda lõgiſſima, denſiq́ velleris, fronte lata, teſtibus amplis, intortis cornibus, nõ quia magis hic ſit vtilis (nam eſt melior mutilus aries) ſed quia minime nocent. Intorta potius quàm ſurrecta, & patula cornua. quibuſdam tamen regionibus, vbi cœli ſtatus vuidus, ventoſusq́ eſt, capros, & arietes optauerimus vel ampliſſimis cornibus, quod ea porrecta, altaq́ maximam partem capitis à tempeſtate defendant. Itaq́ ſi plerunq́ eſt atrocior hyems, hoc genus eligemus, ſi clementior, mutilum probabimus marem, quoniam eſt illud incommodum in cornuto, quod cum ſentiat ſe velut quodam naturæ loco capitis armatum, frequenter in pugnam procurrit, & fit in fœminas quoq́ procacior. nam riualem (quamuis ſolus admiſſurę non ſufficit) violentiſſime perſequitur. nec ab alio tempeſtiuum patitur iniri gregem, niſi cum eſt fatigatus libidine. mutilus autem, cum ſe tanquam exarmatum intelligat, nec ad rixam promptus eſt, & in venere mitior. itaq́ capri, vel arietis petulci ſæuitiam paſtores hac aſtutia repellunt, menſuræ pedalis robuſtam tabulam configunt aculeis, & aduerſam fronti cornibus religãt. ea res ferum prohibet à rixa, cum ſtimulatum ſuo ictu ipſum ſe ſauciat. Epicharmus autem ſyracuſanus, qui pecudũ medicinas diligentiſſime conſcripſit, affirmat pugnacẽ arietem mitigari terebra ſecundum auriculas foratis cor

nibus,qua curuantur in flexu.Eius quadrupedis ætas ad progenerandum optima eſt trima.nec tñ inhabilis vſq; in annos octo. Fœmina poſt bimatum maritari debet. Iuueniſq; habetur quinquennis.fatiſcit poſt annum ſep, timum.igitur vt dixi, mercaberis oueis intonſas.variā, & canam comam improbabis quod ſit incerti coloris. maiorem trima dente minacem ſterilem repudiabis. eli- ges bimam vaſti corporis,ceruice prolixa, prolixi villi, nec aſperi,lanoſi,& ampli vteri.nam vitādus eſt glaber, & exiguus.atq; hæc ferè communia ſunt, in comparan- dis ouibus.Illa etiam tuendis humilia facere ſtabula, ſed in longitudinem potius,q̄ in latitudinem porrecta,vt ſi. mul hyeme calida ſint,nec anguſtiæ fœtus oblidāt.ea po ni debent contra medium diem.nanq; id pecus,quamuis ex oībus aīalibus veſtitiſſimum,frigoris tñ impatientiſ ſimum eſt,nec minus æſtiui vaporis.itaq; cohors clauſa ſublimi macerie præponi veſtibulo debet, vt ſit in eam tutus exitus æſtiuandi.deturq; opera,nequis humor ſub ſiſtat,vt ſemper quamaridiſſimis filicibus,vel culmis ſta bula conſtrata ſint,quo purius, & mollius incubent fœ- tæ.ſint quala mundiſſima, nequa earum valetudo, quæ præcipue cuſtodienda eſt,infeſtetur vligine. omni autē pecudi larga præbenda ſunt alimenta. nam vel exiguus numerus,cum pabulo ſatiatur,plus dño reddit, q̄ maxi- mus grex,ſi ſenſerit penuriam.ſequeris aūt noualia non ſolum herbida,ſed quæ plerunque vidua ſunt ſpinis vta- murq; ſæpius authoritate diuini carminis.

Si tibi lanitium curæ eſt,primum aſpera ſylua.
Lappæq;,tribuliq; abſint.

Quoniam ea res,vt ait idem, ſcabras oues reddit, cum tenſis illotus adhæſit ſudor,& hirſuti ſecuerunt corpora vepres. tum etiam quotide minuitur lana, quæ quanto prolixior in pecore concreſcit,tanto magis obnoxia eſt rubis,quibus velut hamis inuncata à paſcentium tergori bus auellitur.molle vero pecus etiam velamen,quo pro. tegitur,amittit,atq; id non paruo ſumptu reparatur.in-

ter authores ferè conſtat primum eſſe admiſſuræ temp⁹ vernum parilibus ſi ſit ouis matura, ſin vero fœta circa Iulium mẽſem. Prius tñ haud dubie probabilius, vt meſſem vindemia. fructum deinde vineaticum fœtura pecoris excipiat, & totius autumni pabulo ſatiatus agnus ante mœſtitiam frigorum, atq; hyemis ieiunium confirmetur, nam melior eſt autumnalis verno, ſicut ait veriſſime Celſus, quia magis ad rem pertinet, vt ante æſtiuum quàm hybernum ſolſtitium conualeſcat. ſolusq; ex omnibus animalibus bruma commode naſcitur. ac ſi res exigit, vt plurimi mares progenerandi ſint, Ariſtoteles vir calidiſſimus rerum naturæ præcipit admiſſuræ tempore obſeruare ſiccis diebus halitus ſeptentrionales, vt contra ventum gregem paſcamus, & eum ſpectans admittatur pecus. at ſi fœminæ generandæ ſunt, auſtrinos flatus captare, vt eadem ratione matrices ineantur. nam illud, quod priore libro docuimus, vt admiſſarij dexter, vel etiã ſiniſter vinculo teſticulus obligetur, in magnis gregibus operoſum eſt. Poſt fœturã deinde longinquæ regionis paſcua petiturus opilio, ferè omnẽ ſobolem paſtioni reſeruet ſuburbanæ, villicus enim teneros agnos, dum adhuc herbæ ſunt expertes lanio tradit, quoniam & paruo ſumptu deuehuntur, & iis ſummotis, fructus lactis ex matribus non minor percipitur. Summitti tamen etiam in vicinia vrbis quandoq; oportebit. nam vernaculum pecus peregrino longe eſt vtilius. nec committi debet, vt totus grex effœtus ſenectute dominum deſtituat. cum præſertim boni paſtoris vel prima cura ſit annis omnibus in demortuarum, vitioſarumq; ouium locum totidem, vel etiam plura capita ſubſtituere, quoniã ſæpe frigorum, atq; hyemis ſæuitia paſtorem decipit, & eas oues interimit, quas ille tempore autumni ratus adhuc eſſe tolerabiles, non ſummouerat. quo magis etiam propter hos caſus, niſi validiſſima, quæ non comprehendatur hyeme, nouaq; progenie repleatur numerus. quod qui faciet ſeruare debebit, ne minori quadrimæ, neue ei,

quæ exceſſit annos octo, prolem ſubmittat, neutra enim ætas ad educandum eſt idonea. tum etiam quod ex vetere materia naſcitur, plerunq; congeneratũ parentis ſenium refert. nã vel ſterile, vel imbecillũ eſt. Partus vero incipientis pecoris non ſecus, q̃ obſtetricum more cuſtodiri debet, neq; enim aliter hoc animal, q̃ muliebris ſexus enititur, ſæpiusq; etiam quanto eſt oĩs rationis ignarũ, laborat in partu. quare veterinariæ medicinæ prudens eſſe debet pecoris magiſter, vt ſi res exigat, vel integrũ conceptum, cum tranſuerſus hæret locis genitalibus, extrahat. vel ferro diuiſum citra matris perniciem partum educat, quod græci vocant ἐμβρύου ἄκος. Agnus autẽ, cũ eſt editus, erigi debet, atq; vberibus admoueri, tũ etiã eius diductũ os preſſis humectare papillis, vt condiſcat maternũ trahere alimentũ, ſed prius q̃ hoc fiat, exiguũ emulgendũ eſt, quod paſtores coloſtrã vocant. ea niſi aliquatenus emittitur, nocet agno, qui biduo quo natus eſt, cũ matre clauditur, vt & ea partum ſuum foueat, & ille matrem agnoſcere condiſcat. Mox deinde quandiu non laſciuit obſcuro, & calido ſepto cuſtodiatur. poſtea luxuriantem virgea cum comparibus area claudi oportebit, ne velut puerili nimia exultatione macescat. cauendumq; eſt, vt tenerior ſeparetur à validioribus, quia robuſtus angit imbecillũ. ſatisq; eſt mane prius quàm grex procedat in paſcua. deinde etiam crepuſculo redeuntibus ſaturis ouibus admiſcere agnos. qui cum firmi eſſe cœperint, paſcendi ſunt intra ſtabulum cythiſo, vel medica, tum etiam furfuribus. aut ſi permittit annona, farina ordei, vel erui. deinde, vbi conualuerint, circa meridiem pratis, aut noualibus villæ contiguis matres admouendæ ſunt, & à ſepto emittendi agni, vt condiſcant foris paſci. De genere pabuli, vt et ante diximus & nunc eorũ, quæ omiſſa ſunt, meminerimus, iucundiſſimas herbas eſſe, quæ aratro proſciſſis aruis naſcantur, deinde quæ pratis vligine carentibus, paluſtres, ſyluestresq; minime idoneas haberi. nec tamen vlla ſunt

tam blanda pabula, aut etiam paſcua, quorum gratia nõ exoleſcat vſu continuo, niſi pecudum faſtidio paſtor occurrerit præbito ſale, quod velut ad pabuli condimentũ per æſtatem canalibus ligneis impoſitũ cum è paſtu redierint oues, lambũt, atq; eo ſapore cupidinem bibendi, paſcendiq; concipiunt. at contra penuriæ hyemis ſuccurritur obiectis intra tectum per præſepia cibis. aluntur aũt commodiſſime repoſitis vlmeis, vel ex fraxino frondibus, vel autumnali fœno, quod cordum vocatur. nam id mollius, & ob hoc iucũdius eſt, q̃ maturũ, cythiſo quoq; & ſatiua vicia pulcherrime paſcuntur. neceſſariæ tñ, vbi cætera defecerunt, etiam ex leguminibus paleæ. nam per ſe ordeũ, vel freſa cũ ſuis valuulis faba, vel cicercula ſumptuoſior eſt, q̃ vt ſuburbanis regionibus exiguo pretio poſſit præberi. ſed ſi vilitas permittit, haud dubie ſunt optima. De temporibus autẽ paſcendi, & ad aquã ducẽdi per æſtatem non aliter ſentio, quàm vt prodidit Maro.

Luciferi primo cum ſydere frigida rura
Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba.
Inde vbi quarta ſitim cœli collegerit hora.
Ad puteos, aut alta greges ad ſtagna
Perducamus, medioq; die, vt idem, ad vallem,
Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingentes tendit ramos, aut ſicubi nigrum
Illicibus crebris ſacra nemus accubat vmbra.

Rurſus deinde iam mitigato vapore compellantur ad aquam, etiam per æſtatem id faciendum, & iterum ad paſcua producendum

Solis ad occaſum, cum frigidus aera veſper
Temperat, & ſaltus reficit iam roſida luna.

Sed obſeruandum eſt ſydus æſtatis per emerſum caniculæ, vt ante meridiem grex in occidentem ſpectans agatur, & in eam partem progrediatur, poſt meridiẽ in orientem, ſiquidem plurimum refert, vt paſcentium capita ſint obuerſa ſoli, qui plerunq; nocet animalibus oriente

prædicto ſydere. Hyeme, & vere matutinis temporibus intra ſepta contineantur, dū dies aruis gelicidia detrahat. nā pruinoſa iis diebus herba pecudi grauedinē creat, ventremq; proluit. quare etiam frigidis, humidisq; temporibus anni ſemel tantū ei poteſtas aquæ faciēda eſt. tū qui ſequitur gregē circunſpectus, ac vigilans (id quod oībus, & oīm quadrupedū cuſtodibus præcipitur) magna clementia moderetur. idemq; duci propior q̄ dño, & in cogendis, recipiendisq; ouibus adclamatione, ac baculo minetur. nec vnquā telū emittat in eas. neq; ab his longius recedat. nec aut recubet, aut conſidat. nā niſi procedit, ſtare debet, quoniā grex quidē cuſtodis officiū ſublimē, celſiſſimamq; oculorum veluti ſpeculam, deſyderat, vt neq; tardiores, & grauidas, dum cunctantur, neq; agiles, & fœtas, dum procurrunt, ſeparari à cęteris ſinat, ne fur, aut beſtia hallucinantem paſtorem decipiat. ſed hæc communia ferė ſunt in omni pecore ouillo. nunc quæ ſunt generoſi propria dicemus.

De ouibus tectis. Cap. IIII.

GRAECVM pecus, quod pleriq; tarentinum vocant, niſi cum domini præſentia eſt, vix expedit haberi. ſiquidem & curam, & cibum maiorem deſyderat. nam cum ſit vniuerſum genus lanigerum cæteris pecudibus mollius, tum ex omnibus tarentinum eſt molliſſimum, quod nullam domini, aut magiſtrorum inertiam ſuſtinet, multoq; minus auaritiam nec æſtus, nec frigoris patiens. Raro foris, plerunq; domi alitur, & eſt auidiſſimū cibi, cui ſi detrahitur fraude villici, clades ſequitur gregē, ſingula capita per hyemem recte paſcuntur ad præſepia tribus ordei, vel freſæ cum ſuis valuulis fabæ. aut cicerculæ quatuor ſextarijs, ita vt & aridam frondem præbeat, aut ſiccam, vel viridem medicam, cythiſumúe, tum etiā cordi fœni ſeptena pondo, aut leguminum paleas adfatim. Minimus agnis vendundis in hac pecude, nec vllus lactis reditus haberi poteſt. nā & qui ſummoueri debent

pauciſſimos poſt dies quàm editi ſunt, immaturi ferè ma ctantur, orbæq; natis ſuis matres alienæ ſoboli præbent vbera. quippe ſinguli agni binis nutricibus ſummittuntur, nec quicquam ſubtrahi ſummiſſis expedit, quo ſaturior lactis agnus celeriter confirmetur, & parta nutrici conſociata minus laboret in educatione fœtus ſui. quam ob cauſam diligenti cura ſeruandum eſt, vt & ſuis quoti die matribus, & alienis non amantibus, agni ſubrumen tur. Plures autem in eiuſmodi gregibus, quàm in hirtis maſculos enutrire oportet. nã prius quàm fœminas inire poſſint mares caſtrati, cum bimatum expleuerint, enecã tur. & pelles eorum propter pulchritudinem lanæ maio re pretio, quàm alia vellera mercantibus traduntur. libe ris autem campis, & omni ſurculo, ruboq; vacantibus ouem græcam paſcere meminerimus, ne, vt ſupra dixi, & lana carpatur, & tegumen. nec tamen ea minus ſedulam curam foris, quia non quotidie procedit in paſcua, ſed maiorem domeſticam poſtulat. nam ſæpius detergẽda, & refrigeranda eſt. ſæpius eius lana diducẽda, vinoq;, & oleo inſuccanda: nonnunquam etiã tota eſt eluenda, ſi diei permittit apricitas. idq; ter anno fieri ſat eſt. ſtabula vero frequenter euerrenda, & purganda, humorq; omnis vrinæ deuerrendus eſt, qui commodiſſime ſiccatur perforatis tabulis, quibus ouilia conſternuntur, vt grex ſupercubet, nec tantum cœno, aut ſtercore. ſed exitioſis quoq; ſerpentibus tecta liberentur, quod vt fiat.

Diſce & odoratam ſtabulis incendere cædrum,
Galbaneoq; agitare graues nidore chelydros.
Sæpe ſub immotis præſepibus aut mala tectu
Vipera delituit, cœlumq; exterrita fugit,
Aut tecto aſſuetus coluber. Quare, vt idem iubet,
Cape ſaxa manu, cape robora paſtor,
Tollentemq; minas, & ſibila, colla tumentem
Deijce. Vel ne iſtud cum periculo facere neceſſe ſit, muliebres capillos. aut ceruina ſæpius vre cornua. quorũ odor maxime non patitur ſtabulis prædictam peſtẽ con

ſiſtere. Tonſuræ certum tempus anni per omnes regiones ſeruari non poteſt, quoniam nec vbiq; tarde, nec celeriter æſtas ingruit. & eſt modus optimus conſyderare tempeſtates, quibꝰ ouis, neq; frigus, ſi lanam detraxeris, neq; æſtum, ſi nondum detonderis, ſentiat. verũ ea quandocunq; detonſa fuerit, vngi debet tali medicamine. ſuccus excocti lupini, veteriſq; vini fex, et amurca pari menſura miſcentur, eoq; liquamine tonſa ouis imbuitur, atq; vbi per triduum delibuto tergore medicamina perbiberit, quarto die ſi eſt vicinia maris, ad litus deducta mergatur, ſi minus eſt, cœleſtis aqua ſub dio ſalibus in hunc vſum durata, paulũ decoquitur, eaq; grex perluitur. hoc modo curatum pecus toto anno ſcabrum fieri nõ poſſe Celſus affirmat. nec dubium eſt, quinetiam ob eam rem lana quoq; mollior, atq; prolixior renaſcatur.

Medicinæ pecoris ouilli. Cap. V.

ET quoniam recenſuimus cultum, curamq; recte valentium, nunc quemadmodum vitijs, aut morbo laborantibus ſubueniendum ſit, præcipiemus, quanquam pars hęc exordij penè tota iam exhauſta ſit, cum de medicina maioris pecoris priore libro diſputaremus, quia cum ſit ferè eadem corporum natura minorum, maiorumq; quadrupedum, paucæ, paruæq; morborum, & remediorum differentiæ poſſunt inueniri. quæ tamen quantulæcunq; ſint, non obmittentur à nobis. Si ægrotat vniuerſum pecus, vt & ante pręcepimus. & nunc (quod remur eſſe maxime ſalutare) iterum adſeueramus in hoc caſu, quod eſt remedium præſentiſſimum. pabula mutemus, & aquationes totius regionis, & alium quæramus ſtatum cœli, curemuſq;, ſi ex calore, & æſtu concepta peſtis inuaſit, vt opaca rura, ſi inuaſit frigore, vt eligantur aprica. ſed modice, ac ſine feſtinatione perſequi pecus oportebit, ne imbecillitas eius longis itineribus aggrauetur, nec tamẽ in totum pigre, ac ſegniter agere. nam quemadmodum feſſas morbo pecudes vehemẽter agitare, & extẽdere nõ

conuenit,ita conducit mediocriter exercere, & quaſi tor-pentes excitare,nec pati veterno conſeneſcere,atq; extin gui.cũ deinde grex ad locum fuerit perductus in lacinias colonis diſtribuatur.nã particulatim facili⁹ q̃ vni uerſus conualeſcit, ſiue quia ipſius morbi halitus minor eſt in exiguo numero,ſeu quia expeditius cura maior adhibe-tur paucioribus.Hæc ergo,& reliqua(ne nũc eadẽ repeta mus)quæ ſuperiore exordio percenſuimus,obſeruare de bemus,ſi vniuerſæ laborabunt,illa,ſi ſingulæ. Oues fre-quentius,q̃ vllũ aliud animal infeſtantur ſcabie,quæ ferè naſcitur,ſicut noſter memorat poeta:

Cum frigidus imber
Altius ad viuum perſedit,& horrida cano
Bruma gelu.

Vel poſt tonſurã,ſi remediũ prædicti medicaminis nõ adhibeas,ſi æſtiuũ ſudorẽ mari,vel flu-mine nõ abluas,ſi tonſum gregẽ patiaris ſylueſtribus ru-bis,ac ſpinis ſauciari.ſi ſtabulo vtaris, in quo mulæ,aut equi,aut aſini ſteterũt,præcipue tñ exiguitas cibi maciẽ, macies aũt ſcabiẽ facit.hæc vbi cœpit irrepere,ſic intelli-gitur,vitioſum locũ pecudes,aut morſu ſcalpũt,aut cor-nu,vel vngula tundũt, aut arbori adfricãt,parietibúſue detergẽt.quod vbi aliquã facientẽ videris,comprehende rẽ oportebit, & lanã diducere,nã ſubeſt aſpera cutis, & velut quædam prurigo,cui primo quoq; tempore occur-rendũ eſt,ne totã progeniẽ coinquinet,et quidẽ celeriter, cũ & alia pecora,tum præcipue oues contagione vexen-tur.ſunt aũt complura medicamina,quæ iccirco enume-rabimus,nõ quia cunctis vti neceſſe ſit, ſed quoniã non-nullis regionibus quędã reperiri nequeũt,ex pluribus ali quod inuentũ remedio ſit.Facit aũt commode primũ ea compoſitio,quã paulo ante demonſtrauimus,ſi ad fecẽ, & amurcam,ſuccumq; decocti lupini miſceas portione æqua detritũ album elleborũ.poteſt etiã ſcabriciẽ tollere ſuccus viridis cicutæ.quæ verno tempore,cũ iã caulẽ nec adhuc ſemina facit,deciſa contunditur,atq; expreſſus hu mor eius fictili vaſe reconditur, duabus vrnis liquoris,

admiſto ſalis torridi ſemodio. quod vbi factũ eſt, oblitũ vas in ſterquilinio defoditur, ac toto anno fimi vapore concoctũ, mox promitur. tepefactũq; medicamentũ lini tur ſcabræ parti, quæ prius aſpera teſta, vel pumice defri cta redulceratur. eidẽ remedio eſt amurca duabus parti bus decocta, itẽ vetus hoĩs vrina teſtis candentibus inu ſta. quidã tamẽ hãc ipſam ſubiectis ignibus quinta parte minuũt, admiſcẽtq; pari menſura ſuccũ viridis cicutę. De inde figularibus tritis, & picis liquidæ, & fricti ſalis ſingu los ſextarios infundunt. facit etiã ſulfuris triti, & picis li quidæ modus æqualis igne lento coactus. ſed georgicum carmẽ affirmat, nullã eſſe præſtantiorẽ medicinã.

Quam ſiquis ferro potuit reſcindere ſummum
Vlceris os, alitur vitium, viuitq; tegendo.

Itaq; reſerandum eſt, & vlcera medicamentis curandum. ſubijcit deinde æque prudenter febricitantibus ouibus, de talo vel inter duas vngulas ſanguinẽ emitti oportere. nam plurimum id quidem

Profuit incenſos æſtus auertere, & inter
Ima ferire pedis ſalientem ſanguine venam.

Nos etiã ſub oculis & de auribus ſanguinẽ detrahimus. claui quoq; dupliciter infeſtãt ouẽ, ſiue cũ ſubluuies, atq; intertrigo in ipſo diſcrimine vngulæ naſcitur, ſeu cũ idẽ locus tuberculũ habet, cuius media ferè parte canino ſi milis extat pilus, eiq; ſubeſt vermiculus. Subluuies, & in tertrigo pice per ſe liquida, vel alumine & ſulfure, atq; aceto miſtis rite eruentur, vel tenero punico malo, prius quàm grana faciat, cum alumine pinſito, ſuperfuſoq; ace to, vel æris ærugine infriata, vel combuſta galla cum au ſtero vino leuigata, & ſuperpoſita. tuberculum, cui ſub eſt vermiculus, ferro quamcautiſſime circunſecari opor tet, ne dum amputatur etiam, quod infra eſt animal vul neremus. id enim cum ſauciatur, venenatam ſaniem mit tit, qua reſperſum vulnus ita inſanabile facit, vt totus pes amputandus ſit. & cum tuberculum diligenter circunci deris, candens ſeuum vulneri per ardentem tedam inſtil

turq́;, & ſpumam quandam tenuem tetri odoris expuit. Celeriter ſanguinem mitti oportet ſub cauda in ea parte, quę proxima eſt clunibus, nec minus in labro ſuperiore vena ſoluenda eſt. Suſpirioſe loborantibus, auriculæ ferro reſcindendæ, mutandæq́; regiones, quod in omnibus morbis, ac peſtib⁹ fieri debere cenſemus. Agnis quoque ſuccurrendum eſt vel febricitantibus, vel ægritudine alia affectis, qui vbi morbo laborant, admitti ad matres non debent, ne in eas perniciem transferant. Itaque ſeparatim mulgendæ ſunt oues, & cæleſtis aqua pari mẽſura lacti miſcenda eſt, atq; ea potio febricitãtibus danda. multi lacte caprino iiſdem medentur, quod per corniculum infunditur faucibus. Eſt etiam mentigo, quam paſtores oſtiginẽ vocant mortifera lactentibus. Ea plerunq; fit, ſi per imprudentiam paſtoris emiſſi agni, vel etiam hœdi roſidas herbas depauerint, quod minime cõmitti oportet. ſed cum id factum eſt, velut ignis ſacer, os, atque labra fœdis vlceribus obſidet. Remedio ſunt hyſſopus. & ſal equis ponderibus contrita. nam ea miſtura palatum, atque linguam totumq́; os perfricatur. Mox vlcera lauantur aceto, & tunc pice liquida, cum adipe ſuillo perlinuntur. Quibuſdam placet æruginis tertiam partem duabus veteris axungiæ portionibus commiſcere, tepefactóque vti medicamine. Nonnulli folia cupreſſi trita miſcent aquæ, & ita perluunt vlcera. atque palatum. Caſtrationis autem ratio iam tradita eſt. neque enim alia in agnis, quàm in maiore quadrupede ſeruatus.

De caprino pecore. Cap. VI.

ET quoniam de ouiarico ſatis dictum eſt, ad caprinum pecus nunc reuertar. Id autẽ genus dumeta potius, quàm cãpeſtrem ſitum deſyderat. aſperisq́; etiam locis, ac ſylueſtribus optime paſcitur. nam nec rubos auerſatur, nec vepribus offenditur, & arbuſculis, frutetisque maxime gaudet. Ea ſunt arbutus, atq; alaternus, cythiſusq́; agre-

ſtis, nec minus ilignei, querneiq́ꝫ frutices, qui in altitudinem non proſiliunt. Caper, cui ſub maxillis binæ verruculæ collo dependent, optimus habetur, ampliſſimi corporis, cruribus craſſis, plena, & breui ceruice, flaccidis, & prægrauantibus auribus, exiguo capite, nigro, denſoq́ꝫ, & nitido, atq́ꝫ longiſſimo pilo. Nam & ipſe tundetur
Vſum in caſtrorum, ac miſeris velamina nautis.
Eſt autem menſium ſeptem ſatis habilis ad procreandum, quoniam immodicus libidinis, dum adhuc vberibus alitur, matrem ſtupro ſuperuenit, & ideo celeriter, & ante ſex annos conſeneſcit, quod immatura veneris cupidine primis pueritiæ temporibus exhauſtus eſt. Itaque quinquennis parum idoneus habetur fœminis implendis. Capella præcipue probatur ſimillima hirco, quẽ deſcripſimus. ſi etiam eſt vberis maximi, & lactis abundantiſſimi. Hanc pecudem mutilam parabimus quieto cœli ſtatu. nam procelloſo, atq́ꝫ imbrifero cornuta ſemper. nam & omni regione maritos gregum mutilos eſſe oportebit, quoniã cornuti ferè pernicioſi ſunt propter petulantiam. Sed numerum generis huius maiorẽ, quàm centum capitum ſub vno clauſo non expedit habere, cũ lanigeræ mille pariter commode ſtabulentur. Atq́ꝫ vbi capræ primum comparantur, melius eſt vnum gregem totum, quàm ex pluribus particulatim mercari, vt nec in paſtione ſeparatim laciniæ deducantur, & in caprili maiore concordia quietæ conſiſtant. Huic pecudi nocet æſtus, ſed magis frigus, & præcipue fœtæ, quæ gelicidio hyemis conceptum fecit. nec tamen ea ſola creant abortus, ſed etiam glans cum citra ſatietatem data eſt. Itaque niſi poteſt affatim præberi, non eſt gregi permittenda. Tempus admiſſuræ per autumnũ ferè ante menſem Decembrem præcipimus, vt propinquante vere gemmantibus frutetis, cum primum ſyluæ noua germinant fronde, partus edatur. Ipſum vero caprile vel naturali ſaxo, vel manu conſtratum eligi debet, quoniam huic pecori nihil ſubſternitur. Diligensq́ꝫ paſtor quotidie ſtabulum

conuerrit, nec patitur ſtercus, aut humorem conſiſtere, lutumúe fieri, quæ cuncta ſunt capris inimica. Parit aũt, ſi eſt generoſa proles, frequenter duos, nonnunquam tri geminos. Peſſima eſt fœtura cum matres bimæ, ternos hœdos efficiunt. Qui vbi editi ſunt, eodem modo, quo agni educantur, niſi quod magis hœdorum laſciuia com peſcenda, & arctius cohibenda eſt. Tum ſuper lactis abundantiam ſamera, vel cythiſus, aut edera prębenda, vel etiam cacumina lentiſci, aliæq́ tenues frondes obijciendæ ſunt. Sed ex geminis ſingula capita, quæ videntur eſſe robuſtiora, in ſupplementum gregis reſeruantur, cætera mercantibus traduntur. Anniculæ, vel bimæ capellæ (nam vtraq; ætas partum edit) ſubmitti hœdum non oportet. neq; enim educare, niſi trima debet. ſed anniculæ confeſtim depellenda ſoboles, bimę tamdiu admittenda, dum poſſit eſſe vendibilis. nec vltra octo annos matres ſeruandæ ſunt, quod aſſiduo partu fatigatæ ſteriles exiſtant. Magiſter autem pecoris acer, durus, ſtrenuus, laboris patientiſſimus, alacer, atq; audax eſſe debet, & qui per rupes, per ſolitudines, per vepres facile vadat, & non vt alterius generis paſtores ſequatur, ſed plerunq; vt antecedat gregem. Quare eum eſſe maxime ſtrenuum opus eſt. Capellæ, dum dumeta paſcunt, capris cedunt, ſubinde quæ cedit compeſci debet, ne procurrat. ſed placide, ac lente pabuletur, vt & largi ſit vberis, & non ſtrigoſiſſimi corporis.

De medicina caprarum. *Cap.* VII.

ALIA nanq; genera pecorum, cum peſtilentia vexantur, prius morbo, & langoribus maceſcunt, ſolæ capellæ quamuis opimæ, atq; hilares ſubito concidunt, velut aliqua ruina gregatim proſternantur. Id accidere maxime ſolet vbertate pabuli. Quamobrem ſtatim cum vnam, vel alteram peſtis perculit, omnibus ſanguis detrahendus. Nec tota die paſcendæ, ſed medijs quatuor horis intra ſepta claudendæ. Sin alius langor infeſtat, pabulo me

dicantur arundinis, & albæ ſpinæ radicibus, quas cũ ferreis pilis diligenter contuderimus, admiſcemus aquam pluuialem, ſolamq; potandam pecori præbemus. Quod ſi ea res ægritudinem non depellit, vendenda ſunt pecora. vel ſi neq; id contingere poteſt, ferro necanda, ſallendaq;. Mox interpoſito ſpatio conueniet alium gregem reparare. nec tamen ante quàm peſtilens tempus anni, ſi ue id fuit hyemis vertatur æſtate, ſiue autumni, vere mutetur. Cum vero ſingulæ domo laborabunt, eadem remedia, quæ etiam ouibus adhibebimus. nam cum diſtendetur aqua cutis, quod vitium græci vocant ὑδέρωπα, ſub armo pellis leuiter inciſa perniciosum tranſmittet humorem, tum factum vulnus pice liquida curetur. Cum effœtæ loca genitalia tumebunt, aut ſecundæ non reſponderint, defruti ſextarius, vel cum id defuerit, boni vini tantundem faucibus infundatur, & naturalia cerato liquido repleantur. Sed ne nunc ſingula perſequar, ſicut in ouillo pecore prædictum eſt, caprino medebimur.

Caſei faciendi ratio. *Cap. VIII.*

CASEI quoq; faciendi non erit omittenda cura vtiq; longinquis regionibus, vbi mulctram deuehere non expedit. Is porrò ſi tenui liquore conficitur, quamcelerime vendendus eſt, dum adhuc viridis ſuccum retinet. ſi pingui, et opimo, longiorem patitur cuſtodiam, ſed lacte fieri debet ſyncero, & quamrecentiſſimo. nam requietum, vel miſtum celeriter acorem concipit. Id plerunq; cogi agni, aut hœdi coagulo, quamuis poſſit & agreſtis cardui flore conduci, & ſeminibus gneti, nec minus ficulneo lacte, quod emittit arbor, ſi eius virentem ſaucies corticem. Verum optimus caſeus eſt, qui exiguum medicaminis habet. Minimum autem coagulum recipit ſinum lactis argentei pondus denarij. nec dubium, quin fici ramulis glaciatus caſeus iucundiſſime ſapiat. ſed mulctra, cum eſt repleta lacte, non ſine tepore aliquo debet eſſe. nec tamen admouenda eſt flammis, vt quibuſdam pla

cet, ſed haud procul igne conſtituenda, & confeſtim cum concreuit, liquor in fiſcellas, aut in calathos, vel formas transferendus eſt. nam maxime refert primo quoque tempore ſerum percolari, & à concreta materia ſeparari. Quam ob cauſam ruſtici nec patiuntur quidem ſua ſponte pigro humore defluere, ſed cum paulo ſolidior caſeus factus eſt, pondera ſuperponunt, quibus exprimatur ſerum. dinde vt formis, aut calathis exemptus eſt opaco, ac frigido loco, ne poſſit vitiari, quamuis mundiſſimis tabulis componitur, aſpergitur tritis ſalibus, vt exudet acidum liquorem. Atque vbi duratus eſt, vehementius premitur, vt conſpiſſetur. Et rurſus torrido ſale contingitur, rurſusq́ ponderibus condenſatur. Hoc cũ per dies nouem factum eſt, aqua dulci eluitur, et ſub vmbra cratibus in hoc factis, ita ordinatur, ne alter alterum caſeus contingat, & vt modice ſiccetur. deinde quo tenerior permaneat, clauſo neque ventis obnoxio loco ſtipatur per complura tabulata. Sic neque fiſtuloſus, neque ſalſus, neque aridus prouenit. Quorum vitiorum primum ſolet accidere, ſi parum preſſus, ſecundum, ſi nimio ſale imbutus, tertiũ, ſi ſole exuſtus eſt. Hoc genus caſei poteſt etiam trans maria permitti. nam is, qui recens intra paucos dies abſumi debet, leuiore cura conficitur, quippe fiſcellis exemptus in ſalem, muriamq́ demittitur, & mox in ſole paulum ſiccatur. Nonnulli ante quàm pecus numellis inducant, virides pineas nuces in mulctram demittunt, & mox ſuper eas emulgent, nec ſeparant, niſi cum tranſmiſerint in formas coactam materiam. Ipſos quidam virides conterunt nucleos, & lacti permiſcent, atque ita congelant. Sunt qui thymum contritum, cribróque colatum cum lacte cogant. Similiter qualiſcunq́ velis ſaporis efficere poſſis, adiecto quod elegeris, condimento. Illa vero notiſſima eſt ratio faciundi caſei, quem dicimus manu preſſum. nanq́ is paulum gelatus in mulctra dum eſt tepefactus, reſcinditur, & feruẽte aqua perfuſus, vel manu figuratur, vel buxeis for-

mis exprimitur. Eſt etiam nõ ingrati ſaporis muria perduratus, atq; ita malini ligni, vel culmi fumo coloratus. Sed iam redeamus ad originem.

De Suibus, & eorum medicinis. Cap. IX.

IN omni genere quadrupedum ſpecies maris diligenter eligitur, quoniam frequenter patri ſimilior eſt progenies, quàm matri. Quare etiam in ſuillo pecore probandi ſunt totius quidem corporis amplitudine eximij, & qui quadrati potius, quàm qui longi, aut rotundi ſunt, ventre promiſſo, clunibus vaſtis, nec perinde crurib9, aut vngulis proceris, amplæ, & glanduloſæ ceruicis, roſtris breuibus, & reſupinis. Maximeq; quod ad rẽ pertinet, quam ſalaciſſimos oportet eſſe mares, qui & annicula ætate cõmode progenerant, dum quadrimatum agant, poſſunt tamen etiam ſemeſtres implere fœminam. Scrofæ probantur longiſſimi ſtatus, & vt ſint reliquis membris ſimiles deſcriptis verribus. Si regio frigida, & pruinoſa eſt, quamduriſſimæ, denſæq;, & nigræ ſetæ grex eligendus eſt. Si temperata, atq; aprica, glabrum pecus, vel etiã priſtinale albũ poteſt paſci. Fœmina ſus habetur ad partus edendos idonea ferè vſq; in annos ſeptem, quę quanto fœcundior eſt celerius ſeneſcit. Annicula non improbe concipit, ſed iniri debet menſe Februario. Quatuor quoq; menſibus fœta, quinto parere, cum iam herbæ ſolidiores ſunt, vt & firma lactis maturitas porcis contingat, et cũ deſierint vberib9 ali, ſtipula paſcantur, cęteriſq; leguminum caducis frugibus. Hoc autẽ fit longinquis regionibus, vbi nihil niſi ſubmittere expedit. Nam ſuburbanis lactens porcus ære mutandus eſt. ſic enim mater non educando, labori ſubtrahitur, celeriuſq; iterum conceptum partum edet. Idq; bis anno faciet. Mares vel cum primũ ineunt ſemeſtres, aut cũ ſæpius progenerauerunt, trimi, aut quadrimi caſtrantur, vt poſſint pingueſcere. Fœminis quoq; vuluæ ferro exulcerantur, & cicatricibus clauduntur, ne ſint genitales. Quod facile non in-

telligo, quæ ratio compellat, niſi penuria cibi. nã vbi eſt vbertas pabuli, ſubmittere prolẽ ſemper expedit. Omnẽ por rò ſitũ ruris pecus hoc vſurpat. nã & montibus & campis commode paſcitur, melius tamen paluſtribus agris, quàm ſitientibus. Nemora ſunt conuenientiſſima quæ veſtiuntur quercu, ſubere, fago, cerris, ilicibus, oleaſtris, tamaricibus, corylis, pomiferisq́ ſylueſtribus, vt ſunt albæ ſpinæ, græcæ ſiliquæ, iuniperus, lotos, pinus, cornus, arbutus, prunus, & paliurus, atq; achrades pyri. Hæc enĩ diuerſis temporibus miteſcunt, ac penè toto anno gregẽ ſaturant. At vbi penuria eſt arborũ, terrenum pabulũ conſectabimur, & ſicco limoſum præferemus, vt paludẽ rimentur, effodiantq́ lumbricos, atq; in luto volutentur, quod eſt huic pecori gratiſſimũ, quinetiã vt aquis abuti poſſint. nanq; & id feciſſe maxime per æſtatẽ profuit, & dulceis eruiſſe radiculas aquatilis ſyluæ, tanquã ſcyrpi, iunciq́, & degeneris arundinis, quã vulgus cannã vocat. nã quidẽ cultus ager opimas reddit ſues, cũ eſt graminoſus, & pluribus generibus pomorũ conſitus, vt per anni diuerſa tempora, mala, pruna, pyrũ, multiformes nuces, ac ficũ præbeat. nec tamen propter hæc parcetur horreis. nã ſæpe de manu dandũ eſt, cũ foris deficit pabulũ, propter quod plurima glans vel ciſternis in aquã, vel fumo tabulatis recondenda eſt. Fabæ quoq; & ſimiliũ leguminũ, cũ vilitas permittit, facienda eſt poteſtas, & vtiq; vere, dũ adhuc lactant. Viridia pabula ſuibus plerunq; nocent. itaq; mane priuſquã procedant in paſcua, conditiuis cibis ſuſtinendæ ſunt. ne immaturis hærbis citetur aluus. Eoq́ vitio pecus emacietur. nec vt cæteri greges vniuerſi claudi debent, ſed per porticus haræ faciendæ ſunt, quibus aut à partu, aut etiã prægnantes includantur. nã præcipue ſues cateruatim, atq; inconditæ, cũ ſint pariter incluſæ, ſuper alias aliæ cubant, & fœtus elidunt. Quare, vt dixi, iunctæ parietibus haræ conſtruendæ ſunt in altitudinem pedũ quatuor, ne ſus tranſilire ſepta queat. nã contegi non debet, vt à ſuperiore

parte cuſtos numerum porcorum recenſeat, & ſiquem decumbens mater oppreſſerit, cubanti ſubtrahat. Sit autem vigilans, impiger, induſtrius, nauus omnium, quas paſcit. Et matricum, & iuniorũ meminiſſe debet, vt vniuſcuiuſq; partũ conſyderet. Semper obſeruet enitentem claudatq; vt in hara fœtũ edat. Tũ denotet protin⁹ quotq;, & quales ſint nati, & curet maxime nequis ſub nutrice aliena educetur. nam facillime porci, ſi euaſerint haram, miſcent ſe, & ſcrofa cũ decubuit, æque alieno, ac ſuo præbet vbera. Itaq; porculatoris maximũ officiũ eſt, vt vnãquãq; cũ ſua prole claudat, qui ſi memoria deficitur, quo minus agnoſcat cuiuſq; progeniem, pice liqda eãdẽ notã ſcrofæ, er porcis imponat, et ſiue per literas ſiue per alias formas vnũquẽq; fœtũ cũ matre diſtinguat. nã in maiore numero diuerſis notis op⁹ eſt, ne cõfundatur memoria cuſtodis. Attamen quia id facere gregibus amplis videtur operoſum, commodiſſimũ eſt haras ita fabricare, vt limen earum in tantam altitudinem conſurgat, quantũ poſſit nutrix euadere, lactens autem ſupergredi non poſſit. Sic nec alienus irrepit, & in cubili ſuam quiſq; matrem nidus expectat, qui tamen non debet octo capitum numerum excedere. Non quin ignorem fœcunditatem ſcrofarum maioris eſſe numeri, ſed quia celerrime fatiſcit, quæ plures educat. Atq; eæ, quib⁹ partus ſummittitur, cocto ſunt ordeo ſuſtinendæ, ne ad maciem ſummam perducantur, & ex ea ad aliquam perniciem. Diligens autem porculator frequenter ſuille cõuerrat, & ſæpius haras. nam quamuis prædictũ animal in pabulationem ſpurce verſetur, mundiſſimum tamen cubile deſyderat. Hic fere cultus eſt ſuilli pecoris recte valentis.

De medicina ſuum. Cap. X.

SEQVITVR vt dicamus, quæ ſit cura vitioſi. Febricitantiũ ſigna ſunt, cũ obſtipæ ſues tranſuerſa capita ferũt, ac per paſcua ſubito cũ paululũ procurrerũt, con-

ſiſtũt, & vertigine correptæ concidũt. Earũ notanda ſunt capita, quam in partem proclinentur, vt ex aduerſa parte de auricula ſanguinem mittamus. Item ſub cauda duobus digitis à clunibus intermiſſis venam feriam⁹ quæ eſt eo in loco ſatis ampla, eamq́; ſarmento prius oportet verberari, deinde ab ictu virgæ tumentem ferro reſcindi, detractoq́; ſanguine colligari ſaligneo libro, vel etiam vlmeo. Quod cum fecerimus vno, aut altero die ſub tecto pecudũ continebimus, & aquam modice calidam quantam volent, farinæq́; ordeaceæ ſingulos, ſextarios præbebimus. Strumoſis ſub lingua ſanguis mittendus eſt, qui cũ profluxerit, ſale trito cũ farina triticea cõfricari totũ os conueniet. Quidam præſentius putant eſſe remediũ, cũ per cornu ſingulis ternos cyatos gari demittunt. deinde fiſſas taleas ferularũ lineo funiculo religant. & ita collo ſuſpendũt, vt ſtrumæ ferulis contingãtur. Nauſeantibus quoq; ſalutaris habetur eburnea ſcobis ſale fricto, & fabæ minutæ freſæ commiſta, ieiuniſq́; prius q̃ in paſcua prodeant obiecta. Solet etiam vniuerſum pec⁹ ægrotare ita, vt emacietur, nec cibos capiat, productuq́; in paſcua medio campo procũbat, & quodã verno preſſum ſomnos æſtiuo ſub ſole captet. Qđ cũ facit, totus grex tecto clauditur ſtabulo, atq; vno die abſtinetur potione, & pabulo. poſtridie radix anguinei cucumeris trita, & commiſta cũ aqua datur ſitientibus. quam cũ pecudes biberũt, nauſea correptæ vomitãt, atq; expurgantur, oĩq́; bile depulſa cicercula, vel faba, dura muria conſperſa, deinde (ſicut hoĩbus) aqua calida potanda permittitur. ſed cũ oĩ quadrupedi per æſtatẽ ſitis ſit infeſta, tũ ſuillo maxime eſt inimica. quare nõ vt capellã, vel ouẽ, ſic & hoc animal bis ad aquã duci præcipimus, ſed ſi fieri põt, iuxta flumẽ, aut ſtagnũ per ortũ caniculæ detineri. quia cũ ſit æſtuoſiſſimum, non eſt contentum potione aquæ niſi obeſam illuuiem, atq; diſtentam pabulis aluum demerſerit, ac refrigerauerit. nec vlla re magis gaudet, quàm riuis, atq; cœnoſo lacu volutari. Quod ſi lo

eorũ ſitus repugnat,ne ita fieri poſſit,puteis extracta,& large canalibus immiſſa præbenda ſunt pocula, quibus niſi affatim ſatientur pulmonariæ fiunt.Isq; morbus optime ſanatur auriculis inſerta conſiligine.de qua radicula diligenter,ac ſæpius iã locuti ſumus. Solet etiã vitioſi ſplenis dolor eas infeſtare,quod accidit, cũ ſiccitas magna prouenit,&,vt Bucolicon loquitur poema,

Strata iacent paſſim ſua quæq; ſub arbore poma,

Nã pecus inſatiabile eſt, ſues enim, dũ dulcedinẽ pabuli conſectantur,ſupra modũ æſtate ſplenis incremento laborant.Cui ſuccurritur,ſi fabricentur canales ex tamaricibus,& ruſco, repleanturq; aqua, & deinde ſitientibus admoueantur. Quippe ligni ſuccus medicabilis, epotus inteſtinũ tumorem compeſcit.

De caſtratione ſuum. Cap.XI.

CASTRATIONIS autẽ in hoc pecore duo tẽpora ſeruantur, veris, & autumni, & eius adminiſtrandæ duplex ratio.Prima illa, quã iã tradidimus. cũ duobus vulneribus impreſſis per vnanquanq; plagã ſinguli exprimuntur teſticuli.altera eſt ſpecioſior, ſed magis periculoſa.quã tamen non emittã.cũ virilẽ partẽ vnã ferro reſectã detraxeris,per impreſſum vulnus ſcalpellũ inſerito,& mediã quaſi cutẽ,quæ interuenit duobus mẽbris genitalibus,reſcindito. atq; vncis digitis alterũ quoque teſticulũ educito. ſic fiet vna cicatrix adhibitis cæteris remediis,quæ prius docuimus.Illud autẽ, quod pertinet ad religionẽ patrisfamilias, non reticendũ putaui. ſunt quædã ſcrofæ,quæ mandunt fœtus ſuos.quod cũ fit, nõ habetur prodigiũ.nã ſues ex omnibus pecudibus impatientiſſimæ famis ſunt,ita vt aliquando, ſi indigeant pabuli,non tantũ alienã(ſi liceat)ſobolẽ,ſed etiã ſuã conſumant.De armentis, cæterisq; pecudibus, & magiſtris, per quos quadrupedũ greges humana ſolertia domi,foriſq; curantur,atq; obſeruantur(niſi fallor)ſatis accurate diſſerui.

De canibus. Cap. XII.

NVNC, vt exordio priore ſum pollicitus, de mutis cuſtodibus loquar, quanquam canis falſò dicitur mutus cuſtos. nam quis hoĩm clarius, aut tanta vociferatione beſtiam, vel furem prædicat, q̃ iſte latratu? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis cuſtos incorruptior? quis excubitor inueniri poteſt vigilantior? quis deniq; vltor, aut vindex conſtantior? quare vel in primis hoc animal mercari, tueriq; debet agricola, quod & villam, & fructus, familiamq;, & pecora cuſtodit. ei⁹ aũt parandi, tuendiq; triplex ratio eſt. nanq; vnũ genus aduerſus hoĩm inſidias eligitur, & id villam, quæq; iũcta ſunt villæ cuſtodit. at alterũ pro pellendis iniurijs hoĩm, ac ferarũ, & id obſeruat domi ſtabulũ, foris pecora paſcentia. Tertiũ venandi gratia comparatur, idq; non ſolũ nihil agricolam iuuat, ſed et auocat, deſidemq; ab opere ſuo reddit. de villatico igitur, & paſtorali dicendũ eſt nam venaticus nihil pertinet ad noſtram profeſſionem. Villæ cuſtos eligendus eſt ampliſſimi corporis, vaſti latratus, canoriq;, vt prius auditu maleficũ, deinde etiam conſpectu terreat, & tamen nonnũquam, ne viſus quidem horribili fremitu ſuo fuget inſidiantem. ſit aũt coloris vnius, isq; magis eligatur albus in paſtorali, niger in villatico. nam varius in neutro eſt laudabilis. paſtor albũ probat, quoniam eſt feræ diſſimilis, magnoq; op⁹ interdum diſcrimine eſt in propulſandis lupis ſub obſcuro mane, vel etiam crepuſculo, ne ſi non ſit albo colore conſpicuus, pro lupo canem feriat. Villaticus qui hominum maleficijs opponitur, ſiue luce clara fur aduenerit, terribilior niger conſpicitur, ſiue nocte, ne conſpicitur qdem propter vmbræ ſimilitudinem, quamobrem tectus tenebris canis tutiorem acceſſum habeat ad inſidiantem. probatur quadrat⁹ poti⁹, q̃ longus, aut breuis, capite tam magno, vt corporis videatur pars maxima, deiectis, & propendentibus auribus, nigris, vel glaucis

oculis acri lumine radiantibus, amplo, villoſoq́ȝ pectore. latis armis, cruribus craſſis, et hirtis, cauda breui, veſtigio rū articulis, & vnguib⁹ ampliſſimis, qui græce δ'ξαχὰς appellātur. Hic erit villarici canis ſtatus præcipue laudā dus. mores autem neq́ȝ mitiſſimi, neq; rurſus truces, atq́ȝ crudeles, quod illi furem quoq; adulantur, hi etiam domeſticos inuadunt. ſatis eſt ſeueros eſſe, nec blandos, vt nonnunquam etiam conſeruos iratius intueantur, ſemper excandeſcant in exteros. Maxime autem debent in cuſtodia vigilaces conſpici, nec erronei, ſed aſſidui, & circunſpecti magis, quàm temerarij. nam illi niſi quod certum compererunt, non indicant. hi vano ſtrepitu, & falſa ſuſpicione concitantur. Hęc iccirco memoranda credidi, quia non natura tantum, ſed etiam diſciplina mores facit, vt cū emendi poteſtas fuerit, eiuſmodi probemus, & cum educabimus domi natos, talibus inſtitutis formemus. Nec multum refert an villatici corporibus graues, & parum veloces ſint. plus enim comminus, & in gradu, quam eminus, & in ſpatioſo curſu facere debent. nā ſemper circa ſepta, & intra ædificium conſiſtere, immo ne longius quidem recedere debent, ſatiſq́ȝ pulchre funguntur officio, ſi & aduenientem ſagaciter adoriuntur, & latratu conterrent. nec patiūtur propius accedere, vel conſtantius appropinquantē violenter inuadūt. Primū eſt enim non adtentari, ſecundum eſt laceſſitum fortiter, & perſeueranter vindicari. atque hæc de domeſticis cuſtodibus, illa de paſtoralibus. Pecuarius canis neq́ȝ tam ſtrigoſus, aut pernix debet eſſe, quàm qui damas, ceruoſque, & velociſſima ſectatur animalia, nec tam obeſus, aut grauis, quàm villæ, horreiq́ȝ cuſtos, ſed & robuſtus nihilo minus, & aliquatenus promptus, ac ſtrenuus, quoniam & ad rixam, & ad pugnam, nec minus ad curſum comparatur, cum & lupi repellere inſidias, & raptorem ferum conſequi fugientem, prædamq́ȝ excutere, atq́ȝ auferre debeat. quare ſtatus eius longior, productiorq́ȝ ad hos caſus magis habilis eſt, quàm breuis, aut etiam qua-

dratus, quoniam (vt dixi) nonnunquam neceſſitas exigit celeritate beſtiã conſectandam. cęteri artus ſimiles membris villatici canis ęque probantur. Cibaria ferè eadem ſunt vtriq; generi præbenda. nam ſi tam laxa rura ſunt, vt ſuſtineant pecorum greges, oẽs ſine diſcrimine canes ordeacea farina, cum ſero commode paſcit. Sin autẽ ſurculo conſitus ager ſine paſcuo eſt, farreo, vel triticeo pane ſatiandi ſunt, admiſto tamen liquore coctæ fabæ, ſed tepido, nam feruens rabiẽ creat. huic quadrupedi neq; fœminæ, neq; mari, niſi poſt annũ permittenda venus eſt, quæ ſi teneris conceditur, carpit & corpus, & vires, animosq; degenerat. Primus effœtæ partus amouendus eſt, quoniam triuncula nec recte nutrit, & educatio totius habitus aufert incrementũ. Mares iuueniliter vſq; in annos decem progenerant. poſt id tempus ineundis fœminis nõ videntur habiles. quoniam ſeniorum pigra ſoboles exiſtit. Fœminę concipiunt vſq; in annos nouem, nec ſunt vtiles poſt decimum. Catulos ſex menſibus primis, dum corroborentur, emitti non oportet niſi ad matrem luſus, ac laſciuiæ cauſa. poſtea & cathenis per diem continendi. & noctibus ſoluendi, nec vnquam eos, quorũ generoſam volumus indolem conſeruare, patiemur alienę nutricis vberibus educari, quoniam ſemper & lac, & ſpiritus maternus longe magis ingenij, atq; incremẽta corporis auget. quod ſi effœta lacte deficitur, caprinũ maxime conueniet præberi catulis, dum fiant menſium quatuor, nominibus autem nõ longiſſimis appellandi ſunt, quo celerius quiſq; vocatus exaudiat, nec tamen breuioribus, q̃ quæ duabus ſyllabis enuntientur, ſicuti grecũ eſt σκύλαξ, latinum ferox, græcum λάκων latinũ celer, vel fœmina, vt ſunt græca σπουδή. ἄλκη. ῥώμη, latina, lupa, cerua, tigris. Catulorum caudas poſt diem quadrageſimum, quàm ſint editi, ſic caſtrare conueniet. neruus eſt, qui per articulos ſpinæ prorepit, vſq; ad vltimã partẽ caudæ. is mordicus comprehenſus, & aliquatenus eductus abrumpitur, quo facto neque in longitudinem

cauda fœdũ capit incremẽtũ, & (vt plurimi paſtores aſfirmãt) rabies arcetur letifer morbus huic generi.

De morbis, & medicinis canum. Cap. XIII.

FERE aũt per æſtatẽ ſic muſcis aures canũ exulcerantur, ſæpe vt totas amittant. quod ne fiat amaris nucibus contritis liniendæ ſunt. quod ſi vlceribus iam prçoccupatæ fuerint, coctã picẽ liquidã ſuillæ adipi vulneribus ſtillari conueniet. hoc eodẽ medicamine contacti ricini decidũt. nã manu nõ ſunt vellendi, ne vt ante prędixerã faciãt vlcera. Pulicoſæ cani remedia ſunt, ſume cyminũ tritũ pari pondere, cũ veratro, aquaq́ miſtũ, & inlitũ, ſeu cucumeris anguinei ſuccũ. vel ſi hęc nõ ſunt, vetus amurca per totũ corpus infuſa. Si ſcabies infeſtabit, cythiſi, & ſeſami tantundẽ conterito, & cũ pice liquida permiſceto, vitioſamq́ partem linito. quod medicamentũ putatur etiã hominibus eſſe conueniẽs. eadẽ peſtis, ſi fuerit vehementior, cedrino liquore aboletur. reliqua vitia ſicut in cæteris animalibus præcepimus, curanda ſunt. Hactenus de minore pecore. mox de villaticis paſtionibus, quę continent volucrum, piſciumq́, & ſylueſtrium quadrupedũ curam, ſequenti volumine præcipiemus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER OCTAVVS.

De uillaticis paſtionibus. Cap. I.

QVAE ferè conſumabãt Publi Siluine ruris exercendi, colendiq́ ſcientiã, quæq́ pecuariæ negotiationis exigebat ratio, ſeptẽ memorauimus libris. hic nunc ſequentis numeri titulum poſſidebit, nec quia proximã, propriamq́ ruſtici curã deſyderẽt ea, quę dicturi ſumus, ſed quia non alio loco, quàm in agris, aut

villis debeāt adminiſtrari, & tamen agreſtibus magis, q̃ vrbanis proſint. quippe villaticæ paſtiones, ſicut pecuariæ non minimā colono ſtipem conferunt, cum & auiū ſtercore macerrimis vineis, & omni ſurculo, atq; aruo medeantur, & eiſdem familiarē focum, menſamq; pretioſis dapibus opulentent. poſtremo venditorū animalium pretio villæ reditū augent. quare de hoc quoq; genere paſtionis dicendum cenſui. eſt autem id ferè vel in villa, vel circa villam. in villa eſt, quod appellant græci ὀρνιθῶνας, καὶ περιστερεῶνας, atq; etiā cum datur liquoris facultas ἰχθυοτροφεῖα ſedula cura exercentur. Ea ſunt omnia, vt latine potius loquamur, ſicut auium cohortalium ſtabula. nec minus earum, quæ conclauibus ſeptæ ſaginantur, vel aquatilium animaliū receptacula. rurſus circa villā ponuntur μελισσῶνας καὶ χηνοτροφεῖα, quin etiā λαγοτροφεῖα ſtudioſe adminiſtrantur, quæ nos ſimiliter appellamus apum cubilia, apiaria. vel nantium volucrum, quę ſtagnis, piſcinisq; lætantur, auiaria. vel etiam pecudum ſylueſtrium, quæ nemoribus clauſis cuſtodiuntur, viuaria.

De gallinarum generibus, gallis cohortalibus parandis, & nutriendis. *Cap.* I.

PRIVS igitur de his præcipiam, quæ intra ſepta villæ paſcuntur, ac de alijs quidem forſitan ambigitur, an ſint agreſtibus poſſidenda. gallinarum vero plerunq; agricolæ cura ſolennis eſt. Earum genera ſunt vel cohortaliū, vel ruſticarum, vel africanarum. Cohortalis eſt auis, quæ vulgo per omnes ferè villas conſpicitur. Ruſtica, quæ nō diſſimilis villaticæ per aucupē decipitur. eaq; plurima eſt in inſula, quā nautę in liguſtico mari ſitam producto nomine aliris gallinariam vocitauerunt. Africana eſt, quam pleriq; numidicam dicunt, meleagridi ſimilis, niſi quod rutilam galeam, & criſtam capite gerit, quæ vtraq; ſunt in meleagride cærulea. ſed ex his tribus generibus cohortales fœminæ propriæ appellantur gallinæ. mareſ

autem galli.ſemimares,capi,qui hoc nomine vocantur, cum ſint caſtrati,libidinis abolendæ cauſa. nec tamen id patiuntur amiſſis genitalibus, ſed ferro candente calcaribus inuſtis,quæ cum ignea vi conſumpta ſunt, facta vlcera dum conſaneſcãt, figurali creta linuntur.Huius igitur villatici generis non ſpernendus eſt reditus, ſi adhibeatur educandi ſcientia,quam plerıq; græcorum, & præcipue celebrauere Deliaci.ſed & ij,quoniam procera corpora,& animos ad prælia pertinacis requirebant,præcipue tanagricum genus, & rhodium probabant, nec minus chalcidicum,& medicum, quod ab imperito vulgo litera mutata melicum appellatur. nobis noſtrum vernaculum maxime placet. omiſſo tamen illo ſtudio græcorum,qui feroſiſſimum quenque alitem certaminibus, & pugnæ præparabant. nos enim cenſemus inſtituere vectigal induſtrij patriſfamilias, non rixoſarũ auium laniſtæ, cuius plerũq; totum patrimonium pignus aleæ victor gallinaceus pyctes abſtulit. igitur cui placebit ſequi noſtra præcepta,conſyderet oporter primum quàm multas,& cuiuſmodi parare debeat matrices. deinde qualiter eas tueri,et paſcere.mox quibus anni temporibus earum partus excipere.tum demum vt incubent, & excludant efficere.Poſtremo vt cõmode pulli educentur operam dare.his enim curis,et miniſterijs exercetur ratio cohortalis,quam græci vocant ὀρνιθοτροφίαν. Parandi autem modus eſt,ducentorũ capitũ, quæ paſtoris vnius curam diſpendant,dum tamen anus ſedula, vel puer adhibeatur cuſtos vagantium,ne obſidijs hominũ,aut inſidioſorum animalium diripiantur. mercari porrò niſi fœcundiſſimas aues non expedit.eæ ſint rubicundæ,vel fuſcæ plumæ,nigriſq; pennis,ac ſi fieri poterit, omnes huius,& ab hoc proximi coloris eligantur.ſin aliter,euitentur albæ,quæ ferè cum ſint molles. ac minus viuaces, tũ ne fœcundę quidem facile reperiuntur, atq; etiam conſpicuæ, propter quod inſigne candoris ab accipitribus, & aquilis ſæpius abripiuntur. ſint ergo matrices probi co-

loris, robuſti corporis, quadratæ, pectoroſæ, magnis capitibus, rectis, rutiliſq; criſtulis, albis auribus, et ſub hac ſpecie quamampliſſimæ, nec paribus vngulis, generoſiſſimæq; creduntur, quæ quinos habent digitos, ſed ita ne cruribus emineant tranſuerſa calcaria. nam quæ hoc virile gerit inſigne, contumax ad concubitũ dedignatur admittere marem. raroq; fœcunda, etiam cum incubat, calcis aculeis oua perfringit. Gallinaceos mares niſi ſalaſiſſimos habere non expedit. atq; in his quoq; ſicut in fœminis, idem color, idemq; numerus vnguium. ſtatus altior quæritur. Sublimes, ſanguineæq;, nec obliquæ criſtæ. rauidi, vel nigrantes oculi. breuia, & adunca roſtra, maximæ, candidiſſimæq; aures. paleæ ex rutilo albicantes, quę velut incanæ barbæ dependent. iubæ deinde variæ, vel ex auro flauæ per colla, ceruiceſq; in humeros diffuſæ. tum lata, & muſculoſa pectora, lacertos æque ſimiles brachijs. alæ tum proceriſſimæ. caudę duplici ordine ſingulis vtriq; prominentibus pinnis inflexæ, quinetiã vaſta fœmina, & frequenter horrentibus plumis hirta. robuſta crura, nec longa, ſed infeſtis velut ſudibus nocenter armata. Mores autem quamuis non ad pugnam, neque ad victoriæ laudem preparentur, maxime tamen generoſi probantur, vt ſint elati, alacres, vigilaces, & ad ſępius canendum prompti, nec qui facile terreantur. nam interdum reſiſtere debent, & protegere coniugalem gregem. quin attollentem minas ſerpentem, vel aliud noxium animal interficere. talibus autem maribus quinæ ſingulis fœminæ comparantur. nam Rhodij generis, aut medici propter grauitatem, neque patres nimis ſalaces, nec fœcundæ matres, quæ tamen ternæ ſingulis maritantur. & cum pauca oua poſuerunt, inertes ad incubandum, multoque magis ad excludendum raro fœtus ſuos educant. Itaque quibus cordi eſt ea genera propter corporum ſpeciem poſſidere, cum exceperunt oua generoſarum, vulgaribus gallinis ſubijciunt, & ab his excluſi pulli nutriuntur. tanagrici plerunque rhodijs,

& medicis amplitudine pares, non multum moribus à vernaculis diſtant, ſicut & chalcidici. Omnium tamē horum generum nothi ſunt optimi pulli, quos conceptos ex peregrinis maribus, noſtrates ediderunt. nam et paternam ſpeciem gerunt, & ſalacitatem fœcunditatemq́ vernaculam retinent. pumiliones aues, niſi quem humilitas earum delectat, nec propter fœcunditatem, nec propter alium reditum nimium probo, tam hercule, quàm nec pugnacem, nec rixoſæ libidinis marem. nam plerunque cæteros infeſtat, & non patitur iniri fœminas, cum ipſe pluribus ſufficere non queat. impedienda eſt itaq; procacitas eius ampullaceo corio, quod cum in orbiculum formatum eſt, media pars ouis reſcinditur, & per exciſam partem galli pes inſeritur. eaq; quaſi compede cohibentur feri mores. ſed, vt propoſui, iam de tutela vniuerſi generis præcipiam.

De gallinarijs conſtituendis. *Cap.* III.

GALLINARIA conſtitui debent parte villæ, quæ hybernum ſpectat orientem. iuncta ſint ea furno, vel culinę, vt ad auem perueniat fumus. qui eſt huic generi pręcipue ſalutaris. Totius autem officinæ, ideſt ornithonis tres continue extruuntur cællæ, quarum, ſicuti dixi, perpetua frons orienti ſit obuerſa. in ea deinde frōte exiguus detur vnus omnino aditus mediæ cællæ, quæ ipſa tribus minima eſſe debet in altitudinem, & quoquouerſus pedes ſeptem. in ea ſinguli dextro, leuoq́ pariete aditus ad vtranq; cællam faciendi ſunt, iuncti parieti, qui eſt intrantibus aduerſus. Huic autem focus applicetur tā longus, vt nec impediat prædictos aditus, & ab eo fumus perueniat in vtranq; cællam. eæq; longitudinis, & altitudinis duodenos pedes habeant, nec plus latitudinis, quàm media ſublimitas. Diuidantur tabulatis, quæ ſupra ſe quaternos, & infra ſeptenos liberos pedes habeāt, quoniam ipſa ſingulos occupant. vtraq; tabulata gallinis ſeruire debent, & ea paruis ab oriente ſingulis illuminari fene-

ſtellis, quæ & ipſe matutinum exitum præbeant auibus ad cohortem, nec minus veſpertinum introitum, ſed curandum erit, vt ſemper noctibus claudantur, quo tutius aues maneant. intra tabulata maiores feneſtræ aperiantur. & eæ clatris muniantur, ne poſſint noxia irrepere animalia. ſic tamen, vt illuſtria ſint loca, quo commodius habitent, auiariusq; ſubinde debet ſpeculari aut incubantis, aut parturientis fœtus. nam etiam in ijs ipſis locis ita craſſos parietes ædificare cõuenit, vt exciſa p ordinẽ gallinarũ cubilia recipiãt. in quib9 aut oua edãtur aut excludãtur pulli. hoc enĩ & ſalubrius, et elegantius eſt, q̃ illud, qđ quidã faciunt, vt palis in parietes vehementer actis, vimineos qualos ſuperimponant. ſiue autem parietibus, ita, vt diximus, cauatis, aut qualis vimineis, præponenda erũt veſtibula, per quæ matrices ad cubilia pariendi, vel incubandi cauſa perueniant. neq; enim debet ipſis nidis inuolare, ne dum adſiliunt, pedibus oua confringant. aſcenſus deinde auibus ad tabulata per vtranq; cællam datur iunctis parieti modicis aſſerculis, qui paulum formatis grádibus aſperantur, ne ſint aduolantibus lubrici. ſed ab cohorte forinſecus prædictis feneſtellis ſcandulę ſimiliter iniungantur, quibus irrepant aues ad requiem nocturnam. maxime autem curabimus, vt & hæc auiaria, & cætera, de quibus mox dicturi ſumus, intrinſecus, et extrinſecus poliantur opere tectorio, ne ad aues feles habeant, aut coluber acceſſum, & æque noxiæ prohibeantur peſtes. tabulatis inſiſtere dormientem auem non expedit, ne ſuo lædatur ſtercore, quod cum pedibus vncis adhæſit, podagram creat. ea pernicies vt euitetur, perticæ dolantur in quadrum, ne teres leuitas earum ſuperſilientem volucrem non recipiat. conquadratæ deinde foratis duobus aduerſis parietibus induuntur, ita vt à tabulato pedalis altitudinis, & inter ſe bipedalis latitudinis ſpatio diſtent. hæc erit cohortalis officinæ diſpoſitio. cæterum cohors ipſa, per quam vagantur, nõ tam ſtercore, quàm vligine careat, nam plurimum refert aquam non eſſe in

ea niſi vno loco, quam bibant, eamq́; mundiſſimã. nam ſtercoroſa pituitam concitat. puram tamen ſeruare non poſſis, niſi clauſam vaſis in hunc vſum fabricatis. ſunt autem, qui aut aqua replentur, aut cibo plumbei canales, quos magis vtiles eſſe ligneos, aut fictiles compertũ eſt. hi ſuperpoſitis operculis clauduntur, & à laterib⁹ ſup mediã partẽ altitudinis ꝑ ſpatia palmaria modicis forantur cauis, ita vt auiũ capita poſſint admittere. nã niſi operculis muniãtur. quãtuluncũq; aquæ, vel ciborũ ineſt, pedib⁹ euertitur. ſunt q à ſuperiore parte foramina ipſis operculis imponant. quod fieri non oportet. nã ſuperſiliens auis proluuie ventris cibos, & aquam conſpurcat.

De cibarijs gallinarum. *Cap. IIII.*

CIBARIA gallinis præbentur optima, pinſitum ordeum, & vicia, nec minus cicercula, tum etiam milium, aut panicum. ſed hæc vbi vilitas annonæ permittit. vbi vero ea eſt carior excreta tritici minute commode dantur. nam per ſe id frumentum, etiam quibus locis villiſſimum eſt, non vtiliter prębetur, quia obeſt auibus. poteſt etiã lolium decoctũ obiici, nec minus furfures modice à farina excreti, q ſi nihil habent farris, nõ ſunt idonei, nec tantũ appetũtur. Ieiunis cythiſi folia, ſeminaq́; maxime probantur, et ſunt huic generi gratiſſima. neq; eſt vlla regio, in qua nõ poſſit huius arbuſculę copia eſſe vel maxima. Vinacea quãuis tolerabiliter paſcant, dari nõ debẽt, niſi quibus temporibus anni auis fœtus non edit. nam et partus raro, & oua faciunt exigua. Sed cum planè poſt autumnum ceſſant à fœtu, poſſunt hoc cibo ſuſtineri. attamen quæcunq; dabitur eſca per cohortem vagantibus die incipiente, & iam in veſperum declinante bis diuidẽda eſt, vt & mane nõ protinus à cubili latius euagentur, & ante crepuſculum propter cibi ſpem temporius ad officinam redeant, poſſitq́; numerus capitum ſæpius recognoſci. nam volatile pecus facile paſtoris cuſtdoiã recipit. Siccus etiam puluis, & cinis vbicunq; cohortem por

ticus,vel tectum protegit,iuxta parietes reponendus eſt, vt ſit,quo aues ſe perfundant. nam his rebus plumam, pinnasq́ꝫ emundant. ſi modo credimus Epheſio Heracleto,qui ait ſues cœno,cohortales aues puluere. vel cinere lauari.Gallina poſt primam emitti, & ante horã diei vndecimam claudi debet.cuius vagę cultus hic, quem diximus,erit.nec tamen alius clauſæ, niſi quod ea nõ emittitur,ſed intra ornithonem ter die paſcitur maiore menſura.nam ſingulis capitibus quaterni cyathi diurna cibaria ſunt, cum vagis terni,vel bini præbeantur. Habere etiam clauſam oportet amplum veſtibulum,quò prodeat,& vbi apricetur.idq́ꝫ ſit retibus munitum, ne aquila, vel accipiter inuolet. quas impenſas, & curas niſi locis, quibus harum rerum vigent pretia, non expedit adhiberi. Antiquiſſima eſt autem cum in omnibus pecoribus, tum in hoc fides paſtoris, qui niſi eam domino ſeruat. nullus ornithonis quęſtus vincet impenſas. De tutela ſatis dictum eſt.nunc reliquum ordinem proſequemur.

De ſeruandis, & ſupponendis ouis. *Cap.* V.

CONFECTA bruma parere ferè id genus auiũ cõſueuit.atq́ꝫ earum,quæ ſunt fœcundiſſimæ, locis tepidioribus.circa Calendas Ianuarias oua edere incipiunt, frigidis autem regionibus eodem menſe poſt Idus. Sed cibis idoneis fœcunditas earum elicienda eſt, quo maturius partum edant. Optime præbetur ad ſatietatem ordeum ſemicoctum. nam & maius facit ouorum incrementum,& frequentiores partus.Sed is cibus quaſi condiendus eſt interiectis cythiſi folijs ac ſemine eiuſdem, quæ vtraque maxime putantur augere fœcunditatem auium. Modus autem cibariorum ſit, vt dixi, vagis binorum cyathorum ordei, aliquid tamen admiſcendum erit cythiſi,vel ſi id non fuerit,viciæ,aut milij. Curæ autem debebit eſſe cuſtodi,cum parturient aues, vt habeãt quammundiſſimis paleis conſtrata cubilia, eaq́ꝫ ſubinde conuerrat, & alia ſtramenta quamrecentiſſima reponat.

nā pulicibus,alijsq́ſimilibus animalibus replentur,quæ ſecum affert auis,cum ad idem cubile reuertitur. Aſſiduus autem debet eſſe cuſtos,& ſpeculari parientes,quod ſe facere gallinę teſtantur crebris ſingultibus interiecta voce acuta. Obſeruare itaq;,dū edant oua, & confeſtim circumire oportebit cubilia, vt quæ nata ſunt recolligantur,notenturq́ quæ quoq; die ſint edita, vt quārecentiſſima ſupponantur glocientibus. ſic enim ruſtici appellāt aues eas, quæ volunt incubare. Cætera vel reponantur, vel ære mutentur. Aptiſſima porrò ſunt ad excludendū recentiſſima quæq;. Poſſunt tamen etiam requieta ſupponi,dum ne vetuſtiora ſint, quàm dierum decem. Ferè autem,cum primum partum conſumauerint,gallinæ incubare cupiunt ab Idibus Ianuarijs,quod facere non omnibus permittendum eſt,quoniam quidem nouellæ magis edendis, quàm excubandis ouis vtiliores ſunt. Inhibeturq́ cupiditas incubandi pinnula per nares traiecta. Veteranas igitur aues ad hanc rem eligi oportebit, quæ iam ſępius id fecerint,moresq́ earum maxime pernoſci quoniam aliæ melius excubant,aliæ editos pullos commodius educant. At è contrario quædā & ſua, & aliena oua comminuunt,atq; conſumunt, quod facientē protinus ſubmouere conueniet. Pulli autem duarum, aut triū auium excluſi,dum adhuc teneri ſunt,ad vnam,quæ ſit melior nutrix,transferri debent, ſed primo quoq; die,dum mater ſuos, & alienos propter ſimilitudinem dignoſcere non poteſt. Veruntamen ſeruare oportet modū.neq; enim debet maior eſſe,quàm triginta capitum.negant enim hoc ampliorem gregem poſſe ab vna nutriri. Numerus ouorum,quæ ſubijciuntur,impar obſeruatur,nec ſemper idem.nam primo tempore,ideſt menſe Ianuario quindecim,nec vnquā plura ſubijci debēt,Martio. XIX. nec his pauciora.vnū & viginti Aprili, tota deinde æſtate vſq; in Calendas Octobris totidem. Poſtea ſuperuacua eſt huius rei cura, quod frigoribus excluſi pulli plerunq; intereant. Plerıq; tamen etiam ab æſtiuo ſolſtitio

non putant bonã pullationẽ, quod ab eo tempore etiã ſi facilẽ educationẽ habent, iuſtũ tñ non capiũt incremẽtũ. Verũ ſuburbanis locis, vbi à matre pulli non exiguis pretijs veneũt, nec plerũq; intereũt, probanda eſt æſtiua educatio. Semper aũt, cũ ſupponũtur oua, conſyderari debet, vt luna creſcente à decima vſq; ad quintamdecimam id fiat. nam & ipſa ſuppoſitio per hos ferè dies eſt commodiſſima, & ſic adminiſtrandũ eſt, vt rurſus cũ excludũtur pulli, luna creſcat, diebus quibus animantur oua, & in ſpeciem volucrũ conformantur. Ter ſeptenis opus eſt gallinaceo generi. At pauonino, & anſerino paulo amplius ter nouenis, quæ ſiquando fuerint ſupponenda gallinis, pri⁹ eas incubare decem dieb⁹ fœtibus alienigenis patiemur. Tũ demũ ſui generis quatuor oua, nec plura q̃ quinq; fouenda recipient. Sed & hæc quammaxima. nam ex puſillis aues minutæ naſcũtur. Cũ deinde q̃s volet quamplurimos mares excludi, longiſſima quæq;, & acutiſſima oua ſubijciet, & rurſus cũ fœminas, quã rotũdiſſima. Supponendi aũt conſuetudo tradita eſt ab ijs, qui religioſi⁹ hæc adminiſtrant eiuſmodi. Primũ quã ſecretiſſima cubilia eligũt, ne incubantes matrices ab alijs auibus inquietentur. deinde ante q̃ conſternant ea, diligenter emũdant, paleasq;, quas ſubſtraturi ſunt, ſulfure & bitumine, atq; ardente teda perluſtrant, & expiatas cubilibus inijciunt, ita factis concauatis nidis, ne ab aduolantibus, aut etiam deſilientibus euoluta decidant oua. Plurimi etiam infra cubiliũ ſtramenta graminis aliquid, & ramulos lauri, nec min⁹ allij capita cũ clauis ferreis ſubijciũt. quæ cũcta remedia credũtur eſſe aduerſus tonitrua, quibus vitiantur oua, pulliq; ſemiformes interimũtur ante, q̃ toti partibus ſuis conſumentur. Seruat aũt q ſubijcit, ne ſingula oua in cubili manu componat ſed totũ ouorũ numerũ in alueolũ ligneũ conferat. dein de vniuerſum leniter in præparatũ nidũ transfundat. Incubantibus aũt gallinis iuxta ponendus eſt cibus, vt ſaturæ ſtudioſius nidis immorentur, nec de longius euaga-

tæ refrigerent oua, quæ quamuis pedibus ipſæ conuertant, auiarius tñ, cũ deſilierint matres, circumire debet, ac manu verſare, vt æqualiter calore concepto facile animentur. Quin etiã ſiqua vnguibus læſa, vel fracta ſunt, vt remoueat, idq; cũ fecerit, die vndeuigeſimo animaduertat, an pulli roſtellis oua percuderint, & auſcultetur, ſi pipiant. nã ſæpe propter craſſitudinẽ putaminũ erumpere non queunt. Itaq; hærenteis pullos manu eximere oportebit. & matri fouendos ſubiicere, idq; non amplius triduo facere. nã poſt vnũ & vigeſimũ diẽ ſilentia oua carent aĩalibus. eaq; remouẽda ſunt, ne incubãs inani ſpe diutius detineatur effœta. Pullos aũt nõ oportet ſingulos, vt quiſq; natus ſit, tollere, ſed vno die in cubili ſinere cũ matre, et aqua, ciboq; abſtinere, dũ oẽs excludãtur. Poſtero die, cũ grex fuerit effœt⁹, hoc modo deponitur. Cribro vitiario, vel etiã loliario, qui iã fuerit in vſu, pulli ſuperponantur. deinde pulegij ſurculis fumigentur. ea res videtur prohibere pituitã, quæ celerrime teneros interficit. Poſt hæc. cauea cũ matre claudendi ſunt, & farre ordeaceo cũ aqua incocto. vel adoreo farre vino reſperſo modice alendi. nã maxime cruditas vitanda eſt, & ob hoc tertia die cauea cũ matre continendi ſunt, priuſq; ꝗ̃ emittantur ad recentem cibũ, ſinguli tentandi, nequid heſterni habeant in gutture. nã ſi vacua non eſt ingluuies, cruditatẽ ſignificat, abſtinerięq; debent, dũ concoquant. Longius aũt non eſt permittendũ teneris euagari ſed circa caueã continendi ſunt, & farina ordeacea paſcendi, dũ corroborentur. Cauendumq; ne à ſerpentibus adflentur, quarũ odor tã peſtilens eſt, vt interimat vniuerſos. id vitatur ſæpius incenſo cornu ceruino, vel galbano, vel muliebri capillo. quorũ oĩm ferè nidoribus prædicta peſtis ſubmouetur. Sed & curandũ erit, vt tepide habeantur. nã nec calorẽ, nec frigus ſuſtinent. Optimũq; eſt infra officinã clauſos haberi cũ matre, & poſt quadrageſimũ diẽ poteſtatẽ vagandi fieri. Sed primis quaſi infantiæ diebus pertractandi ſunt, plumulæq; ſub

cauda clunibus detrahendæ, ne ſtercore coinquinatæ du-reſcant, & naturalia præcludant. Quod quamuis caueatur, ſæpe tñ euenit, vt aluus exitũ nõ habeat. itaq; pinna pertunditur, & iter digeſtis cibis præbetur. Sed & iã validioribus factis, atq; ipſis matribus etiã vitanda pituitæ pernicies erit. Quæ ne fiat, mundiſſimis vaſis, & quãpuriſſimã præbebimus aquã. nec minus gallinaria ſemper fumigabimus, & emundata ſtercore liberabimus. quod ſi tñ peſtis peruaſerit. ſunt qui ſpicas allij tepido madefactas oleo faucibus inferant. Quidã hoïs vrina tepida rigant ora, & tandiu comprimunt, dũ eas amaritudo cogat per nares emoliri pituitæ nauſeã. Vua quoq;, quam græci ἀγρίαν σταφυλὴν vocant, cũ cibo miſta prodeſt. Vel eadẽ pertrita, & cũ aqua potui data. Atq; hæc remedia mediocriter laborantibus adhibentur. nã ſi pituita circunuenit oculos, & iã cibos auis reſpuit, ferro reſcindũtur genæ, & coacta ſub oculis ſanies oĩs exprimitur. atq; ita paulũ triti ſalis vulneribus infriatur. Id porrò vitiũ maxime naſcitur cũ frigore, & penuria cibi laborant aues. Itẽ cũ per æſtatẽ conſiſtens in cohortibus aqua potatur. itẽ cũ ficus, aut vua immatura nec ad ſatietatẽ permiſſa eſt, quibus ſcilicet cibis abſtinendæ ſunt aues, eosq; vt faſtidiant efficit vua labruſca de vepribus immatura lecta, quæ cũ farre triticeo minuto cocta obijcitur eſurientib⁹, eiusq; ſapore offenſæ aues, oẽm aſpernantur vuã. Similis ratio eſt etiã caprifici, quæ decocta cũ cibo præbetur auibus, & ita fici faſtidiũ creat. Mox quoq; ſicut in cæteris pecoribus eligenda quæq; optima & deteriora vendenda. ſeruetur etiã in hoc genere, vt ꝑ autumni tempus oĩbus annis, cũ fructus earũ ceſſat, numerus quoq; minuatur. Summouebimus aũt veteres, id eſt quæ trimatum exceſſerunt. Item quæ aut parum fœcundæ, aut parum bonæ nutrices ſunt, & præcipue quæ oua vel ſua, vel aliena conſumunt Nec minus, quæ velut mares cantare, atq; etiã calcare cœperunt. Itẽ ſerotini pulli, qui ab ſolſtitio nati capere iuſtũ incrementũ non

potuerũt.In maſculis aũt nõ eadem ratio ſeruabitur,ſed tandiu cuſtodiemus generoſos,.quandiu fœminam im plere potuerint.Nam rarior eſt in his auibus mariti bonitas.Eodem quoq; tempore cũ parere deſinent aues,id eſt ab Idibus Nouembris pretioſiores cibi ſubtrahendi ſunt,& vinacea præbenda,quæ ſatis cõmode paſcũt adiectis interdũ tritici excrementis.

De Ouis. Cap.VI.

OVORVM quoq; longioris temporis cuſtodia nõ aliena eſt huic curæ. quæ commode ſeruantur per hyemẽ,ſi paleis obruas,æſtate ſi furfuribus.Quidã prius trito ſale ſex horis adoperiũt.deinde eluũt, atq; ita paleis, aut furfuribus obruũt,nonnulli ſolida,multi etiã freſa faba coaggerant.Alij ſalibus integris adoperiũt. Alij muria tepefacta durant.ſed oĩs ſal quemadmodũ nõ patitur putreſcere,ita minuit oua,nec ſinit plena permanere,quę res emente deterret.Itaq; ne in muriã quidem qui dimittũt,integritatem ouorũ conſeruant.

De gallinis farciendis. Cap.VII.

PINGVEM quoq; facere gallinã,quamuis fartoris non ruſtici ſit officiũ,tñ quia non ægre contingit,præcipiendũ putaui.Locus ad hanc rẽ deſyderatur calidus maxime,& minimi luminis,in quo ſingulæ caueis anguſtioribus,vel ſportis incluſæ pendeant aues,ſed ita coarctatæ,ne verſari poſſint.Verũ habeant ex vtraq; parte foramina.Vnũ,quo caput exeratur,alterũ,quo cauda,cluneſq;,vt & cibos capere poſſint,& eos digeſtos ſic edere,ne ſtercore coinquinentur.Subſternatur aũt mundiſſima palea,vel molle fœnũ,ideſt cordũ.nã ſi dure cubãt, non facile pingueſcunt. Pluma oĩs è capite,& ſub alis atq; clunibus detergetur.Illic ne pediculum creet, hic ne ſtercore loca naturalia exulceret.Cibus aũt præbetur ordeacea farina,quæ cũ eſt aqua conſperſa,& ſubacta,formantur offæ,qbus aues ſaginãtur. Eæ tñ primis diebus dari parcius debent,dũ plus concoquere conſueſcãt. Nã

crudita s vitanda eſt maxime, tantumq́ꝫ præbendũ, quan tũ digerere poſſint. neqꝫ ante recens admouenda eſt, q̃ tentato gutture apparuerit nihil veteris eſcæ remanſiſſe. Cũ deinde ſatiata eſt auis, paululũ depoſita cauea dimittitur, ſed ita ne vagetur. ſed potius, ſiquid eſt, quod eã ſtimulet, aut mordeat, roſtro perſequatur. Hæc enim ferè communis eſt cura farcientiũ. nã illi, qui volunt non ſolũ opimas, ſed etiã teneras aueis efficere, mulſea recente aqua prædicti generis farinã conſpergunt, & ita farciũt nonnulli tribus aquæ partibus vnã boni vini miſcent, madefactoq́ꝫ triticeo pane obeſant auẽ, quæ prima luna (quoniã id quoqꝫ cuſtodiendũ eſt) ſaginari cœpta, vigeſima perglifcit. Sed ſi faſtidiet cibũ, totidẽ diebus minuere oportebit, quot iã farturæ proceſſerit. ita tñ, ne tẽpus oẽ opimandi quintã & vigeſimã lunã ſuperueniat. Antiqſſimũ eſt aũt maximã quãqꝫ auẽ lautiorib⁹ epulis deſtinare. ſic enĩ digna merces ſequitur operam, & impenſam.

De palumbis, & columbis farciendis, & colũbarijs conſtituendis. Cap. VIII.

HAC eadẽ ratione palumbos, columbosq́ꝫ cællares pinguiſſimos facere contingit. neqꝫ eſt tñ in colũbis farciendis tantus reditus, quantus in educãdis. nã etiã horũ poſſeſſio nõ abhorret à cura boni ruſtici. Sed id genus minore tutela paſcitur longinquis regionibus, vbi liber egreſſus auibus permittitur, quoniã vel ſummis turrib⁹, vel editiſſimis ædificijs aſſignatas ſedes frequẽtãt patẽtib⁹ feneſtris, ꝑ quas ad requirẽdos cibos euolitãt. Duob⁹ tñ, aut tribus mẽſibus acceptãt conditiua cibaria, cæteris ſe ipſas paſcũt ſeminibus agreſtibus. Sed hoc ſuburbanis locis facere nõ poſſunt, quoniã intercipiũtur varijs aucupũ inſidijs. itaqꝫ clauſæ intra tectũ paſci debẽt, nec in plano villæ loco, nec in frigido, ſed in edito fieri tabulatũ oportet, q̃d aſpiciat hybernũ meridiẽ. Eiuſqꝫ parietes, ne iã dicta iterem⁹, vt in ornithone præcepim⁹, cõtinuis cubilibus excauentur, vel ſi ita non competit, paxillis ad-

actis tabulæ ſuperponantur, quæ vel loculamenta, quibus nidificent aues, vel fictilia columbaria recipiant, præpoſitis veſtibulis, per quæ ad cubilia perueniant. Totus autem locus, & ipſæ columbarum cællæ poliri debent albo tectorio, quoniam eo colore pręcipue delectatur hoc genus auiũ. Nec minus extrinſecus leuigari parietes maxime circa feneſtram, & ea ſit ita poſita, vt maiore parte hyberni diei ſolem admittat, habeatq́ appoſitam ſatis amplam caueam retibus emunitam, quæ excludat accipitres, & recipiat egredientes ad apricationem columbas. nec minus in agros emittant matrices, quæ ouis, vel pullis incubant, ne quaſi graui perpetuæ cuſtodiæ ſeruitio contriſtatæ ſeneſcant. nam cum paulum circa ædificia volitauerint, exhilaratæ recreantur, & ad fœtus ſuos vegetiores redeunt, propter quos ne longius quidem euagari, aut fugere conantur. Vaſa, quibus aqua præbeatur, ſimilia eſſe debent gallinarijs, quæ colla bibentium admittant, & cupientes lauari, propter anguſtias non recipiant. nam id facere eas nec ouis nec pullis, quibus plerunque incubant, expedit. Cæterum cibos iuxta parietem conueniet ſpargi, quoniam ferè partes eæ columbarij carent ſtercore. Commodiſſima cibaria putantur vicia, vel eruum, tum etiam lenticula, miliúmque, & lolium, nec minus excreta tritici, & ſiqua ſunt alia legumina, quibus etiam gallinæ aluntur. Locus autem ſubinde conuerri, & emundari debet. nam quanto eſt cultior, tanto lætior auis conſpicitur, eaq́ tam faſtidioſa eſt, vt ſæpe ſedes ſuas peroſa, ſi detur euoiandi poteſtas, relinquat. quod frequenter in his regionibus, vbi liberos habent egreſſus, accidere ſolet. Id ne fiat vetus eſt Democriti præceptum. Genus accipitris tinunculum vocant ruſtici, qui ferè in ædificijs nidos facit. Eius pulli ſinguli fictilibus ollis conduntur, ſtipatisq́ opercula ſupponuntur, & gypſo lita vaſa in angulis columbarij ſuſpenduntur. quæ res auibus amorem loci ſic conciliat, ne vnquam deſerant. Seligendæ vero ſunt ad educa-

tionem neque vetulæ, nec nimium nouellæ, ſed corporis maximi. Curandumque, ſi fieri poſsit, vt pulli, quemadmodum excluſi ſunt, nunquam ſeparentur. nam ferè, ſi ſic maritatæ ſunt, plures educant fœtus. Sin aliter, certe nec alieni generis coniunguntur, vt alexandrinæ, & campanę. minus enim impares ſuas diligunt, & ideo nec multum ineunt, nec ſæpius fœtant. Plumæ color non ſemper, nec omnibus idem probatus eſt: atque ideo qui ſit optimus non facile dictu eſt. Albus, qui vbique vulgo conſpicitur, à quibuſdam non nimium laudatur, nec tamen vitari debet in iis, quæ clauſo continentur. nam in vagis maxime eſt improbandus, quod eum facillime ſpeculatur accipiter. Fœcunditas autem, quamuis longè minor ſit, quàm eſt gallinarum, maiorem tamen refert quæſtum. nam & octies anno pullos educat, ſi eſt bona matrix, & pretiis eorum domini complent arcam; ſicut eximius author M. Varro nobis affirmat, qui prodidit etiam illis ſeuerioribus ſuis temporibus paria ſingula, millibus ſingulis ſextertiorum ſolita venire. nam noſtri pudet ſeculi, ſi credere volumus, inueniri qui quaternis millibus nummum binas aues mercentur. Quanquam vel hos magis tolerabiles putem, qui oblectamenta delitiarum poſsidendi, habendíque cauſa graui ære, & argento penſent, quàm illos, qui ponticum phaſim, & ſcythica ſtagna meotidis eluant. Iam nunc gangeticas, & ægyptias aues temulenter eructant. Poteſt tamen etiam in hoc auiario, ſicut dictum eſt, ſagina exerceri. nam ſiquæ ſteriles, aut ſordidi coloris interueniunt, ſimiliter vt gallinæ farciuntur. Pulli vero facilius ſub matribus pingueſcunt, ſi iam firmis, prius quàm ſubuolent, paucas ſubtrahas pinnas, & obteras crura, vt vno loco quieſcant, præbeáſque copioſum cibum parientibus, quo, & ſe, & eos abundantius alant. Quidam leuiter obligant crura, quoniam ſi frangantur, dolorem, & ex eo maciem fieri putent. ſed nihil iſta res pinguitudinis efficit. nam dum vincula exerere conantur, non conquie-

ſcũt,et hac quaſi exercitatione corpori nihil adijciũt. Fracta crura non plus q̃ bidui,aut ſummũ tridui dolorẽ afferũt,& ſpem tollunt euagandi.

De alendis turturibus. *Cap.* IX.

TVRTVRVM educatio ſuperuacua eſt,quoniam id genus in ornithone nec parit, nec excludit. A volatura ita vt capitur,farturæ deſtinatur.eaq́ leuiore cura,q̃ cæteræ aues ſaginatur. Verũ nõ omnibus temporibus. Per hyemẽ,quamuis adhibeatur opera,difficulter gliſcit. Et tñ,quia maior eſt turdi copia, pretiũ turturũ minuitur. Rurſus æſtate vel ſua ſponte,dummodo ſit facultas cibi, pingueſcit.nihil enĩ aliud,q̃ obijcitur eſca, ſed præcipue milium,nec quia tritico vel alijs frumentis minus craſſeſcãt,verũ q̃ ſemine huius maxime delectantur. Hyeme tñ offæ panis vino madefactæ,ſicut etiã palumbos,celerius opimãt,q̃ cęteri cibi.Receptacula nõ tanq̃ columbis loculamenta,vel cællulæ cauatæ efficiuntur,ſed ad lineã mutili per parietẽ defixi,tegeticulas cannabinas accipiũt pretentis retibus,quibus prohibeantur volare,quoniã ſi id faciant,corpori detrahũt.In his aũt aſſidue paſcuntur milio,aut tritico,ſed ea ſemina dari niſi ſicca nõ oportet. Satiatq́ ſemodius cibi in diebus ſingulis vicenos,& centenos turtures.Aqua ſemper recẽs,& quammundiſſima vaſculis qualibus columbis,atq́ gallinis præbetur.Tegeticulæq́ mundentur,ne ſtercus vrat pedes, quod tamen & id ipſum diligenter reponi debet ad cultus agrorum, arborumq́,ſicut & omnium auium, præterquam nantium.Huius auis ætas ad ſaginam non tam vetus eſt idonea,quàm nouella. Itaq́ circa meſſem, cum iam confirmata eſt pullities,eligitur.

De turdis educandis. *Cap.* X.

TVRDIS maior opera,& impenſa præbetur.q omni quidem rure,ſed ſalubrius in eo paſcuntur, in quo capti ſunt.nã difficulter in aliã regionẽ tranſferuntur,quia caueis clauſi plurimi deſpondẽt,quod faciunt etiã cũ eodẽ

momento temporis à rete in auiaria coniecti ſunt. itaq; ne id accidat, veterani debent intermiſceri, qui ab aucupibus in hunc vſum nutriti, quaſi allectores ſint captiuorum. mœſtitiamq; eorũ mitigent interuolando. Sic enĩ conſueſcent & aquã, & cibos appetere feri, ſi manſuetos id facere viderint. locũ æque munitum, & apricum, quàm columbi deſyderant, ſed in eo tranſuerſæ perticę perforatis parietibus aduerſis aptantur, quibus inſideant, cum ſatiati cibo requieſcere volunt. eæ perticæ non altius à terra debent ſubleuari, quàm hominis ſtatura patiatur, vt à ſtante contingi poſſint. cibi ponuntur ferè partibus his ornithonis, quæ ſuper ſe perticas non habent, quo mundiores permaneant. ſemper autem arida ficus diligenter pinſita, & permiſta polline, præberi debet, tam large quidem, vt ſuperſit. hanc quidã mandunt, & ita obijciunt. ſed iſtud in maiore numero facere vix expedit, quia nec paruo conducuntur, qui mandant, & ab iis ipſis aliquantũ propter iucunditatẽ conſumitur. multi varietatẽ ciborũ, ne vnũ faſtidiãt, præbendã putant. ea eſt cum obijciuntur myrti, & lentiſci ſemina. item oleaſtri, & ederaceæ bacæ, nec minus arbuti. Ferè enĩ etiã in agris ab eiuſmodi volucribus hæc appetuntur, quæ in auiarijs quoq; deſidentiũ detergent faſtidia, faciuntq; auidiorẽ volaturã, quod maxime expedit. nam largiore cibo celerius pinguescit, ſemper tamen etiã canaliculi milio repleti apponuntur, quæ eſt firmiſſima eſca. nam illa, quæ ſupra diximus, pulmentariorũ vice dantur. vaſa quibus recens & munda præbeatur aqua, non diſſimilia ſint gallinarijs. hac impenſa, curaq; M. Terentius ternis ſæpe denarijs ſingulos emptitatos eſſe ſignificat auorum temporibus, quibus qui triumphabant, populo dabant epulum. at nunc ætatis noſtræ luxuries quotidiana fecit hæc pretia. propter quæ ne ruſticis quidem contemnendus ſit hic reditus. atq; ea genera, quę intra ſepta villę cibantur, ferè perſecuti ſumus, nunc de his dicendum eſt, quibus etiam exitus ad agreſtia pabula dantur.

De pauonibus educandis. Cap. XI.

PAVONVM educatio magis vrbani patrisfamiliæ, quàm tetrici ruſtici curam poſcit. ſed ne hæc tamen aliena eſt agricolæ captantis vndiq; voluptates acquirere, quibus ſolitudines ruris eblandiantur. Harum autem decor auium etiam exteros, nedum dominos oblectat. itaque genus alitum numeroſis, & paruulis inſulis, quales obiacent Italiæ, facillime continetur. nam quoniam nec ſublimiter poteſt, nec per longa ſpatia volitare, tum etiam quia furis, ac noxiorum animalium rapinæ metus nõ eſt, ſine cuſtode tutò vagatur, maioremq; pabuli partem ſibi acquirit. fœminæ quidem ſua ſponte tanquã ſeruitio liberatæ ſtudioſius pullos enutriunt. nec curator aliud facere debet, quàm vt diei certo tempore ſigno dato, iuxta villam gregem conuocet, & exiguum ordei cõcurrentibus obijciat, vt nec auis eſuriat, & numerus aduenientium recognoſcatur. ſed huius poſſeſſionis rara cõditio eſt, quare mediterraneis locis maior adhibenda cura eſt. eaq; ſic adminiſtretur herbidus, ſylueſtriſq; ager planus ſublimi clauditur maceria, cuius tribus lateribus porticus applicantur, & in quarto duæ cællæ, vt ſit altera cuſtodis habitatio, atq; altera ſtabulum pauonũ. ſub porticibus deinde per ordinem fiunt arundinea ſepta in modum cauearum, qualia columbarij tectis ſuperponũtur. ea ſepta diſtinguntur velut clatris intercurrentibus calamis, ita vt ab vtroque latere ſingulos aditus habeant. Stabulum autem carere debet vligine, cuius in ſolo per ordinem figuntur breues paxilli, eorumq; partes ſummæ lingulas edolatas habent, quæ tranſuerſis foratis perticis inducantur. hæ porrò quadratæ perticæ eſſe debent, quæ paxillis ſuperponuntur, vt auem recipiant adſilientem. ſed iccirco ſunt exemptiles, vt cum res exigit, à paxillis deductæ liberum aditum conuerrentibus ſtabulum præbeant. hoc genus auium, cum trimatum expleuit, optime progenerat. ſiquidem tenerior ætas aut

ſterilis,aut parum fœcunda eſt. Maſculus pauo gallinaceam ſalacitatem habet,atque ideo quinque fœminas deſyderat. nam ſi vnam, vel alteram fœtam ſæpius compreſſit, vix dum concepta in aluo vitiat oua, nec ad partum ſinit perduci, quoniam immatura genitalibus locis excidunt. vltima parte hyemis concitantibus libidinem cibis vtriuſque ſexus accendenda venus eſt. maxime facit ad hanc rem, ſi fauilla leui torreas fabam, tepidamq́ des ieiunis quinto quoque die. nec tamen excedas modũ ſex cyathorum in ſingulas aueis. hæc cibaria non omnibus promiſcue ſpargenda ſunt, ſed in ſingulis ſeptis, quæ arundinibus intexi oportere propoſueram, portione ſeruata quinque fœminarum, & vnius maris ponenda ſunt cibaria, nec minus aqua, quæ ſit idonea potui. quod vbi factum eſt, mares ſine rixa deducuntur in ſua quiſq; ſepta cũ fœminis, & æqualiter vniuerſus grex paſcitur. nam etiam in hoc genere pugnaces inueniuntur maſculi, qui & à cibo, & à coitu prohibent minus validos, niſi ſint hac ratione ſeparati. Ferè autem locis apricis ineundi cupiditas exercet mares, cum fauonij ſpirare cœperũt, id eſt tempus ab idibus Februarijs ante Martium menſem. Signa ſunt extimulatæ libidinis, cum ſemetipſum veluti mirantem caudæ gemmantibus pinnis, protegit. idque cum facit, rotare dicitur. Poſt admiſſuræ tempus confeſtim matrices cuſtodiendæ ſunt, ne alibi quàm in ſtabulo fœtus edant, ſæpiusque digitis loca fœminarum tentanda ſunt. nam in promptu gerunt oua, quibus iam partus appropinquat. itaque includendæ ſunt enitentes, ne extra clauſum fœtum edant. maximéque temporibus ijs, quibus parturiunt, pluribus ſtramentis exaggerandum eſt auiarium, quo tutius integri fœtus excipiantur. nam ferè pauones, cum ad nocturnam requiem venerunt, prædictis perticis inſiſtentes, enituntur oua, quæ quo propius, ac mollius deciderint, illibatam ſeruãt integritatem. quotidie ergo diligenter mane temporibꝰ fœturæ ſtabula circumeunda erunt, & iacentia oua col

ligenda. quæ quanto recentiora gallinis ſubiecta ſunt, tanto commodius excluduntur. idq́ fieri maxime patrisfamilias ratione cõducit, nam fœminæ pauones, quæ non incubant, ter anno ferè partus edunt, at quæ fouent oua totum tempus fœcunditatis aut excludendis, aut etiam educandis pullis conſumunt. Primus eſt partus quinque ferè ouorum. Secundus quatuor. Tertius aut trium, aut duorum. neq; eſt quod committatur, vt rhodiæ aues pauoninis incubent, quæ ne ſuos quidem fœtus commode nutriunt, ſed veteres maxime quæq; gallinæ vernaculi generis eligantur. eæq́ nouem diebus à primo lunæ incremento, nouenis ouis incubent, ſintq́ ex his quinque pauonina, & cætera gallinacei generis. Decimo deinceps die omnia gallinacea ſubtrahantur. & totidem recentia eiuſdem generis ſupponãtur, vt trigeſima luna, quæ eſt ferè noua. cum pauoninis excludantur. Sed cuſtodis cura non effugiat obſeruare deſilientem matricem, ſæpiusq; ad cubile peruenire, & pauonina oua, quę propter magnitudinem difficilius à gallina mouentur, verſare manu. idq; quo diligentius faciat, vna pars ouorum notanda eſt atramento, quod ſignũ habebit auiarius an à gallina conuerſa ſint. Sed, vt dixi, meminerimus cohortales quammaximas ad hanc rem pręparari, quę ſi mediocris habitus ſunt, nõ debent amplius quàm terna pauonina, & ſena generis ſui fouere. cum deinde fecerit pullos ad aliam nutricem gallinacei debebunt transferri, & ſubinde qui nati fuerint pauonini ad vnam congregari, donec quinq; & viginti capitum grex efficiatur. Sed cum erunt editi pulli, ſimiliter vt gallinacei primo die non amoueantur. poſtero die cum educatrice transferantur in caueam. primisq́ diebus alantur ordeaceo farre vino reſperſo. nec minus ex quolibet frumento cocta pulticula, & refrigerata. poſt paucos deinde dies huic cibo adijciũdum erit conciſum porrum tarentinum, & caſeus mollis vehementer expreſſus. nam ſerum nocere pullis manifeſtum eſt. Locuſtæ quoq; pedibus ademptis vtiles ci

bandis pullis habentur, atq; ijs paſci debent vſq; ad ſextum menſem. poſtmodũ ſatis eſt ordeum de manu præbere. Poſſunt autem poſt quintum, & trigeſimum diem quàm nati ſunt, etiã in agro ſatis tutò educi, ſequiturq; grex velut matrem gallinã ſingultientem. ea cauea clauſa fertur in agrum à paſtore, & emiſſa ligato pede longa linea gallina cuſtoditur, ad quam circumuolant pulli, qui cum ad ſatietatem paſti ſunt, reducuntur in villam per ſequentes, vt dixi, nutricis ſingultus. ſatis autem conuenit inter authores non debere alias gallinas, quæ pullos ſui generis educant, in eodem loco paſci. nam cum conſpexerunt pauoninam prolem, ſuos pullos diligere deſinunt, & immaturos relinquunt, peroſæ videlicet, quod nec magnitudine, nec ſpecie pauoni pares ſint. vitia quę gallinaceo generi nocere ſolent, eadẽ has aueis infeſtãt. ſed nec remedia traduntur alia, quàm quæ gallinaceis adhibentur. nam & pituita, & cruditas, & ſi quæ aliæ ſunt peſtes, iiſdem remedijs, quæ præpoſuimus. prohibentur. Septimum deinde menſem cum exceſſerunt, in ſtabulo cum cæteris ad nocturnam requiem debent includi, ſed erit curandum, ne humi maneant. nam qui ſic cubitant, tollendi ſunt, & ſupra perticas imponendi, ne frigore laborent.

De numidicarum, & ruſticarum gallinarum educatione. Cap. XII.

NVMIDICARVM eadem eſt ferè, quæ pauonũ educatio. cæterum ſylueſtres gallinæ, quæ ruſticæ appellantur, in ſeruitute non fœtant. & ideo nihil de his præcipimus, niſi vt cibus ad ſatietatẽ præbeatur, quo ſint conuiuiorum epulis aptiores.

De auibus, quas græci ἀμφίβια, latini duplicis uitæ appellant. Cap. XIII.

VENIO nunc ad eas aues, quas gręci vocant ἀμφίβια, quia non tantum terreſtria, ſed aquatilia quoq; de

ſyderant pabula.nec magis humo,quàm ſtagno conſueuerunt.eiusq́ꝫ generis anſer præcipue ruſticis gratus eſt, quod nec maximam curam poſcit, & ſolertiorem cuſtodiam præbet,quam canis.nam clangore prodit inſidiantem, ſicut etiam memoria tradidit in obſidione capitolij,cum aduentu Gallorum vociferatus eſt,canibus ſilentibus.is autem non vbiqꝫ haberi poteſt, vt exiſtimat veriſſime Celſus,q ſic ait.anſer neqꝫ ſine aqua,nec ſine multa herba facile ſuſtinetur,neqꝫ vtilis eſt locis cõſitis,quia quicquid tenerũ contingere poteſt, carpit. Sic vbi vero flumen,aut lacus eſt,herbæq́ꝫ copia,nec minus iuxta ſatæ fruges,id quoqꝫ genus nutriendũ eſt,quod etiam nos facere cenſemus,non quia magni ſit fructus,ſed quia minimi oneris.attamen præſtat ex ſe pullos,atqꝫ plumam, quã,non vt in ouibus lanã ſemel demetere,ſed bis anno, vere,& autumno vellere licet. atqꝫ ob has quidẽ cauſas, ſi permittit locorum conditio,vel paucos vtiqꝫ oportet educare,ſingulisq́ꝫ maribus ternas fœminas deſtinare.nã propter grauitatẽ pluries inire nõ poſſunt.quinetiam intra cohortem,vt protecti ſint ſecretis angulis haras facere oportet,in quibus cubitent,& fœtus edant.

De anſeribus educandis, & anſerario conſtituendo.
Caput XIIII.

QVI vero gregis nantium poſſidere ſtudent,chenoboſcia conſtituant,quę tum demum vigebunt,ſi fuerint ordinata ratione tali.Cohors ab omni cætero pecore ſecreta clauditur alta nouem pedũ,maceria,porticibusq́ꝫ circundata ita,vt in aliqua parte ſit cælla cuſtodis.ſub porticibus deinde quadratæ haræ cementis, vel etiam latercu lis extruuntur.quas ſingulas ſatis eſt habere quoquouerſus pedes ternos,& aditus ſingulos firmis oſtiolis munitos,quia per fœturam diligenter claudi debent, & extra villam.deinde non longe ab ædificio ſi eſt ſtagnum, vel flumen,alia non quęratur aqua.ſin aliter,lacus, piſcinaq́ꝫ manu fiant, vt ſint quibus inurinare poſſint aues.nã ſi-

ne iſto præſidio non magis, quàm ſine terreno recte viuere queunt. Paluſtris quoq; ſed herbidus ager deſtinetur, atq; alia pabula conſerantur, vt vicia, trifolium, fœnum græcum, ſed præcipue genus intubi, quod σέριν græci appellant. Lactucæ quoq; in hunc vſum ſemina vel maxime ſerenda ſunt, quoniam & molliſſimum eſt olus, & libentiſſime ab his auibus appetitur. Tum etiam pullis vtiliſſima eſt eſca, hæc cum præparata ſunt, curandum eſt, vt mares, fœminæq; quamampliſſimi corporis, & albi coloris eligantur. nam eſt aliud genus variũ, quod à fero mitigatum domeſticum factum eſt, id neq; æque fœcundũ eſt, nec tam pretioſum, propter quod minime nutriendum eſt. Anſeribus admittendis tempus aptiſſimum eſt à bruma, mox ad pariendum, & ad incubandum à Calen. Martij vſq; in ſolſtitium, quod fit vltima parte menſis Iunij. Ineunt autẽ non, vt priores aues, de quibus diximus, inſiſtentes humi. nam ferè in flumine, aut piſcinis id faciunt. ſingulæq; ter anno pariunt, ſi prohibeantur fœtus ſuos excludere, quod magis expedit, quàm quod ipſæ ſuos fouent. nam & à gallinis melius enutriuntur, & longe maior grex efficitur. pariunt autẽ ſingulis fœtibus oua, primo quina, ſequẽti quaterna, nouiſſimo terna. quem partum nonnulli permittunt ipſis matribus educare, quia reliquo tempore anni vacaturæ ſunt à fœtu. Minime autem cõcedendum eſt fœminis extra ſeptum parere, ſed cum videbuntur ſedem quærere, comprimendæ ſunt, atque tentandæ. nam ſi appropinquant partus, digito tanguntur oua, quæ ſunt in prima parte locorum genitalium. quam ob rem perduci ad haram debent, includiq; vt fœtum edant. idq; ſingulis ſemel feciſſe ſatis eſt, quoniam vna quæq; recurrit eodem, vbi primo peperit. ſed nouiſſimo fœtu cum volumus ipſas incubare, notandi erunt vniuſcuiuſq; partus, vt ſuis matribus ſubijciantur, quoniam negatur anſer aliena excudere oua, niſi ſubiecta ſua quoque habuerit. Supponuntur autẽ gallinis huius generis oua, ſicut pauonina

plurima quinq;,pauciſſima tria.ipſis autē anſeribus pau ciſſima.VII. plurima.XV.Sed cuſtodiri debet, vt ouis ſubijciantur radices vrticarum,quo quaſi remedio medi cantur,ne noceri poſſit excuſſis anſerculis,quos enecant vrticæ,ſi teneros pupugerint.pullis autem formandis,ex cudendiſq; triginta diebus opus eſt,cum ſunt frigora.nā tepidis quinq; & viginti ſatis eſt.Sæpius tamen anſer tri geſimo die naſcitur, atq; is dum exiguus eſt. decem pri mis diebus paſcitur in hara clauſus cum matre.poſtea cū ſerenitas permittit,producitur in prata, & ad piſcinas.ca uendumq; eſt, ne aut aculeis vrticæ compungatur, aut eſuriens mittatur in paſcuum, ſed ante conciſis intubis, vel lactucæ folijs ſaturetur.nam ſi adhuc parum firmus, et indigens ciborum peruenit in paſcuum,fruticibus,aut ſolidioribus herbis obluctatur ita pertinaciter,vt collum abrumpat.milium quoq;,aut etiam triticum miſtum cū aqua recte præbetur,atq; vbi ſe paulum confirmauit,in gregem coæqualium compellitur,& ordeo alitur. quod & matricibus præbere non inutile eſt.Pullos autem nō expedit plures in ſingulas haras. quàm vicenos adijci, nec rurſus omnino cum maioribus includi,quoniam va lidior enecat infirmum. Cællas, in quibus incubitant, ſicciſſimas eſſe oportet,ſubſtratasq; habere paleas,vel ſi eæ non ſunt,gratiſſimū quodq; fœnum.cętera eadē,quę in alijs generibus pullorum ſeruanda ſunt, ne coluber, ne vipera,felesq;,aut etiam muſtella poſſit aſpirare.quæ ferè pernices ad internetionem proſternūt teneros.ſunt qui ordeum maceratum incubantibus apponant,nec pa tiantur matrices ſæpius nidum relinquere. deinde pullis excluſis primis quinq; diebus polentam, vel maceratum far,ſicut pauonibus obijciunt.Nonnulli etiam viride na ſturtium confectum minutatim cum aqua præbēt, eaq; eis eſt eſca iucundiſſima. mox vbi quatuor menſiū ſunt, farturæ maximus quiſq; deſtinatur, quoniā tenera ætas pręcipue habetur ad hanc rem aptiſſima.& eſt facilis ha rum auium ſagina.nam præter polentam, & pollinē ter

die nihil ſanè aliud dari neceſſe eſt dummodo large bibẽdi poteſtas fiat. ne vagandi facultas detur ſintq́ʒ calido, & tenebroſo loco. quæ res ad creandas adipes multũ cõferũt. hoc mõ duob⁹ mẽſibus pingueſcũt, & ea propter etiã tenerrima pullities ſæpe. xl. diebus redditur opima.

De anatibus, querquedulis, & ſimilibus. Cap. XV.

NEOSSO tropheij cura ſimilis, ſed maior impenſa eſt, nã clauſæ paſcuntur anates, querquedulæ, boſchides, phalerides, ſimileſq́ʒ volucres. quę ſtagna, & paludes rimantur, locus planus eligitur, iſq́ʒ munitur ſublimiter pedũ quindecĩ maceria. deinde clatris ſuperpoſitis, vel grandi macula retibus contegitur, ne aut euolãdi ſit poteſtas domeſticis auibus, aut aquilis, vel accipitribus inuolandi. Sed ea tota maceries opere tectorio leuigatur extra, intraq́ʒ, ne feles, aut vipera perrepat. media deinde parte neoſſotropheij lacus defoditur in duos pedes altitudinis, ſpatiũq́ʒ longitudini datur, & latitudini quantũ loci cõditio permittit. Ora lacus ne corrũpãtur violẽtia re ſtagnãtis vndæ, quæ ſemper interfluere debet, opere ſignino cõſternuntur. eaq́ʒ nõ in gradus oportet erigi, ſed paulatĩ cliuo ſubſidere, vt tanquã è litore deſcendatur in aquã. Solũ aũt ſtagni per circuitũ, quod ſit inſtar modi totius duarũ partiũ lapidibus inculcatis, ac tectorio muniendũ eſt, ne poſſit herbas euomere, præbeatq́ʒ nãtibus aquæ purã ſuperficiẽ. Media rurſus terrena pars eſſe debet, vt colocaſijs cõſeratur, alijſq́ʒ familiaribus aquæ viridibus, quæ inopacant auiũ receptacula. ſunt enĩ quibus cordi eſt vel in ſyluulis tamaricũ, aut ſirporũ frutetis im morari. nec ob hanc tñ cauſam totus locus ſyluulis occupetur, ſed vt dixi, per circuitũ uacet, vt ſine impedimento, cũ apricitate diei geſtiunt aues, nandi velocitate concertẽt. nã queãdmodũ deſyderãt eſſe vbi irrepãt, & vbi dilitеſcẽtibus fluuiaticis aĩalibus inſidiẽtur, ita offendun tur, ſi nõ ſunt libera ſpatia, qua permeẽt extra lacũ. deinde ꝑ vicenos vndiq́ʒ pedes gramine ripæ veſtiãtur. ſint

que poſt hunc agrĩ modũ circa maceriã, lapide fabricata, et expolita tectorijs pedalia in quadratũ cubilia, quibus nidificent aues. eaq́ʒ contegantur interſitis buxeis, aut myrteis fruticibus, qui non excedãt altitudinẽ parietũ, ſtatĩ deinde perpetuus canaliculus humi depreſſus conſtruatur, per quẽ quotidie miſti cũ aqua cibi decurrãt, ſic enĩ pabulatur id genus auiũ. gratiſſima eſt & eſca terreſtris leguminis panicũ, & miliũ, necnõ & ordeũ, ſed vbi copia eſt, etiã glans, ac vinacea præbeantur. Aquatilibꝰ aũt cibis, ſi ſit facultas, datur cammarus, & riualis allecula, vel ſiqua ſunt incrementi parui fluuiorũ aĩalia. tempora concubitus, eademq́ʒ cæteri ſylueſtres alites obſeruãt Martij, ſequentiſq́ʒ menſis, per quos feſtucæ, ſurculiq́ʒ in auiarijs paſſim ſpargendi ſunt, vt colligere poſſint aues, quibus nidos conſtruant. ſed antiquiſſimũ eſt, cũ qs νεοσσοτροφεῖον cõſtituere volet, vt prædictarũ auiũ circa paludes, in quibus plerunq́ʒ fœtant, oua colligat, & cohortalibus gallinis ſubijciat. ſic enĩ excluſi, educatiq́ʒ pulli deponũt ingenia ſylueſtria, clauſiq́ʒ viuarijs haud dubitãter progenerãt. Nã ſi modo captas aues, quæ conſueuere libero victu, cuſtodiæ tradere velis, parere cũctãtur ĩ ſeruitute. Sed de tutela nãtiũ volucrũ ſatis dictũ eſt.

De piſcinis, & piſcibus alendis. Cap. XVI.

VERVM opportune, dũ meminimus aquatiliũ animaliũ, ad curam peruenienius piſciũ, quorũ reditũ quãuis alieniſſimũ agricultoribus putẽ (quid enĩ tã cõtrariũ excogitare queã, q̃ terrenũ fluido) tñ non omittã, nã & harũ ſtudia rerũ maiores noſtri celebrauerunt, adeo quidẽ, vt etiã dulcibus aquis marinos clauderent piſces, atq́ʒ eadẽ cura mugilẽ, ſcaurumq́ʒ nutrirent, qua nunc muræna, & lupus educatur. Magni enĩ æſtimabat vetus illa Romuli, & Numæ ruſtica progenies, ſi vrbanæ vitæ cõparetur villatica, nulla parte copiarũ defici. quamobrẽ non ſolum piſcinas, quas ipſi conſtruxerant, frequentabant, ſed etiã quos rerũ natura lacus fecerat, conuectis,

marinis ſeminibus replebant. inde velinus, inde etiam ſabatinus, & item vulſinenſis, & ciminus lupos, auratasq; procreauerunt, ac ſiqua ſint alia piſcium genera dulcis vndæ tolerantia: mox iſtam curam ſequens ætas aboleuit, & lautitiæ locupletum maria ipſa Neptunumq; clauſerunt. et iam cum auorum memoria circumfertur M. Philippi (velut vrbaniſſimum, quod erat luxurioſiſſimum) factum, atq; dictum. nam is forte caſſini, cum apud hoſpitem cœnaret, appoſitumq; è vicino flumine lupum deguſtaſſet, atq; expuiſſet, improbum factum dicto proſecutus. Peream inquit, niſi piſcem putaui. Hoc igitur periurium multorum ſubtiliorem fecit gulam, doctaq; & erudita palata faſtidire docuit fluuialem lupū niſi quem Tyberis aduerſo torrente defatigaſſet. Itaq; Terentius Varro, Nullus eſt inquit hoc ſeculo nebulo, ac rhynthon, qui non iam dicat, nihil ſua intereſſe, vtrum eiuſmodi piſcibus, an ranis frequens habeat viuarium. Attamen iiſdem temporibus, quibus hanc memorabat Varro luxuriem, maxime laudabatur ſeueritas Catonis, qui nihilo minus & ipſe tutor Luculli grandi ære ſeſtertiū milliumquadringentorum piſcinas pupilli ſui venditabat. Iam enim celebres erant delitiæ popinales, cum ab mari deferrentur viuaria, quorum ſtudioſiſſimi, velut ante deuictarum gentium Numantinus, & Iſauricus, ita Sergius Orata, & Licinius Murena captorū piſciū lætabantur vocabulis. Sed quoniam ſic mores obcalluere, non vt hæc vſitata, verum vt maxime laudabilia, & honeſta iudicarentur. Nos quoq;, ne videamur tot iam ſeculorū ſeri caſtigatores, hunc etiam quæſtū villaticum patriſfamilias demonſtrabimus, qui ſiue inſulas, ſiue maritimos agros mercatus, propter exilitatē ſoli, quæ plerūq; litori vicina eſt, fructus terræ præcipere nō poterit, ex mari reditū conſtituat. Huius aūt rei quaſi primordiū eſt naturā loci contemplari, quo piſcinas facere conſtitueris. non enim omnibus litoribus omne genus piſciū haberi pōt. Limoſa regio planū educat piſcē, velut ſoleā

rhombũ, paſſerem. Eadem quoq; maxime idonea eſt conchylijs, muricibus, & oſtreis, purpurarumq; tũ concharũ pectunculis, balanis, vel ſphõdilis. At arenoſi gurgites planos quidem nõ peſſime, ſed pelagios melius paſcunt, vt auratas, ac dentices, punicasq;, & indigenas, vmbrasue, verum conchylijs minus apti. Rurſus optime ſaxoſum mare nominis ſui piſces nutrit, qui ſcilicet, quod in petris ſtabulentur, ſaxatiles dicti ſunt, vt merulæ, turdiq;, nec minus melanuri. Atq; vt litorũ, ſic & fretorũ differentias noſſe oportet, ne nos alienigeni piſces decipiant, non enim oĩ mari poteſt oĩs eſſe, vt helops, qui pamphilio profundo, nec alio paſcitur, vt athlantico faber, qui & in noſtro gadiũ municipio generoſiſſimis piſcibus adnumeratur, eumq; priſca conſuetudine Zeũ appellamus, vt Scaurus, qui totius Aſiæ; Græciæq; litoribus Sicilia tenus frequẽtiſſimus exit, nũquã in liguſticũ, nec per Gallias enauit ad hibericũ mare. Itaq; ne ſi capti quidẽ pferãtur ĩ noſtra viuaria, diuturni queãt poſſideri. Sola ex ptioſis piſcibus murena, quãuis tarſenſis, carpathijq; pelagi, qđ eſt vltimũ vernacula, quouis hoſpes freto peregrinũ mare ſuſtinet. Sed iã de ſitu piſcinarũ dicẽdũ eſt.

De poſitione piſcinæ. *Cap.* XVII.

STAGNVM cenſemus eximie optimũ, quod ſic poſitũ eſt, vt inſequens maris vnda priorẽ ſubmoueat, nec intra conſeptũ ſinat remanere veterẽ. nãq; id ſimillimũ eſt pelago, quod agitatũ ventis aſſidue renouatur, nec cõcaleſcere põt. quoniã gelidũ ab imo fluctũ reuoluit in partẽ ſuperiorẽ. id autem ſtagnum vel exciditur in petra, cuius rariſſima eſt occaſio, vel in litore conſtruitur opere ſignino, ſed vt cunq; fabricatum eſt, ſi ſemper influente gurgite riget, habere debet ſpecus iuxta ſolum. Eorum q; alios ſimplices. & rectos, quò ſecedant ſquamoſi greges, alios in cochleam retortos, nec nimis ſpatioſos, in quibus murenæ deliteſcant. Quanquã nonnullis commiſceri eas cũ alterius notæ piſcibus nõ placet, quia

ſi rabie vexantur, quod huic generi velut canino ſolet accidere, ſæuiſſime per ſequuntur ſquamoſos, plurimosq; mandendo conſumũt. Itineraq;, ſi loci natura permittit, oĩ lateri piſcinæ dari conuenit. Facilius enim vetus ſubmouetur vnda, cũ quacunq; parte fluctus vrget, per aduerſam patet exitus. Hos aũt meatus fieri cenſemus p imam conſepti partem. ſi loci ſitus ita competit, vt in ſolo piſcinæ poſita libella ſeptẽ pedibus ſublimius eſſe maris æquor oſtendat, nam piſcibus ſtagni hæc in altitudinem gurgitis menſura abunde eſt. nec dubiũ, quin quanto magis imo mari venit vnda, tanto ſit frigidior, qđ eſt aptiſſimum nantibus. Sin aũt locus, vbi viuarium cõſtituere cenſemus, pari libra cũ æquore maris eſt, in pedes nouem defodiatur piſcina, & infra duos à ſumma parte cuniculis riui perducantur, curandumq; eſt, vt quamlargiſſime veniant, quoniam modus ille aquæ iacentis infra librã maris non aliter exprimitur, q̃ ſi maior recẽtis freti vis inceſſerit. Multi putant in eiuſmodi ſtagnis longos piſcibus receſſus, & fluxuoſos in lateribus ſpecus eſſe fabricandos, quo ſint opaciores æſtuantibus latebræ. Sed, ſi recens mare non ſemper ſtagnum permeat, id facere contrarium eſt. nam eiuſmodi receptacula nec facile nouas admittũt aquas, nec niſi difficulter veteres emittunt. plusq; nocet putris vnda, q̃ prodeſt opacitas. Debet tñ ſimiles velut cællæ parietibus excauari, vt ſint, quæ protegant refugientes ardorem ſolis, & nihilo minus facile, quam conceperint aquam, remittant. Verum meminiſſe oportebit, vt riuis, per quos exundat piſcina, præfigãtur ænei foraminibus exiguis cancelli, quibus impediatur fuga piſcium. Si vero laxitas permittit, è litore ſcopulos, qui præcipue herbis algæ veſtiuntur, non erit alienum per ſtagni ſpatia diſponere, & quantum comminiſci valet hoĩs ingenium, repræſentare faciem veri maris, vt clauſi quamminime cuſtodiam ſentiãt. hac ratione ſtabulis ordinatis aquatile pecus inducemus. Sitq; nobis antiſquiſſimum meminiſſe etiam in fluuiatili

negotio quod in terreno præcipitur, & quid quæq; ferat regio. neq; enim ſi velimus, vt in mari nonnunquã con ſpeximus, in viuario multitudinẽ mulorũ paſcere quea mus, cum ſit molliſſimum genus, & ſeruitutis indignan tiſſimum. Raro itaq; vnus, aut alter de multis millibus clauſtra patitur. At contra frequenter animaduertimus intra ſepta pelagicos greges inertis mugilis, et rapacis lu pi. Quare, vt propoſueram, qualitatem litoris noſtri con templemur, ſi vitemus ſcopulos, an probemus. Turdi cõ plura genera, merulaſq;, & auidas muſtellas, tum etiam ſine macula (nam ſunt & varij) lupos includemus. Itẽ flu tas, quæ maxime probantur, murenas, & ſiquæ ſunt aliȩ ſaxatilis notæ, quarum pretia vigent. nam vile ne capta re quidem nedum alere conducit. Poſſunt iſta eadem ge nera etiam litoris arenoſi, ſtagnis contineri. nam quæ li mo, cœnoq; luteſcunt, vt ante iam dixi, conchylijs ma gis, & iacentibus apta ſunt animalibus. Neq; eſt eadem lacus poſitio, quæ recipit cubantes, atq; eadem præben tur cibaria, & proſtratis piſcibus, & erectis. nanq; ſoleis, ac rhombis, & ſimillimis animalibus. Humilis in duos pedes piſcina deprimitur in ea parte litoris, quæ pro fluo receſſu nũquam deſtituitur. Spiſſi deinde clatri mar ginibus inſiguntur, qui ſuper aquam ſemper emineant, etiam cum maris æſtus intumuerit. Mox prȩiaciuntur in gyrum moles, ita vt complectantur ſinu ſuo, nec tamen excedant ſtagni modum. Sic enim & maris atrocitas ob iectu crepidinis frangitur, & in tranquillo conſiſtens pi ſcis ſedibus ſuis non exturbatur, neq; ipſum viuariũ re pletur algarũ congerie, quam tempeſtatibus eructat pe lagi violentia. Oportebit autem nonnullis locis moles intercidi more Mæandri. paruis ſed anguſtis itineribus, quæ quantalibet hyemis ſæuitia mare ſine fluctu tranſ mittat. Hinc eſca iacentiũ mollior eſſe debet quàm ſax alium. Nã quia dentibus carent, aut lambunt cibos, aut integros hauriunt, mandere quidem non poſſunt. itaque præberi conuenit tabenteis haleculas, & ſalibus exeſam

chalcidem, putremq́ ſardiniam, nec minus ſcaurorum branchias, vel quicquid inteſtini pelamis, aut lacertus gerit. Tũ ſcombri, charchariq́, & elacatę ventriculos, & ne per ſingula enumerem, ſalſamentorum omnium purgamenta, quę cætariorum officinis euerruntur. Nos autem plura nominauimus genera, non quia cuncta cunctis litoribus exeunt, ſed vt ex his aliqua, quorũ erit facultas, præbeamus. Facit etiam ex pomis viridibus adaperta ficus. Et nuces digitis infractæ ſunt dandæ, nec minus elixum molle ſorbum, quiq́ ſunt ſibi ſorbilibus proximi, vt mulctra, recens caſeus, ſi loci conditio, vel lactis annona permittit. nulla tamen æque, quàm prædictæ ſalſuræ pabula commodantur, quoniam odorata ſunt. oĩs enim iacens piſcis magis naribus eſcam, quàm oculis veſtigat. nam dum ſupinus ſemper cubat, ſublimius aſpectat, & ea, quæ in plano ſunt dextra, leuaq́ non facile peruidet. Itaq́ cũ ſalſamenta obiecta ſunt, eorũ ſequens odorem peruenit ad cibos. Cæteri autem ſaxatiles, aut pelagici ſatis ex his, ſed ex recentibus melius paſcuntur. nam & halecula modo capta, & cammarus, exiguusq́ gobio, & quiſquis deniq́ eſt incrementi minuti piſcis maiorem alit. Siquando tamen hyemis ſęuitia non patitur eius generis eſcã dari, vel ſordidi panis offæ, vel ſiqua ſunt temporis poma conciſa præbentur. Ficus quidem arida ſemper obijcitur, eximia ſi ſit (vt Bæticæ, Numidiæq́ regionum) larga. Cæterum illud committi non debet, quod multi faciunt, vt nihil præbeant, quia ſemetipſos etiam diu clauſi tolerare poſſint, nam niſi piſcis domini cibarijs ſaginatur, cum ad piſcatorium forum perlatus eſt, macies indicat eum non eſſe libero mari captum, ſed de cuſtodia elatum, propter quod plurimum pretio detrahitur. Atq́ hęc villatica paſtio finem pręſenti diſputationi faciat, ne immodico volumine lector fatigetur. Redibimus autem ſequenti exordio ad curam ſylueſtrium pecorum, cultumq́ apum.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER NONVS.

VENIO nūc ad tutelā pecudū ſylueſtriū, & apiū educationē, quas & ipſas Publi Siluine villaticas paſtiones iure dixerim. Siquidē mos antiquus le puſculis, capreisq́, ac ſimilibus feris iuxta villā plerunq; ſubiecta dominicis habitationibus ponebat viuaria, vt & conſpectu ſuo clauſa venatio poſſidentis oblectaret oculos, & cū exegiſſet vſus epularū, velut è cælla promerentur. Apibus quoq; dabantur ſedes adhuc noſtra memoria, vel in ipſis villæ parietibus exciſis, vel in protectis porticibus, ac pomarijs. Quare quoniā tituli, quem ſcripſimus, huic diſputationi ratio reddita eſt, ea nūc quę propoſuimus, ſingula perſequamur.

De uiuarijs faciendis, & includēdis pecudibus feris. Ca. I.

FERAE pecudes, vt capreoli, damæq́, nec minus origū, ceruorumq́ genera, & aprorū modo lautitijs, & voluptatibus dominorū ſeruiunt, modo quæſtui, ac reditibus. Sed qui venationē voluptati ſuæ claudunt, contenti ſunt, vtcunq; competit proximus ædificio loci ſitus, munire viuariū, ſemperq́ de manu cibos, & aquā præbere. Qui vero quæſtū, reditumq́ deſyderāt, cum eſt vicinū villæ nemus (id enim refert non procul eſſe ab oculis domini) ſine cunctatione prædictis animalibus deſtinatur. Et ſi naturalis defuit aqua, vel inducitur fluēs, vel infoſſi lacus ſignino conſternuntur, qui receptā pluuiatilē contineāt. Modus ſyluæ pro cuiuſq; facultatibus occupatur, ac ſi lapidis, & operæ vilitas ſuadeat haud dubie cementis, & calce formatus circundatur murus. Sin aliter, crudo latere, ac luto conſtructus. Vbi vero neutrū patrifamiliæ conducit, ratio poſtulat vacerris includi. ſic enim appellatur genus clatrorum. idq́ fabricatur ex robore, quercu, vel ſubere. nā oleæ rara eſt occaſio. Quicquid de-

niq; ſub iniuria pluuiarũ magis diuturnũ eſt, pro condi-tione regionis ad hunc vſum eligitur. Et ſi veteris arbo-ris truncus, ſiue vt craſſitudo poſtulat, erit fiſſilis ſtipes, compluribus locis perlatus efforatur, & in circuitu viua-rij certis interuenientibus ſpatijs defixus erigitur. deinde per tranſuerſa laterũ caua tranſmittuntur ramices, q exi-tus ferarũ obſeret. Satis eſt aũt vacerras inter pedes octo nos defigere, ſeriſq; tranſuerſis ita clatrare, ne ſpatiorum laxitas, quæ foraminibus interuenit, pecudi præbeat fu-gã. Hoc autẽ modo licet etiã latiſſimas regiones, tractúſq; montium claudere, ſicuti Galliarũ, necnon & in alijs quibuſdam prouincijs locorum vaſtitas patitur. nam & fabricandis ingens eſt vacerris materiæ copia, & cætera in hanc rem fęliciter ſuppetunt. Quippe crebris fontibus abundat ſolum, quod eſt maxime prædictis generibus ſa-lutare. Tum etiam ſua ſponte pabula feris benigniſſime ſubminiſtrat, præcipueq; ſaltus eliguntur, qui & terrenis fœtibus, & arboreis abundant. nam vt graminibus, ita frugibus roburneis opus habent, maximeq; laudantur, qui ſunt feraciſſimi, quernææ glandis, & ilignææ, nec mi-nus cerreæ, tum & arbuti, cæterorumq; pomorum ſylue-ſtrium, quæ diligentius perſecuti ſumus, cum de cohorta-libus pecudibus diſputaremus. nã eadem ferè ſunt pecu-dum ſylueſtrium pabula, quæ domeſticarum. Contentus tamen non debet eſſe diligens paterfamilias cibis, quos ſuapte natura terra gignit, ſed temporibus anni, quibus ſyluæ pabulis carent, condita meſſe, clauſis ſuccurrere, or-deoq; alere, vel adoreo farre, aut faba, plurimumq; etiã vinaceis, & quicquid deniq; viliſſime conſtiterit dare. idq; vt intelligant feræ præberi, vnam, vel alteram do-mi manſuefactam conueniet immittere, quæ peruagata totum viuarium cunctanteis ad obiecta cibaria pecudes perducat. Nec ſolum iſtud per hyemis penuriam fieri ex-pedit, ſed cum etiam fœtæ partus ediderint, quo melius educent natos. Itaq; cuſtos viuarij frequenter ſpeculari debebit, ſi iam effœtæ ſint, vt manu datis ſuſtineantur

frumentis.nec vero patiendus eſt oryx, aut aper, aliuſuè quis ferus vltra quadrimatum ſeneſcere. nam vſq; in hoc tempus capiunt incrementa, poſtea maceſcunt ſenectu-te, quare dum viridis ætas pulchritudinem corporis con ſeruat, ære mutandi ſunt. Ceruus autem compluribus annis ſuſtineri poteſt. nam diu iuuenis poſſidetur, quod æui longioris vitam ſortitus eſt. De minoris autem in crementi animalibus, qualis eſt lepus, hæc præcipimus, vt in ijs viuarijs, quę maceria munita ſunt, ferraginis, & olerum ferè intubi, lactucæq; ſemina paruulis areolis p diuerſa ſpatia factis inijciantur. Itemq; punicũ cicer, vel hoc vernaculum, nec minus ordeum, & cicercula condi-ta ex horreo promantur, & aqua cœleſti macerata obij-ciantur. nam ſicca non nimis ab lepuſculis appetuntur. Hæc porrò animalia, vel ſimilia his (etiam ſilente me) fa cile intelligitur, quàm non expediat conferre in id viua-rium, quod vacerris circundatum eſt, ſiquidem propter exiguitatem corporis facile clatris ſubrepunt, & liberos nactæ egreſſus fugam moliuntur.

De Apibus. Cap. II.

VENIO nunc ad alueorum curam, de quibus neque diligentius quicquam præcipi poteſt, quàm ab Higinio iam dictum eſt, nec ornatius, quàm Vergilio, nec elegan tius, quàm Celſo. Higinius veterum authorum placita ſecretis diſperſa monimentis induſtrie collegit. Vergili-us poeticis floribus illuminauit. Celſus vtriuſq; memora ti adhibuit modũ. Quare ne attentanda quidem nobis fuit hęc diſputationis materia, niſi quod conſumatio ſu-ſceptæ profeſſionis hanc quoq; ſui partem deſyderabat, ne vniuerſitas inchoati operis noſtri velut membro ali-quo reciſo, mutilia, atq; imperfecta conſpiceretur. Atq; ea, quæ Higinius fabuloſe tradita de originibus apũ nõ intermiſit, poeticæ magis licentiæ, quàm noſtræ fidei cõ ceſſerim. Nec ſanè ruſtico dignum eſt ſciſcitari, fuerit ne mulier pulcherrima ſpecie Melliſſa, quam Iupiter in apę

conuertit, an (vt Euhemerus poeta dicit) crabronibus, et ſole genitas apes, quas nymphæ Phruxonides educauerint. mox dictæo ſpecu Iouis extitiſſe nutrices, easq; pabula munere dei ſortitas, quibus ipſæ paruum educauerant alumnum. Iſta enim, quamuis non dedeceant poetam, ſummatim tamen, & vno tantummodo verſiculo leuiter attigit Vergilius, cum ſic ait,

Dictæo cœli regem pauere ſub antro.

Sed ne illud quidem pertinet ad agricolas, quando & in qua regione primum natæ ſint. Vtrum in Theſſalia ſub Ariſtęo, an in inſula Cea, vt ſcribit Euhemerus. an Erichthonij temporibus in monte Hymeto, vt Euthronius, an Cretæ Saturni temporibus, vt Nicander. Non magis quàm vtrum examina tanquam cętera videmus animalia concubitu ſobolem procreent, an hæredem generis ſui floribus eligant, quod affirmat noſter Maro, & vtrũ euomant liquorem mellis, an alia parte reddant. Hæc enim, & his ſimilia magis ſcrutantium rerum naturæ latebras, quàm ruſticorum eſt inquirere. Studioſis quoq; literarum gratiora ſunt iſta in otio legentibus, quàm negotioſis agricolis, quoniam neq; in opere, neq; in re familiari quicquam iuuant.

Quot genera ſint apũ, & quod ex ijs optimũ. Ca. III.

QVARE reuertamur ad ea, quæ alueorum cultorib9 magis apta ſunt. Peripateticæ ſectæ conditor Ariſtoteles in ijs libris, quos de animalibus conſcripſit, apum ſiue examinum genera complura demonſtrat, earumq; alias vaſtas, ſed glomeroſas, eaſdemq; nigras, & hirſutas apeis habent. alias minores quidem, ſed ęque rotundas, & infuſci coloris, horridiq; pili. alias magis exiguas, nec tã rotundas, ſed obeſas tamen, & latas coloris meliuſculi, nonnullas minimas, graciles q;, & acuti aluei ex aureolo, varias, atq; leues, eiuſque authoritatem ſequens Vergilius maxime probat paruulas, oblongas, leues, nitidas, ardentes auro, & paribus lita corpora guttis, morib9 eti-

am placidis. Nam quanto grandior apis, atq; etiam rotũdior, tanto peior. Si vero ſæuior maxime peſſima eſt, ſed tamen iracundia notæ melioris apium facile deliniatur aſſiduo interuentu eorum, qui curant aluearia. nam, cum ſæpius tractantur, celerius manſueſcunt. Durantq;, ſi diligenter excultæ ſunt, in annos decem, nec vllũ examen hanc ætatem poteſt excedere, quamuis in demortuarum locum quotannis pullos ſubſtituant. Nam ferè decimo ab internitione anno, gens vniuerſa totius aluei conſumitur. Itaq; ne hoc in toto apiario fiat, ſemper propaganda erit ſoboles, obſeruandumq; vere cum ſe noua profundent examina, vt excipiantur, & domiciliorũ numerus augeatur. nam ſæpe morbis intercipiuntur, quibus quemadmodum mederi oportet, ſuo loco dicetur.

Quales paſtiones, & qui ſitus paſtionum apum eſſe debeat. *Cap. IIII.*

INTERIM per has notas, quas iam diximus, probatis apibus deſtinari debent pabulationes. eæq; ſint ſecretiſſimæ, vt & noſter præcipit Maro, viduæ pecudibus, aprico, & minime procelloſo cœli ſtatu.

Quò neq; ſit ventis aditus, nam pabula venti
Ferre domum prohibent. neq; oues, hœdiq; petulci
Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & ſurgenteis atterat herbas.

Eademq; regio fœcunda ſit fruticis exigui, & maxime thymi, aut origani, tum etiam tymbræ, vel noſtratis cunilæ, quam ſatureiam ruſtici vocant. Poſt hæc frequens ſit incrementi maioris ſurculus, vt roſmarinus, & vtraque cythiſus. Eſt enĩ ſatiua, & altera ſuæ ſpontis, itemq; ſemper virens pinus, & minor ilex, nã prolixior ab omnibus improbatur. Ederę quoq; non propter bonitatem recipiuntur, ſed quia prębent plurimum mellis. Arbores vero ſunt probatiſſimæ rutila, atq; alba ziziphus, nec minus amaranthus, tum etiam amygdalæ, & perſici, atq; pyri, deniq; pomiferarum pleræq;, ne ſingulis immo-

ter. At ſylueſtrium commodiſſime faciunt glandifera robora, quinetiã terebinthus, nec diſſimilis huic lentiſcus, & odorata cædrus. At tiliæ ſolæ ex omnibus ſunt nocentes, taxi repudiantur. Mille præterea ſemina vel crudo ceſpite virentia, vel ſubacta ſulco, flores amiciſſimos apibus creant, vt ſunt in irriguo ſolo frutices amelli. caules acanthini. ſcapus aſphodeli, gladiolus narciſſi. At in hortenſi lira conſita nitent candida lilia, nec his ſordidiora leucoia, tum punicæ roſæ, luteolæq́, & ſarranæ violæ, nec minus cœleſtis numinis hyacinthus, coritius item, ſiculusq́ bulb⁹ croci deponitur, qui coloret, odoretq́ mella. Iam vero notæ vilioris innumerabiles naſcuntur herbæ, cultisq́, atq́ paſcuis regionibus, quæ fauorum ceras exuberant. vt vulgares lapſanæ, nec his pretioſior armoratia, rapiſtriq́ olus, & intubi ſylueſtris, ac nigri papaueris flores. Tum agreſtis paſtinaca, & eiuſdem nominis edomita, quam græci σαφυλῖνον vocant. Verũ ex cunctis, quę propoſui, quęq́ obmiſi temporis compendia ſequens (nã inexputabilis erat numerus) ſaporis præcipui mella reddit thymus. Thymo deinde proxima tymbra, ſerpyllumq́ & origanum. Tertiæ notæ, ſed adhuc generoſæ marinus ros, & noſtras cunila, quam dixi ſatureiã. Mediocris deinde guſtus amaranthini, ac ziziphi flores, reliquaq́, quæ propoſuimus, cibaria. ſed ex omnibus deterrimæ notæ mel habetur nemorenſe, quod ex ſparto, atq́ arbuto prouenit, villaticum, quod naſcitur in oleribus, & ſtercoroſis herbis. Et quoniam ſitum paſtionũ, atq́ etiam genera pabulorum expoſui, nunc de ipſis receptaculis, & domicilijs examinum loquar.

De ſedibus apum eligendis. Cap. V.

SEDES apibus collocanda eſt contra brumalem meridiem procul à tumultu, & cœtu hominum, ac pecudũ, nec calido loco, nec frigido, nam vtraq́ re infeſtantur. Hæc autem ſit ima parte vallis, & vt vacuæ cum prodeunt pabulatum apes, facilius editioribus aduolent, & col

ſunt etiam remedio languentibus cythiſi, tum deinde caſiæ, atq; pini, & roſmarinus, quin etiam cunilæ, & thymi frutices. itemq; violarum, vel quæcunq; vtiliter deponi patitur qualitas terræ. Grauis, & tetri odoris non ſolum virentia, ſed & quælibet res prohibeantur, ſicuti cancri nidor, cum eſt ignibus aduſtus, aut odor paluſtris cœni, nec minus vitentur cauæ rupes, aut valles argutæ, quas græci ἠχοῦς vocant.

De uaſis alueorum probandis. Cap. VI.

IGITVR ordinatis ſedibus, aluearia fabricanda ſunt pro conditione regionis. ſiue illa ferax eſt ſuberis, haud dubitanter vtiliſſimas aluos faciemus ex corticibus, quia nec hyeme rigent, nec candent æſtate, ſiue ferulis exuberat, iis quoq; cũ ſint naturę corticis ſimiles, è quibus commode vaſa texuntur. Si neutrum aderit, opere textorio ſalicibus conneƈtũtur. vel ſi nec hæc ſuppetent, ligno cauatæ arboris, aut in tabulas deſeƈtæ fabricabũtur. Deterrima eſt conditio ficliliũ, quæ & accendũtur æſtatis vaporibus, & gelantur hyemis frigoribus. Reliqua ſunt alueorũ genera duo vt vel ex fimo fingantur, vel lateribꝰ extruantur. quorũ alterũ iure damnauit Celſus quoniam maxime eſt ignibus obnoxiũ. alterũ probauit, quamuis incommodũ eius pręcipuũ non diſſimulauerit, quod ſi res poſtulet, transferri non poſſit. Itaq; non aſſentior ei, qui putat nihilo minus eius generis habendas eſſe aluos, neq; enim ſolũ id repugnat rationibus domini, quod immobiles ſint, cum vendere, aut alios agros inſtruere velit (hoc enim commodum pertinet ad vtilitatem ſolius patrisfamilias) ſed quod ipſarũ apium cauſa fieri debet, cum aut morbo, aut ſterilitate, aut penuria locorum vexatas conueniat in aliam regionẽ mitti, nec propter prædiƈtã cauſam moueri poterũt. hoc maxime vitandũ eſt, Itaq; quamuis doƈtiſſimi viri authoritatẽ reuerebar, tñ ambitiõe ſubmota, qd ipſe cenſerẽ, nõ omiſſi. nã qđ maxime mouet Celſum, ne ſint ſtabula vel igni, vel furibus

obnoxia, poteſt vitari opere lateritio circũſtructis aluis, vt impediatur rapina prædonis, & contra flammarum violentiam protegantur, eaſdemq́ꝫ, cum fuerint mouendæ, reſolutis ſtructuræ compagibus, licebit transferre.

Quemadmodum aluei collocandi ſint. Cap. VII.

SED quoniam pleriſq́ꝫ videtur iſtud operoſum, qualiacunq́ꝫ vaſa placuerint collocari, debebit ſuggeſtus lapideus extendi per totum apiarium in tres pedes altitudinis, totidemq́ꝫ craſſitudinis, iſq́ꝫ ſic extructus, diligenter opere tectorio leuigari, ita ne aſcenſus lacertis, aut anguibus, alijsúe noxijs animalibus præbeatur. ſuperponuntur deinde ſiue (vt Celſo placet) lateribus facta domicilia, ſiue (vt nobis) aluearia, præterquam à tergo circumſtructa, ſeu quod penè omnium in vſu eſt, qui modo diligēter iſta curant, per ordinem vaſa diſpoſita ligantur, vel laterculis, vel cementis, ita vt ſingula binis parietibus anguſtis contineantur, liberæq́ꝫ frontes vtrinq́ꝫ ſint. nā & qua procedunt, nonnunquam patefaciendæ ſunt, & multo magis à tergo, quia ſubinde curantur examina. Sin autem nulli parietes alueis interuenient, ſic tamen collocādæ erunt, vt paulum altera ab altera diſtet, ne, cum inſpiciuntur ea, quæ in curatione tractantur, hærentem ſibi alteram concutiat, vicinasq́ꝫ apes conterat, quæ oēm motum imbecillis cereis operibus ſuis, tanquam ruinam timent. Ordines quidem vaſorum ſuperinſtructos in altitudinem treis eſſe abunde eſt, quoniā ſummum ſic quoque parum commode curator inſpicit. ora cauearū, quæ præbent apibus veſtibula, proniora ſint, quàm terga, vt ne influant imbres, et ſi forte tamen ingreſſi fuerint, nō immorentur, ſed per aditum effluant. propter quod conuenit aluearia porticibus ſupermuniri. ſin aliter, luto punico frondibus illinitis adumbrari. quod tegmen cum frigora, & pluuias, tū æſtus arcet. Nec tamen ita nocet huic generi caloris æſtus, vt hyems. itaque ſemper ędificium ſit poſt apiarium, quod aquilonis excipiat iniuriam, ſta-

bulisq́ præbeat teporē.nec minus ipſa domicilia,quam uis ædificio protegantur,obuerſa tñ ad hybernũ orientē componi debebunt, vt apricũ habeant apes matutinũ egreſſum, & ſint experrectiores.nã frigus ignauiã creat propter quod etiã foramina,quibus exitus, aut introit⁹, datur,anguſtiſſima eſſe debent,vt quamminimũ frigoris admittant. eaq́ ſatis eſt ita forari, ne poſſint capere plus vnius apis incrementũ.ſic nec venenatus ſtellio,nec obſcœnũ ſcarabæi,vel papilionis genus,lucifugeq́ blattæ,vt ait Maro,per laxiora ſpatia ianuæ fauos populantur.atq́ vtiliſſimũ eſt pro frequẽtia domicilij,duos, vel tres aditus in eodẽ operculo diſtantes inter ſe fieri contra fallaciã lacerti, qui velut cuſtos veſtibuli prodeuntibus inhians apibus affert exitiũ.eæq́ pauciores intereũt cũ licet vitare peſtis obſidia per aliud vadẽtib⁹ effugiũ.

De comparandis apibus, & quemadmodum ſylueſtria examina capiantur. *Cap. VIII.*

ATQVE Hæc de pabulationibus,domicilijs,& ſedibus eligendis abunde diximus.quibus prouiſis, ſequitur vt examina deſyderem⁹.ea porrò vel ære parta, vel gratuita contingunt.Sed quas pretio comparabimus,ſtudioſius prædictis comprobemus notis. & earũ frequentiã prius q̃ mercemur,apertis aluearibus cõſyderemus. vel ſi nõ fuerit inſpiciendi facultas,certe id quod contẽplari licet,notabimus.vt in veſtibulo ianuæ complures conſiſtant, & vehemens ſonus intus murmurantiũ exaudiatur.atq́ etiã(ſi oẽs intra domiciliũ ſilentes forte conquieſcant,)labris foramini aditus admotis,& inflato ſpiritu ex reſpondente earũ ſubito fremitu poterimus æſtimare vel multitudinẽ,vel paucitatẽ.præcipue aũt cuſtodiendũ eſt vt exvicinia poti⁹,q̃ ex peregrinis regionib⁹ petãtur,quoniã ſolent cœli nouitate laceſſiri.quod ſi non cõtingit,ac neceſſe habuerimus longinquis itineribus aduehere,curabimus,ne ſalebris ſolicitentur. optimeq́ noctibus collo portabuntur, nã diebus requies danda eſt, &

infundendi ſunt grati apibus liquores, quibus intra clauſum alantur. mox cũ perlatæ domũ fuerint, ſi dies ſuperuenerit, nec apiriri, nec collocari oportebit alueũ niſi veſperi, vt apes placidæ mane poſt totius noctis requiẽ egrediantur. ſpeculariq; debemus ferè triduo, an vniuerſæ ſe profuundant. quod cũ faciunt, fugã meditantur. Ea remedia, quibus debeãt inhiberi, mox præcipiem⁹. at quæ dono, vel aucupio contingunt, minus ſcrupuloſe probãtur, quanquã nec ſic quidẽ velĩ niſi optimas poſſidere, cũ & impenſam, & eandẽ operã cuſtodis poſtulent bonæ, atq; improbæ, & quod maxime refert, non ſunt degeneres intermiſcendæ, quæ infament generoſas. nam minor fructus mellis reſpondet, cũ ſegniora interueniunt examina. Veruntñ quoniã interdũ propter conditionẽ locorũ vel mediocre pecus (nã malũ nullo quidẽ modo) parandũ eſt, curã veſtigandis examinibus hac ratione adhibebim⁹. Vbicunq; ſaltus ſunt idonei, mellifici nihil antiquius, q̃ apes, quibus vtantur, vicinos eligunt fontes. eos itaq; conuenit plerunq; ab hora ſecunda obſideri, ſpeculariq; quæ turba ſit aquantiũ. nã ſi paucæ admodũ circumuolant (niſi tñ complura capita riuorũ diductas faciũt rariores) intelligenda eſt earũ penuria, propter quã locũ quoq; nõ eſſe mellificũ ſuſpicabimur. at ſi commeant frequẽtes, ſpẽ quoq; aucupandi examina maiorẽ faciunt. eaq; ſic inueniuntur. Primũ q̃ longe ſint explorandũ eſt, præparandumq; in hanc rẽ liquida rubrica, qua cũ feſtucis illitis contigeris apũ terga fontẽ libãtiũ, commoratus eodẽ loco facilius redeuntes agnoſcere poteris. at ſi nõ tarde id facient, ſcias eas in vicinio cõſiſtere. ſin aũt ſerius, pro morę tempore æſtimabis diſtãtiã loci. ſed cũ animaduerteris celeriter redeuntes, ſi nõ ægre perſequeris iter volantiũ, ad ſedẽ perduceris examinis. in ijs aũt, quæ longius meare videbuntur, ſolertior adhibebitur cura, quæ talis eſt. arundinis internodiũ cũ ſuis articulis exciditur, & terebratur ab latere talea, & per id foramẽ exiguo melle, vel defruto inſtillato, ponitur

iuxta fontẽ. deinde cũ ad odorẽ dulcis liquoris complures apes irrepſerũt, tollitur talea, & appoſito foramini pollice nõ emittitur, niſi vna, quæ, cũ euaſit, fugã ſuã demonſtrat obſeruanti, atq; is, dũ ſufficit, perſequitur euolantẽ. Cũ deinde conſpicere deſijt apẽ, tũ alterã emittit. & ſi eandẽ petit cœli partẽ, veſtigijs prioribus inhæret, & ſi minus aliã quoq;, atq; aliã foramine adaperto patitur egredi, regionemq; notet, in quã plures reuolent, & eas perſequatur, donec ad latebrã perducatur examinis, quod ſi eſt abditũ ſpecu, fumo elicitur, & cũ erupit, æris ſtrepitu coercetur. nã ſtatĩ ſono territũ, vel in frutice, vel in editiore ſyluæ fronde cõſidet, & à veſtigatore præparato vaſe reconditur ſin aũt ſedẽ habet arboris cauæ, &, aut extat ramus, quẽ obtinent, aut ſunt in ipſius arboris trunco, tũc, ſi mediocritas patitur, acutiſſima ſerra, quo celerius id fiat, pręciditur primũ ſuperior pars, quæ ab apibus vacat, deinde inferior quatenus videtur inhabitari tũ reciſus vtraq; parte mundo veſtimẽto cõtegitur, quoniã hoc quoq; plurimũ refert, ac ſi quibus rimis hiat, illinitur, & ad locum perfertur. relictiſq; paruis (vt iã dixi) foraminibus, more cæterarũ aluorũ collocatur. ſed indagatorem conueniet matutina tempora veſtigandi eligere, vt ſpatiũ diei habeat, quo exploret cõmeatus apũ, ſæpe enĩ, ſi ſeriꝰ cœpit eas denotare, etiã cũ in propinquo ſunt, iuſtis operũ peractis ſe recipiũt, nec remeant ad aquã, quo euenit vt veſtigator ignoret, q̃ longe à fonte diſtet examen, ſunt qui per initia veris apiaſtrũ, atq; (vt ille vates ait) trita meliphylla, & cærinthæ ignobile gramẽ, aliaſq; colligãt ſimiles herbas, q̃bus id genus aĩaliũ delectatur, & ita aluos perfricẽt, vt odor, & ſuccꝰ vaſi inhæreat. quæ deinde mundata exiguo melle reſpergãt, & per nemora nõ lõge à fontibus diſponãt, eaq; cũ repleta ſunt examinibus, domũ referãt, ſed hoc niſi locis, q̃bus abũdãt apes, facere nõ expedit. nã ſæpe inania vaſa nacti, q forte prætereũt, ſecũ auferunt. neq; tamen eſt tanti vacua perdere complura, vt vno, vel altero potiare ple-

no.at in maiorẽ copia etiã ſi multa intercipiuntur, plus eſt quod in repertis apibus acquiritur. atq; hæc eſt ratio capiendi ſylueſtria examina.

Quemadmodum uernacula examina obſeruantur, & in aluos condantur. *Cap.IX.*

DEINCEPS talis altera eſt vernacula retinendi. ſemper quidẽ cuſtos ſedule circumire debet aluearia. neq; enĩ vllũ tempus eſt, quo nõ curã deſiderent. ſed eã poſtulant diligentiorẽ, cũ vernant & exundant nouis fœtibus, qui niſi curatoris obſido protinus excepti ſunt, diffugiunt. quippe talis eſt apiũ natura, vt pariter quæq; plebs generetur cũ regibus, qui vbi euolandi vires adepti ſunt, conſortia dedignantur vetuſtiorũ, multoq; magis imperia. quippe cũ rationabili genere mortaliũ, tũ magis egentibus cõſilij mutis aĩalibus nulla ſit regni ſocietas. itaq; noui duces procedunt, cũ ſua iuuentute, quæ vno, aut altero die in ipſo domicilij veſtibulo glomerata conſiſtens, egreſſu ſuo proprie deſyderiũ ſedis oſtendit. eaq; velut patria contenta eſt, ſi à procuratore protinus aſſignetur. ſin aũt defuit cuſtos, velut iniuria repulſa peregrinã regionẽ petit. quod ne fiat, boni curatoris eſt vernis temporibus obſeruare alueos in octauã ferè diei horã, poſtquã nõ temere ſe noua proripiunt agmina, eorumq; egreſſus, regreſſusq; vt diligentius cuſtodiat. nã quædã ſolent, cũ ſubito euaſerunt, ſine cunctatione ſe proripere. poterit exploratã fugã præſciſcere veſpertinis temporibus aurẽ ſingulis alueis admouendo. ſiquidẽ ferè ante triduũ, q̃ eruptionẽ facturæ ſint, velut militaria ſigna mouentiũ tumultus, ac murmur exoritur. ex quo, vt veriſſime dicit Vergilius,

Corda licet vulgi præſciſcere, nanq; moranteis
Martius ille æris rauci canor increpat, & vox
Auditur fractos ſonitus imitata tubarum.

Itaq; maxime obſeruari debet, quę iſtud faciũt, vt ſiue ad pugnã eruperint (nã inter ſe tãquã ciuilibus bellis, & cũ

alteris quaſi cũ exteris gẽtibus prælíãtur) ſiue fugæ cau-ſa ſe proripuerint, præſtò ſit ad vtrũq; caſum paratus cu ſtos. pugna quidẽ vel vnius inter ſe diſſidẽtis, vel duorũ examinũ diſcordãtiũ facile compeſcitur. nã vt idem ait,
Pulueris exigui iactu compreſſa quieſcit,
Aut mulſo, paſſo'ue, aut alio quouis liquore ſimili reſper ſo videlicet familiari dulcedine ſæuiẽtiũ iras mitigãte. nã eadẽ mire etiã diſſidẽtes reges cõciliãt. Sũt enĩ ſæpe plu-res vnius populi duces, & quaſi procerũ ſeditione plebs in partes diducitur. qđ frequẽter fieri prohibẽdũ eſt, quo niã inteſtino bello totæ gentes cõſumũtur. itaq; ſi cõſtat principibus gratia, manet pax inconcuſſa. Sin aũt ſæpius aciẽ dimicãteis notaueris, duces ſeditionũ interficere cu rabis. dimicãtiũ vero prælia prædictis remedijs ſedãtur. ac deinde cũ agmẽ glomeratũ in proximo frondẽtis ar-buſculæ ramo cõſederit, animaduertito, an totũ examẽ in ſpeciẽ vni⁹ vuę depẽdeat. idq; ſignũ erit aut vnũ regẽ ineſſe, aut certe plures bona fide recõciliatos, quos ſic pa tieris, dũ in ſuũ reuolent domiciliũ. ſin aũt duobus, aut etiã compluribus velut vberibus diductũ fuerit examẽ, ne dubitaueris & plures proceres, & adhuc iratos eſſe, at q; in iis partibus, quibus maxime videris apes glomera-ri, requirere duces debebis. itaq; ſucco prædictarũ herba-rũ, id eſt meliſſophili, vel apiaſtri manu illita, ne ad ta-ctũ diffugiãt, leuiter inſeres digitos, & diductas apes ſcru taberis, donec authorẽ pugnę, quẽ elidere debes, reperias.

Quæ ſit forma regis apum. *Cap. X.*

SVNT aũt ij reges maiores paulo, & oblõgi magis q̃ cæterę apes rectioribus cruribus, ſed minus amplis pin nis, pulchri coloris, & nitidi, leueſq;, ac ſine pilo, ſine ſpi culo, niſi quis forte pleniorẽ quaſi capillũ, quẽ in ventre gerũt, aculeũ putet, quo & ipſo tamen ad nocendũ non vtuntur. quidã etiã infuſci, atq; hirſuti reperiuntur, quo rum pro habitu, damnabis ingenium.
Nanq; duæ regum facies, duo corpora gentis.

Alter erit maculis auro ſquallentibus ardens,
Et rutilis clarus ſquamis inſignis, & ore.

Atq; hic maxime probatur, qui eſt melior. nam deterior ſordido ſputo ſimilis tam fœdus eſt, q̃ puluere ab alto
Cum venit, & ſicco terrã ſpuit ore viator. Et, vt idẽ ait,
Deſidia, latamq; trahens inglorius aluũ. Omnes igitur duces notæ deterioris
Dede neci, melior vacua ſine regnet in aula.

Qui tamen & ipſe ſpoliandus eſt alis, vbi ſæpius cũ examine ſuo conatur eruptione facta profugere. nam velut quadam compede retinebimus erronem ducem detractis alis, qui fugæ deſtitutus pręſidio, finem regni non audet excedere. propter quod ne ditionis quidẽ ſuę populo permittit longius euagari.

Quomodo apium paucitas emendetur. *Cap.* XI.

SED nonnunquam necandus eſt, cum vetus alueare numero apum deſtituitur, atq; infrequentia eius aliquo examine replenda eſt. itaq; cum primo vere in eo vaſe nata eſt pullities, nouus rex eliditur, vt multitudo ſine diſcordia cum parentibus ſuis conuerſetur. quod ſi nullam progeniem tulerint faui, duas, vel tres alueorũ plebes in vnũ cotribuere licebit, ſed prius reſperſas dulci liquore. tum demũ includere. & poſito cibo dũ conuerſari cõſueſcant, exiguis ſpiramentis relictis triduo ferè clauſas habere. ſunt qui ſeniorem potius regem ſubmoueant, quod eſt cõtrariũ. quippe turba vetuſtior, ſi elidatur velut quidã ſenatus iunioribus pareat neceſſe eſt, & ſi quę ſint imperia validiorũ contumaciter ſpernentes, pœnis, ac mortibus afficiuntur. Illud tamẽ incommodũ iuniori examini ſolet accidere, cũ antiquarum apium relictus à nobis rex ſenectute deficit, quod tanquam domino mortuo familia nimia licentia diſcordat, cui facile occurritur, nã ex ijs alueis, quę plures habent principes, dux vnus eligitur. isq; tranſlatus ad eas, quæ ſine imperio ſunt, rector cõſtituitur. Poteſt aũt minore moleſtia in ijs domicilijs, quæ

aliqua peſte vexantur, paucitas apium emendari. nã vbi cognita eſt clades infrequentis aluei, quos habeat fauos oportet conſyderare. tum deinde, ceræ, quę ſemina pullorũ continet, partem recidere, in qua regij generis proles animatur. eſt aũt facilis conſpectu, quoniam ferè in ipſo fine cerarum velut papilla vberis apparet eminẽtior, & laxioris fiſtulæ, quàm ſint reliqua foramina, quibus popularis notę pulli detinentur. Celſus quidem affirmat in extremis fauis tranſuerſas fiſtulas eſſe, quæ cõtineant regios pullos. Higinius quoq; authoritatem græcorum ſequens negat ex vernaculo (vt cæteras apes) fieri ducem, ſed in circuitu fauorum paulo maiora, quàm ſint plebeij ſeminis inueniri recta foramina repleta quaſi ſorde rubri coloris, ex qua protinus alatus rex figuretur.

De cõdẽdo examine, & eius fuga inhibẽda. Cap. XII.

EST & illa vernaculi examinis cura, ſi forte prædicto tempore facta eruptione patriam faſtidiens ſedem longiorem, fuga denuntiauit. Id autem ſignificat, cũ ſic apis euadit veſtibulum, vt nulla intro reuolet, ſed ſe cõfeſtim leuet ſublimius. Crepitaculis æreis, aut teſtarum plerunq; vulgo iacentiũ ſonitu terreatur fugiẽs iuuentus. Eaq; q vel pauida, cũ repetierit aluum maternã, & in eius aditu glomerata pependerit, vel ſtatim ſe ad proximã frondẽ contulerit, protinus cuſtos nouũ loculamentum in hoc præparatũ perliniat intrinſecus prædictis herbis. deinde guttis mellis reſperſum admoueat. Tũ manibus, aut etiã trulla congregatas apes recondat. Atq; vti debet, adhibita cętera cura, diligenter compoſitũ, & illitũ vas interim patiatur in eodẽ loco eſſe, dũ aduesperaſcat. Primo deinde crepuſculo transferat, & reponat in ordinẽ reliquorũ alueorum. Oportet autem etiam vacua domicilia collocata in apiarijs habere. nã ſunt nonnulla examina, quæ, cũ proceſſerint, ſtatim ſedẽ ſibi quęrant in proximo, eandemq; occupent, quam vacuã repererint. Hęc ferè acquirendarum, ac etiam retinendarum apium traditur cura.

Remedia apũ laborantiũ morbo. Cap. XII.

SEQVITVR vt morbo, vel peſtilentia laborantibus
remedia deſyderentur. Peſtilentiæ rara in apibus pernici
es, nec tñ aliud, q̃ quod in cætero pecore præcepimus, qd
fieri poſſit reperio, niſi vt longius aluei tranſferantur.
Morborũ aũt facilius in his & cauſæ inſpiciuntur, & in-
ueniuntur medicinæ. Maximus aũt annuus earum labor
eſt initio veris, quo tithymalli floret frutex, & quo ſame
rã vlmi promũt. nanq; ſicut nouis pomis, ita his primi-
tiuis floribus illectę auide veſcuntur poſt hybernã ſamẽ
nil alioquin citra ſatietatẽ, tali nocente cibo, quo cum ſe
affatim repleuerint, profluuio alui, niſi celeriter ſuccurri-
tur, intereũt. nã & tithymallus maiorũ quoq; animaliũ
ventrẽ ſoluit, & proprie vlmus apiũ. Eaq; cauſa eſt, cur
in regionibus Italię, quę ſunt eius generis arboribus con
ſitæ, raro frequentes durent apes. Itaq; veris principio ſi
medicatos cibos præbeas, ijſdẽ remedijs & prouideri po-
teſt, ne tali peſte vexentur, & cũ iam laborant, ſanari. nã
illud, quod Higinius maiores ſecutus authores prodidit,
ipſe nõ expertus affeuerare nõ audeo, volentibus tñ lice-
bit experiri. Siquidẽ præcipit apũ corpora, quæ, cũ eiuſ-
modi peſtis inceſſit, ſub fauis aceruatim enectę reperiun-
tur, ſicco loco per hyemẽ repoſita circa æquinoctiũ ver
num, cũ clementia diei ſuaſerit, poſt horã tertiã in ſolẽ
proferre, ficulneoq; cinere obruere. Quo facto. affirmat
intra duas horas cũ viuido halitu caloris animatæ ſunt,
reſumpto ſpiritu in præparatũ vas, ſi obijciatur, irrepe-
re. Nos magis ne intereant, quæ deinceps dicturi ſumus,
ægris examinibus exhibenda cenſemus. nam vel grana
mali punici tunſa, & vino amineo conſperſa, vel vuæ
paſſæ cũ rore ſyriaco pari menſura pinſitæ, & auſtero
vino inſuccatę dari debẽt, vel ſi per ſe iſta fruſtrata ſunt,
õia eadẽ æquis ponderibus in vnũ leuigata, & fictili va
ſe cũ amineo vino inferuefacta, mox etiã refrigerata li-
gneis canalibus apponi. Nonnulli rorẽ marinum aqua

mulſa decoctũ, cũ gelauerit, imbricibus infuſum præbēt libandũ. Quidā bubulā, vel hominis vrinā (ſicut Higinius affirmat) alueis apponũt. necnõ etiā ille morbus maxime eſt conſpicuus, q horridas, contractaſq; carpit, cũ frequenter aliæ mortuarũ corpora domicilijs ſuis efferũt. aliæ intra tecta vt in publico luctu, mœſto ſilentio torpēt. Id cũ accidit, arundineis infuſi canalibus offeruntur cibi, maxime decocti mellis, & cũ galla, vel arida roſa detriti. Galbanũ etiā, vt eius odore medicentur, incendi conuenit, paſſoq; & defruto vetere feſſas ſuſtinere. Optime tñ facit amelli radix, cuius eſt frutex luteus, purpureus flos. ea cũ vetere amineo vino decocta exprimitur, et ita liquatus eius ſuccus datur. Higinius quidē in eo libro, quem de apibus ſcripſit, Ariſtomachus inquit, hoc modo ſuccurrendũ laborantibus exiſtimat. Primum, vt oēs vitioſi faui tollantur, & cibus ex integro recēs ponatur. deinde vt fumigentur. Prodeſſe etiā putat apibus vetuſtate corruptis examē nouũ contribuere, quamuis periculũ ſit, ne ſeditione conſumentur, veruntamē adiecta multitudine lætaturas. Sed vt concordes maneant, earũ apiũ, quæ ex alio domicilio tranſferuntur, quaſi peregrinæ plebis ſubmoueri reges debere. nec tñ dubiũ, quin frequentiſſimorũ examinũ faui, q iā maturos hñt pullos, tranſferri, & ſubijci paucioribus debeāt, vt tanq̃ nouæ prolis adoptione domicilia confirmentur, ſed & id cum fiet, animaduertendũ, vt eos fauos ſubijciamus, quorum pulli iā ſedes ſuas adaperiũt, et velut opercula foraminũ obductas ceras erodunt exerentes capita. nā ſi fauos immaturo fœtu tranſtulerimus, emorientur pulli, cũ foueri deſierint. Sæpe etiā vitio, quod græci φαγέδαιναν vocāt, intereũt. Siquidē cũ ſit hæc apiũ conſuetudo, vt prius tantũ cerarũ confingāt, quantũ putāt explere ſe poſſe, nonnunq̃ euenit, vt conſumatis operibus cereis, vt examen conquirendi mellis cauſa longius euagatũ ſubitis imbribus, aut turbinibus in ſyluis opprimatur, & maiorē partē plebis amittat. quod vbi factũ eſt, reliqua pauci-

tas fauis complendis non ſufficiat, tunc quæ vacuæ cerarum partes computreſcant, & vitijs paulatim ſerpentib⁹ corrupto melle ipſæ quoq; apes intereant. Id ne fiat, duo populi cōiungi debent, qui poſſint adhuc integras ceras explere. vel ſi non eſt facultas alterius examinis, ipſos fauos ante quàm putreſcāt, vacuis partibus acutiſſimo ferro liberare. nam hoc quoq; refert, ne admotum hebes ferramentum (quia non facile penetret) vehementius impreſſum fauos ſedibus ſuis commoueat. Quod ſi factum eſt, apes domicilium derelinquunt. Eſt & illa cauſa interitus, quod interdū continuis annis plurimi flores proueniunt, & apes magis mellificijs, quàm fœtibus ſtudent. itaq; nonnulli, quibus eſt minor harum rerum ſcientia, magnis fructibus delectantur, ignorantes exitium apib⁹ imminere, quoniam & nimio fatigatæ opere plurimæ pereunt, nec vllis iuuentutis ſupplementis frequētatæ nouiſſimæ reliquæ intereunt. itaq; ſic tale ver inceſſit, vt & prata, & arua floribus abundent, vtiliſſimum eſt tertio quoq; die aluorum exitus prçcludi, exiguis foraminibus relictis, per quæ non poſſent apes exire, vt ab opere mellifico euocatæ, quoniam ſi non ſperent poſſe ceras omnes liquoribus ſtipare, fœtibus expleant. Atq; hæc ferè ſunt examinum vitio laborantium remedia.

Quid quoquo tempore faciant apes, & quid earum curator facere debeat. *Cap.* XIIII.

DEINCEPS illa totius anni cura, vt idem Higinius commodiſſime prodidit. Ab çquinoctio primo, quod menſe Martio circa. VIII. Calendas Aprilis in octaua parte arietis conficitur, ad exortū vergiliarum dies verni temporis habentur duodequinquaginta, per hos primum ait apes curandas eſſe adapertis alueis, vt oīa purgamenta, quæ ſunt hyberno tempore congeſta, eximantur, et vt araneis, qui fauos corrumpunt, detractis, fumus immittatur factus incenſo bubulo fimo, hic enim quaſi quadam cognatione generis maxime eſt apibus aptus.

Vermiculi quoq;, qui tineæ vocantur, & item papilio-
nes enecandi ſunt. Quæ peſtes plerunq; fauis adhæren-
tes decidunt, ſi fimo medullam bubulam miſceas, & his
incenſis, nidorē admoueas. Hac cura per id tēpus, quod
diximus, examina firmabuntur, eaq́; fortius operibus in
ſeruient. Verum maxime cuſtodiendum eſt curatori, qui
apes nutrit, cum aluos tractare debebit, vti pridie caſtus
ſit ab rebus venereis, néue temulentus, nec niſi lotus ad
eas accedat. abſtineatq́; ferė ab omnibus redolentibus
eſculentis, vt ſunt ſalſamenta, & eorum omnia eliquami
na, itemq̂; fœtentibus acrimonijs allij, vel ceparum, cęte-
rarumq; rerum ſimilium. Duodequinquageſimo die ab
æquinoctio verno, cum ſit vergiliarū exortus circa. V.
Idus Maias incipiunt examina viribus, & numero auge-
ri. Sed & ijſdem diebus intereunt, quæ paucas, & ægras
apes habēt. Eodēq; tempore progenerātur in extremis
partibus fauorum amplioris magnitudinis fœtus, quàm
ſint cæterarum apum. eosq́; nonnulli „putant eſſe reges.
Verum quidam græcorum authores οἴςρους appellant,
ab eo, quod exagitent, neq; patiantur examina conquie-
ſcere. Itaq; præcipiunt eos enecari. Ab exortu vergiliarū
ad ſolſtitium, quod fit vltimo menſe Iunio circa octauā
partem cancri ferè examinant alui, quo tempore vehe-
mentius cuſtodiri debent, ne nouæ ſoboles diffugiant.
Tumq́; peracto Solſtitio, vſq; ad ortum caniculæ, qui fe-
rè dies triginta ſunt, pariter frumenta, & faui demetun-
tur. Sed ij quemadmodum tolli debeant, mox dicetur,
cum de confectura mellis præcipiemus. Cęterum hoc eo
dē tempore progenerari poſſe apes iuuenco perempto,
Democritus, & Mago, nec minus Vergilius prodiderūt.
Mago quidem ventribus etiam bubulis idem fieri affir-
mat. Quam rationem diligentius proſequi ſuperuacuum
puto conſentiens Celſo, qui prudentiſſime ait non tan-
to interitu pecus iſtud admitti, vt ſic requirendum ſit. ve
rum hoc tempore, & vſq; in autumni æquinoctium de-
cimoquoque die alui aperiendæ ſunt, & fumigandæ.

Quod cum ſit moleſtum examinibus, ſaluberrimum tñ eſſe conuenit. Suffitas deinde, & æſtuantes apes refrigerare oportet, conſperſis vacuis partibus aluorũ, & quam recentiſſimi rigoris aqua infuſa. deinde ſiquid ablui non poterit, pinnis aquilæ, vel etiam cuiuslibet vaſtæ alitis, quæ rigorem habent, emundari. Præterea vt tineæ, ſi apparuerint, euerrantur, papilionesq; enecẽtur, qui plerunq; inter aluos morantes apibus exitio ſunt. nam & ceras erodunt, & ſtercore ſuo vermes progenerant, quos aluorũ tineas appellamus. Itaq; quo tempore maluæ florent, cum eſt earum maxima multitudo, ſi vas æneum ſimile miliario veſpere ponatur inter aluos, & in fundum eius lumen aliquod demittatur, vndiq; papiliones concurrũt. dumq; circa flammulam volitant, aduruntur, quod nec facile ex anguſto ſurſum euolare, nec rurſus longius ab igne poſſunt recedere, cum lateribus æneis circunueniantur. ideoq; propinquo ardore conſumuntur. A canicula ferè poſt diem quinquageſimum arcturus oritur, cũ irroratis floribus thymi, & cunilæ, thymbræq; apes mella conficiunt. idq; optimæ notæ eniteſcit autumni æquinoctio, quod eſt ante Calen. Octobris, cũ octauam partem libræ ſol attigit. Sed inter caniculæ, & arcturi exortũ cauendum erit, ne apes intercipiantur violentia crabronũ, qui ante aluearia plerunq; obſidiantur prodeuntibus.

Poſt arcturi exortum circa æquinoctiũ libræ (ſicut dixi) fauorum ſecunda eſt exemptio. Ab æquinoctio deinde quod conficitur circa VIII. Cal. Octobris ad vergiliarũ occaſum diebus. XL. ex floribus tamaricis, & ſylueſtribus frutetis apes collecta mella cibarijs hyemis reponũt, quibus nihil eſt omnino detrahendum, ne ſæpius iniuria contriſtatę, velut deſperatione rerum profugiant. Ab occaſu vergiliarum ad brumam, quæ ferè conficitur circa VIII. Cal. Ianuarij, in octaua parte capricorni iam recondito melle vtuntur examina, eoq; vſq; ad arcturi exortũ ſuſtinentur. Nec me fallit Hipparchi ratio, quę docet ſolſtitia, & æquinoctia non octauis, ſed primis partibus

ſignorum confici, Verum in hac ruris diſciplina ſequor nunc Eudoxi, & Metonis, antiquorumq́ faſtus aſtrologorum, qui ſunt aptati publicis ſacrificijs, quia et notior eſt iſta vetus agricolis concepta opinio. Nec tamen Hipparchi ſubtilitas pinguioribus, vt aiunt, ruſticorum literis neceſſaria eſt. Ergo vergiliarũ occaſu primo ſtatim conueniet aperire aluos, & depurgare quicquid immundi eſt, diligentiusq́ curare, quoniã per tempora hyemis non expedit mouere, aut patefacere vaſa. Quam ob cauſam dum adhuc autumni reliquiæ ſunt, apriciſſimo die purgatis domicilijs opercula intus vſq; ad fauos admouẽda ſunt, omni vacua parte ſedis excluſa, quo facilius anguſtię cauearũ per hyemem concaleſcant. idq́ ſemper faciendum eſt etiam in ijs aluis, quæ paucitate plebis infrequentes ſunt. Quicquid deinde rimarum eſt, aut foraminũ luto, et fimo bubulo miſtis illinemus extrinſecus, nec niſi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quamuis porticu protecta vaſa, nihilo minus congeſtu culmorũ, & frondiũ ſupertegemus, quantumq́ res patietur à frigore, & tempeſtatibus muniemus. Quidam exemptis interraneis occiſas aues intus includunt, quæ tempore hyberno plumis ſuis deliteſcentibus apibus præbent teporem. Tum etiam ſi ſunt abſumpta cibaria, commode paſcuntur eſurientes, nec niſi oſſa earũ relinquunt. ſin aũt faui ſufficient, permanent illibatę. nec quamuis amantiſſimas munditiarum offendunt odore ſuo. Melius tamen eſſe nos exiſtimamus tempore hyberno fame laborantibus, ad ipſos aditus in canaliculis vel contuſam, & aqua madefactam ficum aridam, vel defrutũ, aut paſſum præbere. Quibus liquoribus mundam lanã imbuere oportebit, vt inſiſtentes apes quaſi per ſyphonem ſuccum euocent. Vuas etiam paſſas, cum infregerimus, paulum aqua reſparſas probe dabimus. atq; his cibarijs non ſolũ hyeme, ſed etiã quibus temporibus (vt iam ſupra dixi) tithymallus, atq; etiam vlmi florebunt, ſuſtinendæ ſunt. Poſt confectam brumam diebus ferè quadraginta quicquid

eſt repoſiti mellis(niſi liberalius à curatore relictum ſit) conſumunt, & ſæpe etiam vacuatis ceris vſq; in ortũ arcturi, qui eſt ab Idibus Februarijs ieiunæ fauis accubantes torpent more ſerpentum, & quiete ſua ſpiritũ conſeruant, quem tamen ne amittant, ſi longior fames inceſſerit, optimum eſt per aditũ veſtibuli ſyphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum ſuſtinere, dum arcturi ortus, & hirundinis aduentus commodiores polliceantur futuras tempeſtates. Itaq; poſt hoc tẽpus, cum diei permittit hilaritas, procedere audent in paſcua. nam ab æquinoctio verno ſine cunctatione, iã paſſim vagantur, & idoneos ad fœtũ decerpunt flores, atq; intra tecta comportant. Hæc obſeruanda per anni tempora diligentiſſime Higinius præcipit. Cæterum illa Celſus adijcit. paucis locis eam fœlicitatem ſuppetere, vt apibus alia pabula hyberna, atq; alia præbeantur æſtiua. Ita q; quibus locis poſt veris tempora flores idonei deficiunt, negat oportere immota examina relinqui, ſed vernis paſtionibus abſumptis, in ea loca transferri, quæ ſerotinis florib⁹ thymi, & origani, thymbræq; benignius apes alere poſſunt. Quod fieri ait & Achaiæ regionibus, vbi trãsferũtur in atticas paſtiões, et Eubœa, & rurſus in ſulis cycladibus, cũ ex alijs transferuntur ſcyrũ, nec minus in Sicilia cũ ex reliquis eius partibus in Hyblam cõferuntur. Idemq; ait ex floribus ceras fieri, ex matutino rore mella, quæ tanto meliorem qualitatẽ capiunt, quanto iucundiore ſit materia cera confecta. Sed ante tranſlationem diligenter alueos inſpicere præcipit, vetereſq;, & tineoſos, & labantes fauos eximere. Nec niſi paucos, & optimos reſeruare, & ſimul etiã ex meliore flore quamplurimi fiant. eaq; vaſa, quæ quis transferre velit, non niſi noctibus, & ſine concuſſione portare.

De melle conficiendo, & quando caſtrari debent alui. Cap. XV.

MOX vere tranſacto ſequitur, vt dixi, mellis vindemia

propter quam totius anni labor exercetur. Eius maturi-
tas intelligitur, cum animaduertimus fucos ab apibus ex
pelli, ac fugari, quod eſt genus amplioris incrementi ſi-
millimum apis. Et, vt ait Vergilius, ignauum fucus pe-
cus, & ſine induſtria fauis aſſidens. nã neq; alimenta con
gerit, & ab alijs inuecta conſumit. Veruntamen ad pro-
creationem ſobolis conferre aliquid hi fuci videntur in-
ſidentes ſeminibus, quibus apes figurantur. Itaq; ad fo-
uendam, & educandam nouam prolẽ familiarius admit-
tuntur. Excluſis deinde pullis, extra tecta proturbantur.
Et, vt idem ait, à præſepibus arcent. Hos quidam præci-
piũt in totũ exterminari oportere, quod ego Magoni cõ
ſentiens faciendũ non cenſeo, verum ſæuitiæ modũ ad-
hibendũ. nam nec ad occidionem gens interimenda eſt,
ne apes inertia laborent, quæ cũ fuci aliquam partẽ ciba-
riorum abſumunt, ſarciendo damna fiunt agiliores, nec
rurſus multitudinem prędonũ coaleſcere patiendum eſt,
ne vniuerſas opes alienas diripiant. Ergo cum rixã fuco
rum, & apiũ ſæpius committi videris, adapertas alueos
inſpicies, vt ſiue ſemipleni faui ſint, differantur, ſiue iam
liquore completi, & ſuperpoſitis ceris tanquã operculis
obliti demetantur. Dies vero caſtrãdi ferè matutinus oc
cupandus eſt. neq; enĩ conuenit æſtu medio exaſperatas
apes laceſſiri. duobus ferramentis ad hũc vſum opus eſt
ſeſquipedali, vel paulo ampliore menſura factis. quorũ
alterũ ſit culter oblongus ex vtraq; parte acie lata, vno
capite aduncũ habẽs ſcalprũ. alterũ prima fronte planũ,
& acutiſſimũ, quo melius hoc faui ſuccidantur, illo era-
dantur, & quicquid ſordidũ deciderit, attrahatur. Sed vbi
à poſteriore parte nullũ veſtibulũ patefactum habuerit
alueare, fumũ admouebimus factũ galbano, vel arido fi
mo. Ea porrò vaſe fictili prunis immiſta cõduntur. idq;
vas anſatum ſimile anguſtæ ollæ figuratur. Ita vt altera
pars ſit acutior, per quam modico foramine fumus ema
net. altera latior, & ore patulo, per quã poſſit afflari. Ta-
lis olla, cũ eſt aluearí obiecta, ſpũ admoto fumus ad apes

promouetur, quę confeſtim nidoris impatientes in priorem partem domicilij, & interdum extra veſtibulum ſe conferunt, atq; vbi poteſtas facta eſt liberius inſpiciēdi, ferè, ſi duo ſunt examina, duo genera quoq; fauorum inueniuntur. Nam etiam in concordia ſuū quæq; plebs morem figurandi ceras, fingendiq; obſeruat. ſed omnes faui ſemper cauearum tectis, & paululum lateribus adhærentes, dependent, ita ne ſolum contingant, quoniam id prębet examinib⁹ iter. Cęterū figura cerarū talis eſt, qualis et habitus domicilij nā & quadrata & rotūda ſpatia, nec minus longa ſuam ſpeciem velut formæ quædam fauis prębent. Ideoq; non ſemper eiuſdē figuræ reperiuntur faui. ſed hi qualeſcunq; ſint, non oēs eximantur. nā priore meſſe, dū adhuc rura paſtionibus abundant, quinta pars fauorum, poſteriore, cum iam metuitur hyems, tertia relinquenda eſt. Atq; hic tamen modus non eſt in oībus regionibus certus, quoniam pro multitudine florū, et vbertate pabuli apibus conſulendum eſt. At ſi ceræ dependentes in longitudinem decurrunt, eo ferramento, quod eſt ſimile cultro, inſecandi ſunt faui. deinde ſubiectis duob⁹ brachijs excipiendi, atq; ita promendi. Sin autem tranſuerſi tectis cauearum inhærent, tunc ſcalprato ferramento eſt opus, vt aduerſa fronte impreſſi deſecentur. Eximi autem debent veteres vel vitioſi, & relinqui maxime integri, ac melle pleni. Et ſiqui tandem pullos continent, vt examini progenerando reſeruentur. Oīs deinde copia fauorū conferenda eſt in eum locū, in quo mel conficere voles, linendaq; ſunt diligenter foramina parietū, & feneſtrarū, nequid ſit apibus peruium, quę velut amiſſas opes ſuas pertinaciter veſtigant, & perſecutę conſumūt. Itaq; ex hiſdem rebus fumus etiam in aditu loci faciendus eſt, qui propulſet intrare tentantes. Caſtratæ deinde alui ſiquæ tranſuerſos fauos in aditu habebunt, conuertendæ erunt, vt alterna vice poſteriores partes veſtibula fiant. Sic enim proxime cum caſtrabuntur, veteres potius faui, quàm noui eximentur, ceræq; nouabuntur, quæ

tanto deteriores ſunt, quanto vetuſtiores. Quod ſi forte aluearia circumſtructa, & immobilia fuerint, curæ erit nobis, vt modo à poſteriore, modo à priore parte caſtrē tur. idq; fieri ante diei quintam horam debebit. deinde repeti vel poſt nonam, vel poſtero mane. Sed quotcunq; faui ſunt demeſſi, eodem die, dū tepent, mella conficere conuenit. Saligneus qualus, vel tenui vimine rarius contextus ſaccus inuerſæ metæ ſimilis, qualis eſt, quo vinū liquatur, obſcuro loco ſuſpenditur. in eū deinde carptim congeruntur faui. Sed adhibenda cura eſt, vt ſeparentur eæ partes cerarū, quæ vel pullos habent, vel rubras ſordes, nam ſunt mali ſaporis, & ſucco ſuo mella corrumpunt. Deinde vbi liquatū mel in ſubiectum alueum defluxerit, trāsfertur in vaſa fictilia, quæ paucis diebus aperta ſint, dū muſteus fructus deferueſcat. isq; ſæpius ligula purgandus eſt. Mox deinde fragmina fauorū, quæ in ſacco remanſerunt, retractata exprimūtur. Atq; id ſecundæ notæ mel defluit, & ab diligentioribus ſeorſum reponitur, ne quod eſt optimi ſaporis hoc adhibito, fiat deterius.

De cera facienda. *Cap.* XVI.

CERAE fructus, quamuis æris exigui, non t̄n omittendus eſt, cū ſit eius vſus ad multa neceſſarius. Expreſſæ fauorū reliquiæ, poſtea quam diligenter aqua dulci ꝑlutæ ſunt, in vas æneum conijcitur. adiecta deinde aqua liquantur ignibus. quod vbi factum eſt, cera per ſtramēta, vel iuncos defuſa colatur. atq; iterum ſimiliter deintegro coquitur, & in quas quisq; voluit formas, aqua prius adiecta, defunditur. eamq; concretam facile eſt eximere, quoniam qui ſubeſt humor non patitur formis inhęrere. Sed iam conſumata diſputatione de villaticis pecudibus, atq; paſtionibus, quæ reliqua nobis ruſticarū rerum pars ſupereſt, de cultu hortorum Publi Siluine, deinceps ita, vt & tibi, & Gallioni noſtro complacuerat, in carmē conferemus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE IN LIBRVM decimum de cultu hortorum Præfatio.

FOENORIS TVI SILVINE, QVOD ſtipulanti ſpoſponderam tibi, reliquam penſiunculam percipe. Nam ſuperioribus nouem libris hac minus parte debitũ, quod nũc perſoluo, reddideram, ſupereſt ergo cultus hortorũ inſigniter neglectus quondã veteribus agricolis, nũc vel celeberrimus, ſiquidem cũ parcior apud priſcos eſſet frugalitas, largior tamẽ pauperibus fuit vſus epularũ, lactis copia, ferinaq́ꝫ, ac domeſticarũ pecudũ carne, velut aqua, frumentoq́ꝫ ſummis, atq́ꝫ humillimis victũ tolerantibus, Mox cũ ſequens, & præcipue noſtra ætas dapibus libidinoſis pretia conſtituerit cœnæq́ꝫ non naturalibus deſyderijs, ſed cenſibus æſtimentur, plebeia paupertas ſũmota à pretioſioribus cibis ad vulgares compellitur, Quare cultus hortorũ, quoniam & fructus magis in vſu eſt, diligentius nobis, q̃ tradiderunt maiores, præcipiendus eſt. isq́ꝫ ſicut inſtitueram proſa oratione prioribus ſubnecteretur exordijs, niſi propoſitũ metũ expugnaſſet frequens poſtulatio tua, quæ peruicit, vt poeticis numeris explerem georgici carminis omiſſas partes, quas tamen & ipſe Vergilius ſignificauerat, poſteris poſt ſe memoranda relinquere, neq́ꝫ enim aliter iſtud nobis fuerat audendũ, q̃ ex voluntate vatis maxime venerandi, cuius quaſi numine inſtigante (pigre ſine dubio propter difficultatem operis, verun tñ nõ ſine ſpe proſperi ſucceſſus (aggreſſi ſumus tenuẽ admodũ, & pene viduatã corpore materiã, quæ tã exilis eſt, vt in conſumatione quidem totius operis annumerari velut particula poſſit laboris noſtri, per ſe vero & quaſi ſuis finibus terminata nullo modo ſpecioſe cõfici. Nã & ſi multa ſunt eius quaſi membra, de quibus aliquid poſſumus effari, tñ eadẽ tã exigua ſunt, vt (qd aiũt græci) ex incõprehẽſibili paruitate arenæ funis effici

nõ poſſit.Quare qcqd ẽ iſtud,qđ elucubrauimꝰ, propriã ſibi laudẽ nõ vẽdicat,vt bõi cõſulat,ſi nõ ſit dedecori priꝰ editis à me ſcriptorũ monimẽtis.ſed iã pręfari deſinamꝰ.

CHALCOGRAPHVS LECTORI

SCRIPSIT in hunc Columellæ de hortis libellũ Iu.Poponius ſed eſt ad tediũ vſq; longus proinde ne quid eſſet quod vel mediocris eruditonis iuuenẽ poſſet remorari, infacile coegimus compendiũ quæ Poponius,quæ Plinius,quæ deniq; alij haberent,quæ quidẽ lucis quippiã poſſent rei addere, ne etiã in tã amenis hortis lector tanq̃ vepribus implicitus diſtraheretur vale.

DE CVLTV HORTORVM. LIB. X.

Hortorum quoq; te cultus Siluine docebo,
Atq; ea,quæ quondam ſpatijs excluſus iniquis,
Cum caneret lætas ſegetes, & munera Bacchi,
Et te magna Pales,nec non cœleſtia mella,
Vergilius nobis poſt ſe memoranda reliquit.

Hortorũ quoq;)in procemio pollicetur ſe relictas à Vergilio partes expleturũ nẽpe.qui nihil de hortorũ cultu egerit,quum reliquas rei ruſticæ partes prolixe ſit exequutus. Cœleſtia mella)quia(vt ait Plinius)ſublucanis temporibus defluit ex aere.

Et te magna pales) alludit ad id Vergilij, Te quoq; magna pales,pales paſtorum aut pabuli dea.

Principio ſedem numeroſo præbeat horto
Pinguis ager putres glebas,reſolutaq; terga
Qui gerit,& foſſus gracileis imitatur arenas.
Atq; habilis natura ſoli,quæ gramine læto,
Parturit, & rutilas ebuli creat vuida bacas.
Nam neq; ſicca placet,nec quæ ſtagnata palude
Perpetitur querulæ ſemper conuitia ranæ.
Tum,quæ ſponte ſua frondoſas educat vlmos,
Palmitibuſq; feris lætatur,& aſpera ſyluis
Achrados,aut pruni lapidoſis obruta pomis
Gaudet,& iniuſſi conſternitur vbere mali,

Principio ſedem)ſumat ſibi holitor non macilentum aç

aſperum ſolum ſed reſolutum ac minime denſum Cuius terga.i.ſupficiesfermẽtãtur. Rutilas ebul.)vt ſcribit Varro,humida educit ebulos virgulta ſambucæ rami inſtar. Tum quæ ſponte ſua) quæ vltro vlmos nutriat & ſyluestri palmite laſciuiat. Iniuſſi mali.i.mali ſyluestris,

Sed negat helleboros, & noxia galbana ſucco,
Nec patitur taxos,nec ſtrenua toxica ſudat,
Quamuis ſemihominis veſano gramine fœta
Mandragoræ pariat flores,mœſtamq́ꝫ cicutam,
Nec manibus mitis ferulas,nec cruribus æque,
Terga rubi, ſpinisq́ꝫ ferat paliuron acutis.
Vicini quoqꝫ ſint amnes,quos incola durus
Attrahat auxilio ſemper ſitientibus hortis,
Aut fons illachrymet putei non ſede profunda,
Ne grauis hauſturis tendentibus ilia vellat.
Talis humus,vel parietibus,vel ſepibus hirtis
Claudatur,neu ſit pecori,neu peruia furi,

Sed negat helleboros) amara recuſat ferre Galbanũ herba eſt adeo olfactu acris vt(authore Plinio)nidore ſerpẽtes fuget ſi vratur ſyncerum.) Taxus arbor eſt abieti non diſſimilis qua(vt ait Plinius)theſſalia maxime abũdat & fert baccas quibus letale venenum ineſt. Quamuis ſemihominis)nec id quoqꝫ ſolum horto deſtinetur vbi naſcatur mandragora quæ naturam quandã cum homine mixtam habet cum mas ſit & fœmina & eſt odore admodum grauis. Semper ſitientibus hortis)ſiquidem neceſſe eſt vt crebro irriges eo fit vt ſatũ q̃ celerrime erũpat & lætiſſime adoleſcat vt refert Pliniꝰ.

Neu tibi Dædaleæ quærantur munera dextræ,
Nec Polycletea,nec Phragmonis,aut Ageladæ
Arte laboretur,ſed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen venerare Ithypalli
Terribilis membri,medio qui ſemper in horto
Inguinibus puero prædoni falce minetur.
Ergo age nunc cultus,& tẽpora quæqꝫ ferendis
Seminibus,quæ cura ſatis,quo ſydere primum

Neu tibi Dedaleæ)ſententia horũ verſuũ eſt priapũ cu ſtodem hortenſem è trũco quolibet para nec multũ la bora, ſit ne inſignis cuiuſpiã artificis opera fabrefactꝰ modo tibi qualiſcũq; in priapi figuram dedolata ſtatua, ad abigendos pueros.

Naſcantur flores, peſtiq; roſaria gemment,
Quo Bacchi genus, aut aliena ſtirpe grauata
Mitis adoptatis curuetur frugibus arbos.
Pierides tenui deducite carmine muſæ.
Oceani ſitiens cum iam canis hauſerit vndas,
Et paribus titan orbem librauerit horis,
Cum ſatur autumnus quaſſans ſua tempora pomis,
Sordibus, & muſto ſpumanteis exprimet vuas,
Tum mihi ferrato verſetur robore Palæ
Dulcis humus, ſi iam pluuijs defoſſa madebit,
At ſi cruda manet cœlo durata ſereno,
Tum iuſſi veniant decliui tramite riui,
Terra bibat fonteis, & hiantia compleat ora.
Quod ſi nec cœli, nec campi competit humor,
Ingeniumq; loci, vel Iuppiter abnegat imbrem,
Expectetur hyems dum Bacchi gnoſius ardor
Aequore cœruleo cæletur, vertice mundi,
Solis & aduerſos metuant atlantides ortus.

Peſtiq; roſaria gẽment)peſtũ oppidũ eſt in lucania Hic roſa ferè albicãs bis anno prouenit Maio & Septembri Oceani ſitiens) fodiendus hortus atq; exercenda terra. poſt caniculæ occaſum. Si iam pluuijs) exercendi(in quit)horti vbi terra pluuijs permaduerit quod ſi non fit irrigabimus hortos ac faciemus crebros ſulcos aqua rios vt hac omnem humorem in hortos deriuemus. Dum bacchi naxius ardor) ſunt qui gnoſſius ardor le gant innuit coronam ardentem à Baccho ariadnæ do no datam quã Lliber pater inter ſydera collocauit hoc eſt ĩ Octobri horti exercẽdi ſũt deĩde naxiꝰ ardor q a Bac chus in inſula naxo colitur. Metuãt athalãtides)ideo di cũtur ortũ ſolis metuere q a.xi. Calẽd. Nouẽbris occidũt,

Atq; vbi iam tuto nec dum confiſus olympo;
Sed trepidus profugit chelas, & ſpicula Phœbus
Dira nepæ tergoq; croti feſtinat equino,
Neſcia plebs generis, matri ne parcite falſæ.
Iſta prometeæ genitrix fuit altera Cretæ,
Altera nos enixa parens, quo tempore ſæuus
Tellurem ponto merſit Neptunus, & imum
Concutiens barathrum lethæas terruit vndas.
Tumq; ſemel ſtygium regem videre trementem
Tartara, cum pelagi ſtreperent ſub pondere manes.
Nos fœcunda manus viduo mortalibus orbe
Progenerat, nos abruptæ tum montibus altis
Deucalioneæ cautes peperere. ſed ecce
Durior, æternusq; vocat labor. eia age ſegnes
Pellite nunc ſomnos, & curui vomere dentis
Iam virides lacerate comas, iam ſcindite amictus,
Tu grauibus raſtris cunctantia perfode terga,
Tu penitus latis eradere viſcera marris
Ne dubita, & ſummi frequentia ceſpite miſta
Ponere, quæ canis iaceant vrenda pruinis,
Verberibus gelidis, iræq; obnoxia cauri,
Alliget & ſæuus boreas, eurusq; reſoluat.

Atq; vbi iam tuto nec dum) tuto olympo.i. ſerenitati, dicit, ideo ſolem non confidere tuto olympo, quia tempus autumnale incertum eſt. ' Sed trepidus profugit) trepidus phebus, quia ſol verſans inter ſcorpium et ſagittariũ anxius & ſollicitus eſt, ne vergat in alterutrã partẽ hinc aculeũ ſcorpionis illinc ſagittas chironis expaueſcens. Ne parcite falſæ matri, ad terram colendã, tum accingamini, quæ ſine cultura nihil refert. Nos fœcunda ma.) Innuit deucalionem, qui poſt diluuium iactu ſaxorũ genus humanum cum vxore pyrrha recuperauit. Tu penitus latis) Sunt enim marre inſtrumenta ad fodiendam terrã idonea. Ne dubita & ſummi) Lege.i. ſummoq; frequenti, hoc ſenſu, ne dubita viſcera terrę miſta ſummo.i. à ſuperficie ſua ponere, reſupinare, ſternere

cum frequenti ceſpite, cum terra herboſa, atq; hæc eſt au thoris ſententia, ne pigeat terram confodere & miſcere ſummitatē ceſpititiā cum intimis terræ viſceribus, hoc eſt ne dubita terrā bipedalio aperire. Canis iaceāt).i.fri gus vt ardor vrit efficitq; aduſtione fertiliores glebas.

Poſt vbi ryphææ torpentia frigora brumæ
Candidus aprica zephyrus regelauerit aura,
Sydereoq; polo cedet lyra merſa profundo,
Veris & aduentum nidis cantarit hirundo.
Rudere tam pingui, ſolido vel ſtercore Aſelli,
Armentiue fimo ſaturet ieiunia terræ
Ipſe ferens olitor diductos pondere qualos,
Pabula nec pigeat feſſo præbere nouali
Immundis, quæcunq; vomit latrina, cloacis,
Denſaq; iam pluuiis, durataq; ſumma pruinis
Aequora dulcis humi, repetat mucrone bidentis,
Mox bene cum glebis viuacem ceſpitis herbam
Contundat marræ, vel fracti dente ligonis,
Putria maturi ſoluantur vt vbera campi.
Tunc quoq; trita ſolo ſplendentia ſarcula ſumat,
Anguſtoſq; foros aduerſo limite ducens
Rurſus in obliquum diſtinguat tramite paruo.
Verum vbi iam puro diſcrimine pectita tellus,
Depoſito ſquallore nitens ſua ſemina poſcit,

Poſt vbi Rhypheæ) Ryphei montes ſunt ſub ſepten trione vltimi, vnde credunt ſpirare boreā qui maximas habet hyemē vires. Ieiunia) macilētia & ſterilitatē terræ.

Pingit & in varios terreſtria ſydera flores,
Candida leucoia, & flauentia lumina caltæ,
Narciſſiq; comas, & hiantis ſæua leonis
Ora feri, calathiſq; virentia lilia canis,
Nec non vel niueos, vel cœruleos hyacinthos.
Tu quæ pallet humi, quæ frondens purpurat auro,
Ponatur viola, & nimium roſa plena pudoris.
Nunc medica panacem lachryma, ſuccoq; ſalubri
Glaucea, & profugos vinctura papauera ſomnos
Spargite, quæq; viros acuunt, armantq; puellas.

Iam megaris veniant genitalia ſemina bulbi,
Et quæ ſicca legit getulis obruta glebis,
Et quæ frugifero ſeritur vicina priapo,
Excitet vt veneri tardos eruca maritos.
Iam breue chærephylum,& torpenti grata palato
Intyba,iam teneris frondens lactucula fibris,
Alliaq; infractis ſpicis,& olentia late
Vlpica,quæq; fabis habils fabrilia miſcet.
Iam ſiſer,aſſyrioq; venit quæ ſemine radix,
Sectaq; præbetur madido ſociata lupino,
Vt peluſiaci proritet pocula zythi.
Tempore non alio vili quoq; ſalgama merce
Capparis,& triſtes inulæ,ferulæq; minaces
Plantantur,nec non ſerpentia gramina mentæ.
Et bene odorati flores ſparguntur aneti,
Rutaq; palladiæ bacæ victura ſaporem,
Seq; laceſſenti fletum factura ſynapis,
Atq; oleris pulli radix,lachrymoſaq; cepa
Ponitur,& lactis guſtum quæ condiat herba
Deiectura quidem fronti data ſigna fucarum,
Vimq; ſuam iccirco profitetur nomine graio.
Tum quoq; conſeritur,toto quæ plurima terræ
Orbe virens pariter plebi,regiq; ſuperbo
Frigori bus caules,& veri cymata mittit.
Quæ pariunt veteres ceſpoſo littore Cumæ,
Quæ matrucini,quæ ſignia monte Lepino,
Pinguis item Capua,& caudinis faucibus horti,
Fontibus & ſtabie celebres,& veſuia rura,
Doctaq; Parthenope Sebethide roſcida lymha,
Quæ dulcis Pompeia palus vicina Salinis
Herculeis,vitreoq; ſiler qui defluit amni,
Quæ duri præbent cymoſa ſtirpe Sabelli,
Et Turni lacus,& pomoſi Tyburis arua,
Brutia quæ tellus,& mater Aritia porri.
Pingit & in varios)exequitur iã quibus ſit herbis conſe-
renda humus,vbi parata erit. Quæq; viros acuunt)id

genus herbas quæ venerē cient. Iam megaris)bulbos megaricos maxime celebrat Cato,nec eſt alia herba quæ citius langueſcentē venerē excitet. Torpenti gra.)quia (vt ait Plinius)herba hæc refrigeratoriā vim habet. Spargentia gramina minthæ)minthæ nomē(inquit Plinius)ſuauitas odoris dedit. Palladię bacchę)olei quia oliua dicata Palladi. Fletū ſactura ſyn.)q̃a lachrymas ciet comedēti Oleris palli. innuit olus atrū. Lachrymoſaq̧ꝫ cepa)humorē ex oculis comedenti prouocat,ideo oculorū caliginē ipſo olfactu medetur. Et lactis guſtus quæ) Innuit lepidiū q̃d vſus eius non niſi cū lacte,verum quū proponat Columella dictionē lactis libet referre ad oxygalā,hoc eſt lac acetoſum quo tolluntur cicatrices inuſtę canterio. Data ſigna focorū)id referemus ad vim cauſticā per cauteriū illatā.Plini.li.20.Lepidiū inter vrentia intelligitur,ſic & in facie cutē emendat exulcerando.Sic lepras,et pſoras tollit ſemp̱ facile & cicatricū vlcera,ideo poſſis etiā per ſigna focorū lepras intelligere quæ vim ignis habēt. Vimq; ſuā iccirco pro.)nā lepidiū dicitur à græco verbo λεπίζω,decortico. Tū quoq; conſeritur) Poſtea inquit ſerenda eſt braſſica quę nulli nō vſum prębet & nobili & plebeio,quæ hyeme caules emittit,verno tempore cymata,cyma dicitur fœtus braſſicę.et vocat Columella id cyma quod proximo vere poſt primā ſectionē è caulibus colligitur. Quæ pariūt vetres)deſcribit hic braſſicarū genera. Sebetride roſ.)Sebetes fons ē Neapoli cuius aqua vicatim decurrēs oēs fere vſus Neapolitanis pręſtat. Pompeia pa.)Pompei oppidū prope ſamū fluuiū. Vitreoq; ſiler)Siler fluui⁹q diuidit lucaniā à picentinis campanorū cuius aqua virgulta indureſcūt vt ſcribit Silius. Duri ſabelli)Verg.in geor.Hoc genus acre virū marſos pubēq; ſabellā,populus à ſabinis orti, q incolūt montes q ſunt inter Sabinos & Marſos,& ſp̱ ad ſeruilia opera coacti fuere,ad quod hic alludit author.

Hæc vbi credidimus reſolutæ ſemina terræ,
Aſſiduo grauidam cultu,curaq̧ꝫ fouemus,

Vt redeant nobis cumulato fœnore meſſes.
Et primum moneo largos inducere fontes,
Ne ſitis exurat concepto ſemine partum.
At cum fœta ſuos nexus adoperta reſoluit,
Florida cum ſoboles materno pullulat aluo,
Primitijs plantæ modicos tum præbeat imbres
Sedulus irrorans olitor, ferroq́ bicorni
Pectat, & angentem ſulcis exterminet herbam.
At ſi dumoſis poſiti ſunt collibus horti,
Nec ſummo nemoris labuntur vertice riui,
Aggere præpoſito cumulatis area glebis
Emineat, ſicco vt conſueſcat puluere planta,
Nec mutata loco ſiccos exhorreat æſtus.
Mox vbi nubigenæ Phryxi, nec portitor Helles
Signorum, & pecorum princeps caput efferet vndis,
Alma ſinum tellus iam pandet, adultaq́ poſcens
Semina depoſitis cupient ſe nubere plantis,
Inuigilate viri, tacito nam tempora greſſu
Diffugiunt, nulloq́ ſono conuertitur annus.
Flagitat ecce ſuos genitrix mitiſſima fœtus,
Et quos enixa eſt partus iam quærit alendos,
Priuignasq́ rogat proles, date nunc ſua matri
Pignora, tempus adeſt, viridi redimite parentem
Progenie, tu cinge comas, tu diſſere crines.
Nunc apio viridi criſpetur florida tellus,
Nunc capitis porri longo reſoluta capillo
Lætetur, mollemq́ ſinum ſtaphilinus inumbret.
Nunc & odoratæ peregrino munere plantæ

Hæc vbi credidimus) vbi inquit hæc ſemina ieceris cura foueas diligenter ſata, ne ſitis partum conſumat ſic cumulatiſſime fructum auferes. Eximatq́ angentem) languefcentem herbam. Mox vbi nubigenæ) nubigenæ non geniti è nube ſed ex nephele quæ latine ſonat nubem. Nec portitor helles ſignarum & pe.) Innuit decimū Calen. Aprilis, tum enim ſol in arietem tranſitum facit Aries inter aſtra collocatus quia tulerit Phrixū

& hellem nube tectos, Arietem facit ſignorum principem vel quod antiqui principium anni à Martio fecerunt vel quod digniſſimum ſit ouillum pecus vt teſtatur M. Varro Libro.iiij. ordo igitur eſt mox vbi portitor nubigenæ phryxi, aries qui phryxum geſtauit nõ autem helles quia hellen pauidulam in mare deiecit. Priuignaſq; ro.) herbæ quæ transferuntur in aliam terram dicuntur illius terræ priuignæ qui transferuntur ex ſinu materno in terram nouercam vel ſecundum æſopi ſententiam locutus eſt qui dixit terram eſſe matrem herbarũ quæ ſponte naſcuntur, nouercã vero quę ſeminantur. Cũ igitur hæ ſerãtur habẽt hanc terrã loco nouercę. Apio criſpetur) à natura apij quod criſpum eſt.

Sicanijs croceæ deſcendant montibus hyblæ,
Nataq; iam veniant hilari ſampſuca canopo,
Et lachrymas imitata tuas Cinereia virgo,
Sed melior ſtactis ponatur achaica myrrha,
Et male damnati mœſto qui ſanguine ſurgunt
Aeacij flores, immortaleſq; amaranthi,
Et quos mille parit diues natura colores,
Diſponat plantis olitor, quos ſemine ſeuit.
Nunc veniat quamuis oculis inimica coramble.
Iamq; ſalutari properet lactuca ſapore,

Nũc et odoratę) plantẽtur etiã peregrinę herbę quos hybla Siciliæ mõs nutrit ſicania Sicilia dicta eſt. Nataq; iã ve.) diocles hanc herbã amarã appellat. Hilari canopo) canopũ in ægypto vrbs, maxima aeris benignitate oẽs ad ſe pellicit hinc dicit Hilari. Cinereia virgo.) myrrha herba q̃ guſtu imitatur ſuccũ myrrhæ arboris hinc dicit Lachrymas imitata tuas) dicit cynereia quia in hãc arborẽ cõuerſa fuit myrtha cinarę regis filia. Aeiaci flores) ex cruore ceſi aiacis ſtatĩ nata dicitur herba iacithus. Immortaleſq; maranthi) alluſum eſt in voculam μαραίνω enim corrumpo tabefacio eſt.

Triſtia quæ releuat longi faſtidia morbi.
Altera crebra viret, fuſco nitet altera crine,
Vtraq; Cæcilij, de nomine dicta Metelli.

Tertia, quæ ſpiſſo, ſed puro vertice pallet,
Hæc ſua cappadocæ ſeruat cognomina gentis.
Et mea, quam generant tartheſi littore gades.
Candida vibrato diſcrimine, candida thyrſo eſt.
Cypros item paphio, quam pingui nutrit in aruo
Punicea depexa coma, ſed lactea crure eſt.

Longi faſtidia mo.) quia lactuca languentem ſtomachū conuellit atq; ſit appetitū. Hęc ſua) à Cappadocia prouīcia proxima cit bithimię. Et mea) lactuca tarteſſis appellata, tarteſſus vrbs fuit in litore prope gades vnde familia Columellæ defluxit.

Quot facies, totidem ſunt tempora quanq; ferendi.
Cæciliam primo deponit Aquarius anno,
Cappadocamq; premit ferali menſe lupercus.
Tuq; tuis Mauors tartheſida pange Calendis,
Tuq; ſuis Paphien iterum iam pange Calendis,

Aquarius anno) Aquarius incipit exoriri. xviij. Calen. Februarij. Fe. men. lupercus) febr. innuit qđ tū fierent lupercalia. Ferali menſe) quia hoc menſe ſacra fiebant dijs inferis, nā dicebant ſabini februū purgamentū eſſe. Tuq; ſuis Paph.) Innuit Aprilem qui menſis à venere dictus, quæ Paphia appellata quamuis tamē rectius (vt ait Macrobius) ab aperiendo traxerit hic menſis nomen.

Dum cupit, & cupidæ quærit ſe iungere matri,
Et mater facili molliſſima ſubiacet aruo.
Ingenera nunc ſunt genitalia tempora mundi.
Nunc amor ad coitus properat, nunc ſpiritus orbis
Bacchatur veneri, ſtimuliſq; Cupidinis actus
Ipſe ſuas adamat partes, & fœtibus implet.
Nunc pater æquoreus, nunc & regnator aquarum
Ille ſuam Tethyn, hic pellicit Amphitriten.
Et iam cœruleos partus enixa marito
Vtraq; nunc reſerat, pontumq; natantibus implet,
Maximus ipſe deum poſito iam fulmine fallax

Dum cupit &) nunc deſcribit vernum tempus quod genitale animātib⁹ eſt ac Herbis Pater æquoreus, oceanus.

Regnator aquarum) Neptunus cui vxor Amphatrite.
Acriſioneo veteres imitatur amores,
Inq; ſinus matris violento depluit imbre.
Nec genitrix nati nunc aſpernatur amorem
Sed patitur nexus flammata cupidine tellus.
Hinc maria, hinc montes, hinc totus deniq; mundus
Ver agit, hinc hominum, pecudũ, volucrumq; cupido,
Atq; amor igneſcit menti, ſæuitq; medullis,
Dum ſatiata Venus fœcundos compleat artus,
Et generet varias ſoboles, ſemperq; frequentet
Prole noua mundum, vacuo ne torpeat æuo,
Sed quid ego infreno volitare per æthera curſu
Paſſus equos audax ſublimi tramite raptos?
Iſta canat maiore deo, quem delphica laurus
Impulit, & rerum cauſas. & ſacra mouentem
Orgia naturæ, ſecretaq; fœdera cœli.
Extimulet vatem per dindyma caſtra Cybelles,
Perq; Citheronem, nyſeaq; per iuga Bacchi,
Per ſua Pernaſſi, per omiſſa ſilentia muſis
Pierij nemoris, bacchea voce frementem
Delie te Pæan, & te euie euie Pæan,
Me mea Calliope cura leuiore vagantem
Iam reuocat, paruoq; iubet decurrere gyro,
Et ſecum gracili connectere carmina filo,
Quæ canat inter opus muſa modulante putator
Pendulus arbuſtis, olitor viridantibus hortis.
Quare age quod ſequitur, paruo diſcrimine ſulci
Spargantur cæcis naſturcia dira colubris,
Indomito male ſana cibo, quas educat aluos,
Et ſatureia thymi referens, tymbræq; ſaporem,
Et tenero cucumis, fragiliq; cucurbita collo.
Hiſpida ponatur cinara, quæ Dulcis Iaccho
Potanti veniat, nec Phœbo grata canenti.
Hæc modo purpureo ſurgit glomerata corymbo,
Myrtiolo modo crine viret, deflexaq; collo
Nunc adoperta manet, nunc pinea vertice pungit,

Nunc ſimilis calatho, ſpiniſq; minantibus horret,
Pallida nonnunquam tortos imitatur achantos.
Mox vbi ſanguineis ſe floribus induit arbos
Punica, quæ rutilo miteſcit tegmine grani,
Tempus haris ſatio, famoſaq; tunc coriandra
Naſcuntur, gracili Melantia grata cumino,
Et baca aſparagi ſpinoſa proſilit herba,
Et malache, prono ſequitur quæ vertice ſolem,
Quæq; tuas audax imitatur Nyſie viteis,
Nec metuit ſenteis, nam vepribus improba ſurgens
Achrados, indomitasq; bionias alligat alnos.
Nomine tum graio, ceu littera proxima primæ,
Pangitur in cera docti mucrone magiſtri,
Sic & humo pingui ferratæ cuſpidis ictu
Deprimitur folio viridis, pede candida beta,
Quin & odoratis meſſis iam floribus inſtat,
Iam ver purpureum, iam verſicoloribus anni
Fœtibus alma parens cingi ſua tempora gaudet,
Iam Phrygiæ loti gemmantia limina promunt,
Et conuenienteis oculos violaria ſoluunt,
Oſcitat & leo, & ingenuo confuſa rubore
Virgineas adoperta genas roſa præbet honores
Cœlitibus, templiſq; ſabæum miſcet odorem.
Nunc vos pegaſidum comites acheloidas oro,
Mænaliumq; choros dryadum, nymphaſq; napeas,

Acriſioneos amores) danaes acriſij filię. Sed quid ego) quid (inquit) moliar, canat iſta cui maior ingenij vis, cui profundior rerũ cognitio. Cæcis naſturcia) naſturciũ ſerpentibus aduerſatur atq; ijs præcipue qui humiditate fere cæci erũpunt de terra. Hiſpida ponatur) hic legẽdũ eſt cinare, vt penelope, & de carduo fit hic mẽtio, qđ cinare græca dictio carduũ ſignificat gratiſſimũ in ſecũda menſa cibũ. Non enim ſapit naturã cardui ſylueſtris ſed inter illos principatu ſuperbit. Dulcis iaccho) hoc eſt, Cui commeſſator ac nepos quiſq; dulcem & non illiberalem ſaporem vino conciliare poteſt, eſt enim ſub-

amariuſcula vinum odore condiens.
Phebo nec gra.)homini cantum ſolito frequentare quia ſua amaricie arterias offendit ac vocem ſtrangulat.
Hæc modo purpu.) hoc eſt hæc cynare modo verticem ſine flore leuat modo flore coronatur.
Myrtiola crine)à colore floris myrthi arbuſculę.
Pinea vertice pungit) neutrum plurale hic in figurã pini, metam videlicet quam repræſentet pinus.
Nunc ſimilis calatho) aliquando pineum illum verticẽ adeo ſpinis cingit vt calatho videatur includi & malache. μαλαχη grece malua dicitur, quoniã mollit et ego vſu deprehendi maluã ad ſolem verti & oculati fide vidi quod ſolem ſequeretur ſicut heliotropium quod reor has herbas facere quia frigidiſſimæ.
Quæ colitis nemus Amphryſi, quæ theſſala tempe,
Quæ iuga Cyllenes, & opaci rura Lycæi,
Antraq́ꝫ caſtalijs ſemper rorantia guttis,
Et quæ ſicanij flores legiſtis haleſi,
Cum Cereris proles veſtris intenta choreis
Aequoris Aethenei vernantia lilia carpſit,
Raptaq́ꝫ, lithæi coniux mox facta tyranni
Syderibus triſtes vmbras, & tartara cœlo
Præpoſuit, ditemq́ꝫ Ioui, letumq́ꝫ ſaluti,
Et nunc inferno potitur Proſerpina regno.
Vos quoq́ꝫ iam poſito luctu, mœſtoq́ꝫ timore
Huc facili greſſu teneras auertite plantas,
Tellurisq́ꝫ comas ſacris optate caniſtris.
Hinc nullæ inſidiæ nymphis, nonnulla rapina,
Caſta fides nobis colitur, ſanctiq́ꝫ penates,
Omnia plena iocis, ſecuro plena cachinno,
Plena mero, lætiaq́ꝫ virent conuiuia pratis.
Nunc ver egelidum, nunc eſt molliſſimus annus,
Dum Phœbus tener, ac tenera decumbere in herba
Suadet, & arguto fugientes gramine fontes
Nec rigidos potare iuuat, nec ſole tepenteis.
Iamq́ꝫ dioneis redimitur floribus hortus.

Iam roſa miteſcit, ſarrano clarior oſtro.
Nec tam nubifugo Borea latonia Phœbe
Purpureo radiat vultu, nec ſyrius ardor
Sic micat, aut rutilus pyrous, aut ore coruſco
Heſperus, eoo remeat cum lucifer ortu,
Nec tam ſydereo fulget Thaumantias arcu,
Quàm nitidis hilares collucent fœtibus horti.
Quare age vel iubare exorto, iam nocte ſuprema,
Vel cum Phœbus equos in gurgite merſat hibero.
Sicubi odoratas prætexit amaracus vmbras,
Carpite, narciſſiq; comas, ſterilisq; balauſi.
Et tu, ne Corydonis opes deſpernat Alexis.
Formoſo Nays puero formoſior ipſa
Fer calathis violam. & nigro permiſta liguſtro
Balſama cum caſia nectens, croceosq; corymbos,
Sparge mero Bacchi, nam Bacchus condit odores.
Et vos agreſtes, duro qui pollice molles
Demetitis flores, cano iam vimine textum
Syrpiculum ferrugineis cumulatæ hyacinthis.
Iam roſa diſtendat contorti ſtamina iunci,
Preſſaq; flammeola rumpatur fiſcina calta,
Mercibus & vernis diues Portunnus abundet,
Et titubante gradu multo madefactus iaccho
Aere ſinus gerulus plenos grauis vrbe reportet.
Sed cum maturis flauebit meſſis ariſtis,
Atq; diem gemino titan extenderit aſtro,
Hauſerit & flammis lærnei brachia cancri,
Allia cum cepis, cereale papauer aneto
Iungite, dumq; virent nexos deferte maniplos,
Et celebres fortis fortunæ dicite laudes
Mercibus exactis, hilareisq; recurrite in hortos.
Tum quoq; proſciſſo, riguoq; inſperſa nouali
Ozima comprimite, & grauibus denſate cylindris,
Exurat ſata ne reſoluti pulueris æſtus,
Paruulus aut pulex irrepens dente laceſſat
Neu formica rapax populari ſemina poſſit.

Nec ſolum teneras audent erodere frondes
Implicitus conchæ limax, hirſutaq; campe,
Sed cum iam valido turgeſcit lurida caule
Braſſica, cumq; tument pallentia robora Betæ,
Mercibus atq; olitor gaudet ſecurus adultis,
Et iam maturis quærit ſupponere falcem,
Sæpe ferus duros iaculatur Iuppiter imbres
Grandine dilapidans, hominumq;, boumq; labores,
Sæpe etiam grauidis irrorat peſtifer vndis,
Ex quibus infeſtæ Baccho, glaucisq; ſalictis
Naſcuntur volucres, ſerpitq; eruca per hortos,
Quos ſuper ingrediens exurit ſemina morſu,
Quæ capitis viduata coma, ſpoliataq; nudo
Vertice, trunca iacent triſti conſumpta veneno.
Hæc ne ruricolæ paterentur monſtra, ſalutis
Ipſa nouas artes varia experientia rerum,
Et labor oſtendit miſeris, vſusq; magiſter
Tradidit agricolis, ventos ſedare furentes,
Et tempeſtatem Thuſcis auertere ſacris.
Hinc mala rubigo viridis ne torreat herbas,
Sanguine lactentis catuli placatur, & extis.
Hinc caput arcadici nudum cute fertur aſelli
Tyrrhenus fixiſſe tages in limite ruris.
Vtq; Iouis magni prohiberet fulmina Tarchon,
Sæpe ſuas ſedes percinxit vitibus albis.
Hinc amythaonius docuit quæ plurima Chiron,
Nocturnas cruribus volucres ſuſpendit, & altis
Culminibus vetuit feralia carmina flere.
Sed ne dira nouas ſegetes animalia carpant,
Profuit interdum medicantem ſemina pingui
Palladia ſine fruge ſalis conſpergere amurca,
Innataq; laris nigra ſatiare fauilla.
Profuit & plantis latices infundere amaros
Marrubij, multoq; ſedi contingere ſucco.
At ſi nulla valet medicina repellere peſtem,
Dardaniæ veniunt artes, nudataq; plantas

Fœmina, quæ iuſtis tum demum operata iuuentæ
Legibus, obſcœno manat pudibunda cruore,
Sed reſoluta ſinus, reſoluto mœſta capillo,
Ter circum areolas, & ſepem ducitur horti.
Quæ cum luſtrauit gradiens (mirabile viſu)
Non aliter quàm decuſſa pluit arbore nimbus,
Vel teretis mali, vel tectæ cortice glandis,
Voluitur ad terram diſtorto corpore campe.
Sic quondam magicis ſopitum cantibus anguem
Vellere phryxeo delapſum vidit Iolchos.
Sed iam prototomos tempus decidere caules,
Et tarteſiacos, paphiosq́ reuellere thirſos,
Atq́ apio faſces, & ſecto cingere porro,
Iamq́ eruca ſalax fœcundo prouenit horto.

Quæ colitis nemus) amphriſius fluuius theſſaliæ ad quē Apollo (vt oſtēdit vale, Flaccus) pauit armenta regis admeti Tyllenæ mons in arcadia vbi enutritus Mercurius lyceus mons arcadiæ vbi Pan venerabatur.
Et quæ ſicanij) Aleſus mons & fluuius non procul ab Ethna vbi proſerpina cum alijs virginibus flores legit. Sarrano oſtro) Sarra genus eſt conchę Pyrous lapis precioſus à colore ſic dictus. Diues vertumnus) vt ſit ſenſus hortulani accingant ſe ad calathos roſis & calthis implendos. Pomis onerandos & reliquis fructibus vt his vernis mercibus vertunnus deus, fori habitator abū det quibus mercibus in foro diuēditis grauis ære ex vrbe roma redeat manus agricolarū ſic legit pius bononiēſis. Ozima) lege ozima non ocyma vt quidam indocti pro herba odorata condimentis idonea & ita lege in Perſio ozima vernæ. Chilyndrus) inſtrumentum ruſticanū ad premendum ſolū terræ. Volucres) poſſumus legere volucres & volucræ pro vermiculo vagipenni ſumēdo, qui teneros prærodit pāpinos. Thuſcis ſacris) quia omnis vis aruſpicinæ & carminum à thuſcis defluxit. Hinc mala ru) in rubigalibus mactabatur catulus tractus ab vberibus matris. Tirrhemos tages) aruſpex.

Marrubij,multoq;)Columella libro.xij.his verbis fulcit, veteres quidam auctores vt Democritus præcipiũt ſemi na omnia ſucco herbæ quæ ſedum appellatur medicarẽ eodemq; remedio aduerſus beſtiolas vti quod verum eſſe nos experientia docuit hæc pius bononienſis.
Dardaniæ ve.)phryges inuenerunt mulierem emittentes menſtruali morbo ſanguinem debere circũdare hortos Plinius ſic ait negat apollo peſtem poſſe creſcere quã nuda virgo reſtringit.
Lubrica iam lapathos,iam thanni ſponte vireſcunt,
Et ſcylla,hirſuta ſepes nunc horrida ruſco
Prodit,& aſparagi corruda ſimillima filo,
Humidaq; andrachne ſitienteis protegit antes,
Et grauis atriplici conſurgit longa faſelus.
Tum modo dependens trichili,modo more chelidri
Sole ſub æſtiuo gelidas per graminis vmbras
Intortus cucumis,prægnansq; cucurbita ſerpit.
Vna neq; eſt illis facies,nam ſi tibi cordi
Longior eſt,gracili capitis quæ vertice pendet,
E tenui collo ſemen lege,ſiue globoſi
Corporis,atq; vtero nimium quæ vaſta tumeſcit,
Ventre leges medio,ſobolem dabit illa capacem
Naryciæ picis,aut actæi mellis hymeti,
Aut habilem lymphis hamulam,Bacchoue lagænam,
Tum pueros eadem fluuijs innare docebit,
Liuidus at cucumis grauida qui naſcitur aluo,
Hirtus & vt coluber nodoſo gramine tectus
Ventre cubat flexo,ſemper collectus in orbem,
Noxius exacuit morbos æſtatis iniquæ,
Fœtidus hic ſucco,pingui quoq; ſemine fartus.
Lubrica iã lapathos) quoniã inferius agit de oĩbus creſcentibus in altitudinem virgultorũ tanq̃ ſignificare vellet egimus de herbis paruis nunc agemus de altioribus. Protegit antes)antes fulci ſunt & in vineis & in agris & in hortis. Et grauis atriplici)atriplex genus eſt oleris quam ruſtici ſpinacium vocant. Marycię picis)pix

laudatiſſima in naratia inſula maris ionij.
At qui ſub trichila manantem repit ad vndam,
Labentemq́ſ ſequens nimio tenuatur amore
Candidus effœtæ tremebundior vbere porcæ.
Mollior infuſo calathis modo lacte gelato,
Dulcis erit, riguoq́ madeſcit luteus aruo,
Et feret auxiliū quondam mortalibus ægris.
Cum canis Erigones flagrans hyperionis æſtu
Arboreos aperit fœtus, cumulataq́ moris
Candida ſanguine omanat fiſcella cruore,
Tunc præcox bifera decendit ab arbore ficus.
Armenijsq́. & cereolis, prunisq́ damaſci
Stipantur calathi, & pomis quæ barbara Perſis
Miſerat (vt fama eſt) patrijs armata venenis.
At nunc expoſiti paruo diſcrimine læti
Ambroſios præbent ſuccos, oblita nocendi.
Quin etiam eiuſdem gentis de nomine dicta
Exiguo properant miteſcere perſica malo.
Tempeſtiua manent, quæ maxima Gallia donat,
Frigoribus pigro veniunt aſiatica fœtu.
At grauis arcturi ſubſydere parturit arbos
Liuia chalcidicis, & caunis æmula chijs,
Purpureæq́ chelidoniæ, pinguesq́ mariſcæ,
Et challiſtrutis roſeo quæ ſemine ridet,
Albaq́, quæ ſeruat flauæ cognomina ceræ,
Sciſſa libyſca ſimul picto quoq́ lydia tergo.
Quin & tardipedi ſacris iam rite ſolutis
Nube noua ſeritur, cœli pendentibus vndis
Congilis illuſtri mittit quam Nurſia campo,
Quæq́ amiterninis defertur bunia saruis.
Sed iam maturis nos flagitat anxius vuis
Euchius, excultosq́ iubet claudamus vt hortos.
Claudimus, imperioq́ tuo paremus agreſtes,
Ac metimus læti tua munera dulcis Iacche,
Inter laſciuos ſatyros, panasq́ biformes.
Brachia iactantes vetulo marcentia vino.

Et te mænalium, te bacchum, teq; lyæum.
Lenæumq; patrem canimus ſub tecta vocantes,
Ferueat vt lacus, & multo completa falerno
Exundent pingui ſpumantia dolia muſto.
Hactenus aruorum cultu Siluine docebam
Syderei vatis referens præcepta Maronis,
Qui primus veteres auſus recludere fontes
Aſcreum cecinit romana per oppida carmen.

At qui ſub trichila) trichilas interpretare vaſa habentia tria labra monet enim Columella ſupponenda cucumeri lata vaſa & capacia & expone ad vndam quæ manat ſub trichila vaſe cucumeri ſuppoſito. Arcturi ſubſyde re) hoc eſt nonis Septembris. Quin & tardipedi ſa.) innuit Vulcanum qui claudus fingitur. Congilis) per congilis rapam intelligit. Murſia) mirſinę rapę ſum opere laudabantur. Bumas) non à bumo fonte vt ait Pomponius ſed per hanc vocem ſignificatur napus Plinius lib. 20. naporum differentias & in medicina greci ſeruant anguloſis foliorum caulibus florentes quod bumon vocant Menalius à menalio monte archadię. Aſcreū cecinit) aſcra oppidū & vicus in boętia patria heſiodi vergilius aſcreūq; cauo romana per oppida carmē.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER VNDECIMVS.

Quæ intra uillam agi debeant ab homine officio uillicationis præpoſito. *Cap. I.*

CLAVDIVS Auguſtalis tam ingenuæ naturæ, q̄ eruditionis adoleſcēs cōpluriū ſtudiorū, & præcipue agricolationū ſermonibus inſtigatus excudit mihi, cultus hortorū proſa vt oratione cōponerē. Nec me tñ fallebat hic euētus rei, cū prædictā materiā carminis legibus implicarē, ſed tibi Publi Siluine perti

Quidam enim, quamuis operum probatiſſimi artifices, imperitandi parum prudentes, aut ſæuius, aut etiam leniꝰ us agendo rem dominorum corrumpunt. Quare, ſicut dixi, docendus, et à pueritia ruſticis operibus educandus, multisq; prius experimẽtis inſpiciendus erit futurus villicus. Nec ſolum an perdidicerit diſciplinam ruris. ſed an etiam domino fidem, ac beneuolentiam exhibeat, ſine quibus nihil prodeſt villici ſumma ſcientia. Potiſſimum autem eſt in eo magiſterio ſcire, & æſtimare, quale officium, & quis labor ſit, cuiq; iniungendus. nam nec valẽtiſſimus poſſet exequi, quod imperatur, ſi neſciat quid agat, nec peritiſſimus, ſi ſit inualidus. Qualitas itaq; cuiuſque rei conſyderanda eſt. Quippe aliqua ſunt opera tantummodo virium tanquam promouendi onera, portandiq;, aliqua ſociata viribus, & arti, vt fodiendi, arandiq;, ſegetes, & prata deſecandi. nonnullis minus virium plus artis adhibetur, ſicut putationibus, inſitionibusq; vineti. Plurimum etiam ſcientia pollet in aliquibus, vt in paſtione pecoris, atq; eiuſdem medicina. Quorum omnium officiorum villicus, quem iam prius dixi, ęſtimator bonus, eſſe non poteſt, niſi fuerit etiam peritus, vt in vno quoque corrigere queat perperam factum. neque enim ſatis eſt reprehendiſſe peccantem, ſi non doceat recte viam. Libenter igitur eadem loquor, tam docendus eſt futurus villicus, quàm futurus figulus, aut faber. Et haud facile dixerim, num illa tanto expeditiora ſint diſcentibus artificia, quanto minus ampla ſunt. Ruſticationis autem magna, & diffuſa materia eſt, partésque ſi velimus eius percenſere, vix numero comprehendamus. Quare ſatis admirari nequeo, quod primo ſcriptorum meorum exordio iure conqueſtus ſum. Cæterarum artium minus vitæ neceſſariarũ repertos antiſtites, agriculturæ neque diſcipulos, neq; præceptores inuentos, niſi magnitudo rei pepererit reuerentiam vel diſcẽdi, vel profundi penè immenſam ſcientiam, cum tamen nõ ideo turpi deſperatione oportuerit eã negligi. Nã nec oratoria diſciplina

deſeritur, quia perfectus orator nuſquã repertus eſt, nec philoſophia, quia nullus conſumatæ ſapientiæ, ſed è contrario plurimi ſemetipſos exhortantur vel aliquas partes earũ addiſcere, quamuis vniuerſas percipere nõ poſſint. Etenim quę probabilis ratio eſt obmuteſcendi, quia nequeas orator eſſe perfectus, aut in ſocordiã compelli, quia deſponderis ſapientiã? Magnæ rei, quantulumcunq; poſſederis, fuiſſe participẽ non minima eſt gloria. Quis ergo inquis, docebit futurũ villicum, ſi nullus profeſſor eſt? & ego intelligo difficillimũ eſſe ab vno velut authore cuncta ruſticationis conſequi præcepta. Veruntamen vt vniuerſæ diſciplinæ vix aliquem conſultum, ſic plurimos partium eius inuenias magiſtros, per quos efficere queas perfectũ villicũ. nã & arator reperitur aliquis bonus, & optimus foſſor, aut fœni ſector, nec minus arborator, et vinitor, tum etiã veterinarius, et probus paſtor, qui ſinguli rationẽ ſcientiæ ſuæ deſyderanti non ſubtrahant. Igitur complurium agreſtium formatus artibus, qui ſuſceperit officium villicationis, in primis conuictũ domeſticum, multoq; etiã magis externum vitet. Somni, & vini ſit abſtinentiſſimus, quæ vtraq; ſunt inimiciſſima diligentiæ. Nam & ebrioſo cura officij pariter cum memoria ſubtrahitur, & ſomniculoſo plurima effugiunt. Quid enim poteſt aut ipſe agere, aut cuiquam dormiẽs imperare? Tum etiã ſit à venereis amorib⁹ auerſus, quibus ſi ſe dediderit, nõ aliud quicquã poſſit cogitare, q̃ illud, quod diligit. Nam vitijs eiuſmodi pellectus animus nec præmiũ iucundius, quàm fructum libidinis, nec ſupplicium grauius, quàm fruſtrationem cupiditatis exiſtimat. Igitur primus omnium vigilet, familiamq; ſemper ad opera cunctantem pro temporibus anni feſtinanter producat, & ſtrenue ipſe præcedat. Plurimum enim refert colonos à primo mane opus aggredi, nec lentos per otium pigre procedere. Siquidem Iſchomacus idem ille, Malo inquit vnius agilem, atq; induſtriam, quàm decem hominum negligentem, & tardã operam. Quippe plu-

rimũ affert mali, ſi operario meretricandi pòteſtas fiat. nam vt in itinere conficiendo ſæpe dimidio maturius peruenit is, qui nauiter, & ſine vllis conceſſationibus per meabit, quàm is, qui cum ſit vnà profectus vmbras arborum, fonticulorumq́ amœnitatẽ, vel auræ refrigerationem captauit, ſic in agreſti negotio dici vix poteſt, quid nauus operarius ignauo, & ceſſatore præſtet. Hoc igitur cuſtodire oportet villicũ, ne ſtatim à prima luce familia cunctanter, & languide procedat, ſed velut in aliquod præliũ cũ vigore, & alacritate animi præcedentem eum tanquã ducẽ ſtrenue ſequatur, varijsq́ exhortationibus in opere ipſo exhilaret laborantes. Et interdũ tanquã deficienti ſuccurſurus ferramentũ auferat parumper et ipſe fungatur eius officio, moneatq́ ſic fieri debere, vt ab ipſo fortiter ſit effectũ. Atq́ vbi crepuſculũ inceſſerit neminẽ poſt ſe relinquat, ſed oẽs ſubſequatur more optimi paſtoris, qui è grege nullã pecudẽ patitur in agro relinqui. Tum vero, cum tectũ ſubierit, idẽ faciat, quod ille diligens opilio. nec in domicilio ſuo ſtatim deliteſcat, ſed agat cuiuſq́ maximã curã. Siue quis (quod accidit plerunq́) ſauciatus in opere noxã ceperit, adhibeat fomenta, ſiue alter languidior eſt, in valetudinarium confeſtim deducat, & conuenientẽ ei cæterã curationẽ adhiberi iubeat. Eorum vero, qui recte valebunt, nõ minor habenda erit ratio, vt cibus, & potio ſine fraude à cællarijs prębeatur. Conſueſcatq́ ruſticos circa larẽ domini, focumq́ familiarem ſemper epulari, atq́ ipſe in conſpectu eorum ſimiliter epuletur. Sitq́ frugalitatis exemplum, nec niſi ſacris diebus accubans cœnet, feſtosq́ ſic agat, vt fortiſſimum quenq́, & frugaliſſimum largitionibus proſequatur, nonnunquã etiam ſuæ menſæ adhibeat, & velit alijs quoq́ honoribus dignari. Tũ etiã per ferias inſtrumentũ ruſticũ, ſine quo nullum opus effici poteſt, recognoſcat, & ſæpius inſpiciat ferramenta. eaq́ ſemper duplicia comparet, ac ſubinde refecta cuſtodiat, ne ſi quod in opere vitiatum fuerit, à vicino petendũ ſit, quia plus

In operis ſeruorum auocandis,q̃ in pretio rerum eiuſmodi dependitur.Cultam,veſtitamq́ familiam vtiliter magis habeat,quàm delicate, ideſt munitam diligenter à frigoribus,& imbribus, quæ vtraq; prohibentur optime pellibus manicatis,& ſagatis cucullis. idq; ſi fiat, oĩs penè hyemalis dies in opere tolerari poſſit.Quare tã veſtẽ ſeruitiorum,quàm,vt dixi,ferramenta bis debebit ſingulis menſibus recenſere.nam frequens recognitio nec impunitatis ſpẽ,nec peccandi locum prębet.Itaq; mancipia vincta,quę ſunt ergaſtuli,per nomina quotidie citare debebit,atq; explorare, vt ſint compedibus diligenter innexa.tum etiam cuſtodiæ ſedes an tuta, & recte munita ſit,nec ſiquem dominus, aut ipſe vinxerit, ſine iuſſu patrisfamiliæ reſoluat. Sacrificia niſi ex præcepto domini facere neſciat,aruſpicem,ſagamq́ ſua ſponte non nouerit,quæ vtraq; genera vana ſuperſtitione rudes animos infeſtant.Non vrbem,non vllas nundinas niſi vendendæ,aut emendæ rei neceſſariæ cauſa frequentauerit. neq; enĩ coloniæ ſuæ terminos egredi debet, nec abſentia ſua familię ceſſandi,aut delinquendi ſpatium dare.Semitas, nouosq; limites in agro fieri prohibeat. Hoſpitem niſi ex amicitia domini quamrariſſime recipiat. Ad miniſteria ſua conſeruos non adhibeat.Nec vlli terminos egredi(niſi magna coegerit neceſſitas)permittat, Pecuniam domini neq; in pecore, nec in alijs rebus promercalibus occupet.hęc enim res auocat villici curam,& eum negotiatorem potius facit,quàm agricolam, nec vnquam ſinit eum cũ rationibus domini paria facere, ſed vbi æris numeratio exigitur,res pro numis oſtenditur.Itaq; tam iſtud vitare debebit, quàm hercule fugiendum venandi, aut aucupandi ſtudiũ,quibus rebus plurimæ operæ auocantur.Iam illa,quæ etiam in maioribus imperijs difficulter cuſtodiuntur,cõſyderare debebit,ne aut crudelius, aut remiſſius agat cũ ſubiectis. ſempq́ foueat bonos, & ſedulos,parcat etiã minus probis,et ita tẽperet,vt magis eius vereantur ſeueritatẽ,q̃ vt ſæuitiã deteſtentur. Pote-

ritq; id cuſtodire, ſi maluerit cauere ne peccet operarius, q̄,cū peccauerit,ſerò punire. Nulla eſt autē vel nequiſſimi hoīs amplior cuſtodia, q̄ quotidiana operis exactio. Nā illud verū eſt M.Catonis oraculū,nihil agēdo hoīes male agere diſcunt,Itaq; curabit villicus,vt iuſta reddantur.Iſtaq; non ægre conſequetur, ſi ſemper ſe repræſentauerit.Sic enim & magiſtri ſingulorum officiorum diligenter exequētur ſua munia,& familia poſt operis exercitationem fatigata cibo, quietiq; potius,ac ſomno, q̄ maleficijs operam dabit. In vniuerſa porrò villicatione ſicut in cætera vita, pretioſiſſimū eſt intelligere quenq; neſcire ſe quod neſciat, ſemperq; cupere, qđ ignoret addiſcere.Nā & ſi multum prodeſt ſcientia,plus tamen obeſt imprudentia, vel negligētia maxime in ruſticatione, cuius diſciplinæ caput ſemel eſt feciſſe quicquid exegerit ratio culturæ,nā quamuis interdum emendatum ſit perperā factum vel imprudentia,vel negligentia,res tamen ipſa iam domino decoxit. Nec mox in tantū exuberat, vt & iacturam capitis amiſſi reſtituat,& quæſtum reſarciat.Prælabentis vero temporis fuga quàm ſit inreparabilis,quis dubitet? Eius igitur memor præcipue ſemper caueat, ne improuidus ab opere vincatur. Res eſt agreſtis inſidioſiſſima cunctanti. quod ipſum expreſſius vetuſtiſſimus author Heſiodus hoc verſu ſignificauit.

αἰὲὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄταισι παλαίει.

Quare vulgare illud de arborum poſitione ruſticis vſurpatum, ſerere ne dubites. id villicus ad agri totum cultum referri iudicet.credatq; prętermiſſas non duodecim horas,ſed annum perijſſe, niſi ſua quaq; die quod inſtat effecerit. nam cum proprijs penè momentis fieri quicquam debeat,ſi vnum opus tardius quàm oporteat peractum ſit,cæteræ quoq;,quæ ſequuntur,culturæ,poſt iuſta tempora ſerius adhibentur,omniſq; turbatus operis ordo ſpem totius anni fruſtratur, quare neceſſaria eſt menſtrui cuiuſq; officij monitio ea,quæ pendet ex ratione ſyderum cœli,nam,vt ait Vergilius,

Tam ſunt arcturi ſydera nobis
Hœdorumq́ dies ſeruandi, & lucidus anguis,
Quàm quibus in patriam ventoſa per æquora vectis
Pontus, & oſtriferi fauces tentantur Abidi.

Cõtra quã obſeruationẽ multis argumentationibus diſſeruiſſe me non inficior in ijs libris, quos aduerſus aſtrologos compoſueram. ſed illis diſputationibus exigebatur id, quod improbiſſime Chaldæi pollicentur, vt certis quaſi terminis, ita diebus ſtatis aeris mutationes reſpondeãt. In hac aũt ruris diſciplina nõ deſyderatur eiuſmodi ſcrupuloſitas, ſed (qđ dicitur pingui Minerua) quantũuis vtile cõtinget villico tẽpeſtatis futuræ preſagiũ, ſi pſuaſum habuerit, mõ ante, mõ poſt, interdum etiã ſtato die orientis, vel occidẽtis cõpetere vim ſyderis. nã ſatis prouidus erit, cui licebit antemultos dies cauere ſuſpecta tpa.

Quid quoq; menſe faciendum ſit, temporibus accommodando opera. Cap. II.

ITAQVE præcipiemus quid quoq; menſe faciendũ ſit, ſic temporibus accommodantes opera ruris, vt permiſerit ſtatus cœli. Cuius varietatem, mutationemq́, ſi ex hoc cõmentario fuerit præmonitus villicus, aut nunquam decipietur, aut certe non frequenter. & ne diſcedamus ab optimo vate, qui ait, ille vere nouo terram proſcindere incipiat. Noui autem veris principium non ſic obſeruare ruſticus debet, quemadmodum aſtrologus, vt expectet certum diem illum, qui veris initium facere dicitur. ſed aliquid etiam ſumat de parte hyemis, quoniam conſumpta bruma, iã intepeſcit annus, permittitq́ clemẽtior dies opera moliri. poſſunt igitur ab idibus Ianuarijs (vt principem menſem romani anni obſeruet) auſpicari culturarũ officia, quorum alia ex priſtinis reſidua conſumabit, atq; alia futuri temporis inchoabit. Satis autem erit per dimidios Menſes exequi quodq; negotium, quia neq; preſeſtinatum opus nimium immature videri poſſit ante quindecim dies factum, nec rurſus poſt totidem

nimium tarde. Idibus Ianuarijs ventoſa tempeſtas, & incertus ſtatus. X V I I I. Calen. Feb. tempeſtas incerta. X V I I. Calen. Feb. Sol in Aquarium tranſit, Leo mane incipit occidere, africus, interdū auſter cum pluuia. X V I Calen. Febr. Cancer deſinit occidere, hyemat. X V. Cal. Febr. Aquarius incipit oriri. ventus africus tempeſtatē ſignificat. X I. Calen. Febr. fidicula veſpere occidit, dies pluuius. I X. Calen. Febr. ex occaſu priſtini ſyderis ſignificat tempeſtatem. interdum etiā tempeſtas. V I. Cal. Febr. Leonis quæ eſt in pectore clara ſtella occidit, nonnunquam ſignificatur hyems bipartita. V. Cal. Feb. auſter, aut africus, hyemat, pluuius dies. III. Cal. Feb. delphinus incipit occidere. Itē fidicula occidit. Pridie Cal. Febr. eorum, quæ ſupra ſunt, ſyderum occaſus, tempeſtatē facit, interdum tantummodo ſignificat. Hoc igitur ſemeſtrium, & deinceps ſequentia tempeſtatibus annotatis percenſuimus, quo cautior villicus, vt iam dixi, vel abſtinere poſſit operibus, vel feſtinationem adhibere. itaque ab idibus Ianuarijs, quod habetur tempus inter brumā, & aduentum fauonij, ſi maior eſt vineæ, vel arbuſti modus, quicquid ex autumno putationis ſuperfuit, repetendum eſt, ſed ita ne matutinis temporibus vitis ſaucietur, quoniam pruinis, & gelicidijs nocturnis adhuc rigentes materiæ, ferrum reformidant. itaq; dum hæ regelare ſinuntur, vſq; in horam ſecundam, vel tertiam poterūt vepres attenuari, ne incremento ſuo agrum occupent, ſegetes emundari, acerui virgarum fieri, ligna deniq; confici, vt tum demum tepenti iam die putatio adminiſtretur. apricis etiam, & macris, aut aridis locis prata iā purganda. & à pecore ſunt defendēda, aut fœni ſit copia. Siccos quoq;, & pingues agros tempeſtiuum eſt proſcindere. nam & vliginoſi, & mediocris habitus ſub æſtate, vereue agendi ſunt. macerrimi vero, & aridi poſt æſtatem, primo autumno arandi, & ſubinde conſerendi. ſed iugerum agri pinguis hoc tempore anni commode duabus operis proſcinditur, quia hybernis pluuijs adhuc madēs

terra facilem cultū ſui præbet. Eodemq; menſe ante Calen. Feb. ſarriendæ ſegetes autumnales, ſiue ille ſeminis adorei ſunt, quod quidam far vernaculum vocant, ſeu tritici. Eorumq; tempeſtiua ſarritio eſt, cum enata frumenta quatuor fibrarum eſſe cœperunt. ordeum quoq; maturum, quibus ſupereſt opera, nunc demū ſarrire debebūt. ſed & faba eandem culturam exigit, ſi iam coliculus eius in quatuor digitos altitudinis creuerit, nam prius ſarriuiſſe nimium teneram non expedit, eruum quidem melius priore menſe, nec tamen improbe hoc ipſo vel proximo ſeremus. nam Martio nullo modo terræ committendum eſſe ruſtici præcipiunt. vineæ, quæ ſunt palatæ, & ligatæ recte iam fodiuntur. ſurculi, qui primi florē afferunt, ſtatim circa idus inſerendi ſunt, vt ceraſorū tuberum, amygdalarum, perſicorumq; ridicis, vel etiam palis conficiendis, idoneum tempus eſt, nec minus in ædificia ſuccidere arborem conuenit, ſed vtraq; melius fiunt Luna decreſcente ab vigeſima vſq; in trigeſimam, quoniam oīs materia ſic cæſa iudicatur carie non infeſtari. Palos vna opera cędere, & exputatos acuere centum numero poteſt. Ridicas autem querneas, ſiue oleagineas findere, & dedolatas vtraq; parte exacuere numero ſexaginta. Item ad lucubrationem veſpertinam palos decē, vel ridicas quinq; conficere, totidemq; per antelucanam lucubrationem. Materies ſi roborea eſt, ab vno fabro dolari ad vnguem per quadrata debet pedū. XX. hæc erit vehis vna. Pinus autem. V. & XX. pedum ęque ab vno expeditur, quæ & ipſa vehis dicitur. nec minus vlmus, & fraxinus pedū. XXX. cupreſſus autem pedum. XL. tum etiam ſexagenum pedum abies, atq; populus, ſingulis operis ad vnguem quadrantur, atq; omnes hę menſuræ ſimiliter vehes appellantur. His etiam diebus maturi agni, & reliqui fœtus pecudum, nec minus maiora quadrupedia charactere ſignari debent. Calen. Febr. fidis incipit occidere, ventus eurinus, & interdū auſter cū grandine eſt. III. nonas. Feb. fidis tota, et leo medius occidit,

torus, aut ſeptentrio.nonnunquã fauonius. Nonis Feb. mediç partes Aquarij oriuntur,ventoſa tempeſtas.VII. Idus Feb.Caliſto ſydus occidit, fauonij ſpirare incipiũt. VI. Idus Feb. ventoſa tempeſtas.III.Idus Feb.eurus.per hoſce dies locis maritimis, & calidis,& ſiccis prata, vel arua purgantur,& in fœnum ſubmittuntur.Reliquç partes vinearum propter brumam,vel frigora omiſſç,nũc palandæ,& alligandæ ſunt,ne poſtea tumentes gemmæ lędantur, & oculi atterantur.Item vinearum foſſio hiſdẽ locis peragenda, arbuſtorumq́ ſiue putatio, ſiue alligatio finienda eſt,quorum iuſta certa eſſe non poſſunt.Internonas deinde,& idus. pomorum ſeminaria facienda ſunt,& maturæ plantæ de ſeminarijs in ſcrobes transferendç.Paſtinatio quoq́,quç menſe Decembri,vel Ianuario cœpta eſt,iam nunc includenda, & vitibus conſerenda eſt.Paſtinatur aũt terreni iugerũ ita, vt ſolum in altitudinem trium pedum defodiatur operis.L X X X. vel in altitudinem dipondij ſemiſſis,operis.L.vel ad bipaliũ, cui eſt altitudo duorum pedum operis.XL.Hæc tamen in agro ſicco ſurculis conſerendis minima paſtinationis menſura eſt.Nam oleribus deponẽdis poſſit, vel ſexquipedalis altitudo ſatisfacere,quç plerunq́ in ſingula iugera triginta operis conficitur.hoc eodem tempore ſtercoris pars in prata digerenda.pars oleis, & cæteris arboribus inſpargenda.quin etiam vitiaria diligenter facienda,malleolisq́ quamrecentiſſimis curioſiſſime pangenda.Populos,& ſalices,et fraxinos,prius quàm frondeãt, plantasq́ vlmorum nunc ponere vtile eſt,aut ante ſatas nunc exputare,& circumfodere, ac ſummas earum æſtiuas radiculas amputare. Sarmenta quoque (vineis non dum foſſis)atque arbuſtorum ramos è ſegetibus,aut rubos,& quicquid deniq́ iacens,fodientem, vel alio genere terram molientem poteſt impedire, nunc egerere,& ad ſepem applicare oportet.Roſaria noua conſerere, vel antiqua curare.Arũdineta nũc ponere, vel etiã priſtina colere.Saliɑta facere,vel deputare,rũcare,ac fodere Geni-

ſtam ſemine, vel plantis in paſtinato, vel etiam ſulco de ponere. Trimeſtriũ quoq; ſatio non eſt aliena huic tempori, quamuis tepidis regionibus melius adminiſtretur per menſem Ianuariũ. Idibus Februarijs Sagittarius veſpere occidit, vehemẽter hyemat. X V I. Cal. Martij veſpere crater oritur, venti mutatio. quintodecimo Calen. Martij ſol in piſces tranſitum facit, nonnunquam ventoſa tempeſtas. tertiodecimo, & duodecimo Cal. Martij fauonius, vel auſter cũ grandine, & nimbis. decimo Cal. Martij Leo deſinit occidere, vẽti ſeptentrionales, qui vocantur ornithiæ, per dies triginta eſſe ſolent, tũ & hirundo aduenit. IX. Cal. Martij arcturus prima nocte oritur frigidus dies aquilone, vel coro interdum pluuia. V I I I. Calen. Martij ſagitta crepuſculo incipit oriri, varię tempeſtates. halcyoneidies vocantur, in atlantico quidẽ mari ſumma tranquillitas notata eſt. V I I. Calen. Martij vẽtoſa tempeſtas, hirundo conſpicitur. per hos dies frigidis locis earum rerum, quas ſupra ſcripſimus, tempeſtiua eſt adminiſtratio. Locis autem calidioribus, quamuis ſera, tamen neceſſaria. cæterũ malleoli, & viuiradicis poſitio huius temporis eſſe videtur optima. nec tamen deterior etiam inter Cal. & idus ſequentis menſis, vtiq; ſi non ſit feruentiſſima regio. ſi vero etiam magis frigida, vel melior eſt. Inſitio quoq; arborum, atq; vitium tepidis locis hoc tempore commode adminiſtrabitur. Cal. Martij africus, interdum auſter cũ grandine. VI. nonas. Martij vindemiator apparet, quem græci τρυγητῆρα dicunt, ſeptentrionales venti. I I I I. nõ. Martij fauonius, interdum auſter hyemat: nonis Martij equus mane oritur, flatus aquilonis. I I I. Idus Martij piſcis aquilonius deſinit oriri, ſeptentrionales venti. Pride Idus Martij argonauis exoritur, fauonius, aut auſter, interdum aquilo. His diebus cõmode inſtruuntur horti, de quib9 ſuo loco dicã ſecretius, ne inter hanc quaſi turbam operum negligentius olitoris officia deſcripſiſſe videar, aut nnnc ordinẽ reliquarum culturarum cœptũ interrupiſſe. Igitur à Cal.

Martij eximia eſt vitium putatio vſq; in decimum Calendarum Aprilium.ſi tamen ſe gemmæ non dum moueant. ſurculi quoq; ſilentes ad inſitionem nunc præcipue, vtiliterq; leguntur, & ipſa inſitio vitium, atq; arborum longe nunc eſt optima. Frigidis quoq; locis, & humidis vitium ſatio nunc præcipua eſt, ſed & ficulnea cacumina iam tumentia vtiliſſime ponũtur. Sarritura quoq; frumentorum iteratur egregie. modios tres vna opera recte ſarrit. prata purgare, & à pecore defendere iam tempeſtiuum eſt. locis quidem calidis, & ſiccis etiam à menſe Ianuario, vt ſupra diximus, id fieri debet, nã frigidis vel à quinquatribus prata recte ſubmittuntur. Scrobes omnis generis, quos eris autumno conſiturus, hoc tẽpore præparare oportebit. eorum quaternarij, hoc eſt quoquouerſus pedum. iiij. ſi eſt commodum terrenum. xiiij. ab vno fiunt. Ternarij autem. xviij. Cæterum ad deponendas vites, vel non magni incrementi arbores, ſulcus qui ſit pedum centum & viginti, latitudine bipedanea, in altitudinem deprimi debet dipondio ſemiſſe, eũq; ſimiliter vna opera efficit. Roſarium ſerotinum perfoſſum, & cultum habere iam tempus eſt. Oleis laborantibus circum radices amurcam, quæ ſalem non habeat, nunc conueniet infundere, maximis ſex congij, mediocribus arboribus vrnæ ſatisfaciunt, cæteris æſtimanda erit portio. ſed tamen quæ nihil vitij habuerint, aliquanto lætiores fient, ſi amurca rigentur inſulſa. nonnulli hoc optimum tempus eſſe ſeminarijs inſtituendis dixerunt. Tum etiam bacas lauri, & myrti, cæterorumq; viridium ſemina in areolas differere præceperunt. orthociſſos, & ederas ab idibus Februarij, vel etiam Calen. Martijs poni oportere ijdem cenſuerunt. Idibus Martij nepa incipit occidere, ſignificat tempeſtatem. xvij. Calen. April. nepa occidit, hyemat. xvi. Calen. April. Sol in Arietẽ tranſitũ facit, fauonius, vel corus. xij. Cal. April. equus occidit mane, ſeptentrionales venti. x. Cal. April. Aries incipit exoriri, pluuius dies, interdũ iungit. ix. & viij. Calen. April.

NN

æquinoctium vernum tempeſtatem ſignificat. Ab idib⁹ eadem, quæ ſupra, vtiq; peragenda ſunt. optime autem vliginoſa, & pinguia loca nunc demum proſcinduntur, & quæ menſe Ianuario veruacta fecimus, nunc vltima parte Martij ſunt iteranda, & ſiquæ pergulæ vitium generoſarum, vel ſiquæ in agris, aut vepribus ſingulares arbores maritæ à putatoribus relictæ ſunt, ante Calend. April. vtiq; deputari debent, poſt quem diem ſera, & infructuoſa fit huiuſmodi rerum cultura. Milij quoq;, & panici. hæc prima ſatio eſt, quæ peragi debet circa id. April. vtriuſq; ſeminis ſextarij quini ſingula iugera occupant. quinetiam pecus lanatum, cæteraq; quadrupedia tempus idoneum eſt caſtrãdi. Locis autem tepidis ab idibus Feb. vſq; in idus April. In locis frigidis ab idib⁹ Martij vſq; in idus Maias oĩa recte pecora caſtrantur. Calen. April. nepa occidit mane, tempeſtatem ſignificat. non. April. fauonius, aut auſter cum grandine, nonnunquam hoc idem pridie. viij. idus April. Vergiliæ veſpere cælantur, interdum hyemat. vij. id. April. & vj. & v. auſtri, & africi, tempeſtatem ſignificat. iiij. idus April. Sole oriente, Libra occidere incipit, interdum tempeſtatem ſignificat. Pridie id. April. ſuculæ cælantur, hyemat. His diebus locis frigidis prima vinearum foſſio vtiq; ante idus peragenda eſt. quæq; menſe Martio poſt confectũ æquinoctium fieri debuerunt, nunc deniq; quamprimũ exequenda ſunt. Fici, viteſq; adhuc recte inſeruntur. ſeminaria, quæ ſunt ante facta, runcari, & adhuc commode fodiri poſſunt. Oues tarentinæ radice lanaria lauari debent, vt tonſuræ præparentur. Idib. Aprilis, vt ſupra, Libra occidit, hyemat. xviij. Calẽ. Maias ventoſa tempeſtas, & imbres, nec hoc conſtanter. xv. Cal. Maias Sol in Taurum tranſitum facit, pluuiam ſignificat. xiiij. Calen. Maias ſuculæ ſe veſperi cælant, pluuiã ſignificat. xj. Cal. Maias ver bipartitur, pluuia, & nonnunquam grando. x. Cal. Maias Vergiliæ cum Sole oriuntur, africus, vel auſter, dies humidus. ix. Calendas Maias prima nocte fidi-

cula apparet, tempeſtatem ſignificat.iiij.Calend.Maias auſter ferè cum pluuia.iij.Calend.Maias mane Capra ex oritur,auſtrinus dies,interdum pluuiæ.Pridie Cal.Maias canis ſe veſpere cælat, tempeſtatem ſignificat.Per hos dies eadem,quę ſupra,perſequemur.Poſſuntq́; ſi iam librũ remittunt inſeri oleæ,vel emplaſtrari, cæteręq; pomiferæ arbores eodem emplaſtrationis genere inſeri. ſed & prima pampinatio rectè inchoatur,dum prorepentes oculi digito decuti poſſint.ſiqua præterea in vineis aut foſſor diſturbauit,aut negligentia omiſit, diligens vinitor reſtituere debet, & fracta iuga conſyderare, & reſarcire, aut diſiectos palos reponere,ita ne teneros pampinos explantet. eodem tempore ſecundi fœtus, pecudes ſignari oportet.Calendas Maias hoc biduo ſol vnam dicitur tenere particulam.vj.non.Maias.ſucula cum ſole exoritur ſeptentrionales venti.v.non. Maias centaurus totus apparet,tempeſtatem ſignificat. iij. nonas Maias idem ſydus,pluuiam ſignificat. Pridie nonas Maias nepa medi⁹ occidit,tempeſtatem ſignificat.nonis Maijs Vergiliæ exoriuntur mane,fauonius.vij.idus Maias æſtatis initium fauonius,aut corus,interdum etiam pluuia.vj.idus Vergiliæ totę apparent,fauonius,aut corus,interdum et pluuiæ. Tertio idus Maias fidis mane oritur ſignificat tempeſtatem. Per hos dies runcandæ ſegetes ſunt, fœniſiciæ inſtituendæ.Bonus operarius prati iugerum deſecat,nec minus milleducentos manipulos vnus obligat, qui ſint ſinguli quaternarum librarum. Arbores quoq; tempus eſt ablaqueatas circumfodere & operire. vna opera nouellas circũfodiet arbores octuagita mediocres.lxv.magnas quinquaginta.hoc mẽſe ſeminaria oĩa crebro fodere oportebit,ſed à Cal.Martijs vſq; in idus Septembres, oĩbus menſibus non ſolum ſeminarijs,ſed etiam nouellis vineis danda foſſio eſt.Iiſdem diebus, vbi prægelidũ, & pluuiũ cœlũ eſt,oleæ putantur, & emuſcantur. Cæterum tepidis regionibus duobus temporibus anni facere iſtud oportebit.Primo ab idibus Octob.vſq; in id⁹ De-

cembres,iterum ab idibus Febru. vſq; in idus Martias,ſi
tamen arbor librũ nõ remittit, hoc eodem menſe in pa
ſtinato ſeminario nouiſſima poſitio eſt olearis taleæ,eã
q; oportet,cum panxeris, fimo,& cinere miſtis oblinire
& ſuperponere muſcum,ne ſole findatur. ſed hoc idem
opus melius fiet vltima parte menſis Martij, vel prima
menſis Aprilis,& cæteris temporibus, quibus præcepi-
mus ſeminaria plantis,vel ramis conſerere.Idibus maijs
fidis mane exoritur,auſter,aut euronotus, interdum di-
es humidus.xvij.Cal.Iunias idẽ,quod ſupra.xvj.&. xv.
Cal.Iunias euronotus,vel auſter cũ pluuia.xiiij.Cal.Iun.
Sol in geminos introitum facit.xij.Cal.Iun.ſuculæ exo-
riuntur,ſeptentrionales venti,nonnunquam auſter cum
pluuia.xj.&.x.Cal.Iun.arcturus mane occidit,tempeſta-
tem ſignificat.viij.&.vij.&.vj.Cal.Iun.capra mane ex-
oritur,ſeptentrionales venti.Ab idibus vſq; in Cal.Iun.
vetera,nam vineam prius quàm florere incipiat,iterum
fodere oportet,eandemq́;, & cæteras omnes vineas iti-
dem pampinare.Quod ſi ſæpius feceris,puerilis vna ope
ra iugerum vineti pampinabit,quibuſdam regionibus o-
ues nunc tondentur,& pecoris nati,aut amiſſi ratio acci
pitur.item qui lupinum ſtercorandi agri cauſa ſerit,nũc
demum aratro ſubuertit.Calen.Iun.&.iiij.non.aquila ex
oritur,tempeſtas ventoſa,& interdum pluuia. vij. idus
Iun.arcturus occidit,fauonius,aut corus.iiij.id.Iuni. del-
phinus veſpere exoritur,fauonius,interdum rorat. His
diebus ſi non opere victi ſumus,eadẽ,quæ extremo men
ſe Maio, facienda ſunt. item omnes arbores fructiferæ
circumfoſſæ aggerari debent,vt ante ſolſtitium id opus
peractum ſit quinetiam pro conditione regionis,& cœ-
li terra vel proſcinditur,vel iteratur.eaq;, ſi eſt difficilis,
proſcinditur operis tribus,iteratur duabus,tertiatur vna.
Lirantur autem iugera duo opera vna.at ſi facilis eſt ter
ra,proſcinditur iugerum duabus operis,iteratur vna.lirã
tur vna,iugera quatuor, cum in ſubacta iam terra latio-
res porcæ ſulcantur.quæ ratio colligit,vt per autumnũ

facile poſſint vno iugo, tritici obſeri modij centumquin quaginta, cæterorumq; leguminum modij centũ. Iiſdem diebus area trituræ præparanda eſt, vt quæq; res deſecta erit, in eam conferatur. Vinearum quoq; cultus, quibus maior eſt modus, iteratus eſſe debet. Ante ſolſtitiũ pabulũ (ſi facultas eſt) vel nunc, vel etiã ſuperioribus. xv. diebus, qui fuerint ante Cal. Iunij, pecori pręberi oportet. A Cal. autem Iunijs, ſi iam deficit viridis herba, vſq; in vltimum autumnum frondem cæſam præbebimus. Idibus Iunijs calor incipit. xiij. Cale. Iul. ſol introitum in cancro facit, tempeſtatem ſignificat. xj. Cal. Iulij, anguifer, qui à græcis dicitur ὀφιοῦχος mane occidit, tempeſtatem ſignificat. viij. & vij. & vj. Cal. Iulij ſolſtitium, fauonius, & calor. iij. Cal. Iul. ventoſa tempeſtas. His diebus eadẽ, quæ ſupra. Sed & viciam in pabulum ſecare oportet, prius quàm ſiliquæ eius durentur, ordeum metere, fabam ſerotinam ducere, fabam maturam conterere, & paleas eius diligenter recondere, ordeum terere, paleasq; omneis recondere, aluos caſtrare, quas ſubinde nono quoq; aut. x. die ad Cal. Maias conſyderare, & curare oportet. Nunc autem ſi ſunt pleni, atq; operculati faui demetendi ſunt. Sin autem maiore parte vacant, aut ſine operculis adaperti ſint, non dum eſſe maturos ſignificatur, itaq; mellatio eſt differenda. Quidam in prouincijs tranſmarinis vel hoc, vel ſequente menſe ſeſania ſerunt. Cal. Iulijs fauonius, vel auſter, & calor. Quarto Non. Iul. corona occidit mane. Pridie Non. Iul. cancer medius occidit, calor octauo Idus Iul. capricornus medius occidit. ſeptimo Idus Iul, Cepheus veſpere exoritur, tempeſtatẽ ſignificat. Sexto Idus Iul. prodromi flare incipiũt. His diebus eadem, quæ ſupra. Sed & proſciſſum veruactum optime nunc iteratur, & ſylueſtris ager decreſcente luna vtiliſſime extirpatur. Idibus Iulijs Procyon exoritur mane tempeſtatẽ ſignificat tertiodecimo Cal. Auguſtas ſol in Leonem tranſitum facit, fauonius. nono Calendas Auguſtas Leonis in pectore clara ſtella exoritur interdũ tẽ

peſtatē ſignificat. octauo Calend. Auguſtas Aquarius incipit occidere clare, fauonius, vel auſter Septimo Cal. Auguſtas canicula apparet, caligo æſtuoſa. Sexto Calē. Auguſtas aquila exoritur. iiij. Cal. Auguſtas leonis in pectore claræ ſtellæ exoriuntur, interdum tempeſtatē ſignificat. iij. Cal. Auguſtas aquila occidit, ſignificat tempeſtatē. His diebus locis temperatis, & maritimis meſſis conficitur, & intra dies triginta qua deſecta eſt, ſtramenta præciſa in aceruum congeruntur. Iugerum ſtramētorum opera vna deſecat, quibus remotis prius quàm ſol acrior exurat terram, omnes arbores, quæ fuerant in ſegete, circunfodere, & adobruere oportet. Itē quibus magna ſementis præparatur, nunc debent iterare. Nam de fodiendis, colēdisúe nouellis vineis, ſæpius iam dixi nullum eſſe menſem omittendum, donec autumnale æquinoctium conficiatur. Meminiſſe autē oportebit, vt per hos, & Auguſti menſis dies antelucanis, & veſpertinis temporibus frondē pecudibus cædamus. Item quaſcunq; vineas culturi ſumus, ne p̄ æſtum, ſed mane vſq; in tertiam, & à decima vſq; in crepuſculum fodiamus. Quibuſdam regionibus ſicut in Cilicia, & Pāphilia hoc menſe ſeſama ſeruntur. Italiæ autē regionibus humidis poſſunt vltimo menſe Iunio ſeri. Quinetiam tēpus eſt ficulneis arboribus caprificum ſuſpendere. Quod quidam exiſtimant iccirco fieri debere, ne fructus decidat, & vt celerius ad maturitatē perueniat. Cal. Auguſti Etheſiæ. Pridie. Nonas Auguſti leo medius exoritur, tempeſtatē ſignificat. vij. Idus Augu. Aquarius occidit medius, nebuloſus æſtus. Pridie Idus Auguſti fidis occidit mane, & autumnus incipit. His diebus eadē, quæ ſupra. Nonnullis tamē locis faui demetuntur. qui ſi non ſunt melle repleti, nec operculati, differenda eſt in menſem Octobrē mellatio. Idibus Auguſti delphini occaſus tempeſtatē ſignificat. xix. Cal. Septembris eiuſdē ſyderis matutinus occaſus tēpeſtatē ſignificat. xiij. Calē. Septembris ſol in virginem tranſitum facit. Hoc & ſequenti die tempeſtatē ſignifi-

cat, interdum & tonat. Hoc eodē die fidis occidit. decimo Cal. Septembris ex eodē ſydere tempeſtas plerunque oritur, & pluuia. vij. Cal. Septembris vindemiator exoritur mane, & arcturus incipit occidere, interdum pluuia iij. Cal. Septembris humeri virginis exoriuntur, Etheſiæ deſinunt flare, & interdum hyemat. Pridie. Cal. Septembris andromeda veſperi exoritur, interdū hyemat. His quidē diebus arbores ficorum inoculantur, quod genus inſitionis emplaſtratio vocatur. Idque licet vel commodius facere ſuperiore menſe poſt Idus Iulias, quo tpe etiā aliarum arborum nonnulli emplaſtrationē faciunt. Quibuſdam locis, vt in Bætica maritimis regionibus, & in Africa vindemia conficitur. Sed frigidioribus regionibus pulueratione faciunt, quam vocant ruſtici occationē, cum omnis gleba in vineis refringitur, & reſoluitur in puluerē. Hoc eodē tempore, prius quàm vineæ puluerentur, ſi perexilis eſt, vel rara ipſa vitis, lupini modij tres, vel quatuor in ſingula iugera ſparguntur, & inoccantur, qui, cum fruticauerint, prima tum foſſione conuerſi ſatis bonum ſtercus vineis præbent. Multi etiam, ſi pluuius eſt ſtatus cœli, ſicut ſuburbana regione Italiæ pāpinis vitē ſpoliant, vt percoqui fructus poſſint, nec putreſcere imbribus. At è cōtrario locis calidioribus, vt modo nominatis prouincijs, circa vindemiā adumbrantur, vel ſtramentis, vel alijs tegumētis vuæ, ne ventis, aut caloribus exareſcant. Hoc idē tempus eſt aridis vuis, ficisque conficiendis de quibus quemadmodum paſſæ fiant, ſuo loco dicemus, cū villicæ perſequemur officia. Filix quoque, aut carex vbicunque naſcitur, Auguſto menſe rectè extirpatur, melius tamen circa Idus Iulias ante caniculæ exortum. Cal. Septembris calor. quarto Non. Septēbris piſcis auſtrinus deſinit occidere, calor. Non. Septembris arcturus exoritur, fauonius, vel corus. vij. Idus Septembris piſcis aquilonius deſinit occidere, & capra exoritur, tēpeſtatē ſignificat. iij. Idus Septēbris fauonius, aut africus, virgo media exoritur. His diebus, locis maritimis, et ca

lidis vindemia, & cætera, quæ ſupra ſcripta ſunt, commode adminiſtratur. Iteratio quoq; arationis peracta eſſe debet, ſi ſerius terra proſciſſa eſt. Sin aũt celerius, etiã tertiatũ ſolũ eſſe conuenit. Hoc etiã tempore qui conſueuerũt vina condire, aquã marinã præparãt, & aduectam decoquunt. de qua conficienda, cum villicæ officia exequar, præcipiã. Idibus Septembris ex priſtino ſydere nonnunquã tempeſtatẽ ſignificat. xv. Calen. Octobris arcturus exoritur, fauonius, aut africus, interdũ eurus, quem quidã vulturnũ appellãt. xiiij. Calend. Octobris ſpica virginis exoritur, fauonius, aut corus. xiij. Calen. Octobris ſol in Librã tranſitũ facit, crater matutino tempore apparet. xj, Calen. Octobris piſces occidũt mane, item aries occidere incipit, fauonius, aut corus, interdũ auſter cũ imbribus. x. Calen. Octobris argò nauis occidit, tempeſtatem ſignificat, interdũ etiã pluuiã. ix. Calen. Octobris centaurus incipit mane oriri, tempeſtatẽ ſignificat, interdũ & pluuiã. viij. Calen. Octobris. & vij. & vj. æquinoctiũ autumnale pluuiã ſignificat. v. Calen. Octobris hœdi exoriuntur, fauonius, nonunquã auſter cum pluuia. iiij. Calen. Octobris virgo deſinit oriri, tempeſtatẽ ſignificat. His diebus vindemiæ pluribus regionibus fiunt, quarũ maturitatẽ alij aliter interpretati ſunt. Quidã cum vidiſſent partẽ aliquã vuarũ vireſcere, crediderũt tempeſtiuã eſſe vindemiã. Quidã cum coloratas, & perlucidas vuas animaduertiſſent, nonnulli etiã cũ pampinos, ac folia decidere conſyderaſſent. quæ omnia fallacia ſunt, quoniam immaturis vuis omnia eadẽ poſſunt accidere, propter intemperiẽ ſolis, aut anni. Itaq; nonnulli guſtu explorare maturitatẽ tentauerũt, vt ſiue dulcis eſſet ſapor vuæ, ſiue acidus, proinde æſtimarent. Sed & hæc ipſa res habet aliquã fallaciã. Nam quædã genera vuarum nunquã dulcedinẽ capiunt propter auſteritatẽ nimiã. Itaq; opportunũ eſt (quod nos facimus) ipſam naturalẽ contemplari maturitatẽ. naturalis aũt maturitas eſt, ſi cũ expreſſeris vinacea, quæ acinis cælantur, iam infuſcata, & nonnulla pro-

pemodũ nigra fuerint. nã colorẽ nulla res vinaceis poteſt afferre, niſi naturæ maturitas, præſertim cum ita in media parte acinorũ ſint, vt & à ſole æſtuante, & à ventis protegantur, humorq́ ipſe non patitur ea percoqui, aut infuſcari, niſi ſuapte natura. Hoc igitur cũ exploratũ habuerit villicus, ſciat vindemiã ſibi eſſe faciendam. Sed anteq̃ fructũ cogere incipiat, cuncta præparanda erũt ſuperiore (ſi fieri poſſet) menſe. Si minus, certe vt añ quindecim dies dolia partim picata, partim defricata, & diligenter lota marina, vel aqua ſalſa, & recte ſiccata. Tũ & opercula, colaq́, & cætera, ſine quibus probe confici muſtũ nõ poteſt. Torcularia vero, & fora diligenter emundata, lotaq́. Et, ſi res ita exegerit, picata, præparataq́ habeat ligna, quibus defrutũ, & ſapã decoquat. Tũ etiã ſalẽ, atq; odoramenta, q̃bus condire vina conſueuerint, multo ante repoſita eſſe oportet. Nec tñ hæc cura totũ auocet eũ à cętera ruris cultura. nã et napinę, itĩq́ rapinę ſiccaneis locis per hos dies fiũt. Farraginaria quoq; pecori futura per hyemẽ præſidio. Itemq́ ſiliquã, quod ruſtici fœnũ græcũ vocãt. nec minus in pabulũ vicia nunc demũ conſeruntur. Tũ etiã lupini hæc erit præcipua ſatio, quẽ quidã vel ab area protinus in agrum dẽferri putant oportere. Miliũ, & panicũ hoc tempore demetitur, quo faſeolus ad eſcam ſeritur. nã ad præcipiendũ ſemen vltima parte Octobris circa Calendas Nouembris melius obruitur. Quare cum hæc cuncta in agris exequi debeãt, poſſit eorum curam, quæ intra villam facienda ſunt, vilicæ delegare. Ita tamen, vt ipſe conſyderet an recte facta ſint. Calendis Octobribus. &. vj. Non. interdum tempeſtatem ſignificat. quarto Non. Octobris auriga occidit mane, virgo deſinit occidere, ſignificat nonnunq̃ tempeſtatem. iij. Non. Octobris corona incipit exoriri, ſignificat tempeſtatem. Pridie Non. Octobris hœdi oriuntur veſpere, aries medius occidit. aquilo. viij. Idus Octobris coronæ clara ſtella exoritur. vj. Idus Octobris vergiliæ exoriuntur veſpere, fauonius, & interdum africus cum

pluuia. Tertio, & pridie Idus Octobris corona tota mane exoritur, auſter hybernus, & nõnunq̃ pluuia. Per hos dies frigidis regionibus vindemia, & cætera, quæ ſupra ſcripta ſunt, fieri ſolent. Iiſdemq́ regionibus frumenta matura ſeruntur, & præcipue far adoreũ. Locis etiã opacis triticum nunc recte ſeritur. Et quoniã ſementis mentionẽ fecimus, non intempeſtiue quantum cuiuſq́ ſeminis iugerum agri recipiat referemus. Iugerum agri recipit tritici modios quatuor, vel quinq́ farris adorei modios nouẽ, vel decẽ, ordei modios quinq́, vel ſex, milij, vel panici ſextarios quatuor, vel quinq́, lupini modios octo, vel decẽ, faſeoli modios quatuor, piſi modios tres, vel quatuor, fabæ modios ſex, lentis modiũ vnũ, vel paulo amplius, lini ſeminis modios nouẽ, vel decẽ, cicerculæ modios tres, vel quatuor, ciceris modios duos, vel tres, ſeſami ſextarios quatuor, vel quinq́, viciæ pabularis modios ſeptẽ, vel octo, viciæ ſeminibus modios quinq́, vel ſex, erui modios quatuor, vel quinq́, ferraginis ordeaceę modios ſeptẽ, vel octo, ſiliquæ modios ſex, medicæ ſingulos cyathos ſerere oportet, in areolis longis pedũ denum, latis pedum quinũ. Canabis grana ſex in pede quadrato ponuntur. Idibus Octobris, & ſequenti biduo interdum tempeſtas, nõnunquam rorat. xiiij. Cal. Nouembris ſol in Scorpionẽ tranſitum facit. Tertiodecimo, & duodecimo Calendas Nouembris ſolis exortu vergiliæ incipiunt occidere, tempeſtatẽ ſignificat. vndecimo Cal. Nouembris Tauri cauda occidit, auſter, interdũ pluuia. Octauo Cal. Nouẽbris centaurus exoriri mane deſinit, tempeſtatẽ ſignificat. Septimo Cal. Nouẽbris nepæ frõs exoritur, tempeſtatẽ ſignificat. Quinto Cal. Nouembris vergilię occidũt, hyemat cum frigore, et gelicidijs. quarto Calen. Nouembris arcturus veſpere occidit, ventoſus dies. Tertio Calendas, & pridie Nouẽbris Caſſiope incipit occidere, tempeſtatẽ ſignificat. Per hos dies quęcunq́ ſemina differri debent, arbuſculæq́ omnis generis recte ponuntur, Vlmi quoq́ vitibus recte maritantur, ipſæq́

vites in arbuſtis, & vineis commode propagantur. Seminaria runcare, & fodere tempus eſt. Tum etiam arbores ablaqueare, nec minus vineas, eaſdemq; putare. Itēq; in arbuſtis vitem deputare. ſeminaria, quæ ſuo tempore pāpinata nō ſunt, arbuſculæq; ficorum in ſeminarijs putari, & ad ſingulos ſtylos redigi debent, quæ tamen melius, dum tenera ſunt, per germinationem pampinantur. Sed cum omnia in agricultura ſtrenue facienda ſint, tum maxime ſementis. Vetus eſt agricolarum prouerbium. Maturam ſationem ſæpe decipere ſolere, ſeram nunquam, quin mala ſit. Itaq; in totū pręcipimus, vt quiſq; natura locus frigidus erit, is primus conſeratur, vt quiſque calidus, nouiſſimus. Vicia, & faba ſtercorare agrum dicuntur. Lupinum niſi in florem verteris, nihil agrum ſtercoraueris. Sed nec vlla res magis vacuis operarijs aut ſeritur, aut conditur. Nam & primis temporibus ante aliam ſementim poteſt id obrui, & nouiſſimis poſt coactos fructus tolli. Sementi facta inoccare oportet, quod ſparſeris. Duo iugera tres operæ commode occabunt, arboresq;, quæ intereunt, ablaqueabunt, quamuis antiqui ſingulis operis ſingula iugera ſarriri, & occari velint. quod an recte fieri poſſit, affirmare non auſim. Eodem tempore foſſas, riuósque purgare, & elices, ſulcosque aquarios conuenit facere. Iiſdem temporibus ſi ſit, fraxineam, ſi minus, orneam, ſi nec hæc ſit, iligneam frondē bubus recte præbebimus. Glandis quoq; nō inutile eſt ſingulis iugis modios ſingulos dare, nec tamen amplius, ne laborēt, nec minus diebus. xxx. præbueris. Nā ſi paucioribus diebus detur (vt ait Higinius) per ver ſcabioſi boues fiunt. Glans autem paleis immiſcēda eſt, atq; ita bubus apponenda. Tum etiam ſyluam ſiquis barbaricam, ideſt conſemineam velit facere, recte conſeret glandibus, & cæteris ſeminibus. Tum & olea diſtringenda eſt, ex qua velis viride oleum efficere, quod fit optimum ex variaoliua, cum incipit nigreſcere. Nā acerbum niſi ex alba olea fieri non debet. Cal. Nouembribus, &

poſtridie caput tauri occidit, pluuiam ſignificat. iij. Non. Nouēbris fidicula mane exoritur, hyemat, & pluit. viij. Idus Nouembris idem ſydus totum exoritur, auſter, vel fauonius, hyemat. vij. Nouembris ſtella clara Scorpionis exoritur, ſignificat tempęſtatem, hyemat, vel vulturnus, interdum rorat. Sexto Idus Nouēbris Vergiliæ mane occidunt, ſignificat tempeſtatē, hyemat. Quinto Idus Nouembris hyemis initium, auſter, aut eurus, interdum rorat. His diebus vſq; in idus, quæ ſuperiore menſe facere non potueris, adhuc tolerabiliter efficies. Sed & proprie hoc obſeruabis, vt pridie, quàm plenilunium ſit, ſi minus certe ipſo plenilunio omnem, quam ſaturus es, fabam vno die ſpargas, ſed poſtea licebit ab auibus, & pecore defenſam obruas. Eamq;, ſi ita cōpetierit lunæ curſus, ante idus Nouembris occatā habeas quampinguiſſimo, & nouo loco, ſi minus quamſtercoratiſſimo. Satis erit in ſingula iugera vehes ſtercoris comportare numero decem & octo. Vehes autem ſtercoris habet modios octoginta. Ex quo colligitur oportere ī denos quoquouerſus pedes, modios quinos ſtercoris ſpargere. Quæ ratio docet vniuerſo iugero ſatisfacere modios. M. cccc. xl. Tum etiam conuenit oleas ablaquecare. Et ſi ſunt parum fructuoſæ, vel cacuminibꝰ retorridæ frondis, magnis arboribꝰ quaterno modios ſtercoris caprini circūſpergere in cæteris aūt pro magnitudine portionē ſeruare. Eodē tēpore vineis ablaqueatis columbinum ſtercus ad ſingulas vites, quod ſit īſtar vnius ſextarij, vel vrinę hominis congios, vel alterius generis quaternos ſextarios ſtercoris infundere. Iugerum vinearum in ſenos pedes poſitarum duæ operæ ablaqueant. Idibus Nouembris dies incertus, ſæpius tamē placidus. Sextodecimo Calendas Decembris fidis exoritur mane, auſter, interdum aquilo magnus. Quintodecimo Calendas Decembris aquilo, interdum auſter cum pluuia. Quartodecimo Calendas Decēbris ſol in Sagittarium tranſitum facit, ſuculæ mane oriuntur, tempeſtatē ſignificat. Duodecimo Calendas De-

cembris tauri cornua veſperi occidunt, aquilo frigidus, & pluuia. Vndecimo Calendas Decembris ſucula mane occidit, hyemat. Decimo Calendas Decembris lepus occidit mane, tempeſtatem ſignificat. Septimo Calendas Decembris canicula occidit ſolis ortu, hyemat. Pridie Calendas Decembris totæ ſuculæ occidunt, fauonius, aut auſter, interdum pluuia. His diebus, quæ præterita erunt ſuperioribus opera conſequi oportet. Et ſi non plurimum ſerimus, optimum eſt intra Calendas Decembris ſementem confeciſſe. Sed etiam longis noctibus ad diuturnum tempus aliquid adijciendum eſt. Nam multa ſunt, quę in lucubratione recte aguntur. Siue enim vineas poſſidemus, pali, & ridicæ poſſunt dolari, exacuiq́ꝫ, ſiue regio ferulæ, vel corticis ferax eſt, apibus aluearia fieri debent, ſiue palmæ ſpartiuæ fœcunda eſt, fiſcinæ, ſportæq́ꝫ, ſeu virgultorum corbes ex vimine. Ac ne cætera nunc perſequar, nulla regio non aliquid affert, quod ad lucubrationem confici poſſit. Nam inertis eſt agricolæ expectare diei breuitatem, præcipue in ijs regionibꝰ, in quibus brumales dies horarum nouem ſunt, noctesq́ꝫ horarũ quindecim. Poſſit etiam ſalix deciſa pridie ad lucubrationem expurgari, & ad vitium ligamina præparari. Quæ ſi natura minus lenta eſt, ante dies quindecim præcidenda, & purgata in ſtercore obruenda eſt, vt lenteſcat. Sin autem iampridem cæſa exaruit, in piſcina maceranda eſt. Tum etiam per lucubrationem ferramenta acuere, & ad ea facere, vel facta manubria aptare, quorum optima ſunt ilignea, deinde carpinea, poſt hæc fraxinea. Calendis Decẽbris dies incertus, ſæpius tamen placidus. Octauo Idus Decembris Sagittarius medius occidit, tempeſtatẽ ſignificat. Septimo Idus Decembris aquila mane oritur, africus, interdum auſter, irrorat. Tertio Idus Decembris corus, vel ſeptentrio, interdum auſter cum pluuia. His diebus quę pręterita erunt ſuperiore menſe opera peragi debebunt, vtiq́ꝫ in locis temperatis, aut calidis, nam frigidis recte fieri iam non poſſunt. Idibus Decembris Scor-

pio totus mane exoritur, hyemat. Sextodecimo Calẽdas Ianuarij ſol in Capricornum tranſitũ facit, brumale ſolſtitium, vt Hipparcho placet, itaq; tempeſtatẽ ſępe ſignificat. xv. Cal. Ianuarias. ventorum commutationẽ ſignificat. x. Cal. Ianuarias capra occidit mane, tempeſtatem ſignificat. nono Calen. Ianuarias brumale ſolſtitium (ſicut Chaldæi obſeruant) ſignificat. Sexto Calendas Ianuarias delphinus incipit oriri mane, tempeſtatem ſignificat. Quarto Calendas Ianuarias aquila veſpere occidit, hyemat. Tertio Calendas Ianuarias canicula occidit veſpere, tempeſtatem ſignificat. Pridie Calendas Ianuarias tempeſtas ventoſa. His diebus qui religioſius rem ruſticam colunt, niſi ſi vinearum cauſa paſtines, negant debere terram ferro commoueri. Itaq; quicquid citra id genus effici poteſt, id ab his cõprehenditur, vt olea legatur, & oleum conficiatur, vt vitis paletur, et capite tenus alligetur, vt iuga vineis imponantur, & capiſtrentur. Cæterũ palmare, ideſt materias alligare hoc tẽpore nõ expedit, quia plurimę propter rigorẽ, q fit ex frigore, frãgũtur. Poſſũt etiã his dieb⁹ ceraſi, & tuberes, & armeniacæ, atq; amygdalę. cęteræq; arbores, q̃ primę florẽt, inſeri cõmode. Nõ nulli etiã legumina ſerũt. Calẽdis Ianuarij dies incertus. iij. Nonas Ianuarij Cancer occidit, tẽpeſtas varia. Pridie Nonas Ianuarij media hyems, auſter multus, interdũ pluuia. Nonis Ianuarijs fidis exoritur mane, tẽpeſtas varia. Sexto Idus Ianuarias auſter, interdum fauonius. Quinto Idus Ianuarias auſter, interdũ imber. Pridie Idus Ianuarias incertus ſtatus cœli. Per hos quoq; dies abſtinẽt terrenis operibus religioſiores agricolæ, ita tamen vt ipſis Calendis Ianuarijs auſpicandi cauſa oẽ genus operis inſtaurẽt. Cæterum differant terrenã molitionẽ vſq; in proximas Idus. Sed nec ignorare debebit villic⁹, quid vni iugo boũ quoquo menſe per ſingulos dies præſtari ſatis ſit. Quare huius quoq; curę rationem ſubijciemus. Menſe Ianuario paleas cum erui macerati ſextarijs ſex, vel paleas cum cicerculæ freſæ ſemodio, vel frondis corbem pabulatoriũ

mediorum viginti, vel paleas quantum velint, & fœni pondo viginti, vel affatim viridem frondem ex ilice, vel lauro, vel quod his omnibus præſtat, ferraginem ordeaceam dabit ſiccam. Februario menſe idem, Martio idẽ. Vel ſi opus facturi ſunt, fœni pondo quinquaginta. Aprili frondẽ querneã, & populneã. Ex Cal. ad Idus, vel paleas, vel fœni põdo quadraginta. Maio pabulũ affatĩ, Iunio ex Cal. frõdẽ affatĩ Iulio idẽ, Auguſto idẽ, vel paleas ex aruo pondo quinquaginta, Septembri frondem affatim, Octobri frondem, & ficulnea folia, Nouembri ad Idus frondem, vel folia ficulnea, quæ ſint corbis vnius. Ex Idibus glandis modium vnum paleis immiſtum, & lupini macerati modium vnum paleis immiſtum, vel maturam farraginem. Decembri frondem aridam, vel paleas cum arui ſemodio macerato, vel lupini, quod ex ſemodio macerato exierit, vel glandis modium vnum, vt ſupra ſcriptum eſt, vel farraginem,

Proſa de cultu hortorũ, et herbis hortenſibus. Ca. III.

ET quoniam percenſuimus opera, quæ ſuis quibusq; tẽporibus anni villicum exequi oporteret, memores polliciti noſtri ſubiungemus cultus hortorum, quorum æque curam ſuſcipere debebit, vt & quotidiani victus ſui leuet ſumptum, & aduenienti domino prębeat, quod ait poeta, inẽptas ruris dapes. Democritus in eo libro, quẽ georgicon appellauit, parũ prudenter cenſet eos facere, qui hortis extruant monimenta, quod neq; latere fabricata materies perennare poſſit pluuijs, ac tẽpeſtatibꝰ plerũq; infeſtata, neq; lapides ſupra rei dignitatẽ poſcat impenſa. ſi vero amplum modũ ſepire quis velit, patrimonio eſſe opus. Ipſe igitur oſtendam rationẽ, qua non magna opera hortum ab incurſu hoĩm, pecudumq; munimus. Vetuſtiſſimi authores viuam ſepẽ ſtructili prætulerunt, quia non ſolum minorẽ impenſam deſyderaret, verum etiam diuturnior immenſis temporibus pmaneret.

itaq; vepres efficiendi conſitis ſpinis rationem talẽ reddiderunt. Locus, quem ſepire deſtinaueris, ab ęquinoctio autumnali ſimulatq; terra maduerit imbribus, circũuallandus eſt duob⁹ ſulcis tripedaneo ſpatio inter ſe diſtantibus. modum altitudinis, & latitudinis eorũ abunde eſt eſſe bipedaneum, ſed eos vacuos per hyemare patiemur præparatis ſeminibus, quibus obſerantur. ea ſint vaſtiſſimarum ſpinarum, maximeq; rubi, et paliuri, & eius, quã græci vocant κυνόσβατον, nos ſentem canis appellamus. Horum autem ruborum ſemina quãmaturiſſima eligi oportet, & erui moliti farinæ immiſcere. quæ cum eſt aqua conſperſa, illinitur vel nauticis veteribus funib⁹, vel quibuslibet alijs reſtibus, ſiccati deinde funiculi reponuntur in tabulato. mox vbi bruma confecta eſt, intermiſſis quadraginta diebus circa hirundinis aduentũ, cum iam fauonius exoritur, poſt idus Februarij, ſiqua in ſulcis per hyemem conſtitit aqua exhauritur, reſolutaq; humus, quæ erat autumno regeſta, vſq; ad mediam ſulcorum altitudinem reponitur. Prædicti deinde funes de tabulato prompti explicantur, & in lõgitudinẽ per vtrunque ſulcum porrecti obruuntur, ſed ita vt non nimium ſupergeſta terra ſemina ſpinarum, quę inhærent toris funiculorum enaſci poſſint. ea ferè circa trigeſimum diem prorepunt. atq; vbi cœperunt aliquod incrementum habere, ſic inſueſci debẽt, vt in id ſpatium, quod ſulcis interiacet, inclinentur. Oportebit autẽ virgeam ſepem interponere, quam ſuperſcendant ſentes vtriuſq; ſulci, & ſit, quo interdum quaſi adminiculo prius, quàm corroborentur, acquieſcant. Hunc veprem manifeſtum eſt interimi non poſſe, niſi radicitus effodere velis. Cęterum etiam poſt ignis iniuriam melius renaſci nulli dubium eſt. & hæc quidẽ claudẽdi horti ratio maxime eſt antiquis probata. Locum autem prius eligi conueniet, ſi permittit agri ſitus, iuxta villam præcipue pinguem, quiq; adueniente riuo, vel ſi non ſit fluens aqua, fonte puteali poſſit irrigari. Sed vt certam perennitatis puteus habeat ſi-

dem, tum demum effodiendus eſt, cum ſol vltimas partes virginis obtinebit, ideſt menſe Septembri ante æquinoctium autumnale. ſiquidem tunc maxime explorantur vires fontium, cum ex longa ſiccitate æſtatis terra caret humore pluuiali. Prouidendum eſt autem, ne hortus areæ ſubiaceat, ne per trituram venti poſſint paleas, aut puluerem in eum perferre, nam vtraq; ſunt oleribus inimica. Mox ordinandi, paſtinandiq; ſoli duo ſunt tempora, quoniam duæ quoq; olerum ſationes. nam & autumno, & vere plurima ſeruntur, melius tamen vere riguis locis, quoniam & naſcentis anni clementia excipit prodeuntia ſemina, & ſitis ęſtatis reſtinguitur fontibus. At vbi loci natura neq; manu illatam, neq; ſuæ ſpontis aquam miniſtrari patitur, nullũ quidẽ aliud auxiliũ eſt, q̃ hyemales pluuiæ. Poteſt tñ etiã in ſicciſſimis locis opus cuſtodiri, ſi depreſſius paſtinetur ſolũ, eiuſq; abunde eſt gradũ effodere tribus pedibus vt in quatuor conſurgat regeſtũ. At vbi copia eſt rigãdi, ſatis erit nõ alto bipalio, ideſt minus q̃ duos pedes ferramento nouale cõuerti Sed curabimus, vt ager quem vere conſeri oportet autumno circa Calendas Nouembris paſtinetur. quẽ deinde velimus autumno inſtituere, menſe Maio conuertemus, vt aut hyemis frigoribus, aut æſtiuis ſolibus & gleba ſoluatur, & radices herbarũ necentur. nec multo ante ſtercorare debebimus, & cũ ſationis appropinquabit tẽpus, ante quintũ diẽ exherbandus erit locus, ſtercoranduſq;, & ita diligenter foſſione iterandus, vt fimo terra commiſceatur. Optimũ vero ſtercus eſt ad hunc vſum aſini, quia minimũ herbarũ creat, proximũ vel armenti vel ouiũ ſi ſit anno maceratũ. nã qđ hoĩes faciunt, quãuis habeatur excellentiſſimũ, nõ tñ neceſſe eſt adhibere niſi aut nudæ glareæ, aut ſine vllo robore ſolutiſſimæ arenæ, cũ maior ſcilicet vis alimenti deſyderatur. igitur ſolũ, qđ conſerere vere deſtinauerimus, poſt autumnũ patiemur effoſſum iacere brumæ frigoribus, & pruinis inurendũ. quippe è contrario ſicut calor æſtatis, ita vis

frigoris excoquit terram, fermentatamq́ ſoluit. quare peracta bruma tũ demũ ſtercus inijcitur, & circa Idus Ianuarias humus, refoſſa in areas diuiditur, quæ tñ ſic informandæ ſunt, vt facile runcantiũ manus ad dimidiam partem latitudinis earum perueniant, ne qui perſequuntur herbas, ſemina proculcare cogantur, ſed potius per ſemitas ingrediantur, & alterna vice dimidias areas erũcent. Hæc quæ ante ſationem facienda ſunt dixiſſe abũde eſt. Nunc quid quoq; tempore vel colendũ, vel ſerendũ ſit, præcipiamus, & primũ de his generibus loquendũ eſt, quæ poſſunt duobus ſeri temporibus, ideſt autumno & vere. Sunt aũt ſemina braſſicæ, & lactucæ, cinaræ, erucæ, naſturcij, coriandri, chærephyli, anethi, paſtinacæ, ſiſeris, papaueris. Hæc enim vel circa Calendas Septembres, vel melius ante Calendas Martias Februario ſeruntur. Locis vero ſiccis, aut tepidis qualia ſunt Calabriæ, & Appuliæ maritima, poſſunt circa Idus Ianuarias terrę cõmitti. Rurſus quæ tantum autumno conſeri debent (ſi tñ vel maritimum, vel apricum agrum incolimus) hæc ferè ſunt, allium, cepe capitula, vlpicum, ſinapis, Sed etiã nunc quo quidq; tempore terræ mandari plerumq; conueniat, per menſes digeramus. Ergo poſt Calendas Ianuarias confeſtim recte ponetur lepidium, Menſe autem Februario vel planta, vel ſemine ruta, atq; aſparagus, & iterum cepe ſemen, & porri. Nec minus ſi vernum, & æſtiuum fructum voles habere, ſyriacę radicis, & rapę, napiq; ſemina obrues. Nam allij, & vlpici vltima eſt huius temporis poſitio. At circa Calendas Martij locis apricis licet porrum (ſi iam ingranduit) transferre. Item panacem vltima parte Martij menſis. Deinde circa Calendas Apriles ęque porrum, atq; inulam, & ſerotinã plantam rutę. Item vt maturius naſcatur cucumis, cucurbita, caparis ſerenda eſt. nam ſemen betę, cum punicum malum florebit, tum demum optime ſeritur. Porri autem caput circa Idus Maias tolerabiliter adhuc transfertur. Poſt hoc nihil ingruente ęſtate obrui debet, niſi ſe

men apij, ſi tñ rigaturus es, ſic enim optime per ęſtatem prouenit. Cęterum Auguſto circa vulcanalia tertia ſatio eſt. eaq; optima radicis, & rapę, itemq; napi, et ſiſeris, nec minus olerisatri. atq; hęc ſunt ſationum tempora. nunc de ijs, quę aliquam curam deſyderant, ſingulis loquar, quęq; pręteriero intelligi oportebit nullam operam poſtulare niſi runcatoris. de qua ſemel hoc dicendum eſt oī tempore conſulendum eſſe, vt herbę exterminentur. Vlpicum, quod quidam allium punicum vocant, gręci aũt αφροσκόροδον appellant, lõge maioris eſt incremẽti, q̃ allium. Idq; circa Calendas Octobris, ante q̃ deponatur ex vno capite in plura diuidetur. Habet enim velut allium plures cohęrentes ſpicas, eęq; cum ſint diuiſę, liratim ſeri debent, vt in puluinis poſitę minus infeſtentur hyemis aquis. Eſt aũt lira ſimilis ei porcę, quam in ſationibus campeſtribus ruſtici faciunt, vt vliginem vitent. Sed hęc in hortis minor eſt facienda, & per ſummam partem eius. ideſt in dorſo inter palmaria ſpatia ſpicę vlpici, vel allij (nam id quoq; ſimiliter conſeritur) diſponẽdę ſunt. ſulci lirarum inter ſe diſtent ſemipedali ſpatio. Deinde cum ternas fibras emiſerunt ſpicę, ſarriantur. nã quo ſępius id factum eſt, maius ſemina capiunt incremẽtum. Deinde ante q̃ caulem faciant, oẽm viridem ſuperficiem intorquere, & in terram proſternere conueniet, quo vaſtiora capita fiant. Regionibus autem pruinoſis neutrum horũ per autumnũ ſeri debet, nam brumali tẽpore corrumpuntur. Quod ferẽ menſe Ianuario miteſcit & iccirco frigidis locis tempus optimum eſt allium, vel vlpicum ponendi circa idus prædicti menſis. ſed quãdocũq; vel cõſerem⁹, vel iã matura in tabulatũ reponem⁹, ſeruabimus in ijs locis, q b⁹ aut obruẽtur, aut aruẽtur vt Luna infra terram ſit. nan ſic ſata, & rurſus ſic recondita exiſtimantur, neq; acerrimi ſaporis exiſtere, neq; mãdentium halitus inodorare. Multi tamen hæc ante Calẽdas Ianuarias medijs diebus ſerunt menſe Decembri, ſi cœli tepor, & ſitus terræ permittit. Braſſica, cum

vj.foliorũ erit, transferri debet, ita vt radix eius liquido fimo prius illita, & inuoluta tribus algæ tæniolis pangatur. hæc enĩ res efficit, vt in coctura celerius madeſcat, & viridem colorẽ ſine nitro conſeruet. Eſt aũt frigidis, & pluuijs regionibus poſitio eius optima poſt Idus April. cuius depreſſæ plantæ, cũ tenuerint quantũ olitoris ratio patitur, ſæpius ſarrita, & ſtercorata melius conualeſcit, plenioriſq; incrementi, & coliculũ facit, & cymam. Nonnulli hanc eandẽ locis apricioribus à Calendis Martijs deponũt. ſed maior pars eius in cymam proſilit, nec poſtea hybernum caulem amplum facit. cũ eſt ſemel deſecta. Poſſis aũt vel maximos caules bis transferre, idq; ſi facias, plus ſeminis, & maioris incrementi præbere dicuntur. Lactuca totidem foliorum quot Braſſica tranſferri debet. Locis quidẽ apricis, & maritimis optime autumno ponitur, mediterraneis, & frigidis contra hyeme non æque commode diſpergitur. ſed & huius quoq; radix fimo liniri debet, maioremq; copiam deſyderat aquæ, ſicq; fit tenerioris folij. Sunt aũt complura lactucæ genera, quæ ſuo quoq; tẽpore ſeri oportet. earum, quæ fuſci, & veluti purpurei, aut etiam viridis coloris, & criſpi folij vti Cæciliana menſe Ianuario recte diſſeritur. At Cappadocia, quæ pallido, & pexo, denſoq; folio viret, menſe Februario. quæ deinde candida eſt, & criſpiſſimi folij, vt in prouincia Bætica eſt finibus gaditani municipij, menſe Martio recte pangitur. Eſt & cyprij generis ex albo rubicũda, leui, & tenerrimo folio, quæ in Idibus April. commode diſponitur. Ferè tñ aprico cœli ſtatu, quibus locis aquarum copia eſt, penè toto anno lactuca ſeri poteſt. quæ quo tardius caulem faciat, cũ aliquod incrementum habuerit, exiguam teſtam media parte accipiat, eo quaſi onere coercita in latitudinẽ ſe diffundit. eadem eſt ratio etiam intybi, niſi quod hyemem magis ſuſtinet. ideoq; vel frigidis regionibus proximo autũno ſeri põt. Cinaræ ſobolem melius per autũni æquinoctiũ diſponemus, ſemen commodius circa Calen. Martij fere

mus,eiusq́ plantam circa Cal.Nouemb.deprimemus, & multo cinere ſtercorabimus.Id enĩ genus ſtercoris huic oleri videtur aptiſſimũ. Sinape,atq; coriandrũ,nec minus erucam, & ozimum ita vti ſata ſunt, ſua ſede immota permanent.neq; eſt eorum cultus alius q̃ vt ſtercorata runcentur. Poſſunt aũt non ſolum autumno, ſed & vere conſeri.Plantæ quoq; ſinapis prima hyeme translatæ plus cymæ vere afferunt.Panax vtroq; tempore leui & ſubacta terra rariſſime differitur,quo maius incremẽtũ capiat melius tñ eius verna ſatio eſt.Porrũ ſi ſectiuũ facere velis, denſius ſatũ præceperunt priores relinqui, & ita cum increuerit,ſecari. Sed nos docuit vſus longe melius fieri,ſi differas,& eodem more,quo capitatũ modicis ſpatijs,ideſt inter quaternos digitos depãgas, & cũ conualuerit,deſeces.In eo aũt,qđ magni capitis efficere voles,ſeruandũ ſit, vt anteq̃ translatum deponas, oẽs radiculas amputes,& fibrarum ſummas partes intondeas.Tum teſtulæ,vel conchæ, quaſi ſedes in ſingulis ſubiectæ ſeminibus adobruuntur,vt fiant capita latioris incremẽti.Cultus aũt porri capitati aſſidua ſarritio,& ſtercoratio eſt.nec alius tñ ſectiui niſi quod toties rigari, & ſtercorari,ſarririq; debet,quoties demetitur. ſemen eius locis calidis menſe Ianuario, frigidis Februario ſeritur. cuius incrementum quo maius fiat, raris linteolis cõplura grana illigantur,atq; ita obruũtur.Enatũ aũt in ijs locis, quibus aqua ſubminiſtrari non poteſt deferri debet circa æquinoctium autumni. at quibus poſſis humorẽ præbere,menſe Maio recte transfertur.Apium quoque poſſis plantis ſerere,nec minus ſemine, Sed præcipue aqua lætatur, & ideo ſecundum fontem commodiſſime ponitur.quod ſiquis id velit lati folij facere, quantũ ſeminis poſſint tres digiti comprehendere, raro linteolo illiget.& ita in areolas diſpoſitum releget. Vel ſi criſpæ frondis id fieri maluerit,ſemen eius inditum pilæ, & ſaligneo palo pinſitum,expoliatumq́,ſimiliter in linteolis ligatũ obruet.Põt etiã citra hanc operam fieri criſpũ

qualitercunque ſatum, ſi cum eſt natum, incrementum eius ſuperuoluto cylindro coerceat. Satio eius eſt optima poſt Idus Maias vſque in ſolſtitium, nam teporem deſyderat. Ferè etiam his diebus ozima ſeruntur, quorum cum ſemen obrutum eſt, diligenter inculcatur pauicula, vel cylindro. nam ſi terrã ſuſpenſam relinquas, plerunque corrumpitur, Paſtinaca, & ſiler, atque inula conualeſcunt alte paſtinato, & ſtercorato loco, ſed quamrariſſime ponenda ſunt, vt maiora capiant incrementa. Inulam vero interuallo trium pedum ſeri conuenit, quoniam vaſtos facit frutices, & radicibus, vt oculus harundinis ſarpit. nec eſt alius cultus horum omnium, niſi vt ſarritionibus herbæ tollantur. Commodiſſime autem deponentur prima parte Septembris, vel vltima Auguſti parte. Atrum olus, quod græcorum quidam vocant ἱπποσέλινον nonnulli σμύρνιον paſtinato loco ſemine debet conſeri maxime iuxta maceriam, quoniam & vmbra gaudet, & qualicunque conualeſcit loco. idq; cum ſemel ſeueris, ſi non totum radicitus tollas, ſed alternos frutices in ſemen ſummittas, æuo manet, paruamq; ſarritionis exigit culturam. ſeritur à vulcanalibus vſque in Calend. Septembris, ſed etiam menſe Ianuario menta dulcem deſyderat vliginem, quam ob cauſam iuxta fontem menſe Martio recte ponitur. Cuius ſi forte ſemina defecerunt, licet de noualibus ſylueſtre mentaſtrum colligere, atque ita inuerſis cacuminibus diſponere, quæ res feritatem detrahit, atq; edomitam reddit. Rutam autumno ſemine ſatam menſe Martio differre oportet in apricum, & cinerem aggerare, runcariq;, donec conualeſcat, ne herbis enecetur. ſed velata manu debebit runcari, quam niſi contexeris, pernicioſa naſcuntur vlcera. Si tamen per ignorantiam nuda manu runcaueris, & prurigo, atque tumor inceſſerit, oleo ſubinde perunguito. eiuſdem frutex pluribus annis permanet innoxius, niſi ſi mulier, quæ in menſtruis eſt, contigerit eum, & ob hoc exaruerit. Thymum, & tranſmarina cunila, & ſerpyllũ,

ſicut priore libro iam retuli, magis aluearia curantibus, quàm olitoribus ſtudioſe conſeruntur. Sed nos ea condimentorum cauſa (nam ſunt quibuſdam eſculentis aptiſſima) non alienum putamus etiam in hortis habere locum neq; pinguem, neq; ſtercoratum, ſed apricum deſyderant, vt quæ macerrima ſolo per ſe maritimis plerunq; regionibus naſcuntur. hæ res & ſemine, & plantis circa æquinoctium vernum ſeruntur, melius tamen eſt thymi nouellas plantas diſponere, quæ cum ſubacto ſolo depreſſæ fuerint, ne tarde comprehendant, aridi thymi fruticem contundi oportet. atq; ita pinſito pridie quàm volueris vti, aqua medicare, quæ, cum ſuccum eius perceperit, depoſitis fruticibus infunditur, donec eos recte confirmet. Cæterum cunila viuacior eſt, quàm vt impenſius curanda ſit. Lepidium cum ante Cal. Martias habueris diſpoſitum, velut porrum ſectiuum demetere poteris rarius tamen. nam poſt Cal. Nouem. ſecandum nõ erit, quoniam frigoribus violatũ emoritur, biennio tamen ſufficiet, ſi diligenter ſarritum, & ſtercoratũ fuerit. Multis etiam locis viuacitatem ſuam vſq; in annos decem prorogat. Bæta floręti punico malo ſemine obruitur, & ſimul atq; quinq; foliorum eſt, vt braſſica differtur, æſtate, ſi riguus eſt hortus, at ſi ſiccaneus autumno cum iã pluuiæ inceſſerint, diſponi debebit. chęrephylũ, itemq; olus atriplicis, quod græci vocant ἀτράφαξιν circa Cal. Octo. obrui oportet non frigidiſſimo loco. nam ſi regio ſęuas hyemes habet, poſt idus Febru. ſemine differenda ſunt, ſuaq; de ſede partienda. Papauer, & anethum eandem habent conditionem ſationis, quam chęrephylũ & ἀτράφαξις. Satiui aſparagi quam corudã ruſtici vocant, ſemina, ferè biennio præparantur. ea cum pingui, & ſtercoroſo ſolo poſt idus Februarias ſic obrueris, vt quantũ tres digiti ſeminis cõprehendere queunt, ſingulis foſſulis deponas. Ferè poſt quadrageſimum diem inter ſe implicatur, et quaſi vnitatẽ faciũt, quas radiculas ſic illigatas, atq; connexas olitores ſpongias appellãt. eaſq; poſt quatuor

& vinginti menſes in locũ apricũ, & bene madidũ, ſtercoratumq́ transferri conuenit. Sulci aũt inter ſe pedali menſura diſtantes fiunt nõ amplius dodrantalis altitudinis, in quã ita ſphongiolæ deprimuntur, vt facile ſuperpoſita terra germinent. ſed in locis ſiccis partibus ſulcorũ imis diſponenda ſunt ſemina, vt tanquam in alueolis maneãt. at vliginoſis ẽ contrario in ſummo porcę dorſo collocanda, ne humore nimio lædantur. Primo deinde anno, cũ ita conſita ſunt, aſparagũ, quẽ emiſerint, infringi oportet. nã ſi ab imo vellere volueris, adhuc teneris, inualidisq́ radiculis tota ſphongiola ſequetur. Reliquis annis nõ erit decerpendus, ſed radicitus vellendus. nã niſi ita fiat, ſtirpes præfractæ angunt oculos ſphongiarũ, & quaſi excæcãt, nec patiuntur aſparagũ emittere. Cæterũ ſtylus, qui nouiſſime autumnali tempore naſcitur, non oĩs eſt tollendus, ſed aliqua pars eius in ſemen ſummittenda eſt. Deinde cum ſpinã fecerit, collectis ſeminibus ipſis, Scorpiones ita vti ſunt, in ſuo loco perurendi ſunt, & deinde ſulci oẽs conſarriendi, herbęq́ eximendę, mox vel ſtercus, vel cinis inijciendus, vt tota hyeme ſuccus eius pluuijs manãs ad radicẽ perueniat. Vere deinde prius quam cœperit germinare, capreolis, quod genus bicornis ferramenti eſt, terra commoueatur, vt & facilius ſtylus emicet, & relaxa humo plenioris craſſitudinis fiat radix. Raphani radix bis anno recte ſeritur, Februario menſe, cum vernũ fructũ expectamus, & Auguſto menſe circa vulcanalia, cũ maturius. ſed hæc ſatio ſine dubio melior habetur. cura eſt eius, vt terra ſtercorata, & ſubacta obruatur, poſt vbi ceperit aliquod incrementũ, ſubinde aggeretur. Nam ſi ſuper terrã emerſerit, dura, & fungoſa fiet. Cucumis, & cucurbita, cum copia eſt aquæ, minorẽ curã deſyderant, nã plurimũ iuuantur humore. Sin aũt ſicco loco ſeri debuerint, quo rigationẽ miniſtrari nõ expediat menſe Febr. ſeſquipedali altitudine ſulci faciendi ſunt. Poſt Idus deinde Martias, quaſi tertia pars altitudinis ſulci ſtramentis inditis tegenda, mox ſtercorata terra vſq́

in dimidium ſulcum aggeranda, poſitisq́ſeminibus tam diu eſt aqua præbenda, donec enaſcantur. atq; vbi conua leſcere cœperint, adiecta humo incrementa eorum proſequenda ſunt, donec ſulcus coæquetur. Sic exculta ſemina ſine rigatione tota æſtate ſatis valebunt, fructumq́ iucundioris ſaporis, q̃ rigua præbebunt. Aquoſis autem locis primo quoq; tempore nõ tamen ante Calen. Mar. ſemen ponendum eſt, vt deferri poſſit æquinoctio confecto. idq́ de media parte cucurbitæ ſemen inuerſo cacumine ponito, vt fiat incrementi vaſtioris. nam ſunt ad vſum vaſorum ſatis idoneæ, ſicut alexandrinæ cucurbitæ, cum exaruerint. at ſi eſculentæ merci præparabis, recto cacumine de collo cucurbitæ ſumptum ſemen ſerendum erit, quod prolixior, & tenuior fructus eius enaſcatur, qui ſcilicet maius cæteris inuenit pretium. Sed cuſtodiendum eſt, vt quamminime ad eum locum, in quo vel cucumis, aut cucurbitę conſitę ſunt, mulier admittatur. nam ferè contactu eius langueſcunt incrementa virentium. ſi vero etiã in menſtruis fuerit, viſu quoq; ſuo nouellos fœtus necabit. Cucumis tener, et iucundiſſimus ſit, ſi ante q̃ feras, ſemen eius lacte maceres. Nonnulli etiam quo dulcior exiſtat, aqua mulſa idem faciunt. ſed qui præmaturum fructum cucumeris habere volet, confecta bruma ſtercoratã terrã inditã cophynis obſerat, modicũq́ præbeat humorem. Deinde cum enata ſemina fuerint, tepidis diebus, & inſolatis iuſta ędificiũ ſub diuo ponat, ita vt ab omni afflatu protegantur. Cęterum frigoribus, ac tempeſtatibus ſub tectum referat. idq́ tamdiu faciat, dum æquinoctium vernum conficiatur. poſtea totos cophynos demittat in terrã. Sic enim præcoquem fructũ habebit. Poſſunt etiã, ſi ſit operæpretiũ, vaſis maioribus rotulæ ſubijci, quo minore labore producantur, & rurſus intra tecta recipiantur. Sed nihilo minus ſpecularibus integi debebunt, vt etiam frigoribus ſerenis diebus tutò producantur ad ſolem. Hac ratione ferè toto anno Tiberio Cæſari cucumis prębebatur. nos aũt leuiore ope

ta iſtud fieri apud ægyptiæ gentis Dolum Mendeſium legimus,qui præcipit aprico, & ſtercoroſo loco alternis ordinibus ferulas, alternis rubos in hortis conſitas habe re.deinde eas confecto æquinoctio paululum infra terram ſecare, & ligneo ſtylo laxatis vel rubi,vel ferulę medullis ſtercus immittere, atq; ita ſemina cucumeris inſerere,quæ ſcilicet incremento ſuo coeant rubis,& ferulis. Nam ita non ſua,ſed quaſi materna radice aluntur, ſicq; in ſitam ſtirpē frigoribus quoq; cucumeris præbere fructum.Satio ſecunda eius ſeminis ferè quinquatribus obſeruatur.Capparis plurimis prouincijs ſua ſponte noualibus naſcitur.ſed quibus locis eius inopia eſt, ſi ſerenda fuerit,ſiccum locum deſyderabit.Isq; debebit ante circū dari foſſula,quæ repleatur lapidibus,& calce, vel punico luto,vt ſit quaſi quædam lorica, ne poſſint eam perrumpere prædicti ſeminis frutices, qui ferè per totum agrū vagantur,niſi munimento aliquo prohibiti ſint. Quod tamen non tantum incommodū eſt(ſubinde enim poſſunt extirpari)quantum quod noxium virus habent,ſucco q; ſuo ſterile ſolum reddunt. Cultu aut nullo, aut leuiſſimo contenta eſt. Quippe res etiam in deſertis agris citra ruſtici operam conualeſcit. Seritur vtroq; æquinoctio.Cepina magis frequenter ſubactam poſtulat terrā, quàm altius conuerſam.Itaq; ex Calen.Nouembris proſcindi ſolum debet,vt hyemis frigoribus,& gelicidijs putreſcat,intermiſſisq; quadraginta diebus, tum demū iterari, & interpoſitis vno, ac viginti diebus tertiari, ac protinus ſtercorari. mox bidentibus æqualiter perfoſſum in areas diſponi deletis radicibus omnibus. Deinde ad Calendas Februarias ſereno die conueniat ſemina ſpargi, quibus aliquod ſatureiæ ſemen intermiſcendum erit, vt eam quoque habeamus. nam & viridis eſui eſt iucunda, nec arida inutilis ad pulmentaria condienda. Sed cepina vel ſæpius,certe non minus debet,quàm quater ſarriri.Cuius ſi ſemen excipere voles,capita maxima generis aſcalonij, quod eſt optimum, menſe Februario

diſponito quaternorum, vel etiam quinum digitorum ſpatijs diſtantia, & cum cœperint virere, ne minus ter conſarrito, deinde cum fecerint caulem, humilioribus quaſi canteriolis interpoſitis rigorem ſtylorum conſeruato. nam niſi arundines tranſuerſas in modum iugatæ vineæ crebras diſpoſueris, thalli ceparum ventis proſternentur, totúmque ſemen excutietur, quod ſcilicet non ante legendum eſt, quàm cum matureſcere cœperit, colorémque nigrum habere. Sed nec patiendum eſt, vt peraraſcat, aut totum decidat, verum integri thalli vellendi ſunt, & ſole ſiccandi. Napus, & rapa duas ſationes habent, & eandem culturam, quam raphanus. Melior eſt tamen ſatio menſis Auguſti. Iugerum agri quatuor ſextarios ſeminis eorum poſcit, ſed ita vt radicis ſyriacæ ſuper hanc menſuram paulo plus quàm heminam ſeminis recipiat. Qui æſtate iſta ſeret, caueat, ne propter ſiccitates culex adhuc tenera folia prorepentia conſumat. Id quoq; vt vitetur, puluis etiam, qui ſupra cameram inuenitur, vel etiam fuligo, quæ ſupra focos tectis inhæret, colligi debet. deinde pridie quàm ſatio fiat, commiſceri cum ſeminibus, & aqua conſpergi, vt tota nocte ſuccum trahant. nam ſic macerata poſtero die recte ſeruntur. Veteres quidem authores, vt Democritus, præcipiunt ſemina omnia ſucco herbæ, quæ ſedum appellatur, medicare, eodemq; remedio aduerſus beſtiolas vti, quod verum eſſe nos experientia docuit. Sed frequentius tamen, quoniam eius herbę minus larga eſt facultas, fuligine, & prędicto puluere vtimur, ſatisq; commode tuemur his incolumitatem plantarum. Rapæ ſemina Higinius putat poſt trituram iacentibus adhuc in area paleis inſpergi deberi, quoniam fiunt vaſtiora capita, cum ſubiacens ſoli duritia non patitur in altum deſcendere. Nos iſtud ſæpe fruſtra tentauimus, itaque rapum, & raphanum, & napum melius exiſtimamus ſubacta terra obrui. Seruántque adhuc antiquorum conſuetudinem religioſiores agricolæ, qui cum ea ſerunt, precantur, vt & ſibi, & vi-

cinis naſcantur. Locis frigidis, vbi timor eſt, ne autumnalis ſatio hyemis gelicidijs peruratur, arundinibus humiles canterij fiunt, iisq́ue virgæ tranſuerſæ imponuntur, & virgis ſtramenta ſupra iaciuntur, & ſic à pruinis ſemina defenduntur. Vbi vero apricis regionibus poſt pluuias noxia inceſſerunt animalia, quæ à nobis apellantur erucæ, græce autem κάμπαι nominantur, vel manu colligi debent, vel matutinis temporibus frutices olerum concuti. Sic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, ſi deciderint, non amplius in ſuperiorem partem prorepunt. Id tamen ſuperuacuum eſt facere, ſi ante ſationem ſemina, vti iam prędixi, ſucco herbæ ſedi macerata ſunt. nihil enim ſic medicatis nocent erucę. Sed Democritus in eo libro, qui gręce inſcribitur περὶ ἀντιπαθῶν affirmat has ipſas beſtiolas enecari, ſi mulier, quæ in menſtruis eſt, ſolutis crinibus, & nudo pede vnanquãq; areã ter circumeat, poſt hoc enim decidere omnes vermiculos, & ita emori. Hactenus præcipiendum exiſtimaui de cultu hortorum, & officijs villici, quem quamuis inſtructum, atq; eruditũ omni opere ruſtico eſſe oportere prima parte huius exordij cenſuerim, quoniam tamen plerunq; euenit, vt eorum, quæ didicerimus, memoria nos deficiat, eaq; ſæpius ex cõmentarijs renouanda ſint, omnium librorum meorum argumenta ſubieci, vt, cum res exegiſſet, facile reperiri poſſit, quid in quoq; quærendũ, & qualiter quidq; faciendum ſit.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER DVODECIMVS, ET VLTIMVS.

Villica.

XENOPHON Athenienſis eo libro Publi Siluine, qui œconomicus inſcribitur, prodidit, maritale coniugium ſic comparatum eſſe natura, vt non ſolum iucundiſſima, verumetiam vtiliſſima vitę ſocietas iniretur, quod iampridem etiam Cicero ait, & ne genus humanum temporis longinquitate occideret, propter hoc marem cum fœmina eſſe coniunctum. deinde vt ex hac eadem ſocietate mortalibus adiutoria ſenectutis, nec minus propugnacula præpararentur, tum etiā cū victus, & cultus humanus non vti feris in propatulo, ac ſylueſtribus locis, ſed domi ſub tecto accurādus erat, neceſſarium fuit alterutrum, foris & ſub dio eſſe, qui labore, & induſtria compararet, intus qui tectis reconderet, atq; cuſtodiret, ſiquidem vel ruſticari, vel nauigare, vel etiam alio genere negotiari neceſſe erat, vt aliquas facultates acquireremus. Cum vero paratæ res ſub tectum eſſent congeſtæ, alium eſſe oportuit, qui & illatas cuſtodiret, & cætera conficeret opera, quæ domi deberent admiſtrari. nam & fruges, & cætera alimenta terreſtria indigebant tecto, & ouium, cæterarumq; pecudum fœtus, atq; fructus clauſo cuſtodienda erant, nec minus reliqua vtenſilia, quibus aut alitur hominum genus, aut etiam excolitur. Quarę cum & operam, & diligentiam ea, quæ propoſuimus, deſyderarēt, nec exigua cura foris acquirerentur, qui domi cuſtodire oporteret iure, vt dixi, à natura comparata eſt opera mulieris ad domeſticam diligentiam, viri autem ad exercitationem forenſem, & extraneam. itaq; viro calores, & frigora perpetienda, tum etiam itinera, & labores pacis, ac belli, ideſt ruſticationis,

et militiarium ſtipendiorum diſtribuit. Mulieri deinceps, quod omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domeſtica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc ſexum cuſtodiæ, & diligentiæ aſſignauerat, iccirco timidiorem reddidit, quàm virilem. nam metus plurimum confert ad diligentiam cuſtodiendi. Quod autem neceſſe erat foris, & in aperto victum quærentibus nonnunquam iniuriam propulſare, iccirco virum, quàm mulierem fecit audaciorem. Quia vero partis opibus æque fuit opus memoria, & diligentia, non minorem fœminę, quàm viro earum rerum tribuit poſſeſſionem. Tum etiam quod ſimplex natura nō omneis res commodas amplecti volebat, iccirco alterum alterius indigere voluit, quoniam quod alteri deeſt, præſtò plerunq; eſt alteri. Hęc in œconomico Xenophon. & deinde Cicero, qui eū latinæ conſuetudini tradidit, non inutiliter diſſeruerunt. nam & apud græcos, & mox apud Romanos vſq; in patrum noſtrorum memoriam ferè domeſticus labor matronalis fuit, tanquam ad requiem forenſium exercitationum oī cura depoſita patribusfamilias intra domeſticos penates ſe recipientibus. Erat enim ſumma reuerentia cum concordia, & diligentia miſta, flagrabatq; mulier pulcherrima diligentiæ ęmulatione, ſtudens negotia viri cura ſua maiora, atq; meliora reddere. Nihil conſpiciebatur in domo diuiduum. Nihil, quod aut maritus, aut fœmina proprium eſſe iuris ſui diceret, ſed in commune cōſpirabatur ab vtroq;, vt cum forenſibus negotijs, matronalis ſedulitas induſtriæ rationem parem faceret. Itaque nec villici quidem, aut villicæ magna erat opera, cū ipſi domini quotidie negotia ſua reuiſerent, atq; adminiſtrarent. Nunc vero cum pleræq; ſic luxu, & inertia defluāt, vt ne lanifici quidem curam ſuſcipere dignentur, ſed domi ſedētes confectas veſtes faſtidio habeant, peruerſaq; cupidine pretioſiores alias à viris pelliceant, quæ grandi pecunia, & totis penè cenſibus redimuntur, nihil mirū eſt eaſdem ruris, & inſtrumentorum agreſtium cura gra

uari, ſordidiſſimumq́; negotiũ ducere paucorum dierum tempus in villa morari. Quam ob cauſam cum in totum non ſolum exoleuerit, ſed etiam occiderit vetus ille matrumfamiliarum mos Sabinarum, atque Romanarum, neceſſaria irrepſit villicæ cura, quæ tueretur officia matronæ, quoniam & villici quoque ſucceſſerunt in locum dominorum, qui quondam priſca conſuetudine non ſolum coluerant, ſed habitauerant rura. Verum, ne videar intempeſtiue cenſorium opus obiurgandis moribus noſtrorum temporum ſuſcepiſſe, iam nunc officia villicæ proſequar.

Cura rei domeſticæ, & præcepta, quæ uillica exequi debeat. Cap. I.

EA porrò (vt inſtitutum ordinẽ teneamus, quem priore volumine inchoauimus) iuuenis eſſe debet, ideſt non nimium puella, propter eaſdem cauſas, quas de ætate villici retulimus, integræ quoq; valetudinis, nec fœdi habitus, nec rurſus pulcherrimi. nam illibatum robur & vigilijs, & alijs ſufficiet laboribus, fœditas faſtidioſum, nimia ſpecies deſidioſum faciet eius contubernalem. Itaq; curandum eſt, vt nec vagum villicum, nec auerſum, contubernio ſuo habeamus, nec rurſus intra tecta deſidem, & complexibus adiacentem fœminam. Sed nec hæc tantum, quæ diximus, in villica cuſtodienda ſunt. Nã in primis conſyderandum erit, an à vino, ab eſcis, à ſuperſtitionibus, à ſomno, à viris remotiſſima ſit, & vt cura eã ſubeat, quid meminiſſe, quid in poſterum proſpicere debeat, vt ferè eum morem ſeruet, quem villico, præcepimus, quoniam pleraq; ſimilia eſſe debent in viro, atq; fœmina, & tam etiã malum vitare, q̃ præmium recte factorum ſperare. Tum elaborare, vt quamminimã operam villicus intra tectum impendat, cui & primo mane cũ familia prodeundum eſt, & crepuſculo peractis operibus fatigato redeundum. Nec tamen inſtituendo villicam, domeſticarum rerum villico remittimus curam, ſed tan-

tummodo laborem eius, adiutrice data, leuamus. Cæte-rum munia, quæ domi capeſcenda, non in totum mulie-bri officio relinquenda ſunt, ſed ita deleganda ei, vt iden tidem oculis villici cuſtodiantur. Sic enim erit diligenti-or villica, ſi meminerit ibi eſſe, cui ratio frequenter red-denda ſit. ea porrò perſuaſiſſimum habere debebit, aut in totum, aut certe plurimũ domi ſe morari oportere. Tũc quibus aliquid in agro, faciendum erit ſeruis, eos foras emittere, quibus autẽ in villa quid agendum videbitur, eos intra parietes continere, atq; animaduertere, ne diu-turna ceſſatione fruſtrentur opera. Quæ domum autem inferuntur diligenter inſpicere, ne delibata ſint, & ita ex plorata, atq; inuiolata recipere. tum ſeparare, quæ conſu-menda ſunt, & quæ ſuperfieri poſſunt cuſtodire, ne ſum-ptus annuus menſtruus fiat. tum ſiquis ex familia cœpe-rit aduerſa valetudine affici, videndum erit, vt is quam-commodiſſime miniſtretur. Nã ex huiuſmodi cura na-ſcitur beneuolentia, nec minus obſequium. Quinetiam fidelius. quàm prius ſeruire ſtudent, qui conualuerint, cũ eſt ægris adhibita diligentia.

Quemádmodum tractare debeat penora, ſiue cel-laria. *Cap. II.*

POST hæc meminiſſe debebit, quæ inferantur, vt ido neis, & ſalubribus locis recondita ſine noxa permane-ant. Nihil enim magis curandũ eſt, quàm pręparare, vbi quidq; reponatur, vt, cũ opus ſit, promatur. ea loca qua-lia eſſe debeant, & in primo volumine, cum villam con-ſtitueremus, & in vndecimo, cum de officio villici diſpu taremus, iam dicta ſunt. Sed ne nunc quidem demon ſtrare breuiter pigebit. nam quod excelſiſſimum eſt con claue pretioſiſſima vaſa, & veſtem deſyderat, quod deni que horreum ſiccum, atq; aridũ, frumentis habetur ido-neum, quod frigidum commodiſſime vinum cuſtodit, quod bene illuſtre fragilem ſupellectilem, atq; ea poſtu-lat opera, quæ multi luminis indigent. Præparatis igitur

receptaculis, oportebit ſuo quidq; loco generatim, atq; etiam ſpecialiter nonnulla diſponere, quo facilius, cum quid expoſtulabit vſus recipere poſſit. Nã vetus eſt prouerbiũ, paupertatẽ certiſſimã eſſe, cũ alicuius indigeas, vti eo non poſſe, quia ignoretur, vbi proiectũ iaceat, qđ deſyderatur. Itaq; in re familiari laborioſior eſt negligentia, q̃ diligentia. Quis enim dubitet nihil eſſe pulchrius in oĩ ratione vitæ diſpoſitione, atq; ordine? quod etiam ludicris ſpectaculis licet ſæpe cognoſcere. Nã vbi chorꝰ canentiũ non ad certos modos, neq; numeris præeuntis magiſtri conſenſit, diſſonum quiddam, ac tumultuoſum audientibus canere videtur. at vbi certis numeris, ac pedibus velut facta conſpiratione conſenſit, atq; concinuit, ex eiuſmodi vocum concordia non ſolũ ipſis canentibꝰ amicũ quiddã, et dulce reſonat, verumetiã ſpectantes, audientesq; lætiſſima voluptate permulcentur. Iã vero in exercitu neq; miles, neq; imperator ſine ordine, ac diſpoſitione quicquã valeat explicare, cũ armatus inermem, eques peditẽ, plauſtrũ equites, ſi ſint permiſti, cõfundãt. Hæc eadẽ ratio præparationis, atq; ordinis etiã in nauigijs plurimũ valet. nã vbi tempeſtas inceſſit, & eſt rite diſpoſita nauis, ſuo quidq; ordine locatũ armamentũ ſine trepidatione miniſter promit, cũ eſt à gubernatore poſtulatũ. Quod ſi tantũ hæc poſſunt, vel in theatris, vel in exercitibus, vel etiã in nauigijs, nihil dubiũ eſt, quin cura villicæ ordinẽ, diſpoſitionemq; rerũ, quas reponit deſyderet. Nã & vnumquodq; facilius conſyderatur, cũ eſt aſſignatũ ſuo loco, & ſiquid forte abeſt, ipſe vacuus locus admonet, vt quod deeſt, requiratur. Siquid vero curari, aut concinnari oportet, facilius intelligitur, cum ordine ſuo recẽſetur, de quibus omnibus M. Cicero authoritatem Xenophontis ſecutus in œconomico ſic inducit Iſchomachum ſciſcitanti Socrati hæc narrantem.

Diſtributio inſtrumenti, & ſupellectilis. Cap. III.

PRAEPARATIS idoneis locis inſtrumẽtũ, & ſupelle

ſtilē diſtribuere cœpimus. ac primū ea ſecreuimus, quib⁹ ad res diuinas vti ſolemus, poſtea mundum muliebrem qui ad dies feſtos comparatur, deinde ad virilem, itē die rum ſolennium ornatum, nec minus calciamenta vtriq; ſexui conuenientia, tum iam ſeorſum arma, ac tela ſeponebantur, & in altera parte inſtrumenta, quibus ad lanificia vtuntur. Poſt quæ ad cibū cōficiendū vaſa (vt aſſolent) cōſtituebantur. inde quæ ad lauationē, quæ ad exornationē, quæ ad mēſam quotidianā, atq; epulationē pertinerent, exponebantur. Poſtea ex ijs, quibus quotidie vtimur quod mēſtruū eſſet ſepoſuimus, quod aīm quoq; in duas partes diuiſimus. Nam ſic minus fallit, qui exitus futurus ſit. Hæc poſtquā oīa ſecreuim⁹, tū ſuo queq; loco diſpoſuimus. deinde q̄b⁹ quotidie ſeruuli vtuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquēda, & conficienda pertinent, hæc ipſa ei, qui vti ſolet, tradidimus, & vbi ea poneret, demonſtrauimus, & vt ſalua eſſent, præcepim⁹. Quibus autē ad dies feſtos, & ad hoſpitum aduētum vtimur, & ad quædam rara negotia, hæc primo tradidim⁹, & loca ſingulis demonſtrauimus, & cuiq; ſua annumerauimus, atq; annumerata ipſi ex ſcripſimus, eumq; admonuimus, vt quodcunq; opus eſſet, ſciret vnde daret, & meminiſſet, atq; annotaret quid, & quando, & cui dediſſet, & cum recepiſſet, vt quidq; ſuo loco reponeret. Igitur hæc nobis ab antiquis per Iſcomachi perſonam præcepta induſtriæ, ac diligentiæ tradiderunt, quæ nunc nos villicæ demonſtramus. Nec tñ vna ejus cura eſſe debebit, vt clauſa cuſtodiat, q̄ tectis illata receperit, ſed ſubinde recognoſcat, atq; conſyderet, ne aut ſupellex, veſtiſue condita ſitu dilabatur, aut fruges, aliaue vtenſilia negligentia, deſidiaue ſua corrumpantur. Pluuijs vero diebus, vel cū frigoribus, aut pruinis mulier ſub dio ruſticū opus obire non poterit, vt ad lanificium reducatur, præparatæ ſint, & pectitæ lanæ, quo facilius iuſta lanificio perſequi, atq; exigere poſſit. nihil enī nocebit, ſi ſibi, atq; actoribus, & alijs in honore ſeruilis veſtis domi cōfecta

fuerit,quo minus patrisfamilias rationes onerētur.Illud vero etiā in perpetuū cuſtodiēdū habebit,vt eos,qui foris ruſticari debebunt,cū iā è villa familia proceſſerit,requirat,ac ſiquis(vt euenit)cura contubernalis eius intra tectū tergiuerſans feſellerit,cauſam deſidię ſciſcitetur,exploretq; vtrū aduerſa valetudine inhibitus reſtiterit,an pigritia delituerit.Et ſi compererit,vel ſimulantē langorē ſine cunctatione in valetudinariū deducat.Præſtat enim opere fatigatū ſub cuſtodia requieſcere,vnū,aut alterū diē,q̄ preſſum nimio labore veram noxā cōcipere. Deniq; vno loco quamminime oportebit eā conſiſtere, neq; enim ſedētaria eius opera eſt,ſed modo ad telā debebit accedere,ac ſiquid melius ſciat docere, ſi minus addiſcere ab eo,qui plus intelligat, modo eos,qui cibū familiæ conficiunt inuiſere, tum etiam culinam, & bubilia, nec minus præſepia mundanda curare. Valetudinaria quoq; vel ſi vacent ab imbecillis,identidem aperire, & immunditijs liberare,vt cum res exegerit, bene ordinata,& ornata,& ſalubria languentibus præbeantur. Promis quoq;,& cællarijs aliquid attendentibus,aut metuentibus interuenire, nec minus intereſſe paſtoribus in ſtabulis fructum cogentibus,aut fœtus ouiū, aliarumúe pecudū ſubrumantibus, tonſuris vellerū quoq; intereſſe, & lanas etiā diligenter percipere, & vellera ad numerū pecoris recenſere,tū inſiſtere atrienſibus,vt ſupellectilē exponant,& ferramenta deterſa nitidentur,atq; rubigine liberentur.Cæteraq;,ſi refectionem deſyderant,fabris concinnanda tradantur. Poſtremo his rebus omnibus conſtitutis. nihil hanc arbitror diſtributionem profuturam,niſi,vt iam dixi,villicus ſæpius,& aliquando tamē dominus,aut matrona conſyderauerit, animaduerteritq;,vt ordinatio conſtituta conſeruetur.Quod etiā in bene moratis ciuitatibus ſemper eſt obſeruatum, quarum primoribus, atq; optimatibus, non ſatis viſum eſt bonas leges habere,niſi cuſtodes earum diligentiſſimos ciues creaſſent, quos græci νομοφύλακας appellant.

Horum erat officiũ,eos qui legibus parerent, laudibus proſequi,nec minus honoribus, eos autem, qui non parerent,pœna multare. Quod nunc ſcilicet faciunt magiſtratus aſſidua iuriſdictione vim legum cuſtodiẽtes. Sed hæc in vniuerſum adminiſtranda tradidiſſe abunde ſit.

Quæ,& qualia uaſa parare debeat penoribus,& ſalgamis condiendis. *Cap.*IIII.

NVNC de cæteris rebus,quæ omiſſæ erant prioribus libris,quoniam villicæ reſeruabantur officijs, præcipiemus,& vt aliquis ordo cuſtodiatur, incipiemus à verno tempore, quoniam vere maturis herbis, atq; trimeſtribus conſumatis ſationibus vacua tempora iam contingunt ad ea exequenda,quæ deinceps docebimus. Paruarum rerum curam non defuiſſe pœnis,græcisq; authoribus,atq; etiam romanis memoria tradidit. nam & mago Chartaginienſis,& Hamilcar, quos ſecuti videntur græcæ gentis non obſcuri ſcriptores Mnaſeas,atq; Paxamus,tum demum noſtri generis, poſtquam à bellis otium fuit,quaſi quoddam tributum victui humano cõferre dedignati non ſunt,vt M.Ambiuius,& Mænas Licinius,tum etiam C.Matius,quibus ſtudium fuit piſtoris & coci, nec minus cællarij diligentius ſuis præceptis inſtituere.His autem omnibus placuit eum,qui rerum harum officium ſuſceperit,caſtum eſſe, continentemq; oportere,quoniam totum in eo ſit,ne contractentur pocula,vel cibi,niſi aut ab impube, aut certe abſtinentiſſimo rebus venereis.quibus ſi fuerit operatus vel vir, vel fœmina,debere eos flumine,aut perenni aqua,prius quã penora contingant,ablui.propter quod his neceſſarium eſſe pueri,vel virginis miniſterium, per quos promantur,quæ vſus poſtulauerit. Poſt hoc præceptum locum & vaſa idonea ſalgamis præparari iubent,locum eſſe debere auerſum à ſole,quamfrigidiſſimum,& ſicciſſimum ne ſitu penora mucorem contrahant. Vaſa autem fictilia,vel vitrea plura potius,q̃ ampla, & eorum alia recte

picata, nonnulla tñ pura pro vt conditio conditurę exegerit. Hæc vaſa dedita opera fieri oportet patenti ore, & vſq; ad imum æqualia, nec in modum doliorum formata, vt exemptis ad vſum ſalgamis quicquid ſupereſt æqualiter pondere vſq; ad fundũ deprimatur, cũ ea res innoxia penore conſeruet, vbi non innatent, ſed ſemper ſint iure ſubmerſa. qđ in vtero dolij vix fieri poſſet propter inæqualitatẽ figuræ. maxime aũt ad hoc neceſſariũ eſſe aceti, et duræ muriæ vſum. quę vtraq; ſic cõficiũtur.

Quemadmodum ex uino uapido acetum fiat. *Cap.* V.

IN Vini vapidi, vt acre fiat, ſextarios duodequinquagĩta, fermenti libram, fici aridæ pondo quadrantẽ, ſalis ſextariũ ſubterito, & ſubtrita cũ quartario mellis aceto diluito, atq; ita in prædictam menſuram adijcito. Quidã ordei toſti ſextarios quatuor, & nuces ardentes iuglandes quadraginta, & mentæ viridis pondo ſelibrã in eandem menſuram adijciunt. quidam ferri maſſas exurunt, ita vt ignis ſpeciem habeant, easq; in eandem menſuram demittunt. Tum etiam exemptis nucleis ipſas nuces pineas vacuas numero quinq;, vel ſex incẽdunt, & ardẽtes eodẽ demittunt. Alij nucibus ſapineis ardẽtibus idẽ faciunt.

Quomodo muria dura fiat. *Cap.* VI.

MVRIAM duram ſic facito, dolium quam patẽtiſſimi oris locato in ea parte villæ, quæ plurimum ſolis accipit. id dolium aqua cœleſti repleto, ea eſt enim huic rei aptiſſima, vel ſi non fuerit pluuialis, certe fontana dulciſſimi ſaporis. In eam tũ indito ſportã iunceã, vel ſparteã, quæ replenda ſit ſale candido, quo candidior muria fiat. cũ ſalẽ per aliquot dies videbis liqueſcere, ex eo intelliges nondũ eſſe muriã maturã. Itaq; ſubinde alium ſalẽ tandiu ingeres, donec in ſporta permaneat integer, nec minuatur, quod cũ animaduerteris, ſcies habere muriã maturitatẽ ſuã. & ſi aliã in id vas facere volueris, hanc in vaſa bene picata diffundes, & opertã in ſole habebis, omnem enim mucorẽ vis ſolis aufert, & odorẽ bonum

præbet.Eſt aliud muriæ maturæ experimentum. Nam vbi dulcem caſeum demiſeris in eam,ſi peſſum ibit,ſcies eſſe adhuc crudam,ſi innatabit,maturam.

Quæ per quatuor anni tempora herbæ, & quomodo condiantur. Cap. VII.

HIS præparatis circa vernum æquinoctium herbas in vſum colligi,& reponi oportebit,cymam,caulē,capparim,apij coliculos,rutam oleris atri cum ſuo caule ante quàm de folliculo exeat,item ferulæ cum coliculo ſilētes,quam tenerrimum florem paſtinacæ agreſtis,vel satiuæ cum coliculis,ſilentem florem vitis albæ,& aſparagi & ruſci,& thanni,& digitelli,& puleij,& nepetæ,& lapſanæ,& battis,& eius coliculum,qui miluinus pes appellatur,quinetiam tenerum coliculum fœniculi. Hæc omnia vna conditura commode ſeruantur, ideſt aceti duas partes,& tertiam duræ muriæ ſi miſcueris.ſed vitis alba ruſcus,& thannum,& aſparagus,lapſana, & paſtinaca, & nepetia,& battis generatim in alueos componuntur, & ſale conſperſa biduo ſub vmbra, dum conſudent, reponuntur.Deinde ſi tantum remiſerint humoris vt ſuo ſibi iure ablui poſſint, ſi minus ſuperfuſa dura muria lauantur,& pondere impoſito exprimuntur.tum ſuo quodq; vaſe conditur, & ius, vt ſuprà dixi, quod eſt miſtum duabus partibus aceti,& vna muriæ infunditur. fœniculiq; aridi,quod eſt per vindemiam proximo anno lectū ſpiſſamentum imponitur, ita vt herbas deprimat, & ius vſque in ſummum labrum fideliæ perueniat, oluſatrum,& ferulam,& fœniculum cum legeris ſub tecto exponito,dum flaccescat.Deinde folia, & corticem omnē folliculorum detrahito.Caules ſi fuerint pollice,craſſiores arundine ſecatô,& in duas partes diuidito.ipſos quoq; flores,ne ſint immodici,diduci, & partiri oportebit, atque ita in vaſa condi. Deinde ius, quod ſupra ſcriptum eſt,infundi,& paucas radiculas laſeris, quod græci σίλφιον vocant, adiectas,ita ſpiſſamento fœniculi

aridi contegi, vt ius ſuperueniat. Cymam, caulem, cappa-
rim, pedem milui, pulcium, digitellum compluribus die
bus ſub tecto ſiccari, dum flacceſcat, & tum eodem mo-
do condiri conuenit, quo ferulam rutam ſaturciam cu-
nilam. Sunt qui rutam muria tantum dura ſine aceto cō-
diant, deinde, cum vſus exigit, aqua, vel etiam vino ablu
ant, & ſuperfuſo oleo vtantur. Hac conditura poſſet cō
mode ſatureia viridis, & æque viridis cunila ſeruari.

Oxygala quomodo fiat. *Cap.* VIII.

OXYGALAM ſic facito, ollam nouā ſumito, eam
q́ iuxta fundum terebrato. deinde cauum, quē feceris, ſur
culo obthurato, & lacte ouillo quamrecentiſſimo vas re
pleto, eoq́ adijcito viridium condimentorum faſciculos
origani, mentę, cepæ, coriandri. has herbas ita in lacte de
mittito, vt ligamina earū extent. Poſt diē quintū, ſurcu-
lū quo cauū obturaueras, eximito, & ſerum emittito. cū
deinde lac cœperit manare, eodem ſurculo cauum obthu
rato, intermiſſoq́ triduo, ita, vt ſupra dictum eſt, ſerum
emittito, & faſciculos condimentorū exemptos abijci-
to. deinde exiguū aridi thymi, & cunilæ aridæ ſuper lac
diſtringito, conciſiq́ ſectiui porri quantū videbitur, adij
cito, & permiſceto. mox intermiſſo biduo rurſus ſerum
emittito, cauumq́ obthurato, & ſalis triti, quantum ſa-
tis erit, adijcito, & miſceto deinde operculo impoſito, &
oblinito, non ante aperueris ollam quàm vſus exegerit.
ſunt qui ſatiui, vel etiam ſylueſtris lepidij herbā cū colle
legerunt, in vmbra ſiccent, deinde folia eius abiecto cau-
le, die, & nocte muria macerata, expreſſaq́ lacti miſceant
ſine condimentis, & ſalis quantum ſatis arbitrantur, ad-
ijciant. tum cætera, quæ ſupra præcepimus faciant. Non-
nulli recentia folia lepidij cum dulci lacte in olla miſcēt,
& poſt diem tertium quemadmodum præcepimus, ſe-
rum emittunt. deinde compertam ſatureiam viridem, tū
etiam arida ſemina coriandri, atque anethi, & thymi, &
apij in vnum bene trita adijciunt, ſalemq́ bene coctum

cribratum permiſcent. Cætera eadem, quæ ſupra, faciunt.

Conditura lactucæ. *Cap. IX.*

CAVLES lactucæ ab imo depurgatos eatenus, qua tenera folia videbuntur, in alueo ſalire oportet, dieq́ vnũ, & noctẽ ſinere, dũ muriã remittãt. deinde muria eluere, & expreſſos in cratibus pandere, dum aſſiceſcant. tum ſubſternere anethum aridum, & fœniculum, rutæq́ aliquid & porri concidere, atq́ ita miſcere. tum ſiccatos coliculos ita componere, vt faſeoli virides integri interponantur, quos ipſos ante dura muria die, & nocte macerare oportebit. ſimiliterq́ aſſiccatos cum faſciculis lactucarum condi, et ſuperfundi ius, quod ſit aceti duarũ partiũ, atq́ vnius muriæ. deinde arido ſpiſſamento fœniculi ſic comprimi, vt ius ſupernatet, quod vt fiat, is, qui huic officio præerit, ſæpe ſuffundere ius debebit, nec pati ſitire ſalgama, ſed extrinſecus munda ſpongia vaſa pertergere & aqua fontana quamrecentiſſima refrigerare. ſimili ratione intubum, & cacumina rubi, qua lactucam condire oportet, nec minus thymi & ſatureiæ, & origani, tũ etiã armoraciorũ cymã. hæc aũt, quæ ſupra ſcripta ſunt, verno tempore componuntur.

Cepæ, pyrorum, & malorum, cæterorumq́; pomorum compoſitio. *Cap. X.*

NVNC quæ per æſtatem circa meſſem, vel etiam exactis iam meſſibus colligi, & reponi debeãt, præcipiemus. Pompeianã, vel aſcaloniã cepam, vel etiam marſicã ſimplicem, quam vocant vnionem ruſtici, eligito. ea eſt autem, quæ non fruticauit, nec habuit ſoboles adhęrenteis. hãc prius in ſole ſiccato, deinde ſub vmbra refrigeratam ſubſtrato thymo, vel cunila componito in fidelia, & infuſo iure, quod ſit aceti trium partium, & vnius muriæ, faſciculum cunilæ ſuperponito, ita vt cepa deprimatur, quæ cum ius combiberit, ſimili miſtura vas ſuppleatur. Eodẽ tempore corna, & pruna onychina, & pruna ſyl-

ueſtria,nec minus genera pyrorum,& malorũ condiuntur.Corna,q̃bus pro oliuis vtamur.itẽ pruna ſylueſtria, & pruna onychina adhuc ſolida,nec maturiſſima legenda ſunt,nec tñ nimium cruda,deinde vno die vmbra ſiccanda.tum æquis partibus acetum,& ſapa,vel defrutum miſceatur,& infundatur.Oportebit aũt aliquid ſalis adijcere,ne vermiculus,aliúdue animal innaſci poſſit.verũ commodius ſeruantur,ſi duæ partes ſapæ cum aceti vna parte miſceantur. pyra dolobelliana,cruſtumina,regia, veneria,volema,neuiana,lateritiana,decumana, laurea, mirappia pruna purpurea, cũ immatura nõ tñ percruda legeris,diligenter inſpicito,vt ſint integra ſine vitio,aut vermiculo.tũ in fictili picata fidelia componito,& aut paſſo,aut defruto completo ita vt omne pomũ ſubmerſum ſit.operculo deinde impoſito gypſato.Illud in totũ præcipiendũ exiſtimaui,nullũ eſſe genus pomi,quod nõ poſſit melle ſeruari.itaq; cũ ſit hæc res interdũ ægrotantibus ſalutaris,cenſeo vel pauca poma in melle cuſtodiri, ſed ſeparata generatim.nã ſi commiſceas,alterũ ab altero genere corrumpitur,& quoniã oportune mellis fecimus mentionẽ,hoc eodẽ tempore alui caſtrandæ,ac mel conficiendũ,cera facienda eſt,de quibus nono libro iã diximus.nec nũc aliã curã exigimus à villico,q̃ vt adminiſtrantibus interſit,fructumq; cuſtodiat.

De mella facienda,qua in conditurisutuntur. Cap.XI.

CAETERVM cum eodẽ tempore mella , nec minus aqua mulſa in vetuſtatẽ reponi debeat,meminiſſe oportebit,vt cũ ſecundariũ mel de fauis fuerit exceptum,ceræ ſtatim minute reſoluantur , & aqua fontana,vel cœleſti macerentur.expreſſa deinde aqua coletur,et in vas plumbeum defuſa decoquatur,omniſq; ſpurcitia cum ſpumis eximatur.quæ decocta,cum tam craſſa fuerit q̃ defrutum, refrigeretur,& bene picatis lagænis condatur. Hac quidam mella pro aqua mulſa vtuntur,nonnulli etiam pro defruto in conditruas oliuarum , quibus quidem magis

idoneam cenſeo, quod cibarium ſaporem habet, nec po-
teſt languentibus pro aqua mulſa remedio eſſe, quoniã
ſi bibatur, inflationem ſtomachi, & præcordiorum fa-
cit. itaq; ſepoſita eſſe, & ad condituras deſtinata.

De aqua mulſa facienda. *Cap.* XII.

PER ſe facienda erit optimo melle aqua mulſa. hæc autem non vno modo componitur, nam quidam multos ante annos cœleſtem aquam vaſis includunt, & ſub dio in ſole habent. deinde cum ſæpius eam in alia vaſa transfuderint, & eliquauerint (nam quoties etiã per longum tempus diffunditur, aliquod craſſamentũ, in imo ſimile feci reperitur) veteris aquæ ſextarium cũ libra mellis miſcent. nonnulli tamen cum auſteriorem volunt efficere guſtum, ſextarium aquæ cũ dodrante pondo mellis diluunt, & ea portione repletam lagænam, gypſatãq; patiuntur per caniculæ ortum in ſole quadraginta diebus eſſe, tum demũ in tabulatũ, quod fumũ accipit, reponunt. nonnulli, quibus non fuit curæ cœleſtem inueterare aquã, recentẽ ſumunt, eãq; vſq; in quartã partẽ decoquunt. deinde cum refrixerit, ſiue dulciorem mulſam facere volunt, duobus aquæ ſextarijs ſextarium mellis permiſcent. Si vero auſteriorem, ſextario aquæ dodrantem mellis adijciũt, & his portionibus factã in lagænã diffundunt. eamq;, vt ſupra dixi, quadraginta diebus inſolatã, poſtea in tabulatum, quod ſuffumigatur, reponunt.

De caſeo in uſus domeſticos ſeruando, & de quibuſdã herbis condiendis. *Cap.* XIII.

CASEO vſibus domeſticis præparando, hoc maxime idoneum tempus eſt, quo & caſeus ſeri minimum remittit, & vltimo tempore, cum iam exiguum lactis eſt, non tam expedit operas morari ad forum fructibus deferendis, & ſanè ſæpe deportati per æſtum, acore vitiantur itaq; præſtat eos hoc ipſo tempore in vſum conficere. Id autem vt quamoptime fiat opilionis officium eſt,

cui ſeptimo libro præcepta dedimus, quæ ſequi debeat. Sunt etiam quædam herbæ, quas appropinquante vindemia condire poſſis, vt portulaca, & olus cordũ, quod quidam ſatiuum battim vocant. hę herbę diligenter purgantur, & ſub vmbra expandũtur. deinde quarto die ſal in fundis fideliarum ſubſternitur, & ſeparatim vnaquæq; earum componitur, acetoq; infuſo iterũ ſal ſuperponitur, nam his herbis muria non conuenit.

De malis, & pyris in ſole ſiccandis. Cap. XIIII.

HOC eodem tempore, vel etiam primo menſe Auguſto mala, & pyra dulciſſimi ſaporis mediocriter matura eliguntur, & in duas, vel tres partes arundine, vel oſſeo cultello diuiſa in ſole ponuntur, donec areſcant. eorum ſi eſt multitudo, non minimam partem cibariorum per hyemem ruſtici vindicant. nam pro pulmentario cedit. ſicuti ficus, quæ cum arida ſepoſita eſt, hyemis temporibus ruſticorum cibaria adiuuat.

De ficis aridis. Cap. XV.

EA porrò neq; nimium vieta, neq; immatura legi debet, & in eo loco expandi, qui toto die ſolem accipiat. pali autem quatuor pedibus inter ſe diſtantes figuntur, & perticis iugantur. factæ deinde in hunc vſum cannæ iugis ſuperponuntur, ita vt duobus pedibus abſint à terra, ne humorem, quem ferè noctibus remittit humus, trahere poſſint. tunc ficus inijcitur, et crates paſtorales culmo, vel carice, vel filice textæ ex vtroq; latere ſuper terram planæ diſponuntur, vt cum ſol in occaſum fuerit, exigãtur. & inter ſe accliues teſtudineato tecto more tuguriorum inareſcentem ficum à rore, & interdum à pluuia defendant. nam vtraq; res prædictum fructum corrumpit. cum deinde aruerit, in orchas bene picatas meridiano tempore calentem ficum cõdere, & calcare diligenter oportebit, ſubiecto tamen arido fœniculo, & iterũ vaſis repletis ſuperpoſito, quæ vaſa confeſtim operculare, & oblinire conuenit, et in horreum ſicciſſimũ reponi, quo

melius ficus perennet. Quidam lectis ficis pediculos adi-munt, & in ſole expandunt, cum deinde paulum ſiccatæ ſunt, ante quàm indureſcant in labra fictilia, vel lapidea congerunt eas. tum pedibus lotis in modum farinæ pro culcant, & admiſcent torrefacta ſeſama cum aniſo ægy-ptio, & ſemine fœniculi, & cymini. hęc cum bene procul cauerint, & totam maſſam comminutæ fici permiſcue-rint, modicas offas folijs ficulneis inuoluunt, ac religa-tas iunco, vel qualibet herba offas reponunt in crates, & patiuntur ſiccari. deinde cum peraruerunt, picatis vaſis eas condunt. nonnulli hanc ipſam formam fici orcis ſi-ne pice includunt, & oblita vaſa clibano, vel furno torre-faciunt, quo celerius omnis humor excoquatur, ſic ſicca-tam in tabulatũ reponunt, & cum exegerit vſus, reſtam comminuunt. nam duratam maſſam ficialiter eximere non poſſunt. alij pinguiſſimam quanq; viridem ficorũ eligunt, & arundine, vel digitis diuiſam dilatant, atq; ita in ſole areſcere patiuntur, quas deinde bene ſiccatas meri dianis teporibus, cũ calore ſolis emollitæ ſunt, colligũt. & vt eſt mos Afris, atq; Hiſpanis, inter ſe compoſitas comprimunt in figuram ſtellarum, floſculorumq;, vel in formam panis redigentes. tum rurſus in ſole aſſiccant, & ita in vaſis recondunt.

De uuis paßis faciẽdis, & ſorbis ſeruandis. Ca. XVI.

SIMILEM curam vuæ deſyderant, quas dulciſſimi ſaporis albas maximis acinis, nec ſpiſſis luna decreſcen-te ſereno, & ſicco cœlo poſt horam quintam legi opor-tet, & in tabulas pauliſper porrigi, ne inter ſe pondere ſuo preſſæ collidantur. deinde aheno, vel in olla noua fi-ctili ampla, præparatam lixiuiam cineris ſarmenti cale-fieri conuenit, quæ cum feruebit exiguum olei quamop-timi adijci, & ita permiſceri. deinde vuas pro magnitu-dine binas, vel ternas inter ſe colligatas in ahenum fer-uens demitti, et exiguum pati, dum decolorentur, nec rur ſus committere, vt excoquantur, nam quadam modera-

tione temperamentoq́ꝫ opus eſt. Cum deinde exemeris, in crate diſponito rarius quàm vt altera alteram contingat. Poſt tres deinde horas vnanquanq́ꝫ vuam conuertito, nec in eodem veſtigio reponito, ne in humore, qui defluxerit, corrumpatur. noctibus autem contegi debēt quemadmodum fici, vt à rore, vel pluuia tutæ ſint. cum deinde modice aruerint, in vaſa noua ſine pice opercula ta, & gypſata, ſicco loco reponito. quidam vuā paſſam folijs ficulneis inuoluunt, & aſſiccant. alij folijs vitigineis, nonnulli plataninis ſemiuietas vuas contegunt, & ita in amphoras recondunt. Sunt qui culmos fabę exurant, & ex eo, quod cremauerint, cinere lixiuiam faciant. deinde in lixiuiæ ſextarios decem ſalis tres cyathos, & olei cyathum adijciant. tum adhibito igne calefaciant, & cætera eodem modo adminiſtrēt. quod ſi videbitur in aheno parum ineſſe olei, ſubinde quantum ſatis erit adijciatur, quo ſit pinguior, et nitidior vua paſſa. eodem tempore ſorba manu lecta curioſe in vrceolos picatos adijcito, & opercula picata imponito, & gypſo linito. tum ſcrobibus bipedaneis ſicco loco intra tectum factis vrceolos ita collocato, vt oblita ora eorum deorſum ſpectent. deinde terram congerito, & modice deſuper calcato. melius eſt autem pluribus ſcrobibus pauciora vaſa diſtantia inter ſe diſponere. nam in exemptione eorum dum vnum tollis, ſi reliqua cōmoueris. celeriter ſorba vitiantur. quidam hoc idem pomum etiam in defruto commode ſeruant, adiecto ſpiſſamento aridi fœniculi, quo deprimantur, ita ſorba, vt ſemper ius ſupernatet, ac nihilo minus picata opercula diligenter gypſo linunt, ne poſſit ſpiritus introire.

De aceto ficulneo faciendo. Cap. XVII.

SVNT quædam regiones, in quibus vini, ideoq́ꝫ etiā aceti penuria eſt. itaq́ꝫ hoc eodem tempore ficus viridis quammaturiſſima legenda eſt, vtiq́ꝫ etiam ſi iam pluuię inceſſerunt, & propter imbres in terram decidit, quæ cū

ſubleꝯta eſt, in dolium, vel in amphoras conditur, & ibi ſinitur fermentari, deinde cum exacuit, & remiſit liquorem, quicquid eſt aceti diligenter colatur, & in vaſa picata bene olida diffunditur. hoc primæ notæ acerrimi aceti vſum præbet, nec vnquam ſitum, aut mucorem contrahit, ſi non humido loco poſitum eſt. ſunt qui multitudini ſtudentes aquam ficis permiſceant, & ſubinde maturiſſimas, ficus recentes adijciant, & patiantur in eo iure tabeſcere, donec ſatis acris aceti ſapor fiat. poſtea in iunceis fiſcellis, vel ſparteis ſaccis percolant, liquatumq́ꝫ acetum inferueſaciant, dum ſpumam, & omnem ſpurcitiam eximant. tum torridi ſalis aliquid adijciant, quæ res prohibet vermiculos, aliáue innaſci animalia.

Quæ præparanda ſint uindemiæ. Cap. XVIII.

QVAMVIS priore libro, qui inſcribitur villicus, iam diximus quæ ad vindemiam præparanda ſunt, non tamen alienum eſt etiam villicæ de ijſdem rebus præcipere, vt intelligat ſuæ curæ eſſe debere quæcunque ſub tecto adminiſtrantur circa vindemiam. Si ager amplus, aut vineta, aut arbuſta grandia ſunt, perenne fabricandæ decimodię, & trimodię, & fiſcellę texendę, & picādæ. nec minus falculæ, & vngues ferrei quamplurimi parandi, et exacuēdi ſunt, ne vindemiator manu diſtringat vuas, & non minima fructus portio diſperſis acinis in terrā dilabatur. Funiculi quoqꝫ fiſcellis aptandi ſunt, & lora trimodijs. tum lacus vinarij, & torcularij, & fora, omniaq́ꝫ vaſa (ſi vicinum eſt mare) aqua marina, ſi minus, dulcis eluenda ſunt, & commundanda, & diligenter aſſiccanda, ne humorem habeant. Cælla quoqꝫ vinaria omni ſtercore liberanda, & boni odoribus ſuffienda, ne quem redoleat fœtorem, acoremue. Tum ſacrificia Libero, Liberæq́ꝫ, & vaſis preſſorijs quam ſanctiſſime, caſtiſſimeq́ꝫ facienda, nec per vindemiam ab torculari, aut vinaria cælla recedendum eſt, vt omnia, quæ muſtum conficiunt, pure, mundeq́ꝫ faciant, ne furi locus detur præſentem fru-

ctum intercipiendi. Dolia quoq;, & feriæ, cæteraq; vaſa ante quadrageſimum vindemiæ diem picanda ſunt, atq; aliter ea, quæ demerſa ſunt humi, aliter quæ ſtant ſupra terram. Nam ea, quę demerſa ſunt, ferreis lampadibus ardentibus calefiunt, & cum picem in fundum deſtillauit, ſublata lampade rutabulo ligneo, & ferrea curuata radula ducitur, quod deſtillauit. aut quod in lateribus hęſit. deinde penicillo detergitur, et feruentiſſima pice infuſa nouo alio rutabulo, & ſcopula picatur. At quæ ſupra terrã conſiſtunt, complures dies ante quàm curentur, in ſolem producuntur. deinde cum ſatis inſolata ſunt, in labra cõuertuntur, et ſubiectis paruis tribus lapidibus ſuſpenduntur, atq; ita ignis ſubijcitur, & tandiu incenditur, donec ad fundum calor tam vehemens perueniat, vt appoſita manus patiens eius non ſit. tum dolio in terram demiſſo, & in latus depoſito, pix feruentiſſima infunditur. volutaturq;, vt omnes dolij partes linantur, Sed hæc die quieto à ventis fieri debent, ne admoto igne cum afflauerit ventus, vaſa rumpantur. Sunt autem ſatis ſexquicullearibus dolijs picis duræ pondo vicenaquina, nec dubium, quin ſi quinta pars picis bruttiæ in vniuerſam cocturam adijciatur, vtiliſſimum ſit omni vindemiæ.

De pluribus generibus conditurarum, quibus uinum cõfirmatur. Cap. XIX.

CVRA quoq; adhibenda eſt, vt expreſſum muſtum perenne ſit. aut certe vſq; ad venditionẽ durabile. Quod quemadmodum fieri debeat, & quibus condituris adiuuari, deinceps ſubijciemus. Quidam partem quartã eius muſti, quod in vaſa plumbea coniecerunt, nonnulli tertiam decoquunt. Nec dubium, quin ad dimidiam ſiquis excoxerit, meliorem ſapam facturus ſit, eoq; vſibus vtiliorem, adeo quidem, vt etiam vice defruti, ſapa, muſtum, qđ eſt ex veteribus vineis, cõdire poſſit. Quæcunq; vini nota ſine condimento valet perennari, optimã eſſe eam

cenſemus, nec omnino quicquam permiſcendum, quo naturalis ſapor eius infuſcetur. Id enī prǽſtantiſſimū eſt, qđ ſuapte natura placere poterit. Cæterū cum aut regionis vitio, aut nouellarum vinearum muſtum laborabit, eligenda erit pars vineę (ſi eſt facultas) amineę, ſi minus, quam belliſſimi vini, quæq; erit & vetuſtiſſima, & minime vliginoſa. tum obſeruabimus decreſcentem lunam, cum eſt ſub terra, & ſereno, ſiccoq; die vuas quam maturiſſimas legemus, quibus proculcatis muſtum, quod defluxerit, ante quàm prælo pes eximatur, ſatis de lacu in vaſa defrutaria deferemus, leuiq; primum igne, & tenuibus admodum lignis, quæ gremia ruſtici appellant, fornacem incendemus, vt ex commodo muſtum ferueat. Isq;, qui præerit huic decoquendo, cola iuncea, vel ſpartea ex crudo, ideſt non malleato ſparto præparata habeat. Itemq; faſciculos fœniculi fuſtibus illigatos, quos poſſit vtiq; ad fundum vaſorum demittere, vt quicquid fecis ſubſederit, exagitet, & in ſummum reducat. tum colis omnem ſpurcitiam, quæ redundarit, expurget. nec abſiſtat id facere, donec videbitur eliquatum omni fece muſtum carere. tum ſiue mala cydonia, quæ percocta ſublaturus ſit, ſeu quoſcunq; voluerit conuenientes odores adijciat, & nihilo minus ſubinde fœniculo peragitet, ne quid ſubſederit, quod poſſit plumbeum perforare. cū deinde iam acriorem potuerit ignem vas ſuſtinere, ideſt cum aliqua iam parte muſtum excoctum in ſe feruebit, tum codices, & vaſtiora ligna ſubijciātur, ſed ita ne fundum contingant. Quod niſi vitatū fuerit, vel vas ipſum, quod aliquando contingit, pertundetur. vel ſi id factum non erit, vtiq; aduretur muſtum, & amaritudine concepta condituris fiet inutile. Oportebit autem ante quàm muſtum in vaſa defrutaria coijciantur, oleo bono plumbea ipſa intrinſecus imbui, & bene fricari, atq; ita muſtū adijci. ea res non patitur defrutum aduri.

De ſapa, & de fruto coquendis. Cap. XX.

QVIN etiam diligenter factum defrutum, ſicut vinũ ſolet aceſcere. quod cum ita ſit, meminerimus anniculo defruto, cuius iam bonitas explorata eſt, vinum condire. nam vitioſo medicamine fructus, qui perceptus eſt, vitiatur. Ipſa aũt vaſa, quibus ſapa, aut defrutũ coquitur, plũbea potius q̃ ænea eſſe debent. nam in coctura ærugi nem remittunt ænea, & medicaminis ſaporem vitiant. Odores aũt vino ferè apti ſunt, qui cũ defruto coquuntur, iris, fœnum græcũ, ſchœnum. Harũ rerũ ſingulæ libræ in defrutariũ, qđ ceperit muſti amphoras nonaginta, cũ iam deferbuerit, & expurgatũ erit, tũ adijci debent deinde ſi natura tenue muſtũ erit, cũ ad tertiam partem fuerit decoctũ, ignis ſubtrahendus eſt, & fornax protinꝰ aqua refrigerãda. Quod ſi fecerimus, nihilominus defrutũ infra tertiam partem vaſis conſedit. Sed id quamuis aliquid detrimenti habeat, prodeſt tamen, nam quanto plus decoquitur (ſi modo non eſt aduſtũ) melius, & ſpiſſius fit. Ex hoc autem defruto, quod ſic erit coctũ, ſatis eſt ſingulos ſextarios ſingulis amphoris immiſceri. Nã cum amphoras muſti nonaginta in defrutario decoxeris, ita vt iam exiguum ſuperſit de coctura, quod ſignificat decoctum ad tertias. tũ demũ medicamina adijcito, quæ ſint aut liquida, aut reſinoſa, ideſt picis liquidæ nemeturicę, cum eam diligẽter ante aqua marina decocta perlueris, decem ſextarios. Item reſinę terebinthinę ſeſquilibram. Hęc cum adijcies, plumbeum peragitabis, ne adurantur. cum deinde ad tertias ſubſederit coctura, ſub trahe ignem, & plumbeum ſubinde agitabis, vt defrutum, & medicamenta coeant. Deinde cũ videbitur mediocriter calere defrutũ, reliqua aromata contuſa, & cribrata paulatim inſperges, & iubebis rutabulo ligneo agitari, quod decoxeris eouſq;, dum defrigeſcit. Quod ſi non ita, vt præcipimus, permiſcueris, ſubſident aromata, & adurentur. Ad prædictum autem modum muſti adijci debent ij odores, nardi folium, iris illyrica, nardum gallicũ, crocũ, palma cyperũ, ſchœnum, quorum ſingulo

QQ

ex vineis collinis eſt, ſed ſi ex campeſtribus, tres heminæ adijciuntur. Patimur autem, cum de lacu muſtũ ſublatũ eſt biduo deferueſcere, & purgari. Tertio die defrutum adijcimus. Deinde interpoſito biduo, cum id muſtum pariter cum defruto deferbuerit, purgatur, & ita coadijci tur in binas vrnas ligula cumulata, vel menſura ſemunciæ bene plenæ ſalis cocti, & triti. Sal autem quamcandidiſſimus conijcitur in vrceo fictili ſine pice, qui vrceus, cum recipit ſalem, diligenter totus oblinitur luto paleato, & ita igni admouetur, ac tandiu iam torretur, quandiu ſtrepitũ edit cũ ſilere cœpit, finem habet coctur æ. Præterea fœnum græcũ maceratur in vino vetere per triduum, deinde eximitur, & in furno ſiccatur, vel in ſole. idq; cum eſt aridum factum, molitur, & ex eo molito poſt ſalituram muſti cochlear cumulatum, vel ſimile genus poculi eius, qui eſt quarta pars cyathi adijcitur in binas vrnas. deinde cum iam perfecte muſtum deferbuit, & cõſtitit, tantundem gypſi floris miſcemus, quantum ſalis adieceramus. atq; ita poſtero die purgamus doliũ, & nutritũ vinũ operimus, atq; oblinim9. Hac cõditura Columella patruus meus illuſtris agricola vti ſolitus eſt in ijs fundis, in quibus paluſtres vineas habebat. Sed idem, cũ collina vina condiebat, aquam ſalſam decoctam ad tertias pro ſale adijciebat. ea porro facit ſine dubio maiorẽ menſuram, & odoris melioris, ſed periculum habet, ne vitietur vinũ, ſi male cocta ſit aqua. Sumitur autem hęc, vt iam dixeram, quamlongiſſime à litore. nam liquidior, & purior eſt, quantũ altiore mari hauſta eſt. Eam ſi quis (vt Columella faciebat) reponet, poſt trienniũ in alia vaſa eliquatã transfundat. deinde poſt alterũ triẽniũ decoquat vſq; ad partẽ tertiã lõge meliorẽ habebit conditurã vini. Nec vllũ periculum erit, ne vina vitientur. Satis eſt autem ſextarios ſingulos adijcere ſalſæ, eos q; in binas muſti vrnas, quãuis multi etiã binos immiſceant, nonnulli etiã ternos ſextarios. idq; ego facere non recuſem, ſi genus vini tantũ valeat, vt aquæ ſalſæ nõ in-

telligatur ſapor. Itaq; diligens paterfamilias, cum parauerit fundum, ſtatim prima vindemia tres, aut quatuor notas conditurę totidem amphoris muſti experietur, vt exploratum habeat quantum plurimum ſalſæ vinum, quod fecerit, ſine offenſa guſtus pati poſſit.

Picis liqdæ alterū medicamē, quo muſtū cōdias. c. XXII.

PICIS liquidæ nemeturicæ metretam adde in labrū, aut in alueum, & in eodem infundito cineris lixiuiæ congios duos, deinde permiſceto ſpatha lignea. cum requieuerit, eliquato lixiuiam. Deinde iterum tantundem lixiuiæ addito, eodem pacto permiſceto, & eliquato. Tertio quoq; idem facito. Cinis autem odorem picis aufert, & eluit ſpurcitiam. Poſt eodem addito picis brutiæ, ſi minus, alterius quampuriſſimæ quinq; libras. Hæc minute concidito, & admiſceto pici nemeturicæ. Tum aquæ marinæ, quamuetuſtiſſimæ, ſi erit, ſi minus, ad tertiam partem recentis aquæ marinæ decoctæ congios duos inijcito. Apertum labrum ſinito in ſole per caniculæ ortum, & ſpatha lignea permiſceto quamſæpiſſime, vſqueeo, dum ea, quæ addideris, in pice colliqueſcant, & vnitas fiat. Noctibus aūt labrū operire conueniet, ne irroretur. deinde cū aqua marina, quā addideris, ſole conſumpta videbitur, ſub tectū vas totū ferre curabis. Hui⁹ autem medicaminis quidam pondo quadrantē in ſextarios. xlviij. miſcere ſoliti ſunt, & hac conditura contenti eſſe. Alij cyathos tres eius medicamenti adijciūt in totidem ſextarios, quot ſupradiximus.

De pice, qua utuntur Allobroges ad conditurām uini picati. Cap. XXIII.

PIX corticata appellatur, qua vtuntur ad condituras Allobroges. Ea ſic conficitur, vt dura ſit, & quanto facta eſt vetuſtior, eo melior in vſu eſt. Nam omni lentore miſſo facilius in puluerem reſoluitur, atq; cribratur. Hanc ergo conteri, & cribrari oportet, deinde cum bis

muſtum deferbuerit, quod plerunque eſt intra quartum diem, quàm de lacu ſublatum eſt, diligẽter manibus expurgatur. Et tunc demum prędictę picis ſextans, & ſemuncia in ſextarios quinque, & quinquaginta adijcitur, & rutabulo ligneo permiſcetur, nec poſtea tangitur, dum cõferueſcat. Quod tamen non amplius diebus quatuordecim à conditura patiendum eſt. Nam oportebit poſt hunc numerum dierum confeſtim vinum emundare, & ſiquid fecis aut labris vaſorum, aut lateribus inhęſit, eradi, ac ſuffricari, & protinus operculis impoſitis oblini. At ſi ex eadem pice totam vindemiam condire volueris, ita ne guſtus picati vini poſſit intelligi, ſat erit eidem picis ſex ſcrupula in ſextarios quinque & quadraginta. Tum demum miſcere, cum muſtum deferbuerit, & feces expurgatę fuerint, oportebit, atque ſalis decocti, contritique ſemunciam in eundem modum muſti adijcere. nec ſolum huic notę vini ſal adhibendus eſt, verum, ſi fieri poſſit, in omnibus regionibus omne genus vindemię hoc ipſo pondere ſaliendum eſt, nam ea res mucorem vino ineſſe non patitur.

De pice nemeturica ad conditura s. Cap. XXIIII.

PIX nemeturica in Liguria conficitur. Ea deinde vt fiat conditur is idonea, aqua marina quamlongiſſime à litore de pelago ſumenda eſt, atque in dimidiã partẽ decoquenda, quę cũ in tantũ refrixerit, quantũ ne contacta corpus vrat, partem aliquã eius, quę ſatis videbitur, prędictę pici immiſcemus, & diligenter lignea ſpatha, vel etiã manu peragitabimus, vt ſiquid ineſt vitij eluatur. deinde patiemur picẽ cõſidere, & cũ ſiderit, aquã eliquabimus. poſtea bis, aut ter ex reliqua parte aquę decoctę tã diu lauabimus, & ſubigemus eã, donec rutila fiat. tũ eliquatã in ſole quatuordecĩ diebus patiemur eſſe, vt quiſquis ex aqua humor remãſit, aſſiccetur, noctibus aũt vas tegendũ erit, ne irroretur. Cũ hoc modo picẽ prępara uerimus, & vina, cũ iã bis deferbuerint, cõdire volueri

mus, in muſti ſextarios octo & quadraginta, cyathos duos picis prædictæ ſic adijciemus. Ex ea menſura, quã conditurí ſumus, ſextarios duos muſti ſumere oportebit. deinde ex his ſextarijs in picis ſextãtẽ paulatĩ muſtũ infundere, et manu tãquã mulſum ſubigere, quo facili⁹ coeat. Sed vbi toti duo ſextarij cũ pice coierint, & quaſi vnitatẽ fecerint, tũ eoſdẽ in id vas, vnde ſumpſeramus, perfundere. & vt permiſceatur medicamen, rutabulo ligneo peragitare conueniet.

De aqua ſalſa, uel muria ad uina condienda. Cap. XXV.

QVONIAM quidam, immo etiam ferè omnes græci aqua ſalſa, vel muria muſtum condiunt, eam quoq; partem curæ non omittendam putaui. In mediterraneo, quò non eſt facilis aquæ marinæ inuectio, ſic erit ad condituras conficienda muria. Huic rei vel maxime eſt idonea cœleſtis aqua, ſi minus ex fonte liquidiſſimo profluens. Harum ergo alterutrã curabis quamplurimã, & quãoptimis vaſis conditã ante quinquenniũ in ſole ponere. deinde cũ cõputruerit, tandiu pati. donec ad priſtinũ modũ perueniat. Quod cũ factũ fuerit, alia vaſa habeto, et in ea ſenſim aquã eliquato, donec ad fecẽ peruenias ſemper enĩ in requieta aqua craſſamen aliquid in imo reperitur. Sic curata cũ fuerit, in modũ defruti ad tertias decoquenda eſt. adijciuntur autẽ in aquæ dulcis ſextarios quinquaginta, ſalis ſextarius, et mellis optimi vnus ſextarius. hæc pariter decoqui, & omnem ſpurcitiam expurgari oportet. deinde cum refrixerit, tũ quantũcunq; humoris eſt, tantũ in amphorã muſti portionem adijci. Quod ſi ager maritimus eſt, ſilentibus ventis de alto quãquietiſſimo mari ſumenda eſt aqua, & in tertiã partẽ decoquẽda, adiectis, ſi videbitur, aliq̃bus aromatis ex ijs, quæ ſupra retuli, vt ſit odoratior vini curatio. Muſtũ aũt ante q̃ de lacu tollas, vaſa rore marino vel lauro vel myrto ſuffumigato, & large repleto, vt in efferueſcẽdo vinũ ſe bene purget. Poſtea vaſa nucibus pineis ſuf

fricato.qđ vinū volueris dulcius eſſe poſtero die, qđ au-
ſterius quinto die, quā ſuſtuleris, cōdire oportebit, & ita
ſupplere, & oblinire vaſa. Nonnulli etiā ſuffumigatis ſe-
rijs prius conditurā addunt, & ita muſtum infundunt.

Remedia aceſcentis uini. *Cap.* XXVI.

IN quo agro vinum aceſcere ſolet, curandum eſt, vt cū vuam legeris, & calcaueris, prius quàm vinacea torculis exprimantur, muſtum in corbem defundas, & aquæ dulcis puteanæ ex eodem agro partem decimam adijcias, & coquas, donec ea aqua, quam adieceris, decocta ſit. Poſtea cum refrixerit, in vaſa defundas, & operias, & oblinas. ita diutius durabit, & detrimenti nihil fiet. Melius eſt, ſi veterem ſeruatam compluribus annis aquam addideris; longeq́ melius, ſi aquæ nihil addideris, & decimam muſti decoxeris, frigidumq́ in vas tranſtuleris, & ſi in ſextarios. VII. muſti heminam gypſi miſcueris, poſteaquā decoctum refrixerit. Reliquum muſtum, quod in vinaceis fuerit expreſſum, primo quoque tempore abſumito, aut ære commutato.

De uino dulcifaciendo. *Cap.* XXVII.

VINVM dulce ſic facere oportet. Vuas legito, in ſole per triduū expandito, quarto die meridiano tpe calidas vuas proculcato, muſtū lixiuū (hoc eſt ante quàm prælo preſſum ſit, quod in lacū muſti fluxerit) tollito, cū deferbuerit in ſextarios quinquaginta irim bene pinſitā nec plus vnciæ pondere addito, vinū à fecibus eliquatū diffundito. hoc vinum erit ſuaue, firmum, corpori ſalubre.

De alijs ſalubribus cōditurarū generibus. Ca. XXVIII.

ALIA medicaminum genera vini conditurīs, & firmitati aptiſſima ſic facito. Irim quamcandidiſſimam pinſito, fœnum græcum vetere vino macerato, deinde in ſole exponito, aut in furno, vt ſicceſcat, tum commolito minutiſſime. Item odoramenta trita, ideſt irim cribratam, quę ſit inſtar pondo quincuncem, & trientē, fœni græci pond

do quincuncē & trientē, ſchœni pondo quincuncem in vnū permiſceto tum in ſerias ſingulas,quæ ſint amphorarū ſeptenū addito medicaminis pondo vnciā,& ſcrupula octo gypſi.Cum ex locis plauſtribus muſtū erit,in ſingulas ternas heminas,cum de nouellis vineis erit,ſextariū,cum de veteribus, & locis ſiccis,heminas ſingulas adijcito. Tertio die quā calcaueris conditurā infundito, ſed ante q̄ condias muſti aliquantū in feriā de feria tranſferto,ne in condiendo cum medicamento efferueſcat,& fluat.Sic aūt curatū gypſum,& medicamentū,in labello permiſceto,quantū ſerijs ſingulis fuerit neceſſariū, idq́ medicamentum muſto diluito, & ipſa ad ſerias addito, & permiſceto.cum deferbuerit,ſtatim repleto,& oblinito.Omne vinum cum condieris,nolito ſtatim diffundere,ſed ſinito in dolijs quieſcere.poſtea cū de dolijs,aut de ſerijs diffundere voles,vere florente roſa defecatū quam limpidiſſimū in vaſa bene picata,& pura tranſferto.ſi in vetuſtatem ſeruare voles, in cado duarū vrnarū quam optimi vini ſextarium,aut fecis generoſæ recentis ſextarios tres addito.aut ſi vaſa recentia,ex quibus vinum exemptū ſit,habebis,in ea confundito. Si horū q̄d feceris, multo melius, & firmius erit vinum, etiā ſi bonos odores addideris, oēm malū odorē,et ſaporē prohibueris.nā nulla res,alienū odorē celerius ad ſe ducit,q̄ vinū.

Quemadmodum muſtum ſemper dulce tanquàm recēs permaneat. Cap.XXIX.

MVSTVM vt ſemper dulce tanq̄ recēs permaneat,ſic facito.Ante q̄ prælo vinacea ſubijciantur de lacu quā recentiſſimū addito muſtū in amphorā nouā,eamq́ oblinito,& in picato diligenter,ne quicq̄ aquæ introire poſſit.tūc in piſcinā frigidæ, & dulcis aquæ totā amphorā mergito,ita nequa pars extet. deinde poſt dies.xl.eximito,ſic vſq́ in annū dulce permanebit.

Optima uini curatio,et remedia lāguētis uini. C.XXX

AB eo tempore, quo primũ dolia operculaueris, vſq; ad æquinoctium vernũ ſemel in diebus. xxxvj. vinũ curare ſatis eſt, poſt æquinoctium vernum bis, aut ſi vinum florere incipiet, ſæpius curare oportebit, ne flos eius peſſum eat, & saporẽ vitiet. Quanto maior æſtus erit, eo ſæpius conuenit vinũ nutriri, refrigerariq;, & ventilari. nã quamdiu bene frigidũ erit, tamdiu recte manebit. Labra, vel fauces doliorũ ſemper ſuffricari nucibus pineis oportebit, quoties vinum curabitur. ſiqua vina erũt duriora, aut minus bona, quod agri vitio, aut tempeſtate ſit factũ ſumito fecem vini boni, & panes facito, & in Sole areſacito, & coquito in igne. poſtea terito, & pondo quadrantẽ amphoris ſingulis infricato, & oblinito, bonũ fiet.

Si quod animal in muſtum ceciderit, & interierit, remedia. Cap. XXXI.

SI quod animal in muſtum ceciderit, & interierit, vti ſerpens, aut mus, ſoréxue, ne mali odoris vinum faciat, ita vt repertum corpus fuerit, id igne aduratur. cinisq; eius in vas, quò deciderat, frigidus infundatur, atq; rutabulo ligneo permiſceatur. ea res erit remedio.

Vinum ex Marrubio. Cap. XXXII.

VINVM Marrubij multi vtile putant ad oĩa inteſtina vitia, & maxime ad tuſſim. Cũ vindemiã facies, Marrubij caules teneros, maxime de locis incultis, & macris legito, eosq; in Sole ſiccato. deinde faſciculos facito tomice palmea, aut iuncea ligato, & in ſeriã mittito, ita vt vinculũ extet. in muſti dulcis ſextarios. 200. Marrubij libras. viij. adijcito, vt ſimul cũ muſto deferueſcat. poſtea eximito Marrubiũ, & purgatũ vinũ diligenter oblinito.

Vinum ſcylliten. Cap. XXXIII.

VINVM ſcylliten ad coquendũ, & ad corpus reficiendum, itemq; ad veterem tuſſim, & ad ſtomachũ hoc modo condire oportet. Primũ ante dies quadraginta quàm

vinum voles vindemiare, ſcyllam legito, eamq́ꝫ ſecatã quam tenuiſſime, ſicut raphani radicẽ, taleolasq́ꝫ ſectas ſuſpende in vmbra, vt adſiccentur. deinde cum aridæ erunt, in muſti aminei ſextarios. X L V I I I. ſcyllæ aridæ adde pondo libram, eamq́ꝫ ineſſe patere diebus. X X X. poſtea eximito, & defecatum vinum in amphoras binas adijcito. Alij ſcribunt in muſti ſextarios. X L V I I I. ſcyllæ aridæ pondo libram, & quadrantem adijci oportere, qđ & ipſum non improbo, alij hoc ipſum ſcyllæ pondus, quod ſupra dixi, in aceti duas vrnas adijciunt, et per XL. dies ineſſe patiuntur.

De aceto ſcyllitico. *Cap.* XXXIIII.

QVI ſcylliticum acetum facere volunt, decem bambatæ in tres amphoras muſti mitis, aceti acris congiũ, aut duplum, ſi non eſt acre, & in ollam, quæ fert amphoras, tres, decoquis ad palmum, ideſt ad quartas, aut ſi nõ dulce muſtum ad tertias diſpumetur. ſed muſtũ de ſubmaſſa, & limpidum ſit.

Vinum abſynthiten, & hyſſopiten, & abrotoniten, & reliquarum notarũ quomodo facias. *Ca.* XXXV.

VINVM abſynthiten, & hyſſopiten, et abrotoniten, & thymiten, & maratriten, & glyciriziten ſic condire oportet. Pontici abſynthij pondo libram cum muſti ſextariis. I I I I. decoque vſq́ꝫ ad quartas. reliquũ, quod erit, id frigidum adde in muſti aminei vrnam. idem ex reliquis rebus, quæ ſupraſcripta ſunt, facito. poſſunt etiam puleij aridi tres libræ cum congio muſti ad tertias decoqui, & cum refrixerit liquor, exempto puleio in vrnam muſti adijci. idq́ꝫ mox tuſſientibus per hyemẽ recte datur. vocaturq́ꝫ vini nota glechonites.

De muſto tortiuo. *Cap.* XXXVI.

MVSTVM tortiuum eſt, quod poſt primam preſſurã vinaceorum circunciſo pede exprimitur. id muſtũ conijcies in amphoram nouam, & implebis ad ſummũ

tũ adijcies ramulos roriſmarini aridi lino colligatos, & patieris vnà deferueſcere per dies ſeptẽ. deinde eximes ramulorũ faſciculũ, & purgatũ diligẽter vinũ gypſabis. ſat erit aũt roriſmarini ſeſquilibrã in duas vrnas muſti adijcere. hoc vino poſt duos menſes poſſis pro remedio vti.

Vinum ſimile græco facere. Cap. XXXVII.

VVAS præcoquas quam maturiſſimas legito, eaſq; per triduum in Sole ſiccato, quarto die calcato, & muſtum, quod nihil habeat ex tortiuo, conijcito in ſeriam, diligẽterq; curato, vt cum deferbuerit, fecis expurgentur, dein de quinto die, cum purgaueris muſtum, ſalis cocti, & cribrati duos ſextarios, vel quod eſt minimũ, adijcito vnũ ſextarium in ſextarios muſti. XLIX. Quidam etiam defruti ſextarium miſcent. nonnulli etiam duos adijciunt, ſi exiſtimant vini notam parum eſſe firmam.

Vinũ myrtiten quomodo facias. Cap. XXXVIII.

VINVM myrtiten ad tormina, & ad alui proluuiem, & ad imbecillum ſtomachum ſic facito. Duo ſunt genera myrti, quorum alterum eſt nigrum, alterum album. Nigri generis bacæ, cum ſunt maturæ leguntur, & ſemina earum eximuntur, atq; ipſæ ſine ſeminibus in ſole ſiccantur, & in fictili fidelia ſicco loco reponuntur. deinde per vindemiã ex vetere arbuſto, vel, ſi id non eſt, ex vetuſtiſſimis vineis amineæ bene maturæ vuæ Sole calido leguntur, & ex his muſtum adijcitur in ſeriam, & ſtatim primo die ante quàm id ferueat, bacæ myrti, quæ fuerãt repoſitæ, diligenter conteruntur, & totidem earũ libræ contuſarũ appenduntur, quot amphoræ condiri debent. tum exiguum muſti ſumitur ex ea ſeria, quam medicaturi ſumus, & tanquam farina conſpergitur, quicquid cõtuſum, & appenſum eſt. poſt hęc complures ex ea maſſulę fiunt. & ita per latera ſerię in muſtũ demittuntur, ne altera offa ſup alteram perueniat. cum deinde bis muſtum deferbuerit, & bis curatum eſt, rurſus eodẽ modo, & tantundem ponderis bacæ, ſicut ſupra dixi, contunditur.

nec iam vt prius maſſulæ fiunt, ſed in labello muſtū de eadem ſeria ſumitur, prædicto ponderi permiſcetur, ſic vt ſit inſtar iuris craſſi, quod cum eſt permiſtum, in eandem ſeriam confunditur, et rutabulo ligneo peragitatur. deinde poſt nonum diem quàm id factum eſt, vinū purgatur, & ſcopulis aridę myrti ſeria ſuffriatur, operculū́q; ſuperimponitur, nequid eò decidat. Hoc facto, poſt ſeptimum diem rurſus vinū purgatur, & in amphoras bene picatas, & bene olidas diffunditur. ſed curandum eſt, vt cum diffundis, liquidum, & ſine fece diffundas. Vinū aliud myrtiten, ſic temperato. mel atticum ter inferuere facito, & toties diſpumato. vel ſi atticum non habueris, quamoptimum mel eligito, & quater, vel quinquies diſpumato. nam quanto eſt deterius, tanto plus habet ſpurcitiæ. cum deinde mel refrixerit, bacas albi generis myrti quammaturiſſimas legito, & perfricato, ita ne interiora ſemina conteras. mox fiſcello ligneo incluſas exprimito, ſuccuḿq; earum, qui ſit ſextariorum ſex cū mellis decocti ſextario immiſceto, & in lagunculam diffuſum oblinito. ſed hoc menſe Decembri fieri debebit, quo ferè tēpore matura ſunt myrti ſemina. cuſtodienduḿq; erit, vt ante quàm bacæ legantur, ſi fieri poteſt, ſeptem diebus, ſin autem ne minus triduū ſerenum fuerit, aut certe non pluerit, et nerorulentæ legantur cauendum. multi nigrā, vel albam myrti bacam, cum iam maturuit, diſtringūt, & duabus horis eam cum paululum in vmbra expoſitā ſiccauerunt, perterunt ita, vt quantum fieri poteſt, interiora ſemina integra permaneant. tum per lineum fiſcū, quod pertriuerant, exprimunt, & per colū iunceū liquatum ſuccum lagunculis bene picatis condunt, neq; melle, neq; alia re vlla immiſta. hic liquor non tam eſt durabilis, ſed quandiu ſine noxa manet, vtilior eſt ad valetudinem quàm alterius myrtcę notæ compoſitio. ſunt qui hunc ipſum expreſſum ſuccum, ſi ſit eius copioſior facultas, in tertiam partem decoquant, & refrigeratum picatis lagunculis condant. ſic confectum diutius permanet.

ſed quod non decoxeris, poterit innoxium durare biennio, ſi modo munde, & diligenter id feceris.

Paſſum quemadmodum fiat. Cap. XXXIX.

PASSVM optimum ſic fieri Mago præcipit, vt & ipſe feci. Vuam præcoquem bene maturam legere, acina arida, aut vitioſa reijcere, furcas vel palos, qui cannas ſuſtineant, inter quaternos pedes figere, & perticis iugare, Tum inſuper cannas ponere, & in ſole pandere vuas, & noctibus tegere, ne irrorentur. Cum deinde exaruerint acina decerpere, & in dolium, aut in feriam conijcere. eodem muſtum quamoptimũ, ſic vt grana ſubmerſa ſint, adijcere. vbi combiberint vuę, ſeq́ impleuerint. ſexto die in fiſcellã conferre, & prælo premere, paſſumq́ tollere. Poſtea vinaceos calcare adiecto recentiſſimo muſto, qđ ex alijs vuis factum fuerit, quas per triduum inſolaueris. tũ pmiſcere, & ſubactã briſam prelo ſubijcere, paſſumq́ ſecundarium ſtatim vaſis oblinitis includere, ne fiat au ſterius. deinde poſt viginti, vel triginta dies, cum deferbuerit, in alia vaſa deliquare, & cõfeſtim opercula gypſa re, & pelliculare. Paſſum ſi ex vua apiana facere volueris, vuam apianam integram legito. acina corrupta purgato, & ſecernito. Poſtea in perticis ſuſpendito. perticæ vti ſemper in ſole ſint facito. vbi ſatis corrugata erunt acina demito, & ſine ſcipionibus in dolium conijcito, pedibusq́ bene calcato. vbi vnum tabulatum feceris, vinũ vetus conſpergito. poſtea alterum ſupercalcato, & item vinum conſpergito, eodem modo tertium calcato, & infuſo vino ita ſuperponito, vt ſupernatet, & ſinito dies quinq́, poſtea pedibus proculcato, & in fiſcina noua vuas premito. Quidam aquã cœleſtem veterem ad hunc vſum præparant, & ad tertias decoquunt. deinde cũ ſic vuas vt ſupra ſcriptum eſt, paſſas fecerunt, decoctã aquã pro vino adijciunt, & cętera ſimiliter adminiſtrant. hoc vbi lignorum copia eſt, viliſſime conſtat, & eſt in vſu vel dulcius, quàm ſuperiores notæ paſſi.

Lora optima quomodo fiat. Cap.XL.

QVANTVM vini vno die feceris, eius partem decimam quod metretas efficiat conſyderato, & totidem metretas aquæ dulcis in vinacea, ſed quib⁹ vnius diei vinum expreſſum erit, addito. eodem & ſpumas defruti, ſiue ſapæ, & fecē ex lacu confundito, & permiſceto, eamq́ʒ intritam macerari vna nocte ſinito, poſtero die pedib⁹ proculcato, & ſic permiſtam prælo ſubijcito. quod deinde fluxerit aut dolijs, aut amphoris condito, & cum deferbuerit, obthurato. Commodius autem ſeruatur in amphoris. Hanc ipſam loram M. Columella ex aqua vetere faciebat, et nonnunq̄ plus biennio innoxiā ſeruabat.

Muſtum lixiuum quomodo fiat. Cap.XLI.

MVSTVM lixiuum de lacu ſtatim tollito. hoc autē erit, quod diſtillauerit, ante quàm nimium calcetur vua, ſed de arbuſtiuo genere, quod ſicco die legeris id facito, conijcies in vrnam muſti mellis optimi pondo. X. & diligenter permiſtum recondes in lagæna, eamq́ʒ protinus gypſabis, iubebisq́ʒ in tabulato reponi, ſi plus volueris facere, pro portiōe qua ſupra mel adijcies. poſt trigeſimum & alterum diem lagænam aperire oportebit, & in aliud vas muſtum eliquatum oblinire, atq́ʒ in furnum reponere. Conditura ex cydoneis fit hoc modo. In cacabo figuli nouo, vel in ſtagneo coquitur muſti arbuſtiui aminei vrna, & mala cydonea grandia expurgata viginti, & integra mala dulcia granata, quæ punica vocantur, & ſorba non parmitia diuiſa exemptis ſeminibus, quæ ſint inſtar ſextariorum trium. hæc ita coquūtur, vt omnia poma deliqueſcant cum muſto, et ſit puer, qui ſpatha lignea, vel arundine p̄miſceat poma, ne poſſint aduri. deinde cum fuerint decocta, vt non multum iuris ſuperſit, refrigerantur, & percolantur, eaq́ʒ, quæ in colo ſubſiderunt, diligenter contrita leuigantur, & iterū in ſuo ſibi iure lento igni, ne adurantur, carbonibus decoquuntur, donec craſſamen in modū fecis exiſtat, prius

tamẽ quàm de igne medicamentum tollatur, tres hemi-
næ roris ſyriaci contriti, & cribrati ſuper omnia adijci-
untur,& ſpatha permiſcentur, vt coeant cum cæteris.
Tum refrigeratum medicamentum adijcitur in vas fictí
le nouum picatum, idq́ gypſatum alte ſuſpenditur, ne
pallorem trahat.

De caſeo condendo. *Cap.*XLII.

CASEI aridi ouilli proximi anni fruſta ampla facito, & in picato vaſe componito. tum optimi generis muſto adimpleto,ita vt ſuperueniat, & ſit ius aliquanto copioſius.quàm caſeus.nam caſeus cõbibit, & fit vitioſus, niſi muſtum ſemper ſupernatet.vas autem, cum impleueris,ſtatim gypſabis.deinde poſt dies.xx.licebit aperiri, & vti qua voles adhibita conditura,eſt autem etiam per ſe non iniucundus.

Vuæ ollares quemadmodum componantur, & ſeruentur. *Cap.*XLIII.

VVAS bumaſtos,vel duracinas, vel purpureas cũ deſecueris à vite,continuo pediculos earum impicato dura pice.deinde labellum fictile nouum impleto paleis quam ſicciſſimis cribratis,vt ſine puluere ſint, & ita vuas ſupponito.tum labello altero adoperito,& circumlinito luto paleato, atq; ita in tabulato ſicciſſimo cõpoſita labra paleis ſiccis obruito.Oĩs autẽ vua ſine noxa ſeruari poteſt,ſi luna decreſcẽte, & ſereno cœlo poſt horam quartam,cum iam inſolata eſt,nec roris quicquã habet, viti detrahatur. ſed ignis in proximo decumano fiat, vt pix ferueat,in qua pediculi vuarum ſtatim demittantur. In dolium bene picatũ defruti amphoram conijcito, deinde tranſuerſos fuſtes ſpiſſe arctato, ita vt defrutum non contingant. tum ſuperponito fictiles nouas patinas, & in his ſic vuam diſponito, vt altera alterã nõ cõtingat. tum opercula patinis imponito,& linito. deinde alterũ tabulatum, & tertium, & quandiu magnitudo patitur

dolij ſimiliter inſtruito, & eadem ratione vuas compoſito. deinde picatum operculum dolij defruto large linito, & impoſitum cinere obthurato. nonnulli adiecto defruto contenti ſunt tranſuerſas perticas arctare, et ex his vuas ita ſuſpendere, ne defrutū contingant. deinde operculum impoſitum oblinire. quidam vuas, cum ita, vt ſupra dixi, legerūt, doliola noua ſine pice in Sole ſiccāt. deinde cum ea in vmbra refrigerauerunt, furfures ordeaceos adijciunt, & vuas ita ſuperponunt, vt altera alterā non comprimat. tum generis eiuſdē furfures infundunt, & alterum tabulatum vuarum eodem modo collocant. idq; faciunt vſq; dum doliū alternis furfuribus, & vuis compleāt. mox opercula impoſita linunt, & vuas ſicciſſimo, frigidiſſimoq; tabulato reponunt. quidam eadem ratione arida populnea, vel abiegna ſcrobe virides vuas cuſtodiunt. nonnulli ſicco flore gypſi obruunt vuas, quas non nimium maturas vitibus detraxerunt. Alij cū legerunt vuam, ſiqua ſunt in ea vitioſa grana, forficibus amputant, atq; ita in horreo ſuſpendunt, in quo triticū ſuppoſitū eſt. ſed hęc ratio rugoſa facit acina, & penè tā dulcia quam eſt vua paſſa. M. Columella patruus meus ex ea creta, qua fiunt amphoræ, lata vaſa in modum patinarum fieri iubebat. eaq; intrinſecus, & exterius craſſe picari. quæ cum præparauerat, tum demum purpureas, & bumaſtos, & numiſianas, & duracinas vuas legi præcipiebat, pediculosq; earum ſine mora in feruentem picem demitti, & in prædictis patinis ſeparatim ſui cuiuſque generis ita componi, ne vuæ inter ſe contingerent. poſt hoc opercula ſuperponi, & oblini, craſſo gypſo. tū demum pice dura, quę igni liquata eſſet, ſic picari ne quis humor tranſire poſſet. tota deinde vaſa in aqua fontana, vel ciſterna ponderibus impoſitis mergi. nec vllā partem earum pati extare. ſic optime ſeruatur vua. Sed cum eſt exempta, niſi eo die conſumitur, aceſſit. Nihil eſt tamen certius, quàm vaſa fictilia facere, quæ ſingulas vuas laxe recipiant, ea debent quatuor anſas habere, qui-

bus illigata viti dependeãt. itemq́ opercula eorũ ſic formari, vt media diuiſa ſint, vt cũ ſuſpenſa vaſa ſingulas vuas receperint, ex vtroq́ latere appoſiti operculi duæ partes coeant, & contegant vuas. & hæc vaſa, & opercula extrinſecus, & intra diligenter piçata eſſe debebunt. deinde cũ contexerunt vuas luto paleato multo adoperiri, ſed vuæ dependentes à matre ſic in pultarios condi debebunt, ne quæ partes vaſa contingant. Tempus autẽ, quo includi debent, id ferè eſt, quo adhuc ſiccitatibus, & ſereno cœlo craſſa, variaq́ ſunt acina. Illud in totũ maxime pręcipimus, ne in eodẽ loco mala, & vuę conponantur, neue in vicino, vnde odor malorũ poſſit ad eas peruenire. nã huiuſmodi halitu celeriter acina corrumpuntur. & tamen cuſtodiendorũ pomorũ rationes, quas retulim⁹, nõ oẽs oĩbus regionibus aptæ ſunt, ſed pro cõditione locorũ, & natura vuarũ aliæ alijs cõueniunt. antiqui plerũq́ ſirciculas & venuculas, & maiores amineas, & gallicas, quæq́ maiores, & duri, & rari acini erant, vaſis condebant. nunc autẽ circa vrbẽ maxime ad hunc vſum numiſianæ probantur. hæc ſereno cœlo, cũ iam ſol rorem ſuſtulit, quarta, vel quinta hora (ſi modo Luna decreſcat, & ſub terris eſt) modice maturæ lectiſſimæ leguntur deinde in cratibus ita ponuntur, ne altera alteram colliſdat. tum demum ſub tectum referuntur, & arida, vel vitioſa grana forficibus amputantur, & cum paululum ſub vmbra refrixerint, ternæ, aut etiam quaternæ pro capacitate vaſorũ in ollas demittuntur, & opercula diligenter pice obthurantur, ne humorem tranſmittant. tum vinaceorum pes bene prælo expreſſus proruitur, & modice ſeparatis ſcipionibus, reſolutaq́ intrita folliculorum in dolio ſubſternitur. & deorſum verſus ſpectantes ollæ cõponuntur, ita diſtantes, vt interculcari poſſint vinacea, quæ cũ diligenter conſpiſſata primũ tabulatũ fecerunt, aliæ ollæ eodem modo componuntur, expleturq́ ſecundum tabulatũ, deinde ſimiliter doliũ completur tabulatis ollarũ, ſpiſſeq́ vinaceis inculcãtur. mox vſq́ ad ſum

ſambuco inſeruntur, quoniam ſambucus tam apertam, & laxam medullam habet, vt facile malorum pediculos recipiat. ſed cauere oportebit, ne minus quatuor digitis à terra abſint, & ne inter ſe poma contingant. Tum factæ ſcrobi operculum imponitur, & paleato luto circum linitur, eaq́ humo, quæ fuerat egeſta, ſuperaggeretur. Hoc idẽ in dolio fieri poteſt, ſiue quis volet reſolutam terrã vſq; ad dimidiũ vas elicere, ſeu, quod quidã malũt fluuialem arenã cæteraq́ eadem ratione peragere. Pœn⁹ quidem Mago præcipit aquam marinã vehemẽter cale fieri, & in ea mala granata lino, ſpartoúe illigata paulum demitti, dum decolorentur, & exempta per triduum in ſole ſiccari, poſtea loco frigido ſuſpendi, & cum res exegerit, vna nocte, & poſtero die vſq; in eam horam, qua fuerit vtendum, aqua frigida dulci macerari. Sed & idẽ author eſt creta figulari bene ſubacta recentia mala craſſe illinire, & cum argilla exaruit, frigido loco ſuſpendere. Mox cum exegerit vſus, in aquam demittere, & cretã reſoluere. Hæc ratio tanquam recentiſſimum pomum cuſtodit, idem iubet Mago in vrceo nouo fictili ſubſternere ſcobem populneam, vel iligneam, & ita diſponere, vt ſcobs inter ſe calcari poſit. Deinde facto primo tabulato rurſus ſcobem ſubſternere, & ſimiliter mala diſponere. donec vrceus impleatur, qui cum fuerit repletus, operculum imponere, & craſſo luto diligenter oblinire. Omne autem pomum, quod in vetuſtatem reponitur, cum pediculis ſuis legendum eſt, ſed, ſi ſine arboris noxa fieri poſſit, etiam cum ramulis, nam ea res plurimum ad perennitatem confert. Multi cum ramulis ſuis arbori detrahunt, & creta figulari cum diligenter mala obruerũt, in Sole ſiccant. deinde ſiqua rimã creta facit, luto linunt, & aſſiccata frigido loco ſuſpendunt.

Mala orbiculata, ſeſtiana, melimela, & alia genera quomodo ſeruantur. Cap. XLV.

MVLTI Eadẽ ratione, qua granata, in ſcrobibus, vel

dolijs ſeruant cydonia. Nonnulli folijs ficulneis illigant, deinde cretam figularem cum amurca ſubigunt, & ea li-nunt mala, quæ cum ſiccata ſunt, in tabulato frigido lo-co, & ſicco reponunt. Nonnulli hæc eadem in patinas nouas ſicco gypſo ita obruunt, vt altera altera non con tingant. nihil tamen certius, aut melius experti ſumus, q̃ vt cydonia maturiſſima ĩtegra ſine macula, & ſereno cœ lo decreſcente Luna legantur, & in lagæna noua, quæ ſit patentiſſimi oris deterſa lanugine, quæ malis ineſt, com ponantur leuiter, & laxe, ne collidi poſſint. deinde cum ad fauces vſq; fuerint compoſita, vimineis ſurculis ſic transuerſis arctentur, vt modice mala comprimant, nec patiantur ea cũ acceperint liquorẽ, ſubleuari. tũ quã op-timo, & liquidiſſimo melle vas vſq; ad ſummũ ita reple atur, vt pomũ ſubmerſum ſit. Hæc ratio non ſolũ ipſa mala cuſtodit, ſed etiã liquorẽ mulſei ſaporis præbet, qui ſine noxa poſſit interdũ dari febricitantibus, isq; voca-tur melimeli. ſed cauendũ eſt, ne quæ in melle cuſtodire volueris, immatura mala condantur, quoniã cruda ſi le-cta ſunt, ita indureſcant, vt vſui non ſint. illud vero, q̃d multi faciunt, vt ea diuidant oſſeo cultro, & ſemina exi-mant, quod putent ex eis pomũ viciari, ſuperuacuũ eſt, ſed ratio, quã nunc docui, adeo quidẽ certa eſt, vt etiã ſi vermiculus ineſt, non amplius tñ corrumpantur mala, cũ prędictũ liquorẽ acceperint. nã ea mellis eſt natura, vt coerceat vitia, nec ſerpere ea patiatur, qua ex cauſa etiã exanimũ corpus hoĩs per annnos plurimos innoxiũ cõ ſeruat. itaq; poſſunt alia genera malorũ ſicuti orbicula-ta, ſeſtiana, melimela, matiana hoc liquore cuſtodiri, ſed quia videntur in melle dulciora fieri ſic condita, nec pro priũ ſaporẽ conſeruare, arculæ fagineæ, vel etiã tiliaceæ, quales ſunt, in q̃bus veſtimẽta forenſia cõdũtur, huic rei paulo ampliores præparari debent, eæq; in tabulato fri-gidiſſimo, & ſicciſſimo loco, quo neq; fumus, neq; teter perueniat odor, collocẽtur. deinde ſubſtrata prædicta po ma ſic cõponi, vt floſculi ſurſum pediculi deorſum ſpe-

ſtēt, queadmodū etiā in arbore nata ſunt, & ne inter ſe alterū ab altero cōtingatur. Ita obſeruādū, eſt vt vnūqđ ꝗ genus ſeparatī proprijs arculis reponatur. nā cū vnà clauſa ſunt diuerſa genera inter ſe diſcordant, & celerius vitiātur. Propter qđ etiā conſeminaliū vinearū, nō tā eſt firmū vinū, ꝗ ſi per ſe ſyncerū amineū, vel apianū, aut etiā fecinū condideris. verū ſic, vt prædixi, cū diligēter mala fuerint cōpoſita, operculis arcularū cōtegātur, & luto paleato linantur opercula, ne introire ſpiritꝰ poſſit. atꝗ ea ipſa nōnulli ſicut in alijs generibus, vt ſupra iā diximus, populnea qdā, etiā abiegna ſcobe interpoſita, mala cuſtodiunt. Hæc tñ poma nō matura, ſed acerbiſſima legi debent.

De conditura inulæ. Cap. XLVI.

INVLAE conditura ſic fiet, cū eius radicem menſe Octobris (quo maxime matura eſt) è terra erueris, aſpero linteolo, vel etiā cilicio detergito quicquid arenæ inhærebit. deinde acutiſſimo culltello ſummatim eradito, & quæ plenior radicula fuerit, pro modo craſſitudinis in duas, vel plures partes digiti longitudine diffindito. deinde ex aceto modice in cacabo æneo coquito, ita ne taleolæ inuri poſſint. Poſt hæc in vmbra triduo ſiccentur, & ita in fideliam picatam recondantur, adiecto paſſo, vel defruto, quod ſupernatet, ſpiſſamentoꝗ cunilæ impoſito contectum vas pelliculetur. Alia inulæ conditura. Cū radices eius raſeris taleolas, vt ſupra, facito, & in vmbra triduo, vel etiam quatriduo ſiccato. deinde ſiccatas in vaſis ſine pice, interiecta cunila conijcito, cunila impoſita, ſex partibus aceti vna pars ſapæ miſceatur cum hemina ſalis cocti, vt hoc iure macerentur taleolæ, donec quamminimum amaritudinis reſipiant. Poſtea exemptæ iterum ſiccentur per dies quinꝗ in vmbra. tum craſſamentū vini feculenti, nec minus, ſi ſit, mulſi, & vtriuſꝗ eorū quartā partem boni defruti confundito in ollā, quæ cū inferbuerit, taleolas inulæ adijcito, & ſtatim ab igne

remoueto, ac rudicula lignea peragitato, donec perfectæ refrigeſcat. Poſtea tranſfundito in fideliam picatã, operculo tegito, tumq́ pelliculato. Tertia eiuſdẽ inulæ conditura. Cũ radiculas diligenter eraſeris minute conſciſas in muria dura macerato, donec amaritudinẽ dimittant. deinde effuſa muria ſorba quàoptima, & maturiſſima ſemine detracto contere, & cum inula miſce, tũ ſiue paſſum, ſeu q̃ optimũ defrutũ adijcito, & vas obthurato. Quidã, cũ condiuerunt inulã, muriaq́ macerauerunt, exſiccãt, & malis cydoneis tritis, quæ in defruto, vel melle decoxerant, miſcent, atq́ ita ſuperfundunt paſſum, vel defrutũ, & vas operculatum pelliculant.

Sampſa quemadmodum fiat. *Cap.* XLVII.

ACERBAM pauſeam menſe Septembri, vel Octobri, dum adhuc vindemia eſt, contunde, & aqua calida paululum maceratam exprime, fœniculiq́ ſeminibus, & lentiſci cum cocto ſale modice permiſtam reconde in fideliam, & muſtum q̃ recentiſſimũ infunde. Tũ faſciculũ viridis fœniculi ſuperpoſitum merge, vt oliuæ premantur, & ius ſuperemineat. Sic curata oliua tertio die poſſis vti. Albam pauſeam, vel orchitem, vel radiolum, vel regiam dum contundes, primum quanq́, ne decoloretur, in frigidam muriam demerge, cuius cum tãtũ paratæ habueris, quãtum ſatis fuerit implendæ amphoræ, fœniculi aridi, faſciculũ ſubſterne in imo. deinde viridis fœniculi ſemina, & lentiſci diſtricta, & purgata in vrceolo habeto. tum exemptã de muria oliuam exprimito, & permiſtã prædictis ſeminibus in vas adijcito. deinde cũ ad fauces peruenerit eius, fœniculi aridi faſciculos ſuperponito, & ita recentis muſti duas partes, & vnã duræ muriæ permiſtas adijcito. Hac conditura compoſitis oliuis toto anno cõmode vteris. Quidã oliuã nõ cõtundũt ſed acuta arundine inſecãt, idq́ operoſius quidẽ, ſed melius eſt, quia hæc cãdidior eſt oliua, q̃ ea, quæ ex cõtuſione liuorẽ contrahit. Alij ſiue cõtũderint, ſiue inſecue-

rint oliuas, modico ſale cocto, & prędictis ſeminibus im
miſcent. deinde ſapā, vel paſſum, vel, ſi eſt facultas, mel
lam infundunt. Mella autem quomodo fiat paulo ante
hoc ipſo libro præcepimus. Cætera omnia ſimiliter ad
miniſtrant. Poſias oliuas, vel regias ſine macula quam
candiſſimas manu diſtrictas eligito. deinde ſubſtrato fœ
niculo arido in amphoram cōijcito, intermiſtis ſemini
bus lentiſci, nec minus fœniculi, & cum ad fauces vas re
pleueris, adijcito muriam duram. tum ſpiſſamento facto
de arundinum folijs, oliuam premito, vt infra ius merſa
ſit. & iterum infundito muriam duram, dum ad ſummū
amphoræ labrum perueniat. At hæc oliua per ſe parum
iucunda eſt, ſed ad eas condituras, quæ lautioribus men
ſis adhibentur, idonea maxime eſt. nam cum rex exigit,
de amphora promitur, & cōtuſa recipit quamcunq; vo
lueris condituram. Pleriq; tamē ſectiuum porrum, & ru
tam cum apio tenero, & mentam minute concidunt, &
contuſis oliuis miſcent. deinde exiguum aceti piperati,
& pluſculum mellis, aut mulſi adijciunt, oleoq; viridi ir
rorant, atq; ita faſciculo apij viridis contegitur. Quidā
ſic lectæ oliuæ in modios ſingulos ternas heminas ſalis
permiſcent, & adiectis ſeminibus lentiſci, fœniculóque
ſubſtrato amphoram vſq; ad fauces replent oliuis. dein
de aceto non acerrimo infundunt, & cum iam penè am
phoram impleuerunt, fœniculi ſpiſſamento deprimunt
bacam, & rurſus acetum vſq; ad ſummū labrum adijci
unt. Poſtea quadrageſimo die omne ius defundunt, & ſa
pæ, vel defruti tres partes cum aceti vna permiſcent, &
amphorā replent. Eſt et illa probata compoſitio, vt cū
muria dura pauſea alba maturuerit, oē ius defundatur, et
immiſtis duabus partibus defruti, cum aceti vna, replea
tur amphora. Eadem conditura poſſet etiam regia com
poni, vel orchita. Quidam vnam partem muriæ, & du
as aceti miſcent, eoq; iure oliuas poſeas colymbadas faci
unt. quibus ſi per ſe quis vti velit, ſatis iucundas experie
tur, quamuis & hæ, cum exeunt de muria, conditurarn

qualemcunq; recipere poſſunt. Oliuę poſeę, cũ iam deco lorantur, ante q̃ miteſcãt, cũ petiolo leguntur, & in oleo quamoptimo ſeruantur. Hęc maxime nota etiã poſt an nũ repræſentat viridẽ ſaporẽ oliuarũ. Nonnulli etiã cum de oleo exemerũt, trito ſale aſperſas pro nouis apponũt. eſt & illud conditurę genus, quod in ciuitatibus græcis plerunq; vſurpatur, idq; vocãt epityrũ. oliua pauſea, vel orchita cum primũ ex albo decoloratur, fitq; luteola, ſereno cœlo manu deſtringitur, & in vannis vno die ſub vmbra expanditur. & ſiqui adhærẽt pædiculi, foliaq;, aut ſurculi leguntur. poſtero die cribrãtur, & nouo fiſco incluſa prælo ſupponitur, vehementerq; premitur, vt exudet quantulumcunq; habet amurcæ. Patimur autẽ nonnunq̃ tota nocte, & poſtero die pondere preſſam bacã velut exaniari, tum reſolutis corticulis eximimus eã, & in ſingulos modios oliuæ triti ſalis cocti ſingulos ſextarios infundimus. itemq; lentiſci ſemen, rutæq;, & fœniculi folia ſub vmbra ſiccata, quæ vti ſatis videntur conciſa minute, admiſcemus, patimurq; horis tribus, dum aliquatenus baca ſalẽ combibat. tum ſuperfundimus boni ſaporis oleum, ita vt obruat oliuã, & fœniculi aridi faſciculũ deprimimus, ita vt ius ſupernatet. Huic aũt conditurę vaſa noua fictilia ſine pice præparantur. quæ ne poſſint oleũ ſorbere, tanq̃ oliuariæ matretæ imbuuntur liquamine, tũ demũ & aſſiccantur. Sequitur aũt frigus hyemis, p̱ quod oliuitas, ſicut vindemia, curã villicæ repetit.

Nigræ oliuæ conditura. *Cap.* XLVII.

PRIVS itaq; (quoniã inchoauimus) de conditũris oliuarum præcipiemus, ac ſtatim conficiendi olei rationẽ ſubijciemus. Pauſeæ bacæ, vel orchitæ, nonnullis regionibus etiam næuiæ conuiuiorũ epulis præparantur. Has igitur, cum iam nigruerint, nec adhuc tamen permaturæ fuerint, ſereno cœlo diſtringere manu conuenit, lectasq; cribrare, & ſecernere, quæcunq; maculoſæ, ſeu vitioſæ, minorisúe incrementi videbuntur. deinde in ſingulos

modios oliuæ ſalis integri ternas heminas adijcere, & in viminеos qualos cõfundere ſuppoſito copioſo ſale, ita vti oliuas contegat, ſicq; triginta dies pati conſudaſcere, atq; omnem amurcã extillare, poſtea in alueum diffundere, mundaq; ſpongia ſalem, ne permaneat, detergere. tum in vas adijcere, & ſapa, vel defruto amphorã replere ſuperpoſito ſpiſſamento aridi fœniculi, quod oliuã deprimat. Pleriq; tamen tres partes defruti, aut mellis, & vnã miſcent aceti, aliqui duas partes, & vnã aceti, & eo, quo condiunt, iure. Quidam, cum oliuam nigram legerunt, eadem portione, qua ſupra, ſaliunt, & ſic collocant in qualis, vt immiſtis ſeminibus lentiſci alterna tabulata oliuarũ, & ſalis vſq; in ſummũ componunt. deinde poſt quadraginta dies cum oliua quicquid habuit amurcæ exſudauit, ĩ alueũ defundũt, & cribratã ſeparãt ab ſeminibꝰ lentiſci, ſpongiaq; detergent, nequid adhæreat ſalis. tũ in amphorã confundunt adiecto defruto, vel ſapa, vel etiã melle, ſi eſt copia, cæteraq; ſimiliter faciunt. In ſingulos modios oliuę ſingulos ſextarios maturi ſeminis aniſi, lentiſciq;, & ternos cyathos ſeminis fœniculi. ſi id non eſt, ipſum fœniculum conciſum quantũ ſatis videbitur, adijci oportet. deinde in ſingulis modijs oliuarũ ſalis cocti, & nõ moliti ternas heminas admiſceri, & ita in amphoris condi, easq; faſciculis fœniculi obthurari, & quotidie per terram volutari. deinde tertio quoq;, aut quarto die quicquid amurcæ ineſt mitti. Poſt. xl. dies in alueum diffundi, & à ſale tantummodo ſeparari, ſic ne ſpongia detergeantur oliuæ, ſed ita vt erunt exemptæ, maſſulis ſalis miſtis in amphoram condantur, & ſpiſſamentis impoſitis ad vſus in cællam reponantur. Maturã oliuã in ſtatura factam colymbadem, de muria tollito, ſpongia tergito. deinde canna viridi ſcindito duobus, vel tribus locis, & triduo in aceto habeto, quarto die ſpongia extergito, in vrceum, aut cacabum nouum mittito ſubſtrato apio, & modica ruta. Conciſis deinde pleno vaſe oliuis immitte defrutum vſq; ad os. Lauri turiones in hoc vſu

mittito, vt oliuas deprimant. poſt dies viginti vtere.

Si rapa quomodo fiat. Cap. XLIX.

OLIVA nigra maturiſſima ſereno cœlo legitur, eaq́ſub vmbra vno die in cannis porrigitur, & quæcunque eſt vitioſa, baca ſeparatur. Item ſiqui adhæſerant pediculi, adimuntur, foliaq́, et ſurculi, quicunq́ ſunt intermiſti, eximuntur. Poſtero die diligenter cribratur, vt ſiquid ineſt ſtercoris ſeparetur. deinde intrita oliua nouo fiſco includitur, & prælo ſubijcitur, vt tota nocte exprimatur. Poſtero die inijcitur quammundiſſimis molis ſuſpenſis, ne nucleus frangatur. Et cū eſt in ſampſam redacta, tunc ſal coctus, tritusq́ manu permiſcetur cum cæteris aridis condimentis. Hæc autem ſunt, carenum, cyminū, ſemen fœniculi, aniſum ægyptium. Sat erit aūt totidē heminas ſalis adijcere, quod ſunt modij oliuarum, & oleum ſuper fundere, ne exareſcat. Idq́ fieri debebit, quotieſcunq́ videbitur aſſiccari. Nec dubiū eſt, quin optimi ſaporis ſit, quæ ex oliua poſia facta eſt. Cæterū ſupra duos menſes ſapor eius non p̄manet integer. Videntur aūt alia genera huic rei magis eſſe idonea, ſicut liciniæ, & culminieę. Veruntamen habetur præcipua in hos vſus olea calabrica, quam quidā propter ſimilitudinē oleaſtellum vocant.

Oleum quemadmodum fiat. Cap. L.

MEDIA eſt oliuitas plerunq́ initium menſis Decembris. Nam & ante hoc tempus acerbum oleum conficitur, quod vocatur æſtiuum, & circa hunc menſem viride premitur, deinde poſtea maturum. Sed acerbum oleū facere patrisfamilias rationibus non conducit, quoniam exiguum fluit, niſi baca tempeſtatibus in terram decidit, & neceſſe eſt eā ſublegere, ne à domeſticis pecudibus, feriſue cōſumatur. Viridis aūt notę cōficere vel maxime expedit, cum & ſatis fluit, & pretio penè duplicat dn̄i reditum. Sed ſi vaſta ſunt olиueta, neceſſe eſt, vt aliqua pars eorum maturo fructui reſeruetur. Locus autem, in quo confici oleum debeat, etiā deſcriptus eſt priore volumi-

ne. Pauca tamē ad rem pertinentia cōmemoranda ſunt, quæ prius omiſeram. Tabulatū, quo feratur olea, neceſſarium eſt, quamuis præceptum habeamus, vt vniuſcuiuſq; diei fructus molis, & prælo ſtatim ſubijciatur. Veruntamen quia interdū immodica multitudo bacæ torculariorum vincit laborem (ſi labor eſt) eſſe oportet penſile horreum, quo imponantur fructus, idq; tabulatū ſimile eſſe debet granario, & habere lacuſculos tā multos, q̄ poſtulabit modus oliuę, vt ſeparetur, & ſeorſum reponatur vniuſcuiuſq; diei coactura. Horum lacuſculorū ſolum lapide, vel tegulis oportet conſterni, & ita decliue fieri, vt celeriter omnis humor per canales, aut fiſtulas defluat, nam eſt inimiciſſima oleo amurca, quæ ſi remāſit in baca ſaporem olei corrumpit. Itaq; cum lacus, quē admodum diximus, extruxeris, aſſerculos inter ſe diſtantes ſemipedalibus ſpatijs ſupra ſolum ponito, & cannas diligenter ſpiſſe textas inijcito, ita vt ne bacam tranſmittere queant, & oliuæ pondus poſſint ſuſtinere. Iuxta omnes autem lacuſculos, ea parte, qua defluet amurca, ſub ipſis fiſtulis in modum foſſularum concauum pauimentū, vel cauum lapidē eſſe oportebit, in quo conſiſtat, & vnde exhauriri poſſit quicqd defluxerit. Præterea lacus, vel dolia præparata ſub tecto habere oportebit, quę ſeorſum recipiant ſui cuiuſq; generis amurcam, ſiue quę ſyncera fluxerit, ſiue etiam quæ ſalem receperit, nam vtraq; vſibus plurimis idonea eſt. Oleo autē cōficiendo molæ vtiliores ſunt, q̄ trapetū, trapetū, q̄ canalis, et ſolea. Molę q̄ facillimā patiuntur adminiſtrationem. quoniam pro magnitudine bacarum vel ſubmitti, vel etiā eleuari poſſunt, ne nucleus, qui ſaporem olei vitiat, confringatur. Rurſus trapetum plus operis, faciliusq;, quàm ſolea, & canalis efficit. Eſt & organum erectæ tribulæ ſimile, qđ tudicula vocatur. idq; non incōmode opus efficit, niſi φ frequēter vitiatur, et ſi bacæ pluſculū ingeſſeris, īpeditur. Pro cōditione tamē, & regionū conſuetudine prædictæ machinæ exercentur. ſed eſt optima molarum, tum eti-

am trapeti. Hæc ante quàm de oleo conficiendo diſſererem, præfari neceſſe habui. Nunc ad ipſam rem veniendum eſt, quanq̃ multa omiſſa ſint, quæ ſicut ante vindemiam, ſic ante oliuitatem præparanda ſunt tanq̃ lignorum copia, quæ multo ante apportanda eſt, ne cum res deſyderauerit, operæ auocentur. Tum ſcalæ, corbulæ, decemmodiæ, trimodiæ ſatoriæ, quibus diſtricta baca ſuſcipitur, fiſci, funes canabini, & ſpatei, conchę ferreæ, quibus depletur oleum, opercula, quibus vaſa olearia conteguntur, ſpongiæ maiores, & minores, vrcei, quibus oleum progeritur, canneæ tegetes, quibus oliua excipitur, & ſiqua ſunt alia, quæ nunc memoriam meã refugiunt. Hæc omnia, & multo plura eſſe debent, quoniã in vſu depereunt, & pauciora fiunt, quorum ſiquid ſuo tempore defuerit, opus intermittitur. Sed iam quod pollicitus ſum exequar. Cum primum bacæ variare cœperint, & iã quædam nigræ fuerint, plures tamen albæ ſereno cœlo manibus diſtringi oliuam oportebit, & ſubſtratis tegetibus, aut cannis cribrari, & purgari. Tum diligenter mundatam protinus in torcular deferri, & integram in fiſcinis nouis includi, prælisq; ſubijci, vt quantum poſſit pauliſper exprimatur. Poſtea reſolutis corticulis emoliri debebunt, adiectis binis ſextarijs integri ſalis in ſingulos modios. Et aut regulis, ſi conſuetudo erit regionis, aut certe nouis fiſcinis ſampſę exprimi. Quod deinde primũ defluxerit in rotundũ labrum (nam id melius eſt, quàm plumbeum quadratum, vel ſtructile gemellar) protinus capulator depleat, & in fictilia labra huic vſui præparata defundat. Sint autem in cælla olearia tres labrorũ ordines, vt vnus primæ notæ, ideſt primæ preſſurę oleum recipiat, alter ſecundæ, tertius tertiæ. Nam plurimum refert non miſcere iterationem, multoq; minus tertiationem cum prima preſſura, quoniam longe melioris ſaporis eſt, quod minore vi præli, quaſi lixiuium defluxerit. cum deinde paululum in labris primis conſtiterit oleũ, eliquare id capulator in ſecunda labra debebit, & deinde

in ſequentia vſq; ad vltima. nam quanto ſæpius translatione ipſa ventilatur, & quaſi exercetur, tanto fit liquidius, & amurca liberatur. Sat erit autem in ſingulis ordinibus tricena componi labra, niſi vaſta fuerint olіueta, et maiorem numerum deſyderauerint. Quod ſi frigoribus oleum cũ amurca cõgelabitur, pluſculo ſale cocto vtiq; vtendum erit. ea res reſoluit oleum, & ſeparat ab omni vitio. neq; verendum eſt, ne ſalſum fiat. nam quantumcunq; adieceris ſalis, nihilo minus ſaporem non recipit oleum. Solet autem ne ſic quidem reſolui, cum maiora frigora inceſſerunt, itaq; nitrum torretur, & contritum inſpergitur, & commiſcetur. ea res eliquat amurcã. Quidam, quamuis diligentes olearij bacam integram prælo non ſubijciunt, quod exiſtimant aliquid olei deperire. nã cum preli pondus accepit, non ſola exprimitur amurca, ſed & aliquid ſecum pinguitudinis attrahit. Illud autem in totum præcipiendum habeo, vt neq; fumus, neq; fuligo quandiu viride oleum conficitur, in torcular admittatur, aut in cællam oleariam. nam eſt vtraq; res inimica huic rei. peritiſſimiq; olearij vix patiuntur ad vnam lucernam opus fieri. Quapropter ad eum ſtatum cœli & torcular, & cælla oleria conſtituenda eſt, qui maxime à frigidis ventis auerſus eſt, quoniã minime vapor ignis deſyderatur. Dolia autem, & ſeriæ, in quibus oleum repo nitur, non tantum eo tempore curanda ſunt, cũ fructus neceſſitas cogit, ſed vbi fuerint à mercatore vacuata, cõfeſtim villica debet adhibere curam, vt ſiquæ feces, aut amurcæ in fundis vaſorum ſubſederint, ſtatim emundẽtur, & nõ calidiſſima lixiuia, ne vaſa cerã remittant, ſed ſemel, atq; iterũ eluẽtur. eluantur. deinde aqua tepida leuiter manibꝰ defricẽtur, et ſępius eluãtur, atq; ita ſpõgia oĩs humor aſſiccetur. Sunt qui cretã figularẽ in modũ liquidæ fecis aqua reſoluant, & cum vaſa lauerint, hoc quaſi iure intrinſecus oblinant, & patiantur areſcere. Poſtea cum res exigit, pura eluunt aqua, nonnulli prius amurca, deinde aqua vaſa perluunt, & aſſiccant, tum conſyde-

rant nunquid ceram nouam dolia deſyderent. nam ferè ſexta quaq; oliuitate cerari oportere antiqui dixerunt, quod fieri poſſe non intelligo. Nam quemadmodũ noua vaſa ſi calefiant, liquidam cerã facile recipiant, ſic vetera non crediderim propter olei ſuccum, ceraturam pati. Quam tamen & ipſam ceraturam noſtrorum temporũ agricolæ repudiauerunt, exiſtimaueruntq; ſatius eſſe noua dolia liquida gummi perluere, ſiccataq; ſuffumigare alba cera, ne pallorem capiant. Eamq; ſuffitionẽ ſemper faciendam iudicant quotieſcunq; vel noua, vel vetera vaſa curantur, & oleo nouo præparantur. Multi cum ſemel noua dolia, vel ſerias craſſa gummi liuerunt, vna in perpetuum gummitione contenti ſunt. Et ſanè quæ ſemel oleum teſta combibit, alteram gummitionem nõ recipit. Reſpuit enim olei pinguitudo talem materiam, qualis eſt gummis. Poſt menſem Decembrem circa Calendas Ianuarias eadem ratione, qua ſuperius, diſtringenda erit olea, & ſtatim exprimenda. nam ſi repoſita in tabulatum fuerit, celeriter concaleſcet, quoniam hyemalibus pluuijs amurcæ plus concipit, quæ eſt contraria huic rei. Cauendum eſt itaq;, ne ex ea fiat oleum cibariũ. quod vno modo vitari poterit, ſi protinus illata de agro baca commolita, & expreſſa erit, quæ ſic adminiſtrata fuerit, vt ſupra diximus. Pleriq; agricolarum crediderunt, ſi ſub tecto baca deponatur, oleum in tabulato creſcere. quod tam falſum eſt, quàm in area frumenta creſcere. idque mendacium vetus ille Porcius Cato ſic refellit. Ait enim in tabulato corrugari oliuam, minoremq; fieri. Propter quod cum facti vnius menſuram ruſticus ſub tecto repoſuerit, & poſt multos dies eam molere voluerit, oblitus prioris menſurę, quam intulerat, ex alio aceruo ſimiliter ſepoſito quantũ cuiq; menſurę defuit ſupplet. Eoq; facto videtur plus olei quieta, quam recens baca reddere, cum longe plures modios acceperit. Attamen ſi id maxime verum eſſet, nihilo minus ex pretio viridis olei pluſ, quam multitudine mali contrahitur. quod & Cato di-

xit. Et ſic quidem quicquid ponderis, aut menſuræ oleo
accedit, ſi portionem velis in factum adiectæ bacæ com
putare, non prouentum, ſed detrimentum ſenties. Qua-
propter dubitare non debemus lectam oliuam, primo
quoq; tempore cõmolere, præloq; ſubijcere. Nec ignoro
etiam cibarium oleum eſſe faciendum. Nam vbi exeſa
vermiculis oliua decidit, vel tempeſtatibus, & pluuijs in
lutum defluxit. ad præſidium aquę calidæ decurritur, ahe
numq; calefieri debet, vt immundæ bacæ eluantur. Sed
id nõ feruentiſſima fieri oportet. verum modice calida,
quo commodior guſtus olei fiat. nam ſi excoctus eſt, eti
am vermiculorum, cæterarumq; immunditiarum ſapo-
rem trahit. Sed cum fuerit oliua elota, reliqua, ſicut ſupra
præcepimus, fieri debebunt. Fiſcis autem non ijſdem im-
probum & cibarium oleum premi oportebit. Nam vete
res ad caducam oliuã, noui autem ordinario aptari oleo,
ſemperq; cum expreſſerint facta, ſtatim feruentiſſima
debẽt aqua bis, aut ter elui. deinde ſi ſit profluens, impoſi
tis lapidibus, vt pondere preſſi detineantur immergi. vel
ſi nec flumen eſt, in lacu, aut piſcina quã puriſſimæ aquæ
macerari, & poſtea virgis verberari, vt ſordes, feceſq;
decidant. & iterum elui, ſiccariq;.

De oleo gleucino. *Cap. LI.*

QVAMVIS non erat huius temporis olei gleucini
compoſitio, tamẽ huic parti voluminis reſeruata eſt, ne
parum opportune vini conditionibus interponeretur.
hac aũt ratione confici debet. Vas olearium quammaxi
mũ, & aut nouum, aut certe bene ſolidũ præparari opor
tet. deinde per vindemiam muſti quã optimi generis, &
ꝗ recentiſſimi ſextarios ſexaginta cũ olei pondo octogin
ta in id cõfundi. tum aromata nõ cribrata, ſed ne minute
quidem contuſa, verum leuiter confracta in reticulũ iun
ceum. aut lineũ adijci, et ita cum ſaxi ponduſculo in olei,
atq; muſti partem demitti. Sint autem ijs portionibus
penſata, quas infra ſubijcimus. calami, ſchœni, cardamo-
mi, xilobalſami, corticis de palma fœnigręci vetere vino

macerati, & poſtea ſiccati, atq; etiam torrefacti, iunci radicis, tum etiam iridis græce, nec minus aniſi ægyptij pari pondere, ideſt vniuſcuiuſq; libram, & quadrantem, vt ſupra diximus, reticulo incluſa demittito, & metretã linito. poſt ſeptimum diem, aut nonum per ſe metretæ ſi quid fecis, aut ſpurcitiæ faucibus inhærebit, manu eximito, & detergito. deinde oleum eliquato, nouiſq; vaſis recondito, mox reticulũ eximito, et aromata in pila quam mundiſſime contundito, tritaq; in eandem metretam reponito, & tantundem olei quantum prius, infundito, & obthurato, in ſole ponito. Poſt ſeptimum diem oleum depleto, & quod reliquum eſt muſti picato cado recondito. nam id ſi non exhauſeris medicamentum, dabitur potatum imbecillis bubus, & cætero pecori.

Oleum ad unguenta quemadmodum facias. Cap. LII.

OLEVM autẽ ſecundariũ non inſuauis odoris quotidianam vnctionem præbere poterit dolore neruorum laborantibus. ante quàm oliua nigreſcat, cum primum decolorari cœperit, nec tamen adhuc varia fuerit, maxime liciniam, ſi erit, ſi minus, regiã, ſi nec hæc fuerit, tunc culminiam bacam manu ſtringito, & ſtatim purgatam prælo integram ſubijcito, & amurcam exprimito. deinde ſuſpenſa mola oliuã frangito, eamq; vel in regulas, vel in nouo fiſco adijcito, ſubiectamq; prælo ſic premito, ne vaſa intorqueas, ſed tantum ipſius præli pondere quantulũcunq; exprimi patiaris. deinde cum ſic fluxerit protinus capulator amurca ſeparare, & diligenter ſeorſum in noua labra transferat. eiuſq; eliquet reliquũ olei. quod poſtea fuerit expreſſum, poterit ad eſcam vel cum alia nota miſtum, vel per ſe approbari.

De ſalſura ſuillæ carnis. Cap. LIII.

HACTENVS de oleo abunde diximus, nũc ad minora redeamus. omne pecus, & præcipue ſuem pridie q̃ occidatur, potione prohiberi oportet, quo ſit caro ſiccior, nam ſi biberit, plus humoris ſalſura habebit. ergo ſi-

tientem cum occideris, bene exoſſato. nam ea res minus vitioſam, & magis durabilem ſalſuram facit. deinde cũ exoſſaueris, cocto ſale, nec nimium minuto, ſed ſuſpenſa mola infracto diligenter ſalito, & maxime in eas partes, quibus oſſa relicta ſunt, largum ſalem infarcito, compoſitisq́ſupra tabulatum tergoribus, aut fruſtis vaſta pondera imponito, vt exanietur. Tertio die pondera remoueto, & manibus diligenter ſalſuram fricato, eamq́ cum voles reponere, minuto, & trito ſale aſpergito, atq́ ita reponito. Nec deſieris eius quotidie ſalſuram fricare, donec matura ſit. quod ſi ſerenitas fuerit ijs diebus, quib⁹ perfricatur caro, patieris eam ſale conſperſam eſſe nouẽ diebus. at ſi nubilum, aut pluuiæ, vndecima, vel duodecima die ad lacũ ſalſurã deferri oportebit, & ſalem prius ex cuti, deinde aqua dulci diligenter perlui. necubi ſal inhæreat, & paululum aſſiccatã in carnario ſuſpendi, quo modicus fumus perueniat, qui ſiquid humoris adhuc continetur, ſiccare eum poſſit. Hæc ſalſura Luna decreſcente maxime per brumã, ſed etiã menſe Februario ante Idus commode fiet. Eſt & alia ſalſura, quæ etiam locis calidis omni tempore anni poteſt vſurpari, quæ talis eſt. Cum ab aqua pridie ſues prohibiti ſunt, poſtero die mactãtur, & vel aqua candente, vel ex tenuibus lignis flammula facta glabrantur (nam vtroq́ modo pili detrahuntur) caro in libraria fruſtra conciditur. deinde in ſeriam ſubſternitur ſal coctum, ſed modice (vt ſupra diximus) infractũ deinde offulæ carnis ſpiſſe componuntur, & alternis ſal ingeritur. ſed cũ ad fauces ſeriæ peruentum eſt, ſale reliqua pars repletur, & impoſitis ponderibus in vas comprimitur. eaq́ caro ſemper conſeruatur, & tanquàm ſalſamentum in muria ſua permanet.

Rapa, & napos quemadmodum condias. Cap. LIIII.

RAPORVM quãrotũdiſſima ſumito, eaq́, ſi ſunt lutoſa, detergito, & ſummã cutẽ nouacula decerpito. deinde (ſicut cõſueuerũt Salgamarij) decuſſati ferramẽto lu

nato incidito. Sed caueto, ne vſq; ad imum præcidas ra pũ. Tũ ſalẽ inter inciſuras raporũ non nimiũ minutũ a ſpergito, & rapa in alueo, aut ſeria cõponito, & ſale pluſ culo aſperſa triduo ſinito, dũ exudent. Poſt tertiã die me diam fibrã rapi guſtato, ſi receperit ſalẽ. Deinde cũ vide bitur ſatis recepiſſe exemptis omnibus ſingula ſuo ſibi iure eluito, Vel ſi non multũ liquoris fuerit, muriã durã adijcito, & ita eluito. & poſtea in quadratam ciſtã vimi neã, quæ neq; ſpiſſe, ſolide tñ, & craſſis viminibus cõtex ta ſit, rapa componito. deinde ſic aptatã tabulã ſuper ponito, vt vſq; ad fundũ, ſi res exigat, intra ciſtã depri mi poſſit. Cũ aũt eã tabulã ſic aptaueris, grauia pondera ſuperponito, & ſinito nocte tota, & vno die ſiccari. Tũ in dolio picato fictili, vel in vitreo componito. & ſic in fundito ſinapi & aceto vt à iure conteg antur. Napi quo q;, ſed integri, ſi minuti ſunt, maiores aũt inſecti, eodẽ iu re, quo rapa condiri poſſunt. Sed curãdũ eſt, vt hæc vtra q; ante q̃ caulem, aut cymã faciant, dũ ſunt tenera, com ponantur. Napos minutos integros, aut rurſus amplos in tres, aut quatuor partes diuiſos in vas conijcito, & ace to infundito, ſalis quoq; cocti vnum ſextariũ in congiũ aceti adijcito. poſt trigeſimum diem vti poteris.

Sinapim quemadmodum facias. Cap. LV.

SEMEN ſinapis diligenter purgato. & cribrato. dein de aqua frigida eluito. & cũ fuerit bene lotũ, duabus ho ris in aqua ſinito, poſtea tollito, & manibus expreſſum in mortariũ nouũ, aut bene emundatum conijcito, & pi ſtillis conterito. cũ contritum fuerit, totã intritã ad me diũ mortarium contrahito, & comprimito manu plana deinde cũ compreſſeris, ſcarificato, & impoſitis paucis carbonibus viuis aquam nitratam ſuffundito, vt omnẽ amaritudinẽ eius, & pallorẽ exaniet. deinde ſtatim mor tariũ erigito. vt oĩs humor eliquetur. Poſt hoc albũ acre acetũ adijcito, & piſtillo permiſceto, colatoq;. Hoc ius ad rapa condienda optime facit. Cæterũ ſi velis ad vſum

conuiuiorũ præparare, cũ exanìueris ſinapi, nucleos pineos quamrecentiſſimos, & amylũ adijcito, diligenterq́; conterito infuſo aceto. Cætera, vt ſupra dixi, facito. Hoc ſinapi ad embammata non ſolum idoneo, ſed etiam ſpecioſo vteris. nam eſt candoris eximij, ſi ſit curioſe factũ.

Oleris atri, & ſiſeris radicẽ queãdmodũ cõdias. c. LVI.

PRIVSQVAM olus atrum coliculum agat, radicem eius exerito menſe Ianuario, vel etiam Februario, & diligenter defricato, nequid terreni habeat, & in aceto, & ſale componito. deinde poſt diem trigeſimum eximito, & corticem eius delibratum abijcito. Cęterum medullam eius conciſam in fideliam vitream, vel nouam fictilem conijcito, & adijcito ius, quod ſicut infra ſcriptũ eſt fieri debebit. Sumito mentam, & vuã paſſam, & exiguam cepam aridam, eamq́; cum torrido farre & exiguo melle ſubterito. quæ cum fuerit bene trita, ſapæ, vel defruti duas partes, & aceti vnam permiſceto. atq; ita in eandem fideliam confundito, eamq́; operculo contectã pelliculato, cum deinde vti voles, cum ſuo iure conciſas radiculas promito, & oleum adijcito. hoc ipſo tempore ſiſeris radicem poteris eadem ratione, qua ſupra condire. ſed cum exegerit vſus, eximes de fidelia, & oxymelli, cum exiguo oleo ſuperfunde.

Moretum oxyporum, uel ut alij, oxygarum quemadmodum componas. Cap. LVII.

ADITO in mortarium ſatureiã, mentã, rutã, coriandrum, apium, porrum ſectiuum, aut ſi non erit, viridem cepam, folia lactucæ, folia erucæ, thymum viride, vel nepetã, tum etiã viride puleiũ, & caſeum recentẽ, & ſalſum. ea omnia pariter conterito, acetiq́; piperati exiguũ permiſceto. Hanc miſturam cum in catillo compoſueris, oleũ ſupfundito. Cũ viridia, quæ ſupra dicta ſunt, cõtriueris, nuces iuglãdes purgatas quãtũ ſatis videbitur inſerito, acetiq́; piperati exiguũ, pmiſceto, et oleũ infũdito.

SS 2

Seſamum leuiter torrefactũ cum ijs viridibus, quæ ſupra oleũ ſuperfundito. Caſeum gallicum, vel cuiuſcunque notæ volueris minutatim concidito, & conterito, nucleosque pineos, ſi eorum copia fuerit, ſi minus, nuces auellanas torrefactas adempta cute, vel amygdalas æque ſupra condimenta pariter miſceto, acetique piperati exiguũ adijcito, & permiſceto, compoſitumque oleo ſuperfundito. Si condimenta viridia non erunt, puleium aridum, vel thymum, vel origanum, aut aridam ſatureiam cum caſeo conterito, acetumque piperatum, & oleum adijcito. Poſſunt tamen hæc arida, ſi reliquorum nõ ſit poteſtas, etiam ſingula caſeo miſceri. Piperis albi ſi ſit, ſi minus, nigri vnciæ tres, apij ſeminis vnciæ duæ, laſeris radicis quod σίλφιον græci vocant, ſeſcunciam, caſei ſextantem. Hæc contuſa & cribrata melli permiſceto, & in ollam noua ſeruato. deinde cum exegerit vſus, quantulumcunque ex eo videbitur aceto, & garo diluito. Liguſtici vnciam, paſſæ vuæ detractis vinaceis ſextantem, piperis albi, vel nigri quadrantem. Hæc, ſi maiorem impenſam vitabis, poſſunt melli admiſceri, & ita ſeruari. at ſi pretioſius oxyporum facere voles, hæc eadem cum ſuperiore compoſitione miſcebis, & ita in vſum repones. quod ſi etiam cum laſer nõ habueris pro ſilphio, mellis adijcies pondo ſemunciam.

CLAVSVLAM peracti operis mei Publi Siluine non alienum puto indicem lecturis, ſi modo fuerint, qui dignentur iſta cognoſcere. nihil dubitaſſe me penè infinita eſſe, quæ potuerint huic inſeri materiæ, verum ea, quæ maxime videbantur neceſſaria, memoriæ tradenda cenſuiſſe. nec tamen canis natura dedit cunctarum rerũ prudentiam. nam etiam quicunque ſunt habiti mortaliũ ſapientiſſimi, multa ſciſſe dicuntur, non omnia.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE LIBER DE arboribus.

Qui cum tertius eius de re ruſtica librorum haberetur, tum ex ipſius Columellæ verbis, tum alijs argumentis, temere in alienum locum inter irrupiſſe deprehẽſus eſt, neq; annumerãdꝰ.

De uitiario faciendo. *Cap. I.*

QVONIAM de cultu agrorum abunde primo volumine præcepiſſe videmur, non intempeſtiua erit arborum, virgultorumq; cura, quę vel maxima pars habetur rei ruſticæ. Placet igitur, ſicuti Vergilio, nobis quoq; duo eſſe genera ſurculorum, quorum alterum ſua ſponte gignitur, alterum cura mortaliũ procedit. Illud, quod nõ ope humana prouenit, materiæ eſt magis aptũ, hoc, cui labor adhibetur, idoneũ fructibꝰ vnũ hoc itaq; præcipuũ eſt, atq; id ipſum genus tripartito diuiditur nam ex ſurculo vel arbor procedit, vt olea ficus, vel frutex, vt roſæ, arundines, vel tertiũ quiddam, quod neq; arborem, neq; fruticẽ proprie dixerimus ſicuti eſt vitis. Arborũ, & fruticũ docebimus cultũ, ſi priꝰ de vitibꝰ p̄ceperimꝰ. Qui vineã vel arbuſtũ cõſtituere volet ſeminaria prius facere debebit, ſic enĩ ſciet cuius generis vitem poſiturus ſit. nã quæ pretio parata diſponitur, certam generoſitatis fidẽ nõ habet, quoniã dubiũ eſt, an is qui vendidit, legendis ſeminibus adhibuerit diligentiã. tũ etiã quod ex longinquo petitur, parũ familiariter noſtro ſolo venit, propter quod difficilius conualeſcit alienum exteræ regionis. Optimum eſt itaq; eodem agro, quo vitẽ diſpoſiturus es, vel certe vicino facere ſeminariũ. idq; multum refert loci natura. Nam ſi colles vineis vel arbuſtis occupaturus, es prouidendum eſt, vt ſicciſſimo loco fiat ſeminariũ, & iã quaſi ab incunabulis vitis

exiguo aſſueſcat humori.aliter cum tranſtuleris de humi do in aridũ locũ,viduata priſtino alimento deficiet.at ſi campeſtres,et vliginoſos agros poſſidebis,proderit quoq; ſeminarium ſimili loco facere. & vitẽ largo conſueſcere humori.nanq; exilis, cũ in aquoſum agrũ transfertur,vtcũq; putreſcit.ipſum aũt agrũ, quẽ ſeminario deſtinaueris planũ,& ſuccoſum,ſaterit bipalio vertere.qđ vocãt ruſtici ſextertiũ,ea repaſtinatio altitudinis habet plus ſeſquipede, minus tñ q̃ duos pedes eiuſmodi bipalio.Iugerũ agri vertitur operis quinquaginta.Collẽ aũt, & cliuum modum iugeri continentem,ſi ne minus duobus pedibus alte repaſtinabis operis ſexaginta.vel ſi eodẽ loco,quo vineam ordinaturus es,facere voles ſeminarium,tribus pedibus alte repaſtinabis iugerum operis octoginta.ita tñ ſi neq; lapis,neque tophus,aut alia materia difficilior interuenerit.quæ res quot operas abſumat parum certum eſt.Nos autem de terreno loquimur.

Qualia ſemina, & quando legas. Cap.II.

PERACTA repaſtinatione,menſe Februario, vel prima parte Martij ſemina legito. ſunt autem optima, quæ de vitibus notatis leguntur. Nam cui cordi eſt bona ſeminaria facere,circa vindemiam vites, quæ & magnum, & incorruptum fructum ad maturitatem perduxerint,rubrica cum aceto(ne pluuijs abluatur) permiſta denotat.nec hoc vno tantummodo anno facit, ſed continuis tribus,vel pluribus vindemijs eaſdem vites inſpicit,an perſeuerent eſſe fœcundæ. Sic enim manifeſtũ eſt generoſitate vitium, non anni vbertate fructum prouenire.Si compluribus vindemijs eundem tenorem ſeruarint ex eiuſmodi vitibus lecta ſemina multum, bonumq; vinum præbebunt. nanq; qualiſcunq; generis vuæ, quæ incorruptæ ad maturitatem proueniunt,longe melioris ſaporis vinum faciunt, quàm quæ præripiuntur æſtu,aut alia de cauſa.

Quẽadmodũ ſemina eligas, & de habitu terræ. Ca.III.

SEMINA autem eligito grandi acino, tenui follicu-lo, paucis, minutisq; vinaceis, dulci ſapore. Optima habentur à lumbis. ſecunda ab humeris. tertia ſumma in vite lecta, quæ celerrime comprehendunt, & ſunt feraciora, ſed & quamcelerrime ſeneſcunt. Pampinaria ſarmenta deponi non placet, quiá ſterilia ſunt. Locis pinguibus, & planis, & humidis pręcoques vites ſerito raris acinis, breuibus nodis imbecillas. nam tali generi vitium eiuſmodi ager aptus eſt. Locis aridis, & macris, & ſiccis vitē fere natura feracem, & validam, crebriſq; acinis, quod ſi pingui agro validas vites depoſueris, pampinis magis eluxuriabuntur, et qualemcunq; fructum tulerint, ad maturitatem non perducent. Rurſus imbecillæ exili agro celeriter deficient, exiguumq; fructum dabunt. Vnunquodq; genus vitium ſeparatim ſerito. ita ſuo quodque tempore putabis, & vindemiabis. Semina nouella cum vetere ſarmento depoſita cito comprehendunt, & valēter creſcunt, ſed celeriter ſeneſcunt. at quæ vetere ſarmento panguntur, tardius conualeſcunt, ſed tardius deficiūt. ſemina quamrecentiſſima terræ mandare conuenit. Si tamen mora interuenerit, quò minus ſtatim ſerantur, quamdiligentiſſime obrui tota oportet eo loco, vnde neque pluuias, neque ventos ſentire poſſint. plantaria facito ab exoriente, & à Decima Luna, & à vigeſima. Hæc melior eſt vitibus ſatio. ſed cum ſeris, frigidos ventos vitato. Malleolum ſic deponito. virgam malleolarem non amplius, quàm ſex gemmarum eſſe conuenit, ita tamen ſunt, ſi breuia internodia habent. eius imam partem, quam in terram demiſſurus es, acutiſſima falce iuxta nodum, ſic ne gemmam lædas, rotunda plaga amputato, & ſtatim fimo bubulo linito. tum in terram bene paſtinatam, & ſtercoratam rectum ſarmentum defigito, ita ne minus quatuor gēmæ abſcondantur. Pedale quoquouerſus ſpatium ſat erit inter ſemina relinqui cum cōprehenderint, identidem pampinentur, ne plura ſarmenta quàm debent, enutriant. Item q̄ ſepiſſime fodiantur. ſe-

ro ne tangantur. Vigeſimo & quarto menſe reſecentur, poſt trigeſimum & ſextum menſem transferantur. In agro requieto vineam ponito. nam vbi vinea fuerit, qđ citius decimo anno ſeueris, ægrius comprehendet, nec vnquã roborabitur. Agrum ante quàm vineis obſeras, explorato, qualis ſaporis ſit, talē.n. etiã guſtus vini præbebit. Sapor aũt (ſicuti primo docuimus volumine) cõprehēdetur, ſi terrã aqua diluas, & cũ colaueris, tũ demũ aquã deguſtes. aptiſſima vitib⁹ terra eſt arenoſa, ſub qua conſiſtit dulcis humor. probus cõſimilis ager cui ſubeſt tophus. Aeque vtilis congeſta, & mota terra. Sabulum quoq̃, cui ſubeſt dulcis argilla, vitibus conuenit. oīs aũt qui ꝑ æſtatē finditur ager, vitibus, arboribusq̃ inutilis. terra inferior alit vitē, & arborē ſuperior cuſtodit. Saxa ſumma parte terræ, & vites, & arbores lædunt, ima parte refrigerant. & mediocri raritudine optima eſt vitibus terra. ſed ea, quę tranſmittit imbres, aut rurſus in ſummo diu retinet, vitanda eſt. Vtiliſſima eſt autē ſuperior modice rara, circa radices denſa. Montibus, cliuisq̃ difficulter vineæ conualeſcunt, ſed firmum, probumq̃ ſaporē vini præbent. Humidis, & planis locis robuſtiſſimæ, ſed infirmi ſaporis vinum, nec perenne faciunt. Et quoniã de ſeminibus, atq̃ habitu ſoli præcepimus, nunc de genere vinearum diſputabimus.

De generibus uinearum. *Cap.* IIII.

VITES maxime gaudent arboribus, quia naturaliter in ſublime procedunt, tum & materias ampliores creãt, & fructum æqualiter percoquunt. Hoc genus vitiũ arbuſtiuum vocamus, de quo pluribus ſuo loco dicemus. Vinearum aũt ferè genera in vſu tria ſunt, iugata, humi proiecta, & deinde tertia, quæ eſt à terra ſubrecta, more arborum in ſe cõſiſtens. Id genus comparatũ iugatę qua dam parte deficitur, quadam ſuperat. Iugata plus aeris recipit, & altius fructũ fert, & æqualius concoquit, ſed diffi cilior eſt eius cultus. At hæc ita conſtituta eſt, vt etiam

arari poſſit,eoq; vbertatē maiorē conſequitur,quod ſæpius,& minore impenſa excolitur. At quæ protinus in terrā proiecta eſt,multū ſed non bonæ notæ vinū facit. Vinea optime repaſtinato agro reponitur. Nonnunq̄ tamē vel melius quibuſdā locis,ſulcis committitur.Interdum etiā ſcrobibus deponitur,ſed,vt dixi,repaſtinabitur iugerū in altitudinē pedum triū operis octoginta.Sulcū aūt terrenū pedum duorū altum,& longū ſeptuaginta, vna opera effodit. Scrobes ternarios, ideſt quoquouerſus pedum triū vna opera facit.xviij.Vel ſi cui cordi eſt laxius vites ponere,ſcrobes quaternarios,ideſt quoquouerſus pedum quaternum vna opera.xij.facit. Vel ſi bipedaneos quoquouerſus vna opera.xx.effodit.Curandū aūt eſt,vt locis aridis,et cliuoſis altius vites deponantur, q̄ ſi humidis,& planis.Item ſi ſcrobibus,aut ſulcis vineā poſituri erimus,optimū erit ante annū ſcrobes,vel ſulcos facere. Vinea,quæ anguſtiſſime conſeritur,quoquouerſus quinq; pedū ſpatio interpoſito ponitur,laxius vero inter pedes.vij.vel.viij.Sed quę rariſſime(vt etiam facile arari poſſit)inter denos pedes conſtituitur.Hæc poſitio vinearū modū ſine dubio agri maiorē occupat,ſed valentiſſima,& fructuoſiſſima eſt. Cū ſemina depones imū ſcrobē.vel ſulcū bidentibus fodito,mollemq; reddito. Vitem,quā ponis,fac vt ad orientē ſpectet adminiculo religata.In imo ſcrobe lapides circa pondo quinq; ita ponito,ne vitem premant,ſed tamen iuxta radices ſint. Præterea poſt hæc vineaceæ heminam vuæ albæ in nigra,vuæ nigræ in alba ponito,atq; ita ſcrobem,vel ſulcum cum ſtercorata terra ad mediū completo. Triennio deinde proximo paulatim ſcrobem, vel ſulcum vſq; in ſummum completo,ſic vites conſueſcent radices deorſum agere.Spatium autem radicibus,qua repant,lapides præbent, & hyeme aquam repellunt, æſtate humorem præbent vineaceæ,quæ & radices agere cogunt.Quoniam præcepimus quemadmodum vites ponendæ ſint, nunc culturam earum docebimus.

radices vitium poſuiſſe conueniet, præterquam columbinum, quo ſiquid amplius, quàm heminā poſueris, viti nocebit. Poſt brumā deinde ablaqueationē circūfodito. Ante æquinoctiū vernum, quod eſt Octauo Cal. Aprilis, ablaqueationem adæquato. Poſt Idus Aprilis terram ad vitem aggerato, eſtate deinde q̄ potes ſæpiſſime occato. Iugerum vineæ quinq; operis ablaqueatur, quinq; foditur, tribus occatur. Iugerum valentis, & iā conſtitutæ vineæ quatuor operis putatur, ſex alligatur. Arbuſto nihil eiuſmodi poteſt apte finiri, quoniam inæqualitas arborum nō patitur operis iuſta comprehendi. Quibuſdā placet vitem proximo anno translatam non putare, ſequenti deinde anno purgare, et vnam virgam, quam ſubmittamus, ad tertiam gemmam reſecare. tertio deinde, ſi vitis recte conualuerit, vna plus gemma ſubmittere, quarto duas gemmas proximæ putationi adijcere, atque ita quinto demum anno vitem iugare. Hunc eundem ordinem culturæ nos quoq; experti comprobauimus.

De reſecanda uinea uetere, & propaganda. Cap. VI.

VETEREM vineam ſi in ſummo radices habebit, reſecare nolito. alioquin etiam nouella vinea, quæ ex reſectione enata fuerit, vim inutilem habebit, ſumma parte terræ natantibus radicibus quamobrem neque fructū vberem pręcipies, & nihilo minus celeriter conſeneſcet. Eiuſmodi itaque vinea, ſi non aridos in corpore habet truncos, & flecti poteſt, factis ſulcis optime ſternitur, atque ita renouellatur. Sin autem eo vſq; exaruit, vt curuari non poſſit, primo anno ſummatim, ita ne radices eruas, aut lędas, ablaqueato. & ſtercus ad radices addito, atq; ita putato, vt paucas, & certas materias relinquas, & fodias diligenter, & ſæpius pampines, ne omnino ſuperuacua ſarmenta nutriat. Sic exculta firmas, & longas materias creabit, quas ſequenti anno ſcrobibus inter ordines factis propagabis. ac deinde per triennium poſt dū conualeſcet ſæpius fodies, matrémque ipſam enecabis,

nihil in poſterum proſpiciens ei,quā ſublaturus es.In po ſtremum annum matrem radicitus tolles,atq; ita nouellā vineam ordinabis.Sin aūt vetus vinea duntaxat generis boni radices in alto ſitas habebit, ita vt ablaqueatæ non conſpiciantur.eam vineam circa Calen Martias ante quàm reſeces ablaqueato, & protinus cum alte ablaqueaueris,reſecato. Quatuor digitos ab radicibus trūcū relinquito,& ſi fieri poterit,iuxta aliquem nodum ſerrula deſecato,& plagam acutiſſimo ferro deleuato, deinde minutam terram mediocriter ſtercoratam ita ſuperponito, vt adobruto trunco ne minus tres digiti terræ ſuper plaga ſint.Hoc iccirco ne ſole inareſcat,&vt melius materias det ex percepto humore,quem terra præbet.at quæ mali generis, & infructuoſa vinea eſt, ſummasq; partes & mucidas,& exeſas habet,ſi radices eius ſatis alte poſitæ ſunt,optime inſeretur,ita vt ablaqueata & nudata pars ima ſecundum terram ſic amputetur, ne cū aggerata fuerit,ſupra terram extet.

De propagatione. *Cap.VII.*

PROPAGATIONVM genera tria ſunt in vſu maxime.vnum, quo virga edita à matre ſulco committitur.alterum,quo ipſa mater proſternitur, atq; in plureis palos per ſuas virgas diuiditur.Tertium,quo vitis ſcinditur in duas vel tres partes,ſi diuerſis ordinibus diducēda eſt.Hoc genus tardiſſime cōualeſcit, quia vitis diuiſa medullam amittit. Et quoniam genera propoſuimus, vnunquodq; qualiter faciendū ſit,demonſtremus. Virgam cum à matre in terram deprimere voles, ſcrobem quoquouerſus quatuor pedū facito ita,vt propago non lędatur alterius radicibus. Deinde quatuor gemmas,quę in imum ſcrobem perueniant,relinquito, vt ex iis radices citentur.reliquam partem, quæ continens matri eſt, abradito,ne ſuperuacua ſarmenta procreet. Diuerſæ autem,quæ ſupra terrā extare debent,ne paſſus fueris plus, quàm duas, aut vt maxime tres gemmas habere Reli

quas, quæ in terrã abſconduntur, exceptis quatuor imis, fac abradas, ne in ſummo radices vitis citet. hoc modo propagata celeriter conualeſcet, & tertio anno à matre ſeparabitur. Sin autem ipſam vitẽ ſternere voles, iuxta radicem ita, ne ipſam lædas, curioſe fodito, & vitem ita ſupplantato, ne radicem abrumpas. cum eã ſtraueris, & videris quouſq; poſſit pertingere, ſulcum facies vnum, in quem vitem integram demittas. deinde ex eo ſulco, quaſi ramos foſſarum facies, per quos vti quæq; virga poſtulauerit, propagetur, atq; ita terra adoperies. Sin autem vitis exiguam materiem habebit, & in diuerſos ordines diducenda erit, neq; aliter potuerit palos, ad quos perducitur, pertingere, quàm vt diffluat, curabis, vt quã acutiſſima falce ab ea parte, qua bifurca eſt, findas, & eodem ferro acuto plagam emendes, ſicubi inęqualiter findi videbitur: ſic deducta poterit in plures ordine diuidi. Non inutilis eſt etiam illa propagatio, quam nos reperimus, ſi quando in ordinem vitis deeſt, neq; eſt tã procera virga, quæ cum in imum ſcrobem demiſſa fuerit, retorqueri, & erigi ſupra terram poſſit. Breuitatem ne reformidaueris, ſed qualemcunq; virgã, cuius cacumẽ in imũ ſcrobẽ puenit, deprimito & obruito deinde gẽmas, quæ ſecundum ipſam matrem ſunt, ſubmittito, vt materias à ſuperiore parte citent. Tum demum poſt triennium à matre amputato, & ad ſuum palum eam partem, quam à matre præcideris, reducito, & caput vitis facito. Propaginis ſcrobem ne minus triennio paulatim cõpleto. ſummas radices præcidito. crebro fodito.

De inſitionibus fructuoſis, quæ uites fœcundas faciunt. Ca. VIII.

CVM vitem inſerere voles, optimi generis ſarmenta fructuaria tum, cum gemmas agere incipient, vento auſtro à matre præcidito. Sarmentũ, quod inſeris, de ſumma vite ſit rotundum, bonis, crebriſq; nodis. Tres deinde nodos integerrimos relinquito infra tertiam gemmã

ex vtraq; parte duorum digitorum ſpatium in modum cunei tenuiſſime ſcapello acuto, ita ne medullam lædas, adradito. Vitem deinde, quã inſiturus es, reſecato, & plagam leuato, atq; ita findito, & paratos ſurculos in fiſſurã demittito, eatenus qua adraſi ſunt, ita vt cortex ſurculi corticem vitis æqualiter contingat, quicquid inſerueris viti, diligenter libro ligato, atq; luto ſubacto paleato oblinito, operitoq; plagã & ita alligato, ne aqua, ventuſue penetrare poſſit. deinde ſupra lutum muſcum imponito, & ita deligato. ea res præbet humorem, nec inareſcere ſinit. infra inſitionem, & alligaturã falce acuta leuiter vitẽ vulnerato ex vtraq; parte, vt ex his potius plagis humor defluat, quàm ex inſitione ipſa abundet. nocet enim nimius humor, nec patitur ſurculos inſertos comprehendere. Quibuſdã antiquorum terebrari vitem placet, atq; ita leuiter adraſos ſurculos demitti. Sed nos meliore ratione hoc idẽ fecimus. nã antiqua terebra ſcobem facit, propter hoc vrit eã partẽ, quã perforat. peruſta aũt perraro vnquã cõprehendit inſertos ſurculos. Nos rurſus terebrã, quã gallicam dicimus, huic inſitioni aptauimus. ea exacuat, nec vrit, quod non ſcobẽ, ſed ramenta facit. Itaq; cauatũ foramen cũ purgauimus, vndiq; adraſos ſurculos inſerimus, atq; ita circumlinimus. Talis inſitio facillime conualeſcit. Igitur ſecundum æquinoctium perfectam vitium inſitionem habeto, humida loca, de vua alba, ſicca, de nigra inſerito. Infructuoſas vites fœcundas ſic facito. Vites, quæ exiguum dant fructum, aceto acri cum cinere rigato, ipſumq; codicem eodẽ cinere linito. At ſi quæ fructum, quem oſtendunt, ad maturitatẽ non perducunt, ſed prius q̃ miteſcant vuæ, inareſcunt, hoc modo emendabuntur, cum ſcipiones amplitudinẽ acini habuerint, radice tenus vitem præcidito. plagã acri aceto pariter, ac lotio veteri permiſta terra linito, eodẽq; radices rigato, ſæpe fodito. Hæc materias citant, vuæq; ſuccũ ꝓferunt,

Vt uua complura genera acinorũ habeat. Cap. IX.

EST etiam genus inſitionis, quod vuas tales creat, in quibus varij generis, colorisq́ reperiũtur acini. Hoc autem ratione tali efficitur. quatuor, vel quinq́, ſiue etiam plures voles, virgas diuerſi generis ſumito, easq́ diligenter, & æqualiter compoſitas colligato, deinde in tubulũ fictilem, vel cornu arcte inſerito, ita vt aliquantum extent ab vtraq́ parte, easq́ partes, quæ extabunt, reſoluito, in ſcrobem deinde imponito, & terra ſtercorata obruito, & rigato, donec gemmas agant. Cum inter ſe virgæ cohæſerint, poſt biennium, aut triennium facta, iam vnitate diſſolues tubulum, & circa mediũ ferè crus, vbi maxime videbuntur coiſſe, vitem ſerra præcidito, & plagam leuato, terramq́ minutam aggerato, ita vt tribus digitis alte plagam operiat, ex eo codice cum egerit coles, duos optimos ſubmittito, reliquos deijcito, ſic vuę naſcẽtur, quales propoſuimus. Vt autem vuę ſine vinaceis naſcantur, malleolum ſcindito ita, ne gemmæ lædantur, medullamq́ omnem eradito, tum demum in ſe compoſitũ colligato, ſic ne gemmas allidas, atq́ ita terra ſtercorata deponito, & rigato. cũ coles agere cœperit, ſępe, & alte refodito. Adulta vitis tales vuas ſine vinaceis creabit.

Vindemiam quomodo putes. *Cap. X.*

VINDEMIA facta ſtatim putare incipito ferramẽtis quam optimis, & acutiſſimis, ita plagæ leues fient, neque in vite aqua cõſiſtere poterit, quę ſimulatq́ immorata eſt, corrumpit vitem, vermesq́, et alia creat animalia, quæ materiam exedunt. plagas autem rotundas, facito, nam celerius cicatricem ducunt. Sarmenta lata, vetera, male nata, contorta, omnia hęc præcidito. nouella, & fructuaria, et interdum ſobolem idoneam, ſi iam ſuperficies parum valebit, ſubmittito, brachiaq́ conſeruato. quamcelerrime poteris putationem perficito. arida, & vetera, falce quæ amputari non poſſunt, acuta dolabra abradito. in agro macro, & ſicco vineam imbecillam à bruma amputato. quam partem non deputaueris, circa Calen.

Febr.repetito.ab idibus Decemb.ad idus Ianuarias ferro tangi vitem.& arborem non conuenit.Cum vitem putabis,inter duas gemmas ſecato . nam ſi iuxta ipſam gēmam ſecueris,laborabit.nec materiam citabit . Cicatrix autem ſemper deorſum ſpectet , ita neq; aqua , neq; ſole laborabit,humoremq; recte capiet. in agro craſſo, validaq; vinea plures gemmas,& palmas relinquito, in exili pauciores . Sicubi in vite brachium deſyderabis, falce acuta ſemel,aut bis eo loco alte inſtar digiti mucrone ferito.Brachium quamuis longum caue totum tollas, niſi totum aruerit.vineam nouellam ante brumā ablaqueatam habeto,vt omnes imbres,limumq; cōcipiat. Vites, arboresq; , quo citius ablaqueaueris , erunt valentiores. Sed quęcunq; in cliuis erunt poſitę,ita ablaqueādæ ſunt, vt à ſuperiore parte ſecundum codicem lacuſculi fiant, ab inferiore autē puluinuli altiores excitentur,quo plus aquæ,limiq; contineant. Vinea vetus neq; ablaqueanda eſt, ne radices,quas in ſummo habet,inareſcant,neq; arāda,ne radices abrumpantur.Bidentibus ſæpe,& alte fodito ęqualiter,& ſtercore,vel palea conſpergito ſolum ante brumam,vel cum circum ipſam vitem ſummatim ablaqueaueris,ſtercorato.

De Pampinatione. - Cap.XI.

VINEAM quàm bene putare, tam diligenter pampinare vtile eſt,nam & materiæ, quæ fructum habent, melius cōualeſcunt, & putatio ſequētis anni expeditius, tum etiam vitis minus cicatricoſa fit,quoniā quod viride,& tenerum decerpitur,protinus conualeſcit. Sup hæc quoq; melius vuæ matureſcunt ante dies decem , quàm vinea florere incipit,pampinatā habeto,quicquid ſuperuacui enatū fuerit,tollito.quod in cacumine, aut in brachijs natum erit,decerpito,duntaxat quæ vuam non habebunt.Cacumina virgarum,ne luxurientur , demutilato.Vuas,quæ meridiem,aut occidentem ſpectabunt, ne perurantur ſuo ſibi pampino tegito.

De foſſura. Cap. XII.

SIMVLATQVE vua variari cœperit, fodito tertiam foſſuram, & cum iã matureſcet, ante meridiẽ prius q̃ calere incipiet, & cũ deſierit, poſt meridiẽ fodito, pulueremq́; excitato. ea res & à ſole, & à nebula maxime vuã defendit. Lutulentã terrã neq; arare, neq; fodere oportet, quia valde dureſcit, & finditur. Bidentibus terrã vertere vtilius eſt, q̃ aratro. Bidens æqualiter totam terram vertit, aratrum præterquam quod ſcamna facit, tũ etiam boues, quia rant, aliquantulum virgarum, & interdum totas vites frangunt. Finis autem fodiendi vineam nullus eſt, nam quanto ſæpius foderis, tanto vberiorem fructum reperies.

Ne rubigo uineam uexet. Cap. XIII.

PALEARVM aceruos inter ordines verno tempore poſitos habeto in vinea. cum frigus contra temporis conſuetudinem intellexeris, omneis aceruos incendito, ita fumus nebulam, & rubiginem remouebit.

Ne formica uitem aſcendat. Cap. XIIII.

LVPINVM terito, & cũ fracibus miſceto, eoq; imã linea vitem circumlinito. vel bitumen cum oleo coquito, eo quoq; imas vites tangito, formicæ non excedent.

Ne ſorices, aut uolucra uitem lædat. Cap. XV.

VITES, quæ ſecundum ædificia ſunt, à ſoricibus, aut muribus infeſtantur. id ne fiat plenã Lunã obſeruabim⁹ cum erit in ſigno Leonis, vel Scorpionis, vel ſagittarij, vel Tauri, & noctu ad Lunam putabimus. Genus eſt animalis, volucra appellatur, id ferè prærodit teneros adhuc pampinos, & vuas. quod ne fiat, falces, quibus vineam putaueris, peracta putatione ſanguine vrſino linito. vel ſi pellem fibri habueris, in ipſa putatione quoties falcem acueris, ea pelle aciem detergito, atq; ita putare incipito. Quoniam de vineis abunde diximus, de arbuſtis præcipiamus.

De Arbuſtis, Cap. XVI.

VITEM Maxime opulus alit, deinde vlmus, deinde fraxinus. Opulus quoniam frondem non idoneam habet, à pleriſq; improbatur, Vlmus aũt, quam atiniā vocant ruſtici, generoſiſſima eſt, & lætiſſima, multãq; frondem habet, eaq; maxime ſerenda eſt locis pinguibus, vel etiam mediocribus. ſed ſi aſpera, & ſiticuloſa loca arboribus obſerenda erunt, neq; opulus, neq; vlmus tam idoneæ ſunt, q̃ orni, eæ ſylueſtres fraxini ſunt paulo latioribus tñ folijs q̃ cæteræ fraxini, nec deteriorem frondem, q̃ vlmi præſtant, Capræ quidem, & oues libentius etiam hanc frondem appetunt. Igitur qui arbuſtum conſtituere volent, ante annum q̃ deponant arbores, ſcrobes faciant quatuor pedum quoquouerſus, deinde circa Cal. Martias, in eandem ſcrobem vlmum, & opulum, vel fraxinum deponant, vt ſi vlmus defecerit, opulus, vel fraxinus locum obtineant. ſi aũt vtraq; vixerint, altera eximatur, & alio loco deponatur. Arbuſtum inter quadragenos pedes diſpoſitum eſſe conuenit. ſic enim & ipſæ arbores, & appoſitæ vites melius conualeſcent, fructum q; meliorem dabunt. Segetes etiam, quæ in eo erunt, minus vmbra laborabunt. arborem, quam depoſueris, ſæpius circumfodito, quo celerius adoleſcat, et citra trienni um ferro ne tetigeris. Completis ſex & triginta mẽſibus ad recipiendam vitem formabis, & ſuperuacuos ramos amputabis, alterna brachia in modum ſcalarum relinquens, alternis q; annis, ſexto anno, ſi iam firma videbitur, maritabis hoc modo. Ab ipſo arboris crure pedale ſpatium intermittito, deinde ſulcum in quatuor pedes longum, in tres altum, in dupondium, & ſemiſſem latũ cum feceris, patiere minime duobus menſibus eũ tẽpeſtatibus verberari. tũ demũ circa Cal. Martias vitẽ, de ſeminario, ne minorẽ quidẽ decem pedũ ſternito, & adminiculato, arboriq; iungito. eam proximo anno ne putaueris, tertio vero ad vnam virgam redigito, paucaſq;

gemmas relinquito, ne ante q̃ inualuerit, in altitudinem repat. deinde vbi amplum incrementum habuerit, per oĩa arboris tabulata diſponito ei⁹ materias, ita tñ ne vitem oneres, ſed certa, & robuſtiſſima flagella ſubmittas. arbuſtiuam vitem q̃ putare, tã alligare diligenter oportet. nam in ea fructus maxime vis conſiſtit, diutiusq́ perennat, quæ firmis toris & idoneis locis religata eſt. itaque oĩbus annis conuenit ſubſequi putationem, ita vt tori renouentur, & vitis per idoneos ramos diſponatur.

De Oliuetis. *Cap.* XVII.

OLEA Maxime collibus ſiccis, & argilloſis gaudet, at humidis campis, & pinguibus lætas frondes ſine fructu affert. Melius aũt truncis q̃ plantis oliuetum conſtituitur. magoni aũt placet ſiccis locis oliuã, aut mox poſt æquinoctium ſeri, aut ante brumam. Noſtræ ætatis agricolæ ferè vernũ tempus circa Cal. Maias ſeruant. Oportet aũt ſcrobem oleæ quoquouerſus pedes quaternos patere, in imum ſcrobem lapidem, glareamq́ abijcere, deinde ſuper terram quatuor digitorum inijcere, tum arbuſculam deponere ita rectam, vt, quod à ſcrobe extiterit, in medium ſit, arbuſculam aũt à tempeſtatibus tueri diligenter oportet adminiculando, & terræ, quæ in ſcrobe reponitur, ſtercora immiſcendo. Oleam decet inter ſexagenos pedes diſponi, vt ſpatiũ in latitudinẽ creſcendi habeat. nã quæ in proceritatẽ extenduntur, euanidæ fiunt, parumq́ fructus ferunt. Optima eſt olea liciniana, pauſia ſecunda oleo, eſcæ orchis. Sunt & regiæ, & radij, quæ neq́ ſpecie, neq́ oleo ſunt tã gratæ, q̃, quas ſupra diximus. Si oleã poſueris eo loco, vnde quercus effoſſa eſt, morietur, ideo quod vermes quidam ſunt, qui in radice quercus naſcuntur, & educantur, ijq́ maxime ſemina oleæ conſumũt. ſi in olea vnus ramus aliquanto cæteris lętior eſt, niſi eũ recideris, arbor tota fiet retorrida. Oẽs arbuſculas prius q̃ transferãtur, rubrica notare cõuenit, vt cũ ferẽtur, eaſdẽ cœli partes aſpiciãt, quas etiã in ſemi

nario cōſpexerant,alioquin frigore,vel calore laborabūt ab ijs partibus, quas præter conſuetudinem ſub alio tractu expoſitas habuerant.

De pomario conſtituendo. Cap.XVIII.

PRIVSQVAM pomarium conſtituas,q̄ magnū habere voles circummunito maceria,aut foſſa,ita vt nō ſolum pecori ſed ne homini quidem tranſitus ſit, niſi ꝑ oſtium,dum adoleſcant ſemina, nam ſi prius cacumina manu perfracta, aut à pecore prærosa fuerint q̄ adoleſcant,in perpetuum corrumpuntur.Generatim autem arbores diſponere vtilius, maxime ne imbecillæ à valentioribus premantur,quæ nec viribus, nec magnitudine ſunt pares, neq; pariter creſcunt. terra quæ vitibus apta eſt,eadem quoq; vtilis eſt arboribus.

De ſcrobibus faciendis. Cap.XIX.

ANTE annum,q̄ pomaria diſponere voles, ſcrobes fodito,ita ſole,pluuiaq; macerabuntur,et quod poſueris cito comprehendet. Sed ſi quo anno ſcrobes feceris etiā ſemina ponere voles,minimum ante duos menſes fodito ſcrobes,poſtea ſtramentis eos completo, & incendito.Quo latiores,potentioresq; ſcrobes feceris,eo lætiores erunt,vberioresq; fructus.Scrobs clibano ſimilis eſſe debet, imus quam ſummus patentior, vt laxius radices euagentur,ac minus frigoris hyeme,minusq; æſtate vaporis per anguſtum os terræ admittant. Tum etiam cliuoſis locis terra,quæ in eum congeſta eſt,pluuijs nō abluitur. Arbores paribus interuallis ſerito,vt cum creuerint,ſpatiū habeant,quo ramos extendant.nāſi ſpiſſe poſueris,neq; infra quicq̄ ſerere poteris.nec ſi ipſæ fructuoſæ erūt,niſi eas interraſeris.Itaq; placet inter ordines quadragenos pedes,minimumq; tricenos relinqui verſuris.

Quomodo ſemina legas. Cap.XX.

SEMINA lege,ne minus craſſa,q̄ manubriū eſt bidētis,recta,leuia,procera,ſine vlceribus,integro libro. Ea bene,& celeriter comprehendunt. Semina ſi ex arbori-

bus ſumes,de ijs potiſſimũ ſumito, quæ omnibus annis bonos,& vberes ferunt fructus.Obſeruabis autẽ ab humeris,qui ſunt contra ſolem orientem,vt eoſdem decer pas.Si cũ radice plantam poſueris, incrementũ eius futurũ,quod & cæteris,quas ſeueris,arboribus.Arbos inſita fructuoſior eſt, q̃ quæ inſita non eſt, ideſt q̃ quæ cũ ramis,aut plantis ponitur.Prius q̃ arbuſculas transferas rubrica,vel alia qualibet re ſignato,vt ijſdẽ ventis, quibus ante ſteterunt,conſtituas eas, curamq́ adhibeto, vt ab ſuperiore,& ſicciore,& exiliore in planiorẽ,humidiorẽ, pinguiorẽ agrũ transferas.Semina trifurca maxime ponito.ea extent ſupra terrã tribus pedibus.In eodẽ ſcrobe ſi duas, aut tres arbuſculas ponere voles,curato ne inter ſe contingant.nã ita vermibus interimuntur.Cũ ſemina depones, dextra, ac ſiniſtra ſingulis, vſq; in imũ ſcrobẽ faſciculos ſarmentorũ brachij humani craſſitudine deponito, ita vt ſupra terrã paululũ extent, per quos æſtate paruo labore aquã radicibus ſubminiſtres.Arbores, aut radicata ſemina autumno ſerito circa Idus Octobris.Taleas,& ramos vere,ante q̃ germinare arbores incipiant deponito. Sed ne tinea moleſta ſit ſeminibus ficulneis, in imum ſcrobem, taleam lentiſci, ita vt cacumen eius deorſum ſpectet,obruito.

Quando ficus ſerenda ſit. *Cap.* XXI.

FICVM frigoribus ne ſerito.Loca aprica,calculoſa, glareoſa,interdum & ſaxoſa amat. Eiuſmodi agro cito conualeſcit,ſi ſcrobes amplos,& idoneos feceris.Ficorũ genera etiã ſi ſapore, & habitu differunt, tamen vno modo,ſed diſpari differentia agri ſeruntur.Locis frigidis & autumni temporibus aquoſis,præcoques ſerito,vt ante pluuiam fructum deligas.locis calidis hybernas ſerotinas ſerito.At ſi voles ficum quamuis non natura feram facere,cum groſſuli minuti erunt,fructum decutito. Iterũ alterum edet fructum,& in hyemem ſerã differet maturitatẽ.Nonnunq̃ etiã,cum frondere cœperint arbores,

cacumina fici acutiſſimo ferramento ſumma amputare prodeſt. Sic firmiores arbores, & feraciores fiunt. Semper proderit ſimulac folia agere cœperit ficus, rubricam amurca diluere, & cum ſtercore humano ad radicem infundere. ea res efficit vberiorem fructum, & farctum fici ſpecioſius, & plenius.

De nuce ſerenda. Cap. XXII.

NVCEM græcam ſerito arcturi ſigno, vel circa Cal. Feb. quæ pruinã neſcit. Agrũ calidũ, durũ, & ſiccũ deſyderat. nã in locis diuerſis natura eiuſmodi ſi poſueris nucẽ, protin⁹ putreſcet. Ante q̃ nucẽ deponas, in aqua mulſa, nec nimis dulci macerato, ita iucundioris ſaporis fructum, cum adoleuerit, præbebit, & interim melius, atq; celerius naſcetur. Ternas nuces in trigonũ ſtatuito, pars q; acutior inferior ſit, quia inde radices mittit, nuxq; à nuce minime palmo abſit, & anceps ad fauoniũ ſpectet. Oĩs nux vnã radicem mittit, & ſimplici ſtylo prorepit. Cũ ad ſcrobis ſolũ radix peruenit, duritia humi coercita recuruatur, & extenſa in modum ramorũ alias radices emittit. Nucem græcam, et auellanam tarentinã hoc modo facere poteris. In quo ſcrobe deſtinaueris nucem ſerere, terram minutam in modum ſemipedis ponito, ibiq; ſemen ferulæ repangito. Cum ferula fuerit enata, eã findito, & in medullam eius ſine putamine nucem græcam vel auellanã abſcondito, & ita adobruito. hoc ante Cal. Martias facito, vel etiam inter nonas, & Idus Martias. Hoc eodem tempore iuglandem, & pineam, & caſtaneam ſerere oportet.

De malo punico ſerendo. Cap. XXIII.

MALVM punicum vere vſq; in Cal. Apriles recte ſeritur. Quod ſi acidum, aut minus dulcem fructum feret, hoc modo emendabitur. Stercore ſuillo, & humano, & lotio humano veteri radices rigato. ea res & fertilem arborem reddet, & primitiuos annos fructum vinoſum, poſtea vero etiam dulcem, et apyrenũ facit. Nos exiguũ

admodum laſer cyrenaicum vino diluimus, & ita cacu-
mina arboris ſumma obleuimus. ea res emendauit acorē
malorum. Mala punica ne rumpantur in arbore, reme-
dio ſunt lapides tres, ſi, cum ſeres arborem, ad radicem
ipſam collocaueris. At ſi iam arborem ſatam habueris,
ſcyllā ſecundum radices arboris ſerito. alio modo cum
iā matura mala fuerint. ante quàm rumpantur, peciolos,
quibus pendent, intorqueto. Eo modo ſeruabuntur eti-
am anno toto.

De pyro. Cap. XXIIII.

PYROS autumno ante brumā ſerito, ita vt minime
dies quinq; & viginti ad brumam ſuperſint, quæ vt ſint
feraces, cū iā adoleuerint, alte ablaqueato, & iuxta ipſam
radicem truncum findito, & in fiſſurā cuneum pineum
tedæ adiicito, & ibi relinquito. deinde obruta ablaquea-
tione cinerem ſupra terram ſpargito.

De malis ſerendis. Cap. XXV.

MALA æſtiua cydonea, ſorba, pruna, poſt mediā hyē
mem vſq; in Idus Febr. ſerito. Morum ab idibus Febru.
vſq; in æquinoctium vernum recte ſeres. Siliquam græ
cam quam quidam κεράτιον vocant, deinde perſicum
ante brumam per autumnum ſerito. Amygdala, ſi parū
feracia erunt, perforatā arborē lapidē adigito. Ita librū
arboris inoleſcere ſinito. Omnium autem generum ra-
mos circa Calen. Mar. in hortis, vbi, & ſubacta & ſterco-
rata terra eſt, per puluinos arearum diſponere conue-
nit deinde cum creuerint, danda eſt opera, vt dum tene-
ros ramulos habent, veluti pampinentur, & ad vnum
ſtylum primo anno ſemina redigantur. & cum au-
tumnus inceſſerit, ante quàm frigus cacumina adurat,
omnia folia decerpere expediet. & ita craſſis arundini-
bus, quæ ab vna parte nodos integros habent, quaſi
pileolos induere, atque ita à frigore, & gelicidijs teneras
adhuc virgas tueri. Poſt quartum & vigeſimum de-

inde menſem, ſiue transferre, & diſponere in ordinē voles, ſeu inſerere, ſatis tutò vtrunq; facies.

De inſitione arborum. Cap. XXVI.

OMNIS ſurculus omni arbori inſeri poteſt, ſi nō eſt ei, cui inſeritur, diſſimilis cortice. ſi vero fructum etiam eodē tempore fert, ſine vllo ſcrupulo optime inſeritur. Tria autem genera inſitionū antiqui tradiderunt. Vnū, quod reſecta, & fiſſa arbore recipit inſertos ſurculos. alterum, quod reſecta inter librum, & materiem admittit ſemina, quæ vtraq; genera verni temporis ſunt. Tertium, quod ipſas gemmas, cum exiguo cortice in partem ſui delibratam recipit, quam vocant agricolæ emplaſtrationem. Hoc genus æſtatis eſt. quarum inſitionum rationē cum tradiderimus, à nobis quoq; repertam aliam docebimus. Oēs arbores ſimulatq; gemmas agere cœperint, Luna creſcente inſerito, oliuam autem circa æquinoctium vernum vſq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inſerere voles, & ſurculos ad inſitionem ſumpturus es, videto vt ſit tenera, & ferax, nodiſq; crebris. Et cum primum germina tumebunt de ramulis anniculis, qui ſolis ortum ſpectabunt, & integri erunt, eos legito. Craſſitudine minimi digiti ſurculi ſint biſulci. Arborem, quā inſerere voles, ſerra diligenter exſecato ea parte, quæ maxime nitida, & ſine cicatrice eſt. dabiſq; operam, ne librum lædas. Cum deinde truncū recideris, acuto ferramento plagā leuato. deinde cuneū ferreum, vel oſſeum inter corticē, & materiem, ne minus digitos tres, ſed leniter demittito, ne lædas, aut rumpas corticem. Poſtea ſurculos, quos inſerere voles, falce acuta ab vna parte eradito tam alte q̄ cuneum demiſiſti, ſed ita ne medullam, néue alterius partis corticem lędas. vbi ſurculos paratos habueris, cuneū vellito. ſtatimq; ſurculos demittito in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem, et materiam facta ſunt. Ea autem fine, qua adraſeris, ſurculos demittito ita, vt ſex digitis de arbore extent. In vna autem arbore duos, aut tres

ramulos figito, dum ne minus quaternum digitorum inter eos ſit ſpatium. Pro arboris magnitudine, & corticis bonitate hęc facito. Cum omnes ſurculos, quos arbor patietur, demiſeris, libro vlmi, vel vimine arborem adſtringito. poſtea paleato luto bene ſubacto oblinito totã plagam, & ſpatium, quod eſt inter ſurculos vſq; eo, vt duobus digitis inſita extent. ſupra lutum muſcũ imponito, & ita alligato, ne pluuia dilabatur. Si puſillam arborem inſerere voles, iuxta terram abſcindito, ita vt ſexquipedẽ à terra extet. Cum deinde abſcideris, plagã diligenter leuato, et medium truncum acuto ſcalpro modice findito, ita vt fiſſura trium digitorum ſit. In eam deinde cuneum quoad patietur, inſerito, & ſurculos ex vtraq; parte adraſos demittito, ita vt librum ſeminis libro arboris ęqualem facias. cum ſurculos diligẽter aptaueris, cuneum vellito. deinde arborem, vt ſupra dixi, alligato, & oblinito, dein terram circa arborem aggerato vſq; ad ipſum inſitum. ea res à vento, & calore maxime tuebitur. Tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum, non omni generi idoneum eſt. & ferè eæ recipiunt talem inſitionẽ, quæ humidum, ſuccoſumq;, & validum librum habent, ſicuti ficus. nam & lactis plurimum remittit, & corticem robuſtam habet. optime itaq; ea inſeritur tali ratione. Ex qua arbore inſerere voles, ĩ ea quęſito nouellos, & nitidos ramos. in his deinde obſeruato gemmam, quæ bene apparebit, certamq; ſpem germinis habebit. eam duobus digitis quadratis circunſignato, vt media gemma ſit, & ita acuto ſcalpello circuncidito, delibratoq; diligenter, ne gẽmam lædas. deinde ex qua arbore inſerere voles, in ea nitidiſſimum ramum eligito, & eiuſdem ſpatij corticem circuncidito, & materiem delibrato, & in eam partem, quam nudaueras, gemmam hanc, quam ex altera arbore ſumpſeras, aptato ita, vt emplaſtrum circuncifæ parti conueniat. vbi hæc feceris, circa gemmam bene vincito, ita ne lædas. deinde commiſſuras, & vincula luto oblinito ſpatio relicto, qua gemma libere germinet. Materia,

quã inſeueris, ſi ſobolem, vel ſuperiores ramos habebit, oĩa præcidito, nequid ſit, quo poſſit ſuccus euocari, aut cui magis, quàm inſito ſeruiat. Poſt vnum & vigeſimũ diem ſoluito emplaſtrum. Hoc genere etiã optime olea inſeritur. Quartum illud genus inſitionis iam docuimus, cum de vitibus diſputauimus. itaq; ſuperuacuum eſt hoc loco repetere iam traditam rationem terebrationis.

Quod omnium generum ſurculi, omnibus arboribus inſeri poßit. *Cap. XXVII.*

SED cum antiqui negauerint poſſe omne genus ſurculorum in omnem arborem inſeri, & illam quaſi finitionem, qua nos paulo ante vſi ſumus, veluti quandam legem ſanxerint, eos tantum ſurculos poſſe coaleſcere, qui ſint cortice, ac libro, et fructu cõſimiles ijs arborib⁹, quibus inſerũtur, exiſtimauimus errorẽ huius opinionis diſcutiendũ, tradendamq; poſteris rationẽ, qua poſſit oẽ genus ſurculi, oĩ generi arboris inſeri. quod ne longiori exordio legentes fatigemus, vnũ quaſi exemplum ſubijciemus, qua ſimilitudine quiſq; quod genus volet oĩ arbori poterit inſerere. Scrobẽ quoquouerſus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longe fodito, vt extremi rami oleæ poſſint eã cõtingere. in ſcrobẽ deinde fici arbuſculã deponito, diligẽtiãq; adhibeto, vt robuſta, & nitida fiat. Poſt triennium, aut quinquenniũ, cum iã ſatis amplum incrementum ceperit, ramũ oliuæ, qui videbitur nitidiſſimus deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa. atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inſerere voles, relinquito. tũ arborẽ fici detruncato. plagãq; leuato, & mediã cuneo findito. Cacumina deinde oliuæ ſicuti matri inhærent, vtraq; parte adradito, & ita fiſſuræ fici aptato, cuneumq; eximito, et diligenter colligato, ne qua vi reuellantur. Sic interpoſito triennio coaleſcet ficus oliuæ. & tum demum quarto anno, cum bene coierint, velut propagines ramulos oliuæ à matre reſecabis. Hoc modo omne genus in omnem arborem inſeritur.

De cythiſo. Cap. XXVIII.

CYTHISVM, quem græci aut* ζέας, aut* κοχρίακην, aut* τρύφερην vocant, quamplurimum habere expedit, quod gallinis, apibus, ouibus, capris quoq;, & oĩ generi pecudum vtiliſſimus eſt, quod ex eo cito pingueſcit, & lactis plurimum præbet ouibus, tum etiam quod octo menſibus viridi eo pabulo vti, et poſtea arido poſſis. Præterea in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter comprehendit, omnemq; iniuriam ſine noxa patitur. Mulieres quidem, ſi lactis inopia premuntur, cythiſum aridum in aquam macerari oportet, cum tota nocte permaduerit, poſtero die expreſſi ſucci ternas heminas permiſceri modico vino, atq; ita potandum dari, ſic & ipſæ valebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythiſi vel autumno circa Idus Octob. vel vere fieri poteſt. Cum terram bene ſubegeris, in modum horti areas facito, ibiq; velut ocymum ſemẽ cythiſi autumno ſerito. plantas deinde vere diſponito, vt inter ſe quoquouerſus quatuor pedum ſpatio diſtent. Si ſemen non habueris, cacumina cythiſorum vere diſponito. Stercoratam terram circa aggerato. ſi pluuia non inceſſerit, rigato. XV. proximis diebus. ſimulac nouã frondem agere cœperit, ſarrito. Poſt triennium deinde cædito, & pecori prębeto. Equo abunde eſt viridis pondo. XV. boui pondo. XX. cæteriſq; pecudibus pro portione virium. Poteſt etiam circa Septembrem ramis ſeri. Aridum ſi dabis, exiguum dato, quoniam maiores vires habet, priuſq; aqua macerato, & exemptum paleis permiſceto. Cythiſum, quod aridum facere voles, circa menſem Septembris, cum ſemen eius grandeſcere incipiet, cędito. Paucis deinde horis, dum flacceſcat, in ſole habeto, deinde in vmbra adſiccato, & ita condito.

De Salice, & geniſta, & arundine. Cap. XXIX.

SALICEM, & geniſtam creſcente luna vere circa Calen. Mar. ſerito. Salix humida loca deſyderat, geniſta

etiam ſicca, vtraq; tamen circa vineam opportune ſerun tur, quoniam palmitibus idonea præbent vincula. Arun do optime ſeritur, quos alij bulbos, alij oculos vocant. Simulatq; terrā bipalio repaſtinaueris, radicē arundinis acuta falce præſectā impendenti pluuia diſponito. Sunt qui arundines integras ſternāt, quoniā ex omnibus no dis ſatæ arundines emittunt, ſed ferè hoc genus euanidā, exilemq́;, & humilem arundinem affert. Melior itaq; ſa tio eſt ea, quam prius demonſtrauimus. Placet autem omnibus annis ſimulac arundinem cæcideris, locū alte, & æqualiter fodere, atq; ita rigare.

De Viola, & Roſa. Cap. XXX.

VIOLAM qui facturus eſt, terram ſtercoratam, & re paſtinatā minimū alte pedem in puluinos redigat. Atq; ita plantas hornotinas ſcrobiculis pedalibus factis ante Cal. Mar. diſpoſitas habeat. Semen autem violæ ſicut ole rum in areis duobus temporibus ſeritur vere, vel autum no. Colitur autem eo modo, quo & cætera olera, vt run cetur, vt ſarriatur, vt interdum etiam rigetur. Roſam fru ticibus, ac ſurculis diſponi per ſurculos pedales conuenit per idem tempus, quo & viola. Sed omnibus annis fo diri ante Calend. Mart. & interputari oportet. Hoc mo do culta multis annis perennat.

FINIS.

TITVLI LIBRI PRIMI.

De præceptis rei ruſticæ. Tit. I.
De quatuor rebus, quibus agricultura conſiſtit. T. II.
De aeris probatione. T. III.
De aqua probanda. T. IIII.
De qualitate terrarum. T. V.
De induſtria, & neceſſarijs ad rura ſententijs. T. VI.
De agri electione, & ſitu. T. VII.
De ædificio. T. VIII.
De hybernis, et æſtiuis māſionibus, et pauimētis. T. IX.

De calce, & arena. T.X.
De latericijs parietibus. T.XI.
De lumine, & altitudine. T.XII.
De cameris cannicijs. T.XIII.
De opere albario T.XIIII.
De tectorijs. T.XV.
De vitanda valle, q̃ propter aquas diligi ſolet. T.XVI.
De ciſternis, & maltha frigidaria. T.XVII.
De cælla vinaria. T.XVIII.
De horreo. T.XIX.
De olei factorio. T.XX.
De ſtabulis equorum, & boum. T.XXI.
De corte. T.XXII.
De auiarijs. T.XXIII.
De columbarijs. T.XXIIII.
De turturario. T.XXV.
De turdis. T.XXVI.
De gallinis. T.XXVII.
De pauonibus. T.XXVIII.
De phaſianis. T.XXIX.
De anſeribus. T.XXX.
De piſcinis. T.XXXI.
De fœnili paleario, & lignario. T.XXXII.
De ſterquilinio. T.XXXIII.
De locis horti, & pomarij, & ſepibus, & ſerendi tempore. T.XXXIIII.
De remedijs horti, vel agri. T.XXXV.
De area. T.XXXVI.
De apium caſtris. T.XXXVII.
De vaſculis apium formandis. T.XXXVIII.
De apibus emendis. T.XXXIX.
De balneis. T.XL.
De malthis calidaria, & frigidaria. T.XLI.
De piſtrino. T.XLII.
De inſtrumentis agreſtium. T.XLIII.

PALLADII
RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI illuſtris de re ruſtica Liber primus.

De præceptis rei ruſticæ. *Titulus.* I.

PARS eſt prima prudentiæ ipſam, cui præcepturus ſis, æſtimare perſonam. Neque enim formator agricolæ debet artibus, & eloquentia rhetores æmulari. quod à pleriſq; factum eſt, qui dum diſerte loquuntur ruſticis, aſſecuti ſunt, vt eorum doctrina nec à diſertiſſimis poſſit intelligi. Sed nos recidamus præfationis moram, ne, quos reprehendimus, imitemur. Dicendum autem nobis eſt (ſi diuina fauerint) de omni agricultura, & paſcuis, & ædificijs ruſticis, ſecundum fabricandi magiſtros, eorumq; inuentionibus, & oĩ genere eorum, quę vel facere, vel nutrire oportet agricolã ratione voluptatis, & vſus fructus, ſuis tñ temporib⁹ per vniuerſa diſtinctis ſanè in primis hoc ſeruare cõſtitui, vt eo menſe, quo ponenda ſunt ſingula, cum ſua omni exequar diſciplina.

De quatuor rebus, quibus agricultura cõſiſtit. T. II.

PRIMO igitur eligẽdi, & bene colendi agri ratio quatuor rebus conſtat aere, aqua, terra, induſtria. Ex his tria naturalia, vnum facultatis, & voluntatis. Naturæ eſt, qđ in primis ſpectare oportet, vt eis locis, quæ colere deſtinabis, aer ſit ſalutaris, & clemens, aqua ſalubris, & facilis, vel ibi naſcens, vel adducta, vel imbre collecta, terra vero fœcunda, & ſitu commoda.

De aeris probatione. T. III.

AERIS igitur ſalubritatem declarant loca ab infimis vallibus libera, & nebularum noctibus, abſoluta, & habitatorum conſyderata corpuſcula, ſi eis color ſanus, capitis firma ſynceritas, in offenſum lumen oculorum, pu

tus auditus, & ſi fauces commeatum liquidæ vocis exercent. Hoc genere benignitas aeris approbatur. His autẽ contraria noxium cœli illius ſpiritum confitentur.

De aqua probanda. T. IIII.

AQVAE vero ſalubritas ſic agnoſcitur. Primum ne à lacunis, aut à palude ducatur, ne de metallis originẽ ſumat, ſed ſit pſpicui coloris, neq; vllo aut ſapore, aut odore vitietur, nullus illi limus inſidat, frigus tepore ſuo mulceat, æſtatis incendia frigore moderetur. Sed quia ſolet his omnibus ad ſpeciem cuſtoditis occultiorem noxam tectior ſeruare natura, ipſam quoq; ex incolarum ſalubritate noſcamus, ſi fauces bibentium puræ ſunt, ſi ſaluo capite, in pulmonibus, ac thorace aut nulla eſt, aut rara cauſatio. Nam plerunq; has noxas corporis ad inferiorẽ partẽ quæ ſupra ſunt corrupta demittunt vt vitiato capite ad pulmones, vel ſtomachum morbi cauſa decurrat, tunc culpandus aer potius inuenitur. Deinde ſi venter, aut viſcera, vel latera, vel renes nullo dolore, aut inflatione vexentur, ſi vitia nulla veſicæ ſunt. Hæc atq; his ſimilia ſi apud incolas pro maiori parte conſtare videris, nec de aere aliquid, nec de fontibus ſuſpiceris.

De qualitate terrarum. T. V.

IN terris vero quærenda fœcunditas. Ne alba, & nuda ſit gleba, ne macer ſabulo ſine admiſtione terreni, ne creta ſola, ne arenæ ſquallentes, ne ieiuna glarea, ne auroſi pulueris lapidoſa macies, ne ſalſa, vel amara, vel vliginoſa terra, ne tofus arenoſus, atq; ieiunus, ne vallis nimis opaca, & ſolida. Sed gleba putris. & ferè nigra, & ad tegendam ſe graminis ſui crate ſufficiens, aut miſti coloris, quæ & ſi rara ſit, tamen pinguis ſoli adiunctione glutinetur. Quæ protulerit nec ſcabra ſint, nec retorrida, nec ſucci naturalis egentia ferat. Quod frumentis dandis vtile ſignum eſt, ebulum, iuncum, calamum, gramen, trifolium non macrum, rubos pingues, pruna ſylueſtria. Color nanq; nõ magnoperẽ quęrẽdus eſt, ſed pinguedo,

atq; dulcedo. Pinguem ſic agnoſcis. Glebã paruulam dul ci aqua conſpergis, & ſubigis, ſi glutinoſa eſt, & adhęret, conſtat illi ineſſe pinguedinem. Item ſcrobe effoſſa, & re pleta, ſi ſuperauerit terra, pinguis eſt, ſi defuerit, exilis, ſi conuenerit ęquata, mediocris. Dulcedo aũt cognoſcitur, ſi ex ea parte agri, quæ magis diſplicet, glebam fictili va ſe dulci aqua madefactã, iudicio ſaporis explores. Vineis quoq; vtilẽ per hęc ſigna cognoſces. Si coloris, & corpis rari aliquatenus, atq; reſoluti eſt. Si virgulta, quæ protu lit, leui, nitida, procera, fœcunda ſunt, vt pyros ſylueſtres, prunos, rubos, cęteraq; huiuſmodi, neq; intorta, neq; ſte rilia, neq; macra exilitate languentia. Situs vero terrarũ neq; planus, vt ſtagnet, neq; præruptus, vt defluat, neque obruptus, vt in imũ deiecta valle ſubſidat, neq; arduus, vt tempeſtates immodice ſentiat, & calores. Sed ex his omnibus vtilis ſemper eſt æquata mediocritas, & vel cã pus apertior, & humorem pluuium cliuo fallente ſubdu cens, vel collis molliter per latera inclinata deductus, vel vallis cum quadã moderatione, & aeris laxitate ſubmiſ ſa, vel mons alterius culminis defenſus obiectu, & à mo leſtioribus vẽtis aliquo liber auxilio, vel ſublimis, aſper, ſed numeroſus, & herbidus. Sed cum ſint genera terrarũ plurima, vt pinguis, aut macra, ſpiſſa, vel rara, ſicca, vel humida, & ex his pleraq; vitioſa, tamen propter ſeminũ differentiam ſæpe neceſſariam maxime, ſicut ſupra dixi, eligendus eſt pinguis, ac reſolutus ager, qui minimum la borem poſcit, & fructum maximum reddit. Secundi me riti eſt ſpiſſus, qui labore quidem maximo, tamen ad vo ta reſpondet. Illud vero deterrimum genus eſt, quod erit ſiccum ſimul, & ſpiſſum, & macrum, vel frigidum, qui ager peſtiferi more fugiendus eſt.

De induſtria, & neceſſarijs ad rura ſententijs. T. VI.

SED vbi hæc, quę naturalia ſunt, neq; humana ope cu rari poſſunt diligentius æſtimaueris, exequi te conuenit partem, quæ reſtat induſtrię. Cuius hæc erit cura vel ma

xima,vt has,quas ſubieci, ex oĩ opere ruſtico in primis debeas tenere ſentẽtias.Præſentia dñi proueẽtus eſt agri. Color terræ non magnopere deſyderetur,quia bonitatis incertus eſt author.Genera oĩm ſurculorũ,vel frugũ pręclara,ſed terris tuis experta committe. In nouo enim genere ſeminũ,ante experimentũ,non eſt ſpes tota ponenda.Locis humidis ſemina citius,q̃ ſiccis degenerant, quare ſubinde ſuccurrat electio.Ferrarij,lignarij,doliorum, cuparumq́ꝫ factores neceſſario habendi ſunt, ne à labore ſolenni ruſticos cauſa deſyderandæ vrbis auertat. Locis frigidis à meridie vineta ponantur,calidis à ſeptẽtrione,temperatis ab oriente,vel(ſi neceſſe ſit)occidente. Operarũ ratio vnũ modũ tenere nõ poteſt in tãnta diuerſitate terrarũ, & ideo ſoli, & prouinciæ conſuetudo facile oſtendit,qui numerus vnanquãq; rẽ faciat,ſiue in ſurculis,ſiue in oĩ genere ſatorũ.Quæ florent cõſtat nõ eſſe tangenda. Bene eligi ſerenda non poſſunt, niſi hoc officiũ prius eligens aſſumat. In rebus agreſtibus maxime officia iuuenũ congruũt,imperia ſeniorũ. In vitibꝰ putandis tria conſyderanda ſunt, fructuũ ſpes, ſucceſſura materies,locus qui ſeruet,ac reuocet. Vitem ſi maturius putes,plura ſarmenta,ſi ſerius,fructus plurimos conſequeris.De locis deterrimis ſicut arbores,ita vites cõuenit ad meliora transferre.Poſt bonã vindemiã ſtrictius poſt exiguã latius puta.In oĩ opere inſerendi,putandi,ac recidendi,duris,& acutis vtere ferramentis. In vite, vel arbore quæ facienda ſunt,perage ante apertionẽ floris,et gemmæ.In vineis aratro prætermiſſa,foſſor emẽdet,Locis calidis,ſiccis,apricis pampinandũ nõ eſt,cũ magis vitis optet operiri.& vbi vineas vulturnus exurit, aut flatus aliquis regionis inimicus, vitẽ tegamus ſtraminibus vel aliũde quæſitis.Ramus lætus,viridis,& ſterilis in media olea abſcidendus eſt, velut totius arboris inimicus. Sterilitas,& peſtilẽtia æquo modo fugiendæ ſunt.In paſtinato ſolo inter nouellas vites,oĩno nihil eſt cõſerẽdũ græci iubent exceptis caulibus, tertio anno quæ libebit

iniungere. Oĩa legumina græcis authoribus, ſeri iubetur in ſicca terra, faba tantūmodo in humida debet ſpargi. Dño. vel colono confinia poſſidenti, qui fundum, vel agrum ſuum locat, damnis ſuis, ac litibus ſtudet. In agro periclitantur interiora, niſi colantur extrema. Oē triticū in ſolo vliginoſo poſt tertiam ſationem in genus ſiligi nis commutatur. Tria mala æque nocent, ſterilitas, mor bus, vicinus. Qui terram ſterilem vineis occupat, & labo ribus ſuis, & ſumptibus eſt inimicus. Campi largius vi nū, colles nobilius ferunt. Aquilo vites ſibi obiectas fœ cundat, auſter nobilitat. Ita in arbitrio noſtro eſt, vtrū plus habeamus, an melius. Neceſſitas ferijs caret. Quam uis temperatis agris ſerendū ſit, tñ ſi ſiccitas longa eſt, ſe mina locata tutius in agris, q̃ in horreis ſeruabuntur. Viæ malitia æque & voluptati. & vtilitati aduerſa eſt. Qui agrū colit, grauē tributis creditorē patitur, cui ſine ſpe abſolutionis aſtrictus eſt. Qui arando crudū ſolū in ter ſulcos relinquit, ſuis fructibus derogat, terræ vberta tē infamat. Fœcundior eſt culta exiguitas, q̃ magnitudo neglecta. Nigras vites oĩno repudies, niſi in prouincijs, in quibus eius generis, quo acinaticiū fieri conſueuit. Lō gius amminiculū vitis incrementa producit. Teneram, & viridem vitem ferri acie ne recidas. Oĩs inciſura ſar menti auertatur à gemma, ne eam ſtilla, quæ fluere con ſueuit, extinguat. Pro macie, vel ſoliditate vitiū nutrien da ſarmenta putator iniūgat. Terra profunda (quod græ ci aſſerunt) oleæ grādes arbores efficit, fructus minores & aquatos, ac feros, magiſq; amurcæ proximos. Aer o leas tepidus iuuat, & ventus mediocris ſine vi, & horro re perflabilis. Vitis, quæ ad iugū colitur, per ętatē ad hoc perducenda eſt, vt locis moleſtioribus quatuor pedibus à terra, placidioribus vero ſeptē ſummitas eius inſurgat. Hortus, qui cœlo clementi ſubiacet, & fontano humore percurritur, propè eſt, vt liber ſit, & nullā ſerendi diſci plinā requirat. Subligatio acerbis vuis facienda eſt, qñ ex cutiendi, aut rumpendi acini nulla formido eſt. Ligatura

In vitibus locũ debet mutare, ne vnũ ſemper aſſiduitas conterat vinculorũ. Foſſorẽ ſi apertus vitis oculus viderit, cæcabitur ſpes magna vindemiæ, & ideo, dũ eſt clauſus fodiatur. Terræ altitudinem cum fœcũditate, ſi ad frumenta, duobus pedibus explora, quatuor vero, ſi ad arbuſta, vel vites. Vitis nouella, vt facile incrementũ culta conſequitur, ita interitũ celerẽ, ſi negligatur, incurrit. Modum tene æſtimatis facultatibus tuis in aſſumptione culturæ, ne ſuperatis viribus excedẽte menſura turpiter deſeras, quod arroganter aſſumis. Semina pluſquã anniculа eſſe non debent, ne vetuſtate corrupta nõ prodeãt. Frumentũ collis quidem grano robuſtius, ſed menſuræ minus refundet. Oĩa, quæ ſeruntur, creſcente luna, & diebus tepidis ſunt ſerenda, nam tepor euocat, frigus includit. Si tibi ager eſt ſyluis inutilibus tectus, ita eũ diuide, vt loca pinguia puras reddas nouales, loca ſterilia ſyluis tecta eſſe patiaris, quia illa naturali vbertate reſpondẽt, hæc beneficio lætantur incẽdij. Sed ſic vrẽda diſtingues, vt ad incenſum agrũ poſt quinquenniũ reuertaris, ita efficies, vt æqualiter vel ſterilis gleba cũ fœcunda contendat. Græci iubent oliuam, cũ plantatur, & legitur, à mũdis pueris, atq; virginibus operandũ, credo recordati arbori huic eſſe præſulẽ caſtitatẽ. Nomina frumentorũ ſuperfluũ eſt præcipere, quæ aut loco ſubinde, aut ætate mutantur. Hoc ſatis eſt, vt eligamus præcipua in ea regione, quã colimus, vel exploremus aduecta. Lupinus, & vicia pabularis, ſi virides ſuccidãtur, & ſtatim ſupra ſectas eorum radices aretur, ſtercoris ſimilitudine agros fœcundant, quæ ſi exaruerint ante q̃ proſcindas, in his terræ ſuccus aufertur. Ager aquoſus plus ſtercoris quærit, ſiccus minus. Calidis, maritimis, ſiccis, apricis, cãpeſtribus locis omne opus vinearum maturius inchoetur, frigidis, mediterraneis, humidis, opacis, montanis locis tardius, quod nõ ſolum de menſibus, aut diebus dixerim, ſed etiã de horis operandi. Omne opus ruſticũ, cũ fieri pręcipitur, neq; cito eſt ſi ante quindecĩ dies, neq; tarde, ſi poſt

quindecim fiat. Frumenta oĩa maxime lætantur patenti campo, & ſoluto, & ad ſolẽ recliui. Spiſſa, & cretoſa, & humida terra bene far, & triticũ nutrit, ordeũ agro ſoluto delectatur, & ſicco. nã in lutoſo ſparſum moritur. Trimeſtris ſatio locis frigidis, & niuoſis conuenit, vbi qualitas æſtatis humecta eſt, cæteris raro reſpondet euẽtu. Semẽ trimeſtre locis tepidis melius reſpõdebit, ſi feratur autũno. Si neceſſitas coget in ſalſa terra aliquid operari, extremo autũno plantãda eſt, vel cõſerẽda, vt malitia eius hybernis imbribus eluatur. Aliquid etiã terræ dulcis, vel arenæ fluuialis ſubijciendũ eſt, ſi illi virgulta committimus. Seminariũ mediocri terra inſtituere debemus, vt ad meliorẽ quæ ſata fuerint transferãtur. Lapides, qui inſuper ſunt, hyeme rigent, æſtate ferueſcunt, iccirco ſatis, arbuſtis, & vitibus nocent. Terra, quæ circa arbores mouetur, ita eſt vicibus permutãda, vt ei, quæ in ſummo fuerat, ima ſuccedat. In lætandis arboribus crates faciemus, terrã prius trunco admouentes, & mox lætamen, vt ſic opꝰ naturæ beneficio alternãte cumuletur. Agri præſulẽ nõ ex dilectis, & tenere educatis ſeruulis ponas, q̃a fiducia p̃teriti amoris impunitatẽ culpæ præſentis expectat.

De agri electione, uel ſitu. T. VII.

IN eligendo agro, vel emendo conſyderare debebis, ne bonũ naturalis fœcunditatis colentiũ deprauauerit inertia, & in degeneres ſurculos vber ſoli feracis expenderit, quod quamuis emendari poſſit inſitione meliorũ, tñ haſrũ rerũ ſine culpa melior vſus eſt, q̃ cũ ſpe corrigendi ſerus euentus. In ſeminibus ergo frumẽtorũ præſens emẽdatio poterit eſſe. In vineis maxime conſyderandũ, atq; vitandum eſt, quod plerıq; fecerunt ſtudendo famæ tantum, & latitudini paſtinorum ſemina vitium ſtatuẽtes, vel ſterilia, vel ſaporis indigni, quod grandi tibi labore conſtabit, vt corrigas, ſi agrum compares vitijs talibus occupatum. Poſitio ipſius agri, qui eligẽdus eſt, ea ſit. in frigidis prouincijs orienti, aut meridiano lateri ager eſſe

debet oppoſitus, ne alicuius magni montis obiectu, his duabus partibus excluſis algore rigeſcat, aut per partem ſeptentrionis remoto, aut per occidentis inveſperam ſole dilato. In calidis vero pouincijs, pars potius ſeptentrionis optanda eſt, quæ & vtilitati, & voluptati, & ſaluti æqua bonitate reſpõdeat. Si vicinus eſt fluuius, vbi ſtatuimus fabricæ ſedem parare, eius debemus explorare naturam, quia plerunq; quod exhalat inimicum eſt, à quo (ſi talis ſit) conueniet refugere conditorem. Palus tamen omni modo vitanda eſt, præcipue quæ ab auſtro eſt, vel occidente, & ſiccari conſueuit æſtate propter peſtilentiã, vel animalia inimica, quæ generat.

De ædificio. T. VIII.

AEDIFICIVM pro agri merito, & pro fortuna dñi oportet inſtitui. Quod plerunq; immodice ſumptũ difficilius eſt ſuſtinere, q̃ condere. Ita igitur æſtimanda eſt eius magnitudo, vt ſi aliquis caſus incurrerit, ex agro in quo eſt, vnius anni, aut vt multum biennij penſione reparetur. Ipſius aũt prætorij ſitus ſit loco aliquatenus erectiore, & ſicciore, q̃ cætera, & propter iniuriã fundamentorũ, & vt læto fruatur aſpectu. Fundamenta autẽ hoc modo ponenda ſunt, vt latiora ſint ex vtraq; parte ſemipedis ſpatio, q̃ parietis inſuper ſtruẽdi corpus increſcet. Si lapis, vel tofus occurrat, facilis cauſa eſt collocandi, in quo ſculpi tantũ fundamenti forma debebit vnius pedis altitudine, vel duorũ. Et ſi ſolida, vel conſtricta inuenietur argilla quinta, vel ſexta pars altitudinis eius, quæ ſupra terrã futura eſt, fundamentis deputetur. quod ſi terra laxior fuerit, modo maioris altitudinis obruatur, donec munda ſine ruderum ſuſpicione occurrat argilla. Quæ ſi omnino deſit, quartam merſiſſe ſufficiet. Studendum præterea vt hortis, et pomarijs cingi poſſit, aut pratis. Sed totus fabricæ tractus vnius lateris longitudine, in quo frons erit, meridianam partem reſpiciat in primo angulo excipiens ortum ſolis hyberni, & paululum

De calce, & arena. T. XI.

PRAETEREA ſcire eſt neceſſarium conſtruenti, quæ calcis, & arenæ natura ſit vtilis. Arenæ ergo foſſiciæ genera ſunt tria. Nigra, cana, rufa. Omnium pręcipue rufa melior, meriti ſequẽtis eſt cana. Tertium locum nigra poſſidet. Ex iis, quæ compreſſa manu edit ſtridores, erit vtilis fabricanti. Item ſi panno, vel linteo candidæ veſtis inſperſa, & excuſſa nihil maculæ reliquerit, aut ſordis egregia eſt. Sed ſi foſſilis arena non fuerit, de fluminibus, aut glarea, aut litore colligetur. Marina arena tardius ſiccatur, & ideo non continue, ſed intermiſſis temporibus conſtruenda eſt, ne opus onerata corrumpat, camerarum quoque tectoria ſalſo humore diſſoluit. Nam foſſiles arenæ cementiciis parietibus, & cameris celeri ſiccitate vtiles ſunt, melioresq́; ſi ſtatim, cum effoſſæ ſunt, calci miſceantur. nam diutino ſole, aut pruina, aut imbre vaneſcunt. Fluuiales tectoriis magis poterunt conuenire. Sed ſi vti neceſſe ſit maris arena, erit commodũ prius eam lacuna humoris dulcis immergi, vt vitiũ ſalis aquis ſuauibus elota deponat. Calcem quoq; ex albo ſaxo duro vel tiburtino, aut columbino fluuiali coquemus, aut rubro, aut ſpongia, aut marmore. Poſtremo quæ erit ex ſpiſſo, & duro Saxo ſtructuris conuenit, ex fiſtuloſo vero, aut molliori lapide tectoriis adhibetur vtilius. In duabus arenæ partibus calcis vna miſcenda eſt. In fluuiali vero arena ſi tertiam partem teſtæ cretę addideris, operum ſoliditas mira præſtabitur.

De latericiis parietibus. T. XI.

QVOD ſi latericios parietes in prætorio facere volueris, illud ſeruare debebis, vt perfectis parietibus in ſummitate, quæ trabibus ſubiacebit, ſtructura teſtacea cum coronis prominentibus fiat ſexquipedali altitudine, vt ſi corruptæ tegulæ, aut imbrices fuerint, parietem non poſſint ſtillicidia penetrare per pluuiam. Deinde prouidendum eſt, vt ſiccis, & aſperatis parietibus latericiis

Inducatur tectoriũ, quod humidis, ac leuibus adhærere nõ poterit, & ideo tertio eos prius debebis obducere, vt tectoriũ ſine corruptione ſuſcipiant.

De *lumine, & altitudine*. T.XII.

IN primis ſtudendum eſt in agreſti fabrica, vt multa luce clareſcat. deinde vt partes temporibus diuiſas, ſicut ſupra dixi, congruis partibus offeramus, ideſt æſtiuas ſeptẽtrioni, hybernas meridiano, vernas, et autumnales orienti. Menſura vero hæc ſeruanda eſt in triclinijs, atq; cubiculis, vt quanta latitudo, et longitudo fuerit, in vnũ computetur, & eius medietas in altitudinẽ conferatur.

De *cameris cannicijs*. T.XIII.

CAMERAS in agreſtibus ædificijs ex ea materia vtilius erit formare, quæ facile inuenietur in villa. Itaq; aut tabulis faciemus, aut cannis, hoc genere. Aſſeres ligni gallici, vel cupreſſi directos, & æquales conſtituemus in eo loco, vbi camera facienda eſt, ita ordinatos, vt inter ſe ſeſquipedalis menſura ſit vacua. Tunc eos cathenis ligneis ex iunipero, aut oliua, aut buxo, aut cupreſſo factis ad contignationem ſuſpendemus, & binas inter eos perticas dirigemus tomicibus alligatas. Poſtea paluſtrem cannam, vel hãc craſſiorem, quæ in vſu eſt, contuſam facta, & ſtrictim iuncta crate ſubnectimus, & per omne ſpatiũ cum ipſis aſſeribus, & perticis alligamus. Dehinc primo impenſa pumicea induemus, & trulla æquabimus, vt inter ſe cannarum membra conſtringat. Poſt arena, & calce coæquabimus. Tertio tuſi marmoris puluerem miſtũ cum calce ducemus, & poliemus ad ſummum nitorem.

De *opere albario*. T.XIIII.

OPVS quoq; albarium ſæpe delectat, cui calcem debebimus adhibere, cum multo tempore fuerit macerata. ergo vt vtilem probes, aſcia calcem quaſi lignum dolabis. Si nuſquam acies eius offenderit, & ſi quod aſciæ adhæret, fuerit molle, atq; viſcoſum, conſtat albarijs operibus conuenire.

De tectorijs. T.XV.

PARIETVM vero tectura ſic fiet fortis, & nitida. Prima trullis frequentetur inductio. Cum ſiccari cœperit iterum inducatur, ac tertio. Poſt hæc tria coria ex marmoreo grano cooperiatur ad trullam. Quæ inductio ante tamdiu ſubigenda eſt, vt rutrum, quo calx ſubigitur, mundum leuemus. Hęc quoq; marmoris grani inductio cum ſiccari cœperit, aliud corium ſubtilius oportet imponi, ſic & ſoliditatem cuſtodiet, & nitorem.

De uitanda ualle. T.XVI.

VITANDVM eſt aũt, quod pleriq; fecerũt aquæ cauſa, villas in infimis vallibus mergere, & paucorũ dierum voluptatẽ præferre habitatorũ ſaluti. Quod etiã magis metuemus, ſi prouincia, quam colimus, de morbis æſtatẽ ſuſpecta eſt. Cui ſi fons deſit, aut puteus, ciſternas conſtruere conueniet, quibus omnium conduci poſſit aqua tectorium. Fiunt autem hoc modo.

De ciſternis, & maltha frigidaria. T.XVII.

SIGNINIS parietibus magnitudo ea, cui delectaris, & ſufficis, conſtruatur longior magis q̃ latior. Huius ſolũ alto rudere ſolidatũ relicto fuſoris loco teſtacei pauimenti ſuperfuſione leuigetur. Hoc pauimentum omni cura cedendũ eſt ad nitorem, & lardo pingui decocto aſſidue perfricandũ. Quod vbi deducto humore ſiccatum eſt, ne rimis in aliqua parte findatur, etiã parietes ſimili corio velentur obducti, & ita poſt diuturnam, & ſolidam ſiccitatem, aquæ prębeatur hoſpitium. Anguillas ſanè, piſcésq; fluuiales mitti in his, paſciq; conueniet, vt horum natatu aqua ſtans agilitatem currentis imitetur. Sed ſi aliquando in quocunq; loco pauimenti, vel parietis tectura ſuccumbat, hoc genus malthæ adhibebimus, vt humor in exitum nitens poſſit includi. Rimas, & Lacunas ciſternarũ, et piſcinas, vel puteos ſarciemus hoc genere, & ſi humor per ſaxa manabit, picis liquidæ quantũ volueris, & tantundem ſumes vnguinis, quod vocamus

VV 5

axungiam, vel ſæuum. Tunc in olla vtrunq; miſcebis, & coques donec ſpumet, deinde ab igne remouebis. Cum fuerit eadem refrigerata permiſtio, calcem minutim ſuper adijcies, & ad vnum corpus omnia miſta reuocabis. Cumq; velut ſtrigmentū feceris, inſeres locis corruptis, ac manantibus, & preſſum ſumma denſitate calcabis. Salutare erit æquas illuc per tubos fictiles duci, & opertis immeare ciſternis. Nam cœleſtis aqua ad bibendum omnibus antefertur, vt & ſi fluens adhiberi poſſit, quæ ſalubris non eſt, lauacris debeat, & hortorū vacare culturæ.

De cella uinaria. T. XVIII.

CAELLAM vinariam ſeptentrioni debemus habere oppoſitam frigidam, vel obſcuræ proximam longe à balneis, ſtabulis, furno, ſterquilinijs, ciſternis, aquis, & cæteris odoris horrendi, ita inſtructam neceſſarijs, vt non vincatur à fructu, ſic aūt diſpoſitā vt baſilicæ, ipſius forma calcatorium loco habeat altiore cōſtructū. Ad quod inter duos lacus, q ad excipienda vina hinc inde depreſſi ſint, gradibus tribus ferè, aut quatuor aſcendatur. Ex his lacubus canales ſtructi, vel tubi fictiles circa extremos parietes currant, et ſubiectis lateri ſuo dolijs p vicinos meatus manantia vina defundant. Si copia maior eſt, mediū ſpatium cupis deputabitur, quas ne ambulacra prohibeant, baſellis altioribus impoſitas, vel ſupra obruta dolia poſſumus collocare ſpatio inter ſe largiore diſtantes, vt (ſi res exigat) curantis tranſitus poſſit admitti. Quod ſi cupis locum ſuum deputabimus, is locus ad calcatorij ſimilitudinem podijs breuibus, & teſtaceo pauimento ſolidetur, vt etiam ſi ignorata ſe cupa diffuderit, lacu ſubdito excipiantur non peritura vina, quæ fluxerint.

De Horreis. T. XIX.

SITVS horreorum quamuis ipſam ſeptentrionis deſyderet partem, & ſuperior, & longe ab omni humore, & lætamine, & ſtabulis ponendus eſt, frigidus, vētoſus,

& ſiccus,cui prouidendum ſtructuræ diligentia ne rimis poſſit abrumpi. Solũ igitur omne bipedis ſternatur, vel minoribus laterculis,quos ſuffuſo teſtaceo pauimẽto debemus imprimere.Tunc diuiſas cællas (ſi magnus ſperabitur ſeminum modus,)grano cuiq; tribuemus, & ſi terræ pauperies minora promittit,vel craticijs podijs erunt diſcernenda granaria,vel vimineis vaſculis reditus tenues colligemus.Sed factis granarijs amurca luto miſta parietes linuntur, cui aridi oleaſtri , vel oliuæ folia pro paleis adijciuntur.quo tectorio ſiccato rurſus amurca reſpergitur.quæ vbi ſiccata fuerit, frumenta condentur. Hæc res gurgulionibus, & cæteris noxijs animalibus inimica eſt. Aliqui coriandri folia frumentis miſcent ad ſeruandum profutura.Nihil tamen diu cuſtodiendis frumentis commodius erit,quàm ſi ex aeris in alterum locum vicinum transfuſa refrigerentur aliquantis diebus,atq; ita horreis inferantur.Negat Columella ventilanda eſſe frumenta, quia magis miſcentur animalia totis aceruis.quæ ſi non moueantur , in ſummitate intra menſuram palmi ſubſiſtent . & hoc velut corrupto corio cætera illæſa durabunt.Aſſerit idem noxia animalia vltra prædictam mẽſuram non poſſe generari.Herba coniza ſiccca(vt græci aſſerunt)ſubſtrata frumentis addit ætati . Ab horreis tamen auſter debet eſſe auerſus.

De olei factorio. T. XX.

OLEARIS cælla meridianis ſit obiecta partibus, & contra frigus munita.vt illi per ſpecularia debeat lumen admitti.Ita & operas,quæ hyeme futuræ ſunt, nullus algor impediet,& oleum,cum premetur , adiutum teporibus,frigore non valebit aſtringi.Trapetis,& rotulis, & prælo nata eſt forma,quam conſuetudo dictauit . Receptacula olei ſemper munda ſint, ne nouo ſapore infecta veteri rancore corrumpantur.At ſi quis maiori diligentiæ ſtudet,ſubiectis hincinde cuniculis pauimẽta ſuſpendat,& ignem ſuggerat fornace ſuccenſa . Ita purus calor,

olei cællam ſine fumi nidore vaporabit, quo ſæpe infe-
ctum, colore corrumpitur, & ſapore.

De ſtabulis equorum, uel boum. T. XXI.

STABVLA equorũ, vel boũ meridianas quidẽ plagas reſpiciant, nõ tñ egeant ſeptentrionis luminibus, quæ ꝑ hyemẽ clauſa nihil noceãt, ꝑ æſtatẽ patefacta refrigerẽt. Ipſa ſtabula, propter vngulas aĩalium, ab oĩ humore ſuſpenſa ſint. Boues nitidiores fient, ſi focum proxime habeãt, & ignis lumen intendãt. Octo pedes ad ſpatiũ ſtandi ſingulis boum parib⁹ abundãt, & in porrectione. xv. Plancæ roboreæ ſupponantur, ſtationibus equorum cũ ſtramine, vt iacentibus molle ſit, ſtantibus durum.

De corte. T. XXII.

CORS ad meridiem pateat, & obiecta ſit ſoli, quo facilius hyeme aliquem teporem concipiat propter ea, quæ inſunt animalia, quibus etiam ad æſtatis temperandum calorem porticus furcis aſſeribus, & fronde formari debent, quæ vel ſcandulis, vel (ſi copia ſuppetit) tegulis, vel ſi facilius, & ſine impenſa placuerit, tegentur caricibus, aut geniſtis.

De auiarijs. T. XXIII.

CIRCA parietes cortis extremos auiaria facienda ſunt, quia ſtercus auium maxime neceſſarium eſt agriculturæ, excepto anſerũ lætamine, quod ſatis oĩbus inimicũ eſt. Sed habitacula cæterarum auiũ maxime neceſſaria ſunt.

De columbarijs. T. XXIIII.

COLVMBARIVM vero poteſt accipere ſub limis vna turricula, in prætorio conſtituta leuigatis, ac dealbatis parietibus, in quibus à quatuor partibus (ſicut mos eſt) feneſtrellæ breuiſſimæ fient, vt columbas ſolas ad introitum, exitumq́ permittant. Nidi figurentur interius. A muſtellis tutæ fient, ſi inter eas frutex virgoſus ſine folijs aſper, vel vetus ſpartea proijciatur, qua animalia calciantur, vt eam ſecretò non videntibus alijs vnus

attulerit, non pereunt. Et neq; locum deſerunt, ſi per om nes feneſtras aliquid de ſträgulati hominis loro, aut vin culo, aut fune ſuſpendas. Inducunt alias, ſi cumino paſcan tur aſſidue, vel ſetoſi hirci alarum balſami liquore tan gätur. Fœtus frequētant, ſi ordeū torrefactū, vel fabā, vel herbum, ſæpe conſumant. Triginta autem columbis vo lantibus diurni tres ſextarij tritici ſufficient, aut creturæ, ita vt herbum fœtus gratia menſibus præbeamus hyber nis. Rutæ ramulos pluribus locis oportet contra anima lia inimica ſuſpendere.

De *Turturibus*. T. XXV.

SED colūbarij cællæ duo ſubiecta cubicula fiant. Vnū breue, & propè obſcurum, quo turtures claudi poſſint, quos nutrire facillimum eſt. Nam nihil expetunt, niſi vt æſtate, qua ſola maxime pingueſcunt, triticum, vel mili um mulſa maceratum ſemper accipiant. Semodius vnus diurnus centum viginti turturibus ſufficit. Aqua ſanè eis frequenter mundior debet offerri.

De *Turdis*. T. XXVI.

ALIVD vero cubiculum turdos nutriat. qui ſi alieno tempore ſaginentur, & voluptatem cibi, & reditum ma ximum pręſtant parcitati beneficium miniſtrante luxu ria. Fit autem locus mundus, & lucidus, & vndiq; leuiga tus. Tranſuerſæ in hoc perticæ figuntur, quibus poſſint poſt incluſum volatum ſedere. Rami etiam virides ſæpe mutentur. Caricæ tunſæ miſtis pollinibus largiſſime prę beantur, Myrti etiam, ſi facultas eſt, lentiſci, oleaſtri, ede ræ, arbuti ſemina interdum ad excludenda faſtidia, & ma xime aqua munda præbeatur. Claudantur illæſi, & recen ter capiti miſtis aliquibus ante nutritis, quorum ſocieta te ad capiendos cibos pauidam nouæ captiuitatis mœſti tudinem conſolentur.

De *gallinis*. T. XXVII.

GALLINAS educare nulla mulier neſcit, quæ mo do videatur induſtria. Hoc de his præcepiſſe ſufficiat, vt

fumo,puluere vtantur, & cinere. Sint præcipue nigræ, aut flaui coloris,ſed albæ vitentur. Vinaceæ cibo ſterileſcunt,ordeo ſemicocto,& parere ſæpe coguntur,& reddunt oua maiora. Duobus cyathis ordei bene paſcitur vna gallina, quæ ſit vaga. Supponenda ſunt his ſemper oua numero impari,luna creſcẽte à decima vſq; in quintamdecimam. Pituita his naſci ſolet, quæ alba pellicula linguam veſtit extremam. Hæc leuiter vnguibus velli- tur,& locus cinere tangitur,& allio trito plaga mundata conſpergitur.Item allij mica trita cum oleo faucibus inſeritur.Staphiſagria etiam prodeſt,ſi cibis miſceatur aſſidue.Si amarum lupinum comedãt, ſub oculis illis grana ipſa procedunt, quæ niſi acu leuiter apertis pelliculis auferantur,extingunt.Oculos portulacæ ſucco forinſecus, et mulieris lacte curemus,vel hammoniaco ſale,cui mel, & ciminum æquale miſcentur. Pædiculos earũ perimit ſtaphiſagria, & torrefactum ciminum pari pondere, & pariter tunſa cum vino,& amari lupini aqua,ſi penetret ſecreta pennarum.

De *Pauonibus*, T. XXVIII.

PAVONES nutrire facillimum eſt, niſi fures, aut animalia inimica formides.qui plerunq; per agros vagãtes ſponte ſe paſcunt,pulloſq; educunt, & altiſſimas veſpere arbores petunt.Vna vero his cura debetur, vt incubantes per agrum fœminas, quæ hoc paſſim faciunt,à vulpe cuſtodias.Ideo in inſulis breuibus meliori ſorte nutriuntur.Vni maſculo fœminæ quinq; ſufficiunt.Maſculi oua, & pullos ſuos pſequuntur velut alienigenas prius quàm illis criſtarum naſcatur inſigne.Ab idibus Februarijs calere incipiunt.Faba leuiter torrefacta in libidinem prouocantur,ſi eis quinto quoq; die tepida præbeatur. Sex cyathi vni ſufficiunt.Cupidinem coeundi maſculus confitetur, quoties circa ſe amictum caudæ gemmantis incuruat, & ſingularum capita occulta pennarum locis ſuis exerit cum ſtridore procurrens.Si oua pauonũ galli

nis ſupponantur excuſatę matres ab incubatione tribus vicibus p̄ annũ fœtus edũt. Primus partus quinq; ouorũ, ſecundus quatuor, tertius trium, vel duorum eſſe conſue uit. Sed electæ (ſi hoc placuerit) nutrices gallinæ ſint, quę à primo incremento lunæ nouem diebus habeant nouem oua ſuppoſita, quinq; pauonina, & cætera ſui generis. Decima die oua omnia gallinacea ſubtrahantur, & alia item gallinacea totidem recentia ſupponantur quot ablata ſunt, vt trigeſima luna, hoc eſt expletis triginta diebus, poſſint cum pauoninis ouis aperiri. Oua autem pauonum, quæ gallinæ ſubiecta ſunt, ſæpe manu cõuertantur, quia hoc ipſa facere vix valebit. Vnam partem oui notabis, vt te ſubinde conuertiſſe cognoſcas. Maiores tamen gallinas oportet eligere, nam minoribus pauciora ſuppones. Natos autem pullos, ſi ad vnã transferre à pluribꝰ velis, dicit Columella vni nutrici vigitiquinque ſufficere. Mihi vero, vt bene educi poſſint, videntur quindecim ſatis eſſe. Primis diebus far ordei conſperſum vino, pullis dabitur, vel vndecunq; cocta pulticula, & refrigerata. Poſtea adijcietur porrũ cõciſum, vel caſeus recens, ſed expreſſus, nam ſerum pullis nocet. Locuſtæ etiã pedibus ablatis præbentur. Ita paſcendi ſunt vſq; ad ſextum menſem. Deinde ordeum poteris præbere ſolenniter. Trigeſimo quinto tamẽ die poſtquam nati ſunt, etiàm in agrum tutò eijci poſſunt comitante nutrice, paſcẽdi, cuius ſingultu reuocantur ad villam. Pituitas vero, & cruditates ijs remedijs ſubmouebis, quibus gallina curatur. Maximum illis periculum eſt, cum incipit criſta producì. nam patiuntur langores infantum ſimilitudine, cũ illis tumentes gingiuas denticuli aperire nituntur.

De Phaſianis. T. XXIX.

IN phaſianis nutriendis hoc ſeruandum eſt, vt nouelli ad creandos fœtus parentur, ideſt q anno ſuperiore ſunt editi. Veteres enim fœcundi eſſe non poſſunt. Ineunt fœminas menſe Martio, vel Aprili. Duabus vnus maſculus

ſufficit,quia cæteras aues ſalacitate non æquat.Semel in anno fœtus creant. Viginti ferè ouis pariendi ordo cōcluditur.Gallinę his meliꝰ incubabūt,ita vt quindecī phaſianina oua nutrix vna cooperiat, & cętera ſui generis ſupponantur.In ſupponendo de luna,& diebus, quæ ſunt in alijs dicta,ſeruentur. Trigeſimus dies maturos pullos in lumine mittet.Sed per quindecim dies diſcocto, ac refrigerato leuiter ordei farre paſcentur,cui vini imber aſpergitur.Poſt triticum fractum præbebis & locuſtas,& oua formicæ.Sanè ab aquæ prohibeantur acceſſu, ne eos pituita concludat.Quod ſi pituitam patientur phaſiani, allio cum pice liquida trito roſtra eorum debebis aſſiduus perfricare,vel vitium ſicut gallinis fieri conſueuit, auferre.Saginandi hæc ratio eſt, vt vnius modij triticea farina ī breuiſſimas offulas redacta clauſo phaſiano p. xxx. dies miniſtrata ſufficiat. Vel ſi ordeaceam farinam præbere volueris,vnius, & ſemiſſis modij farina per prædictos dies ſaginam replebit.Obſeruandum ſanè eſt,vt offulæ ipſæ oleo leuigentur aſperſo, & ita inferantur faucibus,ne ſub infima lingua parte mergantur.Quod ſi euenerit,ſtatim peribunt.Illud quoq; magnopere curemus, ne præbeantur noua alimenta,niſi digeſtis alijs,quia eos facillime onus cibi hærentis extinguit.

De anſeribus T. XXX.

ANSER ſanè nec ſine herba, nec ſine aqua facile ſuſtinetur. Locis conſitis inimicus eſt, quia ſata & morſu lædit,& ſtercore,pullos præſtat,& plumas,quas & autūno vellamus,& vere. Vni maſculo tres fœminæ ſufficiant.Si deſit fluuius,lacuna formetur.Si herba non ſuppetit,trifolium,fœnum græcum,agreſtia intyba,lactuuclas feremus alimento.Albi fœcundiores ſunt, varij vel fuſci minus,quia de agreſti genere ad domeſticū tranſierunt. Incubant à Calendis Martij vſq; ad æſtiuum ſolſtitium. Plus parient,ſi gallinis oua illarum ſupponantur.Extremum partum matribus iam vacaturis educare permitti

mus.parituræ ad haram perducantur.Cum ſemel hoc feceris,conſuetudinem ſponte retinebunt.Gallinis ſicut pauonina etiam anſeris oua ſupponas. Sed anſerina oua ne noceantur ſuppoſitis,ſubijciatur vrtica.Parui primis decem diebus intus paſcendi ſunt,poſtea ſereno eos poterimus educere,vbi vrtica non fuerit,cuius aculeos reformidant. Quatuor menſibus bene ſaginantur, nam melius pingueſcunt in tenera ætate. Polenta dabitur in die ter. Large vagādi licentia prohibetur,loco obſcuro claudentur, & calido,ſic maiores etiam ſecundo menſe pingueſcunt. Nam paruuli ſæpe die trigeſimo moriuntur.Saginantur vero melius,ſi ad ſatietatem miliū præbeamus infuſum. Inter anſerum cibaria legumen omne porrigi poteſt,excepto eruo.Cauendū eſt etiam,ne pulli eorū ſetas glutiant.Græci ſaginandis anſeribus polentæ duas partes.& furfuris quatuor aqua calida temperāt & ingerunt pro appetentis voluptate ſumenda. tribus per diem vicibus potu adiuuant. Media quoqꝫ nocte aquam miniſtrāt.peractis vero.XXX.diebus ſi vt iecur his tenereſcat optabis.tunſas caricas, & aqua maceratas in offas volutabis exiguas, & per dies viginti continuos miniſtrabis anſeribus.

De piſcinis. T.XXXI.

HIS ordinatis cætera exequenda ſunt.Nā piſcinæ duæ vel ſolo impreſſæ,vel cæſo lapide circa villam eſſe debebunt,quas facile eſt aut fonte,aut imbre ſuppleri,vt vna ex his vſui ſit pecoribus,vel auibus aquaticis. Alia madefaciat virgas,& coria, & lupinos, & ſiqua ruſticitas conſueuit infundere.

De fœnili palea rio,lignario. T.XXXII.

FOENI,palearum, ligni, cannarum repoſitiones nil refert in qua parte fiant,dummodo ſiccæ ſint,atqꝫ perflabiles,& longe remoueantur à villa propter caſum ſurripientis incendij.

De ſterquilinio. T.XXXIII.

STERCORVM congeſtio locũ ſuũ tenere debe‐bit,q abundet humore,&propter fœtoris horrẽdã à pretorij cõuertatur aſpectu. Humor abundans hoc præſtabit ſtercori, vt ſiqua in ſunt ſpinarũ ſemina putrefiant. Stercus aſinorũ primũ eſt maxime hortis. deinde ouillũ,& caprinũ,& iumentorũ,porcinũ vero peſſimũ, cineres optimi,Sed columbinũ feruidiſſimũ,cæterarumq; auiũ ſatis vtile eſt,excepto paluſtriũ.Stercus,quod anno requieuerit,ſegetibus vtile eſt,nec herbas creat, Si vetuſtius ſit, minus proderit, Pratis vero recentia ſtercora proficient ad vber herbarũ. Et maris purgamenta, ſi aquis dulcibus eluantur,miſta reliquis vicem ſtercoris exhibebunt.Et limus,quem ſcaturiens aqua, vel fluuij incrementa reſpuerint,

De locis horti,& pomarij,& ſepibus,& ſerendi tempore. T.XXXIIII.

HORTI,& pomaria domui proxima eſſe debebunt, Hortus ſit ſterquilinio maxime ſubiectus, cuius ſucco ſponte fœcundet.Ab area longe ſitus ſit, nã puluerẽ palearũ patitur inimicũ.Felix poſitio eſt, cui leniter inclinata planicies curſus aquæ fluentis per ſpatia diſcreta deriuat,Si fons deſit,aut imprimendus eſt puteus,aut ſi nequeas hoc, piſcina ſuperius conſtruenda eſt, vt illinc aquas pluuia conferente hortus per æſtiuos rigetur ardores.Si hac omni facultate carueris, ſemper altius tribus, vel quatuor pedibus ad paſtini ſimilitudinẽ fodies hortulũ,qui ſic cultus negligat ſiccitates.Sed huic quamuis cõtra neceſſitatem miſta ſtercore qualibet terra conueniat,tñ hæc genera ſunt in electione vitanda,creta, quã argillã dicimus,atq; rubrica. Illud quoq; cuſtodies in hortis,quos humoris natura non adiuuat, vt diuidas ꝑ partes,& hyeme ad meridiẽ, æſtate ad ſeptentrionẽ ſpatia colenda conuertas.Debent etiã horti eſſe clauſi,ſed munitionis multa ſunt genera. Alij luto inter formas clauſo,parietes figuratos ex lateribus imitantur, Quibus co

pia ſuppetit, macerias luto, & lapide excitãt. Pleriq; ſine luto congeſta in ordinem ſaxa componũt. Nonnulli foſſis ſpatia colenda præcingũt, quod vitãdũ eſt, quia horto ſubducit humores, niſi forte locus paluſtris colatur. Alij ſpinarũ plantas, & ſemina in munitione diſponũt. Sed melius erit rubi ſemina, & ſpinæ, quæ rubus caninus vocatur, matura colligere, & cũ farina erui ex aqua macerata miſcere. funes dehinc ſparteos veteres hoc genere miſtionis ſic inducere, vt intra funes ſemina recepta ſeruentur vſq; ad verni temporis initia. Tunc vbi ſepes futura eſt. duos ſulcos tribus à ſe pedibus ſeparatos ſeſquipedis altitudine faciemus, & per vtroſq; , funes cũ ſeminibus obruemus leui terra. Ita trigeſima die procedũt ſentes, quos teneros amminiculis opus eſt adiuuare, quibus inter ſe ſentes per ſpatia vacua relicta iũgentur. Partes ſanè horti ſic diuidendæ ſunt, vt eæ, in quibus autũno ſeminabitur, verno tempore paſtinentur. quas ſeminibus vere complebimus, autũni tempore debebimus effodere. Ita vtraq; paſtinatio decoquetur beneficio algoris, aut ſolis. Areæ faciẽdæ ſunt anguſtiores, & longæ, ideſt duodecĩ pedũ longitudine, & ſex latitudine, vt ſint propter ſpatia vtrinq; purganda diuiſæ. Margines vero earũ locis humidis, vel irriguis duobus pedibus erigantur, ſiccis vno extuliſſe ſufficiet. Inter areas (ſi humor conſueuit effluere) ſpatia altiora ipſis areis eſſe debebũt, vt facilius ingrediatur areã de ſuperiore parte humor admiſſ9, & vbi ſitientẽ ſaturauerit, in alias poſſit excluſus auerti. Serẽdi tempora licet per menſes certa ſignemus, tñ ſecũdũ loci, & cœli naturã vnuſquiſq; cuſtodiat. Frigidis locis autũnalis ſatio celerior fiat, verna vero tardior. Calidis aũt regionibus, & autũnalis ſerior fieri poteſt, & verna maturior. Quæcũq; ſerenda ſunt, cũ luna creſcit, ſeminẽtur, quæ ſecanda ſunt, vel legenda, cũ minuitur.

De remedijs horti, uel agri. T. XXXV.

CONTRA nebulas, & rubiginem paleas, & pur

gamenta pluribus locis per hortū diſpoſita ſimul oīa, cū nebulas viridis inſtare, combures. Contra grandinē multa dicuntur. Panno roſeo mola cooperitur. Itē cruentæ ſecures contra cœlū minaciter leuantur. Itē omne horti ſpatiū alba vite præcingitur. Vel noctua pennis patentibus extenſa ſuffigitur. Vel ferramenta, quibus operādū eſt, ſepo vnguntur vrſino. Aliqui vrſi adipē cū oleo tuſum reſeruant, & falces hoc, cum putaturi ſunt, vngunt. Sed hoc in occulto debet eſſe remediū, vt nullus putator intelligat. Cuius vis tanta eſſe perhibetur, vt neq; gelu, neq; nebula, neq; alio malo poſſit noceri. Intereſt etiam vt res profanata non valeat. Contra culices, & limaces vel amurcam recentem, vel ex cameris fuliginem ſpargimus. Contra formicas, ſi in horto habent foramē, cor noctuæ admoueamus, ſi foris veniunt, omne horti ſpatium cinere, aut cretæ candore ſignemus. Contra erucas ſemina, quæ ſpargenda ſunt, ſemper viuæ ſucco madefiant, vel erucarum ſanguine. Cicer intra olera propter multa portenta ferendū eſt. Aliqui cinerem de fico ſup erucas ſpargunt. Item ſquillam vel in horto ſerunt, vel certe ſuſpendunt. Aliqui mulierem meſtruātem nuſquā cinctam, ſolutis capillis, nudis pedibus, contra erucas, & cætera hortū faciunt circumire. Aliqui fluuiales cancros pluribus locis intra hortū clauis figunt. Contra animalia, quæ vitibus nocent, cantarides, quas in roſis inuenire conſueuimus, oleo merſas reſolui patieris in tabem, et cū putandæ ſunt vites, hoc oleo falces putatorias perunges. Extinguntur cimices amurca, & felle bubulo lectis, aut locis perunctis, vel folijs ederæ tritis ex oleo, vel incenſis ſanguiſugis. Vt olera animalia infeſta non generent, in corio teſtudinis oīa ſemina, quæ ſparſurus es, ſicca. vel mētā locis pluribus maxime inter caules ſere. hoc præſtare fertur eruū aliquantulū ſatū, præcipue vbi radices, & rapa naſcuntur. Vel acre acetū ſucco iuſquiami miſtū, fertur olerū pulices necare, ſi ſpargas. Campas fertur euincere, qui ſuſticulos allij ſine capitibus per horti om-

ne ſpatiũ comburẽs nidorem locis pluribus excitarit. Si contra eaſdem vitibus voluerimus conſulere, allio trito falces putatoriæ ferũtur vngendæ. Naſci quoq; prohibẽtur, ſi circa arborũ, vel vitiũ crura bitumen, & ſulfur incendas. Vel ſi ablatas de horto vicino campas excoquas aqua, & per horti tui ſpatia vniuerſa diffundas. Ne cantarides vitibus noceant, in cote, qua falces acuuntur, ipſę ſunt conterendæ. Democritus aſſerit, neq; arboribus, neq; ſatis quibuslibet noceri poſſe à quibuſcunq; beſtijs, ſi fluuiales cancros plurimos, vel marinos, quos græci πα γȣ̃ρȣς nominant, nõ minus q̃ decem fictili vaſculo in aqua miſſas tegas, & ſub dio ſtatuas, vt decem diebus ſole vaporentur. Poſtea quæcunq; illæſa volueris eſſe, ea aqua perfundas, & octonis diebus peractis hoc repetas, donec ſolide, quæ optaueris adoleſcãt. Formicas abiges, ſi origano, & ſulfure tritis foramen aſperges. Hoc & apibus nocet. Item coclearũ vacuas teſtas ſi vſſeris, & eo cinere foramen inculces. Culices galbano infuſo fugantur, aut ſulfure. Pulices amurca per pauimentũ frequenter aſperſa, vel cimino agreſti cũ aqua trito, vel ſi cucumeris agreſtis ſemen aqua reſolutũ ſæpe infundes, vel aquam lupinorũ pſilotri auſteritatibus iunctam. Mures ſi amurcam ſpiſſam patinæ infuderis, & in domo nocte poſueris, adhærebunt. Item necabuntur, ſi helleboro nigro caſeũ, vel panem, vel adipes, vel polentam permiſceas, & offeras. Et agreſtis cucumeris, & coloquintidis ſuffuſio ſic nocebit. Aduerſus mures agreſtes Apuleius aſſerit ſemina bubulo felle maceranda ante q̃ ſpargas. Nonnulli rhododaphnis folijs aditus eorũ claudũt, qui roſis his, dũ in exitu nitũtur, intereũt. Talpas græci hoc genere perſequũtur. Nucẽ perforari iubent, vel aliquod pomi genus ſoliditatis eiuſdem. Ibi paleas, & ceram cũ ſulfure ſufficiẽter includi. Tũc omnes paruulos aditus, & reliqua ſpiramenta talparum diligenter obſtrui, vnum foramen, q̃d amplum ſit reſeruari, in cuius aditu nucem intus incenſam ſic poni, vt ab vna parte flatus poſſit accipere, quos

ab alia parte diffundat. Sic impletis fumo cuniculis talpas vel fugere protinꝰ, vel necari. Mures ruſticos, ſi querneo cinere aditus eorum ſatures, attactu frequenti ſcabies occupabit, ac perimet. Serpentes propè omni auſteritate fugantur, & nocentes ſpiritus innocentia fumi graue olentis exagitat. Vramus galbanū, vel cerui cornua, radices lilij, capræ vngulas. Hoc genere monſtra noxia prohibentur. Opinio græcorum eſt, ſi nubes locuſtarū repente ſurrexerit, latentibus intra tecta cunctis hominibus eam poſſe tranſire. Quod ſi inobſeruantes homines ſub aere deprehendant, nulli fructuum noceri, ſi cōtinuo omnes ad tecta confugiant. Pelli etiam dicuntur amari lupini, vel agreſtis cucumeris aqua decocta, ſi muriæ miſta fundatur. Exiſtimant aliqui locuſtas, vel ſcorpios fugari poſſe, ſi aliqui ex eis vrantur in medio. Campas nōnulli ficulneo cinere perſequuntur. ſi permanſerint, vrina bubula, & amurca æqualiter miſta conſerueant, & vbi refrixerint, olera omnia hoc imbre conſperge. πρασοκουρίδας græci vocant animalia, quæ ſolent hortis nocere. ergo ventriculum veruecis ſtatim occiſi plenū ſordibus ſuis ſpatio, quo abundant, leuiter debebis operire. Poſt biduum reperies ibi animalia ipſa congeſta. hoc cum bis, vel tertio feceris, genus omne, quod nocebit, extingues. Grandini creditur obuiare, ſiquis crocodili pellem, vel hyænæ, vel marini vituli per ſpatia poſſeſſionis circūferat, & in villæ, aut cortis ſuſpendat ingreſſu, cū malū viderit imminere. Itē ſi paluſtrē teſtudinē dextra manu ſupinā ferens vineas perambulet, & reuerſus eodem modo ſic illā ponat in terra, & glebas dorſi eius obijciat curuaturæ, ne poſſit inuerti, ſed ſupina permaneat. Hoc facto fertur ſpatiū ſic defenſum nubes inimica tranſcurrere. Nonnulli vbi inſtare malū viderint, oblato ſpeculo imaginem nubis accipiūt, & hoc remedio nubē (ſeu vt ſibi obiecta diſpliceat, ſeu tanq̄ geminata alteri cedat) auertūt. Itē vituli marini pellis in medio vinearū loco vni ſupiecta viticulæ creditur cōtra imminēs

malũ totius vineæ mẽbra veſtiſſe. Oĩa ſemina horti, vel agri ſerũtur ab oĩb⁹ malis, ac mõſtris tuta ſeruari, ſi agreſtis cucumeris tritis radicib⁹ ante macerẽtur. Itẽ equę caluaria, ſed nõ virginis intra hortũ ponẽda eſt, vel etiã aſinæ. Creduntur enĩ ſua præſentia fœcundare, quę ſpectãt.

De area. T. XXXVI.

AREA longe à villa eſſe nõ debet, et propter exportandi facilitatẽ, & vt fraus minor timeatur dñi, vel procuratoris vicinitate ſuſpecta. Sit aũt vel ſtrata ſilice, vel ſaxo montis exciſa, vel ſub ipſo triturę tpe vngulis pecorum, & aquæ ammiſtione ſolidata, clauſa deinde, & robuſtis munita cancellis propter armenta, quę, cum teritur, inducimus. Sit circa hanc locus alter planus, & purus, in quẽ frumenta transfuſa refrigerentur, & horreis inferantur, quæ res in eorum durabilitate proficiet. Fiat deinde vndecunq; proximum tectũ, maxime in humidis regionibus, ſub quo propter imbres ſubitos frumenta (ſi neceſſitas coegerit) raptim, vel munda, vel ſemitrita ponantur. Sit autẽ area loco ſublimi, & vndecunq; perflabili, longe tñ ab hortis, vineis, atq; pometis. Nam ſicut radicibus virgultorum proſunt lætamen, & paleę, ita inſidentes frondibus eas perforant, atq; arere compellunt.

De apium caſtris. T. XXXVII.

APIBVS ſtationẽ nõ longe à domini ædibus in horti parte ſecreta, & aprica, & à ventis remota, & calidiore locare debemus, quæ in quadratam conſtituta menſurã fures, & acceſſus hoĩm, pecudumq; ſubmoueat. Sit abundans floribus, quos in herbis, vel in fruticibus, vel in arboribus procuret induſtria. Herbas nutriat, origanum, thymum, ſerpyllum, ſatureiam, meliſphyllũ, violas agreſtes, affodillum, citraginem, amaracum, hyacinthum, qui iris, vel gladiolus dicitur ſimilitudine foliorũ, narciſſum, crocum, cæteraſq; herbas ſuauiſſimi odoris, & floris. In fruticibus vero ſint roſæ, lilia, fabæ, roſmarinus, ederæ. In arboribus ziziphus, amygdalus, perſicus, pyrus, po

miſeræq́ arbores,quibus nulla amaritudo reſpōdet flore,vel ſucco. Syluestria vero glandifera robora terebinthus,lētiſcus,cædrus,tilia,ilex minor,& cinus, ſed taxi remoueātur inimicæ.Primi ſaporis mella thymi ſuccus effundit.Secūdi meriti,timbra,ſerpyllū,vel origanū. Tertij meriti,roſmarinus,& ſatureia. Cætera,vt arbutus, & olera ſaporē ruſtici mellis efficiūt. Sint aūt arbores à ſeptētrionali pte diſpoſitæ.Frutices, atq́ virgulta ordines ſuos ſub macerijs exequūtur.Herbas deinde ī plano poſt frutices cōferemus.Fons, vel riuus huc coueniat ocioſus, q humiles trāſeūdo formet lacunas, quas operiāt rara,et trāſuerſa virgulta,ſedes tutas apibus præbitura,cū ſitiēt. Sed ab his apiū caſtris longe ſint oīa odoris horrēdi,balneæ,ſtabula,coquinę,fuſoria.Fugabimus preterea aīalia, quæ ſunt apibus inimica,lacertos,blattas, & his ſimilia. Aues etiā pannis,et crepitaculis terreamus.Purus cuſtos frequens,& caſtus accedat, habens noua aluearia præparata,quibus excipiatur examinū rudis iuuentus. Vitetur odor cœni,& cancer aduſtus,et locus,qui ad humanā vocem falſa imitatione reſpondet. Abſint & herbæ titimallus,helleborum,tapſia,abſynthium, cucumis agreſtis,& omnis amaritudo conficiendæ aduerſa dulcedine.

De uaſculis apium formandis. T. XXXVIII.

ALVEARIA meliora ſunt,quę cortex formabit raptus ex ſubere,quia nō tranſmittunt,vim frigoris,aut caloris.Poſſunt tū & ex ferulis fieri.ſi hę deſint, ſalignis viminibus fabricētur,vel ligno cauatæ arboris,aut tabulis more cuparum.Fictilia deterrima ſunt,quę & hyeme gelantur, & æſtate feruefcunt.Sed inter ea loca,quæ muniri debere præcepimus,podia ternis alta pedibus fabricentur inducta teſtaceo,& albario opere leuigata propter lacertarū,cæterorumq́ aīalium noxā,quibus eſt moris irrepere,& ſupra hęc podia aluearia collocentur,ita vt nō poſſint imbre penetrari, ſpatiolis inter ſe patentibus ſegregata.Anguſtus tamen aditus admittat examina pro-

pter frigoris, & caloris iniuriam. Sanè ventis frigidioribus altus paries reſiſtat, qui locum poſſit defenſis ſedib⁹ apricare. Aditus omnes ſoli opponantur hyberno, qui in vno corpore duo, vel tres eſſe debebunt ea magnitudine, quæ apis formã nõ poſſit excedere. Sic enim noxijs aĩalibus ingreſſu reſiſtetur anguſto. vel ſi apes obſidere voluerint exeuntes, alio vbi nõ fuerint, vtentur egreſſu.

De apibus emendis. T. XXXIX.

APES ſi emendæ ſunt, prouideamus vt plena aluearia comparentur, quam rem vel inſpectio, vel murmuris magnitudo, vel frequentia monſtrat commeantis, ac remeantis examinis, et ex vicina potius q̃ ex longinqua regione, ne aeris nouitate tententur. Si vero longius aduehendæ ſunt, collo nocte portentur, nec collocare, nec aperire aluearia niſi veſpere inſtante debemus. Speculemur deinde per triduum, ne omne ianuas ſuas egrediatur examen. Hoc enim ſigno fugam meditantur aſſumere. Contra hæc & cætera ſuo vnunquodq; menſe reuidebimus. Tamen creduntur non fugere, ſi ſtercus primogeniti vituli adlinamus oribus vaſculorum.

De balneis. T. XL.

NON alienũ eſt, ſi aquæ copia potiatur, patremfamilias de ſtructura balnei cogitare. Quæ res & voluptati plurimũ cõfert, & ſaluti. Itaq; balneũ cõſtituemus in ea parte, qua calor futurus eſt loco ab humore ſuſpenſo, ne id vligo fornacib⁹ vicina refrigeret. Lumina ei dabimus à parte meridiana, et occidentis hyberni, vt tota die ſolis iuuetur, & illuſtretur aſpectu. Suſpenſuras vero cællarũ ſic facies. Areã primo bipedis ſternis, inclinata ſit tamen ſtratura ad fornacem, vt ſi pilam miſeris, intro ſtare nõ poſſit, ſed ad fornacẽ recurrat. Sic eueniet, vt flamma altum petendo, cællas faciat plus calere. Supra hanc ſtraturã pilæ laterculis argilla ſubacta, & capillo cõſtructę fiãt diſtãtes à ſe ſpatio pedis vnius et ſemiſſis, alte pedibus binis ſemis. Sup̃ has pilas bipedæ cõſtituãtur binæ in altũ,

atq; his ſuperfundātur teſtacea pauimenta, & tunc, ſi cō‍pia eſt, marmora collocētur. Miliariū vero plumbeū, cui ærea patina ſubeſt, inter ſoliorū ſpatia forinſecus ſtatuemus fornace ſubiecta, ad quod miliariū fiſtula frigidaria dirigatur. & ab hoc ad ſoliū ſimilis magnitudinis fiſtula procedat, quę tantū calidæ ducat interius, quantū fiſtula illi frigidi liquoris intulerit. Cællę aūt ſic diſponantur, vt quadræ non ſint, ſed verbi gratia, ſi. xv. pedibus longæ fuerint. x. latæ ſint, fortius enim vapor inter anguſta luctabitur. Soliorū forma pro vniuſcuiuſq; volūtate fūdetur. Piſcinales cęllę in æſtiuis balneis à ſeptentrione lumen accipiant, in hyemalibus à meridie. Si fieri poteſt, ita cōſtituantur balneæ, vt oīs earum per hortos decurrat eluuies. Cameræ in balneis ſi ſigninæ fiant, fortiores ſunt. Quæ vero de tabulis fiūt, virgis ferreis tranſuerſis, & ferreis arcub⁹ ſuſtinētur. Sed ſi tabulas nolis imponere, ſup arcus, ac virgas, bipedas cōſtitues ferreis anchoris colligatas capillo inter ſe, atq; argilla ſubacta cohærētes, & ita impēſam teſtaceā ſubter inducis. deinde albarij operis nitorę decorabis. Poſſumus etiā, ſi cōpendio ſtudemus, hyberna ædificia balneis imponere, hinc & habitationi teporem ſubmittimus, & fundamēta lucramur.

De malthis calidaria, & frigidaria. T. XLI.

SCIRE conuenit, quoniā de balneis loquimur, q̄ ſunt malthæ calidariæ, vel frigidariæ, vt ſiquādo in ſolijs ſciſſa ſunt opera, poſſit repēte ſuccurri. Calidariæ cōpoſitio talis eſt. Picē durā, cerā albā ponderibus æquis, ſtupā picis liquidæ totius ponderis dimidiā partē, teſtā minutā, florem calcis oīa ſimul miſta in pila cōtundes, & iuncturis curabis inſerere. Aliter. Ammoniacū remiſſum, ficum, ſtupā, picē liquidā tundis pilo, & iuncturas oblinis. Aliter. Ammoniacum, & ſulfur vtrunq; reſolutum, line, vel infunde iuncturis. Item picem duram, ceram albam, & amoniacum ſuperremiſſum ſimul iuncturis adline, & cautere cuncta percurre. Item florem calcis cum oleo

miſtum iuncturis illine, & caue ne mox aqua mittatur. Aliter. Sanguini taurino, & oleo florem calcis ad miſce, & rimas coniũctionis obducito. Item ficum & picem duram, & oſtrei teſtas ſiccas ſimul tundes. His omnibus iuncturas diligenter adlines. Item malthæ frigidariæ, ſanguinem bubulum, florem calcis, ſcoriam ferri, pilo vniuerſa contundes, & ceroti inſtar efficies, & curabis adlinire. Itẽ ſeuũ liquefactũ cribellato cineri admiſtũ frigidæ aquæ inter rimas labẽti, ſi allinatur, obſiſtet.

De *piſtrino*. T. XLII.

SI aquę copia eſt, fuſura balnearum debent priſtina ſuſcipere, vt ibi formatis aquarijs molis ſine animalium, vel hominum labore frumenta frangantur.

De *inſtrumentis agreſtium*. T. XLIII.

INSTRVMENTA vero hæc, quæ ruri neceſſaria ſunt, præparemus. Aratra ſimplicia, vel ſi plana regio permittit, aurita, quibus poſſint contra ſtationes humoris hyberni, ſata celſiore ſulco attolli. Bidentes dolabras, falces putatorias, quibus in arbore vtamur, & vite. item meſſorias, vel fœnarias ligones, lupos, ideſt ſerrulas manubriatas minores, maioresq́ ad menſurã cubiti, quibus facile eſt, quod per ſarram fieri non poteſt, reſecando trunco arboris, aut vitis interſeri, acus. per quas in paſtinis ſermenta merguntur, falces à tergo acutas, atq; lunatas, cultellos item curuos minores, per quos nouellis arborib⁹ ſurculi aridi, aut extantes facilius amputentur. Itẽ falciculas breuiſſimas tribulatas, quibus filicem ſolemus abſcindere, ſerrulas minores, vangas, runcones, quib⁹ vepreta ꝑſequimur, ſecures ſimplices, vel dolabratas, ſarculos vel ſimplices, vel bicornes, vel aſcias in auerſa parte referentes raſtros. Item cauteres, caſtratoria ferramẽta, atq; tõſoria, vel q̃ ad aĩaliũ ſolẽt ꝑtinere medicinã. Tunicas vero pelliceas, cũ cucullis, & ocreas, manicasq́ de pellibus, q̃ vel in ſyluis, vel in vepribus ruſtico operi, & venatorio poſſint eſſe cõmunes. Expletis ijs, quę per

tinẽt ad generale pręceptũ,nũc operas ſuas ſingulis menſibus explicabimus,et à menſe Ianuario faciemus initiũ.

TITVLI MENSIS IANVARII.

De ablaqueandis vitibus. Tit.I.
De pratis abſtinendis in locis macris. T.II.
De proſcindendis agris, & iungendis bobus, vel arandi diſciplina. T.III.
De ordeo gallatico ſerendo. T.IIII.
De cicercula ſerenda cum diſciplinâ ſua. T.V.
De vicia ſerenda non ad pabulum ſecanda,ſed ad ſemina redigenda cum diſciplina ſua. T.VI.
De fœno græco ſerendo legendi ſeminis cauſa cum diſciplina ſua. T.VII.
De eruo ſerendo. T.VIII.
De farriendis frumentis,& leguminibus cum diſciplinis ſuis. T.IX.
De paſtinandi generibus,& ſcrobibus vitium. T.X.
De tabulis vinearum. T.XI.
De menſura paſtini Italica. T.XII.
De ſolo,& cœlo,& loco pangendis vineis congruenti,et ea,quæ illuc pertinet diſciplina. T.XIII.
De hortis,in eodem de lactuca ſerenda cũ diſciplina ſua, item naſturtio,ſimiliter & eruca,item caulibus,allio, & vlpico. T.XIIII.
De pomis,in eo de ſorbo,de amygdalo. T.XV.
De nuce iuglande cũ diſciplinis ſuis,de alijs pomis,quorum diſciplina ſuis menſibus continetur. T.XVI.
De ſignandis animalibus,& lardi,& pernarũ confectione,& echini,& rapis. T.XVII.
De oleo myrtino. T.XVIII.
De vino myrtite. T.XIX.
De oleo laurino. T.XX.
De lentiſcino oleo. T.XXI.
De gallinarum partu. T.XXII.
De cædenda materie. T.XXIII.
De Horis. T.XXIIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER SECVNDVS.

De ablaqueandis uitibus. T.I.

IANVARIO menſe locis temperatis ablaqueandę ſunt vites, quod Itali excodicare appellant, ideſt circa vitis radicē dolabra terrā diligenter aperire, & purgatis omnibus velut lacus efficere, vt ſolis teporibus, & imbribus prouocentur.

De Pratis abſtinendis in locis macris. T.II.

APRICIS, aut macris, aut aridis locis prata iam purganda ſunt. & à pecore vindicanda.

De proſcindendis agris, & iungendis bobus, uel arandi diſciplina. T.III.

PINGVES, & ſicci agri proſcindi, & apparari iā poſſunt. Sed boues melius collo q̄ capite iunguntur, quos, vbi ad verſurā venerint, arator retineat, & iugū propellat, vt eorū colla refrigerentur. Sulcus aūt in arationibus longior, q̄ centū viginti pedū eſſe nō debet. Seruandū vero eſt, ne inter ſulcos non mota terra relinquatur. Glebæ oēs dolabris diſſipandæ ſunt. Sed æqualiter terrā motā eſſe cognoſcis, ſi tranſuerſam per ſulcos perticā mittas. Quæ res ſæpius facta bubulcos ab hac negligentia ſubmouebit. Obſeruandum eſt, ne lutoſus ager aretur, aut (quod ſępe fit) poſt longas ſiccitates leui imbre perfuſus. Nā terra, quæ lutoſa tractatur in primordio, fertur toto anno nō poſſe tractari. Quæ aūt ſupra leuiter infuſa eſt, & ſubter ſicca, ſi tūc aretur, aſſeritur per trienniū ſterilis fieri. Et ideo mediocriter infuſus ager, vt ne lutoſus, nec aridus ſit, proſcindi debet. Si collis eſt, trāſuerſus per latera ſulcetur. Quę forma tūc ſeruanda eſt, cū ſemē accipiet.

De ordeo gallatico ſerendo. T.IIII.

SI clemens fuerit hyems, ordeum gallaticum, quod gra-

ue, & candidum eſt, circa idus ianuarias ſeramus locis temperatis. Octo modijs iugerum complebitur.

De Cicercula ſerenda. T. V.

CICERCVLA hoc menſe ſeritur loco læto, cœlo humido. Tres modij iugerum complent. Sed hoc genus ſeminis raro reſpondet, quia decipitur auſtro, vel ſiccitate dum floret, quod tunc propè neceſſe eſt euenire.

De uicia ſerenda cum diſciplina ſua. T. VI.

HOC menſe vltimo colligendi ſeminis cauſa non pabuli ſecandi vicia ſeritur. Iugerum ſex modij occupant. Serenda eſt in terra proſciſſa poſt horã ſecundã, vel tertiam, cum ros eſſe deſierit, quem ferre nõ poteſt. Sed ſtatim cooperienda eſt ante noctem. Nam ſi nuda manſerit, noctis humore corrumpitur. Obſeruandum eſt ne ante vigeſimam quintam lunam ſeratur, quia ſic ſatam limaces perſequuntur.

De fœno græco ſerendo. T. VII.

FOENVM græcum in Italia colligendi ſeminis cauſa menſe Ianuario vltimo circa februarias Cal. ſerimus. Sex modij iugero ſufficiunt. Arandum eſt ſpiſſe, ſed nõ alte. Nam ſi plus q̃ quatuor digitis obruatur, difficile naſcitur. Iccirco quidam minimis aratris proſciſſa prius terra ſeminant, & ſarculis ſtatim ſata cooperiunt.

De eruo ſerendo. T. VIII.

ERVVM ſeri & hoc menſe nouiſſimo poteſt, loco ſicco, & macro. In iugero quinq; modij ſeruntur.

De ſarriendis frumentis, & leguminibus. T. IX.

HOC menſe ſerenis, et ſiccis diebus, dũ gelicidiũ nõ eſt, ſunt ſarculãda frumenta. Quod opus pleriq; negant fieri debere, quia radices eorũ detegantur, aut incidantur, et necẽtur frigore ſubſecuto. Mihi aũt videtur herboſis locis tantũ eſſe faciendum. Sed triticum, & far ſarritur quatuor foliorũ, ordeum quinq;, faba, et legumina, cũ ſupra terrã quatuor digitis fuerint. Lupinus vero, qui vnã radi

cem habet, ſi ſarculetur, extinguitur, quod nec deſyderat, quia herbas præter auxilium cultoris affligit. Faba aũt ſi bis ſarculetur, proficiet. & multũ fructũ, & maximũ afferet, vt ad mẽſurã modij cõplendi freſa propemodũ ſicut integra reſpõdeat. Si ſiccas ſegetes ſarculaueris, aliquid cõtra rubiginẽ præſtitiſti, maxime ſi ordeũ ſiccũ ſarrietur.

De paſtinandi generibus, & ſcrobibus uitium. T. X.

PASTINVM fieri nunc tempus eſt. Quod fit tribus generibus, aut terra in totum foſſa, aut ſulcis, aut ſcrobibus. Terra tota debet effodi, vbi ager immundus eſt, vt ſylueſtribus truncis, & radicibus filicis, vel herbarum noxiarum ſpatia liberentur. Vbi autem mundæ ſunt nouales, ſcrobibus paſtinemus, aut ſulcis. ſed ſulcis melius erit, quia humorem in tota ſpatia paſtinata tranſmittunt. Fiunt ergo ſulci tanta lõgitudine, quantam deſtinaueris tabulæ, latitudine pedum duorum & ſemis, vel trium. ita vt iuncti duo foſſores deſignatum linea ſpatium bidentibus perſequantur altitudine trium, vel duorum & ſemis pedum. Deinde ſi per homines vinea colenda eſt, tantũ crudi ſoli relinquim⁹, & ſic alter ſulcus imprimitur. Si vero arandæ ſunt vineæ, quinq;, vel ſex pedum ſpatia, quæ non ſunt fodienda, in medio relinquemus. Quod ſi ſcrobes fieri placeat, faciemus tribus pedibus altas, duobus ſemis latas, tribus longas. ſiue foſſoribus colantur vineta, ſeu bubus. eadem ſpatia, quæ inter ſulcos ſunt dicta, ſeruare debemus. Vltra vero tres pedes altius fodiẽdæ ſcrobes non ſunt, ne laborent frigore ſermenta, quæ pangimus. Latera ſcrobibus æqualiter inciſa ſint, ne obliqua vitis ſaucietur alte nitentibus ferramentis cum foſſor incũbet. Paſtini vero, quod oẽ verſabitur, trium vel duorum ſemis pedum altitudine terra vniuerſa fodietur, in quo erit diligentia, ne crudum ſolum, fraude occulta, foſſor includat. Quam rem ſubinde cuſtos virga, in qua prædictæ altitudinis modus deſignatus eſt, per ſpatia, quæ fodiuntur, exploret. Radices omnes, & purgamenta,

maxime rubi, & filicis in ſummum regeri faciat. Quę cura in omni poſitionis genere, & vbiq; ſeruanda eſt.

De tabulis uinearum. T. XI.

TABVLAS autem pro domini voluntate, vel loci ratione faciemus, ſiue integrum iugerum continentes, ſeu medium, ſeu quartanariam tabulam, quæ quartam iugeri partem quadrata conficiet.

De menſura paſtini. T. XII.

MENSVRA vero paſtini hæc eſt. vt in tabula quadrata iugerali, centeni octogeni pedes per ſingula latera dirigantur, qui in ſe multiplicati trecentas viginti quatuor decem pedas quadratas per ſpatium omne complebunt. ſecundum hunc numerum omnia, quę volueris paſtinare, diſcuties. Decem & octo enim decempedę, decies & octies ſupputatæ, trecentas vigintiquatuor explebūt. Quo exemplo doceberis in maiore agro, vel minore menſuram.

De ſolo, & cœlo, & loco pangendis uineis congruenti, & ea, quæ illuc pertinet, diſciplina. T. XIII.

SED ſolum vineis ponendis nec ſpiſſum ſit nimis, nec reſolutum, propius tamen reſoluto, nec exile, nec lætiſſimum, tamen læto proximū, nec campeſtre, nec pręceps, ſed potius edito campo, nec ſiccū, nec vliginoſum, modice tamen roſidum, nec ſalſum, nec amarum, quod vitium ſapore corrupto vina contriſtat. Cœlum mediocris qualitatis tepidum tamen magis quàm frigidum, ſiccum potius q̄ nimis imbridum. Sed ante omnia vitis procellas, ventoſq; formidat. Ad paſtinandum rudes agros potius eligamus, vel maxime ſylueſtres. Vltima conditio eſt eius loci, in quo fuerūt vetuſta vineta. Quod ſi neceſſitas coegerit, prius multis arationibus exerceatur, vt abolitis radicibus prioris vineæ, & omni earum carie, & ſquallore depulſo, nouellas vitis tutius poſſit induci. Tofus, & alia duriora, vbi gelu relaxantur, & ſolib⁹, pulcher

rimas vineas ferunt refrigeratis æſtate radicibus, & humore detento. Sed & ſoluta glarea, & calculoſus ager, & mobiles lapides (ſi tamẽ hæc omnia glebis ſe pinguibus miſcuerint) & ſilex, cui terra ſuperpoſita eſt, quia frigidus eſt, & humoris tenax, radices æſtate ſitire non patitur. Item loca, ad quæ de cacuminibus terra decurrit, vel valles, quas fluminum ſaturabit aggeſtio, ſed hoc in ijs locis, quæ gelu, & nebulis infecta eſſe non poſſunt. Argilloſa terra commoda eſt, argilla autem ſola grauiter inimica, & cætera, quæ in generalibus dixi. Nam locus, qui miſera virgulta produxerit, vel vliginoſus, vel ſalſus, vel amarus, vel ſiticuloſus, & àridus reprobatur. Niger ſabulo, & rubens vtilis eſt, ſed cui fortis terra permiſta eſt. Carbunculus, niſi ſtercoretur, macras vineas reddit. In rubrica difficilius comprehendunt, quàmuis poſtea nutriantur. Sed hoc genus terræ operibus inimicum eſt, quia paruo humore nimis madeſcit, & paruo ſole nimis dureſcit. At maxime vtile ſolũ eſt, quod inter omnes nimietates temperamentum tenebit, & raro proximum, quàm denſo fuerit. Plagam cœli vinea ſpectare debet locis frigidis meridianam, calidis ſeptentrionalem, tepidis orientem, ſi tamen auſtros, vel euros regio non habeat inimicos. Quod ſi hoc eſt vitiũ melius in aquilonem, vel fauonium vineta dirigimus. Sed locus, qui paſtinandus eſt, prius impedimentis, & omnibus eliſis liberetur arboribus, ne poſt calcatu aſſiduo terra effoſſa ſolidetur. Si campus eſt, duobus ſemis pedibus paſtinetur, ſi cliuus, tribus, collis præruptus quatuor, ne citius terra decurrat, vallis vero duobus pedib9. Sed ager vliginoſus, qui humores altius foſſus eructat ſicut rauennatis ſoli, non amplius quàm in pedem ſemis effodiatur. Illud experimentis aſſiduis comprehendi, vites melius prouenire, ſi vel ſtatim foſſæ terræ, vel non longe ante pangantur, cum tumor paſtini nondum repetita ſoliditate ſubſedit. Hæc quoq; in faciendis ſulcis, et ſcrobibus approbaui, maxime vbi mediocris eſt terra,

De hortis, in eo de lactuca, naſturtio, eruca, caulibus, allio, & ulpico. T.XIIII.

MENSE Ianuario lactuca ſerenda eſt, vel Decembri vt planta eius Februario transferatur. Itemq́ Februario ſeritur, vt poſſit Aprili menſe trāsferri. Sed certū eſt eā toto anno bene ſeri, ſi locus ſit lætus, ſtercoratus, irriguus. Ante q̄ pangatur, radices eius reſecemus æqualiter, & liquido fimo linamus, vel quæ iā panctæ ſunt, nudatę lætamē accipiant. Amāt ſolū ſubactū, pingue, humidū, ſtercoratū. Inter has herba manu euellenda eſt, non ſarculo. Latior fit, ſi rara ponatur, vel cū producere incipiet caulem, eo leuiter inciſo gleba prematur, aut teſta. Candidæ fieri putantur, ſi fluminis arena, vel litoris frequenter ſpargatur in medias, & collectis ipſæ folijs alligentur. Si vitio loci, vel temporis, vel ſeminis cito lactuca dureſcit, planta eius auulſa, & denuo poſita teneritudinē conſequetur. Itē multis ſeminibus condita naſcetur. ſi caprini ſtercoris bacā ſubula ſubtiliter excauaueris, & in ea ſemen lactucæ, naſturtij, ocymi, erucæ, radicis immiſeris. Tunc inuolutā fimo bacā terra optime culta breui ſcrobe demerſeris. Raphanus nititur in radicē, cætera ſemina in ſummo, lactuca pariter mergente, proſiliunt, ſingulorū ſapore ſeruato. Alij hoc ita aſſequuntur. Auulſæ lactucæ folia carpunt, quæ radicibus iuncta ſunt, & in eiſdem gradibus ſurculo punctis præter raphanū ſemina ſupradicta deponunt, ac fimo adliniunt, Sic obruta iterū lactuca prædictorū ſeminū caulibus ambietur. Lactuca dicta eſt, quod abundantia lactis exuberet. Hoc menſe naſturtiū conſtat, & omni tempore eſſe ponendū, loco quali placebit, & cœlo. fimū non deſyderat. humorē quāuis diligat, tn̄ deeſſe non curat. Si cū lactuca ſeratur, naſci fertur egregie. Et nunc, & menſibus, quibus volueris, et locis, erucā ſerere nil moreris. Hoc etiam menſe caules & toto anno ſeri poſſunt, ſed melius alijs, quibus aſcriptum eſt. Hoc etiam menſe allium, & vlpicum bene ſeri-

tur,ſed allio alba terra proficiet.

De pomis, in eo de ſorbo amygdalo, nuce iuglande, & cæteris pomis. T.XV.

MENSE Ianuario, Februario, & Martio locis frigidis, calidis vero Octobri, & Nouembri ſorba ſeruntur egregie, ita vt matura in ſeminario ipſa poma pangantur. Ego expertus ſum multas arbores ex pomis ſponte progenitas, & in creſcendo, & in ferendo extitiſſe felices. Plantas etiā ſiquis ponere voluerit, habebit arbitriū, dummodo calidis locis menſe Nouembri, temperatis Ianuario, vel Februario, frigidis Martio inclinante diſponat. Amat loca humida, montana, & frigidis proxima, & ſolū pinguiſſimū, cuius indiciū certiſſimū facit, ſi frequēs vbicūq; naſcatur. Planta eſt transferēda robuſtior, ſcrobē deſyderat altiorē, & ſpatia longiora, vt (quod illi maxime prodeſt) à ventis frequentibus agitata grandeſcat. Si vermes patietur infeſtos, qui in ea rufi, ac piloſi ſolent medullæ interna ſectari, aliquos ex his ſine arboris iniuria detractos vicino crememus incendio. Creduntur hoc genere vel fugere, vel perire. Si minus ferre cœperit, tedæ cuneus eius radicibus inſeratur, vel circa partē vltimā foſſa facta, cumulo ingeſti cineris adæquetur. Mēſe Aprili ſorba inſerūtur in ſe, in cydoneo, in ſpina alba, vel trūco, vel cortice, ſorba ſeruantur hoc genere. Lecta duriora, ac poſita, vbi miteſcere cœperint, fictilibus vſq; ad plenū claudantur vrceolis, gypſo deſuper tectis, & bipedanea ſcrobe loco ſicco ſub ſole mergūtur ore peruerſo, & deſup ſpiſſius terra calcatur. Itē ſecta p partes ſiccātur in ſole, & ſeruātur in vaſculis in hybernū. Cū voluerim⁹ vti, aqua feruēti macerata reuireſcūt ſapore iucūdo. Aliqui cum pediculis ſuis viridia lecta ſuſpendunt locis opacis, & ſiccis. Item ex ſorbis maturis ſicut ex pyris vinum fieri traditur, & acetum. Alij ſorba in ſapa aſſerūt diu poſſe ſeruari.

De amygdalo.

AMYGDALVS ſeritur Ianuario, & Februario, item locis calidis Octobri, & Nouembri ſemine, & plantis, quæ de maiori radice tolluntur. Sed in hoc genere arboris nihil vtilius eſt, q̃ ſeminariũ facere. Fodiemus ergo altam pede vno ſemis areã, in qua obruemus amygdala non amplius quatuor digitis, ita vt acumina figam⁹ in terra ſpatio inter ſe binorum pedum ſeparata. Amãt agrũ durũ, ſiccum, calculoſum, cœlum calidiſſimum, & quia mature florere conſueuerunt, ita ſtatuendæ ſunt, vt arbores ad meridiem ſpectent. Cum in ſeminario adoleuerint, relictis ibi quæ ſpatio ſufficiant plantis, alias trãſferemus menſe Februario. Sed ipſa amygdala ad ponendũ & noua legamus, & grandia, quæ ante q̃ ponamus pridie mulſa aqua, ita vt ne nimis maceremus, ne germẽ extinguat ex multo melle mordacitas. Alij prius fimo liquido per triduum nuces eas macerant. Deinde die, & nocte eſſe patiuntur in mulſa, ſed quæ ſuſpicionem tantum poſſit habere dulcedinis. Cum in ſeminario amygdala diſponimus, ſi ſiccitas interceſſerit, ter in menſe rigemus, & herbis naſcentibus circumfodiendo ſæpe purgemus. Terra ſeminarij lætamen debet habere admiſtũ. Spatia inter arbores viginti, aut vigintiquinq; pedũ debiſſe ſufficiat. Putandæ ſunt Nouembri menſe, vt ſuperflua, & arida, & denſa tollamus. Seruandæ ſunt à pecore, quia ſi rodantur, amareſcunt. Circumfodi non debent quoties florẽt, quia inde flos eius excutitur. In vetuſtate p⁹ affert. Si ferax nõ eſt tedę cuneũ terebrata radice mergamus, vel ſilicem ſic inſeramus, vt libro tegente claudatur. Locis frigidis, vbi metus eſt de pruina, Martialis dicit hoc remedio ſubueniri. Ante q̃ floreant radices nudãtur, & albi lapides minutiſſimi miſti arenis congerũtur, & vbi iã tempus videbitur, vt debeant germinare, effoſſi iterũ lapides ſubmouentur. Teneras nuces amygdalus creabit (vt dicit) ſi ante florẽ radicibus ablaqueatis per dies aliquot calida aqua ingeratur. Ex amaris dulces fiũt, ſi circũfoſſo ſtipite tribus digitis à radice fiat cauerna, per

quam noxiũ deſudet humorem, vel medius truncus tere bretur, & cuneus ligni melle oblitus imprimatur, vel ſi circa radices ſuillũ ſtercus affundas. Amygdala ad legen dũ maturitaté fatentur, cum fuerint ſpoliata corticibus. Hæc ſine cura hoīs ſeruantur in longũ. Si difficulter co riũ dimittent, paleis obruta continuo relaxabunt. Itē de coriata, ſi aqua marina lauemus, aut ſalſa, & candida fi unt. & plurimũ durant. Menſe Decembri, vel Ianuario circa idus amygdalus inſeritur, locis vero frigidis & Fe bruario. Si tñ ſurculos condias ante q̃ germinent vtiles ſunt, qui de ſummitate ſumuntur. Inſeruntur & ſub cor tice, & in trunco. Inſeruntur in ſe, & in perſico, Græci aſ ſerunt naſci amygdala ſcripta, ſi aperta teſta nucleum ſa num tollas, & in eo quod libet ſcribas, & iterum luto, & porcino ſtercore inuolutum reponas.

De nuce iuglande. T. XVI.

NVCEM iuglandē ſeremus extremo Ianuario, vel Februario, Amat loca montana humida, & frigida, ple runq; lapidoſa. Poteſt tñ & locis temperatis iuuante hu more nutriri. Serenda eſt nucibus ſuis eo more, quo & amygdala ſeruntur, & hiſdē menſibus. Sed quas Nouem bri menſe diſponis, aliquatenus in ſole ſiccabis. vt exicce tur noxiũ virus humoris. Quas vero menſe Ianuario, vel Februario poſiturus es, aqua ſimplici pridie macera bis. Ponemus aũt tranſuerſas, vt latus ideſt carina ipſa fi gatur in terra. Cacumē ipſum, cũ ponimus nucē, in aqui lonis partē dirigemus. Lapis ſubter, vel teſta ponēda eſt, vt radicē nõ ſimplicet, ſed repercuſſa reſpergat. Lætior fi et, ſi ſæpius transferatur. In frigidis locis bima, in calidis trima transferri debet. Radices plantarũ (ſicut in alijs ar boribus ſolemus) in hoc genere reſecare non debes. Fi mo bubulo ima planta tingenda eſt, ſed melius cinis a ſpergatur in ſcrobibus, ne calore ſtercoris aduratur. nã cinis creditur vel corticis teneritudinē procurare, vel fru ctuum denſitatem afferre. Altis ſcrobibus delectatur. pro

arboris magnitudine, & deſyderat interualla maiore, q̃a ſtillicidijs foliorũ ſuorũ proximis, vel ſui generis nocebit arboribus. Debet aliq̃n circũfodi, ne caua fiat vitio ſenectutis, quæ ſi vitietur, canalis longus à ſummo trunco ad imũ debet excudi, ſic beneficio ſolis, & venti dureſcunt, quæ in putredinẽ tranſibãt. ſi dura nux erit, vel nodoſa, cortex circuncidendus erit, vt vitiũ mali deducat humoris. Alij radicũ ſumma præcidunt. Alij terebratæ radici palũ de buxo imprimunt, vel cuprinũ clauũ, vel ferreũ. Si tarentinã facere volueris, ſolã nucis carnẽ lana propter formicas obuolutã in ſeminario debebis obruere. Si ferentẽ iã in hoc genus velis mutare, lixiuo per annum cõtinuũ terrigabis in menſe. Cortex in nuce dimiſſus, maturitatis indiciũ eſt qualis debet & poni. Nuces ſeruãtur vel paleis obrutæ, vel arena, vel folijs ſuis aridis, vel arca ex ligno ſuo facta incluſæ, vel cœpis miſtę quibus hanc viciſſitudinẽ reddũt, vt eis acredinẽ tollãt. Martialis ſe expertũ dicit, virides nuces tantũ liberas putaminibus ſuis melle demergi, & poſt annũ virides eſſe, & ipſum mel ita medicabile fieri, vt ex eo facta potio arterias curet, & fauces. Inſeritur, vt pleriq; afferunt, menſe Februario in arbuto, ſed melius in trunco, vt alij, & in pruno, & in ſe.

De alijs pomis, quæ maxime per alios menſes ſeruntur.

HOC mẽſe tuberes inſerũtur cydoneo. Nũc locis tẽperatis p̃ſicorũ oſſa ponũtur. et inſeritur eadẽ perſic⁹ in ſe, in amygdalo, et ĩ pruno, ſed pruno armenia inſerem⁹, et præcoqua. Nũc etiã prunus inſerẽda eſt ante, quã gũminet, ĩ ſe, et ĩ p̃ſico. Et cera ſus opportune ĩſeretur agreſtis.

De ſignandis animalibus, & lardi, & pernarum confectione, & echini, & rapis. T. XVII.

HOC menſe (ſicut Columella dicit) maturi agni, & animalia omnia minora, atq; maiora, charactere ſignentur. Hoc tempore lardi, echini ſalſi, raporum condiendorum, & pernarum iuſta confectio eſt.

De oleo myrtino. T. XVIII.

HOC menſe ex bacis myrti oleum conficies hoc modo. Vnciam foliorum per olei libram vnam mittes, & per vncias.x.vini veteris ſtiptici heminam, & cum oleo bullire facies. Iccirco autem vino reſpergentur folia, ne frigantur antè, quàm decoquantut.

De uino myrtite. T. XIX.

ITEM eiſdem bacis vinum myrtite ſic facies. In vini veteris ſextarijs vrbicis.x. mittis grana myrti confracta ſextarios vrbicos.iij.quę ſint decem & nouem diebus infuſa. Poſtea expreſſis myrti granis colabis, & in eo vino medium crocis ſcrupulum, et folij vnum ſcrupulum mittis, & ex mellis optimi decem libris omnia temperabis.

De oleo laurino. T. XX.

ITEM ex lauri bacis oleum cõficietur hoc modo. Lauri bacas quamplurimas, & maturitate turgentes in aqua calida bullire facies, & vbi diu ferbuerint, olei qđ ex ſe demiſerint, ſupernatantis vndã pennis leuiter cogentibus in vaſa transfundes.

De oleo lentiſcino. T. XXI.

LENTISCINI etiam olei matura cõfectio eſt, quæ fit taliter. Grana matura lentiſci quamplurima colligis, & vna die, ac nocte ſupra ſe aceruata eſſe patieris. Deinde ſportam granis eiſdem plenam cuicunq; vaſculo ſuperponis, & calida adiecta calcabis, et exprimes. Tunc ex eo humore, qui defluxerit, ſupernatans oleum lentiſcinũ ſicut laurinum colligetur. Memento autẽ (ne rigore poſſit aſtringi) aquam calidam ſæpe ſuffundere.

De gallinarum partu. T. XXII.

GALlinarũ partus fœcũditatẽ rẽpetit hoc mẽſe poſt brumalẽ quietẽ, et incipiũt ad educãdos pullos oua ſupponi.

De cædenda materie. T. XXIII.

HOC etiam menſe cædenda materia eſt ad fabricam, cum luna decreſcit, & ridicæ, vel pali faciendi.

De horis. T.XXIIII.

HIC menſis in horarum ſpatio cum decembri menſe conuenit, quarum ſic menſura colligitur.

Hora	I.	Pedes	XXIX.
Hora	II.	Pedes	XIX.
Hora	III.	Pedes	XV.
Hora	IIII.	Pedes	XII.
Hora	V.	Pedes	X.
Hora	VI.	Pedes	IX.
Hora	VII.	Pedes	X.
Hora	VIII.	Pedes	XII.
Hora	IX.	Pedes	XV.
Hora	X.	Pedes	XIX.
Hora	XI.	Pedes	XXIX.

TITVLI MENSIS FEBRVARII.

De pratis ſeruandis, & lætamine ſaturandis. Tit.I.
De proſcindendis collibus. T.II.
De ſatione trimeſtri. T.III.
De ſerēda lenticula cū diſciplina ſua, itē de cicercula. T.4.
De ſerendo cannabo. T.V.
De agris medicæ parandis. T.VI.
De eruo ſerendo. T.VII.
De curandis vitibus, & arboribus, & ordeo gallatico ſerendo. T.VIII.
De ponendis vineis paſtino, vel ſcrobibus, aut ſulcis, & omni, quæ illuc pertinet, diſciplina. T.IX.
De arbuſtiuis vitibus, et plantis arborū vitiferarū. T.X.
De vineis prouincialibus. T.XI.
De putandis vineis cōibus altis, vel humilibus. T.XII.
De putatione arbuſti. T.XIII.
De prouincialibus vineis putandis. T.XIIII.
De nouellæ vitis putatione. T.XV.
De propaginibus. T.XVI.
De inſitionibus. T.XVII.
De inſtituendis oliuetis. T.XVIII.

De pomiferis,et ſpatijs earũ generale prçceptũ. T.XIX.
De fodiendis,palandis, & ligandis vineis,vel lætandis ar boribus, & plantis circumfodiendis. T.XX.
De roſis,lilijs,croco,violis conſerendis. T.XXI.
De lini ſemine ſerendo. T.XXII.
De cannetis, & aſparagis, & plantis ſalicum, & geneſtæ, & ſeminarijs myrti, & lauri. T.XXIII.
De hortis,in eo de ſepibus,de lactuca,carduo,naſturtio, coriandro,papauere,allio,vlpico,de ſatureia cũ diſcipli na ſua,itẽ de cepullis ſimiliter,de aneto,ſinapi,de cauli bus cũ diſciplina ſua,de aſparagis,de malua,menta,fœ niculo.paſtinaca,cunela,cçrefolio,beta,porro cũ diſci plina ſua,inula,et colocaſijs,cimino,et aniſo. T.xxiiij.
De pomis, & primo de pyro,de malo,cydoneo,ſiliqua, moro,auellana,mixa cum diſciplinis ſuis. T.XXV.
De educatione porcorum. T.XXVI.
De vino myrtite aliter. T.XXVII.
De vite thyriaca. T.XXVIII.
De vua ſine granis. T.XXIX.
De vite nimis lachrymoſa. T.XXX.
De myrtitis alia confectio ſecundũ grçcos. T.XXXI.
Vt propomata ſponte naſcantur. T.XXXII.
Vt vitis botryones varios ferat. T.XXXIII.
De horis. T.XXXIIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER TERTIVS.

De pratis ſeruandis, & lætamine ſaturandis. T.I.

FEBRVARIO menſe locis temperatis prata incipiẽt cuſtodiri,quç prius(ſi macra ſunt)(parſo lçtamine ſaturentur,quod eijciendũ eſt luna creſcente. Quanto recentius fuerit,tanto plus nutriendis herbis valebit,quod à ſuperiore parte fundetur,vt ſuccus eius per totum poſſit elabi.

De proſcindendis collibus. T. II.

LOCIS tepidis, aut ſi clemens tempus, & ſiccum fuerit, colles pingues vel hoc menſe proſcinde.

De ſatione trimeſtri. T. III.

HOC menſe ſerendum omne trimeſtrium genus.

De ſerenda lenticula, item cicercula. T. IIII.

HOC etiam menſe lenticulam ſeres ſolo tenui, & reſoluto, vel etiam pingui, ſed ſicco maxime, quia luxuria, et humore corrumpitur. vſq; ad duodecimam lunam bene ſeminatur, quæ. vt cito exeat, atq; grandeſcat, prius cum fimi ariditate miſcenda eſt, atq; vbi ita requieuerit quatuor, aut quinq; diebus, tunc ſpargitur. Iugerum modij vnius ſemen implebit. Hoc etiam menſe cicercula ſeritur, loco, & modo, quo ante deſcripſi.

De ſerendo cannabo. T. V.

HOC menſe vltimo cannabũ ſeris terra pingui ſtercorata, rigua, vel plana, atque humida, & altius ſubacta. In vno pede quadrato ſex eiuſdẽ ſeminis grana ponuntur.

De agris medicæ parandis. T. VI.

NVNC ager, qui accepturus eſt medicam, de cuius natura, cum erit ſerenda, dicemus, iterandus eſt, & purgatis lapidibus, diligenter occandus. Et circa Martias Calen. ſubacto ſicut in hortis ſolo, formandæ ſunt areæ latæ pedibus. x. lõge pedibus quinquaginta, ita vt eis aqua miniſtretur, & facile poſſint ex vtraq; parte rũcari. Tũc mieꝯ cto antiquo ſtercore in Aprilẽ mẽſem reſeruẽtur paratę.

De eruo ſerendo. T. VII.

HOC menſe toto eruum adhuc ſeri poteſt, quia martio ſerendum non eſt, ne paſtu ſuo pecoribus noceat, et boues reddat inſanos.

De procurandis uitibus, & arboribus, & ordeo gallatico ſerendo. T. VIII.

NVNC pomis, & vitibus vetus vrina ſi affundatur,

& numero fructuum præſtat, & formæ. cui proderit, vt amurcam miſceamus inſulſam maxime in oleis. Sed hoc frigidioribus diebus ante quàm feruor incipiat. Etiam nunc ordeum gallaticum, quod graue, & candidum eſt, ſeretur locis frigidis circa Martias Calendas.

De ponendis uineis paſtino, uel ſcrobibus, aut ſulcis, & omni, quæ illuc pertinet, diſciplina. T. IX.

HOC menſe omnia genera paſtinati ſoli, ſeu ſulci, ſeu ſcrobes vitibus compleantur. Natura autem vitis cœlū omne, ſolumq; ſuſtentat, ſi genera conuenienter aptentur. Plano igitur loco ſtatues vitem, cuius genus nebulas ſuſtinet, & pruinas, colli bus, quod ſiccitatem durat, & ventos. Pingui agro graciles, atq; infœcundas, macro feraces, & ſolidas, denſo validas, atq; frondoſas, frigido, & nebuloſo, quæ hyemem celeri maturitate præueniunt, aut quæ duris acinis inter caligines ſecurius florent, ventoſo ſtabiles, & tenaces, calido grani tenerioris, & humidi, ſicco eas, quæ pluuias ferre nō poſſunt, & ne multa dicamus, eligenda ſunt genera, quæ profeſſione vitiorum ſuorum contraria loca diligunt ijs, in quibus durare non poterunt. Placida ſanè regio, & ſerena tutò genus omne ſuſcipiet. Vitium genera numerare non attinet, ſed notū eſt maiores vuas pulchræ ſpeciei, grani calloſi, & ſiccioris ad menſam, feraciſſimas vero, & cutis tenerioris, & ſapore nobiles, & maxime quæ citius defloreſcunt, vindemijs eſſe ſeruandas. Loca naturam pleriſq; vitibus mutant. Solæ amineæ vbicūq; ſint, vinum pulcherrimum reddunt. Calidum ſtatum potius q̄ frigidū ſuſtinebunt. De pingui ad macrum tranſire non poſſunt, niſi ſtercus adiuuerit. Harum duo genera ſunt, maior, & minor. Sed minor melius defloreſcit, & citius, internodijs minoribꝰ, & grano breuiore. Si arbori applicetur, pinguem terrā, ſi colatur in ordines, mediocrem deſyderat. Imbres contemnit, & ventos, nā maior ſæpe vitiatur in flore. Sunt & apianæ præcipuæ. Satis eſt genera iſta dixiſſe. Indu

ſtrius vir probata deligat, & terris talibus mandet, quæ imitari eas poſſint, vnde ſumũtur. Sic merita ſua quæq; ſeruabit. Sed vitem, vel arborem melius erit de exili ad pinguem transferre. nam ſi à pingui terra ad ſolum exile tranſierint, vtiles eſſe non poterunt. Eligenda ſunt ſarmenta, quæ pangimus de vite media, neq; de ſumma, neque de infima quinq;, vel ſex gemmarum ſpatio, à veteri procedentia, quia non facile degenerant, quæ de locis talibus transferuntur. Sumantur autem de vite fœcunda, neq; putemus brachia eſſe fertilia, quę vuas ſingulas, aut binas producunt, ſed quæ multa vbertate curuantur. nã poteſt ferax vitis feraciores in ſe habere materias. Erit & hoc ſignum fertilitatis, ſi de duro aliquo loco fructum citabit, ſi fœtu impleuerit ramulos ex ima parte ſurgentes. Sed hoc ſignis poſitis per vindemias eſſe notandum. Ad pangendum nouellus palmes debet eligi duri in ſe nihil habens, & veteris ſarmenti, quia hoc putreſcente ſæpe corrumpitur. Summa flagella repudiemus, ac ſurculos, qui licet bono loco nati ſint, tamen feracitate caruerunt. Pampinarius. qui de duro naſcitur, etiam ſi attulerit fructus, pro frugifero non eſt ponendus. in ſuo enim loco fœcũdatur à matre, translatus vero tenet ſterilitatis vitium, quod naſcendi conditione ſuſcepit. Caput ſarmẽti, cum deponitur, torquendum non eſt, nec aliquo modo vexandum, nec demerſa penitus fœcundiore parte, quod ſterili proximum eſt, ſupra terram relinquatur. deinde quoniam ipſa tortura vexatio eſt, & pars ea, de qua radix futura præſumitur, iniuriæ nulli ſubiicienda eſt, cũ qua cõtendere cogatur, ante quàm teneat. Ponendæ ſunt vites placidis diebus, ac tepidis. Curandumq; ne ſarmenta ſole vrantur, aut vento, ſed vel ſtatim ponantur, vel obruta reſeruentur. Hoc menſe, ac deinceps toto vere vinea ponenda eſt regionibus frigidis pruinoſis pinguib⁹ campis, & humidis prouincijs. Sit autẽ menſura ſarmenti cubitus vnus. Vbi pinguis eſt natura terrarum, maiora inter vites ſpatia relinquemus, vbi exilis, anguſta,

Nonnulli itaq; in ijs vitibus,quas toto ſolo paſtinato dI ſponunt, ternos pedes inter ſingulas vites quoquouerſus dimittunt.Sed hoc genere diuiſionis in iugerali tabula pangentur triamillia tricentavicena vna ſarmenta. Quod ſi duos ſemis pedes inter vites relinqui placuerit, in eadem tabula ponentur vites quatuor millia ſeptingentę quinquagintatres. Sed ad ponendum vtemur hoc ordine.Lineam ſeruatis ijs ſpatijs,quæ placuerit cuſtodire,candidis ſignis,vel quibuſcunq; notabimus.tunc tenſa per tabulam linea,in eis locis ſurculos, vel calamos figemus,vbi vnaquæq; vitis ventura eſt. Ita ſpatium totius tabulæ ſurculis complebitur ad numerum vitium futurarum.atque is qui panċturus eſt, proiecta circa ſurculos ſarmenta ſine vllo errore deponet. Præterea non eſt vno genere vitium omne paſtinum conſerendum, ne annus iniquus generi ſpē vindemię totius extinguat. Et ideo quatuor, aut quinq; eximij generis ſarmenta pāgemus. ſed maxime expediet genera tabulatim diſponi, & decimanis diuidi,niſi deterreat operis difficultas.quod ſi eſt vetus vinea, ſingulorum generum ſurculis tabulatim poterimus inſerere.& facile hoc genus colēdi, quod eſt pulchrum,atq; vtile conſequemur.Ita & maturitatis, & floris tempora,quæ in vite diuerſa ſunt,ſuis temporibus opportunius obtinere poterimus.Nec paruo cōſtabit,ſi legatur maturitas cum acerbitate,diſpendium,cum vnius tempeſtiuam vindemiam ſequi,ſit permiſta cruditate vitioſum,& alterius ſeras maturitates expectare dānificum.Huic commodo adijcitur, quod pro generum diuerſitate per gradus accedente vindemia minor operarum numerus eam poterit expedire, & generatim condere,ac melius puros ſapores ſine luctamine alterius generis vnaquæq; vina ſeruare. Hoc ſi difficile videbitur, non alias ſimul conſeras, quàm quæ & ſapore, & flore, & maturitate conueniunt.Sed hæc in paſtinis, vel ſulcis ratio erit,in ſcrobibus vero p angulos. iiij. ſarmenta deponis. Sed(vt aſſerit Columella)vinaceam ſtercori miſtā

ſimul ſparges, & ſi exile ſolum fuerit, pinguem terram ſcrobi inſeres, vel aliunde portatam. Cum vero plantã, vel malleolum diſponimus, modice humido ſolo, ſed potius arido, q̃ lutoſo duabus gemmis ſupra terram relictis ſarmenta ponemus obliqua, & ſic facilius cõprehẽdent.

De arbuſtiuis uitibus, & plantis arborũ uitiferarũ. T. X

QVOD ſi arbuſtum te habere delectat, plantam, generoſæ vitis prius in ſeminario nutrire debebis, vt inde radicata transferatur ad ſcrobem, cui arbor iniuncta eſt. Seminarium vero dicimus æque foſſam tabulam pedũ duorum ſemis altitudine. In hac, quam pro numero ponendarum vitium, vel qualiumcunq; plantarum protendis, aut contrahis. breuiſſimo ſpatio diſtantia inter ſe ſarmenta depones. ſi vallis, aut humectus eſt campus, trium gemmarum exceptis minutis, quas habebit inferius. & vbi cõualuerint, hinc poſt biennium radicatas vites, vel arbuſculas transferas. quas cum depones in ſcrobe, ad ſingulas materias rediges putatis oĩbus, quæ ſcabra ſunt, curtatis etiam radicibus, ſiquas potueris inuenire vexatas. In ſcrobe autẽ ad arbuſtum faciendum duas radicatas vites deponis, hoc ſeruans, ne ſe in radice cõtingant. ſed lapides quinum propè librarum medios in vtrãq; conſtitues, & ipſas vites ad ſcrobis latera diſcreta coniunges. Mago aſſerit, ſcrobem non primo anno eſſe complendam, ſed ſubinde coæquandam. quæ res vitem faciet altius fundare radices. ſed hoc aridis prouincijs forte conueniet. humidis autem ſata putreſient recepto humore, niſi ſtatim terra cumuletur. Sed arbuſta qui faciet, plantas arborum de his generibus ponat, ſi agro ſuppetit abundãtia, opulo, vlmo, fraxino in montanis, & aſperis, in quibus vlmus minus læta eſt. Has etiam Columella dicit, ſeminario debere nutriri. Mihi videtur, quod nulla prouincia ſit, quæ non ex his quancunq; ſponte producat. Plantas etiam maiores de locis quibuſcunq; translatas, vel eorum generum truncos radicatos hoc tempore circa ſcro

bem vitis oportere conſtitui. Sed ſi ager frumentarius fuerit, vbi arbuſta diſponis, quadragenos pedes inter arbores relinque, vt ſeri poſſit, in exili autem vicenos. In ſcrobe vero vitis ab arbore ſua ſeſquipedis ſpatio diſtare debebit. Nam vitis multum ſubiecta arbori, incremento arboris opprimetur. Caueis etiam munienda eſt aduerſum pecoris appetentis iniurias, & arbori ſuæ protinus alliganda. Eſt & aliud de transferenda ex arbuſto vite compendium. Fit ex vimine parua corbicula, quæ mẽſura pedis, vel aliquanto minus circini ſpatio poſſit amplecti. Hæc ad arborẽ, cui vitis inhæret, fertur, & in fundi media parte pertunditur, quo ſarmenti virgam poſſit admittere. Inducto itaq; ſarmento vitis eius, de qua trãſferre diſponis, corbicula ipſa ex aliqua arboris parte ſuſpenditur, & viua terra repletur, vt ſarmentũ terra poſſit includi, quod ſarmentum prius intorquetur. Ita exacto annui temporis ſpatio, ſarmentũ, quod clauſum eſt, radices creabit intra prædictam corbiculam. Tunc ſub fundo corbis inciſum radicatum ſarmentũ cum ipſa corbe portabitur ad locum, quem vitibus arbuſtiuis deſtinabis implere, ibiq; obruetur circa arboris maritandæ radices. Hoc genere quantum volueris numerum vitium transferes ſine ambiguitate prehendendi.

De uineis prouincialibus. T. XI.

VINEAE in prouincijs multis generibus fiunt. Sed optimum genus eſt, vbi vitis velut arbuſcula ſtat breui crure fundata. Hæc primo calamo iuuatur, donec ſolidetur. ſed altior ſeſquipede eſſe non debet. vbi robuſta fuerit, ſola conſiſtet. Aliud genus eſt, in quo cannis pluribus circa diſpoſitis ipſa vitis per cannas ſarmentis ligatis in orbiculos flectitur ipſe ſequentes. Vltimæ poſitionis vitis eſt, quæ per terram proiecta diſcumbit. Hæ omnes et ſcrobibus ponuntur, & ſulcis.

De putãdis uineis cõmunibus altis, uel humilibus. T. XII

HOC menſe locis frigidis aliquatenus, & temperatis

vitium iuſta putatio eſt. Sed vbi multæ ſunt vineæ, diuidantur, & pars earum, quæ ſeptentrionem reſpiciet, verno putetur. alia pars aduerſa clementioribus plagis recidatur autumno. Sed in putatione ſemper nitamur, vt vitis fiat in crure robuſtior, néue debili viticulæ duo duramenta ſeruemus. Auferēda ſunt lata, intorta, debilia, malis locis nata ſarmēta. Focaneus etiam, qui inter duo brachia medius naſcitur, debet abradi. qui ſi pinguitudine ſua brachium, quodcunque proximum debilitauerit, illi deciſo ipſe ſuccedat. Erit tamen optimi putatoris, inferius ſarmentum, quod bono loco natum fuerit, reparandę vitis cauſa ſemper tueri, & ad vnam, vel duas gemmas relinquere. In locis clementioribus altius vitem licebit expandere. in exilibus, aut æſtuoſis, aut decliuibus, aut procelloſis humilior eſt habenda. Locis pinguibus ſingulis brachijs vitium bina flagella dimitte. Sed erit ſapientis æſtimare vim vitis. Nam quæ altius tollitur, & fœcunda eſt, plus quàm octo palmites habere non debet, ita vt cō ſeruemus ſemper in inferiore parte cuſtodē. Circa crus quicquid naſcitur, amputandum eſt, ſi non deſyderet vinea reuocari. Quod ſi truncus vitis ſole, aut pluuijs, aut noxijs animalibus eſt cauatus, purgamus quicquid eſt mortuum, plagaſque eas amurca linimus, & terra. quod proderit aduerſum prædicta. Cortex etiam reciſus, & pēdens à vite tollatur. quæ res minorem fecem reddit in vino. Muſcus radatur vbicunque repertus. Sed plagæ, quas in duro vitis accipiet, obliquæ. & rotundæ eſſe debebūt. Deciſis, ſicut ſupra dixi, male natis omnibus, & veteribus, nouellos, & fructuarios ſerua. Vngues etiam cuſtodum ſiccos, & annotinos recide, & omnia, quæ vetera, vel ſcabra reperies. Illæ, quæ altius coluntur, vt in iugo, vel pergula, vbi quatuor pedibus ſupra terram leuatæ ſteterint, quaterna brachia habeāt. Si macra vitis erit, in ſingulis brachijs ſingula flagella dimittimus, ſi pinguis, bina. Sed prouidendum, ne in ima parte ſint ſarmēta, quæ ſeruas. Quod cum fit, vitis tanquā ſi fulgure tan-

gatur, areſcit. Relinquenda ſunt ſarmenta neq; circa durum, neq; in ſummo, quia hæc velut pampinaria minus afferunt. illa vitem nimietate fœtus onerant, & longius ducũt. Quare in medio loco ſeruanda ſunt, quæ tuemur. Plaga non iuxta gemmam, ſed aliquanto ſuperius fiat, et auertatur à gemma propter lachrymam defluentem.

De putatione arbuſti. T. XIII.

VITIS, quæ in arbore collocatur, prima eius materia ad ſecundam, vel tertiam gemmam præcidatur. Deinde omnibus annis aliquid per ramos creſcere ſubinde patiamur, vnam materiam ſemper ad cacumen arboris dirigentes. Sed qui fructum volũt maximũ, materias plures per ramos ſubmittunt. qui vinum melius, ſarmẽta in cacumen extendunt. Fortioribus ramis arborũ plures materiæ, debilioribus imponendæ ſunt pauciores. Putandi aũt ratio talis eſt, vt & vetera ſarmenta, quibus primi anni fructus pependit, omnia recidantur, & noua circũciſis capreolis, & ramulis inutilibus dimittãtur. Sed prouidendũ eſt, omnibus annis vitẽ reſolui, ac religari, quia refrigeratur. Ita formandi ſunt rami arborũ vitiferarũ, ne alter ſub alterius linea dirigatur, ſed loco pingui vlmus à terra octo pedibus, gracili vero ſeptem ſine ramo relinquenda eſt. In ſolo roſido, & nebuloſo rami arboris vitiferæ in orientem, & occidentẽ putatione dirigantur, vt latera vacua ſolis radijs membra totius vitis oſtẽdãt. Agendũ eſt aũt, vt vitis ſpiſſa non ſit in arbore, & deficientibus primis arboribus ſubſtituendæ ſunt aliæ. In loco cliuoſo humilius rami arborũ ſeruandi ſunt, in plano & vliginoſo altius. Palmites ad arborẽ non duro vimine ligentur, ne eos vinculum recidat, aut atterat. Hoc autẽ noueris, quia palmes quod extra ligaturam pendens habuerit, fructum induet, quod infra ligaturam, materiæ ſequentis anni deputabit.

De prouincialibus uineis putandis. T. XIIII.

VITES, quas prouinciali more velut arbuſculas ſta-

ve dixi, ſi inſtituere velis, ramos à quatuor partibus hic relinques, & in eis brachijs ſarmenta pro vitis poſſibilitate ſeruabis. Vites aũt, quæ cannis in orbem cingũtur, ſic putentur, quemadmodum eæ, quæ nituntur ridicis, aut palis. Illæ vero, quæ ſine amminiculis iacent, qđ pro ſola indigentia faciẽdum eſt, vel neceſſitate prouinciæ, primo anno duas gemmas, deinde plures habebunt. Sed huius generis vinea ſtrictius eſt putanda.

De nouellæ uitis putatione. T.XV.

NOVELLAM vitem Columella dicit à primo anno ad vnam materiã eſſe formandã, nec recidendã totã, ſicut Italiæ conſuetudo eſt. Anno ſecundo expleto, quia vel intereant vites in totum reciſæ, vel infœcunda ſarmenta producant, quæ amputato capite velut pampinaria de duro coguntur exire, quare iuxta ipſam commiſſurã veteris ſarmenti vnã, vel duas gemmas cenſemus relinquendas. quod eſt merito in viticula fortiore ſeruãdũ, & ſanè excipiendã calamis nouellã, vel exiguis palis, vt tertio anno robuſtiores poſſit accipere. Nã quadrima nouella, vbi lætũ ſolũ eſt, tres materias merito nutrire cogetur. Statim poſt putationem ſarmenta deciſa à vineis, & rubi, & impedimentum foſſoris omne tollatur.

De propaginibus. T.XVI.

HOC etiam menſe propagandæ ſunt vites. ſed vetus & exeſa vinea, cuius duramenta longe proceſſerunt, vt Columella dicit, mergis melius reparabitur, q̃ ſi infoſſione totius corporis obruatur. quod agricolis certũ eſt diſplicere. Mergũ dicimus quoties velut arcus ſupra terrã relinquitur alia parte vitis infoſſa. Nã (vt ait Columella) cũ totæ ſtratæ ſunt, plurimis radicibus totius corporis fatigantur. Mergi vero poſt biennium recidũtur in ea parte, quæ ſupra eſt, & in loco iuſtas vites relinquunt. Sed (vt agricolæ aſſerunt) poſt biennium ſi recidas, plerunq; infirmas habent radices, & repente ſimul pereunt.

De inſitionibus. T.XVII.

HOC menſe calidis, & apricis locis optime celebratur inſitio. quæ fit tribus generibus. Sed ex his duo nunc fieri poſſunt, tertium reſeruatur æſtati. Sunt aũt genera inſerendi hæc aut ſub cortice, aut in trunco, aut emplaſtro. Inſeremus ergo ſic. Arborem, vel ramum in loco, qui nitidus eſt, & ſine cicatrice, ſerra recidemus non læſo cortice. Poſt ſerraturã plagã ferramẽtis acutis nitidamus. Inde quaſi cuneũ tenuẽ ferreũ, vel oſſeũ maxime leoninũ inter corticẽ, & lignũ tribus propè digitis cõſyderanter deponimus, ne corticis faſcia diſſipetur, & in eũ modum ſubducto cuneo, ſtatĩ ſurculũ mergimus vna parte deciſum ſalua medulla, & cortice partis alterius, qui ſupra arborem ſex, vel octo digitis emineat. Duos, vel tres, vel plures ſurculos pro trunci qualitate conſtituimus. quaternis digitis, vel amplius inter eos ſpatium relinquimus. tunc iunco, aut vlmo, aut vimine ſtringimus, & ſupra lutum muſco tectum ponemus, ac ligabimus, vt quatuor digitis ſuper lutum poſſit ſurculus eminere. Pleroſq; delectat ſtrictum primo ſectæ arboris truncum vinculis arctioribus in medio findere, & ibi ſurculos ex vtraq; parte raſos in modum cunei, vt integra ſit medulla demergere pręmiſſo ante cuneolo. quo ſubducto depoſitus ſurculus redeunte in plagã materia poſſit aſtringi. Sed hoc vtrunq; genus vernum eſt, & fit creſcente luna, vbi incipit gemma arborum turgeſcere. Surculi aũt, qui inſerendi ſunt, ſint nouelli, fertiles, nodoſi, dę nouo nati, ab orientali arboris parte deciſſ, craſſitudine digiti minoris, bifurci, vel trifurci, gemmis pluribus vberati. Si arborem minorem deſyderabis inſerere, in qua ſine dubio meliora incrementa proueniunt. circa terram ſecato. & quod melius eſt, ſurculos inter lignũ, corticemq; depone, tunc ſtringe. Quidã raſum ex vtraq; parte ſurculũ conuenientẽ ſoliditati arboris inſerendæ ſic in medio deponunt, vt cortex ſurculi vndique cortici arboris reddatur æqualis. Sed in nouella arbore terra mota vſque ad ipſum inſitum colligatur, quæ res eam à vento, & calore defendet

Mihi aſſeruit diligens agricola, omne inſitũ ſine dublo comprehendere, ſi depoſitis ſurculis viſcũ nõ temperatũ in ipſa plaga pariter mergamus, quaſi glutino quodam ſuccos materiæ vtriuſq; miſturũ. De emplaſtratione ſuo menſe dicemus. Quartũ genus Columella ſic retulit. Gallica terebra vſq; ad medullã arborem perforandam, plaga interius leuiter inclinata. Ibi educto oĩ ſcobe, vitẽ, vel ramũ ad modũ foraminis impreſſi delibratũ, ſuccidũ tñ, & humentem ſtricte imprimi vna, aut duabus gemmis foris relictis. Tunc argilla, & muſco locum diligenter operiri. Ita & vites in vlmo inſeri poſſe cõmiſſas. Hiſpanus quidam mihi hoc genus nouæ inſitionis oſtẽdit, qđ ex perſico ſe aſſerebat expertũ. Salicis ramũ brachij craſſitudine, ſolidum, longum cubitis duobus, aut amplius terebrari iuſſit in medio, & plantam perſici in eodem loco, in quo conſiſtit, ſpoliatam ramis omnibus ſolo capite relicto, per ipſum ſaligni manubrij foramen induci. tunc eundem ſalicis ramum terræ capite vtroq; demerſo, in arcus ſimilitudiuẽ debere curuari, foramen luto, muſco, vinculis ſtringi. anno deinde exempto, vbi infra medullam ſalicis caput plantæ ſic cohæſerit, vt vnitas ſit ex duobus miſta corporibus, plantam ſubter incidi atq; transferri, & aggerari terram, quæ arcum ſalicis cum perſici cacumine poſſit operire. hinc perſici poma ſine oſſibus naſci. ſed hoc locis humidis conuenire, vel riguis, & ſalices aquationibus adiuuandas, vt et natura ligni vigeat, quæ delectatur humore, & ſuperfluentem copiam ſucci germinibus miniſtret alienis.

De inſtituendis oliuetis. T. XVIII.

HOC mẽſe locis temperatis inſtituemus oliueta, quæ vel paſtinis conſerenda ſunt, vt extremas circa decimanũ tabulas cingant, vel ſuum locum tenebunt. Si ponuntur in paſtino, radicatæ plantæ deciſis capitibus, & brachijs, & in truncum redactæ vſq; ad menſurã cubiti vnius & palmi in fermento terræ foſſæ defigantur, locum

palo antea deprimente ordei grana ſubter iaciantur, & amputetur iis quicquid putridi inuentum fuerit, aut arē tis, & tunc amputata capita luto velentur, & muſco, vl- meis vinculis, vel tenacibus quibuſcunq; conſtricta. Sed maximū beneficiū eſt, vt proficiat incremento, ſi rubri- ca partes notentur, quibus obuerſæ ſteterunt, & contra eas ſimili ratione ponantur. Sint à ſe diſcretæ pedibus quindecim, vel viginti. Oīs ſubinde circa eas herba vella tur. & quoties imber ſe infuderit, breuiſſimis, ac frequētiſ ſimis foſſionib⁹ ſolicitētur. Et ſubīde ducta à trūco terra, atq; pmiſta ī aliquāto altiores cumulos cōgeratur. Qđ ſi oliuetum ſuo loco facere volueris, hæc genera terrarū ſe queris. Terram, cui miſta ſit glarea, aut cretam ſabulonis coniunctione reſolutam, aut pinguem ſabulonē, aut ter- ram naturæ denſioris, & humidæ. Creta figuli oīno repu dianda eſt, & vliginoſa, & in qua ſemper humor aſſiſtit, & ſabulo macer, & nuda glarea. Quamuis enim cōpre- hendat, nō cōualeſcit. Poreſt ſeri & vbi arbutus, aut ilex ſteterat. Nam cerrus, & æſculus exciſa radices noxias re- linquit, quarum virus oleam necat. Locis æſtuoſis ſeptē trionali colle, frigidis meridiano gaudet. Mediis cliuis de lectatur. Neq; imum locum, neq; arduum patitur, magis modicos cliuos diligit, ſicut eſt regio ſabina, vel bætica. Bacarum genus numeroſum eſt, & plurium vocabulo- rum, ſicut pauſia, Orchis, Radius, Sergia, Licinia, Comi- nia, & cæteræ, quas nominare nō attinet. Pauſia tñ oleū, quod reddit, dum viride eſt, optimū eſt, ſed cito vetuſta- te corrumpitur. Optimum Licinia dat, plurimum Ser- gia. Sed de his hæc generaliter præcepiſſe ſufficiet, maio- res bacas cibo, minores oleo profuturas. Si frumentari⁹ ager eſt, quē cōſerimus olıueto, quadragenis inter ſepedi bus diſtēt, ſi macer, vicenisquinis. Melius faciemus, ſi or- dines in fauonium dirigamus. Cū deponētur, in ſcrobes ſiccas conſtituantur quaternis pedibus foſſas. Glarea etiā vbi lapides defuerint, miſceatur, & ſtercus. Si clauſus lo- cus eſt, modice ſupra terram, quæ ponuntur, emineant.

ſi pecora formidātur, altiores trūci eſſe debebūt. In ſiccis vero prouīcijs cū pluuiæ deſunt, rigare cōueniet. Si prouīcia indiget oliuetis, & nō eſt vnde plāta ſumatur, ſeminariū faciēdū eſt.i. tabula effoſſa, ſicut ſuperius dixi, vt ibi (ſicut Columella dicit) rami ſerra inciſi in modū ſeſqpedalē deponātur. Inde poſt qnqueniū poterit valida plāta trāſferri. & locis frigidis hoc mēſe plātari. Scio pleroſq;, quod facilius atq; vtilius eſt, radices olearū, quæ in ſyluis plerūq; ſunt, aut in locis deſertis, in cubitalē mēſurā reciſas, aut in ſeminario, ſi placuerit, aut in oliueto ſolere diſponere, & admiſtiōe ſtercoris adiuuare. Quare proueniet, vt ex vnius arboris radicibus nūeroſa plāta naſcatur.

De pomiferis, & ſpatijs earum generale præceptum. T.XIX.

ETIAM pomiferas arbores poſſumus in paſtinis à ſeptentrionali regione diſponere, de quibus ſigillatim dicemus, quæ ſpecialiter ſunt tenenda. nā pomis eadem cōuenit terra, quæ vitibus. Scrobes autē maiores facies, vt materiæ proſit, & fructui. Si pomariū facies, inter ordines tricenos pedes relinques. Plantas ſtatues radicatas, qđ eſt melius ſed ſeruabis, ne cacumina aut manu fracta, aut eroſa non creſcant. Vnunquēq; ordinē ſuo generi deputabis, ne infirmæ à valentioribus opprimantur. Plantas ſimiliter notabimus, vt ipſis, quibus ſteterant cardinibus, opponamus. De cliuo ſicco, & exili, in planum, pinguem, & humidum transferemus. Si truncos ponere volueris, ſupra terram propè tribus pedibus erigantur. Vbi duas in vna ſcrobe plantas deponis, cauendum eſt, ne ſe contingant, nam vermibus interibunt. Sed (vt Columella dicit) feraciores ſunt, quæ ſeminibus, hoc eſt nucibus ſuis, quam quæ plantis ponuntur, aut ramis. Vbi regio ſiccior eſt, aquationibus adiuuentur.

De fodiendis, palandis, & ligandis uitibus, uel lætandis arboribus. T.XX.

NVNC locis maritimis, & calidis fodiẽdę ſunt vites. vel (ſi hæc prouincię cõſuetudo eſt) exarãdę, & in eiſdẽ locis palãdæ, aut ligãdæ ſunt vineæ prius, q̃ gẽma procedat, cuius cõcuſſione, vel attritu incurritur grãde diſpẽdiũ. Nũc oleæ, cæteræq́; arbores lætamen accipiunt decreſcente luna. Sufficiet autem maiori arbori vehes vna, minori media, ita vt ſubducta à radicibus terra, & fimo p̃miſta, reuocetur. Tempore hoc ſiquæ ſunt in ſeminarijs plantæ, circũfodiẽdæ ſunt, & amputãdi eis rami ſuperflui, vel radiculæ, quas circa in ſuperiore parte miſerunt.

De roſis, lilijs, croco, uiolis conſerendis. T. XXI.

HOC menſe roſaria conſeremus, quæ ſulco breuiſſimo, aut ſcrobibus ponenda ſunt, vel virgultis, vel etiam ſemine. Semina autem roſarum non putemus medios floſculos eſſe aurei coloris, quos roſę ferunt. ſed bacas nutriunt, quas in breuiſſimi pyri ſimilitudinem plenas ſeminibus poſt vindemiam reddunt maturas, quarum tñ maturitas ex colore fuſco, & mollicie poterit æſtimari. Siqua etiam ſunt antiqua roſaria, hoc tempore circumfodiuntur ſarculis, vel dolabris, & ariditas vniuerſa reciditur. Nunc & quę rara ſunt, poſſunt ducta virgarum propagine reparari. Si roſam tẽperius habere volueris, duobus palmis ab ea in gyrum fodies, & aqua calida bis rigabis in die. Nunc & liliorum bulbos ponemus, vel lilia ante habita ſarriemus ſumma diligentia, ne oculos circa radicem naſcentes, & minores bulbulos ſauciemus, qui à matre ſubtracti, atq; in alios digeſti ordines noua lilieta formabunt. Item violarum plantæ, & croci bulbi ſerendi ſunt, vel ſubtiliter (ſi fuerant ante) fodiendi.

De lini ſemine ſerendo. T. XXII.

HOC menſe aliqui lini ſemen læto ſolo in iugerum. x. modios ſpargunt, & lina conſequuntur exilia.

De carinetis, & aſparagis, et plantis ſalicum, & geneſtæ, & ſeminarijs myrti, & lauri. T. XXIII.

TEMPORE hoc canneta ponenda ſunt factis breuiſſimis ſcrobibus, & oculis cannarũ per ſingulas ſcrobes obrutis, qui ſemipedis ſpatio inter ſe diſtare debebũt. Si calidæ, & ſiccæ prouinciæ ſtudemus, valles humidas, vel irriguas opus eſt deputare cannetis. Si frigida regio eſt, locis medijs inſtituantur, ſed ſucco villarũ ſubditis. Inter hęc aſparagorũ etiã ſemina ſpargere poſſumus, vt miſta naſcantur, quia & aſparagi coluntur, & incenduntur eo more, quo cannæ. Sed ſi ſunt antiqua canneta, hoc tempore ſarrientur, reciſis, quæ in radice purganda ſunt, ideſt putribus male porrectis, & ſiqua gignendi oculos non habebunt. Nunc ſalicis plantas, & omniũ generum, quæ arbuſto applicandę ſunt, vel geneſtas (vbi deerũt) obruemus. Ex bacis etiam myrti, & lauri ſeminaria faciemus, vel ſi fuerant, excolemus.

De hortis. T. XXIIII.

CIRCA Idus Februarias ſepes hortorũ ex congeſto in funibus ſpinarũ ſemine faciendæ ſunt, ſicut dictũ eſt, cũ de munimine loqueremur hortorũ. Item græci dicũt de craſſa rubi virga fieri debere particulas, & palmaribus ſcrobibus obrui, & quotidie (donec frondeãt) foſſione, et rigatione nutriri. Hoc menſe lactuca ſeritur, vt poſſit Aprili menſe tranſferri. Itẽ carduus ſeritur, & naſturtiũ, & coriandrũ, et papauer, ſicut menſe Nouembri, et alliũ, & vlpicũ. Nunc ſatureia ſeritur pingui agro non ſtercorato, ſed aprico, vel melius mari proximo, & cum cepullis miſta ſeminatur. Hoc etiam menſe cepullas ſeris, ſed conſtat & vere, & autumno eſſe ſeminandas. Si ſemen eius ſeueris, in caput creſcit & minus reddit in ſemine. Si capitulum ponas, ipſum maceſcit, & multum ſemen educit. Terram cepæ deſyderant pinguem, vehementer ſubactam, irriguam, ſtercoratam. Ibi areas faciemus omnibus herbis, & radice purgatas. Seremus placido, et ſereno die, maxime auſtro, vel euro flantibus. Si minuente luna ſerantur, tenues, & acriores proueniũt, ſi creſcente, robu-

ſtæ, & ſaporis humecti. Rarius ſunt ponendę, runcandę, ac ſarculandæ ſunt ſæpius. Si capita voluerimus his eſſe maiora, folia omnia debemus auferre, & ſic ſuccus ad inferiora cogetur. De quibus vero ſemina colligenda ſunt, iuuentur amminiculis, vbi caulē cœperint excitare. Cum niger color ſeminis fuerit, præferunt maturitatis indicia. Vellendi ſunt thalli adhuc ſemiſicci cum ſemine, & ſic in ſole ſiccandi. Hoc menſe anetū ſeres locis frigidis. Omnē cœli ſtatū patitur, ſed tepidiore lætatur. Rigetur, ſi ſe imber abſtineat. ſeratur rarius. Aliqui ſemen eius nō obruūt, opinantes ꝙ à nulla aue tangatur. Nūc & ſinapi ſerere poſſumus. Hoc etiā menſe caules ſeremus, qui & toto anno ſeri poſſunt. ſolū pingue, & ſatis ſubactū diligūt, argillā, & glareā timēt, ſabulone, & arenis non delectantur, niſi perennis vnda ſuccurrat. Omnē cœli ſtatū caulis patitur, frigidū magis. Contra auſtrū poſiti citius ferūt, contra ſeptentrionē ſerius. Sed hic caulis et ſapore, & robore vincit. Cliuis delectatur, et ideo ponendæ ſunt plantæ per puluinos arearū. Gaudet ſtercore, & ſarculatione. Rarius poſitus conualeſcit. Celerius coquitur viro re ſeruato, ſi dū eſt triū, vel quatuor foliorū nitrū tritū cribello deſuper ſpargas, vt ſpeciē pruinæ candentis imitetur. Columella dicit plantarum radices alga marina inuoluendas ſeruandæ viriditatis cauſa fimo ſimul adhærente. Ponendæ ſunt plantæ maioris incrementi, quia licet ſerius comprehendāt, fortiores fiēt. Si hyems eſt, tepido iam die, ſi æſtas, cū ſol in veſperā declinatur, planta pangenda eſt. Vaſtior fiet, ſi terra operiatur aſſidue. Semen braſſicæ vetuſtū mutatur in rapa. Hoc menſe poſt Idus ſpongias aſparagorū vel nouas formare incipiemus ex ſemine, vel antiquas ponemus. Mihi etiā illud vtile videtur, ac diligēs, vt aſparagi agreſtis radices plurimas in vnū locū congeramus cultū, vel certe ſaxoſum, quæ ſtatim fructū dent ex loco, qui aliud nil alebat, & has annis omnibus incendamus in ſcopis, vt fructus frequentior ſurgat, & fortior. Hoc autē genus eſt ſapore iucundius.

Nunc etiam malua ſeri poteſt.Mentam quoq; ſeri plan-
tis, vel radicibus poteſt loco humido, vel circa aquas.
Apricum ſolum nec pingue,nec ſtercoratum deſyderat.
Hoc menſe fœniculum feres loco aprico,& modice ſaxo
ſo.ſeritur primo vere. Paſtinaca & ſemine ponetur, &
plantis loco pingui,ſoluto altius paſtinato, rarā ſtatues,
vt robur accipiat. Cunela etiam nunc ſeritur, & colitur
eo more,quo allium,vel cepulla.Nunc cærefolium locis
frigidis poſt Idus ſeratur.deſyderat agrum lætum, humi
dum,ſtercoratum.Hoc menſe betam ſeremus, quamuis
poſſit & tota æſtate ſeminari.Amat agrum putrem,hu
midum,lætum.Transferenda eſt quatuor, aut quinq; fo
liorum radicibus fimo recenti oblitis. Amat frequenter
effodi,& multo ſtercore ſaturari. Hoc menſe porrus ſe-
rendus.quem ſi ſectilem velis, poſt duos menſes,quàm
ſatus eſt,poteris deſecare manentem in areis ſuis, quam-
uis aſſerat Columella etiā ſectiuum diutius duraturum,
melioremq;,ſi transferatur,& quoties ſecabitur, aqua iu
uetur,& ſtercore.Si capitatum facere velis,quod vere ſe
ueris,Octobri menſe transferre debebis.Serendus eſt lo
co læto,& maxime campeſtri,area plana paſtinata alte,
& diu ſubacta,& ſtercorata.Si ſectiuum velis, ſpiſſius ſi
capitatum,rarius ſeris.Sarculo frequentandus eſt,& her
bis liberandus.Cum digiti craſſitudinem habuerit,à me-
dia parte præciſis folijs, & trūcatis radicibus transfera-
tur,oblitus fimo liquido quaternis, vel quinis digitis ſe-
paretur.Cum radices aget,modice comprehendendus,et
alleuādus eſt ſarculo,vt ſuſpenſus à terra quod ſpatij va
cuum ſubter inuenerit,capitis vaſtitate cogatur implere.
Item plura ſemina in vnum ligata ſi depoſueris,grandis
porrus naſcetur ex omnibus. Item ſi capiti eius rapæ ſe-
men immittas ſine ferro,& pangas, multum fertur in-
creſcere.melius ſi frequenter hoc facias.Hoc menſe inula
ſeritur, quo canneta ponuntur. Seritur oculis ſicut cala-
mi, quos abſcindere, & terra leuiter debemus obruere,
terra foſſa,et ſubacta,excitatis ad lineam puluinis,quibus

ꝭlus oculos oportet infodere, trium pedum inter ſe ſpa-tio ſeparantur. Hoc menſe colocaſiæ bulbos ponemus. Amant humidum locum, pinguem, maxime irriguum. Circa fontes lætantur, & riuos, nec de ſoli qualitate cu-rant, ſi perpetuo foueãtur humore. Frondere propè ſem per poſſunt, ſi tanquam cirreta tegumentis defendantur à frigore. Hoc menſe ciminum, & aniſum ſeritur loco bene ſubacto, & cui lætamen admiſceas. Quod ſatũ eſt, herbis purgetur aſſidue.

De pomis, & primo de pyro. T. XXV.

PLANTAS pyrorum menſe Februario locis frigi-dis ponemus, calidis vero Nouembri. ſed menſe Nouẽ-bri pyra locis tepidis conſerẽda ſunt, vt ſolo iuuentur ir-riguo, ita & florem plurimum proferent, & magnitudi-nem pomi turgentis acquirent. Naſci tamẽ tali ſolo ma xime diligũt, quale vinetis diximus cõuenire, ſed læto ſo lo & validas arbores, & fructus plurimos conſequemur. Lapidoſi generis pyra vitium mutare creduntur, ſi terris mollibus conſerantur. Sed pyrũ plantis ſerere propè tar dus euentus eſt, tñ quibus hoc placuit, vt ſemina genero ſa nihil ſibi de agreſti aſperitate permiſceant, plantas bi-mas, aut trimas eo more, quo oleę ponũtur, radicatas ma gnis ſcrobibꝰ ponant, ſupra terrã tribus altas, vel quatu-or pedibus, quarũ deciſa cacumina argilla miſta muſcus debet operire. Nã ſiquis pyrorũ ſemẽ aſpergat, naſci qui dem neceſſe eſt, originem ſuam refouente natura, cuius æternitati nulla tarditas poteſt afferre faſtidium. ſed hoĩ hoc expectare longinquum eſt, cum & ſerò veniant, & de generis nobilitate decedant. Melius ergo hoc menſe Nouembri fiet, vt pyrorum plantas radicatas feramus agreſtium, ſubactis bene ſcrobibus, vt cũ prehenderint, inſerantur. Hoc autem intereſt, quod quæ plantis ſuis ſe-runtur, dulcedinem, ac teneritatem ſeruant, diu tamẽ ſer-uata non durant, inſita vero moram temporis ſuſtine-bũt. Spatia inter pyros triginta pedũ menſura diſcernat.

Genus hoc arboris (vt proficiat) frequenti humore, & aſſiduis foſſionibus eſt colendum vſqueadeo vt tempore, quo florere conſueuit, nihil perditura credatur de flore prolata, ſi eam tunc foſſor adiuuerit. Multum proficis ſi interiectio anno quale libet lætamen adiungas. ſed bubulum ſpiſſa, & grauia poma generare fertur. Aliqui cinerem miſcent, credentes hinc contrahi pomis argutos ſapores. Generum varietates exequi ſuperuacuum puto, cum in ponendis, vel excolēdis nulla ſit diſtantia. Si languida arbor eſt pyri, vel ablaqueatæ radicem terebras, & ibi ligneum palum de primis, vel in trunco ſimiliter terebrato ex teda cuneum figis, vel, ſi hoc deſit, ex quercu. Vermes eius arboris & nati necantur, & naſci prohibentur, radicibus felle taurino frequenter infuſis. Item feces vini veteris recentes, ſi radicibus affundantur per triduum, diutius arbores in floribus laborare non faciunt. Si lapidoſa pyrus eſt, ab extremis radicibus terram priorem leuabis, & ſecernes omnes lapillos, quibus diligenter remotis alteram terram cribro cretam in loco eius infundis. ſed hoc proderit, ſi rigare non ceſſas. Menſe Feb. & Martio pyrus inſeritur more, quo dictum eſt, cum de inſitione loqueremur, ſub cortice, & in trunco. Inſeritur autem pyro agreſti, malo, vt nonnulli, amygdalo, & ſpino, vt Vergilius, orno, & fraxino, cydonio, vt aliqui, & punico, ſed fiſſo ligno. Surculus pyri, q̃ inſeritur ante ſolſtitiū, anniculus eſſe debet, & prius quàm figatur, folijs, & omni tenera parte priuari. poſt ſolſtitium vero eum figis, qui ſummum germen incluſit. Pyrus omni genere inſeritur. Condienda ſunt pyra ita, die placido decreſcente luna à vigeſima ſecunda vſq; in octauam. Eadem poma ſicca, & manu lecta ab hora ſecunda in quintam, vel à ſeptima in decimā, à caducis diligēter electa integra, & propè dura, & aliquanto viridia in picato vaſe clauduntur, quod operculo tegitur, & deorſum os eius inclinatur, atq; breui ſcrobe obruitur in eo loco, circa quem perennis aqua decurrit. Item quę dura ſunt, in carne, & cute,

prius in aceruo poſita, vbi ſe mollire cœperint, in vas fi-ctile bene coctum, picatumq́ ponuntur, & operculo ſu-perueniente gypſantur. Vas breui ſcrobe demergitur in eo loco, qui quotidie ſole tangatur. Plurimi pyra obruta inter paleas, aut frumenta ſeruarunt. Alij ſtatim lecta cũ tenacibus ſuis picatis vrceis cõdiderunt, & oribus vaſcu lorum gypſo, vel pice clauſis ipſa ſub diuo obruta ſabu-lone texerunt. Alij pyra, quæ ſe nõ cõtingerent, in melle ſeruarunt. Item pyra diuiſa, & purgata granis, in ſole ſic-cantur. Aliqui aquam ſalſam, cum cœperit vndare calefa cta, diſpumant, & ei poſt iam frigidæ pyra ſeruanda de-mergunt. Tunc exempta poſt tempus exiguum cõdunt vrceo, & eius lito ore conſeruant. vel nocte, & die in fri-gida ſalſa manere patiuntur, poſt in aqua pura biduo ma cerant, deinde in ſapa, vel paſſo, vel dulci vino merſa cuſtodiunt.

Vinum pyri, & acetum.

VINVM de pyris fit, ſi contuſa, et ſacco rariſſimo cõ dita ponderibus comprimantur, aut prælo. Hyeme du-rat, ſed prima acceſcit æſtate. Acetum ſic fit de pyris. Py-ra ſylueſtria, vel aſperi generis matura in cumulo reſer-uantur per triduũ. Deinde mittuntur in vaſculo, cui fon-tana, aut pluuialis aqua miſcetur, et opertum vas p. xxx. dies relinquitur, ac ſubinde quantum ſublatum fuerit ace ti ad vſum, tantum redditur aquæ ad reparationem.

Liquamen ex pyris.

LIQVAMEN de pyris caſtimoniale ſic fiet. Pyra maturiſſima cum ſale calcantur integra. Vbi carnes eo-rum fuerint reſolutæ, vel in cupellis, vel in vaſculis ficti libus picatis condiuntur. Poſt menſem tertium ſuſpenſę eæ carnes liquorem dimittunt ſaporis iucundi, ſed colo-ris albiduli. Circa hoc illud proderit, vt tempore, quo ſa liuntur, pro aliqua parte vina nigella permiſceas.

De malo.

MENSE Februario, & Martio mala ſeramus, ſi cali-

da, & ſicca regio eſt, Octobri, & Nouembri. Eorũ plu ra ſunt genera, quæ numerare ſuperfluũ eſt. Amant pingue, ac lætum ſolum, & cui humorem non tam rigatio, quàm natura ſuppeditet. Et ſi in arena, vel argilla ſit, rigationibus adiuuetur. Montanis locis debent ad meridiẽ verſa conſtitui. Et frigido ſolo proueniunt, ſi cœli tepor adiuuerit. nec in aſperis, & humectis ſedem recuſant. Macrum, & aridum ſolum poma vermiculoſa efficit, & caduca. Seruntur omni genere, ſicut pyri. neq; exarari, neque effodi deſyderant. Iccirco eis magis prata conueniunt. Stercus ouillum tantum non exigunt quidem, ſed libenter aſſumunt, vel ſi cineris pulueres miſceantur. Amant modeſtas rigatiões. Putatio illis apta eſt, ſed maxime vt arida, & male nata tollantur. Citius ſeneſcit hęc arbor, & in ſenectute degenerat. Si caduca ſunt poma, fiſſæ radici lapis iniectus poma retinebit. lacertæ viridis felle ſi tangantur cacumina, non putreſcit. Vermes eius ſuillo ſtercore miſto humanæ vrinę, aut felle bubulo extinguntur. qui ſi plures circa arborem ſunt, ęreo ſcalpro ſemel raſi non vltra naſcentur. ſi ea loca, vnde raſi ſunt, bubulum ſtercus obducat. Si ſpiſſa poma ramos onerabunt, inter legenda ſunt quæq; vitioſa, vt alimentum cęteris ſuccus æquiparet, & generoſis abundantiam miniſtret, quàm numeroſa vilitate perdebat. Malus omni generi inſeri poteſt, quo pyrus. Menſe Februario, Martio, & alijs, quib⁹ pyrus inſeritur in malo, in pyro, in ſpino, pruno, ſorbo, perſico, platano, populo, ſalice. Diligenter legenda ſunt mala, quæ volumus cuſtodire. Ea in locis obſcuris, vbi ventus non ſit, ſtramẽtis prius in crate ſubiectis in cumulos ſecreta diſponimus, qui cumuli frequẽti diuiſione ſeparentur. Aliqui diuerſa dixerunt, vel ſingula in vaſculis fictilibus picatis. atq; oblitis claudi, vel argilla inuolui, vel ſolos pediculos creta adlini, vel in tabulis ſubſtrata palea diſponi, & ſtramentis de ſuperiore parte cooperiri. Mala rotunda, quæ orbiculata dicuntur, ſine cura toto anno ſeruare ſe poſſunt. Alij in puteo, vel

In ciſterna mergunt vaſa fictilia, quibus diligenter picatis, & clauſis mala committuntur. Alij ex arbore mala illæſa ſumpſerunt, & pediculis eorum pice feruenti merſis ſupra tabulatum per ordinem diſponunt, nucum folijs ſupter expoſitis. Pleriq; ſcobem populi, vel abietis inter mala diffundunt. Conſtat mala ſic ponenda, vt pediculorum partes deorſum facias, neq; ante, quàm vſui neceſſaria videantur eſſe, contingas. Vinum, & acetũ fit ex malis, ſicut ex pyris ante præcepi. Cydonijs ſerendis pleriq; tempora diuerſa dixerunt. tamen mihi vſu compertum eſt in Italia circa vrbem menſe Februario, vel inchoante Martio plantas cydoniorum radicatas in paſtinato ſolo tenuiſſe adeo feliciter, vt ſæpe ſequentis anni fruge gauderent, ſi poſita maioris ſtatus fuiſſent. Locis ſiccis, & calidis extremo Octobri, vel Nouembri inchoante ponantur. Amant cydonij locum frigidum, humectum, Si in tepido ſtatuuntur, opus eſt illis rigatione ſuccurri. Ferunt tamen ſtatum mediocris ſitus, inter naturam frigoris, & caloris, & in planis, & in decliuibus proueniũt, tamen magis inclinata, & deuexa deſyderant. Serunt alij qui cacuminibus, & talea, ſed tardus eſt in vtroq; prouẽtus. Ita ponendæ ſunt largæ arbores cydonij, ne alteram quatiente vẽto ſtillicidium tangat alterius. Dum minor eſt, vel quando ponitur. iuuetur ſtercore, maior vero cinere, vel cretæ puluere ſemel toto anno radicibus miſſo. Poma in his & cito matura, & maioris incrementi aſſiduus humor efficiet. Rigandæ ſunt, quoties cœleſtis negatur infuſio, & circunfodiendæ locis calidis Octobri menſe, & Nouembri, frigidis vero Februario, vel Martio. Niſi enim circunfodiantur aſſidue, aut ſteriles efficiuntur, aut earum poma degenerant. Putandæ ſunt, ſicut probaui, & à vitioſis omnibus liberandæ. Si arbor ęgra eſt, amurca aquæ ęqualiter miſta radicibus debet affundi, aut calx viua temperata cum creta, vel reſina locularis pici liquidæ miſta trunco arboris adlini vel ablaqueatæ arbori circa radices imparis numeri poma cydonia pro-

magnitudine eius ponenda, & obruenda firmãtur. quod annis ſingulis factum cuſtodiet à vitijs, ſed arboris longæ derogabit ætati. Menſe Februario cydonia inſeruntur melius in trunco, quàm in cortice. Recipiũt in ſe ſurculos propè omnis generis punici, ſorbi, omnium malorum, quæ meliora producunt. Inſeruntur autem nouellæ arbores, quibus ſuccus eſt in cortice ſi maior eſt, circa radicem melius inſeretur, vbi cortex, & lignum beneficio ſoli adhęrentis humeſcit. Legenda ſunt matura cydonia, quæ hoc more ſeruantur, vel inter binas tegulas poſita, ſi luto ex omni parte claudantur, vel ſi defruto incoquãtur, aut paſſo. Alij quæ maiora ſunt, fici folijs inuoluta cuſtodiunt. Alij tantum locis ſiccis reponunt, à quibus ventus excluditur. Alij canna, vel ebore in quatuor partes diuiſa ſublatis omnibus, quæ in medio ſunt, in vaſe fictili melle obruunt. Alij in melle ſic integra dimittunt. In quo genere cõdiendi ſatis matura diliguntur. Alij milio obruunt, vel paleis ſeparata demergunt. Alij plenis vino optimo vaſculis mittũt. vel vini, & defruti ad ſeruãda cydonia, æquũ corpus efficiunt. Alij dolijs muſti mergunt, atq; ita claudunt, quod odoratũ reddit et vinũ. alij in patina noua ſicco gypſo obruunt ſeparata cydonia.

Siliqua.

SILIQVA Februario menſe ſeritur, & Nouembri & ſemine, & plantis. amat loca maritima, calida, ſicca, cãpeſtria. Tamen (vt ego expertus ſum) in locis calidis fœcundior fiet, ſi adiuuetur humore. poteſt & taleis poni. Scrobem deſyderat largiorem. Inſeri etiam poſſe menſe Februario credũt aliqui in pruno, vel amygdalo. Siliquæ ſeruantur diutiſſime, ſi expandantur in cratibus.

Morus.

AMICA eſt morus, & vitis. Mori naſcuntur ex ſemine, ſed & poma, & virgulta degenerant. Serenda eſt taleis, vel cacuminibus, melius autem taleis ſeſquipedalibꝰ, ex vtraq; parte leuigatis, ac fimo oblitis. Cum locũ palo

ante fecerimus, immergimus, ac tegimus cinere terris ad miſto. non amplius q̃ quatuor digitis operimus. Seremus à medio Februario, & toto martio, locis vero calidioribus Octobri poſtremo, vel Nouembris initio, ſed verno maxime die nono Calendarum Aprilium. Amãt loca calida, ſabuloſa, & plerunq; maritima. In tofo, vel argilla vix comprehendunt. Humor aſſiduus moris pro deſſe non creditur. foſſionibus lætatur, & ſtercore. Putria in his, & arida poſt triennium ſunt putanda. Plantam ſi robuſtam, transferes menſe Octobri, vel Nouembri, ſi teneram, Februario, & Martio. Scrobes deſyderant altiores, interualla maiora, ne altera vmbris prematur alterius. Feracem, altioremq; arborem mori fieri aliqui tradiderunt, ſi perforato hinc inde trũco ſingulos cuneos inſeramus terebinthi hinc, inde lentiſci. Circa Octobris Calendas morus ablaqueanda eſt, & radicibus eius vini veteris recentiſſimæ feces infundendæ. Inſeritur aũt in fico, & in ſe tantum ſub cortice. Vlmo inſita comprehendit, ſed parturit magnæ infelicitatis augumenta.

Auellana.

AVELLANAE ponendæ ſunt nucibus ſuis. non amplius ſupra terra ducenda eſt, q̃ craſſitudine digitorũ duorum. Plantis tñ, & ſobole expertus ſum melius prouenire. Menſe Februario, ſeu planta, ſeu ſemen exponitur. gaudẽt loco macro, humido, frigido, & ſabuloſo. Mẽſe Iulio circa nonas auellana matura eſt locis tñ calidis.

Mixa.

NVNC ſerũtur mixa ex nucleis in aliquo vaſe poſitis, donec plantæ induant firmitatẽ, cœlo tepido, terra ſoluta, humore moderato. Inſeruntur menſe Martio ſorbis, vel ſpinis.

De pomis aliorum menſium.

ETIAM nũc tuberes ſerũtur, & inſerũtur. & oſſa duracinorũ, vel plãtæ eiuſdẽ generis ponũtur, & trãsferuntur, & inſeri poſſunt. & meſpilus inſeretur, & oſſa ponẽ

tur prunorum. Ficus etiã locis temperatis nunc poni poteſt, & ſorbus hoc etiã menſe ſeri, & amygdali ſemina in areis obrui, & locis temperatis nunc inſeri menſe inchoante, frigidis vero exeunte, conditis tñ ſurculis ante q̃ germinent. Et piſtaciæ planta vel nunc ſtatui, aut inſeri poteſt, et caſtanearũ ſemina ſpargi. Nuces quoq; iuglãdes etiã nũc ſeminariis recondi, & ipſum genus inſeri, & frigidis, & humectis locis nũc poterũt pineta ſeminari.

De educatione porcorum. T.XXVI.

NVNC verres maxime fœminas inire debebunt. Legendi ſunt vaſti, & ampli corporis, ſed rotundi potius q̃ longi, ventre, & clunibus magnis, roſtro breui, ceruice glandulis ſpiſſa, libidinoſi, anniculi, qui vſq; ad quadrimos inire fœminas poſſunt. Scrofas vero longi lateris debemus eligere, & quibus ad ſuſtinendum fœturæ onus magnus ſe venter effundat, cætera verribus ſimiles. Sed in regionibus frigidis denſi, & nigri pili, in tepidis qualeſcunq; prouenerint. Fœmina ad creandũ, vſq; in annos ſeptẽ partus onera geſtare ſufficiet, ad concipiendũ, anniculą debet incipere. Quarto exempto menſe pariũt, vbi quintus incipiet. Incipiunt aũt (ſicut dixi) menſe Februario, vt ſolidioribus herbis nati, & ſtipula ſuccedente paſcantur. Vbi facultas eſt tranſigendi, venditis qui ſubinde nati ſunt, celerior matribus fœtura reparatur. Genus hoc oĩbus locis haberi poteſt, melius tñ agris paluſtribus q̃ ſiccis, precipue vbi arborũ fructuoſarum ſylua ſuppetit quæ ſubinde maturis fructibus alterna per annũ mutatione ſuccurrat. Maxime locis graminoſis, & cannarum, vel iunci radice nutriuntur. Sed deficientibus alimentis per hyemẽ nonnunquã præbenda ſunt pabula glandis caſtaneæ, vel frugũ vilia excrementa cæterarũ; verno magis cũ lactent nouella virentia, quæ porcis ſolent nocere. Neq; gregatim claudendæ ſunt porcæ more aliarũ pecudũ, ſed haras ſub porticibus faciemus, quibus mater vnaquæq; claudatur, & alumnũ gregẽ tutior ipſa defen

dat à frigore. Quæ haræ à ſuperiori parte detectæ ſint; vt libere numerũ paſtor exploret, & oppreſſis à matre fœtibus ſæpe ſubueniat ſubtrah endo. Curabit aũt vt fœtus proprios cũ vnaquaq; procludat. Plus vero q̃ octo (ſicut Columella dicit) nutrire nõ debet. Mihi vero vtiliꝰ probatur experto porca, cui pabula ſuppetunt, vt pluri mũ ſex nutrire debere, quia licet plures poſſit educare, tñ frequẽtiore numero ſucta deficiet. In porcis etiã illud eſt cõmodũ, qđ immiſſi vineis nec dũ turgẽtibꝰ, vel exacta vindemia gramine pſecuto diligẽtiã foſſoris imitantur.

De uino myrtite aliter. T.XXVII.

IN Huius menſis initio aliter myrtite ſic facies. Mittis vini veteris decem ſextarios in lagæna, & bacarum myrti libras.v. miſcebis. Cum. xx. & duorum dierum ſpatiũ confuſa tranſegerint, per quos vas quotidie cõuenit agitari, tunc palmea ſporta colabis, & prædictis.x. ſextarijs mellis optimi fortiter triti pondo.v. miſcebis.

De uite thyriaca. T.XXVIII.

THYRIACAM vitẽ ſic facies, cuius iſte profectus eſt, vt vinũ eius, vel acetũ, vel vua, vel ſarmentorũ cinis proficiat contra morſus oĩm beſtiarum. Fit aũt ſic. Sarmentum, quod pangendum eſt, trium digitorum ſpatio in ima parte findatur, & ſublata medulla ad eius vitem thyriacæ medicamẽ addatur. Tunc terræ mandetur vinculo diligenter aſtrictum. Aliqui eadem ſarmenta iam medicamine ſatiata intra ſquillæ bulbum recondunt. & terris prædicta ratione committunt. Aliqui antidoti eiꝰ affuſione radices vitis infundunt. Sanè ſarmentum, ſi de hac vite ſumatur ad transferendum, potentiam materni medicaminis non tenebit. Oportebit aũt thyriacæ infuſione aſſidua, vim ſucci ſeneſcentis iterare.

De uua ſine ſeminibus. T.XXIX.

EST pulchra ſpecies vuæ. quæ granis interioribus caret. Hic efficitur. vt ſumma iucũditate ſine impedimẽto ſorberi poſſit, velut vnũ oĩm corpꝰ vuarũ. Fit aũt græcis

authoribus hac ratione per artẽ ſuccedẽte natura. Sarmẽtũ, quod obruendũ eſt, quantũ latebit in terra, tantũ findere debebimus, & medulla oĩ ſublata, ac diligenter excalpta, membra iterũ diuiſæ partis adunare, & vinculo conſtricta deponere. Vinculũ tñ papyro aſſerunt eſſe faciẽdũ, & ſic in humida terra eſſe ponẽdũ. Diligẽtius quidã ſarmentũ reuinctũ quantũ exciſum eſt, intra ſquillæ bulbũ demergunt, cuius beneficio aſſerunt ſata oĩa comprehendere poſſe facilius. Alij tempore, quo vites putãt ſarmẽtũ fructiferũ putatæ vitis in ipſa vite, quã poſſunt de alto ſublata medulla excauãt non diuiſum, & calamo affixo alligant, ne poſſit inuerti. Tunc ὀποῦ κυρηναϊκοῦ quod græci ſic appellant, in excauata parte ſuffundũt, ex aqua prius ad ſapæ pinguedinẽ reſolutũ, & hoc trãſactis octonis diebus ſemper renouant, donec vitis germina nouella procedant. Et in granatis malis fieri hoc poſſe firmatur à græcis, & in ceraſis opus eſt experiri.

De uite nimis lachrimoſa. T.XXX.

VITES, quæ lachrymarum nimietate tabeſcunt, & deplorando vim roboris ſui auertũt à fructu, trunco earum lacerato græci ſinũ fieri iubent, Si hoc minus proderit, radicũ robur pingue reſcindi, vt afferat medicinã vulnus impreſſum. tunc inſulſa amurca ad medietatem decocta, & refrigerata plagæ exciſio perlinetur, & ſub hac acetum acre fundatur.

Myrtitis alia confectio apud græcos. T.XXXI.

GRAECI item Myrtite ſic præcipiunt tẽperari. Myrti bacas maturas in vmbra ſiccatas, & poſtea tuſas vnci as octo mittis in linteo, & ſuſpendis in vino, & vas coperies, ac linibis. & cum plurimis diebus ſic fuerit, auferes, et vteris. Aliqui myrti bacas ſine pluuia collectas maturas ex locis ſiccioribus calcant, vel exprimũt, & vino miſcent. VIII. cotularum menſuram per amphoram vini. quod vinum medicinæ quoq; proderit, vbi ſtipticis eſt vtendum, ſtomachum ſolidare titubantem ſolet, reie

ſtiones ſanguinis inhibere, fluorem ventris aſtringere, ſi mum diſſinteric æ paſſionis medicabiliter aſperare.

Vt propomata ſponte naſcantur. T.XXXII.

CONDITVM vel abſcynthiatum, vel roſatū, vel violatum procedere ſponte fertur ex vitibus (vt natura ſuſcipiat, quod procurare ſueuit induſtria) ſi ſarmenta in vas aliquod ſemiplenum ſupradictis potionibus merſa ſeruentur, & viuam terram ſimul reſoluas ad lixiuij modum, donec oculi ſarmentorum nitantur exire. tunc eadem ſarmenta gemmantia in quo volueris loco, vitium cæterarum more doponas.

Vt botryones uarij naſcantur. T.XXXIII.

VT Vitis botryones & albos afferre poſſit, & nigros, græci ſic fieri debere iuſſerūt. Si vicinæ ſunt vites nigra, & alba, cum putantur, ſarmenta vtriuſq; inter ſe diuiſa ſic iunges, vt medios vtriuſq; generis oculos æquando reddere poſſis vnitati. Tunc papyro ligabis ſtricto, & molli, atq; humida terra curabis adlinire, & interiectis ternis diebus adaquare, donec germē nouæ frondis erūpat. Hinc exempto tempore, ſi libuerit, genus efficies p plura ſarmenta.

De horis. T.XXXIIII.

HIC Menſis in horarum mēſura cum Nouembri mēſe concordat, quas hac numeri ratione colligimus.

Hora	I.	Pedes	XXVII.
Hora	II.	Pedes	XVII.
Hora	III.	Pedes	XIII.
Hora	IIII.	Pedes	X.
Hora	V.	Pedes	VIII.
Hora	VI.	Pedes	VII.
Hora	VII.	Pedes	VIII.
Hora	VIII.	Pedes	X.
Hora	IX.	Pedes	XIII.
Hora	X.	Pedes	XVII.
Hora	XI.	Pedes	XXVII.

TITVLI MENSIS MARTII.

De putãdis vineis, & inſerẽdis, & pãgẽdis vitibus. T.I.
De pratis purgandis in locis frigidis, & proſcindendis agris. T.II.
De panico, & milio ſerendo cum diſciplina. T.III.
De cicere ſerendo cum ordine ſuo. T.IIII.
De cannabo. T.V.
De cicera. T.VI.
De nouellis puluerandis, & fodiendis, vitibus palandis, ac ligandis, & veteranis vineis reſtituendis, & ægris, & læſis. T.VII.
De oleis amurca ſaginandis, & cætera earum cura, item de ſeminarijs, & roſarijs faciendis, vel colendis, & ſariendis frumentis. T.VIII.
De hortis, in eo de carduis cum diſciplina, de vlpico, allio, & cepulla, cunela, aneto, ſinapi, caulibus, maluis, armoracea, origano. Lactuca, beta, porro, cappari. colocaſijs, ſatureia, naſturtio, intybis, raphanis, de melonibus, & cucumere cum diſciplina ſua, item de aſparagis, & ſpongijs eorũ, ſimiliter & ruta, & coriandro cũ diſciplina ſua, & cucurbita ſimiliter, & blito, item de aniſo, & cimino. T.IX.
De pomis, in eo de malo punico cum diſciplina, & vini ſui confectione, de citreo ſimiliter, de meſpilo, & de fico cum diſciplinis ſuis, & alijs pomis, quorũ diſciplina ſuis menſibus continetur. T.X.
De comparandis bobus, & tauris, ac vaccis. T.XI.
De domandis bobus. T.XII.
De equis, equábus, & pullis, & ætate eorum. T.XIII.
De mulino genere, & aſinis. T.XIIII.
De apibus. T.XV.
De horis. T.XVI.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER QVARTVS.

De putãdis uineis, & inſerẽdis, & pãgẽdis uitibus. T. I.

MARTIO menſe locis frigidis putatio vinearum celebratur, de qua abunde Februario menſe locuti ſumus, vſq; quo incipit gemma eſſe ſuſpecta. Nunc oportet vineas inſerere, cũ vites non aquato, ſed ſpiſſo humore lachrymabunt. Seruabimus ergo, vt truncus, qui inſeritur, ſolidus ſit, et alimento humoris exuberet, neq; vlla vetuſtate, aut iniuria laceratus areſcat. Tunc deciſæ viti ſurculi, qui inſerendi ſunt, ſint ſolidi, rotundi, gemmis ſpiſſis, & pluribus oculati. Tres tamẽ oculi inſitione ſufficient. Radendum eſt ergo ſarmentum ad menſuram digitorum duorum, vt ab vna parte ſit cortex. Aliqui non patiuntur nudare medullam, ſed leniter radunt, vt inciſura ſenſim poſſit in acumen exire; & vt corticata pars cortici nouæ matris aptetur. Infimus oculus ita infigẽdus eſt, vt trunco iunctus adhæreat, qui oculus exteriorem partem debet aſpicere vinculo ſalicis infuſo, & paleato luto deſuper alligari, tegumento quoque aliquo à ventis, & à ſole defendi, ne hi quatiãt, hic adurat. Vbi calor temporis cœperit, ligaturæ ipſi pinnicillo circa veſperam tenuis debet frequenter humor affundi, vt hoc alimento contra vim cœli torrentis animetur. Cum ergo germen ruperit, & aliquod cœperit incrementum, calami adiutorio debet annecti, ne motus aliquis fragilem procedentis ſarmenti quaſſet ætatem. Vbi ſolidius quantumcunque proceſſerit, vincula oportet abſcindi, ne adoleſcentia molliſſimi germinis nodo duræ conſtrictionis angatur. Aliqui infra terram ſemipedis ſpatio effoſſæ viti ſurculos inſerunt, & beneficio congeſtionis accumulant, vt hoc quoque nouis ſarmentis præter nutricis alimenta ſubueniat. Nonnulli circa terras melius aſſe

runt inſerendum, quia in altiori difficilius comprehen- dunt. Vſq; ad Idus, vel æquinoctium vites locis frigidis pangendę ſunt, ſeu paſtinato, ſeu ſulco, ſeu ſcrobibus, more, quo dictum eſt.

De pratis purgandis in locis frigidis, & proſcindendis agris. T.II.

NVNC locis frigidis prata purgāda, atq; ſeruanda ſunt Locis gelidis colles pingues, & agros vliginoſos proſcindere, atq; exarare conueniet. Veruacta etiā, quæ Ianuario menſe ſunt facta, repetere.

De panico, & milio ſerendo cum ordine ſuo. T.III.

CALIDIS, & ſiccis regionibus panicū ſeremus, & milium. leuem, & ſolutam terram deſyderant. Nec in ſabulone ſolū, ſed in arena quoq; proueniunt, dummodo cœlo humido, & ſolo ſerantur irriguo, quia ſiccum, & argilloſum agrū reformidant. Herbis liberantur aſſidue. quin ꝗ; ſextarijs ſpatium iugeri complebitur.

De cicere ſerendo cum ordine ſuo. T.IIII.

NVNC cicer vtrunq; ſerere debemus loco lætiſſimo, cœlo humido. macerandū eſt pridie, vt poſſit citius naſci Iugerū tribus modijs conſeretur. Cicer grande naſci græci dicūt, ſi infundatur aqua tepida pridie, amare etiā loca maritima, temperius prouenire, ſi ſeratur autumno.

De cannabo. T.V.

HOC etiā menſe cannabū ſerimus vſq; in æquinoctiū vernū hac ratione, qua in Februario diſputatū eſt.

De cicera. T.VI.

NVNC cicera ſeritur, quę diſtat à cicercula ſolo colore, quo ſordet, et nigrior eſt, primo ſulco, vel ſecundo, ſolo læto. Iugerū quatuor, vel tribus, vel etiā duobus modijs implebimus.

De nouellis puluerandis, & fodiendis, uitibus palandis, ac ligandis. T.VII.

HOC menſe nouella vinea incipiat puluerari, quod nũc,ac deinceps p oēs Calendas vſq; ad Octobres faciendũ eſt,nõ ſolũ propter herbas, ſed ne tenera adhuc ſemina,ſolidata terra conſtringat.Graminũ radices,quæ plurimũ vitibus nocēt,extirpandæ ſunt. Nũc locis frigidis vinearũ foſſio celebranda eſt, & palandæ,atq; ligandæ ſunt vites.ſed nouellã mollibus vinculis alligemus,quia eã tenerã vincula duriora præcidũt.Palus maioribus vitibus ſolidus,minoribus ponatur exilis.Propter vmbræ moleſtiam ſtatuatur ab aquilone, & plaga frigida ſpatio quatuor digitorũ,vel ſemipedis remotus à vite,vt poſſit ex omni parte circumfodi.

Vt uetus uinea reparatur.

VINEAS veteres nũc aliqui à terra altius truncãt ſtudentes reparationi,ſed vitioſum eſt. Nã plerũq; vaſtior plaga ſole putreſcit, & roribus.quare hoc genere reparetur.Prius ablaqueabitur altius,donec eius nodus appareat.deinde infra terrã ſupra nodũ recidatur,vt operta de frigore, & ſole nil timeat.Hoc faciendũ eſt,ſi optimi generis vitis ſit, & alte poſita, alioquin generoſis melius erit inſerenda ſarmentis.Oĩa ſupradicta locis calidis primo menſe,frigidis vero poſt Idus ipſius exequemur.

Aegras uites refouere.

AEGRAS vites,vel quibus fructus areſcit,circumfodies, & vrinã veterē ſuffundes.Item cinerē ſarmenti,vel querci aceto miſtũ ſubijce,aut inciſas circa terrã lætamine refoueto, & quæ germinãt fortiora dimitte.

Læſas bidente curare

CVM vitis bidente læditur,aut ferro,plagã,ſi terræ iuncta eſt,adline ſtercore ouillo,vel caprino.tunc terra miſta circumfoſſa ligare curato.Si in radice læſa eſt, operiens liquidum lætamen admiſce.

De oleis amurca ſignãdis,et cætera earũ cura. T.VIII.

NVNC oleis laborãtibus circũ radices inſulſa amurca fundetur.Maximis arboribus(quod Columella dicit) ſex

tōgij, mediocribus, quatuor, cęteris pro æſtimatione ſufficiunt. Alij paleas fabæ binos per maiorem arborē quaslos: Alij veteris vrinę humanæ trunco quantum ſatis videtur affundunt, & arbori mortarium ſtatim faciūt, maxime locis ſiccis trunco ante cooperto. Oleam ſterilē terebra gallica perforabis. Tunc duos frugiferæ arboris ab auſtrali parte ramos eiuſdem magnitudinis tollis, & ſtricte in foramen vtrunq; conijcies, vel lapidem, vel pini, vel querci palos, & abſciſſo eo, quod ſuperabit, luto paleato curabis occulere. Sed ſi ſine fruge luxuriant, oleaſtri palum radicibus eius infige. Nunc etiā quibus moris eſt, frumenta iterum ſarrire conueniet. Nunc locis frigidis ſeminaria, quæ Februario menſe dicta ſunt, baccarum, et ſeminum fiunt, & roſaria in menſis initio percolantur.

De hortis. T. IX.

NVNC horti optime ſumunt cultionis initia. Menſe Martio carduus ſeritur. Terram ſtercoratam, & ſolutam diligit, quāuis in pingui poſſit melius prouenire. Et hoc illi contra talpas prodeſt, ſi pangatur in ſolido, ne terra ab inimicis animalibus faciliùs perforetur. Serendi ſunt cardui luna creſcente in area iam parata ſemina ſpatio ſemipedis diſcreta. Cauendum eſt, ne ſemina inuerſa ponantur, nam debiles incuruos, & duros creabunt. Nō alte imprimenda ſunt, ſed tribus digitis comprehenſa mergantur, donec ad primos articulos terra perueniat. Tunc leuiter operiantur, & herbis liberentur aſſidue, donec plātaria ſolidentur, & rigentur, ſi æſtus interuenit. Si cacumina ſeminum confringas, ſpinis carebunt. Item ſi ſemina eorum madefeceris per triduum laurino oleo, vel nardino, vel opobalſamo, vel ſucco roſæ, vel maſticino, & poſtea ſiccata depreſſeris eiuſdem ſaporis orientur, cuius vnguentum ſemina combiberunt. Singulis ſanè annis à codice auferendæ ſunt plantæ, vt nec matres fatigentur, & ſoboles per alia ſpatia digeratur. cum aliqua tamen radices parte vellendæ ſunt. Quos reſeruabis ad ſemina colligendā, liberatos omnibus pullis teſta ſuperte

gere debebis, aut cortice. Nam ſolent ſemina ſole, vel imbribus interire. Contra talpas prodeſt catos frequenter habere in medijs carduetis. Muſtellas habēt pleriq; manſuetas. Aliqui foramina earum rubrica, & ſucco agreſtis cucumeris impleuerunt. Nōnulli iuxta cubilia talparum plures cauernas aperiunt, vt illæ territæ fugiant ſolis admiſſu. Pleriq; laqueos in aditu earum ſetis pendentibus ponunt. Hoc etiam menſe vlpicum bene, & allium feremus, & cepullas, & cunelam locis frigidis, & anetum. Nunc & ſinapis, & caules optime ſeruntur, vel plantantur, & malua ſeritur, & armoracea, & origani planta transfertur. Lactuca, & beta, & porrus, & capparis ſeri poſſunt, & colocaſia, & ſatureia, & naſturtium. Intyba etiam, & raphanos nunc aliqui ſerunt, quibus vtantur æſtate. Nunc melones ſerendi rarius. Diſtent inter ſe ſemina pedibus duobus locis ſubactis, vel paſtinatis, maxime arenis. Semina eius mulſo, & lacte per triduum maceranda ſunt, & tunc iam ſiccata ponenda, hinc ſuaues efficientur. Odorati autem fiunt, ſi eorum ſemina multis diebus inter roſæ folia ſicca mergantur. Nunc & cucumeres ſeminantur rare ſulcis factis altitudine ſeſquipedali, latitudine pedum trium. Inter ſulcos. VIII. pedum ſpatium crudum relinquas, vbi poſſint vagari. Herbis iuuantur, ideo ſarculo, & runcatione non indigent. Semina ſi ouillo lacte, & mulſo maceres, dulces naſcentur, & candidi. Longi, & teneri fiunt, ſi aquam in patenti vaſculo ſub eis ponas duobus palmis inferiorem, ad quam feſtinando tales efficientur. Sine ſemine naſcentur, ſi prius eorum ſemina oleo ſabino perungantur, & herba ea, quæ culex dicitur, trita confricentur. Ali qui florem cucumeris cum viticulæ ſuæ capite cannæ inſerunt, cui prius omnes nodos perforauerint, ibi cucumis naſcetur in nimiam longitudinem tenſus. Oleum ſic metuit, vt ſi iuxta poſueris, velut hamus plicetur. Quoties tonat, velut timore perterritus conuertitur. Si eius florem ſicut in ſua vite eſt, in forma fictili clauſeris, ac li-

gaueris,qualem vultum forma vel hominis, vel anima-
lis habuerit,talem cucumis figuram præſtabit. Hæc om-
nia Gargilius Martialis aſſeruit. Columella dicit, loco
aprico,et ſtercoroſo ſi rubos habeamus,aut ferulas,poſt
autumni æquinoctium,his iuxta terram recisis, & exca-
uatis ligno ſtylo,inter medullas lætamen immittamus,
& cucumeris ſemē addamus.hinc naſci fructus, qui poſ-
ſint & inter frigora non necari. Hoc menſe aſparagos
ſeremus circa Apriles Calen.pingui loco,humido, ſuba-
cto,ita vt minoribus foſſulis ad lineam directis bina,aut
terna grana ſemipedis ſpatio diſcreta ponantur. Dehinc
ſtercore ſolum tegatur,& herbæ ſubinde vellantur, vel
per hyemen ſupra ſtramina iaciantur primo vere tollen
da.Hinc poſt triennium naſcentur aſparagi. Sed expe-
ditior ratio eſt,ſi aſparagorum ſpongias ponas,quę cito
fructum miniſtrent.Hæ ſic fient.Semina aſparagi quan
ta tribus digitis comprehendere poſſis,poſt idus Februa
rias pingui,& ſtercorato ſolo in ſingulis foſſis ponis,&
leuiter obruis. His coeuntibus radix connexa naſcetur,
quæ appellatur ſpongia.Sed & hæc moras habet. Nam
per bienniū in ſeminario ſuo eſt ſtercore,et aſſidua runca
tione nutrienda. Deinde poſt æquinoctiū autumni trāſ-
feretur,& vere aſparagum dabit.Has erit vtilius compa
rare,quàm longa expectatione nutrire.Eas tamen,in ſul
cis diſponemus, ſi loca ſicca ſunt inter medios ſulcos, ſi
humida,in ſummitate ſulcorum.Humor ſpongias aſpa-
ragorum tranſitu ſuo debet tantum rigare, non ſiſtere.
Aſparagum,quem primo protulerint, cōfringere debe-
mus,non auellere,ne adhuc inualidam moueamus ſpon-
giā.Cęteris annis auellēdus eſt,vt oculos ſuę germinatio
nis,aperit quia ſi deinceps refringas, loca, quæ fœcunda
èſſe conſueuerunt, remanente aſparagi radice clauden-
tur.Miniſtrabunt autem vere,et autumno reſeruabis eū,
de quo ſumpturus es ſemina, poſtea ſcopas eius incen-
des,tunc circa hyemem ſpongijs adijcies ſtercus,& cine-
rem. Hoc menſe ruta ſeritur locis apricis ſolius cineris

inſperſione cõtenta.Loca deſyderat altiora,vnde humor elabitur.Si ponas ſemina eius adhuc clauſa folliculis,ſingulatim manu debebis affigere. Si iam minuta ſunt ſparſa iactabis,& raſtro obducta cooperies.Caules eius, qui incluſis ſeminibus nati fuerint, fortiores erunt, ſed ſerò naſcentur.Ramuli eius cum aliqua corticis parte cõuulſi verno tempore pro plantis tenebunt. Tota vero tranſlata morietur.Nonnulli ramulos eius pertuſæ fabæ inſerunt.vel bulbo, atq; ita obruunt alieno vigore ſeruandos.Proſequuntur etiam maledictis, & maxime in terra ſoluti lateris ponunt,quod prodeſſe certiſſimum eſt.Sed (vt aſſerunt) melius furtiua proueniet. Sub fici arboris vmbra libentius acquieſcit. Non effodi herba, ſed optat auelli. Immundæ mulieris formidat attactum. Ab hoc menſe vſq; in Octobrem totum coriandrum ſeritur. Amat terram pinguẽ,ſed & macro ſolo naſcitur.Semen melius putatur,quod vetuſtius fuerit. delectatur humore.Satum bene,cum olere quocunq; naſcetur.Hoc menſe cucurbita ſerenda eſt.Amat ſolum pingue,humidum, ſtercoratum,ſolutum. Hoc in cucurbitis inſigne eſt, q longas pariunt,& exiles ſemina, quæ in earũ ceruice naſcuntur.quæ in ventre fuerant,cucurbitas faciunt craſſiores,quæ in fundo, latas,ſi inuerſis cacuminibus obruantur. Vbi adoleſcere cœperint,amminiculis adiuuentur. Quæ ſeruantur ad ſemina, vſq; ad hyemẽ in ſua vite dependeant,deinde ſublatæ in ſole ponantur,aut fumo.aliter ſemina putrefacta depereunt. Hoc menſe blitus ſeritur ſolo qualicũq;,ſed culto. Olus hoc neq; runcandum eſt,neq; ſarculandum.Cum ſemel natum fuerit,ipſum ſe per multa ſecula ſeminis ſui deiectione reparabit vt etiã ſi velis,vix poſſit oboleri. Nunc etiam ſerpyllum ſeritur plantis,& ſemine,ſed vetuſtate meliori.Lætius frondebit, ſi iuxta piſcinam, vel lacum, vel putei margines conſeratur.Aniſum quoq;, & ciminum nunc bene ſeritur. Locis lætioribus melius prouenit, itemq; cæteris,ſi humore iuuetur,& ſtercore.

De pomis, & malo punico. T. X.

LOCIS temperatis mēſe Martio, vel Aprili mala punica ſeremus, calidis vero, & ſiccis Nouembri. Amat hęc arbor ſolum cretoſum, macilentum, ſed in pingui etiam prouenit. Regio illi eſt apta quæ calida eſt. Seritur plantis de matrum radice deuulſis. Sed quamuis multi generibus ſeratur. melius tamē ramus eius cubitalis inciſus manubrij craſſitudine. & capite vtroq; acuta falce leuigatus ſcrobi velut obliquus immergitur, prius tamen porcino ſtercore & in capite, & in parte, quæ ima eſt, oblinatur. vel in crudo ſolo malleo cogatur ad inferiora defigi. Melius proueniet, ſi ponendus ramus gemmata iam matre ſumatur. Sed qui in ſcrobe deponit, ſi tres lapillos in ipſa radice conſtituat, prouidebit, ne poma findantur. Curandum ne virgulta inuerſa deponas. Creduntur acida fieri, ſi rigentur aſſidue, nam ſiccitas in his & ſuauitatē præſtat, & copiam. cuius tamen nimietati aliquid debet humoris opponi. Circunfodi autumno debet, & verno. Si acida naſcantur, modicum laſeris cum vino tritum per ſumma arboris cacumina oportet infundi, vel ablaqueatis radicibus tedæ clauus infigi. Alij algam marinam obruunt ad radices, cui nonnulli ſtercus miſcēt aſininum, atq; porcinum, ſi florem non continet, vrinam veterem cum pari menſura aquæ temperabis, & ter per annum in radicibus infundes. Vni arbori amphora ingeſta ſufficiet. vel amurcam mittis inſulſam, vel algam radicibus iunges. & bis rigabis in menſe, vel arboris florentis trūcum plumbeo circulo debebis includere, vel corio anguis inuoluere. Si crepant poma. lapidem in media arboris radice ſupponis, vel ſquillam circa arborem ſeris. Et ſi, dum pendent poma, tenacibus, ſicut in arbore habentur, intorſeris, in totum annum ſine corruptione ſeruabis. Si vermibus laborant, tangis radices felle bubulo, & continuo moriuntur, aut clauo æneo ſi vermes eoſdem purges, difficile naſcentur, vel aſini vrina ſtercori admi

ſta porcino vermibus obuiabit. Cinis cum lixiuo circa punici truncũ frequenter infuſus, læta, & fructuoſa reddit arbuſta. Aſſerit Martialis candida in his grana fieri, ſi argillæ, & cretæ, quartam partem gypſi miſceas, & toto triennio hoc genus terræ radicibus eius adiungas. Idem dicit miræ magnitudinis fieri, ſi olla fictilis obruatur circa arborem punici, & in ea ramus cum flore claudatur, ne reſiliat ligatus ad palum. Tunc cooperta olla contra aquæ muniatur incurſus. Autumno patefacta ſuę magnitudinis poma redhibebit. Multa in punico ipſe aſſerit poma procedere, ſi titimalli, & portulacæ ſuccus æqualiter miſtus ante quàm germinet, trunco arboris adlinatur. Inſeri poſſe affirmat, de ramorum connexione, vt medulla vtrinq; diuiſa ſe iungat. In ſe tantum inſeri poteſt circa Apriles Calen. menſe Martio vltimo. Sed ſecto trunco ſurculus recentiſſimus ſtatĩ debet inſeri, ne mora exiguum, qui ineſt, ſiccet humorem. Punica mala ſeruãtur, ſi picatis pediculis ordinata ſuſpendas. Aliter. Lecta integra in aqua marina, vel muria feruente mergantur, vt combibant. Poſt triduum ſole ſiccentur, vt ſub dio noſte non maneant. poſt in loco frigido ſuſpendantur. Cũ volueris vti, aqua dulci pridie macerabis. Feruntur hæc pomis recentibus æmulari. Item ſi tactu inuicem ſeparata paleis obruantur. Item foſſa fit longa, & cortex eiuſdẽ magnitudinis paratur, cui mala acutis ſurculis ſuis affiguntur. Tunc inuerſus coxtex ſupra foſſam ponitur. vt mala ſine terræ tactu ſubterpendentia ab humore defendat. Item ſi induantur argilla, & ea ſiccata loco frigido pendeant. Item ſi ſeriola ſub dio obruatur, quæ habeat arenas vſq; ad medium, & mala cum tenacibus lecta imprimantur cannis ſingulis, vel ſambuci virgulis, & ita ſeparata in arenis figantur, vt ipſa quatuor digitis emineant ab arena. Hoc & ſub tecto in ſcrobe bipedanea fieri poteſt. & vtilius eſt ad ſeruandum, ſi cum ramo lõgiorę tollantur. Aliter. In ſeriola, cui ad mediũ aqua mittatur, ſuſpẽduntur mala, ne humorẽ tangant, & ſeria clau-

ditur,ne ventus irrumpat.Item in dolio intra ordeum ſic ordinantur,ne ſe inuicem tangant,& doliũ deſuper operitur. Vinum de malis granatis cõficies hoc modo. Grana matura purgata diligenter in palmea fiſcella mittis, & in coclea exprimis,& lente coques vſque ad medietatem.cum refrixerit,picatis & gypſatis vaſculis claudes. Aliqui ſuccum non excoquunt, ſed ſingulis ſextarijs,libras mellis ſingulas miſcent,& in prædictis vaſculis ponunt,& cuſtodiunt.

De citreo.

MENSE Martio citri arbor quatuor modis ſeritur, ſemine,ramo,talea,claua. Amat terram rarioris naturæ, cœlum calidum,humoremq́ continuum.Si granis velis ſerere,ita facies.Terram in duos pedes fodies, cinerẽ miſcebis,breues areas facies,vt vtrinq; per canales aqua decurrat. In his areis palmarem ſcrobem manibus aperies, & tria grana deorſum verſo acumine iuncta conſtitues, & obruta quotidie rigabis.Citius procedent,ſi beneficio aquæ tepentis vtaris. Natis germinibus ſemper proxima herba runcetur. Poteſt hinc trima planta transferri. Si ramum velis ponere non amplius ſeſquipede debebis immergere,ne putreſcat.Claua ſeri commodius eſt, quæ ſit manubrij craſſitudine,longitudine cubitali ex vtraq; parte leuigata,nodis,& aculeis reciſis,ſed integra ſummitate gemmarum. per quas ſpes futuri germinis intumeſcat.Diligentiores & fimo bubulo adlinunt vtrinq;, qđ ſummum eſt.vel marina alga veſtiunt, vel argilla ſubacta,partis vtriuſq; extrema cooperiunt, atq; ita in paſtinato ſolo deponũt.Talea & gracilior,& breuior eſſe poteſt, quæ ſimiliter vt claua mergetur. Sed talea palmis duobus ſuperſit,claua omnis obruitur.In ſpatio non deſyderat interualla maiora.Alijs arboribus non debet annecti.Calidis locis,ſed irriguis,&maritimis maxime gaudet.quibus humor exundat.Sed ſiquis hoc genus, vt in regione frigida nutriatur,extorquet, loco vel parietibus

munito, vel in meridianam partem verſo diſponat hāc arborem. Sed hybernis menſibus tectum ſtramine velet agreſti. Vbi ęſtas refulſerit, aeri arbor nuda, & ſecura redditur. Talea, ſiue claua eius calidiſſimis regionibus, & p autumnum ponitur. Frigidiſſimis Iulio, & auguſto poſitas, & quotidianis rigatiōibus animatas, ipſe vſq; ad poma, & magna incrementa perduxi. Citreum iuuari creditur, ſi cucurbitæ vicinis locis ſerantur, quarum vites etiā combuſtæ vtilem citri arboribus cinerem præbent. Gaudent aſſidua foſſione, hinc proueniunt poma maiora.
Niſi quæ arida ſunt, rariſſime debemus abſcidere. Inſeritur menſe Aprili locis calidis, Maio frigidis, non ſub cortice, ſed fiſſo trunco circa ipſas radices. Inſeritur & pyro, vt quidam volunt, & moro. ſed inſiti ſurculi qualo deſuper omnino muniendi ſunt, vel fictili vaſculo. Aſſerit Martialis apud Aſſyrios pomis hanc arborem non carere. Quod ego in Sardinia, & in territorio neapolitano in fundis meis comperi (quibus ſolum, & cœlum tepidū eſt, & humor exundans) per gradus quoſdam ſibi ſemper poma ſuccedere cum maturis ſe acerba ſubſtituant, acerborum vero ætatem florentia conſequātur, orbem quendam continuæ fœcunditatis ſibi miniſtrante natura. Feruntur acres medullas mutare dulcibus, ſi per triduum aqua mulſa ſemina ponenda macerentur, vel ouillo lacte, quod præſtat. Aliqui menſe Februario truncum obliquo foramine ab imo terebrant, ita vt altera parte non exeat. ex hoc humorem fluere permittūt, donec poma formentur. tunc foramen luto replent, ſic quod eſt medium fieri dulce confirmant. Citreum & in arbore poteſt per totum annum propemodum cuſtodiri. Melius ſi vaſculis quibuſcūq; claudatur. Si velis legere, atq; ſeruare, nocte luna latente debebis cū ramis foliatis carpere, & ſecreta diſponere. Alij ſingula vaſis ſingulis claudunt, vel gypſo adlinunt, & opaco loco ordinata cuſtodiunt. Plerīq; in cedri ſcobe, vel in ſtraminibus minutis, vel in paleis tecta ſeruant.

Meſpilum.

MESPILA locis calidis maxime gaudent, ſed irrigu is tñ, frigidis quoq; proueniunt, magis ſabulone pingui, aut glareoſa terra, cui arena permiſta eſt, vel argilla cum ſaxis. Serenda eſt taleis menſe Martio, vel Nouembri, ſed ſolo ſtercorato, & ſubacto, ita vt vtrũq; caput taleæ ſtercus obducat. Sunt eius incrementa tardiſſima. Amat putari, atq; circunfodi, & parco humore inter ſiccitates ſæpe refoueri. Seritur & ſemine, ſed in longiorem ſpera tur ætatem. Si vermibus occupatur, ſtylo æreo purgan di ſunt, & amurca, vel humana vetere vrina, vel viua calce profundendi, ſed parcius propter arboris noxã, vel aqua decocti lupini. Si putatur, hinc arbor ſterilis fieri. Fimus, & cinis vitiũ ſimul, ſi radicibus infundantur, ferti lẽ reddunt. Si formicæ moleſtæ ſunt, rubrica cũ aceto, & cinere temperata necabuntur. Si poma labuntur, fruſtũ de eius radice præciſum in media trũci parte figatur. Inſeritur menſe Februario in ſe, & in pyro, & in malo. Sur culus tñ eius ex arbore media debet aſſumi, nã de ſummi tatibus vitioſus eſt. In trunco fiſſo inſerenda eſt, nã cor ticis macies ieiuna nil nutriet. Meſpila ad ſeruandũ legũ tur nec dũ mitia, quæ & in arbore diu durabunt, vel in vrceolis picatis, vel in ordinẽ ſuſpenſa, vel vt quidã, puſ ca, vel ſapa condita. Die ſerena legantur, ac media, & pa leis obruantur diſcreta, ne ea viciſſim tactus afficiat. Vel cũ pediculis lecta ſemimatura, & ſalſa aqua per dies quin q; macerata, poſtea ſæpe infundantur, vt enatent. Seruã tur & melle, ſed ſi minus matura collegeris.

De ficu.

CALIDIS locis fici plãta radicata Nouẽbri menſe, temperatis. Februario, frigidis melius Martio, vel Aprili ponenda. eſt. Si taleã, vel cacumen ponas, vltimo Aprili cũ ei ſe viridior ſuccus infuderit. Plantæ in ſcrobe depo ſitæ lapides ſubſtituendi ſunt, ad radicẽ fimo terra miſ cenda eſt. Si loca frigida ſunt, plantarũ cacumina diuiſis

cannæ internodiſs defendantur à frigore. Si cacumē velis ponere, triſulcū ramū bimū, vel trimū ab auſtrali parte decidas, & ſic obrues, vt diuiſa cacumina terra interiacente velut tres ſurculos reddant. Taleā ſic ponemus, vt cætera, cui leuiter ab infima parte diuiſæ lapidem mergemus in fiſſo. Ego menſe Februario vltimo, vel Martio in Italia plantas grandes ficorū per paſtinatū ſolū diſpoſui, & eo anno poma peperere ſupra comprehendēdi felicitatē, velut tributa reddentes. Legendæ ſunt plantæ, in quibus frequens nodus extuberat. Steriles credūtur, quæ nitidæ ſunt, & oculos ſuos per longa internodia diſtulerunt. Si plantam fici prius nutrias in ſeminario, & maturā transferas in ſcrobē, poma generoſiora producet. Aliqui multū prodeſſe confirmant, ſi plantā fici diuiſo ſquillæ bulbo interſitā, ſtrictamq; vinculis collocemus. Scrobes amat altas, interualla maiora, terræ genus durū & gracile, & ſiccū pro vtili ſapore pomorum. Prouenit & petroſis, atq; aſperis, tñ poteſt locis propè omnibus ſeri. Quæ in montanis, & frigidis locis naſcuntur, quia minus lactis habent, ad ſiccitatē durare nō poſſunt. vſus illis in viridi eſt, melioris magnitudinis, & ſaporis arguti. Quæ naſcuntur in campis, & locis calidis & pinguiores ſunt, & in ſiccitate durabiles. Si genera numerare velimus, immenſum eſt. ſufficit, quod omnibus æqua cultura eſt. Illa diſtantia eſt, q̄ in caricis melius alba ſeruatur. In locis nimie frigidis præcoquas ficus feramus, quæ cito veniant, vt ante imbres genus hoc poſſit occurrere, calidis vero, & æſtuoſis eas, quæ ſerò maturant. Gaudet aſſidua foſſione. Per autūnū proderit, ſi ſtercus admoueas, præcipue de auiarijs. Recidenda ſunt in ea, quæ aut putria, aut male nata repereris. & ea ratione putāda eſt, vt inclinata per latera poſſit expādi. In locis humectis ficus ſaporis obtuſi eſt, cui circūciſis contra hoc radicibus aliquātus cinis debet affundi. Aliqui interficarias caprifici arborē ferunt, vt nō ſit neceſſe per ſingulas arbores pro remedio eadē poma ſuſpendi. Menſe Iunio circa ſolſtitiū

caprificādæ ſunt arbores fici, ideſt ſuſpēdēdi groſſi ex caprifico, lino velut ſerta pertuſi. Si hoc deſit, abrotani virga ſuſpenditur, aut callum, quod in vlmeis folijs inuenitur, aut arietina cornua circa radices arboris obruuntur, vel truncus arboris, quo loco turget, ſcarificandus eſt, vt poſſit humor effluere. Ne vermes patiatur, ramum terebinthi, vel lentiſci, taleā cū plantis fici cacumine ponemus inuerſo. Vncinis æreis tollendi ſunt vermes ex fico alijs amurcā, alij veterē vrinā ablaqueatis radicibus miſcent. Alij bitumen, & oleū, aut ſolā calcem viuā latebris vermiū linunt. Si formicæ moleſtę ſunt, rubrica, butyro, & pice liquida miſta circa truncū debet induci. Alij coracinum piſcem contra formicas in arbore ſuſpendendum eſſe confirmant. Si fructus ſuos velut ægra proijciet, alij rubrica, aut amurca inſulſa miſta aqua arborem liniunt, vel cancrum fluuialem cum ramo rutæ ſuſpendunt. vel algam marinam, vel faſcem lupinorum, vel radici terebratæ cuneum figunt, vel ſecuri arboris corium ſępe proſcindunt, cum folia incipiunt producere fici, vt fructum multum, & pinguem ferant, in principio germinis cacumina ſumma decutimus, vel illud tantū cacumen, quod ex arboris medietate procedit. Si maturam ficum vis ſerotinam facere, incipientes groſſos decute, cum illis fabę fuerit magnitudo. Vt ficus cito maturet, ſucco cepæ longioris cū oleo, & pipere miſto vnge poma, qñ groſſi incipiunt ſubrubere. Aprili menſe ficū debemus inſerere inter corticē. vel ſi nouellæ arbores ſunt, fiſſo ligno, qđ ſtatim operiendū eſt, & ligandū, ne ventus introeat. Melius comprehendunt, ſi circa terrā reciſa inſerantur arbuſta. Aliqui & Iunio menſe inſerunt. Surculus legendus eſt anniculus, inutilis enī creditur maioris, vel minoris ætatis. Inoculari ficus locis ſiccis Aprili, humidis melius Iunio mediāte poterit, Octobri menſe locis tepidis. Propagari ficus ramis pōt. Inſeritur aūt in caprifico, in moro, in platano, & oculis, & ſurculis. Ficus virides ſeruari poſſunt vel in melle ordinatæ, ne ſe inuicē tangant, vel

ſingulæ intra viridē cucurbitā clauſæ, locis vnicuiq; ca uatis, & itē teſſera, quæ ſecatur, incluſis, ſuſpenſa ea cucur bita vbi non ſit ignis, vel fumus. Alij miſſas ficus recen tes minus maturas in nouo vaſe fictili lectas cū pedicu lis, & à ſe ſeparatas recludunt, & in dolio vini pleno vas natare permittūt. Martialis dicit, caricas per genera mul ta ſeruari, cum ratio vna ſufficiat. Ergo hoc genere, quo campania tota cuſtodit, ſeruare debemus, in cratibus fi cus expanditur vſq; ad meridiē, & adhuc mollis in qua lū refunditur. Tunc calefacto furno ad panis coquendi modū ſuppoſitis tribus lapidibus, ne ardeat qualus inclu ditur, et clauſo furno vbi diſcocta ficus fuerit, ſicut eſt calida interpoſitis folijs ſuis in vas fictile conditur bene picatū denſius preſſa, et operculo diligenter obducitur. Si pluuijs abundantibus crates nō poſſis expandere, ſub tecto eas ita ponis, vt ſemipede erigantur à terra, et eas ad vicē ſolis cinis calidus ſubiectus vaporet, et ſubinde fi cus, ſicut eſt diuiſa, vertatur, vt ficorū coria ſiccentur, et pulpæ, tunc duplicatæ in ciſtellis ſeruentur, aut loculis. Alij maturas mediocriter ficus, et diuiſas in cratibus ex pandunt toto ſole ſiccandas, et recipiunt eas nocte ſub tecta. Nunc ficulnea cacumina obruuntur vtiliter, cū tu meſcunt, vt plantas faciant, ſi earū copia non abundat. Vt etiam varios fructus vna ficus exhibeat, ramos duos nigræ, et albæ arborum inter ſe ita vinculo ſtringis, ac torques, vt germina miſcere cogantur, ſic obruti, et ſter corati, et humoribus iuti, vbi prodire cœperint, germinā tes, oculos aliqua inter ſe annexione conglutina. Tunc germen adunatum parturiet duos colores, quos vnitate diuidat, diuiſione coniungat.

De pomis aliorum menſium.

NVNC & pyrus, vel malus inſeri, ac ſeri poteſt, & cydonia, & prunus inſeritur, et ſorba ponuntur, et mo rus. nono Calendarum Aprilium die et inſeruntur piſta cia, et locis frigidis pini ſemen aſpergitur.

De bobus, tauris, & uaccis. T.XI.

HOC menſe comparandi ſunt boues, qui tñ ſiue de noſtris capiantur armentis, ſiue emantur, icciroo nunc comparabuntur vtilius, quia necdum ſagina temporis pleni aut cælare poſſunt fallaciam venditoris, & vitia ſua, aut repugnando domituræ contumacem pleni roboris exercere fidutiam. Hæc tñ ſigna ſpectanda ſunt in bobus, ſeu de noſtro, ſeu de alieno grege fuerint comparandi, vt ſint boues nouelli, quadratis, & grandibus membris, & ſolidi corporis, muſculis, ac toris vbiq; ſurgentibus, magnis auribus, latæ frontis, & criſpæ, labris, oculiſq; nigrantibus, cornibus robuſtis, ac ſine curuaturæ prauitate lunatis, patulis naribus, & reſimis, ceruice toroſa, atq; compacta, palearibus largis, & circa genua fluentibus, pectore grandi, armis vaſtis, ventre non paruo, porrectis lateribus, latis lumbis, dorſo recto, & plano, cruribus ſolidis neruoſis, & breuibus, vngulis magnis, caudis longis, ac ſetoſis, pilo totius corporis denſo, ac breui, rubei maxime coloris, aut fuſci. Meli⁹ aũt boues de vicinis locis comparabimus, qui nulla ſoli, aut aeris varietate tẽtentur. Aut ſi hoc deeſt, de locis ſimilibus ad ſimilia trãſferamus. Illud ante vniuerſa curandũ eſt, vt viribus ad trahẽdũ cõparentur æquales, ne valentioris robur alteri procuret exitiũ. In moribus hæc conſyderãda ſunt. Sint arguti, manſueti, timẽtes hortamẽ clamoris, ac verberis, cibi appetentes. Sed ſi regionis ratio patitur, nullus melior cibus eſt, q̃ viride pabulũ. Vbi vero deeſt. eo ordine miniſtretur, quo pabuli copia, & laborũ coget acceſſio. Nunc tauros quoq; (quibus cordi eſt armenta conſtruere) cõparabit, aut his ſignis à tenera ætate ſummittet. Vt ſint alti, atq; ingentibus mẽbris, ætatis mediæ, & magis quæ iuuentute minor eſt, q̃ quæ declinet in ſeniũ. Toruã facie, paruis cornibus, toroſa, vaſtaq; ceruice, ventre ſub ſtricto. Vaccas etiã nũc maxime parabim⁹. Sed eligem⁹ forma altiſſima, corporis longi, vteri capacis, & magni,

alta fronte oculis nigris, & grandibus, pulchris cornib9,
& præcipue nigris, aure ſetoſa, palearibus, & caudis maximis, vngulis breuibus & crurib9 nigris, & paruis, ætatis maxime trimæ, quia vſq; ad decennium fœtura ex his procedet vtilior. Nec ante ætatem trimã tauros his oportet admitti. Sed erit ſtudium diligẽtis amotis ſenioribus, nouellas ſubinde conducere, & ſteriles aratro, ac laboribus deputare. Græci aſſerũt, ſi mares creare velis, ſiniſtrũ tauri in coitu ligandum eſſe teſticulũ, ſi fœminas, dextrũ tamen tauros diu ante abſtinendos, vt cum tempus eſt, acrius in cauſas dilati feruoris incumbant. Sed his armẽtis hyeme maritima, & aprica loca, æſtate opaca paremus, ac frigida, mõtana maxime, quia melius frutetis, & his herba internaſcente ſaturantur, quamuis circa fluuios recte, propter amœna loca, paſcantur. fœtura tamen aquis tepidioribus adiuuatur, vnde magis vtilius habentur, vbi pluuialis aqua, tepentes format lacunas. Tolerat tamen frigus hoc armenti genus, & poteſt facile hybernare ſub dio. quibus tamen ſepta fieri propter iniuriam grauidarum conuenit laxiora. Stabula vero vtilia ſunt ſtrata ſaxo, aut glareis, aut arenis, deuexa aliquatenus, vt humor poſſit elabi, parti meridianæ obuerſa propter flatus glaciales, quibus aliquis reſiſtere debet obiectus.

De domandis bobus. T. XII.

HOC menſe vltimo domandi ſunt trimi boues, quia poſt quinquennium bene domari non poſſunt ætatis repugnante duritia. Capti ergo ſtatim domentur, qui quidem prius, cum teneri fuerint, frequenti manus attrectatione manſueſcant. Sed ſtabulum noui boues largioribus ſpatijs habere debebunt, vt & ante ſtabulũ loca nullis concludantur anguſtijs, & producti nõ aliqua vitientur offenſa. In ipſo vero ſtabulo aſſeres tranſuerſi à terra ſeptẽ pedibus alti configantur, ad quos boues legẽtur indomiti. Tunc eligis abſolutam tempeſtatibus, & impedimentis omnibus diem, qua capti perducantur ad ſtabu

lum.quorũ ſi nimia fuerit aſperitas,vno die,ac nocte in ter vincula mitigentur ieiunijs.tũc appellationibus blandis,& illecebris oblatorũ ciborũ nõ à latere,neq; à tergo ſed à fronte accedẽs bubulcus admulceat. nareſq;,& terga pertractet,mero ſubinde conſpergens,hac tñ cautione,ne aliquẽ calce contingat,aut cornu. quod vitiũ,ſi in primordijs effectui ſibi ceſſiſſe ſenſerit,obtinebit. Tunc mitigatis,os,& palatũ ſalibus fricabis,& in gulã demitte præſulſi adipis librales offas, & vini ſextarios ſingulos cornu infundente per fauces.quæ res intra triduũ totius ſæuitiæ irã reſoluet. Aliqui eos inter ſe iungunt,ac docẽt onera tentare leuiora,& quod vtile eſt,ſi arationi parantur, ſubactò prius ſolo exercendi ſunt, vt nouus labor tenera adhuc colla non quaſſet.Expeditior aũt ratio eſt domandi,vt aſperũ bouẽ manſueto,& valido boui coniungas,quo oſtendente facile ad oĩa cogetur officia.Si poſt domituram decumbit in ſulco,non afficiatur igne,vel verbere,ſed potius.cũ decumbit,pedes eius ita ligentur vinculis,vt non poſſit progredi,aut ſtare,vel paſci.Quo facto ſiti,ac fame laſſatus carebit hoc vitio.

De equis,equabus,& pullis. T.XIII.

HOC menſe ſaginati, ac paſti añ admiſſarij generoſis equabus admittendi ſunt,& repletis fœminis,itẽ ad ſtabula colligendi. Neq; tamen æqualẽ numerũ omnibus debemus adhibere, ſed æſtimatis viribus vniuſcuiuſq; admiſſarij,ſubmittenda ſunt pauca,vel numeroſa coniugia.quæ res efficiet admiſſarios non parua ætate durare. Iuueni tamẽ equo,& viribus,formaq; conſtanti nõ amplius q̃ duodecim,vel quindecim debemus admittere,cæteris pro qualitate virium ſuarũ. Sed in admiſſario quatuor ſpectanda ſunt,forma,color,meritũ,pulchritudo. In forma hoc ſequemur,vaſtũ corpus,& ſolidũ,robori conueniẽs altitudo,latus longiſſimũ,maximi,et rotundi clunes,pectus late patens,& corpus omne muſculorum denſitate nodoſum,pes ſiccus,& ſolidus,et cornu conca

uo,altius calciatus. Pulchritudinis partes hæ ſunt. vt ſit exiguũ caput,& ſiccũ,pelle propemodũ ſolis oſſibus ad hærente. Aures breues,& argutæ,oculi magni,nares patulæ,coma,& cauda profuſior, vngularũ ſolida,& fixa rotunditas.Colores hi pręcipui Badius,aureus,albineus, ruſſeus,murteus,ceruinus,gilbus,ſcutulatus,albus guttatus,candidiſſimus,niger,preſſus. Sequẽtis meriti,varius cũ pulchritudine,nigro,vel albineo,vel badio miſtus,canus cũ quouis colore.ſpumeus,maculoſus,murinus,obſcurior.Sed in admiſſarijs pręcipue legamus clari,et vni us coloris,cæteri vero deſpiciendi,niſi magnitudo meritorũ culpã coloris excuſet.Eadẽ in equabus conſyderanda ſunt,maxime vt ſint longi,& magni ventris,& corporis.ſed hoc in generoſis ſeruetur armentis.Cęterę paſſim toto anno inter paſcua,dimiſſis ſecũ maribus implenatur.Equarũ natura eſt,partũ ſpatio duodecimi menſis abſoluere. Illud in admiſſarijs ſeruandũ eſt, vt medijs aliquibus ſpatijs ſeparentur,propter noxã furoris alterni.ſed his armentis paſcua legamus pinguiſſima,hyeme aprica,frigida, & opaca prouideamus æſtate, nec adeo mollibus locis nata,vt vngularum firmitas de aſperitate nil ſentiat.Si equa marẽ pati noluerit,trita ſquilla naturalia eius infecta libidinẽ concitabũt.Deinde grauidæ non vrgeantur,nec famẽ,vel frigus tolerent,nec inter ſe loci comprimantur anguſtijs.Generoſas equas & quę maſculos nutriũt,alternis annis ſubmittere debebimus,vt pullis puri,& copioſi lactis robur infundãt,cętere paſſim replendę. Aetas incipiẽtis admiſſarij quinti anni initio eſſe debebit.Fœmina recte et bima concipiet,quia poſt decenniũ iners ex ea ſoboles,& tarda naſcetur.Pulli equarum nati manu tangendi nõ ſunt,quia eos tactus lædit aſſiduus.quantũ ratio patitur,defendantur à frigore.In pullis pro ętatis merito ea ſunt conſyderanda,quę ſignũ bonę indolis monſtrãt,quæ in patribus,vel matribus ſpectanda pręcepi.dabit & hilaritas,& alacritas,agilitasq; documentũ. Nũc domandi ſunt pulli,vbi tempus bimæ ætas

tis exceſſerint. Cõſyderanda ſunt magna, lõga, muſculoſa, & arguta corpora, teſticuli pares, & exigui, & cætera, quæ in patribus dicta ſunt. Mores, vt vel ex ſumma quiete facile concitentur, vel ex incitata feſtinatione nõ difficile teneantur. Aetatis conſyderatio talis eſt. Bimo & ſex menſium dentes medij ſuperiores cadũt. Quadrimo canini mutantur. Infra ſextum annum molares ſuperiores cadunt. Sexto anno quos primo mutauit, exæquat. Septimo anno omnes dentes eius explentur. Latent ab hinc ætatis notæ. ſed prouectioribus tẽpora cauari incipiunt, ſupercilia caneſcere, dẽtes plerunq; prominere. Hoc mẽſe oĩa quadrupedia maxime equos caſtrare debemus.

De mulis, & aſinis. T. XIIII.

SIQVEM mulorũ genus creare delectat, equã magni corporis, ſolidis oſſib⁹, & forma egregia debet eligere. In qua nõ velocitatẽ, ſed robur exquirat. Aetas à quadrima vſq; in decennẽ huic admiſſuræ iuſta cõueniet. Si aſinus equam faſtidit admiſſus, oſtenſam prius aſinã (donec coeũdi voluptas ſolicitetur) adhibemus. qua ſubducta, equã libido incitata non ſpernet, & raptus illecebris generis ſui in permiſtionẽ cõſentiet alieni. Si morſu furens lædit obiectas, aliquatenus labore miteſcat. Creantur ex equa, & aſino, vel onagro, & equa. Sed generoſius nullum eſt huiuſmodi animal, q̃ quod aſino creãte naſcetur. Vtiles tamen admiſſarij naſcẽtur ex onagro, & aſina. Qui poſt in ſobole ſecutura agilitatẽ, fortitudinẽq; reſtituat. Admiſſarius tñ aſinus ſit hmõi, corpore amplo, ſolido, muſculoſo, ſtrictis, & fortibus mẽbris, nigri, vel murini maxime coloris, aut rubei. Qui tñ ſi diſcolores pilos in palpebris, aut auribus geret, colorem ſobolis plerunq; variabit. Minor trimo, maior decenni non debet admitti. Anicula muſa debet à matre depelli, & per mõtes aſperos paſci, vt itineris laborẽ in tenera ętate ſolidata contẽnat. Minor vero aſellus maxime agro neceſſarius eſt, qui & laborem tolerat; & negligentiã propemodũ nõ recuſat,

HOC menſe maxime apibus ſolet morbus incumbere: nam poſt hyberna ieiunia titimalli, & vlmi amaris floribus, qui prius naſcuntur, auidius appetitis ſolutionem ventris incurrunt, & pereunt, niſi affueris velocitate remedij. Præbebis ergo mali granati cū vino amineo. grana contrita, vel vuæ paſſæ cum rore ſyriaco, & auſtero vino, vel ſimul oīa leuigata, & incocta vino aſpero. Quę deinde in ligneis canalibus refrigerata ponantur. Item roſmarinus aqua mulſa decoctus congelatur, et in imbrice ponitur ſuccus huiuſmodi. Quod ſi horridę videntur, atq; contractæ torpere ſilentio, & mortuarum corpora frequenter efferre, canalibus ex canna factis mel cū gallę puluere, vel ſiccæ roſæ coctum debebis infundere. Illud ante oīa expediet, vt putres partes fauorum, vel vacuas ceras, quas aliquo caſu examen ad paucitatem redactum non valebit implere, ſemper recidas acutiſſimis ferramētis ſubtiliter, ne mota alia pars fauorum cogat apes domicilia concuſſa deſerere. Nocet apibus plerunq; felicitas ſua. Nam ſi nimijs floribus annus exuberat, dum ſolam curam gerendi mellis exercent, de prole nil cogitāt. Cuius omiſſa reparatione populus idem labore cōfectus extinguitur, totius gentis exitio. Itaq; cum mellis nimietatem videris ex florum grandi, & continua meſſe defluere, interiectis ternis diebus clauſo foramine non eas patiaris exire. Ita ad generandam ſobolem conferentur. Nunc circa Calendas Apriles curandi ſunt aluei, vt omnia purgamenta tollantur, & ſordes, quas tempus contraxit hybernum, & vermiculi, & tineæ, & araneæ, quibus corrumpitur vſus fauorum, & papiliones, qui vermiculos ſtercore ſuo faciunt naſci. Tunc fumus incenſi, & ſicci bubuli ſtercoris adhibeatur, qui aptus eſt apium ſaluti. Quæ purgatio frequenter vſq; in autumni tempora celebretur. Hæc omnia, cæteraq; efficies caſtus, & ſobrius, & alienus à balneis, vel à cibis acrib⁹, & odoris immundi, atq; omnibus ſalſamentis.

De Horis. T. XVI.

HIC menſis ad deprehēdendas horas conſentit Octo.

Hora	I.	Pedes	XXV.
Hora	II.	Pedes	XV.
Hora	III.	Pedes	XI.
Hora	IIII.	Pedes	VIII.
Hora	V.	Pedes	VI.
Hora	VI.	Pedes	V.
Hora	VII.	Pedes	VI.
Hora	VIII.	Pedes	VIII.
Hora	IX.	Pedes	XI.
Hora	X.	Pedes	XV.
Hora	XI.	Pedes	XXV.

TITVLI MENSIS APRILIS.

De medica ſerenda, & diſciplina eius. T.I.
De inſerenda olea, vel oleaſtro, de vineis, & ſeminarijs fodiendis, & inſerendis vitibus, & agris humidis, & pinguibus proſcindendis. T.II.
De hortis, in eo de caulibus, item de apio, de atriplice, de ocymo cum diſciplinis ſuis, item de melone, cucumere, porro, cappari, ſerpyllo, colocaſia, lactucis, beta, cepullis, coriandro, intybis, cucurbitis, ac menta. T.III.
De zizipha cum diſciplina ſua, & de alijs pomis, quorū ſuis menſibus diſciplina deſcripta eſt. T.IIII.
De oleo violaceo, & vino. T.V.
De armentis, in eo de vitulis nutriendis, de tonſuris, & ſignaturis. T.VI.
De apibus, in eodē veſtigandis apibus, & purgandis aluearijs, T.VII.
De horis. T.VIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER QVINTVS.

De medica ſerenda, & diſciplina eius. T.I.

APRILI menſe in areis, quas ante (ſicut diximus) præparaſti, medica ſerenda eſt. Quæ ſemel ſeritur, decem annis permanet, ita vt quater, vel ſexies poſſit per annũ recidi. Agrum ſtercorat. macra animalia reficit. curat ægrota. Iugerum eius toto anno tribus equis abunde ſufficit. Singuli cyathi ſeminis occupãt locum latum pedibus quinq;, longum pedibus decẽ. Sed mox ligneis raſtellis obruãtur iacta ſemina, quia ſole citius comburuntur. Poſt ſationem ferro locum tangi non licet, ſed raſtris ligneis frequenter herba mundetur, ne teneram medicam premat. Prima meſſis eius tardius fiet, vt aliquantum ſemen excutiat, Cæteræ vero meſſes quàm volueris cito peragantur, & iumentis præbeantur. Sed primo partius præbẽda eſt nouitas pabuli, inflat enim, & multum ſanguinem creat. Vbi ſecueris, ſæpius riga. Poſt paucos dies, cum fruticare cœperit, omnes alias herbas runcato. ita & ſexies per annum metis, & annis decem poterit manere continuis.

De inſerenda olea. T. II.

NVNC locis temperatis oliua inſeratur, quę inſeritur inter corticem more pomorum, ſicut ſupradictum eſt, ſed vt oleaſtro inſeras, contra illud, quod ex olieueto inſito, & caſu incenſo renaſcitur oleaſter infelix, ſic prouidendum eſt. Poſitis prius oleaſtri brachijs in ſcrobe, in qua diſponemus inſerere, ſcrobes ita replebimus, vt mediæ vacuæ ſint. Cum comprehẽderit oleaſter, inſeremus in infimo, vel inſitum ponemus. & inſitionem propè infra terram nutriemus. Deinde ſicut adoleſcit, terram ſubinde colligimus. Ita commiſſura in profundo latẽte,

quiſquis vrit, aut cædit, oliuæ locum non auſert pullulandi, quæ & apertam redeundi felicitatem de olea, & occultam valendi feracitatem de oleaſtri connexione retinebit. Aliqui oleas in radicibus inſerunt, & vbi comprehẽderint, cum aliqua parte radicis auellunt, & transferunt more plantarũ. Græci oleas ab octauo Calendarũ Aprilium die, vſq; in tertium nonarum Iulij inſeri debere præcipiunt. ita vt locis frigidis ſerius, calidis maturius inſerantur. Locis frigidiſſimis nunc vinearum foſſio ante idus peragenda eſt, & ſiqua de Martio menſe reſtabant. Vites quoq; inſerimus. Seminaria, quæ ſunt ante facta, herbis liberentur, & leuiter circumfodiantur. Nunc locis mediocriter ſiccis milium ſerimus, & panicum. Hoc mẽſe pingues campi, & agri, qui diu aquam tenent, proſcindantur poſt idus, cum & omnes herbas protulerint, & earum ſemina non dum maturitate firmata ſint.

De hortis. T. III.

HOC etiam menſe vltimo, & propè vere tranſacto braſſicam ſerere poſſumus, quæ cauli ſeruiet, quia cymæ tempus amiſit. Nunc apium bene ſeritur locis calidis, & frigidis terra quali volueris, dummodo ibi ſit humor aſſiduus, quamuis naſci, ſi neceſſe fuerit, & in ſiccitate non deneget. Et propè omnibus mẽſibus, à primo vere vſq; ad autumnum ſeratur extremũ. Ex ipſius genere eſt hipposelion durius tamen, & auſterius, & helioſelinon molli folio, & caule tenero, quod naſcitur in lacunis, & petroſelinõ maxime locis aſperis. Hæc oĩa genera poſſunt habere diligentes. Apios maiores facies, ſi ſemen quantum tribus digitis comprehendi poteſt, linteolo clauſeris rariore, & breui foſſa obrueris. Ita omnium ſeminũ germen capitis vnius ſoliditate nectetur. Criſpi fiunt, ſi ſemina ante tundãtur, vel ſi ſuper areas naſcentes aliqua pondera volutentur, aut pedibus proculcentur enata. Apij ſemina vetuſtiora citius naſcuntur, quæ nouella ſunt, ſerius. Hoc menſe atriplicem ſeremus, ſi rigare poterimus,

& Iulio, & cæteris vſq; ad autumnum, menſibus. Amat aſſiduo humore ſatiari, Semen ſtatim, cum ſpargitur, ob ruendum eſt, herbæ ei ſubinde vellantur. Transferri neceſſarium non eſt, cum bene ſeritur. tamen poteſt melius adoleſcere, ſi ſpatio rariore pangatur, & iuuetur ſucco lætaminis, & humoris. Ferro tamen reſcindendum ſemper eſt, quia ita pullulare non ceſſat. Nunc ocymum ſeritur, cito naſci dicitur, ſi ſtatī, cū ſeueris, aqua calida pfundas. Rē mirā de ocymo Martialis affirmat, ꝗ mō purpureos, mō albos flores. mō roſeos pariat, & ſi ex eo ſemine frequenter ſeratur, modo in ſerpyllum, modo in ſiſimbrium mutetur. Hoc etiam menſe melones, & cucumeres ſeruntur, & porrus, & in primordio capparis, & ſerpyllum, & colocaſiæ plantaria ponemus, & lactucas, & betas, & cepullas, & coriandrum ſeremus, & intyba ſecunda ſatione, quibus vtamur æſtate, & cucurbitas, & mentam radice, vel planta.

De zizipha cum diſciplina ſua. T. IIII.

LOCIS calidis Aprili menſe *ziziphum* conſeremus, frigidis vero Maio, vel Iunio. Amat loca calida, aprica, Seritur oſſibus, & ſtipite, & planta. Creſcit tardiſſime, Sed ſi plantam ponis, Martio magis in terra molli. ſi oſſibus ſeras, in ſcrobe palmari, ita vt terna grana ꝑ ſcrobem cacuminibus ponantur inuerſis. Quibus in imo, & in ſummo affundatur lætamen, & cinis, & herbis adnaſcentibus manu planta liberetur erumpens. Cum pollicis ſoliditati ſimilis fuerit, transferatur in locum paſtinatum, vel in ſcrobem. Terram diligit non nimis lætā, ſed proximā tenui, atq; ieiunæ. Per hyemem prodeſt illi, vt circa codicē lapidū cumulus aggeretur, qui æſtate debet auferri. Si arbor hæc triſtis eſt, ferrea ſtrigili ſubraſa hilarior fiet, vel ſi fimum bubulum radicibus modice, & frequenter affundas. Zizipha collecta matura in longo vaſe fictili ſeruātur oblito, & loco ſicciore compoſito, vel recenter lecta poma ſi guttis vini veteris perfundas, effi

citur,ne ea rugarum deformet attractio. Seruantur etiã decisa cũ ramis ſuis,aut fronde ſua inuoluta,atq; ſuſpẽſa.

De pomis aliorum menſium. T.V.

HOC etiam menſe locis temperatis mala granata ponuntur,ea ratione,qua dictum eſt,& inſeruntur. Nã circa Calendas Maias perſicus inoculari poteſt, quo more emplaſtratur ficus,ſicut diximus,cum de inſitione loqueremur. Hoc menſe calidis locis citri arbor inſeritur,ſicut ſupra memoraui. Nunc locis frigidis fici plantaria diſponemus, ſeruantes eam,quæ ſupradicta eſt, diſciplinam. Nunc etiam ficus debemus inſerere in ligno,vel ſub cortice,ſicut ante præcepi,& eam locis ſiccis inoculare. Nũc planta palmarum,quam cephalonẽ vocamus, locis apricis,& calidis eſt ponenda. Hoc menſe ſorbũ poterimus inſerere in ſe,in cydonio,in ſpina alba.

De oleo,& uino uiolaceo. T.VI.

TOT violæ vncias infundas, quot olei libras miſeris, & diebus.xl.ſub dio habere debebis. Violæ purgatæ, vt de rore nihil habeant,libras quinq; vini veteris.x.ſextarijs debebis infundere,& poſt.xxx.dies.x. mellis ponderibus temperare.

De armentis. T. VII.

HOC menſe vituli naſci ſolent,quorum matres abundantia pabuli iuuentur,vt ſufficere poſſint tributo laboris,& lactis. Ipſis autem vitulis toſtum,molitumq; miliũ cum lacte miſceatur ſaluiati more præbendum. Nunc locis calidis tondeantur oues, & ſerotini fœtus hoc menſe ſignentur. Nunc etiam prima eſt admiſſura,quæ excellit arietũ, vt agnos iam maturos hybernũ tẽpus inueniat.

De apibus. T. VIII.

HOC menſe locis apricis apes quæremus.ſed loca mellifica indicant apes,ſi circa fontes frequentiſſimæ paſcantur. nã ſi rariores videbuntur,in his locis mellificari vtiliter nõ poteſt,quod ſi frequentes aquantur,vbi ſint exa

amina earum,hoc genere poſſumus inuenire. Ac primo q̃ longe ſint,exploremus,aut proxime rubricam liquidã breui vaſculo infuſam geramus, & obſeruemus fontes, aut aquas vicinas.tunc dorſa apum bibentium tãgamus illo liquore tincta feſtucula,atq; ibidem moremur. Si cito reuerſæ fuerint,quas tinximus,hoſpitia earum proxima eſſe noſcemus,ſi tarde ſpatio longiore ſummota,qđ pro mora temporis æſtimamus. Ad proxima facile venies,ad longinqua hoc genere perduceris. Cannæ vnum internodium cum ſuis recidas articulis. & in latere aperies.ibi mel exiguum,vel defrutum mittes,& iuxta fontẽ pones.cum ad eum conuenerint apes, atq; ingreſſæ fuerint poſt odorẽ,foramẽ pollice claudis appoſito,& vnã tantum patieris exire,cuius fugam perſequere,ea tibi partem demonſtrat hoſpitij.cum ipſam cœperis non videre,alteram cõtinuo dimittes,& ſequeris.ita ſingulæ ſubinde dimiſſæ te facient vſq; ad locum examinis peruenire. Aliqui mellis breuiſſimum circa aquã vaſculum ponunt,de quo cum apis aquam deguſtauerit, ad commune pabulum pergens,alias exhibebit. Quarum frequentiam ſubinde creſcentem, notata reuolantium parte vſq; ad examina perſequeris. Quod ſi eſt examen in ſpelũca reconditum,fumo eijcietur,& cum exierit, æris ſonitu territum in frutice,vel in aliqua ſyluæ ſe parte ſuſpẽdet,& ita admoto vaſculo recipietur. Si vero in cauæ arboris ramo fuerit, acutiſſima ſerra idem ramus ſupra, infraq; deciſus, & munda veſte coopertus poterit afferri, & inter aluearia collocari. Veſtigantur autem mane,vt tota dies ſufficiat ad ſequendum,nam veſpere peracto opere ad aquam plerunq; non redeunt. Vaſa autẽ, quibus recipiuntur,perfricanda ſunt citreagine,vel herbis ſuauibus,& conſpergenda imbre mellis exigui.quod ſi verno fiat,& circa fontes aluearia ſic tincta ponantur locis,quibus apum frequentia eſt,multitudinem ſibi ſpõte conducent,ſi tñ ſeruari à furibus poſſunt. Hoc etiã mẽſe,ſicut ſupra,purganda ſunt aluearia ſordibus, & necan

De tonſuris ouium. T.VIII.
De caſeo faciendo. T.IX.
De apibus. T.X.
De pauimentis, & ſolarijs. T.XI.
De lateribus faciendis. T.XII.
De roſato. T.XIII.
De oleo liliaceo. T.XIIII.
De oleo roſeo. T.XV.
De rodomelli. T.XVI.
De roſis viridibus ſeruandis. T.XVII.
De horis. T.XVIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER SEXTVS.

De panico, & milio, de florentibus ſatis, de recidendo fœno. T.I.

MAIO menſe locis frigidis, & humectis panicum ſeremus, & milium more, quo dixi. Nunc omnia propè, quæ ſata ſunt, florent, neque tangi à cultore debebunt. Florent autem ſic. Frumenta, & ordeum, & quæ ſunt ſeminis ſingularis octo diebus florebunt. & deinde per dies. XL. grandeſcent flore depoſito vſque ad maturitatis euentum. quæ vero duplicis ſeminis ſunt, ſicut faba, piſum, cæteraque legumina. XL. diebus florent, ſimulque grandeſcunt. Hoc menſe in locis ſiccis, calidis, ſiue maritimis fœna recidantur, prius tamen quàm exareſcant. Quod ſi pluuijs infuſa fuerint, conuerti ante non debent, quàm pars eorum ſumma ſiccata ſit.

De nouellæ ſarmentis relinquendis, & pampinandis uitibus. T.II.

NVNC cõſyderem⁹ nouellę vitis ſarmẽta, quę protulit et ei pauca, et ſolida reliquam⁹, et adminiculis firmemus,

donec brachia prolata dureſcant. Non aũt amplius reſectæ, & pullulanti viticulæ, q̃ duæ, vel tres materiæ relinquantur, & alligentur propter iniuriam venti. Ideo aũt tres materias dixi debere dimitti, ne diſſipantibus ventis nulla remaneat, ſi in primordio reliqueris pauciores. hoc menſe pampinari conueniet. ſed tunc eſt opportuna pãpinatio, cũ teneri rami digitis ſtringentibus crepabunt ſine difficultate carpentis. Hæc res vuas efficit pinguiores, & maturitati conſulit ſolis admiſſu.

De proſcindendis, & aperiendis nouis agris. T. III.

NVNC quoq; pingues agri, & herboſi proſcindãtur ſed ſi agros incultos volueris aperire, cõſyderabis, ſiccus, an humidus ſit ager, ſyluis, aut gramine, frutetis veſtitus aut filice. Si humidus erit, foſſarũ ductibus ex oĩ parte ſiccetur. Sed apertæ foſſæ notæ ſunt, cæcæ vero hoc genere fiunt. Imprimuntur ſulci per agrũ tranſuerſi altitudine pedũ ternũ. poſtea vſq; ad medietatẽ lapidibus minutis replentur, aut glarea, & ſuper terra, quam egeſſeramus, æquatur. Sed foſſarũ capita vnã patentẽ foſſam petant, ad quã decliues decurrant. ita & humor deducetur, & agri ſpatia nõ peribunt. Si defuerint lapides, ſarmẽtis vel ſtraminẽ ſubiecto cooperiantur, vel quibuſcũq; virgultis. ſed ſi nemoroſus eſt, extirpatis, aut raro relictis arboribus excolatur. Si lapidoſus, p maceriaſ ſaxorũ à turba collectas & purgari poterit, & inde muniri. Iũcus, & gramẽ, & filices frequẽti aratione vincẽtur. Sed filicẽ, ſi ſæpe fabam conſeras, vel lupinos, & ſi ſubinde naſcentẽ mucronẽ falcis incidas, intra exiguum tempus abſumes.

De occandis uitibus, arboribusq;, et rude cædẽda, fodiẽdis ſeminarijs, putãdis oleis, et lupino uertẽdo. T. IIII.

HOC menſe arbores, & vites, quæ ablaqueatæ fuerãt, occare, hoc eſt operire iam conuenit. Nunc ad rudem faciendam ſylua cædatur, qñ oĩ fronde veſtitita eſt. Cædẽdi aũt hic modus eſt, vt optimus operarius in alta ſylua modij ſpatium, mediocris vero tertia minus poſſit ab-

ſcindere. Nunc & ſeminaria fodiuntur aſſidue, & locis prægelidis, & pluuioſis oleæ putantur, & eis muſcus abraditur. At ſiquis lupinum ſtercorandi agri cauſa ſeminabit, aratro illum nunc debebit euertere.

De hortis. T. V.

HORTORVM ſpatia, quæ per autumnum ſeminibus implenda deſtinantur, aut plantis, nunc conueniet paſtinare. Hoc menſe apium bene ſeritur, ſicut iam ante dictum eſt, vel coriandrum; & melones, & cucurbitæ, carduus, & radices, & ruta pangentur. Porri quoque planta transfertur, vt rigationibus animetur.

De pomis. T. VI.

LOCIS calidis nunc mala punica florere incipiunt. Ramus ergo cum flore (ſicut Martialis dicit) ſi obruto circa arborem fictili vaſe claudatur, & ne reſiliat, ligetur ad palum, pro vaſculi magnitudine pomum reddit autumno. Hoc etiam menſe locis calidis emplaſtrari perſicus poteſt. Locis frigidis nunc citri arbor inſeritur, & ea, quę dicta eſt, diſciplina ſeruetur. Nunc frigidis locis ziziphū conſeremus, & ficum inſerimus. Hoc etiam menſe palmæ planta diſponitur.

De armentis, in eo de caſtrandis bobus. T. VII.

NVNC caſtrandi ſunt vituli, ſicut Mago dicit, tenera ætate, vt fiſſa ferula teſticuli comprimantur, & paulatim confracti reſoluantur. Sed hoc luna decreſcente verno, vel autumno fieri debere præcipit. Alij ligato ad machinam vitulo, duabus anguſtis regulis ſtagneis, ſicut forcipibus ipſos neruos apprehēdūt, qui græce κρεμαστῆρες dicuntur. His comprehenſis tentos teſticulos ferro reſecant, & ita recidūt, vt aliqd de his capitibus neruorū ſuorū dimittatur hærere, quę res et ſanguinis nimietatē prohibet, & nō oīno iuuencos ſubducto robore virilitatis effœminat. Nec admittendū eſt, quod plerique faciunt, vt ſtatim caſtratos coire compellant, nā certū eſt ab eis generari, ſed ipſos fluxu ſanguinis interire. vulnera vero ca

iam formulę per crates ita ſtatuantur,ne inuicem ſe vitii quæcq; contingat. Sit autem loco clauſo, & à ventis remoto, vt teneritudinem ſeruet,atq; pinguedinem. Vitia caſei ſunt, ſi aut ſiccus ſit, aut fiſtuloſus. quod eueniet, aut ſi parum prematur aut ſales inimicos accipiat, aut calore ſolis vratur. In recenti caſeo conficiẽdo aliqui nucleos virides pineos terunt, atq; ita miſto lacte gelant. Aliqui thymum tritum, & frequenter colatum congelant. Qualemcunq; etiã ſaporem velis, efficere poteris, adiecto, qđ elegeris, cõdimento, ſeu piperis, ſeu cuiuſcunq; pigmenti.

De *apibus*. T. X.

HOC menſe incipiunt augeri examina, et in extremis fauorum partibus maiores creantur apiculæ, quas aliqui reges putant, ſed græci eos οἰςρους appellant, & necari iubent, quia requiem concutiunt quieſcentis examinis. Nũc papiliones abundãt, quos necemus, more, quo dixi.

De pauimentis, & ſolarijs. T. XI.

NVNC circa extremum menſem pauimenta in ſolarijs fiunt. quæ in frigidis regionibus, & ibi pruinæ ſunt, glacie ſuſpenduntur, & pereunt. Sed ſi hoc placuerit, ſternemus duplices ordines tabularum tranſuerſos, atq; directos, et paleam, vel filicem ſupra conſtituemus, et æqualiter æquabimus ſaxo, quod manum poſſit implere. Pedaneum ſuper rudus inducimus, & aſſiduo vecte denſamus. tunc ante, quàm rudus ſiccetur, bipedas, quæ per omnia latera canaliculos habeant digitales, iungemus, ita vt calcẽ viua ex oleo temperata, bipedarum canales, qui inter ſe connectendi ſunt, impleantur, & earũ coniunctione rudus omne cooperiatur. nam ſiccata omnis materia vnum corpus efficiet, et nullum tranſmittet humorem. Poſtea, ſex digitorum teſtaceũ ſuperfundimus, et frequenter virgis verberabimus, ne rimis poſſit aperiri. Tunc teſſellas latiores, vel tabellas qualeſcũq; marmoreas, aut paginas imprimemus. & hanc conſtructionem res nulla vitiabit.

De horis. T.XVIII.

IN horarum menſuris Maius reſpondet Auguſto.

Hora	I.	Pedes	XXIII.
Hora	II.	Pedes	XIII.
Hora	III.	Pedes	IX.
Hora	IIII.	Pedes	VI.
Hora	V.	Pedes	IIII.
Hora	VI.	Pedes	III.
Hora	VII.	Pedes	IIII.
Hora	VIII.	Pedes	VI.
Hora	IX.	Pedes	IX.
Hora	X.	Pedes	XIII.
Hora	XI.	Pedes	XXIII.

TITVLI MENSIS IVNII.

De area paranda. T.I.
De meſſibus. T.II.
De agris proſcindendis, de vineis occandis, fodiendis, vicia, fœno grçco, lenticula, faba, lupino colligẽdis. T.III.
De hortis, in eo de braſſica, apio, betis, radicibus, lactucis, coriandro. T.IIII.
De pomis, in eo de flore punici, de pyro, de malo, zizipho, de fico, de emplaſtratione. T.V.
De armentis, in eo de caſtratura, de caſeo, de tonſuris. T.6
De apibus, in eo de legendo, & conficiendo melle, vel cera, de ſeruandis examinibus, & ſignis eorũ, & regibus, de inopia examinum ſupplenda. T.VII.
De pauimentis, & latere. T.VIII.
Qualiter fructuũ venturorũ experimẽta ſumãtur. T.IX
De oleo chamæmilleo. T.X.
De œnante. T.XI.
De alica. T.XII.
De horis. T.XIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER SEPTIMVS.

De area paranda. T. I.

IVNIO menſe area paranda eſt ad trituram, cuius primo terra radatur, deinde effoſſa leuiter miſtis paleis, & amurca æquatur inſulſa. Quæ res à muribus, & formicis frumenta defendit. Tunc premenda eſt rotundo lapide, vel columnæ quocunq; fragmento, cuius volutatio poſſit eius ſpatia ſolidare. Dehinc ſole ſiccetur. Aliqui mundatis areis aquam ſpargunt, & minuta ibi pecora diu ſpatiari, ac proculcare compellunt. Et cũ terra vngulis ſtricta fuerit, ſpectant ſolidam ſiccitatem.

De meſſibus. T. II.

NVNC primo ordei meſſis incipitur, quæ conſumanda eſt ante quàm grana arefactis ſpicis lapſa decurrant, quia nullis, ſicut triticum, folliculis veſtiuntur. Quinque modios recidere poteſt pleni agri opera vna meſſoris experti, mediocris vero tres, vltimi etiam minus. Sed ordei culmos iacere in agris aliquantulũ ſinamus, quia fertur hoc more grandeſcere. Nunc etiam menſe poſtremo locis maritimis, et calidioribus, ac ſiccis tritici meſſis abſcinditur. Quam paratam eſſe cognoſces, ſi equaliter ſpicarũ populus maturato rubore flaueſcat. Pars Galliarum planior hoc compendio vtitur ad metendum, & præter hominum labores vnius bouis opera ſpatium totius meſſis abſumit. Fit itaq; vehiculum, quod duabus rotis breuibus fertur, huius quadrata ſuperficies tabulis munitur, quæ forinſecus recliues in ſummo reddant ſpatia largiora. Ab eius fronte carpenti breuior eſt altitudo tabularum. Ibi denticuli plurimi, ac rari ad ſpicarum menſurã conſtituuntur in ordinem ad ſuperiorem partem recurui. A tergo vero eiuſdem vehiculi duo breuiſſimi temones figurantur, velut amites baſternarum. Ibi bos capite

in vehiculum verſo iugo aptatur, & vinculis, manſuetus ſanè, qui non modum compulſoris excedat. Hic vbi vehiculum per meſſes cœpit impellere, omnis ſpica in carpentum denticulis comprehenſa cumulatur abruptis, ac relictis paleis, altitudinem, vel humilitatem plerunque bubulco moderante, qui ſequitur, & ita per paucos intus, ac reditus breui horarum ſpatio tota meſſis impletur. Hoc campeſtribus locis, vel æqualibus vtile eſt, & ijs, quibus neceſſaria palea non habetur.

De agris proſcindendis, de uineis occandis, fodiendis, uicia, fœno græco recolligendis. T. III.

NVNC frigidiſſimis locis, quæ Maio ſunt prætermiſſa faciemus. Agros æque proſcindemus herboſis & gelidis partibus. Vineta occabimus. Colligemus viciam, fœnum græcum reſecabimus ad pabulum. Hoc menſe locis frigidis peragenda eſt leguminum meſſis. itaque lenticulam collectam, cineri miſtam, bene ſeruabimus, vel vaſis olearijs, aut ſalſamentarijs, repletis ſtatimque gypſatis. Nunc & faba luna minuente velletur. Ante lucem ſanè, & ante quàm luna procedat, excuſſa, & refrigerata ponatur. Ita gurguliones non patietur infeſtos. Hoc menſe lupinus colligitur, & ſi placuerit, ſtatim ſeparetur ex area. ſed longe ab humore eſt ponendus in horreis. Sic enim diutiſſime cuſtoditur, maxime ſi granaria eius afflauerit fumus aſſiduus.

De hortis. T. IIII.

HOC menſe circa ſolſtitium braſſicam ſeremus, quam inchoante transferemus Auguſto, vel irriguo loco, vel pluuia initiante madefacto. Apium quoque bene ſerere poterimus, betas, & radices, & lactucas, & coriandrum, ſi rigemus.

De pomis. T. V.

HOC etiam menſe ramus punici (ſicut ſupra diximus) poterit intra fictile vaſculum claudi, vt ad eius magni-

tudinem poma reſtituat. Nūc pyra, vel mala, vbi ramos multa poma denſabunt, interlegenda ſunt quæcunq; vitioſa, vt ſuccus, qui ingrate his poſſet impendi, ad meliora vertatur. Hoc etiam menſe locis frigidis ziziphum ſerere poterimus. Nunc caprificandæ ſunt arbores fici, ſicut in eius narrauimus diſciplina. Aliqui eas et hoc menſe inſerunt. Locis frigidis perſicus inoculatur, palmę plāta circunfoditur. Hoc menſe, vel Iulio celebratur inſitio in pomis, quæ emplaſtratio dicitur. Solis arboribus conuenit, quibus pinguis ſuccus in cortice eſt, vt ficis, et oleis, ac ſimilibus, vt Martialis dicit, & perſico. Fit autē ſic. Ex nouellis ramis, et nitidis, ac feracibus gemmam, quæ bene apparebit ſine dubio proceſſura, duob⁹ digitis quadratis circumſignabis, vt ipſa ſtatuatur in medio, & ita ſubtiliter corticē leuabis acutiſſimo ſcalpro, ne gemma lædatur. Item ex ea arbore, cui velimus inſerere, ſimiliter cum gemma tolletur emplaſtrū, nitido tamen, atq; vberi loco. Tunc ibi conuenienter aſtringitur, et preſſum circa gemmam vinculis cogitur ſine germinis læſione cohærere, vt ea, quæ appoſitæ reditur, locum gemmæ prioris includat, tunc luto ſuperlinis, & liberam gemmam relinques. Ramos ſuperiores eius arboris ſecabis, ac ſtirpes, & ab vno & viginti diebus exactis reſoluto vimine vinculorum reperies externi ſeminis gemmam mire in arboris alienæ membra tranſiſſe.

De armentis, in eo de caſtratura, de caſeo, de tonſuris. T. VI.

HOC etiam menſe vituli recte, vt dictum eſt ante, caſtrantur. Nunc etiam caſeum iure conficimus, & oues in frigida regione tondemus.

De apibus, aluearijs, & reliquis. T. VII.

HOC menſe aluearia caſtrabuntur, quæ matura eſſe ad mellis reditum ſignis quampluribus inſtruemur. Primū, ſi plena ſunt, apum ſubtile murmur audimus: nam vacuæ ſedes fauorum, velut concaua ædificia, voces, quas

acceperint,in maius extollunt. Quare cum murmuris ſonus magnus,& raucus eſt, agnoſcimus non eſſe idoneas ad metendum crates fauorum. Item cum fucos à ſedibus ſuis,qui ſunt apes maiores, grandi intentione deturbāt, matura mella teſtantur. Caſtrabuntur autē aluearia matutinis horis, cum torpent apes, nec caloribus aſperantur. Fumus admouetur ex galbano, & arido fimo bubulo,quem in pultario factis carbonibus conuenit excitare. Quod vas ita figuratum ſit, vt velut inuerſi infundibuli anguſto ore fumum poſſit emittere,atq; ita cedentibus apibus,mella recidentur. Ad examinis pabulum hoc tempore pars fauorū debet quinta dimitti. Sanè putres, ac vitioſi faui de aluearijs auferantur. Nunc mella conficimus congeſtis in mundiſſimum ſabanum fauis,ac diligenter expreſſis. Sed ante quàm premamus, partes fauorum corruptas,vel pullos habentes recidemus,nam malo ſapore mella corrumpunt. Mel recens paucis diebus apertis vaſculis habendum eſt,atq; in ſummitate purgandū,donec refrigerato calore muſti more deferueat. Nobilius mel erit,quod ante expreſſionem ſecundam,velut ſponte profluxerit. Hoc etiam menſe ceram conficimus, quæ in vaſe æneo feruenti aqua pleno minute conciſis fauorum reliquijs mollietur, & deinde in alijs vaſculis ſine aqua reſoluta digeretur in formas. Nunc ſi menſe vltimo, noua egrediuntur examina, cuſtos eſſe debebit attentus,quia nouellæ apes vagantibus animis iuuentute,niſi ſeruentur,effugiunt. Exeuntia in aditu ſuo morātur vno,aut duobus diebus, quæ ſtatim nouis aluearijs excipienda ſunt. Obſeruabit autem cuſtos aſſiduus vſq; in octauam,vel nonam horam, quia poſt hæc tempora non facile fugere,aut emigrare conſueuerunt, quamuis aliquæ ſtatim & procedere,& abire non dubitent. Signa futuræ fugæ hæc ſunt. Ante biduum, vel triduum acrius tumultuantur,& murmurāt. Quod vbi appoſita frequēter aure explorator agnouerit, ſolicitior aduerſum hæc eſſe debebit. Solent hæc ſigna & cum pugnaturæ ſunt,fa

cere. Quarum pugnam compeſcit puluis, aut mulſę aquę imber aſperſus. Ineſt illi ad originis ſuæ reparandam cõcordiam, dulcis authoritas. Sed cum ſe agmina ſic pacata, in ramo, aut loco quocunque ſuſpẽderint, ſi vnius vberis eductione pendebunt, noris aut vnum regẽ eſſe vniuerſis, aut reconciliatis omnibus manere concordiam. Si vero duo, vel plura vbera ſuſpendens ſe populus imitatur, & diſcordes ſunt, & tot reges eſſe, quod velut vbera videris, confitentur. Vbi globos apium frequentiores videris, vncta manu ſucco meliſſophylli, vel apij reges requiras. Sunt autem paulo maiores, & oblongi magis quam cæteræ apes, rectioribus cruribus, neque grandibus pennis, pulchri coloris, & nitidi, leues, ſine piſo, niſi forte pleniores, quaſi capillum gerunt in ventre, quo tamen non vtũtur ad vulnus. Sunt alij fuſci, atque hirſuti, quos oportet extingui, & pulchriorem relinqui, qui ſi frequenter vagatur cum examinibus, exſectis alis reſeruetur. hoc enim manente nulla diſcedet. Sed ſi nulla naſcantur examina, duorum, vel trium vaſculorum multitudinem in vnum conferre poſſumus, dulci tamen liquore conſperſas apes, atque incluſas, per triduum tenebimus, appoſito cibo mellis, & exigua tantum ſpiracula relinquemus in cælla. Quod ſi velis aluearium, cui per aliquam peſtem multitudo ſubducta eſt, populi adiectione reparare, cõſyderabis in alijs abundantibus, ceras fauorum, & extremitates, quæ pullos habent, & vbi ſignum naſcituri regis inueneris, cum ſobole ſua recides, & in id aluearium pones. Eſt autem hoc futuri regi ſignum. Inter cætera foramina, quæ pullos continent, vnum maius, ac longius velut vber apparet. Sed tunc transferendi ſunt, quando eroſis cooperculis ad naſcendum maturi capita nituntur exerere, nam ſi immaturos tranſtuleris, interibunt. Si autẽ ſe ſubitum leuabit examen, ſtrepitu æris terreatur, aut teſtulæ. tunc ad aluearium redibit, aut in proxima fronde pendebit, & inde in nouum vas herbis conſuetis, & melle conſperſum manu attrahatur, aut trulla, & cum in eo

loco requiſierit, veſpere inter alia collocetur.

De pauimentis, & latere. .T. VIII.

HOC etiam menſe pauimenta faciemus ſub diuo, & lateres more, quo dixi.

Qualiter fructuum uenturorum experimenta ſumantur. T. IX.

GRAECI aſſerunt Aegyptios hoc more prouentum futuri cuiuſq; ſeminis experiri. Aream breuem loco ſubacto, & humido nunc excolunt, & in ea diuiſis ſpatijs omnia frumenti, vel leguminum ſemina ſpargunt. Deinde in ortu caniculæ, q apud Romanos quartodecimo Calendarum Auguſtarum die tenetur, explorant quæ ſemina ortum ſydus exurat, quæ illæſa cuſtodiat. His abſtinent, illa procurant, quia indicium noxæ, aut beneficij, per annum futurum generi vnicuiq;, ſydus aridum præſenti exitio, vel ſalute præmiſit.

De oleo chamæmilleo. T. X.

PER olei libras ſingulas chamæmillæ herbæ florentis, aureę medietatis, proiectis albis folijs, quibus flos ambitur, vnciarum ſingularum pondus infundis, & quadraginta diebus in ſole conſtitues.

De œnanthe. T. XI.

SYLVESTRES vuas, cum florent, ſine rore colligimus, & expandimus in ſole, nequid reſtet humoris, & flos ad excutiendū ſiccior appareteur. Tunc cribello ſpiſſo cernimus, vt grana non tranſeāt, ſed flos ſolus decidat. Hunc in melle ſeruamus infuſo. & cum diebus. xxx. fuerit conditum, temperamus eo genere, & more, quo roſatum moris eſt temperare.

De alica. T. XII.

ORDEVM ſemimaturū, cui adhuc ſupereſt aliquid de virore per manipulos ligabis, & torrebis in furno, vt facile mola poſſit infringi. & in modio vno ſalis aliquātum, dum molitur, miſcere curabis, ac ſeruas.

De horis. T. XIII.

IVNIVS, ac Iulius horarum ſibi æqua ſpatia cõtulerũt.

Hora	I.	Pedes	XXII.
Hora	II.	Pedes	XII.
Hora	III.	Pedes	VIII.
Hora	IIII.	Pedes	V.
Hora	V.	Pedes	III.
Hora	VI.	Pedes	II.
Hora	VII.	Pedes	III.
Hora	VIII.	Pedes	V.
Hora	IX.	Pedes	VIII.
Hora	X.	Pedes	XII.
Hora	XI.	Pedes	XXII.

TITVLI MENSIS IVLII.

De iterandis agris, de meſſe triticea, de extirpandis vepribus, & filectis, de arboribus operiendis, puluerandis nouellis. T. I.

De hortis, in eo de cepullis, radicibus, atriplice, ocymo, malua, beta, lactuca, porro, item napis, & rapis cum diſciplina ſua. T. II.

De pomis, in eo de emplaſtratiõe, de pyro, malo, citreo, ficu, palma. T. III.

De armentis, & gregibus, in eo de admittendis tauris, & arietibus. T. IIII.

De extirpando gramine. T. V.

De vino ſcyllite. T. VI.

De hydromelli. T. VII.

D aceto ſcyllitico. T. VIII.

De ſinapi. T. IX.

De horis. T. X.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER OCTAVVS.

De iterandis agris, de meſſe triticea, de extirpandis uepribus, & filicetis, de arboribus operiendis nouellis. T. I.

IVLIO menſe agri. qui Aprili proſciſſi fuerant, circa Calendas iterentur. Nunc locis temperatis tritici meſſis expletur, more, quo dictum eſt, ſylueſtres agri vtiliſſime extirpabuntur arboribus, atq; virgultis, cũ luna decreſcit, deſectis radicibus, atq; combuſtis. Hoc menſe arbores, quæ in meſſe ſteterant, ſectis meſſibus obruãtur aggeſtione terrarũ propter nimios ſolis ardores. opera vna. XX. maximas obruet. Nunc & nouellæ vites mane, & veſpere iã calore depoſito effodi debẽt, & auerſo gramine puluerari. Hoc menſe vtiliter vel ante caniculares dies filices extirpabis, & caricem.

De hortis. T. II.

HOC etiã menſe cepullas ſerimus irriguis, ac frigidis locis, & radicẽ, & atriplicẽ, ſi rigare poſſumus, & ocymũ maluas, betas, lactucas, & porros rigandos. Hoc menſe loco irriguo napos ſeremus, & rapa ſolo putri, & ſoluto nec ſpiſſo. Locis humidis lætantur, & campis. Sed napos in ſicco, & propè tenui, atq; deuexo, & ſabuloſo melior naſcitur. Loci proprietas vtrunq; ſemẽ in alterũ mutat. Nã rapa in alio ſolo per bienniũ ſata mutãtur in napas, alio vero napus tranſit in rapũ. Subactũ ſolũ ſtercoratũ verſatumq; conquirunt, quod & ipſis, & ſegetibus proderit, quæ ibi anno eodẽ ſerũtur. Iugero raporũ quatuor ſextarij, napi aũt quinq; ſufficiunt. Si ſpiſſa ſunt, interuelles aliqua, vt cætera roborentur. Vt vero ſemina maiora redigantur, eruta rapa, folijs omnibus purgas, & ad dimidij digiti craſſitudinem in caule ſuccides. Tunc in ſulcis diligenter ſubactis, octonis digitis ſeparata obrues, & iniçies terram, & calcabis, ita magna naſcentur.

De pomis. T.III.

HOC Etiã menſe emplaſtratio celebrari poteſt, ſicut ante demõſtraui, & pyrus, vel malus locis humidis nũc inſita me explorante proceſſit, hoc etiã menſe in pomis ſerotinis, quæ vbertate nimia ramos onerauerunt (ſicut prædixi) interlegenda ſunt, ſiqua vitioſa repereris, vt arboris ſuccũ vertamus ad meliorũ nutrimenta pomorũ. Nunc citri taleã loco irriguo frigidis regionibus me plãtaſſe memini, & quotidianis animaſſeliquoribus. quæ & naſcendo, & afferendo votum felicitatis æquauit. Hoc tempore locis humidis inoculari ficus, & inſeri citrius poteſt. Menſe iã medio palmæ planta circunfodi. Nunc locis temperatis, amygdala matura ſunt ad legendum.

De armentis. T.IIII.

HOC tempore maxime tauris ſubmittendæ ſunt vaccæ, quia decẽ menſiũ partus ſic poterit maturo vere cõcludi, & certũ eſt eas poſt vernã pinguedinem geſtiẽtes veneris amare laſciuiam. Vni tauro quindecim vaccas Columella aſſerit poſſe ſufficere, curandumq; ne concipere nequeant nimietate pinguedinis. Si abundantia pabuli eſt in regione, qua paſcimus, poteſt annis oĩbus in fœturam vacca ſubmitti. Si vero indigetur hoc genere, alternis tẽporibus onerãdæ ſunt, maximeq;, ſi eædẽ vaccæ alicui operi ſeruire cõſueuerũt. Hoc mẽſe arietes cãdidiſſimi eligendi, & admittẽdi ſunt mollibus lanis, in quibus nõ ſolũ corporis cãdor conſyderãdus eſt, ſed etiam lingua, quę, ſi maculis fuſcabitur, varietatẽ reddit in ſobole. De albo plerunq; naſcitur coloris alterius. De fuſcis nunquã (ſicut Columella dicit) poteſt albus creari. Eligemus arietẽ altũ, procerũ, ventre promiſſo, & lanis candidis tecto, cauda longiſſima, velleris denſi, fronte lata, magnis teſtibꝰ, ætatis primæ, qui tñ vſq; in octo annos poteſt vtiliter inire. Fœmina debet bima ſubmitti, quæ vſq; in quĩquẽniũ fœturæ neceſſaria eſt, anno ſeptimo deficit. Eligenda eſt vaſti corporis, et prolixi velleris, ac molliſ

ſimi,lanoſi, & magni vteri. Sed prouidendũ eſt in hoc genere,vt pabuli vbertate ſaturetur,& longe paſcatur à ſentibus,q & lanã minuũt,& corpus incidũt. admittẽdi ſunt menſe Iulio,vt nati ante hyemẽ conualeſcant. Ariſtoteles aſſerit,ſi maſculos plures creari velis, admiſſuræ tempore ſiccos dies,& halitũ ſeptentrionis eligendũ,& contra eũ ventũ greges eſſe paſcendos. Si fœminas generari velis,auſtri captandos flatus,& in eũ paſcua dirigenda,ac ſi ineundas matres,vt mortuarũ,vel vitioſarũ numerus nouella ſobole reparetur. Autũno debiles quæq; pretio mutentur,ne eas imbecillas hybernum frigus abſumat. Aliqui duobus ante menſibus arietes à coitu reuocant,vt facem libidinis augeat dilatio voluptatis. Quidam coire ſine diſcretione permittunt,vt hoc eis genere per annum totum fœtura non deſit.

De extirpando gramine. T.V.

HOC mẽſe,cũ ſol cãcri tenebit hoſpitiũ,luna ſexta in capricorni ſigno poſita gramẽ ablatũ græci aſſerunt nihil de radicibus reditturũ. Itẽ ſi bidentes cyprei fiant, & ſanguine tingantur hircino,& poſt fornacis ardores nõ aqua,ſed eodem ſanguine temperentur, per eos erutum gramen extingui.

De uino ſcyllite. T.VI.

HOC menſe vinum ſcyllite ſic facimus. Scyllam de montanis, aut maritimis locis ſub ortu canicularum lectam procul à ſole ſiccamus. Ex hac in vini amphoram vnius libræ menſuram mittimus, inciſis ante tamen ſuperfluis,& abiectis folijs, quibus pars extrema vallatur. Quidam velamina ipſa filo inſerta ſuſpendunt, vt vino infuſa mergantur,& non admiſta fecibus poſt. XL. dierum ſpatium ſerta,quæ appenſa ſunt, auferantur. Hoc vini genus tuſſi reſiſtet,ventrem purgabit,flegma diſſoluet,ſpleneticis proderit,acumen præſtabit oculorum,cõcitabit digeſtionis auxilia.

De hydromelli. T.VII.

INCHOANTIBVS canicularibus diebus aquã purã pridie ſumis ex fonte. In tribus aquæ ſextarijs vnũ ſextarium non diſpumati mellis admiſces, ac diligenter per catenarias diuiſum quinq; horarum ſpatio cõtinuo per inueſtes pueros curabis agitare vaſa ipſa concutiẽs. Tunc. XL. diebus, ac noctibus patieris eſſe ſub cœlo.

De aceto ſcyllitico. T. VIII.

SQVILLAE albæ crudæ proiectis duris, atq; exſtrinſecus poſitis omnibus teneram medietatem ad librã & ſex vncias per minutas partes recides, & in aceti acerrimi duodecim ſextarijs merges, Vas ſignatum, XL. diebus patieris eſſe ſub ſole. Poſt abiecta ſquilla acetum diligentius excolabis, & in bene picato vaſe transfundes. Aliud acetum digeſtioni, & ſaluti accommodum. Squillæ dragmas. viij. aceti ſextarios. XXX. mittis in vaſculo, & piperis vnciam vnam, mentæ, & caſiæ aliquantũ, & poſt aliquod tempus vteris.

De ſinapi. T. IX.

SINAPIS ſemen admodum ſextarij vnius & ſemis redigere curabis in puluerem, cui mellis pondo. v. olei hiſpani vnam libra m, aceti acris vnum ſextarium miſces, & tritis omnibus diligenter vteris.

De horis. T. X.

IVLII, & Iunij horas per mẽſurarũ Libra compoſuit.

Hora	I.	Pedes	XXII.
Hora	II.	Pedes	XII.
Hora	III.	Pedes	VIII.
Hora	IIII.	Pedes	V.
Hora	V.	Pedes	III.
Hora	VI.	Pedes	II.
Hora	VII.	Pedes	III.
Hora	VIII.	Pedes	V.
Hora	IX.	Pedes	VIII.
Hora	X.	Pedes	XII.
Hora	XI.	Pedes	XXII.

TITVLI MENSIS AVGVSTI.

De agris exilibus arandis, de apparanda vindemia, de occatione vinearum locis frigidis. T.I.
De exili, & miſera vinea reficienda. T.II.
De pampinandis, & obumbrandis vitibus, & extirpandis caretis, atq; filicetis. T.III.
De vrendis paſcuis. T.IIII.
De hortis, in eo de rapa, & napo, de radice cum diſciplina ſua, de paſtinaca. T.V.
De pomis. T.VI.
De apibus. T.VII.
De aqua inuenienda. T.VIII.
De puteis. T.IX.
De aqua probanda. T.X.
De aquæ ductibus. T.XI.
De menſuris, & ponderibus fiſtularum. T.XII.
De omphacomelli. T.XIII.
De horis. T.XIIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER NONVS.

De agris exilibus arandis, de apparanda uindemia, de occatione uinearum locis frigidis. T.I.

AVGVSTO menſe vltimo circa Calendas Septẽbres ager planus, humidus, exilis incipiat exarari. Nũc maritimis locis vindemiæ apparatus vrgetur. Hoc etiam menſe locis frigidiſſimis occatio vinearum fit.

De exili, & miſera uinea reficienda. T.II.

HOC tempore, ſi terra exilis in vinea eſt, & vinea ipſa miſerior tres, vel quatuor lupini modios in iugero ſpargis, atq; ita occabis. Quod vbi fruticauerit, euertitur, & optimum ſtercus præbet in vineis, quia lætamen propter vini vitium non conuenit inferre vinetis.

De pampinandis, & obumbrandis uitibus, & extirpandis caretis, atq; filicetis. T.III.

NVNC locis frigidis pampinatur, locis vero feruentibus, ac ſiccis obumbratur potius vua, ne vi ſolis areſcat, ſi aut vineę breuitas, aut facultas operarũ permittit. Hoc etiam menſe extirpare poſſumus careta, atq; filiceta.

De urendis paſcuis. T.IIII.

NVNC vrenda ſunt paſcua, vt & altorum fruticum feſtinatio reprimatur ad ſtirpes, & incenſis aridis noua lætius ſuccedant.

De hortis. T.V.

HOC etiam menſe vltimo ſiccis locis rapa, & napus ſerenda ſunt hac ratione, qua ante dictum eſt. Hoc mẽſe vltimo, locis ſiccioribus radices ſeruntur, quæ hyeme ſui vſum miniſtrent. Amant terrã pinguẽ, ſolutã, & diu ſub actã, qualẽ rapa. Toſum, & glareã reformidant. Gaudent cœli ſtatu nebuloſo. Serendæ ſunt ſpatijs grandibus, et alte foſſis. Meliores proueniunt in arenis. Serãtur poſt nouã pluuiã, niſi poſſint forte rigari. Qđ ſatũ eſt ſtatĩ debet operiri leui ſarculo. Iugerũ duo ſextarij, vel vt qdã, quatuor, cũ ſeruntur, implent. Lætamẽ nõ eſt ingerendũ, ſed potius paleæ, quia inde fungoſæ ſunt. Suauiores fiunt, ſi eas aqua ſalſa frequenter aſpergas. Radices fœminini generis putantur, quæ minus acres ſunt, & habent folia latiora, & leuia, & cũ iucunditate virentia. Ex his ergo ſemina colligemus. Maiores fieri creduntur, ſi ſublatis oĩbus folijs, & ſolo tenui caule dimiſſo, ſæpe terris operiãtur. Si ex nimis acra dulcẽ fieri velis, ſemina die, & nocte melle macerabis, aut paſſo. Raphanũ tñ, ſicut braſſicã, conſtat eſſe vitibus inimicũ. nã ſi circa ſe ſerãtur, natura diſcordante refugiũt. Hoc etiã mẽſe paſtinacas ſeremus.

De pomis. T.VI.

ETIAM nunc emplaſtrantur arbuſta. Pyrum nunc pleriq; inſerunt, & locis irriguis arborem citri.

De apibus. T. VII.

HOC menſe crabrones moleſti ſunt aluearijs apum, quos perſequi, ac necare debemus. Nunc etiam quæ Iulio non excurrimus, exequamur.

De aqua inuenienda. T. VIII.

NVNC, ſi deerit aqua, eam quærere, ac veſtigare debebis, quam taliter poteris inuenire. Ante ortū ſolis ijs locis, quibus aqua quærenda eſt, æqualiter pronus mento ad ſolum depreſſo iacens in terra ſpectabis orientem, & in quo loco criſpum ſubtili nebula aerem ſurgere videbis, & velut rorem ſpargere, ſigno aliquo vicinæ ſtirpis, aut arboris prænotabis. Nam conſtat ſiccis locis, vbi hoc fiet, aquam latere, ſed terrarum genus conſyderabis, vt poſſis vel de tenuitate, vel de abundantia iudicare. Creta tenues, nec optimi ſaporis venas creabit. Sabulo ſolutus exiles, inſuaues, linoſas, & ſpatio altiore ſubmerſas. Nigra terra humores, & ſtillicidia non magna ex hybernis imbribus, & liquore collecta, ſed ſaporis egregij. Glarea mediocres, & incertas venas, ſed ſuauitate præcipuas. Sabulo maſculus, & arena, & carbunculus certas, & vbertate copioſas. In ſaxo rubro bonæ, & abundantes ſunt. Sed prouidendum eſt, ne inuentæ inter rimas refugiant, & per interuenia dilabantur. Sub radicibus montium, & in ſaxis, ſilicibus vberes, frigidæ, ſalubres. Locis campeſtribus ſalſæ, graues, tepidæ, inſuaues quarum ſapor ſi optimus fuerit, noueris eas ſub terris exordium de monte ſumpſiſſe. Sed in medijs campis montanorum fontiū ſuauitatem conſequentur, ſi vmbrantibus tegantur arbuſtis. Sunt & hæc ſigna veſtigandæ aquæ, quibus tunc credimus, ſi neq; lacuna eſt, neq; aliquis ibi ex conſuetudine humor inſidet, aut præterit. Iuncus tenuis, ſalix, ſyluatica, alnus, vitex, arundo, edera, cæteraq;, ſiqua humore gignuntur. Locus ergo, vbi ſupraſcripta ſigna repereris, fodiatur latitudine pedibus tribus, altitudine pedibus quinque, & proxime ſolis occaſum mundum vas ibi ęreum,

vel plumbeũ interius vnctum inuerſum ponatur in ſo lo ipſius foſſionis. Tunc ſupra foſſæ labra crate facta de virgis.ac frondibus.additaq́ terra, ſpatiũ omne coope riatur. Sequenti die aperto loco, ſi in eodem vaſe ſudo res intrinſecus inuenientur, aut ſtillæ, aquas ibi eſſe non dubites. Item ſi vas figuli ſiccum, neq́ coctum eadem ra tione ponatur, ac ſimiliter operiatur, altero vero die, ſi aquarũ vena eſt, in præſenti vas concepto humore ſol uetur. Item vellus lanæ æque poſitum, vel coopertum, ſi tantum colligit humoris, vt alia die fundat expreſſum, copias ineſſe teſtabitur. Item lucerna oleo plena, & accen ſa, ſi ibi ſimiliter tecta ponatur, & ſecuto die inueniatur extincta ſuperantibus alimentis, aquas idem locus habe bit. Item ſi in eo loco focũ feceris, & terra vaporata hu midum fumum, nebuloſumq́ ructauerit, aquas ineſſe cognoſces, His itaq́ repertis certa ſignorũ firmante no titia, puteum fodies, & aquæ caput requires. Vel ſi plura ſunt, in vnũ colliges. Tamẽ maxime ſub radicibus mon tiũ in ſeptentrionali parte quærendæ ſunt aquæ, quia in his locis magis abundãt, vtilioresq́ naſcuntur.

De puteis. T.IX.

SED in fodiendis puteis cauendũ eſt foſſorũ periculũ, quoniam plerunq́ terra, ſulfur, alumen, bitumen educit. Quorum ſpiritus miſti anhelitum peſtis exhalant, & oc cupatis ſtatim naribus extorquẽt animas, niſi quis fugæ ſibi velocitate ſuccurrat. Prius ergo, q̃ deſcendatur ad in tima, in eis locis lucernam ponis accenſam, quæ ſi extin cta non fuerit, periculum non timebis. Si vero extingue tur, cauendus eſt locus, quẽ ſpiritus mortifer occupabit. Quod ſi alio loco aqua non poteſt inueniri, dextra, leuã q́ puteos fodiemus, vſq́ ad aquæ ipſius libramentum, & ab his foramina hinc inde patefacta, velut nares intus agemus, qua nocens ſpiritus euaporet, quo facto, latera puteorum ſtructura ſuſcipiat. Fodiendus eſt autem pu teus latitudine octo pedum quoquouerſum, vt binos pe

des ſtructura concludat. quæ ſtructura vectibus ligneis ſubinde denſetur, & ſtructa ſit lapide toſacio, vel ſilice. Si aqua limoſa fuerit, ſalis admiſtione corrigatur. Sed dum foditur puteus, ſi terra non ſtabit vitio generis diſſoluti, aut humore laxabitur, tabulas obijcies directas vndiq;, & eas tranſuerſis vectibus ſuſtinebis, ne fodientes ruina concludat.

De aqua probanda. T.X.

AQVAM vero nouã ſic probabis. In vaſe æneo nitido ſpargis, & ſi maculã non fecerit, probabilis iudicetur. Itẽ decocta æneo vaſculo, ſi arenã, vel limũ nõ relinquit in fundo, vtilis erit. Itẽ ſi legumina cito valebit excoquere, vel ſi colore perlucido carẽs muſco, & omni labe pollutionis aliena. Sed q in alto ſunt putei, perforatis vſq; ad infimã partẽ terris ad loca inferiora, poſſunt vice fontis exire, ſi vallis ſubiectæ natura permittat.

De aquæ ductibus. T.XI.

CVM vero ducenda eſt aqua, ducitur aut forma ſtructili, aut plumbeis fiſtulis, aut canalibus ligneis, aut fictilibus tubis. Si per formã ducetur ſolidandus eſt canalis, ne per rimas aqua poſſit elabi. Cuius magnitudo pro aquę menſura facienda eſt. Si per planum veniet, inter ſexagenos, vel centenos pedes ſenſim reclinetur ſtructura in ſeſquipedẽ, vt vim poſſit habere currendi. Si quis mons interiectus occurrerit, aut per latera eius aquã ducemus obliquam, aut ad aquæ caput ſpeluncas librabimus, per quarum ſtructuram perueniat. Sed ſi ſe vallis interſerat, erectas pilas, vel arcus vſq; ad aquæ iuſta veſtigia conſtruemus, aut plumbeis fiſtulis clauſam deijci patiemur, et explicata valle cõſurgere. Sed, quod eſt ſalubrius, et vtilius, fictilibus tubis cũ ducitur, duobus digitis craſſi, & ex vna parte reddantur anguſti, vt palmi ſpatio vnus in alterũ poſſit intrare. quas iuncturas viua calce oleo ſubacta debemus illinire. Sed ante quàm in ijs aquæ curſus admittatur, fauilla per eos miſta exiguo liquore decurrat, vt

glutinare poſſit, ſiqua ſunt vitia tuborum. Vltima ratio eſt plumbeis fiſtulis ducere, quæ aquas noxias reddunt. nam ceruſa plumbo creatur attrito, quæ corporibus nocet humanis. Diligentis erit aquarum receptacula fabricari, vt copiam, vel inops vena procuret.

De menſuris, & ponderibus fiſtularum T. XII.

MENSVRA vero fiſtularum plumbo ſeruetur huiuſmodi. Centenaria. x. pedum mille ducentas libras habeat. Octogenaria nonagintas. xl. Quinquagenaria ſimiliter. x. pedum pondo ſexcenta. Quadragenaria pondo quadraginta. lxxx. Tricenaria pondo tricenta ſexaginta. Vicenaria pondo ducenta. xl. Octonaria pondo nonagintaſex.

De omphacomelli. T. XIII.

IN vuæ ſemiacerbæ ſucci ſextarijs ſex, mellis triti fortiter duos ſextarios debebis infundere, & ſub ſolis radijs diebus. xl. decoquere.

De horis. T. XIIII.

AVGVSTVM Maio per ſolis curſus æquauit.

Hora	I.	Pedes	XXIII.
Hora	II.	Pedes	XIII.
Hora	III.	Pedes	IX.
Hora	IIII.	Pedes	VI.
Hora	V.	Pedes	IIII.
Hora	VI.	Pedes	III.
Hora	VII.	Pedes	IIII.
Hora	VIII.	Pedes	VI.
Hora	IX.	Pedes	IX.
Hora	X.	Pedes	XIII.
Hora	XI.	Pedes	XXIII.

TITVLI MENSIS SEPTEMBRIS.

De agris pinguibus tertiandis, vel implendis exilibus, de ſtercorando. T. I.
De ſerēdo tritico, et adoreo ī locis frigidis et opacis. T. II.
De remedio ſalſi humoris, de ſeminum menſuris, & di

uerſis remedijs ad ſationem pertinentibus. T.III.
De ſerendo ordeo canterino. T.IIII.
De lupino ſerendo. T.V.
De piſo ſerendo. T.VI.
De ſiſamo ſerẽdo, & proſcĩdẽdis agris ad medicã. T.VII.
De vicia, fœno græco. & farragine ſerendis. T.VIII.
De lupino ſerendo, qui natus euertatur, vt loca fœcundet exilia. T.IX.
De pratis nouellis formãdis, vel veterib9 excolẽdis. T.X
De vindemia celebranda. T.XI.
De panico, & milio metendis, & faſelo ad eſcam ſerendo, & apparandis aucupijs. T.XII.
De hortis, in eodem de papauere, braſſica, thymo, origano, cappari cum diſciplinis ſuis. item gith, naſturtio, anetho, radicibus, paſtinacis, cærefolio, lactuca, betis, coriandris, rapis, & napis. T.XIII.
De pomis, in eo de tubere. T.XIIII.
De pauimentis ſolariorum, & lateribus. T.XV.
De diamoro. T.XVI.
De ſeruandis vuis. T.XVII.
De vite, cuius fructus humore putreſcit. T.XVIII.
De horis. T.XIX.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER DECIMVS.

De agris pinguibus tertiandis, uel implendis exilibus, de ſtercorando. TI.

SEPTEMBRI mẽſe ager pinguis, & q diu tenere cõſueuit humorẽ, tertia vice arabitur, q̃uis humido anno poſſit & antea tertiari. Nunc ager humidus, planus, exilis, quem primo Auguſto arari diximus, iteratur, & ſeritur. Graciles cliui nunc primum arandi ſunt, & ſerendi ſtatim circa æquinoctium. Agri nunc ſtercorandi ſunt, ſed in colle ſpiſſius, in campo rarius,

lætamina diſponentur, cũ luna minuitur, quę res, ſi ſeruetur, herbis officiet. Vni iugero aſſerit Columella. xxiiij. ſtercoris carpenta ſufficere. In plano vero. xviij. Sed iidem cumuli tot diſſipandi ſunt, quot ea die poterũt exarari, ne ſterçora exiccata nihil proſint. Eijciuntur quidem lætamina, & qualibet hyemis parte. Sed ſi tempore ſuo eijci aliqua ratione non poterunt, ante quàm ſeras, more ſeminis per agros puluerem ſtercoris ſparge, vel caprinum manu proijce, & terrã ſarculis miſce. Nec prodeſt nimium ſtercorare vno tempore, ſed frequenter, & modice. Ager aquoſus plus ſtercoris, ſiccus vero minus requirit. Sed ſi lætaminis copia nõ abundat, hoc pro ſtercore optime cedit, vt ſabuloſis locis cretam, vel argillam ſpargas, cretoſis ac nimium ſpiſſis ſabulonem. Hoc etiã ſegetibus proficit, & vineas pulcherrimas reddit, nã lętamen in vineis ſaporem vini vitiare conſueuit.

De ſerendo tritico, & adoreo in locis frigidis, & opacis. T. II.

HOC menſe vliginoſis locis, aut exilibus, aut frigidis, aut opacis circa æquinoctium triticum, & adoreum ſeretur, dum ſerenitas conſtat, vt radices frumenti ante hyemem conualeſcant.

De remedio ſalſi humoris, & diuerſis remedijs ad ſationem pertinentibus. T. III.

SOLET terra humorem ſalſum vomere, qui ſegetes necat. Vbi hoc fit, columbinum ſtercus, aut cupreſſi folia oportet inſpergere, & ita, vt eadem miſceantur, inarare. Melius tamen omnibus remedijs erit, ſi aquarius ſulcus noxium deducat humorem. In mediocris agri iugero. v. tritici modios, & adorei totidem conſeremus, nam quatuor ager pinguis accipiet. Si modium, quo ſeretur, hyenæ pelle veſtieris, & ibi aliquandiu quod ſerendum eſt, eſſe patieris, ſata bene prouenire firmantur. Item quoniam quædam animalia ſubterranea ſectis radicibus ſe-

cant plerunque frumenta, contra hæc proderit, ſi herbæ, quæ ſedum dicitur, ſuccus aquæ miſtus vna nocte madefaciat quæ ſpargenda ſunt ſemina, vel agreſtis cucumeris humor expreſſus, & eius radix trita, ſi aqua diluatur, & eodem quę ſerenda ſunt, macerentur humore. Aliqui, vbi hæc ſegetes ſuas perferre ſenſerint, inter initia vitiorum inſulſa amurca, vel prædicta aqua ſulcos, & aratra perfundunt.

De ſerendo ordeo canterino. T. IIII.

NVNC gracili ſolo ordeum ſeritur canterinum modijs. v. per iugerum. Poſt hoc genus agros ceſſare patieris, niſi forte lætamen aſpergas.

De lupino ſerendo, T. V.

NVNC, vel maturius aliquãto, lupinus ſeritur in qua licunque terra, vel crudo ſolo, cui hoc proderit, vt ſeratur ante, quàm frigus incipiat. Limoſo agro non naſcitur, cretam reformidat. Amat exilem terram, atque rubricam x. modijs iugeri menſura completur.

De piſo ſerendo. T. VI.

HOC menſe poſtremo piſum ſeremus, terra facili, & ſoluta, loco tepido, cœlo delectatur humecto. Iugero quatuor modios, vel tres ſparſiſſe ſufficiet.

De ſiſamo ſerendo, & proſcindendis agris ad medicam. T. VII.

NVNC ſiſamum ſeritur putri ſolo, vel pinguibus arenis, vel terra congeſtitia. Iugero quatuor, vel ſex ſextarios ſeuiſſe conueniet. Hoc menſe poſtremò prima vice agros proſcindemus, qui habituri ſunt medicam.

De uicia, fœno græco, & farragine ſerẽdis. T. VIII.

NVNC viciæ prima ſatio eſt, & fœni græci cum pabuli cauſa ſeruntur. Viciæ, vij. modij iugerum æque & fœni græci ſemen implebit. Farrago etiã loco ſterili ſtercorato ſeritur. ordei canterini in iugero. x. modios ſpargimus circa æquinoctium, vt ante hyemem conualeſcat,

Si depaſci ſæpius velis, vſq; in Maium menſem eius paſtura ſufficiet. quod ſi ex ea ſemen etiam redigere, vſque ad Martias Calendas, & dehinc pecora prohibebis.

De lupino ſerendo. T. IX.

HOC menſe, vt loca fœcundentur exilia, lupinus circa idus ſeritur. Et vbi creuerit, vertitur vomere, vt putre fiat exciſus.

De pratis nouellis formãdis, uel ueteribus excolẽdis. T. X

NVNC prata ſi libuerit, poſſumus nouella formare. Si eligendi facultas eſt, locum pinguem, roſidum, planum, leniter inclinatum, vel huiuſmodi vallem deputabimus, vbi humor nec ſtatim præcipitari cogitur, nec diu debet inhærere. Poteſt quidem & ſoluto, & gracili ſolo prati forma, ſi rigetur, imponi. Extirpãdus eſt itaq; locus hoc tempore, & liberandus impedimentis omnibus, vel herbis latioribus, & ſolidis, atq; virgultis. Deinde cum frequenter exercitatus fuerit, ac multa aratione reſolutus, ſubmotis lapidibus, & glebis vbiq; confractis, ſtercoretur luna creſcente recenti lætamine. Ab vngulis iumentorũ ſumma intentione ſeruetur intactus, præcipue quoties humeſcit, ne inęquale ſolum reddant multis locis impreſſa veſtigia. Sed ſi prata vetera muſcus obduxerit, abradendus eſt, & ſcalptis iiſdem locis fœni ſpargenda ſunt ſemina, & quod ad necandum muſcum prodeſt, cinis ſæpius ingerendus. Quod ſi ſterilis factus eſt locus cariæ incuriæ vetuſtate, exaretur, ac de nouo rurſus æquetur. Nã prata ſterilia plerunq; arare conueniet. Sed in nouo prato rapa conſerere poſſumus, quorum meſſe finita, cætera, quæ dicta ſunt, exequemur. Viciam tamen fœni ſeminibus miſtam poſt hæc ſpargemus. Rigari vero ante q̃ durum ſolum fecerit, non debebit, ne eius cratem minus ſolidam vis interflui corrumpat humoris.

De uindemia celebranda. T. XI.

HOC menſe locis tepidis, maritimiſq; celebranda vindemia eſt, frigidis apparanda. In dolijs picandus hic mo-

dus erit, vt dolium ducentorum congiorum.xij.libris pi cetur, deinde pro minoris æſtimatione ſubducas. Sed ma turitaté vindemiæ cognoſcimus hoc genere. Si expreſſa vua, vinacia, quæ in acinis cælantur, hoc eſt grana, ſint fu ſca, & nonnulla propemodum nigra. quam rem natura lis maturitas facit. Diligentiores optimæ ceræ in decem picis libras, vnam libram miſcént, quę & odori proficit, & ſapori, & picem lenitate permulcens frigoribus eam non patitur diſſilire. Picis tamen guſtu exploranda dul cedo eſt, quia ſæpe vina eius amaritudine vitiantur.

De panico, & milio metẽdis; & faſelo ad eſcam ſerẽdo, & apparandis aucupijs. T.XII.

NVNC quibuſdam locis panicum metetur, & miliũ. Tempore hoc faſelus ad eſcam feratur. Nunc in amiti bus apparetur aucupium noctuæ, cæteraq; inſtrumenta capturæ, vt circa Calendas exerceatur Octobris.

De hortis. T.XIII.

NVNC papauer ſeritur locis ſiccis, & calidis, poteſt et cum alijs oleribus ſeminari. Fertur vtilius prouenire, vbi virgæ, & ſarmenta cõbuſta ſunt. Tempore hoc braſſicã ſeres vtilius, vt plantas eius Nouẽbri inchoante transpo nas. de quibus & hyeme olus, & vere poſſit cyma produ ci. Hoc menſe ſpatia hortorũ, quæ per vernũ ſeminibus impleturus es, alte tribus pedibus paſtinare debebis, & lu na decreſcẽte his ſtercus inferre. Hoc menſe vltimo thy mum ſeremus, ſed melius plantis naſcitur, quamuis poſ ſit & ſemine. Agrum diligit apricum. macrũ maritimũ. Nũc circa æquinoctium ſeres origanum. ſtercorari, ac ri gari, donec conualeſcat, appetit. Amat loca aſpera, atque ſaxoſa. Hiſdem diebus ſeritur capparis, late ſerpit, ſucco ſuo terris nocet. Serendum eſt ergo, ne procedat vlteri us, circumueniente foſſato, vel luto ſtructis parietibus, ſolo ſicco, & gracili. herbas ſponte pſequitur. floret æſta te. Sub occaſu vergiliarum capparis areſcit. Gith hoc mẽ ſe vltimo bene ſeritur. Hoc menſe naſturtium ſeremus,

& anethum locis temperatis, & calidis. & radices locis ſiccis. & paſtinacas, & cerefolium circa Octobres Calendas, & lactucas, & betas, & coriandrum, & primis diebus rapa, & napos.

De pomis. T. XIIII.

MENSE Septembri circa Calēdas Octobres, vel Februario tuberes ſerimus ſobole, vel nucleis, cuius tenera diligenter nutriri debet infantia. Sumatur cum radicibus plāta diuulſa. bubulo fimo linatur, ac luto. ſtatuatur pingui terra, & ſubacta ſubditis conchis, & marina alga. terris magna ſui parte condatur. Alij pomis ſtatim grana decuſſa, & ſole ſiccata, pingui, & propè cribrata terra autumno tria ſimul ponunt, quæ feruntur in vnum coire virgultum. quod aſſidua rigatione iuuandum eſt, atque foſſura, quæ ſolum leuiter ſcalpens teneritudini robur inducat. Poſt annum deinde, vel aliquanto tardius quę fuerit de ſemine plāta transfertur. & hoc genere fructus efficit dulciores. Menſe Ianuario vltimo, vel Februario tuberum ſurculus mirabiliter proficit cydonio inſitus. Inſeritur autem malis omnibus, & pyris, & prunis, & calabrici, melius trunco fiſſo, quàm cortice. deſuper qualo, vel fictili vaſe munitur repletis vſque propè ſummitatem ſurculis terra ſubacta cum ſtercore. Proſunt tuberibus, quæ malis prodeſſe memoraui. Tuberes ſeruabuntur, ſi obruantur in milio, vel vrceolis picatis, & oblitis.

De *pauimentis ſolariorum, & latere.* T. XV.

HOC etiam menſe pauimenta in ſolarijs, & lateres faciemus eo more, quo Maio menſe deſcripſi.

De *diamoro.* T. XVI.

SVCCVM mori agreſtis paulum facies deferuere. Tunc ſucci ipſius duas partes, & vnam mellis admiſces, & miſta curabis ad pinguedinem mellis excoquere.

De *ſeruandis uuis.* T. XVII.

VVAS, quas ſeruare volumus, legamus illæſas, neque

acerbitate rigidas,neq; maturitate defluentes,ſed quibus eſt & granum luce penetrabili ſplendidum,& tactus cũ molli iucunditate calloſus. Siqua ſunt corrupta,vel vitioſa,reſecemus,nec patiamur intereſſe, quibus inexpugnabilis acerbitas contra blandimenta æſtiui caloris induruit. Tunc inciſos botryonum tenaces calida pice oportet amburi,atq; ita in loco ſicco,frigido,& obſcuro ſine luminis irruptione ſuſpendi.

De uite,cuius fructus humore putreſcit. TXVIII.

VITIS,cuius fructus humore putreſcit,per latera pampinanda eſt ante trigeſimũ vindemiæ diem, & ſola frõs illa ſeruanda eſt, quæ in ſummitate poſita ſolem nimiũ defendit à vertice.

De Horis. T.XIX.

SEPTEMBRIS, & Aprilis dies horis ſimilibus conferuntur.

Hora	I.	Pedes	XXIIII.
Hora	II.	Pedes	XIIII.
Hora	III.	Pedes	X.
Hora	IIII.	Pedes	VII.
Hora	V.	Pedes	V.
Hora	VI.	Pedes	IIII.
Hora	VII.	Pedes	V.
Hora	VIII.	Pedes	VII.
Hora	IX.	Pedes	X.
Hora	X.	Pedes	XIIII.
Hora	XI.	Pedes	XXIIII.

TITVLI MENSIS OCTOBRIS.

De adoreo,& tritico,& ordeo canterino,& eruo, & lupino,& piſo.& ſiſamo,& faſelo ſerendis. T.I.
De lini ſemine ſerendo. T.II.
De notanda vitium fertilitate, qua prouidebimus panctioni. T.III.
De ponendis vineis,vel propagandis,reparandis,putandis,& arbuſtis. T.IIII.

De ablaqueanda nouella. T.V.
De vtilitate propagandæ nunc vineæ. T.VI.
De inſerendis arboribus, vel vitibus. T.VII.
De oliuetis inſtituendis, & colendis, lætandis, vel remedijs eorum, vel foſſis, riuiſq; purgandis. T.VIII.
Remedium, ſi vua complura eſt. T.IX.
De oleo viridi faciendo, & laurino. T.X.
De hortis, in eo de intybis, de carduis, de ſinapi, malua cũ diſciplinis, itẽ de anetho, cepulla, menta, paſtinaca, thymo, origano, cappari, beta, armoracea, porro transferendo, & ocymo. T.XI.
De pomis, in eo de palma, piſtaceis, ceraſis, et alijs pomis quorum per menſes ſuos diſciplina digeſta eſt, item de condiendis pomis. T.XII.
De apibus. T.XIII.
Quæ græci, vel alij ſuper vina condienda, curãdaq; dixerunt. T.XIIII.
De roſato ſine roſa. T.XV.
De vinis pomorum. T.XVI.
De œnomelli. T.XVII.
De defruto. carœno. ſapa. T.XVIII.
De paſſo. T.XIX.
De cydonite. T.XX.
De fermento muſteorum ſeruando. T.XXI.
De vua paſſa. T.XXII.
De hortis. T.XXIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER VNDECIMVS.

De adoreo, tritico, ordeo, & eruo, lupino, & piſo, & ſiſamo, & faſelo ſerendis. T.I.

OCTOBRI menſe adoreũ ſeremus, ac triticũ. Iuſta ſatio eſt à decimo Calendarum Nouembrium, vſq; ad ſextum idus Decembris regionibus

temperatis. Nunc etiam lætamen effertur, ac ſpargitur. Hoc etiam menſe ſeremus ordeum, quod dicitur canterinum. Seritur macra, & ſicca terra, vel multũ pingui. Nã quia hoc ſemine maceſcunt arua, pingui vincitur agro, alteri non habet quod amplius nocere poſſit, cũ propter macritatem ſemen aliud ferre non valeat. Læto agro nõ eſt ſerendum etiam nunc eruũm, lupinus, & piſum, & ſiſamum. Seremus (vt dixi) ſiſamũ vſq; ad idus Octobres, & faſelum, tamen terra pingui, ac reſtibili agro. quatuor modijs iugerum complebimus.

De lini ſemine ſerendo. T. II.

HOC menſe lini ſemen ſeremus, ſi placet, qđ pro malitia ſui ſerendũ nõ eſt, nã terræ vber exhaurit. Sed ſi velis loco pinguiſſimo, & modice humido ſeretur in iugero. VIII. modijs. Aliqui macro ſolo ſpiſſum ſerunt, ita aſſequuntur, vt linum ſubtile naſcatur.

De notanda uitium fertilitate, quam prouidebimus panctioni. T. III.

NVNC opportuna vindemia eſt, cuius tempore notanda eſt fœcunditas vitium, & notis quibuſcunq; ſignãda, vt ex his ad ponendũ ſarmenta poſſimus eligere. Aſſerit aũt Columella explorari fœcunditatem vno anno non poſſe, ſed quatuor, quo numero cognoſcitur vera generoſitas ſurculorum.

De ponendis uineis, uel propagandis, reparandis, putandis, & arbuſtis. T. IIII.

HOC menſe poſtremo, vbi calidi, ac ſicci aeris qualitas eſt, vbi exilis, & aridus eſt campus, vbi collis prærуptus, aut macer, vites vtiliſſime ponuntur, de quibus ſatis menſe Februario diſputaui. Nunc locis ſiccis, calidis, exilibus, macris, arenoſis, aridis quæcũq; de paſtinis, de vitibus ponendis, putandis, propagandis, reparãdis, vel arbuſto faciẽdo, ante dicta ſunt, rectius fiunt, vt cõtra exilitatẽ glebæ hybernis imbribus adiuuentur. Sic & humorẽ

ſitientibus conferunt, & reciſa, vel merſa glacie non adu runt, quia talibus locis pruinarũ vis, & natura neſcitur.

De ablaqueanda nouella. T.V.

POST Idus Octobris ablaqueanda eſt oĩs nouella vinea ſeu ĩpaſtinó ſeu ĩ ſcrobib⁹, aut ſulcis, vt amputẽtur radices ſupuacuę, quas produxit ęſtate, quę ſi cõualuerint, inferiores radices faciũt interire, & ita remanebit vitis in ſummitate ſuſpenſa, quæ res eam frigori obnoxiam faciet, & calori. Sed hæ radiculæ non ad ſiccum debent recidi, ne aut plures inde naſcantur, aut noua plaga corpori vitis impreſſa vi ſecuturi algoris vratur. Recidemus aũt relicto digiti ſpatio. Et ſi placida ibi hyems eſt, apertas relinquemus vites, ſi violenta, ante Decembres Idus operiemus, ſi præfrigida, aliquantũ columbini ſtercoris ſub ipſa hyeme circa viticularũ veſtigia largiemur, qđ cõtra frig⁹ nimiũ Columella dicit toto faciẽdũ eſſe quiquẽnio.

De utilitate propagandæ nunc uineæ. T.VI.

HOC tempore iccirco locis, quibus dixi, propagatio melior eſt, quia firmandis radicibus vitis incumbit, cum proferendi palmites, eam cura non permouet.

De arboribus inſerendis, uel uitibus. T.VII.

HOC menſe aliqui vites, & arbores locis calidiſſimis inſerere conſueuerunt.

De oliuetis inſtituẽdis, & colẽdis, uel remedijs eorũ, uel oliuis condiẽdis, uel foßis, riuisq́; purgãdis. T.VIII.

NVNC etiã locis calidis, & apricis oliueta inſtituem⁹ more, vel ordine, quẽ Februarius menſis oſtendit. Seminaria quoq; olearũ locis talibus faciemus hoc tempore, & oĩa, quæ ad oleã pertinebũt. Oliuas quoq; albas cõdiemus, ſicut poſtea referetur. Hoc tempore ablaqueandæ ſunt arbores oleæ prouincijs ſiccioribus, ac tepidis, ita vt eis à ſuperiori parte humor poſſit induci. Oẽm ſobolem conuelli Columella præcepit, mihi aũt videtur paucas dimitti ſemper, ac ſolidas, ex quibus vel vetuſtate, matris

loco delecta ſuccedat, vel melius nutrita, & aggeſtæ terræ beneficio, & iā ſuas habens radices ad oliuetū faciēdū ſine cura ſeminarij transferatur arbuſcula. Nunc, ſi ſuppetit, intermiſſo triennio ſtercoranda ſunt olìueta locis maxime frigidis. Caprini ſtercoris ſex libræ vni arbori, vel cineris modij ſinguli ſufficient. Muſcus tñ ſemp radatur arboribus. Et putentur (ſicut Columella dicit) octo annorū ætate tranſacta. Videtur mihi vnoquoqꝫ anno ſicca, & infructuoſa cū aliqua debilitate naſcentia debere recidi. Qđ ſi fructus arbor lætos nō afferet, terebretur gallica terebra vſqꝫ ad medullā foramine impreſſo, cui oleaſtri informis talea vehementer arctetur, & ablaqueatæ arbori amurca inſulſa, vel vetus vrina fundatur. Hoc enī velut coitu ſteriles arbores vberātur, quas tñ durāte malitia oportebit inſerere. Hoc mēſe foſſas, riuosqꝫ purgabim⁹.

Remedium, ſi uua compluta eſt. T. IX.

GRAECI iubent, ſi vuā nimius imber infuderit, poſtea quā muſtū eius primo ardore feruebit, vt ad alia vaſcula transferatur. Ita propter naturæ grauitatē remanens aqua ſubſidet, & translatū vinū pure ſeruabitur, relicto quicquid ſe illi ex imbre miſcuerat.

De oleo uiridi faciendo, & laurino. T. X.

NVNC oleū viride faciemus hoc genere. Oliuā quā recentiſſimā, cū varia eſt, colligis, & ſi diebus aliquot collegeris, expandis, ne calefiat. Si qua ibi putris, aut ſicca eſt remoues. Vbi vero compleueris modū factorij, ſales tritos, vel nō tritos, qđ eſt melius, in oliuā eādē mittis p decē modios, tres ſalis, & molis primo, & ſic ſalitā in nouis caniſtris eſſe patieris, vt pernoctet cū ſalibus, & ducat in ſe eoſdē ſapores. ac mane premi incipiat, olei meliorē fluxū redditura, ſalis ſapore cōcepto. canales ſanè, & oīa receptacula olei calida aqua prius lauabis, vt nihil de anni præteriti rancore cuſtodiāt. Focos etiā nō propius admouebis, ne olei ſaporē fumus inficiat. Nūc mēſe poſtremo locis ſiccis, & calidis ad oleū faciēdū lauri bacas legem⁹.

Ee 2

MENSE Octobri ſerenda ſunt intyba, quæ hyeme ſeruiant. Amant humores, & terram ſolutam. Arenoſis, & ſalſis locis, atq; maritimis ſumma proueniūt. Area his planior appareтur, ne radices eorum terra fugiente nudētur. Quatuor foliorum transferantur ad locum ſtercoratum. Nunc plantæ cardui pónūtur, quas cum ponemus, radices earū ſummas ferro reſecamus, ac fimo tingimus, ternum pedum ſpatio ſeparamus incrementi cauſa, pedali ſcrobe depoſitas binas, aut ternas. Cinerē ſæpe ſub hyeme diebus ſiccis, fimumq; miſcebimus. Hoc menſe ſinapim ſeremus. terram diligit aratam, & ſi fieri poteſt, congeſtitiam, quamuis vbicunq; naſcatur. ſarculari debet aſſidue, vt reſpergatur puluere, quo fouetur. nō minus gaudet humore. de quo ſemen legere diſponis, ſuo loco eſſe patieris. quod ad eſcam parabis, robuſtius facies transferendo. In ſinapi vetus ſemen inutile eſt, vel ſationi, vel vſui. quod dentibus fractū ſi intus viride videbitur, nouū eſt, ſi albū fuerit, vetuſtatē fatetur. Hoc menſe malua ſerenda eſt, quæ occurſu hyemis ab incrementi longitudine reprimetur. Loco pingui delectatur, et humido, gaudet lætamine. Transferuntur plantæ eius, cū cœperint folia quatuor habere, vel quinq;. Melius comprehēdit eius planta, quæ tenera eſt, maior enī translata languebit. Sapor illis eſt melior, ſi nō transferantur. ſed ne cito erigantur in caulē, in medio earū glebulas conſtitues, aut lapillos. Rara ponenda eſt. ſarculo delectatur aſſiduo. ſic liberandæ ſunt herbis, ne motum ſentiant in radice. Si tranſferendis plantis nodū facias in radice, ſeſſiles fient. Nunc etiā locis temperatis, & calidis anethū ſeremus. Cepullæ ſerūtur etiā hoc mēſe, vel mēta, & paſtinaca, thymū, & origanū. & cappar mēſis initio. Itē betā locis ſiccioribus, nec non armoraceā ſeremus, vel transferemus ad culta, vt melior fiat, nam hæc agreſtis eſt raphanus. Nunc porrū verno ſatum transferre debemus, vt creſcat in capite.

Sanè ſarculis circumfodiatur aſſidue, & cōprehenſa poſt*ri planta velut tenacibus alleuetur, vt inanitas ſpatij, quę radicibus ſuberit, incremēto capitis ſuppleatur. Ocymū quoq; etiam nunc ſeremus, quod citius naſci fertur hoc tempore, ſi aceti imbre leuiter ſpargatur infuſum.

De pomis. T. XII.

CVI placet curas agere ſeculorum, de palmis cogitet conſerendis. Hoc igitur menſe dactylorum non veterū, ſed nouorum, ac pinguium recentia oſſa debebit obruere, terræ cinerem miſcere. Si plantam velit, ponenda eſt Aprili menſe, vel Maio. Locis delectatur apricis, & calidis. Fouenda eſt, vt creſcat, humore. Terram ſolutam, vel ſabulonem requirit, ita tamen, vt quando planta deponitur, circa eam, vel ſub ea pinguis terra fundatur. Annicula transferatur, aut bima Iunio menſe, vel Iulio incipiente. Circūfodiatur aſſidue, vt rigatione continuos æſtatis vincat ardores. Aquis palmæ aliquatenus ſalſis iuuātur, quæ infici debent ſalibus, etiā ſi tales eas natura nō præbuit. Si ægra eſt arbor, feces vini veteris ablaqueatæ oportet infundi, vel radicū ſuperuacua capillamenta decidi, vel cuneum ſalicis interfoſſis radicibus premi. Conſtat aūt locū propè nullis vtilē fructibus, in quo palmæ ſpōte naſcūtur. Piſtacia ſeruntur autūno, & menſe Octobri ſobole, & nucibus ſuis. Sed melius ipſa piſtacia iūcta ponūtur mas, ac fœmina. Marē dicunt, cui ſub corio velut oſſei longi videntur latere teſticuli. Qui diligētius facere voluerit, pertuſos caliculos, & ſtercorata terra replctos parabit, & in his piſtacia terna conſtituet, vt ex omnibus germen quodcunq; procedat. qđ vbi conualuerit planta, hinc facilius transferatur mēſe Februario. Amat locū calidū, ſed humectū, & rigatione gaudet, & ſole. Inſeritur terebintho menſe Februario, vel Martio. at alij amygdalo inſeri poſſe firmarunt. Ceraſus amat cœli ſtatū frigidum, ſolum vero poſitionis humectæ. In tepidis regionibus parua prouenit. Calidum non poteſt ſuſtinere.

Montana,vel in collibus conſtituta regione lætatur. Ceraſi plantã ſyluestrẽ tranſferre debemus menſe Octobri vel Nouembri,& eã primo Ianuario,cũ comprehendit, inſerere. Plantaria vero creari poſſunt,ſi prædictis menſibus ſpargantur poma, quę ſumma facilitate naſcentur. Ego ſic huius arboris facilitatẽ probaui, vt virgulta ex ceraſo pro amminiculis per vineã poſita in arborẽ proſiluiſſe confirmẽ. Et Ianuario menſe ſeri poteſt. Inſeritur menſe Nouembri melius. Vel,ſi neceſſe ſit,extremo Ianuario. Alij & Octobri inſerenda eſſe dixerũt. Martialis in trunco inſeri iubet. Mihi inter corticẽ,et lignũ feliciter ſemper euenit. Qui in trunco conſerunt,ſicut Martialis dicit,omnẽ lanuginẽ,quæ circa eſt,auferre debebũt,quæ ſi remanſerit,inſitis nocere manifeſtat. In ceraſis hoc ſeruandũ eſt,& in oĩbus gummatis,vt tunc inſerantur,qñ his vel nõ eſt,vel deſinit gummi effluere. Ceraſus inſeritur in ſe, in pruno,in platano, vt alij in populo. Amat ſcrobes altas,ſpatia largiora,aſſiduas foſſiones. Putari in ea putria,& ſicca debebũt,vel quæ denſius arctata protulerit,vt rareſcat. Fimũ nõ amat,atq; inde degenerat. Ceraſa vt ſine oſſe naſcantur,fieri Martialis hoc dicit. Arborẽ tenerã ad duos pedes recides, & eã vſq; ad radicẽ findes, medullã partis vtriuſq; ferro curabis abradere,& ſtatim vtraſq; partes in ſe vinculo ſtringis, & oblinis fimo,& ſummã partem,& laterum diuiſuras. Poſt annũ cicatrix ducta ſolidatur. Hanc arborẽ ſurculis, qui adhuc fructũ nõ attulerunt,inſeris,& vt aſſerit,ex his ſine oſſibus poma naſcentur. Si ceraſus concepto humore putreſcit,in trunco foramen accipiat,quo poſſit educi. Si formicas patitur,ſuccũ portulacæ debebis infundere, cũ aceti media parte permiſtũ,vel vini ſecibus truncũ arboris florentis adlinire. Si æſtu canicularũ fatigatur,trium fontiũ ſingulos ſextarios ſumptos poſt ſolis occaſum radicibus arboris iubeamus influere ſic,ne remediũ luna deprehendat, vel herbam ſymphoniacã circa arboris truncũ torquebimus in coronam, vel ex ea iuxta imum codicẽ cubile

faciemus. Ceraſa non aliter, q̃ in ſole vſq; ad rugas ſiccata ſeruantur. Menſe Octobri aliqui mali arborẽ calidis, & ſiccis regionibus ponunt, & cydonia circa Nouembres Calendas, & ſorbũ, vel amygdala in ſeminarijs obruunt. & pini ſemen aſpergunt. Hoc menſe poma condienda ſunt, atq; ſeruanda eo more, quo in ſingulorũ titulis continetur, velut quæq; matura proceſſerint.

De apibus. T. XIII.

HOC etiam menſe aluearia caſtrabuntur more, quo dictũ eſt, quæ tñ oportet inſpicere, & ſi abundantia eſt, demere. ſi mediocritas, partẽ mediã relinquere pro hyemis inopia. ſi vero ſterilitas apparet in cællis, nil prorſus auferre. Mellis vero, & ceræ ſuperius eſt demonſtrata confectio.

Quæ græci, uel alij ſuper uina condienda, curandaq; dixerunt. T. XIIII.

NE lecta prætereã, quæ græci ſua fide media de condiendi vini genere diſputarunt, demonſtrare curaui, qui vini naturã tali ratione diſcernũt, & hãc in eo volunt eſſe diſtantiã, vt quod dulce eſt, grauius dicãt, quod albũ, & aliquatenus ſalſum, conuenire veſicæ, quod croceo colore blanditur, digeſtioni accommodũ. quod albũ, & ſtipticũ prodeſſe ſtomacho laxiori. Tranſmarinũ pallorẽ facere & tantũ ſanguinem nõ creare. Vuis nigris fieri forte, rubeis ſuaue, albis vero plerũq; mediocre. In condiendo ergo vino aliqui grẹcorũ muſtũ decoctũ ad medietatẽ, vel tertiã partẽ vino adijciũt. Alij græci ita iubent aquã marinã mundã de puro, & quieto mari, quã anno ante compleuerint, reſeruari. cuius talẽ eſſe naturã, vt & ſalſedine, vel amaritudine per hoc tempus careat, & odore, & dulcis fiat ætate. Ergo eius octogeſimã partẽ muſto admiſcent, & gypſi quinquageſimã. Poſt tertiã deinde diem fortiter commouent, ac pollicentur non ætatem ſolum vino, ſed ſplendorem quoq; coloris afferre. Oportet aũt nona quaq; die vinum moueri, atq; curari, vel ſi tardius,

vndecima. Frequens enim reſpectus faciet iudicare vtrũ vendenda ſit ſpecies, an tenenda. Quidã reſinæ ſiccæ tritæ vncias tres dolio immergunt, & permouent, & vina diuretica ſic fieri poſſe perſuadent. Muſtum vero, quod per pluuias frequentes leue eſt, ſic curari debere iuſſerũt, quod probari guſtu ipſius poterit. Omne muſtum decoqui iubent, donec pars eius vigeſima poſſit abſumi. Melius quoq; fieri, ſi centeſimam partem gypſi adijcias. Lacedæmonij vero couſq; decoquere, donec vini quinta pars pereat, & quarto anno vſibus miniſtrare. Suaue vinum de duro fieri docent, ſi ordeacei pollinis cyathos duos ſimul cum vino ſubactos mittas in vini vaſculo, & hora vna ibi eſſe patiaris. Aliqui feces vini dulcis admiſcent. Aliqui addunt glycirizæ ſiccæ aliquantulũ, & vtuntur, cum diu vaſorum cõmotióne miſcuerint. Vinũ quoq; inter paucos dies optimi odoris effici, ſi bacas myrti agreſtis montanas ſiccas, & tunſas mittis in cadũ, & decẽ diebus requieſcere patiaris. tũc coles, & vtaris. Vitis eti ã flores arbuſtiuæ collectos in vmbra ſiccare curabis. Tũc diligenter tunſos, & cretos habebis in vaſculo nouo, & cũ volueris tribus cadis vnam floris mẽſuram, quã Syrĩ chenicam vocãt, adijcies, & ſuperlines dolium, & ſexta, vel ſeptima die aperies, & vteris. Vinum fieri ad potandum ſuaue ita dicunt. Fœniculi, vel ſatureiæ ſingulorum congruum modum vino immergi, atq; turbari. Vel fructum, quem duæ nuces pineæ produxerint, torrefactum, & linteo ligatum mitti in vaſculo, ac ſuperliniri, & vſui eſſe quinq; diebus exactis. Vinum autem velut vetus effici de nouello, ſi amygdala amara, abſynthium pini frugiferi gumen fœnum græcum cum ſimul frangas quãtum ſufficere ęſtimaris, & pariter tundas, & ex his vnũ cyathum per amphoram mittas, & magna vina conficies. Si vero ſenſeris peccatura, huic cõfectioni aloen, myrrham, crocomagma ſingula modis æqualibus tunſa, & in puluerem redacta cum melle miſcebis, & vno cyatho vnam amphoram co[illegible]dere curabis. Anniculum quoq;

vinum vt longam ſimulare videatur ętatē, melliloti vnciam vnam, glicirizæ vncias tres, nardi celtici tantundē aloes epatici vncias duas, tundis, & cernis, & in ſextarijs quinquaginta coclearia ſex reconde, & vas ponis in fumo. In albū colorem vina fuſca mutari aſſerunt, ſi ex faba lomentum factum vino quis adijciat, vel ouorū triū lagenæ infundat alborem, diuq́ꝫ commoueat, ſequēti die candidum reperiri. quod ſi ex afra piſa lomentū adijciatur, eadem die poſſe mutari. Vitibus quoq́ꝫ hanc eſſe naturam, vt alba, vel nigra ſi redigantur in cinerē, vinoq́ꝫ adijciantur, ei vnamquanq́ꝫ formā ſui coloris imponere vt ex nigra fuſcum, candidum vero reddatur ex alba, ea ratione ſcilicet vt combuſti ſarmēti cineris modij vnius menſura mittatur in dolium, quod habebit amphoras. x. & triduo ſic relictū poſt operietur, ac lutetur. Albū vel (ſi ita viſum fuerit) nigrum reperiri quadraginta diebus exactis. vinū quoq́ꝫ aſſerūt ex molli forte ſic fieri. Altheę, hoc eſt, ibiſci folia, vel radices, aut eius caulem tenerū decoctum mitti, aut gypſum, aut ciceris cotulas duas, aut cupreſſi pillulas tres, aut buxi folia quantum manus ceperit, aut apij ſemen, aut cinerem ſarmentorum, cui vis flammæ corpus reliquit exile, omni ſoliditate detracta. Vinum vero eadem die ex auſtero lympidum, atq́ꝫ optimum fieri, ſi grana piperis decē, piſtacia viginti adiecto modico vino ſimul conteras, & in ſex vini ſextarios mittas. diu oībus ante commotis, tunc requieſcere patiaris, & coles vſui mox futurū. Item feculentū ſtatim in lympidum reddi, ſi. vij. pini nucleos in vnum vini ſextariū mittas, diuq́ꝫ commoueas, & paululum ceſſare patiaris, mox ſumere puritatē, colariq́ꝫ debere, & in vſum referri. Item quod cretenſibus oraculū pythij Apollinis mon ſtraſſe memoratur. fieri ſic candidum, & ſumere vetuſtatis ſaporem, ſi ſquinantos vncias quatuor, aloes epatici vncias quatuor. maſticis optimi vnciā vnā, caſſię fiſtulę vnciā vnā, piperis vnciā vnā, ſpicę indicę ſemūciā, myrrhæ optimę vnciā vnā, thuris maſculi nō rancidi vnciā

vnam.tundis vniuerſa, & in tenuiſſimum puluerem cribro excutiente deducis. Cum vero muſtum ferbuerit, diſpumabis, & omnia vuarum grana, quæ feruor in ſummum reiecit, expelles. Tunc gypſi triti, atq; cribrati tres italicos ſextarios mittis in vini amphoras decem prius tamen partem quartam vini condiēdi in alia vaſa tranſfundis, & ita gypſum adijcies, & dolium viridi, ac radicata canna per biduum fortiter agitabis. Tertia vero die ex ſupraſcriptis pulueribus quaterna coclearia completa modeſtius in denas vini amphoras mittis, & vini, ſicut ſupradictum eſt, quartam partem, quam alibi diffuderas, ſuperadijcies, & dolium replebis, & item diu agitare curabis, vt ſpecierum vis omne muſti corpus inficiat. Tūc operies, atq; adlines relicto breui foramine, quo æſtuantia vina ſuſpirent. Sed exemptis quadraginta diebus, & hoc ſpiraculum claudis, & deinde vt libuerit guſtas. Illud memento ſeruare præ cæteris, vt quoties vinum mouetur, inueſtis puer hoc, aut aliquis ſatis purus efficiat. Linimentum quoq; dolij non gypſo, ſed ſarmentorum cinere debebis inducere. Item vinum, quod ſalutare contra peſtilentiam ſit, & ſtomacho proſit, fieri hoc genere fertur. In optimi muſti metreta vna ante quàm ferueat, tunſi abſynthij octo vncias linteo inuolutas demittis, & exactis.xl.diebus, curabis auferre. Id vinum refundis lagænis minoribus, & vteris. Nunc condiunt, primo amne muſti ſpumantis egeſto, quibus moris eſt gypſo vina medicari. Sed ſi natura leuius vinum eſt, & ſaporis humecti, in congijs centum, duos gypſi ſextarios miſiſſe ſufficiet. Quod ſi vinum naſcitur virtute ſolidius, medietas abunde prædictis poterit ſatis eſſe menſuris.

Roſatum ſine roſa fieri. . T.XV.

NVNC roſatum ſine roſa facies ſic. Folia citri viridia ſporta palmea miſſa in muſti nō dum ferventis vaſe depones, & claudes, & exemptis quadraginta diebus melle addito, ad modum roſati, cum placebit, vteris.

De uinis pomorum. T. XVI.

HOC menſe, omnia, quę locis ſuis leguntur, ex pomis vina conficies.

De œnomelli. T. XVII.

MVSTVM de maioribus, & egregijs vitibus poſt xx. dies, quàm leuatum fuerit ex lacu, quantum volueris ſumis, & ei mellis non diſpumati optimi quintã partem prius tritam fortiter, donec albeſcat, admiſces, & agitabis ex canna radicata vehementer. Mouebis autem ſic per dies. xl. continuos, vel, quod eſt melius, quinquaginta, ita vt cum moueris, mundo linteo tegas, per quod facile confectio æſtuabunda ſuſpiret. Poſt dies autẽ quinquaginta munda manu purgas quodcunq; ſupernatabit, & in vaſculo gypſo diligenter includis, & ad vetuſtatem reſeruas. Melius tamen ſi in minora, & picata vaſcula proximo vere transfundas, & gypſata diligenter operias, & in terrena, & frigida cælla recondas, vel arenis fluuialibus, vel eodem ſolo, vaſcula ex aliqua parte ſummergas. Hoc nulla vitiatur ætate, ſi tam diligenter effeceris.

De defruto, carœno, ſapa. T. XVIII.

NVNC defrutum, carœnum, ſapam conficies. Cũ omnia vno genere conficiantur ex muſto, modus his & virtutem mutabit, & nomina. Nam defrutum à deferuendo dictum, vbi ad ſpiſſitudinem fortiter diſpumauerit, effectum eſt. Carœnum, cum tertia perdita, duæ partes remanſerint. Sapa, vbi ad tertias redacta deſcenderit, quam tamen meliorem faciẽt cydonia ſimul cocta, & igni ſuppoſita ligna ficulnea.

De paſſo. T. XIX.

PASSVM nunc fiet ante vindemiam, quod Africa ſueuit vniuerſa conficere, pingue, atq; iucundum, & quoad conditũ, ſi vtaris mellis vice, ab inflatione te vindices. Leguntur ergo vuæ paſſæ quamplurimæ, & in fiſcellis clauſæ iunco factis aliquatenus rariore contextu,

virgis primo fortiter verberãtur. Deinde vbi vuarũ cor p⁹ vis cõtuſiõis exoluerit, cochleę ſuppoſita ſporta cõpri mitur. Hinc paſſum eſt quicquid effluxerit, & conditum vaſculo, mellis more, ſeruatur.

De cydonite. T.XX.

ABIECTO corio mala cydonia matura in breuiſſimas, ac tenuiſſimas particulas recides, & proijcies durũ, quod habetur interius. Dehinc in melle decoques, donec ad menſuram mediam reuertatur, & coquẽdo piper ſubtile cõſpergis. Aliter. Succi cydoniorum ſextarios duos, aceti ſextarium vnum ſemis, & mellis duos ſextarios miſces, & decoques, donec tota permiſtio pinguedinem puri mellis imitetur. Tunc triti piperis, atq; zinziberis binas vncias miſcere curabis.

De fermento muſteorum ſeruando. T.XXI.

EX nouo tritico purgato farriculum facies, & ex muſto de ſub pedibus rapto curabis infundere, ita vt modio farris lagænam muſti adijcias. deinde ſole ſiccabis, & iterũ ſimiliter infundis, ac ſiccas. Hoc cũ tertio feceris. panes ex eo breuiſſimos ad modum facies muſteorum, & in ſole ſiccatos vaſculis nouis fictilibus recondis, & gypſas. Pro fermento, quo tempore anni muſteos facere volueris, hoc vteris.

De uua paſſa. T.XXII.

VVAM paſſam græcam ſic facies. Melioris acini, & dulcis, & lucidi botryones in ipſa vite torquebis, & patieris ſponte inareſcere, deinde ſublatos in vmbra ſuſpẽdis, & vuam conſtrictam cum ponis in vaſculis, ſubſternis pampinos ſicco algore frigentes, & manu comprimis, & vbi vas impleueris, item pampinos addis nihilo minus non calentes, & operculabis, ac ſtatues in loco frigido ſicco, quem nullus fumus infeſtet.

De horis. T.XXIII.

OCTOBER Martiũ ſimilib⁹ vmbris ſibi fecit æquari.

Hora	I.	Pedes	XXV.
Hora	II.	Pedes	XV.
Hora	III.	Pedes	XI.
Hora	IIII.	Pedes	VIII.
Hora	V.	Pedes	VI.
Hora	VI.	Pedes	V.
Hora	VII.	Pedes	VI.
Hora	VIII.	Pedes	VIII.
Hora	IX.	Pedes	XI.
Hora	X.	Pedes	XV.
Hora	XI.	Pedes	XXV.

TITVLI MENSIS NOVEMBRIS.

De ſatione tritici, farris, ordei, fabę cum diſciplina ſua, de lenticula mature ſerenda, de lini ſemine. T.I.

De pratis nouis inſtituẽdis, ponẽdis vitibus, & propagã dis, & circũfodiẽdis nouellis, ac recidẽdis mergis. T.II.

De vinea veteri in iugo, vel pergula reparanda. T.III.

De putandis vitibus, & arboribus locis tepidis, & oliuetis, & faciendo oleo. T.IIII.

De oliuetis, ponendis, & curandis ægris arboribus, corbibus, palis, ridicis faciẽdis, oleo laurino faciẽdo. T.V.

De hortis, in eo de allio vlpico cum diſciplinis, de cepullis, & plãtis carduorũ, de armoracea, & cunela. T.VI.

De pomis, in eo de pſico, de pinu, de prunis, de caſtaneis cum oĩ diſciplina, & pomis aliorũ menſium. T.VII.

De apibus, in eo de mundandis, ac muniendis caſtris earum. T.VIII.

Remedium vitibus, quæ ſine fruge luxuriant. T.IX.

Remedium ſterili viti. T.X.

De roſario ex paucis virgulis inſtituendo. T.XI.

De vua, quæ vſq; ad ver reſeruetur in vite. T.XII.

De gregibus ouilli generis, & caprini, et paſcendi ordine. T.XIII.

De glandibus legendis. T.XIIII.

De materie cædenda. T.XV.

De transferendis arboribus maioris ætatis. T. XVI.
De oleo faciẽdo ſecũdũ græcos, & emẽdãdo. T. XVII.
Oleum liburnico ſimile. T. XVIII.
Vt oleum ſordidum purges. T. XIX.
De oleo odoris horrendi. T. XX.
De oleo rancido curando, & emendando. T. XXI.
De condiendis oliuis. T. XXII.
De horis. T. XXIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER VNDECIMVS.

De ſatione tritici, ordei, fabæ cum diſciplina, & de lenticula ſerẽda, & de lini ſemine. T. I.

NOVEMBRI menſe triticum ſeremus, & far ſatione legitima, ac ſemente ſolenni. Iugerum vtriuſq; ſeminis modijs quinq; tenebitur. Nunc & ordeum maturum adhuc ſeremus. In huius principio fabam ſpargimus, quæ pinguiſſimum, vel ſtercoratum deſyderat locum, vel vallem quam ſuccus veniens à ſummitate, fœcundet. Primo ſeritur, deinde proſcinditur, & tunc ſulcatur. Occanda eſt large, vt tegi plurimum poſſit. Aliqui locis frigidis dicunt in fabæ ſatione glebas nõ eſſe frangẽdas, vt per eas gelicidiorum tempore poſſint germina obumbrata defendi. Satione eius generis ſicut opinio habet, non fœcundatur terra, ſed minus læditur. Nam Columella dicit, agrum frumentis vtiliorem probari, qui anno ſuperiore vacuus fuerit, quàm qui calamos fabaceæ meſſis eduxit. Pingue iugerum ſex modij occupant, mediocre amplius. Spiſſo bene prouenit. Macrum ſolum, nebuloſumq; non patitur. Curandum eſt præcipue, vt luna. xv. feratur, ſi adhuc ictum ſolis repercuſſa non ſenſit. Aliqui dicunt quartamdecimam potius eligendam. Sanguine caponis græci aſſerunt fabæ ſemi-

na macerata herbis aduerſātib⁹ nō noceri.aqua pridie in fuſa citius naſci,nitrata aqua reſperſa coctură nō habere difficilē.Nūc ſeritur prima lēticula ſicut Februario mēſe narratū eſt.hoc etiā toto mēſe poterit lini ſemē aſpergi.

De pratis nouis inſtituendis, ponendis uitibus, & propagandis, & circumfodiendis nouellis. T.II.

IN huius maxime menſis principio, poſſumus inſtituere noua prata, more, quo dictū eſt. Hoc etiā toto menſe locis calidis, & ſiccis, vel apricis, erit vitiū celebranda poſitio. Nūc & propago iure ducetur & locis frigidis nouellas vites, & arborū plantas circumfodere, atq; operire cōueniet, & ante idus. Nunc mergus, hoc eſt propaginis curuatura poſt trienniū, q̄ preſſa fuerat, recidetur à vite.

De uinea ueteri in iugo, uel pargula reparanda. T.III.

NVNC. ac deinceps vinea vetus, quæ in iugo eſt. vel pergula, ſi robuſto, & integro trūco ſit, ablaqueata fimo ſatietur, & anguſtius putata inter quartū, & tertiū pedē à terra viridiſſima parte corticis acuto ferramēti mucrone feriatur, ac foſſa frequentius incitetur. Nā (ſicut aſſerit Columella) ex eo loco germē plerunq; producit, & veniente vere fundit materiā, qua vitis reparetur antiqua.

De putandis uitibus, & arboribus locis temperatis, & reliquis. T.IIII.

NVNC putatio autumnalis celebratur in vitibus, & arboribus, maxime vbi inuitamur tepore prouinciæ, & putātur olíueta, & oliua, cū varia cœperit eſſe, colligitur, ex qua primū fiet oleū. Nā cū tota nigreſcet, quod ſpei merito poſteraúit, fundendi vbertate compenſat. eſt vtilis olearū putatio, cæterarumq; arborū, ſi loci patitur diſciplina, vt deciſis cacuminibus, rami fluentes per latera prona fundantur. Quod ſi regio inſolens, & incuſtodita contigerit, agendū prius toto arboris corpore ab inferiore parte purgato, vt altitudine animaliū ſupergreſſa, mod⁹ trāſcēdatur iniurię, et arbor iā ſpatio ſuo tuta curetur.

Ff

De oliuetis ponendis, & curandis ægris arboribus, & reliquis. T.V.

NVNC etiã locis calidis, ac ſiccis regionibus oliueta ponũtur, ſicut Februario diſputatũ eſt. Amat hæc arbor arduo locorũ ſitu mediocriter ab humore ſuſpendi, ſcalpi aſſidue, lætaminis vbertate pingueſcere, feracibus ventis clementer agitari. Hoc etiã menſe oleis ſterilibus quæ ſupradicta ſunt remedia faciemus. Nunc & corbes, & pali, & ridicæ bene fieri poſſunt, etiã nũc locis temperatis, eſt laurini olei iuſta confectio,

De hortis. T.VI.

HOC mẽſe alliũ bene ſeritur, & vlpicũ terra maxime alba foſſa, & ſubacta ſine ſtercore. Sulcos in areis facies, & ſemina in locis altioribus pones. IIII. digitis ſeparata, neq; altius preſſa. Sarculabis frequenter, inde plus creſcẽt. Si capitatum facere volueris, vbi cœperit caulis prodire, proculca, ſuccus reuertetur ad ſpicas. Fertur ſi luna ſub terris poſita ſeratur, & itẽ ſub terris luna latente vellatur odoris fœditate cariturũ. Vel paleis condita allia, vel fumo ſuſpenſa durabunt. Nũc & cepulla ſeri poteſt, & carduorũ planta diſponi, & armoracea ſeritur, & cunela.

De pomis. T.VII.

HOC menſe locis calidis, cæteris vero Ianuario perſici oſſa in paſtinatis areis ſunt ponenda, binis à ſe pedibus ſeparata, vt cũ ibi plantæ excreuerint, transferantur. Sed oſſa ponantur acumine deorſum verſo. Et nõ amplius, q̃ duobus, aut tribus digitis obruantur. Oſſa vero, quę ponenda ſunt, aliqui ſiccata prius paucis diebus cineris miſtione terra ſoluta in qualis reſeruant. Ego vero vſq; ad ſerendi tempus ſine vlla cura ſæpe ſeruaui. Locis quidẽ qualibuſcunq; proueniunt. Sed & pomis, & frondibus, & durabilitate præcipua ſunt, ſi cœlum calidum, ſolum arenoſum. & humidum ſortiantur. Frigidis vero, & maxime ventoſis niſi obiectu aliquo defendantur, intereũt

Dum tenera ſunt germina, ſæpe herbis circumfoſſa liberentur. Bimam plantā recte transferemus ſcrobe breui. Nec à ſe longe ſtatuendæ ſunt, vt inuicem ſe à calore ſolis excuſent. Ablaqueandæ ſunt per autumnum, & ſuis ſtercorandæ folijs. Putanda perſicus in autumno eſt, vt arida, & putrida tantū virgulta tollantur. Nā ſi quid viride reſecemus, areſcit. Languenti arbori veteris vini feces, aquæ miſtas oportet infundi. Affirmātibus græcis perſicus ſcripta naſcetur, ſi oſſa eius obruas, & poſt dies. VII. vbi patefieri cœperint, apertis his nucleos tollas, & his cinnabari, quod libebit inſcribas. Mox ligatos ſimul cum ſuis oſſibus obruas diligentius adhærentes. Genera eorum ſunt hæc, duracina, pręcoqua, perſica, armenia. Si hæc arbor ardore ſolis inareſcit, frequenti aggeſtione cumuletur. veſpertino iuuetur humore, obiectis defendatur vmbraculis. Iuuat in ea & ſpolium ſerpentis appendi. Nunc iā contra pruinas ſtercus ingeratur perſico, vel feces vini cū aqua pmiſtæ, vel, qđ magis prodeſt, aqua, in qua faba decocta eſt. Si vermes perſicus patitur, cinis eos amurcæ miſtus extinguit, vel bouis vrina cum aceti tertia parte confuſa. Si poma caduca ſunt, nudatæ radici eius, vel trunco lentiſci, aut terebinthi cuneus affigitur, vel terebratæ, in medio, palus ſalicis imprimetur. Si poma rugoſa creabit, aut putrida, circa imū truncū cortex recidatur, & cū inde modicus humor effluxerit, argilla, vel paleato luto plaga retegatur. Magna poma perſicus affert, ſi florēti, per triduū, ternos ſextarios caprini lactis ingeſſeris. Contra vitia perſici proficit ſpartū ligatū, vel ſpartea ſuſpenſa de ramis. Mēſe Ianuario, vel Februario locis frigidis, Nouēbri calidis perſicus inſeratur, maxime circa terrā ſurculis plenioribus, & propè arborē natis: nā cacumīa vel nō tenebūt, vel diu durare nō poterūt. Inſeritur in ſe, in amygdalo, in pruno. ſed armenia, vel præcoqua prunis, duracina amygdalis melius adhæreſcunt, & tēpus ætatis acquirūt. Menſe Aprili, vel Maio locis calidis, in Italia vero vtroqȝ exeūte, vel Iunio perſicus ino-

gulari poteſt, quod emplaſtrari dicitur, præciſo ſuper trũco, & emplaſtratis pluribus gemmis, more quo dictũ eſt perſicus rubeſcit, ſi platano inſerta figatur. Duracina ſeruantur condita muria, & oximelle, vel detractis oſſibus ficorũ more in ſole ſiccantur, ac pendent. Item ſæpe vidi detractis oſſibus duracina melle condiri, & ſaporis eſſe iucundi. Item bene ſeruantur, ſi vmbilicum pomi gutta picis calentis oppleueris, vt ſic ſapæ innatare cogantur vaſe concluſo.

De pinu.

PINVS creditur prodeſſe omnibus, quæ ſub ea ſerun tur. Pinum ſeremus nucleis ſuis calidis, & ſiccis regionibus menſe Octobri, vel Nouembri, frigidis, & humectis Februario, vel Martio. Amat locũ gracilẽ ſæpe maritimũ, inter mõtes, & ſaxa vaſtior, & procerior inuenitur. Ventoſis, & humidis, arborũ fiunt incrementa lætiora. Sed ſiue mõtes velis conſerere, ſeu ſpatia quæcunq; hæc huic generi deputabis, quæ alteri vtilia eſſe non poſſunt Exarabis ergo ea loca diligenter, atq; purgabis, et frumẽti more ſemẽ aſpergis, ac leui ſarculo curabis operire, nec enĩ pluſquã palmo debet abſcõdi. Defendenda eſt tenera arbor à pecore, ne calcetur inualida. Proficiet, ſi nucleos aqua ante triduũ macerabis. Aliqui dicunt fructũ pineũ tranſlatione miteſcere. ſed plantas hoc modo procurãt, vt prius multa ſemina in caliculis terra, & fimo repletis obruant, quæ vbi proceſſerint, relicto eo, qđ ſolidius eſt, auferũt alia. vbi iuſtũ cœperit incrementũ, trimã plantã cũ ipſis caliculis transferunt, quibus fractis in ſcrobe indulgent radicibus largitatẽ. Terræ tñ equæ ſtercus admiſcent, facientes ſtratura alterno ordine ſubinde creſcentẽ. Seruandũ eſt tñ, vt radix eius, quæ vna, & directa eſt, vſq; ad ſummitatẽ ſuam poſſit integra & illæſa transferri Putatio nouellas pini arbores tantum promouet (quod expertus ſum) vt quæ ſperaueras incrementa, dupl[illegible]tur. Nuces pineæ, & vſq; in hoc tẽpus in arbore eſſe [illegible]

& maturiores legentur. Prius tamẽ legendæ ſunt, q̃ pateſcant. Nuclei niſi purgati durare non poſſunt. tñ aliqui in vaſis fictilibus nouis, & terra repletis cum teſtis ſuis miſſos aſſerunt cuſtodiri.

De pruno.

PRVNA ſi oſſibus ſerantur autumno, menſe Nouẽbri. ſolo putri, & ſubacto duobus palmis obruantur. Oſſa eadẽ ponantur & menſe Februario. Sed tunc prius lixiuio ſunt maceranda per triduũ, vt cito germinare cogantur. Ponuntur & plantis, quas ſumemus ex codice mẽſe Ianuario exeunte, vel Februario circa idus radicibus fimo oblitis. Gaudent loco læto, & humido, cœlo tepido melius proferuntur, tñ queunt & frigidũ ſuſtinere. Locis lapidoſis, & glareoſis ſi iuuantur lætamine, excuſant ne poma caduca, & vermiculoſa naſcantur. Extirpandæ ſunt ſoboles à radice, exceptis rectioribus, quæ ſeruabuntur ad plantas. Si languida pruni arbor eſt, amurca cũ aqua æqualiter temperata radicibus debet infundi, vel bubulũ lociũ ſolũ, vel humanũ vetus cũ duabus aquæ partibus miſtũ, vel cineres ex furno, maxime ſarmentorũ. Si poma decidant, oleaſtri cuneũ terebratæ infige radici. Vermes eius, atq; formicas, rubrica cũ pice liquida ſi adlinatur, extinguet. Sed modeſtius propter arboris noxã, ne idẽ faciat remediũ, quod venenũ. Iuuatur frequenti humore, & aſſidua foſſione. Menſe Martio extremo, prunus inſeritur melius trunco fiſſo, q̃ cortice, vel menſe Ianuario, ante q̃ incipiat gumẽ lachrymare. Inſeritur in ſe, & perſicũ recipit, vel amygdalũ, vel malũ, ſed eã degenerẽ reddit, & paruã. Pruna ſiccatur in ſole per crates loco ſicciore diſpoſita. Hæc ſunt, quæ dameſcena dicuntur. Alij in aqua marina, vel in muria feruente recenter lecta pruna demergũt, & inde ſublata, aut in furno tepido faciunt, aut in ſole ſiccari.

De caſtanea.

CASTANEA ſeritur & plantis, quæ ſponte naſcũ
tur, & ſemine. Sed quæ plantis ſeritur, ita ægra eſt, vt biẽ
nio de eius vita ſæpe dubitetur. Serenda eſt ergo ipſis ca
ſtaneis, hoc eſt ſeminibus ſuis, menſe Nouembri, & De
cembri, itẽ Februario. Eligendæ ſunt caſtaneæ ad ponen
dũ recentes, grandes, maturæ. Quas ſi Nouembri menſe
feramus, facilẽ ſe præſentia fructus ipſius pręſtat. Si vero
Februario ponamus, vt vſq; tunc durent, ita faciendum
eſt. in vmbra caſtaneæ ſiccentur expanſæ. Tunc in augu
ſtũ, & ſiccũ locũ translatæ cumulũ faciunt, & eas omnes
fluuialis arena diligenter operiat. Poſt dies. XXX. eas re
mota arena in aquam frigidam mittis. Quæ ſanæ ſunt,
merguntur, ſupernatat quæcunq; vexata eſt. Item quas
probaſti, ſimiliter obrues, & poſt. XXX. dies æque pro
bas. Hoc cum tertio feceris, vſq; ad veris initium, ſerere
debebis quæ manſerint illibatæ. Aliqui in vaſculis ſeruãt
arena pariter miſſa. Amant ſolum molle, & ſolutum, nõ
tñ arenoſum. In ſabulone proueniunt, ſed humecto. Ni
gra terra illis apta eſt, & carbunculus, & tofus diligẽter
infractus. In ſpiſſo agro, & rubrica vix prouenit. In ar
gilla, & glarea, non poteſt naſci. Diligit cœli ſtatum fri
gidum, ſed & tepidum non recuſat, ſi humor aſſenſerit.
Delectatur cliuis, & opacis regionibus, ac maxime in
ſeptentrionem verſis. Paſtinari ergo locus debebit, qui
huic deſtinatur arbuſto altitudine pedis vnius ſemis, vel
duorum. Vel totus, aut ſulcis in ordinem deſtinatis, aut
certe aratris reſolui hinc inde findentibus. Qui fimo ſa
tiatus, ac redactus in puluerem, caſtanearum ſemen acci
piat non amplius pedis dodrante demerſum. Vnicuiq;
ſemini propter notam ſurculus debet affigi. Ipſa ſemina
ſingulis locis ſimul terna, vel quina ponantur, & inter
ſe quatuor pedũ ſpatio ſeparẽtur. Quibus transferre pla
cuerit, bimas plantas transferre debebunt. Locus tñ de
ductoria liquoris accipiat, ne humor inſidens limo ger
mẽ extinguat. Cui placet, poteſt caſtaneæ in propaginẽ
ducere ima virgulta, quæ in radice naſcũtur. Nouũ caſta

ſetum circumfodi debet aſſidue. Menſe Martio, & Septembri, incrementum maius acquirit, ſi putationibus adiuuetur. Caſtanea inſeritur (ſicut probaui ipſe) ſub cortice menſe Martio, vel Aprili, tñ genere vtroq; reſpõdet. Poteſt & inoculari. Inſeritur in ſe, & in ſalice, ſed ex ſalice tardius maturat, & fit aſperior in ſapore. Caſtaneæ ſeruantur vel in cratibus diſpoſitę, vel intra ſabulonem, ne inuicem tangantur immerſæ, vel in vaſculis fictilib9 nouis conditæ, & loco ſicciore defoſſæ, vel incluſæ virgeis ex fago receptaculis, & lutatæ, vt ſpiracula nõ relinquas, vel ordei paleis minutiſſimis obrutæ, vel paluſtri vlua figuratis denſioribus ſportis recluſæ.

De pomis alijs.

HOC menſe locis calidis, ac ſiccis regionibus agreſtiũ pyrorum plantas ponimus, quas poſtea poſſimus inſerere, & malorum, vel mali punici, & cydonij, & citri, & meſpili, fici, ſorbi, ſiliquæ, & plantas agreſtis ceraſi, poſt inſerendas, & mori taleas, & amygdali ſemina, & nuces iuglãdes, ſi in ſeminarijs (quo dictũ eſt more) pãgantur.

De apibus. T. VIII.

HVIVS menſis initio apes ex tamariſci floribus, reliquisq; ſylueſtribus mella conficiunt. Quæ auferenda non ſunt, quia ſeruantur hyberno. Eodem menſe ſordibus liberãdi ſunt aluei, quia tota hyeme eos mouere, aut aperire non decet. Sed hæc die aprico, tepidoq; facienda ſunt, & pennis maxime auium maiorum, quæ habent rigorem, vel aliquo ſimili omnia interiora mundẽtur, quo manus non valebit attingere. Tum rimas omnes, quæ ſunt extrinſecus, luto, & fimo bubulo miſtis linamus. & inſuper geneſtis, vel alijs tegumentis ſimilitudinem porticus imitemur, vt poſſint à frigore, & tempeſtate defendi

Remediũ uitibus, quæ ſine fruge luxuriant. T. IX.

LOCIS calidis, & apricis vites, quæ fructu carent,

fronde luxuriāt, & pauperiē fœtuū compēſant vbertate foliorū, nūc putare preſſius conueniet, frigidis vero menſe Februario. Si permanebit hoc vitiū, circumfoſſas arena fluuiali, vel ciſere debebimus aggerare. Quidā lapides inſerunt inter flexuoſa radicū.

Remedium ſterili alti. T.X.

HISDEM temporibus, & locis vitē, quæ ſterilis fuerit græci ita præcipiūt eſſe curandā. Trunco eius fiſſo lapidē aſſerūt includendū, & ibi vrinæ veteris humanæ quatuor cotulas circa truncū debere ſuffundi, vt ad radices inſtillatio ipſa deſcendat. Tunc adijcienda eſt terra admiſta lætamine, & circa radices ſolū omne vertendū.

De roſario ex paucis uirgultis inſtituendo. T.XI.

QVAMVIS menſe Februario ſint conſerenda roſaria, tñ locis calidis, apricis, atq; maritimis hoc etiā menſe poterimus inſtituere roſeta. Quę ſi indigus plantarū, voluerís ex paucis virgulis, habere copioſa, quaternorū digitorū ſurculos gemmātes cū geniculis ſuis debebis excidere, & in modū propaginis ſternere, & ſtercore, ac rigationibus adiuuare. Vbi anni ætatem compleuerint, pedis ſpatio inter ſe transferre diſiunctos, atq; ita ſolū, quod huic generi deputabis, implere.

De uua, quæ uſq; ad uer reſeruetur in uite. T.XII.

GRAECIS aſſerentibus, vt vuā ſerues in vite vſq; ad veris initia, circa ipſam vitem, quæ fructu plena eſt, loco vmbroſo ſcrobē fodies, altitudine trium pedū, latitudine duorū, & mittis ſabulonē, & ibi calamos figis, in quibus retorques aſſidue ſarmenta fructibus plena, & illæſis botryonibus alligabis, vt ſolū nō contingā:, & co. peries, vt imber eò penetrare nō poſſit. Item græcis dc ntibus vuas in vite, aut poma in arbore ſi diu ſeruar lueris, vaſculis clauſa fictilibus ab ima parte pe tuſis diligenter à ſummo tecta ſuſpende, quamuis poma & gypſo cooperta in longā ſeruentur ætatē.

De gregibus ouilli generis & caprini. T.XIII.

HOC menſe agnorũ genera prima generatio eſt. Sed agnus ſtatim natus vberibus maternis admouendus eſt. Manu prius tñ exiguũ lactis, in quo ſpiſſior eſt natura, mulgendũ, qd paſtores coloſtrã vocãt, nanq; hoc agnis, niſi auferatur, nocebit. Ac primo per biduũ natus cu matre claudatur. Tũc ſeptis obſcuris ſeruetur, & calidis, ita ſecluſo paruulorũ grege, matrices mittantur in paſcua. Sufficiet aũt prius q̃ procedant matrices mane, & cũ ſaturæ reuertuntur ad veſperã, agnis vbera haurienda permittere. Qui donec firmẽtur intra ſtabulũ furfuribus vel medica herba, vel (ſi eſt copia) farina ordei paſcantur ingeſta, donec conceptũ paulifper robur ætatis, paſcuũ matribus poſſint habere commune.

De paſcendi ordine.

PASCVA ouillo genere vtilia ſunt, quæ vel in noualibus, vel in pratis ſiccioribus excitantur. Paluſtria vero noxia ſunt, ſyluestria damnoſa lanatis. Salis tñ crebra conſperſio, vel paſcuis miſta, vel canalibus frequenter oblata, debet pecoris leuare faſtidiũ. nã per hyemẽ, ſi penuria eſt, fœnũ, vel palea, vel vicia, vel facilior victus vlmi ſeruatis frondibus præbeatur, aut fraxini. Aeſtiuis menſibus paſcantur ſub lucis initio, cũ graminis teneri ſuauitatẽ roris miſtura commendat. Quarta hora caleſcente potus puri fluminis, aut putei præbeatur, aut fontis. Medios ſolis calores vallis, aut arbor vmbroſa declinet. Deinde vbi flexo iam die ardor infringitur, & ſolũ primo imbre veſptini roris humeſcit, gregẽ reuocemus ad paſcua. Sed canicularibus, & æſtiuis diebus ita paſcendæ ſunt oues, vt capita gregis ſemper auertantur à ſolis obiectu. Hyeme aũt, vel vere niſi reſolutis gelicidijs ad paſcua prodire nõ debẽt. nã pruinoſa herba huic generi morbos creabit, ac tunc ſemel adaquare ſufficiet. Græcas oues, ſicut aſianas, vel tarentinas moris eſt potius ſtabulo nutrire, q̃ campo, & pertuſis tabulis, ſolũ, in quo clauduntur, inſternere, vt ſic nitida cubilia, propter iniuriam

pretioſi velleris, humor reddat elabens. Sed tribus, per annum totum, diebus aprico die lotas oues vngere oleo oportebit, & vino. Propter ſerpentes. qui plerunque ſub præſepibus latent, cædrum, vel gaibanum, vel mulieris capillos, aut ceruina cornua, frequenter vramus.

De capris.

NVNC hirci admittendi ſunt, vt fœtum primi veris fouere poſſit exortus. Sed caper eligendus eſt, cui ſub maxillis duæ videntur pendere verruculæ. Magni corporis, craſſis cruribus, breui, plenaque ceruice, auribus flexis, & grauibus, paruo capite, nitido, ſpiſſo, & longo capillo. Ad ineundas fœminas & ante anniculum congruus. Nõ autem durat vltra ſexennium. Capella ſimilis corporis, ſed magnis vberibus eſt eligenda. Non tamen ita multæ capræ, vt oues vna ſtatione claudantur, quã luto, & ſtercore, carere conueniet. Hœdis ſupra lactis abundantiam, edera, & arbuti, & lentiſci cacumina ſunt ſæpe præbenda. Trimæ educare optime poſſunt. quod teneriores matres generant tranſigendum eſt. Sed vltra. VIII. annos ſeruandę non ſunt matrices, quia genus hoc longiore ſterileſcit ætate.

De glandibus colligendis. T. XIIII.

HOC tempore glandis legendæ, ac ſeruandæ cura nos excitet, quod opus fœmineis, ac puerilibus operis celebrabitur facile more bacarũm.

De materie cædenda. T. XV.

NVNC materies ad fabricam cædenda eſt, cum luna decreſcit. Sed arbores, quæ cædentur vſque ad medullam ſecuribus reciſas aliquandiu ſtare patieris, vt per eas partes humor, ſiquis in venis continetur, excurrat. Vtiles autem ſunt hæ maxime, Abies, quam gallicam vocant, niſi perluatur, leuis, rigida, & in operibus ſiccis perenne durabilis. Larix vtiliſſima, ex qua ſi tabulas ſuffigas tegulis in fronte, atque extremitate tectorum, præſidium cõtra incendia contuliſti. Neque enim flammam recipiunt, aut

carbões creare poſſunt. Quercus durabilis ſi terrenis ope ribus obruatur, & aliquatenus palis. Aeſculus ædificijs, et ridicis apta materies. Caſtanea mira ſoliditate perdurat in agris, & tectis, & operibus cæteris inteſtinis, cuius ſo lũ pondus in vitio eſt. Fagus in ſicco vtilis, humore cor rumpitur. Populus vtraq; , & ſalix, & tilia in ſcalpturis neceſſariæ. Alnus fabricæ inutilis, ſed neceſſaria, ſi humi dus locus ad accipienda fundamenta palandus eſt. Vl mus, & fraxinus ſi ſiccentur, rigeſcunt, ante curuabiles, ca thenis vtiles habentur. Carpinus vtiliſſima. Cupreſſus e gregia. Pinus niſi in ſiccitate non durans, cui contra cele rem putredinem comperi in Sardinia hoc genere proui deri, vt exciſæ trabes eius, aut in piſcina qualibet anno to to merſæ laterent, poſt operi futuræ aut arenis obruerẽ tur in litore, vt aggeſtione, qua tectæ eſſent alternis æſti bus reciprocans fluctus allueret. Cædrus durabilis, niſi humore tangatur. Quæcunq; autem ex parte meridiana cęduntur, vtiliores ſunt, quæ vero ex ſeptentrionali pro ceriores, ſed facile vitiantur.

De transferendis arboribus maioris ætatis. T. XVI.

HOC menſe locis ſiccis, calidis, & apricis maiores arbo res transferemus truncatis ramis, illæſis radicibus, multo ſtercore, & rigationibus adiuuandas.

De oleo faciẽdo ſecundũ græcos, & emẽdãdo. T. XVII.

GRAECI in conficiendi olei præceptis iſta iuſſerunt. Tantum legendum eſſe oliuæ, quantum nocte veniente poſſimus exprimere. Molam primo oleo debere leuiter eſſe ſuſpenſam. Oſſa enim confracta ſordeſcunt. quare de ſolis carnibus ſit prima confectio, & de ſalignis cani ſtros fieri debere virgultis, quia genus hoc oleum dici tur adiuuare. Nobilius erit, quod ſponte defluxerit. Sa les deinde, ac nitrum iubent nouo oleo miſceri, vt hæc res ſpiſſitudinem eius abſoluat. Deinde cum amur ca ſubſederit, oleum purum. X X X. diebus exa ctis, in vitrea vaſa transferri. Secundum ſimili diſcipli

na fieri, ſed mola fortiore quaſſari.

Oleum liburnico ſimile. T. XVIII.

OLEVM primum liburnico ſimile fieri aſſerunt græci, ſi in optimo viridi oleo inulam ſiccam, & lauri folia, & cyperum, omnia ſimul tuſa, & ſubtiliter creta permiſceas cum ſalibus torrefactis, ac tritis, & diu oleo iniecta perturbes. dehinc tribus, aut aliquanto amplius decurſis diebus, cum quieuerit, vtaris.

Vt oleum ſordidum purges. T. XIX.

SI ſordet oleum, frictos, & adhuc calentes ſales inijci iubent, & diligenter operiri. Ita mundum reddi poſt tempus exiguum.

De oleo odoris horrendi. T. XX.

SI fuerit odoris horrēdi, virides oliuas ſine oſſibus tundi, & in olei metreta chœnicas duas mitti. Si bacæ defuerint, caules tenerrimos oleæ ſimiliter eſſe tuendos. Nonnulli vtraq; permiſcent adiecto etiam ſale. Sed omnia intra linteum clauſa ſuſpendunt, atq; ita in vas olei demittunt. poſtea tribus diebus exactis auferunt, & oleum in alia vaſa transfundunt. Quidam mittunt vetuſtum laterem torrefactum. Pleriq; ordeaceos panes breuiter figuratos, & raro linteo inuolutos mergunt, & nouos ſubinde permutant. vbi hoc bis, aut tertio fecerint, ſales mittunt, & in alia vaſa translatum, per paucos dies ſubſidere patiuntur. Quod ſi aliquod animal forte deciderit, & oleum putredine, ac nidore vitiauerit, iubent græci coriandri manipulum in olei metreta ſuſpendi, atq; ita paucis diebus manere. Si nihil de nidore decuſſerit, mutandū eſt coriandrum, donec ſuperetur hoc vitium. Sed maxime proderit, poſt ſenos dies in vaſa munda transferre, melius ſi acetum ante vexerunt. Quidam fœni græci ſemē ſiccum, tritumq; permiſcent, vel incenſos oleaginos carbones in ipſo oleo frequenter extingunt. Si acerbus odor fuerit, vuæ excrementa, quæ græci γίγαςτα vocant, præcipiunt tuſa, & in maſſam redacta meriari.

De oleo rancido curando. T. XXI.

OLEVM rancidum græci aſſerunt ſic poſſe curari. Albam ceram mundo, & optimo oleo reſolutam, & adhuc liquentem mitti in oleo iubent. Tunc ſales frictos calentes, addi, operiri, atq; gypſari. Sic fieri, vt oleum purgetur ſapore, & odore mutato. Oleum tamen omne in terrenis locis eſſe ſeruandum, & eam eius eſſe naturam, vt ſole, vel igne purgetur, vel aqua feruenti, ſi ſimul miſceantur in vaſculo.

De condiendis oliuis. T. XXII.

HOC etiam menſe oliuas condiemus. Harum genera ſunt diuerſa. Colymbades oliuæ fiunt ſic. Alternis cratibus oliuarum puleium ſpargis, & mel, & acetum, & ſales modice, ſtratura intercedente ſuffundes. Item ſternes oliuas ſupra ſurculos fœniculi, vel anethi, ſiue lentiſci, & ramulis oliuæ ſubditis, aceti heminam, & muriā ſuperfundis, & has conſtructiones vſq; ad vaſculi plenitudinē patieris inſurgere. Aliter. Electas oliuas muria maturabis poſt. xl. dies muriā fundis vniuerſam. tunc duas defruti partes, aceti vnam, mentā minute inciſam vaſculo adijcies, & oliuis replebis, vt iuſta infuſiōe liquor ſupernatet. Aliter. Oliuas manu lectas, vna nocte integra in balnei vapore eſſe patieris tabulæ, vel crati ſuperpoſitas. mane balneis exemptas, ſalibus tritis conſperges, & vteris. quę non amplius, quàm. viij. dies poterunt cuſtodiri. Aliter. Oliuas illæſas primo mittis ī muria. poſt dies. xl. leuabis, atq; intercides acuto calamo. Et ſi dulciores habere volueris, duas ſapæ partes, & aceti vnam, ſi acriores, aceti duas, & ſępe vnam debebis infundere. Aliter. Paſſi ſextarium vnum, cineris bene creti quantū manus vtraq; geſtabit, vini veteris vnū ſuniculū, & aliquantūcupreſſi foliorū miſtis omnibus oliuas infundis, incultas & ſubinde cruſtam faciendo ſaturabis. donec ad vaſculorum ſumma ora peruenias. Aliter. Oliuas, quas iacentes repereris, rugis contrahentibus criſpas colligis, & ſalibus

tritis reſperſas expandis, donec ſole inareſcant. Tunc ſub ſtrato lauro alternas crates bacarum ſæpius ordinabis. Tunc defrutum cum ſatureiæ faſciculo duabus, aut trib⁹ vndis feruere patieris. Et poſtquam tepuerit, ſupra compoſitas bacas refundes admiſto ſale paululo, & origani faſce coniecto, ſupra ius omne perfundes. Aliter. Lectas bacas ex arbore ſtatim condies, rutam, & petroſilinum ſternes inter ſpatia ſtructionis, & ſubinde ciminati ſalis aſperſione cumulabis. Poſtremum mel, & acetum ſuper fundes. Nouiſſime optimi olei quantumcunque miſcebis. Aliter. Legis oliuas ex arbore nigras, & cõpoſitas muria diluis. tunc ollæ adijcis mellis partes duas, vini vnã, defruti dimidiam. & vbi ſimul deferbuerint, deponis. ac permoues, & acetum miſces. cum refrixerit, ſuper oliuas origani ſurculos ſternis, & ſupra ius omne diffundes. Aliter. Oliuas manu lectas cum pediculis aqua ſpargis tribus diebus. deinde mittis in muria, & poſt. xij. dies exemptas in vaſe adijcis cum muſti, & aceti æquis ponderibus. Et impletum vas ita operies, vt aliqua ſpiramenta dimittas.

De horis. T. XXIII.

NOVEMBREM & Februarium ratio temporis per horas dierum fecit æquales.

Hora	I.	Pedes	XXVII.
Hora	II.	Pedes	XVII.
Hora	III.	Pedes	XIII.
Hora	IIII.	Pedes	X.
Hora	V.	Pedes	VIII.
Hora	VI.	Pedes	VII.
Hora	VII.	Pedes	VIII.
Hora	VIII.	Pedes	X.
Hora	IX.	Pedes	XIII.
Hora	X.	Pedes	XVII.
Hora	XI.	Pedes	XXVII.

De ſerendis frumentis, & faba, & lini ſemine. T. I.
De fodiendis paſtinis, & cædenda materie, palis, & ridicis, & oleo laurino, ac myrtino. T. II.
De hortis, in eo de lactuca, allio, vlpico, cepulla, ſinapi, & cunela. T. III.
De pomis, in eo de hypomelidibus, & aliorum menſiũ pomis. T. IIII.
De rapis condiendis. T. V.
De echinis, & pernis, & lardo ſaliendis, & auium laqueis diſponendis. T. VI.
De horis. T. VII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER XIII.

De ſerendis frumentis, faba, & lini ſemine. T. I.

DECEMBRI menſe ſeruntur frumenta, triticum, far, ordeũ, quamuis ordei ſatio iam ſeraſit. Et faba circa ſeptimum Idus ſeri poteſt. Nã poſt exactam brumam male ſeminantur. Hoc etiam menſe adhuc lini ſemen ſpargi poterit, vſque ad. VII. Idus Decembris.

De fodiendis paſtinis, & cædenda materie. T. II.

NVNC ad inſtituendas vites. ſed poſt Idus paſtina inchoemus effodere, ſicut ante tractatum eſt. Et materiem bene hoc menſe cædemus. Palos quoque, & corbes faciemus. & ridicas. Et locis frigidis oleum faciemus ex lauro, & myrti bacas, atque lentiſci in olei ſui confectione quaſſabimus, & vinum myrtite, ſicut dictum eſt ante, recingemus.

De hortis. T. III.

HOC tẽpore ſerenda eſt lactuca, vt planta eius Februario transferatur. Etiam nuncalliũ, & vlpicũ, & cepullæ,

& ſinapi, & cunela ſeri poterunt, diſciplina, & more, quo ante narratum eſt.

De pomis. T. IIII.

HYPOMELIDES poma ſunt (vt Martialis aſſerit) ſorbo ſimilia. Mediocri arbore naſcuntur. & flore cădidulo. Dulcedo huic fructui cum acuto ſapore commiſta eſt. Seritur menſe Decembri nucleis in vaſculis poſitis. Menſe autem Februario hypomelidis planta, ſed pollicis magnitudine robuſta transfertur breuiſſimo ſcrobe, ſoluta terra, plurimo ſtercore. Sed munienda eſt, quia cito areſcit, ſi radices eius ventus afflauerit. Terram qualemcunq; non reſpuit. Amat loca tepida, aprica, maritima, & ſępe ſaxoſa. Statum rigidũ reformidat. Inſeri non poteſt. exigua durat ætate. Poma eius aut in ficatis, & minutis vrceolis, aut ſcobe populi, aut in ollis inter vuas vinaceis obruta ſeruabuntur.

De rapis condiendis. T. V.

NVNC rapa in partes minutas reciſa, & leuiter cocta, & tota die diligentius exſiccata nequid referuent humoris, & ſinapi ex aceto (ſicut moris eſt) temperato, mergere, & condire curabimus, & repleta vaſa claudemus, ac poſt aliquantos dies guſtibus explorata, proferemus vſui. Quam rem Ianuario quoq;, & Nouembri menſe poterimus efficere.

De echinis, & pernis, & lardo ſaliendis, & auium laqueis diſponendis. T. VI.

NVNC etiam quibus litus in fructu eſt, vbi lunæ iuuabit augumentum, quę omnium clauſorum maris animalium, atq; concharum iubet incremento ſuo membra turgere, echini carnes ſalibus condire curabunt. Quod ſolito more conficitur. Hanc quoq; rem per omnes mẽſes bene faciemus hybernos. Pernas etiam, & lardũ conficimus non ſolum menſe hoc, ſed omnibus, quos hyemalis algor aſtringit. Tempore hoc per humiles ſyluas,

& bacis fœcunda virgulta ad turdos, & cæteras aues capiendas laqueos expedire conueniet. Hoc vſq; in Martium menſem tendetur aucupium.

De horis. T.VII.

DECEMBREM Ianuario in horis cauſa diſpar adiunxit, cum linea ſimili ille augeatur, iſte decreſcat.

Hora	I.	Pedes	XXIX.
Hora	II.	Pedes	XIX.
Hora	III.	Pedes	XV.
Hora	IIII.	Pedes	XII.
Hora	V.	Pedes	X.
Hora	VI.	Pedes	IX.
Hora	VII.	Pedes	X.
Hora	VIII.	Pedes	XII.
Hora	IX.	Pedes	XV.
Hora	X.	Pedes	XIX.
Hora	XI.	Pedes	XXIX.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI DE INSITIONE LIBER AD PASIPHILVM VIRVM DOCTISSIMVM.

HABES aliud indultæ fidei teſtimonium, pro vſura temporis hoc opus de arte inſitionis adieci. Sed q volumina hæc ruris colendi ſerius, q̃ iuſſeras, ſcripta ſunt, librarij manus ſegnior fecit, cuius ego tarditatem nunquam maligne æſtimo. Scio enim quò frequenter inclinet argutia famulorum. Malo operam eius expectare potius, q̃ timere. Neſcio vtrum commune ſit dominis, mihi difficile contigit in ſeruilibus ingenijs inuenire temperiem. Ita ſæpiſſime natura hæc viciat commodum ſiquod eſt, & miſcet optanda contrarijs. Velocitas procurrit in facinus, ſegnicies figuram benignitatis imitatur, & tantum recedit ab agilitate, quantum receſſit à ſcelere. Diu tñ apud te pudorem meum diſtuli, ſed hoc quaſi bonus famulus feci. Verũ neſcio, ſi tuum ad has modo minutias inclinetur ingeniũ. Grande

erit, & par deſyderio ſuo, qđ ſtudij tui quæret affectio. Et licet de his nugis fauorabiliter ſentias, ego meas opes æſtimare nõ differo. Nõ eſt magni loci aſſibus intuendis oculos duxiſſe per puluerẽ, quia neſcio quomodo nostræ ſunt quædã maximarũ perſonarũ minuta cõpendia.

¶Pro vſura tẽporis hoc eſt pro temporis vſu ſic Cicero longi temporis vſuram dixit. Argutia famulorum.i. calliditas. Neſcio vtrum commune ſit dominis hoc eſt an alijs quoq; vſu veniat. Minutiæ, res vilis precij, minimiq;. Non eſt magni loci, non pertinet ad eum qui ſit alicuius dignitatis atq; æſtimationis. Aſſibus intuendis. alludit ad id horatij in triuijs fixum cum ſe demittit ob aſſem Noti ſunt.i.infamiæ.

PAſiphile ornatus fidei, cui iure fatemur,
Siquid in arcano pectoris vmbra tegit,
Bis ſeptem paruos opus agricolare libellos,
Quos manus hæc ſcripſit, parte ſilente pedum,
Nec ſtrictos numeris, nec Apollinis amne fluentes,
Sed pura tantum ruſticitate rudes,
Commendas, dignaris, amas, & ruſtica dicta
Affectu ſocij ſollicitante colis.
Nunc ideo modicum creſcens fiducia carmen
Obtulit arbitrio læti ficanda tuo.
Eſt noſtræ ſtudium non condemnabile muſæ,
Vrbanum fari ruſticitatis opus.
Sub thalami ſpecie felices iungere ſyluas,
Vt ſoboli miſtus creſcat vtrinq; decor.
Connexumq; nemus veſtire affinibus vmbris,
Et gemina partum nobilitare coma.
Fœderibus blandis dulces confundere ſuccos,
Et lætum duplici fruge ſaporis ali.
Quæ quibus hoſpitium præſtent virgulta docebo,
Quæ ſit adoptiuis arbor onuſta comis.
Ipſe poli rector, quo lucida ſydera currunt,
Quo fixa eſt tellus, quo fluit vnda maris,
Cum poſſet miſtos ramis inducere flores,
Et varia grauidum pingere fronde nemus,

Dignatus noſtros hoc inſignire labores,
  Naturam fieri ſanxit ab arte nouam.
Non ſegne officium noſtræ reos eſſe camœnæ,
  Aut operis parui gratia fiet inops.
Si velocis equæ pigro miſcetur aſello
  Ardor, vt in ſterilem res cadat acta gradum,
Fœcundumq; genus productus deleat hæres,
  Et ſibi defectum copia prolis agat,
Cur non arbor inops pingueſcat ab hoſpite gemma,
  Et decus externi floris adepta micet?
Incipiam, quicquid veteres ſcripſere coloni,
  Sacraq; priſcorum verba labore ſequar.
P[illegible]incipio multas ſpecies induſtria ſolers
  [illegible]tulit. & doctam iuſſit inire manum.
Nam [illegible]uæcunq; virens alienis frondibus arbos
  Comitur, his diſcit credita ferre modis.
Aut noua diſcreto figuntur germina libro,
  Aut aliud ſummo robore fiſſa capit,
Aut virideis oculos extremi gemma tumoris
  Accipit, & lento ſtringitur vda ſinu.

Nec ſtrictos numeris. i. pedeſtri oratione. Sub thalami ſpem) ſiquidem inſitio ſpecies matrimonij quodammodo videtur eſſe. Affinibus vmbris) quia in inſitione videndum eſt quæ cuiq; magis arbor conueniat. Si velocis equæ) oſtendit inſitionem arborum cum laudandā tū exercendā quoniā illā rerum natura vtilē eſſe docuit. Si enim homines aſinum equæ coniungunt vt inde paretur quædam tertia proles cur non ex arboribus peregrinis tertium quoddam genus per inſitionem excitabimus. Res acta cadat hoc eſt, coitus admiſſus trāsferatur in gradum ſterilem. Deleat hæres) mula deletū genus equinum quoniam mulæ non generant. Principio mul.) tria inſitionū genera antiqui tradiderūt vt ſcribit Columella libro. vj. Cap. ix. lento ſinu. i. tenaci Vergilius ad digitos lentiſcit habebo. De vite.

Primus echionij palmes ſe iungere Bacchi
  & externo tendit[illegible] vua mero.

Nexilibus gemmis fœcundos implicat artus
Vitis, & amplexum paſcit adulta genus.
Degenerisq; comæ veſtigia mitis inumbrat.
Pampinus, & pingui curuat onuſta deo.

Echioni) thebani echio terrigena vnus fuit de conditoribus thebarum. Palmes ſe iungere) appellatur nouus ramus in vite ſicut termes in oliua. De oliua.

Robora palladij decorat ſylueſtria rami,
Nobilitat partus baca ſuperba feros.
Fœcundat ſterilis pingues oleaſter oliuas,
Et quæ non nouit munera, ferre docet.

Dicit Palladius quod oliua ſatiua inſeritur oleaſtro.

De pyro.

Germine cana pyrus, niueos haud inuida flores
Commodat, & varium nectit amore nemus.
Nunc rapit hirſutis horrenda ſororibus arma,
Et docet indomitas ponere tela pyros.
Nunc teretem pingui producit acumine malum,
Fraxineasq; nouo flectit honore manus.
Phyllida quin etiam grandi miteſcere fructu
Inſtituens, duræ dat ſua membra cuti.
Et ſteriles ſpinos, & inertem fœtibus ornum
Dotat, & ignotum cogit amare decus.
Huius & immiſſi vertere cydonia rami,
Pomaq; confuſus blanda creauit odor.
Caſtaneæ ſeptos aſpro velamine fœtus
Exuit, & placido pondere mutat onus.
Meſpilaq; exarmat pugnacibus horrida membris,
Et mala tranquillo cortice vota premit.
Creditur in libycis ſua germina nectere ramis,
Lætaq; puniceo poſſe decore frui.

Cana pyrus Vergi. ornuſq; incanuit albo flore pyri. Nũc rapit) cõiungitur pyrus ſatiua pyro ſylueſtri fraxineas man⁹, ramos. Phyllida) Phyllis regina thraciç mutata eſt in arborẽ q̃ dicitur amygdalis. Creditur in lybicis) malũ punicũ ſignat. De malo punico.

Punica non alios vnquam ſignata ſapores

Mala, nec externis aſſociata comis.
Ipſa ſuas augent mutato ſemine gemmas,
Et ſibi cognato picta rubore placent.

In ſe tantũ inquit inſeri poteſt circa apriles Calẽdas menſe Martio vltimo. De pomo.

Inſita proceris pergit concreſcere ramis
Et ſociam mutat malus amica pyrum.
Seq́ feros ſyluis hortatur linquere mores,
Et partu gaudet nobiliore frui.
Spiniferas prunos, armataq́ robora ſentes
Leuigat, & pulchris veſtit adulta comis.
Exiguam ſorbum dulci diſtendere ſucco
Nouit, & ad cupidas flectere poma manus.
Stipitibus gaudet nomen mutare ſalignis,
Et gratum nymphis ſpargere flore nemus.
Robora thyrſigero platani concordia Baccho
Fœtibus inſtituit plena rubore nouis.
Illius inſolitas miratur perſicus vmbras,
Populeæq́ ferunt candida dona comæ.
Meſpilus huic paret, lapidoſaq́ viſcera mutam
Tenditur, & niueo plena liquore rubet.
Pro ſudibus fœtis, & pro prægnantibus armis
Caſtaneæ fuluum dant noua mala decus.

Deſcribit hic Palladius decẽ arbores quibus poteſt inſeri malus. Se feros) malus ſatiua inſeritur malo ſylueſtri. Spiniferas prunus) & ſpinos iã pruna ferẽtes Vergilius. Platani cõcordia Baccho) propterea qđ antiqui ſub vmbra platani conniuabãtur. De perſico.

Ipſa ſuos onerat meliori germine ramos
Perſicus, & pruno ſcit ſociare genus.
Imponitq́ leues in ſtipite phyllidis vmbras,
Et tali diſcit fortior eſſe gradu.

De malo cydonio.

Cum præſtet cunctis ſe fulua cydonia pomis,
Alterius nullo creditur hoſpitio.
Roboris externi librum aſp[illegible] ſuperbit
Scit tantum nullo creſcere n[illegible]ſſe d[illegible]

Sed propriis pandens cognata cubilia ramis
Stat contenta ſuum nobilitare bonum.

De meſpilo.

Aemula dura pyri deſpecti mala ſaporis
Meſpilus admiſſo germine tuta ſubit.
Et geminis ſeſe violentior inſerit armis,
Atq; auidas terrent robora ſæua manus.

De malo citrio.

Nec non & citrij patiuntur mutua rami
Pignora,quæ grauido cortice morus alit.
Pomaq; paſturi blando redolentia ſucco
Armatis mutant ſpicula nota pyris.

De prunis.

Pruna ſuis addunt felicia germina membris,
Donaq; cognato corpore læta ferunt.
Exarmat fœtus,ſed brachia roboris armat
Caſtaneæ prunus iuſſa tenere larem.
Exarmat hoc eſt non profert fructus echinnatos.

De ſiliqua.

Aſſueſcunt ſiliquæ viridi molleſcere ſucco.
Et gremio paſcunt cætera poma ſuo.

De ficubus.

Perſuadet moris tetrum mutare colorem
Ficus,& inuaſis dat ſua iura comis.
Se quoq; miratur pingui grandeſcere ſucco,
Et ſolitum gaudet vincere poma modum.
Inſignes folijs platanos felicia menſis
Brachia gaudentes viris honore comas
Ingrediens pingui ſe cortice maxima ficus
Seruat,& optatos implet adepta ſinus.
Inuaſis comis)inuaſis participiũ eſt.

De moro.

Mutua,quin etiam moris commertia ficus
Præſtat,& oblatum robore germen alit.
Fraxinus huic auide confert ſua membra ſorori,
Et metuit fœtus ſparſa cruore nouos.
Proceras fagos,& poma hirſuta virentis
Caſtaneæ,dur[illegible] la comis

Inficiens monſtrat piceo nigreſcere partu,
Et ſucco paſcit turgida poma nouo.
Obſequitur moris blando terebinthus odore,
Et geminis veniunt munera miſta bonis.
De ſorbis.
Sorba ſuos partus merito maiores honeſtant
Seminis, & pulchro curua labore nitent.
Hæc arbos ſpinæ duros mucronibus artus
Exuit, ac libris mitibus arma tegit.
Aureaq́ annexo miſcere cydonia fœtu
Gaudet & externi dona coloris amat.
De ceraſo.
Inſeritur lauro ceraſus, partuq́ coacto
Tingit adoptiuus virginis ora pudor.
Vmbrantes platanos, & iniquam robore prunum
Compellit gemmis pingere membra ſuis.
Populeasq́ nouo diſtinguit munere frondes,
Sic blandus ſpargit brachia cana rubor.
.i. Ceraſus inſeritur in ſe, in pruno & in platano.
De amygdalo.
Phyllis odoratos primæuis floribus artus
Diſciſſi pruni cortice fixa tegit.
Pomaq́ permutat velamine perſica miſto,
Duriciemq́ docet tegminis eſſe loco.
In modicam tornat ſiliqua tendente figuram,
Et frondes pulchro ditat odore feras.
Caſtaneamq́ trucem depulſis cogit echinis
Mirari fructus leuia poma ſui.
Phyllis odorat) amygdali meminit Plinius. xv. vbi de nucibus agitur.
De piſtacijs.
Quin & amygdaleos ſubeunt piſtacia ramos
Et debitum maius de breuitate petunt.
Hæc & cognato cingens terebinthus amictu
Nutrit adoptiuis nobilitanda comis.
De caſtanea.
Flumineam ſalicem fœcundant ardua membra
Caſtaneæ, & multo paſta liquore vigent.

De nuce.

Arbuteas frondes vaſtæ nucis occupat vmbra,
Pomaq; ſub duplici cortice tuta refert.
Cætera quæ ſolers proceſſu temporis vſus
Exprimet, exemplis inſtituere nouis.
Hæc ſat erit tenui verſu memoraſſe poetam,
Quem iuuat effoſſi terga mouere ſoli.
Carmina tu duros inter formata bidentes
Aſpera, ſed miti ruſticitate leges.

FINIS.

CHALCOGRAPHVS LECTORI.

Excuſſimus hæc ad Aldinū exemplar, & vigilantiſſima cura cū alijs quoq; exemplaribus contulimus oībus modis conati efficere, ne (vt plerūq; fit) tā vtilis liber inemēdatus ad ſtudioſorū ora perueniret. Proinde errata quæ recognito libro deprehendimus ſic corrige.

lexamenti fo.6.linea.16. In annotationibus in Columellā quaternione C τοῦνμου, φύλακοσ. Augurē fo.2.li.31. Redigendas in ſecunda pagina lrē D. Antiquiſſimū fo. 222.li.36. Lucis fo.237.li.11. liber fo.238.lib.26. hinc fo.238.li. 58. pulli fo.240.li.8. cauterio fo.240.li.14. λεπίζω fo.240. li.20. veteres fo.240.li.25. ſignorū fo.240.li.64. Cit. fo.242. li.146. in linea ſequēti eſt cit ſuperfluum. oculata. fo.243. li.12. fluuius fo.244.li.35. cano fo.240.li.23. lactuculas. fol. 115.li.30.

FINIS.

Anno ſalutis. M.D.XXVIII.

τέλος, καὶ θεῷ δόξα.

392

REST. LIBRO ANTICO
Cav. Giovanni D' Giacomo
Tel. 71550 - PESCARA
1975